

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ABC

Mintegy 4800 cikket és 1000 szövegekőzti ábrát tartalmazó lexikális rész; 86 képes táblával illusztrált kronológia; 1800 művész adatait magába foglaló névmutató — ezek a jelen kötet számszerű adatai. A jeles szakemberek által szerkesztett művel olyan népszerű-tudományos kézikönyvet kívánunk a művészetek iránt érdeklődők és a szakemberek kezébe adni, mely több évtizedes hiányt hivatott pótolni. Az ABC első, lexikális részének betűrendbe szedett cikkei szakszerű, de közérthető tájékoztatást nyújtanak a képzőművészetek (építészet, szobrászat, festészet, grafika) és az iparművészetek egyes ágairól. Ismertetik a technikai eljárásokat és eszközöket, az egyes művészeti stílusokat és irányokat, az esztétikai fogalmakat, a művészettörténeti szempontból fontos jelképeket. Tájékoztat a mű az egyes országok művészetéről, a világ jelentős múzeumainak, képtárainak anyagáról, a kiemelkedő műalkotásokról. A kötet második, kronológiai része időrendben és országok szerinti tagolásban a művészetek fejlődéséről a kezdetektől napjainkig nyújt gyors áttekintést, párhuzamba állítva azt a történeti-társadalmi fejlődés, a kultúrtörténet legfontosabb eseményeivel. A táblázatos megoldás révén az olvasónak érdekes és tanulságos összevetésekre nyílik lehetősége. Az időrendi táblákat a legjelentősebb alkotások múnymó papírra nyomott fényképei egészítik ki. A kötetet névmutató zárja be, mely a műben szereplő alkotók legfontosabb életrajzi adatait tartalmazza.

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ABC

ABC

MUNKATÁRS

NYELVÉRTÉKELŐ MUNKATÁRSOK VEGYÉBŐL

ELŐSZÓ

ALAPJELŐ

MUNKATÁRS

NYELVÉRTÉKELŐ MUNKATÁRSOK VEGYÉBŐL
NYELVÉRTÉKELŐ MUNKATÁRSOK VEGYÉBŐL
NYELVÉRTÉKELŐ MUNKATÁRSOK VEGYÉBŐL
NYELVÉRTÉKELŐ MUNKATÁRSOK VEGYÉBŐL
NYELVÉRTÉKELŐ MUNKATÁRSOK VEGYÉBŐL
NYELVÉRTÉKELŐ MUNKATÁRSOK VEGYÉBŐL
NYELVÉRTÉKELŐ MUNKATÁRSOK VEGYÉBŐL
NYELVÉRTÉKELŐ MUNKATÁRSOK VEGYÉBŐL

MTA
KIK

NYELVÉRTÉKELŐ MUNKATÁRSOK VEGYÉBŐL

1967

504684

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ABC

SZERKESZTŐK

MOLNÁR ALBERT, NÉMETH LAJOS, VOIT PÁL

LEKTORÁLTA

ARADI NÓRA

MUNKATÁRSÁK

BAKTAY ERVIN, CASTIGLIONE LÁSZLÓ, CSERNYÁNSZKY MÁRIA, ENTZ GÉZA,
FELVINCZI TAKÁCS ZOLTÁN, FEUERNÉ TÓTH RÓZA, GENTHON ISTVÁN, HUSZÁR
LAJOS, KAESZ GYULA, KAPOSY VERA, KOROKNAY ÉVA, KOVANECS ILONA,
KUMOROVITZ BERNÁT, LAJTA EDIT, NAGY EMESE, PAMLÉNYI ERVIN, PÉCZELY
BÉLA, RÓZSA GYÖRGY, SZERDAHELYI ISTVÁN, TARR LÁSZLÓ, TOMBOR TIBOR

**MTA
KIK**

TERRA KIADÁS BUDAPEST

1961

MTA KIK
500.940

Művészettörténeti ABC

127/62

Képszerkesztő

KOROKNAY ISTVÁN

A rajzokat készítették

Buday Árpád, Csépe Magda, Hollné Gyürky Kata, Kozó Katalin,
Mohrlüder Vilmos

Kötésterv és burkoló

Keckskeméti Anna

© Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961

MTA KÖNYVTÁR ÉS
INFORMÁCIÓS KÖZPONT

127/62

A kötet szerkesztési munkái lezárattak 1961. szeptember 15-én

ELŐSZÓ

Régi hiányt hivatott pótolni e könyv, az első magyarnyelvű művészettörténeti szakszótár. A magyar művészettörténet-írásnak nemes hagyományai már a nemzetközi elismerést is kivívták. Mégis sok tudományos adósságunk maradt. A legutolsó időkig hiányoztak a tudományos forrásközlemények, katalógusok, topográfiaiak stb. Művészettörténetünk az elmúlt évtizedben sokat törlesztett adósságából, sorra jelentek meg az ország művészeti emlékanyagát számbavevő műemléki topográfiaiak, s a nagy művészeink életével foglalkozó monográfiák. Napjainkban a művészettörténeti irodalom olyan mennyiségben jut el az olvasók legszélesebb köréhez, amilyenre régen még gondolni is alig lehetett. A könyvkiadás adatai mellett a múzeumok, tárlatok látogatottsága is jelzi, hogy megnőtt a művészettörténelem iránti érdeklődés. A megnőtt igény új feladatokat és problémákat támasztott. A művészettörténelem, hasonlóan a többi tudományhoz, fejlődése során kialakította a maga szókincsét, terminusz technikuszok tárházát hozta létre, megteremtve azt az egyezményes műszótárt, amely nélkülözhetetlen a művészettörténeti problémák tárgyalásánál. Ezek a terminusz technikuszok nem valamiféle tolvajnyelvet, szakmai zsargont jelentenek, a szakkifejezések nem öncélúak, hiszen nélkülük a tudományos fogalmak, kifejezések egyetemes értelmezése elképzelhetetlen. Még a népszerűsítő szándékú művek sem mondhatnak le e szakmai nyelv használatáról. A művészettörténelemmel most ismerkedő olvasóközönség túlnyomó része tanácstalanul áll e terminusz technikuszok előtt. E könyv segítségére lesz a művészettörténeti munkák olvasóinak, a képtárak, múzeumok látogatóinak éppúgy, mint a szakma művelőinek. Betűrendbe rendezve, röviden megvilágítja a legfontosabb építészeti, képzőművészeti, iparművészeti szakkifejezések jelentését, a történelmileg kialakult speciális szakmai kifejezéseket.

A „Művészettörténeti ABC” nem lexikon. Ezért önálló címszóként a művésznevek nem szerepelnek benne; a művészeti irányokra, stílusokra vázlatosan tér ki, az irányok részletesebb történetével az ABC már nem foglalkozik. A „Művészettörténeti ABC” a szoros értelemben vett szakkifejezések mellett más jellegű címszavakat is tartalmaz: a világ legjelentősebb múzeumainak rövid ismertetését valamint a gyakran előforduló ikonográfiai fogalmak, szimbólumok, attribútumok jelentését és az ehhez kapcsolódó legfontosabb mitológiai és vallástörténeti vonatkozásokat is közli. Az ikonográfiai címszavak magától értetődően csupán a leglényegesebb motívumokra vonatkoznak, hiszen a részletes, magyarnyelvű ikonográfiai szakkönyv megjelentetése szaktudományunk további fontos fel-

adata. A múzeumok rövid ismertetése és az ikonográfiai kategóriáknak, valamint az ezekkel kapcsolatos mitológiai fogalmaknak megvilágítása is azt a célt szolgálja, mint a szorosabb értelemben vett szakszótári rész.

A szakkifejezéseket, múzeumi ismertetéseket és ikonográfiai fogalmakat betűrendbe foglaló ABC után e könyv kronológiai táblázatot tartalmaz, amelyhez képanyag is kapcsolódik. Míg a szakkönyvek túlnyomó része meghatározott művészeti korok, országok, vagy azon belüli szűkebb területek, iskolák vagy mesterek alkotásaival foglalkozik, s ezért az elemzés fókuszában szükségképp a meghatározott fejlődési fok, jelenség áll, a kronológiai táblázat és a hozzá kapcsolódó képanyag összehasonlítóan, szimultán mutatja meg a különféle országok, népek stb. művészettörténetének alapvető adatait, hogy ezzel is segítse a különféle korok megértéséhez szükséges együttes látás kialakulását. Természetesen a kronológiai táblázat és a képanyag is inkább csak jelzés, hiszen a művészettörténet hallatlan gazdagságából csak néhány jellemző példát lehetett kiragadni. Mégis, a jellemző példák időbeli egymás mellé helyezése úgy véljük, segíti az olvasót a szélesebb hatósugarú körkép kialakításában. A kötetet névmutató zárja be, mely a kötetben szereplő alkotók legfontosabb életrajzi adatait tartalmazza, utalással a lexikális, ill. kronológiai rész megfelelő oldalaira.

A „Művészettörténeti ABC” megindítója azoknak a lexikális ismereteket közlő kiadványoknak, amelyek arra hivatottak, hogy a művészettörténeti kultúrát megalapozzák, a művészettörténet páratlan gazdagságú kincseit a legszélesebb olvasóközönség elé tárják, s kézikönyvként nyújtsanak segítséget a további ismeretek megszerzéséhez.

A szerkesztők

KIEJTÉSJELÖLÉSI RENDSZERÜNK

Különbséget teszünk a latin betűvel író nyelvek és a nem latin betűvel író nyelvek között. A nem latin betűvel író nyelvek (az orosz, szerb, bolgár, görög, török, héber, kínai, japán, perzsa, arab, indiai stb. nyelvek) szavait hangzásuk szerint átírjuk a magyar helyesírás szabályai szerint. A cikk első szavaiból mindig kiderül, hogy a címszó milyen nyelvű.

Kiejtésjelölést csak a latin betűvel író nyelvekből származó címszavak egy részénél adunk.

1. Nem jelöljük a kiejtést, ha az idegen szó kiejtése nem tér el a magyar ejtéstől, legfeljebb hangsúlyban, hosszúságban, pl. Berlin. Mentone.

2. Nem jelöljük tehát a kiejtést, ha az idegen szóban előforduló betűk így ejtendők ki:

aa = á

a = á

ä = e vagy é

ai = ai vagy ái

ae = e

c = k (a, o, u előtt)

c = sz (e, i előtt)

ç = sz

s = sz

sch = s (német szavakban)

t = c (io és iu előtt, főleg a latin szavakban)

v = f (német szavakban)

w = v (német és lengyel szavakban)

y = i vagy magánhangzó előtt j

3. Ha több azonos alakú és azonos kiejtésű címszó követi egymást, csak az elsőhöz adunk kiejtésjelölést.

A latin betűvel író nyelveknél minden más esetben jelöljük a kiejtést.

A kiejtésjelölést [szögletes zárójelben] adjuk. Célunk, hogy az olvasó megközelíthesse az illető nyelvek kiejtését, de úgy, hogy az idegen szavak, nevek zökkenőmentesen illeszkedjenek a folyamatos magyar beszédbe. Hangjelölésünk alapja ezért a magyar ábécé; csak a magyar köznyelv hangjaitól feltűnően eltérő hangok jelölésére alkalmazunk más jeleket. Ezek a következők:

á széthúzott ajakkal képzett, rövid á hang, mint a palóc nyelvjárásban ;

u röviden képzett u hang, melyről hirtelen siklunk át a következő magánhangzó ejtésére, pl. az angol well [uel] szóban. Így jelöljük a kettős hangzók félig elnyelt u hangját is, pl. a francia bois [buá] szóban :

ø színtelen, e és ö közötti hang, pl. az angol Adam [edəm] névben ;

sz pösze sz hang, pl. az angol three [szri] szóban ;

d az előbbi zöngés párja, pl. az angol this [disz] szóban ;
 ~ a magánhangzó fölé helyezett hullámvonal a nazális [orrhangú] magánhangzót jelöli, pl. a cseng-bong szavak en, on hangja, vagy a francia Ronsard [röszár] név on hangja ;

— a magánhangzó fölé helyezett vízszintes vonal hosszú magánhangzót jelöl, pl. az Aakjaer [óké] vagy a Burns [bñsz.] névben.

A hangsúlyt a hangsúlyos szótag magánhangzójának vastagabb szedésével (château [sátó]) jelöljük, ha a magyar hangsúlyozástól eltér, vagyis ha nem az első szótagra esik.

RÖVIDÍTÉSEK ÉS JELEK

1. Betűrövidítések

ang.	angol	mo.-i	magyarországi
Bp.	Budapest	NDK	Német Demokratikus Köztársaságném. német
bp.-i	budapesti	NSZK	Német Szövetségi Köztársaság
c.	című (csak írásmű vagy más alkotás címe után)	Ny	nyugat
D	dél	o.	ország
É	észak	ol.	olasz
fr.	francia	or.	orosz
gör.	görög	pl.	például
i. e.	időszámításunk előtt(i)	port.	portugál
ill.	illetve, illetőleg	ref.	református
i. sz.	időszámításunk szerint(i)	r. k.	római katolikus
jap.	japán	sp.	spanyol
K	kelet	sz.	század
kat.	katolikus	SZU.	Szovjetunió
k.	körül	ún.	úgynevezett
kb.	körülbelül	ur.	uralkodott
lat.	latin	v.	vagy
Mo.	Magyarország		

2. Jelek

= egyenlő

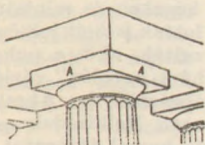
→ lásd

< > (hegyes zárójel) a címszó nyelvi származását (etimológiáját) adjuk.

[] (szögletes zárójel) benne a kiejtést jelöljük.

A

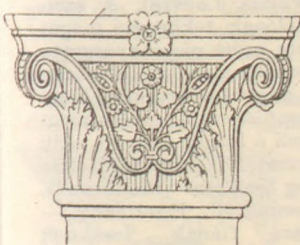
abakusz, *abacus* (lat. 'számolótable'), *fedőlemez*, *fejlemez*: az oszlopfő, ill. a pillérfő legfelső, a → *fejezetet* az → *architrávval*, → *archivolttal* közvetlenül összekötő lemeztagja. Egyszerű négyzetes lap (→ *dór fejezet*), v. változatosabb körvonalú és átmetsetű (→ *ion fejezet*, → *kompozit fejezet*, → *korinthoszi fejezet*).

Abakusz (A)

abakusz-virág: a → *korinthoszi fejezet* mind a négy oldalán elhelyezett középvirág.

abat-jour [ábászúr] <fr.>
1. lámpaerő, ellenző.
— 2. föld alatti helyiségek rézsús világító ab-

Abakusz-virág
(rezensánsz ízlésű korinthoszi fejezeten)

laka. — 3. szemellenző. — 4. vászonból v. papírból készült ellenző; a rézkarcoló művészek az ablak elé teszik, hogy csak a lemez kapjon fényt.

abaton: → *adúton*.

abat-son(s) [ábászö] <fr.>: → *hangvelő*

abattant [ábátá] <fr.>: írószekrény lecsapható írólapja, visszacsúsztatható fedele.

abklatsch [ábkláccs] <ném.>: 1. nyomdászatban a → *dúcmasolás* közkeletű elnevezése. — 2. litográfiában (→ *kőrajz*): kőre v. cinkre (horganyra)

való átvitel, átnyomás. — 3. általában írás, rajz, lapos dombormű körvonalainak átvitele papiroslapra vegyi eljárással v. festőkezéssel.

ablak: világosság és levegő átbocsátására szolgáló nyílás az épület falán. Részai az ~keret (→ *szemöldök*, → *káva*, → *ablakkönyöklő*) és az ~szárnyak. Kiképzése korszakonként változik. A román stílusú, félköríves lezárású ~ok rézselték (→ *ablakrézsű*). A kettős vagy hármas → *ikerablakot* sokszor közös → *vakív* fogja össze. Az → *ablakbélletet* gyakran oszlopokkal tagolják. Az ókorban a kínaiak lakkozott szövetet, vékony szarulemezt v. csiszolt kagylót, a rómaiak ún. Mária-üveget (csillámlemezt), vékonyra csiszolt achátot v. szarut használtak üveg helyett. A középkorban sokáig a Mária-üveg volt a legelterjedtebb. Üveget a 4. sz. óta használnak; általánosnak csak a 12—14. sz.-ban terjedt el. Kiképzését illetően a román építészetben megjelenik a → *kerek ablak*. A gótikus ~ felső lezárása csúcsíves. Béléte rézselt; sokszor gazdagon tagolták és → *mérművekkel* látták el. A gótikus ~ok egyre nagyobbak lettek és fellazították az épület falait. Gazdag mérműves díszítésű rózsablakokat (→ *ablakrózsza*) is alkalmaztak. A csúcsíves lezárású ~ fölött gyakori a → *vimperga*. Az ablakot üvegfestmény (→ *üvegfestészet*) díszítette. A rezensánsz a szemöldökképzésű egyenes záródáson kívül a félköröset is kedvelte. Az utóbbinál sokszor két nyílás közös keret fog össze. A barokk ~ok lezárása egyenes, félkörös (→ *kosáríves* v. → *szegmentíves*), ill. az utóbbiak váll- és zárókövekkel, zárt ívekkel bővített változata. Kerete plasztikus, sokszor háromszögű, vagy szegmentíves oromzatú (→ *timpanon*).

A klasszicista ~ok lezárása egyenes v. szegmentíves, külső keretük az előbbieknél kevésbé plasztikus, oromzatos. A későklasszicizmus leggyakrabban az egészen alacsony szegmentívet alkalmazta (→ még *úvegművesség*). — A tárgykörhöz tartozó további cikkeket → *agrafe 2., ikerablak, kerek ablak, nyíláskeret, oeil de perdrix, oromablak, ökörszem, vakablak* címszavak alatt.

ablakbéllet: az ablaknak a külső és belső falsík közé eső, az ablakot belülről, a nyílás felől határoló része. Ha az ~ül szolgáló fal ferde lemetzésű, → *ablakrézsű*nek nevezik.

ablakerkély: a homlokzat síkja elé ugró ablak; többnyire → *konzolszerű*re előreugró → *könyöklőpárkány* tartja, fönt szélesen előrelépő → *szemöldök*-gerendával záródik.

ablakkeret: az ablaknyílás széleinek közből v. vakolatból kiképzett, hangsúlyozott szegélye. Az antik, reneszánsz és későbbi stílusoknál az ~ a külső falsík elé ugrik, míg a román és gótikus ~ külső széle rendszerint egy vonalban esik a külső falsíkkal, s a keret díszítése az → *ablakbéllet*en történik.

ablakkosár: → *kosaras rás*

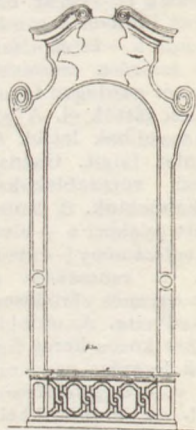
ablakkönyöklő: az ablak vízszintes alsó határa; két szélén nyugszanak az ablak → *kávakövei*.

ablakrézsű: az → *ablakbéllet* fer-

de, rézsűs kiképzése. Igen vastag falaknál a rézsűs kiképzést ki- és befelé egyaránt alkalmazták, tehát az ablak két rézsű közé, a fal közepére, a legkisebb keresztmetszetű helyre esik. — Leggyakrabban a román kori várakon és várkastélyokon alkalmazták.

ablakrózsa: a gótikus épületek → *mérműves* díszítésű → *kerek ablaka*. Rendszerint a templomok nyugati, azaz főhomlokzatát, valamint a kereszthajók végeit díszíti.

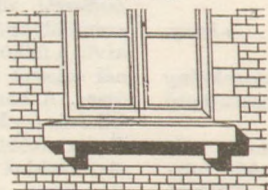
Ábrahám: a zsidó mitológiában az izraeliták ősatya. A középkori oltárképeken és miniatúrákon ölében a halottak lelkeit jelképező alakokkal ábrázolták, akik a pokol tornácán, „Ábrahám kebelén” várják a megváltást. Más ábrázolások: Ábrahám győztes csatája után Melkizedek zsidó főpap kenyérrrel és borral áldozatot mutat be (Rubens: *Melkizedek áldozata*, Caen, múzeum). — Ábrahám felesége, Sára urához vezetői szolgálóját, Hágárt, mivel házasságuk gyermektelen maradt (C. van Poelenbourgh képe, Párizs, Louvre). A szolgáló előbbre valónak tekintette magát asszonyánál, Sára ezért megsanyargatta őt. Hágár a pusztába menekült, ahol egy kút mellett az angyal rábeszélte, hogy térjen vissza úrnőjéhez. Ábrahám megvendégeli a három angyalt, akik megígérendőték, hogy Sárától fia fog születni (Rembrandt, Leningrád, Ermitázs.) — Sára fiának, Izsáknak születése után Ábrahám

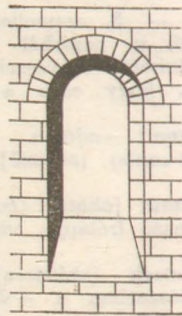
Barokk ablakkeret
agrafe-os zárókő
pajzsral

Ablakrózsa

Ablakkönyöklő

Ablakrézsű

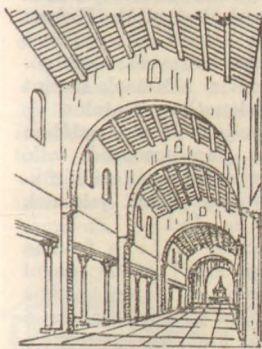
elűzte házától Hágárt és fiát, Izmaelt (*Hágár elűzése*, Brocky Károly képe). — Isten próbára tette Ábrahámot, azt kívánva tőle áldozatul, ami neki a legkedvesebb. Ábrahám Izsákot készült feláldozni. Tettét egy angyal akadályozta meg. Így egy kost mutatott be az oltáron (Lorenzo Ghiberti és Brunelleschi domborművei a firenzei Battisterio második kapujához; Ferenczy Károly képe, Bp. Nemzeti Galéria).

abraxasz-gemmák <gör. 'az istenség misztikus megnyilvánulása': amulettként használt vésett → *gemmák*, amelyeken mágikus ábrázolások (az isteni lény emberi és állati alakban) és feliratok vannak. Elnevezésük a rajtuk gyakran szereplő „Abraxasz” felirattól ered. Készítésük ideje az i. sz. 2—5. sz.

abrenvoir [ábrövuár] <fr. 'ítató': 1. lóitató és fürdőtő; a 17—18. sz.-ban gyakran monumentális kiképzésű (pl. ~ de Merly). — 2. a téglák közt bevakolandó hézag.

abroncsszoknya, vertugadin [vertügädé] <sp.—fr.>: lószőrabroncsra feszített, csonkakúp alakú alsószoknya a szoknya kiduzzasztására; a 16. sz. spanyol eredetű viselete.

abroncstám: 1. keresztirányú íves fal az oldalfalak megtámasztására a

Abroncstám

→ *nyitott fedélszékkal* vagy egyesben megnyezettelt lezárt terek belsejében. — 2. keskeny utcákban két egymással szemben álló ház közti íves tám.

absence [ábszász] <lat.—fr.>: a környezettől való eltávolodást jelölő szurrealista kifejezés (→ *szurrealizmus*).

absztrakt művészet, abszolút művészet, non figuratív művészet: nem elég szabatos, de általános megjelölése annak az európai festészeten és szobrászatban 1910 táján fellépő művészi irányzatnak, amely teljesen szakít a természeti jelenség ábrázolásával és tagadja a művészi megismerést. Az absztrakt kép és szobor nem ábrázol semmiféle természeti formát, mégcsak nem is utal rá jelekkel, mint tette pl. a → *kubizmus*, hanem csak a színek, vonalak, formák minden természeti modelltől független önálló létét és kölcsönhatását keresi. Megalapítója V. Kandinszkij, aki festészetét a zenével rokon tisztá, abszolút festészetnek nevezte. A ~ nek több iránya van, mint pl. V. E. Tailin és Pevsner → *konstruktívizmusa*, K. Malevics → *szuprematizmusa*, Rodcsenko *nonobjektívizmusa*, R. Delaunay → *orfizmusa*, továbbá a → *De Stijl*-mozgalom (van Doesburg), amelyből Mondrian → *neoplaszticizmusa* nőtt ki. Az ~ egyik újabb iránya a → *taszizmus*. Az ~ szobrászata sztereometrikus idomokat használ, célja a semmiféle természeti tárgyra nem hasonlító *objekt* létrehozása. 1913—1917 táján sok képviselője volt Oroszo.-ban, de a szovjet-orosz művészet hamar túljutott rajta. Ma az Egyesült Államok, Dél-Amerika és a nyugat-európai államok uralkodó művészeti irányzata, amely a művészet nemzeti jellegének tagadásával a kozmopolitizmus egyik sajátos kifejezője, a polgári kultúra bomlásának hű tükörképe.

Academy of Arts and Bishop Museum [akadémia av átsz end bisep mjuziém] <'Képzőművészeti Akadémia és Bishop Múzeum':, Honolulu (Hawaii-szigetek), USA: ókori görög, valamint középkori és újkori művészeti emlékeket őriz. Figyelemre méltó japán, koreai, kínai, indiai és csendes-

óceáni műtárgyakból alkotott gyűjteménye.

acajou [ákázsu] <fr.>, *mahogany* (mahageni) <ang.>: mahagónifa; főleg az Antillákon terem. Vöröses, meleg színe, különféle rajzú széperezése és kiválóan fényezhető volta miatt a 18. sz.-tól

díszbútorok gyakori, nemes anyaga. Az angol bútorművéség egyik korszakát — Th. Chippendale [csipendéj] (1718—1779) működésének idejét — neveztek el róla (mahogany period [mohageni píríod]).

accouoaire [ákkuduár] <fr.>: 1. könyöklőpárkány. — 2. ülőbútor, a → *stallum* kartámsza.

acélmetszet, gravure en taille dure [gravúr ä tájj dūr] <fr.>, **steel-engraving** [sztl ingréving] <ang.>, **Stahlstich** <ném.>: mélynyomású művészi sokszorosító eljárás, ill. az így készült grafikai lap. Rajzát acéllemeze vésik v. maratják. A lemez keménysége miatt lágyabb vonalak visszaadására alkalmatlan, viszont több levonatot lehet róla készíteni, mint a puhább rézlemezeiről. Először 1820-ban alkalmazták Angliában; ma már nem használatos.

achát, agát <gör.>: féldrágakő, a *kalcidon* sávos változata. Akhatész szicíliai folyóról nevezték el, amelynek közelében nagy mennyiségben fordul elő. A sávok sárga, barna, vörös, szürke, fehér, ritkán kék és zöld színűek lehetnek. Az ~ből → *kámeákat*, → *intagliókat*, gombokat és dísz tárgyakat készítenek.

achátüveg: a hasonnevű féldrágakövet utánzó márványos üveganyag; a 16. sz.-ban a velencei üvegművészségben és a 19. sz. elején díszedények készítésére használták.

acheiropoietes: → *akheiropoiétész*

acheuli kultúra [ásóli...]: a korai → *őskorban* (kb. i. e. 500 000—120 000) élt ember egyik kultúrája. Nevét a franciao.-i Amiens melletti Saint-Acheul lelőhelyről kapta. A pattintott szakócékat már finomabban munkálták meg, alakjuk háromszögű v. kerek.

Achilles: → *Akhilleusz*

Acis, Akisz: → *Polüphémosz*

acquaforte [ákvaforste], <ol.' választóvíz, maróvíz>: → *rézkarc*

acquarell, → *vízfestés*

acquatinta [ákvátintá] <ol.>, *aquatinta* <fr.>: a rézmaratás változata, amelynek a lenyomatai tus- v. szépiarajz hatását keltik. Készítésmódja: a rézlepon finom kolofóniumport olvasztanak fel úgy, hogy a por szemcséi egyenletesen fedjék a lemezt, de köztük

finom hézagocskák maradjanak. Ezekon a hézagokon szívórog át a választóvíz-oldat, amely a rézlepon a rajznak megfelelő részeket kimarja. Előbb a rajz szerinti legvilágosabb, majd sorra a következők árnyalatát foltokat lefedve, részletekben folytatják a maratást, míg minden árnyalatot át nem vittek a lemezre.

Actaeon <lat.>: → *Aktaion*

Ádám és Éva: a bibliai legendában az első emberpár. Isten megteremtí Ádámot, (*Ádám teremtesé*, Michelangelo-freskója a Sixtus kápolnában) majd Ádám oldalából Évát; mindketten a paradicsomban élnek. Isten megtiltja, hogy az egyik almafa („a tudás fája”) gyümölcséből egyenek. A kigyó képében megjelenő ördög engedetlenségre bírja Évát, aki Ádámnak is ad az almából (*Bűnbecésés*, Tizian képe, Madrid, Prado). Az angyal Isten parancsára kiűzi őket a Paradicsomból. (Masaccio freskója a firenzei Santa Maria del Carmine temlom Brancacci kápolnájában). A kiűzés után állatbőrbe öltözve Ádám a földet műveli, Éva gyermekeit gondozza. — Jelentős képzőművészeti ábrázolás *Ádám halála* (Piero della Francesca, Arezzo). Ezekon a jeleneteken kívül az első emberpárt ruhátlanul, párosan almával és kigyóval ábrázolják (Hubert és Jan van Eyck: *Genti oltár*; Lucas van Leyden metszetsorozata). — A görög keleti ikonográfiai előírások szerint a paradicsomi jelenetben fiatalon és meztelenül ábrázolják őket általában köldök nélkül. A paradicsomból való kiűzés utáni állapotukban állati bőrökbe burkolózva, félmeztelenül jelennek meg. → *még Káin és Ábel*.

Adam-stílus [edem...]: a francia → *Louis-seize* [lui szeiz] stílus angol megfelelője. Robert és James Adam angol építésszek által a belsőtér- és a bútorművészetben kialakított, francia elemekkel átszőtt, klasszicista jellegű stílus a 18. sz. második felében.

Adibuddha: az őseredeti Buddha. A buddhista tan szerint önmagának és a mindenségnek teremtője, amelyben minden az ő megnyilatkozása. A Tibetben uralkodó sárgaszűveges — ge-lug-pa — buddhizmus Vadszradhara alakjában tiszteli. Eszerint egész teste kék v. arany,

fején korona, → *usnisa* és ezen → *vadzsra*, homlokán → *urná*, két keze mellén keresztbe téve. Női megnyilatkozása, Pradzsnaparamita lótusztrónuson ül.

Adónisz : a görög mitológia egyik változata szerint Theasz asszíriai királynak és saját lányának, Mürrhának a fia. Anyja mirrhafává változott, s ennek kéréseiből született ~ (*Adónisz születése*, Adam Bartsch, acquatinta). → *Aphrodité* és → *Perszephoné* szeretete az ifjú ~t, akit vadászaton egy vadkan ölt meg (*Adónisz halála*, Sebastiano del Piombo, Firenze, Uffizi). A sirató Aphrodité könyörgésére → *Zeusz* megengedte, hogy ~ az év egyik felét a földön, másikat az alvilágban töltsen.

adorans [ádóráns] <lat. 'imádó'> : képeken, síremlékeken Krisztus v. Mária lábánál térdeplő, hozzájuk imádkozó alak.

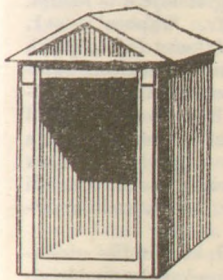
adoratio <lat.>, *adorazione* <ol.> : imádás. Ábrázolás, amelyen a keresztény legendának megfelelően Szűz Mária a gyermek Jézus előtt térdel (Ghirlandaio képe Firenzében).

adossé [ádószé] <fr. 'támaszkodó'> : 1. olyan építészeti konstrukció, amely másokra támaszkodik, pl. a falra v. pillérre támaszkodó oszlop (→ *támfal*). — 2. a címertanban az egymásra álltattal támaszkodó alakok neve, az → *affronté* ellentéte.

adulár <ném.> : → *holdkő*

adüton, *adyton*, *abaton* <gör.> : 1. az antik templom naoszában (→ *cella*) az istenség szobra számára elkülönített hely; csak a papság közelíthette meg. — 2. az antik jóslóhelyeken az épületnek az a része, ahonnan a jóslat kihangzott.

adecula <lat. 'templomocska'> : 1. a rómaiaknál kis kápolna vagy fülke a házi istenekszobrai és urnák elhelyezésére. — 2. az ókeresztényeknél sírkápolna. — 3. ma általában kapuk, ablakok, fülkék, síremlékek és oltárok olyan keretelését jelenti,

Adecula

amelynél a falsík elé ugró → *oszlopot*, vagy → *pilléreket* → *architráv* köti össze, és → *oromzat*, → *timpanon* koronázza. Használata a reneszánsz óta általános.

aegis <gör.> : → *aigisz*

Aeneas [éneasz] <lat.> : a római mitológiában a trójai Anchises és Venus istennő fia. Részt vett a trójai háborúban. Trója bevétel után agg atyját vállára véve menekült (*Aeneas és Anchises*, Bernini szobra, Róma, Galleria Borghese). Itáliába indult. Útközben Karthágóba került, ahol Dido királynő szerelemre gyulladt iránta és magánál akarta tartani. ~ Itáliába hajózott, s az elhagyott Dido fájdalomában öngyilkos lett (*Dido halála*, Rubens, Párizs, Louvre). Az alvilágban ~ megtudta családjának és népének jövőjét. (*Aeneas az alvilágban*. Idősebb Jan Brueghel képe 'a budapesti Szépművészeti Múzeumban'). Latinumba érkezve feleségül vette Laviniát, Latinus király leányát, és a rómaiak ősvévé lett.

aeol ... : → *aeol* ...

Aeolus <lat.> : → *Aiolosz*

aer [ær], *aerion* <gör.-ből> : a görög keleti egyházban a szentségtartót takaró fehér fátyol.

aeropittura [aeropittura] <gör. + ol.> : olasz futurista ábrázolásmód. Célja a reptől személy lelkiállapotának, a térérzés és a repülés érzetének szintetikus kifejezése. (→ *futurizmus*)

Aesculapius <lat.> : → *Aszklepiosz*

aétosz <gör. 'sas'> : háromszögű épületoromzat, amelynek oldalai az alappal 13–14°-os szöget zárnak be. Az oromfal mezeje a → *timpanon*. Különösen a görög templomoknál gyakori. A név a kiterjesztett sashoz való hasonlatosságból származik.

afgán szőnyeg, *afganisztáni szőnyeg* : a → *turkomán szőnyegek* csoportjába tartozó, durvább csomózású, gyapjú lánconalú, többnyire nagyobb méretű, vörös színárnyalatú szőnyeg. Mezejét nagy nyolcszögletes medaillonok, ún. → *gülök* díszítik.

affronté [áfröté] <fr. 'szembenéző'> : a címertanban az egymással szemben álló alakok neve, az → *adossé* ellentéte.

Afrika művészete : A kontinensen számos művészet alakult ki. Északi

partjain az újabb kőkori művészet sok emléke található: sír- és kultuszépítmények (triliték, menhirek, dolmenek, nurhag-tornyok). A Nilus völgyében időszámításunk előtt legjelentősebb volt → *Egyiptom művészete*, majd a hellenisztikus hatás alatt kibontakozott → *szaita művészet*. A bizánci művészet befolyása alatt jött létre ugyancsak Egyiptomban a → *kopt művészet*. Az arab hódítás után É-Afrika az arab-mór művészet hazája lett (→ *iszlám művészete*), amelynek jellegzetes afrikai változatai a → *tulunida stílus* és a → *ma-meluk stílus* voltak. A fekete Afrikában jelentősek a régi busman sziklarajzok. Fiatalabbak a Monomotapabirodalom építményeinek romjai az i. sz. 10. sz.-ból és a benini pompás bronzöntvények az i. sz. 15–18. sz.-ból. A sok helyütt található → *aggrigyöngyök* a főníciaiakkal fennállott kulturális kapcsolatok bizonyítékai. Az ókori Egyiptom a hellenisztikus Görögországtól, később Kelet-Afrika a malájoktól, Egyiptom és Szudán a bizánci birodalomtól kapott bizonyos művészeti hatásokat. A fafaragás mindenkor nagyon fejlett volt (→ még *néger művészet*).

Agamemnón: a görög mitológiában Atreusz fia, Menelaos fivére. Mint Mükéné királya a Trója ellen harcoló görögök vezére (→ *Akhilleusz*); leányát, → *Iphigeniát* feláldozta → *Artemisz*nek, aki addig megakadályozta a görög hajóhad Trójába indulását (*Iphigenia feláldozása*, Pitton képe, Leningrád, Ermitázs). A trójai háborúból hazatért ~t hűtlen felesége Klütaimnésztra szeretővel, Aigiszthossal meglelte.

ágasborda: → *ágazatos díszítés*

ágaskereszt: kereszt, amelynek karjai villás ág alakjában ferdén felfelé ágaznak és az élőfát utánozzák. Az → *életfa* jelképe. Az ilyen középkori feszületet Köln vidékén *Ungarnkreuz*-nak ('magyar kereszt') nevezték.

agát: → *achát*

ágazatos díszítés, ágasborda: faágat utánzó, csomókkal és levágott ágvégzódésekkel borított későgótikus díszítővagy szerkezeti elem. Elsősorban Német-, Francia- és Spanyolországban alkalmazták.

agemina [ádzseminá], *lavoro alla gemina* [lávóro állá dzseminá] <ol.>: → *tauszírozás*

aggrigyöngy: kő-, üveg- v. korallgyöngy, amely a főníciai és velencei kereskedők révén az ókorban és a középkorban nagy területen elterjedt.

agnel [ányel], *aignel* [enyel] <fr.>: bárányt ábrázoló 14. sz.-i francia aranypénz.

Ágnes, Szt.: jelképei a máglya tüze, a kard, a nevét jelképező bárány (agnus) és egy palmaág. — A trinitáriusok védőszentje.

Agni: a védai (brahmanista) mitológiában a tűz ura, a pusztító tűzvész, az oltártűz és a házi tűzhely istene, a legfőbb kapos az istenek és az emberek között. Rendszerint emberalakban ábrázolják, két arccal (ami természetének áldásos és pusztító oldalát fejezi ki), három lábbal és két karral, fején gyöngös tiara; koson nyargal, v. egyik kezében zászló, rajta kos. Szájából kétoldalt tüzet fúj.

Agnus Dei <lat. 'isten báránya'>:

1. Krisztus szimbolikus ábrázolása keresztet hordozó bárány alakjában; az őskereszténység ideje óta kedvelt ábrázolásmód (Oltárkép a varsói Nemzeti Múzeumban). — **2.** viaszmedaillon az ~ domborműves ábrázolásával; a középkorban volt használatos. — **3.** ezeknek a medaillonoknak a tokja, szelence v. monstancia alakjában.

agora <gör. 'gyűlés'>: a régi görög városok piac- és vásártere. A város gazdasági és politikai életének központja. A hellenisztikus kortól a négyszögű teret oszlopcsarnokokkal vették körül, és egyik oldalán rendszerint templomot építettek. Római megfelelője a → *fórum*.

agrafe [ágráf] <fr. 'kaposcs'>: **1.** → *vonóvas*. — **2.** nyíláskeret (ajtó, ablak stb.) → *konzol*- v. *maszkformájú zárókőve*, amely a keretet a környező fal-síkkal, vagy a felette húzódó párkánnyal (szemöldökkárkánnyal) összekapcsolja (ábra → *ablak* és → *barokk építészet* 10. ábra). Igen gyakori 17–18. századi homlokzatszítmény. — **3.** mellű, övcsat, → *morsus*.

agrai stílus: 16–17. sz.-i indiai mohamedán művészeti stílus; mohamedán és indiai művészeti hatások keveredése.

agramozaik : a 17. sz.-i indiai mohamedán építészetben faldíszmennyéknél alkalmazott mozaik. A még friss stukkóalapba meghatározott rajz szerint különböző színű üvegdarabokat úgy nyomtak be, hogy a kiemelkedő stukkókontúr alkotta a rajzot.

ágy : pihenés céljára szolgáló bútor ; az ókorban az étkezésnél is használták. Már az ókori népeknél kialakult állványyszerű szerkezete. A görög *fa* ~ esztergályozott, egyenes lábakon áll, gyakran mindkét oldalán támlája van. Az ehhez hasonló *római* ~ nak sokszor bronz lábai vannak ; díszesebb változatait, főleg a halotti, nászi és ebédlő ~ akat gazdag elefántcsont berakás díszíti. A görög-római formák sokáig megmaradtak. A 12. sz.-tól használják a → *mennyecszes ágyat*. A 15. sz.-ban divatosá válik ennek pompás változata, az impozáns méretű, gazdag faragványokkal ékesített díszágy. A 17. sz.-ban túlsúlyba kerül a pompás textilfelszerelés : → *balдахin*, függöny, terítő (→ *szuperlát*). Ezen az ~ típuson elhagyták az első tartóoszlopokat. A *Louis-seize* ~ akon a textildíszítés újból másodrendű, a menyegző sokszor elmaradt. A finoman megmunkált faállványt bronzveretek díszítették. Az *empire* ~ nagyobb arányú támlái többnyire hajlítotak, bronz díszítései súlyosabbak. A *biedermeier* ~ már igénytelenebb.

agyagmáz, földmáz, engobe [ägob] <fr.> : a durva agyagedény fehér v. fémoxidál színezett agyagréteggel való borítása.

agyagművesség, keramika : az agyagot edényekké és más tárgyakká feldolgozó kézműves mesterség. Nyomait megtaláljuk az emberi kultúra ősi emlékei között. A formálás legkezdetleesebb módja a kézzel való mintázás. Fejlettebb és ma is használatos megmunkálási eljárás a → *korongolás*, amelyet Kisásziában és Egyiptomban az i. e. 3. évezred első felében, a régi görögök már a homéroszi korban ismertek. Kiegetett agyag a *cserép* ; anyaga szilárd, de porózus, a víz átszivárog rajta. Ennek megakadályozására az edényeket → *mázzal* vonják be. Az ~ főbb termékei : 1. *mázatlan cserép* (→ *terrakotta*), ilyenek a görög és a korai római vázafaragványok emlékei ; 2. *ólommáz cserép*, ilyenek

a középkori edények, kályhacsempék, továbbá nagy részben a népi fazekasság termékei ; 3. *ónmáz cserép* (majolika, fajansz) át nem látszó — többnyire fehér — ónmázzal fedett és színes festésű edények v. egyéb tárgyak ; 4. *kőcserép*, magas hőfokon égetet, nagyon kemény cserépi természetes agyagból ; felületét sómáz borítja (ilyenek pl. a Rajna-vidéki kupák) ; 5. *porcelán*, kaolin, kvarc és földpát keveréke ; magas hőfokon kiegetve kagylós törésű és áttetsző anyag, átlátszó porcelánmáz alatti v. ráégetett, több színű festett mintákkal ; 6. *keménycserép*, agyagból és más anyagokból mesterségesen előállított kerámiai alapanyag, melyet átlátszó máz borít. — Az ~ történetének legkiválóbb emlékei közé tartoznak a görög → *dipylon-vázák*, a kínai Ming-dinasztia (1368—1644) idejében készült, majd az olasz reneszánsz mesterek, főleg a della Robbia család műhelyében előállított alkotások. Iparművészeti jelentős termékeket előállító üzemek voltak : az olasz Capo di Monte-i, a németalföldi delfti, a francia sèvres-i, a német meissen-i és nymphenburgi, Ausztriában a bécsi, Angliában a Wedgwood-, Mo.-on a Zsolnay-gyár. — A tárgykörhöz tartozó további cikkek → *agyagmáz, amfora, aranylüster, batizi keménycserép, bianco sopra bianco, blanc de Chine, craquelé, dardanella edények, dreihauseni kőcserép-edények, fajansz, fazekasság, földfesték, Fulham-pottery, Ginori kerámia, hódjarkú cserép, hollóházi keménycserép, Jasper Ware, kályhacsempék, Kamaresz-vázák, kaolin, kassai keménycserép, keménycserép, korongolás, kőcserép, körmöcbányai keménycserép, kreusseni edények, lošicei edények, lukafai keménycserép, lüstermáz agyagedények, majolika, máz, pápai keménycserép, porcelán, Queens Ware, raereni edények, valamint az egyes műhelyek, manufaktúrák és gyárak helységnevekből adódó címszavak alatt.*

ágyú : Szt. Borbála ikonográfiai jelképe.

ágyúállás, ágyúpad : várfalak belső oldalához támaszkodó, az ágyú elhelyezésére szolgáló, s az → *ágyúlörés*ek magasságában lesímitott földfeltöltés.

ágyúlörés : várak védőfalain, bástyáin elhelyezett nagyméretű → *lőrés*ek,

amelyek a falakon belül elhelyezett ágyúnak csak a torkát hagyják fedetlenül, tehát az ágyút tüzelés közben is védik.

AHRR, *Asszociációja Hudozsnyikov Revoljucionnoj Rosszii, A Forradalmi Oroszország Festőművészeinek Társasága*: 1922-ben alakult festőcsoport, a realista festészet egyik legfontosabb bázisa a szovjet festészetben. Jelentősek voltak tematikus kiállításai. Az egységes művészetszövetségek létrehozásával kapcsolatban 1932-ben megszűnt.

aiginai művészet, eginai művészet: az i. e. 5. sz.-ig (az Athéntől délre fekvő) Aigina görög szigeten virágzó művészet. A későarchaikus görög szobrászat fontos emléke az Aphaia-templom oromcsoportja, amely jelenetet ábrázol a trójai háborúból (*Pallasz Athéné és a harcosok*; jelenleg a müncheni múzeumban).

aigisz, aegis, égisz <gör.>: kecskebőrvért; a görög mitológiában Zeusz pajzsa, amellyel vihart tudott támasztani. A monda szerint Héphaisztos isten remekműve volt. Zeusz lánya, Athéné mellvértként hordta, közepén *Gorgó*-fővel. Az istenek pártfogását jelképezte.

aiguel [enyel] <fr.>: → *agnel*
aigrette [egret] <fr. 'kócsag'>: sisakot, kalapot v. más tárgyat díszítő tollbokréta; főleg a 18. sz.-ban volt használatos.

aiguère [egiër] <középfr. 'víztartó'>: rendszerint díszes kivitelű, kiöntőcsőrel ellátott talpas (fém) kancsó. Legszebb példányai a francia reneszánsz termékei.

Aiolosz <gör.>, *Aeolus* <lat.>: a görög-latin mitológiában a szelek királya; → *Héra* parancsára barlangjából kiengedi a szeleket, amelyek → *Aeneasz* Karthágóba sodorják. A szelek között a legismertebbek az északi *Boreas* (gör. *Boreasz*), a déli *Notus* (Notosz), a keleti *Eurus* (Euros) és a nyugati *Zephyrus* (Zephürosz).

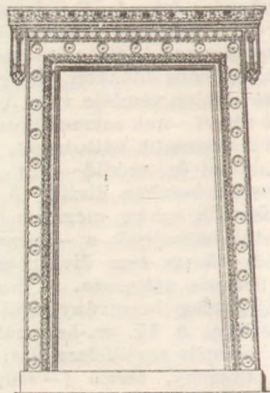
ajmiez [áhimesz] <arab-sp.>: arab és spanyol kettős ablak.

ajour [ázsúr] <fr.>: → *azsúr*

ajtó: épületek v. bútorok falán alkalmazott nyílászáró szerkezet. **1.** az épület~ részei: az → *ajtókeret* v. az → *ajtótok*, az → *ajtószemöldök*, a külső és az

ajtószárnyak. A nagyméretű ~ neve → *kapu*, a díszesen kiképzetté → *portála*. — **2.** a *bútor*~, ill. annak része, a → *betélmező* rendszerint díszes kiképzést kap; az ~t magát gyakran díszes → *veretekkel* látják el.

ajtókeret: az épületajtó kőből faragott külső tartóváza.

Görög ajtókeret

ajtókopogtató: a kapuszárny középre szerelt, bronzból vagy vasból készült, kengyel alakú, díszesen kiképzett fogantyú. A román kortól a barokkig (11—17. sz.), vagyis a húzós csengő elterjedéséig ~val zörgettek a házak kapuján.

ajtószemöldök: az ajtókeret felső, vízszintes lezáró eleme.

ajtótok: az ajtó fából ácsolt belső tartóváza.

akadémia: **1.** filozófiai főiskola, amelyet Platón alapított i. e. kb. 387-ben Athén mellett, az Akadémosz hírsről elnevezett kertben. — **2. művészeti** ~: művészeti iskola v. az azonos irányzathoz tartozó művészek társulata. Az első ~t, az Accademia Vincianát [akkadémia vincsiáná] Leonardo da Vinci alapította Milánóban, 1494-ben. A Carracci festőcsalád által 1589-ben alapított *bolognai iskola* (Accademia degli Incamminati [akkadémia dely inkámináti] <ol. 'a helyes útra irányítottak akadémiaja'>) a nagy reneszánsz mesterek stílusának elemeiből új eklektikus stílust alakított ki. Az első alapszabályokat az 1577-ben alapított *Accademia di San Luca* római

festőiskola dolgozta ki 1599-ben; ezeket vették mintául a többiek. A 17—18. sz.-ban alakult ~k az abszolút monarchikus udvarok támogatásával jöttek létre, és velük szoros eszmei kapcsolatban működtek. Jelentős volt a párizsi *Académie royale de peinture et de sculpture* [akadémiai dő pětűr e dő szkülptűr], 1648 és az *Académie d'Architecture* [akadémiai dársitektűr], 1671, amelyeket 1795-ben *Académie des Beaux Arts* [akadémiai dé bozár] <fr. 'szépművészeti akadémia'> néven egyesítettek, és a Francia Akadémia (Institut de France) [észtitűi dő frász] egyik osztályává tettek. A bécsi művészeti ~ 1692-ben, a berlini 1696-ban, a pétervári 1757-ben, a drezdai és lipcei 1764-ben, a budapesti 1871-ben alakult. Az első kínai művészeti ~t 1101-ben alapította Huj Cung császár.

Académie der bildenden Künste, <'Képzőművészeti Akadémia'> Bécs: a → *Kunst-historisches Museum* mellett Bécs másik jelentős képtára, amely jelentékeny régi európai mesterek műveit tartalmazza. Nevezetes műkincesei: Dirk Bouts: *Mária megkoronáztatása*, H. Bosch: *Triptychon*, Tiziano: *Tarquinus és Lucretia*, P. Rubens vázlatainak gyűjteménye, Guardi velencei látképei, továbbá Rembrandt, Ruysdael, C. Fabritius, P. de Hooch, J. Asselijn, E. de Witte stb. művei.

akadémikus művészet, *akadémizmus*: a 17—18. sz.-i művészeti akadémiai szemléletéhez mereven ragaszkodó művészeti irányzat, amely a megtanulható rajz-, festő- és mintázókészség, valamint a kompozíciós módszerek elsajátítását tekinti a művész legfontosabb feladatának. A klasszikus művészet formajegyeit recept szerint, külsőlegesen alkalmazza. A 19. sz.-i polgári társadalom hivatalos művészete volt; minden új törekvés a vele vívott harcban erősödött. Nagyhatalú képviselője volt K. Piloty, a müncheni Akadémia tanára. — Az „akadémikus” jelző használatos

olyan értelemben is, amikor valamely túlhaladott művészeti törekvés megmerevedéséről, erőszakolt stabilizálásáról van szó.

Akantuszinda-díszítés

akantuszlevél: az akanthosz <gör. 'medvetalpfü'> nevű növény stilizált levele. A nyugati díszítőművészetnek a görögöktől származó, állandó ékítménye. Alakja a korstílusok formanyelvének megfelelően módosul. Állítólag Kallimakhosz (i. e. 5. sz.), a márványfűről feltalálója alkalmazta először.

Akantuszlevél

— A motívumot *indadisz*ként is alkalmazták.

akephal-ábrázolás <gör.-ből>: fej nélküli alakok ábrázolása a képzőművészetben.

akhaimenida művészet: → *Irán művészetének* az Akhaimenida-dinasztiáról (i. e. 559—330) elnevezett korszaka.

akheiropoiétész, *acheiropoietes* <gör. 'nem kéztől származó'>: Krisztust, Máriát és a szenteket ábrázoló bizánci képek, amelyek a hagyomány v. a legendák hiedelmei szerint csodás módon keletkeztek, mint pl. Krisztus arcképe → *Veronika* kendőjén.

Akhilleusz <gör.>, *Achilles* <lat.>: a görög mitológiában *Péleusz* király és *Thetisz* istennő fia, a trójai háború legkiválóbb görög hőse, Homérosz *Iliász*-nak fő alakja. Mikor ~ megszületett, anyja, hogy megakadályozza fia végétét, az újszülöttet sarkánál fogva a *Sztüx* folyóba mártotta; ~ ezáltal — sarkát kivéve — sebezhetetlenné vált. A gyermekek ~ *Kheirón* kentaurnál nevel-

kedett (falkép Herculaneumban). Később Thetisz, hogy a háborútól távol tartsa, Lükomédész király udvarában rejtette el leányruhába öltöztetve (Rubens, Madrid, Prado.). Itt → *Odüsszeusz* csel-

Akhillész bekötözi Patroklosz karját (vászrajz)

hez folyamodva leleplezte. A király leányainak ékszerek és ruhák mellett fegyvert is vitt. Míg a leányok az ékszerekben gyönyörködtek, ~ a fegyverek után kapott. A trójai háború 10. évében → *Agamemnón* elvette ~től kedvenc rabnőjét, Briszeiszt. A megbántott ~ emiatt távol maradt a harcoktól. Hű barátjának, Patroklosznak kölesönadta fegyverzetét, aki a → *Hektórral* vívott párharcban elesett. Most ~ újból harcba szállott, hogy megbosszulja barátja halálát. Hektór és ~ párharcot vívott, amelyben Hektór elesett. (Rubens vázlata, Rotterdam, Boymans Museum). Holttestét ~ a kocsijához kötve meghurcolta, s csak atyjának,

Hektor holttestének meghurcolása (aquincumi relief után)

az agg Priamosz királynak könyörgésére adta ki (G. de Lairese, Cassel). Ezután ~ legyőzte Pentheszileiát, az → *amazonok* királynőjét, aki seregével a trójaiak megsegítésére sietett. Azonban → *Parisz* trójai királyfi megölte ~t oly módon, hogy Apollón Parisz nyílát ~ sarkára irányította (Rubens, Berlin-Dahlem Museum).

Akisz, Acis: → *Polüphemosz*

akkád művészet: a Mezopotámia északi részén kialakult akkád birodalom művészete. A → *sumér művészet* hagyományaihoz csatlakozott. Kiváló alkotásai erősen megközelítik a természet-hűséget az emberek és állatok ábrázolásában. Emlékei: bronzszobrok, kődoborművek, pecsétnyomó hengerek kőből. Fénykora az i. e. 2350 és 2150 közötti idő. Hatott a → *babilóniai művészetre* (→ *mezopotámiai művészet*).

akrolitosz <gör. 'felső v. fedőkő': aranyozott v. festett faszobor, amelyen a test ruhátlan részeit kőből v. márványból készült és megmintázott lapokkal fedték le. Az ~ a drága → *khruzelephantin* pótléka volt.

akropolisz <gör. 'magas város': az ókori görög város magaslaton fekvő megerősített központja. Itt volt a királyi lakóhely s a város védőistenének temploma. Legnevezetesebb az athéni Akropolisz. Itt állott az Athéné istennőnek szentelt *Parthenon* temploma (ép. i. e. 447—432), továbbá a *Propülaion* (ép. i. e. 437—432), az *Erechtheion*, a *Niké*-templom, valamint számos szobor, főleg az i. e. 5—4. sz.-ból.

Akropolisz Múzeum, Athén (Görögö.): A múzeumot az Akropoliszon, az egykori athéni fellegrvárban 1885-ben létesítették. A későbbi években az ún. kis múzeummal bővült, amely másodlagos értékű leleteket tárol. Az újjáalakítás 1954-ben kezdődött meg. Ekkor a régi nagy múzeum kibővült, az egykori kis múzeum megszűnt, alagsorában raktárakat létesítettek a ki nem állított szoboranyag tárolására. A múzeum 1956-ban megnyílt. Szobortárában értékes (i. e. 6. és 5. sz.-ból származó) eredeti görög műalkotások vannak, ezenkívül a Parthenon és az Erechtheion, valamint a Niké-templom szobrászati leleteinek gyűjteménye.

akrotérion <gör. 'kiálló részec valaminek': oromsarok; az épületoromszat (→ *aétosz*) csúcsán, ill. sarkain elhelyezett, kőből v. színezett ter-

Akrotérion

rakottából készített szabadon álló díszítmény. A görög építészetben változatos formájú társa, palmetta, ill. figurális motívum.

akt <ném.>: tanulmányrajz, festmény v. szobor a ruhátlan emberi testről; általában a meztelen emberi test művészi ábrázolása.

Aktaion <gör.>, **Actaeon** <lat.>: a görög-római mitológiában ifjú, aki vadász közben megleste a fürdőző Dianát (→ *Artemisz*) és a → *nimfákat* (Rembrandt *Diana és Actaeon* képei, Párizs, Louvre, Drezda). A haragos istennő által szarvassá változtatott ~t saját vadászkutyái tépték szét.

aktivizmus <lat. 'tevékeny' szóból>: 1. az I. világháború alatt és után a burzsoá társadalom válságának talaján Németo.-ban fellépett, majd Európá-szerzte elterjedt művészeti mozgalom. Célkitűzéseiben szemben állt a *l'art pour l'art* művészi felfogással, az öncélú esztétizmussal. Hirdette, hogy célja társadalmi hatás kiváltása, de művészi törekvéseiben figyelmen kívül hagyta ennek feltételeit. A rövid életű mozgalom német képviselői a *Die Aktion* c. folyóirat (megj. 1910–33) körül csoportosultak. Közülük néhányan megtalálták az utat a szocialista mozgalomhoz. A mo.-i aktivisták a Kassák által kiadott *Tett*, majd *Ma* c. baloldali folyóiratok körül csoportosultak. — 2. egy időben a társadalmi célnyatú formabontó irányzatok közös megjelölése.

akvarell: vízfestmény, → *vízfestés*.

ala <lat.>: 1. épületszárny. — 2. egycellás toszkán templomokban az oldalsó csarnokok neve. — 3. → *atrium*os házakban a nyitott, belső udvart hosszanti oldalán végigfutó, nyitott folyószerű építmény.

alabástrom <gör. Alabasztron egyiptomi városról>: szemcesés, kristályos, márványhoz hasonló, de lágyabb, tiszta fehér gipszváltozat, amelynek vékony lapjain a fény áttetszik. Az ókor óta szobrok, domborművek, lámpák, vázák, kispasztikai tárgyak anyaga. A középkorban ablaküveg helyett néha ~ lapokat alkalmaztak (pl. Orvieto, Dóm). A szobrászat anyagaként a 14–15. sz. óta használják. A kispasztikában a 18. sz. óta a porcelán kiszorította.

alabástrom edény: a keresztény ikonográfiában Mária Magdolna attribútuma.

alabasztron <gör.>: kisebb edény eredetileg alabástromból, később agyagból v. fémről, amelyben a régi görögök illatos olajat, kenetet tartottak.

aláfestés: Olaj- és temperakép festések a művész az alapozásra kevés színnel felvázolja a kompozíció főformáit, a kép alaptónusát. Az újabb időkben azonban a festők nagy része → *alla prima* fest.

alajos oszlopfő: ember- v. állatalakkal, jelenetekkel díszített román v. gótikus → *fejezet*.

alakrajz: 1. szűkebb értelemben az emberi test rajzolása. — 2. tágabb értelemben minden élő és holt természeti forma tanulmánykénti lerajzolása.

à la manière [álá mányer] <fr. 'valakinek a módjára'>: kifejezés annak a megjelölésére, hogy a művész egy másik művész stílusában, „modorában” dolgozik.

alapfal: a talajszint alá eső, föld alatti falszakasz, az építmény alapja.

alapköletétel: építkezések megkezdésekor az első alapozókönek — rendszerint az egyik sarokkönek — ünnepélyes elhelyezése.

à la pointe sèche [sák puöt szé] <fr. 'száraz tűvel'>: sokszorosítási eljárás, az ún. → *hidegtű-eljárás*sal készült rézkarc gyakran használt francia elnevezése.

alapozás, grundírozás <ném.-ből>: 1. (fest) a befestendő felület (vásznon, fa-tábla stb.) előkészítése, az egyenetlenségek eltüntetése és a festék felszívódásának megakadályozása végett. Már az ókori Egyiptomban ismerték a befestendő felület bevonását gondosan őrölt fehér gipsz v. kréta vékony réteggel. A 16. sz. óta a színes ~ is szokásos. — 2. (sokszorosítás) a *marató eljárások*nál olyan saválló réteg felvétele a fémlemezre, amely fedi a ki nem marató részeket. Ilyen pl. a → *rézkarcnál* a viasz, gyanta, terpentín és aszfalt keveréke.

alakrajz: épületek v. egyéb tárgyak vízszintes síkban ábrázolt rajza. A falakat horizontális átvágásban ábrázolja, tehát azok metszetét tünteti fel a szinteknek (pince, földszint, emelet) megfelelően, általában az ablakpárkány

magasságában. — A tárgykörre vonatkozó cikkeket → *ábazilikális elrendezés*, *átrium*, *bazilika*, *cella trichora*, *centrális építéset*, *circus*, *csarnoktemplom*, *dzsámi*, *hajó*, *háromszöges rendszer*, *heroón*, *hüposztül csarnok*, *katakomba*, *keletelés*, *kerengő*, *keresztalaprajz*, *kereszthajó*, *kettős antéptemplom*, *kettős kereszthajó*, *körépület*, *körtemplom*, *kupola*, *kúria*, *lábasház*, *masztaba*, *mellékhajó*, *minaret*, *naosz*, *négyezet*, *opiszthodomosz*, *pagoda*, *pavilon*, *pentaszűtősz*, *peribolosz*, *perisztülion*, *píraxis*, *szentély*, *pronaosz*, *proszűtősz*, *rotonda*, *sátortemplom*, *szűpa*, *szűszűtősz*, *tetraszűtősz*, *tholosz*, *torony*, *triconcha*, *türbé*, *zikkurat* címszavak alatt.

alapszínek : 1. a színek hét főszíne: vörös, narancsszín, sárga, zöld, kék, indigó, ibolyaszín. — 2. (sokszorosítás) azok a színek, amelyek más színek keverésével nem állíthatók elő : sárga, vörös, kék. A háromszínyomásban e három színt egymásra nyomással használják valamennyi szín előállításához.

álarc : → *maszk*

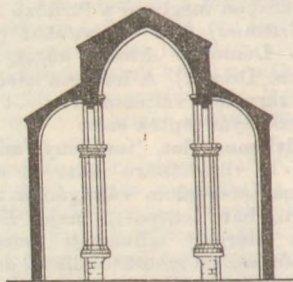
alba <lat. 'fehér'>, *miseing* : liturgikus ruha, amelyet a katolikus pap a miseruha alatt visel. Szűk ujjú, bő ránóc, derékon zsinórvél megkötött, hosszú, ingszerű fehér vászonköntös. A 10. sz. óta az alját, ujját és nyakát dús aranyhímzésű, téglányalakú; selyemdarab (parura) díszítette. A csipke elterjedése óta ujjait és alját körül széles, fehér művészi csipkével díszítik.

Albánia művészete : Mivel az ország területe hosszú ideig idegen (görög, római, bizánci, velencei, török) uralom alatt állott, nemzeti jellegű képzőművészet jóformán csak a 19. sz. végétől alakulhatott ki. A régebbi korok legfontosabb emlékei : a római korból a feniki és butrinti fellegvárak ; a bizánciból a sarandéi (ol. Santi Quaranta) és mesopotamói templom, a Vrap környéki kincslelet, a velencei uralom idejéből kastélyok Butrintban, Shkodërben, Vlorëben (ol. Valona) és Tiranában. A török hódoltság idején számos mecset (Tirana, Florë), kőtorony, emeletes lakóház keletkezett. A 19. sz.-ban kialakult a világi festészet (N. Martini, K. Hidromeno). Szélesen kibontakozott a művészet az Albán Népköltársaságban (N. Zajmi, A. Emini, K. Kodeli, F. Stamo festők,

J. Paço, O. Pascal, L. Nikola szobrászok). Az ország legfontosabb művészeti ága a ma is virágzó *népművészet* és az *iparművészet*.

albarelo <ol.> : a majolika patikaedények régi (16. sz.-i) olasz neve ; alakja hengeres, orsó v. körte idomú.

ábazilikális elrendezés : templomepület többhajós elrendezése, magasabb fő- és alacsonyabb → *mellékhajókkal*,

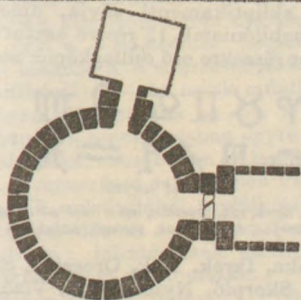
Ábazilikális elrendezés

tehát lényegében bazilikális keresztmetszettel, de a → *bazilikális elrendezés* lényege — a → *főhajó* közvetlen megvilágítása — nélkül. A mellékhajó — amelyet külön tető, vagy a főhajóval közös → *nyeregtető* fedhet — magasabb az igazi bazilikák mellékhajóinál, s így a főhajó kiemelkedő oldalfalain ablakok már nem helyezhetők el.

Albertina, *Staatliche Graphische Sammlung Albertina*, Bécs : a világ legnagyobb rajz- és metszetyűjteménye, egyúttal korszerű tudományos kutatóintézet is. Alapjait 1795-ben Albert szász-tescheni herceg vette meg. 1919-ben az osztrák állam vette kezelésébe, és egyesítette a bécsi Nemzeti Könyvtár gazdag metszettárával, melyet Savoyai Jenő herceg alapított. Rajzgyűjteménye (német, olasz, francia, németalföldi nemzeti iskolák) páratlanul gazdag : kb. 26 000 eredeti rajz. Legértékesebb a világhírű Dürer-sorozat (145 rajz). A holland iskola művészei közül kimagaslók Rembrandt (100 db) és a németalföldiek közül Rubens (50 db) legszebb rajzaival, továbbá Mabuse, Brueghel, Jordaens, van Goyen, Ostade, Van Dyck stb., valamint az olasz Raffaello s a 16. sz.-tól a francia művészek alkotásai. Metszetyűjteményében mintegy 600 000

fa-, réz- stb. metszet van, köztük M. Schongauer, E. S. mester, Dürer, Rembrandt (mindkettőnek leghíresebb lapjai), J. Duvet, J. Callot, Cl. Mellon stb. művei, valamint számos kínai és japán grafikai lap.

álboltozat: a → *boltozat* ősi, kezdetleges alakja. A kő- v. téglarétegeket vízszintesen helyezik el egymás fölött, s

Álboltozat

(Az Atréus kincseskamra metszete és alaprajza)

fölfelé lépcsőzetesen mindinkább közelítik egymáshoz, míg végül fölül találkoznak. Ellentétben a valódi boltozattal az ~ köveinek szilárdságát külső leterheléssel kell biztosítani.

alcázar: → *alkazár*

alcora fajansz [álkorá]: az Alcora spanyol városban a 18. sz.-ban alapított fajanszmanufaktúra — amelyben moustiers-i [musztyiéri] francia munkások dolgoztak — készítményeinek gyűjtőneve.

aldina: 1. a velencei Aldo Manuzio (Aldus Manutius) könyvnyomdász és könyvkiadó műhelyéből (1494-től a 16. sz. végéig) származó kiadvány, amely szép betűtípusaival és művészi kézi aranyozású kötéseivel megteremtette a reneszánsz könyvművészet stílusát. Nyomdajegyük a horgony körül tekerőző delfin volt, ALDUS felirattal. — 2. az Aldo Manuzio által metszett latin betűfaj (félkövér antikva).

aleiptérion <gör.>, *alipterium* <lat.>: az ókori görög-római fürdőkhöz az olajjal való kenekedés helyisége.

alençonai csipke [álászóni...], *point d'Alençon* [pué dáláső]: a J. B. Colbert (1619—83) által Alençonban létesített manufaktúrában készített francia varrott csipke. Hatszögletű szemekből álló hálós alapjának pálcikáit gomblyuköltéssel varrták ki (*bride bouclée sans nez* [brid buklé szá né]).

alentours [álätür] <fr. 'környék'>: a → *falkárpát* (gobelin) keretének egy típusa; gazdag, változatos díszítmény közötti → *kartusok*ban kis tájképek, jelenetek, címerek láthatók. A 18. sz. elejétől alkalmazták.

alérion [álériő] <fr.>: címerpajzson ábrázolt, kiterjesztett szárnyú sas csőr és karmok nélkül; az ellenség felett aratott győzelem jelképe.

à l'éventail [álévätáj] <fr.>: → *legyeződíz*

Alexander: → *Nagy Sándor*

alexandriai művészet: hellenista művészet Alexandriában, Egyiptom fővárosában a Ptolemaiosz-dinasztia uralma alatt (i. e. 332—i. e. 30). Kezdetben az attikai művészet hagyományából táplálkozott (harmonikus kompozíció, kiegyensúlyozott arányok, komolyság), később azonban önálló stílust alakított ki, amelynek legjellemzőbb vonása a szobrászatban és a festészetben egyaránt a lágy és összesomott forma (→ *sfumato*) volt. Az alexandriai szobrászat kedvelt témái a városi és vidéki életből merített realizisztikus, zsánerszerű, néha karikírozott felfogású jelenetek. Az egyiptomi és görög vallásjelemek összeolvadása következtében új isten-ábrázolások keletkeztek, amelyek az egyiptomi isteneket görög felfogásban mutatták be. A ~ idején az üveg- és ötvösművéség finom használati és dísz-tárgyakat készített.

alfa és ómega, $A-\Omega$: a görög ábécé első és utolsó betűje, a kezdet és a vég jelképe; a keresztény ikonográfiában Jézus szimbóluma.

al fresco [ál freszko] <ol. 'frissen'>: a fal még nedves (nem kötött) vakolatára történő *falfestés*. Ellentéte az → *al secco*.

algótika: → *neogótikus stílus*

algráfia <alumínium + gráfia összevo-
násából>: alumíniumnyomás; nyom-
dászati eljárás, amely a litográfiai követ
(→ *kőrajz*) alumíniumlappal helyettesíti.

alhambra-stílus: a granadai Alham-
brán (arab 'vörös vár'), a mór fejedel-
mek 14. sz.-ban épült pompás várpalota-
táján alkalmazott pazar dekoráció hatá-
sára létrejött arab-mór dizitós stílus.

aleipterium: → *aleipterion*

alkalmazott művészet: képzőművé-
szet, amelynek alkotásai (→ *szobor*, fres-
kó, *üvegfestmény*, → *graffito*, → *mozaik*)
az építészeti alkotások keretébe illesz-
kednek azzal a rendeltetéssel, hogy azo-
kat díszítsék és velük közös művészi,
szellemi mondanivalót fejezzenek ki;
→ *kompozíciójuk* az építészeti kompo-
zíció függvénye (→ még *iparművészet*).

alkázar, alcázar [álkászár] <arab 'a
palota': a spanyolországi mór felleg-
várak neve. Ilyenek többszörösen át-
építve Sevillában, Segoviában és Tole-
dóban maradtak meg.

álkereszthajó: a fő- és mellékhajók
szélességében húzódó → *kereszthajó*,
amely tehát alaprajzilag nem ugrik ki
az oldalfalak síkja elé.

alköv <arab 'hálófülke': egy na-
gyobb helyiségből ajtó nélkül nyíló,
ablaktalan, boltozott fülke, ill. ívvel
átnyitott kisebb szoba. Az arab házak-
ban az ágy helye. A spanyolok révén a
17. század folyamán egész Európában
elterjedt.

all'agemina [álladzseminá] <ol. >:
→ *tauszórozás*

alla prima <ol. 'elsőzörre':
festésmód aláfestés és át-
tetsző → *lazúrozás* nélkül.

állat: 1. az őskeresztény
művészetben a → *kerubokat*
gyakran ábrázolták ~ok
képében; a négy evangéli-
listát is ~alakkal szimboliz-
álták. — 2. *négy jelképes
kozmosz állat*: a kínai ikono-
grafiában a madár (feng,
'főnix') = a dél, a teknőb-
éka = az észak, a sárkány
= a kelet, a tigris = a nyug-
at jelképe.

állatalakos oszlop: egy-
mással v. emberekkel har-
coló állatreliefekkel borí-

Állatalakos
oszlop

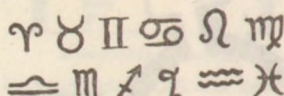
tott törzsű pillér v. oszlop. Román stí-
lusú francia és itáliai templomokban
fordul elő.

állatbőr: A keresztény ikonográfiában
~be öltözve ábrázolják Keresztelő Szt.
Jánost, Szt. Jeromost, Mária Magdolnát,
ill. Szt. Onofriust.

állatornamentika: díszítőelemként al-
kalmazott állatalakok, szemben a geo-
metrikus v. → *nővényi díszítésekkel*.

állatos szőnyeg: állatokat, állathar-
cokat ábrázoló 16–17. sz.-beli perzsiai
és indiai szőnyegek elnevezése, amelye-
ket — mivel készítési helyük pontosan
nem állapítható meg — mintájuk szerint
csoportosítunk.

állatöv, zodiákus <gör. >: az égbolt-
nak az ekliptikamentári sávja, amelyet
még a babilóniaiak 12 részre osztottak.
Az egyes részekre eső csillagképek neve:

Állatövi jegyek

(kos, bika, ikrek, rák, oroszlán, szűz; alsó sor: mérleg,
skorpió, nyílás, bak, vízöntő, halak)

Kos, Bika, Ikrek, Rák, Oroszlán, Szűz,
Mérleg, Skorpió, Nyílás, Bak, Vízöntő,
Halak. A képzőművészetben késő egyiptomi
templomok reliefjein, ókeresztény
bazilikák mozaikpadozatán, a Karoling-
kori kalendáriumokban, horáriumokban
stb. fordulnak elő. — Kínában és Ja-
pánban a következő állatok alkotják:
patkány, ökör, tigris, nyúl, sárkány,
vigyó, ló, kecske, majom, kakas, kutya,
vadkan.

állatszimbolika: állatok jelképként
való ábrázolása a művészetben. Az ókori
keleti művészetben (Egyiptom, Mezo-
potámia, Perzsia, India, Kína) igen gy-
akori. Gyakran ábrázolnak állatfejű
embertesteket, emberfejű állatokat (pl. a
Szfinx) v. különböző állati részekből
összeállított fantasztikus szörnyeket. A
görög művészetben ritkán, inkább csak
épületdíszként alkalmazták. Keleten az
~ egészen a legújabb időkig megma-
radt. — A középkor keresztény ikono-
grafiájában az ~ jelentős helyet foglalt
el, igen gyakori a román stílusú építészet-
ben (→ *állatalakos oszlop*). A keresztény
~ megértésének egyik legfőbb eszköze

a → *Bestiarium*. (Az egyes szimbólumokat → a megfelelő címszavak alatt.)

allée [álé] <fr.>: egymástól többnyire egyenlő távolságban ültetett fák-ból álló fasor utak mentén, ill. kettős fasorral kialakított út; a 18. sz.-i → *franciakertek* lényeges kompozíciós eleme.

allée verte [álé vert] <fr. 'zöld fasor': közepén pázsitozott, fasorral szegett széles út; egyik legszebb példája Versailles-ban látható.

allegória <gör. 'képes beszéd': olyan fogalmak és fogalomkapcsolatok érzékelhető módon való ábrázolása, amelyek önmagukban nem szemléletesek; események, eszmények, képességek, lelki állapotok és törekvések elvont sajátosságainak kifejezése képi utalással. Rokon vele a → *szimbólum*. Legfőbb művészi eszköze a → *megszemélyesítés* (perszonifikáció). — Az antik műalkotások gyakran alkalmazzák az ~t. A középkorban és a reneszánszban egyre bonyolultabbakká, nehezebben érthetőbbé váltak. A reneszánsz sok esetben visszatért az antik mitológiából táplálkozó ~hoz. A 19. sz. óta az ~ ritkán fordul elő képekben; inkább csak szobrokon és emlékműveken alkalmazzák.

allongé paróká [állözs . . .] <fr. 'megg hosszabbított': végig érő, hullámos fűrtű, XIV. Lajos (ur. 1643—1715) korabeli parókakavicslet.

állványbútor: lábakon álló, állványszerkezetű bútor (ágy, asztal, szék, kisbútor stb.; → még *tárolóbútor*).

alma: 1. Szt. Dorottya attribútuma a keresztény ikonográfiában. — 2. a 16—17. sz.-i világi ikonográfiában Vénusz, a szerelem, a három Grácia és Herkules jelképe. — 3. *aranyalmák* → *Heszperidák*, → *Parisz*, → *Péleusz*.

almáidom: ötvösművészeti kifejezés a 16—17. sz.-beli kelyhek nagy, lapított gömböns → *nodusának* megjelölésére.

almanach <arab 'naptár': a 18. sz. óta elterjedt, illusztrált, évenként közzétett, recepteket, időjósást, anekdotákat, elbeszéléseket, naptárt stb. tartalmazó könyvecske.

almandin <Alabanda kisázsiai lelőhelyről>, *keleti gránát*: drágakő, a gránát egyik válfaja, rózsaszínes vörös, vagy kékes árnyalatú vérvörös színű.

Indiában és Európában (itt a 7. sz.-ig) ékszerül használták.

almárium <lat.>, *armoire* [ármuár] <fr. 'fegyvertár': a nagyméretű szekrény régi elnevezése; eredetileg fegyverszekrény, majd iratok, oklevelek őrzőhelye („armális levél”), később mindenféle szekrény régies magyar neve, amely a tájnyelvből ma is él. Némely vidéken a pohárséket jelenti.

al secco [álszekko] <ol. 'szárazon': a falat burkoló száraz vakolatra enyves v. más kötőanyagú festékkel történő → *falfestészet*. Ellentéte az → *al fresco*.

alseni gemmák [álszeni]: Alsen dán szigeten talált leletéről elnevezett, üveg-pasztából készült gemmák, voltaképp az eredeti római gemmák 5. sz.-beli primitív germán utáztatai.

alsó kápolna: → *kettős kápolna*

Altamira: barlang az É-spanyolo-i Santander község mellett, a magdaléni kultúrában élt ember által vadászott vadállatokat ábrázoló őskori festményekkel (altamirai bölény). A fekete, barna és okker földfestékeket nemcsak helyi színekként, hanem árnyékolásokon is alkalmazták, ugyanakkor a szikla természetes egyenetlenségeit ügyesen felhasználták plasztikus hatás elérésére (→ még *barlangi művészet*).

altéplom: a → *kriptának* a 9. században először Itáliában kialakult formája. Legtöbbször háromhajós, boltozott, oszlopos tér a szentély emelt padlószintje alatt. A román stílusú építészlet sajátossága. Magyarországon pl. Feldebrő, Tihany, Pécs templomaiban található.

Alte Pinakothek, München (NSZK): Németo. egyik legnagyobb képtára. Neoreneszánsz épülete Leo von Klenze tervei szerint 1825—36-ban készült. A II. világháború alatt súlyosan megrongálódott. 1957-ben helyrehozták és ismét megnyitották. Anyagának legnagyobb része a bajor uralkodók családi gyűjteményeiből származik. A német és olasz reneszánsz nagy mesterei mellett egyedülálló gazdag Rubens-sorozata. A korai német festők közül Meister des Marienlebens, St. Lochner, N. Schongauer, M. Pacher művei a nevezetesebbek. A reneszánsz korából idősebb L. Cranach 13, A. Dürer 16 festménnyel szerepel, köz-

tük a Paungartner-oltár, közismert fiatalkori önarcképe és a 4 apostolt ábrázoló két tábla. A 15—16. századi németalföldiek közül R. van der Weyden, D. Bouts, G. David, Qu. Massys, B. v. Orley, L. van Leyden, J. van Cleve, A. Isenbrandt, id. P. Brueghel stb. gazdagon van képviselve. A 17. századi flamandok és hollandok zsáner- és tájképeinek nagy száma érdemel említést (Brouwer, Teniers, Terborch stb.). Rubens témakörök szerint csoportosított festményei: 18 vallási tárgyú, 12 történelmi és mitológiai, 16 a Medici-sorozat vázlataiból, 15 képmás, 4 vadászjelenet és tájkép (*Virágkoszorús Madonna, A haldokló Seneca, Önarcképe első feleségével, második feleségének, H. Fourmentnak több képmása, Oroszlánvadászat, Amazoncsata, Részeg szülén stb.*). Van Dyck munkásságát 23 portré és vallási tárgyú kép szemlélteti (*Madonna szt. Jánossal, Menekülés Egyiptomba, Önarcképe, Felesége csellóval stb.*). Rembrandt 12 festménye nagyrészt bibliai témájú (*Szent család, Izsák feláldozása, Levél a keresztől, Sírbatétel, Feltámadás stb.*). A trecento és quattrocento mesterei között Giotto, Fra F. Lippi, Ghirlandaio, Botticelli, Francesco Francia, Mantegna kiemelkedő. A cinquecento nagyjait Leonardo vitatott műve (*Madonna a Gyermekkel*), Raffaello (*Madonna Tempi, Madonna Canigiani és Madonna della tenda*) és Tiziano 9 műve képviseli (*Madonna-képek, Krisztus tövissel koronázása, V. Károly császár portréja stb.*); Veronese, Tintoretto, Lorenzo Lotto, Andrea del Sarto és más neves mesterek művészetéről legalább egy mű ad ízelítőt. A settecento művészei közül Tiepolo, Canaletto és Guardi van képviselve. A nagy spanyol festőktől Greco, Velázquez, Ribera, Zurbarán, Murillo (híres gyermekjelenetek) és Goya több neves művét őrzi a képtár. A korai francia festészetet Maitre de Moulins és Fr. Clouet, a 17—18. sz.-it Claude Lorrain, N. Poussin, Chardin, Boucher, Largillière, Greuze képviselik.

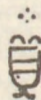
alter Dienst : → *hevedertartó*

alto rilievo <ol. 'magas dombormű'> : → *dombormű*

altwien-porcelán : a régi művészi bécsi porcelánok megjelölése. A jelzet-

lenek a manufaktúrát 1718-ban alapító *Du Paquier* készítményei (ún. Wien vor der Marke). A jelzetek az 1744-ben az állam tulajdonába került üzem

Vienne 17. Júl H²unger F.
1771

Altwien-porcelán-
jegyek

gyártmányai; jelzésük a Habsburg-dinasztia házcímere, amelyet általában — hibásan — méhkasnak neveznek, eleinte benyomva, később máz alatti kék festéssel. — A legszebb ~ok az 1784 és 1804 közötti időből származnak (klasszicista stílusú díszítményekkel).

Amaltheia, Amalthea : a görög mitológiában a gyermek Zeuszot Ida hegyén tápláló anyakecske (Jordaens képe, Párizs, Louvre).

amaránt, <gör. 'nem hervadó, nem fakuló'> *bois d'amarante* [buá dámárát]: cayenne-i mahagónifa sötétvörös színű nemes faanyag; a francia → *ébenis-ták* különösen kedvelték.

amatőr, amateur <fr.> : valamire hajlammal bíró ember, valaminek a kedvelője, pl. művészetkedvelő. — 1. nem hivatásos művész (amatőr művész). — 2. aki nem tudományos alapon foglalkozik műtárgyak gyűjtésével (~ gyűjtő).

amazonok : a görög mitológiában legendás harcaikról nevezetes délceg nők, akiknek hazája a mondák szerint a Kaukázus környékén volt. Nevüket

Az amazonok harca Heraklészsel
(A phigaliai templom frízének részlete után)

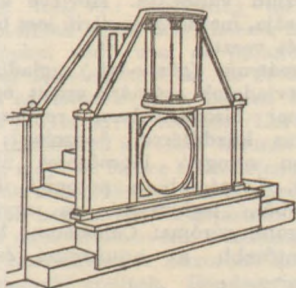
állítólag onnan kapták, hogy jobb oldali emlőjüket kiirtották, hogy ne akadályozza őket a fegyverforgatásban. Férfit országukban nem tűrtek meg, de az

egyik szomszéd törzssel érintkezésbe léptek, hogy fajukat fenntartsák. A fiúgyermeket megölték, a lányokat harcosokká nevelték. Részt vettek a trójai háborúban; királynőjüket, Pentheszileiát Akhilleusz győzte le (*Amazoncsata*, Rubens, München, Alte Pinakothek). — A legrégebbi ábrázolásokon görög, később szkíta ruhát (nadrág, szoros ruha, szkíta süveg, kettős bárd, ij és pajzs) viselnek. Sokszor ábrázolták őket vázákon, később szobrokon is, különösen a metopékon.

ambiente <ol. 'környezet': összhangra törekvés egy bizonyos épület és az azt körülvevő építészeti környezet v. táj között.

ámbitus <lat. 'körüljárás': magyar vidéki kúriák, parasztházak hosszanti oldala előtt húzódó, rendszerint udvarra néző árkados folyosó, → *tornác*.

néző <lat. 'mindkettő': ókeresztény templomban a → *szentély* és a

Ambo

→ *főhajó* találkozásánál elhelyezett, díszesen kiképzett emelvénypár az evangélium és a lecke felolvasására. A 13. századtól a → *szentélyrekesztő fal* v. a → *sószék* helyettesíti.

Ambrosiana, Pinacoteca, Milánó: A képtárat F. Borromeo bíboros alapította 1618-ban, s azt az Ambrosiana Könyvtárhoz csatolták. Rajzgyűjteménye (15—19. sz.) világhírű (Leonardo: *Codice Atlantico*, Raffaello: az *Athéni iskola* kartonjai, Dürer és mások rajzai, metszetei). Képgyűjteményében elsősorban a lombard iskola (Borgognone, Luini, A. Solario stb.), továbbá Bramantino, Ambrogio de Predis, Cariani, Bassano, Caravaggio művei,

ezekon kívül német és flamand (pl. Jan Brueghel) festmények vannak.

ambrózia, amrita <szanszkrit>: az élet itala, nektár.

Amerikai Egyesült Államok művészete: Sajátosan nemzeti jellegű képzőművészetről a 19. sz. végéig nem lehet beszélni, csupán európai művészetről az USA talaján, elsősorban angol művészetről, amelynek jellegzetes megnyilvánulása a → *koloniál stílus* volt. — A történeti képeket és portrékat festő J. S. Copley (1738—1815), valamint B. West (1738—1820) majdnem egész életüket Angliában töltötték. A tájképfestészet, amely romantikus felfogásban a Hudson folyó völgyét örökítette meg (Hudson River School), G. Innes (1825—94) és J. F. Kensett (1814—72) működésével kezdődik, és A. Bierstadt (1830—1902) képein emelkedik valóban művészi színvonalra. A legjelentékenyebb amerikai festő J. M. Whistler (1834—1903), aki majdnem teljes életét Párizsban és Londonban élte le, és részt vett az impresszionizmus harcaiban. Mellette J. S. Sargent (1856—1925) arcképfestészete emelkedik ki. Az európai művészeti irányzatok meghonosodása mellett, amelyek a 20. sz.-ban is döntő hatást gyakorolnak az amerikai festészetre és szobrászatra, mindmáig jellemző a szimbolista ábrázolás és a dekorativitás iránti hajlam, valamint az absztrakt ábrázolásmód, amely sokszor a humánus megtagadásáig, az embertelenségig fajul. A *plasztika* az Egyesült Államok megalakulása után főként mint monumentális emlékmű-szobrászat fejlődött ki. Jelesebb képviselői: H. Greenough (1805—52) és Th. Crawford (1813—57). — Az *építészet* kezdetben jellegtelen volt, ill. erősen az → *eklekticizmus* hatása alatt állott, s csak a → *klasszicizmus* idején nyert határozott arculatot. A 19. sz. első felében létrehozott középületek amerikai klasszicista építészek alkotásai. Legjelentősebb építészek ebben a korszakban W. Thornton (1761—1828) és Ch. Bulfinch (1763—1844). A 19. sz. második felében G. W. Snow (1797—1870) előregyártott elemekkel meggyorsította az építkezést. Ezt a kezdeményezést követte J. B. Gardus (1800—74) és H. H. Richardson

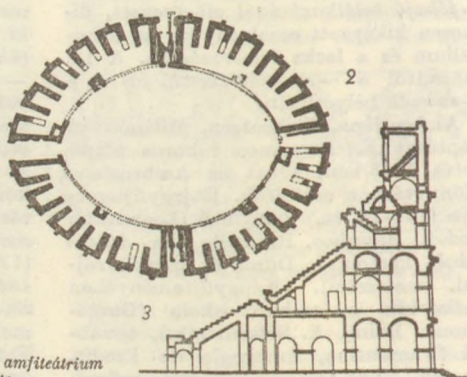
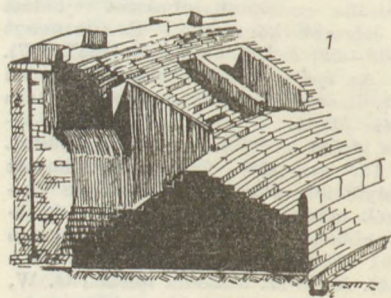
(1838—86). A 20. sz. festészetében rövid ideig tartó szakasz után, amelyben többnyire társadalombíráló jellegű művek jöttek létre (Ben Shahn, G. Luks, J. Scoan), az → *absztrakt művészet* jutott uralomra. Fő képviselői M. Graves (1910—) és a kubista L. Feininger (1871—1956). J. Pollock (1912—1956), M. Tobey (1890—) a → *taszizmus* megteremtői. Az építészetben az eklekticizmustól való megszabadulás után új irányzat bontakozott ki az USA talaján. A hatalmas iramú ipari és kereskedelmi fejlődés korszakában New Yorkban már a múlt század 80-as éveitől kezdődően, más városokban később építettek *magasházakat*. Az először helykihasználási kényszerből, a modern technika adta lehetőségek és anyagok (vasbeton, üveg) messzemenő felhasználásával kialakult építészet függőlegesen feltornyosuló tömegeivel nagy hatást gyakorolt az európai építészetre is. Jelentős amerikai építészek: W. Jenney (1832—1907), J. W. Root (1850—1894) és L. H. Sullivan (1856—1924). Egy közébeső szakasz után, amelynek eklektikus építései előbb középkori, majd klasszicista modorban tervezték épületeiket, szélesben elterjedt a magasházak építésével együttjártó új stílus. Ennek legjelentősebb amerikai képviselői: F. L. Wright (1869—1959), J. M. Howells (1868—), R. M. Hood (1881—1934), L. Skidmore (1897—), N. A. Owings (1903—), J. O. Merill

(1896—), az osztrák származású R. J. Neutra (1892—) és W. C. Harrison (1895—). A modern amerikai építészet fejlődésében nagy szerepet visznek az áttelepült európai építészek, mint W. Gropius (1883—), aki 1937 óta dolgozik az USA-ban, L. Mies van der Rohe (1886—), a finn Saarinen (1873—1950) és a magyar származású Marcel Breuer (1902—).

Amerikai Egyesült Államok művészeti múzeumai: Baltimore: → *Walters Art Gallery*; Boston: → *Museum of Fine Arts*; Cincinnati: → *Art Museum*; Honolulu (Hawaii-szigetek): → *Academy of Arts and Bishop Museum*; New York: → *Brooklyn Museum*, → *Guggenheim Museum*, → *Metropolitan Museum of Art*, → *Museum of Modern Art*; Washington: → *National Collection of Fine Arts*, → *National Gallery of Art*

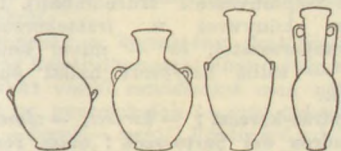
ametiszt <gör. 'részezségtől, iszákosságtól védő': féldrágakő, a kvarc ibolyaszínű változata. Hevítve színét változtatja, megsárgul, citrin lesz belőle v. színét veszti.

amfiteátrum <gör.—lat.>: gladiátor- és állatviadatok számára emelt épület a római birodalomban, rendszerint elliptikus küzdőtérrel (→ *aréna*), árkádon nyugvó lépcsőzetes ülőhelyekkel. Legrégibb a pompeji, i. e. 80—70-ből, leghíresebb és egyúttal legnagyobb a római Colosseum. Mo.-n legjelentősebb az aquincumi és az óbudai ~.

1 Az óbudai katonai amfiteátrium metszete, 2 az amfiteátrium alaprajza, 3 a római Colosseum metszete

amfora <gör.>: kétfülű, tojásdad v. annál nyúlánkabb görög edény, amelyben bort v. olajat tartottak. Általában égetett agyagból készült, de volt kőből, üvegből készült ~ is; Homérosz arany

Különböző amfora alakok

~t is említ. Olajjal töltött, különleges díszítésű ~kat versenydíjként is ajánlkozta (pl. panathenai ~k).

amictus [amiktusz], **humeralis** <lat. 'vállkendő': liturgikus ruhadarab; fehér vászonkendő, amelyet a katolikus pap az → *alba* alatt a vállán visel.

Ammón, **Amon**, **Amun** <egyiptomi 'jelenj meg?': eredetileg az ókori egyiptomiak egyik helyi istene, Karnak és Thebai védő ura és parancsolója; Thebai felemelkedésével (i. e. 20. sz.) ~ is az istenek élére került. Először Muth (anyaföld) és Kunszu (Hold és az idő) istenekkel alkotott hármastiszteletet, majd az összes többi istenek ügyszólván beleolvadtak, és ~ egyiptomi nemzeti istenné lett. A napistennel egyesülve neve **Ammón-Ra**. Tiszteletére főként Karnakban és Luxorban hatalmas templomok épültek. Rendszerint emberalakban ábrázolták, fején sisakkal v. felfelé szélesedő, lapos tetejű tiarával, amelyből két hosszú toll nyúlik ki, kezében a királyi méltóság jelvényét és az élet kulcsát tartja; jelképes színe a kék, szimbóluma az obeliszk. Kultusza az i. e. 5. sz.-ban Görögö.-ba is áttért, ahol **Zeusz-Ammón** néven tisztelték; leghíresebb ábrázolása Kreszilasztól (i. e. 5. sz. közepe) származik.

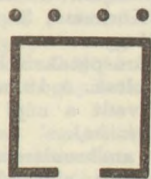
Amor <lat.> → **Erös**, a szerelem istenének római elnevezése.

amoret <fr.>: a szerelem istenének ábrázolásai az ókori római művészetben; szárnyas gyermekalakok különböző foglalkozás közben.

amphiantisz <gör.—lat. 'kettős előcsarnokú': → **kettős ante-templom** (és → **ante-templom**)

amphiprosztülosz, **amphiprostylos** <gör. 'kettős oszlopsorú': görög templomtípus; két keskenyebb homlokzatát oszlopsor díszíti.

Amphitrité: a görög mitológiában a → **neridák** egyike, → **Poszeidón** felesége. Rendszerint Poszeidón ábrázolásain mint mellékalak jelenik meg; hosszú, hullámos hajjal, néha rákollóval a halántékán ül férje kagylókocsijában, amelyet hippocampusok húznak. (**Poszeidón és Amphitrité**, Pousin festménye, Leningrád, Ermitázs).

Amphiprosztülosz

ampolla <lat.—ol. 'kis kancsó': 1. a mise bemutatásához szükséges bort és vizet tartalmazó, két azonos alakú kis kancsó. Anyaga régebben nemesfém, újabban inkább üveg. A 18. sz.-ban szép ötvösművű ~készletek voltak használatosak, gyakran tálcra, közmosó kancsó és csengettyű is tartozott hozzájuk. — 2. a katolikus templomban a főoltár előtt függő **örökméces**.

amrita <szanszkrit>: **ambrózia**

amulett <arab 'függő': érem, képcske v. egyéb, többnyire nyakban hordható tárgy, amely a babonás hit szerint óvja viselőjét (→ még **talizmán**).

Amun: → **Ammon**

amúzia <gör.>: a műértelem és a szép iránti érzék hiánya.

amvon: lépeső emelvény a görög keleti templom középső szakaszában, az ún. „férfiak templomának” közepén, a „cári kapuk” (→ **carszkije vrata**) előtt.

anabaptista fazekasok: a 16. sz.-ban — állítólag — Faenzából a vallási üldözések elől Felső-Olaszö.-ba, majd részben Mo.-ra menekült és ott menedékjogot nyert, nálunk „újkeresztényeknek” v. habánoknak nevezett németajkú fazekasok, akik mint feudális szolgálatátókat is végző kézművesek anabaptista

(újrakeresztelő) papjaik vezetésével hosszú ideig kommunisztikus vagyon- és házközösségben éltek. Fontosabb központjaik a Dunántúl nyugati részén (Körmenád, Sopron), az egykori Felső-Magyaró. nyugati megyéiben, továbbá Sárospatakon, Erdélyben pedig Alvincen voltak. A 18. sz.-ban művészük beleolvadt a népi fazekasságba (→ *habán fajansz*).

anakronizmus <gör.-ből>: korszerűtlenség; a képzőművészetben az ábrázolt korhoz nem illő ruhák, díszítőelemek felhasználása.

analógia <gör. 'hasonlóság'>: stílusjegyek hasonlósága, amelyek valamely műemléknél, műtárgynál bizonyítékkul szolgálnak ismeretlen művésztől származó műalkotás → *attribúciójára* v. lehetkezési idejének, stíluskörének, származási helyének meghatározására.

analogion <gör., *nalony* <szerb>: a görög keleti szertartású templom olvasópultja; az evangélium felolvasásakor használt asztal, ill. állvány, rendszerint magas, ollós lábszerkezettel, tetején aranyozott sással.

anamorfózis <gör.>: valamely tárgy normális nézőszögből torzítottnak ható ábrázolása, amely azonban — mivel a perspektíva szabályai szerint készült — bizonyos szögből nézve visszakapja eredeti formáját. Legismertebb példája a koponya torzított ábrázolása H. Holbein *Követek* (1533) c. képén. — Így nevezik azt a festői fogást is, amikor az arkép szeme ráirányul a szemlélőre, bárhonnán nézi is a képet.

ananászserleg: nemesféműből készült fedelese serleg, amelynek hólyagosan trébelt (vert művű) csészéje az ananász gyümölcsére emlékeztet. Régi magyar neve „szőlőfőserleg”, mivel szőlőfürtöz is hasonlítható.

anatóliai csomó: → *jordesz csomó*

anatóliai szőnyeg: a pontosabban meg nem határozható újabb kisázsiai szőnyegek gyakori megnevezése.

anatómia <gör.-ből>: → *művészeti anatómia*

ancona [ánkóná] <ol. Ancona városról>: 1. fából faragott v. mázas cserépből készült oltárkép. — 2. középkori olasz egyikmezős táblakép gótikus stílusú, faragott architektonikus kerettel.

András, Szt.: A keresztény legenda szerint Szt. Péter testvére, a 12 apostol egyike. Patraszban (Görögö.) „X” alakú keresztre feszítették (András-kereszt, → *kereszt*; Altomonte képe a budapesti Szépművészeti Múzeumban). Közében könyvvel v. irattekercsel, Andráskeresztel, és — mivel halász volt — tálba helyezett hallal ábrázolják.

András-kereszt: → *kereszt*, → *címer*

Andrea del Sarto-zsék: olasz reneszánsz székforma egyszerű hasábos lábakkal; ívelt ülőlapjához → *baluszterekkel* tagolt, ill. azokon fekvő félkörös támla csatlakozik. Nevét A. del Sarto (1486—1530) olasz festőtől kapta.

Andromakhé: a görög mitológiában → *Hektör* trójai hős királyfi felesége (*Hektör búcsúja Andromakhétól*, Oeser képe a budapesti Szépművészeti Múzeumban).

Andromeda: → *Perszeusz*

andron <gör.>: 1. az ókori görög lakóházban a férfiak helyisége. Megfelel a homéroszi → *megaronnak*. Az i. e. 4. sz.-i görög lakóház fejlett alaprajzi elrendezésében az → *aula* mögötti díszterem, a vendégek ebédlőterme. — 2. a görög keleti templomokban a férfiaknak fenntartott hely.

androna <gör.-lat.>, *andronne* <fr.>: 1. a rómaiaknál két udvar falai közötti folyosó neve. — 2. dél-franciaországi városzerdőkben a házak között hagyott kis szűk átjáró a tűzvész terjedésének megakadályozására.

anepigráf <gör.-ből>: felirat nélküli (pl. érem), cím nélküli (pl. okmány).

angelot [ázselo] <fr. 'angyalka'>: angyalos tallér. VI. (Valois) Fülöp aranypénze; 1340-ben bocsátották ki. Angyalt ábrázolt, amint földre teríti a sárkányt.

Anglia művészete: → *Nagy-Britannia művészete*

angolkert, *tájkert*, *természetes kert*: romantikus kerttípus, amely az architektúrától függetlenül csoportosítja a növényeket. Alaprajza kötetlen; kanyargós útjai újabb és újabb meglepő részek felé vezetnek. Gyakran természetüknél fogva össze nem illő növényi csoportokat létesít, a fák közt múromokat, remetelakokat stb. rejt el. A 19. sz.

eléjen a → *franciákert* visszahatásaként Európa-szerte elterjedt.

Angster <ném. 'szük' szóból>, *Kutroľf* <ném.>: csak cseppenként üríthető → *tréfás palack*, legtöbbször üvegből. A 15–18. sz.-i német üvegművességben gyakori.

angyal: a keresztény (katolikus és görög keleti) ikonográfiában hátán szárnyakat viselő, rendszerint nem nélküli ifjú- v. gyermekalak (→ még *arkangyalok*, → *kerub*, → *szeraf*). Földig érő ruhában és övvel v. kereszt alakban elhelyezett diakónusi szalaggal öveze, kezükben a Szentírásban levő leírásnak megfelelő jelvényekkel (kard, pálmaág, harsona, mérleg stb.) ábrázolják őket. A vallásos elképzelés szerint a földön is megjelennek ~ok mint az égiek és földiek közötti közvetítők. — A képzőművészetben az ~ Szt. Máté evangelista szimbóluma; Szt. Brigittának diktálja műveinek szövegét; nyilat szúr Nagy Szt. Teréz szivébe; (Bernini szobra, Róma, Santa Maria della Vittoria); utóljára áldoztatja meg Szt. Borbálát; ápolja a pestisbeteg Szt. Rókuszt; Szt. Józsefnek megjelenik és felszólítja, hogy vigye Máriát és Jézust Egyiptomba (Rembrandt, Budapest, Szépművészeti Múzeumban). Éneklő ~ok kísérik Szt. Cecília orgona v. hárfajátékát (Raffaello, Szt. Cecilia, Bologna); ~ok a mennybe viszik egyiptomi Máriát és Mária Magdolnát. (→ még *angyalok bukása*)

angyal üdvözet, *annuntiatio* <lat.>, *annunziatione* <ol.>: a bibliai legendában Gábor arkangyal hírül adja Máriának, hogy fia fog születni. Már az ókeresztény művészetben ábrázolták a katakombák falképein, valamint a római St. Maria Maggiore templom mozaikján (i. sz. 5. sz.). A 14. sz.-tól kezdve kedvelt téma, amelyet a 15. sz.-tól az → *intérier* ábrázolásával kapcsoltak egybe. Legismertebb plasztikai ábrázolása Veit Stoss faszobra a müncheni Lorenz-kirchében.

angyalok bukása: a bibliai legendában az Isten ellen fellázadt → *angyalokat* letaszítják az égből (Rubens festmény, München, Alte Pinakothek).

angyalos forint: olyan magyar forint v. tallér, amelyen a koronát két lebegő angyal tartja.

anikonikus <fosztóképzővel a gör. 'kép' szóból>: az archeológiában annak a korszaknak az elnevezése, mikor még nem faragtak istenszobrokat, hanem csodásnak tartott köveket, fatörzseket stb. imádtak.

ankusa <szanszkrit>: elefánthajtó horgos → *szigony*; a tántrikus megnyilatkozás lámaista jelképe.

Anna, Szt.: a bibliai legendában → *Szűz Mária* anyja, akinek nevét a 2. sz.-i „Jakab protoevangelium”-ból ismerjük. A matróznak öltözetében, hosszú ruhában, fedett fejfel ábrázolták. Kezében könyvet tart, karján a gyermek Mária ül. Életének az apokrif iratokból ismert jeleneteit is gyakran megörökítették (pl. Giotto páduai freskói, Cappella dell’Arena). Találkozását férjével, Joachimmal az „arany kapuban”, Mária születését, a gyermek Mária oktatását, majd a templomba kísérését, végül harmadmagával, Máriával és Jézussal (Mettercia) is gyakran ábrázolják (Leonardo da Vinci képe, Párizs, Louvre).

Annam művészete: → *Vietnam művészete*

Anna-stílus, *Queen Anne-style* [kuin en sztájl] <ang.>: építészetben, belső-tér-művészetben, s főleg bútorművészetben jelentkező angol barokk irányzat a 18. sz. elején. Voltaképpen a XIV. Lajosról elnevezett francia barokk egyszerűbb angol változata. Nevét Stuart Anna angol királynőről (ur. 1702–14) kapta.

annuli <lat. 'gyűrűk'>: a dór oszlop-törzset az oszlopnnyaktól elválasztó, gyűrűkhöz hasonló tagok.

annuntiatio <lat.>, *annunziatione* <ol.>: → *angyal üdvözet*

anopisztografikus nyomat <gör. 'hátdoldalán beírt' szóból>: → *egyleveles v. egyoldalú nyomat*

ansa lunata <lat. 'holdas edényfűl'>: rendszerint edények fülén alkalmazott hold alakú díszítés.

Antaios <gör.>, *Antaeus* <lat.>: → *Héraklész*

Antal, páduai Szt. (1195–1231): Gyakran ábrázolják a ferencrendi szerzetesek ruhájában, kezében könyvet v. liliomot tartva, karjába ölelve a gyermek Jézust, továbbá kereszttel a kezében, a keresz feliratával (INRI), lángokkal és

szívvel. A legenda szerinti csodáit számos képzőművészeti alkotás örökítette meg; ilyenek a halaknak tartott prédikáció, a szentségtartó előtt tétet hajtó számar, a levágott lábú ifjú meggyógyítása stb. (Donatello, a páduai dóm főoltárának reliefjei). — Róla nevezték el az 1232—1307-ben épített hatalmas páduai dómot.

Antal, remete Szt. (251—356): remete és apát. Apáti bottal, könyvvél, fáklyával v. tűzzel ábrázolják, lábával eltapossa az ördögöt, mellette disznó áll, a szent vándorbotot, kis csengettyút, keresztet, rózsafüzért tart a kezében. Megkísértésének jelenetei (H. Bosch képei: Madrid Prado, Berlin-Dahlem Museum, Lissabon Museum) és remete Szt. Pállal való találkozás (Grünwald, az isenheimeri oltár külső tábláin) kedvelt tárgya volt a festészetnek.

Antefixa

antefixa (lat.): álarcos v. palmetta díszítésű égetett agyaglapok sora az antik és antikizáló épületek ereszpárkányán a cserépfedés védésére és dekoratív szegélyezésére.

antennás kard (lat. 'csáp' szóból): a kardnak az a vállozata, amelynek marokolatát két görbe, csápszerű keresztvas választja el a pengétől.

antependium, *antependium* (középlát.): → oltárelő

ante-templom, *templum in antis* (lat.): cellás templomforma az ókori Görögo.-ban. Az előcsarnokot a cella meghosszabbított oldalfalai határolják, a homlokzatot pedig a homlokpillérek közötti két oszlop alkotja.

anthemion (gör. 'virágfüzér'): az → *ión* fejezetű oszlopok lótuuszvirág-díszes, indás, palmettas díszítménye.

antifonárium (gör.-ből), *antiphonale*, *liber antiphonarius* (lat.): az

antifónák (= két kar egymásnak váltakozva felelgető éneke) vagyis a katolikus egyház szertartásaiban énekel szentírási és egyéb liturgikus szövegeknek rendszerint hangjegyekkel ellátott gyűjteménye. A középkorban díszes → *miniatúrákkal* és → *iniciálékkal* ékesítették.

antik (lat. 'régí' szóból): 1. a görög-római ókorból való. — 2. a műkereskedelemben valamely régebbi korból származó műtárgy (~ bútor, ~ porcelán stb.).

antikizáló: az → *antik* (görög és római) művészetet utánzó.

antikva betű, *antiqua* (lat.): a latin ábécé álló betűinek neve a nyomdászatban; vékony és vastag szárákból szerkesztett nyomtatott betűfajta. Változatai: francia, angol és mediaevalis ~.

antikvárium, *antiquarium* (lat.): 1. régi könyvet, kéziratot, metszetet, zeneművet stb. árusító könyvkereskedés. — 2. görög, római v. egyéb régiségek gyűjteménye; a vele foglalkozó tudós régi neve *antikvárius*.

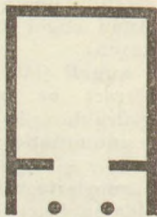
antipol: a védai brahmanista ikonográfiában → *Váju* szélisten rendszerint ~ on v. ~ vonta szekeren ül.

Antipóé: thébai királyleány. Zeus szatír alakjában megölelte az alvó ~ t, aki neki ikreket szült. Egyik legismertebb ábrázolása *Jupiter és Antiope* (Correggio, Párizs, Louvre).

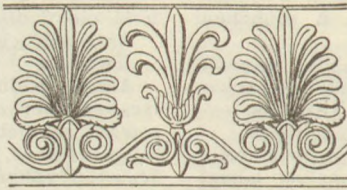
antitetikus csoport (gör. 'szembelyezett' szóból): a képzőművészetben két szimmetrikusan szemben álló, profilban ábrázolt alak (főleg állatok: oroszlán, sárkány, madár stb.). Az ókori keleti és a középkori európai textilművészet gyakori motívuma (→ *affronté*).

antropomorf, *antropoid* (gör.-ből): emberhez hasonló, ember alakú. Ismerünk ilyen halott → *urnát*, → *fétist*. Kéziratokban gyakran alkalmaztak ~ betűket → *iniciálékként*.

Anubisz, *Anup*: ókori egyiptomi istenség, Ozirisz fia és segítőtársa. Nagy szerepet játszott a halottkultuszban. Ő fogta fel a halottak lelkét és kalauzolta a túlvilágra. Az ítélet napján ő tartja a mérleget, amelynek egyik serpe-

Ante-templom

Anthemion

nyőjébe az ítéendő szívet, a másikba egy struocollat (mint a részreahajlatlan igazság jelképét) tesznek. A görögök mint a halottak kísérőjét Hermészsel azonosították. — Rendszerint sakálként v. embertesten sakálfejfel ábrázolták, rövid ujjú tunikában, kezében kormánybottal és ostorral.

Anubisz

bevétele. A szobrászat és az iparművészet nyersanyagául szolgáló kő, fém, agyag stb. sajátos technikai tulajdonságai előnyösen v. hátrányosan befolyásolják a mű megjelenését, tehát az alkotónak már műve megtervezésénél figyelembe kell vennie az anyag művészi formálásának lehetőségeit. — 2. a festészetben a kelmék, fém- és üvegtárgyak természetű megfestése.

apácarács: tört hullámvonalba hajlíttot, szögletes keresztmetszetű, vasrudakból kialakított, vasgűrűkkel összefűzött ablak- v. egyéb rács. A barokk korban volt divatos.

apáti jelvények: a keresztény ikonográfiában a szentté avatott apátokat püspöksüveggel és pásztorbottal, v. szerzetesi ruhában apáti bottal (pl. Szt. Benedek), az apátnöket apácaruhában apáti bottal (pl. Szt. Brigitta, Gertrud, Otília, Skolasztika) ábrázolják.

Aphrodité <gör.>, **Venus** <lat.>: a görög mitológiában a szerelem és a szépség istennője, aki később *Urania* néven kozmikus jelleget nyert. Zeusz és Dioné lánya; más monda szerint a tenger habjából született. → *Héphaisztosznak* (lat. Vulcanus), a sánta kovácsistennék volt csapodár felesége. Fiaocska és küldönce → *Érész*. Kultusza valószínűleg a keleti → *Asztarté* istennőével volt azonos. A trójai Ankhiszésztől (Anchises) született fia, → *Aeneas* a római nép legendás őse. — A klasszikus görög művészetben ruhával ábrázolták. Csak az i. e. 4. sz.-ban, valószínűleg Praxitelész *Knidoszi Aphrodité* szobra nyomán jött létre

meztelen típusa, amely azóta is uralkodó. A hellenisztikus korszakból származik a *Medici Vénusz* (Firenze, Uffizi). A *Milói Vénusz* (Párizs, Louvre) az i. e. 1. sz.-ból származó klasszicisztikus szobor. Híres S. Botticelli *Vénusz születése* c. festménye, amelyen ~ a habokból kel ki.

Apisz, *Apis*, *Hapi*: a régi egyiptomi vallásban szent állatként tisztelt bika, a termékenység szimbóluma. Kultusza főleg Memphisben volt erős. Az ~ bikának mindig feketének kellett lennie, fehér háromszöggel a homlokán. Az egyiptomi művészetben gyakran más szimbólumokkal (napkorong, kígyó, széttárt szárnyú keselyű) együtt ábrázolták.

Apisz bika
(szarvai közt a napkorong)

apium <lat. 'zeller'>: 1. a gótikus oszlopfő zellerlevélhez hasonló ékítménye. — 2. zellerlevélből font koszorú, amellyel az ókori görögök és rómaiak lakomázás közben a fejüket díszítették. — 3. sárgaréz díszítésű gyakran alkalmazott zellerlevél-koszorú.

apodütérion <gör.>, *apodyterium* <lat.>: az antik → *thermák* öltöző- vetkőzőhelyisége.

apokalipszis <gör. 'felfedés'>: a korai kereszténység idején a jövődönék, főleg a világ végének, az utolsó ítéletnek jelképes látomások formájában való feltárása. Az *Újszövetség* egyik könyvére (János Jelenései) támaszkodva az őskeresztény és a korai középkori művészet gyakran alkotott összefüggő képsorokat erről a témakörrel, főként miniatúrák formájában. A legkorábbi fennmaradt mű a *Bambergi Apokalipszis* (1000 körül). Az ~ legkiválóbb ábrázolása A. *Dürer Apokalipszis-sorozata* (fametszet, 1498). A reformáció korában az ~ ábrázolások Róma-ellenes, forradalmi tendenciát is tükröztek; elterjedtségük a főpapság ellen irányuló plebejus, eretnek ideológiákkal magyarázható.

Apollón <gör.>, *Apollo* <lat.>: a görög mitológiában Zeusz és Létó fia, → *Artemisz* ikertestvére. Eredetileg a pásztorok és a földművesek istene, később mint

a rend istene (*Phoibosz, Phoebus* <gör. 'a tisztaság') jelenik meg. Ő viseli gondját minden szépnak és jónak. Ezért később a napfényhez hasonlítható tisztaság szellemiség megszemélyesítője, a világosság és a Nap istene, a költészet és a művészetek pártfogója, a gyógyítás és a jóslás (Delphoi) védnöke. Alakját fény övezi, fején koszorút visel, kezében lantot tart; szent növényei a babér és a pálma, szent állatai a hattyú és a farkas. A Nap szekerén járja be az égboltot *Éősz* (Aurora) és a Hórák kíséretében. Eleinte a többi istenhez hasonlóan szakállasan, később mint meztelen fiatal férfit ábrázolták. Tudomásunk szerint *Peidiasz* az i. e. 5. sz.-ban ~szobrot készített. A Vatikánban őrzött *Belvederei Apollón* valószínűleg a görög *Leokharész* szobrának római másolata. A *Gyíkölő Apollón* *Praxitelész* műve. Gyakran ábrázolták azonban az énekesek öltözetében is, lanttal a kezében. Újabb ábrázolásai: *Apolló a Parnasszuson a Múzsák között* (Raffaello, Róma: Stanza della Segnatura); szerelmével üldözi → *Daphnét*, de mielőtt utolérné, a nimfa babérfává változik (*Apolló és Daphne*, Bernini, Róma, Galleria Borghese); megnyúzza *Marszusaszt*, aki a fuvolajátékban versenyre kelt vele (Ribera, Nápoly); nyilaival megöli Püthon sárkányát, a Delphoi közelében levő völgyzorosban élő szörnyet (Cornelis de Vos, Madrid, Prado).

apostoli kereszt: → *címer*

apostolkanalak: ötvösművű reneszánsz kanalak, rendszerint tizenhárom darab, nyelükön Szűz Mária, ill. egy-egy apostol plasztikus alakjával.

apostolkancsó: 16—17. sz.-i német → *köcserepkancsó*, amelyet barna alapon domború, színesen festett apostolalakok díszítenek.

apostolok <gör. 'küldött': a bibliai legendában Jézus kiválasztott 12 tanítványa (→ *Péter*, → *András*, *idősebb*, → *Jakab*, → *János*, *Fülöp*, → *Bertalan*, → *Tamás*, → *Máté*, *újabb*, *Jakab*, → *Tádé*, → *Simon és Mátyás*; Mátyás elődje → *Júdás* volt, aki elárulta mesterét). Szt. → *Pál* és Szt. *Barnabás* is apostol, de ők nem tartoznak a Jézus által még életében kiválasztottakhoz. Az ókeresztény művészetben 12 bárány (Róma, San

Clemente apszis-mozaiája), 12 galamb v. 12 csillag volt szimbólumuk. Később már emberi alakjukban, Jézus Krisztussal együtt (pl. az utolsó vacsoránál), ill. kettesével v. külön-külön, megfelelő szimbólumokkal v. attribútumokkal ábrázolták őket; az előbbieket ideálizálták, az utóbbiakat realizálták. — Szakállasan jelennek meg, kivéve olykor Jánost, ha mint fiatal embert mutatják be. Hosszú, ujjatlan tunikában vannak, övvel és felső ruhával, koruknak megfelelően ábrázolva, kezükben könyvet v. tekercset tartanak. Ábrázolták őket megkínóztatásuk v. haláluk jeleivel is. Ez a görög keleti ikonográfiában is szokásos volt.

apoteózis <gör. 'istenné válás': megdicsőülés, felmagasztalás. Az ókorban kiváló férfiaknak (hősöknek, pl. Héraklésznek) az istenek sorába való emelése haláluk után. A római művészet gyakran ábrázolta azt a jelenetet, hogy génuszok v. sasok a császárt (esetleg a feleségével együtt) az égbe ragadják. A barokk korban (Lebrun: *XIV. Lajos apoteózisa*, Budapest, Szépművészeti Múzeum) és különösen a francia barokk festészetben vált gyakorivá.

apotropaikus: rontás ellen védő.

apotropaion <gör. 'szerencsétlenséget elhárító': bajelhárító, rontás ellen védő tárgy v. kép (pl. → *amulett*).

appareil [ápárej] <fr.: → *falazat*
appartamento nobile <ol. 'előkelő lakosztály': → *fémelet*

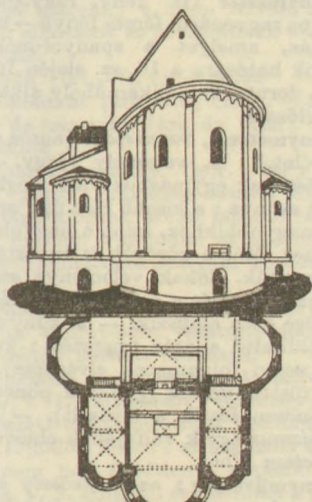
applikálás <lat.—fr.-ból>: alkalmazás, ráillesztés, hozzáillesztés, felrakás; ruhán, kézimunkán rátétes díszítés.

après-la-lettre [áprés lá letre] <fr. 'jelzés után': → *avec-la-lettre*

apszidiola <gör.-ből>: → *mellék-szentély*

apszis <gör. 'egybekapcsolás, ív':
1. a későrómai időkben félkör alakú, félkupolával fedett tér, amely az épület nagyobb részéhez csatlakozik. — **2.** az ókeresztény bazilikában a papság tartózkodási helye (ezért néha presbyterium a neve). — **3.** a későbbi keresztény templomépítészetben a félkör alakú ~ (altarium, exedra, tribuna, concha, béma) a főhajó, ill. a szentély lezárása; a → *szentélynégyzet* közbeiktatása után a szentély keleti vége. — A román művé-

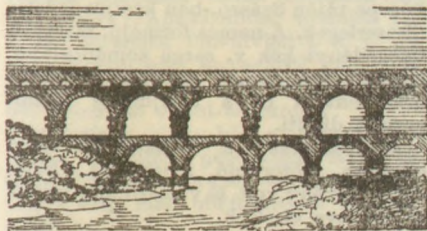
szetben a félkörű ~forma az uralkodó, a gótikában a sokszögű is általános, az újkorban a félkör v. kosárvív gyakori.

Apszis
(nézet és alaprajz)

apterosz <gör. 'szárny nélküli': 1. *Niké* ~, a győzelem istennőjének ábrázolása szárnyak nélkül, ezzel jelezve, hogy nem tud elszállni többé Athénből. — 2. oldalsó oszlopsor nélküli görög templom.

aquaeductus <lat.: római vízvezeték, amelynél a terep szintkülönbségeit

Folyót átvelő római vízvezeték,
aquaeductus

ívsorokkal hidalták át. Híres példája a franciao.-i Nîmes melletti Pont du Gard.

aquaforte : → rézkarc

aquamantile <középlat.: rézből v. bronzból készült, többnyire állat alakú középkori vízöntő edény. Legelső példányai a 12. sz.-ból származnak. (→ *di-nanderie*)

aquarell : → vízfestés

aquatinta <ol.: → *acquatinta*

aquila [ákvilá] <lat. 'sas': a római légiók sasos hadi-

jelvénye.

Aquincumi Múzeum, *Budapesti Történeli Múzeum Régészeti Múzeuma*: Archaizáló épülete 1894-96-ban létesült, a kőemlékeket tartalmazó fedett folyosó pedig 1929-ben. Az épület 1944-45-ben megromlott, és számos műemlék megsérült. Valamennyi budapesti múzeum közül legkorábban, 1948-ban átrendezve nyílt meg. Anyagát az aquincumi ásatások leletei (síremlékek, oltárok, szobrok, agyagedények, bronztárgyak stb.) alkotják, és állandóan gyarapítják. Érdekessége a nevezetes víziorgona. Aquincum hajdani lakosságának életére, foglalkozására, kultúrájára és vallására vonatkozó tárgyakat mutat be szemléletesen. Egy része szabadtéri múzeum.

arabesk <ol. 'arabos': síkdíszítmény, az arab-mór művészet népszerű díszítő motívuma. Alapeleme hajlott,

Vízöntőedény, aquamanile
a 13. sz. elejéről
(Nemzeti Múzeum)

Arabesk

lándzsás kettős levél. Sajátossága a levelekből induló újabb és újabb kacsok végtelenségig folytathatószövevénye, amelyből művészi indarendszerek fejlődtek. Az európai művészet a reneszánsztól a klasszicizmusig szintén átvette, de már gyakran stilizált állatalakkal kombinálva (→ még *maureszk*, → *végtelen minta*).

arabeszkes szőnyeg : 1. a 15—17. sz. ban készült kisázsiai → *usák szőnyeg*, amelynek mezejét skarlátvörös alapon sárgaszínű merev → *arabeszék* indarendszer díszíti. — 2. általában minden olyan szőnyeg, amelynek rajzában arabeszék a főmotívum. (→ *Holbein szőnyeg*, ábra)

arab ív : → *patkóív*

arab művészet : a nomád arabok letelepedése után a hellenisztikus, bizánci, perzsa és indiai művészet hatására kialakult sajátos művészet, amely az arab hódítások idején (→ *iszlám művészete*) nagy területeken terjedt el. Egyik válfaja a *mór művészet*, amely az arabok által meghódított É-Afrikában és Spanyolo-ban alakult ki a 8. sz.-tól; fénykorát a 13—15. sz.-ban élte.

araiosztülosz (gör.), *araeastylus* (lat.): Vitruvius által ismertett antik oszloprend, amelynél az oszlopok távolsága nagyobb, mint három oszlopátmérő, vagyis hat → *modulus*.

aranyalmák: → *Atalanté*, → *Heszperidák*

aranybrokát : arannyal gazdagon átszőtt mintás brokátzövet.

aranyeső : → *Zeusz* ~ alakjában közeledett → *Danaé*hoz. (Híres ábrázolása Tiziano : *Danaé*, Prado.)

aranyüst, *aranyfólia* (lat. 'levél'): nagyon vékonyra kinyújtott aranylemez, minimális vastagsága 0,00014 mm.

aranygyapjú : → *Médeia*

arany háttér : → *mozaikokon*, → *miniatúrákon*, → *táblaképeken* (→ *ikonokon*) a térdimenziók érzékeltetése helyett alkalmazott aranyozás. Az → *ókeresztény művészetben* és a → *bizánci művészetben* a 4. sz.-tól kezdve az isteni, égi eredetre utalt, a késői középkorban világi témáknál az ünnepélyesség fokozására is felhasználták. Az ikonfestészetben a legújabb időkig alkalmazták. — A szecesszióban ismét használatos volt.

aranyhímzés : aranyfonállal készült lapos v. domború hímzés. A hímzőfonalat az alapnak csak a jobb felén, a minta szerint fektetve vezetik, és (szinte láthatatlanul) sárga selyemmel rögzítik. A hímzőművészet legkiválóbb emlékei ~ek.

aranykor : 1. az ókori mítoszok szerint az a korszak, amelyben az emberek nem ismerték a bűnt és a gondokat, s fáradtság nélkül boldogan éltek. — 2. általá-

ban valamely nép szellemi és anyagi virágzásának korszaka, művészeti értelemben : fénykor.

aranylűszter (fr. 'fény, ragyogás') : aranyos ragyogású, fémes fényű → *majolikamáz*, amelyet a spanyol-mór fajanszok hatására a 16. sz. elején Itáliában a derutai majolikaműhely alkalmazott először.

arany metszés, *aurea sectio* [aurea szekció] (lat.): 1. valamely tárgy, elem két részének egymáshoz való meghatározott aránya : a kisebb rész úgy aránylik a nagyobbikhoz, mint a nagyobb az egészhez. Már a görögök is ismerték és alkalmazták. Sokak véleménye szerint az emberi test és a műalkotások formai szépsége ezen alapszik. — 2. könyvnél : lapszeldíszítő eljárás (metszés); különböző vegyi folyamatok elvégzése után aranyfüsttel végzik (gyakran poncolják és színesen festik a lapszél). — 3. a → *kubizmus* egyik válfajának elnevezése (→ *section d'or*).

aranyművesség : az → *ötívesség* egyik ága, amely az arany művészi feldolgozásával foglalkozik. Az *arany* drágasága miatt az idők folyamán a belőle készült műtárgyak egyre kisebb méretűek lettek, mindinkább csak ékszerek (→ *ékszerművesség*).

arányosság : a műalkotás részeinek egymáshoz való nagyságrendi viszonya. A helyes arány fogalma koronként és stílusonként változik (→ *arany metszés*, → *kánon*).

arany-relief üvegek : fejedelmek és főrangúak megrendelésére a 18. sz. közepe táján Szászó-ban készült fedeles díszszerlegek. A nemes formájú, fazettált üvegedényt kék v. sárga zománcalapú, cizellált aranyozású kagylós-virágindás ornamentika és a tulajdonos monogramja díszíti.

arany szarvas : a → *szkíta művészet* gyakran előforduló motívuma. Fejedelmi jelvény volt, és valószínűleg pajzsra erősítve viselték.

arazzi, *arrazzi* (ol.) : a szövött → *falkárpitók* (a közhasználatban *gobelinék*) olasz elnevezése Arras észak-franciaoi-i városról.

arbor vitae [... vité] (lat.): → *életfa*
arca [árká] (ol. 'láda'), *chasse* [sász] (fr. 'bőrönd'), *Schrein* [srájn] (ném.

'szekrény'): koporsó v. kápolna alakú, egész tetemet őrző ereklyetartó. A koporsó alakú az olaszoknál, a kápolna alakú az északi népeknél gyakoribb. Anyaga márvány v. fém. Kiváló szobrászati alkotások és ötvösművek vannak közöttük.

arcade <lat.—fr.>: → *árkád*

arc-boutant [árkbuta] <fr.>: → *támv*

arc de triomphe [árk de trióf] <fr.>: → *diadalív*

archaikus mosoly <gör. 'ösi': az ókori görög művészet kezdeti korából származó szobrok arcán látható látszólagos mosoly. Valójában az arc merevségének feloldására szolgáló kezdetleges fogás.

archaikus művészet (stílus, kor): általában a művészet valamely fejlődési egységének kezdeti szakasza.

archaizáló (archaisztikus) művészet (stílus): 1. általában valamely régi művészeti stílus utánzása későbbi művészi fejlődési fokon; az utánzott stílusnak nem kell feltétlenül archaikusnak lennie. — 2. szűkebb értelemben a görög → *archaikus művészet* példáinak és motívumainak ismétlése, nem szándékolt keménységének és merevségének tudatos átvétele. Az ~ ókorban az i. e. 1. sz.-ban virágzott.

archeológia <gör.-ből>: → *régészet*

Archeologischeszki Muzei, Szófia (Bulgária): 1900-ban alapították, jelenlegi épülete egy 15 sz.-i török mecsetből lett múzeummal alakítva. Középkori anyaga (ikonok, iparművészeti tárgyak) mellett igen jelentős görög gyűjteménye. (Praxitelesz művének római másolata: az Ifjú szobra; Anakszander síremlék i. e. 6. sz.; síremlék Plovdivból i. e. 5. sz. stb.) Római kori anyagából kiemelkedik számos portré, valamint az 1. sz.-ból származó vidini szarkofág.

archetípus <gör.-ből>: ősalak, ősminta, alaptípus, prototípus. A művészeti ábrázolás körében az olyan alkotás, amely más művészetnek mintául szolgált.

architektonikus fejezet <gör. 'építészeti' szóból>: növényi v. egyéb ornamentika nélküli, kizárólag tagolással díszített pillér v. oszlopfejezet.

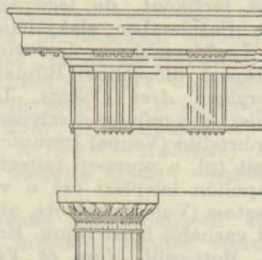
architektonikus kert: olyan kert, amelynek elrendezése az épülethez igazo-

dik, annak szabadban való folytatása, művészi megjelenésének kiegészítése (→ *franciakert*).

architektúra: 1. *építészet*. — 2. → *épitőművészet*.

architektúra-festészet: 1. festett architektúra épületek belsejében, az optikai térhatás növelése céljából. — 2. architektúra ábrázolása festményeken. (→ *még védtá*)

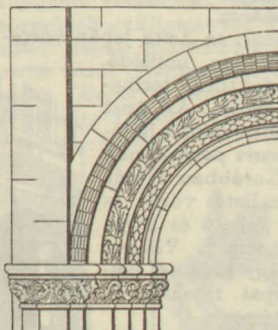
architráv <gör.—lat.-ból 'főgerenda', *episztülion, epistylon* <gör. 'oszlop feletti': a → *teljes párkány* legalsó tag-

Architráv

ja; közvetlenül az oszlopfejezet fedőlemezeire (→ *abakusz*) fekvő kögerenda. A tető súlyát a függőleges támaszokon keresztül az alapozáshoz közvetíti. A dór oszloprend ~ja egyszerű, sima, az ión és a korinthuszi háromszatú.

archivolt <gör.—lat.-ból>: boltív [architrávyszerű homloksíkja. Szórványos a

Archivolt nézet és metszet

hellenisztikus, gyakori a római, reneszánsz és klasszicista stílusban. Leggazdagabban díszített a középkori árkád ~ja.

arckép: → *képmás*
arcosolium <lat.-ból>: a → *katakomba* falába mélyített, íves záródású sírülke.

aréna <lat. 'homok'>: → *amfiteátrumok* → *circusok* és → *sztadionok* homokos közepére, a versenyek, játékok színhelye. Átvitt értelemben: küzdőtér.

Arész, Ares <gör.>, **Mars** <lat.>: a görög-római mitológiában a vak természetű erők, a vad küzdelem, majd a pusztító háború istene. *Zeusz* és *Héra* fia. Az antik képzőművészetben néha szakállas férfiként, de leggyakrabban erőteljes fiatalember alakjában ábrázolják. Leghíresebb a *Ludovisi Ares* néven ismert ülőszobor (Róma) és az ún. *Borghese Ares* (Párizs, Louvre). A hellenisztikus művészet szívesen ábrázolta Aphrodité (Venus) istennővel való szerelmét (pl. a pompeji falfestményeken): Apollón leleplezi ezt a viszonyt Héphaisztosz (Vulcanus) előtt, aki észrevétlenül vashálót borít rájuk. Ezt ábrázolja S. Botticelli *Mars és Venus* c. képe (London).

argentani csipke [arzsütáni ...] <fr.>: francia → *varrott csipke*, az → *alençon* csipkéhez hasonló. Hálós alapjának pálcikái cernázottak, azaz sűrűn átcsavartak (*bride tortillée*). Nevét Argentan francia városról kapta.

Argonauták: → *Iaszón*

Argosz <gör.>, **Argus** <lat.>: → *Ió*

Ariadné: krétai királylány, → *Thészeusz*, → *Bakkhosz*.

arita porcelán: az Arita japán városban a 17. sz.-ban működő porcelánmanufaktúra termékeinek gyűjtőneve. Az árut Imar kikötőjében rakták hajóba, ezért → *imari porcelánnak* is nevezik. Korábban a máz alatti kék mellett vörös és zöld, később fekete és sárga színt is használtak. Virágos ékítményei nagy hatással voltak az európai fajansz- és porcelándíszítésre.

árkád, arcade <lat.—fr. 'ív' szóból>: oszlopokon v. pilléren nyugvó boltív, ill. azok egymásutánja, sora. A belső építészetnek — a római bazilikák óta — kedvelt térosztó

eleme. A középkori kolostorok → *kerengője* és a kereskedővárosokban kialakult → *lábasház* homlokzati ívsora is ~rend szerű (→ még *arkatúra*, → *törpegaléria*).

árkádív: oszlop- v. pillérsort összekötő boltív.

arkangyalok: a keresztény vallás szerint *Mihály*, *Gábrriel* és *Rafael*, akik Isten trónja mellett állnak. Mint égi követek v. Isten akaratának végrehajtói néha a földön is megjelennek; ilyen ábrázolásuk gyakori (→ *angyali üdvözlés*). — A görög keleti ikonográfiában *Mihály arkangyalt* harcosként, tüzes karddal a kezében, *Gábrriel arkangyalt* liliummal a kezében, *Rafael arkangyalt* utasként, bottal a kezében ábrázolják.

arkatúra <középlát.>, *vakárkád*: külső v. belső falfelületet díszítő, élénkítő vakívsorok. A román építészet kedvelt díszítőeleme (→ *ívsor*, → *attika*).

árkolt zománc: ötvösművek relief-ábrázolásainak mélyedéseit díszítő zománc (→ *relief zománc*).

arlecchino <ol.>, **arlequin** <fr.>: itáliai népi komédiák közkedvelt bohócalakja. Watteau, Gillot, majd Cézanne, Picasso képeinek kedvelt típusa.

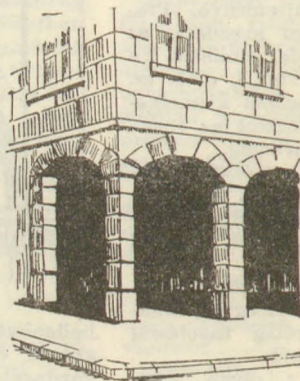
arma <lat.—ol.>, **armorum insignia** <lat.>, **armes** [árm], **armoiries** [armuári] <fr.>, **arms** [ármz] <ang.>: → *címer*

armárium <lat.>: → *almárium*
armatúra <lat. 'fegyverzet'>: 1. vas tartóváz az agyag- v. gipszszobrokban. — 2. → *rusztikázott* épületsarok v. nyílászkeret. — 3. vasbeton szerkezet belső váza. — 4. ablak~: az üveget tartó vasváz.

armoire [ármuár] <fr.>: az → *almárium* szó francia neve.

árnyalás: a festészetben és grafikában egy-egy szín intenzitásának fokozása, ill. tónópátása.

árnyék: megvilágított, át nem látszó testek mögött keletkező, viszonylag fénymentes (sötét) térrész. Megkülönböztetünk saját ~ot v. önárnnyéket (mágán a testen) és vetett ~ot (a test

Árkád

mögött), ezen belül a sötétebb mag~ot és a világosabb fél~ot (→ *fény és árnyék*). A megvilágított felület és az ónárnyék között: ez a *reflex*. Az ~ a szabad ég ~határon túl nem éri közvetlen fény-sugár, de a környező tárgyakról visszaverődő fény-sugár kissé megvilágítja egy részét: ez a *reflex*. Az ~ a szabad ég alatt, a szórt fényben általában kékesbe játszó, hideg színű, átlátszó és számos reflex-színrel átszótt, a szobavilágításban meleg-barnás színű, kevésbé átetsző és kevés reflex-szint mutat. A szabad ég alatt festett kép fény-árnyék eloszlása más, mint a szobában festetté (→ *plein air festészet*).

árnyékolás: az ábrázolt test térbeliségét, plasztikusságát érzékeltető árnyék felrakása. Ha grafikákon vízszintes vonalakkal eszközlik, *sraffozás* a neve.

árnyékrajz, árnykép, sziluett, silhouette <fr.>: 1. a tárgyak, leggyakrabban azonban az emberi fej árnyékához hasonló kép, a profil fekete színnel kitöltött körvonala. Mint olcsó arcképpótlékok sziluettképnek is nevezik Étienne de Silhouette (1709–67) után, aki mint XV. Lajos francia király pénzügyi főfelügyelője elterjedését olcsósága miatt szorgalmazta. Az ~ úgy készült, hogy az ábrázolandó személy a fényforrás és egy keretbe foglalt papírlap közé ült. A papírlapra felvázolt árnyékot kisebbitették, fekete papírból kivágták, és fehér v. színes alapra ragasztották. Voltak olyan művészek is, akik közvetlenül természet után végezték a kivágást. — 2. valamely nagyobb műtárgy (épület, szobor) bizonyos távol-

ságból szemlélhető jellegzetes körvonala; különösen fontos monumentális szobrok v. épületek térbehelyezésének eldöntésénél.

aron ha-kodes <héber>: → *tóraszek-rény*

Ars longa, vita brevis. <lat.>: A művészet hosszú, az élet rövid.

Artemisz <gör.>, **Diana** <lat.>: a görög-római mitológiában Zeusz és Létó leánya, *Apollón* ikertestvére, a vadászat istennője. A szűzies istennőt vadászatain → *nimfák* kísérik, kezében íjat tart, vállán tegez van; szent állata a szarvas. Az antik művészetben leginkább így ábrázolják, pl. az ún. *Versailles-i Artemisz* szobron (Párizs: Louvre). Gyakran holdistennőként is szerepel, ezért a holdsarló is attribútuma. (→ még *Aktaion*, → *Niobé*, → *Kallisztó*)

artes liberales <lat.>: → *szabad művészetek*

artesonado <sp. 'medence' szóból>: mértani mintájú, élénken színezett és aranyozott mór famozaik, amellyel a spanyol reneszánsz idején ajtókat v. mélyített mezejű kazettás mennyezeteket díszítettek.

Art Museum [át mjuzijem]: Cincinnati (USA). A képzőművészeti múzeum 1886-ban nyílt meg. Közel- és távolkeleti művészeti emlékek (az iszlám művészete köréből több értékes műtárgy), középkori (francia, spanyol), valamint reneszánsz szobrok és domborművek gyűjteménye. Felöleli a primitív népek művészetét is, értékesek perui vázái. Képtárában vannak Mantegna (*Eszter és Mordechai*), Botticelli (*Judith*), Tiziano (*II. Fülöp*) festm-

Árnyékrajzok

(Az ifjú Goethe, 18. sz.-i hölgy, Liszt Ferenc és Wagner Richard [1], a Kossuth Lajos téri II. Rákóczi Ferenc szobor árnyékrajza [2])

nyei. A 17—20. sz.-i európai festészetet több neves mester (Rembrandt, G. Terborch, Gainsborough, Cézanne, Matisse, Picasso stb.) képviseli.

art nouveau [ár nuvo] <fr. 'új művészet': a → *szeccsió stílus* (Jugendstil, kb. 1895—1910) francia elnevezése.

artophorium: ötvösművű → *tabernákulum*, amelyben a görög keleti egyházban a szentelt ostyákat tartják.

aribalosz, arybalos <gör.>: az ókori görög atléták gömbölyű, rövid nyakú olajosedénye. Illatszerek tartására is használták.

arx, arces <lat. 'vár':>: őskori megalitikus kővárak Itáliában.

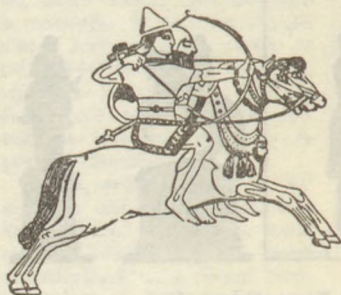
Asóka-virág: fogazott levelű, ékítményes szerepű, vörös virág; lámaista jelkép. Nevét Asóka hindu királyról (uralkodott i. e. 272—231) nyerte.

aspektus <lat.>: **1.** látvány, tekintet, nézőpont, szemlélet. — **2.** a tárgy képe valamely nézőpontból; az a mód, ahogy a szemlélőnek jelentkezik.

áspiskigyó: az ureuszki gyó neve a görög-római mitológiában. A keresztény ikonográfiában a Jézus lábai előtt tekerőző kígyó, a Bűn megszemélyesítője. (→ még *kígyó*)

assunta, assunzione [ásszuncióne] <ol.>: Mária mennybemenetele. A korai középkorban úgy ábrázolják, hogy Mária felhőn v. angyalok karjain az ég felé lebeg. A 14. sz. óta a képen gyakran szerepel Mária megkoronázása is, v. az a jelenet, amikor az ég felé lebegő Mária a hitetlen Tamásnak nyújtja övét. Legismertebb példája Tizian képe a veleneci Frari templomban.

asszír művészet: a Tigris középső folyásánál kialakult asszír birodalom

Asszír lovasok

művészete az i. e. 2—1. évezredben. Kezdetben mintegy ezer évig a → *babilóniai művészet* hatása alatt állott (pecsét hengerek, domborművek). Építészetének klasszikus korszaka i. e. 1000 körül kezdődött, és a birodalom bukásáig

Asszír nőenyédíszítmény
(Padló Kujundziskból)

(i. e. 605) tartott. Fő alkotásai vályogból, égetett téglából, később kőből készült hatalmas, kiterjedt templomok és paloták Assurban, Ninivében, Kujundziskban és Dur-Szargonban. Szobrászatának virágkora az i. e. 8—7. sz. A kerek szobrok isteneket és királyokat, a többnyire alabástromból készült domborművek pedig hadjáratokat, vadászatokot és vallásos jeleneteket ábrázolnak. Iparművészete színes mázzal bevont lapos domborművekkel és dísz-téglákkal borította a falakat (→ még *mezopotámiai művészet*), de bronzreliefek is maradtak ránk.

asszír oszlop: fejezete és lábzata erősen kidudorodó párnaszerű tagokból áll. Az ábrázolásokon fennmaradt ~ legtöbbször kettős csigás fejezetű, a lábatatot állatalakok tartják.

Asszír orvos pecséthengere (kiterítve)

ászana <szanszkrit>: a testtartások ikononí érvényű rendszere a buddhista ikonográfiában. Ezek: *padmászana* (lótusz-helyzet); keresztbe vetett lábakkal való ülés; *jógiülés* v. *dhjánászana* (elmélkedő helyzet), a két boka keresztbe fektetve, mindkét talp látható; *lalitászana* (kényelmes helyzet), amelynél az egyik térd felemelkedik, a másik láb lecsúng; *bhadrászana* (egyes ülés), mindkét alsó lábszár leeresztve; *rádzsaliszana* (királyi ülés), jobb térd felhúzza, bal láb keresztbe fektetve; *vadzsraszana* (gyémánt-trónus-ülés), az elmélkedő Buddha ülés módja a → *Bóधि*-fa alatt a lótusz-trónon, amelyen → *vadzsa* v. *szvasztika* látható. Ide számítható az *áldíhászana* (álló, oldalt kilépő helyzet) is, jobbra v. balra kilépő lábbal.

aszfaltfestészet: aszfaltanyag barna lazúrfestékként való használata; a 19. sz.-ban gyakran aláfestésre is használták, de utólagos sötétedés, repedés és más hátrányos tulajdonságok miatt felhagytak vele. Alkalmazása idején az aszfaltot *bítumennek* is nevezték.

aszimmetria <gör.>: a → *szimmetria* ellentéte.

Aszklepios <gör.>, *Aesculapius* <lat.>: *Apollón* és *Korónisz* fia. *Kheirón* kentaur neveli és tanítja a gyógyítás művészetére. (Virgil *Solis* fametszete). Halottakat támaszt fel, amiért *Zeusz* haragjában és féltékenységében villámmal halálra sújtja. Az i. e. 7. sz.-tól istenként tisztelték (*Aszklepiosz isten és lányai*, attikai dombormű i. e. 4. sz. Athén, Nemzeti Múzeum). Attribútuma a botra csavarodó kígyó (*Aesculap-bot*).

asztaldísz, *surtout de table* [szürtu dö táble] <fr.>: a terített asztal közepére helyezett, nemesfémből, fajanszból v. porcelánból készült díszes kivitelű tárgy.

Asztarté, *Asztarót*, *Isztár*, *Istar* <aszír-babiloni>: a szerelem és a termékenység istennője az ókori elő-ázsiai

(asszír, babilóniai, föníciai) mitológiában. Kultusza *Kübelé* (Cybele), *Magna Mater* stb. néven a görög-római világban is meghonosodott.

asztragalosz <gör. 'ostorfonat'>: 1. keskeny pálcaszerű, gyakran tojás-zsinór alakú vízszintes tagozás az antik építészetben. — 2. az oszlopfőt és az oszloplábat az oszloptörzstől elválasztó félkörös keresztmetszetű v. összetett tagozás.

Aszurák: a védai brahmanista mitológiában az istenek nemzetségével szemben álló, ellenlábás istenségek démonnemzetségei, elsősorban a *Dáitjék* és *Dánavák*.

Atalanté <gör.>, *Atalanta* <lat.>: a görög-római mitológiában árkádiai vadászónő. Szülei, akik fiút akartak, kiteszik, s ~t egy anyamedve szoptatja. Vadászok nevelik fel erős és szép szűzé. A kentaurokat, akik el akarják eszabítani, lenyilazza. Részt vesz a kalüdóni vadkanvadászaton *Meleagrosszal* együtt. Kérőivel versenyt fut. A legenda egyik változata szerint *Hippomenész* úgy győzi le és nyeri el kezét, hogy futás közben a → *Heszperidák* aranyalmáit szórja el, s ~ ezekért lehalaj (*Hippomenes és Atalante*, G. Reni, Nápoly).

atelier [áteljé] <az ófr. atelier 'műhely' szóból>: eredetileg műhely, főként a bútorasztalosok műhelye, később általában a művészek műterme.

atelier-festészet: → *műterem-festészet*
átfestés: régi képek — néha többszöri — „átdolgozása” a sérülések kijavítására, a megsötétedett részek felfrissítésére v. a vélt „hibák” kiküszöbölésére. Mivel a kép eredeti jellegét erősen megváltoztatja, a → *képrestaurálás* egyik legfőbb feladata az ~ eltávolítása.

Athéné, *Pallasz Athéné* <gör.>, *Minerva* <lat.>: a háború harcos istennője. A kézművesek, költők, filozófusok és

Asztarté
(babiloni terrakottarelieft
után)

Aszklepiosz
(görög bronzszobor után)

szónokok pártfogója. Szent állata a bagoly. A görög mitológia szerint teljes fegyverzetben pattant ki apja, *Zeusz* (*Jupiter*) fejéből Héphaisztosz kalapácsának ütésére. Sisakkal, Gorgó-fejes mellvérttel (*-aigisz*), pajzsával, lándzsával ábrázolják. (Legismertebb ábrázolása Pheidiasz *Athéné Parthenosz* monumentális arany-elefántesont szobra, i. e. 438.) — A mítosz szerint Athéné találta fel a fuvalát. Mikor hangszerét bemutatta az Olümposzon, nem értette az istennők gúnyos mosolyát. Egy forrástükrében azután meglátta fuvalás közben felfújt, eltorzult arcát. Haragjában eldobta fuvalóját és átkot mondott rá.

Athéné
(Görög vázarajz után)

Átká *Marszúasz*on teljesült be (*Athéné* és *Marszúasz* szoborcsoportja, Mürön alkotása, i. e. 450 körül) aki a fuvalát megtalálta, és oly ügyesen játszott rajta, hogy elbizakodottságában *Apollónt* is versenyre hívta.

athoszi művészet: a görögö-i Khalidiké-félszigeten levő Athosz-hegy kolostorainak művészete a 10. sz. végétől kezdődőleg; a 15–16. sz. óta a bizánci művészet letéteményese. Freskóin, táblaképein és miniatúráin kívül fontos emléke az Athosz-hegyi festőkönny, amely a bizánci ikonográfia leghitelesebb forrása. Az újabb Athosz-hegyi munkák közül közismertek a puszpángfából faragott keresztelők, oltárkák, a domborműves sárgaréz → *triptikhonok* és → *enkolpiumok*.

Athosz-kötés: különleges középkori könyvkötési módor; jellemzője a → *palástos kötés* és a szíjfonatú oromszegés. Nevét az Athosz-hegyi kolostorok főliánsainak kötéséről kapta.

atilla: 1. a 19. sz. első felében viselt vítétkötéses hosszú dolmány neve. A magyar nemzeti romantikának mesterkéltségszava, a 18. sz.-ban még nem ismerték. — 2. katonai díszruha; a huszárdolmány hivatalos elnevezése volt.

Atisa, Atisha: hindu pap, aki 1040-ben Tibetbe ment, és ott megalapította a ka-dam-pa (vörös süveges) szektát. Több buddhista mű szerzője. Szerzetesruhában ábrázolják, magas hegyes süveggel, két keze dharmacsakra → *mudrá*-ban. Jelméke a csaitja (pagoda).

Atlasz: az ókori görög mitológiában titán, akinek az égboltot kellett vállain tartania.

atlasz: 1. oszlop v. pillér helyett alkalmazott izmos férfialakot ábrázoló szobor (→ még *kariatida*). Már a görög építészetben is alkalmazták, de főként a barokk és a rokokó építészetben volt gyakori. Nevét Atlaszról, az égboltozatot tartó görög mitológiai alakról kapta. — 2. az egyik oldalán fényes selyemszövet.

Atlasz

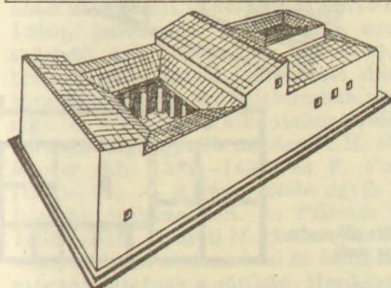
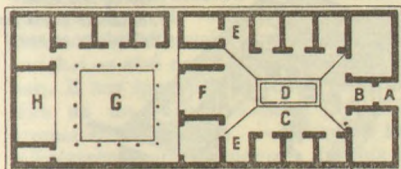
atlaszfa: → *szaténfa*
átmeneti kőkor, mezolitikum <gör.-ből>: a → *kőkor* második nagy

korszaka, amely kb. i. e. 10 000-ben kezdődött, és Keleten kb. i. e. 5500-ig, D- és Közép-Európában kb. i. e. 3000-ig, É-Európában pedig kb. i. e. 2400-ig tartott. Emlékeivel több helyen találkozunk: 1. az → *azili-tardenois-i kultúrában*: 2. a *maglemose-i telep* leletanyagában, amely letelepedett vadásztársadalomra vall; 3. a → *campigni kultúrában*, és 4. az ún. → *konyhahulladék-halmokban*. — Az ~ből Mo.-on viszonylag kevés lelet ismeretes.

átmeneti stílus: 1. az építészetben általában az a stíluskorszak, amely már az utána következő stílus néhány vonását is tükrözi, de lényegében még nem változik. — 2. szűkebb értelemben a román építészetből a gótikába való átmenetet jelenti.

átrium, atrium <lat. 'sötét, füstös'>: 1. az ókori római ház közös tartózkodásra szolgáló középtere, eredetileg tűzhellyel. Befelé lejtő tetőzetének nyílásán (→ *compluvium*) gyűlik az esővíz a középen elhelyezett téglány alakú medencébe (→ *impluvium*). Az ~hoz

szárnyak csatlakoznak, kétoldalt pedig a hálókamrák sorakoznak. Vitruvius (i. e. I. sz.) római építés és műtörténeti író öt formáját különbözteti meg: a) ~ *tuscanicum* : legegyszerűbb toszkán

Római ház alaprajza és nézete:

A vestibulum (előcsarnok), B fauces (bejárat), C atrium, D impluvium (esőmedence), E alae (szárnyak, itt voltak a hálóhelyiségek), F tablinum (a háziársa dolgozószobája), G peristylum (udvar), H exedra (díszes, előkelő fogadóhelyiség)

forma, b) ~ *tetrastylum* : a compluviumot sarkain négy oszlop tartja, c) ~ *corinthium* : oszlopcsarnokos forma, d) ~ *displuviatum* : kifelé hajló tetős, e) ~ *testudinatum* : sátor tetős ~. — 2. az ókeresztény bazilika oszlopcsarnokkal körülvett nyitott udvara; paradisosznak is nevezik.

Atroposz : a görög mitológiában a három → *Párkák* (Klóthó, Lakheszisz, ~) egyike.

attestation [átesztás] <fr.> : szakvélemény.

áttetsző zománc, *email translucide* [émáj trászluszid] <fr.> : olyan zománccsal, amelyen áttetszik az alap általában színarany fémlapja.

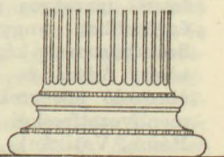
attika (gör.—lat.) : az antik épület koszorúpárkánya feletti alacsony fal, a tetőt részben vagy teljesen takaró architektonikus tagozat. Római diadalfvek nélkülözhetetlen eleme; itt helyezték el a feliratokat. Szívesen alkalmazta a reneszánsz és a klasszicizmus is tömör

vagy áttört formában. Sajátos alakja az észak-olaszoi eredetű, pártázatos diszú → *arkatúrás* oromfal, amely a Kárpátok vidékén terjedt el, és a lengyel reneszánsz építészet jellegzetessége.

attika-emelet : 1. az épület főpárkánya fölött kialakított díszablakosor. — 2. a főemelet fölött, ill. a padlástér alatt közbeiktatott alacsony emeletszint főként a palotaépítészetben; általában a személyzet elhelyezésére használták fel.

attikai oszlopfő : az → *ión fejezetek* Attikában előforduló alakja. A → *volutás* fejezetet a törzstől → *palmettás* nyakszalag választja el. Volutájának vonalai sűrűn kanyarodnak és gazdag tagozásúak.

attikai oszlopláb, *attikai bázis*; az *ión* → *bázis* egyik fajtája; az i. e. 5. sz. ban Attikában alkalmazták először. Két domború gyűrű (→ *torosz*) közötti homorú gyűrűből, vagyis → *horonyból* (trokhisz) áll, → *talplemez* (plinthosz) nélkül. A legelterjedtebb lábazatmegoldás volt. A román művészetben is gyakori.

Attikai oszlopláb

attribúció (lat. 'neki tulajdonít' szóból) : valamely műalkotásnál annak meghatározása a stílusjegyek és más ismertetőjelek alapján, hogy melyik stíluskörhöz tartozik, milyen korból v. területről származik, ill. annak megállapítása, hogy név szerint ki alkotta.

attributum : a képzőművészetben gyakran ábrázolt személyek (szentek, allegorikus v. mitológiai alakok) állandó és felismerésükre szolgáló jelvénye. A szimbólumtól az különbözteti meg, hogy tárgyi jelentésén túl jelképes értelmű nincsen.

átvilágítás : festmények vizsgálata röntgensugár segítségével. Mivel a különböző festékrétegek sugáráteresztése más és más, az átvilágítás által nyert röntgenképből meg lehet állapítani a festő technikai alkotási módszerét, a kép létrejöttének folyamatát, az utólagos javításokat (→ *pentimento*), a festékréteg belsejében keletkezett meghibásodásokat. Az ~ tehát a művészettörténet és a restaurátor fontos segédeszköze. Rendszeresen 1913 óta alkalmazzák.

Atyaisten, Isten : a katolikus vallás tanái szerint a → *Szentháromság* első személye, az Ószövetség Jehovája. Jelképei a katolikus és a görög keleti egyház ikonográfiájában: szem (mindentudás), szem háromszögbe foglalva (isteni gondviselés) v. egyenlő oldalú háromszög a fej körül (Szentháromság). Kéz a három behajtott ujjal („Dextera Domini” Isten jobbjá v. „Presentia divini”) az Isten jelenlétét jelképezi. Ezek a jelképek templomok falain, művészeti alkotásokon, egyházi, liturgikus edényeken láthatók. A keresztény ikonográfia fejlődésének egy bizonyos fokán az ~ mint trónon ülő, szakállas, idős ember jelenik meg, néha koronával, joggal (az örök hatalom és a világ feletti igazságos uralkodás jelképe) és éggömbbel, angyalok kíséretében a Szentháromság-képeken, a világ teremtését, Ádám és Éva teremtését stb. ábrázoló jeleneteken (pl. Michelangelo mennyezetfreskói a Sixtus-kápolnában, Róma, Vatikán). A görög keleti képeken gyakran jelképesen jelenik meg mint felhőből kinyúló kéz (kezek), amelyből fénysugarak törnek elő mint az áldás szimbólumai.

aubergine porcelán [oberzsin ...] <fr.>: kínai porcelán, amelyet a Franciaországban aubergine-nek nevezett lilás mázról neveztek el; ez viszont nevét a padlizsán ibolyaszínű terméséről kapta.

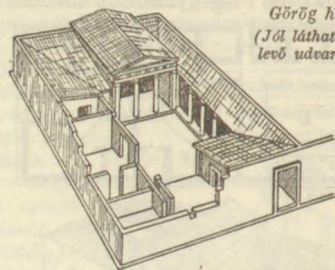
au burin [obürē] <fr. 'vésővel'>: a tisztán véső eljárással készült → *rézmetset* általánosan elterjedt elnevezése.

auctor : → *auktor*

aukció <lat.>: műtárgyak eladása nyilvános árverésen. — A nagy műkereskedések szakszerűen megszerkesztett aukciós katalógusai gyakran segítséget nyújtanak a művészettörténeti kutatás számára a műalkotások eredetének, milyenségének méreteinek stb. megállapításához. — A *művészeti* ~ intézménye a 17. sz.-i Hollandiában alakult ki. Az első ~ katalógusok megjelenési éve: Hollandia 1616, Anglia 1686, Franciaország 1699, Németország 1711, Mo. 1910.

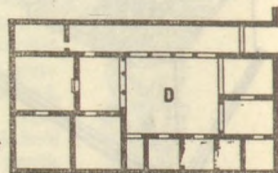
auktor, auctor <lat.>: 1. szerző. — 2. művészettörténetben régi szóhasználat szerint közélelv v. egyházi épület létrehozója, mecénása.

aula <gör.>: 1. oszlopokkal körülvevett udvar az ókori görög lakóépületek előtt v. azok belsejében, a latin → *átrium* megfelelője. — 2. a római császárkorban

Görög ház nézete
(Jól látható a közepén
levő udvar, az aula)

A ház alaprajza;
D az aula

a császári palota elnevezéseként használták. — 3. a korai középkorban gyakran egyértelmű a fejedelmi udvarral (→ *Pfalz*, aula regia). — 4. az ókeresztény bazilikák előudvara és középhálya. — 5. a 16. sz.-tól kezdve iskolák v. egyetemek dísztermének elnevezése. — 6. az újkorban az udvari intézmény neve (pl. királyi, érseki aula).

au lavis [o lávi] <fr. 'elmosva'>: 1. grafikai eljárás, → *lavírozás*. — 2. az ilyen eljárással készült rajz.

aurea sectio [... szekció] <lat.>: → *aranymetszés*

aureola <lat.>: → *dicsfény*

aurignac-i kultúra [orinyáki ...]: a fiatalabb → *őskorban* élt ember egyik kultúrája az i. e. kb. 100 000 és 60 000 év közötti időben. A régészek legelőször Aurignac dél-franciaországi helysége mellett tárták fel emlékeit. Az ~ emberei hideg éghajlati viszonyok között nagyrészt barlangokban éltek. A korszak jellemzője a pattintott kovakő sokrétű megmunkálása, valamint az állati csontok finom kidolgozása. Az íjat még nem ismerték. Művészeti emlékei: állatok természetű ábrázolása állatcsontokra karcolt rajzokon, túlzottan kővér, meztelen női figurák csontból és kőből

(valószínűleg a termékenység-varázslattal kapcsolatban), a festészet kezdetei.

Aurora <lat. 'hajnal': → *Éosz*

Ausztria művészete: Fejlődése szoros kapcsolatban áll → *Németország művészetének* fejlődésével. — A *Karoling-kor* emlékei az első nagy kolostorok a 8. sz. ban. E kor iparművészetének híres emléke az ún. Tassilo-kehely (kb. 777, kremsi székesegyház). — A *román* kori művészetre, amely német, francia és olasz hatás alatt bontakozott ki (1000—1250), jellemzőek a kerek és nyolcszögletű temetőkapornák (Karner). A bizánci művészettől befolyásolt miniatúra-festészet főként Salzburgban virágzott. — A gazdagon kibontakozó *gótikus* építészet legnagyobb mesterei: H. *Stettheimer* (kb. 1389—1432) és P. *Parler* (1330—99). — A *kései gótika* egyik legjelesebb építészé volt. A *Pilgram* (kb. 1455—1515). A tirol M. *Pacher* (kb. 1435—98) faragott oltárszobrai és festményei már túlmutatnak a gótikán. Munkássága a német művészetre is hatott a → *dunai iskolán* keresztül. A 16. sz. szobrászata és építésze csak vonatva fejlődött. A *reneszánsz* és a korai *barokk* idején az olasz hatás volt túlsúlyban. A feudális reakció és az ellenreformáció kibontakozásával a 17. sz. 2. felében számos nagyszabású építészeti alkotás jött létre (a Hofburg Leopold-szárnya, Theresianum stb.), túlnyomórészt olasz művészek tervei után. A barokk második szakaszában (a 17. sz. végétől a 18. sz. 80-as éveig) kibontakozott osztrák építőművészet későgótikus, olasz és egyéb európai elemeket olvasztott magába. E korszak jelentősebb építései: az olasz D. *Martinelli* (1650—1718), majd az osztrák J. B. *Fischer von Erlach* (1656—1723), J. L. von *Hildebrandt* (1668—1745) és J. *Prandtauer* (1658—1726). A 18. sz. közepén a nápolyi és a velencei festészet hatása alatt nagy dekoratív falfestményeket alkotott P. *Troger* (1698—1762), majd a merész → *fény és árnyék* hatásokra törekvő M. J. *Schmidt* (1718—1801) és F. A. *Maulbertsch* (1724—96), az osztrák barokk festészet legnagyobb mestere, aki Mo.-on is sokat tevékenykedett. A barokk szobrászok között

jelentős helyet foglal el G. R. *Donner* (1693—1741). A francia *klasszicizmus* hatása Ausztria 18. sz. végi építészetének → *copfstílusában* is megmutatkozott. A 19. sz. elején J. *Danhauser* (1805—45) munkássága bevezeti a köznap életet ábrázoló, moralizáló *biedermeier* zsánerfestészetet (→ *életkép*), amelynek vezető alakja F. G. *Waldmüller* (1793—1865) festő. A 19. sz. második felének építészetét romantikus, historizáló-eklektikus törekvések jellemzik. A kapitalizmus fejlődésével világvárossá növekvő Bécs az építészeti *neogótika* melegágya lett. A festészet terén a 70-es évektől kezdve pillanatnyi nagy sikereket ért el H. *Makart* (1840—84) türes és lélektelen képei nek színorgiáival. Mellette nem tudott érvényesülni R. *Alt* (1812—1905) és A. von *Pettenkofen* (1822—89) festésze, jöllehet közvetlenebb élményanyagot dolgoztak fel, és technikájukban is haladóbbak voltak. Ugyancsak háttérbe szorult E. J. *Schindler* (1842—92) is, aki a → *barbizoni iskola* modorában alkotott színes tájképeket. A naturalista irányzatok ellenhatásaként jött létre 1897 körül a bécsi *szeccsesszió*, amely új növényi díszítőelemekből újszerű formákat alakított ki, és elsősorban az iparművészetben (*Wiener Werkstätte*), de bizonyos mértékben az építészetben is éreztette hatását. — A századvégi Bécs dekadens polgári hangulatát fejezik ki G. *Klimt* (1862—1918) erősen dekoratív jellegű festményei és grafikái. Ennek az időszaknak legnevesebb építészé O. *Wagner* (1841—1918). A 20. sz. ismertebb képzőművészei O. *Kokoschka* (1886—), aki éles individualista társadalombírálatát expreszszionista stílusú festményein juttatja kifejezésre, A. *Hanak* szobrász (1875—1934) és a groteszk grafikáiról híres A. *Kubin* (1877—1959).

Ausztria művészeti múzeumai:

Bécs: → *Akademie der bildenden Künste*, → *Albertina*, → *Kunsthistorisches Museum*, → *Österreichische Galerie*, → *Österreichisches Museum für Angewandte Kunst*, → *Schönbrunn, Schloss*.

autochton <gör. 'saját + föld' szóból>: őslakos; helybeli, helyi gyökerű (pl. lakosság v. kultúra).

autodidakta <gör.>: főiskolán nem tanult, saját magát képző művész.

autopszia <gör. 'saját maga + lát' szóból>: a műtárgy megvizsgálása a műtörténéz v. kritikus által közvetlenül, a saját szemével, a alkotó, a valódiság, a stílus és a keletkezési idő meghatározása végett.

avant-garde [avágárd] <fr.>, *élcsapat*: a képzőművészetben olyan művészek csoportja, akik szélsőségesen modern kifejezési formák mellett szállnak síkra, és azt tűzik célul, hogy megelőzzék saját koruk művészi ízlését. Az ilyen csoportok tagjai az *avantgardista művészek*. Ma a köznapis szóhasználatban gyakran használják a tartalomban és formában korszerűnek, haladónak tartott művészetre általában, tehát nemcsak a szélsőséges modernizmus képviselőire.

avant-la-lettre [ávã lá letre] <fr.>: olyan metszetről v. karcról készült → *próbalevonat*, amelyet a művész még nem jelzett nevével, → *kézjeggyével* v. egyéb felírással. Értékesebb, mint az après-la-lettre (avec-la-lettre) metszet, minthogy korábbi és élesebb nyomású.

avar művészet: → *népvándorlás kori művészet*

avec-la-lettre [ávek lá letre] <fr. 'jelzéssel', *après-la-lettre* [ápře lá letre] <fr. 'jelzés után'>: olyan rézmetszetről v. rézkarcról készült levonat, amelyet a művész már nevével, → *kézjeggyével* jelzett.

aventurin <ol.—fr.>: sárgásbarna, aranyló csillámpontokkal megszórta, finoman szemcsés kvarcféleség. Földrágák gyanánt nagyobb tárgyak (disz-edények) készítésére használják.

aventurinlakk, *nashiji* [násidszi] <jap.>: a japán lakk egyik fajtája. Az áttetsző, néha sárga lakkon a fémalap fénye átragyog, és az → *aventurin*-hoz hasonló, csillámló hatást kelt.

aventurinüveg: az *aventurin* ásványt utánzó, csillogó rézszemcsékkel kevert üvegyanyag. Itáliában a 17. sz. eleje óta ismeretes volt, majd készítése titka elveszett, és csak M. von Pettenkofer (1818—1901) német vegyész fedezte fel újból a 19. sz. második felében. Azóta főleg Velencében gyártják.

avers [ávēr] <fr. 'felénk fordított'>: érem v. pénzdarab előlapja, melyen

a főalak, rendszerint az uralkodó profilképe, neve v. névjegye látható. Ellentéte a → *revers*, hátlap.

Axminster-szőnyeg [ekszminszte...]: csomózott szőnyeg hatású keltő, többnyire keleti mintákat utánzó bársonyszerű gépszőnyeg, amelyet először Axminster DNY-angliai városban gyártottak. Lánconaljai kenderből, vetülékei zsenília-fonalból készülnek.

Azerbajdzsán művészete: Építészete már az i. e. 2. évezredben fejlett volt (Bas Norasen erődtípményei). Az i. e. 2. évezredtől kezdve az iparművészet (főként a keramika és a bronzművészet) számos terméke maradt fenn. A 12—15. sz.-ban az országban pompás építmények keletkeztek (a *Szűzek bástyája* Bakuban, mauzóleumok Nahicsevanban, Bardában és Karbalgarban, a sirvan-sahok bakui palotájának épület-tömbje, kastélyok, polgári építmények). A 16. sz.-ig magas fokra emelkedett Tebriszben a szőnyegszövés, és híres volt a könyvminiótorok iskolája. A 19. sz.-ban az orosz művészet nagy hatást gyakorolt ~re. A szovjethatalom idején jelentős képzőművészek: A. A. *Azimzade* grafikus, a politikai karikatúra mestere, F. *Abdurahmanov* szobrász, L. *Kerimov*, I. *Ahundov* és K. *Kjazimzade* festők, valamint Sz. *Dadasev* és M. *Uszejnov* építészek. Erősen fejlett a népi iparművészet, főleg a faragás.

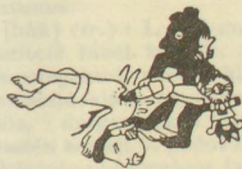
azili—tardenois-i kultúra [ázili—tárdenuái...]: az → *átmeneti kőkorbán* (kb. i. e. 10 000—5500/2400) élt ember egyik kultúrája. Nevét *Mas d'Azil* [mádázil] franciao.-i barlangról, ill. *Le Fère-en-Tardenois* [lő fer átárdenuá] franciao.-i községről kapta, amely mellett a leleteket feltárták. E korszak jellegzetességei: az íj és a nyíl széleskörű elterjedése, az apró kovakő-eszközök (mikrolitok) és a szarvasagancsból faragott szigonyok (harpunák).

azonosítás: → *identifikáció*

aszír, ajour <fr.>: a vászonszálak kihúzásával áttört és hímzett szegélydísz.

azték művészet: Mexikó és Közép-Amerika őslakosságának művészete. Az aztékok i. sz. 1200 körül hatoltak be északról Mexikó völgyeibe. Magas kul-

túráról tanúskodó jelentős képzőművészetet és iparművészetet hoztak létre (lépcsőzetes gúlák alakjában épített naptemplomok, fejedelmi paloták, geometri-

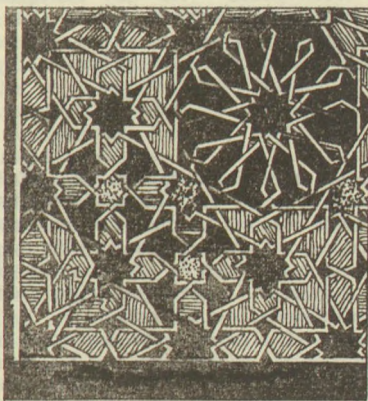

*Aztek rajz
(emberáldozat)*

kus ornamentika, rendszerint stilizált ábrázolású fa-, kő-, cserép- és fémplasztikák, ötvösművek, falfestmények). Kultúrájukat a spanyol hódítás pusztította el a 16. sz.-ban.

azulejos [aszulehosz] <sp. 'kék' szóból>: több színű, mintás mór—spanyol fajansz fal- és padlócsempék. Jellegzetessége a kaleidoszkóp kontúrrajzot adó fehér határvonalak árkolt kialakítása,

amely egyben a különböző színű mázak összefolyását — az égetőkemencében — megakadályozza. Az elnevezés az azürkék daraboktól ered.

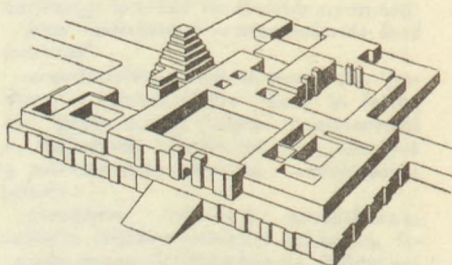

*Azulejos
(csempéből összehajlított burkolat)*

B

Bábel tornyának építése: A bibliai legenda szerint az emberek Babelben égisz erőt kezdtek építeni. Isten elbizakodottságukért büntetésül megzavarta nyelvüket, és így nem tudták azt befejezni (P. Brueghel képe, Bécs, Kunsthistorisches Museum).

babér: 1. a görög → *Műszák* szent fája, a dicsőség szimbóluma. — 2. a reneszánszban Apollón attribútuma és szent növényeinek egyike; máig is használatos jelképe a győzelemnek, diadalnak, irodalmi, költői dicsőségnek. (→ még *pálma*)

Babiloni palota rekonstrukciója.

A legfőbb babiloni isten: Maršuk. Lábanál fekszik szent állata Szirrus, Babilon sárkánya.

babilóniai művészet: a Mezopotámia középső részén kialakult babilóniai birodalom művészete. Az i. e. 4. és 3. évezredben létrejött sumér és akkád művészet hagyományait vette át. Fénypontjai az i. e. 2200–1686 közötti (óbabilóniai) művészet, amely legmag-

sabrá Hammurapi uralkodása alatt, i. e. 1728-tól 1686-ig fejlődött, és az i. e. 626–539 közötti újbabilóniai művészet. Építészeti alkotásai: négyszögletes alapú, felfelé keskenyedő monumentális templomok (→ *zikkurat*) és bonyolult udvar-hálózatok köré csoportosuló teremcsorokból álló paloták vályogból és égetett téglából. Plasztikájuk (istenek, démonok szobrai, fantasztikus állatszobrok, domborművek), festészetük (színezett kontúrképek, festett kővázák), valamint iparművészetük (fegyverek, aranyedények, elefántcsont faragások, pecsétengerek) erősen fejlett volt. A ~ nek az i. e. 539-ben bekövetkezett perzsa hódítás és a babilóniai birodalom szétmállása vetett véget (→ *mezopotámiai művészet*).

báboskorlát, bábosmellvéd, balusztrád <ol.—fr.>: fedő- és talplemez között ritmikusan ismétlődő alacsony fa- v. kőbábokból kialakított (→ *korlátbáb*) korlát v. mellvéd. A régi magyar szóhasználat szerint „orsós olaszfák”-ból álló korlát. Szerepe szerint lehet lépcső v. terasz korlátja, ablak mellvédje, át-tört → *attika*.

Báboskorlát

bacchanália <gör.—lat.>: Bakkhosz (*Dionüszosz*) ókori görög isten tiszteletére rendezett mulatságok; keleti eredetű titkos, kicsapongó szertartások, később erotikus táncokkal kísért orgiák. A szertartást végző papnő a *bacchánshő*. — Ábrázolása, az antik bakkhoszi jele-
retekre támaszkodva, a 15–19. sz.-ban gyakori témája a képzőművészetnek

(Rubens, Moszkva, Puskin Múzeum).

Bacchus <lat.>, **Bakkhosz** <gör.>: → **Dionüszosz**

bagoly: → **Athéné** istennő szent állata és attribútuma.

bahut [bäh] <fr.>: **1.** régi utazóláda, bőrrel borított fából készült, és nagy félgömbös szegekkel verték ki. — **2.** nagy úrtartalmú falada, amelyben ruhát, fehérműt, drágaságokat tartottak; szükség esetén asztalt v. padot helyettesített. A középkor közönséges, leggyakoribb bútordarabja (→ **kelengyeláda**). — **3.** az építészetben falkoszorú, vályú.

bajoire [bászuar] <fr.>: érem, két szembenéző v. egymás elé helyezett profilban ábrázolt fejképpel.

bakacsin szövet: a → **barchent** hazai változata; fehér vászon alapra, különböző szélességű kék mintás sávokban szőtt páros madarakkal, báránnyal stb. díszített középkori magyar szőttes. A középkor végén a koporsót takarták le vele: a halottat „bakacsinba tették”. Később a bakacsin szó a gyász színével azonosult.

Bakkhosz <gör.>: → **Dionüszosz**

baldachin <arab—ol.>: változatos alakú díszes tető ágy, trón v. oltár fölött. Lehet márványból, kőből épített v. bronzból öntött (pl. Berninié a római

Baldachin

S. Pietro templom főoltára fölött), v. textilanyagból készült. Vannak falhoz v. mennyezethez erősített, oszlopokon nyugvó v. egyházi szertartások alkalmával használt, hordozható ~ok. (→ még **kászator**, → még **cibórium**)

balkon <ol.>: magyar köznyelvi használatban mellvéddel, → **báboskorlással** v. ráccsal szegélyezett → **erkély** neve.

baluardo <ol.>: → **sánc**

baluzster <ol.—fr.>: orsós, körte v. gömbös idomú, legtöbbször esztergályozottan tagolt kis oszlop v. hasonlóan tagolt, de négyzetes keresztmetszetű kis pillér. A → **korlább** alkotóeleme. A ~ alakú díszítő v. alkotóelemek gyakoriak az iparművészetben is, különösen a bútorművészségben.

balusztrád: → **báboskorlát**

balzac [bálsák]: kényelmes, alacsony támlásszék, amelyet Balzac francia regényíróról neveztek el.

bambino <ol. 'gyermek': gyermekek, főként a gyermek Jézus ábrázolása az itáliai képzőművészetben. Leghíresebb ábrázolása a **S. Bambino** faszobor a római Santa Maria in Araceli templomban a 16. sz.-ból.

bamboccia [bamboccsáta] <ol.>: rusztikus jeleneteket ábrázoló festményeknek ma már nem igen használatos olasz elnevezése. Pieter van Laer (1582—90—1642) németalföldi festő a 16. sz.-ban ismertette meg ezt a témakört az olaszokkal, akik őt „bamboccio” (vakares) gúnynévvel illették.

banderole [bädärol] <fr.>: → **mondat-szalag**

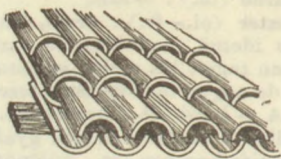
bannière [bánjër] <ném.—fr.>: rúdra rögzített zászló, a hadbaszálló hűbérúr díszes lobogója. A festménnyel v. himnussal díszített templomi és zarándokzászlókat is így nevezték.

banquette [bäkët] <fr.>: **1.** ablakmélyedésben levő kis kőpad. — **2.** falnak támaszkodó kis kőasztal. — **3.** párnázott v. náddal befont pad.

baptisterium <gör.—lat.>: **1.** antik szóhasználatban fürdőmedence. — **2.** a középkorban → **keresztelő kápolna**.

bárány: **1.** Szt. Ágnes, Szt. Genoveva, Joachim, Szt. Vendel, Szt. János ikonográfiai jelvénye. — ~ **keresztel** v. **zászlóval**, húsvéti ~, Isten báránya (Agnus Dei): Jézus szimbóluma. — **12** ~: az ókeresztény művészetben a 12 apostolt jelenti. — **Jézus, vállán ~nyal**: Jézus mint Jó pásztor. (szobor a lateráni Múzeumban). — **2.** világi ikonográfiában a türelem, a szelidség, az ártatlanság jelképe.

barát- és apácafedés, Mönch und Nonne Dachdeckung [mönh und none dähdekung] <ném.>: tetőfedésmód, a-

Barát- és apácafedés

melynél a félkörös keresztmetszetű tetőcserepeket ellentétesen illesztik egymásba.

barátkötés, reliure monastique [röliür monasztik] <fr.>: középkori könyvkötési mód, amelynél a könyvtestet szíjbordákba fűzték, s a szíjvégek a fából készült fedőtáblák mélyédeibe fapeckekkel voltak erősítve.

barbakán: → *elövár*

barbe [bárb] <fr.>: a 18. sz.-ban divatos, két végén lekerekített, tenyéryi széles csipkesáv, amelyet csokorra köve a nyakban viseltek.

barbizoni festők, barbizoni iskola: francia festőcsoport, amelyet a természet közvetlen megfigyelése az → *akadémikus művészet*től való elfordulásra bírt. Az általuk bevezetett *paysage intime* (→ *intim táj*) új irányt szabott, és nagy szerepet vitt a modern realista tájképfestészet kialakításában és elterjesztésében (→ *pleinair festészet*). Az irányzat úttörő tagjai (Th. Rousseau, J. Dupré, N. V. Diaz, Ch. Fr. Daubigny, J. Fr. Millet és a velük rokon szemléletű C. Corot) 1850 körül a fontainebleau-i [főtenblói] Barbizon községben telepedtek le; innen az irányzat neve. Közvetlenül hatottak Munkácsy Mihály tájképeire és Paál László festészetére.

barchet, barchet, parget <arab>: vastagabb, lágsodratú pamutfonalból zsávolykötéssel készített, egyik oldalán bolyhozott szövet. A különböző szélességű, többnyire kékkel átszótt sávokkal díszített ~ terítők mintája a Perugiában készített, szaracén stílusú → *tovagliákéval* majdnem azonos (→ *még bakacsin szövegetek*).

bárd: **I. parasu** <szanszkrit>, *fu* <kínai>, *ono* <japán>: a védelem jelképe az északi buddhizmus művészetében. —

2. az ókori görög művészetben az → *amazonokat* kettős ~dal ábrázolták. — 3. a keresztény ikonográfiában Szt. Benedikta, Szt. László, Szt. Máté, Szt. Mátyás, Szt. Péter mártír jelvénye.

barrett, barette <fr.>: változatos formájú sapka, amelyet a 15–16. sz.-ban előkelő férfiak és nők egyaránt viseltek. A négyszögletes alakú ~ egyes országokban a tudományok művelőinek ünnepi és bizonyos tisztségek betöltőinek (bírók, ügyvédek) hivatalos viseletéhez tartozik.

barlangi művészet: az őskori társadalom művészet megnyilvánulási az őskor késői szakaszában és a középső kőkorszakban. Kiváló megfigyelőképességről tanúskodó, nagy technikai ügyességgel készült természethű v. stilizált művészi ábrázolások (színes festmények, bekarcolt rajzok, csontfaragványok). Műemlékei túlnyomó részben barlangokban maradtak fenn (Altamira, Cueva de los Caballos, Alpera Spanyolo.-ban, La Font-de-Gaume Les Combarelles, Grotte de Chaffaud. La Madelaine és Lascaux Franciao.-ban, Romanelli Olasz.-ban, továbbá É-Afrika, India és Kína néhány barlangjában).

barocchetto [barokketo] <ol.>: az olasz rokokó neve.

Baroda Museum and Picture Gallery [bárodá mjuziem end pikese geləri], Baroda (India): A múzeumot és képtárat Gackwar S. Rao barodai maharadza (1875–1939) alapította. Gazdag anyaga van feliratokban, antik szobrokban, festményekben, vas-, réz- és üveg-tárgyakban.

barokk <port. 'kagyló' szóból>: a 16. sz. végétől kb. a 18. sz. közepéig virágzó képzőművészeti stílus, amely Itáliában keletkezett, és innen terjedt tovább Franciao.-ba, Spanyolo.-ba és Németalföld déli tartományába, majd Németo.-ba, Ausztriába, Cseho.-ba stb. Tápálálója az erősödő központi hatalom és mindenekelőtt a katolikus ellenreformáció volt, azonban az abszolút uralkodó, az arisztokrácia és az egyház hatalmának pompázatos megjelenítésén túl a nemzeti kultúrák fejlődését is kifejezésre juttatja. Jellemzője a mozgalmasság, a vona-

Barlangi művészet

- 1 Vonuló taránszarvasok (csontra karcolt rajz, Grotte de la Mairie),
 2 barna medve (sziklarajz, Les Combarelles), 3 legelésző taránszarvas
 (csontra karcolt rajz, Kesslerloch), 4 mammutok (sziklarajz, Pont de Gaume)
 5 ló (sziklarajz, Les Combarelles) 6 lófej (sziklarajz, Les Combarelles), 7 Vágató ménés (kőre karcolt rajz,
 Grotte de Chajfaud), 8 sebesült bölény (sziklarajz, Altamira), 9 szarvasok (sziklarajz, La Madelaine),
 10 táncoló törzsfőnök (sötétvörös falfestmény Alpera), 11 szarvasvadászat (sötétvörös falfestmény, Cueva de los
 Caballos)

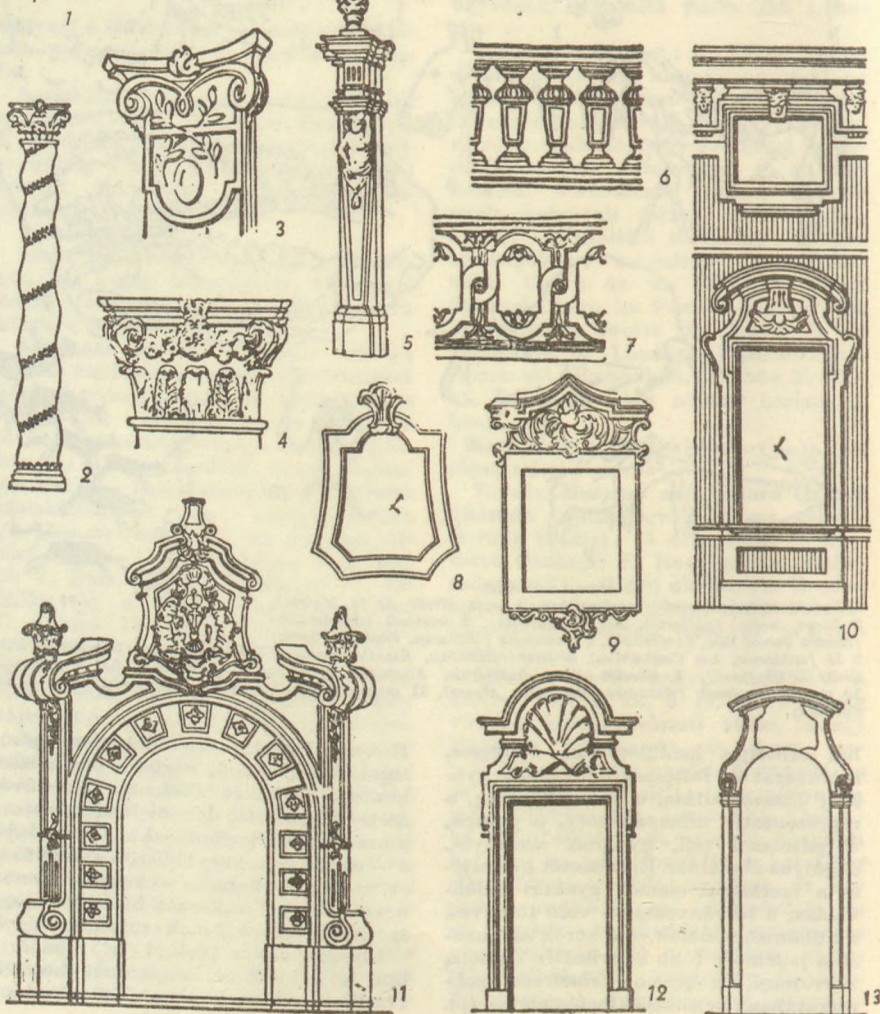
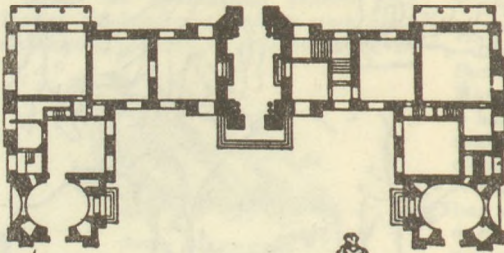
lak erőteljes lendülete, az építészet, szobrászat és festészet határainak gyakori összeolvadása, a szingazdagság, a reprezentatív ünnepélyesség, a pompa, a pátosszal teli, gyakran cikornyás, dagályos ábrázolás. Építészetét a díszítő-és a szerkezeti elemek gyakori különválása, a látványosságra való törekvés, a hullámzó vonalak és a körök alkalmazása jellemzi; főbb képviselői: Vignola, Borromini, Fischer von Erlach stb. Szobrászatában (Bernini) és festészetében (pl.

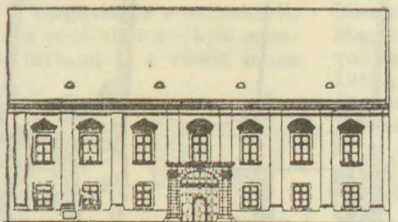
Rubens, Tiepolo) szenvedélyes mozgású, izgatott taglejtésű, végtelen érzelmeket hordozó alakokat ábrázolt. Iparművészete főleg a belső dekorációban alkotott maradandót; legfontosabb díszítménye a → *voluta* és a kagylódísz. Valószínűleg ez utóbbitól (barocco = kagyló) nyerte nevét. Utolsó szakaszát bizonyos megszorításokkal *rokokónak* szokták nevezni.

bársony, velour [velúr] <fr.>: pamutból, gyapjúból v. selyemből készülő textília, amelynek sima felületű alap-

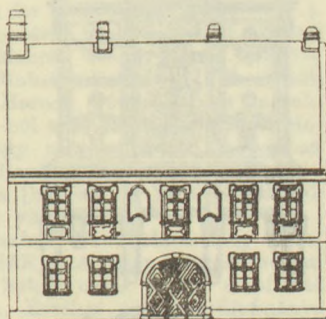
Barokk építészet

1 kastély alaprajza, 2 csavart oszlop, 3, 4 lízéná fejezetek, 5 falpillér atlaszalakkal, 6, 7 átúrt mellvédék, 8 hegedűablak, 9 szemöldökpárkányos ablak, 10 homlokzati részlet, 11 díszes barokk kapu (Szentendre), 12 kapuzat jellegzetes kagylódíszessel, 13 ajtókeret (Gödöllő),

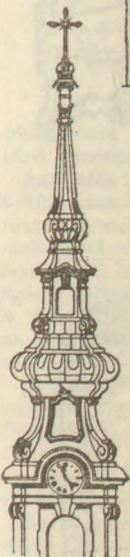

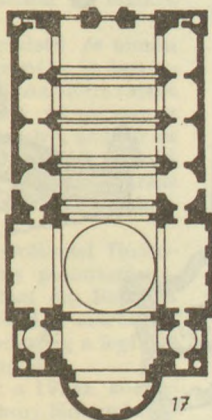
14

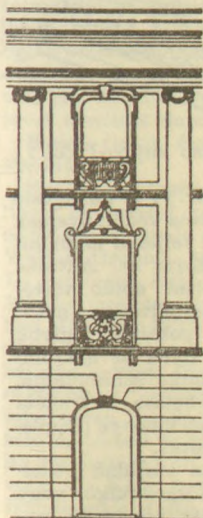
15

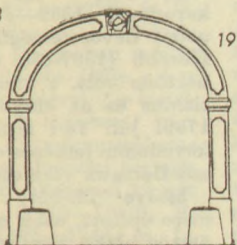
16

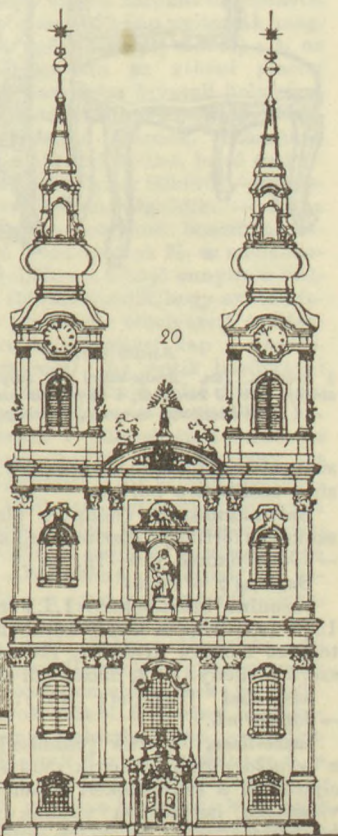
17

18

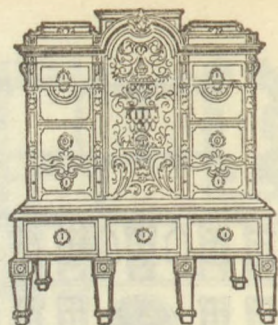

19

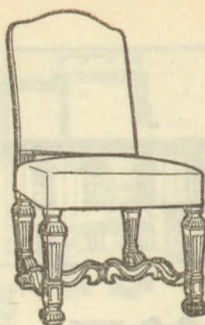

20

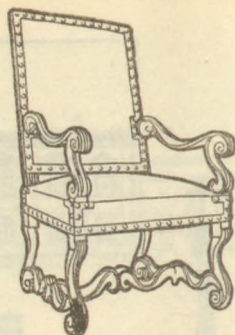
14, 15 polgárházak homlokzata (Úri u. 52 és Iskola u. 14.), 16 toronysisak, 17 templom alaprajz, 18 szövezt földszintű, falpillérekkel tagolt homlokzatrész, 19 kapukeret, 20 templomhomlokzat (A budai Szt. Anna templom)

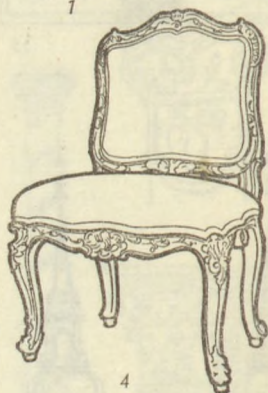
1

2

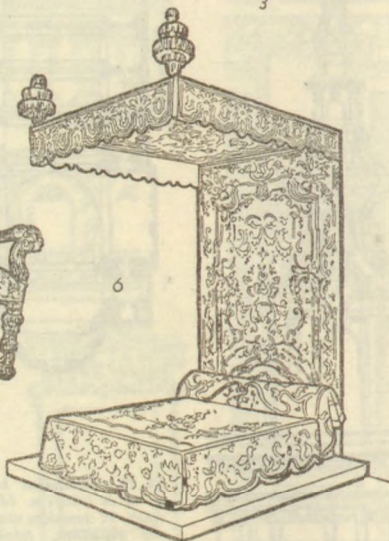
3

4

5

6

Barokk bútorok

1 szekrény, (án. Boule-bútor) 2 kárpitozott egyenes támlájú szék, 3 karosszék, 4 kárpitozott szék, 5 díszes tizsellel kárpitozott karosszék, 6 mennyezetes ágy

szövetét színoldalán v. mindkét oldalán sűrű száltakaró borítja.

Bartmannskrug <ném.>: plasztikus szakállas férfifejjel díszített rajnai német → *kőcserépkorsó* (16—18. sz.).

Basilus : → *Vazul*

basquine [bászkin] <fr.>: I. I. Ferenc (ur. 1515—47) francia király korában viselt, testhez simuló, kivágott, szoros, fűzőszerű mellény. — 2. díszes női szoknya.

bas-relief [báröljef] <fr.>: lapos: → *dombormű*.

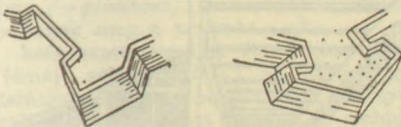
basse-lisse, base-lice [bászlisz] <fr.>: a → *falkárpítszövés* egyik módja. A ~ eljárásnál a szövőszéken a láncfonalak vízszintes helyzetben vannak (→ még *hautelisse*).

basso rilievo [básszo riljevo] <ol.>: lapos → *dombormű*.

bastille [básztiij] <fr.>: 1. kimagasló bástya; egy vár v. város védőműveinek kiegészítő (néha attól teljesen elkülönített) része. — 2. Párizs St. Antoine kapujánál 1369—83-ban épült történelmi nevezetességű erődítmény neve. Később (1397-től) a politikai foglyok börtöne volt, s mint ilyen az abszolutizmus és az elnyomatás szimbóluma. 1789. júl. 14-i lerombolása a francia forradalom jelképes cselekménye (Duple-ssis-Bertaux rézmetszete).

bástya <ol.-ból>: a várfalak védelmére épített, azok elé ugró félkör vagy ötszög alakú kiszögellés, amelynek ma-

gassága jóval meghaladja a szélességét. A vár v. város védőfalait a ~król szemmel lehetett tartani, és a védők innen

Olasz bástyátípusok

oldaltűzzel távoltarhatták a falakra törő ostromlókat.

batikolás : indonéz eredetű és onnan a 20. század elején Európába is átszármasztott textilfestési mód. Az előírt rajzot melegített viasszal viszik rá az anyag festetlenül hagyandó részeire, azután az egész kelmet festékbe mártják, majd a viaszt leolvasztják. Ezt az eljárást anyiszor ismétlik, ahány színt alkalmaznak.

batiszt <fr.> : vászonkötéssel finomsodratú fonalból készült pamutzövet. Feltalálója, a 13. sz.-ban élt Baptiste Chambray [bátiszt sábré], akiről az anyagot elnevezték, eredetileg a legfinomabb lenfonalból készítette.

batizi keménycserép : a 19. sz. közepe táján Batizban (az egykori Hunyad megyében, Románia) működő BATIZ keménycserépezem hírneves Batizi termékeinek gyűjtőneve. Az Batizi üzem főként fekete, csillogó, ún. → *aventurin* mázzal bevont, ezüsttel dekorált, nemes formájú edényeket állított elő, de sötét vajsárga alapon feketevel díszített darabjai is voltak.

Baucis (lat.), *Baukisz* <gör.> : → *Phi-lémón*

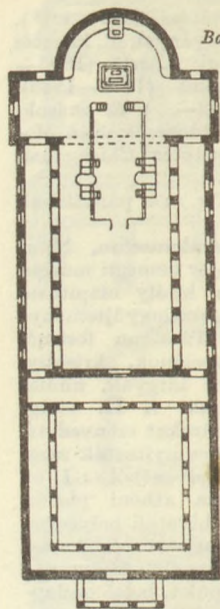
Bauhaus, *Staatliches Bauhaus* [státlihesz bauhausz] <ném.> : iparművészeti és építészeti iskola; 1919-ben alapította Walter Gropius építész (1883—), L. Feininger festő (1871—1956) és G. Marcks szobrász (1889—) Weimarban. 1925-től 1933-ig Dessauban működött. A fasizmus betiltotta. Célja a kor képzőművészeti törekvéseivel (→ *konstruktivizmus*, → *absztrakt művészet*) párhuzamosan haladó, a historizmussal szakító építészeti és iparművészeti szemlélet kialakítása volt. Munkatársai között volt P. Klee festő (1879—1940), V. Kandinszkij festő (1866—1944) és L.

Mies van der Rohe építész (1886—). Magyar tanárai, tanítványai, ill. követői voltak Moholy Nagy László (1895—1946), Molnár Farkas (1879—1945), Breuer Marcel (1902—) és mások. Németo.-ból való elűldözésük után Moholy Nagy megalapította Chicagóban az „Új Bauhaus”-t.

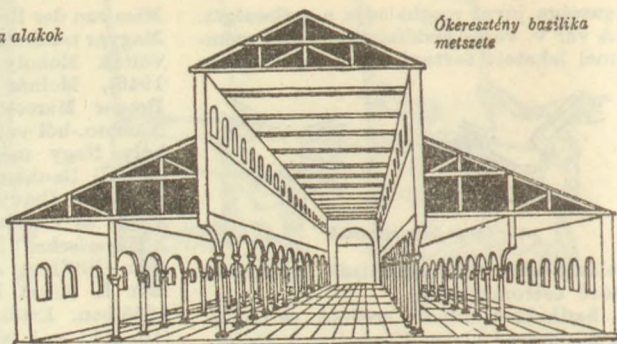
bavière [bávjer] <fr.> : a pánccsisak nyak- és vállrésze.

Bayerisches Nationalmuseum, München (NSZK) : A bajor nemzeti múzeumot I. Miksa bajor király alapította 1855-ben. Értékes gobelinyűteménye (16—17. sz.) van. Táraiban festmények, szobrok, porcelánok, kristály, bronz és elefántesont tárgyak, miniatűrak stb. sorakoznak. A II. világháború alatt súlyos károkat szenvedett. Átépítése után 1952-ben nyitották meg.

bazilika <gör. 'királyi' szóból> : 1. az ókori Görögo.-ban az athéni piacon az arkhón baszileusz hivatali helyisége. — 2. a rómaiaknál nagy törvénykezési és kereskedelmi csarnok, hosszúak négyyszög alaprajzú épület, belső oszlopállásokkal. Némelykor félkörös → *apszisz*-ban, → *tribúnában* végződik. — 3. az ókeresztény ~templom hosszúak elrendezésű; oszlopsorok fő- és mellékhajókra tagolják, s a főhajó anyyira a mellékhajók fölé emelkedik, hogy az oldalfalak felső szakaszán elhelyezett nyílásokon közvetlen világítást kap (→ *bazilikális elrendezés*). Az antik bazilikával szemben a középhajó felső falai nem az oszlopokra fektetett architrávon, hanem oszlopok v. pillérek által hordozott ívsoron nyugszanak. A keresztény ~t → *nyitott fedélszék* v. sík gerendamenyezet, ill. 1100 óta boltozott mennyezet fedi; a főhajó keleti vége félkörös apszisban végződik. A hajók és az apszis közé sokszor → *kereszthajót* iktatnak; a kereszthajós ~k igen gyakran öthajósak. A főhajó előtt néha előcsarnok (→ *narthex*) és nyitott, oszlopos előudvar (→ *átrium* v. → *paradiszosz*), de gyakran csak egyszerű oszlopos előcsarnok (→ *portikusz*) helyezkedik el. A nyugati bazilikák a tornyok eleinte külön, az épület mellett állottak (→ *campanile*). — 4. a középkor folyamán minden bazilikális elrendezésű, vagyis a középhajó kiemelkedő oldalfalán keresztül világított temp-

Bazilika alakok

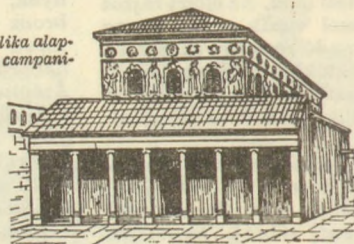

Ókeresztény bazilika metszete

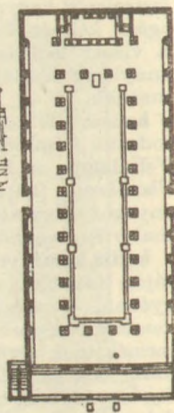
Átriumos bazilika alaprajza és nézete campanilével
← léval ↓

Római bazilika alaprajza

↑ Bazilika portikusszal

lom. — 5. helytelen szóhasználatban nagy, kupolás főtemplom, pl. az esztergomi v. a budapesti Szt. István „bazilika”.

bazilikális elrendezés: az épület többhajós hosszterű elrendezése. A → főhajó a → mellékhajók fölé emelkedik, így nincsenek közös tető alatt, s a főhajó a kiemelkedő oldalfalaknak — a mellékhajók féltetős héjazata fölött nyíló — ablakain keresztül közvetlenül kapja világítását.

baziliskusz: 1. a mesék koronás fejű sárkánygyíkja, amely pusztá tekintetével is öl. — 2. a középkori művészetben a → Sátán szimbóluma.

bázis (gör.), **oszlopláb** (azat): oszlopok és pillérek kitüremkedő lábbrésze, amely a nyomást szélesebb felületre

osztja el, és esztétikailag közvetíti az átmenetet az oszlop (pillér) függőleges s a → talplemez vízszintes helyzete között. Az antik építészetben leggyakoribb az → attikai oszlopláb. Az

Baziliskusz

összetettebb korinthuszi ~ két → *torosz-ból*, két → *asztragaloszból* és két → *horonyból* áll. A jellegzetes 13. sz.-i ~ → *saroklevéllel* kapcsolódik a talpemezhez (→ *plinthosz*). A későgótika idején jelennek meg a *prizmás* ~ok.

beágyazott zománc, émail champlevé [émáj] salóvé] <fr.>: az ötvöstárgy felületén a rajznak megfelelően kimélyített alapba ágyazott zománc. A technikát Nyugat-Európában alkalmazták; legszebb példái Limoges-ban [limózs] készültek.

beau Dieu [bó győ] <fr. 'szép Isten': 18. sz.-i Krisztus-ábrázolás a francioa.-i gótikus székesegyházak kapuzslopain. Krisztus bal kezében könyvet tart, jobb kezével áldást oszt. Legismertebb példája az amiensi ~.

Bécsi Képes Krónika, Márk krónikája, Chronica de gestis Hungarorum: latin nyelvű magyar történeti forrás, amely I. (Róbert) Károly (ur. 1308—42) koráig követi az eseményeket. Nagy Lajos király uralkodása alatt, a 14. sz. második felében készült; szerzője Márk kanonok. A szöveget 142 miniatura díszíti, amelyek a korabeli életet és öltözetet örökítik meg. A bécsi Udvari Könyvtártól 1933-ban szerezte meg a Magyar Nemzeti Múzeum.

bécsi porcelán → *altwien-porcelán*

beffroi [befruá] → *belfried*, 2.

béguin [bégi] <fr. a beginák vallásos szektájáról>: 1. özvegyi v. apáca-főkötő. — 2. csecsemő-főkötő.

beige [bész] <fr.>: a festetlen gyapjú rózsaszínes szürkés színe.

béka: → *Létó*

békaperspektíva: a festészetben és grafikában olyan → *perspektíva*, amely az alulról feifelé való nézés feltételezésén alapul.

bélaházi fajansz: → *bolerázi fajansz*

bélapátfalvi keménycserep: a 19. sz. közepén Bélapátfalván (Heves m.) létesült edénygyár termékeinek gyűjtőneve. Itt barna mázas, közönséges áru mellett főleg népies, színes virágos edények készültek. Jelzése: APÁTFALVA.

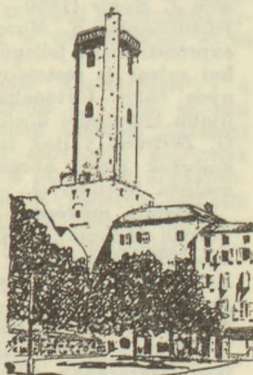
belfried, Bergried, Berchfrüt [ném.], *beffroi* [befruá] <fr.>: 1. fő. v. → *őregtorony*; magas, erős torony, alaprajza négyzetes, kerek v. sokszögű. Általában a vár közepére v. legmagasabb

pontjára építették. Veszély esetén a várban lakók utolsó menedéke volt. Korábban csak a felső emeletekről nyílt be-

járata, s felhúzható létrákon közelítették meg. Felső emeletei gyakran lakhatóak voltak anélkül, hogy kifejezetten → *lakótorony* lett volna. —

2. a középkori és reneszánsz városok harangtorony (beffroi <fr.>, *belfry* [belfri]), <ang.> amely vagy önálló torony volt, vagy a városháza épületéhez tartozott. A városi hatalom kifejezője volt, ellentétben a → *donjon*-nal, mely a földesúri hatalmat jelképezte.

Belgium művészete: az 1830-ig terjedő időt illetően → *Németalföld művészete*. Az önálló belga királyság megalakulása, valamint az 1830 után következő gazdasági és kulturális fellendülés idején hatalmas klasszicista épületek jöttek létre; közülük a legnagyobb a kissé túlméretezett és túlzottan dekoratív Igazságügyi Palota, melyet J. Poelaert (1816—79) épített eklektikus stílusban. A történeti festészetben erős francia hatás volt érezhető, de a 17. sz.-i flamand művészet formaelemeihez is visszanyúlunk. Fr. J. Navez (1787—1869) és G. Wappers (1803—74) a francia romantika hatását mutató, hazafias szellemű nemzeti-történeti képeket festett. W. Greefs (1805—83) és A. Fraikin (1817—93) a szabadsághősök emlékét megörökítő akadémikus-romantikus szobornűveket alkotott. Ennek ellenhatásaként a francia naturalizmus befolyására új irányzat indult el. Világhírűvé váltak C. Meunier (1831—1905) szobrai, aki a plasztika eszközeivel ábrázolta a munkások életét. A 19. sz. végén bekövetkezett dekadencia legjellegzetesebb alkotásai F. Rops (1833—98) festményei és grafikái. A 20. sz. elején az expresszionisták a régi flamand festők (főként H.

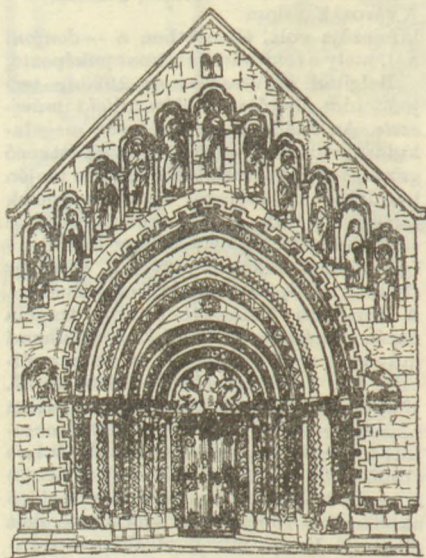

Belfried
(Millau, Franciaország)

Bosch és P. Brueghel) hagyományaihoz igyekeztek visszanyúlni. Ennek az irányzatnak legnagyobb hatású festője J. Ensor (1860—1949) volt. Nagy jelentőségűek F. Masereel (1889—) expresszionista jellegű társadalomkritikai rajzai és festményei. A hagyományos belga történelmi zsánerfestészet újabb képviselői közül L. van Lyt és G. Bertrand váltak ismertekké. A kisemberek életét ábrázolják K. Peyser realista festményei.

Belgium művészeti múzeumai: Antwerpen (Anvers): → *Rubenshuis*, → *Koninklijk Museum voor Schone Kunsten*; Brügge (Bruges): → *Groeninge Museum*; Brüsszel (Bruxelles): → *Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique*.

bellettó: román stílusú kapuk felső, íves lezárásának alkotóeleme, gyakran geometrikus, növényi v. szobordíszítéssel.

Bellettó
(A jáki templom főkapuja)

bellevue [belvü] <fr.>: → *belvedere*
Bellona: a rómaiaknál a háború istennője. Attributumai: sisak, pajzs, páncéling (Rembrandt, London, Donaldson-gyűjtemény).

belső építészet: épületek belső térének művészi kialakítása; a térhatároló felületek (mennyezet, falak, padló) kialakítása, a bútorzat csoportosítása, a belső megoldás kiegészítése textiliákkal, díszítő tárgyakkal, az enteriőr színbeli kialakítása a tér rendeltetésének és jellegének megfelelően.

beludzsiztáni szőnyegek: az iráni fennsík délkeleti részén készült, geometriai díszű, túlnyomóan sötétpiros színű és gyapjúszőnyegek gyűjtőneve.

belvedere <ol. 'szép kilátás', *bellevue* [belvü] <fr.>: magasan fekvő épületrész, de gyakrabban a szép kilátást biztosító magaslat tetejére helyezett kerti pavilon, kastély. Híresek a bécsi és prágai belvederek.

béma <gör. 'lépcső'>: 1. ókeresztény templomban a püspöki trónus helye. — 2. a görög keleti templom szentélye, az oltár és az istentiszteleti szertartás helye. — 3. zsinagógákban a tóra felolvasásának helye.

Benedek, nursiai Szt. (780—?): a bencés rend alapítója. Montecassino első apátja. Barátruhában, kezében a rend szabályait tartalmazó könyvvel, apátbottal v. zarándokbottal, hollóval ábrázolják, lábánál püspöksüveg fekszik v. kelyhet tart kezében, melyből kigyó tűnik elő.

berceuse [berszöz] <fr. 'ringató'>: karosszék, amelynek lábait hintaszék-szerkezet helyettesíti.

Berchfrit: → *belfried*

bergamo szőnyeg: kisebb méretű, élénk színezésű, magas sőtéjű, geometrikus rajzú, újabb keletű kisázsiai szőnyeg. Régebbi példányokon feltűnő az → *erdélyi szőnyeg* hatása.

bergère [berzser] <fr.>: terjedelmes kárpitozott ülőbútor alacsony lábakkal, kényelmes támlával és kivehető ülőpárnával. Különféle változatai XV. Lajos korában (ur. 1715—74) fejlődtek ki; az „*en gondole*” [gödol]félkörűtámlájú, az „*en confession*” [äköfeszjö] magas támláján kétoldalt fejtámasztó fülekkel.

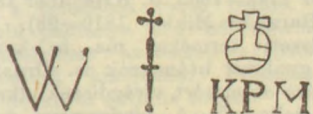

Bergère en gondole

Bergfried : → *belfried*

beril <gör.>: drágakő. Változatai: az *arany*~ (heliodor) a topázhoz hasonló, sárga színű kő; a fűzöld *smaragd* króm-oxidral szennyezett ~; az *akvamarin* világos kékeszöld színű; a *krizol*~ (keleti krizolit) világoszöld. — Régekte távcsölelencsét készítettek belőle.

berlini porcelán : az 1750-ben W. C. Wegely által alapított manufaktúra

Berlini porcelánjegyek

(1 az ún. Wegely időszak 1750—57, 2 az 1763 óta és 3 az 1832 óta használt jegy)

termékeinek gyűjtőneve; jellegzetesek virágmintái (Blümchenkaffee!). Az üzem 1763-tól a porosz király tulajdona volt. Nagy Frigyes (ur. 1740—86) meissenai munkások alkalmazásával felvirágoztatta (→ még *zsidó porcelán*).

Bernát, clairvaux-i Szt. (1091—1153): burgundi nemes, aki harminc társával szerzetes lett Citeaux-ban. Megalapította a clairvaux-i kolostort, amelynek ő volt az első apátja, kidolgozta a cisztercita rend szabályait. Jelvényei: könyv, pásztorbot, földön fekvő püspöksüveg, Krisztus kínvallatásának eszközei, Mária neve, amelyet lángnyelvek öveznek. Ismert ábrázolásmódok: ~ kezében a cisztercita típusú templommodellt tartó, a szabadban imádkozó szentnek megjelenik a kis Jézust tápláló Mária (*Lactatio*); Mária tejéből pár csepp ~ arcára fröccsen, (P. Troger képe, Wien Barockmuseum).

Bernward-művészet : a Bernward püspök (1022) megrendelésére az általa alapított hildesheimi Szt. Mihály-templom számára készült és stílusukban egységes bronz, ezüst és arany berendezési tárgyak összefoglaló neve.

Bertalan, Szt.: a bibliai legendában Jézus 12 apostolának egyike. Arménia királya elevezen nyúzatta le a bőrét, majd lefejeztette. Könyvvel v. irattekercsel, késsel, kezében tartott bőrével ábrázolják (Michelangelo: *Utolsó ítélet*, Sixtus-kápolna).

besir szőnyeg : a → *turkomán szőnyegek* csoportjába tartozó, sűrű csomózású, vörös tónusú, finom rajzú szőnyeg. Mintakészlete a többinél gazdagabb. Érdekes változata a felhőszalagos ~ és a herati ~.

Bestiarium <lat. 'állatsereglet'

betétmező, Füllung <ném.>: faburkolatok (→ *lambéria*) és bútortalpak → *keretm*be foglalt betétedeszakája.

bét-hilani : → *hilani*

betlehem : Jézus születésének ábrázolása természeti környezetbe helyezett szoboresortozattal. Először későgótikus oltárokon látjuk, majd a 16. sz.-ban Nápoly környékén bontakozik ki széles körben. A szobrokat (szent család, három királyok, pásztorok, angyalok) népi fafaragók alkották, néha magasfokú művészettel. Az alakokat rendszerint gazdag öltözetrel látták el. A 18. sz.-ban jeles művészek (pl. I. Günther német szobrász, 1725—75) foglalkoztak ~i figurák alkotásával. Mo.-on a *bellehemes játékok*hoz készített makettekben találjuk meg ma is nyomait.

beuroni művészet [bajroni] : a németo.-i Beuron falucska bencés kolostorában Desiderius (Lenz) bencés szerzetes vezetésével 1868-ban alapított egyházművészeti iskola stílusterkévése, amely az ó-keresztény, bizánci és korai reneszánsz motívumok külsőleges felhasználásával a korabeli katolikus egyházi képzőművészet megújítására törekedett. Formanyelvét a modoros stilizálás jellemzi.

beütés : a vászonra festett olajkép felületréseinek kiszáradása, fényének eltompulása. Oka a kötőanyag felszívódása az elégtelen aláfestés v. alapozás következtében, ill. az éterikus olajok elillanása.

Bhajsadzja-guru, Bhaiszajia-guru <szanskrit> : az ún. „Orvosság-Buddha”. Az északi buddhizmus szerint bódhiszattva, azaz leendő Buddha. Ábrázolásain ékszer nélküli ruhában jelenik meg, jobb kezében labdacot tart, bal keze leeresztve. Máskor ülő helyzet-

ben ábrázolják, tégelyt tartó jobb keze az ölében, a fején az → *usnisa*.

bhavacsakramudra, bhavachakramudra : a szamszarát (az élet körforgását) ábrázoló lámaista festmény.

bianco e nero <ol. 'fehér és fekete'> : fehér érezésű, fekete olasz márványfajta.

bianco sopra bianco <ol. 'fehér fehéren'> : olasz majolikatárgyak fehér alapon fehérrel való díszítése.

bibelot [bibelo] <fr.> : csecsebecse, apróság, különlegesség, amelyet kis polcon v. vitrinben tartanak; nálunk megfelelője a nipp.

Biblia pauperum <lat.>, *Szegények bibliája* : középkori könyvek, amelyek Jézus életét képekben mutatják be kevés szöveggel. Legelső kézirat példánya a 14. sz.-ból származik; 1430 óta rendszeresen kiadták → *fatáblanyomatban*.

bibliofil, bibliophil <gör.-ből> : könyvbarát. — A *bibliofil kiadvány* művészi kivitélű könyv. Néha nagy példányszámban megjelenő könyvekből kisebb hányadot ~ kiadványként jelentetnek meg, többnyire számozva és a szerző aláírásával.

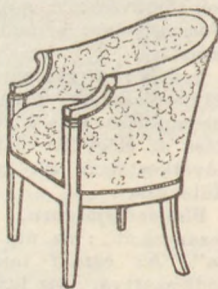
bibliofília, bibliophília <gör.-ből> : könyvszeretet, könyvgyűjtési szenvedély, könyvek gyűjtése tartalmi v. művészeti szempont szerint.

bíborköpeny : → *passió*

bíborosi kalap : szent bíborosok, valamint Szt. Bonaventura, Szt. Jeromos, Borromei Szt. Károly ikonográfiai attribútuma.

bíckhernák és gabellák [bikhernák és gabellák] <ol.> : sienai számadási és adókönyvek az 1258 és 1689 közötti időkből, fatáblás kötéssel, fedelükön kézfestésű díszítéssel.

biedermeier stílus [bidermejer ...] <ném.> : német polgári eredetű stílus; a klasszicista stílus (→ *klasszicizmus*, 2) ill. az empire elhalásával párhuzamosan (kb. 1815–1848) fejlődött. Késői

Biedermeier bútorok
1 kárpitozott karosszék,
2 íróasztal

szakasza a → *neobarokk* stílusba olvad. Nevét L. Eichrodt német író (1827–92) egyik költeményében szereplő, a nyárspolgárt kifigurázó irodalmi alakról kapta. — Fő jellemvonásai : a befelé élő otthonosság, az érzelmesség, a takarékoságból folyó egyszerűség és a tartalom nyárspolgári korlátozottsága. Festészete (arc-képek, enteriőrök, tájképek) a kispolgári kedélyességet tükrözi (F. G. Waldmüller 1793–1865, J. Kriehuber 1801–76, Barabás Miklós 1810–98). Iparművészeti termékei ma is keresettek, gyakran utánozzák is. Ornamentikájára az elszórt virágdíszek alkalmazása jellemző. A biedermeier bútor világos és célszerű szerkezet, anyagszerűség és kitűnő asztalosmunka jellemzi (Steindl Ferenc műhelye). — A stílus főként Ausztriában, Cseho.-ban és Németo.-ban terjedt el. A mo.-i ~t Lyka Károly táblabíróstílusnak nevezte el.

biforium <lat.> : kétésztatú gótikus ablak.

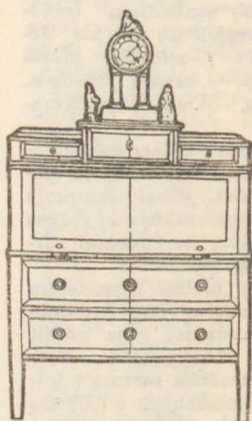
biga <lat.> : a rómaiak kétfogatú harci v. versenykocsija.

bijouterie [bizsutri] <fr.> : 1. nem nemes anyagból, de néha művészi munkával készült ékszer, csecsebecse. — 2. a ~t előállító művész.

bika : Az ókori egyiptomi művészetben → *Apisz* istent fekete ~ként ábrázolták. — 2. → *Minótauros.* — 3. → *Zeusz* → *Európének* ~ alakjában jelent meg. — 4. → *Mithrasz* perzsa isten legismertebb ábrázolásán a szent bar-

langban leszúrja a ~t. — 5. → *Siva* isten hordozója. — 6. Picasso *Guernica* c. festményén a fasizmus jelképe.

bikafej : 1. → *Ptah* egyiptomi isten egyes ábrázolásain ~ jel jelenik meg. — 2. → *Jamantaka* lámaista dharmafalát úgy ábrázolják, hogy 9 feje közül a középső ~.

Bildteppich (ném.): → *falkárpit*
billentő: a kupa fedelén a fül fölé nyúló nyeles gomb, levél stb. alakú rész, amely a hüvelykujjal való lenyomáskor felnyitja a fedelet.

billikom (a ném. Willkomm 'üdvöz-lég' szóból): nagyobb méretű, díszes kivitelű, nemesfém-ből készült, többnyire fedeles és talpas pohár, amely régente ünnepi összejöveteleken körbejárt, s mindenki ivott belőle. Legkorábbi példánya 1547-ből származik.

bimbófejezet: az oszlop → *fejezetének* bimbószerű kiképzése, Franciaó.-ból kiinduló korai gótikus forma.

binche [bés] (fr.): Binche belgiami helységben készített 18. sz.-i flandriai → *vert csipke*, a → *valenciennes csipke*vel rokon, de annál lazább szövésű, változatosabb rajzú hálós alappal és mintakitöltéssel.

biretum: szögletes papi sapka; lo-yolai Szt. Ignác és más jezsuita szentek, valamint Nepomuki Szt. János ikonográfiai attribútuma.

biscuit [biszkvi] (fr.): kétszer égetett, máz nélküli porcelán. A klasszicizmus korában az antikizáló figurák és díszedények anyaga. Divatja a → *lágyporce-lánból* már 1756-tól készült sèvres-i szobrocskák révén terjedt el.

bisellium (lat.): az ókori Rómában használt kétszemélyes dísz-szék.

Bishamon, *Bishamonten*: → *Vajsravana* japán elnevezése.

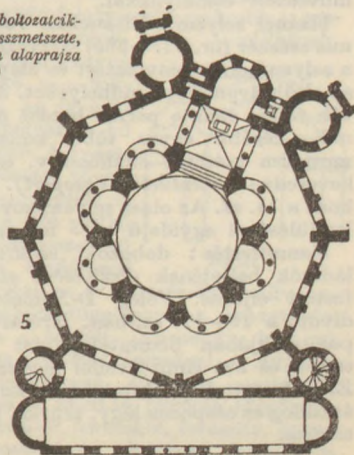
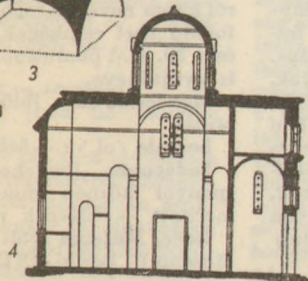
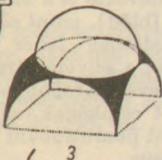
bisszus, *büsszosz*, *byssos* (gör.—lat.): 1. az ókorban a pamut gyakori névváltozata. — 2. kagylólélelem. — 3. a mohamedán Egyiptom területén készült batisztfínomságú pamutanyag; a középkorban Európának nagy behozatala volt belőle.

biszter, *bistre* (fr.): 1. feketés barna akvarellfesték, amelyet bükkfakoromból v. aszfaltból állítanak elő. — 2. ilyen festékkel készített grafikai lap.

bitumen (lat.): → *aszfaltfestészet*
bizánci művészet: a Kelet-Római Birodalom művészete a 4–15. sz.-ban. Hellenisztikus, szíriai és ókeresztény elemek továbbképzéséből keletkezett. *Építészetében* a legfejlettebb típus a kupolával v. kupolarendszerrel fedett centrális templom. A centrális és a bazilikális elrendezés elemei azonban gyakran keverednek (Hagia Sophia). Az építészeti díszítményekben különösen jellemzők az oszlopfők, mélyen bevágott, finom metszésű levelekkel. Az épületek belsejét színes üvegmozaikkal és márványberakásokkal ékesítették. *Szobrászata* jelentéktelen volt és kisméretű domborművekre korlátozódott. *Festészetében* nevezetesek a síkszerű és dekoratív → *mozaikok*, a → *freskók*, az → *ikonok* és a → *miniaturák*. Az *iparművészet* terén kiválóak az elefántcsontfaragás, az ötvösség (→ *rekesz-zománc*) és a selyemszövés. — A ~ első fénykorát Justinianus császár uralko-

Bizánci építészet

- 1, 2 oszlopfők, 3 csegey (sötét boltzaticikelyek), 4 dobkupolás templom hosszmetsete, 5 bizánci centrális terű templom alaprajza (Ravenna, San Vitale)

dása idején (526—565) élte. Ebből az időből való a konstantinápolyi Hagia Sophia templom, valamint a legkiválóbb mozaikok az itáliai Ravennában, a császárság exarchátusában. Ekkor alakult ki az ábrázolás ezer éven át érvényben maradt merev, hieratikus szabálya is. Ez a korszak nyomot hagyott É-Afrika és Kisázsia egyes területeinek építészetében. A második nevezetes korszak az ún. *makedón reneszánsz* a 9—11. sz.-ban. Harmadik a Paleolog császárok kora (1261—1453). — A ~ nagy hatással volt a középkori Európa művészetére. Miután a törökök 1453-ban elfoglalták Bizáncot, a ~ a görög keleti ortodox kereszténység körében hatott tovább, s középpontja az Athosz-hegyi (Görögö.) kolostor, ill. ennek művészi iskolái voltak. — A ~ nek sajátos változatai alakultak ki a középkori Oroszország területén (Kijev, Novgorod stb.), továbbá Románia, Szerbia és Bulgária területein. Ez utóbbiban élt a legtovább, a 19. sz. közepéig. Későbbi korszakok továbbélésében különös jelentőségű a templom egész belső felületét borító falképek, valamint a kapu és ablakkeretek, a külső falfelület kőfaragás-díszítése (pl. Orosz., Románia egyes területein).

Bizánci Művészet Múzeuma, Athén (Görögö.): 1930-ban alapították a bizánci művészet 4—18. sz.-i gyűjteményei számára építészeti, szobrászati, iparművészeti osztályokkal.

Bizánci selyem: Bizáncban Justinianus császár (ur. 527—565) szervezte meg a selyemhernyótenyésztést és alapította az első selyemszövő műhelyeket. A minták rajzai eleinte perzsa hatást mutatnak, később egyre több keresztény motívum szerepel önállóan v. ezekkel keveredve (→ *antiketikus csoport*). Fénykora a 11. sz. Az olasz selyemszövővés fellendülésével egyidejű a ~ hanyatlása.

bizmutfestés: dobozok, szekrények, ládikók belsejének díszítésére szolgáló festési eljárás. Főleg D-Németo.-ban divott a 16—17. sz.-ban. Krétarétgre por alakjában bizmutalapot készítették, és azt simítóacéllal lecsiszolták. Erre festettek lakkfestékkel, amelyen átsillog az alapozás lágy, szürke, fémestónusa.

blakherniotissza <gör.>: a konstantinápolyi Blakhernai városrész templomáról elnevezett bizánci Madonna-típus. Három változata: 1. az álló Mária a gyermek Jézust v. → *medaillonba* foglalt fejét melle előtt tartja; 2. Mária → *orans* helyzetben gyermek nélkül; 3. az *orans* helyzetben álló Mária melle előtt medaillon lebeg a gyermek Jézus mellképével.

blanc de Chine [blā dö sin] <fr. 'kínai fehér'>: kínai porcelán, amelyet Fucsien tartományban készítettek. Fémességű kaolinja kiégetéskor tejfölszerű felületet adott.

blau Reiter, Der: német művészeti mozgalom. 1909-ben jelentette meg V. Kandinszkij és F. Marc a *Der blaue Reiter* c. almanachot, majd 1911 decemberében kiállítását rendezték. A mozgalom nevét Kandinszkij *A kék lovas* c. képéről kapta. A világháború szétzórta a csoport tagjait. A mozgalom a német → *expresszionizmus* fontos állomása; tagjait a *fauvizmus* és → *kubizmus* problémái foglalkoztatták, az → *absztrakt művészet* első képviselői is közéjük tartoztak.

bleu royal [blø ruájál] <fr. 'királykék'>: a nevers-i fajansz és a sèvres-i porcelán szép sötétkék színe.

Bliefang <ném.>: → *figyelemkeltő* az alkalmazott grafikában, különösen a plakátművészetben.

Blockbuch <ném.>: → *fatáblanyomat*
blondel keret: hullámos szélű, aranyozott képkeret, sarkában és felezőpontjain plasztikus rokokó díszítéssel. François Blondel (1617—86) francia építőművészről nevezte el a műkereskedelem.

blondes [blōd], *point clair* [puē klēr] <fr.>: eredetileg fehér selyemfonalú vert csipke; a selyem sárgás árnyalatáról kapta nevét. Később minden selyemfonalú vert csipkének, sőt a feketének és a 19. sz.-i pamutfonalú utánzatoknak is gyűjtőneve.

blondes de Caen [blōd dö kā]: → *caeni csipke*

boccale <ol.>: → *bokály*
bodegones [bodehonesz] <sp.>: a spanyol köznép mindennapi életéből merített → *életképek* régi elnevezése.

Bode, Museum (volt Kaiser Friedrich Museum), Berlin (NDK): Jelenleg a

→ *Staatliche Museen zu Berlin* része. Az eredetileg Rom-Bysanz-Russland címet viselő későantik és bizánci gyűjtemény alapját az 1840-ben Pajaro velencei műkereskedőtől megvásárolt gyűjtemény alkotta. Adományokkal és tervszerű vásárlásokkal bővült; a II. világháború előtt már Európa egyik legszámottevőbb ilyen gyűjteménye volt. Egy részét menekítették, és még nem került vissza az NSZK-ból; néhány pótolhatatlan darab elpusztult. A meglevő anyagot öt teremben állították ki. A múzeumnak ez a része 1953-ban nyílt meg az alábbi tagozottságban: 1. későantik épületfaragványok, szobrok, sír- emlékek, faragott és festett faládikák, agyagedények, mécsesek, kopt szövetek Egyiptomból, Kisázsziából és Szíriából; 2. későantik szarkofágok és töredékek, többnyire Rómából; 3. a bizánci művészet értékes gyűjteménye. A ravennai S. Francesco in Affricisco mozaikja, épületszobrászati töredék, szarkofág- részletek, kisebb tárgyak, elefántesont- faragások; 4. különböző vidékekről való épületfaragványok az antikból sarjadt egyiptomi és bizánci művészet változatoságának bemutatására; 5. a középkori és a török hódítás utáni bizánci művészet alkotásai, orosz és bolgár munkák; ikonosztázionok, ikonok, domborművek, bronzkandeláberek stb. a 12—19. sz.-ből.

Bódhi-fa: a buddhista ikonográfiában Buddha jelképe; (e fügefafa alatt világozott meg Buddha).

bódhiszattvák <szanskrit>: leendő buddhák (→ *buddhizmus ikonográfiája*).

boglár: a régi magyar férfiviselet egyfajta, többnyire ékköves, ötvösművű díszgombja. Nevezetes a földieper alakját utánozó, ún. eperszemes ~ és a páros S betű alakját követő, ún. „SS”-es ~ (→ *mellboglár*).

bois d'amarante: → *amaránt*

bois de violette [buá dö violet]: lilás → *paliszander*.

boiserie [buázəri] <fr.>: a művészien kiképzett belső faburkolat francia neve. A 18. sz.-i mo.-i szóhasználatban azoknak a faburkolatoknak az elnevezése, amelyek a helyiség főpárkányáig borítják a falakat, szemben a csak bizonyos

magasságig (ablakkönyöklőig) körbefutó → *lambériával*.

bokály, boccale <ol.>: a népi fazekasság orsó alakú mázás cserépkorsóinak közismert elnevezése.

bokhara szőnyeg: → *turkomán szőnyegek*

Boldizsár: a bibliai legendában a gyermek Jézust felkereső három király közül a „szerecsen”, aki mirrhát adott ajándékba.

bolerázi fajansz, bélaházai fajansz: a holicai hatás alatt dolgozó bélaházi (Pozsony vm.) kis fajanszműhely 18—19. sz.-i gyártmányainak gyűjtőneve. Fehér máza a holicinál szürkésebb és fénytelenebb.

bolhacsapda: a dámák nyakban, arany láncan hordott szőrmedisze; olasz reneszánsz divat volt.

bolhaszín: barnásfekete szín.

bolgnai iskola: → *akadémia*, 3. (Caracci festőcsalád.)

bolthüti: → *bolthomlok*

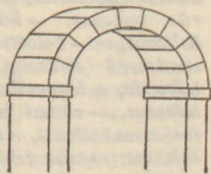
bolthiók: → *fiókos dongaboltozat*

bolthajtás: → *boltozat*

bolthát, extradós [eksztrádo] <fr.>: a → *bolttív* v. → *boltozat* külső, domború oldala.

bolthomlok, boltpajzs, bolthüti: a boltozatnak a támaszok közötti fala v. íve, amely mentesül a boltozat terhének viselésétől.

bolttív: téglából v. faragott kövekből készült íves áthidaló szerkezet. Kétoldalt gyámfalakra támaszkodik; ezen helyezkednek el a → *vállkövek*. A vállkövön nyugvó első ívkő a → *boltkézdőkő*, az iv csúcsán elhelyezett kő a → *zárókő*. A gyámfalak közötti távolság az → *ívmegnyílás* v. *ívköz*. A két vállkő felső síkját összekötő vonal a *kezdővonal*

Bolttív

v. *vállvonal*, az iv csúcsát és a vállvonalat összekötő függőleges az *ívmagasság*. Háta a → *bolthát* (*extrados*), homorú oldala az → *ívbélet* (*intrados*). — A tárgykorre vonatkozó cikkeket → *csücsív*, *elliptikus ív*, *emelt ív*, *félkörív*, *függönyív*, *hattyúnyak-ív*, *homlokív*, *keresztív*, *kolonnád*, *konvex ív*, *kosárív*, *körselelív*,

lándzsái, löhereiv, patkóiv, szemöldökgyámos iv, tímiv, teherelhárító iv, Tudor-iv, vállkő, vállvonal, voluta, zárókő címszavak alatt.

boltkezdőkő : → *boltív*

boltmező : boltzatoknak a gótikus építészetben a → *bordáktól* közrefogott egy-egy szakasza ; keresztboltzatos stb. megoldásoknál a boltzat élei által határolt homorú felület.

boltnyomás : a boltzatot tartó falra v. egyéb tartóelemre (pillér, oszlop) a függélyes terhelésen kívül gyakorolt *oldalnyomás*. Ellensúlyozására építik a falak külső oldalai mellé a → *támpilléreket*, v. az ívnyílásban kötővasakat alkalmaznak.

boltzat, *boltajtás* : falakra, pillérekre v. oszlopokra támaszkodó íves keresztmetszetű, térlefedő szerkezet. A ~ok közös jellegzetessége, hogy az őket alkotó kövek v. téglák → *hézagai* az illető ~szakasz alkotó ívrészlet sugarának irányában helyezkednek el, a kövek egymást támasztják, s így a ~ súlyát a → *boltvállakra* levezetve önmaguk hordják, míg az → *álboltzatnál* ezt külső leterheléssel érik el. A ~ erős oldalnyomást fejt ki, így a beboltozott tér falait v. egyéb tartóelemeit a nyomásnak megfelelően kell megépíteni. (→ *támpillér*, → *zárókő*, → *boltnyomás*) A boltzatechnikák kormeghatározó jelentőségük is lehetnek. Fajtái : → *bordás boltzat*, → *csehboltzat* (kupolaboltzat), → *csehsüvegboltzat*, → *cseppkőboltzat*, → *csillagboltzat*, → *dongaboltzat*, → *fiókos dongaboltzat*, → *gyűrűboltzat*, → *gyűrűs boltzat*, → *hálóboltzat*, → *keresztboltzat*, → *kolostorboltzat*, → *kötetlen rendszerű boltzás*, → *kötött rendszerű boltzás*, → *legyezőboltzat*, → *poroszsüvegboltzat*, → *római keresztboltzat*, → *szegmenntíves boltzat*, → *teknőboltzat*, → *tűkőrboltzat*, → *zárt felületű boltzat*. (→ még *cseély*, → *vaknegyed*)

boltzatél : a → *boltsüvegek* metszészonala.

boltzókő : a boltívet alkotó, ékalakban faragott (→ *ékhézagos* elrendezés esetén derékszögű) kövek egyike.

boltpajzs : → *bolthomlok*

boltsüveg : egy négyzetes alaprajzon levő → *dongaboltzat* két átlós síkkal való metszéséből a → *bolthomlokokat* magá-

ban foglaló két negyed. (A másik kettő a → *vaknegyed*.) A ~ különféle boltzatformák képzésére alkalmas aszerint, hogy → *záradékvonala* egyenes, ferde v. ívesen képzett.

boltváll : a függőleges tartóelemeknek (fal, pillér, oszlop) sokszor architektónikusan kihangsúlyozott legfelső kövei. Közvetlenül ezekre támaszkodnak a boltkezdőkövek (→ *boltív*).

bolusvörös <gör. —lat.> : a bolusföld (zsiros tapintású agyagfajta) vörös festékanyaga. A törökhimzéseken és kerámiában előforduló szín, a pecsétvöröshöz hasonlít. A középkori festők az aranyhátter alá alapozófestékként használták.

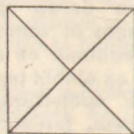
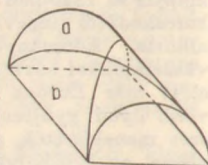
bombülé, *bombylé* <gör.> : az ókori Görögö.-ban apró palack szűk cseppentő nyílással.

bonbonnière [bõbonjër] <fr.> : **1.** → *szelence* apró csemegék, édességek, cukorkák tartására ; a 18. sz.-ban vált általánossá. — **2.** kis intim színház, mulatóhely.

bonheur du jour [bonõr dü zsúr] <fr.> : finom felépítésű női íróasztalca, üvegezett polcos v. fiókos zárt felsőrészsel ; ez utóbbi kasírozott könyvsorok mögé van rejtve. A 18. sz. második felének kedvelt francia bútora volt.

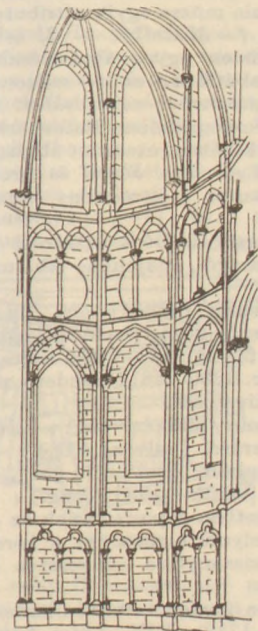
Borbála, Szt. : a tűzerek, ágyúöntők, bányászok és építészek védőszentje. A mártírok koronájával, palmaággal, karddal, kis toronnyal, ágyúval ábrázolják. Kezében kelyhet és ostyát tart. (A besztercebányai — Banska Bystřica — főltár táblaképei).

borda : **1.** a középkori, elsősorban gótikus ún. → *bordás boltzatok* terhért viselő, kőből faragott szerkezeti elem. Őse a római keresztboltzat téglametszészonala, amely a → *boltsüvegek* találkozási vonalát kíséri, s a boltzat szerkezeti gerincét alkotja. A ~k az idők folyamán mind tagoltabbá, díszesebbé váltak, így statikai szerepükön kívül jelentős díszítőelemei is az épületnek. A későgótikus → *hálóboltzatoknál* a ~k már elvesztet-

Boltsüveg
(a) és vaknegyed (b)

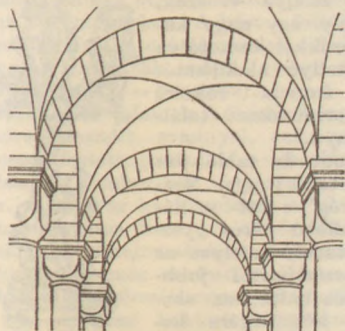
ték szerkezeti szerepüket ; csupán díszítései a tulajdonképpeni → *domboltozat*-nak (→ *lombard borda*): — 2. (könyv-

Gótikus templom bordái és bordatartói

kötés) a szabadon álló szalagokra való fűzőmód által létrehozott abroncsos kidudorodás a könyv gerincén.

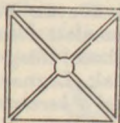
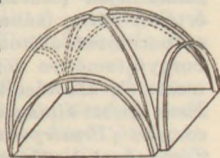
borda nélküli keresztboltozat: olyan keresztboltozat, amelynél a → *boltsüvegek*

Borda nélküli keresztboltozat

élben, borda közbeiktatása nélkül találkoznak. A támaszok a boltozat teljes súlyát hordják, ezért mind a falak, mind a támaszok igen vastagok és erősek (→ *római keresztboltozat*, → *román keresztboltozat*).

bordás boltozat: a boltozat vázát alkotó → *bordarendszer*, amely maga viseli a boltozat terhét; a → *boltsüvegek* jóformán csak a tér elhatárolására szolgálnak, statikai szerepük nincs. A bordás keresztboltozat továbbfejlesztése a → *csillagboltozat*, majd a → *hálóboltozat*. A ~ot először az Ile de France-ban használták 1130 körül; ez valószínűleg a szabálytalan alaprajzú teretek beboltozását (→ *kötellen rendszerű boltozás*).

Bordás boltozat

bordatartó, *junger Dienst* (ném.): a gótikus építészetben a boltozat *keresztbordáit* tartó, a pillérmaghoz v. falhoz illeszkedő keskeny, magas → *féloszlop*. A ~knak a vállvonalban kezdetben rendszerint kehely formájú → *fejezeteik* voltak; a késői gótikában ez elmaradt. Átmenetük eleinte különböző félkörív, később főként → *körteteg*.

border [bóder] (ang.): a kertművészetben a fal v. sövény déli oldala mentén évelőkből képzett szalag alakú virágsáv.

bordúr, *bordure* (fr.): szegély. 1. a → *falkárpitokat* (gobelin) határoló keret. — 2. mintás szövetek egyik oldalán végigfutó, erőteljesebb és gazdagabb rajzú sáv. — 3. általában szélek kiképzésére szolgáló mindenfajta futó díszes szegélyező minta.

Boreasz (gör.), *Boreas* (lat.): a görög-római mitológiában az északi szél megtestesítője. Megszökteti Erekhtheosz lányát, Oreithüa (Orithya) athéni királynőt. (*Boreas és Oreithya*, Rubens, Bécs, Akademie der bildenden Künste).

Borghese, *Museo e Galleria*, Róma (Villa Borghese): A múzeum és képtár gyűjteményeinek alapját Scipione Bor-

ghese bíboros rakta le (17. sz.). Camillo Borghese, Bonaparte Paolina férje, Napóleon kívánságára egy piemonti hitbizományi birtokért a gyűjtemény kincseiből 200 remekművet a Louvre-nak engedett át. A múzeum 1901 óta az olasz állam tulajdona. A pompás freskókkal, márvánnyal és stukkóval díszített s előkelően berendezett palota földszintjén (Museo Borghese) számos értékes görög (táncoló szatír) és római szoborművet állítottak fel. Újkori szoborgyűjteménye főleg a 16–19. sz.-i mesterek alkotásait foglalja magában. Ezek között kimagaslik Bernini 9 szoborremeke (*Proserpina elrablása, Apollo és Daphné* stb.) s Canova több neves alkotása, köztük Paolina Borghese szobra. Az emeleti rész 11 termében (Galleria Borghese) főleg 15–18. sz.-i festmények vannak. Legnevezetesebbek: Raffaello: *Levétel a keresztről*, Tiziano: *Égi és földi szerelem* stb., Correggio: *Danae*, Dosso Dossi: *Circe*, Domenichino: *Diana vadászata*, továbbá Caravaggio, Lotto, Bassano és mások számos pompás alkotása. Újabb szerzemények: Raffaello: *Fornarina*, Andrea del Sarto: *Szent Család* c. képe, továbbá Bernini néhány szobra.

boronafal: kérgüktől megfosztott fagerendákból v. szálfatörzsekből készült fal.

boronaházazs temetkezés: ószláv temetkezési mód; a halott számára a föld alatt egymás mellé helyezett gerendákból „házat” építettek, föléje → *tumulust* emeltek.

borostyánkő: főleg a Balti-tenger partvidékén a harmadidőszakban élt fenyőfélék megkövesedett gyantája, néha növényi és rovarzárványokkal. Átlátszó-áttetsző, fehérsárga, gyantásárga, barnássárga színű, gyantafényű. Ősidőktől fogva kedvelt ékkő.

bossze [bosz] <fr. 'kidudorodás, kidomborodás': egy kőből v. fából készülő plasztikai mű nyers formája a finom megmunkálás előtt. A ~ lét-rehozására irányuló művelet a *bosszirozás*.

bosszorkányszög, pentagramma, pentalfa <gör.>: összefüggő vonalvezetéssel meghúzott ötágú csillag. Misztikus jel, titokzatos szimbólum, babonás em-

berek hiedelme szerint rossz szellemeket elhárító jelkép.

bot: 1. *Ozirisz* egyiptomi istent mint királyt ~tal a kezében ábrázolják. — 2. Urania múzsa egyik attribútuma egy kis ~ (→ *Múzsdák*). — 3. → *Hermész* görög isten egyes ábrázolásain páros kígyóval átfont ~ot (→ *caduceus*) tart. — 4. *pásztorbot, zárandokbot*. A görög keleti ikonográfiában Rafael arkangyalt ~tal a kezében, utasként ábrázolják. — *Virágzó* ~: Szt. József és Áron főpap attribútuma a keresztény ikonográfiában.

bottega <ol. 'bódé': a régi olasz öt-vös-, faragó-, majolika- stb. műhelyek neve.

boudeuse [budóz] <fr. 'duzzogó': kettős szék közös támlával; egymásnak háttal ülnek rajta. A Lajos Fülöp-kori (ur. 1830–48) berendező művészet tette divatosná.

boudoir [budaár] <fr.>: → *budaár*
boulevard [bulvár] <fr.>: → *sánc*
boulingrin [bulegrē] <fr., *bowline green* [bóulin grin] <ang.>: a kertművészetben a *parterre*-nek az az alakja, amelynél a mezőnyt a keret szintjéhez viszonyítva süllyesztve helyezik el.

boule modor: André-Charles Boulle (1642–1732), XIV. Lajos bútorművészenek díszítőmódja. Ő és követői bronz-, sárgaréz-, elefántesont-, teknőc-, borostyán-, gyöngyház- stb. berakást és aranyozott vereteket alkalmaztak reprezentatív célra készített bútoraikon.

bout de pied [bu dö pjé] <fr. 'lábrész': kis zsöllye v. szék, amely egy nagy karosszékkal összetolva fekhellyé alakítható. A francia rokokó bútorművészet találmánya.

bout de table [bu dö táblé] <fr. 'asztalvég': két- v. háromkarú páros gyeretyartató, amelyet az → *asztaldísz*től jobbra és balra, az asztal két végére helyeztek.

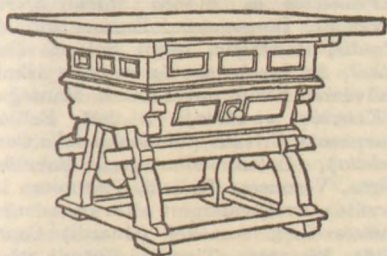

Bout de table

bozzetto [bodzettó] <ol. 'bimbó, nyersvázlat': 1. plasztikai művek első agyag-, viasz- v. gipszvázlata. — 2. be nem fejezett, kézsre nem faragott szobrok.

böjti lepel, *Hungertuch* <ném.>: festett, szövött, himzett vászonkendő a kálvária jelenetének v. a kínszenvedés eszközeinek ábrázolásával. A középkorban (a németeknél néhol még újabban is) nagyböjtenbe a → *szenélyrekesztő falat* koronázó feszület elé függesztették, hogy azt eltakarja.

bölcsőasztal: 15–17. sz.-i magyar asztaltípus, négyzet alakú lapja alatt

Bölcsoasztal

nagyon mély fiókrésszel, alsó merevítő hevederekkel kapcsol, ékelt kötésű lábakkal.

bördíszművesség: használati és dísz tárgyak készítésére v. bevonására szánt, megfelelően előkészített bőranyagok feldolgozása és díszítése festő, domborító, aranyozó eljárással v. → *intarziával* stb. (→ még *pointille*, → *tapéta*, → *vaknyomás*)

bördomborítás: bőrrel bevont tárgyak (tokok, ládikák stb.) díszítő eljárása főként a középkorban. A bőrt a felrajzolt minta szerint hátoldalán nedvesítés közben domborították, majd a minta alapját poncolták (→ *poncolás*).

börkárpit: falak és bútörök kárpitozására használt, arannyal, ezüsttel és színesen festett, poncolt (→ *poncolás*) v. préselt és domborított virágos mustrájú bőr. A magyar kastélyoknak a 17. sz.-ban jellegzetes díszje. — A bőr kikészítésének és alkalmazásának ez a módja valószínűleg mór eredetű.

börkötés: bőrrel bevont könyvtábla; a régi művészi kötések leggyakoribb fajtája. Díszítő módjai: → *börmetszés*,

→ *bördomborítás*, → *vaknyomás*, aranyozás, színezés és bőrberakás v. bőrrátét, szíjfüzés, áttört kivágás. Díszítik a táblák felületét, a *gerincet*, az éleket, a borítólap belső keretét. Készül félbőr-és egész bőr-kötés.

börmetszés: bőrrel bevont könyvek, tokok, ládikák stb. díszítő eljárása, főként a középkorban. A minta körvonalát metszőkéssel bevágták, az alapot pedig legtöbbször poncolták (→ *poncolás*). A 14–16. sz.-ban főleg Spanyolo.-ban kedvelték.

börtűt: gombostűfej nagyságú arany v. aranyozott ezüst gömböcskék sora, amelyek a → *filigrán* díszű ötvöstárgyakon a fémhuzalt ékesítik. A *börtűs filigrán* a magyar gótikus ötvösség kedvelt és sajátos díszítőmódja.

bőségsszarv: nyílásával lefelé fordított szarv alakú edény gyümölcsökkel és virágokkal. Az antik művészet, a reneszánsz, a barokk és a klasszicizmus gyakori díszítő motívuma. Ikonográfiailag: 1.

→ *Fortuna* római és → *Déméter* görög istennő attribútuma. — 2. általában a szerencse, béke és jólét szimbóluma; a reneszánsz világi ikonográfiában a gazdagság, a közjó, a béke, a szerencse, a politikai állhatatosság, a kegyesség, Vénusz, a tavasz, a folyók, Európa, Itália és a vallás jelképeként szerepel.

bőségsszarv <héber>: → *fűszertartó*

Böttger-porcelán: az európai porcelán feltalálója, J. F. Böttger (1682–1719) által készített edények gyűjtőneve; a → *meissenai porcelán* elődje. Az anyag és a gyártás kezdeti hibáit leleményes, többnyire festett és aranyozott domború dekorációval tüntették el. Jelzése nincs, anyag sárgás; figurák is készültek belőle.

brabanti csipke: a flandriai Brabant-ban készült, a → *brüsszeli csipké*hez ha-

Bőségsszarv tartó Fortuna

sonló, de egyszerűbb rajzú, lazább szövésű → *vert csipke*.

brachiarium <lat.>: kar alakú → *ereklyetartó*.

Brahmá <szanszkrit 'ima'>: a brahmanista (hindu) mitológiában eredetileg az összes világokat létrehozó teremtető erő, később a világmindenség legfőbb istene, a négy hármas egységben van → *Sivával és Visnuval* (→ még *Trimurti*). Rendszerint négyarcú szakállas férfiként ábrázolják, négy kézzel, amelyekben a jelképeit tartja; ezek közt legjellemzőbbek a *könyv* (Védák) és az *olvasófűzér*. Hordozója a vadlúd. — Felesége → *Szaraszvati* istennő.

brahmanizmus ikonográfiája: a brahmanizmussal kapcsolatos ábrázolások rendszere. — Az Indus völgyi műveltség korában (i. e. 4–3. évezredtől kezdve) találkoznak először a *jógi-ülésmód* hagyományos ábrázolásával. — Az indo-árja hódítás (i. e. 15. sz.) utáni védai idők vallásos világképének főbb istenei a *Dévák* ('Ragyogók'): → *Indra*, → *Szúrja*, → *Csandra*, → *Varuna*, → *Jama*, → *Káma*, → *Agni* és *Kuvéra*, fél-istenei, jótékony szellemlényei és ártó démonai az → *Aszurák*, → *Ráksaszák* és *Nágák*. Időálló anyagból csak az i. e. 3. sz.-tól kezdve ábrázolták őket. — A kifejelett brahmanizmus (hinduizmus) fő istenei: → *Brahmá*, → *Visnu* és → *Siva*, akik csupán megjelenései, látzólag különálló személyei az Egynek, az *Isvarának*. A három főisten együttes megjelenése a → *Trimurti*. A ~nak sok eleme átment a → *buddhizmus ikonográfiájába* s ott gazdagabbá vált. A brahmanista ábrázolások hagyományos kéztartásait az → *ászana* címszó alatt részletezzük.

brasero [brászero] <sp.>: 1. hordozható, széles és lapos parázzstartó rézserpenyő szobák melegítésére. — 2. korszerű, paraszas utcai melegedőkálya.

Bredius, Museum, Hága (Hollandia): 17. sz.-i patriciusház. Festmények (Rembrandt, Jan Steen, H. Seghers, G. Terborch, S. Ruysdael stb.), rajzok (P. Brueghel, Van Goyen, J. Ruysdael, Van Dyck, Rembrandt stb.), bútorok, ezüstök, porcelánok és művészi üvegtárgyak gyűjteménye.

breloque [brölok] <fr.>: óraláncra, melltűre akasztott változatos alakú, művészi kivitelű, apró csüngő ékszer.

Brera, Pinacoteca di, Milánó: A képtár alapítása visszanyúlik a 18. sz. végére; 1806-ban nyitották meg a nagyközönség számára. A 19. sz. végén már Olaszó. egyik legnevezetesebb műgyűjteménye. Épülete a II. világháború során súlyosan megsérült, tárait teljesen újra rendezték. A képtár lombard freskógyűjteménye (Bramantino, V. Foppa stb.) gazdag. Jelentős a Leonardo előtti és utáni lombard festők műveinek gyűjteménye: B. Bembo (*Francesco* és *Bianca Maria Sforza arcképe*), Borgognone, Bramantino, de Predis, Boltraffio, Luini, Solario alkotásai. Az északolasz és velencei iskola művészei közül nevezetesek Mantegna (*Krisztus siratása*), a két Bellini, Carpaccio, Crivelli (*Madonna della Candelella*), Lotto, Montagna, Savoldo, Cima, Veronese, Tiziano, Tintoretto itt őrzött művei, valamint a 18. sz. velencei művészeinek remekei (Guardi, Canaletto, Piazzetta, Tiepolo, Pittoni stb.). A múzeum más olasz iskolák művei is őrzik. Kiemelkednek még az olaszok közül Raffaello (*Mária eljegyzése*), Gentile da Fabriano, Piero della Francesca, Ercole Roberti, Correggio stb., a külföldiek közül Rembrandt, Rubens, Van Dyck, Reynolds stb. művei.

breviárium <lat.>: valamilyen össz-műből rövid szemelvényeket tartalmazó könyv. A középkor óta gyakoriak a Bibliából, az egyházatyák írásából stb. rövid kivonatokat közlő, gazdag díszítésű papi ~ok. — A *Breviarium Grimani* a flamand könyvfestészet egyik legszebb példája (1510, most a velencei Márkus-könyvtárban).

bride [brid] <fr.>: 1. a → *varrott csipkénél* és a → *vert csipkénél* az egyes motívumokat összekötő v. a hálós alap szemeit alkotó pálcikák. — 2. sujtás.

bride d'Argentan [brid dárzsztá], *bride tortillée* [brid tortijjé] <fr.>: az → *argentani csipke* csavart, cernázott pálcikája.

British Museum [britis mjuziəm], London: az 1753-ban Sir Sloane könyv- és műgyűjteményéből alapított múzeum első épülete a P. Puget építés

tervei szerint készült Montague House volt. Tárainak és gyűjteményeinek rohamos növekedése (III. György egyiptomi régiségei 1801, Townley 1805, Lord Elgin 1816 stb. adományai és vásárlások) folytán új épületet igényelt. A Robert Smirke által 1823—27-ben klasszicista stílusban épített és 1857-ben megnyitott múzeumot már 1884-ben, továbbá 1907-ben és 1914-ben új szárnyakkal bővítették. Sokrétű s egymástól elütő gyűjteménysorozatokat (antik, elsősorban egyiptomi, asszír, görög, római gyűjtemény; keramika; érem és pénz; középkori és reneszánsz kori tárgyak, neves művészek eredeti rajzai és metszetei, kéziratok, kódexek, könyvek stb.) foglal magában. Görög-római gyűjteményében vannak az athéni Parthenon szobrászati töredékei, a knidoszi Démétér-szobor, a phigaliali Apollón-templom töredékei, mozaikok, szoborképmások, Artemisz templomának szobortöredékei (Epheszosz). Világhírű asszír és egyiptomi szobor-gyűjteménye is. (Asszurbanipál vadászata, abüdoszi tábla, rosettai kő stb.) Gazdag a görög és római váza-, üveg- és bronzgyűjteménye. Terrakotta-, érem- és gemma- és ékszergyűjteménye is nevezetes.

brocattelo <ol.>: olasz márványfajta. Jáspisvörös színű, csillogó erezésének rajza brokátmintára emlékeztet.

broche [bros] <fr.>: → *bross*

brokát, **broccato** <ol.>: arany-, ezüst- v. selyemszálakkal átszőtt, kissé kiemelkedő mintás selyemszövet, amelyen egész szélességben áthalad a mintát alkotó vetülékfonal. Van arany~, ezüst~, selyem~, bársony~. A fémszál lehet vékony, gömbölyű huzal v. textilszál közé tekercselt keskeny fémszalag. Kínában és Japánban keskeny aranyozott papírsíkokat is használnak átszövésre.

brokatel <fr.>: 1. félselyem brokát. — 2. → *brokát*, amelynél a vetülékfonalak nem futnak át a szövet teljes szélességén, hanem csak a megfelelő mintarész területén.

bronzkor: az emberiség → *őskorának* második, a kőkor után következő nagy szakasza, amelyben főként bronzot (réz és ón ötvözet) használtak a szerszámok, fegyverek és ékszerek nyersanyagául.

A Közel-Keleten és Egyiptomban már az i. e. 4. évezredből maradtak fenn réztárgyak. A ~ idején jelentősen meggyorsult a technikai és kulturális fejlődés. A Közel-Kelet rabszolgatartó birodalmaiban öntözéses mezőgazdaságot, fejlett mesterségbeli tudást találunk. Európa és Ázsia számos országában szélesen kibontakozott az állattenyésztés, és valószínűleg ekkor ment végebe az átmenet a matriarchátusról a patriarchátusra. A ~ tartama: a Közép-Keleten Mezopotámiában, Indiában és Egyiptomban i. e. 2500—1500; Kréta szigetén és D-Görögö.-ban i. e. 2100—1100, D-, K- és Közép-Európában i. e. 2000—1000, É-Európában i. e. 1700—600. Művészeti emlékei: agyagedények (erősen profilozva, gyakran díszítés nélkül v. ún. mészbetéttel); agyag állatszobrocskák, női → *idolok*, *kultikus koscsik* agyagból és bronzból; kardmarkolatok, sisakok, díszbárdok, fibulák, sziklarajzok É-Európában; naturalisztikus falfestmények (Knósszosz); várpaloták (Knósszosz, Phaiszosz, Tirinsz). — Európában a ~ 7 kulturális és művészeti körre osztható: 1. a *keleti kultúrkör* kb. a Szovjetunió területét foglalja magában (jól formált agyagedények, bronzmunkák); 2. *északi kultúrkör* D-Skandináviában és É-Németo.-ban (művészi bronzmunkák); 3. *közép-európai kultúrkör* K-Franciao.-tól Mo.-ig és Lausitztól D-Itáliáig (verseci és pannóniai kerámiák, pompás fémmunkák gazdag spirális díszítéssel); 4. *közép-hellaszi kultúra*, amely i. e. 1600 körül a korai görög-mükénéi kultúrába megy át; 5. a *minószi kultúra* Kréta szigetén; 6. az *El Argar kultúra* D-Spanyolo.-ban és 7. a *nyugat-európai kultúrkör* Írországból (pompás aranymunkák), Britanniában és a francia partvidéken (cromlechek).

bronzművesség: a művészi tárgyak készítésére kiválóan alkalmas bronz megmunkálása. Egyik előállítási eljárása az *öntés* → *cizellálással*; így készülnek a szobrok, domborműves kapuk, harangok, mozsarak, érmek, veretek stb. Öntési eljárások: 1. a mintát először gipszből kiöntik, azt homokba nyomva negatív formát kapnak, amelyet bronzal kiöntenek; 2. a → *viaszelvezés*

bronzöntés. Az öntést újabban gyári berendezésekkel végzik. Ritkábban alkalmazott előállítási eljárás a *kalapálás*, amellyel edények formáit alakítják. Alkotásainak skálája a bronzkortól napjainkig — az egyszerű eszköztől a legszebb műtárgyakig — kimeríthetetlen. (→ még *harang*, → *Moszul-bronzok*, → *viaszvesztéses bronzöntés*)

Brooklyn Museum, The, New York : A múzeumot 1897-ben alapították a *The Brooklyn Institute of Arts and Sciences* [de *bruklin insztitútj ov átsz end szá-jensziz*] egyik osztályaként. Épülete McKim, Mead és White tervei szerint készült. Tárait 1957-ben átszervezték, új termekkel bővítették. Gyűjteménye gazdag egyiptomi, római, közép-amerikai képzőművészeti tárgyokban. Jelentős amerikai festménygyűjteménye: régi portrék, köztük G. Stuart híres *Washington-képmása*, régi tájképek és zsánerképek, csendéletek stb. Említésre méltó a 20. sz.-i festők alkotásainak gyűjteménye. Nevezetes tárai: amerikai és európai viselettörténeti gyűjtemény, amerikai díszítőművészet, egyiptomi és antik művészet, keleti művészet (kiemelkedők a kínai textíliák és festmények), festmény- és szoborgyűjtemény, a primitív népek művészete, metszet- és rajztár. A múzeum mellett működik az *Art School* [át *szkúl*].

brosirozás <fr.-ból>: szövési mód, amellyel az alapszövetbe fémfonállal v. más eltérő színű fonállal a mintát kissé kiemelkedően szövik be. A → *brokát*-szövevek készítésénél is alkalmazzák.

bross, broche <fr.>: melltű, változatos alakú és díszítésű női ékszer, amelyet valamilyen textilanyag megerősítésére v. összetűzésére használnak.

Brukenthal Múzeum, Sibiu-Nagyszeben (Románia): Alapította Bru(c)kenthal Sámuel 1765-ben. Gyűjteményében külföldi (főleg flamand) és belföldi művészek festményei, érmek és régiségek találhatók. Nevezetes szép rézmet-szet-gyűjteménye; könyvtára szintén híres.

brusszai bársony: többnyire vörös alapú, arannyal és ezüsttel átszőtt, a 16—17. sz.-ban a brusszai (Kisázsia) szultáni manufaktúrában szőtt török bársonybrokát. Ismertek a kerettel öve-

zett mezejű párnalapok, amelyeket a műkereskedelem → *szkutari-bársony*nak nevez.

Brücke, Die: a → *fauves* célkitűzései-vel rokon, majd az expresszionizmust képviselő művészeti csoport Drezdában 1905-től 1913-ig. Alapítói E. L. *Kirchner* (1880—1938), K. *Schmidt-Rottluff* (1884—) és E. *Heckel* (1883—) festők, akikhez később E. *Nolde* (1867—1956), M. *Pechstein* (1881—1955) és O. *Mueller* (1874—1930) festők is csatlakoztak.

brüsszeli csipke: a 17—18. sz.-ban Brüsszelben készült csipke; a francia varrott csipke barokk mintáit és varrásának finomságait megtevesztésig utánzó → *vert csipke*. A motívumokat külön verték, vastagabb fonalú kontúrral látták el, és utólag kapcsolták össze ún. pálcikákkal (→ *bride*) v. applikálták hálós alapra. Az újabb ~t géptűll alapra applikált, vert v. varrott motívumok díszítik.

brüsszeli kárpit, brüsszeli gobelin: Brüsszel a 16. sz. elején ragadta magához a → *falkárpit*-szövést terén a vezető szerepet, amikor ott szőtték a Vatikán számára Raffaello apostolorozatának gobelinjeit. Hanyatlása a 17. sz.-ban következett be; ekkor a francia manufaktúrák vették át a vezetést.

bucchero vázák, buchero nero <ol.>: fényes felületű, fekete etruszk agyagedények az i. e. 8—4. sz.-ból. Felületüket kiemelkedő v. homorú reliefekkel díszítették.

bucintoro [bucintoro] <ol.>: eredetileg a velencei köztársaság fényesen díszített, aranyozott, pompás ünnepi gályája. Ezen szállt tengerre a doge Mária mennybemenetele napján (1311-től 1789-ig évente), hogy egy tengerbe dobott gyűrűvel jelképesen eljegyezze Velencét az Adriával. A velenceiek nyomán a ferrarai udvarnak, sőt a Dunán Mátyás királynak is volt ~ja.

Buckinghamshire lace [bákingemső léjsz] <ang.>: a Buckinghamshire középangliai vidéken készített → *vert csipke*; a 19. sz. első felében az érchegységi német és az északfrancia vert csipkéhez hasonló modorban készült.

budai fajansz: Kuny Domokos (1754—1821) Tatáról Budára szállított kera-

mikus műhelyének a holiesi és tatai fajanszokkal rokon *fajansz*-, ill. → *keménycserép* készítményei.

budai könyvkötőműhely: az európai könyvkötőművészetben új stílust jelentő → *Korvin-kötések* készítői helye. Mátyás halála után a műhely a mohácsi vészig dolgozott.

budai majolika: Hunyadi Mátyás budavári palotájában 1485 körül olasz mesterek által alapított → *majolika*-gyártó műhely termékeinek gyűjtőneve. A faenzai majolika készítményekhez hasonló ábrás padlóburkolatokon kívül díszedényeket is állítottak elő a budai műhelyben, amely lassan magyar fazekasok kezébe jutott. Az alakos és zsánerjelenetekkel változatosan mintázott díszes kályhacsempek, a keramika történetében először jelenik meg az → *ólomház* mellett az → *ónmáz*. E vegyes mázzal készített kályhák a budai királyi és az esztergomi érseki palotát díszítették, sőt miután Mátyás elfoglalta Bécsset, az ilyen művek és technikai fogások ott is elterjedtek. A majolikaműhely szoros kapcsolatban volt a → *Korvin-kötéseket* készítő budai műhellyel, s ahhoz hasonlóan egész Európában először vette át az olaszoktól e művészet gyakorlatát. A ~ról az 1951. évi budai várasatások adtak hírt, amikor számos félkészdarab mellett a majolika-égető kemencéket is feltárták.

Budapesti Történeti Múzeum Régészeti Múzeuma: → *Aquincumi Múzeum*

Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztálya: → *Kiscelli Múzeum*

Buddha <szanszkrit 'a felébredt, a megvilágosodott'> (kb. i. e. 560—kb. i. e. 480): a Sálkja törzsből származó Gautama Sziddhárta indiai királyfi melléneve; ő a buddhizmus megalapítója, amely az i. e. 3. sz.-ban *Asóka* császár pártfogásával Indiában túlsúlyra jutott a brahmanizmussal szemben.— A jellegzetesen indiai típusú ábrázolás ~t álló, még gyakrabban elmélkedő, vagyis jögi-ülésmódban mutatja, két kezét az ölben egymásra helyezve, v. egyik kezét az ölben, a másikat a térde mellett tartva. Fején a rövidre nyírt haját balról jobbfelé göndörödő csigák jelzik, a homlok közepén kis kerek kiemelkedés (*urná*) van, a fejtetőn pedig a szellemi

erőt jelképező dudor (*usnisa*) látható Szerzetesi leple a jobb vállát és jobb karját födetlenül hagyja. Ékszerai nincsenek. Ez a típus terjedt el a buddhizmussal együtt Kínában, Hátsó-Indiában, Indonéziában, majd Belső-Ázsiában, Tibetben, Mongóliában és Japánban, helyi változatokkal. — Az időszámításunk kezdete táján a buddhizmus keretében kialakult *Mahájána*-tan az égi ~k egész rendszerét dolgozta ki. E felfogás szerint a történelmi ~ a jelen világciklusban a negyedik volt; utána a ciklus végén még egy földi ~ következik: *Maitréja*, a „barátságos”; ezt kezében korsóval ábrázolják.

Buddha

buddhista művészet: a polgári művészettörténetben azoknak a művészeteknek általánosan használt elnevezése, amelyeket a buddhizmus befolyásolt, de egyébként önállóan fejlődtek Ázsia számos országában (lásd az egyes D- és DK-ázsiai országok művészetét). Alapformái az időszámításunk kezdete körüli századokban fejlődtek ki Indiában. Kínában (Belső-Ázsia közvetítésével) az i. sz. 4—5. sz. körül terjedt el. Nepálban és Tibetben a 20. sz.-ig tovább élt. — Első nagyobb alkotásai a barlangtemplomok. Jelképrendszerének kialakulása a → *kandhára művészetben* kezdődött. A 7—9. sz.-ban fő megjelenési formája a szobrokkal és képekkel díszített templomépület.

buddhizmus ikonográfiája: a buddhizmussal kapcsolatos ábrázolások rendszere. Ebben számtalan istenség, szellemlény és démon szerepel (részben azonosak v. hasonlók a védai és brahmanista mitológia alakjaival). Jellegzetes buddhista elemek a *bódhiszattvák* (a törekvés útján magasra fejlődött, Buddha-jelöltekké vált „szellemi emberek”), vagyis akiknek már csak egy lépést kell tenniük, hogy elérjék a *nirvánát*, és a *buddhák*, akik kivívták a teljes megvilágosodást és a nirvánát. A ~

kezdeti fokon már Bhárhutban megjelent (i. e. 2. sz.), azután egyre jobban kifejlődött, s az indiai művészet Gupta-korszakáig (i. sz. 4—6. sz.) befejezett, rendkívül bonyolult, kánoni érvényű rendszerré bővült. Minden test- v. kéztartásnak, a díszeknek, az ékszereknek, az öltözékeknek, a jelképeknek megszabott formája és értelme van; ezek ismerete teszi lehetővé a konkrét ábrázolatok meghatározását. A főbb ikonográfiai elemek: a) → *ászana* (testtartások); b) → *mudra* (kéztartások); c) → *laksana* (jelképek, szimbólumok). — A buddhizmus művészete volt Indiában az első, amely (az i. e. 3. sz.-tól) áttért a kő megmunkálására. Eleinte → *Buddha* személyére csak jelképekkel utaltak. Ilyenek: a *trónus*, amelyről Gautama királyfi lemondott, hogy vezeklő legyen; a *Bódhifá*, amely alatt megvilágosult; a *kerék*, a Buddha-tan jelképe; a *sz túpa*, amelyet először Buddha halálának színhelyén emeltek. A *gandhára művészet* egyik fő hatása az volt, hogy *Buddha* személyét ábrázolni kezdték, mégpedig hellenista jelleggel.

budoár, boudoir <fr.>: kisebb női fogadóhelyiség; berendezése átmenetet alkot a szalon és a hálószoba között; a gazdag polgári családok lakásában a 18. sz. óta divatos.

Buen-Retiro porcelán: a Madrid melletti Buen Retiro spanyol királyi rezi-

Buen-Retiroi porcelánjegyek

denciában 1761-től működő porcelánműhely készítményeinek gyűjtőneve.

buffet [büfé] <fr.>: edényszekrény; az étkezési készletek s az asztalművek elhelyezésére, tárolására alkalmas többszintes felépítésű bútor, amelyet a 16. sz. óta használnak. A hasonló nevű polcos állványból fejlődött, amelyre az étkezőhelyiségben a tálakat helyezték, hogy az étkeket s italokat a vendégek szemeláttára megköstöljék.

bujdosó pohár: hajdan és ma is divatos gömbölyű aljú borospohár; nem állítható le, amíg ki nem ürítették, mert felborul s tartalma kiömlik.

bújtatott rács: a kereszteződési pontoknál felszakított résekben átfűzött rudakból készült rács.

bukranion <gör. 'ökörkoponya': áldozati állat (ökör, szamár) füzérral díszített koponyájának plasztikai ábrázol-

Bukranion

lása. Fríz díszítményre alakítva görög és római áldozati oltárok, szarkofágok, épületek díszítőeleme. A reneszánsz is szívesen alkalmazta.

bulentériorion <gör.>: ókori görög tanácsház (városháza); alaprajza a színházakéhoz hasonlít, de az épület minden esetben fedett.

bulla <lat.>: tok, szelence, amely az oklevél függőpecsétjét tartalmazza; átvitt értelemben magát a függőpecsételt ellátott oklevelet is jelenti.

buranói csipke: velencei és francia varrott csipkemintákat utánzó csipke; a 18—19. sz.-ban vált híressé. A Velence melletti Buranónak ma is van csipkekészítő műhelye és iskolája.

buratto <ol.>: laza szövésű vászonanyag, amelyre régebben szálhúzásos hímzést készítettek; a csomózott recealapot helyettesítette.

bureau à cylindre [büro á sziledrö] <fr.>: hengerredőnyös fedéllel záródó fiókos íróasztal; a 18. sz.-i francia → *ébernisták* találmánya.

burgundi hímzés: → *lazúrhímzés*

Burma művészete: az indiai és indonéziai buddhista művészet sajátos keveréke. Rendkívül gazdag *építészetének* emlékei Promeban (1—8. sz.-ból), Pagan városában (virágkor 9—13. sz., több ezer műemlékkel), valamint Peguban (13—17. sz.) maradtak fenn. Jellegzetes épületípusai: a lépcsőzetes alépitményű és harang alakú burmai sztúpával (cesdi) ellátott templom v. a cellás terasztemplom, a pagoda, a központi mag körül elhelyezkedő cellaövekből

álló kolostor és a háromhajós bazilikára emlékeztető csarnokos világi épület (thein). A legkiválóbb építészeti alkotások a Sve-Cigon pagoda, a pagani Ananda-templom (ép. 1058—67) és a mongol betörés után készült ranguni Sve-Dagon pagoda, Hátsó-India legnagyobb buddhista szentélye. Az épületeket monumentalitásuk mellett rendkívül gazdag és bonyolult díszítőelemek jellemzik. Burma népművészeti nevezetességei a fafaragás, a jade- és rubinfa-
 ragás, a lakkfestés és az ércöntés, főként a bronzöntés, amely számtalan Buddha-szobrot és harangot állít elő, továbbá alakok kimetszése bőrből a vajang árnyjáték számára. — Újabban nagy teret hódít a modern építészet (európai minták után). A mai burmai szobrászat és festészet ismert képviselője, *Maun Tun Tin* sokat merít a népi hagyományokból.

burnótráspoly : eszköz a tubakoláshoz szükséges finom dohánypor (tubák) készítésére. Az egyik oldala reszelő, a másik elefántcsontból, teknőcből, puszpángból v. más anyagból készült, többnyire finom faragásokkal. A 18. sz.-ban és a 19. sz. első felében volt divatban.

bursa (lat. 'országny'): 1. a katolikus istentiszteletben a mise-felszereléshez tartozó, négyzet alakú, kemény lapra erősített táská, amelybe az összehajtogatott → *korporálét* teszik. Anyaga azonos a miseruháéval és a kehelyborítóéval. — 2. → *Mercurius* római isten attribútuma, a pénzecs zacskó.

bútor, *mobília* (ol.) : a szobák mozgatható berendezésének gyűjtőneve.

Funkciójuk szerint a ~ok három csoportra oszthatók: 1. ülő-, ill. fekvő-~ok; 2. az ingóságok elhelyezésére szolgáló ~ok (láda, szekrény stb.); 3. a munka és étkezés céljára használt asztal különböző formái. Szerkezetük alapján → *állandóbútort* és → *tárolóbútort* különböztetünk meg. — A bútorművészségre vonatkozó cikkeket → *acajou*, *ágy*, *almárium*, *Adam stílus*, *Andrea del Sartozsék*, *balzac*, *bergère*, *bonheur de jour*, *boudeuse*, *bouille modor*, *certosina bútort*, *chaiselongue*, *Chippendalebútort*, *dantesca*, *faborítás*, *guéridon*, *gyantározás*, *intarzia*, *írószekrény*, *kabinetszekrény*, *kanapé*, *kelengyeláda*, *komód*, *konzolasztal*, *Lajos Fülöp stílus*, *Lajos stílusok*, *lambéria*, *marqueterie*, *marquise*, *mennyezetes ágy*, *meuble d'entre deux*, *pasztaberakás*, *pillérszekrény*, *pogácsaláb*, *portor*, *psyché*, *puff*, *redőmű*, *regence reine*, *rekamié*, *relief intarzia*, *sakktáblás faberakás*, *Savonarolaszék*, *Sheraton-bútorok*, *stipo*, *studíolo*, *szekrény*, *tabouret*, *tricotouse*, *tru-meau 3.*, *vargueño*, *veret*, *vitrin*, *voyeuse* címszavak alatt.

Butzenscheibe [bucsnájbe] (ném.) : → *tányérkarika-üveg*

búzakalász : → *Déméter* görög istennő attribútuma.

büszszos, *byssos* : → *bisszus*

büsz, *buste* (fr.) : 1. *mellszobor* : az emberi test felső részét, a fejet és a nyakat ábrázoló szobormű, amelyen a váll, a mellkas és a kar sok esetben hiányzik. A klasszikus ókor és az olasz reneszánsz művészete kultiválta. — 2. *mellkép* : a 18. sz.-ban még festett portréra is alkalmazott kifejezés.

C

cabinet [kábine] <fr.>: → *kabinetszekrény*

cabriolet [kábrjolé] <fr.>: 1. egylovas könnyű, fedett kocsis. — 2. 18. sz. végi női kalaptípus. — 3. karosszék és főrangúak támlával.

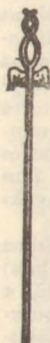
cache-pot [káspo] <fr.>: díszcserép, cserépburkoló papír v. anyag.

Cacus <lat.>, *Kakosz* <gör.>: → *Héraklész*

cadenas [kádená] <fr.>: a 15. sz.-ban használt ötvösmű, többnyire hajó alakú kazetta, amelyben az uralkodók és főrangúak részére a terítékekhez szükséges evőeszközöket, kenyeret, sőt a mérgezés veszélye miatt elzárva tartották.

Ca'd'Oro, Galleria Giorgio Franchetti alla Ca'd'Oro [gálleriá dzsordzso fränketti állá kádóro] <ol. 'G. Franchetti Képtár az Aranyházban'>, Velence: Épülete a velencei gótika egyik legszebb alkotása. Az 1450 körül épült és eredetileg egész homlokzatán bearanyozott palotát 1916-ban restauráltatta G. Franchetti, s az olasz államnak adományozta magángyűjteményével együtt. A gyűjtemény azóta jelentősen megnövekedett. A múzeum anyaga változatos: festmények, szobrok, szőnyegek, falikárpitok, bútorok, érmek stb. Nevezetes darabjai: M. Giambono (*Madonna*), Mantegna (*Szt. Sebestyén*), Giov. Bellini, Tiziano, Botticelli, Van Dyck, Tiepolo, Filippino Lippi, Bugiardini stb. alkotásai. A szobrok közül említést érdemel A. Briosco, Tullio Lombardo és A. Vittoria több műve. Az éremgyűjteményben Pisanello, Matteo de'Pasti, Valerio Belli, Sperandio munkái találhatók.

caduceus <lat.>, *kérúkeion* <gör.>: → *Hermész szárnyas hírnökbotja*. A re-

Caduceus

neszánsz világi ikonográfiában a béke, az igazság, a művészetek, a kereskedés attribútuma.

caelatura <lat.>: → *cizellálás*

caeni csipke, blondes de Caen [blöddö ká]: Caen normandiai városban a 18. sz. közepétől készített → *vert csipke*. Nevezetesek a fehér és fekete színűek (→ *blondes*).

caffagiolói majolika [káffádzsioói...]: a Bologna közelében fekvő Caffagiolo városkában készült majolikaedények gyűjtőneve. A műhely a 16. sz.-

ban virágzott. Edényeinek dekorációja biztos rajzú, színei sötétkék alapon a sárga, a zöld, a fehér és a vörös.

cairn [keən] <ang.>: őskori föld- v. kőszírdomb Angliában és Bretagne-ban; a kelták temetkezési helye.

calatrava szekrény: → *vargueño*

caldarium <lat.>: az ókori fürdők (→ *thermák*) forró légfürdővel és melegvíz-medencével berendezett helyisége.

calix <lat.>: → *kehely*

Calliope, Kalliope: → *Múzák*

Callisto <lat.>: → *Kallisztó*

camafeu [kamajó] <fr.>: 1. csak egy szín különböző árnyalataival való festés, pl. → *grisaille*. A 18. sz.-ban volt divatos; a kerámia- és zománcfestészetben ma is gyakori. — 2. két különböző színű rétegből álló drágakő, amelynek felső rétegét domborművűen véssik (→ *káma*).

cambrésine [kábrezin] <fr.>: a fran-

Caffagiolói majolika-jegy

ciaio-i Cambrai-ban gyártott finom lenanyag, → *batiszt*.

cameo <ol.>: → *kámea*

camera obscura <lat.>: sötétkamra, amelyet a tájkép- és városképfestők használtak a perspektivikus ábrázolás megkönnyítésére. Első használata egybesik a perspektivikus ábrázolásmód elterjedésével (15. sz.).

campanile <ol. 'harang' szóból>: 1. templom mellett szabadon álló harangtorony (→ *harangláb*). A 12–14. sz.-ban főként Itáliában gyakori (Velence: S. Marco, Firenze: Sta. Maria del Fiore, továbbá a pisai ún. ferde torony). Az északi építészetben viszont a harangtorony összenő a templommal. — 2. olasz templomcskák orozatán egy v. több áttört ívnyílású harangház, ill. tornyocska.

campigni kultúra [kámpinyi...]: az → *átmeneti kőkorbán* (kb. i. e. 10 000–5500/2400) élt ember egyik kultúrája. Nevét *Campigny* franciaol.-i helyiségről kapta. Jellemzői: az agyagból készített edények, a földbe mélyített házak, az első háziállatok (kutya) megjelenése és a kapás földművelés kezdetei.

campo-santo <ol.>: udvarszerű, árkadokkal vagy oszlopsorral körülvett olasz temető. Leghíresebb a pisai dóm melletti Campo Santo, amelyet a 14–15. sz. folyamán freskósorozatokkal láttak el.

candelabrum <lat.>: → *kandeláber*

canevas [kává] <fr.>: → *kanavász*

canons [kánő] <fr.>: a férfiak térd alatt viselt, ráncolt csipkediszé 1700 körül.

canopus <lat.>: → *kanóposz*

cantonale <ol. 'sarokban álló'>: 18. sz.-i velencei díszes sarokszekrény.

cantoria <ol.>: → *énekeskarzat*

cápás pohár: a cápa bőrére emlékeztető, érdes tapintású, poncolt felületű (→ *poncolás*) ötvösművű pohár, pereme mellett sima, aranyozott csíkkal. A 17. sz.-i magyar ötvösség jellegzetes terméke.

capella <lat.>: → *kápolna*

capitellum <lat.>: → *fejezet*

Capo di Monte-i porcelán: a Nápoly mellett kb. 1736-tól 1806/07-ig működő üzem nagyrészt → *lágyporcelán* anyagú termékeinek gyűjtőneve. Jellegzetesek a színesen festett és aranyozott dombor-

műves díszű készletek és díszedények.

capo maestro [kápo máesztro] <ol.>: az építkezések vezető mestere a középkori Itáliában (→ *magister operis*).

Cappelle Medicee (San Lorenzo), Firenze: a „Cappella dei Principi” és a „Sacrestia Nuova” sírkápolnák együttes elnevezése. Az utóbbit Michelangelo építette (1520–33). Itt van Giuliano és Lorenzo Medici világhírű márvány síremléke, mindkettő Michelangelo alkotása.

Cappella Sistina <ol.>: → *Sixtus-kápolna*

capreoli <ol.>: a görög-római tetőszerkezet szarufái.

capsa <lat.>: kulcsal záródó, pántolt veretekkel és bőrbevonással díszített faládika, értékes középkori kéziratok tokja.

caquette [kakotuar] <fr. 'fecsegő'>: a 16. sz.-ban elterjedt, magas támlájú karosszék.

Ca' Rezzonico, Velence: A velencei *settecento* művészetét összefoglaló gyűjtemény a Rezzonico-palotában (építését megkezdte B. Longhena 1667-ben, befejezte Massari a 18. sz. közepén). Pompásan berendezett termeit Guarana, Crosato és G. B. Tiepolo freskói díszítik, gyűjteményében Tiepolo, Longhi, Canaletto, Guardi, Zuccarelli, Carriera festményeit, Brustolon bronzait stb. őrzik.

Caritas <lat.>: → *Érénység*

carlino [kárlino] <ol. 'Carlo' névből>: több itáliai váltópénzérme neve; értéke az idők folyamán változó volt. Először Anjou Károly nápolyi és szicíliai király (1265–88) verette.

carnarium <lat.>: → *csontház*

carnation [kárnászjő] <fr.>: → *testszín*

Carnot-féle fal: várak védelmi berendezésének részlete: a → *lejtő* tövében futó → *cölöpgát* vagy falazott gát.

Carnot-féle fal

carszkaja trapeza <or.>, *carska trapeza* <szerb>: a görög keleti templomban a főoltár asztala.

carszkije vrata <or.>, **carske dveri** <szerb>: a görög keleti templomban az → **ikonosztázion** középkapuja.

carta pesta <ol.>: → **papírmásé**

cartel óra [kártele...] <fr.>: rokokó fali ingaóra, amelynek aranyozott bronzból v. aranyozott fából készült → **kartus** alakú tokja van.

cartonnier [kártonjé] <fr.>: iratok elhelyezésére szolgáló rekeszekkel, fiókokkal felszerelt szekrény; lehet az íróasztallal összeépített, v. alkothatja annak különálló felső részét.

carton-pâte [kartópát] <fr.>: → **papírmásé**

cartouche [kártus] <fr.>: → **kartus**

Casa Pirola <ol.>: faenzai majolikaműhely, ahol az ornamentális rajzokon kívül alakos, jelenetekkel díszített edényeket is kiváló művészi készséggel állítottak elő az 1500-as évek elején.

cascade [kászvád] <fr.>: → **kaszád**

casino [kaszínó] <ol.>: → **kaszínó**

cassa panca <ol. 'ülőpad'>: háttámlával ellátott → **cassone**, amely egyúttal ülőbútor is.

cassone <ol.>: többnyire diófából készült, díszes olasz → **kelengyeláda**. A reneszánsz korban festményekkel, faragványokkal és intarziával díszítették. A bársonnyal bevont velencei ~t áttört fémlemezeken ékesítik.

Castel Durante: a 16. sz. közepén virágzó olasz majolikaműhely Urbino közelében. Edényein kék alapú, ornamentális v. figurális dekorációt alkalmaz mangánbarna kontúrozással.

castelli fajansz: az itáliai Castelliben létesült manufaktúra termékeinek gyűjtőneve. A 17–18. sz.-ban terme-

MARCVS. TRVP
F. CASTELLI
igó

Castelli fajanszjegy

lése nagyarányú, de nem éri el a 16. sz.-i olasz → **majolikák** minőségét. A fehér máz szürkés és fénytelen. A tájképes, vadászjelenetekkel díszített ábrázolású ~ok a → **holcsi fajanszok** egy csoportjára voltak hatással.

Castor és Pollux (Polüdeukész):

→ **Dioszkurok**

castrum: fállal körülvett, négyszög alakú római tábor.

casula <középlát.>: → **miseruha**

cathedra <gör.—lat.>: ókori római karosszék, később püspöki trónus. Gyakran gazdagon díszítették.

cauliculi <lat.>: az ókori Rómában készített korinthoszi oszlopfőn a sarokvolutákból az akantuszlevelek közül kikukorodó, szőlőkacshoz hasonló díszítőmenyek (→ még **helikesz**).

causeuse [kozó] <fr. 'beszélgető'>: kétszemélyes, bizalmas beszélgetésre alkalmas, kárpitozott kanapé.

Cecília: a muzsikuskok védőszentje. Orgona előtt, hárfá mellett, de más hangszerekkel is, énekeskönyvvel ábrázolják. (Raffaello képe Bolognában). Gyakran éneklő angyalok kara veszi körül. A mártírok' jelvényeivel, pálmával, koronával is megjelenítik.

céger: valamely mesterség v. foglalkozás gyakran művészi kivitelű jelvénye, amelyet a műhely, üzlet megjelölésére a ház utcai homlokzatán helyeztek el.

A debreceni Aranybika cégre (1810)

Pipakészítő cégre

céhedények: a céh tulajdonában levő, az ünnepi lakomákon használt ötvösművű (esetleg ón- v. mázas cserép-) tálak, kupák, serlegek stb., amelyeket a céh ünnepi lakomáin használtak.

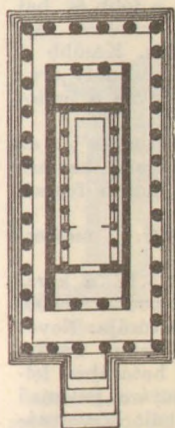
céhláda: a céh okmányait, pecsétjét, pénztét, edényeit tartalmazó, többnyire fortélyos zárral ellátott láda. A 18. sz.-ban még művészi kiképzésű, később egyszerűsödik.

céladon [szeládó] <fr.>: → **szeladon** porcelán

Ötvöscéh pecsétje
(1586, Kassa)

celivalnyica <or.>, **celivaonica** <szerb.>: díszesen faragott ikonosztal a görög keleti templomban.

A cella elhelyezése

cella <lat.>, **naosz** <gör.>: 1. az antik templom falakkal körülvett, ablak nélküli és csak a bejáraton keresztül megvilágított belső tere. — 2. általában kamraszerű helyiség; a kolostorokban a szerzetesek szobácskája.

cella coemeterialis

[... cömeteriális] <lat.>: halotti kultuszot szolgáló római föld feletti sírépítmény. Gyakran csak egy félkörös hátsó lezárású, félkupolával fedett nyitott fülke (pl. Pompejiben). A tetem vagy a cella alatt a földben, vagy szabadon álló kőszarkofágban feküdt.

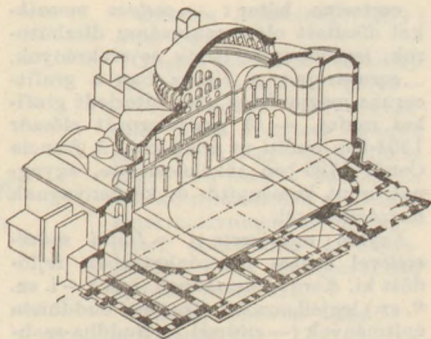
cella trichora <lat. 'háromkaréjos kamra'>: lóhere alaprajzú ókeresztény kápolna négyzetes, rendszerint kisméretű kőzéptérrel.

Cenacolo delle Grazie [csenákolo delle grácie]: Leonardo da Vinci híres falfestménye, *Utolsó vacsora* (Cenacolo), amelyet Lodovico il Moro megbízásából festett. A kép a milánói Santa Maria delle Grazie kolostor refektóriumában van. A pusztuló műremeket az utóbbi években sikeresen restaurálták.

cenotaphium <gör.—lat.>: → *kenotáf*
centrális építészet: a hosszanti elrendezésű építményekkel ellentétés architektonikus törekvés. Az egyszerű központos alaprajzú épületeken kívül ismerjük a ~ mellékteres, összetett alkotásait is. Itt a hangsúlyozott és méreteivel uralkodó középteret a töle gyakran oszlopokkal v. pillérekkel elválasztott egyenlő értékű oldalterek fogják közre. A középész alaprajza négyzet, szabályos sokszög, ellipszis v. kör, ideális boltozása a → *kupola*, A középtér és a csatlakozó téregységek közvetlen kapcsolatban vannak egymással, s

Cella trichora

Centrális terű templom axionometrikus rajza

az utóbbiakat gyakran külön mellék-kupolák v. a főkupolához csatlakozó félkupolák fedik. Az ókori ~ általában sírépítményeket és kisebb templomokat hozott létre, a nagyobb épület ritkább (Róma: Pantheon). Az ókeresztény és középkori művészet a ~ et elsősorban keresztelő- és sírkápolnák építésénél alkalmazta. A bizánci építészetben is gyakori centrális épülettypust (Hagia Szophia) keletről származtatják. Nyugaton a Karoling-korszak néhány centrális építménye után a ~ tulajdonképpen a reneszánsz idején éledt újjá.

Cephalus <lat.>, **Kephalosz** <gör.>: a görög-római mitológiában *Mercurius* fia, akit *Aurora* el akart csábítani. Vadászat közben véletlenül megölte féltékeny feleségét, Procris, aki egy bokorban leselkedett rá. (Piero di Cosimo *Cephalus és Procris*, London.)

Cerberus <lat.>, **Kerberosz** <gör.>: az alvilág kapuját őrző háromfejű kutya, → *Héraklész*.

Ceres <lat.>: → *Démétér*

ceroplasztika <lat.—gör.>: → *viaszplasztika*

certosa [csertózá] <ol.>: olasz kart-hauzi kolostor. Leghíresebb a paviai Certosa, amelynek márványhomlokzatú temploma a reneszánsz egyik legpompásabb műve.

certosa mozaik: ébenfa- és csontlapposkából álló berakott geometrikus mintájú bútordíszítmény. A technika keleti származású, Spanyolo.-ból jutott Velencén át Lombardiába, ahol a 15—16. sz.-ban népszerű volt.

certosina bútor: → *certosa mozaik-* kal díszített olasz reneszánsz díszbútorok, legtöbbször ládák és szekrények.

ceruzarajz: a 19. sz.-ban a grafitceruza megjavítása után elterjedt grafikai műfaj. — A grafitceruzát először 1564-ben említi az irodalom. A francia Conté 1795-ben tökéletesítette, agyagnak mint keményítő- és kötőanyagként hozzaadásával.

Ceylon művészete: → *India művészetével* szoros kölcsönhatásban fejlődött ki. *Korai időszakának* (i. e. 3 — i. sz. 8. sz.) legjellemzőbb alkotásai buddhista építmények (→ *sztúpa*) és Buddha-szobrok. A *középkor* kezdeti szakaszának (8—13. sz.) legjelentősebb alkotásai a szigorúan arányos elrendezésű templomok és a barlangtemplomok. A középkor második szakaszában (13—16. sz.) nem jött létre jelentős műalkotás. A *gyarmati megszállás* idején (16—20. sz.) ~ inkább a népi mesterek műveiben nyilvánult meg (faépítéssel, fém-, csont- és textilmunkák); a hivatásos művészek a 19. sz.-i angol akadémizmus hatása alatt állottak. A jelentősebb ceyloni művészek kb. 1920 óta lépnek fel önálló kiállításokkal.

chaiselongue [szelög] <fr.>: fekvőhellyel meghosszabbított, kárpitozott ülőbútor. Karfája, ill. fejtámlája csak egyik végén van, szemben a → *kanapéval*, amely mindkét oldalon és hátán is kárpitozott támlájú.

chalkographia, *kalkográfia* <lat.—gör.>: **1.** → *rézmetset*. — **2.** a rézmetsetes művészete.

chalukya: → *csalukja*

Chantilly-csipke [sätijji...]: a Párizstól északra fekvő Chantillyban készült fekete selyem → *vert csipke*. Az egyes mintákat vastagabb fonal keretezi; hatszögű szemekből álló hálós alapon természetű virágok díszítik.

Chantilly-porcelán: a Chantillyban működő, → *lágyporcelánt* gyártó 18. sz.-i manufaktúra készítményeinek gyűjtőneve. Művészi szépségűek, de törékenyséjük miatt alig voltak használhatók.

chaperon [sáprő] <fr.>: **1.** középkori férfi- és női sapka. — **2.** az építészetben sisakfedél.

Charon <lat.>: → *Kharón*

chasse [sász] <fr.>: → *arca*

château [sátó] <fr.>: → *kastély*
châtelaine [satlő] <fr. 'kulcsárnő': díszes ötvösművű lánc. A deréka akasztva órárt, varrókézséget — XIV. Lajos korában szimmetrikusan a jobb és bal oldalon egy-egy órárt — viseltek rajta, férfiak és nők egyaránt. Később a kisebb méretű, zsebhen hordott órárról lógott le; erre akasztották a breloquet-ot.

chaton [sátó] <fr. 'kismacska': az ékszművészetben a drágakő karmos foglalatát v. maga a karmosan foglalt csepp alakú drágakő.

chef-d'oeuvre [sedővr] <fr.>: mestermű, valakinek a fő műve.

chelles-i kultúra [seli...]: a korai → *őskőkorb*ban (i. e. 500 000—120 000) élt ember első ismert kultúrája. Nevét a Párizstól nem messze fekvő *Chelles* községtől kapta; ennek határában lelték meg az erre a kultúrára jellemző pattintott, alig megmunkált kőszerszámokat, az ún. ökölköveket v. szakóccákat. E korszak embere már ismerte a tüzet, gyűjtögető életmódot folytatott, halottait még nem temette el.

Chelsea-porcelán [cselszi...]: Chelsea-ben (London külvárosa) angol → *lágyporcelánt* (ún. csontporcelánt) gyártó 18. sz.-i porcelánmanufaktúra készítményeinek gyűjtőneve. Különlegességei a figurális alakú illatszerek flakonok. A díszítmények alapszíne gyakran fénylő lilásrózsaszín, az ún. chelsea-piros.

chemisette [smizet] <fr.>: a → *chiffonniere* Mo.-on szokásos elnevezése.

cherub(in): → *kerub*

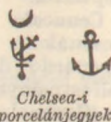
chintamani: → *csintamani*

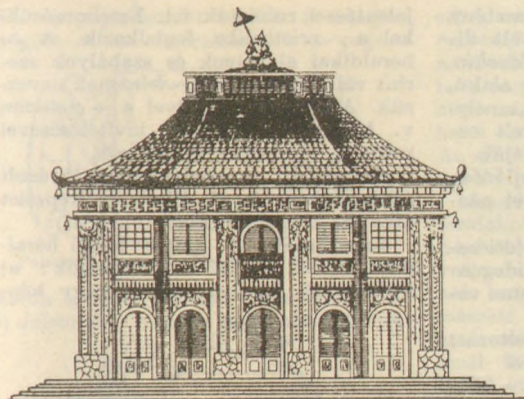
chiaroscuro [kiároszkuro] <ol.>: **1.** → *fény és árnyék*. — **2.** (nyomdászat) két v. több lemezről nyomtatott színes fametszet.

chiffonnier [sifonjé] <fr.>: varróasztalka.

chiffonniere [sifonjér] <fr.>: *pillérszekrény* (→ *chemisette*), keskeny, magas, hat-nyolc fiókkal tagolt, félpillér idomú fiókosszekrény. A 18. sz. közepén kezdtek használni; fehérneműt tartottak benne.

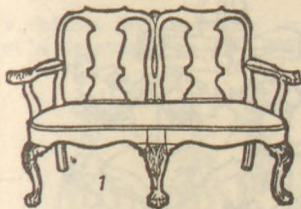
chimaera: → *kiméra*

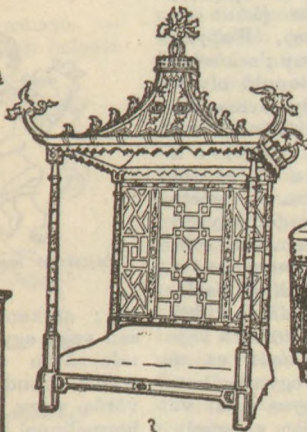
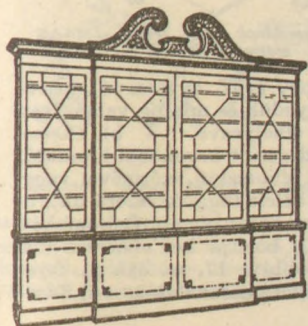

Kínai kerti ház a kismartoni Eszterházy kastély kertjében

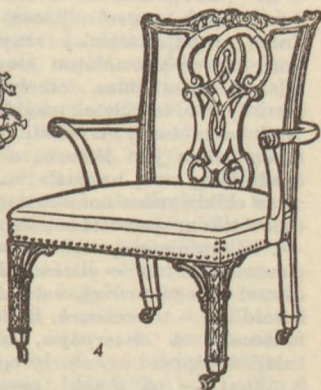
chinoiserie [sinuázéri] <fr.>: **1.** a 17. sz.-tól kezdődőleg Európába importált kínai műtárgyak és különlegességek gyűjtőneve. Hatásuk igen nagy volt az európai díszítőművészetre, főleg a lakkművészetre. — **2.** a barokk és rokokó művészet kínai elemekből formált díszítő stílusa, amely főleg a 18. sz.-ban vált divatossá. — **3.** kínaias, a kínai művészetet, szokásokat utánzó európai divat (→ még *singerie*).

1

3

4

Chippendale-bútorok

1 kanapé, 2 szekrény, 3 ágy, 4 kárpitozott karosszék

chiostro [kjosztro] <ol.>:

→ *kerengő*

Chippendale-bútor [csipndél]:

Th. Chippendale (1718—79) londoni díszbútorasztalos által készített bútorok gyűjtőneve. Egybeolvasztja az angol és a francia barokk ill. rokokó stíluselemeit gótikus és kínai motívumokkal. Előszere-tettel alkalmazza a mahagónifát. Főleg ülőbútorokban alkotott jelentőset.

Chiron, Cheiron <lat.>:

→ *Kheirón*

chiton: → *khitón*

chlamsy: → *khlamusz*

chorus <lat.>: → *kar*

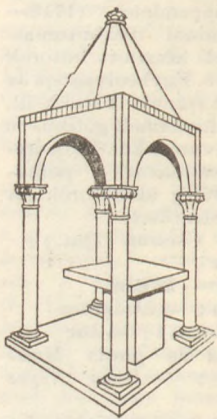
Chronica de gestis Hungarorum: → *Bécsi Képes Krónika*

chryselephantin <gör. 'arany és elefántcsont'>: → *khrüszelephantin*

chrysographia: → *khrüszographia*

churriguerizmus [csurigerizmus] <sp-ból>: a spanyol barokk tetőpontja. Pazar formanyelvű, buja gazdagságú stílus, tulajdonképpen csak az épületek díszítésében és a tabernákulumok faragványaiban jutott kifejezésre. Joső Churriguerra spanyol szobrász-építészről (1650—1723) nevezték el.

cibórium <lat.>: 1. az ókeresztény templomok oltárasztala fölül épült díszítő → *balдахin*.

Cibórium oltár

— 2. kehely alakú, fedelesedény, amelyben a szentelt ostyákat tartják.

Anyaga és fejlődése a → *kehelyével* azonos.

cicerone [csicseróne] <ol.>: idegenvezető, múzeumi vezető.

cikkelyes boltozat: → *ernyőboltozat*

ciklopszfal: → *küklópszfal*

cilícium <lat.>: eredetileg durva cilíciái kecskeszőrőből készült, közvetlenül a testen viselt zsák-

szerű vezeklóruha; a középkorban önsanyargatásra használt öv, amelyben gyakran befelé álló szegek is voltak.

cimborio [szimbório] <sp.>: spanyol templomokban a fő- és kereszthajó találkozásánál emelt → *négyzetes kupola*.

címer <fr. 'sisakdíssz' szóból>, *arma*, *armorum insignia* <lat.>, *arma* <ol.>, *armes* [árm], *armoires* [armuári] <fr.>, *arms* [ámz], *coat of arms* [kout ov ámz] <ang.>, *gerb* <orosz>, *Wappen* <ném.>: pajzs alakú jelvény; a középkori fegyverhasználaton alapuló olyan állandó szimbólum, amelyet magán-személyek v. testületek megkülönböztető jelül használnak. A valódi (viselt) ~ a lovagkorban jött létre, és a 12. sz.-tól kezdődőleg volt használatos. A festett ~ az előbbi mása nemességadományozó okleveleken, pecséteken, érmeken stb.

— Alkotórészei: a → *címerpajzs* a címeralakokkal, a → *címersisak* a sisakdíszsel és a takaróval, valamint a külső heraldikai → *címerdíszek*. Közülük a legfontosabb a címerpajzs, mert ez a tulajdonképpeni ~, amely egymagában is állhat. — A család egyes ágait v. a törvénytelen leszármazást valamely ~alkatrész elhagyásával, megváltoztatásával v. egy újnak a beiktatásával jelezték; ez a ~*törés*. — A ~alakokat és ~képeket rendszerint szimbolikus

jelentéssel ruházták fel. Értelmezésükkel a ~*szimbolika* foglalkozik. A ~heraldikai alapelvek és szabályok szerint való ismertetését ~*leírásnak* nevezjük. A ~ek történetével a → *címertan* v. heraldika, művészi kivitelezésével pedig a → *művészet* foglalkozik.

címerállat: a → *címereken* ábrázolt állat. Lehet létező állat, v. képzelet alkotta, meseszerű lény (pl. griff).

címerdíszek: a → *címer* külső heraldikai díszei. Fajtái a következők: a) *Pajzstartók*: emberi, állati vagy kép-

Pajzstartó sárkány Báthory István címerén (Fagyány 1483-ból)

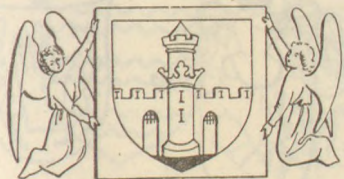
zeleti alakok (pl. angyal, vadember, szerezsen, lovak, nők különféle viseletben; oroszán, kutya, medve, szarvas,

Pajzstartó oroszánok Oláh Miklós 1560-ból származó címerén

sas; sárkány, griff, egyszarvú), párosan vagy egyedül, és mindig valamilyen talapzaton elhelyezve. — b) *Címerpalást*: rendszerint koronából kiinduló, vörös- vagy bíborszínű, szőrmével vagy hermelinnel bélelt függvényszerű díszítmény. Ha az egész címet (koronástól és sisakostól) borítja be, *címersátor* a neve. Ez utóbbi a 17. sz. óta (a fejedelmi címereken) használatos. — c) *Zász-*

lók : a pajzs színeit viselik, és a pajzs mögött v. a címeralag, ill. a pajzs-

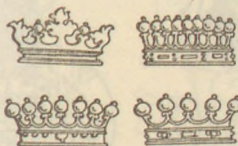

Pajzstartó angyalok Kőszeg 1446-i címerén

tartók kezében vannak elhelyezve. —
d) **Jelmondat** : néha a pajzs alatt, fölött

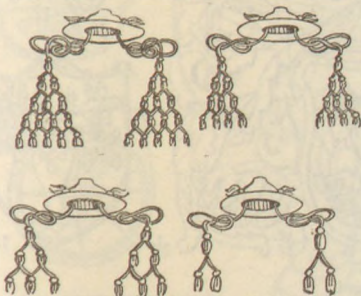

Pápai korona (tiara) és püspökfőveg

Lombkorona, grófi, bárói és nemesi koronák

v. között levő szalagon olvasható. —
e) **A címerviselő rangját** a sisak helyett

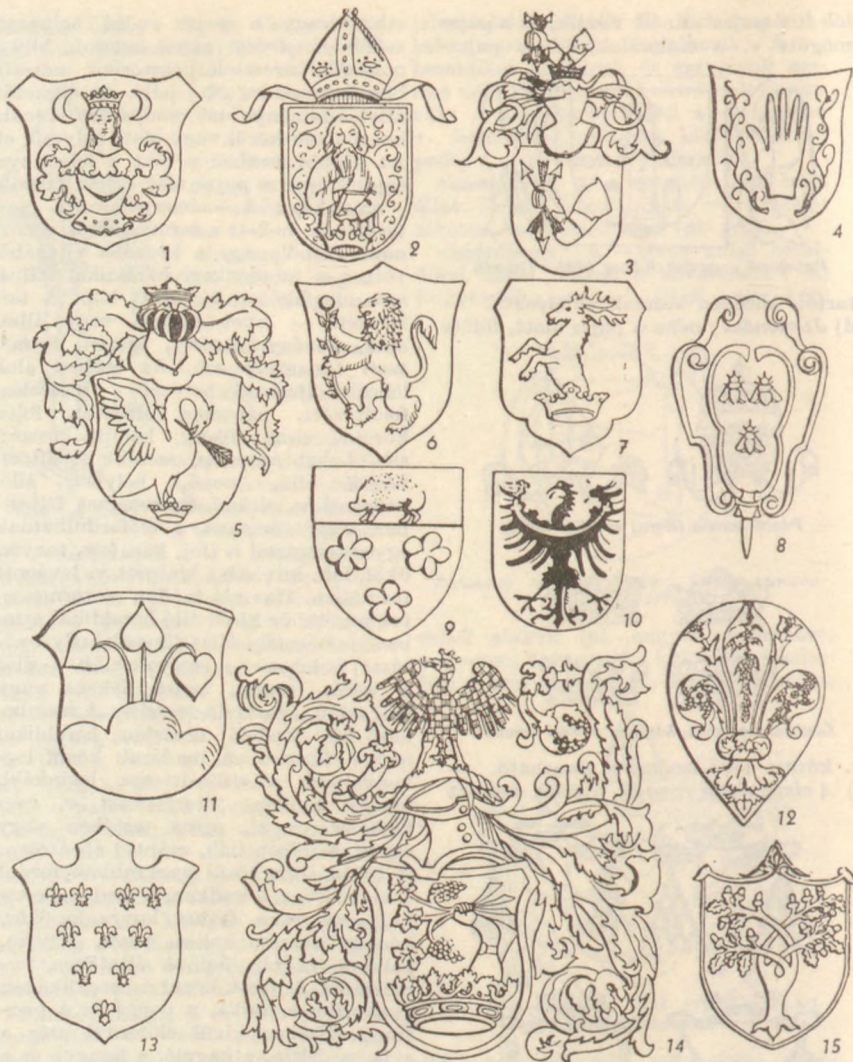

Bíbornoki, érseki, püspöki és apáti kalap

a pajzsra helyezett **korona** (pápai, császári, királyi (lombkorona), főhercegi, hercegi, grófi, bárói, nemesi), **kalap** vagy **főveg** (bíbornoki, érseki, püspöki, apáti

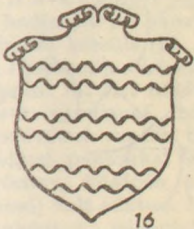
stb.), vagy a pajzs mögé helyezett **méltósági jelvény** (pápai kulcsok, bíbornoki stb. keresztek, pásztorbot, marsallbot, vasmacska stb.) jelzi. Az államfők által adományozott **rendjeleket** láncukkal a címer körül vagy alatt helyezik el. Az utóbbi esetben a lánc a jelvényvel együtt csak a pajzs alsó szélén látszik.

Címerkép : a → **címerpajzson** a meteralakok mellett a természetből, a köznap életből vagy a képzelet világából vett s a mindenkori heraldikai stílusnak megfelelően alakított kép. A természeti ~ lehet emberi vagy állati alak, növény, ásvány, égitest, természeti tűnemény stb. Az emberi alak lehet különböző helyzetű: meztelen, felöltözött, páncélba öltözött, fején korona, sisak, főveg, kalap, koszorú stb. Lehet árnykép, szembe fordított, háttal álló, menő, helyben álló, növekvő v. eltűnő. Szeropelhet félttestben vagy törzsben, s elfordulhatnak egyes testrészei is (fej, kar, kéz, tenyér, ököl, láb, szív stb.) kitépelt v. levágott formában. Hasonló módon — természetes színükhöz közel álló heraldikai színben — bármely állat (és valamely testrésze) is lehet ~ ; leggyakoribb ~ állat a vörös, arany, ezüst, fekete vagy kék színű, ágaskodó **oroszlán**. A szembenéző és lépdelő oroszlán heraldikai neve : **leopárd**. A madarak közül legkedveltebb a stilizált **sas**, leginkább fekete színben, kiterjesztett v. csukott szárnyal, egész testében vagy egyes részeiben (láb, szárny) ábrázolva. A többi állat közül gyakrabban fordul elő a szarvas, a vadkan, a medve, kecske, zerge, róka, farkas, kutya, ló, ökör, kócsag, strucc, kakas, páva, sólyom, galamb, bagoly. Színük általában természetes. A halak közül a heraldikában gyakoribb a csuka, a ponty és a pisztráng. Ezekon kívül előfordul még a gyík, a delfin, a kagyló, a hangya és a méh, ez utóbbi rendszerint kassal. A növényvilágból vett ~ ek között előfordulnak a fák (fenyő, hárs, tölgy, olajfa, pálmafa, szőlőtöke) és egyes részeik (ág gally ; hársfa, tölgyfa, nyirfa, szőlő stb. levele), a virágok közül leginkább a rózsza, a liliom, továbbá a búzakarász. Gyakori ~ a szikla, a domb és hegy (egyes vagy hármas), továbbá

Címerképek

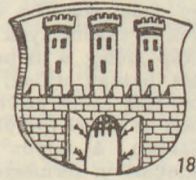
1, 2 emberi alakok, 3, 4 testrészek, 5, 6, 7, 8, 9, 10 állatalakok, 11, 12, 13, 14, 15 növények, 16 folyó, 17 égitestek, 18 épület, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 képzeti alakok, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32 eszközök, monogramok, betűk. Az illusztráláshoz felhasznált címerek a következők: 1 Forgách család, 2 Pálóczi György, 3 Vitéz János címere, 4 Medgyes pecsétje, 5 Illésházy István, 6 Sforza család, 7 Tomori Pál, 8 Barberini család, 9 Récci család, 10 Szlavonia, 11 Hans Baldung Grien, 12 Firenze, 13 Parnese család, 14 Somogy vármegye, 15 Chigi család, 16 Pitti család, 17 I. Rákóczi György, 18 Krakó címere, 19 Lipcse, 20 Visonti család, 21 Alsó-Ausztria, 22 Stíria, 23 Pazzi család, 24 Borghese család, 25 Weaselényi Ferenc, 26 Ullrich Einsingen, 27 Ábel festő címere, 28 Nagyszombat pecsétje, 29 Tinódi Lantos Sebestyén, 30 Anton Pilgram címere, 31 Drugeth Miklós pecsétje 32 Arrasi Mátyás címere

16

17

18

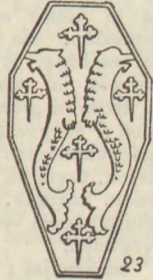
19

20

21

23

25

22

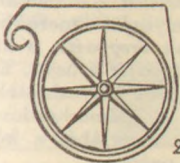
24

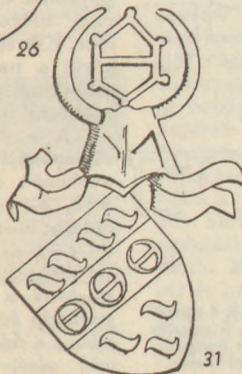
26

27

28

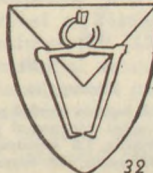
31

29

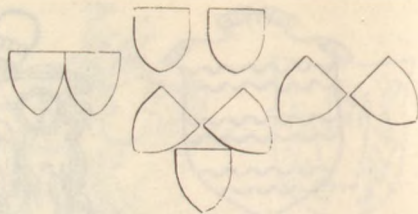
30

32

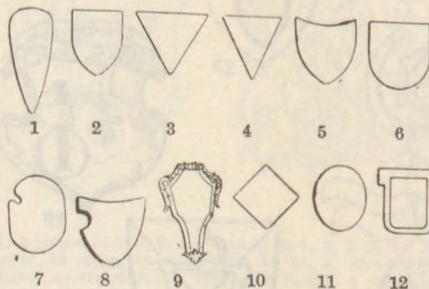
egyed drágakövek gyűrűbe, koronába vagy más ékszerbe foglalva. Az égitestek és tünemények sorában előfordul a Nap (főleg a naparc), Hold (hold-sarló), hatágú csillag, üstökös, a vörös-arany-kék színű szívárvány, a lángoló villám és a szél (pufók gyermekarc formájában). A folyót hullámos pályák alakjában v. természetesen ábrázolják. Képzelt alakok: az ugró vagy lépő gríff (a sas és oroszlán kombinációja), a ló alakú *egyszarvú*, a *párduc* (az oroszlán, sas és sárkány keveréke), a *sárkány*, a *sasember*, a *szivén*, a *hárpia*, a *szfinksz*, a *kétféjű sas* és a *kétfarkú oroszlán*. További ~ek lehetnek: fegyverek, eszközök (főleg polgári címereken), ruházati darabok, épületek, továbbá egyes betűk és monogramok. Számuk, a többi cimeralakkal és címerképpel való kombinációik miatt végtelen.

címerpajzs: a → címer legfontosabb alkotórésze. Lehet *álló* v. *dőlő*. A címerhasználat kezdeti idejében (12. sz. közepe) a lovagok hadi pajzsa, tehát a ~ is, az ún. *normannpajzs* (1) volt; ennek alakja: felső szélén kikerekített hosszú-kés háromszög. A 13. sz. elején ezt felváltotta a *háromszögű pajzs*. Klasszikus formája a kikerekített oldalú, alul hegyben végződő pajzs (2). Mellette az egyenlő oldalú és az egyenlő szárú háromszögű (3, 4) pajzs sem ritka. A 14. sz. vége felé a pajzs szélesebbé vált, a 15. sz.-ban felső ívét gyakran kissé homorúra alakították, talpát pedig

Összetett címerpajzsok

szivar alakúra hegyezték. Ez a *csücskös talpú pajzs* (5). A háromszögű pajzsral egyidős a *kerek talpú* v. *dobor-pajzs* (6). A 14. sz. óta mindkét oldalát a ~ feléig, néha merőlegesen is formálták. A 14. sz.-ban megjelenő *tárcsapajzs* magyar eredetű (7, 8). A jobb oldalán levő bevágás a lándzsa megtámasztására szolgált. A szimmetria kedvéért olykor mind a két oldalát bevágták v. fordítva: a bevágások elhagyásával aszimmetrikus kontúrokat adtak neki. Korcs formái még a 17. sz.-ban is előfordultak. A reneszánsz kori *lófejűpajzs* (9) a régi római pajzsformának művészi továbbképzése révén jött létre. Fegyverül már ez sem szolgált. A 13. sz.-ban megjelenő *rutapajzs* (10) szintén csak címerművészeti képlet. A 16. sz.-ig vegyesen, azóta pedig inkább csak nők használták ~ul. A későbbi művészeti stílusváltozásokkal (barokk, rokokó, empire) együtt megjelentek a *kerek*, *ovális* (és négyszögletű) pajzsformák (11, 12). — Két v. több pajzsnak egymás mellé vagy egymásra való helyezésével *összetett* ~ keletkezett. Két egymásra helyezett címerpajzs körül a nagyobbiknak *öregpajzs*, a kisebbiknek pedig *boglárpajzs* a neve. Ez utóbbira még *szívűpajzsot* helyezhettek. — A ~ helyrajza a (címerhordozó álláspontjából nézve) nagyjából a következő: *a-d-g* a pajzs jobb, *e-f-i* a pajzs bal oldala; *b-e-h* a cölöphely, *d-e-f* a pajzsderék, *b* a pajzsfej, *e* a pajzs szíve, *g-h-i* a pajzsláb, *h* a pajzsláb közepe, *a* a felső jobb, *c* a felső bal sarok, *g* a jobb alsó, *i* a bal alsó

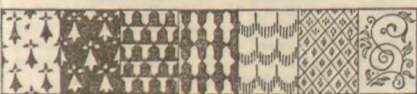
Címerpajzs

1 normann pajzs, 2 hegyben végződő pajzs, 3, 4 egyenlő oldalú és egyenlő szárú háromszögű pajzs, 5 csücskös talpú pajzs, 6 doborpajzs, 7, 8 tárcsapajzs, 9 lófejűpajzs, 10 rutapajzs, 11 ovális, 12 négyszögletű pajzs

A címerpajzs helyrajza

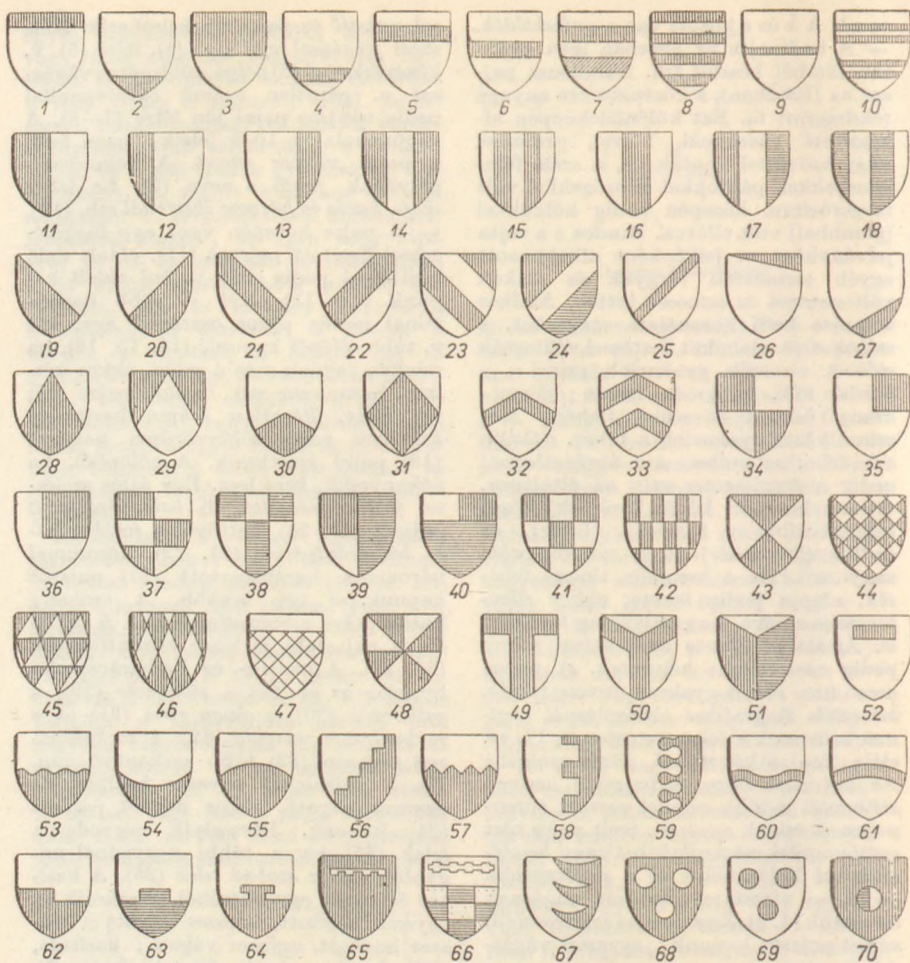
sarok. A *h* és *e* között van a *pajzsköldök*. — A hadipajzs az ókorban igen gyakran fémből készült (pl. Akhilleusz pajzsa az *Ilíászban*), a középkor óta anyaga rendszerint fa. Ezt különféleképpen kikészített vászonnal, bőrrrel, prémmel vagy szövettel vonták be, a széle fémlemezekkel, pántokkal és szögekkel volt megerősítve, közepén pedig köldökkel (gombbal) volt ellátva. Mindez s a rajta jelvényként v. jelképként alkalmazott egyéb természeti tárgyak és alakok változatossá és színessé tették. Amikor a pajzs hadi használata megszűnt, e színeket és alakokat festéssel állították elő. A címerek gyakoribb színei: a vörös, kék, zöld és fekete; fémei: arany (sárga) és ezüst (fehér). Más színei közül gyakoribb a bíbor, ritkább a szürke, az emberi arc ábrázolásánál pedig a természetes szín az általános. A ~on használt bőrkör (prémek) közül leggyakoribb a *hermelin* (fehér), az *evetbőr* (kék-fehér) és a szürke prém vagy *mál*. Ha a hermelin tinesei fehérek, alapja pedig fekete, akkor *ellenhermelin* a neve. Az evetből van fordított is. Általában fémre csak színt, színre pedig csak fémeket helyeztek. A pajzsmező üres részét gyakran *damaszkoták*, *hímezték*. A grafikai ábrázolásnál a címer színeinek a feltüntetésére (a 17. sz. eleje óta) a következő jelzés szolgál: Az egyszerű vagy tarpajzsnál kedvezőbb volt a több színnel osztott címerpajzs. A színek egyenes, ívelt vagy tört osztóvonalai *mesteralakokat* vagy *heroldalakokat* különítenek el a pajzsmezőn. — A ~ vízszintes osztását *vágásnak* nevezzük (1, 2). Egyvonalas felezéssel (3) *vágott* pajzsot kapunk; egyszeri vágás-

sal *pajzsfő* és *pajzstalp* keletkezik. Kétszeri vágással egy alsó (4), felső (5) v. középfekvésű (6) *pólya*, több páros vágással v. páratlan számú osztóvonalal pedig *vágásos* pajzs jön létre (7—8). A vágóvonalakat 10-ig jelzik; azon felül a pajzs *sokszor vágott*. A vékonyabb pólyának *fonál* a neve (9). Ez lehet *iker-*, *kettős* és *hármás ikerfonál* stb. (10). — A pajzs közepén vont egy függőlegessel hasított pajzsot (11), oldalt való hasítással pedig *jobb v. bal oldalt* kapunk (12—13). Két v. több hasítóvonal esetén páros osztással egy, két v. több *cölöpöt* kapunk (14, 15, 16); ha minden tagnak más a színe, akkor kétszer, háromszor stb. *hasított* pajzs (17) jön létre. Páratlan számú hasítással *hasításos* vagy többszörösen hasított (18) pajzs keletkezik. A cölöpből, ha vékonyodik, *karó* lesz. Egy átlós szeléssel *jobbharántosztott*, ill. *balharántosztott* pajzsot (19, 20), kettővel a *jobbharánt- és balharántpólyát* (21, 22), hárommal háromszor harántosztott (23) pajzsot kapunk, s így tovább. A keskeny harántpólya a *harántfonál* (25). A pajzsfő és pajzstalp is lehet harántfekvésű (26, 27). A haránt- és balharántszelés terméke az *ék* (28), a *süvegezés* (29), a *gallérozás* (30), a *nagy ruta* (31) és a *sarkantyú v. szarufa* (32). A *sarkantyúzott* pajzson (33) több sarkantyú van. Ha a pajzsmező egyszer hasított és egyszer vágott, akkor *négyelt* pajzsot (34) kapunk. Bármelyik negyede a *telek* (35), ha a többi negyednél nagyobb, akkor *szabad telek* (36). A hasítás és vágás egyesítéséből keletkezik az egyszer hasított, kétszer vágott; kétszer hasított, egyszer vágott; hasított, elöl vágott; vágott, fenn hasított stb. címerpajzs (37—40). Kétszeres vágással és hasítással kilenc mezejű *sakkot* (41) kapunk. Leggyakoribb a négyszeres v. ötszörös osztással szerkesztett *sakkozott* (kockázott) címerpajzs, és ide sorozható a *zsindelezett* (42) pajzs is. Ha két harántvonal a közepén keresztjezi egymást, *harántnégyelt* (43) pajzsot kapunk. Mesteralakjai azonosak a vágással és hasítással osztott pajzséval. Egymást keresztvező több harántvonalal *rutázott* (44), *cikkezett* (45), *hosszúképpen rutázott* (46), *rácsozott* (47) stb. címer-

A címerek színei

1 arany, 2 ezüst, 3 vörös, 4 kék, 5 fekete, 6 zöld, 7 bíbor, 8 hermelin, 9 ellenhermelin, 10 evet, 11 fordított evet, 12 prém, 13, 14 damaszkózás

Cimerpajzs

1, 2 vízszintes osztás, vágás, 3 vágott pajzs, 4 alsó-, 5 felső-, 6 középszerűesű pajzs, 7, 8 vágásos pajzs, 9 fonál, 10 kettős ikerfonál, 11 hasított pajzs, 12, 13 jobb-, ill. baloldalt hasított pajzs, 14, 15, 16 cölöp 17 háromszor hasított pajzs, 18 hasításos pajzs 19, 20 jobb- és balharánt pajzs, 21, 22 jobbharánt és balharánt pólya, 23 háromszor harántosztott, 24 kétszer harántosztott, 25 harántfonal, 26, 27 haránt fekvésű pajzsfő és pajzstalp, 28 ék, 29 sívegezés, 30 galléroszás, 31 nagy ruta, 32 sarkantyú v. szarufa, 33 sarkantyúzott pajzs, 34 négyelt pajzs, 35 telek, 36 szabad telek, 37-40 hasítás és vágás egyesítéséből keletkezett mesteralakok, 41 sakk, 42 zsindeyezett pajzs, 43 harántnégyelt, 44 rutázott, 45 cikkezett, 46 hosszúképpen rutázott, 47 rácsozott, 48 zászlózott pajzs, 49 cölöpös pajzsfő, 50 ágas, 51 ágasos hasítás, 52 lebegő pólya, 53 hullámos-, 54 homorú-, 55 domború-, 56 lépcsős-, 57 fogas-, 58 ormos-, 59 felhős osztású mesteralakok, 60 hullámos-, 61 dongás pólya, 62 orom, 63 mankós orom, 65 tornagallér, 66 rohamcölöp, 67 farkasfogazat, 68 bizánci, 69 lepény, 70 lepényes bizánci

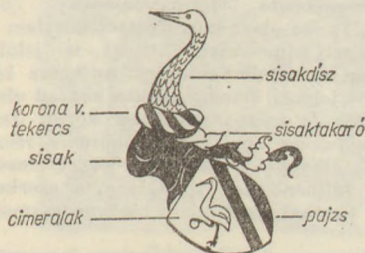
pajzs keletkezik. A vágás, hasítás és szelész kombinálásával számtalan pajzsosztás és újabb mesteralak szerkeszthető. Az ilyen pajzsformák közül leg-

gyakoribb a cikkezett v. zászlózott címerpajzs (48), a mesteralakok közül pedig a cölöpös pajzsfő (49), az ágas (50), az ágasos hasítás (51), a lebegő pólya (52),

s ide tartozik a keresztnek sokféle formája, az ún. *görög kereszt*, a *latin kereszt*, az *András-kereszt*, az *apostoli v. kettős kereszt*, a *pátriárka-kereszt*, a *jeruzsálemi és a máltai kereszt* stb. Ágainak végződése szerint van *lóherés*, *keresztvégű*, *csücskösvégű*, *rutavégű*, *horgonyvégű*, *man-kósvégű* stb. → *kereszt*. A pajzsmezők és mesteralakok neve és száma még szakporítható határoló vonalaik különféle formájával, a hullámos (53), homorú (54), domború (55), lépcsős (56), fogas (57), ormós (58), felhős (59) stb. osztással. A velük alakított mesteralakok közé tartozik a *hullámos és dongsó pólya* (60, 61), a *lépcső* (62), az *orom* (63), a *man-kós orom* (64), a *tornagallér* (65), a *roham-cölöp* (66), a *farkasfogazat* (67) stb. Egyéb előforduló mesteralakok még: a *bizánci* (68), a *lepény* (69) és a *lepényes bizánci* (70).

címersisak : a → *címer* egyik alkotórésze, amelyet a címerpajzs fölött helyeznek el. A heraldika kétféle ~ot ismer: a) a *zárt* ~ formái a *csuporsisak* (12. sz. vége), *csöbbersisak* (13. sz. vége, 14. sz.), *csőrsisak* (14. sz. eleje, 15. sz. vége) és b) a *torna- v. nyílt sisak* alfajai: a *pántos sisak* (a szem előtt lefelé hajló 5–7 pántból álló rosttal) és a *rostélysisak* (függőleges és kereszt-pántokkal). A csupor- és csöbbersisak általában háromszögletű pajzson, a csőrsisak a háromszögletű, a dobor- és tárcsapajzson fordul elő, a csücsköstalpú pajzshoz pedig a csupor- vagy csöbbersisak illik. A ~ rendszerint acélszínű, rostélyai pedig arannyal vagy ezüsttel vannak díszítve, azonban előfordul arany- v. ezüstsisak is. A 15. század vége óta gyakran *nyakék* függ róla. — Címer-egyesítéskor a pajzsra 2–3 sisakot is helyezhetnek. A heraldikai ~on a 13. sz. végén feltűnik a *sisakdísz* : plasztikus

kiképzésű alakzat (pl. szarvak, szárnyak, ernyők, kalapok, tollak, zászlók, emberi és állati alakok, virágok, műalkotások stb.), amely a sisakra festett régi (12. sz.-i) címerképből származik. Heraldikai szabály szerint a főcímeralakkal azonos, és annak a színeit is viseli. Két sisakdísz esetén az egyik a *segédsisakdísz*. A ráerősítés helyét *sisakoronákkal*, a címer színeit mutató lobogószalagos *tekeresekkel* vagy bojtos *párnákkal* takarták el. — A sisakot takaró régi kendőből keletkezett az

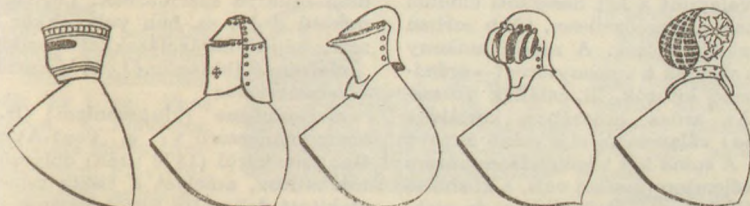
Címer a címersisakkal

eleinte köpeny alakú *sisaktakaró*. Levagdalt szélei idővel cafrangossá, szalag- v. levélszerűvé váltak (15. sz.). A 16. sz. óta alakja ornamentális lomb. Rendszerint két színű, s a címer színeit követi.

címertan, *heraldika* : a címerek ábrázolásai, azok leírásának szabályival stb. foglalkozó tudomány. A művészettörténet egyik → *attribúciós* segéd-eszköze.

címertartók : a címerpajzs két oldalán álló v. lebegő és a pajzsot tartó alakok: vademberek, angyalok, állatok (oroszlánok, sasok, griffek, szarvasok stb.).

cinedények : *övedények*, → *önművesség cingulum* <lat.> : a miseinget, a

Csuporsisak, csöbbersisak, csőrsisak, pántos torna vagy nyíltsisak és rostélysisak

reverendát összetartó öv, amely zsinórból v. széles, rojtos végű szalagból, viselője rangjának megfelelő színben készül.

cinkográfia <lat.—gör.-ből>: 1. fotókémiai eljárás nyomdai → *kliisé* előállítására; a reprodukálandó képet fényérzékeny réteggel bevont cinklemezre viszik át, amelyet aztán savval maratnak, hogy megfelelő nyomófelületet kapjanak. — 2. nyomtatás cink-(horgany-) lemezzel. — 3. az ilyen klisték előállító üzem.

cinquecento [csinkvecento] <ol. '500'>: az olasz művészettörténetben a 16. sz. elnevezése. Stílust is jelöl; ebben az értelemben nem az egész 16. sz.-ot jelenti, hanem csak a század első részét, az érett reneszánsz korát. Jellemzői: az aprólékos, dekoratív részletek elhagyása, az élethű közvetlenség, túlmenő nagyvonalúság, a szerkezeti tisztaság, a típusra törekvő eszmeiség.

cinterem <lat. coemeterium 'nyugvóhely' szóból>: 1. a templom körüli temető régi magyar elnevezése. — 2. protestáns templomok előcsarnoka v. oldalépitménye, ahová temetési szertások alkalmával a koporsót helyezik.

ciprusi művészet: → *föníciai művészet*
cirage [szirázs] <fr.>: 1. az → *üvegfestészet* alkotásain, pontosabban a festett üvegablakokon az arany hatását keltő sárga tónusok gyűjtőneve. — 2. a viaszsárga → *camaiéu*-festés neve.

Circe <lat.>, *Kirké* <gör.>: → *Odüsszeusz*

circus <lat.>, *circusz*: eredetileg az ókorban a napimádással összefüggő kultikus hely, később kocsiversenyek, majd egyéb játékok rendezésére szolgáló római versenypálya. Hosszúak alaprajzának egyik keskeny oldala félkörös kiképzésű. Ezen, valamint a két hosszanti oldalon húzódnak a lépcsőzetesen, több sorban elhelyezkedő ülések. A másik keskeny oldalon vannak a versenytérre (→ *aréna*-ba) vezető kifutók, ill. istállók (*carceres*). Az aréna hosszában korlátsáv (→ *spina*) választotta el a menő és jövő pályát. A spina két végén három-három kúpos céloszlop (*metae*) volt, a közbülső sávot általában → *obeliszkekkel* és szobrokkal díszítették. Legnagyobb a római

Circus Maximus volt, amely 185 000 nézőt fogadott be.

Cirill és Metód, Szt. (827—869; 815—885): mindketten püspökök, a szlávok térítői, akik lefordították szláv nyelvre a szent könyveket. Általában együtt ábrázolják őket, mégpedig püspöki ornátusban, pásztorbottal, püspöksüveggel, könyvvel v. templommal.

cista <lat. 'tok'>: 1. fedeles, henger alakú, többnyire vésett díszítésű fémedény az ókori görögöknél, etruszoknál és rómaiaknál a toaleteszközök megőrzésére (i. e. 4—3. sz.). — 2. legtöbbször alabástromból, ritkábban márványból készített szarkofág alakú etruszk hamvveder (i. e. 3—1. sz.), oldalait mitológiai jeleneteket ábrázoló domborművek díszítették, fedelén az elhunyt fekvő figurája volt látható.

ciszterna <lat.>: vízgyűjtő medence.
citadella <ol.> *fellegvár*: eredetileg spanyolországi kelta földvár, később általában fellegvár. A várakon v. városokon belül önálló erőd, a vár védőőrségének utolsó menedékhelye. Rendszerint a város felett uralkodó magaslatra építették, s környezetétől széles sík terület — az → *esplanade* — választotta el.

cizellálás, *caelatura* [célátúra] <lat.>: ötvöstechnikában a fémfelület végső megmunkálása, a nem kívánt érdességek, egyenetlenségek eltüntetése, finom díszítések fémbe vézése, karcolása, csiszolása.

clair-obscur [klér obszkür] <fr.>: → *fény és árnyék*

Cleopatra: → *Kleopátra*

cliché <fr.>: → *kliisé*

Clio <lat.>, *Kleió* <gör.>: → *Múzsák*

clipeus <lat.>: a → *pluviálé* hátán levő pajzs alakú szövettarab, a hajdani csuklya származéka. Legnagyobb méretű a 15. sz.-ban volt, ekkor hímzett, képes ábrázolásokkal díszítették.

cloisonné [kluázoné] <fr. 'rekeszelt'>: → *rekeszománc*

cloisonnisme [kluázonizm] <fr. 'rekeszománcszerű'>: a Pont-Avenban Gauguin körül (1873 után) dolgozó festők stílusa, amelyet a tiszta színekből alakított dekoratív foltok egymás mellé való helyezése jellemez (→ *színtetizmus*).

cloître [kluátr] <fr.>: **1.** → *kerengő*.
— **2.** általában a kolostori épületegyüttes.

clunyi apátság [klüni...]: 910-ben alapított bencés apátság K-Franciaországban, a román stílus egyik kiindulási helye, sajátos román kori építészeti stílus meghatározója.

clunyi csipke: a párizsi Cluny Múzeumban őrzött, korai → *reticella csipke* mintájú → *vert csipkéket* utánzó, újabbkeletű, Párizsban készült csipkék gyűjtőneve.

Cluny, Musée [müzeiklüni], Párizs: A francia nemzeti régiségek múzeuma. A Les Thermes de Julien (római kori palota, melynek romjaiból csak az egykori fürdő maradványai állnak) és az 1490-ben hozzáépült Hôtel Cluny épületében helyezték el 1833-ban A. du Sommérard régész középkori és reneszánsz emlékekben gazdag műgyűjteményét, amelyet halála után az állam megvásárolt. A múzeum 1844-ben nyílt meg. Középkori és reneszánsz szobrok, bútorok, kerámiák (különösen francia fajanszok), ötvös- és zománcművek (Limoges), textiliák, gobelinek s egyéb műtárgyak gazdag gyűjteménye. A II. világháború után teljesen átrendezték.

codex: → *kódex*

coemeterium, cimeterium <gör.—lat. 'nyugvóhely': az őskeresztény temetők elnevezése. Belőle ered a magyar *cintere*m kifejezés.

coenaculum [cönákulum] <lat.>: ebédlőterem. A római házakban gyakran az emeleten volt; róla így nevezték az egész emeletet is.

coiffure [kuáfür] <fr.>: → *fejdísz*

colobium <lat.>: a bizánci → *ikonográfiában* a keresztre feszített Krisztus öltözte: hosszú, ujj nélküli tunika.

colonnade [kolonád] <fr.>: → *kolonnád*

Colosseum <lat.>: 50 000 nézőt befogadó hatalmas amfiteátrum az ókori Rómában. Épült az i. sz. 80-as években, a Flaviusok uralkodása idején (Amphitheatrum Flavianum). Az épületen emeletenként dór, ión és korin-

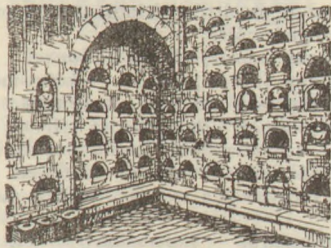

Colosseum

thoszi oszlopsorok váltakoznak. Nevét a mellette felállított hatalmas („kolosszális”) Nero szoborról kapta.

colosseum motívum: a dór, ión és korinthusi oszloprendeknek — a Colosseumhoz hasonlóan — egyazon épület különböző emeletein való alkalmazása (pl. itáliai reneszánsz paloták belső, udvari homlokzatán).

colubarium <lat. 'galambdúc': római és ókeresztény sírkamra, urnák elhelyezésére alkalmas, félköríves fülkékkel (→ *arcosolium*).

Colubarium

commode [komöd]: → *komód*

compluvium <lat.>: a római → *átrium* befelé lejtő tetején levő nyílás. A ~on keresztül jutott a fény és a levegő a római házba, a rajta becsorgó esővizet az alatta levő → *impluvium* gyűjtötte össze. Hideg időben áttetsző textilanyaggal zárták el.

concha <lat. 'kagyló': → *negyedgömb boltozat*

confessio [konfesszió] <lat. 'hitvallás': **1.** ókeresztény és középkori templomokban mártír v. hitvalló (confessor) sírja a főoltár alatt, előtte kis előtérrel, ahonnan a hívők az ereklyéket megközelíthették; a → *kripta* elődje.
— **2.** ajtóval elzárt nyílás az oltár alatt, amelyen keresztül keskeny akna vezet az ilyen sírhoz.

confident [kőfidā] <fr. 'bizalmas': bizalmas beszélgetésekre kiválóan alkalmas, párnázott, kettős karoszerű „S” alakú támlával.

Cong-ka-pa, Tsong-kha-pa (1357—1419):

a **ge-lug-pa** (sárgasüveges) lámaista szekta alapítója, amely Tibetben uralkodó szakta lett. Istenítették és Mandzsusri megtestesülésének tartják. Lótusztrónuson párnán ülve, ruhában és sárga süveggel ábrázolják, dharmacsakra → **mudrában**. Kezében lótuszszárat tart, amelyekből khadga (kard) és pusztaka (tekeres) nő ki a válla mögött.

connaissanceur [koneször] <fr.>; **connoisseur** [kaniszőe] <ang.>: műértő.

consignatorium <középlat.>: az ókeresztény keresztelő kápolnák melléktere, ahol az áttért felnőtteket a püspök megbérmálta.

console [közöl] <fr.>: → **konzol**

contour [kőtúr] <fr.>: → **körvonal**

contrapposto <ol.>: → **kontraposzt**

contre-émail [kötremáj] <fr.>: a festett zománcképek hátát borító zománcozás, amely díszítő szerepén kívül a tárgyakat a vetemedéstől is megóvta.

contrescarpe [kötörszkárp] <fr.>: → **ellenlejtő**

convictorium <középlat.>: közös ebédlőterem kolostorban stb. (→ **refektórium**).

copf füzér: a 18. sz. második felében dívó → **copfstílusra** legjellemzőbb, leveles v. szalagfonatos díszítőelem.

copfstílus: a 18. sz. második felében (kb. 1760–90), a → **rokokó** és a → **klasszicizmus** közt uralkodó művészeti ízlés, voltaképpen a XVI. Lajos (1754–93) francia királyról elnevezett építészeti

és dekorációs stílus (→ **Louis-seize**) [luisz] változata a Habsburg birodalom területén. Az elnevezés a stílus főmotívumára, a fonott → **füzérdíszre** is utal, mely II. József (1741–90) hivatalnokainak copfos parókájához hasonlít. A ~ így pejoratív értelmű, amelynek jelentése: józan, száraz; lendület, nagyság, erő és mélység nélküli. Helyes a **Louis XVI.** megjelölés, amely a stílus francia eredetét is hangsúlyozza.

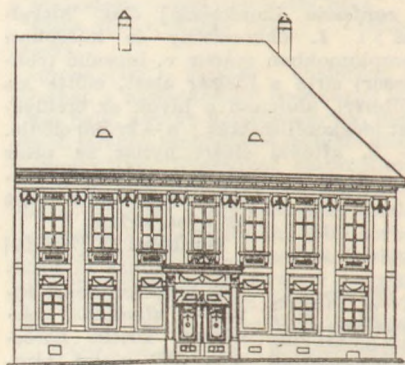
coppa amatoria <ol. 'szerelmi kupa'>: előkelő hölgyek arcképeivel díszített olasz reneszánsz → **majolika** csészék, amelyeket nászajándékkul készítettek.

cordovai tapéták: bőrtapéták, amelyek a 15.–17. sz.-ban nagy mennyiségben készültek Cordovában (→ **bőrkárpit**).

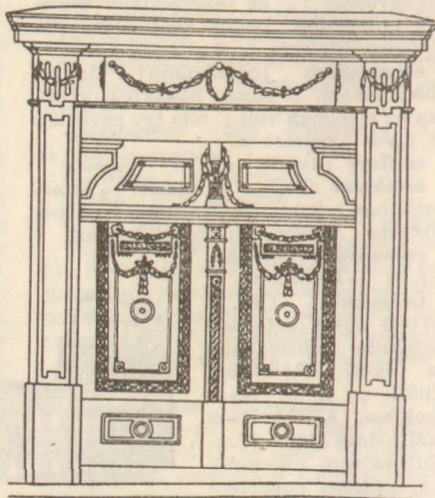
corduano <sp. 'kordován'>: cserzett, barkázott, de nem fényezett juh- és kecskebőr; előállítási módja a szatytyánbőrrel egyezik. A hímzett bőrmunkák kedvelt alapanyaga.

coromandel lakk: → **lakkművéség**

Coronati, Quattuor: a keresztény legendában négy szent kőfaragó: **Cladius**, **Castorius**, **Nicostratus** és **Simplicius**. Rómában a SS. Quattro Coronati templom őrzi emléküket. Kőfaragó szerszámokkal, fúróval és kalapáccsal ábrázolják őket.

Copf homlokzat (Budapest, Országház u. 5.) és ugyanennek a háznak faragott kapuja

corporale <lat.>: → *korporale*
corpus [korpusz] <lat.>: 1. a művészettörténetben 'összesség', 'egész'; olyan részletekre is kiterjedő jegyzék, amely valamely művészeti ág lehetőleg valamennyi fellelhető termékét felsorolja (pl. a magyarországi érmék ~a). — 2. Krisztus ábrázolt, mintázott teste a → *jeszületen*

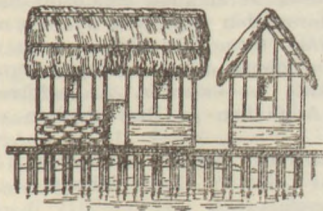
cortile <ol. 'udvartér': olasz reneszánsz palota négyzetes udvara, amelyet egymás fölötti, oszlopos, árkádos folyosók szegélyeznek.

cortina, curtina <ol. 'függöny', *courtine* [kurtin] <fr., *kortina*: 1. a vár fő védőfala. Általában két oldalzótorony vagy bástya közötti faszakasz. — 2. a 17. sz.-ig oltár, ágy, ablak két oldalán levő függöny.

Corvin, Corvina: → *Korvina*

cottage-roof minta [kátidzs ruf] <ang. 'kunyhófédél': II. Károly angol király (ur. 1660–85) udvari könyvkötőjének, Samuel Mearne-nek [szemjuel mirn] stílus kísérlete; maroquin bőrkötéssein a fődiele keretrajza házereszre emlékeztet.

courtine [kurtin] <fr.> → *cortina*
cölöépítmény: tavak, folyók sekélyebb vizére v. mocsarak fölé épített, a víz medrébe vert, cölöpökön nyugvó lakóépület. A házakat részben védelmi, részben élelmezési szempontból helyez-

Cölöépítmény

ték el így. A ~ az őskorban, főleg az új kőkorban és a bronzkorban elterjedt építómód volt. Európában főleg Svájcban kerültek elő ~ek maradványai (→ még *terramare*).

cölöpgát, palissade [páliszád] <fr.>: várvédelmi célokra, egymás mellé levert cölöpkökből v. gerendákból készített védőmű (→ *Carnot-féle fal*).

cölöprostély ;

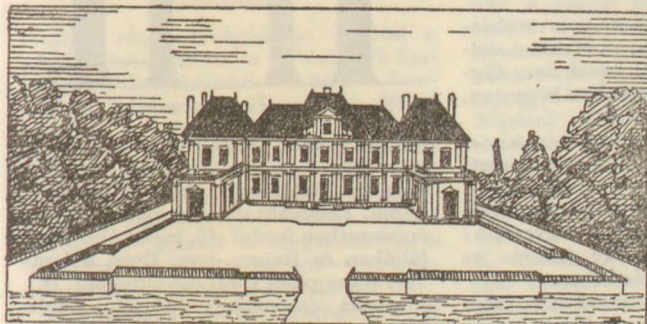
→ *csapórás*

craquelé [kráklé] <fr. 'repedezett': a kínaiaktól származó, a keramikában díszítésül is alkalmazott máztechnikai eljárás. A gyors lehűtésnél a cserép és a máz különböző mértékű összehúzódása folytán hálószerűen berepedező mázfelület maga a díszítés.

craquelure [kráklúr] <fr.>: a festményeken a festék lassú száradása következtében keletkező hajszálfinom repedések hálózata.

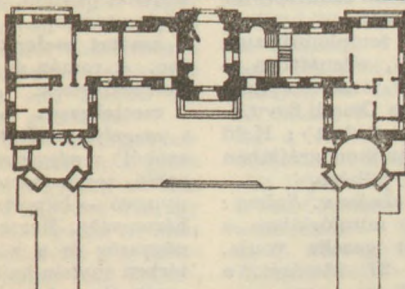
crayon-modor [krejő...] <fr.>: → *krétamodor*

crepida <lat.>: → *krépisz*

cour d'honneur [kurdonőr] <fr.>: francia → *kastélyok* díszudvara. A főépülethez csatlakozó, annak tengelyére merőlegesen álló, rendszerint alacsonyabb két épület-szárnny veszi közre.

Cour d'honneur (Maison Lafitte, nézet és alaprajz)

crocifissione [krocsifissziona] <ol.>: keresztrefeszítés, → *kálvária*.

crocquis [kroki] <fr. 'vázlat': → *kroki*

cromlech, *kromlech* <kelta>: új kőkori és korai bronzkori kőemlék, szabálytalan kőralakban felállított hatalmas faragatlan vagy csak nyersen megmunkált terméskövekből; ezek középpontjában áll a tulajdonképpeni emlékkő, a → *menhír*. A leghíresebb ~ek Angliában és Bretagne-ban vannak.

crucifixus <lat.>: → *kálvária*

crux <lat.>: 1. → *kereszt*. — 2. → *keresztalaprajz*

cryptoporticus <gör.—lat.>: → *kriptoportikusz*

csaitja <szanszkrit>: 1. a keresztény háromhajós bazilikához hasonló *indiai buddhista templomtípus*, → *féldongaboltozattal* fedett középhajóval és negyed-dongás mellékhajókkal. Ez utóbbiak szentélykörüljárószerűen veszik körül a félkör alakú apszist. Gyakran → *sztupa* is tartozik hozzá. A ~ok rendszerint sziklatemplomok. — 2. → *Atisa* jelképe.

csákóra vágott: régi magyar szabásmód a 17—18. sz.-ban, amelynél a dolmány szárnya deréktől lefelé nem függőleges, hanem ferde vonalban kiugorva, mintegy háromszöget alkot.

csalukja, *chalukja* <hindu>: a ~dinasztiáról elnevezett hindu építészeti stílus.

csámara, *chamara* <szanszkrit>, *fu-cu* <kínai>, *hossu* <japán>: légyecsapó; a felsőbbség, a tekintély jelképe az északi buddhista művészetben.

csampa, *champa* <szanszkrit>: fehér virág sárga porzóval; → *Maitréja*, az eljövendő Buddha jelképe.

csandi: a jávai templomtípusok egyike; cellatemplom, ellentétben a piramis alapépítményű terasztemplomtól. — Legszebb emléke Csandi Sevu.

csandra, *chandra* <szanszkrit>: Hold és Hold-sarló, a lámaista ikonográfiában → *Csandra* Hold-isten jelképe.

Csandra, más néven *Indu* v. *Szóma*: a védai brahmanista mitológiában a Hold istene. Szekerét gazella vonja, amint végiglátogatja 27 feleségét, a holdpálya 27 „házát”.

csapórács, *cölöpöstély*: a vár- és városkapuk béllekköveibe vésett vájatban (→ *csapórácshorony*) felhúzható és leereszthető rács. A felhúzott felvonóhíddal és a becsukott kapuszárnyakkal együtt a kapu fokozottabb védelmét biztosítja. (→ *felvonóhíd*)

csapórácshorony: középkori várkapuk bélletén levő vájat, amelyben mintegy sínen csúszik le a → *csapórács*, hogy a kaput elzárja.

csapószék, *ollós szék*, *pliant* [pliã] <fr.>: háttámla nélküli, átlós lábú, összecukható, könnyen dorhozható szék, a 15. sz.-tól terjedt el.

csarnokkripta: → *áttemplom*

csarnoktemplom: többhajós elrendezésű templom. A → *bazilikális elrendezéssel* ellentétben a mellékhajók és a

Csarnoktemplom metszete

főhajó azonos magasságúak. A főhajó a világítást a mellékhajók megfelelő magasan kiképzett ablakain keresztül kapja. Leggyakrabban a német gótikus építészetben fordul elő, leginkább Vesztfáliában és Bajoro-ban. Ilyen a budavári főtemplom (Mátyás-templom) is.

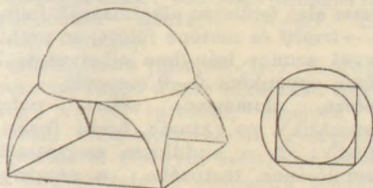
csattri <szanszkrit 'négy'>: indiai kupolás pavilon, amelynek fedelét négy oszlop tartja.

csavart oszlop: csavart törzsű oszlop. A román és barokk stílusorszakokban kedvelték.

cscecsebecse: → *nipp*

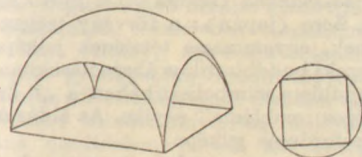
cszegely, *pendentif* [pãdãtif] <fr. 'függő szöböl': *négyzetes* v. sokszögű alaprajzú terek tartóelemei és a rajtuk nyugvó → *kupola* közé iktatott gömbháromszög. Megteremti az átmenetet a négyszög és a kőalaprajz között; a térben enyhén hajló háromszögű cikkely egyik éle a kupola aljához illeszkedik,

míg lefelé az ezzel az oldallal szemben fekvő csúcs az alapnégyyszög sarkára támaszkodik.

Csegely

csehboltozat: négyzetes alaprajzú teret lefedő gömbfelületű boltozat. Mivel a boltozat alapköre a boltozott négyszögletes tér sarkait érinti, a gömbboltozatnak a négyszögletes téren kívül

Csehboltozat

maradó részei levágódnak. Ezáltal a gömbboltozat széléin, a tartóelemek függőleges folytatásaként félkörös → *homlokívek* keletkeznek. Ugyancsak félkör alakúak a boltozat átlói. A boltozat súlya a négy sarokra és a homlokívekre nehezedik. Ennél a boltozatmegoldásnál a → *csegelyek* tulajdonképpen a gömbboltozat alkotórészeivé válnak. Ezért nevezik — főként a magasabb és a négyzetes tér fölött levő ~ot — *kupolaboltozatnak*, v. *függőkupolának* is.

csehporcelán: a Csehországban 1789 óta türingiai hatásra létrejött nagyszámú kerámiai üzemen készülő porcelánedények gyűjtőneve. Kezdetben a sèvres-i, meissen-i és bécsi minták kiváló utánzatait állították elő, később áttértek a kommercialis gyártásra.

csehüveg-boltozat: gömbfelületű boltozat, mint a → *csehboltozat*, de a gömb alapköre nem az alapnégyyszög sarkain átmenő, hanem annál nagyobb kör, így a gömbfelületből több vágódik le, mint az előbbinél. A → *homlokívek* s a boltozat átlói ez esetben tehát nem félkör-, hanem körszelet- (szegmens-) ívek.

Csehszlovákia művészete: A román stílusú építészet német, olasz és részben nyugati hatások alatt fejlődött ki a 12—13. sz.-ban. A *gótikus* építészet, szobrászat és üvegfestészet számos pompás alkotást hozott létre. Legjelesebb művésze P. *Parléf* (kb. 1330—99). A 15—16. sz.-i *reneszánsz* jórészt csak az építészeti díszítésekre szorítkozott és későgótikus elemekkel keveredett. A *barokk* korszak (17—18. sz.) jeles művészei voltak a nagyrészt Prágában működő K. I. *Dientzenhofer* (1689—1751) építész, F. *Brokoff* (1688—1731) szobrász, K. *Škreta* (1610—74), P. *Brandl* (1668—1731) és a Mo.-on is tevékenykedő szlovák J. *Kupeczký* (1667—1740) festők. A Habsburg elnyomás fokozódásával, főként a napóleoni háborúk utáni időben ~ben hanyatlás állt be. A sajátosan cseh nemzeti művészet kezdetét a festészetben a későromantikus J. *Mánes* (1820—71) fellépte jelzi. Hozzá hasonlóan a többi festő is a kor francia művészetében keresett a maga számára kiindulási pontot, többek között K. *Purkyně* (1834—68). A prágai Nemzeti Színház építése (1883) J. *Zíték* (1832—1909) tervei szerint a *neoreneszánsz*ot nemzeti stílussá tette. A szobrászatban a korszak legnagyobb alakja, a realista J. V. *Myslbek* (1848—1922) nemzetközileg is elismerést nyert. Az impresszionizmussal és a plasztika festőiségével való szembenállás jellemzi J. *Štursa* (1880—1925) szobrász műveit. Jelentős szobrászok: B. *Kafka* (1878—1942) és K. *Pokorný* (1891—). — A 20. sz. első évtizedeiben sok cseh festő csatlakozott a kubista, expresszionista és szürrealista áramlatokhoz. Az önálló polgári köztársaság megalakulása után az építészet a *konstruktivizmus* jegyében fejlődött. Hatalmas ipari építmények és lakónegyedek keletkeztek (J. *Gočar*, O. *Novotný*, P. *Janák* stb.). Ez a fejlődés a népi demokratikus Csehszlovákiában lényegesen meggyorsult (ifjabb J. *Gočar*, M. *Hladký* stb.). A mai Csehszlovák művészek közül megemlítenők: K. *Souček* (1915—) és J. *Slavíček* (1900—) festő, V. *Hložník* (1919—) grafikus, J. *Wagner* (1901—57) és J. *Kostka* (1912—)

szobrász. — Az iparművészet rendkívül fejlett (üvegműesség, kristályedények, keramika stb.).

Csehszlovákia művészeti múzeumai: Bratislava → *Múzeum Mesta Bratislavy*; Praha, Prága → *Uměleckoprůmyslové Museum*. → *Narodní Galerie*

csempé: mázas v. mázatlan cseréplap. A kályha~k a gótikában már gyakoriak voltak, domború figurális, a 17. sz.-ban növényi díszítéssel. A burkolólapok falak és padlók borítására szol-

Török félajánász falicssempé növényi díszítéssel

gálnak. Az arab-mór művészet és a reneszánsz sűrűn alkalmazta őket; anyaguk leginkább ónmázas cserép volt, gazdag, színes díszítménnyel (→ *azulejos*, → *budai majolika*).

csendélet, Stilleben (ném.), *nature morte* [natúr mort] (fr.), *natura morte* (ol.): élettelen tárgyakról, ill. azok csoportos elrendezéséről (virág, gyümölcs, szárnyas, hal, ételnemű, kelme, használati eszköz, hangszer stb.) készült festmény v. mozaik. A műfaj virágzása a 17. sz.-i holland mesterek

működésével kezdődött s érte el tetőpontját. (W. Heda, W. Kalf stb. festők.).

cseppkőboltozat, ékboltozat, sztalaktitboltozat: az arab-mór építészeten a → *kupola* és az alatta levő négyszögű tér átmenetének biztosítására egymás elé és fölé sorakozott,

sejtszerű kis alakzatokból készült boltozat. Elemei párkányokon, oszlopfőkön mint önálló díszítőelem is megjelennek.

cseppsor, guttae (lat.): a dór pár-

kányzat cseppekhez hasonló elemekből álló díszítménye. Az architráv felső részén, a fríz alatt, → *regulae* nevezetű plasztikus szalagocskákön, valamint *függőlemez* alsó felületén alkalmazzák (minden → *triglif* és metópé fölött, az architrávval azonos irányban elhelyezett 3 sorban, egyenként 6–9 cseppel).

csésze, alamizsna csésze, patra (szanszkrit), *po* (kínai), *hachi* [hacsi] (japán): 1. a buddhista szerzetesek felszerelésének tartozéka; a szegénység, a világi örömről való lemondás jelképe. — 2. *Avalokitésvarán*ak mint Buddha munkája folytatójának szimbóluma. — ~ *koponyából, kapala* (szanszkrit): a tántrikus kinyilatkoztatás lámaista jelképe.

csiga, tengeri csiga, dharmasankha, dharmasankha (szanszkrit), *fa-li* (kínai), *hora* (japán): a törvény terjesztésének, egyetemessé tételének jelképe az északi buddhisztikus ábrázolásokban. A buddhista szimboliztikában a „8 dicsőséges embléma” egyike. Az áldás és a jórafordulás jelképe.

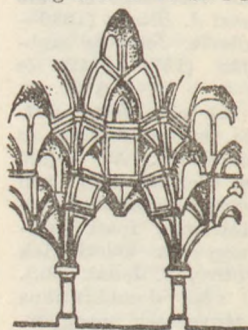
csigadisz: a → *voluta* magyar elnevezése.

csigalépcső: törés nélküli, csavart futású lépcső, amelynél a lépcsőfokok egyik vége a lépcsőház falán, a másik pedig egy központi tengelyen (orsó) nyugszik.

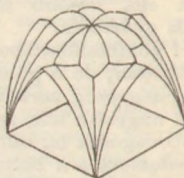
csillag: 1. az ókori Egyiptomban, Görögö-ban, Rómában a végzet jele. — 2. *hatágú* ~: Dávid király jelvénye a héber mitológiában („Dávid pajzsa”).

— 3. a keresztény ikonográfiában Szt. Domonkos, Szt. Bruno, Szt. Éloi, Assisi Szt. Ferenc, 5 ~: nepomuki Szt. János, 7 ~: az egyház attribútuma. — Szűz Máriát gyakran ábrázolják ~ok között (Stella Maris — Tenger Csillaga). — 4. *ötágú* ~: munkásmozgalmi szimbólum.

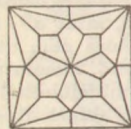
csillagboltozat: a bordás keresztboltozat továbbfejlesztése. Az átlós ívek

Cseppkőboltozat

Csillagboltozat

mellett a → *boltvállakból* még két-két v. több, középpütt csillagalakban ki-képzett bordasugar indul ki.

csillagos usák : tükrében csillagos medalionokkal díszített 16–17. sz.-i → *usák szőnyeg*.

csillár, *lustre* [lűsztro] <fr.> : a menyeyezetről függ díszes kiképzésű bronz, üveg v. fa tartómű, amelyen régebben világítótestekként gyertyákat helyeztek el bizonyos csoportosításban. Ez a gyertyatartó rendszer felépítés még ma az új világítástechnika idején is gyakori. A templomi ~ok gyakran korona (innen : Kronleuchter) v. abroncs alakúak, egy v. több sorban elhelyezett gyertyatartó karokkal. A nagyobb termek ~ai üvegprizmákkal ellátott sokágú tartók ; ezeket az indirekt világítás egyre inkább kiszorítja.

csintamani, *chintamani* <szanszkrit>, *ju-i-csu* <kinai>, *nyo-i-shu* <japán> : lángoló gyöngyszem. Buddhista jelkép, a Tan és a Tisztaság, tehát Buddha szimbóluma ; minden kívánság teljesítője. Mint díszítőelem perzsa közvetítéssel bekerült a török művészet formakincsébe is. Alakja : párhuzamos, hullámos felhőszalag fölött háromszög alakban álló három golyó.

csipke : len-, selyem- v. fémfonalból készített könnyed, áttört textilja. A reneszánsz korban Velencében jött létre. Művészi csipke a → *varrott csipke* és a → *vert csipke*. Az előbbi olasz és francia földön, az utóbbi Flandriában érte el legmagasabb művészi fejlődését. Kb. 1848 óta géppel is készítik. Nálunk már a 16. sz. második felében ismerték a csipkeverés mesteriségét. A tárgykörhöz tartozó további cikkeket → *alençoni csipke*, *argentan csipke*, *binche*, *brabanti csipke*, *brüsszeli csipke*, *buranói csipke*, *caeni csipke*, *Chantilly-csipke*, *Oluny csipke*, *dentelle à le Vierge*, *genovai csipke*, *görög csipke*, *guipure*, *Honitoncsipke*, *ír csipke*, *lavoro a fili tirati*, *lille-i csipke*, *macramé*, *malines-i csipke*, *mintalap*, *pannóniai csipke*, *passamano*, *passement aux fuseaux*, *recesscipke*, *relief-csipke*, *reticella-csipke*, *sedani csipke*, *teneriffa csipke*, *valenciennes csipke*, *veleneci csipke* címszavak alatt.

csipkés ív : → *legyezőív*

csipővas : 1. a keresztény ikonográfiában Szt. Ágota, Szt. Apollónia attribútuma. — 2. → *passió*.

csobolyó : 1. hengeres, zömök, csuklósfülű, kiöntőcsőves, nemesféműből készült hordozható díszedény szeszes italok számára. — 2. a népművészetben korong alakú fahordócska.

csóktábla, *osculatorium*, *pax* <lat.> : vallási tárgyú domborművekkel v. zománcal ékesített, hátán fogantyúval ellátott, elefántcsontból, márványból, fából v. fémből készített — néha zománcfestésű — képes táblácska, alján többnyire kis ereklyével. A misén hajdan erre adták a békecsókot a hívek.

csomózott csipke : → *macramé*

csomózott oszlop : román építészeti forma ; kettős oszloptörzseit úgy alakították át, mintha félmagasságban csomóra lennének kötve. A csomó apotropaikus (rontás ellen védő) jel volt.

csomózott szőnyeg : olyan → *szőnyeg*, amelynek mintáit nem szövésével készítik, hanem a láncfonalakra bizonyos rendszer szerint rövid színes vetülvonalakat hurkolnak. Az így keletkező csomókat soronként átvetett fonallal rögzítik. A keleti szőnyegek csomózásának két fajtája ismeretes : a → *szenné-csomózás* és a → *jordesz-csomózás*.

csónak : → *Kharón*

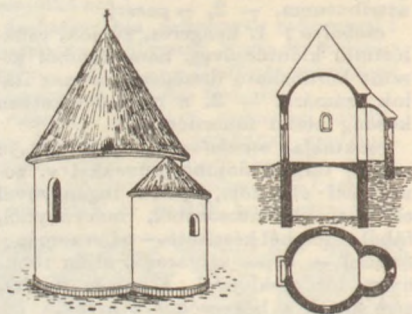
csonkakonty-tető : a nyereg- és a konty-tető egyesítése ; a nyeregtető oromfalának felső részén kontyescikok (→ *kontytető*) vannak.

csonka timpanon : → *timpanon*
káporna. Alsó szintjében a temetőből új sírok ásásakor kiemelt régebbi csontokat halmoztak fel. Felső részében kápolnát rendeztek be, ahol a gyászmiséket tartották. A román építészetben gyakori, pl. a jáki temetőkáporna.

csontfaragás : használati tárgyak és ékítmények készítése állatesontokból. Már a kőkorszakbeli ember ismerte ; ma is jelentős helyet foglal el minden népművészetben, elsősorban a vadászat- és állattenyésztéssel foglalkozó embercsoportoknál. Művészeti jelentősége főként az → *elefántcsont-faragás*nak van.

csontporcelán : foszfor-savas mésztartalmú angol → *lágyporcelán*. A francia *pâte tendre*-nál művészi és gyakorlati

csontház, ossarium, carnarium <lat.> :
kerek v. centrális alaprajzú temető-

Csontház nézete, metszete és alaprajza

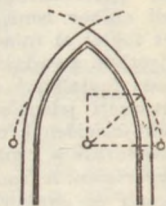
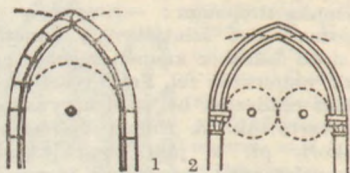
szempontból is jelentéktelenebb. Először a 18. sz.-ban Worcesterben állították elő.

csontüveg : kalciumfoszfát tartalmú, csontszínű, át nem látszó üveg. A kalciumfoszfátot korábban csonthamu formájában keverték az üveganyaghoz ; innen ered elnevezése. A régi magyar hutákban is sok ~ készült (→ még *tejüveg*, → még *opálüveg*).

csoportképmás : → *régenskapok*

csótár : bőrből v. textilanyagból készült, gazdagon hímzett takaró, amely a nyereg mögött ill. alatt a ló hátát díszítette.

csúcsív : két középpontból szerkesztett ívforma, amelyet a hegyes szögű ívzáradék jellemez. Fajtái : 1. az egyenlőoldalú ~ két olyan körívből áll, ame-

Csúcsívek

1 egyenlőoldalú, 2 tompa-
csúcsív, 3 lándzsátó

lyek középpontja a két vállpont ; 2. a tompa ~nél a középpontok a vállvonalon arányosan helyezkednek el ; 3. a lándzsáívközéppontjai az ívnyomon túl, a vállvonal kétoldali meghosszabbításán fekszenek.

csúcsíves dongaboltozat : a csúcsíves keresztmetszetű, egyenes záradékvonalú, tagolás nélküli hosszanti térfedő elem.

csúcsíves keresztboltozat : két egymásra merőleges irányú → *csúcsíves dongaboltozat* kereszteződéséből adódó, vízszintes v. emelt → *záradékvonalú* boltozat. A két boltozat találkozásának metszésvonalainál kiképzett bordák viselik a boltozat súlyát. Négyzetes terek beboltozására alkalmas.

Csúcsíves és hatsíves keresztboltozat

csúcsíves stílus : a gótikus építészeti stílusának magyar neve. A csúcsív e stílus egyik jellegzetes, de csak külsőleg megjelenési formája. Az építészeti szakirodalom ezért elkerüli a ~ elnevezést (→ *gótikus stílus*). Lényeges szerkezeti eleme a → *bordaboltozat* és a → *támpillérendszer*.

csutás üveg : → *tányérkarika-üveg*

csürlődísz : csúcsára állított négyzetalakhoz hasonló, két oldalt lekerekített, másik két oldalán ívelt csúcsokban végződő díszítőforma. Feltehetően keleti eredetű és a perzsa brokátok, majd olasz bársonyok → *gránátalma* (ábra) mintáját körülölelő rácsmustra rendszer kontúrrajzából vezethető le. Neve a szövésnél használt „csürlő” tájszóból ered.

csürlős sisak : háromszögű oromzatközből indított, a gótikus építészetben kedvelt gúla alakú toronytető.

cubiculum <lat.> : 1. az ókori római lakóház hálóterme. — 2. katakombákban a mártírok sírkamrája.

cul-de-lampe [kül dő lép] <fr. 'lámpafenék'>: **1.** falhoz illeszkedő, felfelé szélesedő kúp alakú támasz; kisebb torony, erkély, szószek stb. tartására szolgál. — **2.** könyvekben a fejezetek végét jelölő háromszög alakú záródísz, amely a 18. sz.-ig ornamentális, azután figurális ékítményű. — **3.** mennyezet v. boltív díszítése, amely alulról templomi lámpához hasonlít.

Cupido: római isten; Ámorral (→ *Erósz*) azonos szerepe van. Szárnyas gyermekalakként ábrázolják (Freskórészlet Pompejiből. Nápoly, Nemzeti Múzeum).

cuppa <lat.>, **coppa** <ol.>: a → *kehely* esése alakú italtartó része.

curtina <olasz>:
→ *cortina*

custodia <lat. 'őrzőhely'>: középkori ötvösművű szelence, lapos v. kúpos fedéllel. A szentelt ostyát őrizték benne.

Custodia

D

dadaizmus <fr. 'vesszőparipa' szóból>: 1916-ban Zürichből elindult legszélsőségesebb kispolgári, anarchisztikus irányzat. Alapítói T. Tzara és H. Arp voltak. Esztétikai téren is minden elv, rend és szabály értelmetlenségét hirdette; a teljes nihilizmust a tartalomban és a formában is; ellentett minden hagyományos ábrázolási módszert. A festészetben és a szobrászatban állást foglalt a logikusan megfogalmazható tartalommal és a valóság hű v. akár elváltoztatott visszaadásával szemben, és célját csupán a művész teremtő ösztönének kielégítésében, a művészi munka lényegét pedig a dolgok véletlen egy-más mellé kerülésében látta. A festészetnek nemcsak régi módszereit, hanem hagyományos technikáját is elvetette; a dadaista festők az alapul szolgáló vászon- v. deszkalapra használati tárgyakat és azok töredékeit ragasztották és szögezték fel, majd ráfestéssel „foglalták össze” (→ *merzizmus*). A dadaista szobrászok ugyanilyen módon készítették fa- és kötömbökhöz hasonló *objektjeiket*. A ~ a → *szurrealizmus*ba torkollott.

dagerrotípiá, daguerrotípiá: a fénykép őse. Készítését J. N. Niepce (1765—1833) eljárásának tökéletesítésével L. J. M. Daguerre (1789—1851) találta fel (1839). Simára csiszolt ezüstlemezt jódgőzzel tett fényérzékennyé, és erre „fényképezett”. Az előhívás után a lemezen megrögzített kép egyetlen példány volt, másolatot nem lehetett róla készíteni.

dagoba: a → *sztúpa* szingaléz neve Ceylonban.

Dahlem, Museum, Berlin (NSZK): Anyagát a Kaiser Friedrich Museum és a Deutsches Museum Ny.-Németo.-ba került festményei és szobrai, az állami

kastélyokból összegyűjtött tárgyak, főképp 18. sz.-i francia festmények és az 1950 utáni új szerzemények alkotják. Részlegei: 1. *Képtár*. A német reneszánsz nagy festői közül A. Altdorfer, az idősebb Lucas Cranach, az ifjabb H. Holbein és Albrecht Dürer művei szerepelnek. A 15. sz.-i németalföldi festészetet J. van Eyck, G. David, R. van der Weyden, H. van der Goes munkái képviselik. A 17. sz.-i flamand és holland művészetet Rubens, Rembrandt, Van Dyck, P. és J. Brueghel, Terborch és Vermeer van Delft képei szemléltetik. A tájképfestők közül J. van Ruysdeal és Hobbema a kiválóbbak. Az olasz cinquecento művészei közül Raffaello, Tiziano, J. Tintoretto, Sebastiano del Piombo és Caravaggio művei említendők. Az itáliai settecentót G. B. Tiepolo, Canaletto, Guardi, a korai francia reneszánszot J. Fouquet, a 18. sz.-ot A. Watteau képviseli. A spanyol festészetről Velázquez, Zurbarán és Goya néhány képe ad ízelítőt. — 2. *Szoborgyűjtemény*. a) Késszobrok és bizánci emlékek Egyiptom, Szíria, Bizánc, Oroszo. és Itália földjéről; szobrok és domborművek, elefántcsonttáblák, ikonok, iparművészeti tárgyak. b) Középkor. Karoling- és román kori falfaragások, bronzművek, elefántcsont domborművek É-Európából (8—13. sz.). Nevezetese a rajnai és sváb faszobrok. A Pisanók több márványszoborral és domborművel szerepelnek. c) Későközépkor, 15. sz. vége, 16. sz. eleje. Az anyag nagyrészt színezett fapasztika; A. Krafft, H. Leinberger, H. Douwermana és T. Riemschneider munkásságát több kiváló darab képviseli. Az itáliai korareneszánsz valamennyi neves mesterétől vannak

szobrok v. domborművek. d) Újkor, reneszánsz és manierizmus. Márvány- és bronzszobrok J. Sansovinótól és A. Vittoriától. A kisplasztika mesterei: B. Cellini, G. da Bologna és N. Roccatagliata, P. Vischer, Ludwig Krug, Hans Schwarz, F. van Loo, A. de Vries és mások művei. e) Barokk, rokokó és klasszicizmus; olaszok: G. L. Bernini, A. Algardi és mások; portrészobrok, mitológiai és vallási tárgyú művek; németek: E. Quirin Asam, F. X. Messerschmidt; franciák: Bouchardon, Girardon.

Daidalosz <gör.>, *Daedalus* <lat.>: a görög mitológiában a krétai labirintus

Daidalosz és Ikarosz

(a római Villa Abbaziaiban levő relief után)

építője. Ő árulta el Ariadnének, miként tud Thészeusz a labirintusból visszatérni. Ezért Minosz király haragjában fiával, Ikarossal együtt őt is oda záratta. Ők azonban szárnyakat készítettek maguknak és elrepültek. Ikarosz (Icarus) atyja figyelmeztetése ellenére a viasszal készített szárnyakkal a Nap közelébe repült, a melegtől a szárnyak leváltak, és ő a tengerbe zuhant (idősebb P. Brueghel, Brüsszel).

dalmatika: eredetileg bő újjú hosszú kabát, dalmáciai előkelő viselet; innen a neve. A 4. sz.-tól katolikus liturgikus öltöny a papi segédlet részére. A miseruhával azonos anyagból készül, bő újjú,

két oldalt nyitott, térdig érő, hátul bojtokkal díszítve.

damasquinage [dámászkinázs] <fr.>: → *tausirozás*

damaszkuszi fajansz: vidám színézésű, egyszerű mintájú török félfajanszok gyűjtőneve, amelyeknek a szíriai Damaszkusz csak kereskedelmi piacuk volt. Az ún. → *rhodoszi fajanszokkal* való rokonságuk alapján feltehetően a kisázsiai Niceában, a mai Isnikben (→ *niceai fajansz*), valamint Kütahiában (→ *kütahyai fajansz*) készültek a 16. sz.-tól, ill. 17. sz.-tól kezdődően.

Damaszkuszi Múzeum, Damaszkusz (Szíria): a régi muzulmán művészet gazdag tárháza. Műkincsei: Balak Ben Bahram síremléke, damaszkuszi kerámiák, művészi bútorok, üvegek, zománck munkák, kéziratok.

damaszkuszi stílus: az → *iszlám művészet*ének egyik változata, amely a cordovai arab-mór stílus ellenhatásaként Damaszkuszban fejlődött ki az Abbaszida kalifátus uralma alatt (750–1258).

damaszkuszi szőnyeg, *kairói szőnyeg*: a török manufaktúraszőnyegek egyik fajtája; selyemfényű gyapjúból v. selyemből csomózott, aprólékos geometrikus, ún. kaleidoszkóp rajzú, 16–17. sz.-i szőnyegek, amelyek készítői helye eredetileg valószínűleg Kairó, később Konstantinápoly volt. Régebben tévesen Damaszkuszból származtatták.

damaszt <Damaszkusz város fr. nevéből>: selyemből, pamut- v. lenanyagból készült, legfeljebb kétféle színű szövet. Mintáját a különféle kötési módok alkotják, mégpedig úgy, hogy az egyik oldal mintája a másik alapja, és viszont. Így fe-

Firenzei aranybárony dalmatika

lületén a beszövedt ábrának, díszítménynek az anyagraeső világitás szerint fényes v. tompa, pozitív v. negatív képe tükröződik. Európában az olaszok gyártották először a 14. sz.-ban.

Danaé: a görög mitológiában argoszi királylány, akihez Zeusz aranyeső alakjában közeledett

(Rembrandt, Leningrád, Ermitázs; Correggio, Róma, Villa Borghese). Az ő gyermekük → *Perszeusz*.

Danaidák: a görög mitológiában Danaosz király 50 leánya, akiket testvérének, Aigüptosz királynak fiai vettek feleségül. Danaosz ellenséges viszonyban volt fivérével, és leányait rávette, hogy a nászéjszakán öljék meg férjeiket, akik ezt Hüpermnésztra kivételével meg is tették. Büntetésük az alvilágban, hogy egy lyukas hordóba vizet kell hordanioik. (Ch. Lebrun rajza, Frankfurt am Main).

Danaidák
(relief után, Róma, Vatikán)

Dánia művészete: kb. i. sz. 1000-ig a germán művészet része. Román stílusú művészete német, a gótikában nagyrészt francia mintákhoz igazodott, de a helyi jellegnek megfelelő → *téglagótika* változatban. A reneszánsz lényegében az országban tevékenykedő németek műve, míg a *barokk* és a *klasszicizmus* francia közvetítéssel jutott el az országba. Jeles építésszek: a klasszicista K. F. *Harstorff* (1735—99), J. D. *Herholdt* (1818—1902), a Ny-Carlsberg glyptothéka palladiánus ízlésű alkotója és M. *Nyrop* (1849—1921), a koppenhágai városháza nyerségla épületének létrehozója. A 18. sz. kiemelkedő dán művészei: B. *Thorwaldsen* (1768/70—1844), az európai hírfü klasszicista szobrász, valamint J. *Juel* (1745—1802) és Ch. W. *Eckersberg* (1783—1853) festők. A 19. század második felében a festészet két irányzatra szakadt: a „nemzetiekre” (pl. Chr. *Dalsgaard*, 1824—1907) és a „külföldiekre” (pl. P. S. *Krøyer*, 1851—1909, a francia plein air festészet követője). A *szimbolista* irányzatot J. F. *Willumsen* (1863—) képviselte. A 20. sz.-ban

a francia expresszionizmus hatása érezhető *Giersing*, *Weie* és *Lundström* műveiben. A szobrászat fejlődésére mindmáig nagy hatása van *Thorwaldsen* életművének.

Dánia művészeti múzeumai: Kóbenhavn-Koppenhága: → *Ny-Carlsberg Glyptothek*, → *Thorwaldsens Museum*

Dániel: a bibliai legendában próféta a zsidók babiloni fogsága idején. Nabukodonozor király aranyzobrot állíttatott és megparancsolta, hogy mindenki azt imádjja. Három társával együtt ~ ezt megtagadta, ezért tüzes kemencébe vetették őket, ahol azonban a lángok nem ártottak nekik (Ch. Natoire rajza, Bp. Szépművészeti Múzeum). — Dárius perzsa király oroszlánverembe záratta ~t, mert nem volt hajlandó a bálványt imádni (Salvator Rosa, Chantilly, Musée Condé). Másnap épségben szabadult ki a veremből. — Belsazar (Baltazar) babiloni király udvari lépével lakomáján a jeruzsálemi templomból elhurcolt aranyedényekből ivott, miközben egy kéz a falra írta „Mene, tekel, ufarszin.” A szavak értelmét Dániel fejtette meg: „Meggzámáltattál, megmérteél, könynyűnek találtattál” (Tintoretto, Bécs, Kunsthistorisches Museum.)

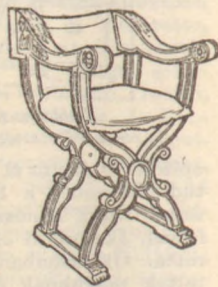
dantesca <ol.>: ollós lábú, bőr v. bársony ülőlapú és támlájú olasz reneszánsz karosszék.

Daphné: → *Apollón darázssejt díszmény*: hat- v. többszögű rekeszekből álló ornamentika.

dárda, lándzsa: Szt. Adalbert ikonográfiai attribútuma.

Dardanella-edények: hosszú nyakú, áttört fedelű, kisázsiai files cserépkorsók, zöld, sárga v. barna mázas alapon festett, esetleg domború, itt-ott aranyozott díszítéssel.

dareikosz <gör.>: Dárius-arany, perzsa aranyérem. Súlya kb. 8 g, I. Darioosz (ur. i. e. 522—486) kezdte veretni. Előlapján a király képe van, íjjal a kezében, féltérdén, hátlapján pedig díszítő

Dantesca

elemek. Értéke i. e. 400 körül egy gyalogos katonai havi zsoldjának felelt meg.

darmstadti művésztelep: A 19. sz. utolsó éveiben az Angliából kiinduló új építészeti és iparművészeti stílus (→ *szecesszió*) meghonosítására Ernst Ludwig hesseni nagyherceg alapította 1901-ben. Nagyobb jelentősége csak a 20. sz. első éveiben volt; 1917-ben feloszlott. Fő képviselői P. Behrens, H. Cl. van de Velde, J. M. Olbrich.

datálás <lat.-ból>: keltezés, kormeghatározás. Művészeti emlékek keletkezési idejének meghatározása.

Dávid: Izrael második királya. A képzőművészetben gyakran ábrázolt alak. *Sámuel Dávidot felkeni királlyá* (Raffaello a vatikáni Loggiák falképsorozatában); *Dávid hárfán játszik Saul előtt* (Rembrandt festménye, Hága, Mauritshuis); ~ legyőzi Góliátot, az óriás termetű filiszteus harcos ellen parittyával áll ki (Donatello, Andrea del Verrochio, Michelangelo, Bernini szobrai). Saul hatalmát félti tőle, ezért dárdát dob a hárfán játszó ~ felé. Az Úr parancsára ~ előző helyéről ünnepélyes menetben Sion várába viteti a frigyládát, amelyet énekelve és táncolva kísér. ~ palotájából kitekintve meglátja Betsabét és szerelemre gyulad iránta (*Betsabe a fürdőben*, Rubens festménye, Drezda). Betsabe férjét, Uriást ~ csatába küldte, ahol az elesett. Így ~ feleségül vehette Betsabét. Ezért a tettéért Isten Nátán profétát küldi hozzá, aki megfeddi őt.

D. D., donum dedit <lat.>: Felajánlotta... (Felirat kegyhelyeknek ajándékozott tárgyakon az ajándékozó nevével).

debreceni kötések: 18–19. sz.-i kézi-festésű pergamen könyvkötések. Stílusuk átveszi a helyi népi színezés eleven-ségét, kézi aranyozásuk erősen tömött.

décor à la corne [dékor alá.korn] <fr.>: bőségszaruminta. A roueni fajanszok népszerűsítették.

decorated style [dekerétid sztájl] <ang. 'díszes stílus': az angol gótika második szakaszának (kb. 1250–1360) elnevezése. Két változata van: 1. a *geometrical style* [dzsiametrikel sztájl] tiszta geometrikus elemekből, és 2. a *flowing style* [flóving sztájl] <ang. 'oldott stílus': egymásba átfolyó geo-

metrikus és egyéb alakzatokból. (A~első szakasza az → *early english style* [āli inglis sztájl] <ang. 'korai angol stílus') volt. **décor ferrennière** [dékor feronjēr] <fr. 'kovácsdíszítmény': rokokó díszítmény, a rács és lombdíszek keveréke.

Déianeira: → *Héraklész*

dekasztülosz, dekastylos <gör.>: antik görög templom, keskenyebbik oldalán tíz oszloppal.

dekoráció <lat.-ból>: 1. a díszítés, díszítmény egésze, szemben az *ornamenssel*, amely a ~ valamely elemét, motívumát jelenti. — 2. dekorálás, tetsetzős minták alkalmazása.

dekoratív művészet: → *díszítő művészet*

dekoratőr <fr.>: 1. ünnepségek, díszfelvonulások, előadások művészi kere-

tének tervezője. — 2. alkalmi lakás berendező, díszlettervező.

del., delin: a → *delineavit* rövidítése.

delfin: → *delfin-elefánt*

delfin-elefánt: → *Varuna* isten ábrázolásain félig delfin, félig ele-

fánt alakú víziszörnyön ül.

delfi fajansz: a németalföldi Delft manufaktúráiban a 17–18. sz.-ban készült ónmázás fajanszok gyűjtőneve. Fejlődése három periódusra osztható: 1. fehér alapon kék színnel, alakokkal és jelenetekkel díszített darabok, kb. 1710-ig; 2. kínai és japán hatás alatt alkalmazott színes festésű keleti motí-

Delfin-elefánt

IN DE DELF. SE. VIN.KEL.

.i.D.

Delfti fajansz jegyek

vumok kb. 1740-ig; 3. a kereslethez igazodó tömegtermelés kora, amelyben a legkülönbözőbb mintákat alkalmazták.

Dénárok

1 I. István (1000–1038), 2 III. Béla (1173–96) *denárja*, 3 XII. sz.-i, 4 szlavón *denár* IV. Béla (1235–70) korából, 5 *friesachi denár* (XII. sz.), 6 *bécsi denár* (XIII. sz.), 7 I. Lajos (1342–82) *szerecsenfejes denárja*, 8 II. Mátyas (1608–1619) *madonnás denárja*

delineavit, delin., del. <lat. 'rajzolta': rézmetszeteken a rajzoló neve előtt áll, és nem vonatkozik mindig az alkotóra v. tervezőre (inventor). (→ még *inv.*)

Demeter, Démétriosz, Szt.: görög mártír. A keresztény legenda szerint prokonzul volt; hitvallása miatt 306-ban börtönében lándzsával szúrták agyon. Katonaruhában, lándzsával és pajzsával ábrázolják. Az *Athosz-hegyi Fesztőkönyv* előírása szerint Szt. Györggyel együtt minden görög keleti templomban ott kell lennie a képének.

Déméter <gör.>, *Ceres* <lat.>: a görög-római mitológiában a termőföld isten-nője. Búzakalással, gyümölcsökkel, bőségszaruuval ábrázolják (Pannóniai Mihály, Budapest, Szépművészeti Múzeum). Leányát, Perszephonét Hadész (Plutó), az alvilág istene rabolta el; ~ könyörgésére azonban Hadész megengedte, hogy Perszephoné az év kétharmad részét az Olümposzon töltsen.

démon <gör.>: emberfeletti szellemi lény v. erő; lehet jó v. gonosz. —

demotikus írás <gör. 'népi' szóból>: az egyiptomi → *hieratikus írásból* az i. e. 7. sz.-ban kialakult, számos rövidítést tartalmazó népies kézírás, amelyben a hieroglif-jelek eredeti alakja már teljesen felismerhetetlenné válik.

denár, denarius <lat.>: 1. ókori római ezüstpénz; i. e. 269-ben verték először. — 2. a középkorban általánosan használt pénznem, amelynek értéke országonként és koronként változó volt. — 3. változó értékű magyar ezüstpénz, amely I. István uralkodásától Mária Terézia uralkodásáig volt forgalomban. Mária Terézia alatt már rézből verték.

denevérszárnyú nő: a hét főbűn közül a Góg szimbóluma a keresztény ikonográfiában.

dentelle [dätel] <fr.>: a textilrodalomban a → *vert csipke* francia neve; általánosságban mindenféle csipke.

dentelle à la Vierge [... alá vjerzs] <fr.>: a 18. sz. második felében készült → *vert csipke* hálós alapon rozettás díszítéssel.

denticuli <lat.>: → *fogsor*

dépôt-lelet [dépó...] <fr.>: → *rak-tárlelet*

Déri Múzeum, Debrecen: 1923-ban alapították. Déri Frigyes 7000 darabból álló nagyértékű, 1920-ban a magyar államnak ajándékozott műgyűjteményét és a régi városi múzeum anyagát öleli fel. Épülete Györgyi Dénes és Münich Aladár tervei szerint 1926–27-ben épült. A Medgyessy Ferenc szobraival

díszített új palotát 1930-ban nyitották meg. Emeleti része a Debrecen város történetére vonatkozó gyűjteményt foglalja magában. A II. emeleten van nagyértékű múzeális gyűjteménye, a tulajdonképpeni Déri-gyűjtemény, amelynek képzőművészeti részét a Szépművészeti Múzeumnak egy válogatott állami letéte egészíti ki. Itt őrzik külön teremben Munkácsy Mihály *Ecce Homóját*, továbbá Szinyei-Merse Pál, Madarász, Mészöly, Székely Bertalan néhány híres képét. Modern magyar szoborgyűjteménye is értékes. Ugyanitt van a régi városi képtár anyaga és a Csokonai-ereklyetár is.

Deruta, Diruta: a 16–18. sz.-ban a perugiai Derutában működő olasz majolikaműhely. Itt készítették először olasz földön lüszteres mázat.

DERUTA
G

Derutai majolitikajegy

desornamentado stílus (sp. 'dísztelen stílus'): a spanyol reneszánsz szigorú stílusa, amely Castiliában II. Fülöp uralkodása (1556–98) alatt terjedt el. Fő műve az → *Escorial*.

dessin [deszē] (fr. 'rajz'): 1. a rajz, rajzolás francia elnevezése. — 2. a csipke pergamentlapra rajzolt mintája (sablonja), amelynek nyomán varrják v. verik.

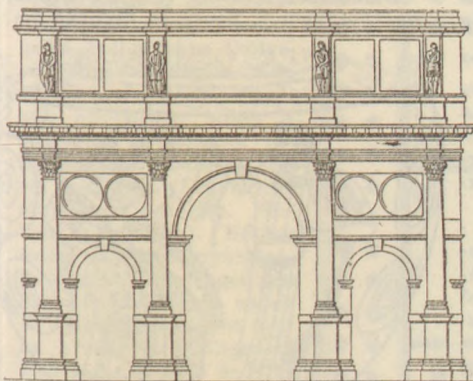
Dharma: 1. → *Jama*. — 2. a Buddha által hirdetett tan, Buddha törvénye.

Dharmapálák: a buddhista hit védői; borzalmas külsővel, ékszerekkel ábrázolt alakok a → *lámaizmus ikonográfiájában*. *Hajagriva* a lovak védelmezője, *Mahakala*, a „nagy fekete”, a sátor és a tudomány védője, a gazdagság ura, *Jama* a halál ura, a halottak bírója, *Jamantaka* a halál urának leigázója, *Lha-mo* a Dalai Láma védnöknője, *Kuvéra* a gazdagság istene, *Szjabrahma* a Fehér Buddha. A két utóbbinak nincs ijesztő külseje.

Dhritarástra, Dhritarashtra (szanszkrit), *Jikokuten* [dzsikokuten] (japán): a buddhista mitológia szerint a → *négy világtáj őreinek* egyike, Kelet uralkodója, a gandharvák (égi zenészek) ura. Fehérarany sziklákon ül, kezében húros hangszer, vörös ruháján páncél, fején korona.

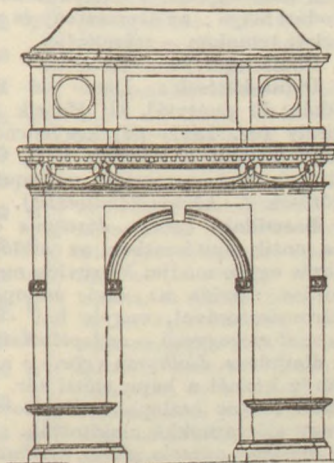
diadalív: 1. a templom → *szentélyét* a → *hajótól* elválasztó boltív (arcus triumphalis). — 2. → *diadalkapu*.

diadalkapu, diadallu, porta triumphalis (lat.): győzelem emlékére emelt, szabadon álló íves kapuzat. Rómában emeltek először ~t a győztes hadvezérek, ill. császárok diadalmenetei alkalmából, eleinte ideiglenes, majd később állandó jelleggel. Homlokzatait az ünnepelt esemény domborművei díszítik, tetején, az → *attika* fölött eredetileg a győztesnek diadalmi fogaton álló szobra foglalt helyet.

Diadalka puk

A római Septimius Severus diadalto és az egyetlen magyarországi diadalkapu Vácott (1764)

diadalkereszt: a román és gótikus templomokban a diadalgerendán, a → *szentélyrekesztő* fal fölött elhelyezett festmény (rendszerint Olaszó-ban) v. plasztikus csoport (általában az északi országokban), amely a megfeszített Krisztust ábrázolja Máriával és Szt. Jánossal.

diadém <gör. 'homlokszalag': 1. az ókori Görögországban a fiatal nők és férfiak homlokdíszre gyapjúból v. seelyéből (pl. Polükleitosz *Diadumenosz* szobrán i. e. 5. sz.). — 2. a fejet övező ékszer. — 3. az ókori Közel-Keleten, majd Rómában és Bizáncban nyitott, abroncsszerű korona; ilyen volt II. Gézáé is, amelyet Szt. István koronájával egyesítettek, továbbá az ún. Monomakhosz-korona (Magyar Nemzeti Múzeum). — 4. a hindu védai bráhmai ikonográfiában → *Indra* és más istenek ábrázolásain fordul elő. — *Pávátollas* ~ → *Krisna* isten ábrázolásain látható.

diáfánkarc <gör. 'átlátszó, áttetsző' szóból>: → *üvegkarc*

diáfánkép: 1. üvegre festett átlátszó kép. — 2. áttetsző nyomat (diáfánpapír), amelynek ablakra tapasztásával az *üvegfestmény* hatását igyekeznek elérni.

diagonális ív <gör. 'átlós' szóból>: → *keresztív*

diakonikon <gör. 'szolga' szóból>: déli mellékapzsiz, a diakónusok tartózkodási helye; az ókeresztény és a görög keleti templom → *sekretyéje*.

Diana <gör.>: → *Artemisz*

Diana-kötések: Diane de Poitiers [dián dö puátiyé], II. Henrik francia király (ur. 1547–59) kegyencnöje részére készült reneszánsz kori, Grolier-stílusú, kézi aranyozású maroquin bőrkötések (→ *könyvkötőművészet*).

diasztülosz <gör., *diastylus* <lat.>: az antik építészetben az oszlopelrendezés egyik módja. Vitruvius meghatározása szerint az alsó oszlopméret háromszorosával, vagyis hat → *modulus*szal megegyező → *oszloptávolság*.

diathüron, diathyron <gör.>: az ókori görög háznál a kapu előtti tér. Az utcától láncos oszlopok választották el, vagy előcsarnokká alakították.

☉ **dicsfény, aureola, glória, nimbus** <lat.> fénykorong, fénykör v. sugárkoszorú

isteni v. szent személyek feje körül a keresztény ikonográfia előírásai szerint készült képeken és szobrokon (→ még *mandorla*). Néha ókori indiai ábrázolásokon is előfordul.

Didó: → *Aeneas*

Dienst <ném.>: → *bordatartó*, → *hevedertartó*

diglif <gör. 'kettő + barázda' szóból>: először Vignola olasz építész (1507–73) által alkalmazott frizdízítmény. A → *triglif*től abban különbözik, hogy a féloldalívátok hiányoznak.

dilettantizmus <ol. 'gyönyörködik' szóból>: valamely művészet v. tudomány felszínes, felületes művelése hozzáértés (tehetség) nélkül.

dinamizmus <gör. 'mozgás' szóból>: a képzőművészetben a folytonos mozgás, az állandó változás irányzata. A klasszicizmus nyugalomával szemben azt hirdeti, hogy nem lehet szabályokba rögzíteni a művészetet, mivel a forma és a tartalom állandóan megújul.

dinanderie [dináderi] <fr.>: a világi és egyházi rendeltetési bronz- és rézedények, valamint az ezeket előállító művész franciá neve, az egész Európa számára dolgozó belgiumi Dinant városról (a Meuse-Maas vidékén). E művéség fénykora a 13–15. sz. volt (→ még *aquamanile*).

Diomedész: → *Héraklész*

Dionüosz, Bacchus <lat.>: *Dionysos, Bakchosz* <gör.>, Zeus és Szemelé fia.

Dionüosz és Menádok
(az *Amarisz* amforáról készült rajz)

A bor, a mámor, a szőlőtermelés istene. Diadalmenetben *bacchánsnök* és → *szatírok* kísérik (Tiziano; London, National Gallery). Borostyánfűzérrel, szőlővel, ivás közben ábrázolják. Kezében repkénnyel és szőlőlombbal körülfont, fenyőtobozban végződő botot (thürszosz, thürszos) tart, kocsiját tigrisek húzzák, gyeplőjük szőlőindá. — A görög legenda szerint feleségül vette a Naxosz szigetén Thészeusztól hűtlenül elhagyott Ariadnét (Tiziano; *Bacchus és Ariadné*, London). A tiszteletére rendezett ünnepek (bacchanáliák) ábrázolása kedvelt a reneszánsz és barokk festészetben.

dioráma <gör. 'átlát' szóból>: 1. átlátszó anyag mindkét oldalára festett ábrázolás, amely megfelelő (előlről, hátulról, változó erősséggel adott) világitásnál változó (esetleg plasztikus) képet ad. L. J. M. Daguerre (1789—1851) találta fel és mutatta be 1822-ben. Ma gyakran alkalmazzák a múzeumi kiállításokon pedagógiai célokra.

— 2. körkép (pl. a Feszty-körkép).

diorit <gör.-ből>: rendkívül változatos összetételű, csiszoltan díszítőként használt sötét színű kőzet. Az egyiptomi és elő-ázsiai építészek és szobrászok kedvelt anyaga volt.

Dioszkurok <gör., *Dioscuri* <lat.>: Castor és Pollux (Kasztór és Polüdeukész) ikertestvérek, Zeusz és Léda gyermekei; Castor kiváló kocsihajtó, Pollux híres ökölvívő. Mint vendégek jelen voltak Leukipposz leányainak esküvőjén. Mikor a leányokat el akarták rabolni, Castor a harcban életét vesztette (*Leukipposz lányainak elrablása*, Rubens: München). Halhatatlan testvére könyörgésére az istenek megengedték, hogy felváltva egy napot az Olümposzon, egyet meg az alvilágban töltsenek. Nővéreik, Heléna és Klütaimnéztra; az utóbbi Agamemnón felesége.

dipterosz, *dipteros* <gör.>: antik templom, körülfutó kettős oszlopsorral.

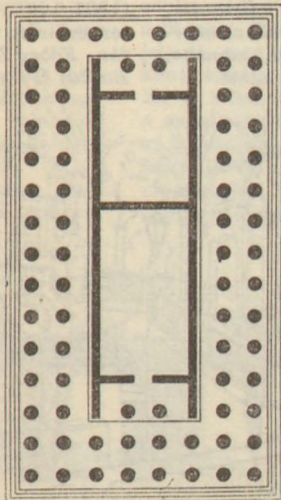
diptikhon, *diptychon* <gör. 'kettéhajtott' szóból>: 1. a császárkori Rómában összehajtható kétrészes táblácska fából, elefántesontból v. nemesfémből. Belső oldalait viaszréteg borította, hogy írni lehessen rá. Az elefántesontból készült ~ *consularis* a római consulok hivatalbalépésükkor és cirkuszi játékok alkalmával ajándékba adták. — 2. a bibliai ábrázolásokkal ellátott katolikus egyházi ~ az őskereszténység idején azoknak a nevével tartalmazta, akikről a misében megemlékeztek. — 3. kétszárnyú oltárkép, továbbá többnyire összezsukható kettős elefántesont táblácska bibliai ábrázolásokkal (14—15. sz.). A két szárnyon levő ábrázolás egymással rendszerint tartalmi kapcsolatban van. Az olasz ~ olyan architektónikus keretbe foglalt, kettős táblakép, amelynek szárnyai nem mozgathatók (→ *ancona*, → *triptikhon*).

Dipylon, *Dipylon* <gör.>: az ókori Athén ÉNy-i, nagyméretű középpillérral két nyílásra osztott kapuja, amely a város legnagyobb temetőjére nyílt. A temetőben talált sajátos díszítésű → *dipylon-vázák* innen kapták a nevüket.

dipylon-vázák, *dipylon-vázák*: az antik görög vázafestészet legrégibb emlékei (i. e. 9—7. sz.), amelyek az athéni

Dipylon kapu közelében ástak ki, innen kapták nevüket. Az agyagvázákra geometrikus díszítést és stilizált, többnyire temetősi jeleneteket festettek.

directoire stílus [directoire stílus] <fr.>: a francia polgári forradalom, közelebbről a direktórium (1795—99) korának stílusa; átmenet a klasszicizáló XVI. Lajos-stílus (→ *Louis-seize stílus*), és a consulat-stílus, ill. az → *empire stílus* között. A római építészetből átvett formákat józan szigorúsággal alkalmazza. Inkább csak az iparművészetben és a férfi- és női viselet római jellegű, mértékletes díszítésében jutott érvényre. Nevezik *Messidor-stílusnak* is.

Dipterosz

Diruta : → *Deruta displuviatum* <lat.> : víztelenített. Vitruvius *atrium* <nak nevezi az esővizet levezető tetővel ellátott → *atriumokat*.

díszítő művészet, dekoratív művészet : üres, sima felületek ékesítése. Céljainak legjobban a síkdekoráció felel meg. Kiváló példái az arab-mór művészet emlékei. Az európai művészet fejlődése során kialakulnak a stíluskorszakok jellemző mintái és protomotívumai. Így pl. a reneszánszban a → *groteszk*, a barokkban a → *kartus*, a rokokóban a → *rocaille*, a copfban a → *füzérdísz*. — A tárgykorre vonatkozó cikkeket → *collage-roof minta*, *entrelacs dísz*, *fulókutya*, *fülkagylódísz*, *fűrészfog-fríz*, *graffiito*, *gránátalma-minta*, *gúl*, *gyémántmetszés*, *gyöngysordísz*, *hengertekercs-fríz*, *hippogriff*, *hippokampusz*, *hullámszalagdísz*, *indadísz*, *ívsorfríz*, *keresztrozsa*, *kokosnyik*, *korongdíszítés*, *kosárfonat-díszítés*, *kristálymetszés*, *kutyafogdísz*, *maureszk*, *meander*, *médailon*, *mille fleurs*, *mozaikpadló*, *niello*, *növényi díszítés*, *Palladio-motívum*, *palmetta*, *panneau*, *pelta*, *peónia-minta*, *pikkelydísz*, *pilaszterdísz*, *rapport*, *reciprok lilionsor*, *rombusz-dísz*, *rozetta*, *stilizálás*, *sugárkéve*, *supraporta*, *szalagdísz*, *szamócadíszítés*, *szironyozás*, *szivléc*, *szvasztika*, *tárcsasor-fríz*, *tekercsdísz*, *thürszosz-vessző*, *tollmozaik*, *tondino* 2, *török körte*, *Tudor-levél*, *zoomorfikus díszítés*, *végtelen minta*, *vignetta*, *wiener Hofmuster* címszavak alatt.

diszkosz <gör. 'korong'> : 1. tányér alakú bronzkorong, sportszer. (Müron ókori görög szobrász híres szobra a *Diszkoszvető*.) — 2. a görög keleti egyházban az áldozás előkészítésénél használt kerek, lapos ötvösművű tányér; a Megváltó jászlát, ill. ravatali helyét jelképezi.

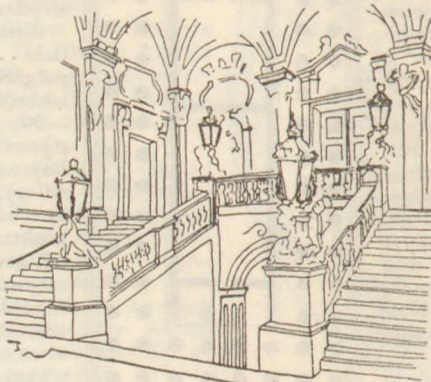
díszlépcső : díszes kiképzésű külső v. belső lépcső, a reneszánsz és még in-

kább a barokk épületek hatásos tartozéka.

díszletfestés : A színházi illúziót nagymértékben segíti elő a színpadi díszlet, amely csak festett vászon, mégis a valóság hatását kelti. A díszletnek ki kell fejeznie a darab hangulatát, korát, környezetét, stílusát stb. Lehet a díszlet naturalista hatású, stilizált v. csak jelzett, amikor a valóság elemeiből a tervező csak igen keveset használ fel. A díszletfestők hatalmas, padlóra feszített vászakra szénnel kirajzolják a megfelelő formákat, a vásznat lealapozzák, kifestik, a díszletrészeknek megfelelően szétvágják, keretekre v. hálókra feszítik, ill. a lógó díszleteket lécekre csavarják. A díszletek valósághatását (illúzióját) világítási effektusokkal fokozzák. Nevezetes díszlettervezők és festők: a 17. sz.-i Itáliában a *Galli-Bibiena* család tagjai, továbbá Carlo *Brioschi* (1826–95), Ernst *Stern* (1876–1954), Max Reinhardt tervezője, Adolphe *Appia* (1862–1928), Gordon *Craig* (1872–), stb. Hazánkban : *Telepy György* (1797–1885), *Lehmann Mór* (1818–77), *Spannraft Ágoston* (1855–1910), *Kéméndy Jenő* (1860–1925), *Málnai Béla* (1878–1938), *Márkus László* (1882–1948), *Oláh Gusztáv* (1901–56), *Upor Tibor* (1904–60). Jelenleg működő díszlettervezőink : *Varga Mátvás*, *Fülöp Zoltán*, *Fábry Zoltán*, *Köpeczi Bócz István*, *Rajkai György*, *Hincz Gyula*, *Neogrády Miklós* stb.

dísznő : 1. remete Szt. Antal, Szt. Balázs, Szt. Vendel attribútuma és a hét főbűn közül a Bujaság jelképe a keresztény ikonográfiában. — 2. a reneszánsz világi ikonográfiában a bujaság, a tunyaság és a mértéktelenség szimbóluma. — 3. → *Odüsszeusz*

dísztilosz, distylos <gör. 'kétoszlopos'> : ókori görög templomtípus;

Barokk díszlépcső

rövidebb homlokzata előtt két oszlop áll.

díszváza : 1. főként a barokk, a rokokó és a klasszicizáló építészetben alkalmazott, mellvédek, attikaparkányok, kapupillérek stb. díszeként szereplő gazdagon faragott kőváza. — 2. kehely, cibórium

Rokokó és empire díszváza

stb. kicsinyített és az előbbi alakját utánzó szárgombja (→ *nodus*).

díván (perzsa) : 1. *dívány*, *pamlag*. — 2. a török szultánok alatt az államtanács, majd a legfelsőbb bíróság neve. — 3. mohamedán fogadóterem, a társas összejövetelek és szórakozások helye.

díványszőnyeg : a régi magyar szóhasználatban a perzsi szőnyeg neve.

divizionizmus (lat. 'osztás' szóból) :

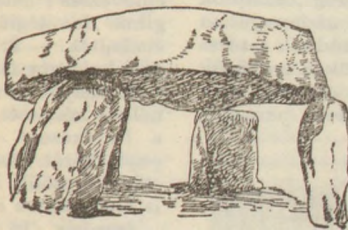
→ *pointillizmus*

dodekasztilosz, *dodekastylos* (gör.) : görög templomtípus ; rövidebb homlokzata előtt tizenkét oszlop áll. Igen ritka.

dolerit (gör.-ből) : vulkanikus eredetű kemény kőzet, a bazaltnak egy fajtája, de annál többnyire valamivel világosabb. Az egyiptomi és kaldeus szobrászat kedvelt anyaga volt.

dolmány (török) : a → *mente* alatt viselt keleti szabású, fészes magyar kabát ; derékba szabott, csípőig érő ruhadarab, zsinór- és sujtásszegéssel és díszítéssel. A 18. sz.-tól egész Európában elterjedt.

dolmen (kelta) : megmunkálatlan terméskőből készült asztalszerű sírképzőanyag az → *újabb kőkorbán* ; több tartó- és egy fedőkőből áll. Legtöbb emléke Bre-

Dolmen

tagne-ban maradt fenn, de a Kaukázusban, Indiában és Koreában is találunk ~eket.

dóm (lat. 'ház') *dóme* (fr.) : 1. eredetileg minden keresztény templom. Később csak a püspöki és érseki főtemplomokat (székesegyházakat) nevezték így. — 2. kupolaboltzát, sisakfedél.

domborítás : → *trébelés*

dombormű, *relief* [röljef] (fr.), *rilievo* [rilievo] (ol.) : plasztikusan kiemelkedő, faragott v. mintázott ábrázolás az anyagul választott kő-, fém-, fa-, csont- v. agyaglap felületén. Kiemelkedésének mértéke szerint lehet *lapos dombormű* (bas-relief [bá...]), *basso rilievo* [básszo...], *féldombormű* (demirelief [dömi...]), *demibosse* [dömi bosz], *mezzo rilievo* [meddzo...] és *magas dombormű* (hautrelief [o...], *alto rilievo* [alto...]). Az egyiptomi művészetben a *mélydombormű* (→ *relief en creux* [... äkrö], ill. koilanaglűphosz (gör. 'bemélyítve vésett') is szokásos volt. Az utóbbi az Alpok és a Kárpátok vidékén a gótikus puhafabútoroknak is egyik jellegzetes, laposan vésett díszítménye.

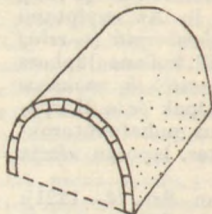
Domonkos, Guzman Szt. (?—1221) : spanyol származású pap. 1216-ban megalapította a „prédikáló testvérek” (domonkosok) rendjét. Barátságában, kezében könyvvel, kereszttel, liliummal, csillaggal ábrázolják. Képein egy veréb jelenik meg a szegénység szimbólumaként, továbbá egy fekete foltos kutya. Ez a jelképes állat a legenda szerint a szent anyjának álmában jelent meg, s a szájában tartott égő fáklával felgyújtotta a földet. A kutya a domonkosokat is jelképezi, akik magukat „Domini canes”-nak, az Úr kutyáinak nevezték, s ruházatuk fehér csuha fekete kámszával.

Donát, Szt. : római katonára, keresztény vértanúra. Tisztelete csak a 17. sz.-ban terjedt el, leginkább Németo.-ban és Mo.-on. Jégeső, vihar és villámcsapás ellen kérték oltalmát. A római katonák ruhájában, mint a „Legio Ful-

minatrix" tagját ábrázolják, mellette vannak attribútumai: pálmaág, kéve, villámcsomó és edény, amelyet a sírjában találtak.

donator, donatrix <lat. 'adományozó, -nő': műtárgy ajándékozója, adományozója; a művészettörténetben főleg a középkori templomoknak oltárképet, üvegfestményt stb. ajándékozó személye. Az adományozott képen gyakran a ~ címere v. arcképe is látható a korai középkori művészetben (pl. trecento) a képző alsó szélén, mint az ábrázolt szenteknél jóval kisebb térdelő figura; a későbbi szakaszokban és a reneszánsz idején a többi alakkal egyező nagyságú figura.

dongaboltozat: általában hosszanti terek befedésére szolgált félkör-, csúcsív, szegment-ív v. kosárv keresztmetszetű, egyenes → záradékvonalú, tagolás nélküli boltozat. A félkörös ~ a boltozat legősibb és legegyszerűbb formája.

Dongaboltozat

dongatető: → dongaboltozat alakú tető.

donjon [dözső]

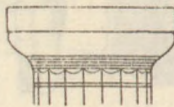
<fr. >: lakótorony

Don Quijote [don kihóte] <sp.>, néha franciásan *Don Quichotte* [donkiosot]: Cervantes spanyol író világhírű regényének főszereplője. Az ösztövérv kóbor lovag és kísérője, a kővér Sancho Pansa kalandjai gyakran szerepelnek képzőművészeti ábrázolásokon. (Híresek G. Doré illusztrációi, Daumier festményei, Picasso tusrajzai.)

donum dedit: → D. D.

Doppelgläser [dopplglézer] <ném.>: kettősfalú üvegek.

dór fejezet: az ókori görög oszlopfők egyik típusa, amelynél az oszlopnyakon (→ *hüpotrakhélion*) folytatódnak a törzs → *kannelúrái*, és felső szélükön a gyűrűk (→ *annuli*) felett köríves alakban végződnek. A nyakgyűrűk feletti párnatag (→ *echinus*) a korai emlékeknél erősebben kiugrik, a későbbieknél meredekebb vonalú. A fedőlemez (→ *abakusz*) egyszerű négyzetes lap.

Dór fejezet

dór kima, dór kyma: enyhén konkáv profilal és levéldíszítéssel ellátott → *kima*.

dormitorium <lat.>: kolostorok közös hálóterme. Legtöbbször a káptalanterem felett helyezkedik el; kereszthajós kolostortemplomoknál közvetlen összeköttetésben van a templommal.

dór oszloprend: az ókori görög oszloprendek egyike. Az oszlop lépcsős alépítményen, → *krépidómán* áll. *Entázisos* törzse (→ *sudarasodás*) → *bázis* nélkül áll az alépítmény legfelső fokán, felületét 16–24, élben találkozó *kannelúra* díszíti. Az → *oszloptörzs* felső végén néhány bemetszés van, amelyek a → *fejezetet* a törzstől elválasztják. Fejezete a → *dór fejezet*. Az → *abakuszon* nyugvó → *architrávot* egy v. több vízszintes kögerenda alkotja; ezek felülete sima, felső szélükön a → *fríz* triglifjei alatt keskeny plasztikus szalagocskák (→ *regulae*) vannak függő cseppekkel (→ *guttae*). A frízen az architráv kiugrásának megfelelően → *triglifek* és *metopék* váltakoznak. A → *geison* v. a *koronázó párkány* elemei a → *szima* és a függőlemezek. Ezek alsó felületén minden triglif és metopé fölött egy-egy *mutulus* van, alsó felületükön három sor hosszanti guttae, egyenként 6–9 cseppel. A dór épületeket gyakran színezték. Az oszloprend arányai: az oszlop magassága 8–13 → *modulus* (fél oszlopméter), az oszlopköz $2\frac{1}{2}$ és $2\frac{1}{3}$ modulussal egyenlő. → *oszloprendek*)

dorsale <lat. 'háti': 1. a → *stallum* falhoz támaszkodó hátlapja. — 2. támla nélküli ülőbútorok mögé a falra v. stallumok hátlapjára helyezett díszes textília.

doxale <gör. 'dicsfény' szóból': 1. a → *szentélyrekesztő fal* későközépkori elnevezése; énekeskarzat, ahol a liturgikus doxológiákat (dicsőítő énekeket) énekeltek. — 2. az újkori templom nyugati bejárata feletti orgonakarzat.

dörzsnymat: a → *jametszetről* prés nélkül készített levonatt; a papírlapot a festőkezett → *dúra* helyezik, és a papír hátát hüvelykujjal v. simítófával végigdörzsölik. Igen régi, de elvétve ma is használatos eljárás.

drapéria <fr. 'zászló' szóból': 1. redőkbé rendezett, változatos alakban

alkalmazott kelme, függöny, kárpit, ill. annak festményen, szobron való művészi ábrázolása. — 2. az előbbi mint ábrázolt díszítő motívum az iparművészet különféle ágaiban (faragás, ötvös-ség, kerámia).

dreihauseni kőcserépedények: ötvös-művek alakját követő, bonyolult formájú, pecsételt díszítésű, csokoládé-barna sómázás gótikus német díszedények. A budai várasatások alkalmával több ilyen cseréptöredék került elő.

dressoire [dreszuár] <fr. 'tálaló'>: a → *buffet*-állványból fejlődött, polcos, hátfallal ellátott, gótikus szekrény → *mérműves* v. → *redőműves* faragott dísszel. Lakomák alkalmával az arany, ezüst drágaságokat a ~ra közszemlére tették. A 16. sz.-ban kétrészes, zárt szekrényé alakult át.

drôlerie [dróléri] <fr.>: figurális ábrázolások, emberek, állatok, mesealakok szatirikus jelenetei növényi díszítőelemek között; gótikus kéziratokon és a templomi padok → *misericiórdián* alkalmazták.

dry point [dráj pajnt] <ang.>: → *hi-dégtű-eljárás*

Dubarry, rose [róz dübári]: a → *sèvres-i porcelánok* sajátos rózsaszíne. Nevét Mme Dubarryról (1743—93) kapta, de már előbb Mme Pompadour idején (1721—64) is használták.

dúc: 1. fa- v. fémlap, valamely képes ábrázolás v. szöveg pozitív v. negatív faragott v. vésett ábrájával, amellyel a kép végleges alakját nyomják (magasnyomás) v. préselik (mélynyomás). A babsütőmesterek, a kályhakészítő fazekasok, a textilnyomók falapba homorúan faragott, a könyvkötők fémből vésett domború ~okat használnak. — 2. puzpáng- v. körtefalap, amelybe a → *fametszet* rajzát vésik. — 3. az elkészült fametszet-negatív, amelyről a levonatok készülnek. — 4. (nyomdászat) → *klisé*. — 5. *dúcgerenda*, *dúcfa*: az ács munkában minden olyan támasz, amelyet fedélszékeken stb. ferde irányban helyeznek el.

ducento, dugento [ducento, dudszento] <olasz 200>: a 13. sz.-i olasz művészet megjelölése.

duchesse [düesz] <fr. 'hercegnő'>: olyan → *chaiselongue*, amelynek a két

keskeny végén ívelt támlája van, mégpedig a fejnél magasabb, a lábnál alacsonyabb. A ~ *brisé* két karosszékéből és egy támla nélküli székből van összeépítve.

dúcmásolás, Abklatsch <ném.>: nyomdászati eljárás, amellyel fametszetről, kliséről úgy készítenek másodpéldányt, hogy megolvadt ólomba nyomják.

dúkát <lat.-ból>: finoman megmunkált velencei aranypénz a doge képmásával. Először 1284-ben verték. A hátlapon köriratban szereplő *ducatus* ('fejedelemség') szóról neveztek el.

dunai iskola, Donauschule <ném.>: a 16. sz. első harmadában a Duna ausztriai és bajoro.-i szakasza mentén, főleg Regensburg és Passau körül virágzó festészeti irány, amelyet a tájképi hátterek gazdag részletezése, ill. a táj és az alakok arányos egyensúlya jellemez. Főbb képviselői: A. *Aldorfer*, W. *Huber* stb.

Duna melléki kultúrkör: az → *újabb kőkör* egyik kultúrköre, amely a Fekete-tengertől a Duna forrásvidékig terjedt. Jellemzője a *szalagornamentiká*-val ellátott kerámia (csavarmentes v meanderszerű díszítések, amelyeket a nyugati vidékeken bekarcolással, délen inkább színekkel raktak fel).

Durga: → *Párvati*

durhami kötések [darómi...]: az angliai Newcastle közelében fekvő Durham városban a 12. és 13. sz.-ban készült vaknyomásos, bélyegzőnyomatékkal gazdagon díszített bőrkötések.

durlachi fajansz és keménycserép: Durlachban (a németo.-i Karlsruhe mellett) a 18. sz. közepén alapított műhely készítményeinek gyűjtőneve. Népszerűek az éles fekete kontúrrajzú, népi jelneteket ábrázoló önfedeles sörösökupák.

dzsainizmus ikonográfiaja: a dzsainizmus kapcsolatos ábrázolások rendszere. — A dzsainizmus a brahmanizmus ellenhatásaként az i. e. 6. sz.-ban a buddhizmussal majdnem egy időben keletkezett tan. Alapítója, *Gandhamána Mahávira* v. a *Dzsína* ('győztes, diadalmas') átvette a védai brahmanizmus több istenalakját, például → *Indrát*, s ezeket művészetében ábrázolta is. A jellegzetesen dzsaina ábrázolások között első helyen állanak a → *Tirthankarák*,

a dzsaina hit legendás hirdetőinek képmásai. A → *buddhizmus ikonográfiájából* ismert „nyolc szerencsés jelkép” a dzsaina ábrázolatokban is használatos.

dzsaipuri zománc, *jaipuri zománc*: újabb keletű indiai zománcmunka, aranyba v. ezüstbe ágyazott vörös, zöld, ritkábban kékkel és fehérrel gazdagított színekben. (Jaipur város ma az indiai Radzsasztán állam fővárosa.)

dzsámi <arab 'gyülekezőház'>: mohamedán főtemplom; ebben tartják

pl. a péntek déli ünnepélyes istentiszteletet (a → *mecset* csupán imaház). Minden esetben → *minaret* tartozik hozzá. A négyszögletes középrészhez rendszerint különféle épületek (iskola, könyvtár, szegényház stb.) csatlakoznak. Előtte gyakran előcsarnok (hárem) áll. Az épület Mekka irányában tájolt, belső falán → *mihrab*-fülke van. Berendezéséhez tartozik a → *mimbar* (szószék), valamint a *kürszi*: a szultán, az előkelőségek v. a müezzin számára fenntartott koránolvásó szék.

E

early english [őli inglis] <ang. 'korai angol': az angol gótika első szakasza, kb. 1190—1250. (Második szakasza a → *decorated style*.) Fő művei Lincoln, Wells és Ely székesegyházai.

eau forte [ófort] <fr. 'választóvíz': → *rézkar*

ébenfa: egzotikus fa, hazája India. Az idetartozó fajták faanyaga kemény, nehéz, tömött, lilásbarna árnyalatú fekete, esetleg piros, zöld; kitűnően fényezhető. Az ún. valódi v. fekete ~t a 16. sz. óta használják bútörök készítésére. Gyakran más fák megfelelő pácolásával utánozzák.

ébenista, ébeniste [ébániszt] <fr.>: régebben az apró ébenfatárgyak és a finom faberakások készítője. A 18. sz.-tól — az egyszerű asztalostól való megkülönböztetésül — a díszbútorok alkotóját jelenti. Az *Ébeniste du Roi* királyi díszbútorasztalos, akinek a Louvre-ban volt a műhelye.

écaille [ékáj] <fr.>: → *pikkelydész*

Ecce homo <lat.>: Ime az ember (Pilátus szavai az eléje vezetett Krisztus láttán). Híres ábrázolása *Munkácsy* Mihálytól a debreceni Déri múzeumban.

Ecclesia <lat.>: a katolikus Egyházat megisméjlesztő, a középkori katedrálisok bejáratánál álló női szoboralak. Fején koronával, kezében karddal és kehellyel ábrázolták. Párdarabja, a *Synagoga* bekötött szemű nőalak kettőtört lándzsával. Kettőn az Ó- és Újszövetséget jelképezik. Legszebb ábrázolásuk a strassburgi dóm Ecclesia—Synagoga figurái.

écharpe [ésárp] <fr.>: az egyik vállon keresztül a másik csipőig érő széles, oldalt megkötött szalag; magas méltóságok jelvénye.

echinus <gör. 'sündisznó': a → *dór* fejezet kiduzzadó része, amely az oszloptörzs és az → *abakusz* között helyezkedik el.

École de Paris [ékol dö pári] <fr. 'párizsi iskola': így nevezik annak az → *avant-garde* művészcsoporthoz a tagjait, akik a 20. sz. elején Párizsban dolgoztak, v. a modern művészet e nagy központjának befolyása alatt álltak. Fő képviselői: A. Modigliani, J. Pascin, Ch. Soutine, M. Chagall.

écrin [ékrő] <fr.>, *scrinium* <lat.>: a 18. sz.-tól kezdve használt francia ékszeres ládika.

ecsetkezelés: az a mód, ahogyan a festők a festéket az ecsettel a képre kenik.

ecsetrajz: grafikai műfaj, amelynél a → *fedőfesték* helyett híg vízfestéket használnak. Főleg a reklámgrafikában alkalmazzák.

écu [ékü] <fr.>: 1. egykori francia ezüstpénz. Az első ~t Szt. Lajos király verette (ur. 1226—70), 1829-ig volt forgalomban, értéke többször változott. — 2. a címerpajzs teste. — 3. a lovagok fából készített, bőrral bevont pajzsa.

efod <héber>: eredetileg fehér lenvásznon kötény, amelyet a zsidó főpapok a ruha fölött viseltek; a jeruzsálemi templom lerombolása (i. sz. 70) után a mellét a hátat fedő, derékon övvel megkötött díszruha, a mellén levő táskan 12 drágakőre véve Izrael 12 törzsének neve (→ *rationale*).

égei művészet: az Égei-tenger medencéjében, vagyis Görögö. K-i, Kisázsia Ny-i partján, a közbeeső szigeteken és D-en Kréta szigetén a → *bronzkorban*, az i. e. 1. évezred kezdetétől virágzó művészet a görögök bevándorlását megelőző időben. Jellegetes ter-

mékei Görögo.-ban a geometriai mintájú, ill. fekete v. barna alapon karcolt díszítésű agyagedények. Krétán a világos alapon tarka díszítésű vázák mellett a növényi díszítésű edények is megjelennek (→ *Kamaresz-vázák*). Az ötvösművészet művészi berakású töröket és pompás aranyvázákat alkotott (→ még *kréta-mükénéi művészet*).

égeri munka: Eger (Cheb) csehországi helységben a 17—18. sz. folyamán készített → *relief intarzia*.

éggömb: Urania múzsza attribútuma (→ *Műzsák*).

egg-shells [egszelsz] <ang.>: → *tojás-héj-porcelán*

Egidius, *Egyed*, *Gilles*, *Ilgen*, Szt. (?—721): A legenda szerint remeteségében egy szarvasúő táplálta. A nyugati gótok királya vadászat közben a menekülő szarvas helyett őt sebesítette meg. A St. Gilles kolostor első apátja lett. A 14. segítő szent egyike. A bencés szerzetesek ruhájában, apáti bottal, könyvvel, szarvassal, mellében nyíllal ábrázolják (Kolozsvári Tamás táblaképe az esztergomi Keresztény Múzeumban).

eginai művészet: → *aininai művészet*

égisz <gör>: → *agisz*

églomisé <fr. J. B. Glomy 19. sz.-beli párizsi műkereskedőről>: üveglap, amelynek hátlapjára negatív eljárással fekete lakkal ornamentikát, felírást festettek, az üresen maradt helyeket pedig tükröző anyaggal (fémfólia) töltötték ki (→ még *üveghátlapfestés*).

Egyed: → *Egidius*

Egyesült Államok művészete: → *Amerikai Egyesült Államok művészete*

Egyesült Arab Köztársaság művészeti múzeumai: Alexandria → *Graeco-Roman Museum*; El-Kahira, Kairó → *Egyiptomi Múzeum*, → *Izslám Művészet Múzeuma*, → *Kopt Múzeum*.

egyházatyák: az apostolok után a kereszténység első tanítómesterei. Anyagati (latin) ~: Szt. *Ambrus*, Szt. *Ágoston*, Szt. *Jeromos* és Nagy Szt. *Gergely* pápa (Alakjuk Raffaello *Disputa* c. freskóján látható, Vatikán, Stanza della Segnatura). Velük párhuzamosan a négy *evangélistát* v. a négy keleti egyházatya szokták ábrázolni. A keleti (görög) ~: Nagy Szt. *Vazul* (Basilius),

Szt. *Krizosztom* (osz), Szt. *János*, nazi-anzi Szt. *Gergely* és Szt. *Atanáz*.

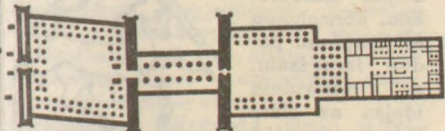
egyiptológia: a régi Egyiptom történetével és műveltségével foglalkozó tudomány. Művészettörténeti tekintetben → *Egyiptom művészetének tanulmányozása*.

egyiptomi kereszt: → *kereszt*

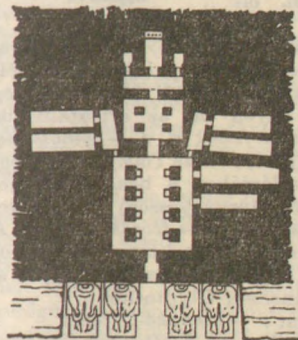
Egyiptomi Múzeum, El-Kahira — Kairó: Egyiptom művészeti emlékeinek ezt az igen gazdag múzeumát 1857-ben alapították. Görög-római stílusú épületébe (tervezte M. Dourgnon francia építész) 1900-ban költözött. Mindazokat a műtárgyakat gyűjtí, amelyek a keresztény kor kezdetéig Egyiptomban készültek, v. amelyeket máshonnan odavitték. Az arab kultúra emlékeit külön múzeumban összpontosították (*The Museum of Islamic Art, Izslám Művészet Múzeuma*). A kiállított tárgyaknak nem csupán művészeti, de felbecsülhetetlen történeti értéke is van. Az Óbirodalom korából származó gyűjteményéből ki-magaslik Khafra (Khephren) fáraó dioritból készült híres szobra, Sheikh-el-Beled (Szakkara) falu bírójának faszobra, az *Írnok*, Ra Hotep és Nofretete szobra stb. Az Újbirodalom korának gyűjteményében a következő mester-műveket őrzik: III. Thutmoszisz fáraó szobra, a Tut-anth-amon sírjából (Carnarvon és Carter feltárása, 1922) előkerült berendezési tárgyak, szarkofágok, aranyleletek, ékszerek, a fáraó remekművű aranyburkolatú trónusa, henger alakú illatszeres alabástrom edény stb.

Egyiptom művészete: A történelem előtti időkből (kb. i. e. 4000-ig) kitűnően megmunkált és ornamentált agyagedények, csont- és elefántcsontfaragások, valamint → *masztabák* maradtak ránk. Az *Óbirodalom* korában (i. e. 2900—2200) hatalmas sírépítmények (piramisok az előttük álló sírtemplommal) jöttek létre. A templom alaptípusa a két kaputoronnyal (→ *pülon*) hangsúlyossá tett homlokzat, a közbeiktatott oszlopos udvarok, az előcsarnok és a szentély, amelyeket gazdasági helyiségek vesznek körül. Ez az elrendezés aránylag kevés változással ~nek egész történetét végigkíséri. A tetőt boltozat hiányában vaskos pillérek v. oszlopok tartják, amelyek formáját a lótuusz- v.

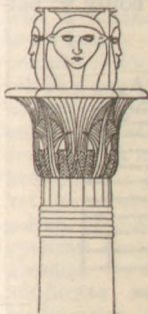
papiruszkötegek stilizálásából vezették le. A szobrászat rendkívül fejlett volt; alkotásait erős zártság és a → *frontalitás* jellemzi. Ugyanez vonatkozik a

1

2

3

Egyiptomi építészeti elemek
 1 egyiptomi több-udvaros, több-termes templom alaprajza, 2 sziklába vágott egyiptomi sírtemplom alaprajza a bejáratnál levő szobrokkal, 3 kompozit oszlopfő. (L. még lótszfejezet, papiruszfejezet és piramis)

a mellet és a csipőt előlnézetben ábrázolták. Ugyanakkor a királysírok számára fából naturalisztikus szobrokat készítettek hivatalnokokról és szolgákról. E korszak jellegzetes alkotása még a gizehi szfinksz. — A Középbírodalom (kb. 2100—1750) építészeti emlékei a thébai hatalmas templomok; a sziklasírok és az ún. labirintus a fajjumi oázisban. E kor királysobrai kissé individuálisabb vonásokat kapnak. —

A Nagy Ti utazása a papiruszrengelen át

falfestészetre is, amely ezenkívül nem használja az árnyékolást, az átmeneti színeket, a természetes arányokat és a perspektívát. Az emberi alaknál az arcot és a lábakat profilban, a szemeket,

Egyiptomi festmények

Echnaton és felesége, ajándékokkal halmozza el Efe nevű papját és feleségét

Az *Újbirodalom* korában (kb. 1700—1100) a szobrászatban tovább folytatódik ez a tendencia; ugyanakkor azonban bizonyos merevséget és sematizálást látunk a szobrok testének nyugodt és monumentális tömbszerűsége törekvő kidolgozásában. E kor építészeti emlékei: a luxori és karnaki templomok, sziklatemplom Abu Szimbel mellett, obeliszkek, valamint a Memnon-kolosszus. Gyakori a festett és igen csekély domborodású v. éppen bemélyedő dombormű. Ekkor alakult ki az ún. → *protodór* oszlop típusa is. A realiztikusabb ábrázolásra törekvő amarna művészet átmeneti jellegű volt (Ekhnaton fáraó uralkodása alatt i. e. 1375—58). Utána a Középbírodalom mértéktartó és kevésbé változatos művészetét helyenként a városi kultúra és az előkelő élet jeleneteit megörökítő túlfinomult falképek váltották fel. — A *Kései birodalom* idején (kb. i. e. 1100—i. sz. 600) az ország idegen uralom alatt állott. A művészet az Óbirodalom formakincséhez nyúlt vissza, v. külső hatás alá került (→ *hellenisztikus művészet*, *szaiszi művészet*). — A kereszténység elterjedésével É.-Egyiptomban kialakult a → *kopt művészet* (→ még *bizánci művészet*), az arab hódítás után pedig az → *iszlám művészete* vált uralkodóvá. Az iparművészet fejlett és rendkívül gazdag volt fa-, elefántcsont- és fémkészítményekben. A keramika viszont (bizonyos történelem előtti emlékektől eltekintve) viszonylag alacsonyabb fokon állott.

egyleveles v. egyoldalas nyomtatvány, anopisztografikus nyomtatvány (gör.-ből): 1. fametszetű, ritkábban rézmetszetű nyomtatvány, amelyet a 16. sz.-ban egyenként — tehát nem könyvvé kötve — árusítottak. — 2. olyan ív v. lap, amelynek csak egyik oldalára írtak v. nyomtatnak.

egymásbajáró poharak: nemesfém-ből készült, fokozatosan kisebbedő, egymásba rakható pohársorozat. Köztük a legnagyobb egyúttal a készlet tokja is. 17. sz.-i ötvösségünkben gyakori.

Egyszarvú, Unicornis (lat.): a keresztény ikonográfiában Jézus jelképe; ~val mint a szüzesség jelképével jelenik meg Szűz Mária, Szt. Ágota. A közép-

kori világi ikonográfiában általában az ártatlanság szimbóluma. A 13. sz. óta gyakran ábrázolják oszlopfőkön, konzolokon és templomi padok faragásain. A reneszánsz idején az olasz Farnese család jelképe, ill. címerállata.

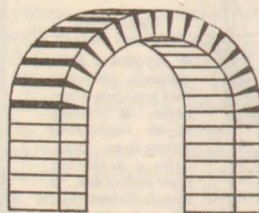
Egyszarvú

egzotizmus (gör.-ből): az európai művészetben az európai kultúrától eltérő kultúrák, a festői idegenszerűség kedvelése. Ilyen pl. az orientalizmus (→ *orientalista festő*) v. a → *chinoiserie*.

Eiréné (gör.), **Irene** (lat.): a görög-római mitológiában a béke istennője; Eunómiával (törvényesség) és Dikével (igazság) együtt a → *Hórák* egyike. A rómaiak később *Paax* istennővel azonosították. (Képhiszodotosz szobra, i. e. 370 k. München, Glyptothek).

ékboltozat: → *cseppkő-boltozat*

ékhézag, ékfuga: derékszögű faragású kőből v. téglából készült boltív v. boltozat ék alakú hézagai.

Ékhézag v. ékfuga

ékirás: az ókori Közép-Keleten általánosan használt írás. Eleinte a szavakat, majd a szótagokat az ék alakú jegyek csoportjainak különböző elrendezésével és nagyságával fejezte ki. Az i. e. 2900 körül alkották meg a sumérok; innen terjedt el. Legutoljára a babilóniai asztronómiai iskolában írtak ~sal i. sz. 50-ben.

eklektika, eklektikus stílus, eklekticizmus (gör. 'kiválogat' szóból): olyan műalkotás jellemzője, amely egy művön belül bizonyos felújított stílusok egyvelegét tükrözi. A 19. sz. második felé-

ben egész Európában elterjedt. — A magyar építész-történetírás néha pontatlanul használja a kb. 1860-tól 1900-ig terjedő időszak építészeti tevékenységének megjelölésére, holott a → *historizmus* e korszaka több élesen elhatárolható stílusra különül (→ *neoreneszánsz stílus*, → *neogótikus stílus*, → *neoromán stílus* stb.).

█ Eklektikus művészet: olyan művészeti irányzat, amely alkotó erő híján több korábbi stílusból alakítja ki vegyes formanyelvét (→ *akadémia*, bolognai iskola).

Ékráma, vakkeret: faléből készült négyszög, amelyre a festő a vásznat felfeszíti, és amelynek sarkaiba lapos ékeket ver, hogy a vászon simán és feszesen álljon.

Ékszer: 1. az ember díszítésére szolgáló, anyaguk és megmunkálásuk folytán értékes kisebb tárgyak gyűjtőneve. Használatá az őskor óta minden népénél elterjedt. Az egyiptomiaknál és görögöknél szépen megmunkált nyakláncokat és fülbevalókat találunk. Rómában inkább a drágaköveket kedvelték. A bizánci ~eket különösen értékessé teszi a → *rekeszománc*; ugyanott pompás → *diadémok* is készültek. A kelták és a germánok ~ei közül kiemelkednek a → *fibulák*. A reneszánsz arany- és ezüst~eket főként megmunkálásuk tette értékesé. A barokk stílus idején nagyon kedvelték a gyöngyöt és a drágaköveket, amelyeket aranyfoglatban virágokká, szalagokká stb. állítottak össze; gyakran használták a láncot és a hajdíszeket (→ *aigrette*). A klasszicizmus felújította a → *gemmák* divatját; a biedermeier idején sok zománcozott és sziluettes arcképmedaillont találunk. A 19. sz. második fele óta az ~viselés divatja csökkenőben volt; a legújabb időkben újból elterjednek a nem drágakövekből és nem nemes fémekből készülő ~ek. — **2.** → *Visnu* isten ábrázolásain a titokzatos Kautubha ~t hordja a mellén. — **3.** → *Vajrocsanát* ~ekkel feldíszítve szokták ábrázolni.

Ékszerművesség: iparművészeti ág; kisebb arany, aranyozott ezüst- v. ezüstartárgyak, ékszerek készítése aranyművesek v. ötvösök által. Ilyenek a gyűrű, karperec, fülönfüggő, fejék (→ *diadém*),

nyakék (→ *násfa*), lánc, gyöngysor, → *boglár*, csat stb. Legszebb termékei, amelyek fő értéke a nemes formákban és a finom megmunkálásban rejlik, a reneszánsz ékszerek. A gyémántmezők felfedezése óta a finom ötvösmunkát kiszorították a drágakövek; az ilyen ékszer azonban inkább anyagi, mint művészi érték. Újabb iparművészeti törekvések ismét kedveznek a művészi ékszertechnikának. (→ még *gemma*, → még *zománc*)

Ékszertál: aranyozott, ezüst, kerek v. ovális, többnyire karéjos szélű, két-fülű tálka, belsejében trébelt (vert-művű) gyümölcs- v. virágdíszítménnyel (→ *trébelés*). A 17–18. sz.-ban ebben tartották, ill. ebből válogatták öltözőkódéskor a kívánt ékszereket.

elámi művészet: a Tigris alsó folyásától északkeletre kialakult elámi állam művészete az i. e. 2700-tól az i. e. 560-ig terjedő időben. Fénykora az i. e. 13–12. sz.-ra esik. Műemlékei főként Szuzában, Ekbatanban és ezek környékén maradtak fenn: hatalmas és pompás paloták arany- és ezüstlemezekből készült díszítésekkel, lapos tetővel; sziklasírok, sziklareliefok (→ még *mezopotámiai művészet*).

Élcsapat: → *avant-garde*

elefánt: a védai (brahmanista) ikonográfiában gyakran ~háton ábrázolják → *Indra* istent és feleségét, Indránát (→ még *delfin-elefánt*). — *elefántfej:* → *Ganésa* ábrázolásain fordul elő. — *elefánthajtó szigony:* → *ankusa*. — *elefántvirha:* → *Siva* isten ábrázolásain a dereka körül többnyire ~t visel.

elefántesont-faragás: a keleti és nyugati művészet mindenkor népszerű szobrászati és iparművészeti ága. Nevezetesen a kínai és japán művészet alkotásai, az egyiptomiak elefántesont bútorai, Pheidiasz egykori arany-elefántesont olümpiai Zeusz-szobra, bizánci ereklyetartók, → *diptikhonok* stb. A gótikában jelentősek a velencei és a párizsi faragványok. Az ~ a reneszánszban kevésbé volt népszerű. A 17. sz.-ban az ötvösfoglatatú diszkupák köpenyegét ~sal készítették.

elementarizmus, élémentarisme (fr.): a → *neoplaszticizmustól* 1924-ben elszakadt szobrászati irány.

életfa, *arbor vitae* <lat.>: 1. pogány, kultikus eredetű, a népművészetben ma is alkalmazott díszítő motívum. Változatos formájú, stilizált fa v. növény,

Életfa

amely rendszerint a díszítményező középtengelyében áll, s a mintát két szimmetrikus részre osztja. — 2. a keresztény művészetben Krisztusnak ágakat, leveleket hajtó keresztfája.

életkép, *zsánerkép*, *genre-kép*, *zsánerfestés*, *genre-festés* <fr.>: a festészet (és néha a kisplasztika) egyik témaköre, amely a polgári, paraszti és udvari élet köznapi eseményeit, jeleket ábrázolja, igen szoros kapcsolatban az adott történelmi helyzettel mind tartalmában, mind művészeti sajátosságaiban. 1500 körül keletkezett Németo.-ban és Németalföldön (→ *bambocciata*). A 18. sz.-ban Franciao.-ban gáláns udvari (→ *fête galante*), Hollandiában, Németo.-ban polgári, Angliában moralizáló tendenciájú. A 19. sz.-ban főleg az irodalmi, anekdotikus tartalom jellemzi; másrészt társadalombíró kritikai realista művek is születtek e témakörben (→ *kritikai realizmus*; → *vándorkiállítási társaság*).

eleusza <gör.>: bizánci Madonna-típus; bánatos arcú Mária karján a Gyermekkel.

elfajzott művészet, *entartete Kunst* <ném.>: a hitleri uralom hivatalos művészetelmélete e megjelöléssel foglalta össze a modern művészet nagy részét. Az elfajzottnak bélyegzett műalkotások egy részét megsemmisítették, másik részét pedig titokban külföldön kiárusították.

elhelyezőjel, *repère* [rəpɛr] <fr.>: építőkövek *illesztési felületein* bevésített jel (geometrikus ábra, római v. arab számjegy), amely az egymás mellé szánt kövek, faragványrészek összetartozására

hívja fel a köveket elhelyező építőmesterek figyelmét.

Eligiús, Szt. (590—660): aranyműves és éremvéső. 641-től Noyon püspöke. Az aranyművesek, óráskok és kovácscok védőszentje (Petrus Christus, New York). Püspöki ornátusban ábrázolják, püspöksüveggel és bottal, kehellyel, patkóval, kalapáccsal, ötvösszerszámokkal a kezében, v. ülő előtt állva, mellette ló, lóláb.

ellenlejtő, *contrescarpe* [kötreszkárp] <fr.>: a vár védőárkának külső, ellenség felőli lejtője.

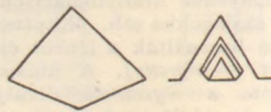

Ellenlejtő

elliptikus ív: két gyújtópontból szerkesztett ívforma. Nem téveszthető össze a → *kosárrítv*vel; ez utóbbit több középpontból szerkesztik.

előcsarnok: közvetlenül az épület főbejárata mögötti hangsúlyozott belső tér. Innen nyílnak az épület helyiségei (→ még *foyer*).

előreneszánc: → *protoreneszánc*
elősánc, *riuellino* <ol.>, *ravelin* [rávöl] <fr.>: a várfal elé, rendszerint

Elősánc

két bástya közé, az árokba helyezett sáncárok.

előudvar: a díszudvart megelőző belső várudvar: az előbbiből rendszerint → *felvonóhidás* kapuval ellátott fal választja el.

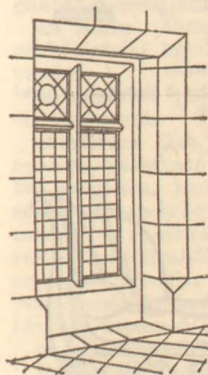
elővár, *barbakán*: középkori erődített helyek külső védőműve. Ferdén a vár v. városkapu előtt áll, kapcsolatban a tulajdonképpeni bejárattal. A kapu védelmének biztosítására szolgált, ezért → *lőrés*ekkel és → *gyilokjáró* folyosókkal látták el.

előzék, *Vorsatz* [fórzácc] <ném.>: a könyv táblájának belső oldalát és a könyv belső címlapja előtti oldalt borító papír v. vászon. Első példái az 1600 körüli időkből ismeretesek. A 18—19. sz.-ban változatos díszítésű, aranyozott és színezett, gyakran brokát mintát utánozó v. a képfestők által használt mintákhoz hasonló rajzú. A 20. sz.-ban a kereskedelmi grafika technikáját és formafelfogását tükrözi.

élszedet: kötőbök derékszögű élének 45°-os levágásával keletkezett ferde felület. Főként a gótikus építészetben fordul elő.

élvirág: → *kúszólevél*

elzevirek: *Elzevir* (Elzevier) németalföldi könyvnyomdász és könyvkiadó család kiadványai. Vállalatuk 1580-tól 1792-ig működött Leidenben (1638-tól 1681-ig amszterdami elágazással). Világhírűek kisalakú (tizenkettedrét), szép papíron, kiváló minőségű szedéssel elő-

Élszedet (ablakfülke)

állított, elegáns bőrkötésű kiadványaik, az ~.

Elzevir: 1. szép metszésű betűfajta a 16.—17. sz.-i holland nyomdász és kiadó család nevééről. 2. az § cég által kiadott kisméretű kiadványok elnevezése.

elógium: szobrokra és más műemlékekre írt dicsőítő felirat.

émail [émáj]: a → *zománc* francia neve.

émail à jour [émáj ázsúr] <fr. 'áttört zománc'>: régebbi zománemunka, amelynél az alapot valamilyen, ma már ismeretlen eljárással eltávolították, míg a zománc a rajzot alkotó fémkerettel (foglallal) együtt megmaradt. Technikája feledésbe ment, emléke alig maradt. B. Cellini (1500—71) írt róla.

émail brun [émáj brő] <fr. 'barna zománc'>: lenolaj beégetése által keletkező gyantaszzerű réteggel bevont réz-

lemezt a mintarajz előírta helyeken megszabadítják a gyantarétegtől, s az így nyert fémfelületet aranyozzák. Hasonlít a → *niellóhoz*, de nem olyan nemes technika. Főleg a 12—13. sz.-ban alkalmazták.

émail champlevé [émáj sálövé] <fr.>: → *beégyazott zománc*

émail cloisonné [émáj kluásonné] → *rekesz zománc*

émail de basse taille [émáj dö bász táj] <fr.>: → *ezüstzománc*

émail d'épargne [émáj depárny] <fr. 'kihagyásos zománc'>: → *relie fzománc*

émail en applique [émáj anáplik] <fr.>: arany- v. ezüstdrótok, pántok közé foglalt, alap nélküli, mindkét oldalán azonos mintájú zománemunka.

émail translucide [émáj trászluszid] <fr.>: → *áttetsző zománc*

Emanuel-stílus: → *Mánuel-stílus*

emberállat: → *szatír*

emberfejfűzér: a brahmanista ikonográfiában → *Párvatí* istennőt, amikor mint Káli jelenik meg, a buddhista ikonográfiában a „félelmetes” istenségeket gyakorta nyakukon ~rel ábrázolják.

embléma <gör.>: 1. jelvény, jelkép, szimbólum. — 2. jelmondat, fogalom, eszmei törekvés jelképes ábrázolása plasztikai és grafikai eszközökkel. A ~ szimbolikus tartalma és viselőjének,

Emblémák

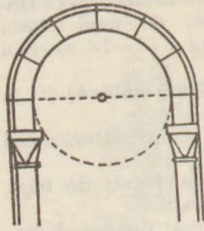
(Ráth Mór, Kner Izidor és a Nyugat emblémája)

tulajdonosának jelleme, sorsa és vélt jövője közt kapcsolatot tételeztek fel. — A reneszánsz művészetben dekorációs elemként is szerepel, pl. a budai vár padlócsempéit Mátyás és Beatrix ~i díszítették. (→ *budai majolika*)

emelkedő dongaboltozat: ferdén emelkedő → *záradékonalú* → *dongaboltozat*.

emelkedő ív: → *hattyúnyakív*

emelt ív : körív, csúcsív stb., vállvonal feletti középponttal.

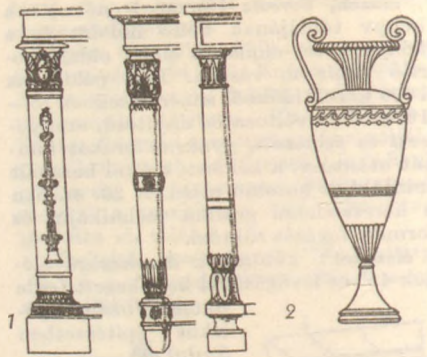
Emelt ív

emlékérem : ünnepi alkalomra, nevezetes esemény megörökítésére, közéleti v. magánsemmély tiszteletére készített, ércpénzhez hasonló → érem.

emlékmű : jelentős események v. kiváló személyek emlékéét megörökítő (régí v. mai) oszlop,

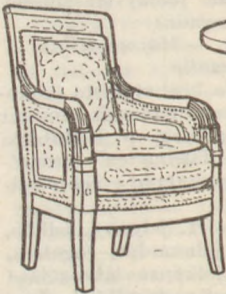
szobor v. építmény.

empire stílus [ápir ...] <fr. 'császárság' szóból> : I. Napóleon császársága (1804–14) alatt kifejlődött és

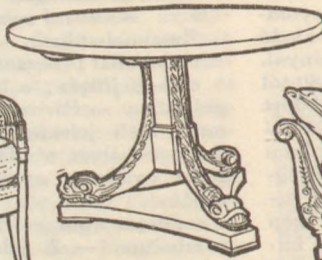

Empire stílus

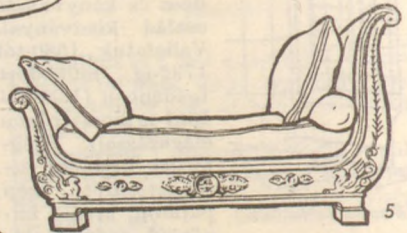
1 különböző bátorládák, 2 váza 3 karosszék, 4 asztal
5 ágy,

3

4

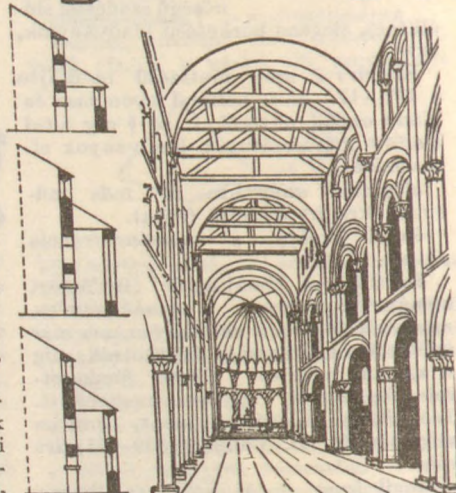

5

Franciao.-ból egész Európába elterjedt stílus, amely egyiptomi és antik elemeket kompilált. Kb. 1830-ig uralkodó volt az iparművészet, bútorművészet és divat területén. Hazai építészetünkben csak néhány — bécsi hatás alatt létrejött — finom arányokkal és elegáns részletformákkal kialakított példáját ismerjük az 1800-as évekből. Széles körben elterjedt Oroszo.-ban, főleg Szentpéterváron (ma Leningrád), ahol *style alexandrinnek* nevezték I. Sándor cárról. (→ még *klasszicizmus*, → *biedermeier*)

emlektan <gör. 'töltés'> : töltött fal, → *opus emplectum*.

empórium <gör.—lat. 'piac, gócpont'> : a hívők bizonyos csoportjának (apácák, énekesek, asszonyok, udvari emberek stb.) elkülönítésére épített karzatszerű, hosszúkás idomú tér a keresztény templomokban. Centrális épületben az ~ok a körüljáró fölött vannak,

Empóriumos bazilika
(metszetek és belső nézet)

bazilikális elrendezésű templomokban az oldal- és kereszthajók v. a nyugati bejárat felett, a főhajó felé nyíló arkádokkal. A csarnok- és teremtemplomokban az ~ külön felépített fa- v. kőemelvény. — Már a palesztinai Ókeresztény és a bizánci templomokban megtalálható; virágkorát a francia román és gótikus építészetben élte.

emulzió <lat. 'kifej' szóból>: egymásban nem oldódó folyadékok (pl. víz és olaj) finom elosztású keveréke. A → *temperafestésben* a festék kötőanyagként használják.

en burin [äbürin] <fr. 'vésve'>: a *vésőeljárás*sal készült → *rézmetaszt* elnevezése.

en camaieu [äkámájó] <fr.>: → *camaieu* festésű.

encolpium <lat., *enkolpion* <gör.>: nyakba akasztható különféle (kerek, ovális, szögletes, kereszt stb.) alakú kis szelence, amelyben ereklyét v. pergamenre írt szentírási részleteket viseltek. Nemesfém-ből, bronzból v. más anyagból készült. Az Ókeresztény püspökök már használták. Bizáncban különösen népszerű volt.

en creux [äkró] <fr.>: → *intaglio*

Endümion, Endymion <gör.>: a görög mitológiában → *Szeléné* kedvese.

énekesházat, cantoria <lat.-ból>: az énekesek helye a keresztény templomokban; rendszerint a nyugati bejárat feletti karzat (→ *empórium*).

énekeskönyv, kotta: a keresztény ikonográfiában Szt. Cecília attribútuma.

encolithikum, encolit-kor: az újabb kőkör legkésőbbi szakasza, tulajdonképpen már rézkor.

en face [ä fász] <fr. 'szemben'>: a portréművészetben (→ *képmás*) a szemben való ábrázolást jelenti. (→ *en profil*)

enfilade [äfilád] <fr.>: palotákban, kastélyokban a → *főemelet* dísztermeinek olyan módon való elhelyezése, hogy rajtuk — az egy tengelybe helyezett két-szárnyú ajtókon át — végig lehessen tekinteni.

enfumage [äfümázs] <fr. 'füstölés'>: → *rézmetaszt* készítésénél az az eljárás, amikor a lemezt fedőanyaggal való bevonás után viaszfáklya felett bekormozzák. Ebbe karcolja bele a művész előzetesen a lemezbe metszendő rajtot.

engobe [ägob] <fr.>: → *agyagmáz*
engraving [ingréving] <ang.>: → *rézmetaszt*

enkausztika <gör.>: → *viaszfestés*

enkolpion <gör.>: → *encolpium*

enluminure [älüminür] <fr.>: **1.** kéziratot, könyvet díszítő színes kép, → *miniatura*. — **2.** a miniatura-készítés művésze.

en profil [äprofil] <fr.>: a portréművészetben (→ *képmás*) az oldalról, oldalsó nézetből való ábrázolást jelenti (→ még *en face*).

ensemble [äszäbl] <fr. 'együttes'>: **1.** egységes elvek alapján épített és elhelyezett épületesoport. — **2.** valamely épület → *intérierjében* kialakított művészi együttes.

ensambleier [änszäbljé] <fr.>: lakberendező, aki művészi ízléssel egységessé és harmonikussá teszi a szoba v. a lakás berendezését.

entartete Kunst <ném.>: → *elfajzott művészet*

entázis <gör.>: → *sudarasodás*

entériör: → *intérier*

entrée [ätéré] <fr.>: bejárat.

entrelacs dísz [ätrolá...] <fr.>: az iparművészetben és építészetben egy-

Entrelacs dísz

mást keresztelző v. egymásba fonódó díszítés.

enyézőpont: → *perspektiva*

eol fejezet, aeol fejezet, aiol fejezet: az → *ión fejezet* egyik korai változata. A vékony oszloptörzsön nyugvó fejezeten a → *palmettákkal* díszített, erősen kiugró → *volutáknak* még nincs tartószerepe, az → *oszlopnnyak* leveles díszítésű.

Éösz <gör., *Aurora* <lat.>: a görög-római mitológiában a hajnal megszemé-

lyesítője, kocsiján Apollónnal jár együtt. (Ismert ábrázolása G. Reni képe, Róma.)

cozinmáz <gör. 'hajnalpir' szóból>: egyes → *Zsolnay-kerámiák* fémcsényű máza; *Giorgio Andreoli* (kb. 1560) olasz majolikamester egyik dísztlájának mázát emlezték ki *Wartha Vince* (1844—1914) és állította elő *Zsolnay Vilmos*ssal (1828—1900) együtt. (→ még *Deruta, gubbiói majolika, lüszttermáz asyagedény*.)

ephéosz <gör.>: a nagykorúságát elérő görög ifjú. A róla készült ruhátlan szobor neve *kurosz*.

Epifánia <gör.-ből>: *Vízkereszt* (jan. 6.); a katolikus egyházban a → *Három Királyok* imadásának napja.

epigon <gör. 'utód'>: eredeti alkotóképesseg híján nagy elődök stílusát, témáit átvevő művész.

epigrafia <gör.-ből>, *felirattan*: a régebbi korokból fennmaradt tárgyakon levő feliratokkal foglalkozó tudomány, → *művészettörténeti epigrafia*.

episztilion, epistylon <gör. 'oszlop feletti'>: az → *architráv* görög neve.

epitáfiosz <gör.-ből>: a görög keleti templomban nagypén-
teken használt himzett terítő. A halott Krisztust ábrázolja és szemfedőjét szimbolizálja.

epitáfium, epitaphium <gör.—lat. 'sír fölötti'>:

1. templomokban, sírköpolnáknak a halottak emlékére állított, a 14. sz. óta ismeretes, de főleg a 16—17. sz.-ban gyakori díszes keretű feliratos kép, dombormű v. feliratos tábla.

— 2. sírfelirat, sírvers. **építészeti plasztika**: az építészettel szerves kapcsolatban levő, lényegében az épület művészi hatásfokát emelő szobrászat.

építészeti tagozat: az épület szerkezetileg v. formailag fontos része, pl. pillér, ív, párkány, rizalit stb.

építőművészet, architektúra <gör.—lat.>:

téralkotó művészet; valamely művészileg elgondolt tér megvalósítása technikai segédeszközökkel. Részben a felhasználott anyagok sajátosságai és az építészeti technika fejlődése szabják meg a kivitelezés formáit és a téralkotás lehetőségeit, ugyanakkor azonban az ideológiai felépítmény, az adott kor esztétikai célkitűzései is nagymértékben befolyásolják, főleg az épületek formalakítását és díszítését, míg az épület alaprajza főként rendeltetésétől függ. — Kezdeteit a prehisztorikus kor öblőpéipítménye, majd a koncentrikus körökben kiépült nagy települések, a valószínűleg vallási célokat szolgáló → *menhírek*, → *kromlecek* és → *dolmenek* jelzik. Az építészeti fejlődés hordozója az ókorban a templom- és palotaépítés. A középkorban az egyházi és a várépítészlet uralkodó. A → *reneszánsz* és a *barokk* idején a súlypont megoszlik az egyházi és világi építészlet között, míg a → *klasszicizmus*tól a világi építészlet veszi át a vezető szerepet. Az építőanyagok szerint megkülönböztetünk

kő-, tégl- és faépítészletet. A 19. és 20. sz.-ban új anyagok jelentek meg: vasbeton, acél, üveg; ezek döntő befolyással vannak korunk építőművészetének alakulására. A tárgykorre vonatkozó fontosabb cikkeket → *ablak, agrafe, ajtó, ajmeze, alaprajz, architektív, abat-jour, boltív, boltozat, borda, csegely, dipylon, falazat, fejezet, friz, gipsz, hippedrom, homlokzat, hűpotrakhé-lion, ideális város, interieur, I, kapu, kapuzat, káva, kolonnád, kupola, lábazat, mérmű, mirador, nyílászkeret, orthosztatosz, oszlop, párkány, polikrómia, portále, portikusz, profil, proporció, pylon, sarokátmenet, stukkó, tégl-építészlet, téglagóti-ka, torony, vakolatarchi-*

Epitáfium

tekúra, vár, vimperga, vízközpő, vizorr
címszavak alatt.

épitőpáholy: eredetileg az egy építkezésnél dolgozó építőmesterek, kőfaragók és egyéb művesek műhelyét, tartózkodási helyét, lakását, később csak együttesen jelentette, végül az építőszervezetek elnevezéseként használták. A 13. sz.-tól tagjai világiak voltak, akik baráti együttélést fogadtak, és technikai-művészi ismereteiket páholytitokként kezelték. Az ~ vezetője a mester (magister operis, maître d'oeuvre, Hüttenmeister), helyettese a pallér (parlier). A jelentősebb ~ok 1459 óta főpáholyok alá voltak rendelve (ilyen volt pl. a strasbourgi főpáholy). A páholyokat a 15. sz.-ban kezdik kiszorítani az új polgári művészet feltételeinek jobban megfelelő építőcéhek, sőt már akkor példák vannak kapitalista típusú vállalkozómesterekre is.

epitrahil, epitrahkhelion: → stóla
épreuve d'artiste [épröv d'ártiszt] <fr.>: a művész próbalevonata a → rézkarcról v. → rézmetszetről, amelyet a befejezett v. még nem teljesen kész rézlemezről készít. Rendszerint ajándékba v. tiszteletpéldányként adja, de néha áruba is bocsátja.

épületkerámia: általában az épület külsejének v. belsejének kerámiai díszé, de az agyagművesség termékeinek építészeti alkalmazása (mázás tetőcserepek, padlótegélák) is fogalomkörébe tartozik. Az ókori Mezopotámiától kezdve majdnem minden korszak és stílus kedveli.

épületszárny: 1. a főépülethez szögben csatlakozó épületrész. — 2. hosszan elnyúló épület többnyire alacsonyabb végső szakaszai.

Erasmus, Elmo, Szt. (?—303): Antiochia püspöke. A 14. segítő szent egyike. Püspöki öltözetben ábrázolják, fején püspöksüveget, kezében könyv vagy páztorbot és egy rúd, melyre a hóhér ~ beleit feltekerte; néha úgy ábrázolják, hogy maga elé tartja kezeit, és ujjából körmei alá döfött hosszú tűk állnak ki. (*Erasmus vértanusága*, Magnasco képe, Milánó).

Erató: → Múzsák
erdélyi szőnyeg: az → usák szőnyegek kb. 1600 és 1780 között Anatóliában (Kisázsia) elterjedten készített egyik

csoportja, gazdag színezésű, erős perzsa hatású, indás-virágos tükörrel és jellegzetes → arabeszk-medaillosos kerettel.

Űn. erdélyi szőnyeg (1600 körül)

A megtévesztő elnevezést a lelőhely adta; egykor Erdélybe igen sokat importáltak belőlük, még ma is ott található a legtöbb.

erdélyi zománc: → hideg zománc, amellyel a 17—18. sz.-i erdélyi ékszereket, néha az ötvösműveket díszítették finom rajzú, választékos színezésű, festett virágornamentikával, néha figurális ábrázolással.

ereklyetartó, relikviárium, reliquarium <lat.-ból>: a szentek állítólagos maradványait v. tartozékait (ruhájuk egy darabja stb.) őrző díszes kivitellő, többnyire ötvösművű tárgy. A középkorban koporsó, v. sarkofág, → herma (fej~) stb. alakúak. Apró ereklyerészecskéket a 18. sz.-tól → monstrancia v. kereszt alakú tartókban őriznek.

érem: bronzból v. nemesfémből készült kerek, esetleg szögletes v. ovális fémlap, amelynek többnyire mindkét oldalán → lapos domborműves ábrázolás és felirat van. Rendszerint valamely esemény megörökítésére v. kiváló személy tiszteletére készítik. (→ még plakett, → még érme)

Érények: A keresztény ikonográfiában az 5. sz.-tól szokásos az ~ meg személyesítése; leginkább nőalakban ábrázolják őket. Többnyire 7 erényt állítanak szembe a 7 → főbűnnel. A *teológiai* v. *isteni* ~: Hit (Fides), Remény (Spes) és Szeretet (Caritas). *Kardinális* v. *sarkalatos* ~: Okosság (Prudentia), Igazságosság (Justitia), Mértékletesség (Temperantia), Bátorság (Fortitudo) (Freskó az esztergomi várban). Fides

kezében szívet, keresztet, kelyhet és ostyát tart. Spes horgonnyal, olajágot tartó galambbal jelenik meg. Caritas karján két gyermeket tart, szegényeknek nyújt alamizsnát; attributumai még a láng, szív és a gyermekeit saját vérelével tápláló pelikán. Prudentia tükröt és kígyót tart kezében. Justitia kardot és mérleget, Temperantia homokórát. Fortitudo páncélt visel, jelképe az oszlop, kard, kormánypálea, oroszlánbőr.

Justitia

ereszpárkány: a kiugró → *ereszvonala* mentén alkalmazott párkány.

ereszvonala: a tetősík alsó éle.

Erisz: a görög mitológiában a vizzály istennője; → *Péleusz*.

erkély: egy v. több emelet magasságban az épület falsíkjából kiugró, gyakran → *konzolok* által tartott épületrészlet. Lehet zárt v. nyitott (→ még *balikon*).

erkélyes szentély, lebegő kórus: várkapólnak szentélyének az épület (várfa)l síkjából való erkélyszerű kiugrása. Egyházi szabály szerint ui. az oltár fölött semmiféle lakóter nem helyezhető el.

Erkélyes szentély

erkélytorony: az épület → *oromfal*ának csúcsán, az *ereszmagasság* fölött előreugró négy- v. sokszögű, → *sátor*tetővel fedett → *erkély*.

érme: pénzként funkcionáló, meghatározott súlyú és finomságú vert fém-darab (→ még *érem*).

érmes kupa: érmekkel v. régi pénzekkel díszített ötvösmű. A reneszánsz és a barokk ötvösség szívesen használta az antik ezüstpénzeket az aranyozott

edények felületi ékesítésére. Régi leltáraink ezeket „pogánpénzes” kupáknak nevezik.

ermitage [ermitázs] <fr. 'remetelak'>: 1. a 18. sz. főúri kastélyainak kedvelt kertilaka, főleg Franciaó-ban. — 2. a 18. sz. francia kertművészetében gyakran alkalmazott grotta v. lugasfélé. — 3. a pétervári Téli Palota melletti ~ nevű kerti épület. Az itt kiállított műtárgyak alkották a mai, az egész Téli Palotára kiterjedő → *Ermitázs* magját.

Ermitázs, Goszudarsztvennij, Allami Ermitázs, Leningrád: az SZU legnagyobb művészeti és kultúrtörténeti múzeuma. Az 1765-ben létesített gyűjtemény 1852-ben már nyilvános volt, de a megtekintést rendszabályok nehezítették, amelyeket a haladó szellemű hazafiak nyomására a 20. sz. elején fokozatosan megszüntettek. Anyaga a szovjethatalom éveiben több mint háromszorosára emelkedett. Különböző osztályain mintegy 2 millió tárgyat őriznek. Több gyűjteménye újabb keletű, a cári uralom alatt még nem létezett. A látogatók száma évente meghaladja az egymilliót. — Eredetileg (1852-től) a Téli Palota melletti Ermitázs nevű kerti helyiségben kapott helyet. Jelenleg az egész Téli Palotára kiterjed; ez utóbbi V. V. Rasztrelli kiváló orosz építész műve (1754–62). Az 1837. évi tűzvész után V. P. Staszov és A. P. Brjullov részben helyreállították, részben átépítették. Vallin de la Mothe röviddel a Téli Palota elkészülte után a kis ~t építette hozzá a cári gyűjtemény számára. Ez hamarosan kicsinek bizonyult, és a 18. sz. végén J. M. Felten az ún. régi ~szal toldotta meg, majd a 19. sz. közepén Leo v. Klenze tervei szerint az új ~szal egészítették ki zárt épülettömbbé. 1788-ban Quarenghi a vatikáni Loggiai másolatával gazdagította, amelyekben a festett dekorációt is pontos hűséggel ábrázolta. A Téli Palota interieurjei között nevezetes a lendületes díszlépcső, a nagy és a kis trónterem (Péter-terem) s a malachit-terem. Az intarziás padlók értékes faféleségekből nagy műgonddal készültek. A nagy trónterem burkolata olaszó-i fehér márvány, a galériát tartó 48 oszlop is fehér márvány, aranyozott bronz

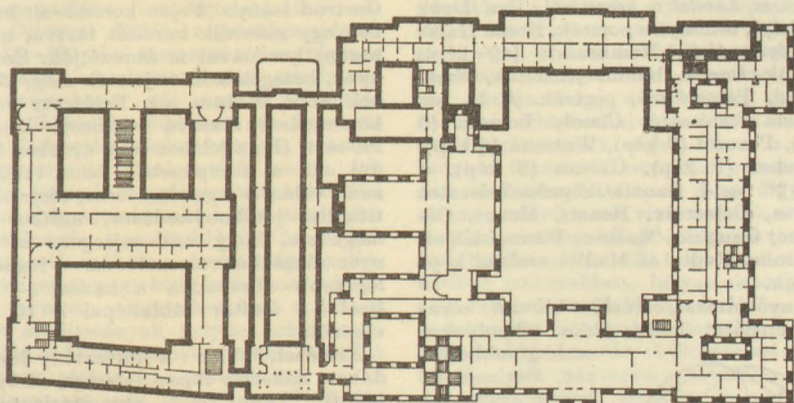
Érmék I.

1 I. László (1077—95) dénárja, 2 III. Béla (1173—96) rézpénze, 3 Károly Róbert (1308—42) garasa, 4 IV. Béla (1235—70) obulusa, 5 I. Lajos (1342—82) aranyforintja, 6 Zsigmond (1386—1437) dukátja, 7 Zsigmond quartingja, 8 II. Ulászló (1490—1516) tallérja, 9 II. Mátyás (1612—19) garasa, 10 I. Lipót (1658—1705) duariusza, 11 I. Lipót tizenötökrajcása.

Érmék II.

1 Rákóczi Zsigmond (1681—1682) solidusa, 2 Bocskai István (1604—1606) dukátja, 3 II. Rákóczi György (1648—60) tallérja, 4 Apafi Mihály (1681—90) XII-ese, 5 I. Lipót (1658—1705) polturája, 6 I. Lipót királyja, 7 II. Rákóczi Ferenc (1703—11) ellenjegyes tizpolturája (libertas), 8 Mária Terézia (1740—80) húszasa (négykrajcáros), 9 Mária Terézia rézkrajcárja

 orosz művelődéstörténeti stb. tárgyak
 nyugat-európai művészeti gyűjtemény

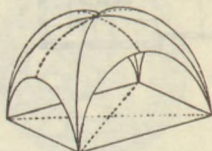
A leningrádi Ermitázs első emeletének alaprajza

fejezetekkel. A trón helyén az SZU 27 négyzetméteres térképe van urali ékkövekből kirakva. A malachit-terem oszlopai, pilaszterei, kandallói selymesfényű urali malachitból készültek, pompáját emelik az aranyozott bronz oszlopfők. Az ~ termeiben számos urali fél-drágakövekből (achát, porfir, jáspis, malachit stb.) készült dísz tárgy áll, amelyeket az ottani híres csiszolóműhelyekben állítottak elő. — A gyűjtemény anyaga jelenleg a következő osztályokra csoportosul: 1. *Orosz művelődéstörténeti, történelmi, művészeti és iparművészeti tárgyak* a 9. sz.-tól napjainkig. A mintegy 33 termet megtöltő gyűjtemény magában foglalja a hajdani cári palota művészi kiképzésű termeit is. 2. *Az SZU területének őskori anyaga* (22 teremben). 3. *Az SZU-hoz tartozó közép-ázsiai népek történelmi és művészeti tárgyai* (az i. e. 6. sz.-tól a 19. sz. végéig), továbbá a *kaukázusi művészet és kultúra emlékei* (az i. e. 10. sz.-tól az i. sz. 8. sz. végéig, 23 terem). 4. *Az ókori Kelet művészete és művelődése*: Egyiptom (az i. e. 4. évezredtől az i. sz. 6. sz. végéig, 12 teremben), Babilónia, AsszírIA stb. (az i. e. 4—1. évezred, 4 teremben), Kína művészete és művelődése (az i. e. 2. évezredtől napjainkig, 18 helyiségben), India művészete és mű-

velődése (a 17. sz.-tól napjainkig, 3 teremben). 5. *Antik görög és római művészet és művelődés*: görög művészet és a Fekete-tenger környéki görög kultúra (i. e. 8—2. sz.). Római művészet és kultúra (az i. e. 1. sz.-tól az i. sz. 4. sz. végéig). A régi Itália művészete és kultúrája (i. e. 7—2. sz., összesen 19 teremben). 6. *Nyugat-Európa művészete* 17 csoportra osztva: a középkori Európa iparművészete, 11—15. sz.; olasz művészet, 13—18. sz.; spanyol, 13—18. sz.; németalföldi, 15—16. sz.; flamand, 17. sz.; belga, 18—19. sz.; holland, 17—18. sz.; holland, 19. sz.; német, 15—19. sz.; osztrák, 18—19. sz.; francia, 15—19. sz.; svéd és dán, 18. sz.; finn, 19—20. sz.; angol művészet, 17—18. sz.; nyugat-európai fegyverek, 15—17. sz.; nyugat-európai ötvöstárgyak, 17—18. sz.; nyugat-európai porcelán, 18. sz. A gyűjtemények világhírű műtárgyai és mesterei: cumaei váza, Taurusi Vénusz, Cameo Gonzaga, heráti bronz-edény 1163-ból. — Leonardo da Vinci: *Madonna gyermekkel*, Raffaello: *Madonna Connestabile*, Szt. Osalád, Michelangelo: *Guggoló fiú*, Tiziano (7 kép), köztük *Danae*, Greco: *Péter és Pál apostolok*, Velázquez: *Reggeliző parasztok*, Murillo (5 kép), Rubens (21 kép), köztük *Perseus és Andromeda*, *Vénusz és*

Adonisz, Levétel a keresztről, Van Dyck (16 kép), többnyire portrék, Frans Hals: Kesztyűs férfi, Rembrandt (40 kép), köztük Danae, bibliai jelenetek, Szent család, Tékozló fiú, portrék. A 18. sz. francia festészetét Claude Lorrain (6 kép), Poussin (9 kép), Watteau (5 kép), Boucher (5 kép), Greuze (5 kép), a 19–20. sz.-i francia képzőművészetet Ingres, Delacroix, Renoir, Monet, Cézanne, Gauguin, Matisse, Picasso képei, valamint Rodin és Maillol szobrai képviselik.

ernyőboltozat, cikkelyes boltozat: záradékpontjától lefelé öblös cikkelyekre oszló gömbboltozat. Gerincei v. bordái a boltozat belső felületén vannak.

Ernyőboltozat

Erős <gör.>, *Amor* <lat.>; a görög-római mitológiában Arész és Aphrodité gyermeke, a szerelem istene. Szárnyas fiú alakjában ábrázolják, íjjal és nyíllal kezében. Szerelmes lett a halandó Pszükhébe, akit az éj sötétjében, ismeretlenül meglátogatott. A kíváncsi Pszükhé gyertya fényénél felismerte ~ istent, aki a vállára cseppent forró viasztól felébredt és eltűnt. Pszükhé hosszas bolyongással bűnhődött, amíg végre kiérdemli ~ bocsánatát (Raffaello: *Amor és Psyche*, Róma).

ernyő, fehér: a buddhista szimboliztikában a 8 dicsőséges embléma egyike. A gonosz vágyak elhárítója.

erőd: védőművekkel, sáncokkal megerősített hely.

erődív, erődrendszer: a korábbi védőrendszerek helyett a 17. sz.-tól az új harcászati módszereknek megfelelő elővédőművek, sáncok és árkok összefüggő rendszere.

erődtemplom: erődde kiépített középkori templom és templomudvar. Európában szinte csak kis megerősítetlen helyeken fordul elő. Igen sok maradt fenn Erdélyben.

érseki kereszt: → *kereszt*.

Erzsébet, Árpád-házi Szt. (magyarországi, csak a németeknél türingiai; 1207–31): II. Endre király és merániai

Gertrud leánya. Fején koronával, kezében egy második koronát tartva, néha három koronával is ábrázolják. Szegények, betegek között jelenik meg, akiknek enni v. inni ad. Felfogott szélű köpenyében rózsává változott kenyeret tart. (Ez a jelenet csak újabban fordul elő, a középkorban nem találkoztunk vele.) A legenda szerint férje előtt titkolta jótékonykodását, amikor az megnézte, hogy mit rejteget, a kenyer rózsákká változott. Az ~ legenda legszebb ábrázolása a kassai — kőicei — főoltár táblaképei a 15. sz. végéről.

Erzsébet, bibliai: a keresztény legendában Zakariás főpap felesége, Keresztelő Szt. János anyja, akit Mária Jézus születése előtt meglátogatott. (M. S. mester, Budapest, Szépművészeti Múzeum). Képein rendszerint idős asszonyként, a matrónák öltözetében látjuk. A vizitáció jelenetén kívül ábrázolják még Keresztelő Szt. János születését, továbbá Máriával és a gyermek Jézussal játszódozó kis Keresztelő Szt. Jánossal együtt is.

Erzsébet-stílus, Queen Elisabeth-style [kuin elizabesztáj] <ang.>: angol reneszánsz irányzat a 16. sz.-ban, Erzsébet királynő uralkodása idején (1558–1603). Tudor- és olasz elemeket vegyít. Az építészetben a nagy ablakok, hosszú galériák, magas, díszes kandallók, a belső berendezésben, bútortatban gazdag faragás, tömör kidolgozás, klasszikus díszítő motívumok jellemzik.

escarpe [eszkárp] <fr.>: → *lejtő* az erődítéseknel.

Escorial <sp. 'salakdomb'>: királyi palota, kolostor és templom tömbje Madrid közelében, a Guadarrama hegység lejtőjén. II. Fülöp (ur. 1556–98) építtette Juan Bautista de Toledo és Juan de Herrera (1530–97) tervei szerint 1563–84-ben. A spanyol reneszánsz és a barokk közötti átmenet korának s egyúttal az egész építészettörténetnek egyik legkiválóbb alkotása. Nagy könyvtára és értékes kéziratgyűjteménye van.

Eselstreppe <ném.>: lépcső nélküli toronyfeljáró, → *számárlépcső*.

esmalta clara [eszmalta klára] <sp.>: → *áttetsző zománc*

espanolette [eszpanyolet] <fr.>: 1. az Orleansi Fülöp régensége idején (1715—23) divó átmeneti stílus (régence [rézsász]) gyakori díszítő motívuma Franciaországban; női maszk, palmettás v. tollbokrétás fejdíszrel és berakott nyakfoddal. Főként keretek, bútorok sarokveretein alkalmazták. — 2. két végén kampós, függőleges vasrúdból álló fogantyús ajtó- v. ablakzáró szerkezet.

esplanade [eszplanád] <fr. az ol. 'kígyenget' szóból>: mesterségesen kiegészített nagy kiterjedésű szabad térség, sétater; leggyakrabban a lebontott erődítmények helyén keletkezett, fákkal beültetett széles tereket, továbbá vízparti sétányokat nevezik így.

Esprit nouveau [eszpri nuvó] <fr. 'új szellem'>: francia folyóirat; 1920 és 1925 között jelent meg. Szerkesztette Le Corbusier és A. Ozenfant. Nagy befolyása volt a nyugati szellemi és művészeti életre (→ *purizmus*).

estofado <sp.>: több színnel festett v. színes szövetekbe öltöztetett spanyol szobor.

esonarthex, *esonarthex* <gör.-ből>, *belső előcsarnok*: a két részből álló *narthex* belső oldala (→ *bazilika*).

Eszter: A bibliai legendában Ahasverus perzsa király gonosz tanácsadójának, Hámánnak fondorlataival szemben megvédi a zsidó nép érdekeit. A jellegzetes ábrázolásokon a király trónon ülve fogadja Esztert, kormánypalcát nyújt neki annak jeléül, hogy királynévá teszi. Ismertebb ábrázolásai: Rubens: *Eszter és Ahasverus*, vázlat, Bécs, Akadémie der bildenden Künste; Rembrandt, Moszkva, Puskin-múzeum; Michelangelo: *Hámán bűnhődése*, a Sixtus-kápolna mennyezetfreskóján, Vatikán.

esztétika <gör. 'érzékelő' szóból>: a társadalomtudományok, ezen belül a filozófia tudomány egyik ága, amelynek tárgya a művészet lényegének és fejlődése általános törvényszerűségeinek kutatása. Meghatározza a művészet alapvető kategóriáit, és foglalkozik a művészeti ágak legfontosabb műfaji kérdéseivel (→ még *művészet*). — A művészettörténet tanulmányaira és a polgári ~ bizonyos eredményeire támaszkodó marxista ~ — a materialista tükrözési elméletből kiindulva — a mű-

vészetben a valóság olyan ábrázolását látja, amelyben a társadalmi szükségesszerűségek egyedi, érzékletes, *szemléletes képekben* tárulnak fel. A marxista ~ azt tanítja, hogy a művészet a társadalmi felépítmény része, és fejlődését, irányzatait végső fokon a társadalmi formációk termelési viszonyainak alakulása határozza meg. Ugyanakkor a művészetek visszahatnak a társadalmi viszonyok fejlődésére. A művészet hatása abban áll, hogy sürített, *tipikus* emberekben, helyzetekben, érzelmekben összefogva ábrázolja a társadalmi élet lényeges tendenciáit, és ezáltal *alakítja az emberek társadalmi tudatát*. Az igazi művészeti alkotásban mindig érvényesül a *tartalom és a forma egysége*. A tartalom követelményeiből kiinduló művészi ábrázolás hűen, konkrétan, ellentéteiben és konfliktusaiban, tehát tényleges történeti fejlődésben ábrázolja a valóságot, a tartalomnak megfelelő és azt kidomborító művészi formában. Az igazi művészet tehát mindig *realista*, mert a legmélyebben és leghelyesebben megértett valóságot a leglényegesebb vonatkozásaiban ábrázolja. Ugyanakkor állást foglal a társadalom fontos kérdéseiben, tehát nem öncélú (→ *l'art pour l'art*), hanem pártos. A realizmus magasabb foka korunkban a → *szocialista realizmus*, amely a valóságot forradalmi változásaiban mutatja be, feltárva ugyanakkor a jövőnek a jelenben formálódó alapjait is.

Észtország művészete: Sajátosan nemzeti művészet csak a 19. sz. ban kezdett kibontakozni az országban, gyakran a haladó orosz művészethez igazodva. Jelentős alakjai: A. *Lajkmaa* (1866—1942) festő és A. *Adamson* (1859—1929) szobrász. Az I. világháború után az országban eluralkodó reakció elősegítette a dekadens formalista irányzatok kibontakozását. Az 1940-ben alakult Észt Szocialista Köztársaság jelentősebb művészei V. *Lojk* (1904—53) és R. *Uutmaa* (1905—) festők, valamint J. *Hírv* (1900—53) szobrász. — Az országnak fejlett iparművészete van.

esztrád, *estrade* <fr.>: egy v. több lépcsőfokkal megemelt padlószint, emelvény.

étagère [étázsēr] <fr. 'emelet' szóból>: a 18. sz.-i francia eredetű, falra erősített két- v. többsoros polcocska, amelyre apróságokat, csecebecsüket raktak.

état [éta] <fr. 'állapot'>: 1. a → *részkar* és a → *rézmet* készítése közben levont → *próbalevonat*, amely arra szolgál, hogy a művész a rézlemezen kidolgozott mű állapotát papíron láthassa. — 2. a sok levonat készítése miatt lekopott rézlemezek felrészítése, átdolgozása után levont lapok gyűjtőneve. E levonatok értéke csekély.

etching [etcsing] <ang.>: → *részkar*
etikett, **etiquette** <fr.>: címke; múzeumok kiállítási tárgyai mellé helyezett táblácska.

etimaszia <gör.>: a bizánci művészetben gyakori ábrázolás; trón, amelyen bíborköpeny v. az élet könyve nyugszik, mögötte kereszt van; az utolsó ítéletet tartó Krisztusnak előkészített trón.

etnográfia <gör.-ből>: → *néprajz*

etnológia <gör.-ből>: összehasonlító → *néprajz* a leíró etnográfiával szemben.

étrusque [étrüszk] <fr.>: félkörösen ívelt, alacsony támlájú, hajlított lábú, párnázott karosszék, a → *bergère* klasszicizáló formája.

etruszk művészet: az etruszk nép művészete; az i. e. 6—4. sz.-ban virágzott. Erős föníciai, asszír, egyiptomi és görög hatás alatt fejlődött ki. Az építéssel kezdetéről hatalmas kőtömbökből összerótt, ún. küklopsz-falak maradtak fenn. Jellemző a föníciaiaktól átvett boltív és a dongaboltozat korai alkalmazása. Magas talpazaton álló, oszlopos, mély eresztű templomaik gerendázatát égetett agyagdíszítésekkel borították. *Szobrászatuk* kiváló volt: égetett agyagból és bronzból készült istenszobrok, festett domborműves v. fekvő alakos szarkofágok, realiztikus portrészobrok. *Festményeik* tárgya a mindennapi élet, a halottkultusz, mitikus szörnyek, démonok, fantasztikus jelenetek. Sírkamráik falait freskókkal díszítették. *Iparművészetük* (fegyverek, ékszer, lámpák, mitológiai jeleneteket ábrázoló domborműves és vésett tükrök) magas fokon állott. Vázafestészetük a görög fekete- és vörösalakos edényeket utánozza.

etruszk oszloprend, *toszkán oszloprend*: → *római dór oszloprend*

étüd, **étüde** <fr.>: → *tanulmányrajz*
étüü [étüü] <fr. 'doboz'>: különféle v. több összetartozó apró tárgy tokja.

eulia-tál <gör.-ből>: a görög keleti egyházban a szentelt kenyeret helyezik rá.
euritmia, **eurhythmia** <gör.>: művészi arányosság; a mű egészének és részleteinek összhangja, harmóniája.

európai iskola: a legmodernebb művészeti stílusirányzatok magyar követőinek csoportosulása a II. világháború után (1945—48). Az → *absztrakt* művészet és az → *École de Paris* magyar képviselői alakították. Művészi kísérleteik néha a formalizmusba torkolltak. Tagjai közé tartozott Egry József, Márffy Ödön, Martin Ferenc, Kornis Dezső, Anna Margit, Mezei Árpád stb.

Európé <gör.>, **Europa** (lat.): a görög-római mitológiában Agénór föníciai király leánya, akit Zeusz bika alakjában elrabolt és a tengeren át Krétába vitt (P. Veronese: *Európa elrablása*, Velence, Palazzo Ducale), Gyermekük: Minosz, Rhadamanthusz és Szarpédón.

Eurüdiké, **Eurydiké**: → *Orpheusz*

Eustachius, Szt.: római katona; a keresztény legenda szerint vadászat közben olyan szarvassal találkozott, amelynek agancsai között a fészület jelent meg (Pisanello, London, National Gallery). Ezt égi jelnek tekintette és megkeresztelkedett. A római katonák ruhájában, karddal, zászlóval v. középkori öltözetben, főveggel, agancsok között fészülettel, szarvas- v. ökörfejvel is ábrázolják. A 14. sz. védő szent egyike.

eusztülosz <gör.>, **eustylus** (lat.): Vitruvius római építész és művészet-történeti író meghatározása szerint az alsó oszlopátmérő két és egy negyedszeresével, vagyis négy és fél → *modulus*-szal megegyező oszloptávolság az ókori görög építészetben.

euthüntéria, **euthynteria** <gör.>: a → *sztereobatisz* föld feletti része.

Éva: → *Ádám és Éva*

evangeliárium: gyakran díszes kivitelű és kötésű könyv, amely a misén felolvasásra kerülő evangéliumi részleteket tartalmazza.

evangélisták: → *Máté*, → *Márk*, → *Lukács*, → *János*, az Evangéliumnak, vagyis Jézus életének, tanításainak és csele-

kedeteinek leírói. Meztláb, fedetlen fővel, tunikában, kezükben könyvvel, irattekeressel, sokszor munka közben, az írópult mellett ábrázolják őket. Az ókeresztény művészetben dombról fakadó négy folyó szimbolizálja őket, a domb tetején a Jézust jelképező „Isten báránya” (Agnus Dei) áll mint az evangélium kútfeje. Általában a Szt. Jeromos által meghatározott attributumokkal szokták őket ábrázolni: Szt. Lukácsot ökörrel, Szt. Márkot oroszlánnal, Szt. Jánost sással és Szt. Mátét ember- v. angyalakkal. Ezek sokszor egymagukban is megjelennek mint az ~ szimbólumai.

evangelistárium: díszes útmutató, jegyzék az → *evangeliárium*hoz, amely az egyes napokra szóló részek rendjét tartalmazza. Másként → *perikópa-könyv* a neve.

evangéliumi oldal: keresztény templomokban az → *oltár* jobb oldala, ahol az evangéliumot felolvassák. Az elnevezés általában az egész templomnak a bejáratától számított bal, keletelt templomoknál tehát az északi oldalára vonatkozik (→ *keletelés*). Nők oldalának is nevezik, mert a középkorban — de helyenként még ma is — ezen az oldalon ülnek az asszonyok.

exc., *excud.*, *excudit* <lat. 'nyomtat-ta'>: rézmetszeteken és rézkarcokon a nyomtató, ill. kiadó neve előtt áll, ha az egyszersmind a karcoló v. metsző is.

exedra <gör.>: **1.** félkör alakú, padokkal ellátott fülke az antik görög gimnasionokban és fürdőkben a beszélgetni, vitatkozni óhajtók és a zenészek számára. — **2.** boltozatosan befedett félkör alakú kiugrás a római nagyurak házaiban, a peristylum mellett, nyári tartózkodási hely. — **3.** az ókeresztény egyházi építészetben azonos az → *apszissal*.

ex libris <lat. '... könyveiből'>: a könyv belső táblájára ragasztott kisgrafika, amely a tulajdonjog jelzésére szolgál: monogram, címer sokszor jelmonddal (→ *superexlabelris*). — A 15. sz. óta alkalmazzák.

expertise [ekszpertiz] <fr.>: szakvélemény

expresszionizmus <lat. 'kifejezés' szóból>: **1.** a 19. sz. 80-as éveiben keletkezett és a 20. sz. elején kibontakozott képzőművészeti irányzat, amely a mű-

vész belső érzéskomplexumainak kivetítését tűzi ki célul. A művész subjektív érzését vetíti a tárgyi világ motívumaiba, ezért lelki intenciója szerint szuverénül átalakítja a látványt. Sok rokon vonást mutat a *néger plasztikával*, valamint M. *Grünwald* és *El Greco* műveivel. Előfutára V. van *Gogh* (1853—90) drámai művészete, E. *Munch* (1863—1944) és F. *Hodler* (1853—1918) szecessziós stílusa. Fő képviselőit Németo.-ban találjuk: Die → *Brücke*-csoport, F. *Marc*, E. *Nolde*, O. *Kokoschka*, *Beckmann*, a szobrász *Barlach*. — A polgári társadalom felbomlásának talaján keletkezett ~ főleg az I. világháború alatt és után terjedt el mint a társadalmi valóság ellentmondásaitól visszaradó, ellenük kétségbeesetten tiltakozó v. előlük a misztikumba menekülő subjektív lelkiállapot. Az ~ dinamizmusa miatt a munkásosztály művészei közül sokan (K. *Kollwitz*, Fr. *Masereel*, *Derkovits*), valamint az ún. neorealisták is e stílus formanyelvét választották. — **2.** tágabb értelemben minden olyan művészi ábrázolásmód, amely előnyben részesíti a szellemi tartalmat, az elvont felé törekvést, és a valóságúság elhanyagolásával erő érzéskifejlesztésre tör. Így beszélhetünk gótikus v. barokk ~ról, sőt egyes őskori művészetek ~áról is.

extrados [eksztrádo] <fr.>: → *bolthát*

ex voto <lat. 'fogadalomból'>: **1.** fogadalmi tárgyak és táblák feliratán az ajándékozó neve előtt áll. — **2.** maguk az ilyen tárgyak.

ezüstművészet: az ötvösművészetnek az ezüst művészi feldolgozásával foglalkozó ága.

ezüstpénz: → *passió*

ezüstvessző-rajz: a ceruzarajz elődje. Ezüstvégű fémvesszővel készült, krétával v. csontporral alapozott papíron. A rajz világosszürke, finom, egyforma erősségű vonalakkól áll. Javítani nem lehet, az árnyékolás csak párhuzamos vonalakkól álló sraffozással oldható meg.

ezüstzománc, *árkolt zománc*, *véssett aljú zománc*, *émáil de basse taille* [émájdő bástáj] <fr.>: az ezüstalapba vésett különböző mélységű árkokba rakott zománc, amelynek áttetsző színei a zománccelület mélysége szerint különböző árnyalatúak.

F

f., fec.: a *fecit* <lat. 'készítette'> szó rövidítése.

fa: 1. a keresztény ikonográfiában *fa* mellett Szt. Bavót ábrázolják, mert *fa* odvában lakott. — *Fához kötözve* égették meg Szt. Afrát, nyilazták le Szt. Sebestyént. — *Tűskés faág:* Szt. Acacius attribútuma. — *Pálmafa* alatt ábrázolják remete Szt. Pált. — 2. *Fatörzsből kihajló ág:* a reneszánsz ikonográfiában az igazság, bölcsesség, a régi dicsőség újjászületésének jelképe. — 3. Az újkori művészetben az újra sarjadó élet szimbóluma, pl. Daumier rajzain. (→ még *életfa*)

fabbi legnaiuoli: → *maestri di legname*

faberakás: → *intarzia*

faborítás, furnírozás <ném.-ből>: a bútorművészhelyen a puhafának értékesebb keményfa lemezzel (furnírral) való borítása.

fac.: a *faciebat* <lat. 'készítette'> szó rövidítése; festményeken, szobrokon, metszeteken gyakran a művész neve előtt áll.

façade [fászád] <fr.>: → *homlokzat*

facette [fászet] <fr.>: → *fazetta*

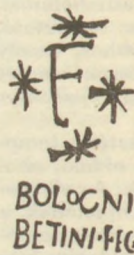
Fachwerk <ném.>: → *favázás fal*

facsimile: → *fakszimile*

Fadenglas <ném.>: → *fonalas üveg*

faenzai majolika: az észak-olaszo.-i Faenzában, a → *fajansz* névadó helyen készült → *majolika*edények gyűjtőneve. A 15. sz.-tól itt számos ún. → *bottega* foglalkozott majolikakészítéssel. A Beatrix királynő számára itt vásárolt edények és az innen behívott mesterek a → *budai majolikára* voltak hatással. A ~ jellemzője a nagyon fényes fehér ónmáz, a szép sárga színárnyalatok és a → *grotteszk* ékítmények leleményes alkalmazása. Az alakos, jelenetes ábrázolások kevésbé sikerültek; kivétel a

→ *Casa Pirola*, ahol a 16. sz. első harmadában az utóbbit is tökéletesen,

FATOIN·FA
ENZA INCASA
PIROLA

Faenzai majolikaképek

kitűnő rajzkészséggel készítették. A színes mellett a → *bianco sopra bianco* díszítést is ismerték.

faépítézet: fa- v. faszervezetű épületek előállítására. Az őskortól fogva ismeretes. Három fajtája: 1. → *zsilipel* fal; 2. → *boronafal*; 3. → *favázás fal*.

fafaragás: plasztikus díszítések, formák, ábrázolások kialakítása fatárgyakon forgácsolási és vésési technikával. A szobrászat és a díszítőművészség egyik legősibb formája. Az építézet nemcsak a → *faépítézet* alkotásain (faragott tornácok, oromzatok, gerendatagok stb.), hanem a monumentális épületekben is alkalmazza (lépcsők, faragott kazettás mennyezetek stb.). A középkor a → *szárnyasoltárok*, faszobrok, domborművek készítésénél kedvelte a művészi ~t, a reneszánsz a bútorokon, ajtókon stb. alkalmazta, a klasszicizmus és a biedermeier idején erősen visszaszorult. Igen fontos ága a → *népművészetnek* (pásztorfaragás).

faïence [fájász] <fr.>: az ónmázás edények francia neve; → *fajansz*.

faïence à la corne [fájász alá kőrn] <fr.>: bőségszaru-motívumokkal díszített barokk kori fajanszedények.

faience parlante [fájász párlát] <fr.> : jelenetekkel és feliratokkal díszített francia fajanszok, amelyek valamely esemény emlékére v. anhak reményében, üztönzésére készültek a 18. sz. második felében és a 19. sz. elején.

faience patriotique [... pátriotik] <fr. 'hazafias fajansz'> : a francia forradalom alatt és a napóleoni időkben készült, hazafias feliratokkal ellátott v. történelmi eseményeket megőrkítő dísz-
tálak.

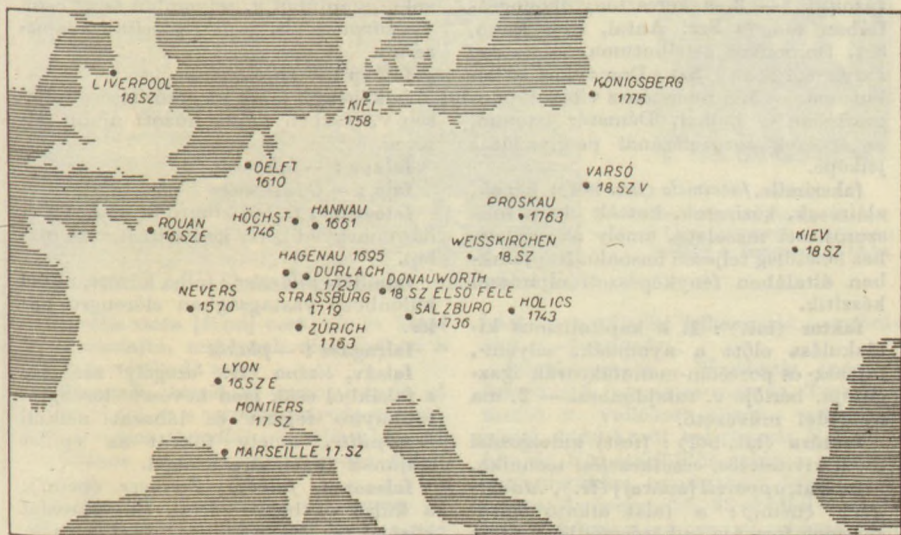
fajansz, faience [fájász] <fr.> : az →*önmáz*as cserépnek Faenza olasz várostól származó gyűjtőneve. Ősi keleti technikával készül, amely a mókók révén Spanyolo.-on keresztül (Mallorca szigete) került Európába. A →*perzsa fajanszok* között híresek a *Raghesben* kiásott fémfényű →*lűsztermáz*as agyagedények a 13–14. sz.-ból. Hasonló mázúak a spanyol–mór gyártmányok. A 16–17. sz.-ban virágzott a török ~művesség (→*niceai fajanszok*, →*félfajanszok*). A 15–16. sz.-ban Európában — az olasz →*majolikát* kivéve — alig készült fajansz. A 17. sz.-tól a műhelyek százai létesültek Európában, amelyek a méregdrága kelet-ázsiai porcelánt utánozták. A legszebb darabok a japán →*arita*

porcelánok hatását tükröző →*delfti fajanszok*. A 18. sz.-ban az európai →*porcelán*, majd az olcsóbb →*keménycserép*

Fajansz kanna (18. sz.)

kiszorította a ~ot a piacról. — A tárgykörhöz tartozó további cikkek → *alcora fajansz*, *bélaházi fajansz*, *boleraí fajansz*, *budai fajansz*, *castelli fajansz*, *damaszkuszi fajansz*, *durlachi fajansz*, *habán fajansz*, *hamburgi fajansz*, *Henri II. fajanszok*, *holicsi fajansz*, *kieli fajansz*, *kijevei fajansz*, *kütahyai fajanszok*, *lodi fajansz*, *lunéville-i fajansz*, *malagai fajansz*, *manisesi fajansz*, *marokkói fajansz*,

Fajanszműhelyek Európában a 16—18. sz.-ban

marseille-i fajansz, milánói fajansz, mous-tiers-i fajansz, nevers-i fajansz, niceai fajansz, nürnbergi fajansz, orléans-i fa-

zése szerint különböztetjük meg. — A tárgykörre vonatkozó további cikkeket → *alapfal, boronafal, halszálka-kötés, hát-falazat, küklopszfal, kváder, oromfal, pajzsfal, rusztika, támfal, töltött fal, tükör 1., zsilipelt fal* címszavak alatt.

falburkolat : → *lambéria*

faldistorium <középlat.> : → *püspöki trón*

falfestészet : a → *festészet* legrégibb formája. Fajtái : → *al fresco*, → *al secco* és *enkauszтика* (→ *viaszfestés*).

falfestmény, falkép : a → *falfestészet* valamelyik eljárásával a falra festett kép.

fa-li <kínai> : tengeri → *csiga*.

faliszönyeg : → *falkárpit*

falív : boltzatoknál a tengellyel párhuzamos falakhoz v. a keresztirányú → *pajzsfal*hoz illeszkedő ív. Gótikus bordás boltzatoknál félborda v. félheveder profillal.

falkárpit, fali szönyeg, képes kárpit, szövött kárpit, arazzi [árádzi] <ol.>, gobelin [goblē] <fr.>, tapisserie [tápiszeri] <fr.>, Bildteppich <ném.>, Wandteppich <ném.> : falat borító és díszítő textília, ritkábban préselt v. festett bőr. Legművészibbek a történeteket ábrázoló, gyapjúból v. selyemből szőtt ~ok (→ *kárpítszövés*, → *még gobelin*, → *tapisserie*).

falkép : → *falfestmény*

falköpeny : falak megerősítésére teljesen v. részben eléjük húzott újabb falrétég.

falköz : → *falszoros*

faló : → *Odüsszeusz*

faloszlop : falból kiugró negyed, fél v. háromnegyed körív keresztmetszetű oszlop.

falpillér, pilaszter : falba kötött, abból különböző vastagságban előreugró pillér.

falragasz : → *plakát*

falsáv, lizéna <fr. 'szegély' szóból> : a falsíkból csak igen kevésse előreugró, többnyire fejezet és lábázat nélküli → *falpillér*, amely főként az épület síkjának tagolására szolgál.

falszoros, falköz, Zwinger <ném.> : a külső és belső várfal, ill. városfal közötti tér. Béke idején lovagi tornák, ünnepségek rendezésére használták. A

Magyarországi fajanszműhelyek a 18–19. sz.-ban.

jansz, padovai fajansz, patenai fajansz, perzsa fajansz, pongyeloki fajansz, rennes-i fajansz, strasbourg-i fajansz címszavak alatt.

fáklya : 1. az ókori görög művészetben → *Hüpnosz* görög álomistent és testvérét, *Thanoszt*, a halál istenét gyakran lefelé fordított ~val ábrázolták. — 2. a keresztény ikonográfiában remete Szt. Antal, Szt. Bavo, Szt. Domonkos attribútuma. — ~ egy *kutya* szájában : Szt. Domonkos attribútuma. — 3. a reneszánsz világi ikonográfiában a hajnal, Démétér istennő, az érzékek ábrázolásánál pedig a látás jelképe.

fakszimile, facsimile <lat.-ból> : képek, aláírások, kéziratok, kották olyan sokszorosított másolata, amely az eredetihez lehetőleg teljesen hasonló. Napjainkban általában fényképészeti eljárással készítik.

faktor <lat.> : 1. a kapitalizmus kialakulása előtt a nyomdák, selyem-, fajansz- és porcelán-manufaktúrák igazgatója, bérilője v. tulajdonosa. — 2. ma nyomdai művezető.

faktúra <lat.-ból> : (fest) kidolgozási mód, kivitelezés, eszetkezelési technika.

falazat, appareil [ápárej] <fr.>, *Mauerwerk* <ném.> : a falat alkotó építőanyagok formája és kötőmódja. Fajtáit az építőkövek alakja, méretei és elhelye-

budai vár egyik ~ában Mátyás korában kőfaragóműhely volt.

Faltwerk <ném.>: → *redőmű*

fametszet, xilográfia, xylographia <gör.-ből>: a magasnyomású sokszorosító eljárások egyike, ill. az így készült grafikai lap. A fametsző művész a rajzot tollal v. ceruzával (újabb időkben fényképezéssel is) átviszi egy simára csiszolt körte- v. puszpángfa → *dúcra*, amelyet — a vonalakat kiemelkedően hagyva — úgy mélyít ki késsel v. vésővel, hogy a festékek való bekenés után nyomdai úton levonatokat lehessen készíteni róla (→ *dörzsnymat*, → *fatáblanyomat*, → *színes fametszet*). A kínaiak kb. a 6. sz. óta alkalmazzák, nálunk a 14. sz. vége óta ismeretes.

famille noir [fámij nuár] <fr.>: kínai porcelánfajta, amelynek a díszítésében a fekete az uralkodó szín.

famille rose [fámij róz] <fr.>: kínai porcelánfajta, amelynek díszítésében a rózsaszín uralkodik.

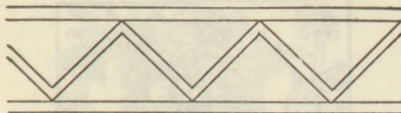
Fametszetek: Velencei metszet a 15. sz. közepéről. — Masereel Agítátor c. fametszete 1918-ból

famille verte [fámij vert] <fr.>: kínai porcelánfajta, amelynek díszítésében a zöld az uralkodó szín.

famozaik, tarsia al secco [tárziá al szekko] <ol.>: a *cosmata* márványmozai-kok (→ *mozaikpadló*) mintájára készült aprólékos geometrikus mintájú faberakás.

farkas: 1. → *Romulus és Remus*. — **2.** a keresztény ikonográfiában assisi Szt. Ferenc mellett ábrázolják.

farkasfog-díszítés, zezugvonalas díszítés: építészeti díszítőszalag; hegyes háromszög alakú fogakból álló, ill.

Farkasfog-díszítés

hegyesszögben megtört pálcátagokból álló szegélydísz. A bizánci és — normann közvetítéssel — a román építészetben gyakori volt.

farkasverem: várkapu előtt ásott nagy verem. Alja hegyesvégű karókkal — nyársakkal — volt teletűzdelve (→ *felvonóhid*).

fás szőnyeg: általában a perzsa udvari manufaktúrában készült 16—17. sz.-i perzsa szőnyegek, amelyeknek fő díszítőelemei a virágos fák.

faszobrászat: a mű anyagául tölgy-,

hárs- v. egyéb fát felhasználó → *szobrászat* (→ *fajfaragás*).

fatáblanyomat, Blockbuch <ném.>: összefüggő fametszet-sorozat. Tartalma tanító v. vallásos jellegű; szöveg is kíséri. 1430 körül keletkezett Németországban és Németalföldön mint a mozgatható betűkkel nyomtatott könyv előfutára. Az ismert, kb. 33 eredeti ~ csaknem kizárólag német v. németalföldi eredetű. Tárgyai: *apokalypsis, ars mori-*

endi, *biblia pauperum, speculum humanae salvationis*, továbbá naptár, jóskönyv stb.

Német fatáblanyomat 1423.
(Az ún. bucksteini Szt. Kristóf)

fatimida művészet: Egyiptomban a mohamedán Fatimida dinasztia idején (10–12. sz.) kialakult iszlám-egyiptomi művészet elnevezése.

Faun, Faunus (lat. 'jóakaró'): ősi római föld- és erdőisten, akit később a görög szatírokkal, ill. → *Pán* istennel

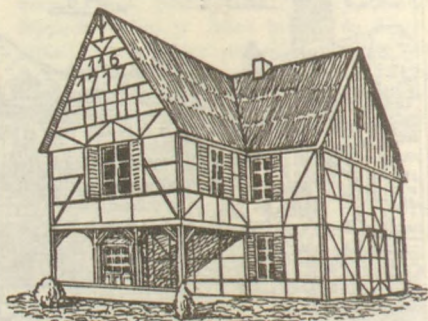
Faun (Maillol rajza)

azonosítottak, és ugyanúgy szarvakkal és kecskelábakkal ábrázoltak mind a római, mind a későbbi művészetben (→ még *vadember*).

fautuil [fotőj] (fr.): eredetileg kivethető párnákkal bélelt kényelmes karoszek, amelyet a 17. sz.-tól rögzített kárpitozással készítenek. (→ még *bergère*).

fauves [fov] (fr. 'vadak'): az Henri Matisse (1869–1954) körül 1905 táján csoportosuló posztimpressionista francia festők gúnyneve. Az irányzat követői érzelmi mondanivalóikat dekoratív kompozíciókkal fejezték ki, a térbeli viszonyokat pedig a hideg és a meleg színek bonyolult elrendezésével érzékeltették. Gauguin, van Gogh és a → *Nabis* csoport problémáit fejlesztették tovább. A ~-mozgalom volt a megindítója a 20. sz.-i izmusoknak; többek között hatott a német → *expresszionizmusra* is (Die → *Brücke*). Az irányzat főbb képviselői A. Derain (1880–1954), R. Dufy (1877–1953), A. Marquet (1875–1947), M. Vlaminck (1876–1958) és első periódusaiban G. Braque (1882–).

favazás fal, Fachwerk (ném.): a → *faépítészet* egyik módja; a szerkezeti részek fagerendákból készülnek, a közéjük falazott vályog v. téglá alkotja a fal-síkot; a gerendaváz látható marad. Az É-i országokban a 7. sz. óta gyakori; virágzásának kora a 16–17. sz.

Ház favazás fallal

fazekasság: mázas és mázatlan cserépedényeket és kályhákat előállító, eredetileg céhes mesterség. (→ *agyagműveség*)

fazetta, facette [fászet] (fr.): szabályos sokszögű kis, sima felület; az ékszművészetben használt kifejezés.

fazettálás (fr.-ből): drágaköcsiszőlésnél a szintörést elősegítő, egymással szöveget bezáró lapoknak a drágakő felületére való köszörülése.

fec. : a *fecit* <lat. 'készítette'> szó rövidítése; festményeken, szobrokon, metszeteken gyakran a művész neve előtt áll.

fedélszék : fa- v. újabban vasbeton alkatrészek együttese, amely az épületetető héjazatát tartja. Legegyszerűbb formája a gerendákból álló háromszögek sora. Ezeket a tetőszerkezet gerincét képező *tartrézelemen* köti össze. Lényeges elemei: a szögben egymásnak támaszkodó szarufák (ezek határozzák meg a tető síkjának hajlásszögét s ezek harántlécein nyugszik a héjazat), és a kötőgerenda, amely a két előbbit alul összekapcsolja, ezért a gerendák szárai nem csúszhatnak szét.

fedőfesték : a képen át nem tetsző réteget alkotó és egymást is fedő festék. Ilyenek pl. a gouache- és a pasztell-festékek, és a legtöbb esetben az olaj- és temperafestékek is. Ellentéte a → *lazúr-festék*.

fedőlemez, fejlemez : → *abakusz*

fehér usák szőnyeg : az → *usák szőnyeg*ek olyan válfaja, amelynek fehér alapszínű tükrét végtelen mintában merev levelek közé foglalt rozettás motívum díszíti. Madárra emlékeztető alakjairól régebben *madaras szőnyegnek* nevezték.

fej : 1. → *Karttikéja* brahmanista istent rendszerint 7 ~jel ábrázolják. — 2. háromfejű alak → *Trimurti*, → *Vajrocsana*. — 3. a keresztény ikonográfiában levágott ~ét kezében tartva ábrázolják Félixet és Regulát, ill. Szt. Dénest. Holofernes levágott ~ét tartja kezében a bibliai Judith. Salome tálon tartja Keresztelő Szt. János ~ét. — 7 *levágott* ~ : Felicitas mellett a vértanú gyermekeit jelenti. — 4. *kéltarcú* ~ : a reneszánsz ikonográfiában Janus, Prudentia, a múlt-jelen-jövő, az örökkévalóság, a Nap-Hold szimbóluma. — *háromarcú* ~ : a 15–16. sz.-i világi ikonográfiában a filozófia, az okosság jelképe, az egyházi ikonográfiában egészen a 17. sz.-ig a Szentháromság szimbóluma.

fejdisz, coiffure [kuáfür] <fr.>: ötvösművű, textil, toll v. egyéb anyagból készült változatos alakú ékesség, amelyet a hajon v. azt eltakarva a fejen viseltek. A legváltozatosabbak a 15. sz.-ban a burgundi udvari viselet ~ei.

fejereklyetartó : → *herma* alakú, mellszoborra emlékeztető plasztikus ötvösművű → *ereklyetartó*.

Fejereklyetartó, az ún. Szent László herma (14. sz. vége)

fejzet, oszlopfő, capitellum <lat.>: → *oszlopok*, → *pillérek*, lezáró felső része; közvetítő tagozat a tartó és tartott elem, pl. oszlop és → *architráv*, pillér és ív között. (Egyes fajtáit → *architektonikus fejzet*, → *bimbófejzet*, → *dór fejzet*, → *eol fejzet*, → *gomba-oszlopfő*, → *harangfejzet*, → *Hathor-fejes oszlop*, → *ión fejzet*, → *kehelyfejzet*, → *keltős fejzet*, → *kockafejzet*, → *kompozit fejzet*, → *korinthoszi fejzet*, → *kosárfejzet*, → *leveles oszlopfő*, → *lótusz-oszlop*, → *papiruszfejzet*, → *perzsa fejzet*, → *redős oszlopfő*, → *tányérfejzet*, → *tégla-kockafejzet* címszavak alatt.)

fejléc : hosszanti négyzetes keretbe zárt díszítmény, amely kéziratoss v.

Fejléc a 18. sz.-ból

nyomatott könyvekben a lapok felső részén v. a fejezetek elején a szöveg-tükör teljes szélességében helyezkedik el.

fejlemez : → *abakusz*

feketealakos vázafestészet : az antik görög → *vázafestészet* i. e. 7–6. sz.-i technikája. Égetés után feketévé válik, ma már nem ismert összetételű mázzal festették az edény narancsszínű (→ *terakotta*) alapjára az alakokat.

feketemodorú rézmetszés : → *hántoló modor*

félárnyék : valamely test felszínén az a hely, amelyre a tárgyat megvilágító fénynek csak egy része jut el, tehát nincs teljesen megvilágítva, de nincs egészen → *árnyékban* sem.

földombormű : → *dombormű*

földongaboltozat, *negyedköríves dongaboltozat* : negyedkörös keresztmetszetű, egyenes záradékvonalú, tagolás nélküli, hosszanti térfedő szerkezet.

főemelet, *mezzanin* <ol.> : **1.** a földszint és az első emelet közé iktatott helyiség sor. — **2.** a palotaépítészetben a nagyobb magasságú belső terekhez, dísztermekhez (→ *főemelet*) csatlakozó épületrészekben (→ *cour d'honneur*) kialakított kettős emelet.

félfajansz : ónmáz helyett fehér agyagmázzal és üveges ólomázzal borított, kovács és kvarc alapanyagú kerámiai termék. Előállításának központja a 16—17. sz.-ban a töröko.-i Nicea (Isnik). Alapanyagára, mázára, technikájára nézve nem tekinthető → *fajansznak*. Helytelen — de egyelőre általában használatos — elnevezése (Halbfayence) O. von Falke német művészettörténésztől származik (1907).

felfrissítés : → *képrestaurálás*

félhőminta, *lei wen* <kínai> : a görög meanderre emlékeztető, de nem folyamatos, képek, domborművek egyes részeit egymástól elkülönítő ékitmény. A kínai díszítőművészet egyik alapformája.

felhőszalag : kínai eredetű szimbolikus díszítőelem. Az arab-mór művészet lendület, hullámos vonalú, dekoratív motívummá fejlesztette (→ *csintamáni*).

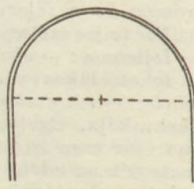
felirattan : → *művészettörténeli epigrafika*

félkörablak : szabályos félkört alkotó, alul egyenes, s legtöbbször függőleges keretrészeket közbeiktatása nélküli ablak.

A → *klasszicizmus*

építészete kedvelte.

félkörív : a → *boltív* vállvonalának középpontjából meghúzott ív. A római, román és reneszánsz építészet alkalmazta.

Félkörív

félkörös ablak : a függőleges keretrészekre támaszkodó félkörívvel záródó ablak.

félkupola : → *negyedgömb boltozat*

fellegvár : → *citadella*

felony <or.>, *felon* <szerb> : a görög keleti egyházi szertartásban a → *miseruhának* megfelelő liturgikus öltöny; az egész alakot borító, földig érő, ujjatlan köpeny.

féloszlop : falból félkörívnyire kiugró oszlop; a faloszlop egyik fajtája.

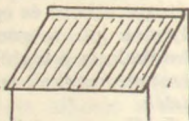
félpillér : a falból félpillér vastagságban előreugró pillér; a fapillér egyik fajtája.

felső kápolna : a → *kettős kápolnák* felső kápolnája.

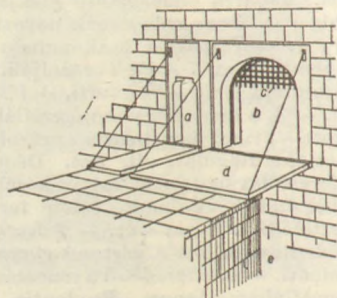
féltető : az egyik hosszanti magasabbra épített falra v. falhoz támaszkodó fél → *nyeregtető*.

féltónus : a festészetben a → *fény* és az → *árnyék* közti átmenet.

felvonó híd : egyik végén vízszintes tengely körül mozgatható és a másik végére szerelt lánccel segítségével felhúzható híd szerkezet. Felhúzáskor maga

Féltető

Felvonóhíd

a gyalogkapu, b ískapu, c csapórács, d híd, e farkasverem

a függőleges helyzetű híd, a becsukott kapuszárnyak, a → *csapórács*, valamint a felnyitott → *farkasverem* is biztosabbá tesz a várkapu védelmét.

fémberakás : → *tausírozás*

fémfüstverés : nyújtható fémek v. ötvözetek lehetfinomságú lapokká, ún. fémfűtébe való kiverése.

fémjegy, *próba (jegy)* : fémtárgyak — főként arany, ezüst és ón — finomság-

hitelesítő jegye. Rendszerint a készítés helyének (városnak) címerét, kezdőbetűjét v. nevét és a finomsági fok számát jelzi (→ *ötvösjegyek*).

fémművesség: bizonyos fémek iparművészeti (kézműipari) megmunkálása. Körébe tartozik az → *ötvösség*, → *ékszerművesség*, → *aranyművesség*, → *ezüstművesség*, továbbá a → *bronzművesség*, réz-, ón- és → *vasművesség*, valamint a → *tozeutika*.

fenékbélyeg: kerámiai tárgyak alján a készítő műhelynek v. mesternek benyomott v. festett, máz alatti v. máz fölötti jelzése.

fenestella <lat.>: → *kripta* v. → *con-fessio* boltozatán levő nyílás, amelyen keresztül a hívők az ereklyéket megtekinthették v. megérinthették.

feng: a → *phönix* keleti megfelelője. Kína elképzelés szerint a sárkánynak mint pozitívumnak az ellentéte: a negatívum. Ékítményesen ábrázolják. A japán művészetben is otthonos jelkép.

fény: a fényforrások által kibocsátott elektromágneses sugárzásnak az emberi szem által érzékelhető része. A tárgynak fény által nem ért részén → *árnyék* keletkezik. — A művészetben a ~ az esztétikai hatás egyik forrása. A szobrászatban és építészetben a térhatás érzékelteti, a festészetnek pedig egyik hatásos eszköze; itt stílusmeghatározó szerepe is van (→ *plein air*, → *fény és árnyék*).

fény és árnyék, *chiaroscuro* [kjároszkuro] <ol.>, *clair-obscur* [kljérobzskür] <fr.>: a festészetben és grafikában a fény és árnyék lágy átmeneteivel (Correggio, 1489—1534; Leonardo da Vinci, 1452—1519; Giorgione, kb. 1478—1510; Rembrandt, 1606—69), v. éppen éles ellentéteivel (M. Caravaggio, 1573—1610) művészi hatást elő idéző eljárás, amely kiemeli a kép belső dramatikáját.

fenyőtoboz: a keleti építészetből származó díszítmény; az élet és termékenység szimbóluma. Épületeken faragott kőből, fém- és kerámia tárgyakon plasztikus fedélgömbként alkalmazott ékítmény.

fénysugár: a keresztény (katolikus és görög keleti) ikonográfiában az isteni áldás szimbóluma.

ferahán szőnyeg: nagyméretű, → *szenné csomójú*, többnyire → *heráti mintás*, nagyon különböző minőségben készített újabb perzsa szőnyeg.

ferdesoros beépítés: → *fűrészfogas beépítés*

feredze: Töröko.-ban és Egyiptomban felsőruhánaként viselt hosszú fátyol v. kabát.

Ferenc, assisi Szt. (1182—1225): eredeti nevén Giovanni Bernardone; Assisiben született. A ferences rend, a klariszsa apácák szerzete és a világiak számára létesített harmadrend alapítója. A szegénység és természetszeretet hirdetője. Assisi és Gubbio védőszentje. Krisztus előtt térdelve ábrázolják, amint Krisztus sebei megjelennek testén (→ *stigmatizáció*). A madaraknak prédikál; mellette a megszelídített gubbiói farkas áll. Történeteinek leghíresebb ábrázolásai Giotto freskói az assisi S. Francesco felső templomban.

férfi-nő: → *Siva* isten egyes ábrázolásain úgy jelenik meg, hogy jobb fele férfi, bal fele nő. (→ még *hermafrodita*)

ferrari majolika: Ferrara északolasz városban a 15—18. sz. folyamán előállított → *majolikák* gyűjtőneve. Nevezetessége a *bianco di Ferrara*, azaz a korai példányok jellemző ragyogó fehér színe. A 16. sz.-tól Ferrarában a különböző olasz műhelyekből alkalmazott kiváló mesterek dolgoztak, akik egyéni stílusukat és jelzéseiket megtartották. Emiatt nem lehet elkülöníteni a ferrari gyártmányokat a többi ismert olasz majolikakészítménytől.

ferronière [feronjer] <fr.>: homlokdisz; aranylánc, közepén drágakő v. → *káma*. A reneszánsz korban a nők homlokát díszítette. I. Ferenc francia király kedvesének arcképe — amelyet sokáig Leonardónak tulajdonítottak — erről az ékszerről kapta nevét (*La Belle Ferronière*).

fers à la dentelle [fēr alá dätel] <fr.>: bőrkötésű könyvfedelek díszítésére szolgáló kéziaranyozó bélyegző; lenyomata csipkeszerű díszítményt ad. A 18. sz.-i francia könyvkötőművészet találmánya (à *la dentelle*).

fers à l'éventail [fērálévätáj] <fr.>: bőrkötésű könyvfedél díszítésére szol-

Fenyőtobozdísz

gáló kéziaranyozó bélyegző. Lenyomata legyezőcikkely alakú, amelyből körös, félkörös v. negyedkörös díszítmények állíthatók össze. (→ *legyeződísz*)

festék : színező anyag, amellyel a művész a műtárgy (kép, szobor, kerámia stb.) kívánt színhatását megvalósítja. A festménynél az → *alapozásra* v. *alapfestés* (és erre → *lazúrfesték*) kerül, v. pedig a festő → *alla prima fest* (→ még *fedőfesték*).

festékanyag : A festő ~ a különböző színű pigmentekből és kötőanyagokból áll. Az úgynevezett hagyományos festékanyagok vizes, olajos, vizes és olajos anyagok emulgeálásából (finoman szétosztatott részecskéik vegyítéséből) keletkezett kötőanyaggal keverve kerülnek felhasználásra. Maga a festék ásványi, növényi v. kémiai úton előállított anyag. Használhatósága attól függ, hogy a megfelelő kötőanyaggal, megfelelő alapfelületre tartósan felhordható, felfesthető, színtartó és egymással keverhető legyen. A kötőanyag megválasztása a művészi szándéktól függ; a festő a mondanivalójának megfelelő anyagot választ. A vízfesték áttetsző üdesége, a tempera dekoratív ereje, az olaj hosszabb megmunkálási lehetősége és mély tónusai különböző lehetőségeket kínálnak. Újabban szintetikus lakkokkal és különféle vízben oldhatatlanná váló műanyag-festékekkel dolgoznak a festők. A festékek színek szerinti csoportosításánál az egyes korokban más-más skálát állítottak össze. Korunk „normál palettájának” színei: horgany v. titánfehér, világos kadmiumsárga, sötét kadmiumsárga, világos okkersárga, aranyokker, angolvörös, tüzes krómoxidzöld, égetett sziena, természetes umbra, égetett umbra, elefántcsont fekete. — A színkeverésre különböző elméletek vannak. Ezeknek ipari jelentősége nagy, a műalkotások létrehozásának azonban a színkeverés a festő egyéni tehetsége szerint alakul.

festészet : a képzőművészeteknek az az ága, amely sík felületen színfoltokból és vonalokból képzett formákkal ábrázolja a különböző jelenségeket. Az ábrázolás legfontosabb eszközei: a tárgyak formáit jelző, azokat a térben elhelyező és elhatároló *rajz*, a szín, a tömegeknek a → *fény és árnyék* segítségével történő

modellálása, valamint a → *távlat*. Az egyes korok, irányzatok és egyes művészek alkotásainak jellegét főleg ezeknek az eszközöknek sajátos alkalmazási módja, és a műalkotás → *kompozíció*-jának bizonyos típusai adják meg. Témáját tekintve megkülönböztetünk *mitológiai* és *vallásos*, *arckép*-, *akt*-, *történelmi*, *tájkép*-, *életkép*-, *állatkép*-, *intérieur*-, *architektúra*- és *díszítő* ~et. A festés fára (→ *táblakép*), vászonra, selyemre, falvakolatra (→ *al fresco*, → *al secco*), fémre, égetett agyagra, porcelánra, üvegre, bőrre (pergamenre), papirosra (kartonra) stb. történhet. A festék anyaga szerint beszélhetünk → *olajfestési*, *akvarell* (→ *vízfestés*), → *temperafestési*, → *gouachefestési*, *pasztell*- stb. technikáról. A ~ egyes stílusait illetően lásd az egyes országok ~éről és az egyes → *stílusokról* szóló cikkeket, továbbá az → *akt*, *akvarell*, *alapszín*ek, *aszfalfestészet*, *átfestés*, *bizster*, *bitumen*, *bizmutfestés*, *csendélet*, *ecsetkezelés*, *életkép*, *falfestészet*, *fedőfestékek*, *festés*, *galériatáblás*, *giocs*, *grisaille*, *hátér*, *helyi szín*, *ikon*, *illuzionizmus*, *intérieur*, *inim* táj, *izokefália*, *kakemono*, *kazeinjfestés*, *képmás*, *képre Restaurálás*, *kolorizmus*, *kompozíció* 2., *körvonal*, *lákép*, *lazúrozás*, *levegőtávlat*, *lovastávlat*, *luminista*, *macchiaiulista festők*, *madártávlat*, *makimono*, *milieufestészet*, *mozaik*, *műteremfestészet*, *parietális festés*, *pasticcio*, *pentimento*, *perspektíva*, *polikrómia*, *profil*, *proporcio*, *régénsképek*, *repossoir*, *retus*, *rögtönzés*, *rövidülés*, *sbattimento*, *sgrafitto*, *sottinsu-nézet*, *staffázs*, *strapazzato*, *szépia*, *szikativ*, *színek*, *színszimbolika*, *színtávlat*, *táblakép*, *tableau*, *tájképfestészet*, *temperafestészet*, *testszín*, *tonalitás*, *tondo*, *Ton in Ton*, *történelmi festészet*, *tusfestészet*, *üvegfestészet*, *vaghezza valdör*, *vázafestészet*, *vernisszázs*, *viaszfestés*, *vízfestés*, *vonaltávlat* címszavakat.

festett zománc : a zománcdíszítés egyik fajtája; fémlapra üvegzománcból való festés. Sienában alkalmazták először a 15. sz. végén, majd Franciaó.-ban, főleg Limoges-ban voltak kiváló művelői. Színtelen v. fekete zománcból teljesen bevont fémlapra került az ábrázolás. A → *grisaille*-ok készítésénél a fekete alapra vékony szürkésfehér

réteget raktak, amelyet — a rajznak megfelelően — néhol lekaptak, tehát ezek inkább metszetek, mint festmények. A 17. sz.-ban feltalált fehér zománclapra való festés a zománccfestőknek korlátlan ábrázolási lehetőségét nyújtott, és ettől fogva természetűségre törekedtek, amivel ez a művészet elvesztette dekoratív jellegéhez szükséges stilizáltságát.

feston [feszto] <fr.>: → *füzérdisz festőszerszók*: a keresztény ikonográfiában Szt. Lukács attributumai.

festői: több értelemben használt jelző. 1. az a stílusforma, amely a lágy átmeneteket és az egymásba folyó mozdulatokat kedveli. — 2. az a téma, amely megfestésre különösen alkalmas. — 3. az a művészi előadásmód, amely a rajzos v. vonalakra bontott előadásmód ellentéte. — 4. kompozíció, amelynek csoportosítása világos, áttekinthető és lendületes.

festőkés: lapos fa- v. fémeszköz, amellyel a festő összekeveri és vastagon felrakja a festéket, v. amellyel a festék-réteg egyes részeit eltávolítja.

festőszerszámok: *Paletta*: rendszerint fából v. könnyű, kiegyensúlyozott építésű, ovális v. szögletes, karra felfektethető sima felületű lap. *Ecsetek*: olaj- v. temperafestéshez legelterjedtebbek az 1,5—2 cm hosszú szőrű sörteecsetek, aprólékos munkához vidra, v. nyestecsetet használnak. —

Festőkés: a palettáról v. vászonzóról a felesleges festéket távolítják el vele. — *Festőállvány*: a műterem-állvány masszív építésű, nagyobb képek festésénél is alkalmas szerkezet. *Tábori állvány*: könnyű, összecusukható, hordozható, olykor palettával kiegészített szerkezet: Szabadban történő munkánál használják. — *Festékdoboz*: a festékek, ecsetek, terpentín, festőkés, paletta hordozhatóságát szolgálja. Ezért könnyűnek kell lennie. Szabadban történő munkánál van nagyobb jelentősége.

fésűs beépítés: a rendelkezésre álló terület olyan módon való beépítése, amelynél az egyes épületek között ki-

sebb-nagyobb közök vannak. A nagyjából hasonló tömegű épületek egyik rövid homlokzatukkal az utcavonalra, hossz tengelyükkel pedig arra merőlegesen épülnek.

feszület: 1. a keresztre feszített Krisztus többnyire pasztikus ábrázolása. Kereszt nélkül *corpus*, test nélkül → *kereszt* az ábrázolás helyes meghatározása. — 2. a keresztény ikonográfiában hitvallók, vezeklők, szent szerzetesek (pl. Liguori Szt. Alfonz, Bonaventura, Bruno, Assisi Szt. Ferenc, Xaveri Szt. Ferenc) jelvénye.

fête galante [fèt galät] <fr. 'gálás ünnepség': 18. sz. eleji → *életkép*-típus. Első mestere A. *Watteau* (1684—1721) volt. Az ábrázolás tárgya: fiatal férfiak és nők — néha jelmezes — kertjei mezei szórakozása (*fête champêtre* [fèt sapêtr] <fr. 'mezei ünnepség').

fétis <port.—fr.>: vallási kultuszban részesített tárgy, a természeti népek bálványa, amelynek természetfeletti varázserőt tulajdonítanak és imádják.

fiatorony, *fiälé* <gör.>: kisméretű, négy- v. nyolcszögű toronytestből és piramistetőből álló díszítőforma. A gótikus építészet korai szakaszában egyszerűbb formában a → *támpillé*reket díszítette, és egyúttal azok statikai leterhelését szolgálta. A 14—15. sz.-ban törzsét → *vakmértű*vel, sisakját → *vimpergákkal* és *kúszólevelekkel*, csúcsát keresztvirággal (→ *kereszttrözsza*) ékesítették.

fibula <lat.>: a bronzkorak óta használatos ékszer; mellű v. hajkapocs.

Fibulaformák

Szerkezeti és alaki változatai lehetővé teszik a kormeghatározást.

Fiatorony

Festőszerszámok
paletták, sörte- és
nyestecset

fighu [fisü] <fr.>: csipkéből v. lenge fehér anyagból készült és esetleg csipkével szegélyezett vállkendő v. gallérszerű ruhadísz. A 18. sz. végén és a 19. sz. elején volt divatos.

Fides: → *Erények*

figurális díszítés: dekoratív jellegű alakok, emberek v. állatok ábrázolása, többnyire egy ornamentális együttesben.

figurino, figurina <ol.>: 1. a festményen ábrázolt kisebb → *staffázs*-alakok régebben szokásos elnevezése. — 2. színpadi jelmez és maszk vázlata.

figyelemkeltő, Blickfang <ném.>: a → *használati grafikában* és a nyomdászatban feltűnő rajzbeli, színbeli v. szedési elemek használata plakáton, hirdetésen, könyvborítón, folyóirat-címlapon stb. abból a célból, hogy a szemlélő figyelmét felkeltsék és a szövegrész elolvasására készítsék.

filet [filé] <fr. 'szalacska'>: 1. → *rececsipke*. — 2. hosszúkás párkány- v. szegélydísz; berakás bútoron.

filet de Cluny [filé dö klüni] <fr.>: a 16–17. sz.-i minták után készült aprószemű, — csomózott hálós alapon vastagabb kontúrral övezett — alakos v. ornamentális rajzú, újabb francia → *rececsipke* (→ még *clunyi csipke*).

filigrán <ol. 'fonál + magoska' szóból>: arany- v. ezüstsodronyból v. fémszálból készült ékszer v. ötvöstárgyakra alkalmazott díszítmény. Gótikus ötvöségünkben gyakori az ún. *börtús filigrán*, amelynél a fémszálokon apró göböcskék vannak.

filigránüveg: a → *fonalas üveg* helytelen elnevezése.

fin de siècle [fö dö szjekl] <fr.>, *századvégiség*: kissé gúnyos értelmű kifejezés a 19. sz. utolsó, művészetében hanyatló (dekadens) és kifáradt évtizedeink jelzésére.

Finország művészete: A 13. sz.-tól a román-gótikus stílusú templomokban és a velük kapcsolatos falfestményekben mutatkozik művészi igény. A tulajdonképpeni fejlődés a 17. sz.-ban kezdődik E. Brenner (1647–1717) és I. Wacklin (1720–58) festők műveivel. A 18. sz. legnagyobb alakja M. Toppelius (1734–1821) templomfestő. Az 1812-ben fővárossá lett Helsinki középületeit nagyrészt a német származású

J. Engel (1778–1840) tervezte. A nemzeti függetlenségi törekvések megerősödésével a 19. sz. második felében a művészet is erőteljes ösztönzést kapott. Kibontakozott a nemzeti festészet: V. Ekman (1808–73), W. Holmberg (1830–60). A plein air festészet hatása alatt alkotott G. Berndtson (1854–95). A finn mondavilág alakjait festette meg monumentális egyszerűséggel a szecessziós mozgalmakban is résztvevő A. Gallén-Kallela (1865–1931). A romantikus nemzeti irányt követte P. Halonen (1865–1933). A szobrászat egyik legkiválóbb alakja E. Wikström (1864–1942). A 20. sz. építészetének legjelentősebb, nemzetközileg is elismert képviselői az Amerikában dolgozó G. E. Saarinen (1873–1950), Eero Saarinen (1910–) és A. Aalto (1898–). — M. Collin (1882–) realista és T. K. Sallinen (1879–1955) impressionista festészete mellett az I. világháború után az európai áramlatok hatása elsősorban W. Aaltonen (1894–) szobraiban jelentkezett.

fiocchi [fjokki] <ol.>: csomózott bojtok; a bíbornoki kalap kétoldalt lógó bojtjait is így nevezik.

fiókos dongaboltozat, fiókboltozat, boltfiók: olyan dongaboltozatok sora, amelyeket a helyiség → *vállvonalánál* magasabb ajtó- v. ablaknyílások fölött helyeznek el. Ezek a földongánál alacsonyabb záradékvonalú s arra merőleges irányú → *dongaboltozatok* belemetsződnek a mennyezetet képező nagy dongába, és *fiókokat* alkotnak. A fiókokat a helyiség szemben levő falán gyakran akkor is megismétlik, ha ott semmiféle falnyílás sincs.

firenzei mozaik, pietra dura <ol. 'keménykő'>: márványalapba színes féldrágakövekből és nemes márványokból készített figurális v. ornamentális rajzú berakás. Asztallapok, → *kabinet-szekrények* dísze. A 16. sz.-tól főképp Firenzében készítették.

firnisz <fr.—ném.>: kence, gyantás anyagok oldata alkoholban, benzinben és lenolajban. Tartós védőréteget alkot, s ezért a festményeket vonják be vele, hogy levegő és víz ellen védjék.

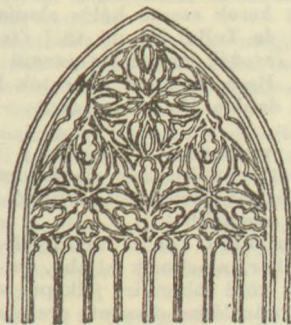
fixálószer, fixatíj <fr.>: → *rögzítősz*

flabellum <lat.>: egyházi szertartásnál néha használt, keleti eredetű, kör alakú, nyeles, pávatollas legyező.

flacon [flákó] <fr.>: kisebb méretű illatszeres v. orvosságos üveg. Legdiszesebb példányai a biedermeier korban készültek.

flamand művészet: → *Németalföld művészetének* az az ága, amely 1830-ig Flandria (a mai Belgium) területén alakult ki, és a németalföldi holland művésztől bizonyos tekintetben eltért. Legkiemelkedőbb mesterei: a *Van Eyck testvérek* (Hubert, kb. 1366–1426; Jan, kb. 1386–1441), H. *Memling* (kb. 1433–94), H. *Bosch* (kb. 1450–1516), idősebb P. *Brueghel* (kb. 1525–69), P. *Rubens* (1577–1640), A. *van Dyck* (1599–1641), J. *Jordaens* (1593–1678), A. *Brouwer* (kb. 1606–38).

flamboyant-stílus [flābuáj-...] <fr. 'lángoló'>: a gótikus stílus harmadik és utolsó korszaka, Franciaországban a 15.,

Flamboyant ablak

Angliában a 15–16. sz.-ban. 1830 körül Auguste Le Prévost francia régész nevezte el így, mert díszítőművei a lángnyelvek kígyózására emlékeztetnek.

flandriai csipke, *point de Flandre* [pűē dő flādr]: a Flandriában készült csipkék gyűjtőneve. A textiltörténet a korai flamand → *vert csipkék*et nevezi ~nek. Ezekben még nem alakultak ki a készítési helyükre jellemző ismertető jegek.

fleuron [flörő] <fr. 'virág' szóból>: → *keresztrozsa*

flitter (ném.), *lamella* <lat.>: apró, vékony, kerek fémlemezke, amelyet

a hízművészetben és ruhadiszül alkalmaznak. A 19. sz. első felében gyakori. Korabeli magyar neve: pillangó.

Flora <lat.>, *Khlorisz* <gör.>: a virágok istennője, tavaszistennő. Fején koszorúval, kezében virágokkal ábrázolják (Tiziano, Firenze, Uffizi; Carpeaux).

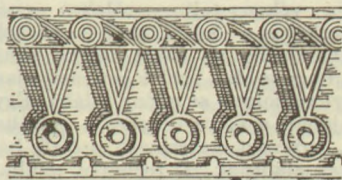
Flórián, Szt.: a keresztény egyház egyik szentje; tűzvészek alkalmával kérték közbenjárását és segítségét. Római katonaruhában, kezében zászlóval ábrázolják, vödörből égő házra vizet önt. Legendájából A. Altdorfer (kb. 1480–1538) német festő 6 képet festett meg.

flowing style [flóuing sztájl] <ang. 'folyó, ömlő' szóból>: a → *decorated style* (1250–1360) egyik változata. A → *geometrical style*-lel szemben festőibb, a mértanilag szerkesztett áttört mérművek vonaljátéka feloldódik, és lágyan ömlik egymásba.

fogalomírás: → *ideográfia*

foglat: az ékköveket övező és rögzítő, többnyire nemesfém keret. A régebbi, a *szekrényes* v. *tokos* ~ tulajdonképpen kis rekesz, amelynek alja is van; az ékkő csak felülről látható; az újabb, ún. *à jour* ~ simán v. karmosan övezi az ékkövet, amely alulról is látszik, és így tüzesebben csillog.

fogófríz: harapófogóhoz hasonló elemek sorából álló díszítőszalag. Legis-

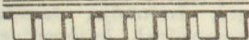
Fogófríz

mertebb példánya a ravennai Theodorik-síremléken van.

Flórián

fogrovat-fríz : → *pártafríz*
fogsor, *fogrovat*, *geiszopodesz* <gör.-ből>, *denticulí* <lat.>: derékszögű, váltakozva ki-beugró hasábokból álló építészeti tag a főpárkány alsó részén; először

Fogsordísz

az → *ión oszlop*rendben jelenik meg. A reneszánsztól ismét általános díszítmény.

fő-kutya : eredetileg oroszlán, Buddha szimbóluma. A kínaiak stilizálásában inkább kutyához hasonlít. Mint önálló figura és mint díszítő motívum igen elterjedt a kínai és japán művészetben.

fólia <lat.>: vékony fémlemez. Drágakövek befoglalásánál ezüst~t használnak a kő alátétéként, hogy ezzel ragyogását növeljék. — Az alumínium fólia és a vele bevont papír dekoratív munkákhoz, csomagoláshoz használatos.

folklor, *folklore* <ang.>: a nép életével és művészetével, a népi hagyományokkal foglalkozó néprajzi tudomány, szemben a leíró, tárgyi néprajzzal (etnográfia).

folyamatos díszítmény : a végtelenségig folytatható, ismétlődő díszítő motívumok sora. Ilyenek pl. a tojássor, hullámvonal, meander stb.

folyosó, *korridor* <fr.>: lakóépületek lakásait v. egyes lakrészeit összekötő fedett átjáró. Közlekedési helyiségként először a barokk építészetben használták rendszeresen.

fonal : → *Thészeusz* (Ariadné ~a).

fonalas munkák : a textilmunkák összefoglaló magyar neve. Általában a hímzés különféle fajtáit nevezik így.

fonalas üveg, *filigránüveg*, *Fadenglas* <ném.>: a → *fúvott üveg* egyik díszítőmódja; vékony tejüvegszálat — néha színeseket is — olvasztanak be szintelen üvegmasszába az előírt minta szerint úgy, hogy ezek a szálak művészi díszítményt rajzolnak az edény falába. Egyik fajtájánál, a *hálós üvegnél* a spirálisan futó, egymást keresztező szálak hálómintát alkotnak. E technika felülmúlhatatlan művelői a velenceiek voltak a 16. sz.-ban.

fonatdísz : egymást keresztező, egymásba fonódó szalagszerű tagokból álló

épület-ornamentika. Legelterjedtebb a bizánci és a román kori művészetben.

Fonatdísz

fond à la vierge, *point à la vierge* [főd alá vjerzs, puét alá vjerzs] <fr.>: a → *vert csipke* nyolcszögű szemekből álló hálós alapja.

fond chant [fő 'sā] <fr.>: a → *vert csipkék* leggyakoribb alaphálója, nagyobb hatszögű és apróbb háromszögű szemekből. A 19. sz.-ban jóformán kizárólag ezt készítették. (Egyéb nevei: *point de Paris* [pué dö pári], *fond double* [főduble], *spelgrond*.)

fond de Lille [fő dö lil] <fr.>: a → *vert csipkék* kerek szemű hálós alapja.

fond de Tulle [fő dö tüil] <fr.>: a → *vert csipkék* négyzetes szemű hálós alapja. Rece módjára hímezett ki.

fond double [fo duble] <fr.>: → *fond chant*

fond mariage [fő márjázs] <fr.>: a → *vert csipkék* hálós alapja, hat nagyobb és hat kisebb kerek lyukból összeállított szemekből.

fonto d'oro <ol.>: arannyal bélelt üvegpohár, amelynek aljába, az üvegrétegek közé többnyire jelképes v. vallásos ábrázolással díszített aranylapocskát helyeztek. Az i. sz. 3—4. sz.-i ókeresztény művészetben gyakori volt; a legtöbb ilyen poharat római katakombákban találtak.

fontainebleau-i iskola [fötöblói...]: 16. sz.-i francia művészeti iskola. Ide tartoznak azok az olasz művészek, többek között Fr. Primaticcio (1504—70), akiket I. Ferenc (ur. 1515—47) hívott Franciaó-ba, hogy a fontainebleau-i kastélyt díszítsék. A reneszánsz freskófestészet és a stukkódíszítés művészetét ők honosították meg Franciaó-ban. Az iskolának igen sok francia és flamand növendéke volt, s ezért nagy szerepet vitt az olasz formakincs elterjesztésében.

fontana <ol.>: forrás, kút, szökőkút, ill. annak építészeti v. szobrászati foglalat.

fontange [fõtázs] <fr. Fontange hercegnőről>: XIV. Lajos francia király (ur. 1643—1715) korabeli pártaszerű magas, csipkés női fejdísz.

fonte à cire perdu [fõt + szír perdu] <fr.>: → *viaszelvesztéles bronzöntés*

forma: **1.** a művészetben az az érzékelhető külső alak, amelyben a műalkotás tartalma kifejezésre jut. Az egyes művészeti ágak más-más formai eszközökkel (tömeggel, idomokkal, színnel, vonalakkal stb.) dolgoznak, és ezek különböző módon való felhasználásával különféle stílusban, műfajban stb. fejezik ki mondanivalójukat. (→ még *esztétika*) — **2.** *öntőforma* bronz-, gipsz- stb. szobrok és domborművek készítésénél.

formabontás: a természeti kép objektív látványának, formájának különféle esztétikai meg gondolásokból való átalakítása, szétbontása; az un. *izmusok* jellemző vonása.

formakincs: **1.** a → *stílus* megjelenési formáinak összessége, azaz alaktana. — **2.** valamely nép v. stílus ornamentikájának összessége.

formalizmus <lat.-ból>: öncélú művészeti irányzat, amely nem tulajdonít jelentőséget a művészeti alkotás eszmei tartalmának, hanem a formai problémákat, az önmagáért való formajátékot, gyakran a divatos kifejezőmódot helyezi előtérbe („*művészet a művészetért*”).

forrás: **1.** → *Narcissus*. — **2.** Mózes, Kelemen pápa, Szt. László, Szervác szimbóluma.

Fortuna <lat.>, *Tukhé* <gör.>: a görög-római mitológiában a szerencse, a véletlen, a sors szeszélyes istennője. Kerékkel, golyóval, bőségszarúval és kormánylapáttal ábrázolják (Rembrandt rézmetszete). Más ábrázolásokon gömbön áll, szárnya van, a feje hátul kopasz (vagyis akkor kell megragadni, amikor eléd kerül). — Különösen gyakori a reneszánsz világi ikonográfiában.

forum <lat.>: az ókori római város köztere a kereskedelem, az igazságszolgáltatás és a népgyűlések lebonyolítására. Legnevezetesebb az architektonikusan kiképzett *Forum Romanum*

Rómában; maradványait 1870 óta tárják fel az ásások.

fosszilis <lat. 'kiásott'>: ásatag, megkövesedett. Hajdan élt élőlények maradványai, amelyek anyaga fizikai és kémiai változásokon ment keresztül.

fortotípa <gör. 'fény + nyomás' szóból>: **1.** a fényképezés segítségével készülő, tónus nélküli, csak → *vonalas* → *kliésék* általánosan használt összefoglaló elnevezése. — **2.** Franciaországban a fénynyomást nevezik így.

fournir [furnír] <fr.>: → *faborítás*

foyer [fuájé] <fr.>: hangsúlyos kiépítésű → *előcsarnok* középületek, modern színházak stb. földszintjén v. első emeletén.

Főbűnök: a középkori keresztény ikonográfiában a 7 erény ellentétéppen a 7 főbűnt ábrázolták. A *Kevélységet* oroszlánon ülő nőalak, denevérszárnyakkal és koronával; a *Fősvénységet* pénzeszsákkal varangyosbékán ülve; az *Irigységet* skorpió v. kutyán lovagoló férfi és nő; a *Bujaságot* halfarkú szíren v. nőalak disznón, medvén, kecskén lovalgolvá; a *Mértéktelenséget* evő és ivó alakok v. róka szájában libával; a *Haragot* öngyilkos, saját ruháját tépő ember; a *Lustaságot* számon ülő emberi alak személyesíti meg. (A löcsei — levoçai — szt. Jakab templom freskói).

főemelet, *noble étage* [noblétázs] <fr.>, *appartemento nobile*, *piano nobile* <ol.>: az épületnek a reprezentatív helyiségeket magába foglaló, rendszerint magasabb belméretű, hatásosan kialakított és díszített emelete. Ezt az elrendezési elvet a reneszánsz palotaépítéssel alakította ki. A díszterem soron — a tengelybe helyezett kétszárnyú ajtókon át — végig lehet tekinteni (→ *enfildé*). A földszint és a ~ közé néha → *főemeletet* iktattak, fölötte pedig gyakran (főként a barokk kori kastélyok középső traktusában) már csak egy → *attika-emeletet* helyeztek el. A ~ jelentőségét a homlokzat kiképzésében is hangsúlyozták.

főhajó, *középhajó*: többhajós épületeknek középső, építészetileg is kiemelt része. A → *bazilikákban* magasabb és szélesebb, a → *csarnoktemplomokban* csak szélesebb a mellékhajóknál. Folytatásában van a templom *főszentélye* a főoltárral.

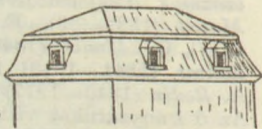
táblaképfestészet kezdetei (Jean *Fouquet*, kb. 1420—kb. 1481) jellemzik még a gótika és a korareneszánsz korszakot. A *reneszánsz* (16. sz.) itáliai hatásra és sok esetben olasz mesterek franciá-i működése nyomán jött létre. Ph. *Delorme* (kb. 1512—70) építész, J. *Goujon* (kb. 1512—kb. 1568) szobrász és Fr. *Clouet* (kb. 1516—72) festő e kor legjelentősebb művészei. — A 17. sz.-ban ~ ismét visszanyerték kezdeményező erejét és mozgékonyágát, főként a festészet, a grafika és a diszítóművészetek terén. A megszilárdult abszolút monarchia viszonyai között hatalmas lendületet kapott a *barokk* művészet (17. sz. közepe—18. sz. közepe): az építőművészet, a kertművészet, a szobrászat, a festészet, a grafika, a belső dekoráció és az iparművészet. A klasszicizáló barokk palotaépítészetben J. *Hardouin-Mansart* (1646—1708) és *Le Vau* (1612?—70) alkotott kiválót, amely egész Európa építészetére hatott. A festészetben N. *Poussin* (1594—1665) és *Claude Lorrain* (1600—82), a szobrászatban N. és G. *Coustou* (1658—1733; 1667—1746) képviselték a klasszicisztikus francia barokk csúspontját. — Innen a → *régence-stílus* vezetett át a → *rokoko stílushoz* (→ még *Lajos-stílusok*), amelynek fő táptalaja az udvari arisztokratikus kultúra volt, de egyes képviselőinek (Chardin, Greuze) művészetében már a polgárosodás nagymérvű előrehaladása figyelhető meg. Nagy alakjai a festészetben A. *Watteau* (1684—1721), J. B. S. *Chardin* (1699—1779), Fr. *Boucher* (1703—70), J. B. *Greuze* (1725—1805) és H. *Fragonard* (1732—1806). Rendkívül fejlett volt a diszítő- és az iparművészet. — A *klasszicizmus* (18. sz. második felétől) visszatért az antik formaeszményekhez, és a barokk pátozsát a festészetben és a szobrászatban a világos kompozícióval, az építészetben pedig a méltóságteljesen nyugodt antikizáló stílussal cserélte fel. Kiváló képviselője az építészetben J. G. *Soufflot* (1713—80); az irányzat szellemében nagy városépítészeti feladatokat oldott meg J. A. *Gabriel* (1698—1782). A korszak legkiválóbb szobrásza J. B. *Pigalle* (1714—85). — A francia forradalom korának legjelentősebb alakja a festé-

szet terén J. L. *David* (1748—1825), a szobrászatban J. A. *Houdon* (1741—1828). — Az uralomra került nagypolgárság → *directoire stílusú*, majd → *empire stílusú* művészete főként a pompázatos külső hatásra törekedett. — A 19. sz.-ban a festészet erőteljesen fellendült; ugyanakkor az építészet elvesztette előbbi jelentőségét, és néhány reprezentatív épületen kívül nagyrészt a mérnöki építkezésre váltott át (vásárcsarnokok, Eiffel-torony). A század első felének kiváló szobrászai F. *Rude* (1784—1855) és J. B. *Carpeaux* (1827—75) voltak, akiknek tevékenysége átvezet a *romantikus* művészethez; ez T. *Géricault* (1791—1824) műveivel veszi kezdetét, és E. *Delacroix* (1798—1863) keleti és történeti tárgyú képeiben teljesedett ki. A hivatalos *akadémizmus* csupán J. A. *Ingres* (1780—1867) műveiben nyert általános elismerést. A század közepén előretört a realiztikus művészet, és az angol kezdeményezés átvételével a → *barbizoni festők* tájképein (Th. *Rousseau*, 1812—67; J. B. *Corot*, 1796—1875; J. F. *Millet*, 1814—75) magas fokot ért el. G. *Courbet* (1819—77) a dolgozó nép életét ábrázolta, H. *Daumier* (1808—79) harcos társadalombírálatot adott képeiben; mindketten a → *kritikai realizmus* kiváló képviselői voltak. A sablonos szalonművészet és a → *naturalizmus* ellenhatásaként, a → *plein air festészet* eredményeire támaszkodva lépett fel a század utolsó évtizedeiben az → *impresszionizmus*. Legjelentősebb képviselői E. *Manet* (1832—83), E. *Degas* (1834—1917), C. *Monet* (1840—1926) és A. *Renoir* (1841—1919) festők, valamint A. *Rodin* (1840—1917) szobrász voltak. Az ő irányzatukat vitte tovább H. de *Toulouse-Lautrec* (1864—1901) tevékenysége és a posztimpresszionista → *pointilizmus*, amelynek G. *Seurat* (1859—91) volt a legkiválóbb mestere. — A század vég szindús és friss művészete, a → *posztimpresszionizmus* a modern képzőművészet alapjait vetette meg. P. *Gauguin* (1848—1903) festő a primitív művészetben keresett ösztönzést. A. *Maillol* (1861—1944) szoborműveiben visszatért a plasztikus formálási módhoz. V. *van Gogh* (1853—90) már *expresszionista*

tőrekvéseket képviselt. P. *Oézanne* (1839—1906) a jelenségek lényegének művészileg tömör kifejezésére törekedve az elvont formákat kereső újabb művészeti irányzatok úttörője lett. — A 20. sz.-ban egymást váltják, ill. egymás mellett haladnak a formalizmusba torkolló, kísérleti jellegű irányzatok: *fauvizmus* (H. *Matisse*, 1869—1954; A. *Derain*, 1880—1954); → *kubizmus* (G. *Braque*, 1882— ; F. *Léger*, 1881—1955; életének egyik szakaszában P. *Picasso*, 1881—); *dadaizmus* (F. *Picabia*, 1878—1953; M. *Duchamp*, 1887—); az I. világháború után a → *sürrealizmus* (A. *Masson*, 1896— , és M. *Chagall*, 1887—) fantasztikus szimbolikájával igyekszik kifejezni a művészek szubjektív világát. Sok követője van az → *absztrakt művészet* számos más irányzatának, amelyek mély pesszimizmusa a valóságba került polgári világ embertelenségének és művésziatlenségének kifejezője. — A kor legjelentősebb festője a társadalmi haladást képviselő P. *Picasso*. A modern francia építészetté úttörője A. *Perret* (1873—1954) és T. *Garnier* (1825—98) voltak, főalakja *Le Corbusier* (1887—).

Franciaország művészeti múzeumai: Párizs *Musée, Cluny*, → *Louvre*, → *Musée des Arts Décoratifs*, → *Musée Guimet*, → *Musée National d'Art Moderne*, → *Musée Rodin*.

francia tető, manzárd tető: törtsíkú → *nyereg*tető, a törésvonal alatt meredekebb alsó szakasszal, amely a padlás-térben is lehetővé teszi lakóhelyiségek létesítését (→ *manzárd szoba*). A → *főpárkány* fölött álló, a tetőt át-törő ablak a *manzárd ablak*. J. *Hardouin-Mansart* (1646—1708) francia építészről nevezték el, bár nincs bizonyítva, hogy az ő találmánya volna.

Francia tető

Frankenthali porcelánjegyek

frankenthali porcelán: a strasbourg-i Hanong család által Frankenthal bajoro.-i városban 1755-től 1800 körül működő manufaktúra gyártmányainak

gyűjtőneve. Tejszínes árnyalatú anyaguk lágyabb, mint a többi német gyaré. Színei tüzeseek. Művészi szobrocskák is készültek ~ből.

freskó, fresco (ol.): → *al fresco*

frigiai sapka: vörös színű sapka, amely az ókori Görögö.-ban a phrúgiaiak fejfedője volt: → *Mithrasz* perzsa istent rendszerint ~val a fején ábrázolták. Az újkorban a ~ a szabadság jelképe; mint ilyen hordták a 18. sz.-i francia polgári forradalom idején a jakobinusok.

frigidarium (lat.): a római → *thermák* hidegfürdő-helyisége.

frigyszekrény: → *tóraszekrény*

Fritten-porcelán (ném.): → *lágyporcelán*

fríz, képszék: épületrész lezárására, tagolására, díszítésére, élénkítésére szolgáló vízszintes díszítoszalag, figurális, növényi v. geometrikus mintával. Az antik görög építészett két változatát ismer- te; a *thrinakosz* sima ~, a *zophorosz* domborműves ~. Az antik templom figurális ~e az → *architráv* és a → *főpárkány* (geiszon) között helyezkedett el. A görög művészet gyakran előforduló díszítoszalagjai a *palmetta*-, *akantusz*-, *meander-rozetta*-sorok. A román stílus főként a geometrikus elemekkel díszített (*félköríves*, *párta*, *fűrészfog*, *sakktábla*, *csürlős* stb.) ~eket kedvelte. A gótikus művészet leveles ornamentikával, a reneszánsz és a klasszicizmus antik mintára, a barokk és a rokokó szabad változatossággal díszítette ~eit.

frontalítás (lat. 'homlokzati' szóból): a primitív művészetnek az a sajátossága, hogy a szoborművek nyaka, feje és altete az egyenes törzshöz viszonyítva semminemű elfordulást v. elhajlást nem mutat, úgyhogy egyenes vonal húzható a fejtetőn, orron, nyakgödörön, köldökön és nemi részen keresztül. A ~nak megfelelő síkábrázolásban az alakokat és azok egyes részeit úgy rajzolták meg, ahogy legnagyobb kiterjedésükben mutatkoznak. Az egyiptomi és közel-keleti művészetben uralkodó ~t csak a görögök hagyták el az i. e. 5. sz.-ban az emberi test szabad mozgás- ban való ábrázolása kedvéért.

frontispice [frötispisz] (<fr.): I. (ép) háromszögű oromzat épületek közép-

része, továbbá ablak, ajtó fölött (→ *timpanon*). — 2. 17. és 18. sz.-i francia és angol könyvek címoldali rézmetszete.

fuga (lat.): → *hézag*

fukszin (a Fuchsia virágjának színéről), **magenta** [mádzsentá] (ol. Magenta lombardiai városról): sötétvörös szín.

Fukurokuju [fukurokudzsu]: a hét japán szerencseisten egyike. Megnyúlt koponyával ábrázolják. A hosszú élet jelképe.

fuldai porcelán: a németo-i Fuldában a 18. sz. második felétől kb. 1790-ig működő műhely jó anyagú, kiváló festésű gyártmányainak gyűjtőneve. Említésre méltók a zsa-porcelánjegy figurák.

Fulham-pottery [fálhem patəri] (ang. 'fulhami fazekasáru'): a 17. sz.-ban London közelében alapított kerámia-műhely kőcserep-készítményei. Részben japán v. német formákat utánoz, részben egészen egyéni alkotások.

funkcionalizmus (lat.-ból): 20. sz.-i építészeti stílustörekvés, amely abból a követelményből indul ki, hogy az épület külseje és alaprajza feleljen meg az épület céljának, funkciójának. Jelentős szerepe volt a → *historizmus* felszámolásában, de az építészeti hagyományok teljes elvetése, az esztétikai törvények figyelmen kívül hagyása az építészet művészi jellegét veszélyeztette. A ~ az iparművészetben is tért hódított, mint a díszítést elvető, puritán egyszerűsége való törekvés.

Fúria, Erinnész: a bosszúállás és a

Oressztész üldözik az Erinnészöket
(görög vázakép után)

lelkiismeretfurdalás istennőinek neve a római, ill. a görög mitológiában.

furnírozás (ném.-ből), **fournir** (fr.): → *fabrikálás*

futókö: a falsíkon hosszanti elhelyezésben látható kő v. téglá, amely az alatta levő sor → *kötőköveinek* összefogását biztosítja.

futókutya: előrehaladó hullámtarasort ábrázoló díszítmény; az ókori

Futókutya

görög művészet alkalmazta először (→ még *meander*).

futurizmus (ol. 'jövő' szóból): a modern művészet egyik szélsőséges törekvése; 1910 körül alakult ki Olaszó-ban, először a költők körében (F.T. Marinetti). A festészetben és a szobrászatban a jelenségeket nem egyetlen mozzanatukban ábrázolja, hanem arra törekszik, hogy az elmúlt, jelen és eljövendő eseményeket egyidejűleg, tehát több fázis egymásra vetítésével adja vissza; fizikai mozgásfolyamatot akar egyszeri képbe sűríteni. Ennek következtében a tárgyak darabokra széttöredezve, izgatott vibrálásban jelentkeznek az ilyen műalkotásokon (*szimultanizmus*). Fő képviselői G. Severini (1883—), C. Carrà (1881—), U. Boccioni (1882—1916). A ~ anarchista módon támadta a társadalmi rendet, dicsőítette a háborút. Formai hatása főként a reklámgrafikában él tovább.

fuvola: 1. → *Athéné*. — 2. Euterpé műzsát kettős ~-val ábrázolták (→ *Múzsák*). — 3. → *Krisna* istent kezében hosszú ~-val ábrázolják.

fúvott üveg: olyan készítmény, amelynél az olvasztott masszát üvegpipával üregesre fújva különféle eszközökkel szabadon alakítják v. egyenesen formába fújják. A művészi üvegfúvás legkiválóbb mesterei a velenceiek.

függőfolyosó: gyakran → *konzolokon* nyugvó, nyitott, korláttal ellátott emeleti folyosó az épület (bérház) belső udvara körül.

függőkupola: → *cehboltozat*

függönyv: a későgótikában használt, nem szerkezeti boltív-forma. Két v. több

G

Gabriel arkangyal: A keresztény legenda szerint ő jövendölte meg Dávid prófétának a messiási idöket és Jézus halálát, ő hozta hírül *Zakariás* papnak fia, keresztelö Szt. János, és Szüz Máriának Jézus születését (Angyali üdvözetlet). Jelvénye a liliom.

galaktotrophusza <gör.>: bizánci Madonna-típus, gyermekét tápláló Mária.

galamb: **1.** a keresztény ikonográfiában a Szentlélek szimbóluma, Nagy Szt. Gergely pápa, nazianzi Szt. Gergely, Szt. Monika, Skolasztika és Szevér ikonográfiai jelvénye. — *Tizenkét* ~: a 12 apostol jelképe az ókeresztény művészetben. — ~ a keresztén: Szt. Regina jelvénye. — ~, *csörében olajjggal*: Noé és Spes jelvénye. — **2.** A reneszánszban a béke, Aphrodité, a gyönyör és a szerelmi gyengédség jelképe. — **3.** a mai művészetben a béke jelképe.

galambtorokszínű: változó színű, szintjásztó.

galanterie [galátri] <fr.>, *Galanterieware* <ném.>: finom luxusholmi, a 18. sz.-ban a gavallér 'galáns' ajándéka: szalag, kesztyű, csipke stb. A francia nyelvből kikopott ez a kifejezés, a németben él tovább. A 19. sz. első felében a bútorművészek díszes kazettákat készítettek az ilyen divatholmi számára, ezeket és a különféle lakásdíszeket, csecsebecskéket is mint galanterie-t hozták forgalomba.

Galathea: a görög mitológiában tengeri istennö (Raffaello, Róma Villa Farnesina), → *Polüphemosz*.

galéria <ol.>: **1.** gazdagon kiképzett, széles folyosószerű hosszanti tér a → *főemelet* díszteremsora előtt, ünnepélyek és fogadások céljára. A francia kastélyépítészetben alakult ki a 16. sz.-ban. A ~k a barokk korban egyre pompásabb

kivitelűek lettek (pl. tükörgaléria a Versailles-i kastélyban). — **2.** képzőművészeti kiállítóterem; keskeny, hosszú helyiség képek, rajzok, szobrok kiállítására. A 17. sz.-tól kezdve ugyanis, mivel megvilágításuk a hosszú ablaksor miatt igen jó volt, képgyűjteményeket helyeztek el a ~kban (pl. a firenzei Uffizi-~). — **3.** nagyobb terem karzata. — **4.**

→ *törpegaléria*

galériatónus: régi olajfestmények sötétbarna → *tónusa*, amely az olaj oxidációjának következménye. Bár a ~ a kép eredeti színeinek megsötétedését jelenti, a barokk kor óta mesterségesen is előállítják úgy, hogy a firniszbe festéket kevernek. A korszerű restaurálás a ~t eltávolítja a képről.

Galeria Universală a Muzeului de Artă <rom. 'a Szépművészeti Múzeum Egyetemes Képtára'>, Bucureşti-Bukarest: gyűjteményében olasz (Correggio, Palma Vecchio, Tiziano, Tintoretto, Magnasco), spanyol (Velázquez, El Greco, Zurbarán, Murillo, Ribera), továbbá németalföldi, német és francia (Van Eyck, Van der Weyden, Memling, L. Cranach, Rembrandt, Snyders, Claude Lorrain, Delacroix, Daumier, Monet) művészek alkotásai találhatóak; Munkácsytól *Férjarcskép*, Bencczúrtól *Rákóczi elfogatása*. Szoborgyűjteménye kevésbé jelentős.

Galerija Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti <jugoszláv 'a Jugoszláv Tudományos Akadémia Képtára'>, Zagreb-Zágráb: 1868-ban alapították, 1884-ben nyílt meg. Nemcsak Jugoszlávia, hanem az egész Balkán-félsziget légtértékesebb képgyűjteménye. Átrendezési munkáit 1926—27-ben Térey Gábor művészettörténész, a budapesti Szépművészeti Mú-

zeum régi képtárának vezetője végezte. Újrarendezték 1947-ben. Az olasz iskola a leggazdagabb. Flamand, holland, közép-európai festők, francia mesterek képeit is őrzi. Nevezetesebb olasz alkotások: Fra Angelico: *Szt. Ferenc stigmatizációja* és Daddi, Caporali, Sassetta, Peselino, Rosselli, G. da Ponte, Bellini, Biagio Catena, Veronese, Tintoretto, Bassano, Piazzetta stb. művei. A régi horvát festők közül említésre méltóak Medulié-Schiavona, G. Clivio de Croazia, Benković és Bobić alkotásai.

galilea: nagyméretű templom-előcsarnok, a katolikus templom → *atrium*-át (paradisos) is szokták így nevezni. Az elnevezés eredete ismeretlen.

Galleria della Accademia <ol. 'Akadémiai Képtár'>, Firenze: a 18. sz. végén alapították. 1873-ban itt helyezték el Michelangelo *Dávidját*. A gyűjteménynek különös jelentőséget ad Michelangelo több más, nagyobbra szent befejezetlen alkotása (bozzetták). Képgyűjteményének legérdekesebb darabjai a 13. sz.-i Toszkána festőinek képei, amelyekel Firenze összes nyilvános műgyűjteményéből ide összpontosítottak. A trecento itt őrzött alkotásai közül meg kell említeni Daddi, Giovanni da Milano, Bonaguida, Giovanni del Biondo stb., a quattrocento festői közül pedig Lorenzo Monaco, Paolo Uccello és Botticelli festményeit.

Galleria dell'Accademia, Venezia-Venecia: alapítása 1756-ra nyúlik vissza. A 19. sz.-ban számos értékes gyűjteménnyel gyarapodott (1815: Molin, 1838: Contarini, 1850: Renier, 1857: Bragadin, 1875: Pisani; ide került többek között századunkban a Giovannelli-gyűjtemény is). A képtár 25 terme a 14–18. sz.-i velencei festészet világ-hírű alkotásainak legteljesebb gyűjteménye. Nem kifejezetten velenceiek, de szoros kapcsolatban működtek a velencei festőkkel: Piero della Francesca: *Szt. Jeromos*, Mantegna: *Szt. György*, Cosimo Tura *Madonna*. A három Bellini, Vivarini, Crivelli és Carpaccio művészetét számos alkotása képviseli. Tiziano alkotásai közül kiemelkedik *Mária bemutatása a templomban* és a *Pietà*, Tintoretto művei közül pedig a

Szt. Márk csodái c. sorozat. Itt őrzik Giorgione *Vihar* c. festményét is. A 16. sz. nagy mesterei közül még Veronese, Bassano, Lotto alkotásai egészítik ki a ~ gyűjteményét. Gazdag 18. sz.-i velencei képzőművészeti anyaga is (S. Ricci, Zuccarelli, Guardi, Canaletto, Longhi, Rosalba, Carriera stb.) Termeit a második világháború után átalakították, s a gyűjteményeket átrendezték.

Galleria Doria-Pamphili, Róma: A Palazzo Doriában helyezték el. A palota a 17. sz. végén épült (G. Valvassori és Pietro da Cortona). Képtára különösen a római barokk festők műveiben gazdag: az olaszok mellett kisebb német-alföldi anyaga is van. Kiemelkedő darabjai: Raffaello: *Kettős arckép*, Velázquez: *X. Ince pápa arcképe*, Carravaggio három korai képe, A. Carracci lunetta-sorozata, Domenichino több műve.

Galleria Giorgio Franchetti alla Cà d'Oro, Venecia: → *Cà d'Oro*

Galleria Internazionale d'Arte Moderna <ol. 'a Modern Művészet Nemzetközi Képtára'>, Venecia: 1800-ban alapították; 1902-ben a Longhena által a 17. sz.-ban épített Pesaro-palotában kapott helyet. A modern művészet nemzetközi gyűjteménye. Anyagát a velencei Biennalén (kétévenként rendezett nemzetközi kiállítás) bemutatott modern képekből és szobrokból gyarapítja. Két részre tagozódik: a velencei festők műveit a 19. sz. első felétől napjainkig tartalmazó részre és a nemzetközi osztályra, amely nemcsak a modern európai, hanem a 19. sz.-tól a 20. sz. elejéig terjedő amerikai képzőművészetről is képet ad. Több magyar művész is szerepel.

Galleria Nazionale d'Arte Moderna <ol. 'a Modern Művészet Nemzeti Képtára'>, Róma: a modern olasz festmények legteljesebb képtára. 1881-ben alapították. Igen gazdag 19. sz.-i gyűjteménye. A képtarat a második világháború után újrarendezték. Külön teremben gyűjtötték össze a futuristák műveit.

Galleria Palatina, Firenze: → *Pitti*
Gallé-üveg: Emile Gallé francia iparművész (1849–1904) eljárásával készült üvegtárgyak gyűjtőneve. Neve

zetesek a régi kínai mintára réteges színes üvegből készült naturalisztikus díszítésű üvegtárgyak (→ még *üvegművesség*).

galvanoplasztika: 1. másolat készítése valamilyen tárgyról galvanotechnikai (elektrolitikus) úton. — 2. (nyomdászat) a kliséről ilyen eljárással készített másodpéldány.

gandhára művészet: az indiai Gandhára síkságon (mai Ny-Pakisztánban) az i. sz. 2—4. sz.-ban kibontakozott művészet. Domborműveit és kerek szobrait a későhellenisztikus és az indiai stílusból kialakult helyi művészeti formák jellemzik.

Ganésa, Ganésa: a brahmanista (hindu) mitológiában → *Siva* és → *Káli* fia, az „akadályok elhárítója”. Vörös gyermektessel és elefántfejvel ábrázolják; hordozója az egér.

Ganümedész (gör.), *Ganymedes* (lat.): a görög-római mitológiában Trósz

király szép fiúgyermeké, akit Zeusz sas alakjában elragadott és az Olümposzon az istenek pohárnokává tett (Rembrandt: *Ganümedés elrablása*, Drezda).

garasornamentika: → *tárca-sor-fríz*

gargouille [gár-guj] (fr.): → *víz-közpő*

garnitúra (fr.):

1. felszerelés, berendezés, kellékek, készlet. — 2. rendeltetés és formaalakítás tekintetében összetartozó használati, ill. műtárgycsoport. — 3. kandallókészlet: álló óra két egyforma kandeláberrel. — 4. kályhafelszerelés (lapát, csipővas, szénvonó).

garudák (szanszkrit): a buddhista mitológiában emberi formákkal kombinált ragadozó madarakként elképzelt lények, a kigyók ellenségei és pusztítói, madár-csőrös, szárnyas, egyébként emberformájú lények, → *Visnu* isten hordozói.

gazella: 1. A védai (brahmanista) ikonográfiában ~ vonja Csandra holdisten szekerét. — 2. Mi-la-re-pa lámista szektaalapítót rendszerint ~bőrön ülve ábrázolják.

Gebrauchsgraphik: → *használati grafika*

geizon (gör.-ből): a hármas tagozású görög koszorúpárkány (→ *főpárkány*) legfelső zárótagja. Tagolása → *oszloprendeként* különböző.

geiszopodesz (gör.): → *fogsor*

gellencsér, gölncsér: falusi fazekak. **Gellért, Szt.** (980—1046): Magyarország első hittérítői közé tartozott, s hét évig Szt. Imre herceg nevelője. A királyi udvarból a Bakonyba vonult remetének. 1030 körül csanádi püspök lett. A pogányok a róla elnevezett Gellérthegyről kocsijával együtt a mélységbe taszították, majd szívéét átszúrták, fejét szétzúzták. A bencés szerzetesek ruhájában ábrázolják kezében keresztrel v. könyvvel, esetleg Szt. Imrével és Szt. Istvánnal együtt.

Gemäldegalerie, Staatliche Kunstsammlungen (ném. 'Állami Művészeti Gyűjtemények, Képtár'), Dresden-Drezda (NDK): Épülete Gottfried Semper (1803—79) német építész műve (1847—54), amely a Daniel Pöppelmann (1662—1736) által épített világhírű Zwinger (1711—22) északkéleti lezárása, a két oldalszárnyat köti össze. A képtár jellegét a százsz uralkodók 18. sz.-i nagy vásárlásai határozzák meg. Legjelentősebb a 17. sz.-i flamand és holland művek nagy száma. Rubens: *Részeg Herkules szatírral és nimfával*, *Vaddisznó vadászata*, *Vadászatról hazatérő Diana*, *Páris ítélete*, *Bathseba Dávid levelével* stb., Rembrandt: *Saskia, Ónarckép Saskiával*, *Sámson mennyegzőjén feladja a rejtőnyel*, *Öreg ember kalappal és bottal*, azonkívül portrék. Fr. Hals több képmása, J. Vermeer van Delft és a kismesterek számos műve. A koraiak közül J. van Eyck triptychonja. A németek idősebb L. Cranach, a reformáció nagy művésze képviseli, Dürertől 3, ifj. H. Holbeintől egy kettős portré említendő. A cinquecento nagy festői közül kiemelkedik Raffaello világhírű *Sixtus-Madonnája*, Giorgione *Szendergő Vénusza*, Tizianótól az *Adógaras*, *Madonna négy*

Ganümedész
(A Nemzeti Múzeumban levő dombormű után)

szenttel, portrék. Tintoretto és Paulo Veronese több műve, Correggio négy oltárképe. A quattrocentót Mantegna, Botticelli, Antonello da Messina művei képviselik, a settecentót Tiepolo, Canaletto, Guardi. A spanyolok közül Greco, Ribera, Zurbarán, Velázquez festményei; a franciák közül Claude Lorrain, N. Poussin, Watteau és Liotard művei érdemelnek említést. A francia impresszionisták és posztimpresszionisták képeiből is szép gyűjteménye van. — 1. *Grünes Gewölbe*. Erős Ágost a királyi palota nyugati szárnyán, megtekintésre alkalmasan helyezte el a kincstárat, amely az egyik zöldre festett helyiségről kapta a nevét. Eredetileg a szász választófejedelmek, majd királyok családi tulajdonában volt. Az érett reneszánsztól a rokokóig sok művészi és sok különleges, inkább kuriózumszámba menő tárgyból tevődik össze. Nevezetesek a Kunckel-féle rubinüvegek és a változatos anyagú és kidolgozású szelencék. Az ékszerek között ötvösművű násfák és nagy anyagi értékű drágaköves garnitúrák alkotják fő értékeit. — 2. *Kupferstichkabinett* (Grafikai gyűjtemény). A metszetgyűjtemény is a hajdani szász választófejedelmek, ill. királyok „Kunstskammer”-jéből nőtt ki. A közel 400 000 lapot tartalmazó gyűjtemény francia, angol és németalföldi anyagban, azok eredeti hazáján kívül a leggazdagabb. — 3. *Münzkabinett* (Éremgyűjtemény). Keletkezése György szász herceg (1500–39) korára nyúlik vissza. A kiállítás a 14. sz.-tól a 19. sz. közepéig mutatja be a szászok-i érmeiket és pénzeket. — 4. *Skulpturensammlung* (Szoborgyűjtemény). A szász választófejedelmek műgyűjteményén alapul. A törzssanyag Erős Ágost vásárlásaiból származik. — 5. *Porzellansammlung* (Porcelángyűjtemény). Az anyag kevés későbbi szerzeményt nem számítva, Erős Ágostnak a 18. sz. elején gyűjtött keleti és meissenai porcelánjaiból áll. A kiállított darabok között 168 kínai és japán műtárgy felöleli a kínai agyagművészetet a Vej-dinasztia (368–594) korától a 18. sz. első feléig. A meisseniekből 123 kiváló mű van, köztük Böttger, Höroldt, Kaendler, Kirchner alkotásai: készletek, figu-

rák, díszvázák. — 6. *Historisches Museum* (Történelmi Múzeum). A 16. sz. elején, a lovagi tornák utolsó korszakában keletkezett. Leggazdagabb és legértékesebb része ma is a fegyvertár, azonkívül díszruhák, vadászfelszerelések és készletek.

Gemeentemuseum (holl. 'Községi Múzeum'), Hága-'s Gravenhage (Hollandia): Alapítási éve 1918. Új székháza 1935-ben épült H. P. Berlage tervei szerint. Modern (1800 utáni) képtárában olaj- és vízfestmények Dufy, Mondrian, Van Gogh, Mauve, J. Israels, Weissenbruch stb. művei, továbbá szoborgyűjtemény és iparművészeti tárgyak találhatók. Iparművészeti gyűjteményében ókori görög, római, iszlám anyagot, holland üvegeket, delfti fajanszokat, kínai tárgyakat stb. őriz.

gémellions [zseméljő] <fr.>, **gemelli** <lat.>: a katolikus pap liturgikus kézművességénél a középkorban használta. Többnyire réz ikeredény; az egyiknek kiöntőcsőre volt, a másikban a kézre öntött vizet fogták fel.

gemma <lat. 'drágakő': drágakőre v. féldrágakőre, leggyakrabban karnoolra, ónixra és achátra véséssel alkal-

Görög gemmák
(Hermész, Erös és Pán)

mazott figurális ábrázolás. A görög-római művészetben, a bizánciaknál, később a reneszánszban, majd a 18. sz. második felében volt divatos. Lehet bevésétt → *intaglio* v. domborműves → *kámea*.

génusz, genius <lat. 'teremtő, nemző': a római mitológiában emberek, embercsoportok, intézmények v. vidékek védőszelleme. A római művészetben rendszerint szárnyas ember alakú lényként ábrázolták.

genovai csipke [dzsenovai...]: a 16–17. sz.-ban az olaszok-i Genovában

készült arany-, ezüst- v. lenfonalú vert csipkeszegélyek gyűjtőneve. Rajza a → *reticella csipke* mintájához hasonló.

Geneveva, Szt. (422—512): a katolikus tanok szerint Franciaó. kedvelt szentje, Párizs patronája. Pásztorleányként ábrázolják, hosszú, kampós bottal, tarisznyával, báránnyal, ugyanis gyermekkorában apja állatait őrizte. Máskor koronával a fején, kezében könyvvel és gyertyával v. gyertyatartóval jelenik meg, mellette ördög látható. Olykor tálcskát tart kezében. (Puvis de Chavannes freskói, Párizs, Pantheon.)

genre-kép, *genre-festés*, *zsánerkép*: → *életkép*

geometrical style [dzsiametrikol sztáj] <ang.>: az angol gótika második szakaszának, a → *decorated style*-nak egyik változata.

geometrikus díszítés: a körzövel és vonalzóval megszerkeszthető mértani ábrákból v. azok ismétlődéséből álló díszítmény (→ *ornamentika*). Alkalmazása jellemző egyes történelmi korok (főként az őskor) művészetére.

geometrikus stílus: → *görög művészet*
gerendalyuk: építkezéskor emelt függőállványzat gerendavégeinek az állványzat lebontása után kimaradt helye. Gyakran látható középkori épületek falán.

gerendamennyezet: belső terek lefedésére szolgáló, alulról látható fafödém. A keresztirányú tartógerendákra támaszkodnak a hosszirányban futó mennyezetdeszkák (→ *kazettás mennyezet*).

gerezdes oszlopfő: a → *kockafejzet* egyik válfaja; a fejzet alsó félgömbje gerezdekre osztott. A bizánci és román építéset alkalmazta.

Gergely pápa, Nagy Szt. (540—604): a katolikus egyházban a nyugati → *egyházatyák* egyike. A középkori egyházi zene (gregorián) megteremtője. Fején a pápai tiarával, könyvvel és apostoli kettős kereszttel ábrázolják. Válla felett galamb repdes, mert a legenda szerint ez sugalmazta imáit és könyveinek szövegét. Mise közben is ábrázolják.

gerinccserép: a tetőgerinc fedésére használt, félkörös keresztmetszetű tetőcserép.

Germanisches Nationalmuseum <ném. 'Germán Nemzeti Múzeum', Nürnberg (NSZK): a német művészet és kultúrtörténet gazdag gyűjteménye. 1852-ben alapították. Egy 1382-ben épült egykori karthauzi kolostorban helyezték el, amelyet a 19. sz. végén és 1915—22 között átalakítottak és kibővítettek (12 épület, 200 kiállítási helyiség). A II. világháború alatt az épület 75%-a elpusztult. — Anyagát a legrégebb kortól a 19. sz. közepéig gyűjti. Kép- és szoborgyűjteménye a 14—16. sz.-i német mesterek műveiben gazdag, főleg a helybeli művészek munkáinak gyűjteménye páratlan (K. Witz *Angyali üdvözlés*, H. Pleydenwurff, M. Wohlgemut, Dürer, idősebb Holbein, L. Cranach stb.; valamint A. Krafft, Veit Stoss, T. Riemenschneider, H. Leinberger, P. Vischer stb.). Nevezetes metszet- (153 000 db) és rajzgyűjteménye (Dürer, Cranach, Wolf Huber, Altdorfer, Elsheimer stb.), miniatúra-, érem- és iparművészeti tára, amely a kézművesség minden ágát képviseli. Román és gótikus aquamanile-gyűjteménye igen gazdag. Nevezetesek a 16—17. sz.-i nürnbergi és egyéb öt-ösremek. Fajansz- és porcelán-sorozata az összes német műhelyt felleli. Játékmúzeuma világhírű (17. sz.-i babaszobák); gazdag fegyver- és textilgyűjteménye; a német otthonkultúrát — a gótikától a biedermeierig — berendezett szobák sora ismerteti.

germán művészet: a germán népek művészete a korai bronzkortól (kb. i. e. 1800) a középkori keresztény művészet térhódításáig (Németo.-ban és Angliában kb. i. sz. 700—800, Skandináviában kb. 1100—1200-ig). Jellemzői: a bronzkorban és a vaskorban geometrikus spirális és hullám alakú díszítmények, ritkán sziklarajzok (D-Skandináviában), az i. sz. 1. évezredben a fibulák díszítése filigrán munkával, színes rekesz-zománc, szalagdíszítés és absztrakttá stilizált állatornamentika, a → *viking művészet*ben (i. sz. 800—1100) stilizált állatornamentika. A római és az öskeresztény művészettel való érintkezés folytán a 7. sz.-tól szobrokat és figurálishan díszített sisakokat találunk. A

→ karoling művészet véget vetett fejlődésének.

Gewandhaus [gevándháuz] <ném.>:
→ **posztócsarnok**

ghiordesz <Gördes anatóliai város nevéből>: → **jordesz**

giallo antico [dzsálo ántiko] <ol. 'antik sárga': sárga színű márványfajta, amelyet Olaszországban, a római kori romokban találtak.

giesz, **Kisch** <ném.>: művészeti alkotást olcsó eszközökkel, külsőlegesen utánzó, többnyire üzleti célból készült izléstelen szobor, kép, iparművészeti tárgy, amely szentimentális v. hamis pátozú előadásával, édeskés színeivel igyekszik a szemlélőre hatni; üresség és művészetlenségét tetszetsős tárgyváltásával és a formai ügyeskedéssel igyekszik leplezni. Az ellenkezője mindannak, amit a művészetben erőnek, mélységnek, lendületnek, feszültségnek, eredetiségnek nevezünk. — A szó 1900 körül került használatba.

Gigászok <gör.>: a görög mitológiában Gaiának, a föld istennőjének fiai. Óriások, akik fellázadtak az olümposzi istenek ellen, és Zeusz uralmát meg akarták dönteni. Sziklákkal, dörongokkal harcoltak, de Zeusz villámmal agyonsújtotta őket (*Istenek és gigászok harca*, a pergamoni Zeusz oltár frízének domborművei: Berlin, Pergamon-Museum).

Gilgamesz: Mezopotámia (Uruk sumér város) mítikus hőse. Asszurbanipal ninivei könyvtárából 12 agyagtáblán került elő a tetteit egybefoglaló nagyterjedelmű epikus költemény. Legendája szerint elindult az örök élet fűvének megkeresésére. Találkozik Utnapistimmal, aki elmondja neki a vízözön történetét. A képzőművészet is gyakran ábrázolta.

Gilles: → **Egidius**

Gilgamesz
(Ninivei dombormű után)

Ginori-kerámia [dzsinori...]: a Ginori olasz család által a Firenze melletti Docciaiban 1735-ben alapított kerámiai műhely készítményeinek gyűjtőneve. Kemény és lágy porcelánok, reneszánsz majolika-utánzatok, régi Capo di Montebeli modellek után készült tárgyak. Különlegességei az antik előképek után mintázott féléletnagyságú porcelánszobrok.

gipsz <gör. 'kréta': üvegfenyű, átlátszó-áttetsző, víztiszta v. enyhén színezett ásvány. Művészeti célokra használatos fajtái: 1. a *padozat*-v. *esztrich*~ durva szemcséjű; 2. a *stukkó*-v. *stukkatur*~et olyan öntvényekben v. munkákhoz használják, amelyeknél nem lényeges a túl nagy finomság; 3. a *modell*~ ennél valamivel finomabb; 4. az *alabástrom*~ (a ~ kristályos módosulata) a legfinomabb; 5. a fogorvosi gyakorlatban használatos *tömő*~ az öntvénynek nagy keménységet ad. — Égetéskor a ~ elveszti víztartalmát, és higroszkopikus (nedvszívó) lesz. Víz hozzáadásakor köt. A kötési időt az őrlési finomsággal és az égetési hőfokkal lehet szabályozni. — A ~et már az ókor óta felhasználják figurák öntésére. Helyiségek oldalfalait és mennyezetét ~ből készített, plasztikusan kiképzett stukkóval borítják. A ~ ezenkívül az öntéstechnikában is fontos szerepet tölt be (→ *gipszforma*).

gipszforma: az a gipszminta, amelynek segítségével az öntött dombormű v. szobor készül.

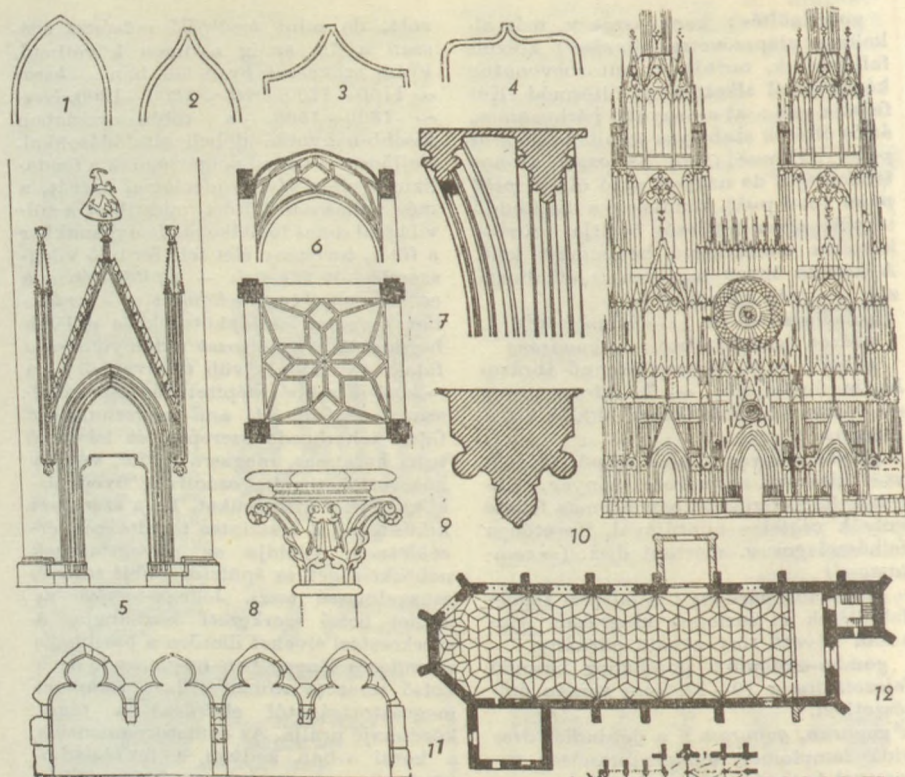
gipszotéka <gör.-ből>: gipszszobrok gyűjteménye; a szobrászat nagy alkotásainak másolatait tartalmazza. Napjainkban oktatási célt szolgál.

gipszöntvény: szoborról, domborműről v. természetben előforduló tárgyról készült gipszmásolat. A 17. sz. vége óta divatos, amikor a képzőművészeti akadémiák megkezdték a gipszgyűjtemények felállítását.

girandole [zsirádol] <fr. az ol. 'tűzkerék' szóból>: talpazatos gyertyatartó. Oszlopos szárából körben több sorban piramisformát alkotva emelkednek ki a karok. — 2. az ehhez hasonló elrendezésű fülönfüggő.

Girandole

Gótikus építészeti elemek

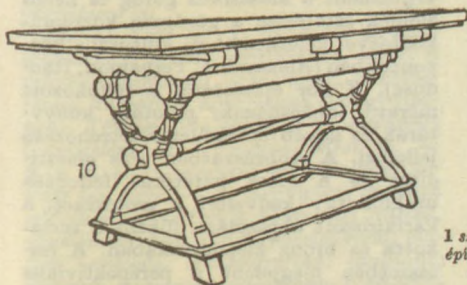
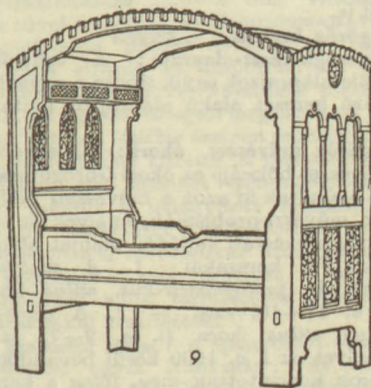
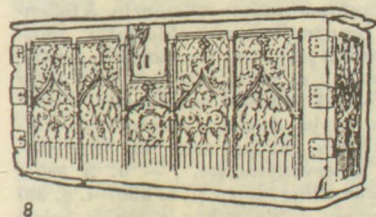
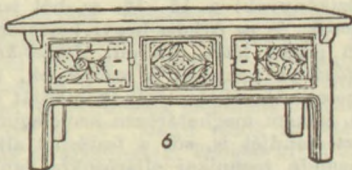
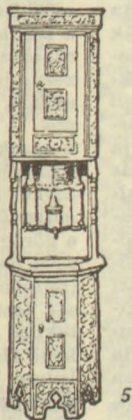
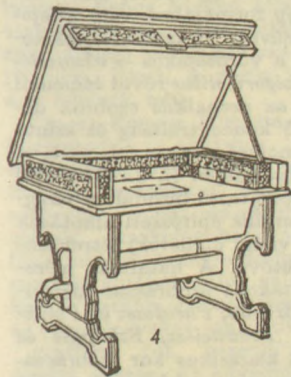
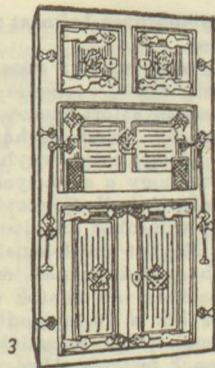
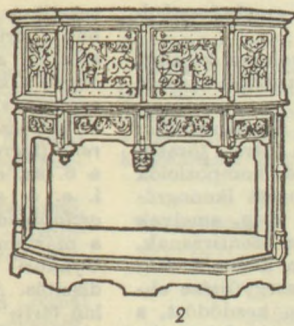
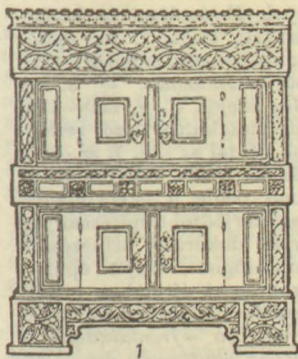
1 lándzsa alakú ív, 2 számarhát ív, 3 függönyív, 4 Tudor ív, 5 kapu (volt bencéstemplom, Sopron), 6 csillagboltozat, 7 bordatagok, 8 bímbós oszlopfő, 9 bordatag metszete, 10 templom homlokzat, 11 ülfülkék, 12 hálóboltozatos teremtemplom alaprajza, 13 háromhajós templom alaprajza (→ még csücskű, fiatorony, flamboyant, keresztőrsza, mérmű, támló, vízközp)

dagsága (gótikus lendület) jellemzi, ám bár még mindig erős az elvonság, a formák előírászerűsége, az alakok elnyújtottsága a testiségétől való felszabadultság érzékeltetésére. — Festészetének fejlődése során az idealisztikus egyházi és udvari jelleget egyre inkább kiszorítják a polgári-realistikus vonások, ami a 14. sz. kifejldött táblaképfestészetében, majd a fa- és rézmetszeteken mutatkozik meg a legjobban. Magas színvonalon állott az → üvegfestészet, az oltárkép-festészet és a → minia-

túrafestészet. — Az iparművészet ágazataiban a korabeli építészeti erős hatása figyelhető meg.

gouache-festés [guás] [fr. az ol.'mosás' szóból]: festés olyan vízfestékkel, amely különböző kötőanyagok (enyv, gumiarábikum, tojásfehérje, méz stb.) és fedőfehér hozzáadásával tömörre válik, és a vele befestett alapot teljesen befedi; így a színek keveredése nélkül több réteg festhető egymásra.

gölöncsér: → gelencsér

Gótikus bútorok

1 szekrény (Tírol, 15. sz.), 2 dressoire (francia), 3 falba-
épített szekrény, 4 íróasztal (Stájc), 5 mosdó, 6 buffett-
asztal, angol, 7, 8 láda, 9 ágy (magyar), 10 asztal

olasz brokátoknak. Alkotóelemei: a gránátalma

Gránátalma-minta és -jobbavált - a gránátalma-mintát körülölelő csűrőlétesz

virága és gyümölcse indákkal és más elemekkel keverve (árticsóka, ananász, bogács). Olasz és török közvetítéssel nálunk is meghonosodott.

gránátkő: vörösbőr színű drágakő, színe a gránátalma magjára emlékeztet. Legfontosabb fajtái: a *pirop* (szép átlátszó változata a „cseh gránát” nevű féldrágakő), az *almandin* (nemes változata a „keleti gránát” néven ismert rubinvörös drágakő).

granuláció, granulálás (lat. 'szemcse' szóból), **szemcsézés:** az ötvösségben az a művelet, amellyel a fémfelületet szabályosan elhelyezett apró gömböcskék ráforrasztásával díszítik.

Grassalkovich-barokk [grassalkovichs . . .]: a magyar barokk egyik változata, amelyet Grassalkovich Antal (1694—1771) kastélyairól neveztek el.

grattoir [gratuár] <fr.>: 1. vakarókés; éles acélszerszám, amellyel a rézmetsző eltávolítja a hidegtűvel vájt felesleges vonalakat. — 2. fejkavaró; művészi kivitelű hosszú nyelű, négyágú villa, vagy kicsinyített kézfejforma, amellyel a rokokó korban a nők és férfiak a parokka alatt fejüket megvakarhatták.

gravírozás <fr.—ném.>: → **vésés**

gravure au burin [gravűr ä büre] <fr.>: → **rézmetszet**

gravure en manière noire [gravűr ä manjer nuár] <fr.>: → **hántoló módor**

gravure en taille douce [gravűr ä tájj dusz] <fr.>: → **rézmetszet**

gravure en taille dure [gravűr ä tájj dűr] <fr.>: → **acélmetszet**

grecque [grek] <fr.>: görögös díszítőmény, → **meander**.

gremiale (lat. 'öلبه való'): liturgikus ruhadarab; díszes takaró, amelyet a trónon ülő katolikus püspök térdére terítenek. Eleinte a ruhát védő vászondarab volt, később drága selyembrokátból készítették v. dús hímzéssel díszítették.

griffmadár, griffon [griffő] <fr.>: mesebeli állat madárfejjel és oroszlánalsótesttel. Először a babilóniai Istar-

Griffek görög szarkofágon

kapun fordul elő. Az ókori görögöknél stilizált formájában gyakran akrotériondísz. A román, majd a reneszánsz és az empire művészet kedvelt díszítőménye.

grisaille [grizáj] <fr. 'szürke' szóból>: csak a szürke szín árnyalataival festett kép, amely olykor dombormű hatását kelti (pl. a genti oltár alakjai, Van Eyck testvérek műve, 1432 körül). Az üvegfestészetben, a → **festett zománc** készítésénél, a reneszánsz és a barokk idején a festményekről készíten-dő metszetek vázlatául is alkalmazták (→ még **camaiéu**).

Groeninge Museum, Stedelijk Museum voor Schone Kunsten [gröninge muzeum, sztedelájik muzeum für szköne kunsztén] <flamand 'Groeninge Museum, Városi Szépművészeti Múzeum', Brügge-Bruges: 1917-ben alapították. Új épülete 1930-ban épült. Elsősorban a régi flamand festészet alkotásainak híres gyűjteménye. J. van Eyck: *Mária a gyermekkel, Hitvese arcképe*, H. Memling: *Szt. Kristóf, Triptychon, Angyali üdvözlés*, G. David: *Krisztus keresztelése*, H. van der Goes: *Mária halála* stb. Melléképületében (Hotel Arents, 1936) az angol Frank Brangwyn 450 művét őrzik.

grosbleu [grobló] <fr.>: → *mazarinkék* kínai porcelán.

grosseria <ol. 'vaskos'>: 1. az ötvöségben a nagyobb tárgyak (tálak, serlegek, kupák stb.) készítése, szemben a minuteriával, amely a kis darabok (szelencék stb.) előállítását jelenti. — 2. maguk az így készített tárgyak.

groteszk <ol.>: az antik Róma föld alá került épületeinek <grotta 'barlang'> falain talált dekoráció hatására kelet-

Groteszk

kezett reneszánsz díszítmény. Különféle motívumokat (fantasztikus emberi, állati figurák, fűzér, lomb, maszk, tájkép, jelenet) játékos könnyedséggel egyesít (pl. a vatikáni loggiák ~ faldekorációja Rómában, Raffaellótól).

grotta <ol.>, *mesterséges barlang*: a kertművészet, főleg a barokk kert kedvelt mesterséges barlangszerű sziklaképzése kagylókkal, sziklatörmelékkel stb., benne gyakran szobrok, szoborcsoportok voltak elhelyezve.

grundírozás <ném.-ből>: → *alapozás*

Grúzia művészete: az országban számos megalitikus építmény található. Az i. sz. 4—5. sz.-ból kőből épült keresztény bazilikák maradtak fenn. Az építéset első virágkora az 550 és 650 közötti időre esik. Ebből az időből számos négy-apszisos, centrális elrendezésű, kupolás templomot (Dzsvári, 586—604), valamint négy szabadon álló oszlopon nyugvó kupolával ellátott templomot (Cromi, 7. sz.) ismerünk. A középkori építészeten az arab uralom alól való felszabadulás után új fellendülés állott be a 950 és 1050 közötti időben; ekkor jöt-

tek létre az ország legnagyobb templomai: *Szveti Choveli templom* Mchetiben (Arszukidze építész műve, 1010—29). A 12. sz. elején jött létre a hatalmas kolostor-együttes Gelatiban. A 13. sz. végén és a 14. sz.-ban létrehozott építmények művészi színvonala meglehetősen alacsony. A világi építmények közül feudális paloták romjai, erődök, hidak maradtak meg. A 19. sz.-ban a városi építészet az orosz klaszszicizmus hatása alatt fejlődött. A 19. sz. végén és a 20. sz. elején az eklekticizmus uralkodott. Szovjet-Grúziában az építészet erősen fellendült, új városok jöttek létre, számos lakóház és középület épült. A legkiválóbb építészek A. V. *Scsuszev* (1873—1949) és A. G. *Kurdiani* (1903—). — A legrégibb képzőművészeti emlékek az i. e. 2—1. évezredből származnak: arany-, ezüst- és bronztárgyak, az ötvösművészet termékei, díszes agyagedények, kisebb szobrok. A középkori festészet és szobrászat az építészethez kapcsolódva fejlődött. A miniatúrafestészet magas színvonalon állott (dzsruci evangélium, *Teodore* festő műve, 940: *Tavakarasvili* miniatúrái a *Párducbőrös* lovag e. eposzhoz, 17. sz.). Híres a 11—13. sz. érme-művészet (Opizari mester és mások), valamint a zománcfestészet és a textilművészet (főként hímzések). A 19. sz. folyamán ~ szorosabb kapcsolatba került az orosz művészettel. Számos grúz festő Moszkvában és Pétervárott tanult; a → *Vándorkiállítás* *Társasághoz* közel álló grúz művészek a századforduló demokratikus irányzatát képviselték: G. I. *Gabasvili* (1862—1936), A. R. *Mreblisvili* (1866—1933) és I. M. *Toidze* (1871—1953) festők. A grúz realista szobrászat legjelesebb mestere J. I. *Nikoladze* (1843—1928) volt. A szocialista-realista grúz képzőművészet legismertebb képviselői: T. G. *Abakelija* (1905—53), U. M. *Dzsaparidze* (1906—), Sz. Sz. *Kobuladze* (1909—) s a már említett I. M. *Toidze* festők, valamint K. M. *Merabisvili* (1906—), Sz. J. *Kakabadze* (1895—) és V. B. *Topuridze* (1908—) szobrászok.

Grúz Művészeti Múzeum, Tbiliszi (Szovjetunió): 1933—34-ben alapított-

ták. Magvát a régóta fennálló grúz múzeumok és magángyűjtemények anyagai szolgáltatták. A grúz művészek (Besken Opizari, Gabasvili, Nikoladze stb.) műalkotásainak gazdag gyűjteménye, a legrégebbi időktől napjainkig. Orosz és nyugati festők műveit is gyűjti.

guadamacil [guadamaszil] <sp.>: a → *bőrkárpitok* Ghadámesz észak-afrikai városról nyert neve, ahol a mókrok honosították meg a bőr művészi kidolgozását.

quadrone <ol.> *godron* <godrō> <fr.>: a → *tojáslec* felnagyított, változatosabb kiképzésű formája. Lehet domború v. homorú kiképzésű. Az olasz reneszánsz építészeti és iparművészet jellegzetes díszje volt. A klasszicizmus művészete feljuttatta.

gubbioi majolika: a középalaszo-i Gubbio városkában készült különleges mázú kerámiai termékek gyűjtőneve. Nevezetese a 16. sz. elején készített rubinvörös lüszteres mázú díszedények, amelyekért súlyuknak megfelelő aranyat fizettek. (→ *cozzimáz*)

Masi Giorgio
da Gubbio 8/10/1920
1525

1920

Gubbioi majolikakajegyek (Giorgio Andreoli)

guelfa <ol.>: 15. sz.-beli olasz ablak, amelyet két, keresztalakban egymásra fektetett gerenda oszt meg.

guéridon [gériidō] <fr.>: eredetileg talapzatos magas asztalka kerek lappal, amelyre a karos gyertyatartót helyezték; később általában minden kis asztal. Nevét egy régi francia vigjáték egyik szereplőjéről kapta.

Guggenheim Museum, New York: S. R. Guggenheim alapította 1937-ben az új festészeti irányzatok, főként az absztrakt művészet alkotásainak gyűjtésére. P. Bonnard, P. Cézanne, M. Chagall, R. Delaunay, L. Feininger, A. Gleizes, J. Gris, W. Kandinszkij, P. Klee, O. Kokoschka, F. Léger, K. Malevics, F. Marc, J. Mirò, A. Modigliani, L. Moholy-Nagy, P. Mondrian, A. Ozenfant, P. Picasso, G. P. Seurat, G. Severini, P. Soulages stb. több művét

őrzi. A múzeum művészettörténeti előadásokat tart, kiadói tevékenységet folytat, képreprodukciókat ad ki, gyűjteményeiből vándorkiállításokat rendez Európa nagyobb városaiban. 1956 óta a legjobb absztrakt kép jutalmazására évi 10 000 dolláros díjat ad. A múzeumot L. Wright építette.

guillochírozás [glijosírozás] <fr.>: sűrűn bevésést, szabályos, többnyire egymást keresztező hullámvonalakból álló, egész felületeket borító díszítés. A 17. sz. eleje óta elefántcsonttárgyakon, majd fémeken alkalmazták. Újabbban gépi eljárással készítik (bankjegyek és egyéb értékpapírok számára).

güipure [gipür] <fr.>: a csipke terminológiájában több jelentésű kifejezés: a) paszományszerű, laza, egyszerű fonott szegélycsipke, zsinórcsipke; b) alapháló nélküli → *vert csipke*; c) a köznapri francia nyelvhaználásban a pálcikás alapú vert csipke, szemben a hálós alapúval.

güirlande [gürländ] <fr.>: → *füzérdísz*
gülatető: → *sátortető*

guru: az indiai szikh felekezet vallásfője. A vallást alapító *Guru Nánakat* tarka rongydarabokból összevarrott köpenyben, hosszú ősz szakállal, kezében olvasófüzérrel, két kísérője között ülve ábrázolják; az egyik pávatoll-legyezőt tart, a másik lantféle hangszertlen kíséri. Kívülről főleg az utolsó vallásfőt, *Guru Góbind* *Zsinghet* ábrázolják; rendszerint vezéri díszben, hosszú fekete szakállal, turbánosan, oldalán két karddal, feje felett lebegő sassal v. azzal az öt szikh harcossal együtt, akik felhívására vállalták az önfeláldozást. Olyan ábrázolások is vannak, amelyek a tíz gurut együttesen, csoportban ábrázolják.

guttæ <lat.>, *cseppsr*: a dór párkányzat → *triglijfjei* alatti, cseppekhez hasonló díszítmények.

gül <török 'rózsa'>: a → *turkomán szőnyegek* nyolcszögű, ritkábban négy- szögű, médaillon alakú díszje.

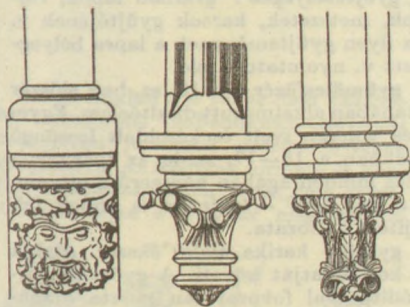
gümnaszion, *gymnasion* <gör.>: az ókori Görögo.-ban az ifjak és felnőttek testedzőhelye. A csarnokos épületben mosdó- és öltözőhelyiségek, az udvaron birkózóhelyek, dobó- és futópályák voltak.

günaikónitisz, *gynaikonitis* <gör.>: az ókori görög házban a női lakrész, a

ház hátsó részén levő helyiségek gyűjtőneve. (A férfiak lakrészét *andronitisz*nek hívták.)

gyámív, arc boutant [árkbutā] <fr.> : → *támvó*

gyámkő: részben a falba illesztett, abból merőlegesen előreugró, gyakran díszítőanyag tartóelem kőből (→ még *konzol*).

Gyámkövek

gyámköves párkány: gyámkősorral alátámasztott párkány.

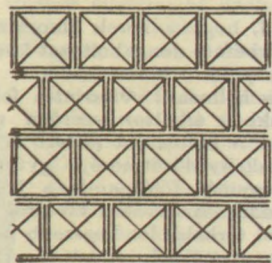
gyámpillér: → *támpillér*

gyantározás: a bútorfényezés (politurázás) régi magyar neve.

gyapjas pohár: felületét gyapjúra, prémre emlékeztető, hullámos vésett díszítés borítja. A 17. sz.-i ötvösségünkben gyakori.

gyémántköszörülés: díszítőelemek bekarcolása üvegedények falába, forgó gyémánttal. A technikát vékony falú üvegekben a metszés helyett alkalmazzák, így pl. a velencei üvegekben. A 17–18. sz.-ban Hollandiában készültek kiváló ~es üvegek (→ *Wolff-poharak*).

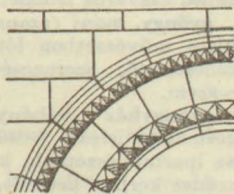
gyémánt kváder <lat.-ból>: négy-

Gyémánt kváder

szögletes faragott kő, amelynek a fal külső felületéből kiemelkedő homlokoldalát a csiszolt gyémánthoz hasonló módon, lapos gúlaidomra faragják ki. Legnevezetesebb példája a ferrarai Palazzo Diamanti kiképzése.

gyémántmetszés, szögfejmoltvum, tête de clou [tét dő klu] <fr.>: szabályos sokszög alakúra csiszolt, élben találkozó lapokból összetett díszítőelem v. díszítőménysor. A későromán művészetben díszítőszalag formájában gyakori.

Gyémántmetszés

gyémántos kupa:

nemesfémű készült, domború, gyémántmetszést utánozó végtelen mintával díszített → *kupa*.

gyermek: 1. → *Ptah* egyiptomi istent rendszerint pólyás ~ alakjában ábrázolták. — 2. → *Horusz* egyiptomi istent gyakran ábrázolják mint ~et anyja (Ízisz) karjában. — 3. a keresztény ikonográfiában ~et, aki a tenger vizét akarja kimerni, Szt. Ágoston mellett ábrázolják. — ~ *gyümölcsös és virágos kosárával*, Szt. Dorottya mellett ábrázolják. — *Két ~kel a karján* ábrázolják az Erények közül Caritast. — *Három ~ a dűzsában*: myrai Szt. Miklós attribútuma. — ~*ét feljelő férfi*: Saturnus mint az idő megzemélyesítője; még Goyánál is élő szimbólum (Goya: Quinta del Sordo, freskó). — A görög keleti ikonográfiában Illés prófétát gyakran ábrázolják ~kel. — 4. *szárnyas ~alak*: → *amoret*, → *Cupido*, → *puto*

gyilokjáró, védőfolyosó: a középkori várak védőfalainak tetején húzódó folyosó, amelyet kezdetben csak a fal külső oldala felé, később mindkét oldalra kiszélesítettek, s korábban fából, majd kőből építették. Padlózatának a falsík elé ugró szakaszán nyílások voltak, hogy rajtuk keresztül köveket, szurkot zúdíthassanak a támadó ellenégre.

gynaecaeum <gör.—lat.-ból>: a középkorban az asszonyok karzata a keresztény templomban.

gyóntatószék: katolikus templomi bútór. Mai alakjában az ellenreformáció óta használják. A barokk korban kiváló művészi faragványos v. berakásos példányai készültek.

gyömbértartó: nemesfémblől, fajanszból v. más anyagból készült, hengeres, négy- v. többoldalú, 17. sz.-i edényfajta, csavaros fedéllel.

gyöngy, mani (szanszkrit): a buddhista művészetben lótszkehelyből kicsúcsosodó, szerencsét hozó lángoló ~ szem.

gyöngyház: néhány kagyló és tengeri csiga irizáló belső felületű héja; az iparművészetnek, különösen a reneszánsz korban kedvelt, akkoriban ritka és drága díszítőanyaga. A 17–18. sz.-ban bútórok berakásos díszítésére is alkalmazták (→ *boulle modor*).

gyöngyhímzés: a 19. sz. első felében divatos, apró gyöngyökkel borított felületű hímzés. Díszítése a korabeli színes biedermeier → *keresztiszemes hímzésekkel* azonos.

gyöngysordísz: 1. az építészetben alkalmazott pálcá- v. övtag, amelyet kerek v. ovális, egymástól gyakran

Gyöngysordísz

homokóra formájú (bikónikus) elemekkel elválasztott, gyöngysorhoz hasonló golyók díszítenek. — 2. az iparművészet minden ágában alkalmazott, sűrűn egymás mellé helyezett gömbölyű v. ovális gyöngyszemekre emlékeztető szegélydísz. A klasszicizáló kor ötvös-művészetében különösen gyakori.

György, Szt.: a keresztény legenda szerint Kappadóciában volt katona, a Diocletianus-féle keresztényüldözések idején lefejezték. A középkorban a lovagok mintaképe. A legenda szerint megölte a sárkányt, amelynek táplálékaul az ország leányait áldozták fel. A 14 segítő szent egyike. Magyarországon a középkorban a legnépszerűbb szentek egyike, Anglia, Genua, Konstantinápoly védőszentje. Katonaruhá-

ban, páncélingben többnyire lovon ülve ábrázolják, amint megöli a sárkányt. (Kolozsvári Márton és György szobra Prágában). — Az *Athoszehegyi Festőkönyv* előírása szerint képeinek minden templomban ott kell lennie. Ábrázolása igen gyakori bizánci, delorosz.-i és grúzai domborműveken.

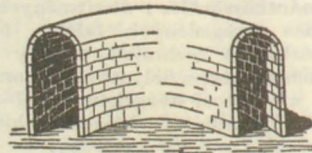
győzelmi zászló: → *zászló*

gyűjtőbélyegző: grafikai lapok, rajzok, metszetek, kareok gyűjtőjének v. az ilyen gyűjteménynek a lapra bélyegzett v. nyomtatott jele.

gyümölcsfüzér: a 15. sz.-ban először Itáliában alkalmazott díszítőelem. Egyenes vonalú, ívelt és kétoldalt lecsüngő alakban a 16–17. sz.-ig az iparművészet minden ágában népszerű motívum. Az ún. *copf* → *füzérdísz* is ennek felújított változata.

gyűrű: karika alakú ékszer. Alakja a kor divatját követi. A gyémánt térhódításával fokozatosan pusztá drágakőfogalattá válik. Van pecsét~, jegy~, püspök~ stb. — → *Horusz* egyiptomi isten ábrázolásain az öt szimbolizáló karvaly a karmai közt pecsét~t tart. — A keresztény ikonográfiában a ~ Szt. Róbert, ~ *egy hulló csőrében* Szt. Oswald attribútuma.

gyűrűboltozat: kör v. félkör alakú alaprajz fölött húzódó dongaboltozat.

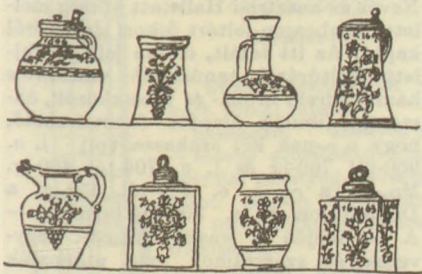
Gyűrűboltozat

Előfordul, hogy a kerek alaprajzú tér fölött körbefutó dongaboltozat középpütt csak egy pillérre támaszkodik.

gyűrűs boltozat: vízszintes fekvésű kögyűrűkből álboltozatszerűen rakott → *kupola*. A boltozatot képező köveket egyre keskenyedő átmérőjű gyűrűkben rakják egymás fölé, amíg a boltozat összezáródik. A köveket kívülről kövel és földdel terhelik le. Legszebb példája a 14 m átmérőjű mükénéi Atrusz kincsháza (→ *álboltozat*).

H

habán fajansz : a 16. sz.-ban hazánkba vándorolt, habánoknak nevezett *anabaptista fazekasok* készítményeinek gyűjtőneve. Az edények formáin és mintáin olasz hatás érvényesült, de a díszítmények rajza a magyar megrendelők

Habán edényformák (Csányi után)

(felső sor : 1606, 1609, 1612, 1617 évben, alsó sor : 1627, 1653, 1659 és 1663 évben készült edények)

hatására egyre inkább hazai jellegűvé vált. A fehér v. kék alapú edények leggyakrabban virágos díszűek. Gyakran szerepel rajta a megrendelő neve v. névbetűi és a készítés éve. A hazai közgyűjteményben levő ~ok között a legkorábbi 1606-os évszámmal jelölt.

Hadész <gör.> : → *Plutó*

hagiográfia <gör. 'szent + leírás' szóból> : szentek életének leírása. Bizáncban keletkezett az i. sz. 4. sz.-ban. Az újkorban Jean Bolland 17. sz.-i flamand jezsuita és követői, a bollandisták adtak közre katolikus ~t.

Hagymakupola

hagymakupola : alul domború, felül homorú, csúcsban végződő, néha sokoldalú, ívelt kupolatető.

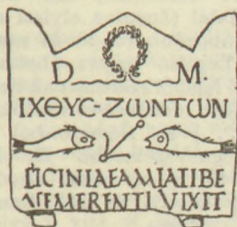
Leggyakoribb az orosz középkori építészetben.

hagymaminta : kelet-ázsiai porcelánokról származó növényi díszítés. A hagymához semmi köze nincs. A meissenai és a herendi porcelángyár is alkalmazza.

Hajagriva, Hayagriva : → *Dharmapalák hajó*, *naosz* <gör.> : a keresztény templomnak a hívek elhelyezésére szolgáló hossztér, amely egységes v. oszlop-, ill. pillérsorok által tagolt. A templom lehet egy- és többhajós. Többhajós templomoknál megkülönböztetjük a *főhajót* (középhajót), az oldal- v. → *mellékajókat*, továbbá az ezekre merőleges irányú → *kereshajót*. Az utóbbi egyhajós templomtereknél is előfordul (→ még *hosszhajó*).

hajtű-redő : az 1400 körül készült gótikus szobrok ruházatán gyakran látható, hegyesszöget alkotó ránc.

hal : 1. a keresztény ikonográfiában Jézus jelképe főként az ókeresztény

Hal

(ókeresztény szimbólum sírkövön)

művészetben. *Három* ~ : Szentháromság. — *~ak tálon* : Szt. András apostol mellett ábrázolják. — *~aknak prédikálva* páduai Szt. Antalt jelenítik meg. — 2. a középkorban a → *Sziráneket* gyak-

ran ábrázolták ~testtel. — 3. a lámaista ikonográfiában két hal: a szerencse, a boldogság és a haszon jelképe, a 8 dicsőséges jellek egyike.

haláltánc: körtánc ábrázolása, amelyben felváltva holtak v. maga a Halál és elevenek jelennek meg. Legtöbbször

Die Edelfrau.

Haláltánc (Holbein fametszete)

képsorozat versekkel, azt ábrázolja, hogy a Halál táncolja elviszi magával a legkülönbözőbb rendű és rangú embereket. Legelső ismert ábrázolásai a 15. sz. első feléből származnak Franciaoból (danse macabre-sorozatok [dász makábro...]) és Németoból (Totentanz). Legnevezetesebb H. Holbein, (1497—1543) ~sorozata, amely 1525 körül keletkezett, és 1538-ban került Lyonban kiadásra.

halfarok: → *Trüfönt* a görög-római, a reneszánsz és a barokk művészetben gyakran ábrázolták ~ban végződő erős férfi alakjában.

halhólyag-díszítmény: a későgótikus → *mérmű* és → *vakmérmű* díszítőeleme; egyik végén félkörös, másikon elkeskenyedő, — halhólyagra emlékeztető —

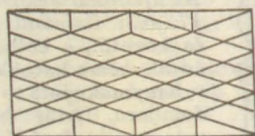
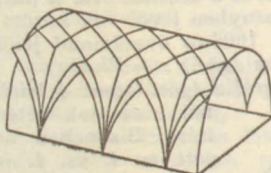
ívesen hajlított alakzat. Belsejét rendszerint karéjok díszítik.

Körablak halhólyag-díszítménnyel

hallstatti kultúra: a bronz- és a vas-korszak közötti átmenet időszakának kultúrája elsősorban Közép-Európában. Nevét az ausztriai Hallstatt község melletti Salzbergen feltárt őskori sírmezőről kapta. Az itt talált, önálló jellegű, fejlett kultúráról tanúskodó változatos hamvedrek, bronz- és vaseszközök, ékszerek, fibulák alapján feltételezhető, hogy a ~nak két szakasza volt i. e. 900-tól 700-ig és i. e. 700-tól 400-ig. Mo.-on a ~ i. e. 900-tól 550-ig, a Dunántúlon i. e. 300-ig tartott. — A ~ idején a vasból készült fegyverek és szerszámok még utánozták a bronzeszközök formáit, a változatos formájú bronzedényeket és ékszereket gazdag díszítéssel látják el. — A ~ a kelták betörésével ért véget (→ *La Tène-kultúra*).

hálóboltozat: boltozat, amelynél a → *bordák* hálószerűen borítják a boltozott felületet, úgyhogy az egyes bolt-

Hálóboltozat

szakaszok közötti határok elmosódnak. A későgótikus építőművészet jellegzetes boltzási megoldása. A ~ csökkenti a bordák szerkezeti szerepét, és lényegében díszítőelemekké változtatja őket a tulajdonképpeni boltzatban.

halotti lámpás : tornyoska v. imaoszlop alakú kőépítmény, temetők mellett halotti mécses elhelyezésére szolgáló felső résszel. Különösen gyakori volt a 11–12. sz.-i Franciaországban. A középkor végéig Európa-szerte elterjedt.

halszálka-kötés, *opus spicatum* (lat.): halszálka-

Halszálka-kötés

v. búzakalászalakban rakott római falazat.

hamadán szőnyeg : → *szenné csomózású* újabb perzsi szőnyeg, teveszőrszínű alapon médaillonos v. folytatólagos mintájú díszítéssel.

hamburgi fajansz : a hamburgi fajanszgyártás 18. sz.-i, technikai és művészi szempontból kifogástalan készítményeinek gyűjtőneve. Rokokó jelenetes, színesen festett kályhái nevezetesek.

Halotti lámpás

és művészi szempontból kifogástalan készítményeinek gyűjtőneve. Rokokó jelenetes, színesen festett kályhái nevezetesek.

hamisítvány : 1. megtévesztő, csaló szándékkal másolt v. utánzott műtárgy, amelyet eredetileg bocsátanak áruba. — 2. eredeti műtárgy, amelyet a magasabb ár eléréseért hamis → *szignatúrával* v. hamis szakvéleménnyel híres mester műveként tüntetnek fel.

hamveder : → *urna*, 1.

hanap [ánáp] <fr.> : → *Humpen*

hangvető, *abat-son(s)* [ábászó] <fr.> : 1. harangtorony üvegezetlen ablaknyílásaiban elhelyezett rézsús pala v. ólomlemezek valószínűleg a hang lefelé irányítására. — 2. a szószék baldachinos, konzolyszerűen előreálló, koronázó része.

haniva [jap.] : kultikus szobrocska japán sírokban, → *Japán művészete*.

Hanong-fajansz : A Hanong keramikus család strasburgi és hagenai műhelyeiben a 18. sz. folyamán készült edények gyűjtőneve. Jellemzői a lendületes rajzú, szindús virágminták.

hántolás, *sábolás* : fametszethez hasonló grafikai lap előállítás. A fehér alapréteggel bevont papírlemezre fekete festékkel, majd hántolókéssel v. karcoló eszközökkel helyenként eltávolítják a fekete réteget, úgyhogy a finom vonalakból rajz áll elő.

hántoló modor, *feketemodorú rézmetszés*, *mezzotinto* <ol. 'féltónus'>, *gravure en manière noire* [grávrú'r á mánjér nuár] <fr.> : a rézmetszés egyik módja, amely nem vésett vonalakkal, hanem foltokban, vagyis a feketéből a fehérbe átmenő tónussal adja vissza a rajzot. A sima rézlapot kemény acélból való fogazott és ívelt késsel felhorzsolják, majd az így egyenletesen szemcsézett lemezen a → *grattoirral* többé-kevésbé simára 'hántolják' azokat a részeket, amelyeknek a levonaton világosabbaknak kell lenniök. Minél simább a lemez, annál világosabb a levonat.

hanuk(k)a mécses, *chanuka mécses* <héber 'avatás' szóból> : a Makkabeusoknak a szírekől vívott győzelmes harcainak (i. e. 64) követő szentélyavatás emlékművének nyolc napján használatos mécses, egy síkban nyolc lánggal és egy különállással, amelyről a többbit meggyújtják. A templomi ~ nagyobb méretű, az otthon használt ún. *hanukkija* kisebb. Sárgarézből v. ezüsből igen változatos formában készült.

Hanumán : az óindiai *Rámájana* eposzban a *vánarák* majomnépének vezetője, aki segítséget nyújtott *Ráma* királyfinak harcaiban. Gyakori ábrázolása : vörösképzű nagy majom, hosszú farkának végén bojtjal, felemelt kezében egy *hegyet* v. *Ráma* tokba rejtett üzenetét tartva, amelyet ezer veszéllyel dacolva ő vitt el *Ráma* feleségének, a rabságban sínylődő *Szitának*. Gyakorta ábrázolják az India és Lanká (Ceylon) között a tengert áthidaló töltést készítő *vánarákat*, amint sziklákat cipelnek.

Hapi : → *Apisz*

harang : fémből (bronzból, újabban acélból is) öntött ütőhangszer. Már az

ókorban használták, főként a kínaiak. Keresztény templomban a hagyomány szerint az olasz Campagnán fekvő Nola város püspöke, Szt. Paulinus alkalmazta először 535-ben. A katolikus egyház 1169-ben kötelezővé tette a felszentelt ~ok használatát. — A harangöntés művészete a 15—16. sz.-ban virágzott; a ~ köpenyén domborműves és feliratos díszítéseket alkalmaztak. Ma a bronz~okat általában 75—80% rézből és 20—25% ónból készítik. — A ~, *ghanta* <szanszkrit>, *csung* <kínai>, *kane* <japán> a jelenre, a mára való figyelmeztetés, a mulandóság jelképe az északi buddhizmus művészetében; a tibeti buddhista ábrázolásokon → *Adi-buddha* baljában ~ot tart;

harangfejezet: harangalakban kiképzett oszlopfő. Főként az indiai építészetben gyakori.

harangláb: torony nélküli templomok mellett álló, rendszerint fából, fa és kő kombinációjából, ritkábban tisztán kőből v. vasból emelt, a harang elhelyezésére szolgáló építmény (→ még *campanile*).

harangtorony: → *campanile*

harangvirágserleg: nemesféműből készült talpas pohár; a harangvirág kelyhének alakjára emlékeztet. A 16—17. sz.-ban Németo.-ban és hazánkban gyakori.

haránteveder: → *heveder*

harántredő: a szobrok ruházatán az alakon keresztben átvívelő ránc.

hárfá: Szt. Cecilia, Dávid király attribútuma a keresztény ikonográfiában.

Harley-stílusú könyvkötés: a skót könyvkötés egyik 18. sz.-i stílusváltozata. A piros maroquin kötések jellemzője a kis középmező, a széles keretszegély és a díszítőformák stilizáltsága. Nevét R. Harley oxfordi grófról kapta.

hármás ablak: három ablakból álló ablakcsoport, ahol a három nyílás fölött gyakran közös → *teherelhárító ív* van. Az egy csoportba tartozó ablakokat sokszor közös architektónikus ke-

retbe foglalják (régebben: → *szenháromstáglak*).

hármaskarj: → *lóherétv*

háromkarjós apszis: három, lóheréalakban elhelyezett → *apszis*. Az antik görög templomoknál gyakori. Római és ókeresztény formája a → *cella trichora*. A román stílusú templomoknál is előfordul (→ *triconcha*).

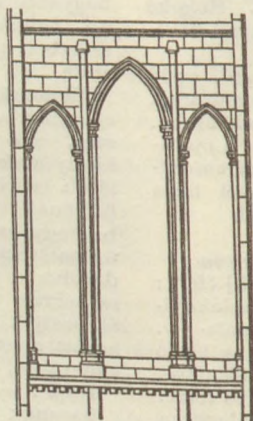
Három Királyok: a keresztény ikonográfiában Keletről a kisded Jézus imádására Betlehembe jövő napkeleti bölcsék (Gentile da Fabriano, Firenze, Uffizi). Egyes ábrázolásokon az ember életének három korát v. az emberiség három fáját jelképezik. Nevük Gáspár, Menyhért, Boldizsár.

háromnegyed oszlop, háromnegyed pillér: a falsíkból a törzs háromnegyed vastagságában kilépő → *faloszlop* v. → *falpillér*.

háromszög: 1. → *Apisz* egyiptomi isten ábrázolásain az öt jellepező bika homlokán fehér ~ van. — 2. a keresztény ikonográfiában az egyenlő oldalú ~ a → *Szenháromság* szimbóluma; az Atyaisten feje körül ábrázolják. — *~ben szem:* Isten szimbóluma, az ún. „istenszem”. — 3. az európai világi ikonográfiában a melankólia, az építészeti és a geometria jele. — 4. *trikona, triratna* <szanszkrit>: háromszög alakban elhelyezett gyöngyszemek lángokban, Buddha (a Megvilágosodott), Dharma (a Tan) és Szangha (a Gyülekezet) jelképe. Szerecsét hozó szimbólum a buddhista ikonográfiában.

háromszöges rendszer, triangulátúra <lat.-ból>: az épület szerkezetileg fontos pontjainak kijelölése az egyenlő szárú v. egyenlő oldalú háromszög főbb pontjain. A középkori tervezéstechnika egyik fontos tényezője.

Hárpiák, Harpüiák, Harpyiák <gör.>: a görög mitológiában szerencsétlenséget, bajt hozó szörnyek, akik az embereket hirtelen halálba ragadják. Szárnyas asszonyok alakjában, madárkörmökkel ábrázolják őket.

Hármás ablak

harsona: a keresztény (katolikus és görög keleti) ikonográfiában egyes angyalok v. arkangyalok attribútuma.

használati grafika, *Gebrauchsgraphik* (ném.): olyan nyomdatermékek művészi kialakítása, amelyek gyakorlati, üzleti célt szolgálnak (plakát, katalógus, prospektus, borítólap, reklám).

hátfalazat: a boltozat külső felülete (→ *bolthát*) és a függőleges falsík közé kitatott falrész.

Hathor: az ókori egyiptomi mitológiában a szerelem, a termékenység, az élet és a pusztulás istennője; általában tehénnek v. nőalakban tehénfejjel ábrázolták, szarvai között a napkoronggal.

Hathor-fejes oszlop: óegyiptomi oszloptípus, kerek törzzsel, négy Hathorfejből álló → *fejezett*el.

hátter: 1. a mélység illúzióját keltő festményen v. grafikai lapon az előtér és középső tér mögött levő tér, amely tartalmi v. hangulati összefüggésben áll az előtérben ábrázoltakkal. Az ókori és a keleti festészet sík hátterű; a bizánci festészet, sőt az itáliai *trecento* is még → *arany hátteret* alkalmaz. A mélységi térérzést keltő ~ a 15. sz.-i európai festészet nagy vívmánya (→ *perspektíva*). — 2. a színpad hátsó lezárását alkotó színmű, amely a nézőtérrel való perspektivikus látás különleges körülményeinek figyelembevételével térilluzionisztikus módon ábrázol épületeket, városrészeket v. természeti kilátást (prospekt).

hattyú: → *Léda királyleányt* → *Zeusz* ~ képeben látogatta meg (Correggio, Berlin, Dahlem Múzeum).

hattyúnyakív, *emelkedő ív*: olyan ív, melynél a vállpontok nem közös vízszintesen nyugszanak, hanem a boltív irányában emelkedően két magasságban vannak. Pl. támvívek, lépcsőház ívei v. boltozata.

Hausmaler (ném. 'házi festő'): manu-

faktúrán kívül dolgozó porcelánfestő, aki a még díszítetlen felületű porcelánokat az akkori rendelkezése-

ket megszegve illegális úton szerezte be. A ~ek különösen a bécsi, meisseni és velencei manufaktúrák mellett működtek; tevékenységüket üldözték, mert a manufaktúrák tulajdonosainak kárt okoztak. Kiváló művészek, de sok kontár is akadt közöttük. A manufaktúrák díszítőmódjától eltérően rendszerint az egész felületet borító dekorációt alkalmaztak.

haute-lisse, *haute-lice* [otlisz]: a → *falkárpit* (gobelin) szövésének egyik módja, amelynél a láncfonalakat a szövőszéken függőlegesen feszítik ki. Finomabb és nehezebb művelet, mint a → *basse-lisse*.

haut relief [oröljef] (fr.), *magas dombormű*: → *dombormű*

Hayagriva: → *dharmapalák*

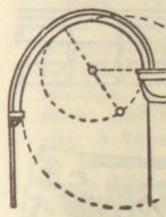
házöltözet: a → *falkárpit*oknak (gobelineknek) v. másfajta, egy helyiséget díszítő összetartozó kárpitkészletnek elnevezése a régi magyar szóhasználatban.

Hébé (gör.), *Juventas* (lat.): a görög-római mitológiában Zeusz és Héra leánya, az örök ifjúság megtestesítője. Az istenek lakomán ő tölt piros nektárt a kelyhekbe; Héraklész felesége lesz, amikor az az Olümposzra kerül.

héber művészet: a Palesztinában kialakult héber államok (Izrael és Judea) művészete az i. e. 11. sz.-tól az időszámításunk kezdetéig terjedő időben. Majdnem kizárólag csak iparművészeti és néhány építészeti emléket hagyott hátra. A ~ a perzsa, majd a föníciai, végül a görög-római művészet erős befolyása alatt fejlődött.

Hedvig-poharak: a 11–12. sz.-i arab üvegművesség körébe tartozó, Egyiptomban készült, metszett domborműves, virágcserep alakú poharak, amelyeket utólag Európában nemesfém foglallattal láttak el. Nevüket Szt. Hedvigről (megh. 1243), Szilézia védőszentjéről kapták, mivel a legenda szerint néhány ilyen darab hajdan az ő tulajdonában volt.

hegyikristály: víztiszta kvarekristály, valamikor kedvelt drágakő, nemesfémbe foglalt díszedények alapanyaga. Különösen a reneszánsz kedvelte; ekkor felületét köszörült ékítménnyel díszítették.

Hattyúnyakív

Hekaté: a görög mitológia alvilági istennője. Háromtestűnek ábrázolták, hármas útkeresztződéseknél helyeték el kultusz-helyeit (e. ért latinul Trivia). Mint az éjszaka istennőjét Artemisszel (Diana) is azonosították.

Hekaté

(római bronzszobrocska után)

Hektór: a görög hősi eposzban (*Iliász*) a trójaiak legkiválóbb hőse. Harcba indulás előtt búcsút vesz feleségétől, Andromakhétól. Párharcban le-

Hektór és Akhilleusz párvadala (görög vázaraaj után)

győzi Patrokloszt, → *Akhilleusz* barátját, ő pedig ennek fegyverétől esik el (David: *Hector siratása*, Párizs, École des Beaux-Arts.)

Helena, Szt.: → *Ilona, Szt.*

Heléna: a görög hősi eposzban Zeus és Lédá leánya, Menelaosz spártai király felesége. Párizs trójai királyfi megszökteti, s ezzel a trójai háború kitörésének leszármazója (Benozzo Gozzoli: *Párizs megszökteti Helénát*, London).

helikesz <gör.>, *helices* <lat.>: a korinthuszi oszlopfő négy sarkán levő akantuszlevelek vo-

lutaszerűen befelé kunkorodó végei. (A római építészetben ezek neve → *cauliculi*.)

Héliodórosz, Heliódorus: Szeleukosz király (ur. i. e. 323–280) főembere, akit az uralkodó elküld, hogy a jeruzsálemi templom kincseit és pénzét elrabolja. Tettében egy égi lovas két társával megakadályozza (*Heliódorus kiűzése*, Raffaello falképe, Róma, Vatikán, Stanza d'Elidoro).

heliogravűr, heliogravure <fr. 'fénynyomat': a mélynyomó eljárások egyik fajtája, ill. az ezzel az eljárással készült grafikai lap. A fotokémiai úton előállított nyomólemezről készítik a levonatokat. A rasztermélynyomás kizárította a használatból.

Héliosz <gör.>: a görög mitológiában Nap-isten. Először mint sugárkórónával övezett ifjút ábrázolják, később négy szárnyas ló vontatta tűzszekéren jelenik meg. Ismert ábrázolásai vázákban és a Parthenon keleti frízén.

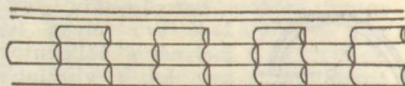
hellenisztikus művészet: → *görög művészet*

hellenisztikus stílus: → *hellenisztikus művészet*

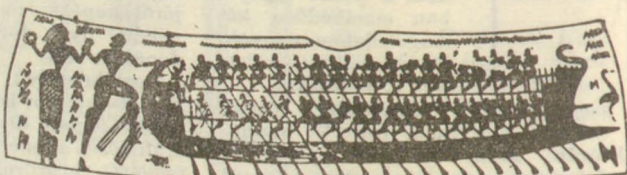
helyi szín, lokális szín: a festészetben valamely tárgy tiszta, saját színe, amelyet sem fény, sem árnyék, sem keverés v. más színhez való alkalmazás v. reflex nem változtat meg.

hengertag: általában az öt cm-nél nagyobb átmérőjű → *pálcataj*.

hengertekercs-fríz: egy sorban megszakítva, ill. több sorban sakktábla-

Hengertekercs-fríz

Heléna megszöktetése (görög vázaraaj, i. e. 8. sz.)

szerűen elhelyezett pálcatagokból álló díszítoszalag. Leggyakoribb a normann—román építészetben.

Henri II. fajanszok [áridő...], → **Oiron-fajanszok** [uáró...]: 16. sz.-i francia agyagedények, amelyeket ismeretlen mester St. Porchaire és Oiron községekben (Charente-Inférieure m.) készített. A korábbiak (1520—40) alapszíne sárga, a kor könyvkötészetének motívumaival rokon dűcokkal benyomott, szalagfonatos díszítésének rajza sötét. E korai alkotások művészi értéke a komplikált alakú, domborműves, épületelemekkel és figurákkal díszített, élénk színezésű későbbi (kb. 1570-ig készült) darabok fölött áll.

Héphaisztosz <gör.>, **Vulcanus** <lat.>: a görög-római mitológiában Zeusz és Héra fia, a tűz és a kovácsok istene. Rendszerint idétlen sánta alakként ábrázolták. Alvilági kovácsműhelyében fegyvereket készített az istenek és a hősök számára; segédei a küklopszok. (Zeusz villámai, Erész nyila, Akhilleusz fegyverei.) Felesége Aphrodité, fia, → **Aeneas** számára fegyvereket kért tőle (Velázquez: **Vénusz Vulcanus műhelyében**, Madrid).

Hepplewhite-stílus: Hepplewhite George (?—1786) bútorrajzolós és műasztalosról elnevezett irány; a → **Louis seize** angol megfelelője. Az ő elveiből kiindulva alakította ki → **Sheraton** a 18. sz. végén általánossá vált angol bútorstílust.

Héra <gör.>, **Juno** <lat.>: a görög-római mitológiában Zeusz felesége, a legfőbb női istenség. A házasság, a termékenység és a házassági hűség védelmezője. Féltékenységekben üldözi Zeusz szerelmeit, s mindazokat, akik szépségében versenyre akar-

Héra
(a Vatikánban levő ún.
Hera Barberini után)

nak kelni vele. Szent állata a páva és a tehén, jelvényei: fején virágkoszorú, királynői jogarán a kakukkmadár. A neki szentelt templomok az ókori Görögö. különböző részein a **Heraionok**.

Héraklész <gör.>, **Hercules** <lat.>: a görög mitológiában Zeusz és Alkméné fia; már gyermekkorában tanúságot tett isteni származásáról és csodálatos erejéről, amikor bölcsőjében megfojtotta a kígyókat, amelyeket a féltékeny Héra

Héraklész és Xanthiasz (alsóitáliai vázákép)

küldött ellene. (G. Vasari, Firenze. Pal. Vecchio freskója). A nyáját őrző ~előtt megjelent az erény és a bűn istennője, és választásra szólította fel; ő a nehéz küzdelmeket ígérő erényt részesítette előnyben az érzéki örömeiket ígérő bűn helyett (Jan Lys: **Hercules a választáson**, Drezda). Héra gyűlölete tovább üldözte; örültséggel sújtotta ~t, aki örjögésében saját gyermekeit a tűzbe vetette. Örültségétől megszabadulva jólatot kért, eszerint 12 munkát kellett elvégeznie. Héraklész 12 munkája: 1. megöli a nemeai oroszlánt (G. Romano, Mantua, Pal. del Tè); 2. megöli a lernai hűdrát (hellenisztikus márványrelief, Basel); 3. elfogja Artemisz szarvasát; 4. elfogja az erümanthoszi vadkant; eközben a → **kentauroknál** kér szállást, akik megtámadják. A harcban mérgezett nyilaival legyőzi a kentaurokat, de véletlenül a bölcs → **Kheirónt** is megsebesíti; 5. kitisztítja Angeiasz istállóját; 6. megöli a sztümphaloszhi mocsár éretollú, emberevő madarait; 7. megfékezi a krétai bikát; 8. Diomédész emberevő lovait Mükénébe viszi; 9. megszerzi Hüppolitének, az amazonok királynőjének övét; 10. elhajtja Gerüonész marháját, s eközben harcra kel-

az óriás termetű Kakossal, aki az állatok közül ellopott néhányat (Goltzius: *Hercules és Cacus*, Hága); 11. a → *Hesperidák* aranyalmáinak megszerzése közben megöli az óriás Anteuszt (A. Pollaiuolo: *Anteus megölése*, Firenze), majd Atlasz helyett tartja az égboltot, amíg az elhozza neki az aranyalmákat (A. Carracci freskója, Róma, Pal. Farnese); 12. felhozza → *Kerberoszt* az alvilágból (~ 12 tettetnek ábrázolása az olímpiai Zeusz-templom metopéin). Munkáinak elvégzése után Omphalé lüdiai királynőhöz került, s ott fogságban női ruhába öltözve, női munkát végzett. E jelenetnél ~t rokkával, Omphalét oroszlánbőrben, kezében doronggal ábrázolják (idősebb L. Cranach: *Hercules és Omphalé*, Braunschweig). Kiszabadulása után Déianeira királyleány kezéért elzárt harcba. Egy folyón átkelve Nesszosz kentaur vitte át őket a túlsó partra, akit Déianeira szépsége annyira elbűvölt, hogy magával akarta ragadni (Veronese: *Nessus és Deianeira*, Bécs); ~ mérgezett nyílal megöli Nesszoszt, aki Déianeirának azt tanácsolta, hogy az ő kiömlő véréből olyan szert készítsen, amellyel férje hűségét örökre biztosítani tudja. Déianeira egyszer féltékenységekben bekeni vele ~ köntösét, amely szörnyű fájdalmakat okozva testéhez nőtt („Nessus-ing”). Hogy fájdalmainak véget vessen, máglyán akarja magát elégettetni, de Athéné istennő érte jön s az Olümposzra viszi fel (G. B. Tiepoló freskója, Verona, Palazzo Canorsa); ott mint isten → *Hébét* kapja feleségül. Déianeira bánatában öngyilkos lesz.

heraldika <fr.>: → *címer*, → *címerpajzs* stb.

heráti minta: a perzsi szőnyegek gyakori mintája. Alapeleme sarlós levelek közé foglalt rozetta. Az ebből szerkesztett nagyobb motívumegységek ritmikus elrendezésű végtelen mintát alkotnak. — Nevét Herát perzsi, ma afganisztáni városról kapta.

herendi porcelán: az 1839-ben Herenden alapított porcelánmanufaktúra készítményeinek gyűjtőneve. Létesítője, Farkasházi Fischer Mór, miután sikertelenül kísérletezett használati porcelán készítésével, áttért a régi kínai és európai

porcelánok utánzására, és hiányos készletek kiegészítésével ért el kitűnő eredményt. A tökéletes kivitelű, régi min-

Fischer
Moriz
Heren d
842

HEREND
1843

HEREND

Herendi porcelánjegyek

ták hatására kialakított herendi stílusú készleteknek és díszedényeknek (kínai jellegű díszítések; virágok, lepkék, halak) mindenkor nagy sikerük volt a világpiacon. A gyár termelése a két világháború között a porcelánplasztikával bővült. Újabbban az állami tulajdonban levő üzem korunk követelményeinek megfelelő széleskörű működést folytat.

herma: 1. Hermész antik görög istennek (az utasemberek, a kereskedők és a tolvajok pártfogójának) útmenti szobrai, amelyek törzse négyoldalú, lefelé keskenyedő pillér. — 2. nagy emberek mellszobra, gyakran építészeti és iparművészeti díszítőelemként is alkalmazva. — 3. főmből készült → *fajerekllye*

Hermák

(Útmenti herma és Periklész mellszobra)

tartó; legszebb magyar emléke a győri székesegyházban őrzött, sodronyzománcsal díszített, gótikus Szt. László-*~*.

Hermaphrodita : → *Hermész* és → *Aphrodité* gyermeke, félig férfi, félig nő.

hermapillér, pilaszter: felső részén emberi félalakba átmenő pillér. A barokk művészetben gyakori (→ *atlasz*, → *kariatida*).

Hermész (gör.), *Mercurius* (lat.): a görög-római mitológiában Zeusz és Maia fia, az istenek hírvivője, az utasok, a kereskedők és a tolvajok pártfogója. Zeusz megbízásából ő őrli meg az Iót őriző százszemű Argoszt (Rubens, Madrid, Prado). Eleinte szakállas férfiként ábrázolták, így látjuk a régi hagyományt megőrző *hermákon* is, de már az i. e. 5. sz.-tól a görög művészetben mint ifjú jelenik meg; kalapján és sarkain a gyorsaság jelképeként szárnyakat visel, kezében páros kígyóval átfont botot, a caduceust tartja, amellyel a holtak lelkeit az alvilágba kíséri.

heroikus táj: → *tájképfestészet*

héroón: az antik görög hős (hérosz) v. félisten síremléke kisméretű templom formájában.

Hesperidák: a görög mitológiában → *nimfák*, akik a Föld szélén egy csodálatos kertben laktak, amelynek aranyalmait egy százfejű sárkány őrizte (→ *Héraklész*). Újkori ábrázolása H. von Marées: *A Hesperidák kertje*.

hétágú gyertyatartó: olyan fémgyertyatartó, amelyen a talapzattól kiemelkedő egyes szárból jobbra-balra szimmetrikusan helyezkednek el a karok. Az ókori héberék istentiszteleti célokra használták. Egyik pompás példánya Jeruzsálem elfoglalásakor a rómaiak zsákmánya lett a templom többi kincseivel együtt. Ábrázolása Titus diadalívén maradt fenn, a győzelmi trófeák között. A középkorban a művészi kiképzésű bronz ~ gyakori dísz a keresztény templomoknak (→ még *menóra*).

hét szabad művészet: → *szabad művészetek*

hettita művészet: a Kisázsia és É-Szíria egy részén kialakult hettita birodalom művészete. Fénykora a nagy het-

tita hódítások idejére esik (i. e. 1700 Babilónia, 1380 É-Szíria bekebelezése). Az országnak az asszírok általi meghódítása után (i. e. 1200 körül) a ~ lehangyatlott; utolsó emlékei az i. e. 700 körüli időből származnak. Építészetére jellemző a terméskövekből készített ún. küklöpszfalazás. A paloták gyakran tornyokkal övezett oszlopcsarnokból és központi nagy teremből állottak. Szobrászata monumentális, merev, gyakran erősen stilizáló és geo-

Hettita királyt ábrázoló kódombormű Boghazköjből

metrizáló, majd a 12. sz.-tól oldottabb. Gyakori a kapuknál felállított, állathátán álló istenszobor. A domborművek (pl. a Boghazköj melletti sziklapasztika) vallásos, hadi és vadászati jeleneteket ábrázolnak, fő jellemzőjük a zárt kompozíció, a monumentalitás és a természetközelség. A kisplasztika kő pecsét-hengereket alkotott nagy számban. A ~ nagy hatást gyakorolt az észak-szíriai és ezen keresztül a görög művészetre (→ még *mezopotámiai művészet*).

hét világcsoða: az antik forrásművek szerint a következő épületek, ill. szobrok: 1. az egyiptomi piramisok; 2. Szemiramisz babiloni függőkertjei; 3. az epheszoszi Artemisz-templom; 4. Pheidiasz Zeusz-szobra Olümpiában; 5. a halikarnasszoszi mauzóleum; 6. a rhodoszi kolosszus; 7. az alexandriai Pharos.

heveder, hevederív: boltozategység, **boltszakasz** övszerű lezárása a tér hossz-

Boltszakaszos templombelső haránthevederekket

tengelyére merőlegesen; ezért kereszt-
v. **haránthevedernek** is nevezik.

hevederes dongaboltozat: → **donga-
boltozat**, melynek belső felületét → **heve-
derívek** tagolják.

hevedertartó, alter Dienst (ném.): a
gótikus épületben a → **pillérmaghoz** v.
falhoz illeszkedő, a → **bordatartóknál**
(junger Dienst) valamivel szélesebb
magas féloszlop, amely a boltozat
→ **hevederíveit** tartja. A koragótikában
fejezete rendszerint kehelyformájú.

hexasztyülosz, hexastylos (gör.): an-
tik görög templomtípus keskenyebb
homlokzatán hat oszloppal.

hézag, fuga: egymás mellé helyezett
kövek v. téglák érintkezési síkjai kö-
zötti — kötőanyaggal kitöltött — rés.
Fekvése szerint lehet álló, fekvő és
→ **ékhézag**.

**hídegtű-eljárás, puszatü-eljárás, pointe
sèche** [puét szés] (fr.); **dry point** [dráj
pajnt] (ang.): a → **rézkarckészítésnek**
az a módja, amelynél a művész kemény,
ceruza alakú acéltűvel v. gyémánt-
szilánkkal közvetlenül a simított réz-
lapra karcolja rajzát.

hideg zománc: tulajdonképpen nem
zománc, hanem ötvöstárgyak felületén
alkalmazott lakkfestésű díszítés. Az el-
járás egyszerű, de nem tartós.

hídtorony: az erődítéstanban a híd-
fők biztosítására emelt torony. A hídra

csak a torony aljában levő, rendszerint
→ **felvonó hidas kapun** keresztül lehe-
tett feljutni.

hieratikus írás (gör. 'papi'): az
egyiptomi → **hieroglifikák** leegyszerűsített,
kurzív formája. Amikor azokat ui. már
nem kőbe vésték, hanem ecsettel és tin-
tával papiruszra v. kikészített bőrre
írták, a jelek egyszerűbbekké váltak
(→ még **demotikus írás**).

hieroglifa (gör. 'szent bevésések, fel-
iratok'): 1. általában a képirások írás-
jele. — 2. az egyiptomi képirás kőbe
vésett írásjele (→ még **hieratikus írás**,
→ még **demotikus írás**).

hieron, makron: szent terület belső
része, ahol az ókori görögök templomot
v. oltárt emeltek (→ még **temenosz**).

hilani, bét-hilani: tornyokkal öve-
zett oszlopcsarnokból és nagy teremből
álló palota, amelyben a terem ünne-
pségek tartására, a tornyok lakásra szol-
gáltak. Az elrendezés hettita eredetű,
de az asszír és perzsa építészetben is
megtalálható.

himation (gör.): az ókori görög fér-
fiak és nők nehéz gyapjú felső köpenye.

himvarró: céhbe tartozó v. főúri
háznál alkalmazott hivatalos himző-
mester.

hímzés: szövet v. puha bőr díszítése
tű segítségével átbujtatott fonalakkal.
A díszítés lehet ornamentális v. figurá-
lis (kép~, → **tűfestés**). A kivarrásnál
lapos, láncc-, lyuk-, kereszt-, áttört stb.
öltést alkalmazhatnak. — A ~ a díszí-
tés egyik legrégibb módja. Az ókor
kultúrnépei már ismerték. Bizáncban
nagy szerepe volt a díszöltözöket ékesí-
tésénél (ezüst~). A középkorból világ-
hírű példái a magyar koronázási palást
(1031) és a **bayeux-i szőnyeg** (11. sz.
vége); ugyanakkor elterjedten alkalmazták a papi → **paramentumok** (→ **opus
anglicanum**) díszítésénél. A selyemfonál,
valamint az arany- és ezüstszál mellett
gyöngyök, drágakövek, ezüstlapocskák
és szarulemazzel védett miniatűrök gaz-
dagították a hímzést (Flandria, Bur-
gundia, Olaszó., Spanyolo.). A reneszánsz
óta előtérbe került a világi ruhák ~sel
való díszítése. A barokk kor után egyre
ritkábban fordul elő ilyen alkalmazása.

hímzőművészet: a textilművészet-
nek egyik ága. A sima szövet v. más

puha anyag leggyakoribb díszítőmódja a hímzés. Művészi kivitelezésre a lapos öltésű → *tűfestés* a legalkalmasabb. Ennek egyik válfaja az aranyszálás alapú → *lazúrhímzés*. — A tárgykörre vonatkozó cikkeket → *aranyhímzés*, *gyöngyhímzés*, *hímvarró*, *Holbein-hímzés*, *keleti hímzések*, *keresztiszemes hímzés*, *lazúrhímzés*, *skófiium*, *tűfestés*, *úri hímzés* címszavak alatt.

hindu művészet : → *India művészete*

Hinterglasmalerei (ném.) : → *üveghát-lapfestés*

hippodrom (gör.) : ló- és kocsiversenyter. Formája négyszögletes félkörös lezárással. A rómaiaknál a ~ egyfajta kertelrendezést jelentett. A ~-nak megfelelő versenyteret → *circus*-nak nevezték.

hippogriff (gör.-ből) : félig ló-, félig griffmadártestű mesebeli szörnyeteg. Gyakran alkalmazott építészeti díszítmény.

hippokampusz, *hippocampus* (gör.) : félig ló-, félig haltestű szörnyeteg. Gyakran alkalmazott díszítmény.

Hippomenész : → *Atalanté*

hirado porcelán : a japán Hirado-szigeten a 18. sz. folyamán gyártott színes mázú és domborműves porcelánedények gyűjtőneve. Az üzemet koreaiak alapították 1712-ben; termékei a legjobb japán porcelánnak számítottak.

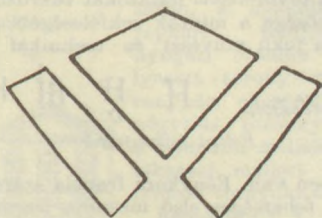
hispano-moreszk fajansz : → *spanyol-mór fajansz*

historizmus (lat.-ból) : a képzőművészetek történetének kb. 1850-től 1900-ig terjedő szakasza, amelyen belül — néha egymással párhuzamosan — több felújított művészeti stílus jelentkezett, pl. a → *későklasszicizmus*, *romanticizmus* (→ *romantikus művészet*), → *neoreneszánsz stílus*, → *neogótikus stílus*, → *neoromán stílus* stb. E kor építészetét összevontan tévesen → *eklektikának* is nevezik.

hodégétia (gör.) : bizánci Mádonna-típus, álló alak, bal karján a gyermek Jézussal. Jobb karját felemeli, hogy a lelkeket fia felé vezesse. Az eredeti → *ikont* állítólag Lukács evangélista festette.

hódfarkú cserép : egyik keskenyebb végén félkör- v. szegmensív alakban lekerekített tetőcserép; felső keskeny végén levő foggal kapaszkodik a tető → *szelemengerendáinak* lécezetébe. A középkorban már használták.

hókgagát : az → *előszánc* két oldalára helyezett kisebb száncok.

Hókgagát

Holbein-hímzés : az ifjabb Hans Holbein (1497—1543) német festő portréin többször ábrázolt és róla elnevezett hímzés; fehér alapon fekete fonalú díszítés, a csipke előfutára.

Holbein-szőnyeg : 15—16. sz.-i kisázsiai (valószínűleg anatóliai eredetű), mértani rajzú szőnyeg, → *kufi írásjelek*-ből stilizált, jellegzetes, fonadékos ún.

Holbein-keretes arabeszk szőnyeg, 16. sz.

Holbein-kerettel. Az ifjabb Hans Holbein és más korabeli festők képein ábrázolása gyakori; innen az elnevezés.

holdkő, adular (ném.) : kékesszínű kálföldpát, féldrágakő. Egyik lelőhelyéről, a svájci Adula-Alpokról kapta nevét.

holdsarló : 1. a brahmanista ikonográfiában → *Siva* isten homloka fölött ~-vel jelenik meg. — 2. *Lha-mo* istennő hajában ~ van. — 3. a keresztény ikonográfiában Szűz Mária gyakran ~-n áll.

holdüvegárcsa : → *tányérkarika-üveg*

holicsi fajansz : a Pozsonytól (Bratislava) északra fekvő Holicson 1743-ban létesült üzem készítményeinek gyűjtőneve. A manufaktúrát Mária Terézia férje, Lotharingiai Ferenc alapította.

Az üzem nem alakított ki önálló dekorációt; a készítmények különféle európai és távol-keleti hatásokat tükröznek. Jelentősége a minták sokféleségében, a magas fokú művészi és technikai ki-

Hollitsch H H H H H.

Hollisi fajánszjegyek

vitelben van. Fénykora francia származású, tehetséges első mestere, Germain Miklós működésének idejére esik (kb. 1750–74). A → *Hanong-fajánszok* rózsamustráit előszeretettel és nagy festői készséggel alkalmazták. 1786-tól keménycserépet is gyártottak; 1827-ben különböző nehézségek miatt az üzem megszűnt.

Hollandia művészete: Az önálló Hollandia megalakulásáig (1579) → *Németalföld művészete*. A 16. sz. végének nagy építész C. *Blomaert* (1525–95), a 17. sz.-ban J. van *Kampen* (1598–1667). E század festészete az országot az európai művészet vezető helyére juttatta. A zsánerkép, a tájkép, a városkép és a csendélet mellett hatalmasan fellendült a portréfestészet és ezen belül a csoportarckép (→ *régenskapok*). A kor kimagasló festői: Fr. *Hals* (1580/81–1666) és a minden idők egyik legkiválóbb festőművésze, *Rembrandt* (1606–69), továbbá J. *Vermeer van Delft* (1632–75), G. *Terborch* (1617–81), G. *Metsu* (1629–67), A. van *Ostade* (1610–85), I. van *Ostade* (1621–49), A. *Ouypp* (1620–91), *Ruysdael* (Salomon, kb. 1600–70) *Jacob*, 1628/29–82), M. *Hobbema* (1638–1709). — A 18. sz.-ban a festészet és a holland művészet egésze hanyatlásnak indult, és újabb fejlődése csak a 19. sz.-ban kezdődött meg. J. B. *Jongkind* (1819–91) a francia impresszionistákra is hatott. Isaac *Israels* (1865–1935) művészete az impresszionizmushoz és a realizmushoz állott közel. A 19. sz. festészetének világviszonylatban is legnagyobb holland alakja V. van *Gogh* (1853–90), az → *expresszionizmus* úttörője. A 20. sz. holland festészetében abszt-

rakt törekvések jutnak érvényre P. *Mondrian* (1872–1944) művészetében. Jelentős modern építészek H. *Berlage* (1856–1934) és J. J. P. *Oud* (1890–).

Hollandia művészeti múzeumai: Amsterdam → *Rijksmuseum*; Hága → *Breidius, Museum*, → *Gemeentemuseum*

holló: a keresztény ikonográfiában Illés próféta. Szt. Vince: ~ kenyérrrel: Szt. Benedek, remete Szt. Pál: ~ gyűrűvel: Szt. Oswald. ~ írással és olajos tégelylyel: Szt. Oswald attribútuma.

hollóházi keménycserép: a Sátoralja-újhely melletti Hollóháza községben

HOLLÓHÁZA

Hollóháza

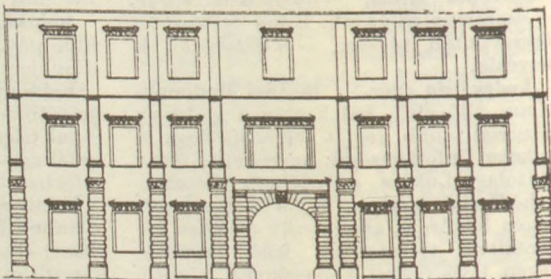
Hollóházi keménycserépjegyek
a 1860 és 1902 között,
b 1927 és 1939 között,
c mai jegy

1830-ban alapított, jelenleg is működő keménycserépjüzem termékeinek gyűjtőneve. Néhány fennmaradt régi darabja szokványos stílusú.

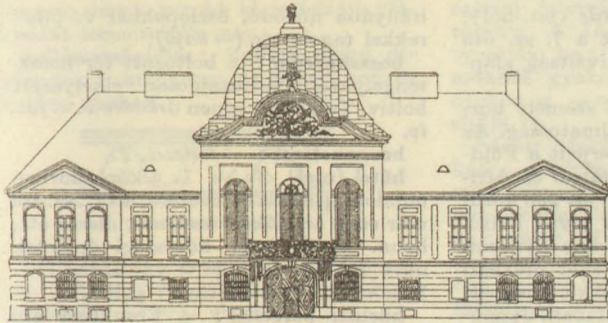
hólyagos serleg: trébelt hólyagokkal, azaz kerek v. ovális dudorokkal borított serleg. A 16. sz. fordulóján önálló nagy gömbös hólyagok alkalmazásával ez a formaképzés dekadenssé vált.

homlokív: boltív v. boltozat szabadon álló ívének külső síkja.

homlokzat, façade (fászád] <fr.>: az épület utcára, udvarra, kertre tekintő, egységes kiképzésű és hatású oldala,

Palota utcai homlokzata
Sopron, Szt. György u. 7.

Pécel, a volt Ráday kastély főhomlokzata

homlokzati torony: a templomok főhomlokzatán, a keletelt középkori templomok nyugati oldalán elhelyezett torony v. tornyópár, ellentétben a négyzeti toronnyal v. a templom mellékhomlokzatai mellett elhelyezett tornyokkal.

homokóra: 1. *Kronosz* görög időisten a kezében ~ tart. — 2. *Temperantia* (mértékletesség, → *Erények*) iko-

nográfiai attribútuma; a reneszánszban az idő, a Halál és a Melankólia jelképe.

honfoglalás kori művészet: a Mo. területére vándorló magyarok művészete. Tárgyai: fegyverek, tarsolyelemek, szíjvégek stb. (→ *népvándorlás kori művészet Mo.-on*)

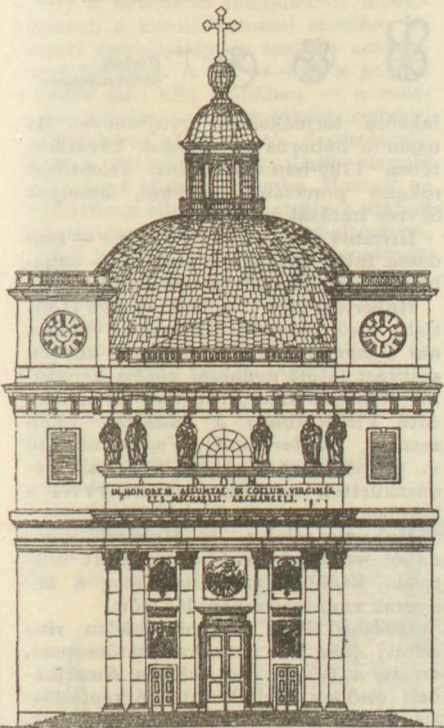
Honiton-csipke [haniton...]: angol → *vert csipke*. A hagyomány szerint a vallási üldözés elől Flandriából Honitonba menekült bevándorlók már a 16. sz. végén készítettek itt csipkéket. Az újabb ~k a brüsszelihez hasonló, de rosszabb anyagú és kevésbé tartós készítmények.

Hopp Ferenc Keletázsiai Múzeum: → *Keletázsiai Művészeti Múzeum*

Hórák: a görög-római mitológiában Zeusz és Themisz leányai, az évszakok istennői (a görögök kezdetben csak 3 évszakot különböztettek meg). Később nemcsak az évszakok változásában megnyilvánuló természeti törvényt, hanem a társadalmi rendet is ők képviselték. Nevük: *Diké* (Igazság), *Eunómia* (Törvényesség) és *Eiréné* (Béke).

Horatius Cocles: római hős, aki a Porsenna etruszk király ellen viselt háborúban két társával addig védte a hidat (Pons Sublicius), amíg a rómaiak mögötte szétbontották. Így megakadályozva az ellenség átkelését, a Tiberisbe ugrott és a folyón átúszva elmenekült (Goltzius rézmetszete). A *Horatiusok esküvését* David híres képe ábrázolja (Párizs, Louvre).

hordó, lyukas hordó: → *Danaidák*

A váci székesegyház homlokzata

amely kifejezésre juttatja az épület rendeltetését, és elrendezése, díszítése a kor stílusát tükrözi. Beszélünk fő-, mellék-, oldal-, kerti stb. ~ról, ill. égtájak szerinti ~ról (pl. keleti ~).

hordozható oltár, portatíle (lat.-ból): kis → *oltár*, amely mellett a 7. sz. óta a főpapok külön pápai kiváltság alapján misét mondhattak.

hordszék: ülő v. fekvő személy hordozására használatos alkalmatosság. Az ókorban széles körben elterjedt a Földközi-tenger mellékén, Ázsiában és Afrikában. Rómában csak az i. sz. 230 körül váltotta fel általában a lovas hintőt. Európában a 14—18. sz.-ban gyakran használták. A 18. sz.-i ~eket művészi fafaragással és festményekkel díszítették. A Távol-Keleten (Indiában, Japánban) helyenként ma is használják.

horogkereszt: → *szvasztika*

horony, horonytag: az építészetben homorú vajat átmetszetű profilrészlet. Kiképzése és elhelyezése a különböző stílusok szerint változik. Egyszerű eszközzel változatos plaszticitást, erősen fokozó fény-árnyék hatást idéző.

horror vacui (lat. 'irtózás az ürtől'): a művészetelméletben ezzel a fizikából átvett kifejezéssel jelölik meg azt a törekvést, hogy a rendelkezésre álló egész képfelületet kitöltsék, és ha a figurális ábrázolás üres helyet hagy, azt ornamentális díszekkel fedjék be.

Horusz: az egyiptomi mitológiában → *Ozirisz* és → *Ízisz* fia. Bosszút áll atyjáért → *Szelh-Tiphonon*, de nem pusztítja el, hanem csak legyöngíti. A pusztító forróságot legyőző tavaszt jelképezi. Néha karvalyként, rendszerint azonban ember testen karvalyfővel ábrázolják; mint karvaly lebeg az uralkodó fölött, karmai között pecsétgyűrűvel, de gyakran öt jelképezi a szárnyas napkorong is, rajta az uraeusz kígyókkal. Néha emberalakban ábrázolják mint gyermeket Ízisz

Horusz

karjában, v. meztelenül lótuszlevélen ülve. Felöltöktént való ábrázolásain karvalyfején Egyiptom kettős koronáját hordja. A sopron megyei Egyeden 1831-ben talált oinokhoén ~ Ízisznek szívet nyújt át. Más ábrázolásokon lándzsájával egy krokodilust döf le.

hosszhajó, hosszház: a keletelt templomokban nyugatról keletre a → *szentély*

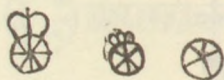
irányába húzódo, oszlopokkal v. pillérekkel tagolt tér (→ *hajó*).

hosszheveder: a boltozott tér hossz-tengelyével párhuzamosan elhelyezett boltív. Tulajdonképpen *árkádív* v. → *falív*.

hosszmetszet: → *metszet*, 2.

hőtel [otel] <fr.>: 1. a középkorban mindenfajta ház elnevezése, a 17. sz.-tól már csak az előkelő emberek díszes otthona. — 2. nagy közösségi épületek neve (pl. ~ de ville = városháza). — 3. köznapi használatban: szálló.

Höchsti porcelán: a Frankfurt am Main melletti Höchstben alapított és 1746 óta porcelánt is előállító manu-

Höchsti porcelánjegyek

faktúra termékeinek gyűjtőneve. Az üzem a háborús zavargások következtében 1796-ban megszűnt. Jelentősek rokokó porcelánszobrocskái, amelyek Sèvres hatását mutatják.

Hrisztov grob <or.>: Krisztus — rendszeren fából gazdagon faragott — szimbólikus sírja a görög keleti templomban.

Hubertus, Szt. (?-272): Liège (Lüttich) első püspöke. Szentéletű főpap, aki a legenda szerint vadászat közben szarvast látott agancsai között keresztel (idősebb Jan Brueghel, München, Alte Pinakothek). A vadászok védőszentje (*Hubertustól*). Vadászruhában v. püspöki ornatusban ábrázolják, vadászkürttel, szarvassal és könyvvel a kezében.

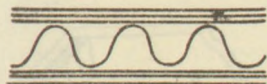
Hubertus-talak: a Hubertus-mondából vett jelenetekkel díszített edények. Ezekben szentelték meg a kegyeret vadászatra vonulás előtt.

Hudson River School [hádnz ríve szkül] <ang.>: amerikai festőcsoport, amely a 19. sz. első felében Amerikában elsőnek foglalkozott tájképfestéssel. Tagjai: Th. Doughty (1793—1856), A. B. Durand (1796—1886), J. Fr. Kensett (1814—72) és Th. Cole (1801—48) voltak.

hugenotta művészet: a francia protestánsok művészet, akik Franciaó.-ból való tömeges kivándorlásuk (1685) után mint építómesterek Hollandiában és

Németo.-ban a barokk klasszicizáló változtatást teremtették meg.

hullámszalagdísz : hullám alakú díszítmény; különösen az őskori művészetben gyakori.

Hullámszalagdísz

hullámtag : klasszikus → *párkányo*-kon alkalmazott lezáró (→ *szima*) v. támasztó (→ *kima*) elem.

humanizmus <lat.-ból>: polgári jellegű ideológiai és kulturális irányzat, amely a középkori feudalizmus ideológiájával, a katolicizmussal szemben az emberi személyiség és szellem szabadságát hirdette. A 15. sz.-ban a polgári fejlődés élén álló Itáliában — a reneszánsz talaján — annak főként irodalmi vetületeként jelentkezett. A skolasztikával a valóság megfigyelésén alapuló tudományt állította szembe. Harcolt az askétizmus ellen, hangoztatta a szabad személyiség szükségletei kielégítésének, a földi boldogság igényének jogosságát. Fellendítette az antik kultúra (irodalom, művészet) tanulmányozását.

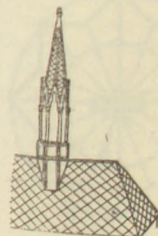
humerales : → *amicus*

Humpe <ném.>, *hanap* [ánáp] <fr.>: hengeres testű magas pohár v. kupa, a 16—17. sz.-ban a leggyakoribb német üvegpohár-alak. A *Hallorengläser* formája is ~.

Hungertuch <ném.> : → *böjti lepel*

hústónus : → *testszín*

huszártorony : a tetőgerincen, gyakran a → *négyzet* fölött ülő, de az alap-

Huszártorony

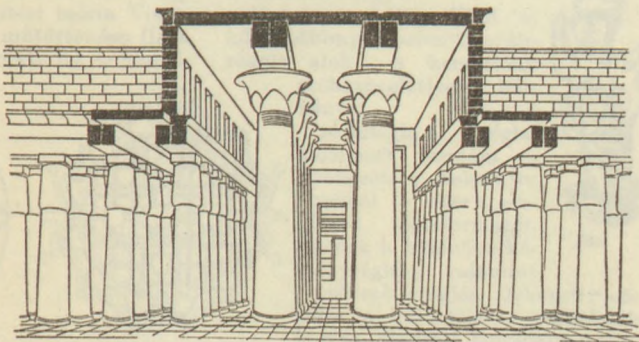
rajzzal közvetlenül össze nem függő torony. A 13. sz.-ban a ciszterciák vezették be; a koldulórendi templomoknál gyakori. A gótikus katedrálisokon a → *négyzeti torony* helyettesítője.

húzott párkány : profilált építelpárkány, amelyet úgy készítenek, hogy a még friss gipsz v. stukkó vakolatfelületen különféle idomú sablonokat húznak végig. Ha a ~ kiülése 5 cm-nél nagyobb, a falsíkba a párkány belsejében haladó merevítő szerkezetet (tégla-kifalazást, gömbvasat stb.) építenek be a párkány tartására.

hüdria, *hydria* <gör. 'vizes'>: nagy-méretű, öblös testű, ókori görög vizes-edény, három füle közül kettő vízszintesen az edény testén, egy nagyobb függőlegesen az edény nyakán helyezkedik el, éppúgy, mint a korsókon.

Hüpnosz, *Hypnos* <gör.>: a görög mitológiában az álom szárnyas istene; kezében mákféjjel, lefelé fordított fátylával ábrázolják. Testvére, *Thanatosz* a halál istene (*Hypnos bírodalma*, G. Carpioni, Budapest, Szépművészeti Múzeum).

hüposztíl csarnok, *hypostyl csarnok* <gör. 'alsó + oszlop' szóból>: egyiptomi templomok nagy → *oszlopcsarnoka*, amelynek mennyezetét oszlopok támasztják alá. A sűrűn egymás mellé helyezett oszlopokat → *archúrások* kötik össze egymással. A két oldalsó csarnok világítását a középső magasabb csarnokból kapja. Egyik legszebb példája a karnaki ~.

Hüposztíl csarnok

hüpotrakhélion, *hypotrachelion* <gör.>:
→ *oszlopnjak*; az oszlopnak közvetlenül a → *fejezet* alatti része.

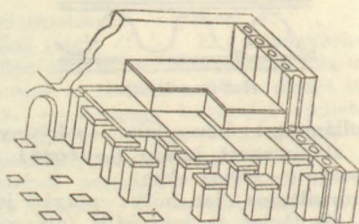
Hüttenmeister <ném.>: építésvezető,
→ *magister operis*.

hüvelyknyom-redő: a gótikus szobrokon előforduló ránc, amely olyan, mintha a hüvelykujjat a nedves anyag felületén végighúzták s a végén jól megnyomták volna.

hyalith üveg: a biedermeier üvegművességben alkalmazott fekete v. vörös, át nem látszó üvegyanyag. Úgy állítják elő, hogy az üvegmasszához lávát és bazaltot adagolnak. Díszpoharak és egyéb tárgyak készítésére használták. Készörülve féldrágakő hatását kelti. — A hyalith olcsó opálféleség; ezt utánozza a ~.

hypocaustum <gör. 'alul + égő' szóból>: az antik római épületek padlójába épített meleglevegő-fűtés, melyet az i. e. 1. sz.-ban kezdtek alkalmazni.

Két egymás fölötti padlószintet építettek, a felső kb. 10—20 cm vastag volt, és kb. 80 cm magas téglapillérek tartották. A pillérek közé központi fekvésű kályhából meleg levegőt engedtek. A

Hypocaustum

felső emeletekre belül üreges téglákon át szállt fel a forró levegő. A középkorban is alkalmazták helyenként.

hypotrachelion: → *hüpotrakhélion*

Iaszón, Jázon : a görög mitológiában iolkoszi királyfi, akitől nagybátyja féltette a trónját. Ezért, hogy eltávolítsa udvarából, az aranygyapjú megszerzésével bízta meg. Ekkor ~ hajót építtetett (Argó), amelyben Görögország legkiválóbb hőseivel (Argonauták) elindult a veszélyes vállalkozásra (*Iaszón története*, Filarete reliefjei a római Szt. Péter templom bronzkapuján; → még *Médeia*).

ibisz : → *Thot* egyiptomi isten szent madara.

Icarus <lat.>, *Ikarosz* <gör.> : → *Daidalos*

ICOM, International Council for Museums [intézetnél kaunszil fő mjuziomz] <ang.> : az ENSZ, ill. az UNESCO keretében 1948 óta működő intézmény. Célja a múzeumok nemzetközi együttműködésének elősegítése. Kiadja az *ICOM News* c. folyóiratot. Székhelye : UNESCO-palota, Párizs.

ideális város : a városépítés egykori polgári és hadászati szempontjainak leginkább megfelelő elrendezésű, ideális város, ill. a reá vonatkozó tervek. A legrégibb antik városépítési teória Vitruvius római építész és műtörténész (i. e. 1. sz.) könyvéből ismert. Az ~ eszmé-

jét a reneszánsz bontakoztatta ki. Ennél a görbe utcák helyébe az egyenes, sugár- v. sakkáblaszerűen elhelyezett utak, a szabálytalan városforma helyébe a szabályos négy-, öt-, v. többszögű s a legideálisabb védelmi rendszerek szerint alakított városlaprajzok kerülnek. A legfontosabb épületek — templom, királyi palota stb. — a város középpontjában helyezkednek el. Az egyetlen megvalósított ~ Palma Nuova, amelynek tervét Vincenzo Scamozzi olasz építésznek (1552—1616) tulajdonítják (1593).

identifikáció <lat.-ból>, *azonosítás* . az arcképen ábrázolt személy azonosságának megállapítása, v. valamely műalkotásnak írott adatok alapján való azonosítása.

ideográfia <gör.-ből>, *fogalomírás* : jelképes gondolatírás, amelynek jegyei (képek, szimbolikus jelek) nem hangot, hanem fogalmat, szót v. egész gondolatot jelentenek. Ilyen pl. a kínai, a japán v. a régi egyiptomi írás.

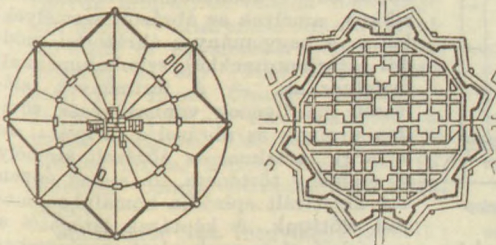
ideogramma : ideografikus írásmód írásjegye.

idol <gör.-ből> : fából v. kőből többnyire primitíven ábrázolt alak; a keresztény szóhasználatban bálvány.

idomtégla : téglá, amelynek formája — szerkezeti v. dekoratív okokból — eltér a szabályos téglafomatól. Ilyenek a különféle képménytégla, valamint → *boltívek* ívtéglái. Dekoratív célokra a különféle → *profiltéglák* és más, díszített homloklapú téglák használatosak.

Idol

Ideális városlaprajzok

tászjő]) nevezik, mert számos alkotásában másolja, utánozza a természetet. — 2. utánzat: silányabb minőségű, de az értékeshez hasonló anyag (gipsz = márvány, dublé = arany) v. abból készült tárgy.

immaculata <lat.-ból>: szeplőtelen. ~ *conceptio*: szeplőtelen fogantatás. Kb. 1500 óta szokásos Mária-ábrázolás, igen kedvelték a barokk korszakban. Mária megdicsőülve áll a felhőkön, a holdsarlón v. a földgolyón (Murillo képe a Pradóban).

impasto [impásztó] <ol. 'tészta'>: a festék vastag rétegben való felrakása a vászonra.

impluvium <lat.>: esővízgyűjtő medence a római → *átrium* közepén.

impresszionizmus <lat. 'benyomás' szóból>: képzőművészeti irányzat a 19. sz. második felében és a 20. sz. elején, amely a látvány természetű visszaadását a pillanatnyi benyomás gyors és eleven reprodukálásával kívánta elérni. Fr. Hals, Velázquez, Goya, Turner, Delacroix festőiségéből, a → *barbizoni iskola* eredményeiből, a *plein air* (Manet) törekvésekből kiindulva a francia festészetben bontakozott ki az 1872 és 1886 közötti időben, és később egész Európában elterjedt. Nevét Monet *Impresszió, felkelő nap* c. képéről (1872) kapta. — Az impresszionista festőnek a téma csak motívum és ösztönző; ezért elveti a kép szándékos tartalmát, „meséjét”; a szilárd testszerű ábrázolást, az éles kontúrokat, a → *helyi színek* körülhatárolt alkalmazását és a klasszikus értelemben vett → *kompozíciót*. A természetet pusztán színélménynek tekinti, és a természetes fény váltakozásainak illanó képét igyekszik rögzíteni. Minthogy a fény színgazdagsága és a levegő színszűrő hatása teljesen csak a szabadban érvényesül, a → *műteremfestészet* helyére a → *plein air festészet* lép. A színek egymásba folynak, az árnyék is színes, reflexektől vibráló. Az ~ szerint a természetben nem érzékelhető vonal, plasztikus tömeg, hanem csak színes felület van. Az impresszionista festő tehát úgy helyezi a vásznon egymás mellé a színfoltokat, hogy az elérni kívánt tónushatás, az ún. *optikai keverés* révén tulajdonképpen

a néző szemében jön létre. A tárgyak térbeliségét, a plaszticitást, a távolságot és a mélységet nem semleges árnyékokkal, hanem a színek fényértékeinek egymáshoz való viszonyításával, a → *valórral* érzékelteti. A szobrászatban az ~ a szobor festői lágysággal kezelt felületében, mozgalmasságában, a nyugtalan körvonalakban fejeződik ki, amely a plasztikus formákat a fény és az árnyék játékában felbontja (→ még *neopresszionizmus* és → *posztimpresszionizmus*). — Az ~ neves képviselői: E. Manet (1832—83), Cl. Monet (1840—1926), C. Pissarro (1831—1903), részben E. Degas (1834—1917) és A. Renoir (1841—1919) Franciaországban, M. Liebermann (1847—1935) és L. Corinth (1858—1925) Németországban, valamint a → *nagybányai iskolából* kiinduló művészek Monon. A szobrászatban A. Rodin (1840—1917) az ~ jeles képviselője.

impromptu [öprömtü] <fr.>: → *rögtönzés*

improvista, all' <ol.>: → *rögtönzés*
inc.: az *incidit* <lat. 'metszette'> szó rövidítése. A rézmetszeten a rézmetsző neve előtti megjelölés.

incarnat [ökárna] <lat.—fr.>: → *testszín*

incoronazione (della Vergine) <ol.>: koronázás; Máriát az Atyaisten a mennyországban megkoronázza, körülöttük szentek és angyalok eszortjai (Filippo Lippi, Firenze, Uffizi).

incroyable [ekruajablé] <fr. 'hihetetlen'>: a francia *directoire* időszak (1795—99) különös öltözködésű és viselkedésű gavallérja; női megfelelője a → *merveilleuse*.

indadisz: stilizált virágos és leveles, hullámos v. csigás vonalú növényi minta, motívum. Minden stílusban az annak megfelelő formában alkalmazzák.

India művészete: Az indiai félszigeten és Ceylonban kialakult művészet kezdetait az *Indus völgyi kultúrában* (i. e. 4—2. évezred) találhatjuk meg, ahol nagy városok (Harappa, Mohendzso Daro) romjaiból kő-, bronz- és agyagplasztikákat ástak ki. Az i. e. 3. sz.-tól kezdve hatalmas templomok, sirépitmények és monumentális szobrok keletkeztek. Ezek, főként a buddhista → *szűpák* általában kőből készültek,

gyakran a korábbi faépítéssel formáinak átvételével. A hellenisztikus művészettel való érintkezés hatására kialakult a → *gandhára művészet* (i. e. 2. sz.—i. sz. 5. sz.-ig). Kb. az i. e. 1. sz.-tól kezdődött a sziklából kifaragott barlangcsarnokok létesítése (az adzsantait az i. sz. 8. sz.-ban fejezték be), amelyek szobrászati alkotásokon kívül a régi festéssel emlékeit is megőrizték hatalmas freskóikon. E kor plasztikájára jellemző Buddha személyének ábrázolása, akit addig csupán jelképekkel fejezték ki. Az ó-indiai művészet fénykora a *Gupta-korszak* (4—7. sz.). Ezt az anyag fölényes kezelése és az életöröm jellemzi, amely az udvari művészetből a kultikus alkotásokra is átsugárzott. Ebben az időben számos templom keletkezett, amelyek gúla alakú tornyaikkal egyre magasabbra nőttek. A hindu szobrászat fő témája, Buddha alakja, ebben az időben a szellemi tartalom kifejezésében olyan finom megoldásokat hozott, amelyeket a későbbi korok aligha múltak felül. Gyakran ábrázolták Sivat és Visnut is óriási szobrokon. A legkorábbi időkől fellelhető barlangtemplomok belső falait pompás festmények sorozataival borítják. Épített és sziklából kifaragott templomok (Elura, Elephanta stb.) keletkeztek, amelyeknek minden külső és belső falát, pillérét, párkányát zsúfoltan gazdag és a szerkezetet jóformán eltakaró ornamentális és figurális relief-díszítményekkel borították. A Gupta-dinasztia hanyatlásával ez a művészet elcsökevényesedett, de formakincséből sok évszázadon át táplálkozott a hindu művészet, amely most már a buddhizmust egyre inkább kiszorító hinduizmus és a dzsainizmus szolgálatában állott. A 10. sz.-tól kezdve D-Indiában is megkezdődött a nagyszabású hindu templomok építése (→ *gopuran*). A rézből és bronzból öntött szobrok készítése a Gupta-koron kívül a 8—12. sz.-ban érte el fejlődésének csúcspontját. A 14—15. sz.-tól a dzsaina *miniatura-festészet* erős és tartós fellendülését látjuk, amely előfutára lett a → *Radzsput-festészet*nek. A 13. sz. óta fokozatosan előretörő mohamedán hódítás erősen akadályozta a hagyományos indiai művészet fejlődését, viszont arab—perzsa befolyás alatt

az → *iszlám művészete* keletkezett az országban, amely helyi stílusokat alakított ki Delhiben, Agrában, Gudzszerátban, majd Dekkánban. E művészet a Mogul-dinasztia uralma alatt (16—18. sz.) érte el teljes kibontakozását (Tadzs Mahal, Agra). A 18. sz. közepétől egyre inkább előrenyomuló brit hódítás elországotta ezt a művészetet. A 20. sz. elején a hagyományos formák már csak külsőségekben jelentkeztek. A modern festézetűttörője Amrita *Sher-Gil* (1912—1941) volt. Az önállóvá vált India művészei új utakat keresnek mondanivalóik kifejezésére. — Az iparművészet évszázadok óta erősen fejlett: elefántcsontfaragások, fémművesség, főként filigránmunkák, batikolás.

indiai művészet ikonográfiája : → *brahmanizmus ikonográfiája*, → *buddhizmus ikonográfiája*, → *lámaizmus ikonográfiája*, → *dzsainizmus ikonográfiája*, → *szikhizmus ikonográfiája*.

India művészeti múzeumai : Baroda → *Baroda Museum* ; Madras → *National Art Gallery and Government Museum* ; New Delhi → *National Gallery of Modern Art*.

indián művészet : a prekolumbiánus időkben kialakult és a spanyol hódítások következtében (a 16. sz. első felében) elpusztult → *azték művészet*, → *inka művészet* és → *mayá művészet* kivételével általában nem haladja meg az újabb kőkor művészetének színvonalát. A törzsek népi művészetének fő megnyilvánulási formái: az agyagedények (legtöbbször ornamentális, a pueblo-indiánoknál geometrikus, az aruakoknál naturalisztikus állatalakos) díszítése, fafaragások (szobrok, totemoszlopok), ruhadarabok ornamentális díszítése, színes ékszerek készítése.

Indonézia művészete : Fejlődése hosszú ideig szorosan kapcsolódott → *India művészetéhez*. Az időszámításunk kezdetétől virágzó építőművészet két típusúhoz léte: a → *csandit*, amelynek legszebb emlékei Csandi Sevu és a piramis alapépítményű terasztemplomok (*Borobudur* és a pramanami nagy Siva-templom). Fejlett szobrászatát a kifejezés melegsége és a formák összhangja jellemzi. A művészet központja Jáván kívül Bali szigete volt, ahol a 11—12.

nikus), kisebb tagozatokkal többször átkötött párnaalak köti össze.

ión kima: olyan → *kima*, amelynek domború profilrészlete a hangsúlyos. Általában → *tojásléccel* díszítik.

ión oszloprend: az ókori görög oszloprendek egyike; két fő típusa van: a kisázsiai és az attikai. Az oszlop mindkettőnél léposos alépítményen (→ *krépidóma*) nyugszik. A kisázsiai lábazat részei: a talplemez (→ *plinthosz*), két → *trokhiolosz* és egy → *torosz*. Az → *attikai oszlop-láb* két torosz közötti trokhioloszból áll. Az oszloptörzs kisebb entázisú, mint a dór, a → *kannelurák*at keskeny lemezek választják el egymástól. Fejezet (oszlopfő): → *ión fejezet*, → *attikai oszlopfő*. Az → *architráv* v. *sima* felületi, vagy háromosztású, a → *fríz*től *sima* vagy domborműves egyszerű tagozatok választják el. A → *geizon* → *szimá*ból és alámetszett függőlemezről áll, alatta erős metszésű → *fogsor*. Az attikai architráv 2–3 osztású, a fríz domborműves, a fogsor és a függőlemez között → *tojásléccel* díszített → *párnatag* van. Az *ión oszlop* arányaiban karsú: az oszlop teljes magassága (fejezettel és lábazattal együtt) 20 → *modulus*.

iparművészet: szűkebb értelemben a művészi külsejű használati és díszítő tárgyakat készítő kézműiparok gyűjtőneve; tágabb értelemben az olyan tárgyak előállítása is ide tartozik, amelyek az iparban is használatos technikával készülnek, de formájuk művészi tervezés tárgya volt. — A felhasznált anyagok, az alkalmazott technikák és a gyakorlati célok szerint számos ágát különböztetjük meg: → *textilművészet* (művészi díszítésű szövetek, szőnyegek, falkárpitok, csipkék, batik), → *bőrdíszművészet*, → *féművészet* (vas-, bronz-, réz- és ónművészet), → *ötvösség* és *ékszerművészet*, *fa-*, *csont-* és → *agyagművészet* (kerámia, porcelán), → *üvegművészet* stb. A díszítési technikák közül ide tartozik a *mozaik*, az *intarzia*, a *niello*, a zománc-tárgyak készítése, valamint az *üveg-* és *ornamentális festészet*. — Az óskor-éből *csont-*, *kő-* és *agyagmunkák* ismeretese. A bronzkorszakban már magas színvonalú ~et találunk, amelyből kiemelkedik az ötvösségművészet. Elő-Ázsia és É-Afrika kultúrnépei az ókorban az ~

minden ágában kiválóak voltak. A görögök és az etruszkok pompás kerámiákat alkottak. A bizánci ~ főleg a textilművészetben hozott létre formagazdag termékeket. A reneszánszban az olasz majolika, az ötvösség, a bútorművészet, a flandriai falkárpit-szövés kiemelkedő alkotásokat produkált. A 18. sz.-ban Európá-szerte porcelán-manufaktúrák létesültek. A 19. sz. elején hanyatlásnak indult ~ inkább a régi korok stíluselemeit újította fel. A század második felében a gyáripari termékek izléstelenségének ellenhatásaként mozgalom indult művészi iparcikkek előállítására (→ *preraffaelizmus*). A század végén az ún. *Makart-stílus* a német reneszánsz formaelemeit ismételte. A századforduló szecessziós ~ét a különlegesség, az eredetiség tudatos és néha erőszakolt keresése jellemezte. Az I. világháború után Ny-Európában az *új tárgyiasság* stílusa vált uralkodóvá, amely a tárgyakat nem díszíti, hanem csupán gyakorlati rendeltetésre igyekszik alkalmazni. Korunkban kibontakozó mozgalom a gyáripari termékek esztétikai megoldására az ún. *ipari formaművészet*. — A tárgyköre vonatkozó fontosabb cikkeket → *bijouterie*, *boiserie*, *bronzművészet*, *bútor*, *csontfaragás*, *dúc*, *ezüstművészet*, *faragás*, *firenzei mozaik*, *flacon*, *foglalat*, *gipsz*, *ivóköri*, *kazetta*, *lakkművészet*, *mozaik*, *ónművészet*, *plakát*, *textilművészet*, *torutika*, *vasművészet* címszavak alatt.

Iparművészeti Főiskola, Budapest: Országos Magyar Királyi Iparművészeti Főiskola elnevezéssel *Trefort Ágost* minisztersége alatt alapították 1880-ban. Kezdetben csak kőfaragó műhelye volt, később azonban a művészi ipar körébe tartozó összes szakosztálya megalakult. Jelenleg a díszítő-festő, díszítő-szobrász, belsőépítész- és textil-főtanszakokon folyik oktatás.

Iparművészeti múzeumok: Az első ~ot az 1851-i londoni világkiállítást követő évben alapították *South Kensington Museum* néven (ma *Victoria and Albert Museum*, London). A jelentősebb ~ közül az *Österreichisches Museum für Kunst und Industrie* (Bécs) 1863-ban, a *Bayrisches Nationalmuseum* (München) 1867-ben, a berlini *Kunstgewerbe-*

museum (régebben Schlosmuseum) 1867-ben, a budapesti *Iparművészeti Múzeum* 1872-ben, a prágai *Uměleckoprůmyslové Museum* 1885-ben alakult.

Iparművészeti Múzeum, Budapest: alapítási éve 1872. Gyűjteményei sokáig a régi *Műcsarnokban* voltak elhelyezve. Ülői úti magyar secessziós palotájába (Lechner Ödön és Pártos Gyula műve) 1896-ban költözött. 1934-től 1945-ig az Országos Magyar Történelmi Múzeum részeként működött. — A múzeum felöleli az iparművészet régi és új, magyar és külföldi alkotásait. *Kerámia- és üveggyűjteménye* (olasz majolikák, perzsa és török fajanszok, rajnai kőcserépedények, kályhacempék, német és delfti fajanszok, kínai, japán, meissen-i, bécsi és sèvres-i porcelánok, holicsi fajanszok, külföldi és magyar üveg- és agyagipari alkotások stb.) több mint 20 000 tárgyat számlál. Herendi gyűjteménye páratlan gazdagságú. A népi jellegű keramika (pl. habán fajansz) emlékeit is gyűjti a múzeum. A *textilosztály* állaga meghaladja a 8000 db-ot. Gazdag anyagában 4—7. sz.-i kopt szőtteket, középkori és reneszánsz bársonyokat, kelet-ázsiai és mohamedán szöveteket, hímzéseket, csipkéket, valamint 17—18. sz.-i magyar úri hímzéseket találunk. Kis-ázsiai török szőnyeggyűjteménye a világon egyedülálló. *Bútor- és fajaragásosztályában* régi korok s a legújabb kor külföldi és magyar bútorait tárolja. 18. sz.-i francia bútorai nemzetközi viszonylatban is jelentősek. *Ötvösosztálya* értékes 15—19. sz.-i külföldi és magyar ötvösmunkákkal, 14—19. sz.-i ékszerekkel rendelkezik. Újabbán az Esterházy-gyűjtemény anyagával gyarapodott. Fém tárgy- (bronz, ón, vas) gyűjteménye, elefántcsonttárgyai, valamint könyvkötései is számottevőek. — Az ~-hoz tartozó → *Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum* a felszabadulás után értékes (kínai, koreai, japán, indiai, indonéziai, közel- és közép-keleti) gyűjteményekkel növelte állományát.

Iphigenia, Iphigenia: a görög mitológiában Agamemnón leánya, akit atyja

a sértett Artemisz istennőnek feláldoz. Az istennő ~t papnőjéül a tauruszok földjére viszi (*Iphigenia feláldozása*, F. Fontebasso részkarca).

Irán művészete: elődje a → *méd művészet*. — Az *Akhaimenida dinasztia* korában (i. e. 559—330) kialakult perzsa udvari művészet keverékművészet volt, bizonyos eredeti elemekkel. Építőművészetének emlékei lépcsőzetes sír-építmények (Kürosz sírja), oszlopos homlokzattal kiképzett sziklasírok, több lépcsős teraszon épült, lapos fedélű, hatalmas oszlopcarnokokból álló paloták (Perzopolisz, Szuz, Pazargade). Ezek jellemzője a kannelurás oszloptörzs és a két ellentétes irányba néző bika- v. oroszlánfejű, néha volutás oszlopfő. A gyakran alkalmazott lapos domborművek, valamint az asszír hatásra mázas agyagtéglából alkotott falburkolatok képei mitológiai, harci és udvari jeleneteket ábrázolnak. Fejlett volt a kőfaragás (pecséthengerek, gemmák). — A *Szasszanida dinasztia* korában (i. sz. 226—651) az építészet, a hellenisztikus és későrómai művészettől befolyásolt szobrászat, valamint az iparművészet (selyemszövés, ötvösség, agyagművesség, gemmavésés) igen magas fokon állott. — Az → *iszlám művészet* nek térhódítása után (7. sz.-tól) a római hatást mutató dongaboltozatos és kupolás csarnokok (pl. Ktésziphón palotája) patkós- és csúcsivekkel, hagyma- és körteformájú tornyokkal gazdagodtak. A 13—17. sz.-ban virágzó miniatúrafestészetten kívül a 16. sz.-ban kínai hatásra *Behadze, Dzsumi és Bokhari* festők fellendítették az arckép-, tájkép- és virágfestészetet. Az ötvösség ebben a korszakban is kiváló volt; mindmáig nevezetes a szőnyegkészítés híresei a Szefevida korból (16—18. sz.) származó selyem- és gyapjúszőnyegek (→ *szafida szőnyegek*). A 19—20. sz.-ban az európai művészet hatása érezhető. Ezzel és a régi perzsa formaelemek sematikus alkalmazásával szemben azonban már megindult az ellenhatás, amely a régi tradicionális elemeket éleszti.

Iphigenia menekülése
(A Nemzeti Múzeumban levő dombormű után)

irattkeres : a keresztény ikonográfiában apostolok, evangélisták, egyházatyák, egyházi írók, próféták, szibillák és Szt. Elek ábrázolásain jelenik meg.

ír csipke, írlandi csipke — 1. 18. sz.-i írországi → *vert csipke*. — 2. horgolással vegyes, vert v. varrott 19. sz.-i csipke.

irizálás <gör. 'szivárvány' szóból> : kerámiai tárgyakkal v. üvegeknek színjatszó, fémes fénye.

íróeszközök : 1. Kleio és Kalliópé múzsák attribútuma (→ *Múzsák*). — 2. a keresztény ikonográfiában gyakran ~kel ábrázolják az evangélistákat, Szt. Brigittát, Szt. Mátét, aquinói Szt. Tamást, valamint Nagy Szt. Vazult.

Írország művészete : formakincsét a → *kelta művészettől* kapta. Legrégibb emlékei a figurális és dekoratív elemekkel gazdagon borított hatalmas kőkeresztek. Ötvössége finoman díszített fibulákat, kelyheket hozott létre. A 7—8. sz.-ból eredő ír miniatúrák az európai miniatúrafestészet kezdetei. — A 16. sz.-tól az angol képzőművészet hatása uralkodott. Az önálló ír festészet kezdetei a 19. sz. első felére esnek. A 20. sz. jelentős festője W. Orpen (1878—1931) és L. Le Brocquy (1916—).

Írország művészeti múzeuma : Dublin → *Municipal Gallery of Modern Art*.

írószekrény, szekreter, secrétaire <fr. 'titkár' szóból> : lehajtható írólappal elzárható szekrényyszerű bútor. A lap mögött finom kivitelű fióksorok, középen architektonikus fülső és leleményesen beépített rejtett rekeszek vannak. A klasszicizmus korának divatos bútora.

Irisz : → *Izisz*

Istar : → *Asztarté*

Isten : → *Atyáisten*, → *Szentháromság*

istenítélet, ordalia (lat.—angolszász) : a középkorban a perbeli bizonyítás babonás módja; a művészetben festmények gyakori témája. Az istenítélet próbái : tűzpróba, vízpróba, mérlegpróba, az áldozás próbája, a sorsvetés próbája, ravatalpróba (tetemrehívás) stb.

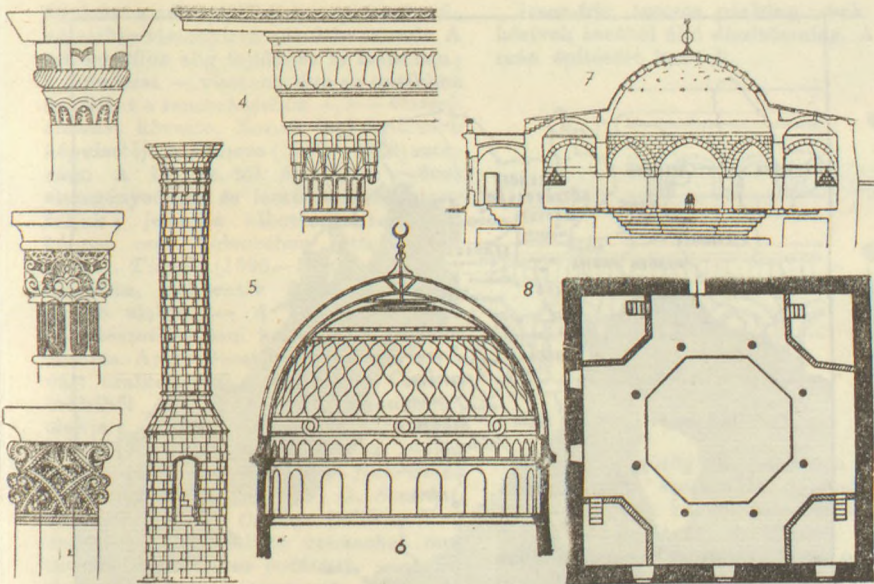
Isten szeme : a képzőművészetben dicsőfényel körülvelt misztikus háromszög, középen szemmel.

István vértanú, Szt. : A keresztény legenda szerint az apostolok szentelték diakonussá. Az evangéliumot hirdette,

csodáinak hírére üldözni kezdték, majd megkövezték (*Szent István megkövezése*, oltártábla, Esztergom, Keresztény Múzeum). Az első keresztény vértanú (protomártír). A keresztény ikonográfia előírásai szerint öltözete egyházi ruha stólával; könyvet, pálmaágat, köveket tart kezében.

István király Szt. (969—1038) : Géza magyar fejedelem fia; pogány neve Vajk. A keresztény ikonográfiában idős emberként szakállal, királyi öltözetben, paláttal, uralkodói jelvényekkel, jogaral, országalmával, apostoli kettős kereszttel ábrázolják, Szt. Imrével és Szt. Lászlóval együtt (Legendája ábrázolva : Mateóc — Matejovce — főoltár).

iszlám művészete : a mohamedán vallású népek művészetének (helytelen) összefoglaló elnevezése. Későbbanti, bizánci, kopt és szasszanida-perzsa elemekből való kifejlesztésében a 8—9. sz.-tól az arabok, perzsák, törökök és India szerepe fontos. A vallási dogmák által előírt egysége mellett az egyes nemzetek és területek sajátos stílusjegyeit is magán viseli. Négy, élesen elhatárolható stíluskört különböztethetünk meg benne : az arabot, a szeldzsukot, a perzsát és a 13. sz. folyamán kialakult törököt. Mivel a mohamedán vallás tiltja az embereket, állatok ábrázolását, inkább az építészet és az iparművészet fejlődött ki, míg európai értelemben vett szobrászata és festészete nincs. Az *építészet* nem annyira szerkezeti sajátosságaival (→ *palotkóv*, → *cseppkőboltozat*), mint inkább a díszítésben tűnik ki. Alkotásai : → *mecsetek*, → *minaretek*, → *mauzóleumok*, várak, paloták stb. Az *iparművészet* terén nevezetesebbek a fa-, márvány- és elefántsondfaragások, az arannyal, ezüsttel tausírozott (→ *tausírozás*) réz- és bronzedények, a kard- és tőpéngék (Damaszkusz, Toledo), a növényi v. geometrikus elemekkel díszített majolika és fajansz edények, burkoló csempek (Rhages, Nícea stb.). A fémfényű → *lásztermázás agyagedények* a mohamedánok révén kerültek Európába. Jelentős volt a selyemszövéés és a szőnyegkészítés (perzsa, török bársonyok, ardebil szőnyeg, bécsi vadászszőnyeg, → *keleti szőnyeg*), a művészi írással és

Iszlám építészeti elemek

1, 2, 3 oszlopfelek, 4 párkány, 5 minaret (Érd), 6 kupola, 7 a budai Rudas fürdő metszete és 8 alaprajza

a könyvillusztrálással kapcsolatban a miniatúrafestészet, a metszett bőrmunkák, könyvkötések.

Iszlám Művészetének Múzeuma, Kairó-El-Kahira (Egyiptom): az iszlám kultúrájának és művészetének világviszonylatban legteljesebb gyűjteménye. 1903-ban alapították. Bemutatja mindazokat a műtárgyakat, amelyek a mohamedanizmus által befolyásolt országokban készültek. Különösen gazdag az iszlám-művészet egyiptomi anyaga.

iszpahán szőnyeg: 16–17. sz.-i gyapjúsomózású, indás, → *palmettás* rajzú, céklavörös alapú, perzsa manufaktúra-szőnyeg.

Iszta: → *Asztarté*

Itália művészete: A mai Olaszország területén kialakult művészet kezdeteiről → *villanovai művészet*, az ókorban → *etruszk művészet* és → *római művészet*. Időszámításunk első századaiban kibontakozott az *óskeresztény művészet* (katakombák falfestményei) és egyes vidékeken a → *bizánci művészet* (bazilikák, mozaikok). — A *román stílus* (korai korszaka 750–1050, kései korszaka

11–12. sz.) É-Itáliában lépett fel a legegységesebben, másutt erős bizánci (Velence) v. normann (Szicília) hatásokat mutat. — A 13. sz.-tól kezdődik a sajátos olasz művészet. — A *gótika* ~nek csak formaelemeket szolgáltatott, amelyeket lényegesen átalakított. A mindvégig ható antik tradíció hatása ebben a szakaszban is egyre jobban érződött. A művészet lassanként megszabadult a bizánci befolyástól (*maniera greca*). A *protoreneszánsz* legfőbb képviselői *Cimabue* (kb. 1240—kb. 1302) és *Giotto di Bondone* (1266?–1337). Az itáliai városállamokban (Firenze, Velence, Siena, Róma) kibontakozó → *reneszánszot* az antik művészet alkotó továbbfejlesztése, a humanizmus jellemzi. Festészetének és szobrászatának fő témája a szép és arányos emberi test. A reneszánsz alakítja ki a perspektivikus ábrázolást. Az épületnél az arányt, a ritmikus tagoltságot, a nyugodtan méltósággteljeset, az áttekinthető elrendezést keresi, amelyet nem homályosítanak el v. szorítanak háttérbe a részletek. Jelentős képviselői

A középkori Itália térképe

a korai reneszánsz idején (1420–90) F. Brunelleschi (1377–1446) és L. B. Alberti (1404–72) építészek, L. Ghiberti (1378–1455), Donatello (1386–1466) és Verrocchio (1436–88) szobrászok, valamint Masaccio (1401–28 ?), Piero della Francesca (1416 körül–1492), Fra Filippo Lippi (1406–69), A. Mantegna (1431–1506) és S. Botticelli (kb. 1445–1510) festők voltak. Az érett reneszánsz (1490–1520/27) világhírű művészei Leonardo da Vinci (1452–1519), Michelangelo (1475–1564) és Raffaello (1483–1520), továbbá Correggio (1489–1534), Giorgione (kb. 1478–1510), Tizi-

ano (1477–1576) a festészetben, D. Bramante (1444–1514) az építészetben, J. Sansovino (1486–1570) a szobrászatban. A kései reneszánsz (1520/27–1570/80) jeles mesterei G. Reni (1575–1643) és P. Veronese (1528–88) festők. — A → manierizmus átmeneti szakaszának fő képviselői Parmeggianino (Parmigianino) (1503–40) a festészetben, B. Cellini (1500–71) a plasztika terén. — A barokk stílus (1570–1750) korai szakaszát az építészetben G. B. da Vignola (1507–73) és A. Palladio (1508–80) képviselte. A kései szakasz nagy építőművésze és szobrásza G. L. Bernini (1598–1680); a

festészet a németalföldi és a spanyol művészetek viszonyítva háttérbe szorult. A rokokó stílus alig fejlődött ki Itáliában; a művészet — visszanyúlva az antikhoz és főként a reneszánszhoz — a → klasszicizmust követte. Ennek legjelentősebb képviselője A. Canova (1757—1822) szobrász. A 18. sz.-tól általában ~ének elszegényedését és leszűkülését tapasztaljuk; jelentős alkotások tulajdonképpen csak Velencében jöttek létre, ahol G. Tiepolo (1696—1770) az illuzionisztikus, dekoratív festészet legnagyobb alakja. — A 19. sz.-ban már a festészetben sem keletkezett jelentős alkotás. Az építészetben a → historizmus vált uralkodóvá, a szobrászat Canova örökéből élt. E korszak legönállóbb alakja a szecessziós stílusú G. Segantini (1858—99) festő. — A 20. sz. elején Olaszo.-ban indul útjára a → futurizmus (U. Boccioni, 1882—1916; G. Severini, 1883—). G. Chirico (1888—) testményei szürrealista vonásokat mutatnak (metafizikus festészet). — A fa-sizmus éveit a → novecento irányzata jellemezte. — A kortárs festők közül realista irányban halad R. Guttuso (1912—) és G. Mucchi (1899—).

ithyphallikus ábrázolás <gör.-ből>: a képzőművészetben férfialak (faun, szatír stb.), erekcióban levő nemzőszervvel.

ív: → boltív

ívbélet, *intradós* [étrádo] <fr.>: boltív v. boltozat belső homorú felülete.

ívkő: boltív ékalakban faragott kövei.

ívkváter: boltív ékalakban faragott → kváderkövei. A falat burkoló kváderrekhez tompaszögben csatlakoznak.

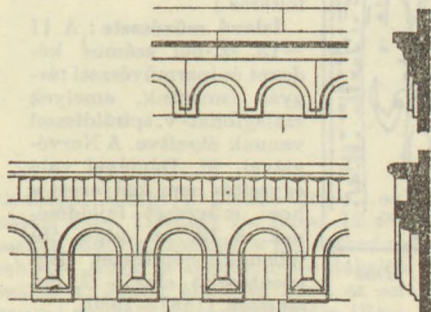
ívmező: ajtó- v. ablakszemöldök és a felette levő ív által közrefogott sík. Ha félkörös: → *lunetta*, ha háromszöges formájú: → *timpanon*.

ívnyílás: két átboltozott támasz (oszlop, pillér) v. gyámfal egymástól való távolsága.

ivoire-szín [ivuár...] <fr.>: elefántcsontszín, sárgásfehér.

ivókürt, *ivószarv*, *szarvkupa*: ötvös-foglalatú szarvból v. annak alakját utánzó, nemesfémhől készült középkori ivóedény; eredetileg szentelt olajok tárolására használták (→ *olajtartó szarv*), később reprezentatív → *asztaldísz* lett.

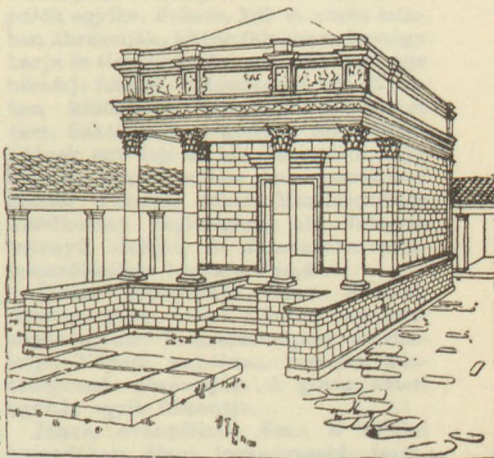
ívsor-fríz, *ívsoros párkány*: vak félkörívek sorából álló díszítőszalag. A román építészet kedveli.

Ívsor-fríz

Ixió: a görög mitológiában Héra istennő iránt szerelemre gyullad, helyette azonban hasonmását öleli (Rubens: *Juno és Ixion*, Párizs). Tőlük születnek a → *kentaurok*. Zeusz a Héra szerelmével kérkedő ~t azzal bünteti, hogy az alvilágban tüzes kerékhez bilincselik.

Ízisz, *Isis*: az egyiptomi mitológiában a termékenység istennője. Gyászolta testvérét és férjét, Oziriszt, akit Szet ölt meg. Fia, Horusz megbosszulta atyját.

A savariai (szombathelyi) Ízisz-szentély (Szentlélek Tihámér rekonstrukciója, Hajnóczy Gyula rajza)

Tiszteletét a római katonák Pannóniában is elterjesztették. (Ízisz-szentély, Szombathely, 1956. évi feltárás.)

Izisz

Izland művészete: A 11–13. sz.-ból számos kódexet és iparművészeti tárgyat ismerünk, amelyek szalagfonat- v. spiráldísszel vannak ékesítve. A Norvégiával, ill. Dániával való egyesítés nem kedvezett a honi művészet fejlődésének. A 19. sz. vége óta fellendült építészet legjelentősebb alakja *G. Samuelson* (1887–1950).

izmusok: a 19. és 20. sz. képzőművészeti irányainak (→ *impresszionizmus*, → *pointillizmus*, → *posztimpresszionizmus*, → *kubizmus*, → *futurizmus* stb.) kissé gúnyos összefoglaló elnevezése.

izokefália <gör. 'egyenlő + koponya'szóból>: olyan kompozíció, amelynél

a festményen v. a domborművön minden alak feje egyenlő magasságban van, tekintet nélkül természetük és testtartásuk (álló, ülő, térdeplő) eltérésére. Az antik domborműveken, a középkori reliefeken és festészetben, valamint az itáliai korrenaeszansz néhány festőjénél (pl. *Ma-saccio*) figyelhető meg.

izommodell: bőr nélküli férfialak gipszszobra, amelyen a festő- és szobrásznövendékek az izmok alakját, tapadását és mozgását tanulmányozzák. Leghíresebb a *J. A. Houdon* [udő] francia szobrász (1741–1828) által 1767-ben készített ~.

Izsák: a bibliai legendában Ábrahám és Sára fia. Ábrahám szolgájának Rebeka a kútnál vizet ad, aki őt feleségül kéri Izsák számára és ajándékot ad neki (*Guido Reni: Rebeka a kútnál*, Firenze). Izsák a mezőn találkozik a szolgálival, aki lefátyolozott, ismeretlen menyasszonyát eléje vezet (*Izsák és Rebeka találkozása*). Izsák áldása → *Jákob*.

jacobean style [dzsékøbiøn sztáj]:
→ *Jakab-stílus*

jacquemart [zszakmár] <fr. 'kalapá-
csos Jakab'>: fémből, fából készült
kalapácsos férfialak; régi épületek,
rendszerint városházák tornyán levő
órán kalapácsával az időt jelzi (pl.
a velencei Márkus-templom óratornyán
1497 óta).

jadeit <sp.>, *jade* [dzszejd] <ang.>,
jade-kő: zöldes v. fehéres, márványosan
erezett féldrágakő. Kínában nagyra
értékeli, műtárgyakat, szobrocskákat
faragnak belőle. Vele rokokó, de kevésbé
értékes anyag a → *nefrít*.

Jagelló-stílus: a lengyelországi késő-
gótikus stílus (15–16. sz.) megjelölése.
(A Jagelló lengyel királyi dinasztia
1386-tól 1572-ig uralkodott.)

jaipuri zománc: → *dzsaipuri zománc*

Jakab-stílus, *jacobean style* [dzsékø-
biøn sztáj] <ang.>: angol reneszánsz
stílus I. Jakab (ur. 1603–1625) korában.

Jákob: a bibliai legendában → *Izsák*
és Rebeka fia. Ikertestvére Ézsau.
Ismertebb ábrázolásai: Ézsau eladja
neki egy tál lencséért az elsőszülöttségét
(Rembrandt rajza, London, British
Museum); ~ kezére és nyakára kötözött
állatbőrbe öltözve a szőrös kezű Ézsau
helyett anyja biztatására megkapja a
vást Izsáktól az elsőszülöttnék járó ál-
dást (Murillo: *Izsák megáldja Jákobot*,
Leningrád, Ermitázs). A földön fekvő
~ álmában az égből létrán lejjövő an-
gyalokat lát (Murillo: *Jákob álma*,
Leningrád, Ermitázs); ~ a kútnál
találkozik Ráhellal, és Ráhel atyjának,
Lábánnak házába vezeti. Ráhelért több
évig Lábánnál szolgál, de Lábán félre-
vezeti, mert Leát adja oda, és csak
további szolgálat után nyeri el Ráhel
is; idővel ~ családjával és nyájával

titokban elhagyja Lábán házát, aki
üldözi őket. Tizenkét fia Izrael 12 tör-
zsének ősatya, közülük a két legkedve-
sebb — *József* és Benjamin — Ráhel-től
született. Jákob álmában küzd az an-
gyallal, majd az angyal megáldja (Rem-
brandt, Berlin). Kánaánba visszatérté-
ben ~ találkozik Ézsauval és kibékül-
nek (Rubens műhelyéből eredő kép,
München). ~ története a vatikáni
Loggiák mennyezetképein is ábrázolva
van.

Jama, Yama: a védai (brahmanista)
mitológiában a halál istene. Kék biva-
lyon ülve, kezében pányvával ábrázol-
ják, amellyel áldozatait elfogja. Ő egy-
üttal *Dharma*, a kérlelheteretlen igazság
és törvény ura és védelmezője is
(→ *Dharmapálák*).

Jamantaka, Yamantaka: a lámaista
buddhista mitológiában a → *Dharma-
pálák* egyike. Fekete, kék v. vörös szí-
nben ábrázolják, kilenc feje, harminc-
négy karja és tizenhat lába van. Középső feje
bikafej; felette → *Mandzsusri* feje. Kezében
különböző tantrikus jelképeket
tart. Saktijával v. anélkül ábrázolják,
akinek egy feje és két karja van. Egy
legenda szerint, mikor *Jama* pusztítáni
kezde Tibetet, lakói Mandzsusrihoz
imádkoztak segítségért, aki felvette
szörnyű alakját, és Jamantaka meg-
testesülésében leigázta Jamát.

János, aranyszájú Szt.; *Krizosz-
tomosz* (354–407): a keleti → *egyház-
atyák* egyike. Konstantinápoly pátriár-
kája. Főpapi ruhában, kezében írás-
tekercesel ábrázolják. A görög keleti
egyház egyik főszentje.

János, evangélista, Szt.: a bibliai
legendában Jézus legkedvesebb tanít-
ványa, idősebb Szt. *Jakab* apostol
testvére. Állítólag ő írta *Patmosz*

szigetén a *Jelenések könyvét* (Apokalipszis). Könyvvel, iratkegrecsel ábrázolják, mellette szimbóluma, a sas, kezében kehely, amelyből kígyó emelkedik ki, ti. a legenda szerint egy pogány főpap méregpoharat nyújtott neki. Jelenítik úgy is, amint Patmosz szigetén az Apokalipszist írja (Fr. Granacci képe Budapest, Szépművészeti Múzeum). — A görög keleti ikonográfiában hosszú szakállú, kopasz idős ember, aki *Evangeliumot* tart a kezében. Az utolsó vacsoránál a keleti egyház előírásai szerint is fiatalon és borotváltan, szakáll nélkül ábrázolják.

János, Kapisztrán Szt. (1386—1456): részt vett a törökök elleni háborúban, a nándorfehérvári győzelmes ütközetben is jelen volt Hunyadi János seregében. Barátcsuhában, keresztrel v. harci lobogóval, fegyverekkel, lábánál heverő törökkel ábrázolják.

János, Keresztelő Szt.: a keresztény legenda szerint bibliai *Erzsébet* és *Zakariás* fia, Jézus előhírnöke. 30 éves korában a pusztába vonult, prédikált és keresztelt (id. P. Brueghel: *Keresztelő Szt. János prédikál*, Bp. Szépművészeti Múzeum; Ivanov: Tretyakov-galéria). Felismerte Jézust, Isten bárányának nevezte, kívánságára őt is megkeresztelte. Beszédeiben Heródes király bűnös életét ostorozta, ezért börtönbe vetették. Salome, a királyné leánya egy alkalommal a királyt táncal szórakoztatta, s jutalmul a szent fejét kapta. Állatbőrbe burkolva, hosszú szárú keresztrel, könyvvel és báránnyal ábrázolják (Donatello szobra, Firenze, Bargello). Salome táncának jelenete gyakori téma, amint ~ fejét tálcán hozzák eléje, ennek az emlékét örökítik meg a → *jánostálak*.

János, Nepomuki Szt. (1345 — 93): prágai kanonok Vencel király gyónási titok elárulására akarta kényszeríteni, megkínóztatta, végül a Moldvába dobatta. Keresztrel, pálmaággal, karingben, birétummal ábrázolják. Fejét 5 csillag veszi körül. Szobrát hidakon szokták felállítani.

Jánostál: tál v. tányér, mélyedésében a lefejezett Keresztelő Szt. János fejének plasztikus ábrázolásával. Az ilyen tálak fából v. fémből készültek a 13—17. sz.

ban; néhol János napján az oltárra tették ki őket.

jantra, yantra <szanszkrit>: jelképes diagram, vonalkombináció a buddhista művészetben.

Janus <lat.>: a rómaiak kétarcú istene. Egyik arca ifjú, a másik szakállas öreg. Egyikkel a múltba, másikkal a jövőbe tekint. A dolgok kezdése és szerencsés befejezése az ő kezében van. Rómában a tiszteletére emelt templom csak háború idején volt nyitva. Róla kapta elnevezését az év első hónapja: január.

Janus (éremkép)

Janus Pannonius

Képtár, Pécs: A múzeum állandó képtárának alapját Dr. Gegesi Kiss Pál egyetemi tanár ajándéka vetette meg 1957-ben, amely „Forgách Hann Erzsébet emlékgyűjtemény” címet kapott. A gyűjteményben 20. sz.-i magyar festők képei és rajjai szerepelnek (Derkovits Gy., Berény R., Ferenczy K., Rippl-Rónai J., Gulácsy L., Márffy Ö., Diener Dénes R., Czöbel B., Bernáth A., Kmetty J., Barsay J., Egy J., Gadányi J. stb.), valamint Forgách Hann Erzsébet 45 szobra és kb. 80 rajza. Ehhez csatlakozik Tamás Henrik jelentős gyűjteménye (főleg Rudnay Gyula és Mednyánszky László képei), amelyet Pécs városa 1959-ben évjáradékra vásárolt a tulajdonostól. Utóbb Dési Huber István rajjai és linóleummeteszetsorozata gyarapították a képtárat, amely Dési Huber Istvánné több mint ezer darabot számláló ajándékként került a gyűjteménybe. Az 1928-ban alapított Zsolnay-múzeum mintegy 11 000 db művészi porcelán őriz. — A képtár az 1904-ben megalakult *Pécsi Városi Múzeum* (ma Janus Pannonius Múzeum) egy része. Ennek régészeti osztálya gazdag őskori és népvándorlás kori anyagot őriz. Kiemelkedő részlege a zengővárkonyi korarezkori emléktároló. Jelentős a bronzkori, vaskori, római, avar és Árpád-kori anyag. Kötára az ókeresztény és koraközépkori emlékek egyik leggazdagabb

Japán növény-, madár- és virágábráz.

gyűjteménye hazánkban. — Jelentős néprajzi és természetrajzi anyaggal is rendelkezik.

Japán művészete: A történelem előtti időkből származó dolmeneken és hani-vákon (sírokban talált ember- és ló-ábrázolások agyagból) kívül csak a buddhizmus korától ismerjük ~t (6. sz.).

Japán sárkányábrázolás

A kínai művészet közvetlen hatása is csak ez időtől mutatkozott meg Japánban. Az építészeti anyaga általában a fa volt, melyet rendszerint színes lakkréteggel vontak be. Több épülettömböt magába foglaló templomaikat fal vette körül. A világ legrégibb faépülete a 7. sz. elején épült buddhista Hōryūjī-kegyelősor Nara mellett. A Heian-korszakra (8–12. sz.) az épületek belsejének gazdag díszítése jellemző. A 16–17. sz.-ban, a feudális katonai diktatúra idején hatalmas kővárak keletkeztek; a Tokugawa-korszakban (17–19. sz.) bonyolult tetőszerkezetű, dekoratív épületek jöttek létre (Nijō-palota Kyōtōban). A 19. sz.-tól kezdve az amerikai és európai modern építészeti formák fokozatosan hódítottak teret Japánban. — A szobrászat kezdettől fogva kínai hatás alatt állt. A Nara-korszak (645–707) legszebb szobrászati alkotása a

700 körül készült Va-kushiji-háromság (gyógyító Buddha) bronzszobra. A szobrászat fénykora a Kamakura korszakban (1186–1333) következett be; ekkor működött a két jeles japán szobrász, Kaikei és Unkei. A korszak monumentális alkotása Buddha hatalmas szobra Kamakurában. A 16. sz.-tól a portré-

szobrászat és az épületek dekoratív szobrokkal való díszítése is fejlődésnek indult. — A festészet korai korszakában koreai művészek közvetítették Japánba a kínai festészet eredményeit. A 8. sz.-ban a Tang-kori kínai festészet hatása uralkodott (Kondō „aranycsarnok” falfestményei). A Huan-korszakban a kínai befolyás előli elzárkózottság idején jöttek létre a japán nemzeti stílust kialakító irányok, a Kasuga- és Tosa-iskolák, melyek főleg realista törekvésű világi témákat, történeti képeket s portrékat készítettek. E kor nagy mesterei Tosa Mitsunaga, Takayoshi stb. voltak. A 16. sz. elején alakult ki Japán második nagy festőiskolája, a Kano-iskola, mely a Tosa-iskolával párhuzamosan, egymással versengve napjainkig Japán két hivatalos festőiskolája volt. Mellettük számos iskola és irányzat lépett fel a japán festészetben. Jelentősebb festőművészek voltak: Sesshu, Kano Motonobu, Kano Eitoku, Tosa Mitsunobu stb. A Yedo-korszakban az Ukiyo-e-iskola témakörét a mindennapi élet eseményeiből merítette. A 19. sz. második felétől a nyugati festészet hatása jelentkezett Japánban. A mai festészetet egyrészt az ősi tradíciók követése, másrészt a nyugati stílusú olajfestészet fejlődése jellemzi. — ~nek sajátos ága a fametszet, mely a 17. században indult fejlődésnek (H. Moronobu), s fénykorát a 18–19. században érte el. Fő képviselői: Utamaro, Hokusai, Hiroshige stb. voltak. A magas színvonalú japán iparművészet a lakk-, zománc- és textil-munkákban hozott létre jelentős eredményeket.

Japán művészeti múzeumai: Tokió
→ *Nemzeti Múzeum*, → *Nezu Fine Arts Museum*.

japán porcelán: az idők folyamán ismételtelen kínai v. koreai formaelemeket átvéve fejlődött ki helyi változatokkal. Ismertebb termékei: az → *arita porcelán* (másként hizeni v. imari), a *Seto-porcelán* fekete v. sötétbarna mázzal, a → *Satsuma-porcelán* és a *Kaga-porcelán*, amelyet ragyogó zöld, sárga és bíborvörös máz jellemez.

japoniserie [zsáponezri] <fr.>: Japánból származó műtárgy, csecsebecse.

jardinière [zsárdinjēr] <fr.> 'kertész-nő': 1. virágasztal a lakásban. — 2. gyümölcstál, gyümölcstartó. — 3. kerámiai anyagból v. fémből készült hatalmas talpas virágtartó.

Jasper Ware [dzseszpe weə]: mázatlan, fénoxidokkal színezett → *Wedgwood-edények*; a kék v. barna alapanyagú tárgyakat domborműves fehér díszítéssel látták el. 1775–80 körül jelentek meg a piacon.

jáspis <gör.>: tömött, át nem látszó, igen eltérő színű, sárga, vörös v. barna, gyenge fényű kvarc-, ill. kalcedonfésesség. A szalagos ~ különböző színű rétegekből áll.

jáspisüveg: az → *achátüveggel* rokon márványozott üveg, amelyet az olaszok Velencében, a franciák Nevers-ben készítettek a 16–17. sz.-ban.

Jáva művészete: → *Indonézia művészete*

Jázon: → *Iaszón*

Jeanne d'Arc, Szt. (1412–31): az orleansi szűz. Franciaó. legismertebb szentje és nemzeti hőse. Parasztszülők gyermeke. Látomásai voltak, amelyek Franciaó. felszabadítására buzdították. Orleanst fel is szabadította az angolok uralma alól, előkészítette VII. Károly megkoronázását Rheimsban, majd áruulás folytán az angolok kezére került, akik máglyán égették meg (*Jeanne d'Arc VII. Károly megkoronázásán*, Ingres festménye Párizs, Louvre). Lovon, páncél ingben, zászlóval v. mint parasztleányt ábrázolják (P. Dubois szobra, Párizs).

jégüveg: erősen repedezett jéghez hasonló üveg; 16. sz.-i velencei találmány. Készítési módjai: 1. az üvegpipán

levő forró üvegmasszát fúvás közben egy pillanatra hideg vízbe mártják; 2. a forró üvegmasszát apró, finom üvegtörmélkébe hengergetik és azzal eljárással az üveg felületén → *craquelé* mázú porcelánhoz hasonló apró hajszálrepedések keletkeznek.

jelkép, szimbólum <gör.>: fogalom érzékelhető ábrázolása, megszemélyesítése, tárgyiasítása. — A brahmanista és a buddhista ikonográfiában → *laksana*.

Jeremiás: → *próféták*

Jeromos, Szt. (340–419): a keresztény egyházban a nyugati → *egyházatyák*

Jeromos

közben is ábrázolják, amint cellájában a Biblia fordításán dolgozik (Antonello da Messina, London, National Gallery).

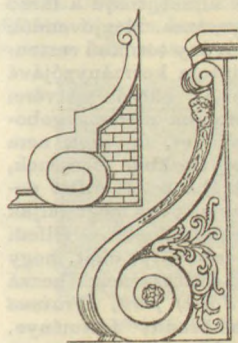
Jessze: a bibliai legendában → *Dávid* király apja. Ézsaiás próféta jövődőlésében mint a Messiás őse szerepel. A középkorban gyakori ~ fájának ábrázolása a Messiás nemzetségtáblájával, tetején Mária a gyermek Jézussal (Gyöngyöspata, r. k. templom főoltárának faragványai).

jeton [zsető] <fr.>: → *zseton*
jeu de reversi [zsó dö röverszi] <fr.> 'megfordított' szóból: → *reversi* (s)

jezsuita porcelán: európai megrendelésre készült, 18. sz.-i kínai porcelánok gyűjtőneve. Formáik és díszítésük az európai ízléshez igazodott. A megrendeléseket állítólag jezsuita misszionáriusok közvetítették.

jezsuita stílus : 1. a római Il Gesù [il dzezu] templom (G. B. da Vignola 1568-ban kezdte építeni) nyomán épült jezsuita templomok 17. sz.-i barokk stílusa. — 2. azoknak a barokk templomoknak a stílusa, amelyeket a jezsuiták Latin-Amerikában építettek. — Jellemzője a templom belsejének terem alakú kiképzése, a zsúfolt, pompázatos, de gyakran üres díszítések halmozása.

jezsuita voluta, *oromvoluta* : barokk templomok homlokzatának ormán két-

Jezsuita voluta

oldalt elhelyezett nagyobb méretű, megfordított konzolhoz hasonló, rendszert két emeletet összefogó, plasztikus csigavonalban végződő, ívelt vonalú díszítőtagozat.

Jézus Krisztus : a keresztény egyház tanai szerint a → *Szentháromság* második személye. Anyja → *Szűz Mária*,

nevelő apja Szt. → *József*. Az ókeresztény művészet szimbólumokkal ábrázolta. Ilyen : a *hal*, amelynek görög neve Ikthüsz, amelynek kezdőbetűiből a következő mondatot alkotják : Iesusz Khrisztosz Theu Hüiosz Sztóter ; ('Jézus Krisztus, Isten Fia, Megváltó'). Jelképe még a kenyér és a szőlőtöke. Az antik mitológiából átvett alakok közül Orpheusz, Hermész, a bibliai alakok közül Jónás, a Jó Pásztor stb. jelképezi. Szimbólumai közé tartozik az életfa; a kereszt jele, a Krisztus-monogram : Jézus nevének rövidítése (első három görög betűje), IHS, amelynek latin nyelvű értelmezése : Jesus Hominum Salvator ('Jézus az emberek megváltója'), a kereszt felirata INRI (ennek latin nyelvű feloldása : Jesus Nasareus Rex Judaeorum, Názáreti Jézus, a zsidó királya), az *A* és *Ω*, a görög ábécé első és utolsó betűje, amely arra utal, hogy ő a kezdet és a vég. A középkori ábrázolásokon ~ tanítványaival jelenik meg, a 12 *apostollal*,

továbbá a négy *evangélistával* v. azok jelképeivel (sas, oroszlán, ökör, angyal), trónon ülve, kezében az élet könyvével, mint *Maestas Domini* ('az Úr felsége') v. mint az Utolsó Ítélet bírója. Ilyenkor egész alakját dicsfény (mandorla) övezi, koronát visel, könyv v. írástekerces van a kezében. A középkortól kezdve ábrázolják életének egyes jeleneteit, ezenkívül a Szentháromság-képeken, majd mint *Salvator Mundi* ('a Világ Megváltója') éggömbbel és keresztrel látható. — ~ *arca kendőn* : Szt. Veronika ikonográfiai jelképe; a *gyermek* ~ *sal a karján* ábrázolják páduai Szt. Antalt, Szt. Józsefet; ~ *a vállán viszi* Szt. Kristóf; a *jászolban fekvő gyermek* ~ assisi Szt. Ferenc képein jelenik meg. — A görög keleti egyház szentképein leggyakrabban úgy ábrázolják, mint kisdedit a jászolban, mint gyermeket az Istenszülő (Szűz Mária) karján, mint tanítót a nép között, mint főpapot, amint áldást oszt stb. Ezek a képeken általában idealizálva jelenik meg az örök fiatalság és szépség jegyeivel. A megkeresztelését ábrázoló jeleneteken a Szentlélek galamb képeben van jelen, az Atyaisten pedig felhőben látható.

Jób : a bibliai legendában az istenfélő Jóbot az Úr próbára teszi, minden vagyontól és egészségétől is megfosztja. A megpróbáltatásokat felesége és barátai gúnyolódásai ellenére is türelemmel viseli. Gyakori ábrázolása, amint belpoklosan a szeméten ül, mellette felesége v. három barátja. (G. Assereto képe, Budapest, Szépművészeti Múzeum).

joga : idealista indiai filozófiai iskola, mely a földi világtól való elfordulást és az istenséggel való egyesülést helyezi tanításainak középpontjába.

jogar, *kormánypálca*, *sceptrum* <lat.> : uralkodói jelvény; a legfőbb hatalom hagyományos jelképül szolgáló, gombos fejből végződő rövid bot. Már az ókori államok királyai is használták. — Rendszerint értékes ötvösművészeti tárgy. — 1. → *Plah* egyiptomi isten számos ábrázolásán kezében ~-t tart. — 2. a keresztény ikonográfiában az Erények közül Fortitudo ('Bátorság'), ill. a szent királyok ábrázolásában szerepel. — 3. a buddhis-

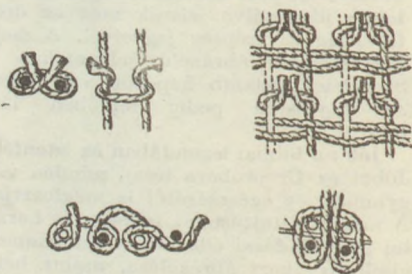
ta ikonográfiában → *vadzsra*. — 4. → *Héra* görög istennőt *királynői* ~ral ábrázolták.

jógi ülés: 1. → *ászana*. — 2. a dzsainista ikonográfiában a → *Tirthankarákat* kétszerint jógi helyzetben ülve ábrázolják.

Jónás próféta: a bibliai legendában az Úr Ninivébe akarja küldeni, hogy ott a népnek bűnbánatot hirdessen; ~ ellenszegül és más irányba hajózik. Hatalmas vihar tör ki, amelynek lecsillapítására a hajósok a tengerbe dobják őt (Poussin képe, Windsor Castle). Ekkor egy cethal elnyeli, majd Ninivénél partra teszi, ahol teljesíti a parancsot.

joragan szőnyeg: nagyméretű, durvább csomózású, újabb perzsi szőnyegfajta, vörös, fehér, kék alapszínekkel, tükrében nagy közepmedaillonnal.

jordesz csomó, *anatoliai csomó*: a török és kaukázusi szőnyegek csomózási technikája. A két láncfonalat előlről

Jordesz csomó költése

hátrafelé keresztező fonál két vége visszafordulva a láncok között bujik ki és csomót alkot. (A szó írásmódja néhány műben: ghiordes, ghiordesz.)

jordesz szőnyeg: 17–18. sz.-i kisázsiai imaszőnyeg, két oszlopos v. oszlop nélküli imafülkés mezővel, gazdag növényi kerettel → *imaszőnyeg*).

József: a bibliai legendában → *Jákob* és *Ráhel* fia. Egyik álmát elmondja testvéreinek; ebben a kévék és a csillagok leborultak előtte, ami azt jelenti, hogy ő uralkodni fog testvérein (Rembrandt festménye, Amsterdam). Álma miatt és mert atyjuk őt kedvelte legjobban, féltékeny testvérei eladják (Fereny Károly, Bp. Nemzeti Galéria),

vérrel bekent ruháit elviszik atyjuknak, és azt mondják, hogy vadállat tépte szét (Rembrandt festménye, Leningrád, Ermitázs). A fáraó tisztje, Putifár veszi meg. Idővel a bölcs szolgára bizza minden vagyonát. Putifár felesége el akarja a szép külsejű ~et csábítani, majd bosszúból ezzel a bűnnel ~et vádolja be férjénél (*József és Putifárné*, Rembrandt rézkarca; *Putifárné megvádolja Józsefet*, Rembrandt festménye, Berlin). A hamis vád miatt ~et börtönbe zárják, aki ott megfejtja a foglyok álmát, majd a fáraó álmát is megmagyarázza. Megjövendöli a hét bő és a hét sovány termésű esztendőt. A fáraó Egyiptom kormányzójává teszi őt. Később ~ éhező testvérei Kánaánból Egyiptomba mennek gabonáért; ~ fogadja őket, de azok nem ismerik fel. József titokban öccsének, Benjaminsnak zsákjába teteti ezüst poharát; amikor a szolgák azt megtalálják és a testvérek megrémülnek, ~ felfedi elöttük kiletét és felszólítja őket, hogy atyjukkal együtt költözzenek hozzá (*Jákob megáldja József fiait*, *Efraimot és Manasset*, Rembrandt festménye, Kassel; Raffaello: *József története* a vatikáni Loggiák falképein, Róma).

József, Szt.: a bibliai legendában Jézus nevelőapja. A 14. sz.-ig a bibliai jelenetek ábrázolásain mint mellékalak szerepel; halála jelenetének ábrázolása a 17. sz.-tól szokásos (*Szent József halála* G. M. Crespi, Leningrád, Ermitázs). Karján a gyermek Jézussal, ácsszerszámokkal, liliummal, kezében kivirágzott bottal, v. munka közben Máriával és Jézussal együtt ábrázolják. Az ácsok és asztalosok védőszentje.

jubé [zsubé] <fr.>: → *szentélyrekesztő fal*

Júdás, iskarióti: a bibliai legendában Jézus kiválasztott 12 tanítványának egyike, aki 30 ezüst pénzért elárulta mesterét. Az utolsó vacsora után csókkal köszöntötte, s e jelle a katonák elfogták Jézust. A tanítványoktól kissé elkülönülve ábrázolják az utolsó vacsorán, többnyire vörös hajjal, durva arvonásokkal. Attribútuma a pénzeszacskó.

Judit: a bibliai legendában csellel bejut a zsidókat fenyegető asszírok vezé-

rének, Holofernesnek sátrába, és őt le-
részegetve fejét veszi. A levágott fejet
a város falán felmutatja. Ennek láttán
az ellenség megfutamodik (Donatello :
Firenze, Loggia dei Lanzi ; Botticelli :
Firenze, Uffizi ; Michelangelo : a Sixtus
kápolna mennyezetén, Vatikán).

Jugend-stílus : a → *historizmus* ellen-
hatásaként létrejött képzőművészeti
irányzat (kb. 1896—1910) német el-
nevezése. A Münchenben megjelenő
Jugend művészeti folyóiratról kapta
a nevét. Célja egy új, növényi elemeket
stilizáló, lineáris kompozíciójú díszítési
rendszer alkotása volt, minden régi

Jugend-stílusú díszítmény

elem elvetésével. Az irányzat annak
idején erősen befolyásolta az iparművé-
szetet, a használati grafikát, a női diva-
tot, a bútorstílust, sőt helyenként az
építészeti dekorációt és a festészetet is ;
a szobrászatban csak igen kis mértékben
jelentkezett. — Ausztriában és Mo.-on
→ *szecessziós stílus*nak, Franciaó.-ban
→ *art nouveau*-nak nevezik.

Jugoszlávia művészete : Az ország
területén az ókorból a görög és római,

valamint a bizánci művészet emlékeit
találjuk. A későbbi korokban erős a tö-
rök, olasz (velencei) és osztrák hatás.
A 19. sz. végén és a 20. sz. elején a fes-
tészetben a francia impresszionizmus
volt uralkodó. Francia hatás észlelhető
továbbra is P. *Dobrović* (1890—1942),
J. *Job* (1895—1936) és S. *Šimanović*
(1896—1942) művein. A szobrászat
legjelentősebb alakja a horvát I. *Meštro-
vić* (1883—), akinek robusztus for-
maképzése hazájának határán túl is
nagy hatást gyakorolt a kortársakra.
A II. világháború után többek között
a szocialista-realista állásponhoz köze-
ledik Đ. *Andrejević-Kun* (1904—) fes-
tő és grafikus, valamint a realista törek-
vésekről tanúskodó K. *Hegedušić*
(1901—) festő, de széles körben tért
hódítottak az absztrakt művészeti irány-
zatok is.

Jugoszlávia művészeti múzeumai: Beo-
grad-Belgrád → *Narodni Muzej*; Zagreb-
Zágráb → *Galerija Jugoslavenske Aka-
demiju Znanosti i Umjetnosti*.

junger Dienst <ném.> : → *bordatartó*

Juno <lat.> : → *Héra*

Jupiter <lat.> : → *Zeusz*

Jupiter-oszlop : négyzetes talpazaton
álló, relieffel díszített oszlop, tetején
álló v. egy kígyótestű Gigász ellen har-
coló római isten alakja. Jupiter-oszlopok
Franciaó.-ban, Belgiumban és Németo.-
ban maradtak fenn az i. sz. 180 és 250
közötti időből.

Jurojin [dzsurodzsin] : a népszerű
hét japáni szerencseisten egyike.

jury [dzsúri] <ang.> : → *zsűri*

Juventas <lat.> : → *Hébé*

gibb csempék valószínűleg Svájcban készültek a 8—9. sz.-ban. A tarka → mázas (ólom- és ónmázas, vegyesmázas) csempéket Európában legelőször a → budai majolika műhelyben készítették 1480 körül. A gótikus és reneszánsz koriak figurális ábrázolásúak, a 17. sz.-tól általános a növényi ornamentika. A 18. sz.-i barokk és rokokó kályhák nagyméretű alkatrészei már nem csempék.

Gótikus kályhacsempe a budai vár ásataiból

kályhaszem, szemeskályha : a kályhacsempe, ill. a belőlekészített kályha elődje. A különféle edény alakú ~eket öblükkel kifelé v. befelé fordítva a tapasztott kemence oldalába falazták. A fejlődés során a ~ek négyszögletűek lettek (→ kályhacsempék), és önálló tüzelőberendezéssé alakultak át. A magyar nép körében sokáig használatban maradt.

Káma, Kámadéva : a védai brahmanista mitológiában a szerelem istene. Ábrázolásaiban papagájon nyargal, virágos íjjából lött virágnyalakkal ébreszt vonzalmat a férfiakban és nőkben.

Kamarezs-vázák : sötét alapon világos színű növényi motívumokkal díszített, fékony falú agyagedények; a bronzkori krétai művészet jellegzetes emlékei. Virágkoruk az i. e. 19—18. sz. volt. Nevüket egyik lelőhelyükről, a krétai Kamarezs-barlangról kapták.

Kambodzsa művészete : Építészetét az arányos formaérzék és a kőplasztikai díszítés gazdagsága jellemzi. A 9. sz. végétől lépcsős piramis alakú templomokat építettek. A 12. sz.-ból hatalmas építészeti emlékek maradtak fenn (Angkor-Tom város és Angkor-Vat templomtömb). A 14. sz.-tól ~ hanyatlásnak indult, csupán a népi iparművészet (ötvösség, selyemszövés stb.) fejlődött. A 19—20. sz.-ban zománcozott ólomlapokkal díszített fatemplomok épültek (pl. az „Ezüstpagoda” Phnom Penhben).

káma, cameo <ol.> : domborműves ábrázolással díszített → *gemma*.

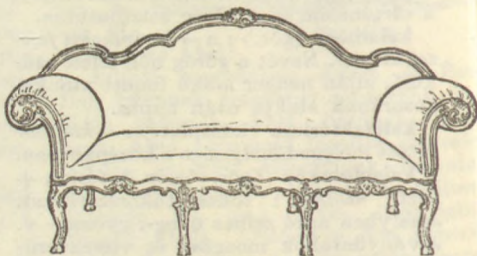
kamennaja baba <or. 'kőasszony'> : az SZU területén (D-Oroszo., Kaukázus, Közép-Ázsia, Szibéria, Mongólia) talált, 1—4 m magas kőalakok népies orosz elnevezése. A figurák türk törzsek i. sz. 500—1000 között emelt siremlékei. Ülő v. álló férfi- v. női alakot ábrázolnak, amelyek rendszerint ivószarvat v. serleget tartanak összekulcsolt kezükben.

kamuka : a → *damaszt* régi magyar elnevezése.

kámza <lat.-ból> : a szerzetesek durva szövetből készült, bő öltözéke; derékban kötéllel fogták össze, hátul csuklyával látták el. Eredetileg a bencések viselték.

Kanada művészeti múzeuma : Ottawa → *National Gallery*

kanapé <fr.> : háttámlával és karokkal ellátott széles, kárpitozott ülőbútor legalább két személy részére.

Kanapé

kanavász <ol. 'kender' szóból>, *canevas* [kävá] <fr.> : vastag v. közepes vastagságú pamutfonalból készült, egyenletesen lyukacsos szövetemű, a keresztiszemes v. gobelintésű hímzés alapanyaga. Régebben csak kenderből készítették; innen az elnevezés.

kanalló : nyílt tűzhely, a középkorban és a reneszánsz idején a kályha mellett a gazdagok lakásának fontos díszítőeleme volt, építészetileg kiképzett keretével és párkányával, amelyek gyakran márványból készültek. A párkány óra v. → *kanallókészlet* elhelyezésére kinalkított, föléje tükör v. festmény került. A tűzhely előtt díszes fémrács (szikrafogó) állott.

kandallókészlet: összetartozó három dísz tárgy: két karos gyertyatartó között állóra, v. két azonos váza között egy másformájú, de megegyező ékítményű díszedény. A franciák hozták divatba XIV. Lajos (ur. 1643—1715) korában.

kandeláber, candelabrum <lat.>: talpazatos, oszlopos törzsű, tálban, csészében v. karokban végződő, rendszerint nagyméretű, díszesen kiképzett állvány gyertya v. egyéb világítóanyag számára. Fából, fémből v. márványból készítik. Művészi példái az olasz reneszánsz ~ek.

kane (japán): → *harang*
kanéphoré <gör. 'kosárvivő': a vallásos szertartásokban fején kosarat vivő női alak ábrázolása az antik görög szobrászatban. Gyakran → *kariatidaként* alkalmazzák.

kanna: hengeres, körteidomú v. gömbös testű, kiöntőcsöves és fedeles folyadéktartó edény. A régi magyar nyelvhasználatban mindig hengeres testű, nagyobb méretű (kb. 25—40 cm magas) vizes v. borosedény.

kannelúra (fr.-ból), *rhabdószisz* <gör.>, *vájat*: félkör v. félellipszis keresztmetszetű függőleges vájatok az oszlop v. pillér törzsén. A dór oszlop ~i éleken találkoznak, az ión és a korinthoszi oszlopon a vájatokat lemezek választják el. Számuk változó; a dór oszlopon 16—20. A reneszánsz idején az oszlop alsó részén a ~kat gyakran pálcákkal töltötték ki.

kánon <gör. 'szabály': a szobrok és épületek arányát meghatározó szabályok összessége v. e szabályok szerint készült mű.

károntáblák: a katolikus templomokban az oltárra helyezett, rendszerint két kisebb és egy nagyobb tábla, többnyire díszes faragott és aranyozott keretben, amelyek a mise állandó szövegét tartalmazzák.

kanóposz, canopus <lat.>: az ókori egyiptomi temetkezéseknél használt

alabástrom v. agyagedény. A műmiák belső részeit 4—4 ~ban helyezték el a sírokban. Fedeleiket a 4 védőszellem fejszobra díszítette. Ezeket az edényeket az Alexandria melletti Kanóposz városban gyártották. Innen az elnevezés, amelyet újabban átvittek az etruszkok emberfej-fedeles hamvvedreire is.

kantharosz <gör.>: talpas és füles antik görög borosserleg v. kancsó.

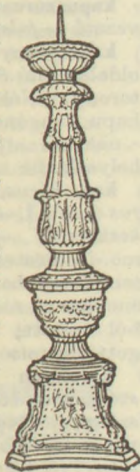
Kantoni Múzeum, Kanton (Kínai NK): Értékei közül kiemelkedik a város legrégebb buddhista templomából származó Tang-kori faszobrok gyűjteménye. A Sehvan agyagműves város múltjára vonatkozó anyagban a helyszínen még meglévő égetőkemencék kicsinyített modelljeit is bemutatják. A Ming-korból kevesebb, a Csing-korból annál több kerámiát őriz a gyűjtemény.

kaolin, porcelánföld: földpátok mállásából keletkező fehér agyagföld, a → *keményporcelán* alapanyaga. Nevét a kínai Kau-Ling hegyről kapta.

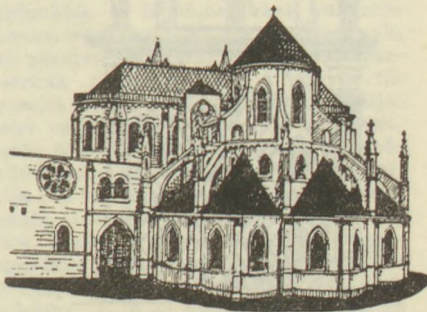
Kapisztrán János: → *János, Kapisztrán*

kápolna, capella <lat.>: kisméretű önálló v. templomhoz kapcsolódó építmény. A Karoling birodalomban (751—987) a koronázási jelvényeket tartották benne, később alakult át istentisztelet céljára szolgáló helyé. A 12—13. sz.-i francia székesegyházakban s ezek hatására egybeült is a → *szentély* körül sugáralakban helyezkednek el (→ *kápolnakoszorú*); később a hajók oldalához is kapcsolnak ~sorokat. Bizonyos esetekben → *kettős kápolnákat* alkalmaznak.

kápolnakoszorú: a szentély körüljáróhoz csatlakozó kápolnák sorozata. Több-

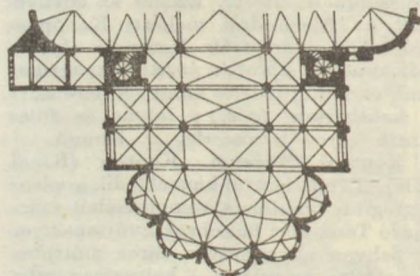

Kandeláber

Kápolnakoszorú (nézet)

nyire félkörös záródásúak, és tengelyeik meghosszabbítva sugarakként egy pontban találkoznak. Különböző szentek

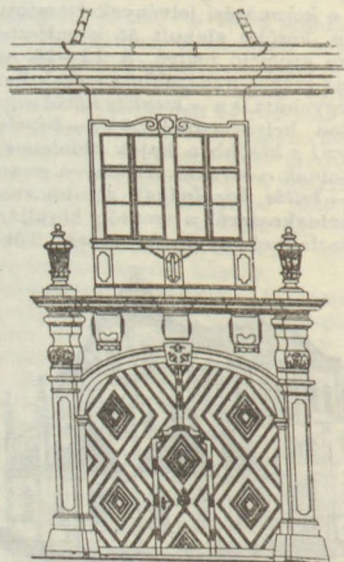

Kápolnakoszorú (alaprész)

tiszteletére szolgáltak. Francia eredetű, de Európa-szerte elterjedt elrendezési típus.

káptalanterem : a → kolostornak rendszerint a sekrestye mellett elhelyezett terme, a szerzetesek gyülekezőhelye.

kapu, kapuzat : az épület főbejárata, amely szárnyal v. szárnyakkal zárható. A művészi módon kiképzett, gazdag plasztikus díszítéssel ellátott ~ a → portála.

Zárterkélyvel kombinált gazdag díszítésű barokk kapu (Budapest, Pala u. 8)

kapualj : általában emeletes polgárházak (paloták) kocsibejáró tere az utca és a ház udvara között. Az utca felé a kapu zárja le; rendszerint belőle nyílik a lépcsőház. A középkori ~akat donga- v. keresztboltozatokkal boltozták be, és → *ülőkalké*ekkel díszítették. Az utóbbi ~-típus a budai Vár polgárházainak jellegzetessége.

kapusoros : a várból a várkapuhoz vezető → *falsoros*.

kaputorony : a kapu egyik v. mindkét oldalán álló és annak védelmét szolgáló torony. Néha a kapu magának a ~nak az aljában helyezkedik el.

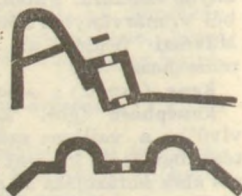
kar, kórus, chorus (lat.): 1. → *énekkarzat*. — 2. mo.-i protestáns templomokban az énekkar részére fából épített, faragott, festett díszü emelvény (karzat).

karabagh szőnyeg : a → *kabrisztán szőnyeggel* rokon kaukázusi esomózott szőnyeg. Gyakori a cékla- v. cinóber-vörös lépcsős szélű, medaillonos díszítmény. (A Karabah Hegyvidék AT autonóm terület az Azerbajdzsáni SZSZK-ban.)

karamani, kelim, kilim : → *kárpit*-szövésből készült, rendszerint ferde vonalú, geometrikus mintájú, kisasziái v. kaukázusi takarók, szőnyegek gyűjtőneve. Ezek a területeken évszázadok óta készülnek; a régi darabok szín-harmóniájuk miatt igen kedveltek. Sajátságuk, hogy ahol a mintában két szín a láncfonalakkal párhuzamosan egyenes vonalban található, ott a szövés módja természetesen folytán részek keletkeznek; ezeket keleten nyitva hagyják, míg nyugaton mindig összevarrják. Ilyen szövésmóddal készült a torontáli szőnyegfajta is.

karashishi [karasisi] (japán) : Kínából Japánba átszarmazott stilizált orosz-lán-ábrázolás. Sokszor előfordul mint istenségek hordozója, templomok, paloták bejáratának őrzője stb.

karavanszeráj (perzsa) : alvóhelyiségeket és istállókat magába foglaló, udvart körülzáró török, arab, perzsa

Kaputorony

vendégfogadó a karavánok útjába eső helységeken v. kutak mellett.

karbunkulus <lat.-ból>: vörös színű drágakövek (rubin, gránát, spinell) régi elnevezése.

karcolótű: a rézkarcok előállításának segédeszköze. Nem túlságosan éles hegyű tű; szorítócsavaros, fafoglatos nyúló helyezve használják.

kard: vágó- és szúrófegyver. Alkatrészeinek (penge, markolat, keresztvas) minősége és formája koronként és népenként változott. — A bronzkor óta ismeretes. A feudalizmus idején a főurak ruházatának fontos kelléke volt (*díszkard*). — Ikonográfiai tekintetben:

1. → *Thészeusz*. — **2.** a keresztény ikonográfiában egyes angyalok, arkangyalok, próféták, a katona-szentek, királyok és azoknak a vértanúknak jelvénye, akiket lefejeztek. Az apostolok közül idősebb Szt. Jakab, Máté, Pál, Tádé és Tamás attribútuma. — ~ *dal* ábrázolják az erények közül Fortitudót. ~ *dal* átszúrva ábrázolják Szt. Lambertet; ~ *ot* szúrtak Szt. Lucia nyakába. ~ *dal* átszúrta könyv Szt. Bonifác attribútuma. — ~ és *méreg* Szt. Mihály és az Erények között Justitia jelvénye. — *Tüzes* ~ Mihály arkangyal attribútuma. — **3.** *khadga*

<szanskrit>: a brahmanista ikonográfiában Durga istennőt (→ *Párvatí*) rendszerint ~ *ot* emelve ábrázolják, a buddhista ikonográfiában a Tan védelmének, az igazság győzelmének, az érzelemnek jelképe.

kariatída <gör.>: felöltözött, álló nőalak szobra, fején kis párnataggal; oszlop v. pillér helyett tartóelemként alkalmazott szobor. Leghíresebbek az athéni Erekhtheion -i. Az elnevezés az ókori görögo.-i Karia városától ered, ahol Artemisz istennő ünnepe a fiatal lányok fejükön virágkosarakkal vonultak fel.

karikatúra <ol. 'túlzás' szóból>: a legzetes emberi vonások túlzott kiemlése, torzítása, humorisztikus v. szatirikus célú ábrázolása. A különböző

korokban éles fegyvernek bizonyult a társadalmi-politikai harcokban. A ~ kiváló mesterei: W. Hogarth (1697—1764); Fr. Goya (1746—1828); G. Cruikshank (1792—1878); H. Daumier (1808—79); G. Grosz (1893—1959); *Kukrinjicszi* (M. V. Kuprijanov, 1903 —, P. N. Krilov, 1902— és N. A. Szokolov, 1903—). Mo.-on kiváló mesterei Jankó János (1833—96), Vértes Marcel (1895—1961), Major Henrik (1895—1948) stb. voltak.

karkendő: → *manipulus*

karmazsin <arab>: kissé kékes árnyalatú élénkpiros szín.

kármin <arab—lat.-ból>: a mexikói bibortetű testének színes anyagából (cochenille [kosenijj]) mésszel és agyaggal készített piros festék.

karoling művészet: a frank birodalom művészete a Karoling-dinasztia uralkodása idején (751—987). Különösen építészete (achenai Münster) és miniatúra-festészete volt jelentékeny, amelyben a későantik-bizánci hagyományt plántálta át a német korarománba.

kárpit: a falakat és falnyílásokat borító díszítő textiliák gyűjtőneve. Eredetileg belső sátorborítás, ajtó- v. ablakfüggöny volt. Később kézzel szőtt, majd nemesebb anyagokból (gobelin, brokát, selyem stb.) készült. Néha a papírból v. más anyagból készült fali tapétát is ~ *nak* nevezik.

kárpitszövés, gobelinszövés: technikája a vászonszövéstől abban tér el, hogy annál egyenértékűek az egymást keresztelő szálak, itt pedig a láncfonalakat teljesen elfedik a mintát alkotó vetülékfonalak. Ahol a különböző színű vetülékfonalak a láncfonalakkal párhuzamosan, egyenes vonalban találkoznak, ott réseket alkotnak, amelyeket összevarrnak (→ *karamani*). A szövés főmezejét önálló, zárt kompozíció alkotja, ezért csak kézműves munkával készíthető. A ~ termékei a nyugati díszítőművészet sajátos alkotásai. Két technikája: a vízszintesen elhelyezett láncfonalú → *basse lisse*, valamint a → *haute lisse*, amelynél a mintakarton a függőleges lánc mögött van, és a szövő tűkőrrel dolgozik. Ez a nehezebb és finomabb technika. — A ~ történeti fejlődése az ókori Egyiptomban (i. e. 2. évezred),

Kariatída

kazamata <ol. 'fedett ház': 1. vár-
védelmi berendezés; a várfalak belső
oldalához csatlakozó, egy- v. többeme-
letes, boltozott, rendszerint föld alatti
helyiségek, folyosók együttese, a védő-
őrség fedezett átcsoportosításának, gyű-
lekezésének stb. helye. — 2. átvitt
értelemben föld alatti börtön.

kazeinfestés <lat. 'sajt' szóból>: a fal-
festésnek az a módja, amikor a festék
köötőanyaga kazein (tejfehérje)
és oltott mész keveréke. Rend-
szerint száraz vakolaton alkal-
mazzák.

kazetta <ol. 'ládikó': 1. fá-
ból, fémből, elefántcsontból v.
más anyagból készült, többnyire
művészi díszítésű kis láda; ék-
szerek, csecsebecsék, esetleg
ereklyék, emléktárgyak őrzésére
szolgál. — 2. az egymást ke-
resztelő mennyezetgerendák ál-
tal alkotott mélyített mennye-
zetmező. (→ *kazettás mennyezet*)

kazettás mennyezet: vízszin-
tes mennyezetek v. boltbélletek
mélyített rekeszek (kazetták)
alakjában való kiképzése. A
→ *nyitott fedélszékből* fejlődött ki;
sematikus szerkezete az egymást ke-
resztelő mennyezetgerendák rendsze-
rén alapul. A négyszögű v. ritkábban
kör alakú, ill. sokszögű, párkánylecckel
tagolt, bemélyedő kazettamezőket ro-
zettákkal, faragásokkal, aranyozással
v. festéssel díszítették. Az ókori római
és a reneszánsz építészet kedvelt tér-
fedése. Heltai Gáspár (kb. 1520–75)
rekeszes mennyezetnek, a régi magyar
szövegek *táblás mennyezetnek* nevezik.

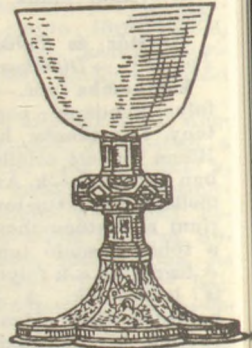
kazula, casula <lat.>: → *miseruha*

kecske: 1. → *Amaltheia*. — 2. a ke-
resztény ikonográfiában a hét főbűn
közül a Bujaság jelképe; a reneszánsz
világi ikonográfiában Nagy Sándor csá-
szár attribútuma. — 3. *kecskelábbal*
a → *Faunokat* és a → *szatírokat* ábrázol-
ták a római és a későbbi időkben. —
4. *kecskeszarvval* → *Pán* erdei istent
ábrázolták.

kegykép: 1. vallásos tárgyú festmény
v. szobor, amelyet szentek, mártírok
csodatevőnek vélt ereklyéit őrző kegy-
templomokban és búcsújárhelyeken
vallásos tiszteletben részesítenek. —

2. ugyanilyen tárgyú kis alakú képek,
amelyeket a hívők épülésére készítettek.
A 15. sz.-ban ezek legtöbbször grafikák,
még pedig → *egyleveles* v. *egyoldalas*
nyomatványok.

kehely, calix <lat.>: talpas ivóedény;
a katolikus egyházban a szentmisénél,
a protestáns egyházakban az úrvacsora
osztásánál használják. Eredetileg fából,
üvegből, később nemesfémből v. aranyo-

Római és gótikus kehely

zott rézből készült. Három fő része:
a talp, a → *nodus* (szárgomb, a ~ fogó-
gombja) és a → *cuppa* (a ~ csészéje).
A gótikus korban alakja tagoltabb, a
talp és cuppa (ill. az azt körülfogó kosár,
→ *párta*) közé kerül a szár (*stílus*),
amelynek közepén foglal helyet a nodus,
rajta a → *rotulusok*, alatta és fölötte
a → *szárgyűrűk*. Ez a szerkezeti felépítés
később is megmarad, csupán a díszít-
mények és az egyes elemek alakja vál-
tozik az uralkodó stílus szerint. A ~
tartozéka az ugyancsak nemesfémből
készült tányérka, a → *patena*. — A ~
a keresztény ikonográfiában Szt. Otília,
aquinói Szt. Tamás attribú-
tuma. — *Kehellyel és ostyával*
jelentik meg Szt. Bonaven-
turát, Borbált, Onofriust,
Otíliát és az erények közül
Fidest (Hit); *Kehellyel, mely-
ből kigyó jön elő* Szt. Benedek
és János evangélistát
ábrázolják.

kehelyfejezet: gótikus osz-
lopfőforma; a → *fejezet* ke-
helyszerű meghosszabbítása.

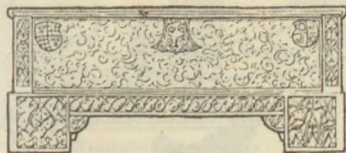

Kehelyfejezet

kehelytakaró, velum (lat.): a *misérühával* egyező anyagú, négyzet alakú terítő; a miséhez felszerelt kehely takarója.

kéjlak: 1. *Lustschloss* (ném.): a 18. sz.-ban luxuscélrá épült, kertben, parkban álló ház, ill. kastély. — 2. *kerti ház*. A 18. sz.-i kastélyok parkjában álló kis épület, amelyben az uralkodók v. főurak szűk körben szórakoztak. (→ *kaszinó, 1.*)

kelengyeláda, menyasszonyi láda, casone (ol.), *Truhe* (ném.), *wedding chest* [ueding cseszt] (ang.): ruhanemű,

Gótikus kelengyeláda

kelengye tárolására és megőrzésére szolgáló nagyobb láda, amelyet faragásokkal, aranyozással és profán jeleneteket ábrázoló festményekkel díszítettek. A 16—17. sz.-ban díszes kivitelű bútór; a szekrény divatba jöttével jelentősége csökkent. A népi berendezési tárgyak között tovább él.

Keletázsiai Művészeti Múzeum, Hopp Ferenc Keletázsiai Múzeum, Budapest: Ázsia művészeti emlékeinek központi gyűjteménye. Alapját Hopp Ferenc kelet-ázsiai gyűjteménye vetette meg, amelyet villájával és keleti kö emlékekkel díszített kertjével együtt 1919-ben végrendeletileg az államra hagyott; ezt az anyagot Schwaiger Imre ajándékai és Felvinczy Takáts Zoltán külföldi tanulmányúttjai alkalmával beszerezte vásárlásai jelentős mértékben gyarapították. A mintegy 4100 műtárgyból álló anyag azóta a többi országos múzeumok kelet-ázsiai anyagával bővült: a *Szépművészeti Múzeumból* Vay Péter, a *Néprajzi Múzeumból* Zichy Jenő és Xantus János gyűjteménye, valamint a *Nemzeti Múzeum* és az *Iparművészeti Múzeum* keleti műtárgyai kerültek gyűjteményébe. A felszabadulás után Fettiék Ottó, Bozóky Dezső és Ágai Béláné hagyatékával és Wartha Vince értékes kerámia-gyűjteményével gyarapodott; 1945 óta

foglalkozik a közel-keleti országok műtárgyainak gyűjtésével is. Közel 20 ezer műtárgyat tartalmazó gyűjteménye gazdagon mutatja be India, Hátsó-India, Indonézia, Japán művészetét. A kínai művészet emlékei újabban önálló kiállításán, a volt Ráth György Múzeum épületében nyertek elhelyezést. A gyűjteményben lakk-, elefántesont-, cloisonné-tárgyak, bronzok, jade-, hegyikristály- és féldrágakövek, japán kardok, több ezer fametszetlap, festmény, tekeres, faszobor, fametszetekkel illusztrált könyvek és kispasztikák találhatók. — A múzeum jelenleg az → *Iparművészeti Múzeum* szervezetéhez tartozik.

keletelés, orientálás: a templom v. épület tengelyének kelet-nyugati irányú beállítása. A középkori keresztény templomépítészetben a liturgia előírta, hogy a templom szentélyének (az → *apszisnak*) kelet felé kell néznie. Ennek megfelelően a román kori és a gótikus templomok hajójának hossztengelye mindig kelet-nyugati irányú, és a főbejárat nyugat felé néz. A görög keleti egyház építészete később sem tér el az egykor kötelező tájolástól.

keleti gránát: → *almandin*

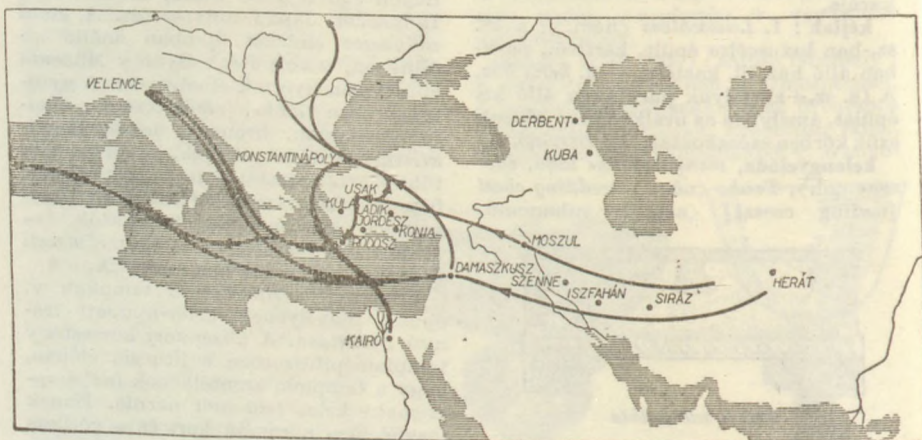
keleti hímzések: a 17—19. sz.-i perzsa és török hímzések gyűjtőneve. Általában fehér vászonalapon készülnek színes gyapjú- és selyemfonállal, néha egy-egy aranszál közbeiktatásával. Díszítőművészetük mindig növényi.

Keleti Kultúrák Múzeuma, Muzej Vosztocnih Kultur, Moszkva: az SZU közép-ázsiai és a Kaukázuson túli köztársaságaiban és általában Ázsia országaiban (Kína, Mongólia, Korea, India, Japán, Irán stb.) élő népek képzőművészeti alkotásait őrző, 1918-ban alapított múzeum.

keleti szőnyeg: Ázsia mohamedán vidékein és Kína némely részén szövés-sel v. csomózással készült szőnyeg. Legfontosabb csoportjai: kisázsiai, anatóliai, kaukázusi, perzsa, indiai, *turkomán* (bokhara), közép-ázsiai és kínai szőnyegek. E csoportokon belül több fajta van. Magyar vonatkozásúak a kisázsiai szőnyegek; sok került belőlük a 16. sz.-tól keleti kereskedők révén Erdélyen keresztül hazánkba. Anyaguk rendszerint gyapjú, ritkábban selyem.

A színezés növényi eredetű festékekkel történt. A ~ egyrészt a rajtuk látható mintáról (vázás, golyós stb.) nevezik el,

jeleneteket, állatharcokat, virágmotívumokat stb. ábrázoló, gyakran selyemmel csomózott, arannyal, ezüsttel átszőtt,

A keleti szőnyegek útja Európába

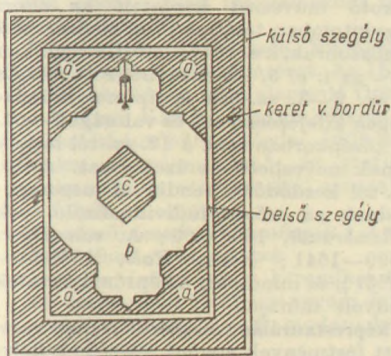
másrészt arról a városról (vidékről), amelyben v. amelynek közelében készültek (pl. *usák*, *erdélyi*, *jordesz*, *ladik*, *kula szőnyeg*). Muzeális értékűek a 16–17. sz.-i kaukázusi → *örmény szőnyegek*. A 16–17. sz.-i Perzsiában, a Szefevida uralkodók udvari műhelyeiben művészek rajzai szerint, vadász-

páratlan értékű szőnyegek készültek. Perzsa mintára Indiában és a török szultáni udvarban is voltak szőnyegműhelyek. E régi, művészi ~ek nem általánosan ismertek. A kisázsiai szőnyegszövés becses termékei az → *ima-szőnyegek*; ezek tükre a mecset boltozatos imafülkáját ábrázolja. A lakás-

A fontosabb kisázsiai szőnyegközpontok

díszül szolgáló, népszerű, 19—20. sz.-i ~ek háziiparszerűen v. európai kereskedőcégek Keleten létesített műhelyeiben készülnek.

Kisázsiai szőnyegséma

a sarkok, b tükör v. mező, c medaillon

kelim, kilim <török>: 1. leginkább faliszőnyegnek v. terítőnek használt színes szőnyeg (→ *karamani*). — 2. szögben találkozó ferde, lapos öltésekkel álló hímzés.

kelta művészet: az ókelta művészet, amely Mo. nyugati részétől Németo.-on és Franciaó.-on keresztül egészen Íro.-ig elterjedt az i. e. 5. sz.-tól egészen időszámításunk kezdetéig. A brit szigeteken i. sz. 150-ig virágzott. Lényegében a → *La Tène-kultúra*val azonos. Jellemzői a félig növényi, félig absztrakt díszítmények, S alakú és vízcepp alakú motívumok, továbbá az erősen stilizált állatalakok és emberi maszkok. — Az *újkelta* művészet időszámításunk kezdetétől a 12. sz. végéig virágzott, főként Íro.-ban. A spirális, állatalakos és szalagfonatos díszítő motívumokat egyaránt, sokszor egymás mellett is alkalmazta. A 7—8. sz.-ban főleg a miniatúrafestészetben alkotott kiváló (Book of Durrow, Book of Kells); hatása az egész európai könyvfestészetben érezhető volt. A 9—10. sz.-ban híresek a kelta fémművesség termékei (Tara- és Hunterston-fibula, Ardagh-kehely stb.). A 11. sz.-tól elszegényedik.

kemenáta <szláv 'szoba'>: fűthető kis szoba a középkori várban; főként a várúr és vendégei lakó- és hálószobáinak neve.

keményeserép: az agyagáruk egyik fajtája: átmenet a porcelán és egyéb kerámia között. J. Wedgwood (1730—95) angol keramikus találta fel 1768-ban. Az ónmázás fajanszot felülmúló tulajdonságai, használhatósága és a porcellánál olcsóbb volta miatt gyártása hamarosan elterjedt. A matricás díszítést ~en alkalmazták először. Hazánkban a 18. sz. végén Holicson, a 19. sz. első felében számos műhelyben készült (Tata, Pápa, Városlőd stb.). Minthogy könnyen reped, a tartósabb porcelán kiszorította a használatból.

keményporcelán, pâte dure [pát-dür] <fr.>: a valódi porcelán kaolinos anyaga szemben a kaolint nélkülöző → *lágyporcelánnal*; kiégetéséhez igen magas hőfok szükséges.

kendő: a keresztény ikonográfiában Nagy Szt. Gergely attribútuma. — *Kendő Jézus arcával*: Szt. Veronika ábrázolásain fordul elő (Veronika kendője).

kenotáf <gör. 'üres sír', *cenotaphium* <lat.>: olyan halottak jelképes sírja, akik harcban estek el, v. a tengerbe fulladtak, és holttestüket nem találták meg.

kentaurok: 1. a görög mitológiában félig ember-, félig lótestű lények. Szilaj,

Kentaurok

vad természetűek. Kiemelkedik közülük a böles → *Kheirón* (Cheiron), Akhilleusz, Aktaion és Aszklépiosz nevelője. A lapithák királyának menyegzőjén az egyik ittas kentaurok megtámadta a meny-

asszonyt. Ebből keletkezett a kentaurok és lapithák harca, amely az utóbbiak győzelmével végződött. — 2. a középkori keresztény ikonográfiában az eretnekeket v. magát az ördögöt szimbolizálják. — 3. a reneszánsz világi ikonográfiában a brutális ösztön jelképei.

kenyér: az ókeresztény művészetben Jézust jelképezi. A ~ és hal ábrázolása a csodálatos kenyérszaporítás történetére utal. Ápád-házi Szt. Erzsébet ~et nyújt a szegényeknek; Tolentinói Miklóst betegségében Mária táplálta ~rel, Szt. Rókusnak pedig egy kutya hordott ~et remetesége idején. Szt. Gallus ~et ad egy medvének, amely egy hasáb fát nyújt neki át. *Holló csőrében ~rel*: Szt. Benedek és remete Szt. Pál attribútuma. — *Három ~rel* szokták ábrázolni a görög keleti ikonográfiában Melkhizedek pátriárkát.

kép: falfelületre, vászonra, fára, fémre, elefántesontra v. papírra festett, v. rajzolt ábrázolás.

képarechitektúra: a → síkkonstruktivizmus egyik irányzata. A név Kassák Lajostól ered.

képátvilágítás: festmény festékrétegének és alapozásának röntgensugarakkal való vizsgálata és lefényképezése, a mű eredetiségének és az esetleges átfestéseknek megállapítása céljából.

képes kárpit: a → *falkárpit* (gobelin) régi magyar neve.

képfaragás: a *szobrászat* régi magyar neve.

Kephalosz <gör.>: → *Cephalus*

képirás: 1. *piktográfia*: az írás legkorábbi foka, amely valamilyen tárgy lényegét néhány vonással lerajzolt v. lefestett képpel ábrázolja gondolatközlés céljából. — 2. a festészet régi magyar neve. — 3. → *még ideográfia*.

képmás, portré, portrait <fr.>: az egyén individuális ismertetőjegyekkel való ábrázolása a festészetben, grafikában, szobrászatban, éremművészetben. A művészi ábrázolás egyik legősibb fajtája. — A festett ~ lehet: *egész alak*; *térdkép* (csak festmény), amelyen az ábrázolt személy térdig látható; *arkkép, mellkép* a felső test kisebb-nagyobb részével és csupán *fejkép*. Továbbá ábrázolhatja az arcot szemben (en face [áfász]) v. oldalnézetben (en profil

[áprofil]). A szobor~t, amely az ember fejét és a törzs felső felének kisebb v. nagyobb részét ábrázolja, mellszobornak (→ *büsz*t) nevezzük. — A ~okat alkotó művészet kezdeteit az ókori Egyiptomban találjuk (Tell el-Amarna-i mellszobrok, i. e. 1375–50). Görögö-ban a ~ az i. e. 5. sz.-ban virágzott fel. Az i. sz. 2–3. sz.-beli egyiptomi múmiaképek kifejezéssel teli és valóságú ~ok. A középkorban csak a 12. sz.-tól látunk ~nak nevezhető ábrázolásokat. A 15. sz.-tól kezdődőleg rendkívül megszaporodnak az erősen individualizáló ~ok (*Rembrandt*, 1606–69; *A. van Dyc*k, 1599–1641; *Frañs Hals*, 1580/81–1666), és mindmáig a képzőművészetek kedvelt műfaja.

képre Restaurálás: megsérült, színét vesztett festmények eredeti jellegének helyreállítása, konzerválása, a hamisításnak minősülő túlzott kiegészítések eltávolítása, ugyanakkor annak figyelembevétele, hogy a képet nem szabad kiegészítéssel v. ráfestéssel megváltoztatni.

képrombolás, ikonoklasztázia, ikonoklaszmosz <gör.-ből>: 1. Krisztus és a szentek képeinek elpusztítása azzal az indokolással, hogy a szentképek tisztelete bálványimádás. III. Leo bizánci császár 726-ban megtiltotta a képek imádását; ő és utóda, V. Konstantinusz bezáratta a kolostorokat, és elkobzott földjeiket hűbéri birtokként szétosztotta hívei között. 843-ban azonban újra engedélyezték a kolostorok működését és a képek tiszteletét. — 2. így nevezik a templomok oltárképeinek, szobrainak a reformáció idején, a 16. sz.-ban előfordult elpusztítását is.

képszék: a → *friz* magyar elnevezése.

képtár: → *művészettörténeli gyűjtemények*

képzőművészet: szobrászat, festészet, grafika, iparművészet és gyakran az építőművészet összefoglaló elnevezése.

Képzőművészeti Alap, A Magyar Népköltárság Képzőművészeti Alapja: a magyar művészek munkájának elősegítésére létesített intézmény; kulturális feladatokat ellátó gazdasági szerv. Feladata: a művészek szociális segélyezése, jogvédelme, előlegek, nyugdíjak juttatása, alkotóházak fenntartása, 1954 óta a műalkotások színvona-

lának ellenőrzésével kapcsolatos tevékenység (zsűrízés) megszervezése, valamint képző- és iparművészeti alkotások forgalomba hozatalának elősegítése, művészeti könyvkiadás, szobrok kivitelezésének lebonyolítása, iparművészeti műhelyek fenntartása.

Képzőművészeti Főiskola, Budapest: felsőfokú művész-képző intézet. Az 1871-ben Eötvös József által alapított Országos Magyar Királyi Mintarajzkola és Rajztanárképzőből alakult 1908-ban. Jelenleg szobrász-, festő- és grafika- (alkalmazott és sokszorosító) tanszako-
kon folyik az oktatás.

képzőművészeti gyűjtemények: → művészettörténeti gyűjtemények

kerámia <gör.>: 1. a keramikai tárgyak összességén belül egy egyedi darab (→ *agyagművesség*). — 2. modern keramikai termék.

Kerámiai Nemzetközi Múzeuma, Museo Internazionale delle Ceramiche, Faenza: G. Ballardini alapította 1908-ban. A világ több mint 40 népének (az ókortól napjainkig) keramikai tárgyait gyűjtötték itt össze. Nemesak történetileg, de a kerámia technológiájára vonatkozólag is érdekes, világviszonylatban egyedülálló gyűjtemény. Részgyűjteményei: archeológiai és módszertani tár, történelem előtti korok anyaga, olasz és külföldi népművészeti művek, cserépedények, keleti kerámiaiak. Legfontosabb olasz majolika-gyűjteménye. A múzeumban magyar kerámiaiakat is őriznek. — Épülete a II. világháború alatt elpusztult, gyűjteményeit a rombolások súlyosan megkárosították.

kerámika: az → *agyagművesség* összefoglaló neve.

keramográfia: az agyagművességgel összefüggő kérdések tudományos irodalmi feldolgozása.

Kerberosz <gör.>, *Cerberus* <lat.>: az alvilág kapuját őrző háromfejű kutya (*Héraklész és Kerberosz*, Sadelér rézmetszete). (→ *Héraklész*).

kerék: 1. → *Iziónt* az alvilágban azaz büntették, hogy tüzes ~hez bilincselték. — 2. → *Fortuna* istennő egyik attribútuma. — 3. a buddhista ikonográfiában a Tan jelképe, a 8 dicsőséges jelkép egyike (csakra). Küllői a tökéletességhez vezető nyolcszoros ösvényt jelképezik.

— 4. a keresztény ikonográfiában alexandriai Szt. Katalin attribútuma.

kerék ablak: fajtái a kerékalak (→ *Katalin-kerék*), → *ablakrózsa* v. *rózsablak* s az → *ökörsem* v. *oculus*.

kerék bástya, rondella <ol.>: a várfalak elé ugró, fél- v. háromnegyedkör alaprajzú → *bástya*. A *nyakas rondellát*, vagyis a teljesen különálló ~t keskeny folyosóval (nyakkal) kötötték a várfalhoz.

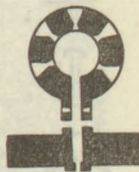
kerék szobor: körös-körül kidolgozott, szabadon álló szobor.

kerékvető: kocsik, szekerek keréktengelyének ütését elhárító, különféle alakú, alacsony kőcölöp a kapubéllet két oldalán alján, esetleg az épület sarkain.

kerengő, cloître [kluátró] <fr.>, *chiostro* [kjosztro] <ol.>, *Kreuzgang* [krajczgàng], innen helytelenül *keresztfolyosó*: kolostor négyzetes belső udvara (quadratura) körül futó árkádós folyosó. Általában a templom déli oldalához csatlakozik, és azzal összekötöttesben áll. A ~ről nyílnak a kolostor földszinti helyiségei.

kereszt: egymásra merőlegesen elhelyezett, egymást átszelő két gerenda v. ennek stílizált ábrázolása; a különböző népeknél ősidőktől alkalmazott díszítő- és szimbolikus elem. — 1. az egyiptomi művészetben az élet jelképe. → *Ptah* egyiptomi isten legtöbb ábrázolásán kezében ~et tart. — 2. *crux* <lat.>: a kereszténységben Krisztus kínszenvedésének szimbóluma. Az egymást metsző szárak hossza, alakja, helyzete szerint különféle változatai vannak:

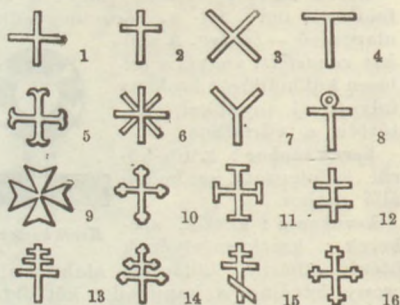
1. görög ~: egymást merőlegesen metsző szárai egyenlő hosszúak;
2. latin ~ (*crux immissa*): merőleges metszésű szárai közül a függőleges hosszabb;
3. András ~: azonos hosszúságú ferde száakkal;
4. Szt. Antal ~ v. tau ~ (*crux commissa*), *lator* ~: a vízszintes szár fölött nem folytatódik a hosszanti szár;
5. horgony ~: kettős karéjban végződő, egyenlő szárú ~ v. horgony alakú ~;
6. Konstantin ~: tulajdonképpen nem ~, hanem görög betűs Krisztusmonogram (→ *labarum*).

Kerek bástya

7. villás ~ : villa alakú szárakkal ;
8. füles v. egyiptomi ~ : fönt fulben végződő latin ~ ;

9. máltai v. johannita ~ : a metszéspontra felé elkeskenyedő egyenlő szárú ~ ;

Kereszt

1 görög-, 2 latin-, 3 András-, 4 Szt. Antal-, 5 horgony-, 6 Konstantin-, 7 villás-, 8 füles-, 9 máltai, 10 lóhere-, 11 mankós-, 12 érseki, 13 pápai, 14 jeruzsálemi, 15 orosz, 16 keresztcsárú kereszt

10. lóhere ~ : egyenlő szárú v. latin ~ hármas karjú szárvégződéssel ;

11. mankós ~ : szárvégződése, mint a Szt. Antal ~ ;

12. kettős ~ v. érseki ~ : két párhuzamos vízszintes szárral, a franciáknál lotharingiai ~ ;

13. pápai ~ v. hármas ~ : három párhuzamos vízszintes szárral ;

14. jeruzsálemi ~ : a görög ~ szárai között egy-egy kisebb ~ ;

15. orosz v. ortodox ~ : két vízszintes és egy kisebb ferde keresztcsárral, a görög keleti egyház ~ je ;

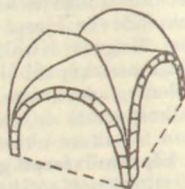
16. keresztcsárú ~ : keresztvégződésű szárakkal ;

Az ókeresztény és középkori művészetben magának Krisztusnak a szimbóluma. A szentek között elsősorban a hitvallók attribútuma. v. azoké a vértanúké, akiket ~ re feszítettek ; ~ tel ábrázolják pl. Szt. Acaciust, sienai Szt. Bernardint, Bonifácot, loyolai Szt. Ignácot, Onofriust, Norbertet, az Erények közül Fidest (Hit) ; hosszú szárú ~ tel ábrázolják Szt. Györgyöt, Keresztelő Szt. Jánost, Margitot és Mihály arkangyalt ; vörös ~ tel Szt. Rókuszt ; X alakú ~ tel Szt. András apostolt (András-kereszt) ; T alakú ~ tel Szt.

Fülöp apostolt ; kettős ~ tel apostolokat, pápákat, püspököket, királyokat.

keresztalaprajz : a keresztény templomépítészeti legelterjedtebb alaprajzformája. Típusai : 1. görög kereszt ; 2. latin kereszt ; 3. tau kereszt.

keresztboltozat : két azonos keresztmetszetű dongaboltozat keresztvezéséből keletkezett boltozatforma. Négyzetes teretek fedésére alkalmas. Fajtái → római keresztboltozat, → román keresztboltozat, → borda nélküli keresztboltozat és bordás keresztboltozat.

Keresztboltozat

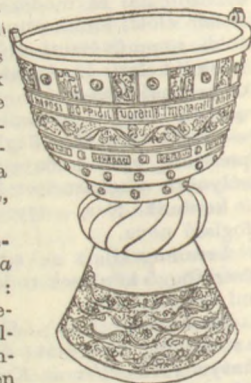
keresztelő kápolna, baptisterium <gör.-lat.> : templomokhoz kapcsolt centrális v. sokszög alaprajzú kápolna keresztelő medencével. Ilyen kápolnákat a 4. sz.-tól emeltek a bazilika átriumának nyugati oldalán. A 13. sz.-tól kezdve csak ritkán önálló épület ; a templom bejáratánál elhelyezett → keresztelő kút helyettesíti.

keresztelő kút : rendszerint márványból, bronzból készült, általában a kehely felépítését követő, többnyire ferde, talapzatos medence. Egyik legszebb emléke az 1475-ben készült besztercebányai ~ (ma Banská Bystrica, Szlovákia).

keresztelő medence, piscina

<lat. 'halastó'> : ókeresztény keresztelő kápolnák nagy medencéje, amelyekben a keresztelészertartását alámerítéssel végezték (pl. Ravenna : S. Giovanni in Fonte).

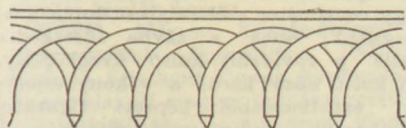
keresztelő tál : ötvösmű, többnyire ovális mély tál, amelyben a keresztelő fejéről lecsurgó vizet felfogják ; rendszerint kancsó is tartozik hozzá.

Keresztelő kút

Keresztény Múzeum, Esztergom: Hazánk leggazdagabb vidéki múzeuma. Simor János alapította mint primási képtárt; az 1870-es években adták át a nyilvánosságnak. A későbbi időkben több gyűjteménnyel gyarapodott. Értékes 15–16. sz.-i magyar táblaképgyűjteménye, benne Kolozsvári Tamás híres szárnyasoltárképével (1427), valamint a régi magyar festészet fő művei: M. S. mester négy táblaképe. A 19–20. sz.-i magyar festmények gyűjteménye is gazdag (idősebb Markó K., Ligeti Miklós, Vaszari János képei). Emellett nemzetközi gyűjteménye is számottevő: bizánci, olasz (C. Crivelli, D. Fetti, Giampetrino, Fil. Lippi, Pisanello, Sassetta stb.), spanyol (Ribera), flamand és holland (Memling, Cuyp, Teniers), valamint francia, német, osztrák, angol, engyel, orosz mesterek művei teszik gazdaggá. Szobor-, vízfestmény-, grafika- és üvegfestmény-gyűjteménye, valamint gazdag ötvösművészeti, kerámia-, gobelin- és török szőnyeggyűjteménye is nevezetes.

Keresztződő ívsor-fríz: a román épít-

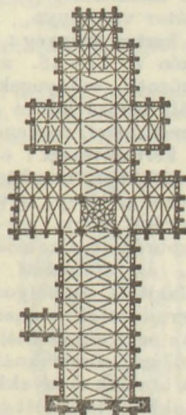
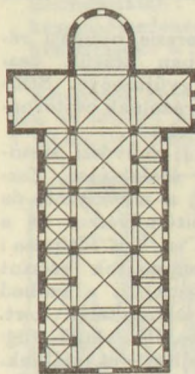
Keresztződő ívsor-fríz

tészetben gyakori → *fríz*, egymást keresztződő félkörívek sora.

Keresztfolyosó: helyesen → *kerengő*.

Kereszthajó, keresztház: a középkorban a keresztény templomok → *hosszhajó*inak keleti végén, azokra merőleges irányban elhelyezett hajó, mely kiöklökken a → *mellékhajó* vonalából, tehát a templom alaprajzát kereszt alakúvá teszi. A fő- és ~ találkozása a → *négyzet*. A ~k szárai többnyire egyenesen, néha félköralakban záródnak (pl. Soissons [szuászó] észak-franciao.-i városban). A ~ magassága megegyezik a templom főhajójáéval, így → *bazilikális elrendezés* esetén a ~ a mellékhajók fölé emelkedik. *Kettős* ~ egymástól egy-két boltzakasznyi távolságra épült két párhuzamos, rendszerint nem azonos

hosszúságú ~; ebben az esetben a templom alaprajza kettőskereszt alakú.

Kereszthajós és kettőskereszthajós templom alaprajza

Keresztív, diagonális ív: a boltzakasz átlóival egybeeső vetületű → *boltozatél* v. → *borda*.

Keresztmetszet: → *metszet*, 2.

Keresztosztó: a középkori és a reneszánsz építészetben az ablakokat függőleges és vízszintes irányban tagoló, faragott kőből készült elválasztó elem.

Keresztpillér: a gótikus építészetben használatos keresztalaprájú → *pillér*.

Keresztrózsza, keresztvirág, fleuron [flörő] <fr.>: keresztalakban elágazó stilizált kővirág. Gótikus orozatok, tornyok, → *fiatornyok*, → *vimpergák* stb. koronázóeleme.

Keresztzemes himzés: 1. fehér vászonlapra X alakú egyszerű v. összetett öltésekkel készült himzés. A technika és a minták ősrégiiek. A népi himzésnek is gyakori öltésmódja. — 2. a biedermeier kori tarka virágdíszes, egész felületet borító, szőnyegszerű himzések öltése.

Keret: festményt, grafikai művet, tükröt övező foglalat. Rendszerint fából készült, és a kor stílusának megfelelő módon faragással, festéssel és aranyozással, berakással stb. díszítik.

Keresztrózsza

keretmű: faburkolatok, → *stallumok*, ajtók stb. betétdéskáinak keretét alkotó faszerkezet (→ *betéltmező*). A gótikus bútor vívmánya.

keretes szőnyeg: Perzsia nyugati részén a 17–18. sz.-ban készült csomózott szőnyegek gyűjtőneve. Stilizált perzsa kertét ábrázolnak csatornarendszerrel, medencével stb.

kertművészet: a táj művészi szempontoknak megfelelő átalakítása. Eszközei a terep, a víz, a növényzet, de körébe vonja az építőművészet és a szobrászat alkotásait is. Két főtípusa: 1. az építészeti szempontok szerint alakított szabályos kert, 2. a szabad természetet utánozó szabálytalan kert. Az egyiptomiaknál, babilóniaknál (függőkert), rómaiaknál fejlett ~et találunk. A kínaiak a tavakkal, hidakkal, pavilonokkal tarkított szabálytalan kertek kedvelték, a japánok a tájat utánozták miniatűr kertjeikben. Az itáliai reneszánsz kertek a római hagyományokat elevenítették fel. Részben ezek hatása nyomán jött létre a → *franciakert* a 17. sz.-ban. A 18. sz. végétől elterjedt → *angolkert* romantikus jellegű, s a szabálytalan szabad csoportosítást kedveli. — A tárgykörre vonatkozó cikkeket → *allée*, *allée verte*, *border*, *boulingrin*, *gloriette*, *kompozit kert*, *labirint-kert*, *mértani kert*, *süllyesztett kert*, *szenzimentális kert*, *tájkert*, *teraszos kert*, *tükör cimszavak* alatt.

kerub, *cherub* (*in*) (héber) <angyal, a zsidó vallás szerint Jehova trónjának hordozója. A keresztény teológia szerint a ~ok az angyalok hierarchiájának legfelső fokán állanak; a paradicsom őreinek tekintik őket, és sokszor lángpallossal ábrázolják. Az őskeresztény művészetben gyakran ábrázolták őket állatok képében, később angyalfejjel, két szárnyal.

kériukeion <gör.>: → *caduceus*

kesán szőnyeg, *khasan szőnyeg*: újabb, selyemcsomózású, figurális ábrázolású perzsa szőnyegek gyűjtőneve. A láncfonal selyem, a vetülék pamut. A 16. sz.-ban Khasan a szezevida udvari művészetnek, így a szőnyegszövésnek is egyik központja volt.

keselyű: → *Apisz* egyiptomi isten egyik szimbóluma.

későklasszicizmus: az építészetben a → *neoklasszicizmus*, ill. a klasszicista stílus továbbélése. Az antik építészeti elemeknek reneszánszosan átfogalmazott összevont, egyszerűsített felhasználása jellemzi. Leggyakrabban a lapos → *szegmenatívus* boltozatfajtát, az oszlop helyett inkább a pillért használja. Újabbban tévesen az → *eklektikával* azonosítják (→ *historizmus*).

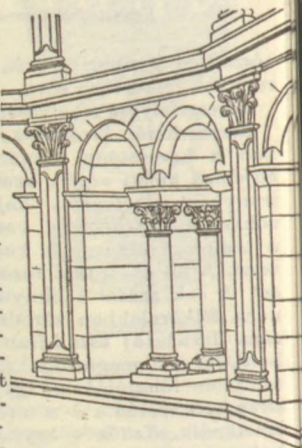
kettős ante-templom: az ókori görög templom → *cellájának* meghosszabbított oldalfalai az épület mindkét végén előcsarnokot fognak közre (→ *ante-templom*).

kettős falú üvegek, *Doppelgläser* [dopplgläser] <ném.>: pontosan egymásba illő két üvegedény, amelyek közül az egyiknek a belső falát díszítik, ezután a kettőt összeillesztik úgy, hogy a díszítmény a kettős üvegfal között védve van. Hátránya, hogy a pohár peremén a folyadék beszivároghat a két üvegfal közé. Javított változata a *Zwischengoldglas* (aranybetétes kettős falú üvegedény), amelynél a belső edény a peremnél kb. egy centiméter szélességben dupla vastagságú; ezbe a sávba illeszkedik bele a rövidebb külső üvegeköpeny. A kettő közé kerül a vékony aranyv. ezüstlemezről készített figurális, többnyire → *chinoiserie* díszítés. A 18. sz. közepe táján az effajta német- és csehországi művészi készítményeket színézzel v. színes háttérrel élénkítették.

kettős fejezet: olyan → *fejezet*, amelynek két, szorosan egymásmellé helyezett oszlopot azonos fedőlemezzel (→ *abakusz*) látnak el.

Kettős antetemplom

Páros oszlop kettős fejezettel

kettős kápolna : két, egymás fölött elhelyezett → *kápolna*. A román stílus korában a várakban és kolostorokban, a gótikában temetőkápolnáknál gyakori. Az utóbbi esetben az → *alsó kápolna* szolgált → *kriptául*. Várkápolnáknál a → *felső kápolna* a várúr volt, az alsó kápolnát a hívek látogatták. A két kápolna között a kapcsolatot az alsó tetéjébe vágott nyílás biztosította.

kettős kereszthajó : → *kereszthajó*

kettős kórus : → *kettős szentély*

kettős rizalit : az épület homlokzatából, annak teljes magasságában lépcsőzetesen előreugró, kétszeresen tagolt épületrész.

kettős serleg : → *iker serleg*

kettős szentély : a román stílusú építésben néha a főszentéllyel szemben, a → *főhajó* nyugati végén kiképzett szentélyszerű → *apszis*. A második szentélyt v. egy második tituláris (névadó) szent tiszteletére szánták, v. valamely jelentős személy (szent) sírjának elhelyezésére szolgálhatott. Az apácák elkülönített helye lehetett, és végül, mint pl. a németeknél a → *Westwerk*, az uralkodó részére kijelölt karzat.

KÉVE, *Magyar Képzőművészek és Iparművészek Egyesülete* : 1907-ben Szablya Frischauf Ferenc kezdeményezésére alakult magyar művészegyesület, amely kiállítások és művészeti kiadványok révén szándékozott terjeszteni a képzőművészetek iránti érdeklődést.

kéz : **1.** *felhőből kinyúló* ~, amelyből fénysugarak törnek elő ; a görög keleti ikonográfiában az Atyaisten szimbóluma. — **2.** ~, *behajtott ujjakkal* : a keresztény ikonográfiában Isten jobbjá (Dextera Domini). — **3.** → *Visnu* istent négy ~zel ábrázolják.

kéznyomat : olyan nyomat, amelyet a művész maga készít eredeti → *dúceről* v. lemezről.

kézirat, *manuscriptum* (lat.-ból) : kézzel írt szöveg ellentétben a nyomtatottal. Az ókori és középkori (kb. 1450-ig) ~os könyvek a → *kódexek*.

kézjegy : a név kezdőbetűiből álló v. egyéb grafikai jel, amellyel a festő, grafikus, szobrász műveit szignálja. (→ *még művészjegyek*)

kézmelegítő, *pomum calefactorium* (lat.-ból) : ötvöstargy, amely arra szol-

gált, hogy a miséző katolikus pap hidegben a kezét melegítse rajta.

kézmosófülke : → *lavabo*

kézmosómedence : → *passió*

kéztartások : a buddhista ikonográfiában → *mudra*.

Khariszok (gör.) : a görög mitológiában az istenek adta boldogság és derű 3 istennője. *Euphroszüné* (Euphrosyne)

Khariszok

a boldogság, *Thaleia*, (Thalia) a virulás, *Aglaia* a fény megszemélyesítője. A római → *Gráciáknak* felelnek meg (L. Kern szoboresportja, Budapest, Szépművészeti Múzeum).

Kharón (gör.), *Charon* (lat.) : a görög-római mitológiában az alvilág

Kharón

révész, aki csónakján a Sztüx (Styx) folyón átviszi az elhunytak lelkeit.

khasán szőnyeg : → *kesán szőnyeg*

Kheiron (gör.), *Chiron* (lat.) : a görög mitológiában Kronosz fia, bölcs, a → *kentaurok* egyike, aki → *Aszklépioszt* a gyógyítás tudományára tanította. → *Akhilleusz*, → *Iaszón*, → *Aktaion* neve-

lője (*Chiron neveli Achillest*, A. Carracci freskója, Róma, Galleria Doria Pamphili). A vadászat és gyógyítás mellett a hadviselés tudományához és a lantpengetés művészetéhez is értett. Héralész a kentaurok ellen vívott harcában mérgezett nyíllal megsebesítette.

khiméra: → *kiméra*

khitón, chiton (gör.): az ókori görögök gyapjából v. vászonból készült hosszú, ingszerű alsóruhája; férfiak és nők egyaránt viselték.

khiva szőnyeg: a → *turkomán szőnyegek* csoportjában a tsaudur és ersar törzsek készítményei, kereskedelmi központjuk Hiva. Mintáik változatosabbak és színesebbek a többi turkomán szőnyeg mintáinál.

khlamusz, chlamys (gör.): az ókori Görögöb. ban a felnőtt fiúknak (ephebosz) a jobb vállon összefogott rövid köpenye.

Khlorisz (gör.): → *Flora*

Khmer művészete: → *Kambodzsa művészete*

khoraszán szőnyeg: Perzsia Khoraszán tartományában készült csomózott szőnyegek gyűjtőneve. A mintákat a 18. sz. háború után különböző vidékekről betelepített munkások hozták magukkal.

khruzelephantin, chryselephantin (gör. 'arany + elefantsont'): favazas, arany és elefantsont borítású, antik görög istenszobrok jelzője.

khruzsographia, chrysographia (gör.-ből): arannyal való díszítés.

kiállítás: képzőművészeti alkotások időszaki v. állandó jellegű bemutatása, múzeumokban v. kiállítási termekben. A kortárművészettel foglalkozó időszak *~ a tárlat*; a két évenként rendezett modern művészeti *~ a biennálé*. Egy alkotó életművét bemutató *~ a gyűjteményes ~*. Bár az ókorban is találunk képzőművészeti *~ t*, lényegében a múzeumokhoz hasonlóan a 19. sz. terméke.

kiddus serleg (héber 'felszentelés'): istentiszteleti serleg a zsidó szertartásban. A szombatot és ünnepnapot borral telt serleggel köszöntik a zsinagógában és az otthonban, elmondva az erre az alkalomra előírt áldást. Megállapított formája nincs, a hívők korabeli világi

ötvösműveket (poharakat, serlegeket) ajándékoznak erre a célra.

kiegészítés: → *képre Restaurálás*

kiegészítő színek, komplementer színek: az Ostwald-féle színekörben egymással párosan szemben levő színek (zöld—vörös, sárga—kék stb.), amelyek keverése harmadik színt ad.

kieli fajansz: a 18. sz. közepén alapított és csak 30 évig fennálló kieli manufaktúrában készített, feltűnően vékony falú, művészi festésű edények gyűjtőneve.

kigyó: **1.** → *Apisz* egyiptomi isten egyik szimbóluma. — **2.** *uraeus-kigyó*: → *Horusz* egyiptomi istent gyakran napkoronggal szimbolizálták, raj-fajánszjegy ta uraeus~kkal. — **3.** a görög művészetben → *Aszklépiosz* botra csavarodó ~ val ábrázolták. — **4.** → *Laokoön*. — **5.** → *Kleopátra*. — **6.** az → *Erinnüszök* karjain ~ k tekerőznek. — **7.** a → *Gorgók* (*Medusza*) haja közé ~ k csavarodnak. — **8.** → *Orpheusz*. — **9.** a keresztény ikonográfiában eredetileg a → *szérfokat* ábrázolták repülő ~ k alakjában; később a ~ a Sátán megszemélyesítője, Ádám és Éva csábítója. — ~ n *tapos* Szűz Mária. — ~ *jön elő a mérgezett italú kehelyből* Szt. Benedek, Szt. János evangélista ábrázolásain. — ~ k *közé vetették* Szt. Krisztiánt. — **10.** a 16–17. sz.-i világi ikonográfiában az okosság, Minerva, Aszklépiosz, a király, a halál és Kleopátra attribútuma. — A *farkába harapó ~*: az örökkévalóság, az idő, a világmindenség, az év jelképe. — **11.** a brahmanista ikonográfiában → *Siva* főistent hajában, nyakán és karján ~ kal ábrázolják, → *Visnu* főistent gyakran a *Ananta* ('Végtelenség') ~ n nyugodva ábrázolják. A *Nága* démonokat ~ alakban is ábrázolják (*Naga-kigyó*).

kigyók: → *szerpentinkő*

kijevi fajansz: az 1799-ben a Kijev

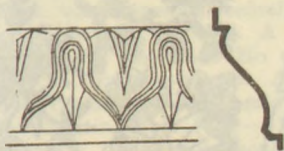
Kijevi
fajánszjegyek

ФГ
БЛИНА.

melletti Mezsigorje helységben készített edények gyűjtőneve.

kilin : kínai meseállat, az őzhöz hasonlít. A 16. sz.-i perzsa szőnyegekben gyakran ábrázolják.

kima, *kyma* (*tion*) <gör. 'hullám'> : az antik (és a klasszikus stílusokat utánzó) építészetben a támasztás művészi kifejezésére szolgáló párkánytagozat; felül domború, alul homorú

Kima (leszboszi)

elemekből alkotott díszítőléc. A homorú profilú *dór* ~ stilizált levélsora csak enyhén hajlik meg. A domború *ion* ~ tojásléc-profilja teljes lehajlást jelez. A domború-homorú *leszboszi* ~ szív alakú leveleinek hegye alul kissé vissza is hajlik, profilja tehát teljes fordított „S”.

kiméra, *khiméra* <gör.>, *chimaera* <lat.> : az ókori görög mitológiában

Kiméra

oroszlánfejvel, kecsketesttel, kígyófarokkal elképzelt szörnyeteg, amelyet *Bellerophon* mondai hős győzött le (Rubens vázlata, Bayonne, Musée Bonnat).

kimonó <japán> : bokáig érő, bő japán ruhadarab, egyenes vonalú, egybeszabott ujjakkal. A derékon széles öv tartja össze. Férfiak és nők egyaránt viselik.

kínai porcelán : az európainál kevesebb kaolint tartalmazó, tehát nem olyan kemény és tartós porcelán. Alacsony hőfokon olvad, ezért kevésbé tűzálló ásvá-

nyi anyagokkal is színezhető. Rendkívül jól formálható (→ *tojáshéj-porcelán*). — Kínában már régóta dolgoztak porcelán-szerű anyaggal; valódi porcelánt azonban valószínűleg csak a Tang-korszak óta (i. sz. 7. sz.-tól) készítenek. Néhány darab után nagyobb mennyiségű ~ 1508 körül jutott Európába (Olaszo.). A ~ fajtái : 1. *nem festett* ~, tiszta fehér, egyszínű, sima, egyszínű repedezett, lángárnyalatos fröcskölt, többszínű mázas változatokkal; 2. *festett* ~, máz alatti színekkel festett, máz alatti és máz fölötti színekkel festett, egy alapszínnel és amellet más színekkel festett változatokban; 3. *különleges eljárásokkal készített* ~, pl. bekarcolt rajzzal, áttört művű ékítményekkel, idegen anyagok utánzataival díszített, lakkhuzattal bevont; 4. *idegen formákkal és rajzokkal ellátott* ~, változatai : tiszta fehérben; kék színnel festve; zománcszínekkel festve; Európában festéssel ellátott ~.

kínai szőnyeg : durva csomózású, részben háziiparilag készült, tartós használati szőnyeg. Anyaga főleg selyem. Növényi (lótusz, bambusz, barackvirág stb.), geometrikus v. fantasztikus állat-alakos (sárkány) mintái élénk arany, bíbor, kék és sárga színekkel elütnek a halvány szürkés v. sárgásfehér alaptól.

Kína művészete : Az i. e. 3. évezredtől kerámiákat, nefrit- és csontfaragásokat ismerünk. Az újabb kőkorszak emlékeiből stíluskapcsolatokat derítettek ki Kínától Ázsián keresztül Mo.-ig és Görög.-ig. A Sang-dinasztia korának (i. e. 2. évezred) legjelentősebb emlékei a vallásos kultuszt szolgáló, relief-ábrázolásokkal díszített monumentális bronzedények. A legnagyobb művészetnek a kínaiak a festészetet tartják, és azt az írásból vezetik le. A kalligráfusok és festők falra, selyemre v. itatós papírra dolgoztak, hegyes hajlékony ecsettel, biztos kézzel, mert minden vonásuk javíthatatlan. Az i. e. 4. sz.-ból származtatják a mindeddig legrégibbnek mondható, hegyes ecsettel durva selyemre festett, előkelő hölgyet ábrázoló képecskét. A finom ecsettel, hajszálvékony vonalakkal való festés uralmon maradt egészen a Tang-ko-

szakig (618—907), később Vu Tao-Ce a „káposztafej nagyságú” esetekkel pótolta. A Han-korszakban (i. e. 206—i. sz. 220) a festői tevékenység alkotásai közé számíthatók a sárkányművek falainak belsejét díszítő lapos reliefek mitológiai és történelmi jeleneteikkel

(Hsziao Tang san, Vu Liang-ce, Ji Nan síremlékei, valamennyi Santungban); ez a műfaj a Han-dinasztia hódításai révén nagy területeken elterjedt. A lakfestés remekei maradtak fenn Koreában a késő Han-korszakból (lolangi sírban talált kosár, oldálán festett jelenetekkel). A kor jeles festője volt Ku Kaj-cse, akinek stílusa és egyénisége messze kihatott az utókorra. Alkotásait ma már csak másolatokból ismerjük. A Han-kornak s a rákövetkező századoknak festészetét a fejlett vonalkultúra és a hű valóságábrázolásra való törekvés mellett a síkkompozícióról a térbeli ábrázolásra való áttérés jellemzi. A kínai építészet a Han-korszakban nem alkalmazta még a négy sarkán felfelé ívelő tetőt, amely a későbbi századokban Mandzsúriában, Koreában, Mongóliában, Japánban és Tibetben is elterjedt. Ez a stílus a Vei-korszakban (220—65) lett népszerű, és akrotérionok hangsúlyozásával kezdődött. Pagodák (toronyok) építésénél a régebbi stílus még a Tang-korszakban (618—907) is éreztette hatását. A kínai porcelán a Han-korszakban már használatban volt, sőt kaolintartalmú anyagot már jóval korábban is használtak. A kínai fazekasság fejlődése az iparművészet történetének egyik jelentős fejezete. A Szung-korszak (960—1279) még a köcserepeket fejlesztette túlfinom anyaggá („seladon”), a tejfehér porcelán lehetőségeinek kiaknázása csak a Ming- (1368—1644) és a Mandzsú-kor időszakában (1644—1911) következett be. Csin Si Huang-ti császár egészítette ki a részleteiben már az i. e. 3. sz. óta épített Kínai Nagyfalat a hunok ellen. Szerkezete egyszerű: törmelékhalmozat magába záró lőréses, kettős fal, tetején

kövezt úttal és megfelelő távolságokban átjárós őrtornyokkal. A Nagyfal a kínai birodalomnak nemcsak legnagyobb, hanem legjellegzetesebb alkotása volt. Kínában minden várost, falvat, templomot, kolostort, egyáltalában

1

2

Kínai díszítőmotívumok
1 sárkány, 2 növény

minden számottevő építményt fal vesz körül. A kínai és japáni templom és palota nem egy épületet, hanem fallal körülvett épületcsoportot jelent. Ilyen épülettömbök közt gyakran szabályosan futnak az utak észak—déli és kelet—nyugati irányban. Nagyszerű példája ennek a pekingi császári palota, a „Tiltott Város” (1280, 1400), melynek rendszere kihatott egész Peking felépítésére. — A szobrászati alkotások közül nevezetesek az újabban feltárt Sang-Jin-kori (i. e. 2. évezred) művészet emlékei zárt tömbökké stilizált emberi és állati alakokkal. A bronzból öntött szakrális edényeken jelentkezett először a tao-tie, a falánkságot jelképező szörnyeteg, a sárkány, a fönix, a cikáda (az örök élet és mérsékletesség jelképe), és a lej-ven, a görög meanderre emlékeztető „felhőépítmény”. A Csou-korszakban mindezeknek képe nagyobb domborúságot nyert. A buddhizmus i. e. 67-től hódított teret Kínában, és nagymértékben megerősödött az 5. sz. végétől a 8. sz. közepéig. A buddhizmus művészete indiai formákat vitt Kína művészetébe és a szobrászat az alkotások sokaságával gazdagult. 445-ben hozzáfogtak a jünkangi, körülbelül ugyanabban az időben a tunhuangi barlangtemplomok kifaragásához. 532-ben kezdték kivágni a sziklafalból a lungmeni barlangtemplomokat. 676-ban

fejleszték be a lungmeni óriási Buddha-szobrot. Délen, Nanking közelében olyan emlékek maradtak fenn, amelyek bizonyítják, hogy Kína a 6. században, a szétszakítottóság idején érte el a kőfaragásban a Kelet művészetének egyik csúcspontját. A Liang-család sírjait őrző szárnyas oroszlanok a Han-korszak lendületes vonalképeinek erőteljes továbbfejlesztései (i. sz. 523). A 6. sz.-ban fogalmazta meg Hsie Ho a kínai művészet 6 arany szabályát. A véres háborúk folyamán részeire bomlott Kína a Szu-j-dinasztia alatt (581–617) lett újra egységes, és a következő Tang-korszakban erősen fellendült. A Tang-kor — a középkori kínai kultúra legnagyobb korszaka — a világi művészetekben is virágzást hozott, különösen a 7. sz.-ban. Hatalmas méretű Buddha-szobrok, nagyméretű sírszobrok keletkeztek. A vallásos festészet mellett kialakult az önálló tájkép, majd a zsánérkép. A művészetben is ekkor léptek fel a legnagyobb művészek, Jen Li-pen, Li Sze-kszün (651–716), az ún. északi festőiskola alapítója, Vu Tao-ce; a lóábrázolásairól híres Han Kan és Vang Vej (699–759), a lírikus jellegű déli iskola tájképeiről híres alapítója. A stílushagyományokra nagyobb mértékben építő északi tájfestés is ekkor érte el önállóságát (Tunghuang). A mindkét stílusban dolgozó tájfestés, valamint a tusfestés a Szung-korszakban (960–1279) érte el fejlődésének csúcspontját, a műgyűjtő Huj Cung császár uralma alatt (1101–1126). E kor nagy művészei közül Li Lung-mien (kb. 1040–1106), Kuo Mszi, Csao Ta-nien, Li Ti, Ma Jüan, Ma Lin, Liang Kaj, Mu Csi (11. sz.) az ismertebbek. A Kínát meghódító mongolok (Jüan-dinasztia, 1260–1368) alatt a kínai festőművészet életet adott a *ven jen huán*-nak, a könnyű vázlatos ecsettel dolgozó ún. „irodalmi festészetnek”. A Ming-korszakban (1368–1644) sok volt a jó festő, de a kor stílusából hiányzott már a megelőző nagy idők egyöntetősége és nagyvonalsága. Az építészeti és szobrászati Ming-kori alkotásait mindenütt megtalálni ma is Kínában. Nagyon e kor a rekesz-zománc, a porcelán, a faragott vörös lakk és a selyemhímzés terén alkotott.

A Csing-, azaz mandzsu-kor (1644–1911) eklektikus irányban haladt a hanyatlás felé. Kivételt csak a színes fametszetek jelentettek, melyeknek első példái a 17. sz. végéről származnak. A festészetben feltűnt egy kötetlenebb, a hagyományokkal szembeforduló irányzat. A kínai iparművészet e korszakban erősen hatott Európára (→ *chinoiserie*). A 20. sz. elején a nyugati hatások érvényesültek Kína képzőművészetében. Számosan tanultak olajjal, akvarellal festeni külföldi akadémiákon. Ugyanakkor megkezdődött a nemzeti hagyományok tudatos felhasználása. A népi demokratikus Kína minden művészetet erőteljes támogatásban részesít. A különböző műfajok a népi művészet hagyományaira támaszkodva fejlődnek. A legújabb kor legnagyobb festőművésze Csi Paj-si.

Kína művészeti múzeumai: Kanton → *Kantoni Múzeum*; Peking → *Palota Múzeum*; Sanghaj → *Sanghaj Múzeum*; Hszian → *Történelmi Múzeum* stb.

Kioszk <török>: kerek v. szögletes kerti épület; tetejét oszlopok tartják, az oszlopok egy részét rács köti össze. Keleten leggyakrabban lakóházak és paloták tetőteraszán helyezik el. Az elnevezést újabban kisméretű kerti szórakozóhelyekre és utcai elárúsító bódéokra is alkalmazzák.

Királygaléria: elől árkádosan nyitott keskeny folyosó a francia katedrálisok nyugati homlokzatán, amelynek íveiben királyiszobrok sorakoznak.

Királyi jelvények: 1. a keresztény ikonográfiában ~kel (korona, palást, országalma, jogar) jelentik meg az Atyaistent és a szent királyokat, pl. Szt. Istvánt, Kanutot, Lászlót, Vencelt stb. — 2. a 16–17. sz.-i világi ikonográfiában a világi hiúságok szimbólumai.

Kirké, Circe: → *Odüsszeusz*

Kirman szőnyeg: sűrű csomózású újabb perzsa szőnyeg; fehér alapon világos színezésű, aprólékos gazdag virágmintákkal készül.

kisázsiai szőnyegek: → *keleti szőnyeg*
Kiscelli Múzeum, Budapesti Történelmi Múzeum Újkori Osztálya, Budapest: A hajdani Székesfővárosi Múzeumból fejlődött ki, amely 1887-ben létesült Enea Lafrancioni budapesti vonatkozású metszet- és térképgyűjteményi

adományából. A megszaporodott gyűjtemény újkori részlege 1940–41 telén átköltözött a kiscelli egykori trinitárius kolostor és templom épületcsoportjába. A II. világháború során a gyűjtemények kb. 10%-a elpusztult. Fokozatos helyreállítás után 1951-ben nyílt meg az állandó kiállítás. Az 1686 és 1849 közti időszakból várostörténeti emlékeket és a 19. sz. második feléből származó látképeket mutat be. Időszaki kiállításokat is rendez. Osztályai: várostörténeti grafikák és metszetek, fényképek, iparművészeti, képzőművészeti és céhemlékek, ill. műtárgyak.

kisplasztika : 1. a plasztikának az az ága, amely az életnagyságnál jóval kisebb méretű, intímabb hatású műveket alkot. Anyaga elefántesont, porcelán, viasz, agyag v. fém. Mindenkor kedvelt műfaj volt. — 2. az ilyen műalkotások elnevezése.

kis usák szőnyeg : az usák csoportba tartozó kisméretű szőnyeg, egyszínű vörös tükrében → *felhőszalagos* v. → *arabeszkos* sarokdíszítéssel és csürlő-idomú középmédaillonnal, keretében növényi ornamentikával. 16. sz.-i típus, ebből fejlődött ki a gazdagabb rajzú → *erdélyi szőnyeg*.

Kitsch (ném.) : → *giccs*

kjökkenmööddinger, kjojkenmööddinger (dán) : → *konyhahulladékhalomk*

klaft <kopt 'borítás'> : egy darab csikos anyagból készült egyiptomi királyi fejdísz. A szfinkszek fejét is ~borítja.

klasszicizáló stílus, klasszicista stílus : → *klasszicizmus, 2.*

klasszicizmus (lat. 'osztály' szóból) : 1. minden olyan művészeti irányzat, amely a korábbi legnagyobbnak tartott, elsősorban az *antik* (görög-római) művészet alkotásait, ill. azok műfaji szabályait tekinti követendő példának. — A képzőművészetben első nagy korszaka azonos az antik hagyományokat felőlesztani akaró → *reneszánszsal*. — 2. szűkebb értelemben a 18. sz. második felében Franciaó.-ból kiindulva egész Európában elterjedt és a 19. sz. közepéig uralkodó művészeti stílus, amely elsősorban az építészetben uralkodott. Ez a klasszicizáló v. klasszicisztikus stílus a barokk és a rokokó ellenhatásaként alakult ki, és az antik elemek szabad

alkalmazásával nyugodt monumentális hatású, ünnepélyes homlokzatokat alkotott (→ még *Louis seize-stílus, → copf-stílus, → empire stílus*). A szobrászatban az antik hagyományokon alapuló idealizálás jellemzi (Canova, Thorvaldsen); festészetében mintaképe az antik szobrászat (J. L. David, Guérin, Ingres).

klasszikus (lat. 'első osztályba tartozó') : 1. elsőrendű, általánosan elismert, példaképnek tekintett, marandandó. — 2. ~nak szokás nevezni az ókori görög és római kultúra mestereit, ezek műveit, eredményeit és módszereit, valamint mindazokat az alkotókat és műveiket, akik valamely művészeti irányzat megalapítói, legkiválóbb képviselői v. példaképei, továbbá az arányaikban tökéletes, kiegyensúlyozott műalkotásokat.

klasszikus művészet : 1. az ókori görög művészet az i. e. 450 és 330 közötti időben. — 2. tágabb értelemben az ókori görög és római művészet.

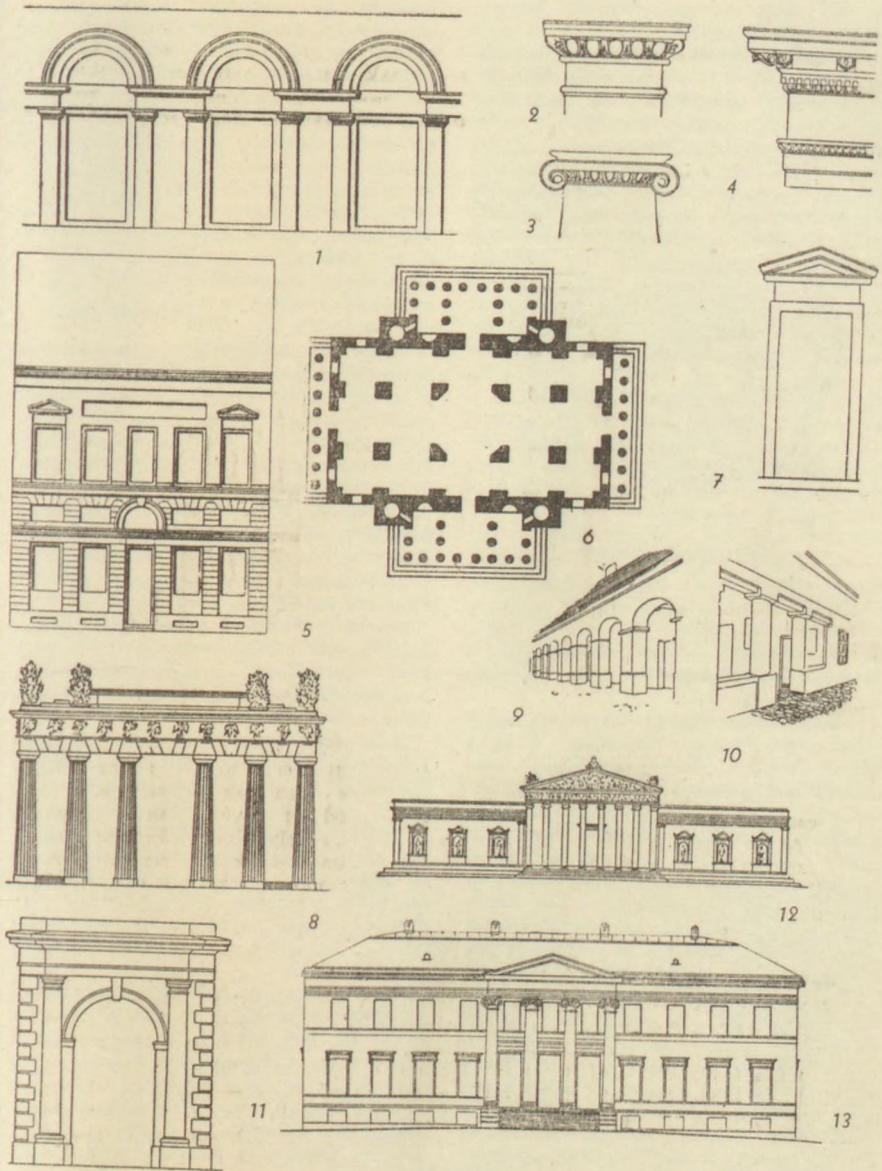
klasztrom (lat.-ból) : → *kolostor*

Kleopátra, Cleopatra : az egyiptomi Ptolemaiosz-dinasztia utolsó uralkodónője (ur. i. e. 51–30). Számos festő által alkotott ismertebb ábrázolásai: *Cleopatra lakomáján* vendégül látja Antoniuszt, a lakoma fényét azzal emeli, hogy rendkívül értékes igazgyöngyöt borban felold és azt kiissza v. kiönti (Tiepolo freskói, Velence, Palazzo Labia); *Cleopatra öngyilkossága*, az egyiptomiak királynője nem akar Octavianus Augustus fogságába kerülni, ezért követi a halálba Antoniuszt, kígyót tesz keblére, amely mérges harapásával megöli (G. Reni festménye, Firenze, Pitti).

klepszidra (gör. 'vízóra') : idómérő eszköz az ókori görögöknél, amelyben a víz a tartályból egy fokokkal ellátott vízgöngyűtő edénybe folyt. A fokok jelezték az idő múlását.

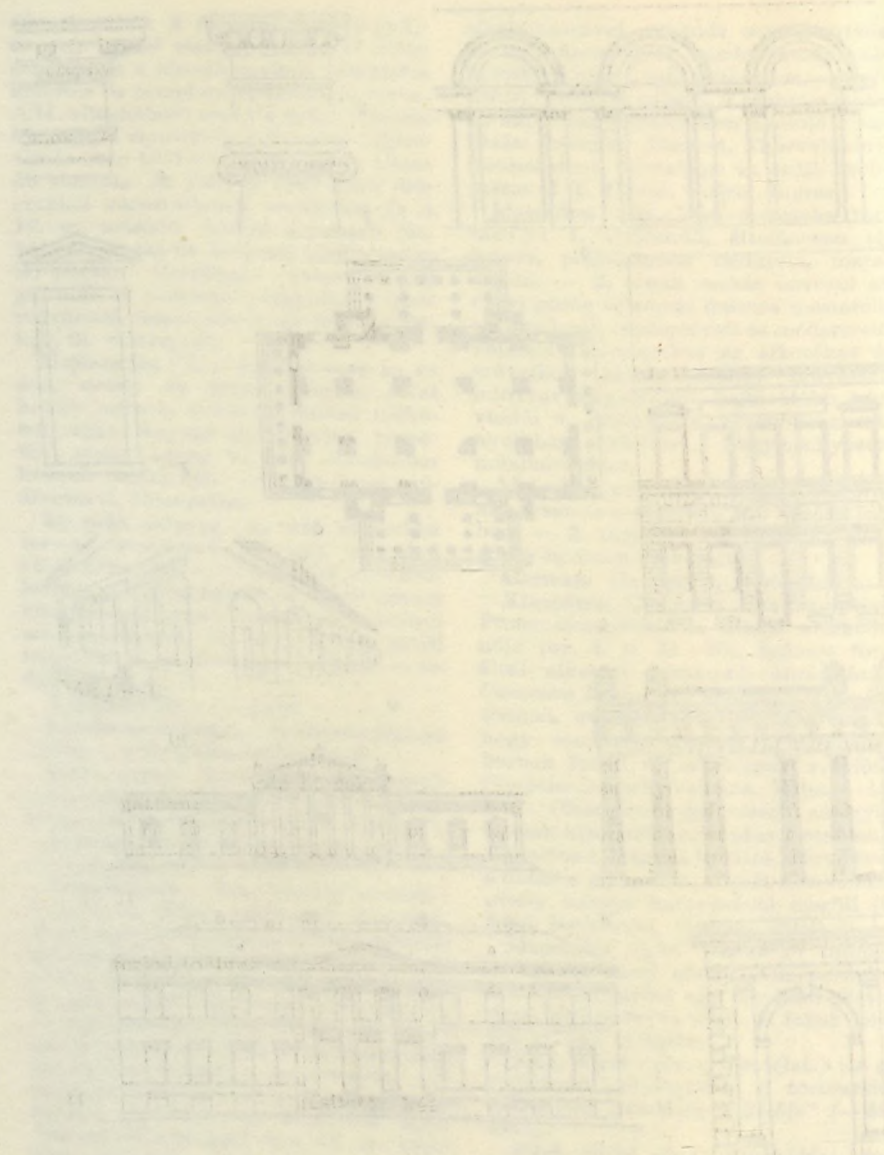
Klió, Kleió (gör.), **Olió** (lat.) : a görög-római mitológiában a történetírás műzsája, a „dicsőség hirdetője” (→ *Műzsák*).

klisé, cliché (fr.), **nyomódúc** : képek nyomdai sokszorosítására szolgáló fémlemez, amelynek reliefszerű vonalás v. fényképhatású (autotípiái) nyomóelemeit fényképészeti eljárással és maratással készítik (→ *cinkográfia*).

Klasszicista építészeti elemek

1 földszinti nyílászor, 2 dór oszlopfő, 3 ion oszlopfő, 4 konzolos főpárkány, 5 klasszicista lakóház homlokzata, 6 klasszicista templomalaprajz, 7 oromzatos ablak, 8 diadalkapu (Leningrád, Moszkvai kapu), 9, 10 népi lakóházak tornácai, 11 ion gerendás kapuzat, 12 kiállítási épület (München, Glyphtothek), 13 kastély (Gyömrő)

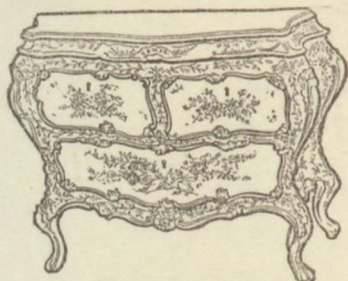
A perspective view of the building, showing the portico and the main facade. The drawing is a light pencil sketch, showing the architectural details of the columns, the pediment, and the overall structure of the building.

ta és apró virágmotívumok jellemzik.

Kolumbus előtti művészet, prekolumbiánus művészet: az Amerika felfedezését (1492) megelőző idők amerikai művészete; → *azték művészet*, → *inka művészet*, → *maya művészet*.

kombinált fv: → *konveax ív*

komód, commode <fr. 'kényelmes'; fiókos szekrény. A nehezen kezelhető ládát felváltó, homloklapján fiókokkal

Venecei rokokó komód

tagolt bútór XIV. Lajos korától (ur. 1643–1715) vált divatossá. Veretekkel, faragással, *intarziával* díszítik. Hasonló, de egyszerűbb polgári megfelelője a *biedermeier* *sublód* v. *sublót* (Schub-lade <ném.>).

komplementer színek: → *kiegészítő színek*

kompozíció <lat. 'összetétel': 1. a képzőművészeti alkotás szerkezete, elemeinek (tárgyi motívumok, formák, vonalak) olyan módon való elrendezése, amely a természeti látvány esetlegeségeit kiküszöbölve az ábrázolás részei között szükségszerűnek ható összefüggést, szándékolt zárt rendet hoz létre. A ~ a formaelemek különböző viszonyait (a szimmetriát és az aszimmetriát, a harmóniát és a diszharmóniát, az át-lós v. háromszögű elrendezést, az alakok elhelyezését, az előtér és a háttér viszonyát, az egyensúlyt és a feszültséget, a ritmust stb.) mindig valamely, az adott társadalom megszabta stílus belső igényei szerint alakítja. — 2. magát a műalkotást (főként grafikát, festményt, domborművet) is szokás ~nak nevezni.

kompozit fejezet <lat. 'összetett' szóból>: az ión és a korinthuszi oszlopfő egyesített formája: → *akantuszleveles kelyhét ión* → *echinus* és → *voluta* ko-

ronázza; az → *abakusz* alatt négy át-lós irányú, levelekkel díszített sarok-esíga van.

kompozit kert: a kertművészetben a parknak az az elrendezése, amelynek az épület körüli terület architektonikus kiképzésű, a távolabbi kertrészek fokozatosan a természetes tájat utánozzák.

Kompozit fejezet

kompozit oszloprend: a korinthuszi és az ión rendek egyesítéséből keletkezett, gazdagon díszített római oszloprend. Lábazata megegyezik a → *korinthuszi oszlop* rendjével, az oszloptörzs felfelé vékonyodik, → *entázisos*. Fejezete → *kompozit fejezet*. Az → *architráv* két-háromosztású, az elválasztó tagozatok levéldíszít és → *gyöngysordíszít* viselnek. A → *főpárkány* nagy vonalakban egyezik a korinthuszi oszlop → *geiszonjával* túldíszített formában.

konak <török>: 1. eredetileg vendégfogadó, → *karavánszeráj*. — 2. fejedelmi v. főúri palota a török birodalomban és a Balkánon. 3. Reprezentatív hivatalos épület.

Koninklijk Museum voor Schone Kunsten [koninglejk muzeum főr szhóne kunszten] <flamand 'Királyi Szépművészeti Múzeum', Antwerpen-Anvers: 1880-ban alapították. Emeleti képtárban régi flamand, olasz, francia, holland és német mesterek számos műalkotását, földszinti termeiben pedig modern festményeket (a 19. sz.-tól napjainkig) mutat be. Ugyanitt van a híres Rubens-gyűjtemény.

konstantinápolyi szőnyegmanufaktúra: a török szultánok által perza mintára a 16. sz. folyamán Istanbulban létesített udvari szőnyegszövő műhely. Készítményei növényi díszűek, selyemből v. selyemfénnyű gyapjából csomózottak. Jellemző színeik: a céklavörös, türkizkék, zöld, fehér és sárga. (→ *damasz-kuszi szőnyeg*)

Konstantin-kereszt: → *kereszt 16.*

konstruktivizmus <lat. 'szerkezet' szóból>: az I. világháború idején a → *ku-*

bizmusból kisarjadt mozgalom, amely szükségtelennek tartja a természeti tárgyak ábrázolását, és a mértani formák gondosan kiegyensúlyozott és szigorúan logikus megszerkesztésével fejezi ki mondanivalóját. — A *sík*-tulajdonképpen a kubizmus teljesen absztrakt, tárgyatlan továbbképzése, és a vonalak, a síkok és a színek belső feszültségének ellentéteiből akarja megalkotni a képet. Változatai a → *szuprematizmus* és a → *képarchitektúra*. Mindkettőnek nagy hatása van a plakátművészetre és általában a reklámgrafikára. A radikálisabb *tér* plasztikai munkáit a technikában használatos anyagokból konstruálja meg. A különböző konstruktivista irányok fő képviselői: *Tatlin*, *Malevics*, *Moholy-Nagy*, *Pevsner* stb. Konstruktivistáknak nevezik ma nálunk általánosságban azokat a művészeket is, akik a természeti tárgyak ábrázolásában erősen hangsúlyozzák a szerkezet szerepét, és a terek és síkok logikai-formai rendjét.

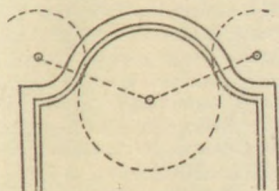
kontorniát-érmek: későcsászárkori római bronzérmek az i. sz. 4–5. sz.-ból, előoldalukon császárporthréval, hátoldalukon mitológiai, versenyjátékokból vett és szimbolikus ábrázolásokkal.

kontraposzt, *contrapposto* <ol. 'ellentét': festészeti és szobrászati kompozíciós elv; az emberi testnek ellentétes irányú mozdulatokból kialakuló egyensúlyi helyzete. Az ókori görög klasszikus szobrászat nagy vívmánya.

kontúr <fr.>: → *körvonal*

kontyutető: az oromoldalakon a tetősík hajlásának megfelelő hajlásszögű háromszögekkel (kontyval) lerészelt → *nyeregtető*.

konvex ív, *kombinált ív*: középen

Konvex ív

egy homorú körívvel lágy hullámvonallá összekötött két domború körív-rész. Főleg bútorokban használt formaelem.

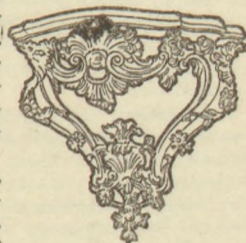
konyhahulladékhalmok, *kjökkenmöddinger*, *kekkenmöddinger* <dán>: ten-gerek, folyók és tavak partján talált, gyakran 1 km hosszú hulladékhalmok az → *átmeneti kőkör* (kb. i. e. 10 000—5500—2400) idejéből. Az Atlanti-óceán európai partjain, É-Afrikában, D-Amerikában és DK-Ázsiában bukkantak ilyen leletekre. Eredetileg egymás mellé telepedett, majd egybeolvadt települések maradványai. Ezekben találták meg az első, kézzel formált csúcsos agyagedényeket.

konzerválás <lat.-ból>, *tartósítás*: megőrzés, megtartás; az idők folyamán megsérült, átfestett, színét veszített, megsötétedett v. külső behatás folytán más módon megrongálódott; festmények, ill. műtárgyak fenntartása, felfrissítése, esetleg restaurálása. (→ *műemlékvédelem*)

Öntöttvas konzol

konzol, *console* <fr.>: 1. részben a falba illesztett, abból merőlegesen előreugró tartóelem kőből (→ *gyámkő*), fából v. vasból. Általában a felette levő elemek és tagozatok alátámasztására szolgál, de lehet csupán díszítőelem is. Formája és díszítése igen változatos. Az antik és az antik elemeket felhasználó építészetben gyakori a fordított „S” alakú → *volutával* díszített, a gótikában a torzfej-faragványos ~. — 2. rendszerint fordított félgúla alakú, falra erősített faragott fátalapat; szobor, váza stb. elhelyezésére szolgál.

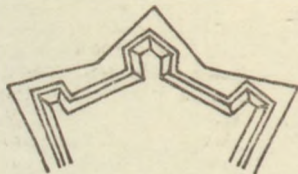

Konzol 2.

konzolasztal: hátsó, egyenes vonalú oldalával falhoz támaszkodó asztal, lapja és kávája többnyire fél v. háromnegyed kartus alakú, hátsó lábai távolabb, az első közélebb vannak egymáshoz. Franciáorban a → *Lajos-stílusok*

gyott világi dicsőség szimbólumával Gonzaga Szt. Alajost, Borgia Szt. Ferencet, toulouse-i Szt. Lajost, valamint Szt. Vendelt ábrázolják. — *Két v. három* ~: Árpád-házi Szt. Erzsébet attribútuma. — *~s alak* (Maxentius császár) alexandriai Szt. Katalin lábánál látható.

koronásánc: két bástya között a várfal előtti terepen vizesárokba helyezett, háromágú korona alakú sáncmű.

Koronásánc

koronázási jelvények: az uralkodó koronázásánál használt, legfőbb hatalmat jelképező jelvények. Ilyenek: a korona, a jogar, Németo.-ban és Mo.-on a koronázási kard; Mo.-on még a koronázási palást is a ~ közé tartozott.

koronázó párkány: → *főpárkány*

korong: fából v. kőből készült lapszerű henger, amelynek magassága jóval kisebb a sugaránál. Minden kora művészetének gyakori díszítő eleme (→ *korongdíszítés*). A kínai díszítőművészetben szimbolikus jelentése is van; ~ amelyet két ellentétes irányba forduló hullámvonal két egyenlő részre oszt; az egyik a világos, a másik sötét —, az őseredet, a mindenben jelentkező ellentétek taoista jelképe.

korongdíszítés: díszítőelemként alkalmazott, különállóan egymás mellé helyezett v. felfűzött korongok sora (→ *tárcsasor-fríz*).

korongolás: az agyagedény formálása a fazekaskorongon szabad kézzel v. formák segítségével. Az egyszerű fazekaskorong részei: a korongtányér, amelyen az edény készül, a tengelyt alkotó orsó v. korongvas és az erre szerelt, lábbal hajtott talpkorong (→ *agyagművesség*).

korporále, *corporale* <lat.>: régebben himzett, újabban sima fehér vászonkendő, amelyre a miséző katolikus pap a szentelt ostyát helyezi. Tokja a → *bursa*.

korridor <ol.>: → *folyosó*

kursó: öblös testű, talpas, gyakran hosszú nyakú, kiöntőcsőrel és füllel ellátott italtartó edény. — Ikonográfiai tekintetben: **1.** a védai brahmanista ikonográfiában → *Indra* isten ábrázolásain fordul elő; kísérői a mámoritó szóma-itallal telt ~t hordozzák előtte, a buddhista ikonográfiában *Mairéja*, az „eljövendő” Buddha jelképe. — **2.** a keresztény ikonográfiában Szt. Zita jelvénye.

kortína: → *cortina*

kórus <gör.>: **1.** eredetileg a papok énekkara számára fenntartott hely a keresztény templomban. — **2.** a román kori bazilikáknál általában az egész keleti rész; a kereszthajó és a szentély-lezáródás közötti tér a főhajó keleti folytatásában: rendszerint négyzet alakú, és ilyenkor → *szentélynégyzet*nek is nevezik. A templompadló szintjénél néhány lépcsőfokkal magasabb; ha kriptá van alatta, kiemelkedése jóval nagyobb lehet (→ *empórium*). — **3.** a barokk templomban a főbejárat fölött az orgona és az énekesek elhelyezésére szolgáló karzat (→ *énekeskarzat*).

Korvina: **1.** Mátyás királynak egykor a budai várban őrzött híres könyvtára (Bibliotheca Corviniana). — **2.** az ebből a könyvtárból származó könyvek, a → *Korvin-kódexek*.

Korvin-kódex, *korvina*: Mátyás király (ur. 1458–90) könyvtára számára készült, miniatúrákkal gazdagon díszített kéziratok könyvek neve. Eleinte olasz reneszánsz mesterek műhelyéből kerültek ki (*Attavanti*, F. del *Oherico*): később a budai királyi könyvfestőműhelyben készültek. — A számon tartott 156 kötetből 43 van Bécsben és 21 Budapesten.

korvinkötés: Hunyadi (Korvin) Mátyás könyveinek borjúbórból készült művészi kivetelt kötéstáblái, amelyek a budai királyi könyvkötőműhelyben készültek. Olasz, ill. keleti díszítőelemeket olvaszt össze a helyi formakincsrel, ezzel sajátos, új stílust teremt, amelyet Európa-szerte utánoztak. Elsőként itt alkalmazták Európában a nagymérvű aranyozást. Jelentősek metszésdíszei is.

kosaras rács, *ablakkosár*: a falsík elé ugró rács; lehet függélyesen egyenes,

de leggyakrabban alsó fele domborúan előre ível. Az ablakban könyöklők ezért az utcát jól végigtekintették. A barokk korban volt divatos.

kosárfejezet: fonott díszű faragással fedett, nyomott kosár formájú oszlopfejezet a bizánci művészetben. Formája a későbbi művészetre vezethető vissza.

kosárfonat-díszítés: kosárfonásszerűen, derékszögben v. ferdén, egymást metszőben átbujtatott pántokból készített dísz (→ *kosárfejezet*).

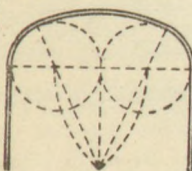
kosárv: három, öt hét stb. középpontból szerkesztett, az ellipszishez, oválishoz hasonló öblös, lapított kőív.

koszorú: → *Apollón* görögistentés → *Flora* római istennőt fején ~val ábrázolják.

koszorúpárkány: → *főpárkány*
kosztüm (fr.): 1. tájak, nemzetek, régi korok viselete. A ~történet (viselet-történet) a korok meghatározása szempontjából a művészettörténetnek is fontos segédtudománya. — A tárgykörhöz tartozó cikkeket → *abroncsszoknya*, *atilla*, *basquine*, *béguin*, *dolmány*, *fichu*, *himatión*, *kacagány*, *kaftán*, *kalap*, *khitón*, *khalamüsz*, *klaft*, *kokosnyik*, 1, *krinolin*, *mantilla*, *mente*, *merveilleuse*, *ornátus*, *palla*, *pallium*, *peplon*, *pilosz*, *rüss*, *stóla*, *tóga*, *tornúr* címszavak alatt. — 2. a színpadon a jelmez, a korhű öltözék. — 3. női utcai ruha, amely azonos anyagból készült szoknyából és rövid kabátból áll.

Koturnust viselő drámai színészek

Kosárv

alakjuk a színházban magasabbnak, fenségesebbnek lássék. Eredetileg vadászcipő volt; Aiszkhülosz vitte először a színpadra.

kovyogós üveg: az → *Angster* régi magyar neve.

kovácsolás: → *vasművesség*

Kozma és Damján, Szt.: keresztény vértanúk. Pálmaággal, karddal, nyíllal, kövekkel ábrázolják őket. Hosszú köpenybe öltözve, fejükön főveggel, kezükben üvegedényt tartanak, mellettük orvosszereket tartalmazó ládika. Az orvosok, gyógyszerészek, borbélyok védőszentjei voltak.

kőcserep: fehér színű, lyukacsos kerámiai termék, amelynek kiégetett cserepe olyan kemény, hogy acéllal sem karcolható. Finom agyagból, kaolinból, kvarcból, földpátból és meszpátból készült. — Művészi mintázású ~edények már a régi Kínából, Koreából és Japánból ismeretesek. Németo.-ban a 15—17. sz.-ban igen elterjedt volt; kupákat, korsókat készítettek belőle domború v. festett reneszánsz díszítéssel. Előállításának fő központjai *Siegburg*, *Raeren*, *Kreussen*, *Dreihausen* stb. voltak. A rajnai ~et a 16—18. sz.-ban kölni ~nek nevezték.

kőfaragás: a szobrászatnak a kézműparhoz közel álló ága; a különböző fajtájú kövek megmunkálását végzi művészi, dekorációs v. gyakorlati célokra (épületek dekoratív v. figurális díszítményei, szobortalapzatok, sírkövek stb.).

Kozma-barokk: Kozma Lajos (1881—1950) építész, iparművész és grafikus művész bútoraírói elnevezett stílus, amely a népi művészet, a szecesszió és a neobarokk stílusjegyeit egyesítette egyéni módon.

kőfaragócéh: a középkori városi kőfaragók egyesülése. Szemben az → *építőpáholyok* átfogó szervezetével, a céh egyes városokon belül működött, és tagjai elsősorban kisebb-nagyobb városi jellegű munkákat végeztek. Az építőpáholyok hanyatlásával párhuzamosan erősödött a ~, és azokat túlélve átnyúlt az újabb korba is (→ *még lapidáció*).

kőfaragójelek, kőfaragójegek: a kőfaragóknak a megfaragott kőbe vésett (geometrikus v. betűformájú) jelzései

körtetag: a gótikus építészetben gyakori, körte alakú keresztmetszetű építészeti elem (bordák, hevederek, továbbá pillérkötegek, ajtó-, ablakkeretek stb. tagozatainak része).

körvonal, *körrajz*, *kontúr*, *contour* (fr.): a képzőművészetben a formák határait jelző vonal. A festészetben az ábrázolás fő v. legalábbis a színnel egyenlő értékű eszköze azokban a korzakokban, amelyeknek művészeti fel-

fogása a formák visszaadását tekinti a leglényegesebbnek (pl. kőkori állatrajzok, egyiptomi, ókezesztény és bizánci művészet, a nazaréus művészet, a beuroni művészet). Más korokban és stílusokban a körvonal elveszti élességét, határozatlanná válik, összeolvad a térbeliséget kifejező más festői eszközökkel.

kőátor: szobrok, oltárok, szószékek felett elhelyezett, → *fiatornyokkal*, → *mérművekkel* ékesített, gyakran sisak

nélküli gótikus díszítő (→ *baldachin*). Oszlopokon v. gyámköveken nyugszik.

kősisak: kőből készült, legtöbbször piramis v. kúp alakú toronysisak. A gótikában → *küszölevelekkel*, áttört v. *vakmérművekkel* ékesítették.

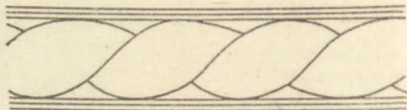
kőöntvény: régi magyar ékszernév; nyakék, fülbevaló, karperec megjelenésére egyformán használták. A 17. sz.-ban már inkább mellédszt, → *mellboglárt* jelent.

kőtábla: a keresztény ikonográfiában → *Mózes attribútuma*.

kőtár, *lapidárium* (lat.): régészeti v. művészettörténeti szempontból jelentős, eredeti helyükről elmozdított építészeti tagozatok, faragványok, kőszobrok v. szobortöredékek s egyéb kőemlékek kiállítási v. tárolási helye.

kötél, *pása*, *pasha* (szanszkrit), *lo-szo* (kínai), *kensaku* (japán): a buddhizmus ikonográfiájában az öt parancsolat („Ne hozd, ne lopj, ne paráználkodj, ne hazudj, ne igyál alkoholt!”) jelképe.

kötélfonatdísz: sodrott kötélehez hasonló díszítésű → *pálcatag*. A román építészetben gyakori → *frízdíszítmény*.

Kötélfonatdísz

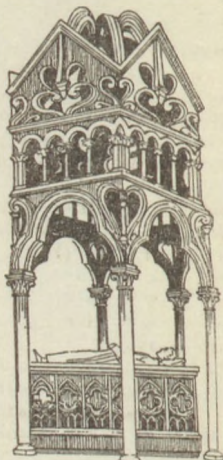
kötény: 1. az építészetben az ablakok → *könyöklőpárkányai* alatt kötényszerűen elhelyezkedő rendszerint gipsz v. vakolatdíszítés. — 2. a brahmanista ikonográfiában → *Párvati* istennőt derekán levágott karokból álló ~nyel ábrázolják.

kötetlen rendszerű boltozás, *szabad rendszerű boltozás*: többhajós épületeknél előforduló boltázási rendszer, amelynél — a kötött rendszerű boltozással ellentétben — a főhajók szélessége nem szabja meg a mellékhajók szélességét. A ~t csak a csúcsíves → *bordás boltozat* feltalálása tette lehetővé.

kötőanyag: 1. az építészetben a téglákat, köveket v. más építőelemeket összetapasztó anyag: mészhabarc, cement, gipsz, agyag stb. — 2. a festészetben az az anyag, amely a porfestékeket köti, ill. a festékeket a festőalaphoz rögzíti.

kötőkő: falkötésnél a falsíkra merőlegesen elhelyezett kő v. tégl (a falsíkon keskeny oldala látható), amely a falazat belső rétegébe nyúlik, s ezáltal biztosítja az alatta levő hosszanti sor → *futóköveinek* összefogását.

kötött rendszerű boltozás: négyzetes alaprajzi elemekből alakított, többhajós terek boltozásánál alkalmazott rendszer. A beboltozott térgörségek négyzet alap-

Kőátor

Kősisak

rajzúak, a → főhajó egy → boltszakaszának a → mellékhajó két boltszakasza felel meg (→ négyezet), s a mellékhajó a főhajó félszélességében épül (→ mégletellen rendszerű boltozás).

középhajó : → főhajó

középrizalit : → rizalit

Krabbe <ném.> : → kúszólevél

kraklé-máz : → craquelé

kráter <gör.> : agyagból, fémből v. márványból készült, nagyméretű, gyakran gazdagon díszített, talpas antik edény, amelyben a görögök és a rómaiak eredetileg lakomák alkalmával a bort és vizet vegyítették; később, különösen a hellenizmus idején, díszedény volt.

Kreml : 9–11. sz.-i megerősített fejedelmi színhely, később a város erődítményekkel ellátott központi része Oroszország területén. Eleinte fából, a 11. sz.-tól már kőből is épültek. A Szarmatásikágon ~ néven különböző, többnyire szabálytalan alaprajzú föld- és cölöp-gátak alkotta védőművekkel találkoztunk. Ma a ~ fogalmán általában a moszkvai Kremlt értjük.

krépidóma <gör.> : az antik monumentális építészetben rendszerint három magas, az emberi láb számára nem járható kváderlépcsőből álló alépitmény.

krépisz <gör.>, *crepida* <lat.> : görög cipőfajta. Rövid csizmára emlékeztet.

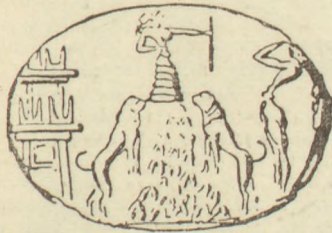
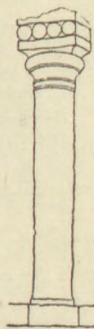
kréta : 1. őskori mikroszkopikus nagyságú állatkák felhalmozódott vázából álló, rendkívül finom mészkő. A természetes ~t iszapolással megtisztítják az idegen anyagoktól, és porfestékként (bécsi fehér, márványfehér), valamint más színek alapanyagaként használják.

— 2. a rajzoláshoz használt ~ lehet : a) a *természetes v. ló~*, amely puha agyagpalából készül, és színe inkább szürke, mint fekete: a 15–18. sz.-ban használták; b) a *mesterséges ~*, amelyet lámpakoromból v. más hasonló anyagból állítanak elő, bársonyos mélyfekete színű; a 19. sz. óta kizárólag ez van használatban; c) a vasokkerből és finom agyagból készült → *vörös kréta* (ném. Rötél); d) a *fehér ~*, amely főleg talkumból v. szteatitból készül és a fények felrakására szolgál.

krétamodor, *crayon modor* [krejő . . .] <fr.> : az az eljárás, amely a → *részkar*

hatását a krétarajzéhoz hasonlóvá teszi. Az aszfaltos fedőréteggel bevont lemezen a rajzot a művész fogazattal ellátott szerszámokkal (roulette, mattoir, poncoló) alakítja ki, amelyek átütik a réteget, és finom pontokból álló vonalat alkotnak. A savval kezelt lemez levonatainak hatása a krétarajzéra emlékeztet. A 18–19. sz.-ban a reprodukciók készítésénél gyakran alkalmazták ezt az eljárást.

kréta-mükénéi művészet : az → *égei művészet* középpontjában, Krétában, valamint Görög. déli részén az i. e.

Kréta : bikatáncos, krétai istennő (gemmákon) és oszlop

2. évezredben virágzott művészet. Krétában építészetének, monumentális falfestészetének és kispasztikájának emlékei maradtak reánk. Közvetlenül csatlakozik hozzá a mükénéi művészet; ennek legjelentősebb emlékei a mükénéi és tirinszi vár, paloták, síremlékek. Szobrászatáról a mükénéi oroszlános várkapu és a terrakotta kispasztika ad fogalmat. Festészetét falfestmények töredékeiből és festett agyagvázák alapján ismerjük. Fejlett iparművészetük

fülkével, virágsoros v. füzéres díszítéssel; a kula temetőszőnyegen sematikus rajzú török sírok helyettesítik a virágsort.

kulissza <fr.-ból>: a zsinórpadról a színpad két oldalán leereszthető, alsó szelén léccel szegett és ezáltal a színpadhoz erősíthető festett vászonsík (lengő ~) v. léckeretre feszített, a színpad két oldalán felállítható festett vászonsík (színpadi fal). A kisebb, kemény papírra v. vászonra festett ~kat, amelyeket megerősítve a színpadon állítanak fel, felrakott ~nak nevezzük.

Kunsthalle, Hamburg (NSZK): 1856-ban alapították. A hamburgi festészet (a legrégebb időktől napjainkig) legteljesebb gyűjteménye. Nevezetesek: Meister Bertram és Meister Francke képei, idősebb H. Holbein, J. Gossaert művei, Rubens: *Mária mennybemenetele*, Rembrandt: *Simeon a templomban*, Goya: arcképek, Courbet, Manet, Renoir, Degas, Böcklin festményei; Rodin, Barlach, Kolbe, Lehmann szobrai.

Kunsthistorisches Museum, Wien-Bécs (Ausztria): az 1863-ban alapított múzeum a világ egyik legnevezetesebb gyűjteménye. Anyagának legjelentékenyebb része a Habsburg-ház több tagjának gyűjteményéből való (I. Miksa, I. Ferdinánd stb.). Neoreneszánsz épülete Hasenauer tervei szerint 1872–91-ben készült, a lépcsőfeljárat mennyezet-festményét (*A művészet apoteózisa*) Munkácsy Mihály festette. A múzeum 1918-ban új tárakkal (kincstár, Estei hercegi és gobelinyűjtemény) bővült. A központi épületen kívül nagyrészt a Császári palotában (Burg) helyezték el több tárárt: kincstár, az ún. Weltliche és Geistliche Schatzkammer, epheszoszi reliefek, régi zeneszerszámok, gobelinyűjtemények. 1945-ben a főépületet súlyos légitámadás érte, azóta helyreállították. A múzeum nyolc nagy gyűjteményében több mint 600 000 tárgyat őriznek. Az egyiptomi és antik szobrászati (epheszoszi szarkofág, Arisztotelész szobra, bronz- és tanagra-szobrok, a világhírű Gemma Augustea stb.), valamint iparművészeti (B. Cellini híres sótartója) gyűjtemények a földszinten vannak. Az emeleti képtár legjelentősebb művei: A. Dürer: *Szentháromság*, *Madonna* stb., A. Mantegna: *Szt. Sebestyén*, A. da Messina:

oltár, triptichon, Fra Bartolommeo: *Bemutatás a templomban*, Andrea del Sarto: *Krisztus siratása*, Raffaello: *Madonna a zöldben*, Correggio: *Ganymedes elrablása*, Giorgione: *A három filozófus*, Tiziano: *Cigánymadonna*, *Ecce Homo*, *Danae* stb., Tintoretto: *Zsuzsanna*, Velázquez infánsportréi; J. van Eyck: *Aggastyán*, R. van der Weyden: *Madonna*, *Keresztrefeszítés*, Memling: *Máriaoltár*, ifj. H. Holbein portréi, idősebb P. Brueghel több tájképe és életképe, Rubens: *Vadkanvadászat*, *Vénuszünnepe* stb., a Van Dyck fivérék több képe, *Sámson és Delila* stb.: Rembrandt: *Ónarckép* (1666) stb. Itt őrzik Rubens Ildefonso-oltárképét és Caravaggio híres ún. „Rózsafüzér” *Madonnáját*. A 19. sz.-i anyagból Van Gogh és Degas művei emelkednek ki.

Kunstindustrimuseet, Oslo (Norvégia): Norvég és egyéb európai iparművészeti tárgyak gyűjteménye. Teljes átrendezés után 1949-ben nyitotta meg újra kapuit.

Kunstmuseum, Basel (Svájc): 1662-ben alapították, új épületének építését 1936-ban fejezték be (50 kiállítási terem). A világ legnagyobb Holbein-gyűjteménye: idősebb és ifjabb Hans Holbein legszebb alkotásai. Ezenkívül a régi svájci és német (K. Witz, M. Schongauer, Grünewald, Altdorfer, Baldung, Deutsch), valamint francia, flamand, holland, olasz mesterek műveit őleli fel. A múzeum egyben Európa egyik legteljesebb modern (19. és 20. sz.-i) képgyűjteménye. Metszettára híres.

Kunstmuseum, Bern: 1879-ben alapították; a 15–20. sz.-i svájci és a 19–20. sz.-i külföldi festészet és plasztika gyűjteménye. Nevezetes P. Kleeféle kép-, rajz- és akvarellgyűjteménye (mintegy 2500 tárgy). Említésre méltóak F. Hodler alkotásai és a modern francia gyűjtemény (Delacroix, Corot, Courbet, Millet, Cézanne, Bonnard, Matisse, Chagall képei).

kupa: hengeres testű, fedeles edény, egyik oldalán → *billentős* füllel.

Kupa

Anyaga nemesfém, ón, fajansz, kőcserep stb. A 16–17. sz.-ban az ivóedény, különböző méretű, kedvelt formája.

kúpserép: a → *vápák* és a tetőlelek fedésére szolgáló különleges alakú (kúp) cserép.

Kupferstich (ném.): → *rézmetasztet*

kupola (ol.): központi épületrészek félgömb alakú boltozása. Elő-Ázsia ókori építészetében is ismerték, de általánossá a rómaiaknál lett (Róma: Pantheon). A ~ köralaprajza és a kör érintőiként szereplő négyzetes v. szabályos sok-

→ *lanterna* került. A 17–18. sz.-ban a kupola díszítőjellegét nyert és az épület hangsúlyozását szolgálta (Szent Pál Székesegyház, London; Invalidusok Dómja, Párizs; Panthéon, Párizs; Karl-Borromäus Kirche, Bécs). — Jelenleg az anyagok könnyűsége egyre nagyobb felületek ~s beboltozását teszi lehetővé. Míg a római Pantheon 39,5 m átmérőjű ~ja 11 000 tonna súlyával csak 1500 m² felületet fedett be, addig a lipcei nagyvásárcsarnok 67 m átmérőjű ~ja, amely 5700 m² felületet takar, csak 3220 tonnát nyom.

kupolaboltozat: → *csehboltozat*

kupoladob, *tambur*, *tambour* (fr.): a tartóelemek és a → *kupola* közé beiktatott hengeres v. sokszögű építészeti részlet. Célja, hogy a kupolát környezetéből magasan kiemelje.

kupolasír: kör alakú, földbe süllyesztett építmény. Kupoláját egymás elé ugró kögyűrűkkel, tehát → *álboltozathoz* hasonló szerkezettel képezték ki (→ *gyűrűs boltozat*). Rendszerint négy-szögű külön sírkamra csatlakozik hozzá, és kőfallal szegélyezett út (dromosz, folyosó) vezet a bejárathoz. Leghíresebb a mükénéi Atrusz kincsesháza.

kupolasüveg-boltozat: → *csehsüveg-boltozat*

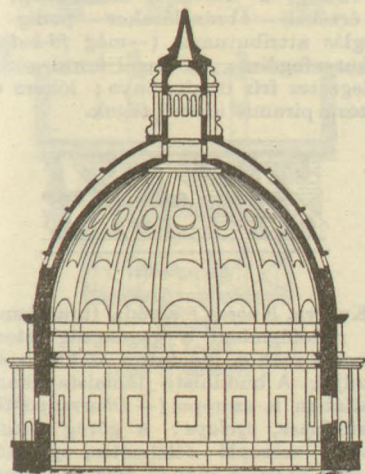
kurd szőnyegek: észak-perzsiai nomád kurd törzsek csomózott szőnyegei.

Kurfürstenhumpen (ném.): → *választófejedelmes edények*

Kurfürstenkrug (ném.): → *választófejedelmes edények*

kurgán (török 'erődítés'): félgömb alakú földhányásból álló sírhalom, amelyet fontosabb személyek, fejedelmek, vezérek stb. sírja fölé emeltek. A legrégibb ~ok a bronzkorszak elején keletkeztek, a legutolsók a 14–15. sz.-ban. A ~ az SZU középső és déli övezetében található nagyobb számban; közülük nagyságukkal és tartalmuk gazdagságával kiemelkednek a szkíta ~ok (az i. e. 1. évezred közepe táján keletkeztek). A szláv ~ok rendszerint csoportokban fordulnak elő, egész temetőket alkotva.

kúria (lat.): díszesebben kiképzett magyar vidéki nemesi lakóház. A 18. sz.-ig egy részük fából épült, kő alapépítmény és az ún. tűzesházzal, faragott fatornáccal; alaprajzi elrendezését

A Szt. Péter templom kupolája

szögű alépítmény között az átmenetet a → *trompusok*, tökéletesebb megoldásoknál pedig a → *csegelyek* (pendentif, gömbháromszög) közvetítik. Az utóbbi megoldás a bizánci építészetben élte fénykorát (Konstantinápoly: Hagia Szophia, Velence: S. Marco). A 12. sz.-tól kezdődően Bizáncban, Oroszo.-ban és a mai Románia területén a ~ leg-többnyire a templom tornyainak fedőszerkezetét képezte. A reneszánsz építészet — római mintára — újra alkalmazta a nagyméretű ~t. Ez egy meredekebb külső héjből és a belső teret lezáró belső részből álló *kettős* ~ volt (Brunelleschi, Firenze: Sta Maria del Fiore; Michelangelo, Róma: Szent Péter-templom). A ~ és a csegelyek közé gyakran → *kupoladobot* iktattak, tetejére pedig

a székely parasztház örzi. A 19. sz. elején kialakult a ~ ismertebb típusa, a klasszicizáló stílusú, homlokzatán oszlopos → *portikusszal* v. *tornáccal* díszített földszintes, 4–8 szobás vidéki lakóház.

Klasszicista kúria

kurosz <gör.>: ruhátlan görög ifjú szobra.

kúszólevél, *Krabbe*, *Kriechblume* [krihblume] <ném.>: gótikus oromzatok, toronysisakok, fiatornyok, csúcsívek stb. elein faragott stilizált kővirág (élvirág), ill. azok bizonyos irányban haladó sora.

Kúszólevél

KÚT, *Képzőművészek Új Társasága*: 1924-től 1949-ig működött magyar művészcsoport. A baloldali polgári szemléletű csoport a → *Nyolcak* örökösének vallotta magát. Tagjai között szerepeltek: *Rippl-Rónai J.*, *Vaszary J.*, *Márffy Ö.*, *Czóbel B.*, *Kernstok K.*, *Egry J.*, *Medgyessy F.*, valamint egy ideig *Bernáth A.*, *Berény R.*, *Pátzay P.* és *Szőnyi István*. Törekvéseik a francia posztimpreszionista, kubista és expresszionista irányzatokhoz állottak közel.

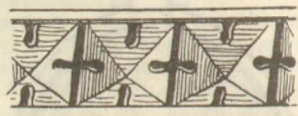
kutatóárok: régészeti ásatásoknál előzetes tájékozódás céljából húzott árok, ill. árkok, amelyekből megállapítható a keresett épület stb. fekvése, padlószintje, a körülötte levő föld rétegződése stb. Az így nyert ismeretek birtokában elkezdhető a terület szakszerű régészeti feltárása.

kútház: a kútakna fölötti zárható, de legalább is fedett építmény. Az antik kútházak rendszerint kétoszlopos, hátlapos → *aedicula*-formát mutatnak. A középkorban főként a kolostorok → *kerengőiben* elhelyezett kutak fölött találunk architektonikus kiképzésű ~akat.

Kutrolf <középfelném. 'csepegtető': → *Angster*

kutya: 1. a keresztény ikonográfiában Szt. Bernát, Domonkos, Vendel attribútuma. — *Fehér-fekete foltos* ~ Szt. Domonkos, dominikánusok szimbóluma. — ~ *fáklyával*: Szt. Domonkos, ~ *kenyeret visz*: Szt. Rókus ábrázolásain fordul elő. ~ *ülő férfi- és nőalak* a 7 főbűn egyikét, az Irigységet jelképezi. — 2. a reneszánsz és kora, barokk profán ikonográfiájában a vágy a barátság, a hűség, a melankólia, az érzékek ábrázolásakor pedig a szaglász attribútuma. (→ még *jó-kutya*)

kutyafogdász: az angol korai gótika jellegzetes fríz díszítménye; lóhere díszítésű piramis idomú tagok.

Kutyafogdász

Kuvéra, *Kubera*: a védai (brahmanista) mitológiában a gazdagság istene. Kincses zsákon ülő testes alakként ábrázolják. A buddhista (lámaista) ikonográfiában is szerepel (→ *Dharmapálák*).

küklopsz, *cyclops*: a görög mitológiában szereplő félelmetes, egyszemű óriások neve. A monda szerint *Úranosz* és *Gaia* istenek fiai, akiket apjuk haragjában a föld mélyére taszított, s azóta ott dolgoznak *Héphaisztosz* isten kovácsműhelyében.

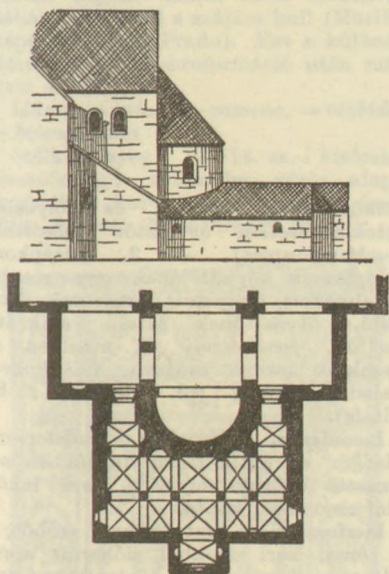
küklopszfal, *ciklopszfal*: megmunkálatlan v. az építkezés helyén durván megmunkált, szabálytalan kövekből, kőtöanyag nélkül készített fal.

Küklopszfal

külix, *kylix* <gör.>: lapos öblű, alacsony talpú, fületlen v. kétfülvű ivócsésze az antik Görögö-ban.

külső kripta : a keresztény templom
→ *szentélye* mögött félig a földbe mélyülő kis csarnoképítmény (→ *kripta*).

Külső kripta
(nézet és alaprajz)

Fölötte egyéb építmény nincs. Leggyakrabban 1050 körül Németo.-ban alkalmazták.

külsőtornyos vár : a várfalak mentén és azok sarkain a falsík elé kiszögellő tornyokkal épített vár. Ezek rendeltetése az, hogy a várfalat ostromló elleneséget oldalról is támadni lehessen.

küriotizza <gör.> : bizánci Madonna-típus, a gyermek Jézust keblére szorító, álló Mária.

kürtő : a kéménynek a nyílt tűzhely felett a füst terelésére lefelé tölcéséren kiszélesedő része.

kütahyai fajanszok : fehér alapon színes mértani elemekkel kevert, aprólékos rajzú virágos dekorációval ellátott fajanszedények. A töröko.-i kerámiaművesség egyik jelentős központjában, a kisázsiai Kütahyában készültek, ahol még ma is állítanak elő népies jellegű kerámiákat. A műkereskedelemben damaszkuszi, ill. rhodoszi fajansz néven ismert, és a 16. sz.-tól Isnikben (Nicea) készült → *félfajanszok* késői válfaja (→ *niceai fajansz*).

kváder <lat.-ból> : négyszögletes, szabályos, minden oldalán faragott építőkö.

kymation <gör.> : → *kima*

L

labarum <lat. 'zászló': Krisztus monogramjával (→ *kereszt*) díszített zászló, amelyet Constantinus császár (ur. 306—37) és utódai használtak a római császárok régi sasos zászlaja helyett.

lábasház: ház, amelynek emeleti homlokzata a földszinti traktust helyettesítő boltíves pillérekben („lábakon”) v. árkádos oszlopokon áll. A késő középkor jellegzetes kereskedőház típusa Csehországban Česke Budějovice, Telč és Tabor, Szlovákiában Levoča (Lőcse), Presov (Eperjes) és Kežmarok (Késmárk) városokban ma is gyakori.

lábásóra: bútor jellegű és méretű, fal mellett álló, pillér alakú ingaóra; tokja faragott, aranyozott, v. berakott díszítésű. A 17. sz. végétől kedvelt lakásdísz.

lábazat: az épületnek legalsó, a talajszinten v. a talajba süllyesztett láthatatlan alapon nyugvó, rendszerint párkánnyal (→ *lábazati párkány*) kiképzett és formailag hangsúlyozott része.

lábazati párkány: a → *lábazat* felső lezárására szolgáló → *párkányprofil*.

labirint-kert: a barokk és a rokokó kertművészet magas, nyírott puszpáng sövény falakból képzett, többnyire geometrikus alaprajzú tréfás útvesztője.

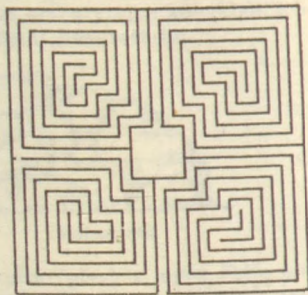
labirintus <gör.>: 1. nagy kiterjedésű ókori épületek Egyiptomban, Krétában, amelyekben látszatra rendszer

nélkül épült termek és folyosók áttekinthetetlen útvesztőt alkottak (→ *Minótauroszt*). — 2. középkori templomok kőpadlójának egy részén alkalmazott bonyolult mértani vonalú, útvesztőnek látszó alakzat, az ún. *jeruzsálemi út*, amelyen a vezeklők térden csúszva, imádkozva haladtak végig (pl. Ravenna: S. Vitale).

laconicum, caldarium, sudatorium <lat.>: az antik római fürdőkben az izzasztó légfürdő helyisége. Nevét lakóniai eredetéről kapta.

lacrimatórium <lat. 'könny' szóból>: a római kori sírokból előkerült apró edények elnevezése a régészetben. Sokáig azt hitték, hogy a síratók könnyeit tartalmazták; valójában illatszertartók voltak.

lacs d'amour [ládámur] <fr. 'szerelmi háló': 1. fekvő nyolcas alakú zsinór hurok; 16—17. sz.-i textíliákon előforduló díszítmény. — 2. házassági címereken a férj és feleség névbetűit összefoglaló keret.

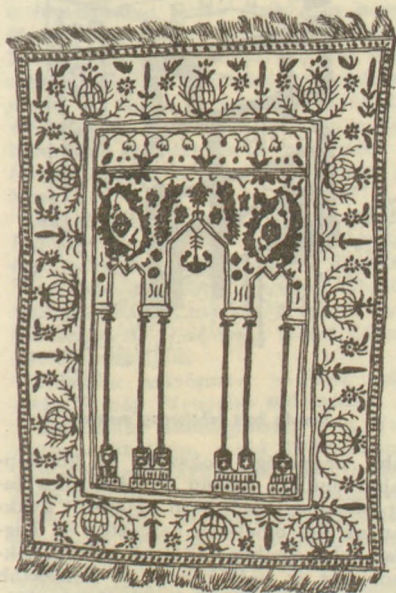

Kerek és négyzetes labirint-kert

lactatio <lat.-ból>: jelenet Szent Bernát legendájából. Bernát a gyermek Jézust tápláló Mária előtt térdel, és néhány csepp tej a szájára hull (Murillo képe, Madrid, Prado). Ezt a különös jelenetet az ellenreformáció után már nem ábrázolták.

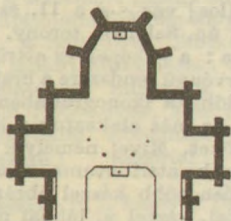
láda: → *bahut*, → *cassone*, → *céhláda*, → *kelenygeláda*

ladik-szőnyeg: 17–18. sz.-i kisázsiai imaszőnyeg; többnyire vörös alapú mezéjében hat- v. négyoszlopos imafülke, keretét török virágok díszítik.

Hatoszlopos ladik szőnyeg

Lady-chapel [lédi csépel] <ang.>, *Miasszonyunk kápolna*: Szűz Máriának

Lady Chapel

szentelt kápolna az angol katedrálisokban. Négyoszloptos alaprajzú tér, rendszerint a szentély keleti lezárása.

lályalap, *verniss mou* [verni mu] <fr.>, *soft ground* [szaft graund] <ang.>: a rézkarc nyomólemeznének egyik készítési eljárása. A saválló réteggel bevont lemezre papírlapot helyeznek, amelyre kemény ceruzával rajzolnak. Leemelésnél a papírlap magával viszi a rajz alatt hozzátapadt saválló réteget. Ezeket a helyeken a sav kimarja a lemezt, amelyről most festékezés után levonatok készíthetők.

lágyporcelán, *pâte tendre* [pätádr] <fr.>, *Fritten-porcelán* <ném.>: kaolinmentes, tüvegyszerű anyag, amelyet egy időben a francia és angol porcelánmanufaktúrák használtak. Alacsonyabb hőfokon égethető, ezért színei világítóbbak, viszont sokkal törékenyebb, mint a → *keményporcelán*.

lágystílus: a gótikus táblaképfestés és szobrászat korai szakasza, Olaszországban a 14. sz. végén, Németországban a 15. sz. elején. Kedveli a kecseset, az idillikusat, a nyájasat, megszünteti a ruharancok élességét, keménységét, anélkül azonban, hogy feladná azok ritmikus lendületességét.

laiterie [letéri] <fr. 'tejgazdaság'>: 18. sz.-i francia kastélyok parkjában épített kis → *pavilon*.

Lajos Fülöp-stílus, *Louis Philippe-stílus* [lui filip . . .] <fr.—lat.>: az 1830 és 1848 közötti időszak képzőművészeti stílusa Franciaországban, amikor a művészek a múlt remekműveit (gótika, reneszánsz, rokokó, bizánci, XVI. Lajos stb. stílus alkotásait) utánozták. A bútortart stílusának alakulása bizonyos fokig önálló: Lajos Fülöp a forradalom alatt tönkrement Párizs környéki kastélyok (pl. Versailles) berendezését „stílszerű” bútorkkal pótolgatta. A francia → *ébenisták* — még élő technikai hagyományait felhasználva — díszes, tűzben aranyozott bronzveretekkel ékesített, a → *Louis-quinze*-ből táplálkozó reprezentatív bútortílust alakítottak ki. A ~ megfelelője nálunk a → *neobarokk* stílus volt.

Lajos-stílusok: a barokktól a klaszszicizmusig terjedő képzőművészeti stílusok franciaországi változatainak meg-

jelölése : → *Louis-atorze* (a francia barokk csúcspontja); → *Louis-quinze* (a francia rokokó korszaka, kb. 1720—1765), → *Louis-seize* (kezdődő, korai klasszicizmus, kb. 1765—92). A *Louis-atorze* és a *Louis-quinze* közötti átmenetet a → *régence-stílus* képviselte (kb. 1715—20).

Lakheszisz : → *Párkák*

lakművéség : lakból készült, ill. lakkal bevont használati és dísz tárgyak készítése; az Indiában honos lakkfából csapolt, gumiszzerű váladék alkalmazása műtárgyak bevonására és díszítésére. Színei eredetileg a fekete és a vörös, amelyeket később arany- és ezüstpor hozzávegyítésével tettek változatosabbá. A vastagon felhordott lakk faragható, továbbá festéssel és berakással is díszíthető. — A ~ legrégebb emlékeit a kínaiaknál találjuk az i. e. 481—256 körüli időkből. Innen terjedt el Japánban, ahol e műfaj legszebb készítményeit állították elő. Itt a ~ fénykora a 15—17. sz.-ra esik. A laktárgyak díszítése a keleti festészet stíluslemeit vette át. A ~ Indiában, Vietnámban és Perzsiában is ismeretes. A 18. sz.-ban nagy mennyiségben importáltak Európába kínai fekete laktárgyakat; ezeket elő-indiai berakodóhelyükről *coromandel-lakk*nak nevezik. Az európai lakművéség a 18. sz.-ban kínai divat nyomán (→ *chinoiserie*) virágzott ki (→ még *vernis Martin*, → *aventurinlakk*).

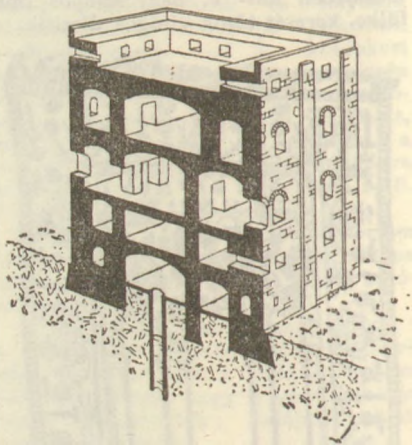

Lakodalmas pohár

lakodalmas pohár : régebben elterjedt német szokás szerint a lakodalom alkalmából a házasulandóknak ajándékozott ötvösművi díszedény. Fajtái: a) a vőlegénynek ajándékozott ötvösművi díszedény, amelyet ünnepélyes alkalmakkor később is használt; b) a menyasszony pohár, a 16—17. sz.-ban divatozott ötvösmű; aranyozott ezüstből készült plasztikus nőalak, felnyúj-

tott karjai között csuklósan mozgatható ivócsészével. A lakodalmon a csészéből a menyasszonynak, a harang alakú — felfordított — szoknyából a vőlegénynek kellett innia, mégpedig mindkettőjüknek egyszerre, és úgy, hogy a bor ki ne ömöljön.

lakótorony, *donjon* [dözső] <fr.> : korai középkori erődítésekben a várur lakóhelye s egyben a vár legerősebb, legtovább védhető része. Erős, vastag

Rómán kori lakótorony metszete

falú, négyszög-, sokszög- v. köralaprajzú épület. Létrán v. ideiglenes falépcsőn megközelíthető bejáratát gyakran az első emeleten helyezték el. Legalsó helyiségeiben raktarak voltak, sokszor kút is volt benne. A magasabb emeleteken a védőőrség, legfelül pedig a várúr és családja lakott. Az önálló lakótoronyt később palotaépületekkel és védőfalakkal vették körül. Legszébb példái a franciao.-i Tours közlében levő Loches [los] vár ~ a 11. sz.-ból és a visegrádi ún. Salamon torony.

laksana : a jelképek és attributumok kánóni érvényű rendszere a brahmanista és a buddhista ikonográfiában; az istenségek és más alakzatok a kezeikben tartják őket. Mivel némelyik megjelenésnek sok attribútuma van, ezeket megfelelően több kézzel ábrázolják. A több fejjel, kézzel v. lábbal megjelenített alakokat a buddhizmusban *tántrikus*

(a Tantra szentkönyv előírásainak megfelelő) ábrázolásnak, a normális emberi alakúakat nem tántrikus ábrázolásnak nevezik. A tántrikus buddhizmusban számtalan istenség, szellemlény és démon szerepel, mindegyikük a maga meghatározott ikonográfiai jelképével. Gyakorta ábrázolt szimbólumok: alamizsnás bögre, olvasófüzér, könyv, villám, csengettű, pányva, szerzetesi bot, íj, nyíl, kard, szigony, lobogó, koponya-csésze stb. A „nyolc szerencsés jelkép”: a királyságot jelképező *kerék* (Buddha tanának, a törvénynek kereke), a főrangúakat illető *ernyő*, a hosszú életet jelző *végtelen fonadék*, az ünnepeken trombitának használt *tengeri csiga*, a szent *lótusz*, az emlékeket tartalmazó *edény v. korsó*, a házasságot és termékenységet jelképező *két hal*, a napkeresztből leszármazott *szvasztika v. horgos kereszt*, a Megvilágosodott jelképe.

Laksmi, Sri Laksmi: a brahmanista (hindu) mitológiában → *Visnu* isten felesége, a szépség és jóserencse istennője. Férje mellett állva v. ülve, kezében lótuszbimbóval, máskor a fekvő *Visnu* lába előtt ülve, az isten lábait dörzsölgetve ábrázolják.

lámaista művészet: → *Tibet művészete*, → még *Mongólia művészete*.

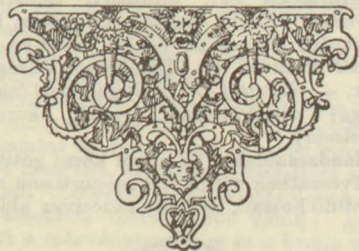
lámaizmus ikonográfiája: a 7–8. sz.-ban Tibetben, majd É-Kínában és Mongóliában meghonosult és ott idővel lámaizmussá (misztikus buddhizmussá) alakult hittel kapcsolatos ábrázolások rendszere. Nagyjából a buddhista mitológiai alakokat ábrázolja tibeti eredetű hozzátételekkel. A vallásos tiszteletben részesülő istenségek és más alakzatok száma több száz. Különösen gyakoriak a *Dharmapálák* ('a Tan Védelmzői') ijesztő démonalakjainak ábrázolása, továbbá a reformált „sárga süveges szekta” alapítójának, Cong-ka-pának képmásai; a buddhista „életkerék”-jelképekkel zsúfolt ábrázolások, valamint az ún. *Mandalák* misztikus diagramjait ábrázoló festmények, amelyek jelképei az elmélyedés elősegítését szolgálják.

lamasszu: asszíriai → *szárnyas bika*.

lambéria <fr.>, **lambris** [lãbri] <fr.>: a szoba falát védő és díszítő, rendszerint

fából készült, általában vállmagasságig érő burkolat. A 18. sz.-ban a ~ az ablakkönyöklő magasságáig érő lábazati burkolat (parapet); az innen a mennyezetpárkányig terjedő → *panneau*-kkal tagolt, díszes faborítást → *boiserie*-nek nevezik.

lambrequin [lãbrøkë] <fr.>: 1. redőkbe szedett, keskeny, rendszerint rojtalt díszített, fodorszerű, ívelt szélű

Lambrequin

drapériaajtó ablak v. mennyezetes ágy díszítésére. — 2. az előbbihez hasonló formájú síkdíszítmény, finom, aprólékos, ornamentális motívumokkal. A 16–17. sz.-i ötvösségben gyakori. — 3. a barokk építészetben az 1.-hez hasonló formájú, kőből készült plasztikus dísz. — 4. a heraldikában sisaktakaró.

lambris [lãbri] <fr.>: → *lambéria*

lamé <fr.>: selyemszövet, amelynek vetülékfonala ezüst- v. arany színű fém-szál. Estélyi ruhákat és színházi kosztümöket készítenek belőle.

lamella <lat. 'lemezke':> → *flitter*

lámpa: → *csillár*, → *kandeláber*

lámpás: építészetben → *lanterna*, → még *passio*

láncfonal: a szövet alapja; azok a fonalak, amelyek a szövetvég egész hosszán végigfutnak. A ~ak színeit úgy válogatják össze, hogy a keresztvező → *vetülékfonalakkal* együtt az előírt mintát (dessin) adják ki.

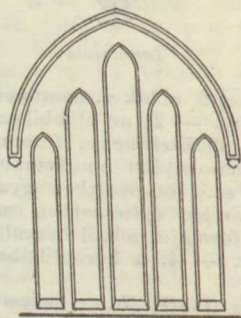
láncos könyv, *liber catenatus* <lat.>: a középkorban olyan kötéssel ellátott könyv, amelynek gerincén kampó volt; az ebbe fűzött láncsal erősítették a könyvespolchoz. A 15. sz.-ig gyakori.

láncöltés, *point de chaînette* [puë dô senet] <fr.>: apró huroköltések sora;

a lánc egymásba kapcsolódó szemeihez hasonló.

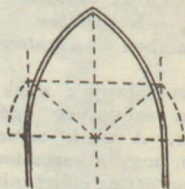
lándzsza, dárda: 1. → *Horusz* egyiptomi isten egyes ábrázolásain kromodilust dőf le ~jával. — 2. az ókori görög művészetben → *Athéné* istennőt ~val ábrázolták. — 3. *Három* ~: az északi (lámaista) buddhizmus ikonográfiájában a hatalom, a tekintély, a védelem jelképe. — 4. a keresztény ikonográfiában Szt. Adalbert, Demeter, György, Mihály, Tamás, Longinus, Sebestyén, Mauritius, Vencel jelvénye. — ~val ábrázolva Szt. Lambertet ábrázolják. — *Kettőtörű* ~: a Synagoga (Zsinagóga) attribútuma (→ még *kopja*; *Ecclesia*).

lándzsablak: az angol korai gótikus művészetben többnyire csoportosan előforduló hosszú, keskeny csúcsíves ablak.

Lándzsablak

lándzsáíves: keskeny és magas csúcsíves. Két olyan azonos sugarú körívből áll, amelyek középpontja a vállvonal felett van, v. a vállpontoktól kétoldalt messze kiesik. Az angol gótikában gyakori.

Lándzsáíves

császár uralkodása (1662–1722) óta készítik.

lángnyelv(ek): a keresztény ikonográfiában a Szentlélek, páduai Szt. Antal, Brigida, Januarius, az Erények közül *Caritas* szimbóluma. — 2. *trishula*,

trishula <szankszrit>: három ~ v. háromhegyű lándzsza (*trident*) a napkorong felett, lámaista jelkép (→ még *lándzsza*).

lángpallas: a → *kerubok* attribútuma.

lant: 1. *Apollón* görög isten kezében rendszerint ~ot tart. — 2. *Erató* és *Terpsikhoré* múzsák attribútuma (→ *Múzsák*). — 3. *víná*: a brahmanista ikonográfiában → *Szaraszvati*, *Bráhma* isten felesége kezében ~szerű hangszert tart; a *szikh* ábrázolásokban *Guru Nának* egyik kísérője ~ot penget.

lanterna <lat.>, **lámpás**: a → *kupola* → *záradékpontjának* nyílásán (→ *opeion*) ülő, ablakkal: áttört sokszög- v. hengeridomú tornyocska.

Laokoön: a görög mitológiában → *Apollón* trójai papja, aki ellenezte, hogy az *Odüsszeusz* javaslatára a görögök által készített falovat a városba vigyék. Mikor a tengerparton két fiával együtt *Poszeidónnak* áldozatot mutatott be, két kígyó jött elő a tengerből és elpusztította őket. A trójaiak ebben isteni jelet láttak, és a falovat bevitték a városba. (*Laokoön szoborcsoport*, Hagészandrosz, Polüdórosz, Athénodórosz műve, Róma, Vatikán.)

lapidaris <lat.>: középkori kőfaragó. A középkorban a kőfaragó- és a szobrászmesterség nem vált el olyan élesen egymástól, mint később. Sokszor ugyanaz a mester v. legény egyaránt faragott építőköveket és komplikáltabb építészeti tagozatokat, v. néha szobrokat is. A kőfaragók már az ókorban testületekbe tömörültek; a középkorban → *kőfaragócéhekbe* v. → *épitőpáholyokba* tartoztak.

lapidaris stílus <lat.-ból>: kőbe v. márványba vésett feliratok stílusa. Átvitt értelemben rövid és tömör irodalmi stílus.

lapidarium <lat.>: → *kőtár*

lapisz-lazuli, **lazulit**, **lazúrkő** <arab-középlat.>: nátriumaluminiumszilikát más ásványokkal keveredve. Sárgás-fehér erezetű, kék színű, üveges zsírfényű féldrágakő. A reneszánsz korban kupákat és szelencéket készítettek belőle. Az → *ultramarin* kék festék is ~ből készült.

Lapithák: → *kentaurok*

lapos dombormű: → *dombormű*

laquearium [lakveárium] <lat. 'háló': Mátyás király udvari történéskének, M. A. Bonfini (1434—1503) olasz humanistának műveiben → *kazettás mennyezet*-tel fedett helyiség. A kifejezést nálunk még a 17. sz.-ban is használták.

lararium <lat.>: házi szentély, ahol az ókori rómaiak a → *lares*-szobrokat helyezték el.

lares, Lares [láresz] <lat.>: az ókori rómaiaknál elhalt ősök szellemei.

L'art pour l'art [lárpurlár] <fr. 'a művészet a művészetért' van>: az a művészetelméleti felfogás, amely szerint a művészet öncélú, nincs kölesönös kapcsolatban semmilyen más tudatformával. A kifejezést Victor Cousin francia filozófus fogalmazta meg 1836-ban. Először az impresszionisták tették jelszavukká; a legtöbb formalista irányzat ezt vallja.

La Tène-kultúra [látēn...]: késő vaskori kultúra, amely általában i. e. 500-tól (Mo.-on a Dunántúlon i. e. 300-tól) kb. időszámításunk kezdetéig tartott. Maradványait a svájci La Tène község mellett a neuchâtel-i tavon felfedezett cölöpépítményszerű szigetváron tárták fel. — Jellemzői a díszítéssel túltömött, színes ékszerek, gyakran halhályag- és trombitamintával (Latène-stílus). — A ~ az északi → *hallstatti kultúrából* fejlődött ki, s a mai Franciaország, az alpesi országok, D-Németo., Csehszlovákia, Anglia és a Balkán-félsziget területére terjedt ki. Művelői a kelták voltak, akiknek művészete ebben az időben magas színvonalat ért el.

látkép, veduta <ol.>: táj, város v. épülecsoport tárgyilag hű távlati ábrázolása festményen, rajzon, metszeten stb. (→ még *architektúra-festészet*). A ~festészet egyik jelentős képviselője B. B. Canaletto (1720—80). Az *ideális* ~ elképzelt építményeket ábrázol (pl. G. B. Piranesi, 1720—88). A *prospekt* perspektivikus túlzásokkal akar illuzionisztikus térhatást elérni; főleg a színházi díszletfestésnél alkalmazzák.

Latona <lat.>: → *Létó*

látzatarchitektúra: festett építészeti elemek (oszlopok, párkányok, kupolák stb.), amelyek a valóság látszatát keltyik. Főképpen a barokk freskófestészet alkalmazza.

látszati tér: az a tér, amelyet a sík-ábrázolású festmény nézője a perspektivikus ábrázolás (rövidülések, szintévtávt, levegőtávlat stb.) eredményeként a képen érzékelní vél. Különösen erős ez az érzés az illuzionisztikus festményeken (főként a festett színpadi díszleteken).

latticinio [látticsínio] <ol. 'tejt' szóból>: az ónixszal fehérre festett tejszínű üveg neve az olasz üvegművészségben. Ez az anyaga a → *fonalas üvegek* mintaalkotó pálcikáinak is.

laura, lavra <gör. 'utca'>: nagyobb görög keleti férfikolostor.

lavabo <lat. 'mosakodni fogok'>: a katolikus templomok sekrestyéjében, valamint a rendházak → *refektórium*-ban használt, rendszerint beépített kézmosó, medencével és víztárolóval. A díszesebbek márványból valók; gyakori a márványmedence és a bronz víztartó.

lavírozás <holl.-ból>, *au lavis* [olávi] <fr.>: 1. eljárás a rajz árnyékainak mélyítésére, a formák kiemelésére. A rajzot vízfestékkel, → *biszterrel*, szépiával könnyedén árnyékolják. — 2. a vízfestményen a festék elmosása.

lavoro a fili tirati <ol. 'szálhúzásos munka'>: szálhúzással hálósan fellaízított és áthurkúzással megerősített vászonzalpra készült hímzés, hasonló a → *punto tiratóhoz*. A → *varrott csipke* előfutára. Itáliában a 15. sz.-ban már gyakori.

lavoro alla gemina [lavoro állá dzsemina] <ol.>: → *agemina*, → *tauszírozás*

lazulit: → *lapisz-lazuli*

lazúrfesték: áttetsző, hígítva felrakott festék (→ *lazúrozás*), ellentéte a → *fedőfesték*.

lazúrhímzés, burgundi hímzés: 15. sz.-i hímzéses technika, amelynél a hímzés sűrű felülete a kárpítszővére emlékeztet. Vízszintesen fektetett aranyszálas alapot színes selyemfonállal úgy öltögetnek át, hogy az alulról átszillogó arany finom zománcmunka benyomását kelti.

lazúrkő: → *lapisz-lazuli*

lazúrozás: a festmény egy részének v. egészének átfestése híg festékkel (→ *lazúrfestékkel*) oly módon, hogy az alatta levő festékréteg áttetszik rajta.

lebegő kórus: → *erkélyes szentély*

leckeoldal : a katolikus templomban az oltár bal (a bejáratától tekintve jobb) oldala, ahol a leckét felolvassák, ill. az ezzel szemben fekvő jobboldali templom ülések. Ez utóbbiakat férfioldalnak is nevezik, mert a középkorban, de helyenként még ma is, ezen az oldalon ülnek a férfiak (→ *evangéliumi oldal*).

léctag : → *lemeztag*

lectorium <középlat.> : → *szentély-rekesztő fal*

lectrinum <középlat.> : állvány a katolikus templom szentélyében, amelyre ünnepélyes szertartáson a megfelelő szöveget tartalmazó könyvet helyezik.

Léda : a görög mitológiában aitoliai királyleány; Zeusz hatyú képében látogatta meg. Gyermekei : → *Heléna*, a → *Dioszkurok* és *Klütainésztra*. (Correggio : *Léda gyermekivel*, Berlin.)

Léda a hatyúval

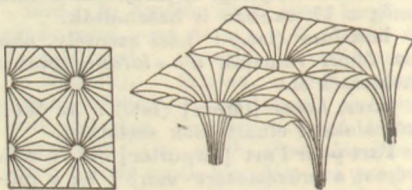
legnainoli <ol.> : → *maestri di legname*

legyező : Koreából Kínába és Japánba származott ruházati és dísz tárgy. Két fajtája az egylapos és az összecsuksukható szelvényekből álló ~. Művészettörténeti értékét a ráfestett ábrázolások adják. Kínában és Japánban ezek az ábrázolások nagyban hozzájárultak a világi témájú festészet kibontakozásához. Európában a ~ a 17. sz.-tól a 19. sz. végéig volt divatban. Szelvényeit faragványokkal, ötvösmunkával, gyöngyházberakásokkal, lapját festményekkel díszítették. A legszebb ~k a rokokó idejéből származnak, néha kiváló művészek (Boucher, Watteau) vázlatai nyomán.

legyezőablak : többkaréjos, legyezőalakban szétterülő ablaklejárás; a késő-

román művészet meglehetősen ritkán alkalmazott ablakmegoldása.

legyezőboltozat, *tölcsérboltozat* : az angol késői gótika jellegzetes boltozási

Legyezőboltozat

formája; bordái egy-egy pontból indulnak ki és legyezőszerűen terülnek szét.

legyeződíz, *à l'éventail* [álévátáj] <fr.> : francia eredetű 17. sz.-i könyvkötéstílus; jellemzője a legyezőcikkely forma, amelyből körös, félkörös v. negyedkörös dísz állítható össze.

legyezőív : legyezőszerűen egymás mellé sorakozó kisebb karéjokból álló félkörű ív. Leginkább a későgótikus és spanyol-mór építészetben fordul elő.

lejtő, *escalier* [észkar] <fr.> : a várak belső, vár felőli oldala.

léküthosz, *lektythos* <gör.> : ókori görög olajtartó agyagedény; talpas, karcsú hengeres testű füles korsó, szűk nyakkal és kiszélesedő kiöntővel. Fehérmázás testére a temetésre vonatkozó jeleneteket festettek. Az i. e. 5. sz.-ban a halotti kultuszban volt szerepe. Később márványból készített megnagyított mását magára a sírra helyezték.

lelet : a föld felszínén talált v. a föld mélyéből véletlenül v. módszeres feltárás útján előkerült, művelődéstörténeti szempontból számottevő tárgy (pénc, épületrészlet, műkincs, kerámia, sírdomb, sziklarajz, fegyver stb.). Fel-tárását, konzerválását, tárolását törvény szabályozza.

leltár, *inventarium* <lat.> : 1. művészettörténeti értelemben valamely múzeum, gyűjtemény v. történelmi nevezetességű épület műtárgyainak írásos jegyzék formájában való felsorolása. — 2. külföldön sok helyen egyúttal a művészettörténeti topográfia szinonimája is (→ *műemlék-topográfia*). — 3. művészettörténeti szempontból gyakran be-

cses forrásértékű tételeket tartalmazó, egykori hagyatéki, kiházasítási vagyonszámlák stb. lajstrom.

lemezparkány, szalagparkány: → *övparkány*ként alkalmazott keskeny, lapos faszalag.

lemeztag, léctag: derékszögű keresztmetszetű, lapos, szalagszerű építészeti profilrészlet.

Lengyelország művészete: Kezdetei a 10. sz.-ig nyúlnak vissza. A *román stílus* a 11. sz. első felében fejlődött ki. A műalkotások létrehozói legtöbbször külföldiek (németek, franciák, görögök, ukránok) voltak. — A *gótikához* való átmenet a 13. sz.-ban történt. Az építészet ebben a korban számos székesegyház, várkastélyt hozott létre (pl. Krakkóban). E kor legnagyobb művésze a német művészethez is kapcsolódó Wit *Stwosz* (Veit Stoss, ?1440/50—1533), a krakkói Mária templom faragott főoltárának alkotója. — A sajátos lengyel *reneszánsz* a 16. sz.-ban terjedt el Báthory István udvarában. Kibontakoztatásában számos olasz művész vett részt. A lengyel mesterek legjelentősebbje S. *Samostrzelnik* (15. sz. vége—1541), aki miniatúra-, tábla- és falfestészettel foglalkozott. — A *barokk* a 16. sz. végén honosodott meg az országban, de virágzása a 17. sz. második felére és a 18. sz. első felére esik. Építészetenek kialakításában sok német és olasz vendégművész működött közre. A gdański A. *Schlüter* (1660—kb. 1714) illuzionista falfestményeivel tűnt ki. — A *klasszicizmus* kb. 1760 óta uralkodott az országban. E kor jelentősebb építészeti D. *Merlini* (1730—97), J. Chr. *Kammsetzer* (1753—95) és J. *Kubiczki* (1759—1833). A festészet kiemelkedő alakjai közül M. *Plonski* (1778—1812), és J. *Kossak* (1824—99), a lengyel falu életét ábrázolták, P. *Michalowski* (1801—55) falusi életképeket és romantikus csataképeket festett, A. *Grottger* (1837—67) az 1863—64-i lengyel felkelés jeleneteit ábrázolta képein, H. *Rodakowski* (1829—94) portrékat és történelmi témákat festett, J. *Matejko* (1838—93) pátosszal átfűtött monumentális történelmi festményeket alkotott; A. *Kotsis* (1836—77) közeledett a kritikai realizmushoz; J. *Chelmoński* (1850—

1914) az iparosok és gyári munkások küzdelmes életét ábrázolta. — A 19. sz. óta a lengyel művészek általában Párizsban tanultak, és gyakran francia hatás érződik műveiben. A 19. sz. közepétől az építészetben az *eklekticizmus* uralkodott, de egyes építészek már népi formák alkalmazására törekedtek. A festészetben az *impreszionizmus* legjellegesebb alakja, Olga *Boznańska* (1865—1942) volt, a *szimbolizmus* J. *Malczewski* (1855—1929) képviselte, de az *expresszionizmusnak* és a *kubizmusnak* is számos képviselője volt; a modern lengyel művészet jelentős alakja a szürrealizmusba hajló T. T. *Makowski* (1882—1932) festő és X. *Dunikowski* (1875—) szobrász és festő. A 20. sz. építészetében főként a *konstruktivizmus* jut kifejezésre. — A II. világháború után a lerombolt városok újjáépítése hatalmas lendületet adott az építészeti tervezésnek. A népi demokratikus Lengyelország egyik legjelentősebb művésze T. *Kulisiewicz* (1899—) grafikus. Erős fejlődésnek indult a plakát: T. *Trepkowski* (1914—54) és mások.

Lengyelország művészeti múzeumai: Kraków-Krakkó → *Museum Narodowe*; Warszawa-Varsó → *Museum Narodowe*.

lengyel szőnyeg: 16—17. sz.-i selyemcsomószerű, arannyal, ezüsttel átszőtt perzsi szőnyeg; világos színeivel az európai ízléshez alkalmazkodik. A perzsa uralkodók ajándékként került Európába. Keleten egyetlen darab sem maradt fenn; fő lelőhelye Lengyelországban van, erre utal a megtévesztő elnevezés.

Leó pápa, Nagy Szt.: a népvándorlás korának híres pápája (440—461). A művészetben gyakori a közismert legenda jelenete: ~ imájára a Rómát ostromló Attila előtt az égen Szt. Péter és Pál tüzes karddal jelenik meg (Raffaello, Stanzák, Vatikán). Attila a látomás hatására a várost háborítatlanul hagyva visszavonul. Ábrázolják még pápai tisztelettel, pástorbottal, evangéliumos könyvvel.

lépcsős béllet: 1. román kori kapuk, ablakok lépcsőzetesen kifelé haladó, sokszor oszlopokkal v. ornamentális tagozással díszített bélésfala. — 2. a későbbi várépítészetben a → *lőrés*ek

külső bélletének (a sima → *részeltés* helyett) lépcsőzetes kiképzése, hogy a lépcsőzetes kiugrások visszaverjék a lőrésebe hatoló lövedéket.

Lépcsős piramis: olyan csonkagúlaszerű építmény, amely felfelé keske-

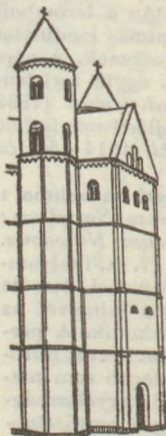

Lépcsős piramis

nyedő emeletekből áll. Az emeletek közötti összeköttetés a egyiptomi ~okon teljesen hiányzik, a mezopotámiai építményeken (→ *zikkurat*) lejtős rámpákkal, másutt lépcsőkkel nyer megoldást. Az említett eseteken kívül néhány indiai, indonéziai templomtípus v.

építmény, valamint a közép-amerikai Naptemplomok alkotóeleme.

Lépcsőtorny: középkori és reneszánsz épületekhez csatlakozó külső torony az emeletekre

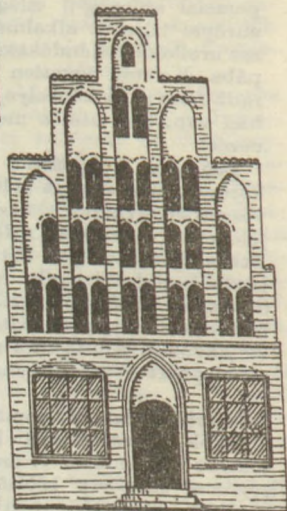

Lépcsőtorny

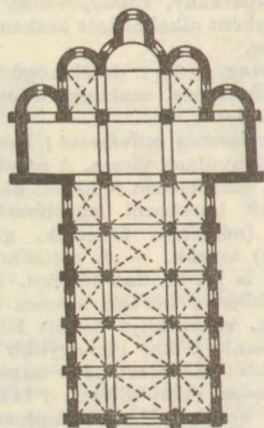
vezető csigalépcső elhelyezésére.

Lépcsőzetes oromfal, macskajáró: középkori házak felfelé lépcsőzetesen keskenyedő → *oromfala*.

Lépcsőzetes oromfal

Lépcsőzetes szentély, Staffelchor (ném.): a román templomépítézet alaprajzi típusa. Az → *apszis* két oldalán a → *mellék-*

Lépcsőzetes szentély

szentélyek lépcsőzetes alakban helyezkednek el.

Leporello képeskönyv: olyan képeskönyv, amelynek lapjai bal szegélyükön nincsenek lerögzítve, hanem összefüggő, hosszú szalaggá nyithatók szét. A könyvvalakba összehajtott papírszalagnak néha mindkét oldalára képek kerülnek. A forma Kínából származik, az elnevezés azonban onnan ered, hogy Mozart *Don Juan* c. operájában Leporello szolgál egy ilyen módon összehajtogatott papírszalagról olvassa fel ura bűneinek jegyzékét.

leszboszi kima, lesbosi kyma (tíon): → *kima*

Létó (gör.), **Latona** (lat.): a görög-román mitológiában Apolló és Artemisz anyja, akit a féltékeny Héra üldözött. Menekülése közben a lükiai parasztokat békákká változtatta, mivel azok nem fogadták be (Idősebb Jan Brueghel: *Latona a lükiai parasztokat békákká változtatja*, Frankfurt).

Lettner (ném.): → *szentélyrekesztő fal*
Letország művészete: Néhány román és gótikus stílusú templomon, valamint barokk kastélyon kívül a 19. sz. közepéig főleg a népi dekoratív iparművészet alkotott jelentőset. A 19. sz. második felében alakult ki a realista képző-

művészet (J. Fedders tájkép- és K. Gun történelmi festő). A 90-es évek jelentősebb művészei: J. Walter, W. Purvüt és A. Baumanis festők, valamint G. Skiller és T. Zalkaln szobrászok. A 20. sz.-ban általában a nyugati modernista áramlatok hatása tükröződik, de a művészek egy része megőrizte a realista hagyományokat (J. Tilberg, E. Kalnyn festők). Belőlük és a fiatalabb művésznemzedékből (A. Egler festő, W. Waldmanis grafikus, A. J. Briedis szobrász-nő) alakult a szovjet-lett művészeti élet élgárdája.

levegőtávlat: a távolság, távlat, légkör színekkel való érzékeltetése a festményen. Azon a tapasztalaton alapul, hogy a meleg színeket a horizont felé való közeledés arányában a közben levő levegőtömeg mindinkább hűvös kék-ké változtatja át a szemlélő szemében. Az itáliai reneszánsz → *vonaltávlat* tával egy időben különösképp a németalföldi festészetben dolgozták ki.

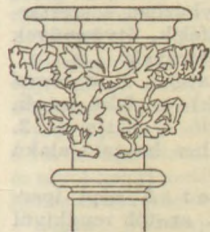
levélsomó: csokorszerű, zárt ékítményegységet alkotó, stilizált levelekből komponált díszítmény.

levéldísz: stilizált levélmotívumokból alkotott díszítmény.

leveles oszlopfej: általában minden levelekkel díszített → *fejezet*. Szűkebb értelemben kehelyformájú, levelekkel díszített gótikus oszlopfej. Díszítése a 13. sz.-ban stilizált, a 14–15. sz.-ban természetű.

levélmazsk: levelekből alkotott v. levelekre átmenő emberi arc. Gyakori építészeti díszítőforma a római művészetből (i. sz. 1. sz.) a reneszánszig.

Lha-mo <tibeti>: a tibeti művészetben iszonyatbeteltő külsővel ábrázolt istennő. A → *Dharmapálák* közül az

Leveles oszlopfej

Levélmazsk

egyetlen nő. A Dalai Láma védnök nője. Kék testtel ábrázolják, amelyet dharmapala-ékszerek sűrűn borítanak; haja csupa kígyó, benne fél-*vadzsrá* és holdsarló, feje felett ernyő. Féloldalt ül egy vágató fehér öszvér hátán, amelynek farán egy szem van. Jobbjában pálcá, végén → *vadzsrával*. Az öszvér hátán nyeregtagaró helyett démonok bőre. Vértengeren át lovagol.

liba: a keresztény ikonográfiában Szt. Brigida, Szt. Márton attribútuma. — *Róka, szájában ~val* a hét főbűn közül a Mértéktelenség jelképe.

liber antiphonarius: → *antifonárium*

liber catenatus: → *láncos könyv*

liliom: a keresztény ikonográfiában a szűzesség szimbóluma, szent szűzek és asszonyok attribútuma; Gonzaga Szt. Alajos, páduai Szt. Antal, Domonkos, Xaveri Szt. Ferenc, Gábrriel arkangyal, Szt. Imre, Szt. Jácint, Szt. József, sienai Szt. Katalin, Árpád-házi Szt. Margit, Szűz Mária, torentinói Szt. Miklós, liseuxi Szt. Teréz stb. ábrázolásain szerepel. — *~ok között* Aquinói Szt. Tamást jelenítik meg.

lilioszor: a heraldikus liliom sematikus alakjára hasonlító motívum, ill. annak ismétlődéséből alakított szegély. A gótikus ötvösségben, különösen *kelyhek* kosarának, → *pártájának* záródíszeként gyakori.

lille-i csipke [lili...]: hálós alapú francia → *vert csipke*; a → *malines csipké*hez hasonló, de annál egyszerűbb rajzú és durvább kivitelű. Jellemzői az alaphálóban elszórt kis négyszögek (*point d'esprit*) és a motívumok vastagabb fonálú kontúrja. — Nevét Lille észak-franciao.-i városról kapta.

lille-i fajansz: az észak-franciao.-i Lille városában 1696-ban alapított manufaktúra termékeinek gyűjtőneve. A delfi és roueni mintákat utánozó egy-

Lille-i fajanszjegyek

színű dekoráció kivül olajzöld, man-gánviola és szalmasárga festést is alkalmaztak az edényeken.

limbus (lat.): a pokol tornáca, ahol az elhunyt igazak lelkei a megváltásig tartózkodtak.

limoges-i zománc [limózsai...]: a 12—17. sz.-ban Limoges közép-franciao.-i városban az idők folyamán különféle technikákkal zománcozott ötvösművek gyűjtőneve. Fajtái: 1. a *beágyazott zománc* aranyozott vörösréz alapon készült, és főként egyházi tárgyak díszítésére alkalmazták; a 12—13. sz.-ból származó példányaival Európa-szerte találkozunk; 2. *festett zománc* a 15. sz.-tól készült, s a 16. sz.-ban a *grisaille*-jal együtt népszerűvé vált. A legkifőbbek Leonard *Limosin* (1508—75/77) műhelyében készültek.

lineáris (lat.): vonalas v. rajzos. Az a stíusforma, amely — ellentétben a festőivel — erősen hangsúlyozza az ábrázolás tárgyának körvonalaival.

lineáris perspektíva (lat.-ból): *→ vonaltávlát*

lingam: a brahmanista (hindu) ikonográfiában *→ Siva* isten legrégebb, valószínűleg még az Indus völgyi kultúrából származó szimbóluma; az életet teremtő férfierő kifejezője, kúpalakban végződő rövid oszlop (phallus). Ezt minden Siva-szentélyben megtaláljuk, többnyire a *jónit* (vulva) jelképező talapzatba ágyazva.

linóleummetszet: a 19. sz. végén bevezetett maganyomású sokszorosító eljárás, ill. az így készült grafikai lap. A rajzot átviszik a sima linóleumlemezre, majd árokvésővel kivájják azokat a részeket, amelyeknek a lenyomatban fehéren kell maradniuk. A *~* technikája tehát lényegében azonos a *→ fametszet*-vel, finom vonalakat, éles kontúrokat azonban nem lehet vele elérni; ezért inkább széles, foltszerű hatások elérésére alkalmazzák (*→ még metszet*).

liseuse [lizóz] (fr.): olvasóasztalka több könyvtartó rekesssel.

lithophania (gör. 'kő + áttetsző' szóból): vékony *→ biscuit* porcelánból készült lapos relief. A fény felé tartva árnyékoltan áttetsző. A 19. sz. elején Berlinben készítették először, és gyertya- v. lámpaellenzőként alkalmazták.

lithyalin üveg (gör. 'kő + üveg' szóból): márványozott, át nem látszó üvegyanyag. A 19. sz. elején a cseh hutákban köszörült díszpoharakat készítették belőle.

litográfia (gör. 'kő + írás' szóból): *→ könyvnyomás*

liturgia (gör.): 1. a katolikus egyház által előírt szabályok szerint végzett vallásos szertartások, ill. azok összessége. Van római és keleti *~*. — 2. *isten* *~*: a bizánci művészetben annak a jelenetnek az ábrázolása, amikor Krisztus az apostoloknak kenyeret és bort oszt, tehát az *Utolsó Vacsora*.

liturgikus könyvek: római katolikus istentiszteleti célokra használt (a mise szövegrészeit tartalmazó) könyvek, amelyeket a korai középkor óta gazdag művészi díszítéssel láttak el.

liturgikus színek: a latin szertartású katolikus egyház papjai által a liturgia alkalmával használható ruhák (paramentumok) számára előírt alapszínek; ezek az egyházi év szakaszai, a nap különös jelentősége és a liturgikus célok szerint váltakoznak. Az alapszínek: fehér, vörös, zöld, viola és fekete; az arany a fehér, vörös és zöld helyett, az ezüst a fehér helyett használható.

liturgikus tárgyak: a római katolikus és a görög keleti egyházban a szertartásokhoz előírt ruhafélék, ötvösművek és egyéb felszerelési tárgyak.

lituus [lítóusz] (lat.): 1. a római augurok (madárjósok) — felső végén csigavonalban végződő — botja. — 2. a római lovasság ehhez hasonló alakú jelzőtrombitája.

Litvánia művészete: A népi iparművészet már a 10. sz.-tól rendkívül fejlett volt. A 15—17. sz.-ban virágzott a könyvfestészet. A későn jelentkező *gótikus* építészet emlékei a 16. sz.-ból maradtak fenn. A *barokk* idején épített templomokat és kastélyokat gazdag szobrászati díszítéssel és monumentális falfestményekkel ékesítették. A *klasszicista* stílusban épült vilniusi városháza és katedrális L. *Stuoka-Gucjavičius* (1753—98) műve. A képzőművészet erőteljesebb fejlődése a 19. sz.-ban indult meg. A burzsoá diktatúra éveiben a modernista nyugati áramlatok behatolása ellenére a művészek

nagy része hű maradt a realista hagyományokhoz: A. Žmuždžinavičius (1876 –) festő, J. Žikaras szobrász és mások. A II. világháború utáni időszak legjelentősebb szovjet-litván művészei J. Mikenas és P. Alexandrovičius szobrászok, V. Mackiavičius festő, J. Julkunas grafikus.

liván: a → *mecset* része; körbefutó eresztű tetővel fedett udvar.

livres d'heures [livr d'ór] <fr. 'órákonyvek': a nap különböző szakaszaira előírt imákat tartalmazó, világiak számára készült imádságokönyvek. Legkiválóbb a *Très Riches Heures du Duc de Berry* (Limburg testvérek 1415), amelynek miniatúrái a korabeli Burgundia népének hű életképét adják, és hatottak a németalföldi táblaképfestészetre.

lizéna <fr.–ném.: függélyes → *fal-sáv*.

ló: 1. a hindu védai brahmanista ikonográfiában → *Indra* istent gyakran ~hátan ábrázolják; → *Visnu* brahmanista főisten 10. megtestesülése, Kalki fehér ~ hátán jelenik meg. — 2. A keresztény ikonográfiában Szt. Eligius és Lénárd, a ~láb Szt. Eligius attribútuma. — 3. *sárnyas* ~: → *pegazus*; → *Héliosz* görög napistent gyakran ~ vontatta tűzszekéren ábrázolják. — 4. *lovak*: → *Phaethón*. — 5. *lóláb*: → *szatír*.

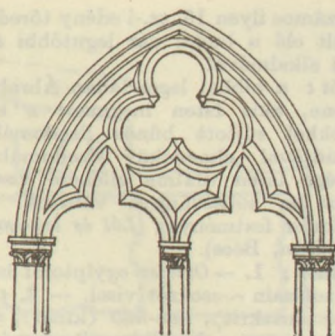
loculus <lat.: a katakombák falába vájt üreg, amely az őskeresztények temetkezési helyéül szolgált.

lodi fajansz: az észak-itáliai Lodiban a 18. sz.-ban készült fajansz. Reneszánsz és távol-keleti motívumokból kevert különleges dekoráció jellemzi.

loggia [lodzsá], <ol.: pillérekre v. oszlopokra támaszkodó nyitott arkádós csarnok v. galéria. Gyakori mint az olasz reneszánsz paloták tartozéka.

lohan: a gyakran ábrázolt halhatatlanok kínai elnevezése. Japán *ban rakan*.

löhérév: 1. ké-sőromán, löhere alakú iv. — 2. *hármaskarój:* három egymáshoz kapcsolódó há-

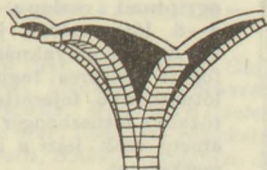
Löhérév

romnegyedkörívől álló gótikus → *mérműdíz*-rész.

lokális szín, lokálszín: → *helyi szín*

Lokapalák <szanszkrit>: → *négy világ-táj őrei*

lombard borda, négyszöges borda, szalag-borda: korai → *keresztboltozatok* négy-

Lombard borda

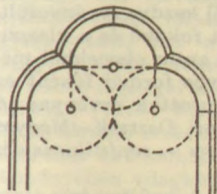
szögletes keresztmetszetű, lapos → *bor-dája*.

lombdíz: „S” alakban lomhán hajladozó, dús levelű ágak; a 17. sz.-i épületek és falfaragványok gyakori díszítőménye. Az ötvöstárgyak trébelt ornamentikáján virágokkal gyéjtve használták fel (→ *nagyvirágos stílus*).

lomb- és szalagdíz: leveles indákból és változatos, szeszélyes, tört vonalú — keretelt mezőt határoló — szalagból komponált zárt díszítőmennyegység. A 18. sz. első negyedében volt divatos.

lombfűzér, derekán ~rel övezett férfi: → *vadember*

lošicei edények, loschitzi edények: a morvao-i Lošiceben készült kőcserép edények' csokoládébarna, tüskés, rücskös felülettel. A középkorban különös varázserőt tulajdonítottak a ~nek, s gyakran gazdag ötvösfoglalattal látták

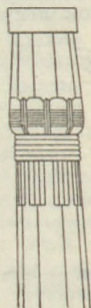
Löhérév

el. Számos ilyen 15. sz.-i edény töredéke került elő a budai vár legutóbbi ásatai alkalmával.

Lót: a bibliai legendában Ábrahám rokona, akit Isten megment a kénkövekkel sújtott bűnös Szodomából. Családjával elmenekül Szodomából: felesége Isten tilalma ellenére visszatekint és sóbálvánnyá változik (A. Altdorfer festménye: *Lót és leányai a pusztában*, Bécs).

Lótusz: 1. → *Ozirisz* egyiptomi isten ábrázolásain ~ sokrot visel. — **2.** *padma* <szanszkrit>, *lien-hua* <kínai>, *renge* <japán>: a buddhista ikonográfiában a 8 dicsőséges jelkép egyike, a tisztaság, az önmagától keletkezés, az isteni eredet s ezért gyakran Buddha szimbóluma és a megváltás biztosítója.

Lótuszimbó: a brahmanista ikonográfiában → *Laksmi* istennőt kezében ~ val ábrázolják.

Lótuszoszlop
lótuszimbó
fejezettel

Lótuszoszlop, lótuszimbó
oszlop, lótusznyaláb oszlop: egyiptomi oszlop; törzse 4–8 lótuszszárat jelképező, az oszlopnaknál összefogott hengeres tagból áll, lótuszimbó fejezettel. Változata a lótuszhenger oszlop, amely csak jelzi a nyaláb-szerkezetet.

Lótusztrónus: a buddhista művészetben gyakran Buddha ülőhelye.

Lótuszvirág: a brahmanista ikonográfiában → *Visnu* isten egyik attribútuma, általában a Világ jelképe.

Louis Philippe-stílus [lui filip...]: → *Lajos Fülöp-stílus*

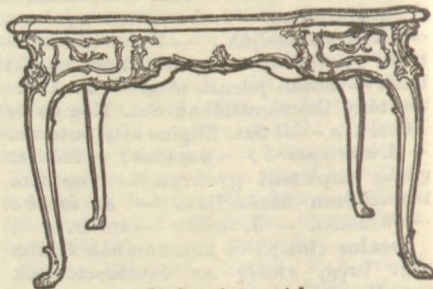
Louis-quetorze [lui katorz] <fr.>: a XIV. Lajosról elnevezett és Franciaóban kb. 1660-tól 1715-ig uralkodó képzőművészeti stílus; a francia barokk kiteljesedése. Jellemzője az ünnepélyes merevség és a patetikus pompa, a klasszicizáló barokk szimmetria. Legjellemzőbb emlékei: a versailles-i palota berendezésével és iparművészeti tárgyival, P. Puget (1620–94) és N. Coustou (1658–1733) nyugodt és ünnepélyes szobrai; az építészettel harmonizáló intarziás bútorok (A. Ch. Boulle, 1642–

Louis, quatorze asztal

1732), valamint a királyi falkárpítszövő műhely dekoratív termékei.

Louis-quinze [lui köz] <fr.>: a XV. Lajos (ur. 1715–1774) alatt Franciaóban 1723-tól uralkodó kifinomult rokokó stílus, amelynek jellegzetes alkotásai A.

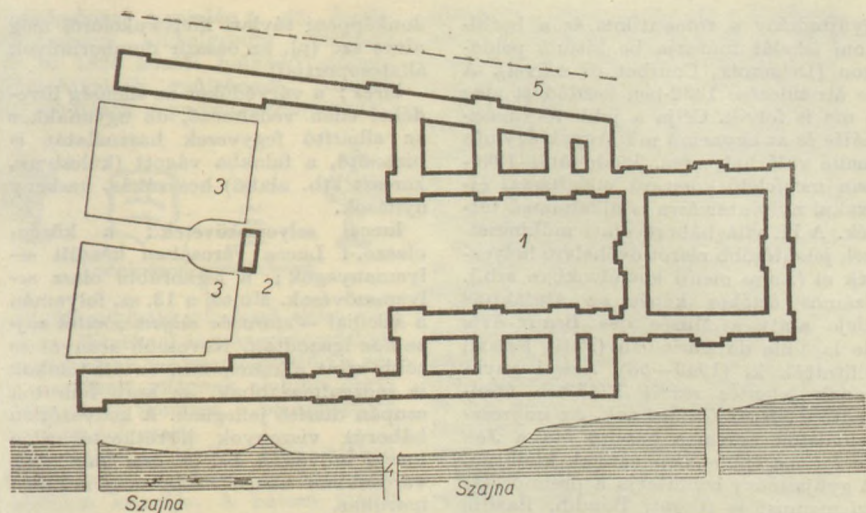

Louis quinze asztal

Watteau (1684–1721) és Fr. Boucher (1703–70) festményei, valamint a sèvres-i porcelángyár termékei és a francia bútorművészet alkotásai (→ még *régence-stílus*).

Louis-seize [lui széz] <fr.>: a XVI. Lajos (ur. 1774–92) alatt Franciaóban uralkodó korai klasszicista stílus. Már a hatvanas évektől kezdve érvényesült. Átmenetet jelent a rokokó és a klasszicizmus között. Az antik elemekből merítő elegáns és hűvös formái főként az iparművészetben jutottak érvényre. A ~ stílust az egykori Osztrák–Magyar Monarchia területén → *copfistílus*nak is nevezték.

Louvre, Párizs: A gyűjtemény alapjait I. Ferenc király rakta le Fontai-

A Louvre alaprajza

1 bejárat a képtárba, 2 Arc de Triomphe (diadalív), 3 Tuillériák kertje, 4 Louvre-híd, 5 rue de Rivoli

nebleau-ban, az Itáliából hozott képekkel és szobrokkal. XIV. Lajos a 200 műből álló gyűjteményt megtízszerezte. 1750-ben XV. Lajos elrendelte a gyűjteménynek Párizsba telepítését. Egyik részét a Luxembourg-palotában, másik részét pedig Versailles-ban helyezték el, a ~-ban 10 000 darabból álló rajztár volt. D'Angiviller gróf igazgató 1775-ben egyesíteni akarta az egész királyi gyűjteményt a ~-ban, e terv azonban csak 1792-ben valósult meg. A forradalom a ~-t múzeummá nyilvánította (Musée de la République), amely 1793. november 8-án nyílt meg. Itt helyezték el a korábbi királyi gyűjtemények mellé a kastélyokból, templomokból stb. származó műkincseket is. Anyaga ezt követően vásárlások és ajándékozások folytán nagymértékben gyarapodott, ma a világ egyik legnagyobb műgyűjteménye. — Egyiptomi és asszír régiségei között, antik szobortárában (*Milói Vénusz, Borghesei vívó, Szamothrakéi Niké* stb.), középkori, reneszánsz és későbbi szoborművei gyűjteményében világhírű remekműveket, a franciák műveiből pedig többek között Puget, Falconet, Houdon, Carpeaux al-

kotásait őrzi. Képtárában Ghirlandaio, Botticelli, Mantegna (*Parnasszus, Minerva diadala, Madonna a szentek között*) művein kívül Leonardo remekei: *Angyali üdvözlés, Sziklás Madonna, La Belle Ferronnière, Szt. Anna harmadmagával, Keresztelő Szt. János, Bacchus, Mona Lisa* stb.), továbbá Raffaello (*Szép keresztésző, Szt. György, Szt. Mihály, B. Castiglione arcképe* stb.), Correggio (*Szt. Katalin eljegyzése, Jupiter és Antiope*), Giorgione (*A koncert*), Tiziano (*Madonna a házinyúllal, Menekülés Egyiptomba, Sírbatétel, I. Ferenc arcképe, A kesztyűs férfi, Ferrarai Alfonz, Laura Dianti*) művei. A spanyol iskolát Velázquez, Murillo, Ribera, Goya, a flamand festőket Van Eyck, Memling, R. van der Weyden, Rubens (21 kompozíció Medici Mária életéből stb.), Van Dyck (*I. Károly arcképe*) képviseli. A holland iskolának itt őrözött neves alkotásai közül említjük Rembrandt képeit (*Krisztus Emmausban, Tóbiás és az angyal, A két filozófus, Bethsabé*, az arcképek között saját képmása 1660-ból). A francia iskolát több mint 1000 festmény képviseli (Watteau, Boucher, Fragonard, Greuze, Chardin). A Thomy-Thiéry-

gyűjtemény a romantikus és a barbi-
zoni iskolát mutatja be kitűnő példá-
kon (Delacroix, Courbet fő művei). A
~ átrendezése 1932-ben kezdődött meg
s ma is folyik. Célja a jobb térkihasz-
nálás és az egynemű műtárgyak egymás
mellé való helyezése. Több tárát 1936-
ban megfelelő korszerű világítással éj-
szakai nyitvatartásra is alkalmassá tet-
ték. A II. világháború alatt műkincsei-
nek jelentősebb részét óvóhelyre helyez-
ték el (Loire menti kastélyokban stb.).
Számos értékes képét az átalakítás
ideje alatt a Musée des Beaux-Arts
de la Ville de Paris-ban (Petit Palais)
állították ki (1943—53). Ázsiai anya-
gának jelentős részét 1945-ben átén-
gedte a Musée Guimet-nek. Az impresz-
zionisták művei a háború óta a *Jeu
de Paume* épületében vannak kiállítva.
A gyűjtemény bemutatja a preimpresz-
zionizmust is (Corot, Boudin, Bazille
stb.). 1953-ban teljesen átrendezték a
képtárat, nem a nemzeti iskolák, ha-
nem a nagy nemzetközi művészeti
és esztétikai áramlatoknak megfelelően,
a Rubens- és Van Dyck-termet, vala-
mint a flamand, holland, német és
francia festők termeit is. Gyűjteményei
az elmúlt években igen megszaporo-
dtak (Thomy-Thiéry-, Chauchard- és
Camondo-gyűjtemények révén). Jelen-
tősebb új műkincsei: Manet: *Nina
de Callias*, Goya és Degas: arcképek,
Quillard: *Scènes galantes*, Gauguin:
Cheval blanc, Paysage breton, Renoir:
Femme à la toilette, Van Gogh: *L'église
d'Anvers sur Oise*, Corot: *La promenade
du Pousin*, Delacroix, Gainsborough,
Monet stb. művei. Metszettera (egyike
a legjelentősebbeknek) E. Rothschild
gyűjteményével gyarapodott. Rendkívül
gazdag az iparművészeti gyűjtemény is
(középkori elefántcsontplasztika, gobeli-
nek stb.).

lovagterem : ünnepélyes összejöve-
tek céljára szolgáló nagyterem közép-
kori várakban.

lovastávlát, lovasperspektíva : távlati
(perspektivikus) ábrázolás, amely azon
a feltevésen alapul, hogy a művész a
szokásosnál magasabb nézőpontból, kö-
rülbelül a lovas szemének magasságá-
ból szemléli az ábrázolt témát. Ezt a
kifejezést használjuk akkor is, ha tulaj-

donképpen távlati konstrukcióról még
nincs szó (pl. az óasszír domborművek
állatcsoportjai).

lőrés : a várvédőket az ellenség löve-
dékei ellen védelmező, de ugyanakkor
az elhárító fegyverek használatát is
biztosító, a falakba vágott (kulcslyuk,
kereszt stb. alakú) hosszúkás, keskeny
nyílások.

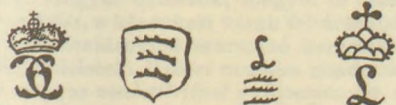
luccai selyemszövetek : a közép-
olaszo-i Lucca városában készült se-
lyemanyagok; a legkorábbi olasz se-
lyemszövetek. Mintái a 13. sz. folyamán
a szicíliai → *saracén selyemszövetek* raj-
zaihoz igazodtak. Kévesebb aranyat és
több színt alkalmaztak, az állatalakok
is mozgalmassabbak, az arab feliratok
csupán díszítő jellegűek. A kedvezőtlen
háborús viszonyok következtében a
luccai szövők a 14. sz.-ban más olasz
városokban honosították meg művészi
iparukat.

Lucifer : a bibliai legendában a fő-
angyalok (→ *arkangyalok*) közé tarto-
zott. Szembeszállott Istennel, s ezért az
égből kutasztították. Ábrázolásai között
többször előfordul az angyalok buká-
sának jelenete : Szt. → *Mihály* arkan-
gyal győzedelmeskedik Lucifer felett.
Gyakran a Sátánnal v. ördöggel azono-
sítják, aki Ádámot és Évát, majd magát
Jézust és a szenteket (Szt. *Antal*, *Jusz-
tina* stb.) megkísértette. Mint Sátánt
különféle szörnyalakban jelenítik meg,
legtöbbször kígyó- és sárkányalakban
(pl. Szt. György, Margit stb. ábrázolá-
sain). A középkorban a Sátánt külön-
féle állatokkal szimbolizálták, pl. orosz-
lán, medve, majom, baziliszkus, ken-
taur, szírén stb. alakjában. A poklot
bemutató képeken az ördögök általá-
ban szarvakkal, patával, szőrös testtel
jelennek meg, és magukkal vonzsolják
az elkarhozott lelkeket a tűzbe.

Lucretia : Tarquinius Collatinus római
senátor felesége, akit sógora álmában
támadozott meg. Lucretia szégyenében
öngyilkossá lett, törrel mellbe szúrta
magát. (Jörg Breu rajza, Bp., Szépmű-
vészeti Múzeum; Rembrandt fest-
ménye, Washington, National Gallery
of Art; Veronese festménye, Bécs,
Kunsthistorisches Museum stb.)

luciszmus (or. 'fényugár' szóból) :
→ *rayonnizmus*

Ludwigsburgi porcelán: az észak-württembergi Ludwigsburg városban 1756 és 1824 között működő műhely készítményeinek gyűjtőneve. Kiemelkedő alkotások a porcelánszobrocskák;

Ludwigsburgi porcelánjegyek

modelljeiket kiváló művészek egész sora tervezte. Mitológiai és zsánerjeleneteket, a foglalkozások megszemélyesítőit s annak az előkelő világnak alakjait ábrázolták, amely számára a manufaktúra elsősorban dolgozott.

Lukács, Szt.: állítólag Antiochiában született orvos és festő, a harmadik evangélium szerzője. A három másik evangélistával szótkák ábrázolni, irattekercsel, könyvvel, íróeszközökkel, munka közben. A legenda szerint megjelent előtte a Madonna, és Lukács lefestette (Rogier van der Weyden, Boston, Museum). Az orvosok és festők céhének patrónusa volt. Jelképes állata az ökör.

Lukács-céh: régebben a festőcéhek gyakori elnevezése a festők védőszentjéről, Szt. Lukácsról.

Lukács-képek: a legenda szerint Krisztus és Szűz Mária hiteles arcképei, amelyeket állítólag Lukács evangélista festett.

lukafai keménycserép: a dél-magyaró-i Lukafa községben 1846-ban alapított üzem rövid működése alatt készült, többnyire barnamázas, jelentéktelen edények gyűjtőneve. A műhely 1852-ben megvásárolt felszerelésével alapította a Zsolnay család világhírűvé vált pécsi gyárat.

luminista <lat. 'fény' szóból>: olyan festő, aki a rajzolóval v. a koloristával

ellentétben legfontosabbnak a fényhatásokat, a fényt és árnyékokat tartja. Rembrandt és a 17. sz.-i holland festők legnagyobb része inkább ~, mint kolorista.

Luna <lat.>, **Szeléné** <gör.>: a görög-római mitológiában Hold-istennő, aki szerelmes lett a szép fiatal Endümiónba, akit minden éjszaka álmában megcsókol (Luca Giordano: *Luna és az alvó Endymion*, Verona).

lunetta <lat. 'hold' szóból>: félkör v. körszelet alakú ívmező, ajtókép v. ablakok felett.

lunéville-i fajansz [lünévilli...]: a kelet-franciao.-i Lunéville városban működő manufaktúrában készült, a Hanong-gyártmányok virágornamentikáját és más francia műhelyek rajzait utánzó fajanszok gyűjtőneve. 1800 után az üzem csak népies kerámiát készített.

lunula <lat. 'holdsarló'>: a katolikus egyházi szertartásban használt → *ürmutató* üvegezett → *ostyaházában* levő, holdsarló alakú, arany v. aranyozott ostyaállvány.

lustre [lűsztrə] <fr.>: → *csillár*

Lustschloss <ném.>: → *kéjlak*

lűsztermázas agyagedények <fr. 'fény, csillogás'>: fémes fényű mázzal bevont agyagedények, többnyire → *majolikák*. Készítési módjukat a mohamedánoktól először a spanyolok, majd a 15. sz. első felében az olaszok is elsajátították (→ *gubbioi majolika*).

lyoni selyemszövés: Nyomai a 15. sz.-ban már kimutathatók. Jelentősége a 17. sz.-ban bontakozott ki, amikor Colbert olasz szövöstemsterekkel a lyoni manufaktúrát felvirágoztatta. Az olaszok teremtették meg a reneszánsz és korabarakok selymeinek, a franciák a Lajosok korának stílusgazdagságát. A lyoni selyemszövők az utólérhetetlen forma- és színvariációkat technikai tökéletességgel érvényesítették. A 18. sz.-ban a selyemiparban kivívott vezető szerepét Lyon napjainkig megtartotta.

M

macchiaiolyista festők [mákkiajuo-
lista...] <ol. 'folt' szóból>: olasz festő-
iskola tagjai a 19. sz. második felében.
Céljuk az akadémizmussal szemben a
természet hű és pontos megfigyelése és
ábrázolása. Az irányzat tulajdonképpen
az impresszionizmus olaszoi válfaja.
Az elnevezés az irányzat festési tech-
nikájára utal.

macramé <arab-fr.>, *csomózott csip-
ke*: a szövötvégeken lelógó láncfonalak
összefonásából keletkezett technikával
készített csipke. Színes és aranyfonálból
készítették és a szövettől függetlenül
inkább paszományként alkalmazták.
Legszébb emlékei Spanyolor. mórlakta
vidékeiről valók. A fehér színtől idegen-
kedő keleti népek csipkéje.

macskajáró: → *lépcsőzetes oromfal*

madaras szőnyeg: → *fehér usák sző-
nyeg*

madártávlat, *madárperspektíva*: olyan
festészeti v. grafikai ábrázolás, amely
a magasból lefelé való nézés távlati
szabályainak feltételén alapul.

Madonna <ol.>: a keresztény iko-
nográfiaiban Szűz Mária a gyermekkel.
Az i. sz. 2. sz.-tól kezdve ábrázolják.
A bizánci képek méltóságteljesen ko-
moly ábrázolásmódját (→ *blakherniotisz-
sza*, → *küriotiszsa*, → *hodégétria*) a góti-
kától, de főleg a reneszánsztól kezdő-
dően az anyai szeretet élethű ábrázolása
váltja fel. — *Madonna col Bambino*:
Szűz Mária ábrázolása ölében a gyermek
Jézussal. — *Madonna del Latte*: gyer-
mekét szoptató Mária. — *Madonna del
Rosario*: ~ a rózsafüzérrel.

Maestà <ol. „felség”>: angyalokkal
és szentekkel körülvevett, trónon ülő
→ *Madonna*.

maestri di legname, fabbri legnaiuoli:
az → *intarzia*- és bútorművesek olasz

neve, a díszes famennyezetek, kapuk,
→ *stallumok* készítői, akiknek mester-
sége a → *quattrocento* idején még az
építész feladatkörével egybeesett (*ma-
estri di legname e architetti*).

magas dombormű, haut relief [oróljef]
<fr.>: → *dombormű*

magasnyomás: sokszorosító eljárás,
amelynél a sokszorosítandó betűk v.
rajz képe kiemelkedik a nyomóformá-
ból. — Legismertebb fajtái a könyv-
nyomtatás és a fametszet.

magdaléni kultúra: a fiatalabb → *ös-
kőkorb*ban (i. e. 100 000–10 000) élt em-
ber egyik — legkésőbbi — kultúrája.
Nevét *La Madeleine* [lá mádlēn] fran-
ciaoi városról kapta. A vadászat itt
már ijjal történt. A kőeszközök apró
kőpengékből (mikrolithekből) készültek.
Ebben a kultúrában emelkedett az ős-
kori művészet a legmagasabb fokra.
Virágzik a (nyilván a vadászati varázslat
szolgálatában álló) realiztikus baran-
langi állatfestészet, valamint a kőből,
csontból, állatszaruiból készült eszközök
faragott és karcolt díszítésekkel való el-
látása.

magenta: → *fukszin*

magister operis <lat.>, *maître d'oeuvre*
[mētr dóvr] <fr.>, *capo maestro* [kápo
maestro] <ol.>, *Hüttenmeister* <ném.>:
az építkezés vezető mestere a közép-
korbban (→ *építőpáholly*).

**Magyar Nemzeti Múzeum Történeti
Múzeuma**, Budapest: Alapját Széchényi
Ferenc vetette meg 1802-ben, a nemzet-
nek felajánlott könyv- és érmegyűje-
ményével. A múzeum palotájának épí-
tése Pollack Mihály tervei szerint 1846-
ban fejeződött be. *Régészeti osztálya* a
történet és művelődés tárgyi emlékeit
őrzi a legrégebbi időktől a honfoglalásig.
Őskőkori, népvándorlás kori és római

gyűjteményei nemzetközi viszonylatban is jelentősek. *Középkori osztálya* az ötvösművészet számos remekét tárolja, az Árpád-kortól a 17. sz.-ig bezárólag. A gyűjtemény jelentős részét alkotják a régi magyar ékszerek, magyar és olasz textíliák, a középkori várak feltárásából és az ásatásokból származó keramikai és fémleletek. *Újkori osztálya* gondolja a magyar *viselettörténet* gyűjteményét, a reneszánsz kortól napjainkig. *Értékesek* a 18—19. sz.-i *ötvösművészet* remekei, valamint a — gyakran történeti vonatkozású — magyar *bútorok*. Figyelmet érdemel *ereklye- és hangszergyűjteménye*. Fegyvertára a honfoglalástól a szabadságharcig őrzi a magyar és külföldi hadtörténeti emlékeket. *Éremtára* kb. 200 000 tárgyat tartalmaz, amelyek közül a művészeti vonatkozású emlékek száma 40 000-re tehető. A forrásértékű ábrázolások gyűjtésére 1884-ben alapított Történelmi Arcképcsarnok (ma a *Nemzeti Múzeum Magyar Történelmi Képcsarnoka*) az ország legnagyobb ilyen gyűjteménye: kb. 2000 festménye, mintegy 37 000 lapot számláló grafikai műve és kb. 52 000 db fényképe van.

Magyarország művészete: A kereszténység felvétele után Mo.-on a művészeti élet központjai a királyi udvarok körül alakultak ki (Esztergom, Óbuda, Székesfehérvár). Román stílusú templomaink építettői legtöbbször a szerzetesrendek voltak (pécsvárai templom, a tihanyi altemplom, Zirc, Bélapátfalva stb., 11—13. sz.). A 13. században épültek a legszebb későromán, már a gótika felé mutató templomok Lébényben, Jákón és Zsámbékon. A szobrászat az építészet szerves részeként fejlődött (pécsi szobrasműhely). A gótikus művészet a polgárság fejlődésével a nagyobb városokban alakult ki: Budán a Nagyboldogasszony (Mátyás) templom, a soproni egykori ferences, ma bencés templom, a kassai dóm, a nyírbátori és a szegedi ferences templom stb. A világi építészeti nagyszabású emlékei a várak (Visegrád, Diósgyőr stb.). A gótikus szobrászat marandó emléke a Prágában álló Szent György lovaszobor a 14. századból, *Kolozsvári Márton* és György szobrászok műve. A fa-

faragás a 14. századtól virágzott (*Lőcséi Pál* mester főoltára Lőcsén). A sodronyománc révén az ötvösség világhírré emelkedett (Szt. László herma). A szárnyasoltár-festészetre a városi polgárság életmódjának valóságú ábrázolása jellemző (*Kolozsvári Tamás* garamszent-benedeki oltára, és M. S. mesternek, a 16. század legnagyobb magyar festőjének táblaképei). A gótikával párhuzamosan fejlődött a reneszánsz művészet, amelynek kibontakozását hazánkban a humanizmus szellemétől áthatott királyi udvar művészetpártolása segítette elő. Mátyás nevéhez fűződik a budai és visegrádi palota kibővítése, valamint a → *budai majolika* és a miniatűrműhely megszervezése, ahol a kor legjobbbb illuminált kódexei, az ún. → *korvinák* készültek. Halála után az építészeti tevékenység súlypontja Esztergomba tevődött át. 1507-ben épült a Bakóczkálpa, a magyar reneszánsz építészet legszebb emléke. A Felvidéken és Erdélyben jellegzetes manierista reneszánsz stílus alakult ki, amely a faragványok, kazettás mennyezetek, a magyar viselet, fegyver és az ötvösség területén sajátos ízlést teremtett. Az ellenreformáció szolgálatában meginduló nagyobb építészeti tevékenység már a barokk stílus jegyeit viseli (nagyiszombati, győri, soproni jezsuita templom). A világi építészetre a nyílt síkon épített barokk paloták jellemzőek (kismartoni kastély, 1663—1672, a ráckevei kastély, 1700—1702). A 18. sz.-ban a francia építészeti hatása mutatható ki (a fertői Esterházy-kastély, 1762—66). A század második felében a klasszicizmusba való átmenetet képviseli *Fellner* Jakab (1722?—80) művészete, míg *Hejеле* Menyhért (1716—99) műveit már a klasszicizmus szelleme hatotta át. A 18. sz. nagy magyar festője, *Mányoki Ádám* (1673—1757) csak keveset dolgozott Mo.-on; az építkezésekkel adódó falfestészeti feladatokat részben osztrák mesterek látták el (F. A. *Maulbertsch*, 1724—96). *Kracker* egri és *Dorfmeister* soproni festő már hazai mesternek számít. A 19. sz. elején a klasszicizmus zárt, fegyelmezett stílusa hazánkban általánoson elterjedt. A Pesten meginduló építőtevékenység vezető mesterei *Pollack* Mihály (1773—

1855) és *Hild* József (1789—1867). Első jelentős szobrászunk *Ferenczy* István (1792—1856). A festészet folyamatos fejlődése a húszas-harmincas években kezdődött; addig számos művésznünk külföldön bontakoztatta ki tehetségét (*Markó* Károly, 1791—1860; *Brocky* Károly, 1807—1855; stb.). A reformkor legjelentősebb festője, *Barabás* Miklós (1810—98) az arcképfestészet területén alkotott maradandót. A zsánerfestészet jelentősebb képviselői *Borsos* József (1821—83), *Marastoni* Jakab (1804—60), *Canzi* Ágost (1808—66) stb. A szabadságharc után az építészetben a romantika egyetlen jelentősebb eredménye *Feszl* Frigyes (1821—1884) Vigadó-épülete. A század utolsó negyedének építészetére a történeti stílusok ismétlése jellemző; a neogótikus Országház *Steindl* Imre (1839—1902), a reneszánsz stílusú Operaház *Ybl* Miklós (1814—91) műve. A romantikus szobrászat legjelentősebb alakja *Izso* Miklós (1831—75) volt. A század végén monumentális emlékszobrok jelentek meg nagy tömeggel (*Huszár* Adolf, 1843—1885; *Fadrusz* János, 1858—1903). A század második felének legzadagabb művészi eredményeit a festészet szolgáltatta. A történeti festészet nagy képviselői (*Than* Mór, 1828—99; *Madarász* Viktor, 1830—1917; *Székely* Bertalan, 1835—1910) mellett a dekoratív falfestészet (*Lotz* Károly, 1833—1904; *Than*), a tájkép (*Paál* László, 1846—1879; *Mészöly* Géza, 1844—87) és a zsáner műfajában is jelentős mesterek működtek. A kor legnagyobb magyar festője, *Munkácsy* Mihály (1844—1900) már a kritikai realizmus képviselője. *Szinyei* Merse Pál (1845—1920) a plein air festés eredményeihez jutott el. — A századforduló építészetét a szecesszió (*Lechner* Ödön, 1845—1914), majd a modern építészeti törekvések szárnypróbálgatása jellemzi (*Lajta* Béla, 1875—1920). A hivatalos akadémiizmus elleni küzdelem jegyében alakult meg a nagybányai és a szolnoki festőiskola, melynek tagjai a modern magyar művészet legjelesebb festői közé tartoztak (*Hollósy* Simon, 1857—1918; *Ferenczy* Károly, 1862—1917; *Réti* István, 1872—1945; *Osók* István,

1865—1961; *Fényes* Adolf, 1867—1945; stb.). Törekvéseikhez közel álltak az alföldi festők is (*Kosztá* József, 1864—1949; *Rudnay* Gyula, 1878—1957; *Tornyai* János, 1896—1936). A szecesszió egyetlen igazán jelentős képviselője hazánkban *Rippel Rónai* József (1861—1927) volt. 1911-ben jött létre a haladó szellemű *Nyolcak* csoportosulása (*Berény*, *Özöbél*, *Czigány*, *Kernstok*, *Márfly*, *Orbán*, *Pór*, *Tihanyi*). E kor legegényibb festője a intuitív kifejezőerejű *Osonváry* Tivadar (1853—1919). A Tanácsköztársaság rövid időszaka a művészet élet erőteljes fellendülését jelentette: különösen a plakátművészet terén születtek kiváló eredmények. A két világháború között ért nagy művésszé mai művészgenerációk élgárdája: *Páitzay* Pál (1896—), *Ferenczy* Béni (1890—), *Kisfaludi* Strobl Zsigmond (1884—), *Bernáth* Aurél (1895—), *Barcsay* Jenő (1900—), *Ferenczy* Noémi (1890—1957), *Medgyessy* Ferenc (1881—1958), *Szónyi* István 1894—1960). A 20. sz. kimagasló proletárművészei, *Derkovits* Gyula (1894—1934), *Nagy Balogh* János (1874—1919) és *Dési* Huber István (1895—1944). A felszabadulást megérő művészgenerációra nagy feladatok vártak az építészetben (új ipari létesítmények, új városok és városrészek felépítése), a népi élet és harcait ábrázoló monumentális szobrászat és festészet terén. Emellett jelentős eredmények jöttek létre a történeti, zsáner-, és portréfestészetben, a grafikában és az iparművészet új alkotásaiban.

Magyarország művészeti múzeumai:

Budapest: → *Aquincumi Múzeum*, → *Iparművészeti Múzeum*, → *Keletázsiai Művészeti Múzeum*, → *Kiscelli Múzeum*, → *Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma*, → *Nemzeti Galéria*, → *Nagy-tényi Kastélymúzeum*, → *Országos Színháztörténeti Múzeum*, → *Szépítőművészeti Múzeum*, → *Vármúzeum*; Debrecen: → *Déri Múzeum*; Esztergom: → *Főszékesegyházi Kincstár*, → *Keresztény Múzeum*. Pécs: *Janus Pannonius Képtár*.

Magvető: 1. a középkori keresztény ikonográfiában Jézust jelképezi. — **2.** a 19. sz. óta a természet felett győzedel-

meskedő emberi munka jelképe (Millet, Meunier, Medgyessy).

mahagóni, *mahogany* [mahagóni] <ang.>: → *acajou*

Mahakala: → *Dharmapálák*

mahfil: **1.** a → *mecsetben* a mekkai Kába-köre szánt selyemdrapériát tartó állvány. — **2.** maga ez a selyemdrapéria. — **3.** hordszék; a kétpúpú teve hátára helyezett nyeregféle.

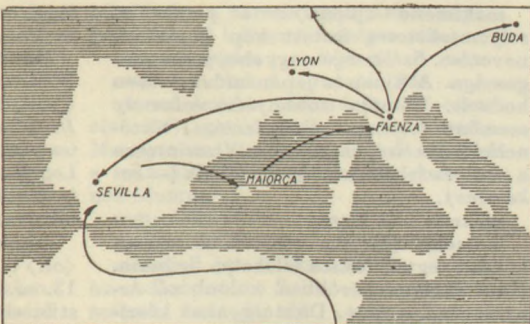
Maia, *Maja*: a görög mitológiában nimfa, Atlasz leánya; Zeusztól született fia Hermész.

Maiestas Domini [lat. 'az Úr felsége']: a keresztény ikonográfiában a trónon ülő Krisztus ábrázolása, amint jobb kezét maga előtt felemeli, bal kezében pedig az élet könyvét tartja.

mainászok: → *menádok*

Maitréja, *Maitreya*: az eljövendő Buddha. Jelképe fehér virág sárga porzóval (csampa).

Maja: → *Maia* és → *maya művészet*
majolika: a 8. sz. folyamán a mókák által Majorca (Mallorca) szigetére és onnan Olaszba behozott spanyol ón-

A majolika-ipar vándorlása Afrikából Spanyolországon és Majorcán keresztül Faenzába. Innen terjedt el Európában

mázás edények; és később a hasonló itáliai készítmények olasz elnevezése. A levegőn szárított ónmázalap porózus felületére való festés gyors és biztos kezet igényelt. Az újra kiégetett edényen kevés színnel ragyogó színpompát értek el (→ *fajansz*). Itáliában a ~készítés már a 15. sz. második felében virágzott, központja Faenza volt. Innen jöttek a mesterek Mátyás király (nemrég felfedezett) budai műhelyébe is. — A tárgykörhöz tartozó további cikkeket → *budai majolika*, *caffagioli majolika*,

Casa Pirola, *Castel Durante*, *faenzai majolika*, *gubbio majolika*, *pesarói majolika* címszavak alatt.

majom: **1.** a brahmanista ikonográfiában → *Hanumán* majomkirály. — **2.** a japán művészetben nagy szerepet játszik mint humoros motívum (szemét, fülét, száját befogó három ~). — **3.** a keresztény ikonográfiában az ördög szimbóluma.

Makarius, az egyiptomi: Szt. Antal tanítványa, remete, az egyházi misztika egyik megalapítója. Rendszerint görög kettős kereszttel ábrázolják.

makart csokor: művirágból és pálmalevélből készített hatalmas csokor, amelyet Hans *Makart* (1840—84), korának népszerű bécsi festője és dekoratőre lakásdíszként hozott divatba. A 20. sz. elején tűnt el a lakásokból.

makett <ol.>: → *modell*

A nevezetesebb olasz majolika műhelyek

makimono (japán): a papír- v. selyemtekercsre festett kép japán elnevezése. Szélessége nagyobb, mint magassága. A kínai és japán művészetben kedvelt. Témája többnyire valamely esemény folyamatos ábrázolása, történelmi esemény, tájkép stb. Vízszintesen a padlóra fektetik s úgy szemlélik (→ *kakemono*).

makron: → *hieron*

malachit (gör.): zöld színű rézkarbonát; egyik fontos lelőhelye Szibéria. Koncentrikus körökben különböző árnyalatúan erezett. Dísz tárgyakat készítenek belőle.

malagai fajansz: a dél-spanyolo-i Malagában készült, 14–15. sz.-i mór fajansz. Nevezetesek az Alhambra számára ún. *alhambra*-stílusban készített, fémfényű, kékes színű, szárnyas fülű, nagyméretű díszvázák.

malines csipke [máln...] (fr.): a flandriai Malinesban (Mecheln) készült, hálós alapon változatos mintákkal teleszórt, lenge rokokó → *vert csipke*. Fénykora a 18. sz. közepe. A keskenyebb szegélyek és → *barbe*-ok gyakoriak.

malomkő: a keresztény ikonográfiában Szt. Krispinus és Krispinianus, Krisztina, Quirinus, Vince attribútuma.

máltai csipke: selyemfonalú → *vert csipke*, máltai kereszt és búzaszem alakú motívumokkal.

mameluk-stílus: Egyiptomban a török, kaukázusi stb. eredetű mameluk rabszolgák sorából felemelkedett szultánok uralkodása alatt (1250–1517) kialakult képzőművészeti stílus. Jellemző ismertető jegyei: hatalmas címerek, dicsőítő feliratok és fekete-fehér márványsávok alkalmazása.

mandala, mandara: az istenek idézésére szolgáló lámaista szertartási diagram. Istenségek sorozatos ábrázolását v. szanszkrit írásjelekkel való jelzésüket tartalmazza. Valószínűleg a *tántrák*ban kifejtett jógatanításból származik, és az eszmék világának a formákéval való egyesülését jelképezi.

mandarin-porcelán: Kien-Lung császár (1735–95) korabeli, többnyire nagyméretű vázák. Eklektikus ízlésű színes díszítő rajzuk európai hatásúak.

mandorla (ol.): mandula alakú dics-

fény, amellyel egyes szentképeken Jézus és Mária alakját övezik.

Mandzsusri, Manjushri (szanszkrit), *Wen-su* (kínai), *Monju* [mondzsu] (japán): a buddhista tanok szerint *Bódhiszattva*, az értelem szellemi megtestesülése, minden démon legyőzője. Legtöbb ábrázolatán oroszlán hátán ül (a tökéletes bátorság jele), bal kezében tekercs, a végtelen hatalom jele.

maniera greca, maniera bizantina (ol.): az olasz festészetben, főként a 13. sz.-ban alkalmazott bizánci eredetű stílus elemek és formák összefoglaló elnevezése a reneszánsz olasz művészeti iróniánál.

maniera tedesca (ol.): a gótika elnevezése a reneszánsz olasz művészeti iróniánál, amelyet a → *maniera greca* mellett felelőssé tettek a művészetnek véleményük szerint a középkorban bekövetkezett hanyatlásáért.

manière [mánjēr] (fr.): → *modor*

manière criblée [mánjēr kriblé] (fr. 'rostamodor'): a → *műlap* (sörétes metszet) készítésének technikája.

manière noire [mánjēr nuár] (fr.): fekete v. → *hántoló modor*.

manierizmus (ol.), *modoros stílus*: a kb. 1530-tól 1600-ig uralkodó művészeti irányzat, amely a *reneszánszból* átvezetett a *barokkba*. Jellemzői: a különleges helyzetek és típusok ábrázolása, erős mozgásellentétek, fantasztikus fényhatások, tempa színek, az előadásmód komor pátosza. Az irányzatot sokáig úgy jellemezték, mint a reneszánsz epigonjainak stílusát. Az újabb kutatások fényénél jelentőségét önállóbbnak, néhány képviselőjét (Itáliában J. Pontormo, 1494–1557; A. Bronzino, 1503–72; F. Parmegianino, 1503–40; Spanyolo.-ban Greco, 1541–1614) pedig önálló művészegyeniségekként értékeljük.

manipulus (lat.), *karkendő*: a misemondáshoz tartozó liturgikus ruhadarabok egyike; trapéz alakú lecsüngő részen kereszt. Anyaga a → *miseruhéval* egyező. A katolikus pap a bal karra fűzve viseli. A hajdani verejtéktőlő kendőből (*sudarium*) származik.

manisesi fajansz: azoknak a → *spanyol-mór fajanszedényeknek* a gyűjtőneve, amelyeket a spanyolo.-i Valencia

melletti Manises fazekasfaluban malagái mesterek által betanított agyagművesek készítettek. A → *mudéjar-stílusú* edényeken mór és gótikus elemek keverednek. Gyakoriak a spanyol, németalföldi és olasz megrendelők címeirel jelzett dísztálak. Híres aranyfényű lüszterműzük a 16. sz.-ban viróses, rezes színűvé vált; a tömegtermelés művészi hanyatlást eredményezett.

Manjushri : → *Mandzsusri*

manók kereszt : → *kereszt*

mannequin [mánëke] <fr.>, *maneken*:

1. gyümölcsös v. virágos kosár formájú faragott faldíszitmény. — 2. mozgatható végtagú bábú, műtermi kellék, amely a mozgás- és drapériatanulmányoknál a modellt helyettesíti. — 3. próbakisasszony; jóalakú fiatal nő, aki divatbemutatókon a ruhamodelleket magán hordja és a közönségnek bemutatja.

mantilla <sp.>: 1. spanyol csipkefátyol, amely a fejet és a felső testet borítja. A 18. sz. második felében a fejre külön kis csipkekendőt tettek. A 19. sz.-ban általában feketét, ünnepélyes alkalmakra fehérét viseltek. — 2. prémekkel szegett 16. sz.-i német női kabátka.

Mánuel-stílus, *Emanuel-stílus*: dús díszítésű portugál reneszánsz stílus, amely gótikus és mór elemekkel keveredik. Nagy Mánuel portugál királyról (ur. 1495—1521) nevezték el; Izabella-stílusnak is hívják Izabella kasztíliai királynőről (1451—1504).

Manufacture Royale des Meubles de la Couronne [mánüfaktúr ruájál de möbl dölá kuron] <fr.>: a francia királyi paloták és kastélyok bútoraik előállító manufaktúra, ahol (XIV. Lajos uralkodásától a francia forradalomig) kiváló → *ebenisták* értékes egzotikus fák felhasználásával készítették — rendszerint tűzben aranyozott bronzveretekkel (appliqué) díszített — bútoremekeiket.

manufaktúra <lat. 'kézi + készít' szóból>: tőkés vállalkozó irányítása alatt kézi erővel és kézművesi technikával, de üzemen belüli munkamegosztással dolgozó nagyobb ipari műhely. Franciaországban a J. Colbert (1619—83) által kitűnően megszervezett ~k tették híressé a műipart; a selyem- és falkár-

pítszővést, a porcelángyártást, a csipke-készítést, a bútorművészetet stb.

manuscriptum : → *kézirat*

manzárdablak : → *francia tető*

manzárdszoba: manzárdtető (→ *francia tető*) padlásterébe épített szoba. Mennyezete vízszintes, elülső oldalfala a manzárdtető meredek alsó szakaszához idomul.

manzárdtető : → *francia tető*

mappa <héber>: → *tóráköpeny*

marabu <arab 'istenfélő'>: 1. mohamedán pap. — 2. kis → *mecset*, illetve mecset formájú sír. — 3. alacsony, gömbölyűhasú, a mecset kupolájához hasonló fedelű, mohamedán kávéskanna rézből v. horganyból.

maratás: fémnek, üvegnek savakkal való kezelése egységesen homályos v. ábrás felület készítése céljából.

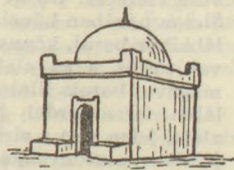
maratott alap: a rézkarc készítésénél az a rézlemezre helyezett saválló aszfaltos és bekormozott réteg, amelyre a művész a rajzot készíti, hogy azután a lemezig hatoló vonalak mentén a rézlemezre savval rámarassa a rajzot.

marcanova kötések: Paolo Marcanova (?—1467) részére készült velencei bőrkötések. A díszítőelemeken apró pontok alakjában alkalmazott kézi-aranyozás — amellyel keleti minták után először kísérleteztek Európában — ritmikusan tagolja az egész díszítményt.

Mardocheus: a bibliai legendában Eszter nevelőapja. Felfedi az Ahasverus (Xerxész) perzsa király elleni összeesküvést, és jutalmul diadalmenetben viszik végig a városon (Rembrandt rézkarca: *Mardocheus diadalmeneze*).

Margit, Szt.: kibontott hosszú hajjal, koronával, könyvvel, palmaággal, hosszú, keresztalakban végződő bottal, sárkánnyal ábrázolják. (A 15. sz.-i magyar művészetben a 4 vértanú szűz: Katalin, Borbála, Dorottya és Margit gyakran együtt szerepel oltárszárnyakon, miseruha-hímzéseken.)

Margit, Árpád-házi Szt. (1242—70): a domonkos apácák ruhájában (fehér

Marabu sír

ruha fekete fátyollal), koronával, a szűzieség liliomával, könyvvel ábrázolják.

Mária, egyiptomi: bűnös életű aszszony, aki a puszta vonult vezekelni. Sírját egy oroszán segített megásni. Egész testét szőr borítja, hosszú hajával fedi be magát (Donatello szobra, Firenze).

Mária Magdolna : Alakja és ábrázolásmódja az Újszövetség három alakjának összeolvasztásából alakult ki; a leggyakrabban magdalai Máriával azonosítják, akiből a legenda szerint hét ördögöt űzött ki Jézus. A képzőművészetben mint Lázár és → *Márta* testvére szerepel. Az őt ábrázoló képeken Simon házában bűneit megbánva, Jézus lábaihoz borul, könnyeivel öntözi, hajával törüli, s az alabástrom edényben magával hozott illatos olajjal keni meg lábát. Ott térdel Krisztus keresztje alatt, jelen van a sírbatételkor, majd a jámbor asszonyokkal Jézus sírjához megy, s felismeri mesterét a kertész alakjában (noli me tangere). Középkori legendák szerint Krisztus mennybemenetele után Franciaországba ment, ahol remete lett, halála után pedig angyalok vitték a mennybe. Legendáját Lukás Moser a tiefenbrunni oltáron (1431) ábrázolta. Gyakran ábrázolják Jézus életét bemutató jelenetekben. Egyedül, a puszta vezekelve, mint bűnbánó szentet, kereszt előtt imádkozva, koponyával is megörökítették, akárcsak mennybevitelét. Attribútuma a kenetartó alabástrom edény.

Mária mennybemenetele : → *assunta*

Mária, Szűz : a bibliai legendában Joachim és Anna leánya, Szt. József jegyese, Jézus anyja. Életének és Jézus történetének jelenetei gyakoriak a képzőművészeti alkotásokon. Megjelenik angyalok között mint „Immaculata” (szepítlen), kígyón taposva, földgömbön v. holdsarlón, csillagok között (Stella maris); mint Istenszülő karján a gyermek Jézussal (Madonna) v. mint fájdalomtól megtört anya a keresztre feszített Krisztus alatt; mint trónoló Madonna, köpenyes Madonna (Mater omnium, amikor mindenkit köpenyének védelme alá fogad) és a Rózsafüzér királynője stb. Megjelenik Szt. Bernátnak (Lactatio); Szt. Ildefonsónak

miseruhában; Szt. Lukács lefesti Máriát. (→ még *Madonna*).

Mária Terézia-tallér : érme, amelyet Ausztria és Magyaror. pénzügyi forgalmának lebonyolítására Mária Terézia veretett, s amelyet még századfordulónk körül is — az észak-afrikai és közeli-keleti kereskedelem számára — eredeti formájában bocsájtottak ki.

Márk, Szt., evangélista : a második evangélium szerzője. 829-ben ereklyéit Velencébe vitték, s ő lett a város patronusa. Könyvvel, iratkegessel, országnal ábrázolják; tiszteletére épült a velencei S. Marco templom.

markazit (arab 'kovakő') : a piritell azonos összetételű ásvány, vas-szulfid. Szépen csiszolható, és ezért divatékszerek készítésére használják.

Márk krónikája : → *Bécsi Képes Krónika*

marokkói fajansz : szőnyegmintákat utánzó díszítményű, izléses, élénk színű újabb készítmények.

maroquin [mároké] <fr.> : marokkói módra kikészített juh- v. kecskebőr, amelyet a vörösrre cserzett szattyánbőrtől fekete színe különböztet meg. A bőrdíszművészetben kerül felhasználásra.

marqueterie [márketri] <fr.> : elefántcsontból, márványból, gyöngyházból, teknőcből, fémből, továbbá ébenfából és más értékes fák anyagából készült, gazdag díszítményt alkotó berakás. Az eljárást A. Ch. André Bouille (1642—1732) honosította meg 1670 körül, a francia bútorművészetben (→ *intarzia*, → *fajozsok*).

marquise [márkíz] <fr.> : 1. 18. sz.-i párnázott rokokó ülőbutor. Karfái beolvaszthatóan alacsony háttámlájába. Kézenyemes, öblös; két személy is ülhet rajta. — 2. díszesen kiképzett eszövődéresz a paloták kapuja előtt. — 3. színes vászonból készült napellenző. — 4. hosszúkás foglalatú drágaköves gyűrű.

Mars <lat.> : a római mitológiában a háború istene → *Arész*

marseille-i fajansz [márszejji...] <fr.> : a 17. sz. második felében Marseille-ben létesült műhely termékeinek

Roberta Marseille

A

Marseille-i fajanszjegyek

gyűjtőneve. Készítésénél kezdetben a normális égetésnél is tűzálló színeket (kék, zöld, sárga, mangánviola) használtak, ami erősen korlátozta a felhasználható színezőanyagok számát, és csak 1750 körül tértek át a változatos színskálájú ún. → *muffelfestésre*. A ~ok ritkák és igen becsesek.

Marsziasz <gör.>, *Marsyas* <lat.>: → *Apollón*

Márta: a bibliai legendában a bethániai Lázár és *Mária Magdolna* testvére; tevékeny háziasszony, aki Jézust vendégül látta házában (Vermeer van Delft képe, Edinburgh, National Gallery). A háziasszonyok patrónája. Kulcsokkal, kanállal, szenteltvizes edényvel, szenteltvíz-szóróval és sárkánnyal ábrázolják.

martirológia <gör.-ből>: keresztény mártírok nevének katalógusa, történetük rövid összefoglalásával.

Márton, Szt. (316–79): a keresztény legenda szerint Pannóniában, Savariában (Szombathely) született. A középkorban Franciaországban és Magyarországon kedvelt szent, a bencés rend egyik patrónusa; Pannonhalmát Szt. Márton hegyének is nevezik. A római katonák ruhájában, gyakran lovon ülve ábrázolják, amint köpenyét kardjával ketté vágja és egy fázó szegénnyel megosztja (G. R. Donner, Bratislava). Püspöki ornátusban, süveggel, pásztorbottal, könyvvel, templommodellel is megjelölik. Attribútumai közé tartozik a liba, amelyet névünnepeén fogyasztanak.

márvány: a mészko szemcsés szövettű változata. Az anyagokból drótfűrészeléssel tetszés szerinti nagyságú tömbök fejthetők ki, amelyek végsővel és egyéb szobrászszerszámokkal jól megmunkálhatók és fényezhetők. A táblákba hasított tömbökből készülnek a ~lapok. A ~ színe igen változatos; legértékesebb a tiszta fehér (pároszi, pentelikonai görög, carrari olasz) ~. A színesek v. tarkán mintázottak fémoxidoktól kapják színeiket. A görög-római, valamint a reneszánsz és a klasszicista építészet és szobrászat kedvelt anyaga.

márványos, marmorista [mármoriszta] <ol.>: a mo.-i szóhasználatban a márvány- és kőfaragó, a stukkátor, a már-

ványstukkó művek készítője; néha szobrász vagy a 18. sz.-ban a márványbánya bérlője.

márványstukkó, scagliola [szkáljolá] <ol.>: műmárvány; az alsó mészvakolatra felhordott fehérmész, márványpor és égetetlen gipszpor keverékéből álló rétegre kézzel felviszik a kívánt márványmintát, azután a felületet csiszolják. Nem tévesztendő össze a → *stucco lustroval*.

márványüveg: nemes márványokat utánzó üvegyanyag. Úgy készül, hogy színes üvegdarabokat egyszínű üvegmasszával olvasztanak össze. Az ereztést utólag rakják fel, s az anyagot meg egyszer tűzbe teszik v. színtelen üveggel átöntik. A reneszánsz és biedermeier korban nagyon divatos volt (→ *achátüveg*, → *aventurin üveg*).

másodbarokk: → *neobarokk*

másolat: az eredeti műről készített másodpéldány, kópia. 1. A műről a művész személyes felügyelete alatt v. saját kezével készített ~ a *replika*, ismétlés. — 2. Az eredetihez viszonyítva változtatott ~ a *variáns*. — 3. Kicsinyített ~ a *redukció*. — 4. Különböző eljárásokkal készült ~ a *reprodukción*.

Masswerk <ném.>: → *mérmű*

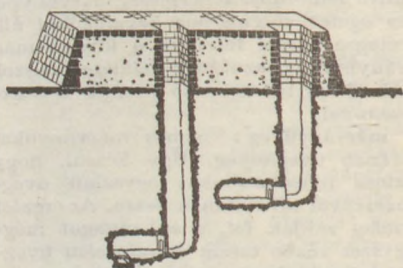
maszk <ol.—fr.>: emberi v. állati arc stilizált plasztikai (felületi, belül üres) ábrázolása. Alkalmazása ósrégi (kultikus ~, tánc~, színházi ~, halotti ~). Díszítőelemként az iparművészet széles körben alkalmazza. Gyakori az antik előképekre visszamenő medúza- és szatír~. A *lomb*~nál az emberi arc levelekből alakul ki v. lomboztat meg át. A *mascarone* a barokk dekoratív plasztika kedvelt ~ja. — Ikonográfiailag Melpomén és Thalia múzsák (→ *Múzsák*), valamint az éjszaka attribútuma.

masztaba (arab 'pad'): téglából v. kőből készült ókori egyiptomi sírípítmeny, hosszúkás négyszög alapon befelérészűs falakkal. Belső részében elő-

Maszk

csarnok és kamrák (→ *szerdab*) vannak; a ~ mélyén elrejtett sír a tetőről nyíló, pontosan illeszkedő kővel elzárt aknákn keresztül közelíthető meg. Az előkelőbb embereket temették el így.

Masztaba metszete

Máté, Szt.: a bibliai legendákban Lévi törzsből származó Alfeus fia. Mielőtt Jézus tanítványa lett, vámos volt. Az első evangélium szerzője. Könyvvvel, irattekercsel, írószerszökökkel (toll, tintatartó), ember- v. angyalalakkal, adógarassal, pénzeszacskóval, karddal v. bárdal ábrázolják.

Mater dolorosa <lat.>: a Fájdalmas Szűzanya ábrázolása (→ még Szűz Mária).

Mater omnium <lat.>, *Mindenki anyja, Köpenyes Madonna*: a keresztény ikonográfiában Szűz Mária többnyire nagyobb méretarányban ábrázolt álló alakja, köpenyének redői mögött kisebb léptékű figurák csoportjával.

matrica <lat. 'anya' szóból>: 1. minden olyan bemélyített (negatív) forma, amely arra szolgál, hogy róla öntéssel v. préseléssel kiemelkedő formájú lenyomatot készíthessünk. — 2. a kerámiai díszítőtechnika eszköze, amellyel a reá-mélyített v. domborított formában átvitt minta belesajtolható a díszítendő tárgyba. A ~s kerámiát az angolok találták fel a 18. sz.-ban (→ *kemény-cserép*).

Mauerwerk <ném.>: → *falazat*

maureszk <fr. 'mór' szóból>: stilizált növényi elemekből és indák szövevényes rendszeréből alkotott, mohamedán országokban elterjedt díszítmény. A reneszánsz átfogalmazta és előszeretettel alkalmazta (→ *arabeszk*).

Maureszk

mauzóleum: monumentális → *sírem-lék*. A világhírű halikarnasszoszi mauzóleumról nevezik így, amelyet i. e. 350 körül Mauszólosz kariai (Görögo.) helytartó számára emeltek.

— **maya művészet**: Közép-Amerika
→ *Kolumbusz előtti művészete a maya*

A mayák számjegyei

Maya tollas kígyó

törzsek által lakott területeken (Guatemala, Yucatan-félsziget). Jelentősek monumentális építészeti és szobrászati emlékei (lépcsőzetes gúlákban álló, falfestményekkel díszített templomok). Virágzásának időpontja bizonytalan (az i. sz. 1. évezred v. az i. sz. 8—15. sz.). A spanyol hódítók elpusztították.

Maya isten
(dombormű után készült rajz)

máz: cseréptárgyak, főleg edények ráégetett bevonata. Gyakorlati célja a folyadék átszivárgásának megakadályozása. Az **ólommáz** áttetsző, színtelen v. színezett; az **ónmáz** át nem látszó fehér v. színezett; **vegyesmáz** a (középkori) zöld, barna, sárga v. fekete ólommáz és a (reneszánsz kori) fehér, kék, ibolya- v. narancsszínű ónmáz egy tárgyon való közös használata. A → **kőcserépen** alkalmazott **sómáz** tulajdonképpen nem más, mint az égetéskor a kemencébe szórt konyhasó fényes bevonatot alkotó lecsapódása.

mazarinkék [mázárő...], *grisbleu* [groblö] <fr.>: sötétkék mázú kínai porcelán, amelyet főként Kang-Hszi császár (1694—1722) korában készítettek.

mázatlan cserép: agyagból megformált és kiégetett cserépedény; ilyenek a görög és római kerámiák (→ **terrakotta**), a 16. sz. előtt készült házi kerámia és az újabb egyszerű cseréparu (tető-, virágcserép).

meander <gör.>, *grecque* [grek] <fr.>: görög eredetű, geometrikus, folytatólagos tört vonalú, általában alkalmazott szegélydísz. Nevét Meander kanyar-

gós kisázsiai folyóról kapta (→ még *futótkútja*).

Meanderszalagdísz

mecenás <lat.>: művészetpártoló gazdag úr v. fejedelem. A szó Gaius Cilnius Maecenas római művészetpártoló nagyról (i. e. 70—8) nevéből származik.

mecset <arab>: kisebb mohamedán templom, imaház. Legfontosabb része a → **mihráb**. Elrendezése és kialakítása a mohamedán főtemplom, a → **dzsámi** fejlődését követi. Mellette v. vele összekapcsolva áll a → **minaret**.

médailleur [médájör] <fr.>: éremverő, bélyegmetsző művész.

médailon [médájjö] <fr.>: 1. bronzból, nemesféméből v. más anyagból készült, kerek, ovális, nagyobb érem v. ékszer, domborműves, vésett, zománcos v. miniatűr ábrázolással; ha szögletes, a neve → **plakett**. — 2. az előbbihez hasonló formájú, de változó nagyságú, különféle motívumokkal ékesített síkdíszítmény. — Ikonográfiailag Szűz Máriának mint → **blakherniotisszának** ábrázolásain fordul elő.

medailonos szőnyeg: 16. sz.-i perzsa udvari manufaktúraszőnyegek egy csoportja. A tükör középtengelyében nagy — rendszerint csürlő alakú — → **médailon** van; ennek negyedrészei a sarkokban megismétlődnek.

Médeia, Medea: Aiótész kolkhiszi király leánya. Atyja sárkánnyal őriztette az aranygyapjút. Mikor az argonauta Iaszón azt meg akarta szerezni, a szerelmes ~ varázstudományával célhoz segítette. Iaszón és ~ megszöktek az aranygyapjúval. A király üldözte őket. ~, hogy apját feltartóztassa, megölte és feldarabolta öccsét, és a holttest darabjait elszórta az úton. Hazájába érkezve Iaszón követelte trónját nagybátyjától, Peliasztól. Azt ígerte neki, hogy megfiatalítja. Hogy varázstudományát behozni végye, egy öreg kost feldarabolta, majd vízszűvekkel felélesz-

tette és megfiatalította. Ezzel rávette Peliasz leányait, hogy atyjukat feldarabolják. Iaszónt azonban Peliasz fia elűzte. Később Iaszón eltaszította magától ~t, aki kibékülést színelve dísz ruhát ajándékozott Iaszón menyasszonyának. Mikor az magára öltötte, a ruha lángot vetett és elégette; ~ ekkor megölte Iaszóntól született gyermekeit (pompeji falfestmény, N. Poussin festménye, Windsor, Delacroix sorozata), majd sárkányfogaton Athénbe menekült.

Medici-porcelán [medicsi...]: Firenzében I. Ferenc (Medici) nagyherceg udvarában, a 16. sz. vége felé készült edények, amelyeknek porcelánszerű cse-repe szürkésfehér és olyan kemény, hogy acéllal nem karcolható; ólomházuk kék. Készítése egyike volt a legkorábbi porcelángyártási kísérleteknek Európában. Olasz módra átformált keleti motívumok és reneszánsz elemek díszítik, kék v. mangánlila festéssel. Mintegy 40—50 darabról van tudomásunk. Jegye a firenzei dómkupola v. a Medici-cimer 3 golyója, alatta F betűvel.

méd művészet: Az i. e. 7. sz.-ban az iráni hegyvidék északnyugati és Azerbajdzsán déli részére benyomuló médek meghódították É-Mezopotámiát és Perzsia jelentős részét; i. e. 550-től perzsa uralom alá kerültek. Művészetük jellege teljesen azonos a → *hetvita művészetével*.

medresze <arab—török>: felsőfokú mohamedán egyházi tanintézet, → *medcettel* és lakóhelyiségekkel.

Medusza, Medusa: a görög mitológiában a három Gorgó egyike, mégpedig az egyetlen halandó. (A három Gorgó: *Szthenó*, a hatalmas, *Eurialé*, a meszszi-re ugró és *Medusza*, az uralkodó.) A Gorgók hajában kígyók tekergöztek; aki rájuk nézett, kővé meredt (Caravaggio: *Medusafej*, Firenze, Uffizi).

Medusza
(Heraklész megöli a Meduszát és kipattan belőle a Pegasusz)

medve: a keresztény ikonográfiában a főbűnök közül a Bujaságot ábrázolják ~n lovagolva. — A középkori művészetben a ~ a sátán szimbóluma.

megalit-kultúra <gör. 'nagy kő'...>: a csiszolt kőkör (újkőkör, neolitik) végső szakaszában és a bronzkorban kialakult kultúra. Az ősimárással és az animizmussal kapcsolatos kösirok (→ *dolmen*) és hatalmas köoszlopok (→ *cromlech*, → *menhir*) jellemzik. Főként É- és Ny-Európában terjedt el.

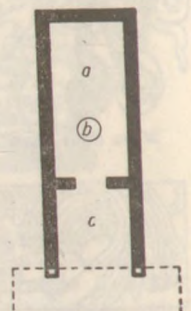
megaron <gör.>: előcsarnokos, egyetlen belsőterű lakóház, középen tűzhellyel. Az ókori görögöknél férfiház. Közép- és K-Európában is előfordul. Tulajdonképpen első formája a lakóház kialakulásának.

megazil: föníciai-szíriai síremlék; szabadon álló, emlékműszerű építmény előteres sírkamrával.

megszemélyesítés, perszonifikáció <lat.>: a képzőművészetben tárgyak v. elvont fogalmak jelképes ábrázolása emberi v. állati alakban.

méh: a → *Múzsák* szent állata.

méhkas: Szt. Ambrus attribútuma a keresztény ikonográfiában.

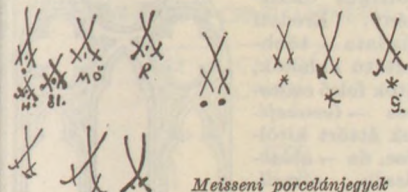

Megaron
a lakóhelyiség, b tűzhely,
c előcsarnok

A méhkas mint ikonográfiai jelvény
(Ambrus barokk szobra után)

meisseni porcelán: az Erős Ágost szász választófejedelem (ur. 1694—1733) által 1710-ben Meissenben alapított első európai porcelán-manufaktúra termékeinek gyűjtőneve. Az üzem első veze-

Meisseni porcelánjegyek

tője F. J. Böttger (1682—1719) volt, aki a ~ elődjét, a → Böttger-porcelánt feltalálta. A ~ virágkora 1720 és 1756 között volt, amikor a nagy tehetségű J. G. Höroldt festőművész és J. J. Kaendler, az európai porcelánplasztika formanyelvének megteremtője működött az üzemben. (→ még *view sawe*)

mekka-szőnyeg: → *sirázi szőnyeg*

Meleagrosz <gör.>, **Meleager** <lat.>: a görög mitológiában aitoliai királyfi. Születésekor anyja jóslatot kapott, hogy fia addig él, amíg a tűzben levő fahasáb el nem ég. Ezért kivette a fát a tűzből és gondosan elrejtette. Egy ízben ~ apja aratáskor elmulasztotta az Artemisz istennőnek járó hálaáldozatot. Az istennő haragjában vadkant küldött földjeire. A vadkan elpusztítására vadászatot indítottak, amelyen a legkiválóbb görög hősök vettek részt. Atalanté vadászno sebesítette meg először az állatot, amelyet végül is ~ ejtett el (Rubens: *Meleager és Atalante*). Mikor ~ a vadkan fejét Atalantének ajánlotta fel, a hősök közt viszály tört ki. Az összetűzés során ~ megölte nagybátyjait. Anyja haragjában tűzbe dobta a kérdéses fadarabot, s így fia halálának előidézője lett.

mellboglár: ékkövekkel díszített nagy méretű, → *médavillon* alakú ékszer; a 16—17. sz.-ban divatos női ékszeg, *köcsöntyű*. Az erdélyi szászok ünnepi viseletében tovább élt (→ *morsus*).

mellékhajó, oldalhajó: többhajós épületeknél a → *főhajóval* párhuzamos elhelyezésű, keskenyebb hosszanti tér. A → *bazilikális elrendezés*nél a ~ alacsonyabb, mint a főhajó, → *csarnoktemplom*knál a főhajóval azonos magasságú.

mellékszentély, mellékapszis, apszidiola: a főszentély két oldalán, a → *mellékhajók* keleti végének tengelyében elhelyezett egy v. több kisebb → *szentély*. Ritkábban előfordul az is, hogy ezek nincsenek teljesen a mellékhajók tengelyében.

mellkereszt, pectorale <lat.>: ékkövekkel díszített, rendszerint kereszttereklyét magában rejtő, láncon v. színon a mellén viselt ötvösművű aranykereszt. A katolikus egyházban a 14. sz. óta használt főpapi jelvény. (→ *encolpium*)

mellvéd: erkélyek, teraszok, bástyafalak széleit övező, tömör v. díszesen faragott és áttört kőből készült, 80—100 cm magas fal (→ *báboskorlát*, → *parapet*). Áttört ~ és báboskorlát lezárása a *mellvédfedő*k, alja a padlószinten nyugvó *mellvédtalpkő*.

mellvédes árkád: olyan → *árkád*, amelynek oszlopai v. pillérei magasabb v. alacsonyabb → *mellvéden* nyugszanak. A középkori kolostorok → *kerengő*inek gyakori építészeti megoldása.

Melpomené: → *Múzsák*

mélynyomás: 1. sokszorosító eljárás, amelynél a rajzot adó pontok és vonalak bemélyednek a nyomóforma felületébe. Ismertebb fajai: az → *acélmetszet*, → *rész-karc*, → *réz-metszet*. — 2. nyomászati eljárás, amely ugyanennek az elvnek az alapján tömegesen állít elő nyomatokat.

menádok, mainászok <gör. 'szárguldó': a görög mitológiában Dionüoszsz megreszégült kísérői. Néha a ~okat *baccháns-nőknek* is nevezik.

menhir <kelta>: a késői kőkorból és bronzkorból származó 4—5 m magas, faragatlan kőoszlop, amely nyilván a halotti kultuszt szolgálta. A legtöbb Bretagne-ban maradt fenn.

méniszkosz <gör. 'félhold': 1. félhold alakú tetőcske, amelyet a görögök a szobrok fejére helyeztek; ez megakadályozta, hogy a madarak rájuk telepedjenek és bepiszkítsák őket. — 2. félhold alakú karkötő v. nyaklánc.

mennyezetes ágy: a 12. sz.-tól egyre fejlődő európai ágytípus, az ágy fejénél kisebb, oszlop nélküli, a szoba falához erősített, textílianyagú mennyezettel volt ellátva, amely szétbontható függőnyei-vel együtt elkülönítette a fekvőhelyet, és a fénytől, hidegtől, szúnyogoktól stb.

védte az alvókat. A 16. sz.-tól az égy négy sarkán levő oszlopokra feszítették a → *baldachinszerű* mennyezetet, régi magyar szóhasználat szerint *szuperlátót*. Oldalaira hasonlóan pompás függönyöket akasztottak.

mennyezetpárkány : belső épületeknek rendszerint közvetlenül a mennyezet alatt futó → *húzott párkány*.

menologion <gör. 'hónap + beszéd' szóból> : a görög keleti egyházban a szentek legendáinak hónapok szerint rendezett összeállítása; a legrégebb a 8. sz.-ból való (→ *martirologia*).

menóra <héber 'lámpa'> : 1. az ókorban a jeruzsálemi templom → *hétágú gyertyatartója*. Ábrázolása Titus diadalíven maradt fenn. Többé-kevésbé díszes kivitelben ma is a vallásgyakorláshoz használt tárgy a zsidóknál. — 2. időszámításunk kezdeté táján a zsidóság jelvénye; ma Izrael állam címerszimbóluma.

mensa <lat. 'asztal'> : az → *oltár*, ill. annak felső lapja a katolikus templomban.

mente : a régi magyar férfiviseletben a dolmány fölött hordott kabát. Sokféle nagyságban és alakban készítették, és himzéssel, paszománnyal, sujtással, díszgombokkal, boglárokkal ékesítették.

menuiserie [mönüizeri] <fr.> : a középkori francia nyelvhasználat szerint bármely iparban az abba tartozó kis-méretű tárgyak előállítását jelölte. Ma asztalosmunkát jelent.

menyasszonyi láda : → *kelengyeláda*

menyasszonypohár : → *lakodalmás pohár*

menyét, nakula <szanszkrit> : több istenség (pl. → *Kuvéra*) lámaista jelképe.

Menyhért : a bibliai legendában a → *Három Királyok* között ő a legidősebb, aranyat ajándékozott Máriaának.

Mercurius <lat.> : → *Hermész*

merlatura <ol.> : → *pártázat*

méreg : 1. az ókori egyiptomi művészetben → *Anubisz* istent —gel a kezében ábrázolták. — 2. a keresztény ikonográfiában az Utolsó Ítélet ábrázolásaiban Mihály arkangyal fogja. — 3. a 15—16. sz.-i világi ikonográfiában az igazság, Themisz istennő, a melankólia, a szerencse, a mérték és okosság jelképe.

mérmű, Masswerk <ném.>, *kőrács* : a gótikus építészet jellemző díszítő-eleme. Kőből faragott, profilált kereszt-

metsetű körívek kombinációjából (három-, → *négycaréj*, ívháromszög, rozetta, → *halhólyag-díszítmény* stb.) szerkesztett geometrikus díszítmény. Eredeti feladata többszöves ablakok, ajtók felső csúcsíves → *ívmezejének* áttört kitöltése, de → *ablak-rózsák*, → *mellvédék*, toronysisakok stb. díszítésénél is alkalmazták. A 13. sz.-ban jelenik meg, a 14. sz.-ban gazdagabb, de még szigorúan szerkesztett, a 15. sz.-i halhólyagos mérmű mozgalmasság, gyakran túlsúfolt. A → *vakmérmű* formájában a gótikus művészet legáltalánosabb díszítménye.

Mérműves ablak

mértani kert : szabályos, geometrikus alaprajzú későközépkori kerttípus. Pázsítszönyegek, térs virágtáblák, merev síkokban nyírott sövények, díszfák s négyszögletű vízmedence jellemzik. Az ún. → *franciaker* alapszerkezete a ~ből származik.

mértani szőnyeg : mértani mintákkal díszített 16. sz.-i kisázsiai szőnyeg. A → *Holbein-szőnyegekkel* egy csoportba tartozik.

merveilleuse [mervejéoz] <fr. 'csodálatos'> : direktórium kori (1795—99) francia dáma, aki öltözködésében túlozva utánozta az antik görögöket; → *directoire-stílus*. Alakját a porcelánplasztika örökíti meg a hasonlóan öltözködő férfifigurával, az → *incroyable*-lal együtt.

merzizmus : a → *dadaizmus*hoz közel álló szélsőséges művészeti irány, amelyet Kurt Schwitters (1887—1948) indított el. A szó alighanem a *kommerziell* szó töredéke, mert Schwitters egyik képén egy újságfoslány volt látható e szótöredékkal. Folyóirata : *Merz* (1923—32), fő művészeti terméke : a *merzkep*, *Merzbild*; Schwitters nevezte így „képeit”, amelyeket mindennapi tárgyakból, sőt hulladékokból ragasztott össze (képragasztás).

mestergerdán : gerendás famennyezetek főgerendája, amely a mennyezetgerendákat támasztja alá.

mesterjegyek : festők, szobrászok nevének kezdőbetűi v. használatos jelei a műalkotásokon (→ még *kőfaragójelek*).

Néhány érdekes mesterjegy

BPVS-CAROLI CRIVELLI VENETI *

Opus Caroli Crivelli Veneti. Trónoló Madonna c. képen. 15. sz. vége. Budapest, Szépművészeti Múzeum.

EX MICHAEL
LEPANONIO

Ex Michaelae Panonio. Trónoló Ceres c. képen. 1450–60 körül. Budapest, Szépművészeti Múzeum.

1500

A

A

Joseph, a Ribera Hispanus
Vicentinus. Setabens. Acc. Rom³
Partenope .F.

A D 1500. Albrecht Dürer monogramja önarcképen, 1500. München, Képtár, és A A. Albrecht Aldorfer monogramja, Krisztus keresztrefeszítése c. képen, 1520 körül. Budapest, Szépművészeti Múzeum.

1628

Rembrandt .F. 1642

Rembrandt f(ecit) 1642. Öreg rabbinus c. képen, 1642. Budapest, Szépművészeti Múzeum.

PHILIPPUS DE CHAMPAGNE FACIEBAT .A. 1654.

Philippus de Champagne faciebat A(n)n(o). 1654. Férfiképmás c. képen, 1654. Budapest, Szépművészeti Múzeum.

G. TIEPOLO F.

G(iovanni) Tiepolo f(ecit). Szt. Jakab legyőzi a móorkat c. képen, 1760-as évek. Budapest, Szépművészeti Múzeum.

por Goya

Por Goya 1807. Férfiarckép c. képen, 1807. Budapest, Szépművészeti Múzeum.

1807

Chardon

Chardin. Csendélet c. képen, 18. sz. közepe. Budapest, Szépművészeti Múzeum.

Szentpéteri József

Szentpéteri József 1850. Porus király elfogatása c. domborművön, 1850. Budapest.

1850

mesterséges barlang : → *grotta metopé* <gör.> : a dór építmények frízének gerendaköze. A → *triglifek* közötti bemélyedő négyszögű terület, amelyet rendszerint domborműves ábrázolás díszít.

Metropolitan Museum of Art, The [de metropoliten muzium av át], New York : 1870-ben alapították. Az ókori Asszíria, Egyiptom, Görögország, Róma, Közel- és Távols-Kelet, valamint Európa és az Amerikai Egyesült Államok művészetét és kultúráját mutatja be. Az amerikai földrész legnagyobb múgyűjteménye : 5000 év kultúrájának több mint 1 millió művét őrzi. Épülete 1879–98-ban épült, homlokzata 1902-ben. Európai képgyűjteménye 3000-nél több olaj-,

pasztell-, vízfestményt, miniatúrát, rajzot tartalmaz, köztük 700 mesterművet 43 teremben. Történelmi korok szerint mutatja be a bizánci, olasz, spanyol, holland, flamand, angol, francia és német festők (köztük 2 Raffaello, 30 Rembrandt) műveit. Amerikai kép- és szoborgyűjteménye a koloniális korszaktól napjainkig magában foglalja a legnevesebb műalkotásokat. Gazdag az amerikai díszítőművészeti gyűjtemény. Metszettárában Mantegna, Rembrandt, Goya stb. alkotásai találhatóak. Antik gyűjteményében Egyiptom 36 000 kiállított tárggyal szerepel. Iszlami és távol-keleti gyűjteménye is igen gazdag. Középkori tára a The Cloister elnevezésű épületben elhelyezett anyaggal együtt a középkori

művészet legfontosabb amerikai gyűteménye. Értékes része a Pierpont Morgan-hagyaték (ókeresztény, bizánci, gótikus műtárgyak). Számottevők ötvös-művei a népvándorlás korából, továbbá az albán arany- és ezüstleletek stb. Iparművészeti tára igen gazdag, bútór- és fegyvergyűteménye nevezetes, viselet-történeti sorozata világhírű. Említésre méltó Jacopo della Quercia tabernáculuma, Duccio: *Madonna*, El Greco: *Jézus születése*, Sebastiano del Piombo *Columbus portréja*, Tintoretto: *Utolsó vacsora*, Rubens: *Zsuzsánna és a vének*, *Heléne Fourment*, *Kambyses ítélete*; Rembrandt: *Szelmalmok*, Courbet: *Tengerpart*, Manet: *Leány papagájjal*, Munkácsy: *Zálogházban* c. alkotása.

metszet: 1. a képzőművészetben a fa-, linóleum-, réz-, acél-és kölemezre rávitt ábrázolás papirosra nyomása, ill. az így készült grafikai lap. Lehet: a) *magasnyomású*, amelynél a lemeznek az alapról kiemelkedő részeire felhordott festék nyomódik át a papírra: → *fametszet* (Kínában 14. sz. eleje, Európában 14. sz. vége; színes fa~ Kínában 17. sz. vége), → *linóleummetszet* (19. sz. vége); b) *mélynyomású*, amelynél a lemeznek bemélyített részeibe bedörzsölt festék nyomódik át a papírra: → *részkar* (16. sz. eleje; a 17. sz. óta színezve), *rémetszet* (15. sz. második harmada), → *kőkar* (19. sz. közepe), → *acélmetszet* (19. sz. második harmada); c) *síknyomású*, amelynél a lemezre átvitt és a festék felvételére megfelelően előkészített síkrajz nyomódik át a papírra: → *könyomás* (1798). A mélynyomású ~ az alkalmazott eljárás szerint lehet: *száraz* ~ (niello, hidegtű, poncoló v. hántoló modor stb.), amelynél a véső, tű v. más eszköz közvetlenül a lemezre rögzíti az ábrázolást; *nedves* ~ (acqua-tinta, kréta v. pontozó modor stb.), amelynél savak marják a lemezbe a fedőrétegre karcolt v. szúrt ábrázolást. — 2. képeletben kettészelt épület, műszaki tárgy ábrázolása. Van függőleges és vízszintes ~; épületeknél az utóbbi azonos az alaprajzzal.

Mettercia <lat.-ból>: *Szt. Anna harmadmagával* (Szt. Anna, Mária és Jézus) együttes ábrázolása. (Leonardo festménye, Párizs).

meuble d'entre deux [möbl dätrodö] <fr. 'kettő közötti bútor'>: fiókok helyett ajtókkal tagolt hármasszítású, → *komód* alakú, 18. sz.-i francia bútor, kihangsúlyozott kőléprezzel.

mezolitikum <gör. 'középső + kő' szóból>: → *átmeneti kőkör*

mezopotámiai művészet: a Tigris és Eufrátesz folyók közötti síkságon kialakult birodalmak művészete. Ezek a városállamokból kinőtt birodalmak időnként egymás felett is uralkodtak, egymást kulturálisan erősen befolyásolták, s ezért művészetük nehezen határolható el egymástól. A ~ jelentős korszakai: a → *sumér művészet* (i. e. 3500—2000), az → *akkád művészet* (i. e. 2350—2150), a → *babilóniai művészet* (i. e. 2200—1686 és i. e. 626—539), az → *asszír művészet* (i. e. 2—1. évezred) és a → *mitanni művészet* (i. e. 17—13. sz.). Ide számítható az → *elámi művészet* is (i. e. 2700—560, főleg 13—12. sz.).

mezza-majolika <ol.>: ónmáz helyett fehér → *agyagmázzal*, majd átlátszó üvegmalazal bevont majolika.

mezzanin <ol.>: → *félemelet*

mezzo rilievo [medzo ..] <ol.>: → *féldombormű*

mezzotinto <ol.>: → *hántoló modor*

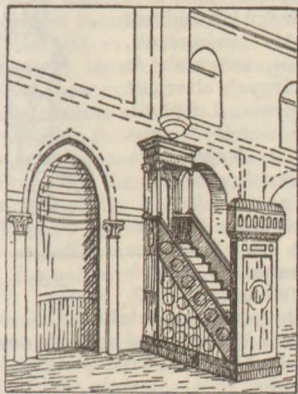
Miasszonyunk kápolna: → *Lady-chapel*

Midász: a görög mitológiában gazdagságáról és szerencséről híres phrügiai király. Amikor a sipon játszó Marsziasz javára döntött → *Apollón* lantjátékával szemben, Apollón számfarfülekét növesztett neki (*Midás ítélete*): J. Jordaens képe, Gent, Múzeum).

MIÉNK, Magyar Impresszionisták és Naturalisták Köre: művészegegyület; 1908-ban alakult Szinyei Merse Pál elnöklésével. 1910-ben feloszlott. A csoportulásnak nem volt kialakult, elfogadott esztétikai platformja.

Mihály, Szt.: arkangyal. A bibliai legendában az utolsó ítéletkor fel-támadt lelkeket mérlegre teszi, hogy bűneiket lemérje. Ő az angyalok vezére, amikor a bukott angyalokat letaszítják. A sárkányon, vagyis az ördögön aratott győzelme a képzőművészet kedvelt témái közé tartozott. Római katonák fegyverzetében, sisakkal, pajzzsal, karddal v. lándzsával ábrázolják.

mihrab, mikrab <arab>: a → *mecset* és a → *dzsámi* Mekka irányába néző imafülkéje. Az → *imaszónyegek* fülkéjét is ~nak nevezik (→ *még mimbar*).

Mihrab, mellette a szószék (mimbar)

Miklós, myrai Szt. (?—350 körül): püspöki ornátusban, pásztorbottal, püspöksüvegben, könyvvel ábrázolják. Atributumai közé tartozik a három kenyér, három alma v. három aranygolyó, hajó és horgony.

milánói csipke: a 17—18. sz.-ban Milánóban készült → *vert csipke*. Eleinte a velencei → *varrott csipke* mintáit utánozta. Nagyvirágos ágak és elvétve figurák díszítik. A koraiaknak nincs hálós alapja, a későbbiek egyenletes hálós alapúak, és mintáik a flamand csipkékkal rokon rajzúak.

milánói fajansz: Milánóban készült fajanszedények gyűjtőneve. Csak 18. sz.-i készítmények ismeretesek. Az összes nevezetes porcelán- és fajansz-manufaktúrák mintáit utánozta.

Mi-la-re-pa: a lámaista mitológiában a „hatalmas szent”, akit a tibetiek tisztelnek. Remete szerzetes és nagy költő volt. Rendszerint szerzetesi ruhában, lótusztrónusra helyezett gazella-bőrön ülve ábrázolják, göndör hajjal. Jobbját füléhez emeli, mint aki hallgatózik.

Mildner-üvegek: az alsó-ausztriai Gutenbrunnban kb. 1788 és 1803 között működött Joseph Mildner művei. Hengeres formájú többnyire fedeles pohá-

rak, amelyeket áttetsző vörös lakkfestésű alapon arany- v. ezüstlemezre karcolt és színesen festett egyszerű, klasszicizáló díszítés jellemz. A pohár fenekén és oldalfalán portrémédailonok, monogramok, zsánerjelenetek is előfordulnak.

milieu-festészet [milió...] <fr. 'környezet'>: naturalista festőmodor, amely az ember mindennapos környezetét iparkodik bemutatni.

miliefiori üveg <ol. 'ezer virág'...>, *mozaiküveg*: az ókori római, majd a 15—16. sz.-i velencei üvegművesség egyik terméke; különböző színű üvegszálakból alkotott, feldarabolt rudacs-kákból összeolvasztott üveg, amelynek felülete olyan, mintha virágokkal volna borítva.

milie fleurs [milflór] <fr. 'ezer virág'>: 1. apró virágokkal telezsórt 15. sz.-i → *verdure*. — 2. általában minden elszórt apróvirágos minta.

mimbar, minbar <arab>: a → *mecset* ben a kiblát (Mekka felé mutató irányt) jelölő fülkétől jobbra elhelyezett szószék.

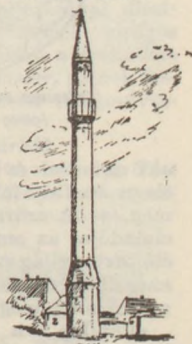
minaret <arab 'a megvilágosodás helye'>: a mohamedán imaidő jelzésére szolgáló, a → *mecset*hez épített v. különálló torony. Alakja lehet hengeres, négy- v. többoldalú, karcú v. zömök. Hazánkban a török hódoltság korából megmaradt az egri, a pécsi és az érdi ~.

Minerva: → *Athéné*

Ming-korszak: a kínai képzőművészet egyik nagy korszaka, az 1368-tól 1644-ig uralkodott Ming-dinasztia idején. A kor festészeténél jelentősebb a porcelán, amelynek megjelenése az európai porcelángyártást is hatása alá vonta.

miniátor <lat.-ból>: kéziratos könyvek, kódexek illusztrátora, festőművésze. Aprólékos, színes, művészi munkája a → *miniatúra*.

miniatúra <lat.-ból>: 1. eredetileg vörös festékkel (míniummal) festett kez-dőbetű a régi kéziratokon. — 2. finom

Egri minaret

műví víz- v. gouache-festmény pergamén alapon, kéziratok illusztrálására; ilyenek pl. az 1358 körül készült *Bécsi Képes Krónika* ~i.

miniátúr, miniature [minjátúr] <fr.>: pergaménre v. elefántcsontra finom részletezéssel festett, ajándékozásra szánt, kisméretű képmás. A 18. sz. végén és a 19. sz. elején kedvelt műfaj. A fényképezés feltalálása után fokozatosan kiment a divatból.

mínium <lat.>: szintartó cinóbervörös festék, amelyet az ókorban és a középkori könyvfestészetben gyakran alkalmaztak (innen miniátúra). Nem azonos a mai ~mal, amely narancsvörös színű, levegőn megbarnuló ólomoxid.

Minótauros, Minotaurus: a görög mitológiának félig ember, félig bika testű szörnye, a krétai labirintus ura,

Thészeusz megöli a Minótauroszt
(görög vázakép után)

aki minden évben két fiatal athéni lányt és fiút falt fel. → *Thészeusz* ölte meg. — A szürrealizmus folyóiratának címadója, az ember lelkivilága mélyén élő ösztönvilág szimbóluma. Picasso rézkarcaiban a bikával együtt a Gonosz, a fasizmus megszemélyesítője.

mintalap: a kézimunka (horgolás, kötés stb.) mintájának előrajzolása papíron. A legelső összefűzött ~sorozatot (Modellbuch) 1525-ben nyomták Zwickauban.

mintázófa: az agyagot v. más puha anyagot formázó szobrászszerszám. Kis vas-, fa- v. elefántcsontspatula, amelynek egyik vége hegyes, a másik lapos.

minuscula <lat. 'kicsiny' szóból>: középkori betűfajta, kisbetű.

minuteria <ol. 'apróság'>: → *grosseria*

mirador <sp. 'kilátó'>: 1. üvegezett → *loggia* v. balkon. — 2. háztetőre épített kilátóhely.

mir-i-bota: a kasmír palméttának nevezett hajlott végű körteidom; a keleti szőnyegek, hímzések, szövetek és egyéb tárgyak elterjedt díszítőeleme. Levélből, ciprustobozból származtatják. Népünk török körtének nevezi.

miseing: → *alba*

misericordia <lat. 'irgalom'>: a katolikus templomban a → *stalumok* felsapható ülőlapjának többnyire domborműví faragványokkal díszített első konzola, amelyre észrevétlenül támaszkodni v. ülni lehet.

miseruha, casula, kazula <lat.>: liturgikus felsőruha, a misét bemutató katolikus pap viselete. A korai harangalakkól az oldalak fokozatos rövidülésével alakult ki mai — hegedű idomú — formája. A régi ~k drága bársony- v. brokát-szövetei és hímzésdíszei a textilművészet legkiválóbb emlékei közé tartoznak.

missale <lat.>: misekönyv, a legtöbb középkori példánya → *miniátúrafestése* miatt jelentős helyet foglal el a képzőművészet történetében.

mitanni művészet: a Mezopotámia északnyugati részén kialakult mitanni birodalom művészete az i. e. 17–13. sz.-ban. A kasszitákkal együtt az óbabilóniai művészet örökebe lépett. Emlékei: sajátos díszítésű kerámiák, bronzszobrocskák, pecséthengerek kőből. A ~ erős befolyást gyakorolt a hettita, később a szíriai és asszír művészetre (→ még *mezopotámiai művészet*).

Mithrasz <perza 'szövetség'>: a hűség és a fény iráni istensége. Kultuszát a római légiók és a kereskedők a provinciákban, így Pannóniában is elterjesztették. Legismertebb ábrázolása: a frigiai sapkás isten a szent barlangban leiszúrja a bikát.

mitológia <gör.>: a népek hitregéivel, (mitoszaival), mondáival foglalkozó, azok keletkezését és értelmét kutató tudomány.

Mithrasz

mítosz <gör.> : hitrege, vallási elemeket tartalmazó monda.

mitra <gör. 'szalag'> : → *püspöksüveg*
mobília <ol.> : → *bútor*

modell <ol.> : 1. az a minta (személy v. tárgy), amelyet a képzőművész alkotás közben tanulmányoz. — 2. *makett* : az építészeti v. szobrászati műalkotás kicsinyített léptékű és többnyire csak vázlatos hasonmása.

modernizmus : a 19. sz. végén s a 20. sz. elején fellépő művészeti irányzat, mely a művészet megújulását pusztán a művészeti formák megváltoztatása, felbontása révén kívánja elérni. (→ *futurizmus*, → *expresszionizmus*, → *dadaizmus*, → *kubizmus*, → *absztrakt művészet* stb.) Formabontó törekvése a „modern” bomló polgári élet sajátos kifejezési eszköze. Számos haladó művész felismerve a ~ öncélúságát, annak formai vívmányait a haladó társadalmi tartalom kifejezésére használta fel.

modern művészet : egyrészt jelenti a kortárs művészetet, a művészettörténeti fejlődés legújabb fázisát. Ezen belül azonban főként a haladó eszméiségű és formavilágú, tehát a fejlődés fő sodrába kapcsolódó művészeti tevékenységre vonatkoztatják. A művészettörténeti szakirodalomban a kifejezés szorosabban véve az elmúlt 70–80 év művészetére vonatkozik, a Cézanne—Gauguin—Van Gogh nevével fémjelzett új fejlődési szakaszra, amelyet a vasbeton és az üveg technikai lehetőségeit felhasználó új konstruktív stílusú építészet, — melynek legkiválóbb képviselői: F. L. Wright, Le Corbusier, W. Gropius, Mies van Rohe stb. — a posztimpreszionizmustól induló művészeti útkeresések (izmusok, avantgardista művészet), az ipari formaművészet, a modern belsőépítészet és bútorművészet stb. jellemeznek. E legújabbkori művészeti tevékenység sokban eltér a korábbi klasszikus stílusok módszertani és formai jellemvonásaitól (eltérő pl. a perspektíva értelmezése, a kizárólagos görög—reneszánsz tradíció helyett inkább az őskor és a primitív népek művészete kerül előtérbe; megváltozott a művészeknek a természethez való viszonya stb.), és a modern élet által felvetett tartalmi és formai kérdésekre keres választ.

modern-style [madən sztáj] <ang. 'modern stílus'> : a szecessziós → *Jugendstilus* angol elnevezése. 1859-től kb. az I. világháborúig volt divatban.

modor, manière [mánjer] <fr.> : a művész felfogásbeli v. technikai sajátossága, amely műveit más művészek alkotásaitól v. saját korábbi és későbbi műveitől megkülönbözteti.

modoros stílus : → *manierizmus*

modulus <lat.> : 1. a görög, római és a reneszánsz építészetben mértékegység az arányok meghatározására : az oszlop alsó körsugara. Az oszlopok magasságának, egymástól való távolságának stb. megállapítására használták. — 2. érem v. pénz átmérője. — 3. az öntvény negatív formája.

mohamedán-kék : kobaltkék festék, amelyet a kínaiak a 16. sz.-tól kezdve Ny-Ázsiából szereztek be, és leginkább porcelánkészítmények máz alatti díszítésére használtak.

mohamedán művészet : → *iszlám művészete*

Mohn-üvegek : kihajló szélű, hengeres poharak, amelyeket Sigismund Mohn laxenburgi (Bécs mellett) porcelán- és üvegfestő a 19. sz. elején saját találmányú, könnyen égethető, áttetsző színes zománccfestésű eljárásával díszített. A poharak pereménél virágos szegélydísz fut körbe. Ezt a technikát folytatta a bécsi *Kolthgasser*, akinek festett poharai a biedermeier üvegművéség becses alkotásai.

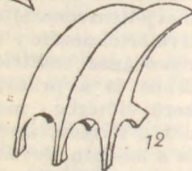
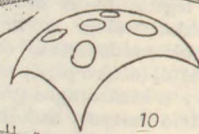
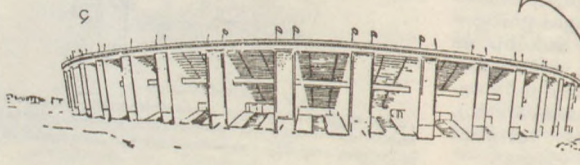
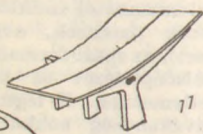
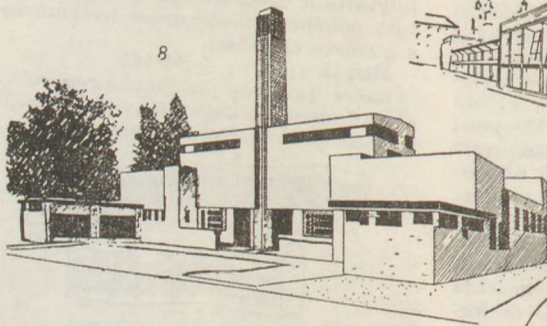
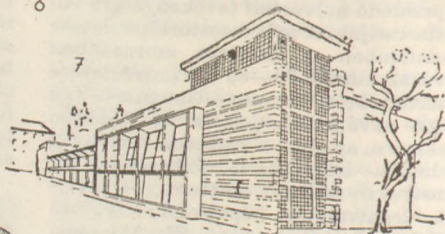
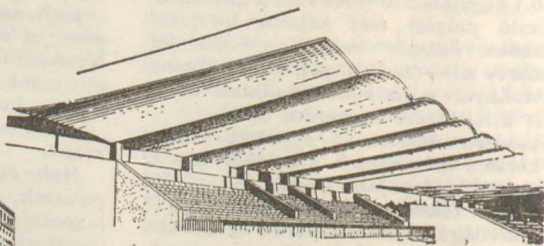
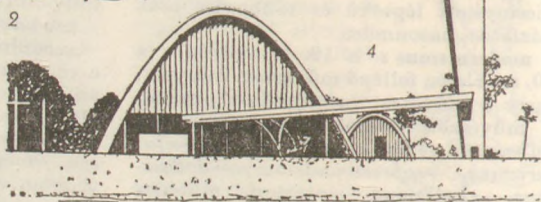
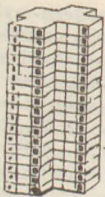
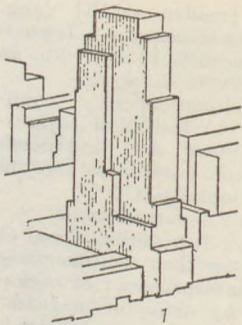
Moirák <gör.> : → *Párkák*

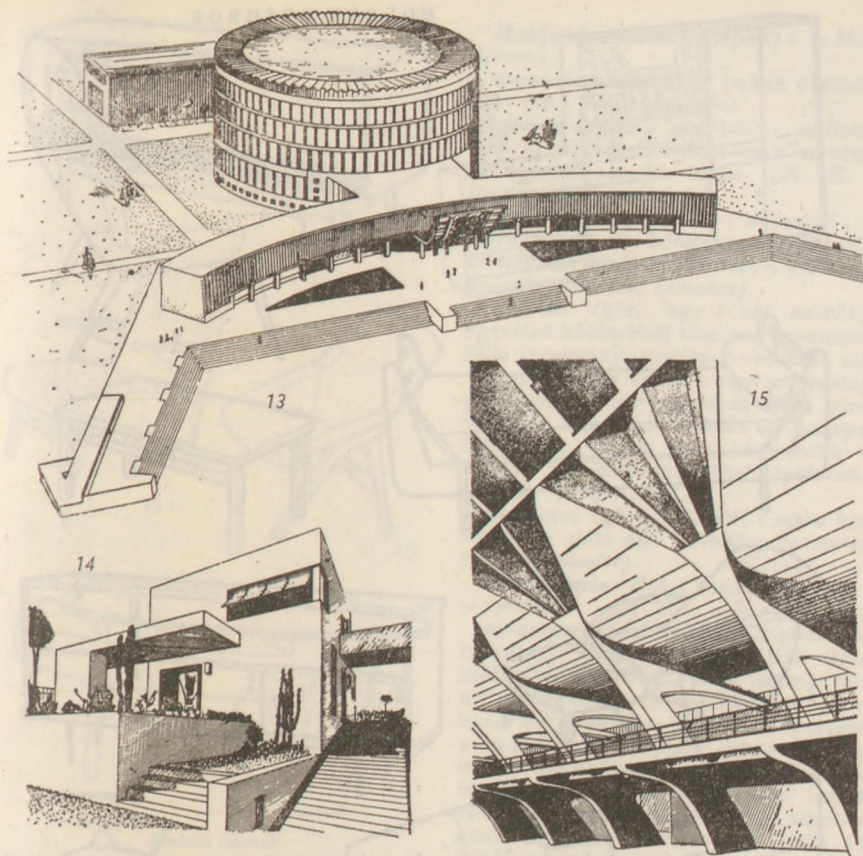
moiré [muaré] <fr. 'mohair-szerű'> : a víz hullámjatekának fény- és árnyékhatását utánzó ripszelymszövet.

Mondatszalg

(*Hoc opus fecit fieri magnificus Johannes de Hunyad regni hungarie gubernator anno domini 1452. Mondatszalg idomú fejezet[aragvány a vajdahunyadi vár lovagtermében]*)

1 felhőkarcoló (New York), 2, 3 modern épülettömbök, 4 templom (Mexikó), 5 raszteros ház (New York)
 6 lóversenypálya tribünje (Spanyolország), 7 autóbusszálló (Budapest), 8 fürdőépület (Finnország)
 9 stadion (Budapest), 10, 11, 12 vasbeton héjszerkezetek, 13 középület (szovjet ter), 14 lakóház (Brazília)
 15 kiállítási csarnok belső (Olaszország),

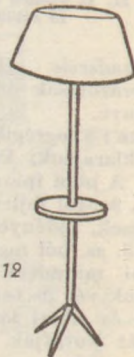
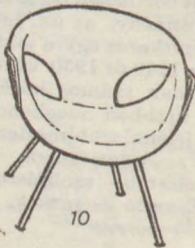
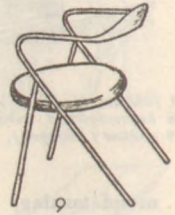
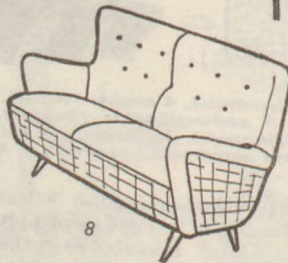
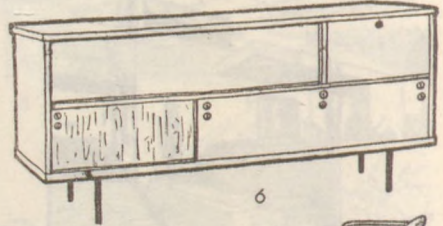
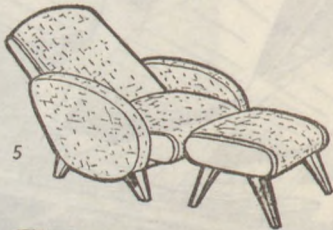
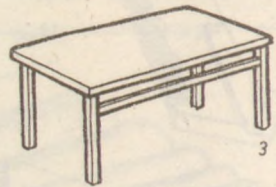
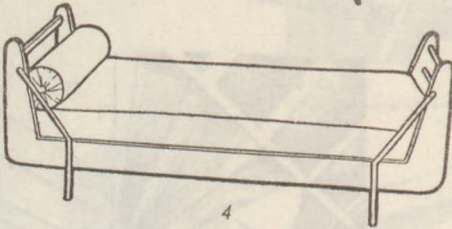
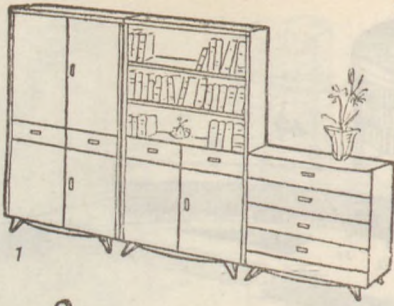
mondatszalg, banderole [bãdról]
 <fr.>: középkori ábrázolások feliratos,
 szalagszerű díszítménye.

Mongólia művészete: a legrégebb mű-
 vészeti emlékek sziklarajzok, kultikus
 kőszobrok, bronzok. A népi iparmű-
 vészet már az i. sz. 1. sz.-tól fejlett volt
 (szőnyegek, ruhadíszek, edények, ló-
 szerszámok). A 9–13. sz.-ból megerősít-
 tett városok romjai maradtak fenn.
 A 16. sz. vége óta sok vár és templom
 épült; ezek a kínai és tibeti lámaista
 építőművészet hatását mutatják. Híres

a Gandan kolostor Ulan Batorban. A
 mongol népi építészet sajátos típusa a
 favázból és gyékényborításból összeállít-
 ható sáterszerű építmény, az ún. jurta,
 melyet a modern építkezés egyre jobban
 háttérbe szorít. Az 1940 és 1950 közötti
 időben Ulan-Batorban számos közép-
 ületet emeltek. Az újabban meghonosod-
 dott olajfestészet jelentősebb mesterei:
 O. Cevegzsav, U. Jadamszuren, D.
 Damdinszuren. Ismertebb szobrászok:
 Sz. Osojmbol, N. Zsamba és mások.

monile <lat.>: → *morsus*

MODERN BÚTOROK

Monju [mondzsu] <japán>: → *Man-dzsuszi*

monnaie obsidionale [moné obszidió-nál] <fr.>: → *szükségpénz*

monogramista <gör.-ből>: művész, akit a művészettörténet csak nevének kezdőbetűi alapján ismer. (Pl. E. S. mester, M. S. mester.)

monokróm <gör.-ből>: egyszínű; az ugyanannak a színnek árnyalataival festett mű jelzője. Ellentéte a *polikróm*. (→ még *grisaille*, *camaiéu*.)

monolit <gör. 'egy + kő' szóból>: egyetlen kőtömbből készített monumentális faragvány; oszlop, → *obeliszek* stb.

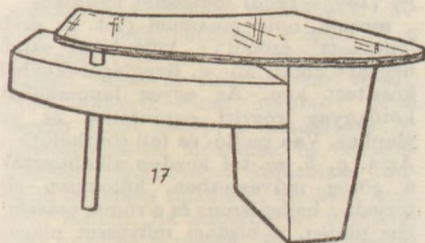
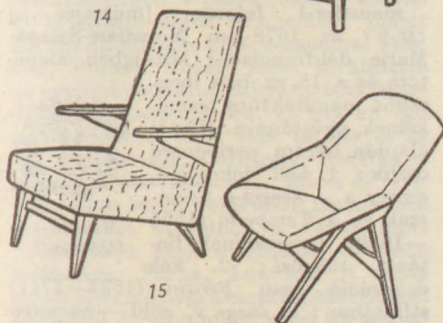
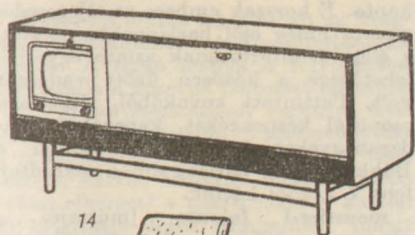
monopterosz <gör.>: egy sor oszloppal körülvett kör alaprajzú ókori görög v. római templom; fedelét az oszloppok hordozzák, cellája nincs. A barokk és empire kertekben kis kerti épületként gyakori (→ *gloriette*).

monostor <gör.—lat.-ból>: apáti kormányszás alatt álló katolikus szerzetesház (→ *kolostor*).

monstrancia <lat. 'mutat' szóból>: → *úrmutató*

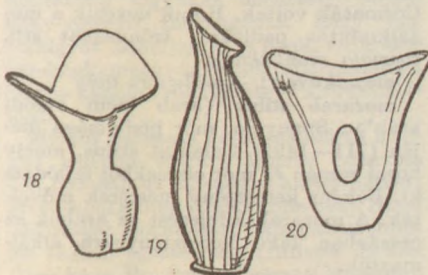
monumentális művészet: 1. az emlékműveket, vagyis a nyilvános terek szobrait és épületeit, azok festményeit, a templomokat és diadalívüket létrehozó művészet. — 2. a mondanivaló, a szándékolt kifejezés miatt a megszokottnál nagyobb, azonban néha csak tömegeivel és méreteivel ható művészet. A monumentális hatás azonban nem annyira a mérettől, mint inkább az arányoktól és a formaalakítás bizonyos nagyvonalú összefogottságától függ. A → különösen nagy jelentőséget nyert az SZU-ban, ahol az 1918—20 között a Lenin által javasolt „monumentális propaganda” során monumentális emlékművek felállítását irányozták elő a kimagasló jelentőségű forradalmárok, tudósok és művészek emlékére.

Morelli-módszer: Giovanni Morelli (1816—91) olasz természettudós, orvos és művészeti író által bevezetett képkritikai módszer, amely a részletek beható megfigyelésén alapul, és ebből következtet stíluskritikai módszerrel a nagyobb összefüggésekre. Alapja az a megállapítás, hogy a műtárgy feltűnő elemeit (pl. kompozíció, színhatás) könnyebb utánozni, mint a mesterek szemé-

Modern bútorok

1 kombinált szekrény, 2 kárpitozott szék, 3 ülőlámpaasztalka, 4 ágy, 5 karosszék lábiámasszal, 6 alacsony szekrény, 7, 8 kárpitozott fotel és kanapé, 9 csővázas szék, 10 kagylófotel, 11 asztalka, 12 állólámpa, 13 kárpitozott csőlábú szék, 14 zeneszekrény televíziós kiegészítéssel, 15 karosszék, 16 fotelszék, 17 íróasztal, 18, 19, 20 modern vonalú kerámia és üvegábrák

lyes „kézírásának” látszólagos jelentéktelenebb vonásait. (Pl. a fül v. köröm megfestésének módját.)

moreszk: az iszlám művészetben kifejlődött geometrikus díszítmény elnevezése. Ellentéte a növényi eredetű → *arabesk*.

mór művészet: a spanyolo-i arab uralom idején kialakult → *iszlám művésze*, amely Dél-Olaszo.-ba és Szicíliába is átterjedt. Két irányzata a → *granadai stílus* és az → *alhambra-stílus*. A móroktól visszafoglalt országrészekben a → *mu-déjar-stílus* vette át helyét.

mortlake-i manufaktúra: az angliai Mortlake községben 1620-ban alapított → *falkárpítszövő* manufaktúra, ahol Raffaello és Rubens kartonjai nyomán gobelineket szöttek.

mosszul-bronzok: mohamedán edények sárgarézből (nem bronzból!), finom rajzú figurális, ill. ornamentális fémberakásos ezüst-arany díszítéssel (→ *tausztrózs*). Készítésük középpontja a 13. sz.-ban Mosszulban volt. Az ilyen technikával bárhol készült tárgyakat is ~nak nevezik.

moszkvai barokk: a 18. sz. elején kialakult orosz barokk stílus. *Nariskinbarokk*-nak is nevezték a Nariskin főúri családról, amelynek több épületet építettek ebben a stílusban, Moszkva környékén.

Moszkvai Kreml Fegyvertára: → *Oruzsejnaja Palata*

moszkvai porcelán és fajansz: a moszkvai kormányzóság dmitrovszki járásának területén működő több üzem

ГАРДНЕРЪ ПОПОВЫ А

Moszkvai porcelánjegyek
(Gardner és Popov porcelán)

termékeinek gyűjtőneve. Nevezetesebbek az ún. *Gardner-porcelán* (1750 v. 1766-tól) és a *Popov-porcelán* (1811-től).

motívum <középlát. 'a mozatgató': 1. a művészetben alagpondolat, vezéreszme, olyan mozzanat, amelyre valamely mű v. műrészlet felépül. — 2. díszítőrajz, díszítmény egyes elemei.

moustier-i kultúra [musztjéi...]: a középső → *őskőkorb*ban (kb. i. e. 120 000—100 000) élt ember jellegzetes kultúrája. Nevét a Le Moustier francia.-i község mellett feltárt lelőhelyről

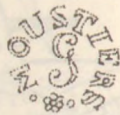
kapta. E korszak embere az eljegesedés okozta hideg elől barlangokba szorult, s élete fenntartásának szinte egyetlen lehetősége a közösen üzött vadászat volt. Pattintott kovaköböl, ritkábban csontból késpengéket, kaparókat, lándzsahegyeket készítettek. Mo.-on a Bükk hegység barlangjaiban maradtak fenn e korból leletek.

moustier-i fajansz [musztjéi...]
<fr.>: az 1678-ban Moustiers-Sainte-Marie dél-franciaoi-i községben alapított és a 18. sz.-ban megszünt manufaktúra termékeinek gyűjtőneve. Mintái alapján három periódusra oszlik: 1. kék dekoráció, amely a → *nevers-i fajanszok* és A. *Tempesta* (1555—1630) metszeteinek hatását tükrözi; 2. kék dekoráció Jean *Bérain* (1637—1711) stílusában; 3. sárga v. zöld → *camilleu* festésű groteszkes díszítés Jacques *Callot* (1592—1635) metszetei nyomán.

mozaik, opus musivum (lat. az arab 'berakott' szóból): különböző színű négyzet alakú kő- v. üveglapocskákból készített kép. Az egyes lapocskákat kötőanyag rögzíti egymáshoz és az alaphoz. Van padló- és fali (burkoló) ~. Az i. e. 5. sz.-tól kezdve alkalmazták a görög művészetben, különösen elterjedt a hellenizmus és a római császárkor idején, a bizánci művészet magas színvonalra emelte (Ravenna).

mozaikpadló: díszítő rajzot alkotó, apró színes márványdarabkákkal kirakott padlófelület. A hellénisztikus görög művészetben alakult ki, majd az ókori római díszítőművészet egyik legelterjedtebb ágává vált. Leghíresebb mesterei a 12—14. sz.-ban a római Cosmaták voltak. Róluk nevezik a mozaikmintás padlókat, trónusokat stb. *cosmata munkáknak*.

mozaiküveg: → *millefiori üveg*
mozarab stílus <arab 'nem valódi arab': Spanyol. mór hódoltsága idején (711—1492) kialakult stílus, amely korai román és mór elemekből fejlődött ki. Főként keresztény mesterek művelték. A mozarab kifejezést az arabok az országban lakó keresztényekre alkalmazták.

Moustier-i
fajanszjegy

Mózes : a bibliai legendában az izraeliták Egyiptomból való kivándorlásának vezére. A fáraó leánya a folyóparton megtalálja a kosárba fektetett csecsemőt (~t *Mózes megtalálása*, Veronese festménye, Madrid, Prado; *A gyermek Mózes a fáraó koronájára tapos*, Poussin festménye, Párizs, Louvre). Mózes a pusztában elkergeti a pásztorokat a kúttól, és megitatja Jetro leányainak juhait (Botticelli falképe, Sixtus-kápolna, Vatikán, Róma). Mózesz Isten kiválasztja az egyiptomiak által sanyargatott izraeliták megszabadítására, és ezt az égő csipkebokorból közli vele (*Mózes és az égő csipkebokor*, Correggio freskója a pármái S. Giovanniban). Mózes és testvére, Áron isteni küldetésük igazolására csodajeleket művelnek a fáraó előtt (*Áron botja kígyóvá változik*, Poussin festménye, Párizs, Louvre). A fáraó ennek ellenére nem akarja az izraelitákat elengedni Egyiptomból, ezért az angyal megöli Egyiptom elsőszülötteit. Az izraeliták vándorlásának mozzanatai: átkelés a Vörös-tengeren; mannaeső a pusztában; Mózes a kösziklából vizet fakaszt; Mózes kiválasztja Izrael véneit, akik felkísérik Sinai hegyére; Sinai hegyén Isten átadja a kőtáblákra írt tízparancsokat Mózesnek (a felsorolt jelenetek legtöbbjének ábrázolása Raffaello falképein található, vatikáni Loggiák, Róma). Az aranyborjút bálványként imádják a zsidók. Mózes kémekeket küld Kánaán földjére, hogy nézzék meg, milyen a föld és a nép. A föld termékenységének bizonyosságául Józsué és Kaleb rúdra akasztva hatalmas szőlőfürtöt hoznak (*A kánaáni szőlőfürt*, Altdorfer fametszete). A hosszas vándorlás miatt zúgolódó zsidókra Isten büntetésül kígyókat bocsátott. Mózes könyörgésére megengedte, hogy egy rézkígyót csináljanak, s azok, akik erre feltek, meggyógyultak (Michelangelo, Sixtus-kápolna menyezete, Vatikán, Róma).

Mucius Scaevola Porsenna előtt : a római legenda szerint Mucius Scaevola i. e. 508-ban az ellenséges király helyett tévedésből annak írnokát ölte meg. Hogy bátorságát bizonyítsa, fogságában jobb-ját tűzben égette meg (Rubens és Van Dyck képe, Bp., Szépművészeti Múzeum).

mudéjar-stílus [mudéhar] <arab—sp. 'maradásra jogosult' mór>: 1. Toledo visszafoglalása (1085), majd Sevilla meghódítása (1248) után spanyol földön tovább virágzó, gótikus elemekkel átszőtt mór keverékstílus az építészetben, iparművészetben. — 2. azoknak a → *spanyol-mór* fajanszoknak a stílusa, amelyek első mesterei mórok voltak, akik a visszahódított területeken keresztények megbízásából dolgoztak.

mudra : a kéztartások kánoni érvényű rendszere a buddhista ikonográfiában. Legfontosabbak: *dhjánamudra* (el-mékelődő kéztartás), a két felfelé fordított tenyér egymásra fektetve az ölben, kinyújtott ujjakkal v. egymással érintkező, behajlított hüvelykujjakkal; *dharma-cacsakrmudra* (tanhirdető mozdulat), mellhez emelt két kéz, a bal befordítva fedi a kifordított jobbat, az ujjak érintik egymást (ez a „tanító Buddha” jellegzetes mozdulata); *vitarkamudra* (bizonyító, érvelő kéztartás), mellig felemelt jobb kéz, tenyérrel kifelé, a nagyujj és a mutatóujj hegye összeillesztve; *abhajamudra* (megnyugtató, védelmező kéztartás), a mellig felemelt jobb kéz kinyújtott, zárt ujjakkal, kifelé fordított tenyérrel; *varadamudra* v. *vana-mudra* (könyörülő, kegyesítő, jutalmazó mozdulat, amelynek a brahmanista ikonográfiában *varahasza* a neve, le-bocsátott karral kifelé fordított tenyér egyenesen tartott ujjakkal; *vadsrahumkaramudra* (a legfőbb és örökkévaló Buddha mozdulata), két csukló mellen keresztbe fektetve, az egyik kézben kormánypálcá (→ *vadsra*), a másikban → *harang* (ghanta) stb.

muffel-festés (ném. 'karmantyú, tok'): a kerámiaművészetben a magas hőfokot nem bíró, könnyen oldódó máz feletti festékeknek a kerámiatárgyakra égetése öntöttvas védőtokban (műhelynyelven muffedában), amely megakadályozza a tűz közvetlen hatását.

múmia <arab>: 1. természetes kiszáradás v. bebalzsamozás folytán hosszú ideig megmaradt holttest; szorosabb értelemben az ókori egyiptomiak különleges módszerekkel konzervált halottai. — 2. → *Ptah* egyiptomi istent gyakran ~ alakjában ábrázolták. —

3. → *Ozirisz* egyiptomi istent mint az alvilág urát ~ként ábrázolták.

múmiaportré: a római kori egyiptomi múmiák burkán elhelyezett fatáblára v. vászonlapra → *viaszfestéssel* (enkausz-tikával) festett arckép, amely az elhunytat ábrázolja (i. sz. 1—5. sz.).

Municipal Gallery of Modern Art, [mjuniszípel geleri av maden át], Dublin (Írország): Az 1901—02-ben alapított múzeum olasz, spanyol, flamand-francia, német, holland, angol, ír festők alkotásait őrzi. Kimagaslík gyűjteményéből P. F. Fiorentini (*Madonna gyermekével*), El Greco (*Krisztus-fej*), Zurbarán (*Hölgy képmása*, mint magyarországi Szt. Erzsébet), Goya (*Donna Antonia Zarate arcképe*), Van Dyck (*Krisztus a kereszten*), F. Hals (*Lanton játszó férfi*), Vermeer (*A levél*), Van Dyck (*Lord Burlington arcképe*).

Munkácsy-céh: 1928-ban alakult, elsősorban gazdasági célkitűzésű művészeti csoport, amelynek pártoló tagjai is voltak.

muranói üveg: a 19—20. sz.-ban Muranóban fúvott technikával készült üvegtárgyak megjelölése. (1921-ben tűzvesztély miatt Murano szigetére telepítették ki a Velencében működő üveg-hutákat, de azok készítményei → *velencei üveg* néven ismeretesek.)

musarabij(e) <arab>: az arab-mór művészet területén nagyon kedvelt, díszesen faragott és esztorgályozott, ablakokon és egyébütt alkalmazott sűrű farács; az indiai művészetből vetkét át.

Musée de l'Homme [müzé de lom], Párizs: természettudományi és néprajzi múzeum; 1938-ban nyílt meg a Palais de Chaillot-ban, amelyet az 1937-i kiállítás alkalmából állítottak helyre (J. Carlu, L. H. Boileau és L. Azema). Gyűjteménye a régi *Trocadéro* (néprajzi múzeum) és a *Természettudományi Múzeum* anyagát egyesíti. Az előbbi alapját I. Ferenc „Cabinet des Curiosités”-je alkotja; az utóbbiét XIII. Lajos „királyi kabinetje”, amelyet XVI. Lajos alatt nagy utazók néprajzi gyűjteménye gyarapított. Gazdag dokumentációs anyaggal mutatja be az ember eredetét, fejlődését és tevékenységét, a fajok felosztását. Különösen jelentős a történe-

lem előtti időkből eredő anyag és a néprajzi gyűjtemény; ez utóbbi Ázsia, Afrika, Amerika, Océánia és Közép-Európa néprajzi emlékeit mutatja be.

Musée des Arts Décoratifs [müzé dézar dekoratif], Párizs: a Louvre épületében (Palais du Louvre, Pavillon de Marsan) foglal helyet. 1897-ben alapították, 1905-ben nyílt meg. Európa és Kelet iparművészetének a középkortól napjainkig terjedő gazdag gyűjteménye. Az épület központi csarnokában időleges kiállításokat rendeznek. Földszinti termeiben 15—16. sz.-i üvegek, gobelinék, szobrok; I. emeleti részén a francia reneszánsz zománcmunkák, falkárpitok, üvegek, festmények, könyvkötések stb. láthatók. A Pavillon Marsan nagy termében a 17. sz.-i díszítőművészet anyaga foglal helyet. Nevezetesek keleti szőnyegek, továbbá fajanszgyűjteménye, európai, kínai és japán porcelángyűjteménye. A háború után itt helyezték el a Moreau—Néloton-féle festménygyűjteményt is, amely különösen az impresszionisták műveiben igen gazdag.

Musée Guimet [müzé gime], Párizs: E. Guimet alapította 1879-ben Lyonban; gyűjteményét vallástörténeti múzeumnak szánta. 1885-ben a gyűjteményt Párizsba szállították, 1889-ben került a francia állam birtokába. 1929 óta a francia nemzeti múzeumokhoz tartozik. A második világháború előtt megkezdett bővítését és újárendezését a háború után folytatták. India, Kína, Japán, Indokína, Indonézia, Közép-Ázsia és Tibet képzőművészeti alkotásainak kiváló gyűjteménye. Híresek bronztárgyai, szobrai, freskói, miniatúrái, kerámiai, a régi khmer művészet emlékei, valamint a kínai és japán porcelánok (Grandidier-gyűjtemény). Egyik részlegében vallástörténeti múzeum és dokumentációs központ van; ugyanitt időszakos kiállításokat is rendeznek.

Musée National d'Art Moderne [müzé naszjonál dár modern], Párizs: a 20. sz.-i francia képzőművészet legjelentősebb gyűjteménye. Alapját a XVIII. Lajos által alapított *Musée du Luxembourg* és a *Musée de Jeu-de-Paume* anyaga alkotja, amely később jelentékenyen bővült vásárlásokkal és hagyatékokkal. A gyűjteményt 1939-ben helyezték el

az ún. „Tokyo” palotában, amelyet Dondel, Aubert, Viard és Dastugue épített az 1937-i kiállítás alkalmából. A gyűjtemény teljes képet ad a modern francia képzőművészet (festészet, szobrászat, gobelin-művészet) különböző irányairól a Pont-Aven-i iskolától és a neoimpresszionistáktól kezdve (Vuillard, Bonnard, Matisse, Picasso, Braque, Dufy stb.). Emellett bemutatja a modern külföldi festészetet is.

Musée Rodin : → *Rodin, Musée*

Musée Royaux des Beaux-Arts de Belgique [műze ruájo dé bozár de belszik], Brüsszel: alapítása az 1797–99 évekre nyúlik vissza (Museum de Bruxelles). Mai nevén 1830 óta szerepel. Megnyitásakor 251 képe volt, ma több mint 1200 festménnyel rendelkezik. Magában foglalja a *Musée de Peinture Ancienne et de Sculptures* (Palais Balat) és a *Musée Wiertz* gyűjteményeket. — A régi képgyűjteményben túlsúlyban vannak a flamand műalkotások: R. van der Weyden (portrék, *Pieta*, *Szforza triptichon*), H. van der Goes (*Szt. Anna*), H. Bosch (*Krisztus a keresztfán* és még négy képe), Memling (arképek), G. David (*Királyok imádása*), J. Gossaert, B. Orley, idősebb P. Brueghel (öt képpel), Rubens (28 képe, köztük a *Négerfejek*, *Kálvária*, *Szt. Lievin mártírsága*, *Szt. Orsolya mártírsága* stb.), A. van Dyck, Jordaens, Fr. Hals, Rembrandt (*Coopal* arképe stb.), Tintoretto (*Szt. Márk mártírsága* stb.) munkái. Szobortárában a 17–20. sz.-ra terjedő idők alkotásait őrzi. Jelentékeny rajzgyűjteménye több mint 5000 db-ot számlál.

Musei Capitolini, Róma: a múzeumok két épületét a Capitolium terével együtt Michelangelo tervezte. A világ legrégebb nyilvános gyűjteménye. IV. Sixtus pápa alapította 1471-ben. Résezi: 1. A *Museo Capitolino*: világhírű antik szobrok gyűjteménye (*Bacchus-szarkojág*, *Capitoliumi Vénusz*, *Haldokló gallus*, *Praxitelész* : *Pihenő Szatír*). Nevezetes kincse az ún. „galambos mozaik”. A római kori portrészobrok leggazdagabb gyűjteménye. 2. A *Museo del Palazzo dei Conservatori* szobrai: Bernini (*VIII. Orbán pápa*), Algardi (*X. Ince pápa*); nevezetesek antik bronzszobrai (az ún.

Brutus; a híres római anyafarkas (*Lupa*), *Tüskeshúzó fiú*, *Esquilinus Vénusz*). Itt őrzik Nagy Konstantin császár nagyméretű márványszobrának fejét is. Értékesek a római, etruszk és görög műkincsek. 1925-ben kibővítették; az új gyűjtemény — *Museo Nuovo Capitolino* — időrendben tárolt klasszikus szobrok gyűjteménye. 3. A *Pinacoteca Capitolina* nevezetes műkincsei: Gentile és Giov. Bellini (arképek), Tiziano (*Keresztelés*), Veronese, Velázquez, Van Dyck, Guercino és Caravaggio alkotásai. A múzeum újában a Cini-hagyaték értékes porcelánjaival és 14–15. sz.-i képekkel (Sterbini-gyűjtemény) gazdagodott. 4. *Protomoteca*. Neves férfiak mellszobrának gyűjteménye. 5. *Medagliere*. Antik, középkori és újkori éremgyűjtemény.

Musei Civici (Castello Sforzesco), Róma: Képtára nem gazdag, de néhány képe világhírű (Mantegna: *Madonna szentek között*, Foppa: *Szt. Sebestyén vértanúsága*, Giov. Bellini: *Madonna*, Lippi: *Madonna*, Correggio: *Madonna Bolognini*). Nevezetes a Bramantino rajzai nyomán készített 12 gobelin (A hónapok ábrázolása). A Museo Artistico az iparművészeti tárgyak (főleg kerámia, üveg, bútorok, textíliák stb.) gazdag gyűjteménye.

Musei Vaticani : → *Vatikáni Múzeumok*

Museo Archeologico [muzeo árkheológosziko], Firenze: az etruszk művészet és kultúra emlékeinek legfontosabb gyűjteménye. 1884-ben nyílt meg a Palazzo della Crocetta épületében. Az etruszk anyag gyűjtését L. A. Milani kezdte; kiemelkedő darabjai a Chiusiból származó urnák, a talamonei templom terrakotta plasztikája, az etruszk sírfestészet fontos emlékei (orvietói Tomba Golini), kisbronzok, bucheo vázák. Egyiptomi gyűjteménye a torinói után a legnagyobb Olaszországban; Champollion és Rosellini ásataibaiból származik anyagának egy része, emellett jelentősek az E. Schiaparelli ásatainál előkerült tebtynisi papiruszok. Görög-római gyűjteményében szobrok (*Idolino*, *arezzói Chimaira*, *l'Arringatore*), vázák, bronzok vannak, valamint gemmák, érem- és antik ékszergyűjtemény.

Museo Civico Correr, Velence : A királyi palota empire-szárnyában elhelyezett iparművészeti és történeti gyűjtemény. Műgyűjteményeinek alkotói a velencei trecento és quattrocento mesterei. Említést érdemelnek Carpaccio, A. da Messina, Bellini festők, G. Dalmata, A. Vittoria, Bellano, Canova szobrászok itt kiállított művei.

Museo dell'Opera del Duomo, Firenze : Az 1891-ben alapított múzeum a firenzei dóm és a Battistero építésére vonatkozó emlékeket őrzi. A gyűjtemény leghíresebb darabjai Donatello és Luca della Robbia énekeskarzatai, valamint a Battisteróból származó ezüst „dossale”, Keresztelő Szt. János életéből vett jelenetekkel. Emellett jelentősek az Arnolfo di Cambio műhelyéből származó művek, Niccolò di Piero Lamberti *Madonnája* a dóm régi homlokzatáról, Andrea Pisano *Aldó Krisztus* és *Szt. Reparata* szobra, Luca és Andrea della Robbia több műve, Agostino di Duccio : *Madonna gyermekkel és angyalokkal*, Filippo Brunelleschi mellképe, mozaikok és néhány 15. sz.-i firenzei kódex. Külön terem mutatja be a dómról készült modelleket és rajzokat.

Museo e Galleria : → *Borghese*

Museo Nazionale, Firenze (Palazzo della Podesta ; Bargello) : 1865-ben létesítették. 23 termében elsősorban a középkori és újkori szobrászati és iparművészeti alkotásokat helyezték el. A 14. sz.-tól a 17. sz.-ig terjedő toszkán szobrászművészet legteljesebb gyűjteménye. Az alapot képező Medici-gyűjtemény hagyatékokkal, ajándékokkal gyarapodott (Carrand, Ressmann, Franchetti). Donatello számos alkotását, továbbá Brunelleschi, Ghiberti, Bertoldo, Desiderio da Settignano, Michelozzo, Pollaiuolo, Verrocchio, Luca és Andrea della Robbia, A. di Duccio stb. több jelentős művét itt őrzik. Michelangelo 5, Cellini 7, továbbá Giovanni de Bologna több alkotása gazdagítja a gyűjteményt. A 17. sz. mesterei közül Bernini, Mochi, Vittoria szobrai nevezetesek. Nagy jelentőségű a múzeum iparművészeti anyaga (ötvöstárgyak, elefántcsontfaragások, majolikák, textiliák, éremgyűjtemény) és fegyvergyűjteménye is.

Museo Nazionale, Nápoly : II. Károly nápolyi király alapította 1783-ban. Gyűjteményének alapjait a Herculaneumban és Pompejiben az ásatások során napfényre került leletek s egyéb gyűjtemények (köztük a velletri Borgia-gyűjtemény) alkották. Tizenkét osztálya páratlanul gazdag. Szobortárában van Polükleitosz *Lándzsavívője*, az Orpheusz- és Eurüdiké-síremlék, a *Farnesei Hercules* (Athéni Glükón alkotása), Praxitelész *Erősa*, a capuai *Psyche*, a *Farnesei Bika*. Nagyjértékű bronzszobor-gyűjteménye is (*Részeg Szülén*, *Táncoló szatír* stb.). Nevezetesek a pompeji és herculaneumi falfestmény-maradványok, továbbá mozaik- (Nagy Sándor-mozaik), kerámia-, régipéncz-gyűjteménye (90 ezer db). Figyelemre méltó ékszer- és gemmagyűjteménye is.

Museo Nazionale Romano delle Terme Diocleziane, Róma : Diocletianus császárral egykori fürdőjének auláiban, celláiban és a S. Maria degli Angeli karthauzi szerzetesek rendházában (amelyet Michelangelo tervei szerint építettek át) létesítették 1870-ben. Alapjait a híres Ludovisi-gyűjtemény (Ludovisi bíborosról elnevezve) alkotja. Legnevezetesebb műkincese : az ún. *Ludovisi-trón*, amely az ión szobrászat remeke, *Haldokló Niobida*, *Diszkoszvető* (Mürón alkotásának egy értékes másolata), *Cirénéi Vénusz*, *Tiberisi Apollo*, *Gall harcos*, *Subiacói ifjú*, *Pihenő ökölvívó*, *Antiumi leány*, a híres Aszpasziosz-gemma, amely Pheidiasz Athéné Parthenosznak profil képését ábrázolja, *Szunnyadó Hermafrodita*, továbbá terrakották, freskók, szarkofágok és ókeresztény emlékek. A II. világháború után összes termeit átrendezték

Museo Poldi Pezzoli, Milánó : G. B. Poldi Pezzoli létesítette 1871-ben. Súlyos háborús pusztítások után átrendezve nyitotta meg újra kapuit. Értékes antik és reneszánsz ékszerekből, üvegből, továbbá porcelánokból, bronztárgyakból, bútorokból, szövetekből, csipkékből, gobelinekből és 16. sz.-i perzsaszőnyegekből álló gyűjtemény. Képtárában Foppa, Luini, Boltraffio, Mantegna, Crivelli, Tiepolo stb. alkotásai mellett kimagaslók Pollaiuolo : *Fiatall hölgy képmása*, Botticelli : *Madonna*,

Piero della Francesca; *Szt. Tamás* c. képe. A szobrok között említést érdemel Algardi, Canova, Bartolini néhány műve.

Museum der bildenden Künste, Lipse (NDK): 1836-ban alapították. A gyűjteménynek még nincs végleges hajléka. 1959-ben a felszabadulás évfordulójára kiállítást rendeztek a Szovjetunió által megmentett és 1958-ban Lipseének átadott művekből. A képanyag nagy része flamand, holland és német. J. van Eyck, F. Hals és Rembrandt arcképei a fontosabbak. A németeket Cranach, Kulmbach, Schongauer, Elsheimer képviselik. A 19–20. sz.-ból francia, német, svájci és más festők, valamint szobrászok közül említést érdemelnek: Troyon, Corot, Delaroche, Renoir, Sisley, Leibl, Thoma, Menzel, Böcklin, Hodler, Segantini, E. Munch; Canova, Thorvaldsen, Rodin, Maillol és Trubeckoj.

Museum of Fine Arts [mjuziom av fájn átsz], Boston (USA): az Egyesült Államok egyik legrégebb nyilvános műgyűjteménye; 1870-ben alapították. Mostani épületébe 1900-ban költözött. Ázsiai osztálya világhírű. Igen értékes egyiptomi, antik, közel-keleti, indiai, perzsa, mohamedán, kínai és japán anyaga. Klasszikus osztályon főleg görög és római szobrokat mutat be. Képtára felöleli az európai festészet egészét, a régi olasz mesterek (Duccio, Fra Angelico, Tiziano, Tiepolo stb.) műveitől kezdve egészen a 20. sz.-i művészeti alkotásokig (Rubens, Rembrandt, J. Ruisdael; El Greco, Velázquez; Poussin, Watteau, Corot, Delacroix, Millet, Courbet, Monet, Degas, Renoir, Cézanne, Van Gogh stb.). Gyűjti az amerikai festők műveit a legrégebb időktől napjainkig (Copley, Stuart s mások műveinek legteljesebb gyűjteménye). Nyomatvány- és rajztárát, mely az USA-ban a legnagyobb, 1887-ben létesítették. Hímzés- és szövetminta-gyűjteménye a textilművészet legrégebb emlékeit is magában foglalja. Külön osztályon tárolják a régi bútorokat és berendezési tárgyakat.

Museum of Modern Art, The, [do mjuziom av maden át], New York: a művészetpártolók kis csoportja alapította 1929-ben a modern művészet megismerésének előmozdítására. Évente átlag 25 kiállítást rendez saját épületében,

s 75 kiállítást az Egyesült Államokban, Kanadában, D-Amerikában, Európában és Távols-Keleten a festészet, rajz, nyomtatás, építészet, ipari rajz, fényképészet, film, szobrászat stb. területeiről. Könyvkiadással, filmvetítéssel, gyermekek és felnőttek művészeti oktatásával is foglalkozik. Kulturális nevelési tevékenységének anyagi fedezetét a múzeum barátai adják össze. Ezernél több festményből álló gyűjteménye (Monet, Cézanne, Rousseau, Van Gogh, Modigliani, Matisse, Chirico, Picasso stb.), 200 szobra (Rodin, Maillol, Brancusi, Lipschitz, Gonzales, Calder, Lippold stb.) és 4000 db-ból álló metszet- és nyomattára világhírű. A Guggenheim múzeummal együtt az absztrakt festészet legteljesebb gyűjteménye.

Museum Narodowe, *Nemzeti Múzeum*, Kraków-Krakkó: A középkori lengyel művészet gyűjteményére és a lengyel képtára oszlik. A hajdani királyi székhely, a Wawel várkastély termeiben egykor kiállított anyag még nem nyert végleges elrendezést, mivel a legértékesebb tárgyak, az arrasi kárpitok és egyéb művek csak 1961 januárjában kerültek vissza Kanadából. A Nemzeti Múzeum tartozéka a világhírű Czartoryski-gyűjtemény (az 1876-ban létesült épületben). Remekművei közül Raffaello *Fiatal Jéfi képmása* a hitleri megszállás alatt elveszett. Épségben megmaradt azonban Rembrandt *Vihar előtti tája* és Leonardo da Vinci *Hermelines hölgye*.

Museum Narodowe, *Nemzeti Múzeum*, Warszawa-Varsó: 1862-ben alapították. 1946 óta Lengyelország központi művészeti múzeuma (1916-ig Szépművészeti Múzeum). Épülete 1927–38-ban készült. *Antik gyűjteményében* egyiptomi, görög, etruszk és római művészeti emlékek, valamint ókori éremgyűjtemény van. Külföldi művészeti gyűjteménye (olasz, francia, flamand anyag stb.) a II. világháború okozta súlyos veszteségek következtében nagyon szerényre vált. A *Lengyel Nemzeti Galéria* 54 termében kiállított gyűjtemény 1955-ben nyílt meg. A középkortól a 20. sz.-ig terjedő lengyel művészetről teljes képet nyújt. Leggazdagabb a 19–20. sz.-i lengyel festészet és szobrászat kiállí-

tása : Anton Brodowski, Jan Matejko, H. Rodakowski, W. Podkowiński, W. Slewiński stb. festményei, K. Duniowski, H. Kunna stb. szoborművei. Jelentős egyiptomi anyagának nagy része az 1936—39-ben Edfuban folytatott ásatásokból származik. Iparművészeti és numizmatikai gyűjteménye is van.

Museum Nacional de Arte Antiga, Liszszabon-Lisboa : 1883-ban alapították. Anyagát 1945-ben teljesen átrendezték. Régi és új épületét galéria köti össze. 15—18. sz.-i flamand, német, angol, spanyol és olasz mesterek műveit őrzik. Értékes portugál festménygyűjteménye is. Az iparművészet köréből nevezetesek régi bútorai, kerámiái, ötvöztárgyai és gazdag perzsaszőnyeggyűjteménye.

mutulus <lat.> : négyszögletes kőlap a dór → *geison* alsó síkján. A ~ok az alattuk levő → *triglif*ekkel és *metopék*kal azonos szélességűek, három hosszanti sorban cseppekkel (→ *guttae*) díszítettek. Az ősi → *faépítészet* gerendafőinek emlékeit őrzik.

muzeográfia <gör.-ből> : a múzeumok leírásával, egy-egy gyűjtemény történetével foglalkozó tudomány.

muzeológia <gör.-ből> : műtárgyak gyűjtésének, múzeumi gyűjtemények megőrzésének, osztályozásának, leltározásának, a műtárgyak fenntartásának, restaurálásának módszereivel, valamint a múzeumok kialakulásával, történetével, céljaival foglalkozó tudomány. Kiterjed a tárgyi anyag kiállításának technikai és pedagógiai problémáira, népszerű propagálásának kérdéseire, valamint a múzeumi anyagra vonatkozó tudományos irodalom kiadására.

Muzeiul Regiunii Maramureș, Maramarosi Tartományi Múzeum, Baia Mare-Nagybánya : 1904-ben alapították és nyitották meg Nagybányai Városi Múzeum néven. Tulajdonképpen történeti múzeum, művészeti osztállyal bővítve, amely 1960. augusztus 23-án nyílt meg „Secția de artă” címmel. A múzeum állandó képzőművészeti kiállításának témája s egyben gyűjtési iránya is a romániai modern (19. sz. közepétől 1944-ig) és a jelenkori (1944-től napjainkig terjedő) művészet alkotásainak bemutatása. Ennek keretén belül romániai és nagybányai festők alkotásai láthatók.

A múzeum emlékkiállításokat, valamint ma élő művészek anyagából időszaki kiállításokat is rendez.

Múzeum mesta Bratislavy, Pozsonyi Városi Múzeum, Bratislava-Pozsony : 1868-ban alapították Rómer Flóris archeológus indítványára. A múzeum gyűjteménye korábban a Városi Levéltárhoz tartozott, anyagát később kettéválasztották, s a képtári részt 1926-ban nyitották meg. Részlegei : képtár, szobortár, etnográfiai, prehisztorikus és várostörténeti osztály. Külön részleg foglalkozik a céhek történetével, amelyen belül a város egyik leghíresebb foglalkozási ágának, a szőlésznek és borászatnak története is szerepel. A múzeum szép óra- és fegyvergyűjteménnyel is rendelkezik. Mindent gyűjt, ami a városra v. a várossal kapcsolatban levő művészekre és művészeti alkotásokra vonatkozik. Képtárában megtalálhatók Franz Xaver Messerschmidt szobrai, Kupeczky Ádám, Marastoni Jakab festményei. Az 1632-ben készült 12 angol gobelinje a napóleoni háborúk idején került a város birtokába. A háborús időkben befalazták őket, de a palota újjáépítése alkalmával előbukkantak.

Múzsák : a görög mitológiában a művészetek és tudományok pártfogói, a Parnasszosz hegyén lakó Apollón isten kíséretéhez tartozó kilenc nőalak. 1. *Kalliopé, Calliope* ('a szépszávu') az epikus költészet műzsája, íróesközlel és könyvvel ábrázolják; 2. *Kleió, Clio* ('a dicsőség hirdetője') a történetírás műzsája, írástekerccsel és írószerszámmal; 3. *Erató, Erato* ('a bájos') a szerelmi költészet műzsája kezében lanttal v. más nagyobb húros hangszerrel; 4. *Euterpé, Euterpe* ('az örömet adó') a lírai költészet és a zene műzsája, jelvénye a kettős fuvola; 5. *Melpomené, Melpomene* ('a dalos') a tragédia műzsája kezében tragikus álarcral; 6. *Polümnia, Polyhymnia* ('dalbán dús') a himnuszoköltészet műzsája, nincs jelvénye, alakját teljesen beborító ruházatról lehet felismerni; 7. *Terpszikhoré, Terpsichore* ('a tánckedvelő') a tánc műzsája lanttal 8. *Thaleia, Thalia* ('a viruló') a komédia műzsája komikus álarcral; 9. *Urania* ('az égi') a tudomány és főleg a csillagászat műzsája, jelvénye az éggömb és

A múzeák (Relief a párizsi Louvrebab levő szarkofágról)

egy kis bot. (*Apollo a Parnassuson*, Raffaello, Róma, Stanza della Segnatura.) Szent fájuk a babér, szent állataik a méh és a kabóca v. éneklő sáska (görögül tettix, latinul cicada).

muzsszkaja cerkovj <or.>, *muska crkva* <szerb>: férfiak helye a görög keleti templomban: az → *ikonosztázion* és a nők helye (→ *zsenszkaja cerkovj*) között, voltaképp tehát a templom → *főhajója*, amelybe a déli v. a déli és az északi oldalkapun lépnek be.

műemlék: tágabb értelemben minden művészi, kulturális v. egyéb szempontból jelentős, fenntartásra érdemes alkotás. Szűkebb értelemben: művészi értékük miatt értékes és fenntartandó épületek, szoborművek v. egyéb tárgyak.

műemlék-topográfia: bizonyos területek építészeti, szobrászati, festészeti, iparművészeti emlékeit lehetőleg hiánytalanul, leltárszerűen leíró, műszaki felmérésekkel, fényképekkel rögzítő, a vonatkozó történeti, ill. okleveles anyagot feltáró, bibliográfiával felszerelt, földrajzi egységenként tagolt, gyűjteményes művészettörténeti forráskiadvány.

műemlékvédelem: a művészeti és kultúrtörténeti emlékek, épületegyüttesek v. városrészek megvédése a pusztulástól, sérüléstől, valamint a konzerválásukra és a műemléki szempontoknak megfelelő helyreállításukra irányuló tevékenység. A szervezett ~ első nyomát ott találjuk, amikor X. Leo pápa (1516) Raffaellót kinevezte a római ásatások felügyelőjévé, és III. Pál pápa rendeletet bocsátott ki az antik műemlékek védelmére. A ~ összefüggő története 1800 körül kezdődik: a romantika, majd a historizmus korában sorozatosan állították helyre az antik és főként a középkori műemlékeket. A korszerű ~ —

ellentétben a sokszor önkényes romantikus újjáépítésekkel — szigorúan ragaszkodik a történeti hűséghez.

műkedvelő technika: nem hivatászerűen folytatott művészkedő tevékenység, amely főként időtöltésül, szórakozásul szolgál. Ilyenek: a lombfűrészmunka, a farovátkolás, a fa- és bőrregetés, a bőrdomborítás, a selyem- és kerámiafestés stb.

műkénéi művészet: → *kréta-műkénéi művészet*

műkritika: képzőművészeti alkotások (→ *műtárgy*, 1.) értékelő bírálata, elsősorban napilapokban és folyóiratokban.

műlap, *interrassile* [äterrázil] <fr.>, *Schrottblatt* <ném.>, *sörétes metszet*: féműdúróval készített nyomat, amelynél az ábrázolás fekete alapon fehér pontok alakjában bontakozik ki. Ilyen ~ok csaknem kizárólag a 15. sz. második felében készültek.

műmárvány: → *márványstukkó*

Münster <lat.-ból>: eredetileg → *kolostor* v. apátsági templom, később → *székesegyház* értelemben használt német kifejezés.

műtárgy: 1. kiváló festészeti, szobrászati v. iparművészeti alkotás. — 2. műszaki értelemben a közlekedési v. árvédelmi vonalakon létesített állandó jellegű építmény, pl. híd, alagút, zsilip stb.

műteremfestészet, *atelier-festészet* [áteljé...] <fr.>: olyan festmények összefoglaló elnevezése, amelyeket a műterem semleges világításában festenek, még akkor is, ha tájat ábrázolnak. A 19. sz.-ban a szabadtéri → *pleinair festészet* váltotta fel a tájábrázolásban.

művészet: a társadalmi tudat egyik sajátos formája, a valóság lényegének érzékileg megragadható módon történő

visszatükrözése, de nem fogalmakban, absztrakt módon, az általánosat megragadva, hanem képzetekkel, érzékeltető formában, képzeteket kelteve, különös formájában. Fejlődését végső soron a társadalom anyagi létének mozgása határozza meg, de a megelőző társadalomnak művészi hagyományai, valamint a társadalmi tudat egyéb formái (pl. a vallás, politika, filozófia stb.) is hatással vannak rá. Ugyanakkor a ~ és a gazdasági alap között nincs közvetlen, egyenes kapcsolat, a ~ nem követi szolgai módon a gazdasági alap fejlődését, hanem előre mutathat, de el is maradhat mögötte. Ebből adódik a ~ egyenlőtlen fejlődésének törvényszerűsége, valamint viszonylagos önállósága. Osztálytársadalmakban a ~ osztályjellegű. Ebből fakad az is, hogy minden korban ~ében végső fokon az egyes osztályok érdekei, ill. törekvései tükröződnek. Aktívan, tehát a társadalmi haladást elősegítő v. gátló módon hat vissza a társadalom fejlődésére. A ~ feladatának csak akkor felel meg, ha a valóság lényegét tükröző művészi mondani-valóját a neki legjobban megfelelő, adekvált formában tárja fel. A ~ben a tartalom és a forma elválaszthatatlan egységet képez, dialektikus kölcsönhatásban áll egymással. A szocialista társadalom ~ének ábrázolási módszere a → *szocialista realizmus*. A ~ fő formái: irodalom, zeneművészet, → *képzőművészet* (építőművészet, szobrászat, festészet), színművészet és filmművészet. (→ még *iparművészet*, → *népművészet*)

művészeti anatómia: az emberi test csont- és izomrendszerének plasztikai sajátosságaira vonatkozó ismeretek összessége. Abban tér el az orvosi anatómiától, hogy a felületen látható v. közvetlenül a felület alatt működő csont- és izomrendszerre korlátozódik, a belső szervekkel nem foglalkozik.

művészeti technikák és eszközök: A tárgykorre vonatkozó cikkeket → *acélmetszet*, *acquatinta*, *aláfestés*, *à la pointe sèche*, *alapozás*, *al fresco* *alapozás*, *al fresco*, *alla prima*, *al secco*, *árnyékolás*, *au lavis*, *camateu*, *camera obscura*, *cinkográfia*, *cizellálás*, *dörzsnymat*, *enfumaqe*, *jametszet*, *fazettálás*, *galvanoplasztika*, *gouache festés*, *grafika*,

gravure . . , *grisaille*, *guillochirozás*, *gyémántkőszűrülés*, *heliogravúr*, *hidegtű-eljárás*, *impasto*, *inkrusztáció*, *irizálás*, *kézi nyomat*, *kolorit*, *kontraposzt*, *kőfaragás*, *kőkarc*, *kőnyomás*, *kőrajz*, *lágualap*, *lavírozás*, *linóleummetszet*, *magasnyomás*, *mélynyomás*, *miniatűr*, *miniatúra*, *monokróm*, *mozaik*, *műlap*, *niello*, *ofszetnyomás*, *olajfestés*, *papírmásé*, *pasztellrajz*, *pasztózus festésmód*, *paruzálás*, *pentimento*, *pointe sèche*, *poncolás*, *pontozás*, *pontoló modor*, *relief etching*, *remarque-levonat*, *rentoiler*, *retus*, *réz-karc*, *réz-metszet*, *schwarze Kunst*, *sgraffito*, *shakudo*, *siknyomás*, *soft ground*, *színes jametszet*, *talbotipia*, *tausírozás*, *üveg-hátlapfestés*, *üvegkarc*, *viaszolvasztásos bronzöntés*, *vízfestés* címszavak alatt.

művészetszichológia: az → *esztétikához* és a művészettörténethez is tartozó tudományág, amely az alkotó folyamat jellemvonásaival, az alkotáslélektani kérdésekkel foglalkozik.

művészettörténeti epigrafia: A betűk v. feliratok szinte kezdettől fogva igen jelentős szerepet játszanak a művészi alkotásokon. Megjelennek a művészeti ágak mindenfajta termékén, azokat értelmezik, meghatározzák, sőt gyakran fokozzák is szépségüket. Lényegesen hozzájárulnak a műalkotások tartalmi, formai és történeti értékéhez. Történeti szempontból a betűk, ill. feliratok alakja és értelme a legfontosabb. Ezek megjelenéséből, változásaiból, fejlődéséből fontos és igen gyakran biztos következtetések vonhatók le a műalkotás általános és sajátos történeti viszonylataira, főként kormeghatározási szempontból. A feliratok kormeghatározó jellege kettős: egyrészt következtethetünk a betűk alakjából, kapcsolásából, elhelyezési módjából, a szavak írásmódjából, rövidítéséből, a mondat szerkesztéséből, fordulataiból, a felirat nyelvéből és tartalmából, másrészt megbízható és pontos segítséget adnak a feliratban előforduló évszámok v. időmeghatározások. — A feliratokat tartalmi szempontból több csoportba oszthatjuk. A legtöbb a műalkotás létrejöttével kapcsolatos, tehát az alapításra, készítésre v. kivitelezésre vonatkozik. — Másik fontos csoport személyek emlékezetét örökíti meg. Míg az előző felirat-

fajták az összes művészeti ágak alkotásain előfordulnak, az utóbbi főként a szobrászatra és iparművészetre jellemző (síremlék, pecsét, fogadalmi emlékek stb.). — Az ábrázoló művészetekben kedvelt az ábrázolást magyarázó, értelmező felirat. Az említett felirattípusok közös tulajdonsága, hogy a műalkotásoknak csak járulékos elemei. A felirat azonban önálló művészi alkotássá is válik, ha kivitelében, díszítésében művészi igény lép fel. — A feliratok a műtárgyak különböző részein találhatók: az épületeknél a homlokzat és a legfontosabb szerkezeti elemek feltűnő felületein (nyílások, párkányok, zárókő, oszlopfő stb.), a művészjelzések v. magyarázó szövegek rendszeren a szobor, festmény v. iparművészeti alkotás alsó részén, talapzatán, sarkán v. valamely e célra különösen alkalmas és feltűnő részletén (címer, tábla, szegély stb.). Főként a középkorban gyakori a feliratok rejtése is. Oklevelek, kéziratok, könyvek művészi igényű írása elsősorban a kezdőbetűkben (iniciálé), a szavak v. sorok elrendezésében nyilatkozik meg. Mivel a feliratok általában szokványosak, a szövegükben jobbra állandóan visszatérő szókezetek és végződések, az ismétlődő betűkapcsolások v. kifejezések legtöbbször rövidítve íródnak. — A feliratokban szereplő évszámokat Európában általában római számokkal jelezték, csak a 14—15. sz.-tól kezdve kerül fokozatosan előtérbe az arab számok írása. A feliratokat többnyire bevették v. festették. A plasztikus felirat ritka. A feliratok v. szövegek nyelve Ny. és Középeurópában eleinte kizárólag a latin volt. A 12—13. sz.-ban indul meg a nemzeti nyelvek használata, melyek Ny-Európában a 15. sz. folyamán a latin mellett már igen nagy szerepet játszanak. A magyar nyelvű feliratok v. szövegek tömegesebb feltűnése a 16. sz. elejére esik, de a latin nyelvet végleg csak a múlt században szorították ki. — A feliratok legfontosabb jellemzője az írásmód, melynek kisebb-nagyobb változásai kormeghatározás szempontjából talán a leghasznosabb segítséget nyújtják. Döntő jelentőségű a római antikva betűtípus kialakulása, amely — kiszorítván a

görög írást — Nyugat- és Közép-Európában uralkodóvá vált. A legfinomabb megoldásokat a római korban, a reneszánsz és olykor a román stílus idején látjuk. Nehézesebb, bizonytalanabb a korai középkor folyamán. Általában csak nagybetűket használnak, a reneszánsztól kezdve és különösen a barokk korban kedvelik a nagy- és kisbetűk keverését. A kisbetűk legkorábban a Karoling-kori kéziratokban bukkannak fel. A 11—12. sz.-i kéziratokban, az oklevélrési gyakorlatban már általánosan elterjedtek. A betűk azonban külön állnak, nem kötik őket össze egymással. A folyóírás a 13. sz.-ban kezd kibontakozni. Az antikva írásból alakul ki a gótikus nagybetűs, az ún. *majuszkolás* írás, amely főként a 12—14. sz.-ban kedvelt. Később keletkezett a gótikus kisbetűs, a *minuszkulás* írás, melynek virágkora a 13—15. sz. A két betűfajta természetesen sokszor éppúgy keveredett egymással, mint a 15—16. sz. fordulóján a *gótikus* és *reneszánsz* írás. A humanizmus újból az antikva írást helyezte előtérbe, ezáltal is hangsúlyozva az antik kultúra fontosságát. A gótikus írásnál sokszor egyszerűbb antikva írás a könyvnyomtatás révén végleges diadalt aratott. Belőle fejlődött ki a mai nyomtatott és folyóírás. A 17—19. sz.-ban az antikva írásnak sajátos faja a *kronogramma* v. kronosztikon. A szöveget úgy alakítják, hogy a római számokat jelentő betűket méretben kiemelik, s e nagyobb betűk számértékének összeadásából adódik az évszám. A szövegben rejlő évszám jellegzetesen barokk gondolat. A folyóírás térhódítása a 16. sz.-i kéziratokon és okleveleken kezd kibontakozni. A művészi névalírásokban a 13—15. sz.-tól, az iparművészeti alkotásokon a 18. sz.-tól általánossá válik. Épületeken azonban az antikva írás továbbra is megmarad. A 19. sz.-i folyóírás finom kalligrafikus jelleget ölt. — A művészi alkotásokon eleinte sohasem a kivitelező művész, hanem a megrendelő neve szerepel. A gótika korától kezdődik a művész nevének előbb rejtett, majd egyre hangsúlyozottabb jelzése. A reneszánsz folyamán a művészjelzés az ábrázoló- és az iparművészet alkotásain ha nem is

NÉHÁNY PÉLDA A MŰVÉSZETTÖRTÉNETI FELIRATOKRA

CSEXILIVS
SENECIO
DECSCARBANTAE

Caius Sextilius Senecio decurio Scarbantiae.
(Római sírkő, 1. sz. Sopron, Liszt Ferenc Múzeum)

IMP CAESARI
TIT AELIO
HADRIANO

Imperatori Caesari Tito Aelio Hadriano. (Antonius Pius építési táblája, 2. sz. Aquincum, Aquincumi Múzeum)

TASSILOVA

Tassilo dux. (Felirat az ún. Tassziló-kehelyről, 8. sz. vége. Kremsmünster, Apátsági Kincstár)

SCPAVLVS

Sanctus Paulus. (Felirat a magyar Szent Koronáról, 1000 körül)

GISILA

GISILA. (Felirat Gizella királyné keresztjéről, 11. sz. eleje. München, Reiche Kapelle)

ANNO VICESIMO V. R. T. RENNTER OOOERTREGE

Anno vicesimoquarto rennante Roberto rege. (Ajtószemöldök felirata, 1024. Saint-Genis-des Fontaines, templom)

ANNO INCARNACIONIS XP O. XXXI

Anno incarnationis Christi MXXXI. (Felirat-részlet a magyar koronázási paláston, 1031.)

CD
M

Caim. (Falképfelirat a feldbrői altemplomban, 11. sz.)

HIC RE
REX AN

SIDET HAROLD
GLORVM

Hic residet Harold rex Anglorum. (Felirat-részlet a bayeux-i kárpiton, 11. sz. Bayeux, könyvtár)

ANNO AB
TONE AERIN
RIB ODES
ENESMOR
E CVRSTO
TEMPOR
OONNI
ANSOITILI
ABBATIS
AMEN

KOM VIGILA
TEJOROIB
QVADVSARY
VROMBOS
CRO LEORV
GIES CCUT
QUERENS
QOEUOREI

Anno ab incarnatione aeterni principis millesimo centesimo factum est claustrum istud tempore domini Ansqviltii abbatis amen. (Alapítást jelző felirat a moissaci kolostor kerengőjének egyik pilléréen, 1100.)

Karissimi vigilate in oracionibus quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circum querens quem devoret. (Felirat a Porta Speciosaról, 12. sz. vége. Esztergom, Királyi palota)

FECHIT HOC OPUS GRILA MONSMAGISTIBON

Fecit hoc Opus Gruamons magister Bononiensis. (Ajtószemöldök felirata, 1166 körül. Pistoja, San Andrea)

MAR TINVS
RAVEGV
LAPICIDA
LACET HIC
ORBITA TOLLIT

Martinus Ravegu lapicida iacet hic. (Márton kőfaragó sírfelirata, 12. sz. Kalocsa, Székesegyház)

Orbita tollit. (Felirat-részlet a tabáni Krisztusdomborművön, 12. sz. Budapest, Vármúzeum)

P dictus magister incipit prologus in gesta Hungarorum. (Anonymus krónikájának kezdősora, 12. sz. vége. Budapest, Széchényi Könyvtár)

P dictus magister incipit prologus in gesta Hungarorum.
Latiatic feleym zumtuchel mic vogmuc ysa pur és chomuv uognuc. (A Halotti Beszéd kezdősora, 13. sz. eleje. Budapest, Széchényi Könyvtár)

Latiatic feleym zumtuchel mic vogmuc ysa pur és chomuv uognuc. (A Halotti Beszéd kezdősora, 13. sz. eleje. Budapest, Széchényi Könyvtár)

NÉHÁNY PÉLDA A MŰVÉSZETTÖRTÉNETI FELIRATOKRA

*Jestoie une fois enhongrie la v ie mes maint jor
la uj io le pavement dune glize de si faite maniere.
(Sajtókezű beírás Villard de Honnecourt vázlat-
könyvében, 13. sz. első fele. Párizs. Bibliothéque
Nationale)*

*Civitatis Strigoniensis. (Köirát részlete az eszter-
gomi latinok pecsétjéről, 13. sz. Budapest, Nemzeti
Múzeum)*

*Gaudeat hic sospes. (A budai városháza feliratá-
nak kezdősorai, 13. sz. második fele. Budapest,
Vármúzeum)*

*Anno domini MCCXC. (Alapítást jelző felirat,
1299. Gerend, ref. templom)*

*Iusticia. (Felirat Giotto falképén, 14. sz. eleje.
Pádua, Capella d'Arena)*

*Otto Wolaskel. (A püspök neve, síremlékén, 1345
után. Würzburg, Dóm)*

*Anno Domini MCCC quinquagesimo octavo tercia
ista octavas ascensionis eiusdem domini. Incepta
est ista Cronica de gestis hungarorum. (A Bécsi
Képes Krónika kezdősorai, 1358. Budapest,
Széchényi Könyvtár)*

*Iohannes pictor regis. (János királyi festő sír-
felirata, 1371. Budapest, Vármúzeum)*

*Johanne Aquila. (Művészjelzés falképen, 1392.
Mártonhely r. k. templom)*

*Krenczlini. (Síremlékfelirat, 1404. Budapest,
Vármúzeum)*

*Mathyas Rex propria manu. (Mátyás király alá-
írása, 1459. Budapest, Országos Levéltár)*

*Anno domini. (Felíratrészlet a Hunyadi-címerről,
1473 [?] Visegrád, Királyi palota, oroszlános kút)*

*Anno 1464. (Évszám Kaszai István arcképén,
1464. Bártfa, Szt. Egyed templom gyámkövén)*

*Nicolai Bator Praesulis est vaciae 1483. (Báthory
Miklós váci püspök címerének felirata a nógrádi
várból, 1483. Balassagyarmat, Palóc Múzeum)*

*O rex glorie veni cum pace 1497. (Harangfelirat,
1497. Vaja, ref. templom)*

*Jestot une fois enhongrie la v ie mes maint
jor la ut io le pavement dune glize veñi faite
ganzere.*

CIVITATIS
STRIGONIENSIS
GAUDEAT
HICSOSPES

ANNO · Dñi · m̄
dđ xđ · nono.

IUSTICIA
OTTO · WOLASKEL

ANNO · Dñi ·
m̄ · ccc · i
quinq̄
gesimo · oc
tavo · tercia
ista
octavas
ascensionis
eiusdem · do

mini · incepta · est · ista · Cronica · de
gestis · hungarorum.

Iohannes · pictor · regis

Johanne · Aquila

KRENCZLINI

Mathyas · Rex · propria · manu

ANNO · Dñi ·
m̄ · ccc · lxx · iij ·
v ·

ANNO ·
1464 ·

NICOLAI · BATOR ·
PRÆSVLIS · EST
VACIÆ · 1483

O · REX · GLORIE · VENI · CUM · PACE
1497

NÉHÁNY PÉLDA A MŰVÉSZETTÖRTÉNETI FELIRATOKRA

THOMAS BAKOCZ DE
ERDEVD CARDINAL
STRIGONIEN DICA
VIT ANNO M D VI

ARMA INCLITE CIVITATIS REGALIS PESTHIENSIS M. DVII

HIC SACET EGREGIUS M.
THOMAS GEREV. X. SATHOSALVA

Ez konyveth yrtha f.
M. Nadsaagos Benygn
na azsonnak nyhny
Kenesy paal tharsanak

T. P. R. S. T. C. C. E. I. D. I. O. Z. P. E. A. N. O. I. T. E. M. P. A. T. H. I. S. E.

BERARDUS
I. V.

PIKTOR
X. III.

DOMINVS ERIGIT ELISOS
M. D. XXXIII

VIRTUTEM INCOLV MEM ODIMVS

HIC FVIT NOBI
LIS CASPARVS
MERSE DE SZINIE
ANNO 1582 18
APRIL

ITNIVKSIKAZVRB
ANKOMIIES RF

114

AL. D. M. G. 1694.
ERIG. BA. P. A. C. M. E. D. G. E. S.
TEMP. R. G. R. A. G. O. R. S. F. R. A. N. S. S. B. O.

AETERNÆ DOMVI.

AZ. KOLOS VARI.
B. ASZTALOS.
CHENEK.
PRIVILEGIUMÁ.
ANNO.
1759.

IN HONOREM SOLIUS
DEI M DCC XXVI

Thomas Bakocz de Erdeud cardinális Strigoniensis
dicavit anno MDVI. (A Bakócz-kápolna alap-
kövének felirata, 1506. Esztergom, Bakócz-kápolna)

Arma inclite civitatis regalis Pesthiensis MDVII.
(Pest város által készített reneszánsz pasztofórium
felirata, 1507. Budapest, Belvárosi templom)

Hic iacet egregius dominus Thomas Gereev de
Zamosfalva. (Siremlék felirata, 1510 körül. Cluj
= Kolozsvár)

Ez konyveth yrtha f. M. Nadsaagos Benygn
azzonak Nyhny Kenesy paal tharsanak. (Be-
jegyzés Kinizsi Pálné imádságos könyvében, 1513.
Budapest, Akadémia Könyvtára)

Tempore secte cruciate domino Iohanni Zapol
vaivode triumphanti fauste Bernardus Piktor I.
V. X. III. (Ajtó szemöldök felirata, 1514. Cluj
= Kolozsvár, Múzeum)

Dominus erigit elisos MDXXXIII. (A Wolphard-
ház emeleti ablakának felirata, 1534. Cluj = Kolozs-
vár, Múzeum)

Virtutem incolumen odimus. (Kandalló felirata,
1542. Sárospatak, Várkastély)

Hic fuit nobilis Gasparus Meese de Szinie Anno
1582. 18. April. (Vésés a jáki templom északi
tornyában, 1582)

It niuksik az urban Koemilies Be(nedek). (Sír-
felirat, 1626. Cluj = Kolozsvár, Múzeum)

114. (Festett házszám, 17. sz. Budapest, I. Tár-
nok u. 14.)

Anno Domini 1694. Erigebar per Michaelem Med-
gyesi tempore curatoris Fran(cisci) Szabo. (Az
áddmosi ref. templom mennyezetének javítással
kapcsolatos felirata, 1694. Budapest, Néprajzi
Múzeum)

Aeternae Domui. (Diadalív felirata, 1764. Vác)

Az kolozvári becsületes asztalos chenek privile-
giumá. Anno 1752. (Könyvtár, 1752. Cluj
= Kolozsvár, Levéltár)

I N 1771. Monogram és évszám Nickl János
mészáros háznak kapuzárókövén, 1771. Buda-
pest, I. Országház u. 20.)

In honorem solius Dei MDCCXXVI. (Unitárius
templom homlokzati felirata, 1796. Cluj = Kolozsvár)

kötelezővé, de általánossá válik. Érdekes, hogy a vezető mesterek aránylag ritkán jelzik műveiket. A jelzés kezdőbetűkkel v. teljes névkiírással történik. A művész igen gyakran megjelöli szülővárosát v. nemzetiségét is. A jelzés a grafikában szinte elmaradhatatlanná lesz. A 19. sz.-tól kezdve a jelzetlen művek már ritkaságszámba mennek. — A műalkotásoktól tulajdonképpen független, külsőleges elemnek vehetők azok az utólagos bekarcolt v. bevéselt feliratok, melyek a látogatók nevét és megjegyzéseit őrzik. Épületeken, falfestményeken és faragott részleteken a 15. sz.-tól kezdve az egyéni öntudat világos bizonyosságaként már nemesek a megrendelő és kivitelező, hanem a látogató, a műélvező is meg akarja örökíteni magát. E bekarcolások, bevésések főként a 15—17. sz.-ban gyakran művészi gonddal jelentkeznek, és írásmódjukról, mind gyakrabban feltüntetett évszámaitól fontos művészettörténeti következtetésekre nyíthat alkalom, jóllehet gyakran veszélyeztetik az eredeti műalkotás épségét és teljességét, és bizonyos mértékig a művészi hatás rovására mennek.

művészettörténeti gyűjtemények: Az alábbi jegyzékben felsorolt címszavak alatt áttekintést adunk a legjelentősebb művészettörténeti gyűjteményekről, a világ leghíresebb múzeumairól.

Academy of Art and Bishop Museum, Honolulu (Hawaii-szigetek, USA)
 Akademie der Bildenden Künste, Wien-Bécs (Ausztria)
 Akropolisz Múzeum, Athén (Görögö.)
 Albertina, Staatliche Graphische Sammlung, Wien-Bécs
 Alte Pinakothek, München (NSZK)
 Ambrosiana, Pinacoteca, Milánó (Olaszo.)
 Aquincumi Múzeum, Budapesti Történeti Múzeum Régészeti Múzeuma, Budapest
 Archéologicszeszki Muzei, Szófia (Bulgária)
 Art Museum, Cincinnati (USA)
 Baroda Museum and Picture Gallery, Baroda (India)
 Bayerisches Nationalmuseum, München (NSZK)
 Bizánci Művészet Múzeuma, Athén (Görögö.)

Bode, Museum (a Staatliche Museen zu Berlin része), Berlin (NDK)
 Borghese, Museo e Galleria, Róma (Olaszo.)
 Bredius, Museum, Hága-s'Gravenhage (Hollandia)
 Brera, Pinacoteca di, Milánó (Olaszo.)
 British Museum, London (Nagy-Britannia)
 Brooklyn Museum, New York (USA)
 Bruckenthal Múzeum, Sibiu-Nagy-szeben (Románia)
 Cà' d'Oro, Galleria Giorgo Franchetti alla Cà' d'Oro, Venezia-Velence (Olaszo.)
 Cappelle Medicee (San Lorenzo), Firenze (Olaszo.)
 Cà' Rezzonico, Venezia-Velence (Olaszo.)
 Cluny, Musée, Párizs (Franciaö.)
 Dahlem, Museum, Berlin
 Damaskuszi Múzeum, Damaskusz (Szíria)
 Déri Múzeum, Debrecen
 Egyiptomi Múzeum, El-Kahira-Kairó (Egyiptom, EAK)
 Ermitázs, Goszudarsztvennij, Állami Ermitázs, Leningrád (SZU)
 Főszékességi Kincstár, Esztergom
 Galeria Universală a Muzeului de Arta, București-Bukarest (Románia)
 Galerija Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, Zagreb-Zágráb (Jugoszlávia)
 Galleria della Accademia, Firenze (Olaszo.)
 Galleria dell'Accademia, Venezia-Velence (Olaszo.)
 Galleria Doria—Pamphili, Róma (Olaszo.)
 Galleria Internazionale d'Arte Moderna (Palazzo Pesaro), Venezia-Velence (Olaszo.)
 Galleria Nazionale d'Arte Moderna, Róma (Olaszo.)
 Gemäldegalerie, Staatliche Kunstsammlungen, Dresden-Drezda (NDK)
 Gemeentemuseum, Hága-s'Gravenhage (Hollandia)
 Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg (NSZK)
 Graeco-Roman Museum, Alexandria (Egyiptom, EAK)
 Groeninge Museum, Stedelijk Museum voor Schone Kunsten, Brügge-Bruges (Belgium)

- Grúz Művészeti Múzeum, Tbiliszi (SZU)
- Guggenheim Museum, New York (USA)
- Iparművészeti Múzeum, Budapest
- Iparművészeti Múzeum, Uměleckopřemyslové Museum Praha-Prága (Csehszlovákia)
- Izslámi Művészet Múzeuma, El-Kahira-Kairó (Egyiptom, EAK)
- Janus Pannonius Képtár, Pécs
- Kantoni Múzeum, Kanton (Kínai NK)
- Keletázsiai Művészeti Múzeum, Hopp Ferenc K. M., Budapest
- Keleti Kultúrák Múzeuma, Muzej Vosztoecsnih Kultur Moszkva (SZU)
- Kerámiák Nemzetközi Múzeuma, Museo Internazionale delle Ceramiche, Faenza (Olaszo.)
- Keresztény Múzeum, Esztergom
- Kiscelli Múzeum, Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztálya, Budapest
- Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen-Anvers (Belgium)
- Kopt Múzeum, El-Kahira-Kairó (Egyiptom, EAK)
- Kunsthalle, Hamburg (NSZK)
- Kunsthistorisch s Museum, Wien-Bécs (Ausztria)
- Kunstindustrimuseet, Oslo (Norvégia)
- Kunstmuseum, Basel (Svájc)
- Kunstmuseum, Bern (Svájc)
- Louvre, Párizs (Franciao.)
- Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma, Budapest
- Metropolitan Museum of Art, The, New York (USA)
- Municipal Gallery of Modern Art, Dublin (Írország)
- Musée de l'Homme, Párizs (Franciao.)
- Musée des Arts Décoratifs, Párizs (Franciao.)
- Musée Guimet, Párizs (Franciao.)
- Musée National d'Art Moderne, Párizs (Franciao.)
- Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique, Brüsszel-Bruxelles (Belgium)
- Musei Capitolini, Róma (Olaszo.)
- Museo Archeologico, Firenze (Olaszo.)
- Museo Civico Correr, Venezia-Velenec (Olaszo.)
- Museo dell'Opera del Duomo, Firenze (Olaszo.)
- Museo Nazionale (Palazzo della Podesta), Firenze (Olaszo.)
- Museo Nazionale, Napoli-Nápoly (Olaszo.)
- Museo Nazionale Romano delle Terme Diocleziane, Róma (Olaszo.)
- Museo Poldi Pezzoli, Milánó (Olaszo.)
- Muzeul Regiunii Maramureş, Máramarosi Tartományi Múzeum, Baia Mare-Nagybánya (Románia)
- Museum der bildenden Künste, Leipzig-Lipscse (NDK)
- Múzeum mesta Bratislavy, Pozsonyi Városi Múzeum, Bratislava-Pozsony (Csehszlovákia)
- Museum of Fine Arts, Boston (USA)
- Museum of Modern Art, The, New York (USA)
- Museu Nacional de Arte Antiga, Lisboa-Lisszabon (Portugália)
- Nagytétényi Kastélymúzeum, Budapest
- Museum Narodowe, Nemzeti Múzeum, Kraków-Krakkó (Lengyelo.)
- Museum Narodowe, Nemzeti Múzeum, Warszawa-Varsó (Lengyelo.)
- Národní Galerie, Nemzeti Galéria, Praha-Prága (Csehszlovákia)
- Narodni Muzej, Beograd-Belgrád (Jugoszlávia)
- National Art Gallery and Government Museum, Madras (India)
- National Collection of Fine Arts (Smithsonian Institution), Washington (USA)
- Nationalgalerie, Berlin (a Staatliche Museen zu Berlin része, NDK)
- National Gallery, London (Nagy-Britannia)
- National Gallery, The, Ottawa (Kanada)
- National Gallery of Art, Washington (USA)
- National Gallery of Modern Art, New Delhi (India)
- Nemzeti Galéria, Magyar, Budapest Nemzeti Múzeum, Ethnikon Mouzeion, Athén (Görögö.)
- Nemzeti Múzeum, Tokió (Japán)
- Nezu Fine Arts Museum, Tokió (Japán)
- Ny-Carlsberg Glyptothek, København-Koppenhága (Dánia)
- Nyugat és Kelet Művészetének Múzeuma, Muzej Zapadno i vostočno iskusztva, Kijev (SZU)

Országos Színháztörténeti Múzeum, Budapest
 Oroszejnaja Palata Moszkovszkovo Kremlja, Goszudarsztvennaja ; A Moszkvai Kreml Fegyvertára, Moszkva (SZU)
 Österreichische Galerie, Wien-Bécs (Ausztria)
 Österreichisches Museum für angewandte Kunst, Wien-Bécs (Ausztria)
 Palota Múzeum, Peking (Kínai NK)
 Pergamon Museum, Berlin (a Staatliche Museen zu Berlin része, NDK)
 Pinacoteca del Museo Nazionale, Napoli-Nápoly (Olaszo.)
 Pitti Palazzo, Galleria Palatina, Firenze (Olaszo.)
 Prado, Museo del, Madrid (Spanyolo.)
 Puskin Képzőművészeti Múzeum, Állami (Goszudarsztvennij Muzej Puskina) Moszkva (SZU)
 Rijksmuseum, Amsterdam-Amszterdam (Hollandia)
 Rodin, Musée, Párizs (Franciao.)
 Römisch-Germanisches Museum, Köln (NSZK)
 Rubenshuis, Antwerpen-Anvers (Belgium)
 Ruszszkij Hudozsosztvennij Muzej, Goszudarsztvennij (Állami Orosz Művészeti Múzeum) Kijev (SZU)
 Ruszkij Muzej, Goszudarsztvennij, Állami Orosz Múzeum, Leningrád (SZU)
 Sanghaj Múzeum, Sanghaj (Kínai NK)
 San Marco, Museo di, Firenze (Olaszo.)
 Schönbrunn, Schloss, Wien-Bécs (Ausztria)
 Schweizerisches Landesmuseum, Zürich (Svájc)
 Skansen, Stockholm (Svédó.)
 Staatliche Museen zu Berlin, (NDK)
 Szépművészeti Múzeum, Budapest

Tartományi Múzeum, Sepsiszentgyörgy (Románia)
 Tate Gallery, The, London (Nagy-Britannia)
 Thorvaldsens Museum, København-Koppenhága (Dánia)
 Topkapi Sarayi Muzesi, Istanbul-Konstantinápoly (Töröko.)
 Történelmi Múzeum, Hszian (Kínai NK)
 Tretyakov Galéria, Állami, (Goszudarsztvennaja Tretyakovszkajá Galerijá) Moszkva (SZU)
 Türkmén Képzőművészeti Múzeum, Ashabad (SZU)
 Uffizi, Galleria degli, Firenze (Olaszo.)
 Ukrán Nemzeti Múzeum, Lvov (SZU)
 Üzbég Művészeti Múzeum, Taskent (SZU)
 Vármúzeum, Budapest
 Vatikáni Múzeumok, Musei Vaticani e Gallerie Pontificie, Róma (Vatikánváros)
 Victoria and Albert Museum, London (Nagy-Britannia)
 Wallace Collection, London (Nagy-Britannia)
 Wallraf-Richartz Museum, Köln (NSZK)
 Walters Art Gallery, Baltimore (USA)
művészjegyek : → *mesterjegyek*
művésztelep, *művészkolónia* : művészek alkalmi v. szervezett társulása valamely lakótelepen, ahol egész éven át v. csak nyaranta tartózkodnak (pl a nagybányai művésztelep). Jelenleg fontosabb magyar ~ a miskolci, a hódmezővásárhelyi, a szolnoki stb.

N

Nabis [nábi] (héber 'próféták'): a századforduló táján működő párizsi művészcsoporthoz tartozó név; M. Denis, P. Bonnard, E. Vuillard, A. Maillol, Rippl-Rónai J. voltak tagjai. Folyóiratuk a *Revue blanche* volt. Művészetüket a dekoratív posztimpresszionizmus jellemezte, és némiképp a *szecesszió*hoz is közel álltak.

nád: → *Pán* (Szürix nimfa); ~szál: → *passió*

naga (hindu 'kígyó'): hétfejű mesebeli kígyó a buddhista mitológiában. A hindu és khmeri szobrászatban sűrűn előforduló díszítő motívum.

Nágák: a brahmanista (hindu) mitológiában félig kígyó, félig emberi jellegű démonok; kedvük szerint változtatják alakjukat. Többnyire kígyófarokban végződő emberi alakban ábrázolják őket.

nagybányai iskola: a → *plein air festészet* eredményeit felhasználó művésztelep és festészeti szabadiskola, amely döntően hatott a modern magyar művészet kialakulására. — *Hollósy* Simon (1857—1918) müncheni magániskolája nyári munkatelepének részvételével a → *művésztelep* 1896-ban alakult, majd Hollósy Técsőre költözése után ebből alapította *Réti* István (1872—

1945), *Ferenczy* Károly (1862—1917), *Thorma* János (1870—1937) és *Iványi-Grünwald* Béla (1867—1940) 1902-ben a szabadiskolát.

Nagy-Britannia művészete: a történelem előtti korszakot a → *cromlechek* és a *stonehenge* képviselik. Időszámításunk első évezredében ~ az angol szigeteket sokáig élő → *kelta művészet* erős befolyása alatt állott. Az írországi könyvfestészet a 8. sz. elején Angliába is áterjedt, és igen magas színvonalú volt. Az egyházi építészet kevés számú megmaradt alkotása meglehetősen szerény volt (Brixford, Stratford-on-Avon templomai). A 7—8. sz. szobrászata monumentális domborműveket és szíriai eredetű szőlőinda-ornamentekkel, valamint stilizáló germán állatornamentikával díszített kökereszteket hozott létre. A normann hódítás (1066) után normandiai hatás alatt kialakult a rövidesen sajátos formanyelvet teremtő angol-normann építészet (durhami katedrális). A keskeny és ünnepélyes főhajó hosszan elnyúlik, a kereszt-hajó erősen kiugrik, a rendkívül zömök oszlopok a templombelsőt komorrá, ünnepélyesen merevvé teszik. A gazdag építészeti ornamentika sokban eltér a román stílus kontinentális formájától. A normann-román alapon kialakult *gótika* már a 12. sz. végén kezdődött (lincolni, chicesteri katedrális). Három szakasza az → *early english* (kb. 1170—1250), a → *decorated style* kb. 1250—1350) és a → *perpendicular style* (kb. 1350—1530). Ezekben a szakaszokban a gótikus székesegyház nagy vonalakban megtartotta az angol-normann korban kialakult hosszan elnyúló alapformáját. A józan és komor rendszerességet mutató székesegyházak óriási

Nágá

méretekben épülnek, homlokzatuk nagyon széles, a középhajó viszonylag alacsony, s a tornyok sohasem emelkednek olyan magasra, mint Francia-v. Németo.-ban. A középkori jelentéktelen angol szobrászat a román stílus idején csak kevés, a gótika korában nagyszámú alkotást mutat fel. Valamivel színvonalasabbak a 13. sz.-i sír-emlékek. A szobrászat anyaga igen gyakran az alabástrom. A 10. sz. végétől a 12. sz. végéig terjedő időszak angol festészetét majdnem kivétel nélkül a kiváló miniatúrák képviselik. Az üvegfestészetben erős francia hatás érezhető. Az olasz *reneszánsz* csak igen kis mértékben hódított tért Angliában. A megszűnő gótika és a klasszicizmus közötti időszak építészetében a későgótikus és reneszánsz elemek sajátos keveredését látjuk (→ *Tudor-stílus* az 1485-től 1603-ig uralkodó Tudor-dinasztia idején, legfejlettebb formájában → *Erzsébet-stílus*, 1558—1603). A 17. sz. elején Inigo Jones (1573—1652) a palladianista klasszicizmus (→ *palladianizmus*) bevezetésével véget vetett ennek a stílus-egyvelegnek, és az angol építészetet olyan irányba terelte, amely nagy vonásaiban egészen a legutóbbi időkig uralkodott. A *barokk stílusú* építészet kevés számú alkotásában is bőven találunk klasszicista elemeket (Chr. Wren, 1632—1723). A szobrászat a 16. sz. óta a kontinentális stílusokat utánozta, és nem alkotott jelentőset. — A festészetben a portréfestészet volt túlsúlyban. Fejlődését két külföldi művész erősen befolyásolta: a 16. sz.-ban a német ifj. Hans Holbein, a 17. sz.-ban a németalföldi A. van Dyck, mellettük P. P. Rubens és általában a németalföldi festészet gyakorolt nagy hatást. Sajátosan angol festészet a 18. sz. közepén kezdett kialakulni a szatirikus realista W. Hogarth (1697—1764), a portretista J. Reynolds (1723—92) és Th. Gainsborough (1727—88) működésével. A 18. sz. végétől a tájképfestészet (gyakran akvarellek formájában) bontakozott ki, és J. Crome (1768—1821), majd J. Constable (1776—1837), W. Turner (1775—1851) és R. P. Bonington (1801—28) művein keresztül egész Európa modern tájképfestészetét új irány-

ba terelte (→ *barbizoni iskola*). Hogarth nyomán a 19. sz.-ban magas fokra emelkedett a társadalmi kritikai szellemű karikatúra, amelynek legfőbb művelői J. Gillray (1752—1815), G. Cruikshank (1792—1878) és Th. Rowlandson (1756—1827) voltak. A 19. sz. második felében alakult ki a hosszú ideig erős hatást gyakorló → *preraffaelizmus*; főbb képviselői H. Hunt (1827—1908), J. Millais (1829—96) és D. G. Rossetti (1828—82) voltak. A mozgalom főleg az iparművészetet terelte új utakra (W. Morris, 1834—96). Az építészet terén a 19. sz.-ban a klasszicizmus mellett felléptek a romantikától befolyásolt historizáló stílusok, főleg a → *neogótika*. A szobrászat legjelentősebb képviselője ebben az időszakban a Rómában élő J. Gibson (1790—1886) volt. A 19. sz. népi művészetének jelentősége csekély. A 20. sz.-ban egyre gyakoribb az erősen pesszimista jellegű formalista *szimbolizmus*, amelynek jelentős képviselője G. Sutherland (1903—). A festészetben társadalombíráló irányzatot képvisel Paul Hogarth (1917—). A modern szobrászatnak több neves képviselője angol, pl. Henry Moor (1898—), A. Calder (1898—), L. Chadwick (1914—).

Nagy-Britannia művészeti múzeumai: London → *British Museum*, → *Tate Gallery*, → *Victoria and Albert Museum*, → *Wallace Collection*.

Nagy Sándor, Alexander (i. e. 356—323): A képzőművészetben leggyakrabban életének következő jeleneteit ábrázolják: Az *Alexander-mozaik* (hatalmas mozaikképek a pompeji Casa del Faunóban) ~nak Darioosz perzsa királlyal vívott valamelyik ütközetét, valószínűleg az isszoszi csatát ábrázolja. Feltehetően, hogy Philoxenosz görög festő (i. e. 4. sz.) egyik képének másolatáról van szó. A kétségtelenül attikai művész által alkotott, ún. Alexander-sarkofág domborművei ugyancsak ~ valamelyik csatáját ábrázolják. — *Darioosz családja* ~ *előtt*: az isszoszi csatában legyőzött perzsa király családja kegyelemért könyörög (P. Veronese képe, London, National Gallery). — ~ és *Roxane házassága*: ~ az esküvőn megkoronázza a baktriai király leányát,

a fogoly Roxanet (Sodoma freskója a római Villa Farnesinában). — ~ *meglátogatja Diogenészt*, a hordóba lakó korinthuszi filozófust, akinek az uralkodó kérdésére csak egy kívánsága van, hogy ne fogja el tőle a napfényt (Daumier litográfiája).

nagyszentmiklósi kincs, „*Attila kincse*”: a jelenlegi Sinnicolau Mare (Románia) mellett 1799-ben feltárt 23 aranyedény. Két korszón figurális ábrázolások vannak a keleti mitológiából, a többi edény növényi és stilizált állatalakos motívumok díszítik. Eredete vitatott. A legújabb kutatások szerint egy részük bizánci munka, több darabja pedig az Árpádok királyi ötvösműhelyéből került ki. A lelet a bécsi Kunsthistorisches Museum birtokában van.

nagyszombati könyvkötések: a nagyszombati nyomda mellett a 16. sz.-tól működő könyvkötőműhelyek munkáinak az a csoportja, amely a 18. sz.-i osztrák barokk hatás alatt jött létre.

Nagytényi Kastélmúzeum, Budapest: a bútor fejlődéstörténetét bemutató múzeum. A kastély eredetileg korabarokk stílusban épült, és többszöri átépítés után ma az ún. → *Grassalkovich-barokk* jellegzetes példája. Egyik szárnyát 1949-ben rendezték be múzeumnak. Barokk kori falképeinek feltárása folyamatban van. A múzeum 1948 óta szervezettel az → *Iparművészeti Múzeumhoz* tartozik.

nagyvirágos stílus: kizárólag növényi elemeket alkalmazó 17. sz.-i díszítési stílus, akantuszleveles dús indákkal és fodros szírmű nagy virágokkal.

naiv művészet: 1. a nagy művészeti áramlatok mellett és azoktól függetlenül kifejlődött művészet, amelynek művelői nem részesültek művészeti oktatásban, és kívül állanak koruk művészeti stílusain. — 2. *naiv festőknek* is nevezik a 20. sz. elején kibontakozó primitív képzőművészeti irány képviselőit (H. Rousseau, Bombois, Bauchat stb., → *vasárnapos festők*).

náloj <or.>, **nálonj** <szerb>: → *analogion*

naophorosz <gör. 'templomhordozó'>: egyiptomi fáraósobor, kezében kis templommal, amelyben istensobor van.

naosz <gör.>: 1. → *cella*. — 2. istensobrot magába záró → *tabernákulum*. — 3. *hajó*.

nap: 1. → *Ra* egyiptomi napisten szimbóluma a szárnyas ~. — 2. Aquinói Szt. Tamás attribútuma. — 3. a 16–17. sz.-ban az igazság, bölcsesség jelképe.

napernyő: 1. a védai brahmanista ikonográfiában királyi jelvény; gyakran jelenik meg → *Indra* isten ábrázolásain. — 2. *fehér* ~: lámaista jelkép; elhárítja a meleget és a bűnös tárgyakat. (→ még *napkerék*, *napkorong*).

napkerék: mint négy- v. hatküllős korong egymástól földrajzilag nagyon távoleső vidékeken a nap v. a napisten jelképe. A kereszténység elterjedése után az „isteni” jelképe lett.

napkereszt: a mindenséget jelentő kör, amelyet a világ négy táját jelentő kereszt négy egyenlő részre oszt. Az őskortól kezdve különféle vallásokba átöröklődött jelkép. Különféle anyagokból készül és talizmánként szerepel.

napkorong: 1. az ókori egyiptomi művészetben → *Horusz* és → *Apisz* isten jelképe. Az építészetben gyakran alkalmazott díszítő motívum volt. A Napot szárnyas korong jelzi, rajta rendszerint két uraeus-kígyó tekereg. — 2. → *Hathor* egyiptomi istennőt rendszerint tehénként ábrázolták, szarvai közt ~gal. — 3. a brahmanista ikonográfiában mint fegyver (diszkosz) → *Visnu* isten egyik attribútuma (→ még *napkerék*).

Narcissus <lat.>, **Narkissosz** <gör.>: a görög-római mitológiában szép ifjú, egy folyóisten fia, Ékhó nimfa halálósan beleszeretett, de ő visszautasította. A nimfa bánatában lassan elemészlette magát, csak a hangja maradt meg. Aphrodité az ifjút azzal büntette, hogy a forrás vizében megpillantott saját kép-mása iránt gyulladt szerelemre (Caravaggio, Poussin képei). Szerelmének örökre elérhetetlen tárgya miatt kétségbeesésben elpusztult.

Nariskin-barokk: → *moszkvai barokk*
Národní Galerie, **Nemzeti Galéria**, Praha—Prága: Képtárában a 14. sz.-tól 18. sz. végéig a cseh, olasz, spanyol, német, flamand, holland és francia festészet különféle irányait számos jeles alkotás szemlélteti (Theodo-

rik mester, Karel Skreta; L. Monaco, Bronzino, G. Reni; Dürer, Cranach, Elsheimer; J. Mabuse, id. P. Brueghel, Rubens, Van Dyck; Fr. Hals, Rembrandt, Ruysdael; Poussin; Goya stb.). Külön termek mutatják be a gótika és barokk alkotásait, valamint a gazdag modern francia gyűjteményt (Daumier: *Család a barrikádon*, Renoir: *Szerelmes pár*, Toulouse-Lautrec: *A Moulin Rouge-ban*; Gauguin-képek, H. Rousseau *Ónarckép*; Maillol stb.). A szobortár anyagában említést érdemelnek a 14. sz.-i ismeretlen cseh mesterek Máriát a gyermekkel ábrázoló ülő v. álló gótikus szobrai, B. Braun barokk munkái; az olaszok közül L. della Robbia és A. Vittoria művei.

Narodni Muzej, Beograd (Jugoszlávia): archeológiai és művészeti múzeum. Új épületébe 1952-ben költözött. Régészeti tár (omoljicai váza, bitolji Athéné-szobor, stobi szatír, római portrék stb.), pénz- és éremgyűjtemény, középkori műgyűjtemény, szobor- és képtár, régi és modern jugoszláv festők (Nesković, Daniel, Jakšić, Kostić, Dobrović képei), külföldi festők (Corot, Renoir, Gauguin, Matisse, stb.), jugoszláv szobrászok (köztük Meštrović, Rosandić stb.) műveinek gazdag gyűjteménye.

narthex <gör.>: a → bazilika főhajója előtti csarnok.

narucsnik <or.>: *nárukvis* <szerb.>: a görög keleti egyházban a → *sztihár* ujjának végét leszorító bilincsszerű alkalmatlóság, Krisztus mindenhatóságát és a pap engedelmességét jelképezi.

narvalgyar: ceféle emlőállat hatalmas agyara, amelyből mint az elefáncsontból dísz tárgyakat készítenek.

náfa: nyakban csüngő 16—17. sz.-i aranyékszer (→ még *ékszerművéség*).

National Art Gallery and Government Museum [nesonel át gelori end gavement mjuzijem], Madras (India): a múzeum 1951-ben nyílt meg; a régi s az új indiai művészet műkinceit, továbbá Kína, Japán, Indonézia és Indokína műalkotásait őrzi. D-indiai szoborgyűjteményéből kiválik a híres bronz *Natesa*. Nevezetesek elefáncsont-tárgyai és fa-

faragásai. Az újabb kori tárban említésre méltók Raja Ravi Varma olajfestményei (az első indiai festő, aki nyugati stílusban alkotott). Modern képtára is van (Paniker, Roy Chowdhury, Jamini Roy, Srinivasulu, Madhava Me non, A. R. Poduval festményei). Az ún. Government Museumban az indiai művészet számos értékes alkotását őrzik, köztük a világhírű Amaravati-szobrokat, valamint bronz- és elefáncsont-tárgyakat a 9—17. sz.-ból.

National Collection of Fine Arts (Smithsonian Institution) [nesonel kaleksøn av fájn átsz]. Washington (USA): 1898-ban alapították. Most a Natural History Building központi épületének első emeletén foglal helyet. Régi európai mesterek, régi és jelenkori amerikai és európai festők, szobrászok műveit gyűjti. Képtára, szobor-, kerámia-, miniatúra-, továbbá üveggyűjteménye nevezetes. A híres J. Gellathy-gyűjtemény 1933-ban került e múzeumhoz, ezt követte a Ranger-hagyaték, valamint a Pell-gyűjtemény (festmények, kerámiák, rajzok, metszetek, értékes porcelánok stb.). Nevezetes az intézet grafikai gyűjteménye is, valamint a külön épületben elhelyezett *Freer Gallery of Art* [frío gelori av át] keleti és amerikai művészeti gyűjtemény. Az intézethez tartozik még a *National Gallery of Art*.

Nationalgalerie, Berlin (NDK): az európai és a német festészet, szobrászat és grafika központi gyűjteménye Berlinben. Újjárendezett kiállítása 1958-ban nyílt meg, miután az NDK visszakarta a Szovjetunióban őrzött műkinceit. Gyűjteményében kiemelkedő helyet foglalnak el Botticelli, Frans Hals, Brueghel, Goya, Courbet művei, valamint a német mesterek (Menzel, Leibl, Barlach, Beckmann, Dix stb.) munkái.

National Gallery [nesonel gelori], London: a gyűjteményt az angol parlament által 1824-ben megszavazott 60 000 font összeggel alapították. Ebből vásárolták a múzeum értékes (Hogarth stb.) képeit. 1826-ban Tiziano- (*Bacchus és Ariadne*), Rubens- (*Château de Steen*), Canaletto, 1831-ben Tintoretto- (*Szt. György és a sárkány*) képekkel gazdagodott. A parlament 1855-től kezdve

rendszeres összegeket szavazott meg a gyűjtemény fejlesztésére. 1910—27 között számos nagyértékű hagyaték gazdagította. Anyagának jelentős részét 36 teremben állítják ki. A ki nem állított anyagot vidéki múzeumokban és raktáraiban helyezték el. Az északolasz és velencei 15. századbéli, s a sienai 13—15. sz.-i iskolákat a három Bellini és más festők: Carpaccio, Crivelli, Duccio, Sassetta, Ugolino da Siena, Antonello da Messina, Cima da Conegliano, Piero della Francesca, Signorelli, Mantegna, Fra Angelico, Botticelli, Filippino Lippi és Ghirlandaio, a 15—16. sz.-i milánói iskolát pedig Borgognone, Boltraffio, Luini és Predis művei képviselik. Az olasz reneszánsz nagy mesterei közül: Luca Signorelli, Correggio, Giorgione, Leonardo, Michelangelo, Raffaello, Andrea del Sarto, Bronzino, Moretto, Lotto, Moroni, Palma Vecchio, Piombo, Tintoretto, Tiziano 8 képpel, Veronese stb. remekművei emelkednek ki. Gazdag 17. sz.-i holland gyűjteménye (Avercamp, Both, Capelle, Cuyt, Hobbema, Hooch, J. Ruisdael, Terborch, Rembrandt 19 képpel) és flamand terme (Brueghel, Van Dyck 11, Rubens 15 képpel). A spanyolokat Goya, El Greco, Murillo, Velázquez 6 képpel, Zurbarán; a franciákat (17. és 18. sz.) Claude Lorrain, Poussin, Watteau, Boucher, Lancret, Nattier; a 18. sz.-i velenceieket Canaletto 9 képpel, Guardi 13 képpel, Longhi, Tiepolo képviseli. Gazdag 19. sz.-i francia terme is (Corot, Delacroix, Ingres, Bonnard, Cézanne, Courbet, Degas, Van Gogh, Manet, Pissarro, Monet, Renoir stb.). Külön teremben mutatja be a múzeum 15—16. sz.-i német (Baldung, Cranach, Dürer, Holbein, Lochner) és németalföldi (Van Eyck, G. David stb.) festők képeit. Igen gazdag 18. és 19. sz.-i angol terme is (Constable 11, Turner 11, Gainsborough 9, Hogarth 7, Reynolds 5). E hallatlan gazdagságban is kiemelkedik Piero della Francesca: *Krisztus születése*, Raffaello: *Madonna Aldobrandini*, *Madonna degli Ansidei*, *Alexandriai Szt. Katalin*, Tiziano: *Bachus és Ariadne*, *Vénusz és Adonisz*, *Cornaro Katalin* stb., Leonardo: *Székülés Madonna*, Bellini: *Loredano doge*, Rem-

brandt: *Önarckép* (1640), *Házasságtörő nő*, *Fürdő nő*, *Levél a keresztéről*, Hobbema: *Fasor*, Rubens: *Szabin nők elrablása*, *Páris ütlele*, *Vénusz születése* c. képek.

National Gallery, The [de nesénel gelari], Ottawa (Kanada): A gyűjteményt 1880-ban alapították, s több helyen való felállításra után a Victoria Memorial Museumba költözött. 1952-ben új épület létesítését határozták el. Képtárában az itáliai festők közül említésre méltók Botticelli (*Krisztus és Keresztelő Szt. János*), P. de Cosimo (*Vulcan és Aeolus*), A. del Sarto, Bronzino, Veronese (*Krisztus angyalokkal* stb.), Tintoretto (*Ádám és Éva*), Tiziano (*Daniello Barbaro*), Canaletto, Tiepolo művei. A spanyolokat El Greco (*Szt. Ferenc elmékedés közben*), Ribera, Murillo (*Két ferencendi szerzetes*, *Ábrahám és három angyal*) képviseli. Flamand, holland és német mesterek műveit is őrzi: Rubens (*Krisztus a kereszttel*, *Óregasszony feje*), Van Goyen, J. Ruysdael, L. Cranach stb. A franciák közül Poussin, Claude Lorrain, Le Brun, Chardin, Rigaud, a 19. sz.-ból Corot, Daumier, Courbet, az impresszionisták közül Boudain, Monet, Degas, Renoir, Pissarro stb., a posztimpresszionisták közül Cézanne, Van Gogh, Gauguin művei jelentősek. Az angol festők képeinek ez a legjelentősebb gyűjteménye Amerikában (Hogarth, Gainsborough, Reynolds, Lawrence, Turner, Constable stb.). Gazdag a kanadai festők műveinek sorozata is. Metszet- és rajztára 1921-ben létesült. Szobortárának nevezetessége Desiderio da Settignano *Gyermek Krisztusa*. Bejárata előtt helyezték el Meštrović híres körreliefjét (*The Canadian Phalanx*). Állománya újabbban (1953—55) értékes műtárgyakkal gazdagodott (F. Lippi: *Eszter története*, Rembrandt: *Bathseba*, Memling: *Mária a gyermekkel*, Rubens: *Sírbátétel*, Simone Martini: *Szt. Katalin* stb.).

National Gallery of Art [nesénel gelari av át], Washington (USA). A híres gyűjteményt 1937-ben a Smithsonian Institution egyik intézményeként létesítették A. W. Mellon adományából. Működését 1941-ben kezdte meg. Palotája, amely J. Russel, Pope, O. R.

Eggers és D. P. Higgins tervei szerint épült, egyesíti a korszerű képtár összes vívmányait. Az óriási épülettömb földszintjét a múzeumi mechanizmus foglalja el, egyetlen főemeletén két hatalmas körjáratban sorakoznak a tetővilágításos kiállítási helyiségek. A képtár elsődlegesen a régi nyugati mesterek műveit gyűjti, különösen az olasz művek alkotásaiban igen gazdag. A *Mellon-gyűjtemény* nevezetesebb darabjai: Cimabue, Giotto, Fra Angelico, A. da Messina, Bellini, Botticelli, Lippi, Luini, Mantegna, Raffaello, Tiziano, Veronese, továbbá Dürer, El Greco, Goya, Gainsborough, Fr. Hals, Hobbe- ma, Rembrandt, Rubens, Turner, Velázquez képei, A. Duccio, G. Bologna, Donatello, A. della Robbia, Sansovino, Verocchio szobrai. Az ún. *Kress-gyűjteményben* értékes képek (A. del Sarto, Bellini, Botticelli, Carpaccio, Correggio, Ghirlandaio, Lippi stb.) és szobrok vannak. A *Widener-gyűjtemény* Bellini, Bronzino, Gozzoli, El Greco, Fr. Hals, Raffaello, Rembrandt, Tiziano és Van Dyck műveit foglalja magában. Kép- és szoborgyűjteményében 1300 festmény és 160 szobormű van. Teljes gyűjteménye 26 000 tételből áll. Az olasz primitívek, valamint a reneszánsz nagy mestereinek gyűjteményét a 16–17. sz.-i olasz művészek képei egészítik ki. A flamand, holland, spanyol, francia, angol és amerikai festők műveit külön-külön termekben mutatják be.

National Gallery of Modern Art [nesonel geliri av madan át], New Delhi (India): India modern nemzeti képzőművészetének gyűjteménye, a legjelentsebb hindu művészek: Parsi, Hal-dankar, Abarmandranath, Gogonendranath Tagore, Nanda dal Bose, Asit Kumar Haldar stb. alkotásait őrzi. Amrita Sher-Gil (meghalt 1941-ben, 28 éves korában; anyja magyar) neves indiai festőnő legfontosabb alkotásait három teremben mutatja be. Neves indus szobrászok műveiben is gazdag a múzeum (Sankho Chaudkari, Chintamonikar, Dhanraj Bhagat stb.)

naturalizmus <lat. 'természet' szóból>: 1. képzőművészeti irányzat a 19. sz. folyamán, amely az előző korszak idealizáló és romantikus művészeté-

vel szemben a valóság külső formáinak hű és teljes visszaadását tűzte ki céljául. Az ábrázolás minden részletében természetűsége törekedett, tekintet nélkül a jelenség lényegére és tipikus vonásaira. Ezért igen gyakran esetlegesen, anekdotikus jeleneteket ábrázolt (→ *életkép*), de több kiváló művelője a dolgozók életének ábrázolása során eljutottak a társadalombírálatához, az eszmei mondanivaló kifejezésre juttatásához, s ezzel a ~ stíluseredményeit használták fel realista célkitűzésű műveik megalkotásához (→ *kritikai realizmus*). — 2. általában olyan alkotómódszer, amelynek jellemzője, hogy a művész elmerül a valóság valamely részletébe, és szem elől téveszti a lényegét.

nature morte [natür mort] <fr.>, **natura morte** <ol.>: → *csendélet*

Nauszikaa, *Nausikaa*: → *Odüsszeusz nautilusz-serleg*: ötvösfoglatatú díszedény, csészéje a Nautilus-félfékhöz tartozó csiga irizáló, gyöngyházfényű héja. A német reneszánsz ötvösművészetben (16–17. sz.) rendszerint főúri megrendelésre készítették.

navicula <középlát. 'hajócska'>: → *törzsjentartó*

nazarénus festők: német romantikus festők csoportja, akik a 19. sz. első felében az akadémikus és klasszicista irányú művészettel szemben Raffaello fiatalkori műveivel s az őt megelőző olasz festőkhöz nyúltak vissza, és „újnémet-vallásos-hazafias” művészetet szándékoztak létrehozni. Fő képviselőjük Fr. Overbeck (1789–1869), P. V. Cornelius (1783–1867). A ~ kezdetben a római S. Isidoro kolostorban letelepedve közöttük dolgoztak (Róma, a Villa Massimi kaszinójának freskói), később egyenként elhagyták Rómát, s hazájukba tértek vissza.

nefit <gör. 'vese' szóból>: zöldes színű, fénytelen, áttetsző, kissé zsiros tapintatú ásvány. Már az őskorban fegyvereket, eszközöket készítettek belőle. A keleti népek pecsétkövek, kardmarkolatok, amulettek előállítására használták. Az arany és drágakő be-rakású ~lapok perzsa és török fegyverek gyakori díszei. (→ *még jadeit*)

néger művészet: a fekete Afrika népeinek egységes művészetéről nem be-

szélhetünk, mert belső fejlődésük és a külső kulturális hatások folytán a tájegységek kulturái erősen eltérnek egymástól. — 1. **Benin művészete**: az egykor önálló Ny-afrikai (D-Nigéria) néger államnak viszonylag fejlett kultúrája és művészete volt.

Benini bronzszobor

Az elefántcsontfáragas és főként a bronzművesség Afrikában itt érte el a legmagasabb fokot. A 16–17.sz.-ból származó, stílusukban teljesen eredeti, naturalisztikus bronzszobrok és domborművek (fejek, maszkok, állatfigurák stb.) öntési technikájuk tekintetében is magasszínvonalon állanak. — A bronzokat az 1897-i angol „büntető expedíció” alkalmával fedezték fel. — 2. A **busmanok** fejlődésük korábbi szakaszaiban a prehisztorikus emlékekkel rokon

Busman sziklarajz

fejlett sziklafestményeket és sziklareliefeket alkottak. — 3. A kongói **baluba törzs**, amelynek kultúrája az i. sz. 6. sz.-ig vezethető vissza, rendkívül ügyes a fafaragásban (erősen stilizált, kubisztikusan ható emberfej alakú fakupák). — 4. Az **urua törzs** fafaragványai realisztikusabb jellegűek. — 5. A felső-guineai **Jorubavidéken** évszázadokkal ezelőtt magas színvonalú agyagszobrászat fejlődött ki. A jelenkori termékek gyermekjátékokra emlékeztető, naiv felfogású faplasztikák. — 6. Az Aranypart **asanti törzsei** ötletes bronzfigurákat alkottak. — 7. **Kamerunban** nagy számban állítottak elő kultikus maszkokat és figurális pipafejeket. — A gyarmatosítás ezeket a művészeteket mind elsorvasztotta.

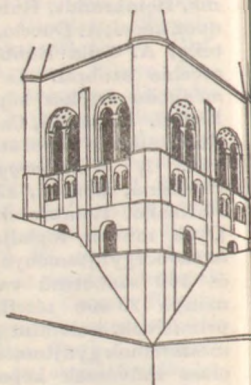
negyedgömb boltozat, fülkربولtozat, félkupola, concha (lat. 'kagyló'): rend-

szert féléköríves → **apszisok** boltozására használják; nagysága a gömbfelület negyedrésze.

negyedkörös dongaboltozat: → **fél-dongaboltozat**

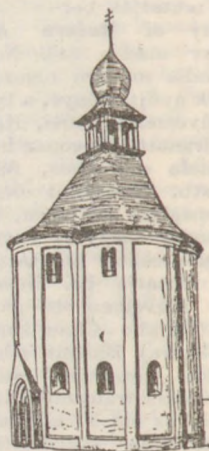
négyzet: a középkori → **bazilikák** → **főhajójának** és → **kereszthajójának** találkozásában keletkezett négyzetes tér, → **köttét rendszerű boltozánál** az egész épület mértékegysége (→ **négyzetes rendszer**). A 9. sz. végén előforduló típusoknál a ~et íves nyílású falszakaszok választják el a hajóktól, míg röviddel 1000 előtt megjelenik a négy erősen hangsúlyozott pillérrel határolt ~típus. Az épületen gyakran ~i toronnyal hangsúlyozzák.

négyzeti torony: a → **főhajó** és → **kereszthajó** találkozása fölött a → **négyzet** fölé emelt, azt kívülről hangsúlyozó torony. Ablakain keresztül a négyzet közvetlen világitást kap. Különösen **Normandia** és **Anglia** román stílusú templomainál gyakori.

Négyzeti torony

négykaréj: kőalakba szerkesztett négy egyforma háromnegyed körívből álló → **mérmű** díszítés, illetve alaprajzi forma.

Négykaréjos épület alaprajza és nézete (Ják: Jakob kápolna)

Négykaréj

négyszöges borda : → *lombard borda*
négyszöges rendszer, *quadratura* (lat.):
 a négyzet alkalmazása középkori épü-
 letek szerkezeti szempontból fontos ál-
 landó pontjainak meghatározására. Al-
 kalmazásának legjellemzőbb példái a
 → *kötött rendszerű boltozással* épített ro-
 mán kori templomok.

négy világtáj őrei, *lokपालák* (szansz-
 krit): a buddhista mitológiában fél-
 isten jellegű személyek. A Szuméru
 hegyen, a buddhista világ központján
 élnek és őrzik a Szukhavati (buddhista
 paradicsom) bejáratát. Közülük → *Vajsv-
 ravana* az Észak, → *Virudhaka* a Dél,
Dhritarashtra a Kelet, → *Virupaksa* a
 Nyugat ura. Kínában, Koreában és
 Japánban rendszerint túlzott izomzattal
 ábrázolják őket.

nekropolisz (gör. 'halottak városa'):
 nagyméretű temető a klasszikus ókor-
 ban és az ókeresztény időkben.

Nemesis (lat.), *Nemesisz* (gör.): a görög-római mitológiában a világrend erkölcsi egyensúlyának őre; ő gondoskodott arról, hogy mindenki érdeme szerint részesüljön jóban és rosszban. Szárnyas nőalak képében ábrázolják, kezében zabolával, a mérséklés jelképével (→ még *Fortuna*).

Németalföld művészete: burgundiai francia és alsó-rajnai német hatásra fejlődött ki; román és gótikus

Nemesis

korszakát e művészetek részeként élte át, és csak a 14. sz. folyamán öltött nemzeti jelleget. A 14. sz. vége felé lépett fel Claus Sluter (?–1406) szobrász, aki a kor szobrászatára rendkívül nagy hatással volt. A *Van Eyck testvérek* (Hubert, kb. 1366–1426; Jan, kb. 1386–1441) az olajfestészet technikáját továbbfejlesztve megvetették az önálló németalföldi festészet alapjait, amely az itáliai festészet mellett hosszú ideig vezető [szerepet, viti] (Hugo d. Goes, Regier v. d. Weyden, Memling, Bosch stb.). A művészet súlypontja kezdetben inkább a déli országrészre, Flandriára esett, amelynek *későgótikus* világi építészeté is igen jelentős volt. — A *reneszánsz* (16. sz.) válságot idézett elő az ország művészetében. Az ún. *románisták* szorosan csatlakoztak az itáliai reneszánszhoz, az ún. *manieristák* is a honi hagyományoktól eltérve kerestek új utakat. E korszak kiemelkedő festője id. Pieter *Brueghel* (kb. 1525–69), akinek művészete szilárdan a flamand népi hagyományok talaján állott. — A 16. sz. második felétől kezdve a politikai-gazdasági események következtében az északi és déli országrészek művészete annyira szétvált egymástól, hogy kb. 1600-tól → *flamand művészet*ről és → *Hollandia művészet*ről beszélhetünk. A 17. sz. mérhetetlenül gazdag németalföldi művészetében a flamand festészet legnagyobb alakja P. P. *Rubens* (1577–1640), a holland festészeté pedig *Rembrandt* (1606–69). — Az önálló belga királyság megalakulásától (1830) → *Belgium művészete* végerényesen levált ~ről, és jórészt a francia művészethez igazodott.

Németország művészete: kezdeteit illetően → a népvándorlás kori *germán művészet*et. A német és a francia művészet szétválása a → *karoling művészet* korában (10. sz.) ment végbe. Néhány évszázaddal később leszakadt róla → *Németalföld művészete*, és teljesen új utakat követett; → *Ausztria művészete* is egyre nagyobb önállóságra tett szert, míg Svájc művészete mindmáig szoros kapcsolatban áll vele. — Első nagyobb jelentőségű emlékei a Nagy Károly korából származó sachen-i épületek és miniatúrák. Az *Ottó-kori művészet* (kb.

960—1030) után kifejlődött a *román stílus* (11. sz. eleje—13. sz. eleje) Ny-Németo.-ban, főként a Rajna mentén. A szobrászatban (főleg az elefántcsontfaragásban) erős volt a bizánci hatás. — A *gótikus stílus* a francia építészeti erős hatása alatt fejlődött a 13—16. sz.-ban (freiburg, strassburgi, kölni dóm). Az É-Németo. kiktő- és kereskedővárosaiban kibontakozó téglagótika képviseli leginkább a gótikus művészet nemzeti jellegét. A szobrászat kezdetben szorosan kapcsolódott az épületek külső és belső architektúrájához, később azonban erőteljes realizmussal és gyakran a végtelkebe menő kifejező képességgel ábrázolta alakjait („gótikus expresszionizmus”). Legnagyobb képviselői idősebb Jörg *Syrilin* (kb. 1425—91), Tilman *Riemenschneider* (kb. 1460—1531). A későgótikus festészet legjelentősebb alakjai St. *Lochner* (?—1451), K. von *Soest* (15. sz. eleje), K. *Witz* (kb. 1400—44/46), idősebb Hans *Holbein* (1460/70—1524) és Martin *Schongauer* (1430—91). — A *reneszánsz* kor (16. sz.) kiemelkedő festői: A. *Dürer* (1471—1528), ifjabb H. *Holbein* (1497—1543), az idősebb Lucas *Cranach* (1472—1553) és M. *Grünewald* (1470/83—1528). A *→dunai iskola* legjelesebb alakja A. *Aldorfer* (kb. 1480—1538). A szobrászatban A. *Kraft* (1455/60—kb. 1509) és idősebb P. *Vischer* (kb. 1460—1529) alkotott jelentőset. Az építészeti számos világi épületet (céhházat, városházát, kastélyt, patriciusházat) hozott létre. A kor legismertebb építésze E. *Holl* (1573—1646). — A *barokk* korban (17—18. sz. eleje) ismét nagyobb teret kapott a templomépítészet a világi építészet mellett. A kor legjelentősebb festője C. D. *Asam* (1686—1739), aki barokk és rokokó stílusban falfestményeket alkotott a főúri kastélyokban. A porcelánkészítés technikájának felfedezésével (1709) erősen fellendült a rokokó stílusú porcelánénevény előállítása. — ~ nagyobb önállóságra csak a 18. sz. második felében fellépő klaszszicizmus idején jutott. A korszak jelentősebb építészei: C. G. *Langhans* (1717—1768), K. Fr. *Schinkel* (1722—1800) és L. von *Klenze* (1784—1864), festői: A. R. *Mengs* (1728—79), Angelika *Kauffmann* (1741—1807) és A. *Chodowiecki* (1726—

1801). A romantikus vonásokat mutató klasszicista szobrászat legjelesebb mesterei: G. *Schadow* (1764—1850), F. H. *Dannecker* (1758—1841) és Chr. *Rauch* (1777—1857). — A 19. sz.-ban az építészeti, bizonyos klasszicista utóhatásoktól eltekintve (G. *Semper*, 1803—79) általában az eklekticizmus és *→historizmus* jellemezte. A festészetben a *biedermeier* és a *romanticizmus* keveréke uralkodott. Ennek legjelesebb mesterei: C. D. *Friedrich* (1774—1840), Ph. O. *Runge* (1777—1810), F. *Waldmüller* (1793—1865), Fr. *Wasmann* (1805—86), M. von *Schwind* (1804—71) és a *→nazarenus festők*. Nagy rajztudás jellemzi A. *Menzel* (1815—1905) szellemes történelmi zsánerképeit. A legjelentősebb realista mester W. *Leibl* (1844—1900). Az akadémiázus szellemében alkotta történelmi festményeit a müncheni K. von *Piloty* (1826—86). A kor ismert festője a svájci származású A. *Böcklin* (1827—1901). Az idealizmusra hajló A. *Feuerbach* (1829—80) és H. von *Marées* (1837—87) képviselték a monumentális törekvéseket. A dolgozók küzdelmes életét ábrázolták képeiken és grafikáikon M. *Liebermann* (1847—1935), H. *Zille* (1858—1929) és Käthe *Kollwitz* (1867—1945). A francia *impresszionizmus* hatása alatt tevékenykedett Lovis *Corinth* (1858—1925) és Max *Slevogt* (1868—1932). A szobrászatban még a klasszicizmus utóhatását képviselő L. von *Schwanthaler* (1802—42) és a neobarokk irányzatú R. *Begas* (1831—1911) emelkedtek ki. A századvégi *szimbolizmus* a svájci F. *Hodler* (1853—1918) és Fr. von *Stuck* (1863—1928) képviselte. Az ő művészetük átvezet a *→Jugendstil*hoz és a *→szecessziós stílus*hoz: M. *Klinger* (1857—1920), G. *Klimt* (1862—1918). A klasszicista A. von *Hildebrandt* (1847—1921) plasztikája a modern törekvések előfutára. — A 20. sz.-ban főként a *Die* *→Brücke* c. folyóirat körül csoportosult expresszionisták hódítottak teret (E. *Nolde*, 1867—1956). Az expresszionista szobrászat képviselője W. *Lehmbruck* (1881—1919) és E. *Barlach* (1870—1938). A festők közül a *Der blaue Reiter* c. folyóirat körül tömörült művészek között jelentősek még: az orosz származású V. *Kandinszkij* (1866—

1944), a német Fr. Marc (1880—1916), a svájci Paul Klee (1879—1940), E. Heckel (1883—) és K. Schmidt-Rottluff (1887—). Az I. világháború utáni időkben a modernista és absztrakt irányzatok követőkre találtak Németországban is. A → Bauhaus működése egyrészt elősegítette az absztrakt irányzatok fejlődését, másrészt köréből olyan világszerte ismert kiváló építésszek kerültek ki, mint W. Gropius (1883—) és L. Mies van der Rohe (1886—). A szürrealizmus legkiválóbb képviselője M. Ernst (1891—) festő. O. Dix (1891—) festészet az új tárgyiasság (→ Neue Sachlichkeit) stílusjegyeit hordja magán. — A II. világháború után az NSZK művészei nagyrészt az absztrakt irányzatok hívei, míg az NDK-ban sok jel mutat egy új, realiztikus művészet kibontakozására. A legjelentősebb művészek: H. Henselmann (1905—), és K. Souradny (1906—) az építésszet, W. Arnold (1909—), Ruthild Hahne (1910—), G. Seitz (1906—), K. Hartung (1908—), G. Marcks (1899—) és Fr. Cremer (1906—) a szobrászat, O. Nagel (1894—), M. Lingner (1888—1959) és Lea Grundig (1906—) a festészet és a grafika terén.

Németország művészeti múzeumai: Berlin (NDK) Staatliche Museen zu Berlin: → Bode Museum (volt Kaiser Friedrich Museum), → Pergamon Museum, → Nationalgalerie; Nyugat-Berlin → Dahlem, Museum; Dresden, Drezda (NDK) → Gemäldegalerie, Staatliche Kunstsammlungen; Hamburg (NSZK) → Kunsthalle; Köln (NSZK) Römisch-Germanisches Museum, → Wallraf-Richartz Museum; Leipzig, Lipse (NDK) → Museum der bildenden Künste; München (NSZK) → Alte Pinakothek, → Bayerisches Nationalmuseum; Nürnberg (NSZK) → Germanisches Nationalmuseum stb.

Nemzeti Galéria, Magyar, Budapest: a 19—20. sz.-i magyar képzőművészet önálló, országos múzeuma. 1957-ben alakult, anyaga a → Szépművészeti Múzeumból vált ki, amelynek magyar képviselőjét és főleg szoborgyűjteményét jelentősen megnövelte 1953-ban a Fővárosi Képtár beolvadása. Székhelye a hajdani Igazságügyi Palota (építette Hauszmann

Alajos, 1894—1896) 45 korszerűen kialakított kiállítóhelyiséggel; hatalmas előcsarnokát Lotz Károly allegorikus freskója díszíti. A magyar festészet, szobrászat és grafika emlékeit őrzi 1800-tól napjainkig; feladata a mai magyar képzőművészet alkotásainak gyűjtése. Közél 7000 festményből 1600 szerepel állandó kiállításán. A 19. sz.-i festészet állandó kiállítása az első emeleten nyert elhelyezést; idősebb Markó Károly felépésétől szemlélteti biedermeier, valamint történeti és tájképfestészetünket Munkácsy Mihályig. 20. sz.-i festészetünk főbb képviselőit és irányzatait a második emelet termei mutatják be. A szolnoki és nagybányai festők, a → Nyolcak, alföldi festőink, Rippl-Rónai, Csók István, Csontváry, Gulácsy stb. művei után a két világháború közötti stílustörekvések láthatók (Derkovits, Dési Huber, Aba Novák, Uitz, Vaszary, Egry, Szőnyi, Bernáth, Barcsay stb.). A termekben elhelyezett tárlókban őrzik a mintegy 3000 darabból álló érem- és plakettanyagot. Az előcsarnokban és a lépcsőház folyosóján elhelyezett és 1958-ban megnyílt szoborkiállítás csaknem 300 művével első ízben ad teljes áttekintést a magyar szobrászat fejlődéséről Ferenczy Istvántól ma élő mesterünkig. Az értékes grafikai gyűjtemény kb. 15 000 rajzot és metszetet tartalmaz, anyagát időszak kiállításokon mutatja be. A földszinti helyiségekben főleg monografikus jellegű időszak kiállításokat rendeznek, amelyekhez magángyűjtemények képei is felhasználják. Nyilvános szakkönyvtára a magyar képzőművészetre vonatkozó irodalmat teszi hozzáférhetővé. Fényképgyűjteménye és adattára jelentős. A Galéria — főleg raktári és anyagból vidéken is rendeznek kisebb kiállításokat.

Nemzeti Múzeum, Ethnikon Mouzeion, Athén (Görögö.): 1866—89 között épült. Ókori szobrok gyűjteménye. Nevezetességei a mükénéi és egyiptomi régiségek, márvány- és bronzszobrok, valamint gyönyörű vázák.

Nemzeti Múzeum, Tokió: alapítási éve 1871. Épülete 1881-ben készült el. Gazdag gyűjteményei: japán archeológiai, szobrászati, japán írás- és kézirattörténeti, valamint fém-, lakkművéségi,

textilművészet és kerámia (régii és modern japán porcelánok). A Hyokeikan Galéria a modern japán és nyugati művészet (festészet, szobrászat, iparművészet) legjellegzetesebb alkotásait gyűjti.

nenju [nendzsü] <japán>: → olvasófüzér

neobarokk stílus, *újbarokk*, *másodbarokk*, *Neubarock* (ném.), *seconde baroque* [szkőd bárók]: **1.** a 19. sz. végének berendező- és díszítőművészetében jelentkező stílusirány, mely a barokk formakincsét újra, de gyakran túlzó módon alkalmazta. A → *Lajos Fülöp stílus* hazai megfelelője. **2.** A 19. sz. végén és a 20. sz. 30-as éveiben ismét fellépő építészeti stílus (Wälder Gyula: ciszterciai rendház és templom, Budapest.)

neogótikus stílus: 1. a csúcsíves stílus elemeiből alkotott építészeti irányzat. A 18. sz. végén már jelentkezik; a → *klaszszicizmust* is átszövi. Sűrűn alkalmazták a 19. sz. romantikus építészetében is. **2.** A → *historizismus* korában igen elterjedt, a gótikus részletformákat legtöbbször szolgai módon utánzó építkezési mód. Legjelentősebb emlékei a londoni Parlament (Barry műve), nálunk az ennek hatására épült bp.-i Országház. Szórványosan még a 20. sz.-ban is jelentkezik.

néo-grec <fr.>: a francia művészetnek különösen a második császárság (1852–70) idején divatban volt antikizáló stílusa, amely szorosabban kapcsolódott az antik görög-római stílushoz, mint az → *empire stílus*. Hazai megfelelője a → *neoreneszánsz stílus*.

neoirrepresszionizmus: az → *impresszionizmus* színfelbontó törekvéseinek folytatása és végetlegethivése. A ~ a festményt színes pettyekre v. foltokra bontja (→ *pointillizmus*), úgyhogy összefüggő kép csak a bizonyos távolságban álló szemlélő szemében alakulhat ki. Az irányzat fő képviselője G. *Seurat* (1859–91) és a ~t teoretikusan is meghatározó P. *Signac* (1863–1935). A ~ hosszabb-rövidebb ideig *Pissarro*, Van Gogh művészetében is jelentkezett. (→ még *posztimpresszionizmus*)

neoklasszicizmus: 1. → A *historizmust* megelőző stílusirány, melyre az antik építészet elemeinek alkalmazása jellemző, **2.** az olasz → *novecento* festészetének irányzata.

neolitikum <gör. 'új + kő' szóból>: → *újabb kőkor*

neobjektivizmus, *Neue Sachlichkeit* <ném. 'új tárgyiaság'>: **1.** a festészetben ellenmozgalom az → *expresszionizmus*mal szemben kb. 1920 óta; tárgyilagos, világosságra törekvő, hűvös előadásmód, bizonyos merevség és egyes kubista formaelemek átvétele jellemzik. A konstruktívizmushoz hasonlóan a szigorúan és néha mereven megszerkesztett képfelépítésre, éles kontúrookra, a dolgok térbeliségének hangsúlyozására, a színek éles elhatárolására törekszik. Az expresszionizmus éles színeivel szemben kedveli a tompa színeket. A ~ rokon az olaszoi → *novecentóval*. — **2.** az építészetben, a belső építészetben és az iparművészetben: elfordulás a történeti stílusformáktól; jellemzői az anyagyszerűség, a világos és egyszerű formák alkalmazása (→ *funkcionalizmus*, → *Bauhaus*).

neoplaszticizmus: → *absztrakt művészet*l törekvés; a → *kubizmust* fejleszti tovább és a „tisztá plasztika” alapján áll, amely a festői eszközöket derékszögben találkozó egyenes vonalakra, továbbá a három alapszínre és a „szemszínes” fehérre, feketeire és szürkére korlátozza. Elméleti alapjait Piet *Mondrian* (1872–1944) holland festő dolgozta ki (1912–17), és ő volt — fejlődésének egyik szakaszában — a legismertebb festője. (→ még *elementarizmus*)

neoreneszánsz stílus: a reneszánsz stílus elemeiből alkotott s a 19. sz. második felében divatos építészeti irányzat. Jellegzetes példája Mo.-on a budapesti Operaház; építette Ybl Miklós (1814–91) 1873–84-ben (→ *eklektika*, → *historizmus*).

neoromán stílus: a román stílus elemeiből alkotott, ill. azok másolásából álló építészeti irányzat. A → *historizmus* korának egyik jellegzetes építkezési módja; szórványosan még a 20. sz.-ban is jelentkezik. Jellemző példája a *Schulek Frigyes* (1854–1919) tervezte bp.-i Halászbástya (1901–02).

Nepál művészete : Legrégibb emlékei félgömb alakú sztupák. A 15–18. sz.-ban többfeledeles templomok, továbbá paloták, kolostorok stb. épültek. A fém-ből készült szobrocskák hasonlítottak az indiai plasztikákhoz, de gyakran kőberakásokkal díszítették őket. A 19. sz. közepétől erős európai hatás érezhető ~ben.

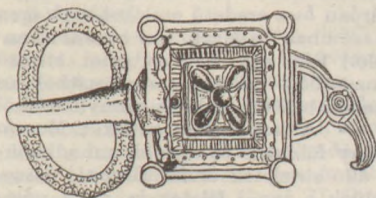
népművészet : A dolgozó tömegek hagyományai alapján formálódó, a közösség izlésvilága által meghatározott művészi tevékenység. Tárgykörébe tartozik a népzene, néptánc, népköltészet, népi színpáték, a népi építő- és díszítőművészet.

néptár : korai román stílusú templookban a → *hajó* és a → *szentély* találkozásánál emelt s a hajóra néző oltár.

néprajz, etnográfia (gör.-ből) : tudomány, amelynek tárgya a népi kultúra anyagi és szellemi javainak feltárása és leírása. A tárgyi anyag összehasonlító és oknyomozó feldolgozása az → *etnológia* feladata.

Neptunus (lat.) : → *Poszeidón*

népvándorlás kori művészet : Közép-Ny- és É-Európa művészete a történelemnek abban a több évszázadra terjedő szakaszában, amelynek folyamán középszerű ázsiai néphullámok árasztották el Európát, felbomlasztották a nyugat-római birodalmat és új államok alapjait vetették meg. A nagy népvándorlást a hunok megjelenésétől (376–453) számítják, további hulláma az avarok (6–7. sz.) és a magyarok (9. sz.) megjelenése volt, de a ~ É-Európában egészen a 11. sz. elejéig tartott. Az utolsó nagy keleti néparadat, a tatárjárás rövid lefolyású volt, és nem hagyott nyomot Európa művészetében. — Építészet, festészet, szobrászat nem bontakozhatott ki, de az iparművészet virágzott. A hadiszákmányként szerzett v. adóba kapott nemesfémekből ékszereket, fegyver- és lőszerszám-vereleteket és díszedényeket készítettek. A fémművészetben bizonyos változásokkal tovább éltek az antik görög és szkíta formaelemek (→ *szilágyosmlyói kincs*). Az állatalakos ornamentika nyilván ázsiai eredetű, a többi motívum és díszítési mód viszont legtöbbször bizánci hatásra vezethető vissza. Jelentős dekoratív lehetőségeket

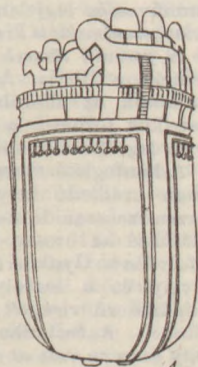
1

2

3

4

5

6

- 1 gepida coat
- 2 gót karperec
- 3 gót sasfíbula
- 4 hun áldozati üst
- 5 avar öntött bronz szíjvég
- 6 magyar tarsoly-lemez

nyújtott a csont- és fafaragás, valamint a nő kézimunka is. — Minden kétséget kizáróan *hun* eredetű emléket csak igen kis számban találtak. Az olawai (Lengyel-) lelet egy sino-szibériai stílusú bronzüstből, néhány aranycsatából és almandinbetétes, trébelt aranylemezből áll. — A *szarmaták* emlékeit Mo.-on néhány földszánc és apróbb ruhadíszekből álló sírleletek őrzik. Hasonló összetételűek a mo.-i leletek is, pl. a pécsi-üstögi és a nagyszéksői aranylelet. — Az *avarok* művészete néhány Mo.-on feltárt 7—8. sz.-i sírból ismeretes. Jellemzőek az öntött és a felületükön vésett bronz szíjvégek, amelyeket griffekkel, harcoló állatesoportokkal, laposlevelű indamotívumokkal díszítettek. Gyakoriak a préselt aranybádog-veretű csatok is. Az avar kor végső szakaszában a fémművesség legjelentősebb alkotása a *nagyszentmiklósi kinc*s 23 aranyedénye. — A *germán törzsek* ~ének jellegzetes terméke a fibula. Az ornamentikában uralkodik az állatábrázolás és a geometrikus forma; a növényi díszítmények legtöbbször spirális alakú indák. — A honfoglaló *magyarok* ornamentikájában uralkodó helyet foglalnak el a perzsa-szasszanida motívumok, de meghatározható az orosz.-i kultúrkörök erős befolyása is. Gyakori a szíjvég, a szabalyahüvely és a tarsolylemez, amelyeket tulipánszerű virágok és szívidomok díszítenek. A technikai eljárások között nagy szerepe volt az öntésnek, de gyakran előfordult a bekarcolt vonalak pontolással való elmélyítése is. Sok az avar hatást mutató csontfaragvány.

nercidák: a görög mitológiában a tengeri → *nimfák*, a hajós nép jó szelmei, segítőtársai. Poszeidónnak és feleségének állandó kísérői.

Nessus, Nesszosz: → *Héraklész*

Neubarock: → *neobarokk*

Neue Sachlichkeit (ném. 'új tárgyiaság'): → *neobjektívizmus*

nevers-i fajansz [nevéri ...]: az 1578-ban urbinói olasz mesterek által a közép-franciaoi.-i Nevers-ben alapított manufaktúra termékei. A 17. sz. első felében még olasz igazodású violaszín, 1630 és 1700 között az ún. *bleu royal*

Conrad

Aneuers

Nevers-i fajanszje

[bló ruájál, 'királykék'] és *bleu de Perse* [bló dö persz, 'perzsakék'] ultramarinkék alapon sárga és fehér mintás edények készültek. Ezután a forradalomig a *france-nivernais* [frászniverne] stílus az uralkodó a francia élet és táj jeleneteinek ábrázolásával. A manufaktúra későbbi termései népies kerámia és az ún. → *faience patriotique* volt.

Nezu Fine Arts Museum [nezu fájn átsz mjuzsóm], Tokió: 1955-ben alapították. Japán, Korea, Kína festményeinek, szobrainak és bútornak gazdag gyűjteménye.

niceai fajansz: a kisázsiai Niceában, török néven Isnikben készült fehér alapú, vidám színezésű török virágokkal, vitorlásokkal, állatfigurákkal díszített csempék és edények gyűjtőneve, amelyek a műkereskedelemben *rhodoszi fajansz* néven ismertek. Jellemzője a vastag rétegben felrakott, kissé kidomborodó boluszvörös. A műhely a 16. sz.-tól virágzott, a 18. sz.-ban hanyatlásnak indult. (→ még *küthajai fajanszok*)

niello <ol.>: 1. ötvöstárgyaknak a zománcozáshoz hasonló díszítőmódja. A díszítmény rajza szerint bevéssett ezüst- v. aranylemez mélyedéseibe réz-, kén-, bórax-, ezüst- és ólomkeverékből származó fekete masszát kennek. Fényezés után a rajz csillogóan kiemelkedik a sötét háttérből és metszetszerűen hat (Kígyópusztai arany~s csat a 13. sz. végéről). Az Oroszo.-ban készült múlt századi tula-ezüstök is ~munkák (→ *tulai munka*). — 2. egy már vésett ellátott, de ~masszával még ki nem töltött lemez lenyomata a papíron.

Niké <gör.>: → *Victoria*

nikopoiá <gör.>: bizánci Madonnatípus; Mária párnás trónon v. széken ül, és maga előtt ölében tartja a gyermek Jézust.

nimbus <lat.>: → *dicsfény*

nimfák: a görög mitológiában a szabad természet istennői; a folyók és források nimfái a *najádok*, a tengeri ~ a *nercidák*, a hegyek között élnek az *oreiadok*, az erdő lombjai között tanyáznak a *driádok*.

Nióbé: a görög mitológiában Tantalosz leánya, Amphiön felesége; hét fiára és hét leányára olyan büszke volt, hogy Létónál különbnek tartotta ma-

gát. Az utóbbinak gyermekei, Apollón és Artemisz bosszúból lenyilazták mind a tizennégy gyermekét, ő pedig fájdalomában sziklává változott, de a mítosz szerint így is tovább könnyezik. Legismertebb ábrázolásai: Skopasz szobrának római másolata a firenzei Uffiziben, falfestmény Pompejiben, J. Tintoretto festménye, Velence.

nipp <fr.>, *csecebecse*: különösebb műbecs nélküli, kisméretű kerámia-ötvös- v. üvegtárgy, amely lakberendezési díszül szolgál.

noble étage [noblétázs] <fr.>: → főemelet

nodus <lat. 'gumó': a → *kehely* száran levő gomb.

Nóé: bibliai ósatya. A legenda szerint Isten tudatja vele, hogy az emberek gonoszságuk miatt vízőzönnel sújtja, csak őt és családját kíméli meg. ~ bárkát épít, amelybe Isten parancsa szerint minden állatfajtából egy-egy párt visz magával. A bárkából kibocsátott galamb olajgát hoz ~nak annak jelétül, hogy a vízőzön véget ért. ~ hálaáldozatot mutat be; nem ismerve a bor erejét részegségében elalszik, fiaik közül Kám kigúnyolja, míg Szem és Jáfet betakarja meztelenségét (Benozzo Gozzoli freskói, Pisa, Camposanto; Michelangelo: mennyezetképek, Sixtus-kápolna; Raffaello: Loggiai falképei, Vatikán, Róma).

non figuratív művészet: → absztrakt művészet

Norvégia művészete: kezdeteit illetően → *bronzkor*, → *germán művészet*, → *viking művészet*. A 11. sz.-tól egyre gyakoribb a templompéptés, általában fából. A középkori nem jelentékeny faszobrászat és oltárfestészet általában angol mintákhoz igazodott. A 16—18. sz. dán hatás alatt álló művészete meglehetősen terméketlen volt, csupán a népművészet alkotott jelentőset, sok esetben *barokk* formaelemeket olvasztva szindus díszítményeibe. A 19. sz.-tól a népművészet visszaesett. E század építőművészete itt is az eklektikus historizmus útját járta. A festészet, amely főként a honi tájak és a norvég parasztok ábrázolását választotta témájául, német és francia iskolák hatását mutatta. Jeles festők: J. Chr. Dahl

(1788—1857), Chr. Krogh (1852—1925) és E. Munch (1863—1944). A szobrászatban G. Vigeland (1869—1943) alkotott jelentőset.

novecento [novecento] <ol. '900': 1. általánosságban a 20. sz.-i művészeti irányzatok összessége Olaszó-ban. — 2. szűkebb értelemben az 1922-ben keletkezett olasz klasszicizáló irányzat, amely később a fasiszta Olaszó uralkodó, hivatalos stílusa lett. Néhány volt futurista kezdeményezte (C. Carrà, U. Oppi, G. Severini). Rokon vonásokat mutat a → *neobobjektívizmussal*.

növényi díszítés: a növényvilágból vett stilizált elemek felhasználása díszítési célokra; a geometrikus díszítés mellett a síkdekoráció fontos tényezője. A legelterjedtebb motívumok az → *akanthuslevél*, → *arabeszk*, → *gránátalma-minta*, → *palmetta*.

numizmatika <gör.-lat.-ból>, *éremtan*: a régészet egyik ága; az a tudomány, amely a pénzek (→ *érem*) és → *érmék*, valamint a velük rokon → *plakettek* általános és művészeti vonatkozású történetével foglalkozik.

nurhag, nuraggi [nurádzsi] <arab-ol.>: bronzkori, csakonakúp alakú, toronyzerű építmény (menedék, temetkezési hely), belsejében lépcsővel.

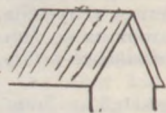
nürnbergi fajansz: az 1812-ben Nürnbergben létesült műhely termékeinek gyűjtőneve. Edényformái között gyakoriak a boroskorsók, az ún. *Enghalskrugok* (v. fränkische Krüge): körteidomú, keskeny és hosszú nyakú füles korsók, továbbá söröskupák. Jellegetesek voltak a légies, páfrányleveles kék minták. Az üzem az 1860-as években megszűnt.

nyakas rondella <ol. 'kerek' szóból>: → *kerek bástya*

nyakgyűrű: pálcatag a → *fejezet* és az oszloptörzs között, → *asztralagosz*, 1.

Ny-Carlsberg Glyptothek, Koppenhága: Carl Jacobsen műgyűjtő alapítása (1888). Épülete V. Dahlerup (1897) és H. Kampmann (1906) műve. A Ny-Carlsberg-alapítványtól 1902-ben újabb nagy jelentőségű múlkincseket kapott, 1927-ben pedig P. Gauguin műveivel gyarapított. Egyiptomi és keleti művészeti anyagot (Gebu-szobor, Ismeretlen fáraó, Víziló-szobor, egy álló és egy ülő

sumér férfiszobor stb.), gazdag görög és római műkincseket (fogadalmi dom-bormű, alvó Niobida, Anakreon, Demoszthenész, Titus császár stb.), to-vábbá etruszk osztályán értékes szob-rokat (*Veji-leány, Paestrinai asszony* stb.) őriz. Említést érdemel a pal-myriai gyűjtemény. Képtárának fran-cia osztálya gazdag Delacroix, Rous-seau, Millet, Courbet, Corot, Manet, Morisot, Pissarro, Monet, Renoir, Degas, Cézanne, Gauguin, Bonnard, Van Gogh stb. műveiben. Jelentős francia szobor-gyűjteménye is van (Carpeaux, Rodin, Maillol, Matisse stb.). Nevezetes dán szobor- (K. Nielsen, G. Henning stb.)

Nyereglető

és képgyűjteménye (J. Juel, C. W. Eckersberg stb.).

nyereglető : közös él-ből ellentétes irányban lejtő két tetősík, kes-kenyebb végén három-szögű oromfallal.

nyíl : 1. → *Niobé*. — 2. a védai brahmanista ikonográfiában → *Káma* isten virágos íjából lött virágnylakkal ébreszt szerelmet. — Ráma királyfi leg-több ábrázolásán ~al és íjjal jelenik meg. — 3. Diana, Apollón, Erosz attri-butuma. — 4. Borromei Szt. Károly, Krisztina, Kordula, Orsolya attributu-ma. ~ van Szt. Egidius mellében ; Nagy Szt. Teréz mellébe angyal szúr ~at. — Szt. Sebestyént fához v. oszlop-hoz kötözve, testéből kiálló ~akkal áb-rázolják (Mantegna képe a párizsi Louvre-ban).

nyíláskeret : ajtók, kapuk, ablakok sima v. tagozott díszesebb keretelése.

nyitott fedélszék : mennyezet, ill. fő-dém nélküli épületbelső. A tetőzetet tartó faszerkezetet a mennyezet nem zárja el az épület belső terétől, így az utóbbi a padlástérrel közös légteret alkot, s mind a gerendaszerkezet, mind a héjzawat belső síkja szabadon látható.

nyitott timpanon, csonka timpanon : olyan timpanon, amelynél az orom-háromszög vízszintes lezárásából induló száraknak csak az indításai vannak meg, míg a háromszögű (v. ritkábban íves) csúcs (felső ívzárodás) hiányzik.

nymphaeum <gör.-lat.> : a nimfák-nak szentelt hely. Eredetileg forrás mel-letti barlang, később a római császárok korában szökőkutas, gazdagon díszített nyitott szentély, gyakran a fürdők tol-daléka.

nymphenburgi porcelán : az 1754-ben Neudeckben alapított és 1758-ban a München melletti Nymphenburgba át-helyezett porcelán-manufaktúra termé-keinek gyűjtőneve. Jó mi-nőségű porcelánt tulajdon-képpen csak 1800 óta gyár-tott. Nevezetességei *Bus-*

Nymphenburgi porcelánjegye

telli porcelánfigurái. A jel-legzetes mozdulatú szob-rocskák a rokokó könnyedségével örö-kítik meg a mester karikázáló humorát.

Nyolcak : a → *MIÉNK*-ből kivált ma-gyar posztimpreszionista, polgári radi-kális szemléletű művészesoport. Alapítói *Berény R.* (1887—1953), *Czigány D.* (1883—1937), *Czóbel B.* (1883—), *Kernstok K.* (1873—1940), *Márfly Ö.* (1878—1959), *Orbán D.* (1884—), *Pór B.* (1880—) és *Tihanyi L.* (1885—1939) voltak. Első kiállításukat 1911-ben rendezték Bp.-en. Tagjai be-kapcsolódtak az 1919-i forradalmi moz-galmakba és nagy hatással voltak az 1919-es Tanácsköztársaság plakátművé-szetére.

nyomdászjelek : → *szignet*

nyomódúc : → *klisé*

nyomatott szövetek : különféle nyo-mási eljárásokkal készült egy- v. több-színű mintájú textíliák. Rajzaik év-századokon keresztül az értékesebb szö-vött, v. hímzett mintákat utánozzák.

Nyugat és Kelet Művészetének Múzeu-ma, Muzej Zapadno i vosztocsnovo iszkusstva, Kijev : Festészeti, szob-rászati és grafikai műveken kívül ipar-művészeti tárgyakat is gyűjt (ókori Egyiptom, Görögö., Róma, továbbá Olaszö., Németalföld, Spanyolo., Fran-ciaö., Kína, Irán stb. kb. 15 ezer mű-alkotása).

nyúl : a reneszánsz világi ikonográfiá-ban Vénusz attribútuma, a félelem szim-bóluma. ~ak 3 közös jüllel : a keresz-tény ikonográfiában a Szentháromság szimbóluma.

Obeliszk

obeliszk <gör. 'nyárs' szóból>: négyoldalú, felfelé keskenyedő magas köpillér, piramis alakú csúccsal. Egyiptomban Ammón isten kultuszát szolgálta. Rendszerint egyetlen hatalmas rózsaszínű v. sötét gránitból készült (→ *monolit*), felületét → *hieroglifák* borítják. Az ókori Rómában is sok ~et állítottak.

objet trouvé [obzse truvé] <fr. 'talált tárgy'>: az *absztrakt szobrászat* és a → *dadaizmus* jellemző „alkotása”, amelynél a művész véletlenül talált tárgyat v. furcsa konstrukciót állít ki szoborként.

obsidionale <lat.>, *monnaie obsidionale* [moné obszidionál] <fr.>: → *szükségpénz*.

occhio di pernice [okio di pernice] <ol. 'fogolyszem'>: → *ocil-de-perdriz*

Óceánia művészete: a Csendes-óceán szigetein, lényegében a csiszolt kőkor-szak kultúrájában élő természeti népek vallásos-mágikus szellemű művészete, amely az európai gyarmatosítás óta egyre inkább megszűnőben van. — *Melanézia* (a Csendes-óceán délnyugati részén fekvő szigetek) művészete számos stíluscsoportra oszlik, amelyek közös jellemzője az erősen fejlett, túlnyomórészt dinamikus ábrázolásmódú, a félelmetest kereső, víziószerűen torzító, szabadon stilizáló plasztika. Ugyanilyen hatást kelt a festészet is, akár önálló, akár a plasztikát kiegészítő, díszítő jellegű. A magas fokú stilizálás a természeti alakokat szinte már csak szimbólumokkal jelölt ábrázolásmódban és geometriai motívumokká való változtatásaiban mutatkozik meg (pl. egyes vidékek kultikus

táncmaszkjainál). Fejlett a csont- és főként a fagaragás (összobrok, kultikus idolk, fakanalak, evőlapátkák, pajzsok, csónakorrok stb.), valamint az agyagművéség (edények rárakott pontocskákkal v. bevágot vonalas díszítéssel). — *Polinézia* (a Csendes-óceán középső területén fekvő szigetek) művészetének kiemelkedő stíluscsoportjai: Új-Zélandban a maorik művészetének jellegzetes alkotásai: a jade-ből faragott lapos *tiki*-figurák. Igen szépek a simára csiszolt v. spirális motívumokkal díszített kis buzogányok. Nagyon kedvelt díszítési mód a tetoválás, amellyel élő emberi testeket és szobrokat ékesítettek. E területről pompás fagaragványok származnak. A Húsvét-szigeten durván megmunkált monumentális kőszobrokat, valamint gondos kivitelezésű, naiv realizmusú ember és madár alakú faszobrocskákat találunk. A Hawaii-szigeteken a faháncs- és tollmunkák emelkedtek magas fokra. A monumentális istenszobrok a félelmetesség irányában torzítottak, a kisebb faragványok többségükben naturalisztikusak. — *Mikronézia* (a Csendes-óceán északnyugati részén fekvő szigetek) művészete az előbbiekhöz viszonyítva fejletlen. Hejlyenként stilizált ember alakú (sima, hengeres v. tojás alakú idomokból összetett) szobrokat, jeleneteket ábrázoló faragott és festett táblákat, lakkozott és gyöngyházberakásos tálakat találunk. Az eszközöket és a fegyvereket csak ritkán és igen egyszerűen díszítétk, de ügyeltek a jó arányok kialakítására és a gondos kivitelezésre. Néhol kénytelenül fejlett a finom mintájú gyékény szövés.

oculus <lat.>: → *ökör szem*

ódeion <gör.>, *odeum* <lat.>: zenei

előadások tartására szolgáló, fedett antik épület. Az első ~t Periklész építtette Athénben, i. e. 440 körül. Sok helyütt ma is odeonnak hívják a zenei előadások tartására szánt épületeket.

Odüsszeusz (gör.), *Odysseus*, *Ulixes* (lat.): Laertész fia, Ithaka királya, aki Heléna kéri közé tartozott, majd → *Pénélopét* vette feleségül. Fia Télemakhosz. A trójai háború folyamán hősiességével és ravaszságával tűnt ki. Ő tanácsolta a faló készítését is, amelynek segítségével elfoglalták a várost. A háború befejezése után kalandos visszautazását Homerosz *Odüsszejá* írja le. Hosszas bolyongás után pl. hajóját

Odüsszeusz menekülése

az északi szél a Kiklopsz szigetének partjához hajtotta. Itt → *Polüphémosz* az idegeneket barlangjába zárta, és két-tét-kettőt mindennap megevett belőlük. ~ az óriást lerészegítette, majd szemét tüzes karóval szúrta ki (*Polyphemos megvakítása*, Pellegrino Tibaldi, Bologna, Palazzo Poggi). Társaival Polüphémosz birkái alá rejtőztek. Mikor a kiklopsz a nyáját reggel kihajtotta, ~ és társai is megszabadultak fogságukból. Aiolosz (Aeolus), a szelek királya odaadta ~nak a tömlőbe zárt kedvezőtlen szeleket. Már Ithaka közelében hajóztak, amikor az alvó ~ kíváncsi társai kinyitották a tömlőt, s a kiszabadult szelek ismét messzire elsodorták hajójukat. Bolyongásuk közben Aia szigetére érkeztek, ahol a szép varázslónő, Kirké (rómaiaknál Circe) uralkodott (Dosso Dossi, Circe, Róma, Galéria Borghese). Megvendégelte ~t és társait, majd disznókká változtatta őket az elrejtőzött Eurülokhosz kivételével. Hermész tanácsára ő hozott varázsszert,

s kényszerítette Kirkét társai visszaváltoztatására. A tengeren, hogy a csábító szírének énekét ne hallják, társainak fülét viasszal tömte be, magát pedig az árbóchoz kötöztette (*Odüsszeusz és a szírének*, A. Carracci, Róma, Palazzo Farnese, freskó). Több kaland után 7 évet töltött Kalüpszó nimfánál. Ezután a tenger vihara a phaiakok földjére vetette, hol Nauszikaa királyleány atyjához vezette, s ennek segítségével visszajutott hazájába (*Odüsszeusz és Nausikaa*, Rubens, Firenze, Galleria Pitti). Távolléte alatt száz kérés versengett Pénélopé kezéért, aki egy apósa számára készítenő halotti lepel elkészülését jelölte meg a választás időpontjául. Hogy ezt az időt minél jobban elodázza, amit nappal szőtt, éjszaka felfejtette, így a lepel három év alatt sem készült el (*Pénélopé a szövőszéknél*, Giorgio Vasari, Firenze, Palazzo Vecchio, Sala di Penelope). Mikor Pénélopé titka egy szolgáló révén a kérők tudomására jutott, elküldte fiát, Télemakhoszt atyja keresésére. ~ fiával Kumaiosz pástor kunyhójában találkozott. A koldus képében megjelenő hőst csak kutyája, majd a lábán levő forradásról öreg dajkája ismerte fel. Mikor feleségével találkozott, biztosította arról, hogy férje hamarosan visszatér. Másnap Pénélopé előhozatta férje hatalmas íját. A kérők egyike sem tudta azt megmozdítani, ~ felhúzta, s lenyilazta a kérőket. Ezután felfedte családjá előtt kilétét (*Odysseus harca a kérőkkel*, Luca Cambiaso, Genua, Palazzo de Mari).

oeil-de-boeuf [öjdöböf] <fr.>:

1. → *ökörszem* — 2. kis domború tükör.

oeil-de-perdrix [öjdöperdri], *occhio di pernice* [okkio di pernice] <fr. és ol. 'fogolyszem': egész felületet borító csatlakozó köröcskékből v. kis karikákból alkotott végtelen minta, más néven pikkelydíz. Az olasz majolikán fordul elő legkorábban. A → *sèvres-i porcelánon* és más kerámiákon is gyakori dekoráció.

oeuvre [övr] <fr. 'mű': a művész teljes életműve.

ofszetnyomás: síknyomási eljárás. Főként abban különbözik a többi nyomdai eljárástól, hogy a cinklemezzre átvitt képet nem közvetlenül a papírra,

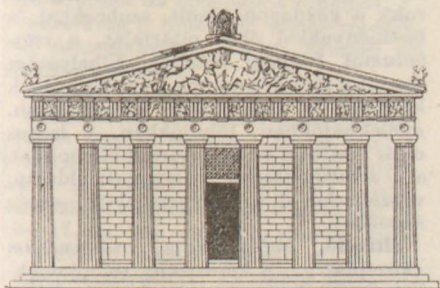
hanem előbb egy gumilapra nyomják, csak erről viszik át a papírra.

oinokhoé (gör.): tojásdad v. gömbös testű, egyfűlű ókori görög merítőkanecsó, lóherelevél alakú kiöntővel, mellyel a → *kratér*ből a vízzel kevert bort az ivócsészébe öntötték.

Oiron fajanszok: → *Henri II. fajanszok*

ókeresztény művészet: a keresztényiség első századainak művészete. Művészeti ágak: építészet (ókeresztény bazilikák), szobrászat (szarkofág-domborművek, elefántcsontfaragások), festészet (alfestmények a katakombákban, mozaikok, miniatúrák), iparművészeti tárgyak (→ *fondo d'oro*). Az ~ formái a hellenisztikus művészetből származnak, de fokozatosan önállósultak. Kis-ázsiaiában, Egyiptomban és Itáliában saját változatai alakultak. Az i. sz. 6. sz. körül belőle fejlődött a → *bizánci művészet*.

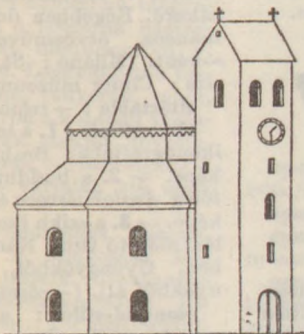
oktasztülosz, oktastylos (gör.): keskenyebb homlokzatán nyolcoszlopos ókori görög v. római templom.

Oktasztülosz

oktagon (gör.-ből): nyolcszög alaprajzú épületek, terek neve.

olajág: a keresztény ikonográfiában Szt. Brunó attribútuma; — ~ *al tartógalamb*: Noé, az erények közül

Ottmarshelm, 1020 körül, oktagon alaprajzú templom

Spes (remény) jelvénye a keresztény ikonográfiában.

olajfestés: festési eljárás olyan festékekkel, amelynek kötőanyaga lenmagból, dióból, mákból stb. sajtolt olaj. E festékek nem folynak egymásba, könnyen keverhetők és egymásra rakhatók. Sokféle ~i technika használatos: vékony festés; → *pasztózus festés*; → *alla prima* festés; → *aláfestés*; → *fedőfestékekkel* és → *lazúrfestékekkel* való festés. Az olajfestményt fára, vászonra, lemezpapírra v. fémmre festik. Az olajat mint a festékek kötőanyagát már az ókorban is ismerték, de csak hajók festésénél alkalmazták. A hagyomány szerint a Van Eyck testvérek (Hubert, kb. 1366—1426 és Jan, kb. 1386—1441) használtak először olajfestékeket táblaképek festésénél, de valójában felhasználását megtaláljuk már korábbi bizánci képeken is. Itáliában Antonello da Messina (1430—79) terjesztette el az ~t, amely a → *temperafestést* a 16. sz.-tól csaknem teljesen kiszorította.

olajtartó szarv: ötvösfoglatatú valódi szarv v. annak formáját utánzó nemesfém edény. A katolikus egyház liturgikus szertartásaihoz szükséges olajat tartották benne. A gótikus ötvösségből művészi emlékei maradtak (→ *ivókürt*).

olaszfa: → *korládtáb* régi magyar neve.

olaszfal: a régi magyar szóhasználatban a → *spanyolfal* neve.

olaszfok: a reneszánsz → *pártázat* régi magyar neve.

olasz korsó: a hosszúnyakú, gömböstitű, virágcsokros díszvázának régi magyar neve. Az → *úrhímzések*, → *kályhacsempék* és más 16—18. sz.-i iparművészeti tárgyak gyakori díszítménye.

Olaszország művészete: → *Itália művészete*.

Olaszország művészeti múzeumai: Faenza → *Kerámiák Nemzetközi Múzeuma*; Firenze → *Cappelle Medicee*, → *Galleria della Accademia*, Mu-

seo Archeologico, → Museo dell'Opera del Duomo, → Museo Nazionale, → Pitti, Galleria Palatina, → San Marco, Museo di, → Uffizi, Galleria degli; Milano → Ambrosiana, Pinacoteca, → Brera, Pinacoteca, di, → Museo Poldi Pezzoli; Nápoly → Museo Nazionale, → Pinacoteca del Museo Nazionale; Róma → Galleria Doria-Pamphili, → Galleria Nazionale d'Arte Moderna, → Museo e Galleria Borghese, → Museo Nazionale Romano delle Terme Diocleziane, → Musei Capitolini, → Vatikáni Múzeumok; Velence → Ca'd'Oro, Galleria Giorgio Franchetti, → Ca'Rezzonico, → Galleria dell'Accademia, → Galleria Internazionale d'Arte Moderna (Palazzo Pesaro), → Museo Civico Correr stb.

olasztető: a lapostető régi magyar neve.

oldalhajó: → mellékhajó

oldalkápolna: a templom hosszhajójának oldalai mentén elhelyezett s annak terébe nyíló → kápolna.

oldalnézet: → profil

oldalnyomás: → boltnyomás

oldalzó torony: a várfalak sarkaira és közepére épített, erősen kiugró külső torony, amelyről a falakat veszélyeztető ellenség ellen oldalról is védekezni lehetett (→ még védőtorony).

olifant [olifá] <ófr. 'elefánt': a középkorban használt faragott elefántcsont harci- és vadászkürt. Legkorábbi emlékei a 10. sz.-ból valók.

ollós szék: → csapószék

olló védőmű: a várfalak előtt álló → elősánc elé helyezett széttartó oldalú védőmű. **Kettős olló védőmű:** az előbbihez hasonló alakú és helyzetű, de hatalmasabb, vizesárokkal körülvett sánc.

Olló védőmű és kettős olló védőmű

ólmáz: → máz

ólmöntvény: a bronzhoz hasonlóan, plasztikai művek anyaga; előállítás módja a bronz öntésével azonos. A 16.

sz. óta kisplasztikai alkotások (plakettek, érmek), később szabadban elhelyezett szobrok, kút- és kerti szobrok, → szarkofágok is készültek ~ből.

ólműveg: → kristályüveg

oltár: áldozat bemutatására szolgáló emelvény. Az antik ~ kőből emelt, asztalmagasságú tűzhely; szabad ég alatt állt, legtöbbször valamelyik templom előtt. A katolikus templomban az ~ a mise bemutatásának helye. A 3. sz. óta ereklyét zár magába. Fő részei: az oltárasztal (mensa), az oltárelő (antependium), az alépmény (stipes) és az ereklyetartó (sepulcrum). Van **hordozható** ~ (altare portatile) is. Általános a rögzített, **épített** ~ (altare fixum). Az utóbbi alépményének főbb formái: asztal-, szekrény-, tömb- és szarkofág-alak. Az evangélikusok megtartották a katolikusoknál kialakult ~ formát, a reformátusok visszatértek az asztalhoz (úrasztala). A felépítmény legkorábbi alakja a mensa fölötti → **cibórium**, → **baldachin**, → **kőszátor**. A gótika fejlesztette ki a → **szárnyasoltárt**, a barokk a gazdagon tagolt, szobrokkal és festményekkel ékes oltárfalat, a **retabulumot** (→ még **retablo**). Elhelyezése szerint a főoltár a templom szentélyének közepén, a mellékoltár kápolnában, mellékhajókban, főhajókban, a laikus oltár apátság és kolostortemplomokban a → **szentélyrekesztő fal** nyugati oldalán, v. szabadon áll a → **négyzet** alatt (→ még **népoltár**).

oltárelő, antependium, antipendium <középlat.>: a keresztény templomokban az oltárasztal elejét borító, fából, fémből v. textilneműből készült lap v. takaró. Régebben domborműves v. zománcos ötvösműveket alkalmaztak ~ként. (Milánó: St. Ambroggio; Párizs: Cluny múzeum.)

oltártábla: → **retablo**

olvasófüzér: 1. a brahmanista (hindu) ikonográfiában Brahma isten egyik jelképe. — 2. a buddhista ikonográfiában főleg **Avalokitésvara** égi bódhiszattva jelképe. — 3. a szikh ikonográfiában a vallást alapító Guru Nának ~t tart a kezében. Gyöngyökből, magvakból, kóponyákból áll. (→ **rózsafüzér**)

omajjád-stílus: a spanyolo-i arab uralom egyik stílusa, amely az Omajjád-

dinasztia uralkodása (756–1031) alatt mint önálló arab–spanyol stílus virágzott. Legnagyobb és legszebb építkezése a kordovai mecset, amelyet I. Abd ar-Rahmán kezdett meg 785-ben.

omonia <gör.>: összekulcsolt kezek; az ókeresztény emlékeken gyakori szimbólum.

omophorion <gör. 'váll + visel' szóból>: az érseki → *pallium* görög neve a katolikus egyházban.

Omphalé: → *Héraklész*

ongaresca <ol.>: félgömb alakú talpas csésze. E keleti edénytípus — mint neve is jelzi — Mo.-on honosodott meg; innen került Itáliába. A 16. sz.-tól az olasz majolikaedények kedvelt típusa.

onix <gör. 'köröm'>: féldrágakő, az → *achát* változata, amelyben fehér rétegek vörösesbarna—fekete rétegekkel váltakoznak. A drágakőmeteszők → *kámeákat*, *vázákat*, *kupákat* készítettek belőle. Gyógyító hatást tulajdonítottak neki: csillapítja az érzékiséget és megakadályozza az epilepsziás rohamot.

onix-üveg: különféle színes rétegek-ből összeolvasztott üveg. Erezése az onixhoz hasonló.

ónmáz: → *máz*

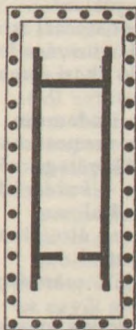
ónművesség: az ónból különféle tárgyakat készítő műipar. Az ón mint a bronz egyik alkotóeleme, ősrégen ismert. Az ~ a 13. sz.-ban felfedezett gazdag európai őntelepek révén lendült fel, a 16–17. sz.-ban élte virágkorát, majd a porcelán térhódításával a 18. sz. végén lehanyatlott. Az ónból öntés útján használati v. díszedények készültek, amelyek a drága nemesfém tárgyakat helyettesítették a polgárok háztartásában. Felületüket domborművű v. vésett dísz ékesítette. Leggyakoribb formái: kupák, kannák, tányérok, tálak, gyertyatartók, amelyek a korabeli ötvösmunkák, v. kerámiák alakját követik. (→ még *temperantia-tál*, → *cinedények*)

ólasz bástya: a várfalak elé ugró ötszögű → *bástya*.

opálüveg: a → *tejüveg*hez hasonló üvegyanyag, amely a világosság felé tartva opálos színt játszik. Csonthamu és üvegmassza összekeverésével készítették Velencében (→ még *csontüveg*).

opcion <gör.>: a → *kupola* → *záradékpontján* levő kör alakú világító nyílás.

opera di basso rilievo <ol. 'lapos domborműves munka'>: → *relief zománc*
opiszthodosz, **opisthodomos** <gör.>: az ókori görög templomokban a → *cella* mögötti, attól fallal elválasztott, ill. vele néha ajtóval összekötött tér.

Opiszthodosz

oppidum <lat.>: 1. gall kővár kettős kőfallal és szabálytalan sokszögű kerülettel. — 2. *mezőváros*, mo.-i viszonylatban a 13–sz.-tól kifejlődő települési forma. Lakosai különféle jogokkal rendelkeztek, de szemben a királyi városokkal (civitas) nem emelhetek falakat a város belsőisége köré.

opus alexandrinum <lat.>: padlómozaik; nevét valószínűleg Alexandria után kapta, → *opus sectile*.

opus anglicanum <lat. 'angol munka'>: → *tűfestéssel* készült középkori figurális hímzés.

opus antiquum [opusz antikvum] <lat.>: → *opus incertum*

opus caementicium [. . . cementícium] <lat.>, *öntött fal*: szabálytalan kövekből álló falazat az ókori rómaiaknál; a közöket habarcs tölti ki.

Opus caementicium

opus diamictum <lat.>: → *kötőkő* nélküli *falazat* az ókori rómaiaknál.

opus empletum <lat.>: → *töltött fal*

opus figuratum <lat.>: geometrikus mustrába rakott téglafal.

opus francigenum <középlat.>: középkori latinnyelvben „francia módra” eszközölt falkötés. A téglafalat vékony kőlapok borítják.

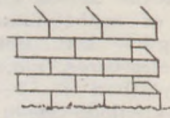

Opus incertum

Opus reticulatum

opus incertum (lat. 'bizonytalan' . . .), *opus antiquum* (lat.): habarccsal kötött, különböző nagyságú, durván legnagyobb terméskövekből álló ókori római falazat.

Opus isodorum

opus isodorum (lat.): azonos magasságú körtegegekből rakott → *kváderfal*.

opus italicum (lat.): általában kőfalazat.

opus marmoratum (lat.): márvány v. mész → *stukkó*

opus mixtum (lat.): → *vegyes falazat*

opus musivum (lat.): → *mozaik*

opus pseudoisodorum (lat.): különböző magasságú rétegekből, kősorokból álló falazat.

opus quadratum (lat.): → *kváderkövekből épített fal*

opus reticulatum (lat. 'hálózatos'): római falazat hálószerű mintát alkotó kövekből.

opus rusticum (lat.): → *rusztikus falazat*

opus sectile (lat. 'műi: szétvágott'), *opus alexandrinum*: természetes színű, sokszögű kövekből álló mozaik falburkolat az ókori rómaiaknál.

opus spicatum (lat.): → *halszálka kötés*

opus tectorium (lat. 'fedésre szolgáló'): vakolat az ókori rómaiaknál.

opus tessellatum (lat.): különböző színű, kocka alakú kövecskékből álló mértani mintájú padlómozaik az ókori rómaiaknál.

opus vermiculatum (lat.): saktáblamintába rakott apró kövekből álló mozaik.

óraives párkány, órapárokány: templomtornyok főpárkánya, amely a párkánymagasságban elhelyezett óralapot felül félkörben megkerüli. Előfordul óra nélkül is.

orans (lat.): **1.** az ókeresztény művészet szimbolikus alakja; széttárt karokkal, kifordított tenyérrel imádkozó férfi v. nő. Gyakran előfordul a

katakombák falfestményein. — **2.** a középkori és reneszánsz szobrászatban térdelő alak, összetett kezekkel.

oraj (or.), *orar* (szerb): a görög keleti egyházban a diakónusok ruházatának egyik darabja; hosszú szalag, amelyet a vállon átvetve viselnek; az angyal szárnyakat jelképezi.

oratórium (lat. 'imádkozik' szóból):

1. a korai középkorban kis templom, imaház. — **2.** várak, kastélyok házikápolnája. — **3.** barokk templomokban — magasrangú egyházi és világi személyek számára fenntartott — emeleti karzat, amely gyakran az orgona elhelyezésére is szolgált. — **4.** kolduló szerzetek templomainak neve Itáliában (pl. Perugia: Oratorio di San Bernardino).

Orbis pictus (lat.), *Festett Világ*: olyan földrajzi, természetrajzi stb. ismereteket terjesztő könyvek, amelyeket az ifjúság számára írtak és képekkel illusztráltak.

orchestra: → *orkhéstra*

ordalia (lat.—angolszász): → *istenítélet*

orfizmus, orphismus: festészeti irányzat; R. Delaunay (1885—1941) francia festő alakította ki 1913 körül. Az ~ a → *kubizmus* továbbképzése, absztrakt irányban; elszakad a valóság ábrázolásának hagyományaitól, a színeket nem a tárgyak színeiként alkalmazza, hanem az önmagukban és önmagukért való színekből („couleur pour la couleur”), ill. azok egymáshoz való elentéteiből (az ún. szimultánkontrasztokból) igyekszik megteremteni egy új festészet alapjait. — Neve G. Apollinaire

francia költőtől származik, aki az Orpheuszra való utalással az irányzat őseredeti teremtő erejét akarta kiemelni.

óriás oszloprend:

két, v. több emeletet átfogó oszlopokat

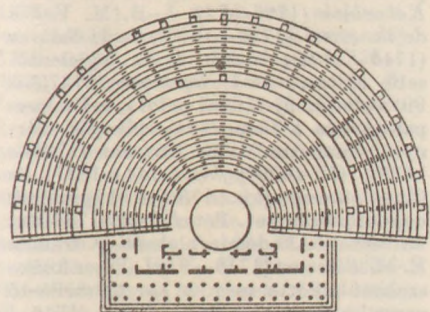
Óriás oszloprend

alkalmazó építési rendszer; főként a barokk homlokzat-architektúrában alkalmazták.

orientálás <lat.-ból>: → *keletelés*

orientalista festő: keleti tárgyú képeket alkotó festő. Az irányzat a 19. sz.-ban lendült fel az egyiptomi hadjárat, a görög szabadságharc és Algéria meghódítása idején.

orkhésztra, *orchestra* <gör. 'tánchely' szóból>: **1.** kerek, később félhold alakú tér a színpad és a nézőtér között az antik görög színházban; a kórus helye. — **2.** a mai színházban a színpad előtti mélyített rész a zenekar részére.

Orkhésztra

orléans-i fajansz: a középf-ranciao.-i Orléans [orléá] városban a 17. sz.-ban alapított manufaktúra termékeinek gyűjtőneve. Nevezetesek 18. sz.-i fajansz szobrocskái, melyeket Jean Louis mintázott.

ornamentika: a különféle díszítőelemek, mértani, állati, növényi és absztrakt díszítmények, formaelemek gyűjtőneve. Lehet plasztikus, festett v. bearakott. Az ~ nem változtatja meg a tárgy szerkezetét, hanem csupán díszíti. Fő fajtái: *geometrikus ornemens* és a természetből ábrázolástól egészen a felismerhetetlenségig stilizált és absztrahált vegetabilis v. *növényi ornemens*. Helyenként (pl. a germán művészetben) *állati* alakokból levezetett ornamenst is látunk.

ornátus <lat. 'díszítés' szóból>: a főpapi misék és egyéb szertartásokhoz szükséges liturgikus ruhák azonos anyagból készült együttese.

oromablak: → *oromfalakon* v. → *oromzatokon* elhelyezett kerek, ovális v. négyszögletes ablak.

oromdíz: → *oromzatok*, → *timpanonok* csúcán és két alsó szélén alkalmazott plasztikus díszítés. Az ókori görög templom ~e az → *akrotérion*.

oromfal: **1.** a → *nyeregtető* oldalait lezáró háromszögű falsík. — **2.** a keskenyebb oldalukkal az utcavonalon támaszkodó lakóház-, ill. a népi építészetben a homlokzati falsík fölötti, attól többnyire párkánnyal elválasztott, háromszögű falszakasz. — **3.** a → *timpanon* hibás elnevezése.

orompárkány: az → *oromzat* felfelé emelkedő széleit kísérő párkány.

oromvoluta: → *jezsuita voluta*

oromzat: díszesen kiképzett → *oromfal*.

oroszlán: **1.** a középkori keresztény ikonográfiában kétféle jelentése is van; az egyik szerint Jézus szimbóluma, mert már az ókortól kezdve az erő és a királyi hatalom jelképe. Ilyen értelemben az ~ a sátánon győzedelmeskedik. Máskor azonban a rossz megszemélyesítője, maga a Sátán; Jézus lábbal tapos rajta. A főbűnök közül a Gőg ~on lovagol; ~nal jelenik meg Szt. Jeromos, Márk evangélista, Tekla, Vid; két ~ segít egyiptomi Mária és remete Szt. Pál sirját megátni. — **2.** A reneszánsz világi ikonográfiában a bátorság, a lelki erő, az igazság, de a gőg és a harag jelképe is. A földrészek ábrázolásakor Afrika szimbóluma. A velencei köztársaság attribútuma és szimbóluma. — **3.** a brahmanista ikonográfiában → *Párvati* istennőt mint Durgát ~on ülve ábrázolják. A kelet-ázsiai, főként buddhista művészetben stilizált formájában gyakran ábrázolt szimbóluma a méltóságteljeségnek. (→ még *jó-kutya*. — **4.** a kínai-japán művészetbe ábrázolása idegenből — Indiából — származott át mint Buddha jelképe. Alakja a kínaiak kezén lényegesen átalakult. Szobra — párosával — gyakran áll a templomok bejárata előtt.

oroszlánbőr: az Erények közül Fortitudo (Bátorság) jelvénye a keresztény ikonográfiában.

oroszlántrónus: Buddha és egyes *bóddhiszattvák* (pl. → *Vajrocana*) ülőhelye.

orosz művészet: előzményei a szláv törzsek és a szkiták művészetében keresendők. Miután az első orosz állam (Ruszs) megalakult, élénk építészeti tevékenység indult meg Kijev központtal. A 10. sz.-tól a görög keleti keresztény vallás elterjedése után szélesebb körű építkezés kezdődött: várak, fejedelmi paloták, templomok, épületek közből (kijevi Szofia templom, a csernyigovi templom, novgorodi Szofia templom a 11. sz.-ból). E korszak ikon- és miniatúrafestészete is magas színvonalon állott. A 12. sz. két művészeti centrumában, Szuzdalban és Vlagyimirben eredeti, dekoratív köplaszitívával díszített építészeti formák alakultak ki. A vlagyimir—szuzdali építészet legismertebb építészeti emlékei: a vlagyimiri Nagyboldogasszony-templom, a Dmitrij-székesegyház a 12. sz.-ból. A kor festészetének magaslatát a vlagyimiri *Istenanya*-ikon. A mongol betörés (13. sz. eleje) két évszázadra megszakította az ~ fejlődését. Az ország északnyugati területein, amelyek nem állottak mongol megszállás alatt, jelentős erődépítkezés folyt (Novgorod, Pskov). — A 15. sz. elején megnőtt Moszkva politikai és gazdasági jelentősége, s ezzel párhuzamosan a művészetben is nagyobb szerepet vitt. Ebben az időben épült fel az új Kreml is. A legjobb orosz építőmestereken kívül olasz építésszek (pl. Aristotele Fioravanti), valamint francia és német mesterek tevékenykedtek Moszkvában. A 16. sz.-ban épült a Kremlben az Ivan Velikij harangtorony, valamint a Vaszilij Blazennij székesegyház (Barma és Posznyik építésszek művei). A festészetben a 15. sz. elejére esik a régi Oroszo. legnagyobb festőjének, Andrej Rubljovnak (kb. 1360—1430) működése, a század utolsó negyedében tűnt fel *Gyioniszij* (kb. 1440—1502 után), aki fiatalon együtt sok templomban festett freskókat és ikonokat. A 16. sz. második felében újból fellendült az ikonfestészet; a 17. sz. elején működött Moszkvában a *Sztroganov* ikonfestő iskola. A 17. sz.-ban az egyházi építészet mellett erősen fellendült a világi építészet is. — A 18. sz. elején kezdődik az ~ új nagy korszaka. A néhány évtized alatt felépült új fő-

város, Peterburg létrehozásában orosz építésszeké (M. P. *Jeropkin* kb. 1680—1740, M. G. *Zemcov* 1688—1743, I. K. *Korobov* 1700/04—47) és a francia J. B. A. *Leblond*-é (1679—1719) a vezető szerep. A kor legjelesebb építésszei D. *Trezzini* (kb. 1670—1734), aki a petropavlovszki erődöt, a székesegyházat stb. alkotta, és V. V. *Rasztrelli* (1700—71), a pétervári Nagypalota, a Szmolnij kolostor, a Téli palota stb. tervezője. A 18. sz. második felében sajátosan orosz klasszicizmus alakult ki, amely az antik építészet formáit az orosz nemzeti építészet elemeivel párosította. Főbb képviselői: A. F. *Kokorinov* (1726—72), J. B. M. *Vallin de la Motte* (1729—1800), I. J. *Sztarov* (1745—1808). A kor egyik legjelentősebb építéssze V. I. *Bazsenov* (1737/8—99) volt (az új Kreml palota, a Paskovpalota, ma a Lenin-könyvtár régi szárnya); mellette M. F. *Kazakov* (1738—1812), G. *Quarenghi* (1744—1817) és Ch. *Cameron* (kb. 1730—1812) vittek nagyobb szerepet. Pétervárott 1757-ben Művészeti Akadémia alakult. A francia E. M. *Falconet* (1716—91) I. Péter lovaszobrát alkotta meg. A kor kiemelkedő orosz szobrászai: F. I. *Subin* (1740—1805), F. G. *Gorgyejev* (1744—1810) és F. F. *Scsedrin* (1751—1825). — A 18. sz. festészetének középpontjában a portréfestészet állott. Jelentős művelői I. M. *Nyikityin* (kb. 1688—1741) és A. M. *Matvejev* (1701—39). A csataképfestészet és a városképfestészet is fellendült. A század közepén alakult ki a reprezentatív portrék festése: D. G. *Levickij* (1735—1822) és V. L. *Borovikovszkij* (1757—1825). A történeti festészetben J. A. *Akimov* (1754—1814), az életképfestészetben M. *Sibanov* (?—kb. 1789) és I. A. *Jermenov* (1746—kb. 1792), a tájképfestészetben Sz. F. *Scsedrin* (1791—1830) alkotott jelentőset. A 19. sz.-ban is hatalmas építészeti tevékenység folyt, főként Pétervárott és Moszkvában. A. B. *Voronyihin* (1759—1814), A. D. *Zaharov* (1761—1811), Thomas de *Thomon* (1760—1813): A század végén a különböző stílusokból merítő eklektikus alkotások jöttek létre, s csak néhány építész támaszkodott az ősi orosz, valamint a 18—19. sz. eleji építészet haladó

hagyományaira, pl. A. V. Scuszev (1873—1949), I. A. Fomin (1872—1936), J. V. Zsoltovszkij (1867—). — A klasszicista orosz szobrászat jellemző alkotása I. P. Martosz (1752/4—1835) műve a moszkvai Vörös téren. A 19. sz. jelentősebb szobrászai: V. I. Gyemut-Malinovszkij (1779—1846), Sz. Sz. Pimenov (1784—1833), M. O. Mikešin (1835—96) és a realista szobrászat legnagyobb képviselője, M. M. Antokolszkij (1843—1902). A századfordulón P. P. Trubeckoj (1866/7—1938) az impresszionista szobrászat nagy orosz mestere, jelentős szobrász ebben az időben a ma is dolgozó Sz. T. Konyenkov (1874—). — A 19. sz. elején a portréfestészetben O. A. Kiprenszkij (1782—1836), V. A. Tropinyin (1776—1857), a népeletkép-festészetben A. B. Venecianov (1780—1847) volt jelentős, K. P. Brjullof (1799—1852) arcképei mellett mint történeti festő számottevő. A. A. Ivanov (1806—58) vallásos tárgyú képei az elnyomott nép érzelmeit tükrözik. Az orosz kritikai realizmus jelentős festője P. A. Fedotov (1815—52) és V. G. Perov (1833—82). 1863-ban a Művészeti Akadémiáról kilépett növendékek megalakították a Vándorkiállítási Társaságot. Legjelentősebb képviselői I. N. Kramszkoj (1837—87), G. G. Mjaszojedov (1835—1911), I. I. Siskin (1831—98) és I. I. Levitan (1860/61—1900) voltak. Az ő törekvéseikhez hasonlóan a népben látta a történelem főszereplőit az orosz festészet két legnagyobb mestere: I. J. Repin (1844—1930) és V. I. Szurikov (1848—1916). V. V. Verescagin (1842—1904), aki ugyancsak közel állott a peredviznyikekhez, csataképeiben a háborúk ellen foglalt állást. — A különböző modernista művészeti mozgalmak nem egy világhírű képviselője indult el Oroszo.-ból Kandinszkij, K. Malevics, M. Larionov, M. Chagall, Pevsner, Tatlin, Goncsarova és a szobrász Archipenko. (→ még *Szovjetunio művészete* és az SZU egyes népeinek művészetéről szóló cikkeket.)

Orpheusz: a görög mitológiában Kalliópé múzsának és Oiaosz folyamiistennek, mások szerint Apollónnak a fia, isteni énekes, aki dalával és lant-

játékával az állatokat és fákat is elbűvölte. Mikor felesége, Eurüdiké egy mérges kígyó harapásától meghalt, ~ énekével úgy meghatotta az alvilág fejedelmét, hogy az visszaadta neki azzal a feltétellel, hogy nem tekint feleségére, amíg az alvilág kapuját el nem éri. Azonban ~ nem tudta megállni, hogy hátra ne nézzen, s így Eurüdikének vissza kellett térnie az alvilágba (*Orpheus és Eurydice*, Rubens).

orrtag: gótikus mérműelemek (hármaskaréj, négykaréj, halhólyag-díszítmény) karéjainak találkozásánál keletkező szférikus háromszög csúcának sugárirányú meghosszabbítása, ill. ennek nyílhoz hasonló, levélfaragványos, → *gyémántmetszéses* stb. kiképzése.

Orsolya, Szt.: a legenda szerint angol királylány, aki kíséretével római zarándokútról visszatérőben 11 000 társával együtt Köln mellett a hunok kezére került. Ezek valamennyiüket megölték. Attributumai: palmaág, korona, könyv, nyíl, hajó. Legendája jeleneinek ábrázolása gyakori a művészetben, különösen a 15. sz.-ban (Carpaccio, Memling).

Országos Színháztörténeti Múzeum: 1952-ben alakult Budapesten; 1959-től a Színháztudományi Intézet keretén belül működik. Feladata: a magyar színháztörténeti emlékek felkutatása, gyűjtése, tudományos feldolgozása és bemutatása. Részlegei: emléktár (emléktárgyak, festmények, szobrok, metszetek, rajzok, díszlet- és jelmeztervek, jelmezek); fototár (fényképek és negatívok); színlaptár; hangtár (hanglemezek és magnetofonszalag-tekercsek); kéziratár; nyomtatványtár; mikrofilm-tár, adattár; könyvtár; dokumentáció. Az ~ gyűjteményének jelenlegi állománya: 80 000 db gyűjteményi egység, 30 000 kötet könyv, 100 000 m magnószalag. — Az ~hoz tartozik a Bajor Gizi Emlék-múzeum is.

orthosztatosz <gör.>: az ókori görög templomok cellafalának lábazata; rendszerint a felsőknél kétszerete szélesebb és magasabb → *kváderkövek* alkotják, néha figurális díszítéssel.

orto pensile <ol. 'függőkert'>: a kertművészetben a magasabban fekvő, teraszosan kialakított magánkert.

Oroszejnaja Palata Moszkovszkovo Kremlja, Goszudarsztvennaja, A Moszkvai Kreml Fegyvertára, Moszkva: A fegyverekről elnevezett gyűjtemény még sok más múkincs tárháza. Az orosz történelem kezdeteitől értékes emlékek illusztrálják a történelmi eseményeket. A sokrétű anyag hat csoportba oszlik. I. *Orosz és külföldi harci és díszfegyverek.* A több mint 4000 darabot tartalmazó kiállítás, orosz, nyugati és keleti szúró, vágó és lőfegyvereket, nyílfelszereléseket és hadi öltözeteket (sisak, páncél, sodronying, pajzs) mutat be. A legrégebb darab Alekszandr Nyevszkij sisakja (1216). II. *Történelmi, állami és uralkodói jelvények.* Uralkodói koronák, jogarok, trónusok a 13—17. sz.-ból, részben moszkvai, részben külföldi munkák. A legrégebb a Monomakhosz-korona, arany lemezen filigrános és ékköves díszítéssel, zárt, sisakszerű cikkelyekből készült. A híres „kazáni korona”, IV. Iván aranykoronája a 16. sz. közepéről való. III. *Orosz arany és ezüst ötvöztárgyak.* A 12—15. sz.-ból kevés az emlék: egy kehely, enkolpiumok, templom alakú edények, füstölők és könyvtáblák. A 16. sz.-tól egyre több a világi tárgy. A 17—18. sz.-ban sok a kristály, üveg és porcelánedény is, gyakran ötvös foglalattal. A legtöbb ötvösmű Moszkvában, a Kreml műhelyeiben készült, ahol idegen mesterek is dolgoztak. A 18. sz.-tól kezdve Pétervár az ékszművészet központja. Érdekes és kedvelt díszítőmód az ún. Uszolje zománc, fehér alapon intenzív kék és halványárga színű zománc, virágos keretben orosz mesékből vett jelenetekkel. IV. *Orosz és külföldi lőfelszerelések.* Török és perzsa, orosz és nyugati dísznyergel, díszhintók és szánok, zománcos és ékköves kantárdíszek a 16—18. sz.-ból. V. *Régi textíliák és díszruhák.* Az első három moszkvai metropolita egyszerű mintájú bizánci szövetből készült egyházi ruhái (14—16. sz.), 16. sz.-i perzsa brokát kabát. 17. sz.-i himzett csótárok, 16—18. sz.-i egyházi és világi öltözetek. Értékes művészeti munka egy szentsír-takaró a sírbátétel színes selyemhímzésű ábrázolásával (1441). VI. *Külföldi származású követségi ajándékok és ékszerek.* 15—19. sz.-i angol, osztrák, német, holland,

lengyel és svéd ötvösművek, serlegek, kancsók, kupák, sok állat alakú díszedény. A német származásúak, főképp hamburgi, nürnbergi és augsburgi mesterektől, sok a francia ezüst asztali és toilette-készlet, ékszergarnitúra a 18—19. sz.-ból. A keleti tárgyak között értékes török ajándékok vannak: aranyból, kristályból és jáspisből drágaköves ötvösművű díszítéssel. A kínai porcelánok között 16. sz.-i is előfordul, értékesek a jade, nefrit és achát dísztárgyak.

osculatorium <lat.>: → *csóktábla*

ossarium <lat.-ból>: → *csontház*

ostábla: a középkortól a 19. sz.-ig kedvelt és népszerű társasjáték; színyitható játéktáblája gyakran magas színvonalú művészeti kivitelben és nemes anyagokból készült.

ostensorium <lat. 'felmutat' szóból>: közszemlére kitett v. körmenetekben vitt ötvösművű → *ereklyetartó*. Az elnevezést később az → *úrmutatóra* is alkalmazták.

ostyához: a katolikus egyházban az → *úrmutató* üveges középrésze, amelyben a → *lunula* tartja az ostyát.

ostyatartó szelence, viaticum szelence <lat. 'úti' szóból>: kis kerek nemesfém-doboz, amelyben a katolikus papok az ostyát a betegekhez viszik.

oszlop: 1. kör alaprajzú függőleges építészeti támasz. Három főrésze: lábazat (→ *bázis*), → *oszloptörzs*, → *fejezet*. A tárgykörre vonatkozó cikkeket → *asztalalagosz*, *atlasz*, *háromnegyed oszlop*, *hermapillér*, *heikszasztülosz*, *horgony*, *iker-oszlop*, *ión-oszloprend*, *Jupiter-oszlop*, *kannelura*, *keresztpillér*, *kettős rizalit*, *kompozit oszloprend*, *korinthoszi oszlop*, *lábazat*, *lötusz oszlop*, *modulus*, *óriás oszloprend*, *oszloprend*, *oszloptávolság*, *Ozirisz-pillér*, *pálcagat*, *pálmaoszlop*, *perzsa oszlop*, *pillér*, *rizalit*, *római dór oszloprend*, *sudarasodás*, *talplemez*, *támpillér*, *torosz*, *váltakozó támprendszer* címszó alatt. — 2. a keresztény ikonográfiában Szt. Tekla és Sebestyén, az Erények közül Fortitudo (bátorság) jelképe. — Sámson ábrázolásain gyakori, mikor Sámson összedönti az épületet (J. Tintoretto képe a bécsi Kunsthistorisches Museum-ban).

oszlopcarnok: egy v. több oldalról nyitott terem, folyosó v. belső udvar, oszlopok által tartott mennyezettel.

Fajtái: → *kolonnád*, → *perisztülion*, → *portikusz*.

oszlop-dob: a részekből összetett oszloptörzs egy-egy henger v. korong alakú tagja.

oszlopfő: → *fejezet*

oszlopgyűrű: → *faloszlopon* középtájban elhelyezett kögyűrű. A későromán és a gótikus építészetben kedvelt forma.

oszlophorony, *trochilus* <gör.>, *trochilus* <lat.>, *szkotiosz* <gör.>, *scotia* <lat.>: az oszlop lábazatán két → *torosz* közötti mélyített tag.

oszlopköteg: középtengely köré, a belső falpillerre csoportosuló fél- v. háromnegyedoszlopok.

oszlopláb(azat): → *bázis*

oszlopnyak, *hüpotrakhélion*, *hypotrachelion* <gör.>: az oszlopnak közvetlenül a → *fejezet* alatti része.

oszloprend: az ókori görög építészetben az → *oszlop* és a *párkányzat* szabályszerű forma- és arányösszefüggései alapján kialakult építési rendszer. Az arányosítás mértéke a → *modulus*. A görög építészet három ~et alkotott: 1. a → *dór oszloprend*, legrégebb példái az i. e. 6. sz. elején; — 2. az → *ion oszloprend*, kb. az i. e. 570 óta; — 3. a → *korinthoszi oszloprend*, az i. e. 5. sz.-tól. Ezekhez adta a római művészet a latin v. → *kompozit oszloprendet* és a toszkán, etruszk v. → *római dór oszloprendet*.

oszlopszék: az oszlop talapzata, → *piedesztál*.

oszloptávolság, *intercolumnium* <lat.>: az oszlopok tengelyeinek egymástól való távolsága. Vitruvius római építész és művészettörténeti író (i. e. 1. sz.) szerint a klasszikus görög → *oszloprendeknél* a *modulusok*ban v. oszlopátmérőkben kifejezett távolság osz-

loprendenként változik. Ezek szerint van *püknosztülosz* (3), → *szüsstülosz* (4), → *eusztülosz* (4^{1/2}), → *diasztülosz* (6) és → *araisztülosz* (több mint 6 modulus.)

oszloptörzs: az oszlop körkeresztmetszetű hengeres része, a → *fejezet* és az oszloplábazat (→ *bázis*) között.

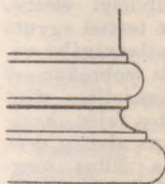
OSZT, *Obszecsesztvo Sztankovisztov, Táblaképfestők Társasága*: Cézanne művészetére támaszkodó orosz festőcsoport az 1930-as években.

osztópárkány: → *övpárkány*

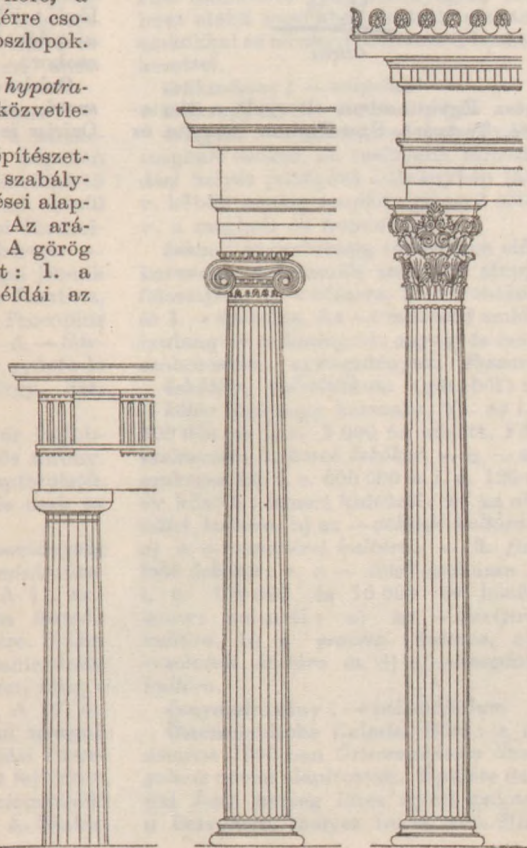
otio <fr.>: empire → *chaiselongue*

ottocento [otocento] <ol. '800'>: a 19. sz. olasz művészete.

ottomán <fr.>: elől behajló, ovális támlájú nagy kanapé. Többnyire telje-

Oszlophorony

Dór, ion és korinthoszi oszloprend

sen kárpitozott, fa alkatrészei csak az alján látszanak.

Ozirisz (egyiptomi, 'szemfény ereje') : az egyiptomi mitológiában először Abidosz város és a halottak istene, később

Ozirisz

egész Egyiptomban elterjedt a tisztelete. Testvére, Szet-Tiphon megölte és

holttestét feldarabolta. Felesége, Izisz, holttestének darabjait megkereste és összeállította. Halálát fia, Horusz megbosszulta. Mint napisten ~ a termékenyítő erőt, Izisz mint holdisten a termő talajt jelképezi. A három isten (~, Izisz és Horusz) mítosza a jónak, az áldásos erőknél mindig megújuló harcát jelképezi a sötét, ártalmas hatalmakkal szemben, egyben a túlvilági életbe, a múmiaként megtartott testtel együtt megmaradó lélek halhatatlanságába vett hitet is. A képeken és szobrokon ~t mindig emberalakban ábrázolják: mint királyt szárnyas tiarával a fején, kezében görbe bottal; mint az alvilág urát múmiaalakban; mint a Nílus meg személyesítőjét (Hapi) férfialakban, lelógó női mellel, kezében gazdag ajándékok, fején lótosz- v. papirusz-csokor.

Ozirisz-pillér : négyszög keresztmetsetű, sima egyiptomi pillér; előtte Ozirisz isten szobra áll.

Ö

ökörsem, oculus <lat.>, *oeil-de-boeuf* [öjdöböf] <fr.>: többnyire díszes keretű kerek, v. ovális ablak, főként barokk épületek → *attika-emeletén* alkalmazzák.

önarckép: a művész magakészítette arcképe, → *képmása*.

öntőforma: a kiöntendő tárgy agyagból v. gipszből készült negatív mintája. Van többször használható és van a levetelkor összetörendő egyszeri öntőforma. (→ *bronzművesség*)

öntött fal: → *opus caementicium*

ördög: Ábrázolása gyakori a keresztény ikonográfiában. Kígyó képében megkísérti Ádámot és Évát. Mint kísértő megjelenik Jézusnak, a szentek közül remete Szt. Antalnak. — ~gel ábrázolják Szt. Genoevát és Norbertet. — Megkötözött v. megláncolt ~gel jelenik meg Szt. Cyriacus, Julianna és Jusztina, valamint Szt. Procopius. Szt. Procopius ekébe fogott ~gel is látható. A → *Sárkány* képében megjelenő ~öt győzte le a legenda szerint Szt. György, Szt. Margit és Mihály arkangyal.

öregtorony: többnyire a vár legjobban védhető pontján álló, erős torony. A → *lakótorony*nál kisebb alapterületű, falvastagsága is csekélyebb és csak az órség lakik benne.

örmény művészet: A kereszténység elterjedésével az építéstet s a miniatúra-festést indult fejlődésnek. A 11. sz.-tól bizánci, majd az iszlám formák hatottak az örmény építészetre. Világhírűek a 10–13. sz.-i miniatúrák. A középkorban az iparművészet, főleg a szőnyegdíszítés volt jelentős. A 19. sz. művészete az orosz társadalmi mozgalmak, főként a → *Vándorkiállítási Társaság* működésének hatása alatt fejlődött. A szovjet-örmény művészet kiemelkedő alakjai: A. I. Tamanjan, Sz. A. Szafar-

jan, M. V. Grigorjan és O. Sz. Markarjan építészek, A. K. Kodzsojan szobrász, M. Sz. Szarjan és Sz. L. Sztepanjan festők, valamint G. M. Grjudzsjan grafikus.

örmény szőnyeg: 16–17. sz.-i kaukázusi csomózott gyapjúszőnyegek, rombusz alakú mezőkben stilizált sárkányalakokkal és növényi díszítéssel, keskeny kerettel.

örökméces: → *ampolna*

örökrapport: → *végtelen minta*

ősfigura: a természeti népeknél a meghalt őseket, ill. szellemük tartózkodási helyét jelképező bálványkép fából v. kőből; esetleg csupán egyszerű cölöp, v. a meghalt ős koponyája.

őskor: az emberiség történelem előtti korszaka. A használt eszközök alapján felosztják: 1. → *kőkorra*, 2. → *bronzkorra* és 3. → *vaskorra*. Az ~i művészet emlékei barlang- és sziklarajzok, agyag- és csontszobrocskák, agyagedények, ékszerek.

őskőkor, paleolitikum <gör.-ből>: a → *kőkor* első nagy korszaka, kb. az i. e. 600 000 és i. e. 9 000 év között. Főbb szakaszai: 1. *korai őskőkor*, v. a ~ alsó szakasza kb. i. e. 600 000 és i. e. 120 000 év között; ismert kultúrái: a) az *abbévillei kultúra*, b) az → *acheuli kultúra*. és c) a → *moustier-i kultúra*. — 3. *fiatalabb őskőkor*, v. a ~ felső szakasza kb. i. e. 100 000 és 10 000 év között; ismert kultúrái: a) az → *aurignac-i kultúra*, b) a *gravetti kultúra*, c) a → *solutréi kultúra* és d) a → *magdaléni kultúra*.

ősnymtatvány: → *inkunábulum*

Österreichische Galerie, Bécs: a múzeumot 1903-ban *Österreichische Staatsgalerie* néven alapították. Épülete Savoyai Jenő herceg híres nyári palotája, a Belvedere, melyet Lucas von Hilde-

brandt 1693—1724 között alkotott. Anyagát az I. világháború végéig az alsó Belvedereben állították ki, ugyanitt nyitották meg 1923-ban az ún. *Barockmuseumot*. 1924-ben pedig a felső Belvedereben a *Galerie des XIX. Jahrhunderts* nevű gyűjtemény s végül 1929-ben az alsó Belvedere Orangerie szakaszán a *Moderne Galerie* nyílt meg. A II. világháború után a gyűjteményeket a következőképpen szervezték, ill. rendezték át: a) *Museum Mittelalterlicher Österreichischer Kunst* (Orangerie): az osztrák művészet legkorábbi anyagát (14. sz.), a 15. sz.-ból pedig Hans von Judenburg, M. Pacher, idősebb Rueland Frueauf képeit és szobrait mutatja be; b) *Österreichisches Barockmuseum* (alsó Belvedere): Anyaga felőlei az osztrák barokk fénykorát: G. R. Donner, F. Messerschmidt szobrászok, F. Maulbertsch, J. Schmidt, J. Brand stb. festők legfőbb alkotásait; c) *Österreichische Galerie des 19. und 20.*

Jahrhunderts (felső Belvedere): a palota földszintjén és az első emeleten mutatják be az osztrák képzőművészeti alkotások legjavát, a klasszicizmus korától a századfordulóig (F. G. Waldmüller, C. Schuch, A. Romak stb.), a II. emeleten a szecessziótól napjainkig terjedő korszak képzőművészeti alkotásait őrzik (Klimt, Kokoschka).

Österreichisches Museum für angewandte Kunst, Bécs: a legrégebbi európai iparművészeti múzeum (1864). Az iparművészet minden ágára (ötvösség, zománc, kerámia, üveg, kisplasztika, bútór, textil, bőr, könyvkötés stb.) kiterjedő hatalmas gyűjteményben több mint 50 000 tárgy van. Különösen nevezetes 18. sz.-i francia és német bútorgyűjtemény (H. Riesener, D. Roentgen intarziás munkái). Osztrák kerámia- (főleg kályhák), majolika- és fajansztára, főképpen Alt-Wien porcelángyűjteménye fontos. Az üvegművesség anyaga (olasz, cseh, osztrák mesterek művei)

és textilművészeti, valamint kisázsiai iparművészeti tárgyai nevezetesek. Keleti szőnyegyűjteménye világhírű.

Ötvösjegyek: a mű mestereinek és a nemesfém finomságának, ill. az ötvöscéhnék (városnak) az ötvöstárgyra bűtött jegyei.

Ötvöskötés: főként a középkorban divatos könyvkötés; a könyv tábláját ötvösmunka borítja. A 18. sz.-ig fordul elő.

Ötvösség: a nemesfémek (arany, ezüst, platina) művészi megmunkálása. Az ókor valamennyi kultúrnépe művelte, és a nemes anyag tartóssága folytán számos emléke is maradt. A reneszánszig túlnyomóan egyházi jellegű, ezután egyre nagyobb a világi ötvöstárgyak száma. Az ötvösök a testületek és családok gazdag arany és ezüst asztali készletei számára sok új formát alkottak. Megkülönböztetünk vert (→ *trébelés*), öntött, vésett és cizellált (→ *cizellálás*) megmunkálást. A felületet poncolt (→ *poncolás*),

Ötvösség

A térkép a nevezetesebb, ill. a legkorábbi ötvösközpontokat tünteti fel. A városnevek alatti évszámok a bélyegzési eljárás bevezetésére utalnak, a zárójelbe tett számok a cél megalakulását, a cészsabályzat keltét jelzik.

1—5. Augsburg, 1. 1580 körül. 2. 1600 körül. 3. 1714—16. 4. 1723—1735. 5. 1745—1747. — 6. Dancig (Gdansk), 1718. század. — 7. Drezda, 18. század első negyede. — 8—9. München, 8. 17. század első fele, 9. 1773 és más évszámokkal. — 10—12. Nürnberg, 10. (1541?) 1550—1600. 11. 1600—1700. 12. 19. század. — 13. Ulm, 17—18. század. — 14. Würzburg, 18. század. — 15—20. Bécs, 15. 16. század végétől 1674-ig. 16. 1699-től csekély változatokkal 1736-ig (13 latos ezüst). 18. 1764—1795-ig (15 latos ezüst). 19—20. 1810 csekély változatokkal 1866-ig. A pajzs körül írt szöveg a készítés évének megfelelő évszámot adja. — 21. Grác, 1732. — 22—24. Róma, 22. 17. század. 23. 1718. század. 24. 1819. század. — 25—26. Venézia, 25. 1718. század. 26. 1805 (osztrák uralom alatt). — 27. Krakkó (Krakow) 1809—1835. — 28. Lemberg (Lwów), 1694. — 29—34. Pétervár (Leningrád), 29—30. 1730—1740. 31. 1740—1750. 32. 1760—1780. 33. 1780—1800. 34. kb. 1820—1880. A jegyben olvasható évszámok a készítés évét jelzik és annak megfelelően változnak. — 35. Tula, 19. század. — 36—39. Moszkva, 36. 1734—1741. 37. 1751. 38. 1780—39. 1790—1801. — 40. Olmütz (Olomouc), 1769—1776. — 41. Prága (Prah), 16—17. század. — 42. Antwerpen (Anvers), 1645—1646. — 43—44. Strassburg, 43. 1725—1773. 44. 1750 körül (13 latos ezüst). — 45—55. London, 45—46—47. (egy tárgyon) 1544—1788. London. 48—49—50—51—52. (egy tárgyon) 1784—1890. 53—54—55. (egy tárgyon) 1890-től napjainkig. E jegyek mellett általában az ötvös-mester családjegyes, névbetűs stb. egyéni mesterjegyét is ott találjuk.

gyapjas (→ gyapjas pohár), cápás (→ cápás pohár) v. áttört (→ filigrános) díszszel ékesítik. A különféle zománccok (→ zománcművesség) és ékkövek is emelik az ötvöstárgyak művészi szépségét és pompáját. Az ~ készítményeit az ötvösök céheibe tömörült mesterek jegyekkel látták el. A jegyek a felhasznált fém finomságának ellenőrzését szolgálták, s hogy eltávolítását, v. hamisítását akadályozzák, mélyen beütötték az edény v. más tárgy felületébe. Az ötvöstárgyakon 2—3 jegy található: az ötvös-mester családjegye, névbetűs stb. jelzése; a céh, ill. városbélyeg; és az ezüst finomsági fokát tanúsító próba. A tárgykörre vonatkozó fontosabb cikkeket → *agrafe*, *aranyművesség*, *bilikom*, *boglár*, *bross*, *cháton*,

diadém, *ékszer*, *ferronière*, *fibula*, *gyűrű*, *hanuk(k)a mécses*, *harangvirágserleg*, *herma 2*, *hétlágú gyertyatartó*, *hólyagos serleg*, *ikerserleg*, *kehely*, *kiddus serleg*, *kókuszerleg*, *koppantó*, *korona*, *koronázási jelvények*, *köszöntő*, *lakodalmas pohár*, *mellkereszt*, *násfa*, *navicula*, *navicula*, *niello*, *olajtartó szarv*, *olárelő*, *ostyaház*, *pásztorbot*, *patém*, *pézsma*, *rezgőtű*, *poncolás*, *relief-zománc*, *rezgőtű*, *rondebosse-zománc*, *sodronyzománc*, *strucctojás-serleg*, *szelence*, *talpas kereszt*, *tarsolylemezek*, *torques*, *tömjéntartó*, *trébélés*, *Trinkspiele*, *tulai munka*, *verejtékes pohár* címszavak alatt.

Övpárkány, **választópárkány**, **osztópárkány**: az emeleteket egymástól elválasztó, a homlokzaton végigfutó → *párkány*.

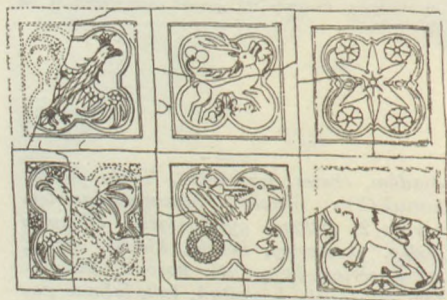
P

p, *pinx*, *pinxit* <lat.> : festette
pacifical <lat. 'béke' szóból> : ötvös-
 művű kisebb talpas feszület. Régebben
 a → *csóktáblát* is így nevezték.

pad : párnázatlan ülőbútor egy sorban
 ülő több személy számára. Egyszerű
 formája a négy lábra fektetett ülőlap.
 A középkorban a falhoz volt erősítve.

padláda : a → *cassa panca* régi magyar
 neve.

padlótegla : padló borítására alkal-
 mazott, olykor díszítéssel ellátott bur-

Abrás padlóteglák
 (Zsámbék, 14. sz. eleje)

kolat, melyet a középkorban égetett
 agyaglapokból készítettek. (→ még *ma-
 jolika*)

padma : → *lótusz*

padmasambhava, *padmasambhava*
 <szanskrit 'lótusból született'> : a
 lámaista njing-ma-pa (vörös süveges)
 szekta megalapítója (747) körül. Lótusz-
 trónuson, ülve ábrázolják. Vörös ruhát
 visel, csúcsos süvege tetején fél → *vad-
 zsa*. Bronzsobrain két feleségével
 együtt látható.

padovai majolika : az olaszoi Pado-
 vában a 15–16. sz.-tól készült gyöngy-

szürke mázú reneszánsz majolikaedények
 gyűjtőneve. A szürke majolikát általá-
 ban is „alla padovana”-nak nevezik.

paenula <lat.> : az ókori rómaiak
 vastag posztóból készült ujjatlan köpe-
 ny; leginkább téli és úti viselet volt
 férfiaknál és nőknél egyaránt.

pagoda <hindu—port.> : 1. indiai
 templom, egyértelmű a *sztúpával*; —

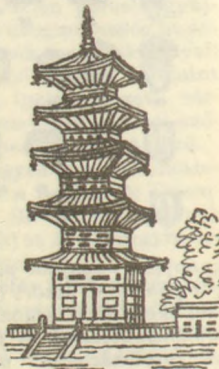
2. kínai, japán,
 koreai torony ala-
 kú templom, min-
 den emeletén kü-
 lön, kifelé hajló te-
 tővel, amelyről né-
 ha csengők lógnak
 le. — 3. mozgófejű
 groteszk 18.sz.-i kí-
 nai porcelánfigura.

pagzs : 1. az ó-
 kori görög művé-
 szetben → *Athéné*
 istennőt és az → *a-
 amazonokat*, a ró-
 mai művészetben
 → *Bellona* istennőt
 ~zsal ábrázolták.

— 2. a reneszánsz világi ikonográfiában
 Minerva, az erő, a győzelem és a szü-
 zesség attribútuma.

pagzsalok : 1. boltozatoknál a falfelü-
 letre támaszkodó, zárt → *bolthomlok*. —
 2. → *köpenyfal*.

Pál, Szt. : apostol; eredeti neve Saul.
 A legenda szerint sokáig a keresztény-
 ség ellen harcolt, de mikor a damasz-
 kuszi úton Jézus megjelent előtte,
 a csoda hatására megtért. A po-
 gányok hithirdetője lett. Útjain cso-
 dákat tett; a templom előtt ülő
 sánta koldust meggyógyította, a halott
 ifjút feltámasztotta stb. Csodáinak és
 életének jelenetei gyakoriak a képző-

Pagoda

művészetben (pl. athéni beszéde az areopagoszban, Raffaello apostolsorozatában). I. sz. 67-ben Rómában lefejezték. A hagyomány szerint feje háromszor érintette a földet, s e helyeken friss forrás fakadt. Ennek emlékét Rómában a Tre Fontane templom őrzi. Tunikában, fedetlen fővel, mezitláb ábrázolják könyvvel, iratekerccsel és karddal.

Pál, remete Szt. (kb. 234–340): a Decius-féle üldözések idején remeteségbe vonult. A legenda szerint tápláléka egy pálmafa gyümölcse volt, ezenkívül egy holló mindennap egy fél kenyert hozott neki. Halála előtt meglátogatta remete Szt. *Antal*, ez a jelenet gyakori képző-

művészeti alkotásokon (Grünwald képe az isenheimi oltárban, Velázquez festménye a madridi Prado-ban). Remeteségében imádkozva, pálmalevélből szótt ruhában, keresztel, bottal, pálmafa alatt, kenyeret hozó hollóval ábrázolják. Képein két oroszlán látható, amelyek sírja megásásánál segítettek. A magyar alapítású Pálosrend védőszentje.

palaisztra <gör.>, **palaestra** <lat.>; ókori görög birkozó- és tornatér. Oszlopcsarnokkal körülvett négyszögletes udvar, fürdő-, pihenő- és öltözőépületekkel; leggyakrabban a → *gümnaaszion* egyik részlege. A fennmaradt épületek legnagyobb része (Delphi, Olümia stb.) a hellenisztikus korból származik.

palástos kötés: középkori kezdetleges könyvkötés-fajta. A kötésül szolgáló bőrdarabot a könyvtest nagyságának megfelelően behajtogatták úgy, hogy alul lelógott.

palatinus-stílus: a mo.-i klasszicista építészeti stílus egyik megjelölése. József nádorról (1776–1847), a klasszicista építészet pártfogójáról nevezték el (Nádor lat. = palatinus).

palatium <lat.>: a Mons Palatinus, Róma hét dombjának egyike, a római császárok lakóhelye volt. Innen: **1.** az

uralkodó lakóhelye. — **2.** középkori várak főépülete, ebédlő- v. díszteremmel (lovagterem), magyarul *palota*.

Palazzo Doria, Róma: → *Galleria Doria-Pamphili*

Palazzo Pesaro, Velence: → *Galleria Internazionale d'Arte Moderna*

pálcaműves keret: egymást keresztező → *pálcatagokból* kialakított későgótikus (15. sz.-i) ajtó- v. ablakkeret.

pálcatag: domború (negyed, fél v. háromnegyed körív keresztmetszetű) építészeti díszítőtag (→ *torosz*).

paleográfia <gör. 'régí + írás' szóból>: ókori kéziratok és más írott emlékek megfejtésével foglalkozó tudomány. (→ még *művészettörténeti epigráfia*)

paleolitikum <gör. 'régí + kő' szóból>: *őskökor*

palesztinai művészet: → *héber művészet*

palette <ol.>: nagyjából ovális v. négyszögletes, különlegesen kezelt keményfa lap, egyik oldalán félkör alakú bemetszéssel és lyukkal a festő hüvelykujja számára. A festő a felső részére rakja fel a festékeket bizonyos sorrendben, többi részén keveri a színeket. A ~ a festő nélkülözhetetlen eszköze, ezért az ikonográfiában a festészet szimbólumává vált. (→ még *festőszerszámok*)

palissade [páliszád] <fr.>: → *cölöpgát*

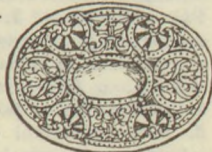
Palissy-edények: B. *Palissy* (1510–1590) híres francia keramikus által *pièce rustique*-nek [piész rüsztik] nevezett különleges művek. Többnyire természetűen ábrázolt évszámzókkal, halakkal, vízinövényekkel, mitológiai és bibliai jelekkel plasztikusan díszített kék, zöld, sárga és fehér színezésű, ill. üveg-mázzal bevont dísztálak.

paliszander <indian.>: a braziliai jacarandafa → *intarziára* és *faborításra* nagyon alkalmas anyaga. Lilásbarna színe és ibolyaszerű illata miatt *bois de violette*-nek [bua dö violet] <fr.> is nevezik a franciák.

palla <lat.>: **1.** női fejedő az ókori Rómában. — **2.** a katolikus szertartás-

Szt. Pál

Palissy tál

ban a \rightarrow *casula* anyagával egyező borítású, négyzet alakú, keresztrel jelölt fedőlap, amely a miséhez előkészített \rightarrow *kehelyre*, a \rightarrow *patena* fölé kerül.

palladianizmus, palladianista klasszicizmus: az az építészeti irányzat, amely A. Palladio (1508–80) olasz építőművész nyomdokain a római építészetet vette mintaképül, s az épület nyugodt méltóságatlanságát és arányait nem engedte megzavarni a díszítőelemekkel. Az irányzat kb. 1600 óta Angliában (I. Jones), a 17. sz. közepétől pedig Franciaországban lett sok követőre.

Palladio-motívum: A Palladio olasz reneszánsz építőművész után elnevezett, vak félkörívvel összefogott háromszögű nyílászkeret; a középső félkörív a két oldalsó, vízszintes lézárású nyílásból pillérek választják el.

Pallasz Athéné: \rightarrow *Athéné*

pallium <lat.>, *omphorion* <gör.>: 1. gyapjúból készült, négyszög alakú, kényelmes felsőruha v. köpeny az ókori rómaiaknál; a görög \rightarrow *himation* római változata. — 2. a katolikus érsek főpapi jelvénye, köralakban a vállakon fekvő fehér gyapjúszalag. Elöl és hátul egyenes függvénye van, hat beleszótt fekete kereszt díszíti.

pallos: nyugati kardforma. Pengéje egyenes, széles. Van kétélű és kétkézre való \sim is. Keleti típusa a \rightarrow *szablya*.

pálma \rightarrow *Apollón* görög isten szent növényeinek egyike (\rightarrow még *babér*). — A *pálmaág* a keresztény ikonográfiában egyes angyalok és vértanúk attribútuma. — A *pálmafa*: 1. a keresztény ikonográfiában remete Szt. Pál jelképe. — 2. a reneszánsz világi ikonográfiában a győzelem, a bátorság, az igazság, a földrészek ábrázolásakor Ázsia jelképe. — 3. mint győzelmi diadalmi jel máig is élő szimbólum. — *Pálmalevélből* szőtt ruhában ábrázolják Remete Szt. Pált.

pálmaoszlop: egyiptomi oszlopforma. Törzse hengeres, kehely alakú fejezetét szalaggal összefogott, felül kihajló pálmalevelek díszítik.

palmetta <ol. 'pálmácska':> szimmetrikus, stilizált pálmalevél. Görög

eredetű, ma is használt díszítő motívuma az építészetnek és iparművészetnek. Honfoglalás kori művészetünk jellegzetes díszítőeleme (tarsolylemezek). A mohamedán \sim fűrészvesz v. karéjos szelű, gyakran aszimmetrikus nagy levél (pl. \sim s szőnyegek).

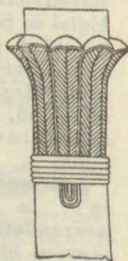
Palota Múzeum, Peking <Kínai NK>: A hajdani császári palotát múzeummá alakították át. A hatalmas épületkomplexus területe az udvarokkal és kertekkel kb. 130 hold.

A 15. sz.-tól a 18. sz. végéig épült. Látnivalói három csoportba oszthatók: 1. császári lakosztályok, 2. szakkiallítások, 3. alkalmi kiállítások. A bronzokat, kerámiákat és festményeket tartalmazó szakkiallítások anyaga rendkívül gazdag. Területe olyan nagy, hogy egy nap alatt felületesen sem tekinthető meg. A legfontosabb műtárgyakat kiemelték az illetékes gyűjteményekből, és külön kiállításon mutatják be úgy, hogy csupán ennek megtekintése már jó fogalmat ad a hatalmas múzeum értékeiről. A felszabadulás utáni ásatások híres lelete az anjangi tigris kődombormű (i. e. 11. sz. körül), ezenkívül egy hatalmas bronz áldozati edény érdemel még említést (i. e. 818-ból), továbbá egy i. e. 300 körül készült váza arany, ezüst és lakk berakással. A rekesz-zománcos és lakk művek mellett jelentős a kerámiagyűjtemény, amely az egész világon a legteljesebb áttekintést nyújtja a kínai kerámiaművéség történetéről. Magángyűjteményekből sok értékes régi festménnyel gazdagodott a kínai festőművészet anyaga. A *történelmi múzeum* a császári palota déli részén nyert elhelyezést. A pekingi ősember korával kezdődő kiállítás a Csing korszak bukásáig (1912) terjedő időt öleli fel; részben még rendezik.

Pán: a görög mitológiában *Hermész* fia, szőrrel fedett testű, kecskeszarvú

Palmetták

Pálmaoszlop-fejezet

és lábú erdei isten. Űldözöbe veszi Szürinx nimfát, akit testvérei náddá változtatnak. (*Pan és Syrinx*, J. Jordans képe Brüsszelben; N. Poussin festménye Drezdában.) A nádból ~ kétágú sipot készített, amelyet a nimfa emlékére szürinxnek nevezett (→ még *vadember*).

panathénai amfora <gör.>: Pallasz Athéné istennő alakjával díszített → *amfora*. Az ókori Athénben négyévenként Athéné Poliasz (Városvédő Athéné) tiszteletére tartott Panathénai ünnepségeken rendezett játékok győztesének díja. Mivel az olajjal teli amforákból egy-egy győztes néha 80 darabot is kapott, az i. e. 6–3. sz.-ból sok ~ maradt ránk.

pancéling: 1. → *Bellona* római istennő attribútuma. — 2. a keresztény ikonográfiában így jelennek meg a katonaszentek, Szt. Acicius, György, Mauritius, Sebestyén, Szt. Mihály arkangyal, Jeanne d'Arc, az erények közül Fortitudo (bátorság), csuhája alatt ~et visel Szt. Vilmos.

Paneratius: → *Pongrác*

panderna szőnyegek: régi kisázsiai isaszőnyeget utánzó újabb készítmények. Anyaguk többnyire selyem, sűrűbb csomózásúak, keményebbek és kisebbek az eredetnél. Az színeket vegyi eljárással halványítják, a sörtefelületet pörköléssel lekoptatják, hogy ezáltal régi darabok benyomását keltsék.

Pandora: a görög mitológiában az első asszony, akit Héphaisztosz Zeusz parancsára teremtett. Az istenek minden szépséggel és bájjal felruházták. Zeusz egy szelencét bízott rá, amelybe a bajok és szenvedések voltak bezárva. ~ kíváncsiságból, a tilalom ellenére kinyitotta a szelencét, amelyből minden baj kiáradt, s mikor hirtelen bezárta, csak a remény maradt vissza benne. (*Pandora szelencéje*, P. Tibaldi képe Bolognában; J. Callot metszete.)

panneau [panó] <fr.>, *panel* <holl.> 1. kerettel övezett, dekorált falmező v. a falra alkalmazott keretbe foglalt egyéb díszítmény. — 2. a falat egészen v. félig fedő falburkolat keret-

tel határolt tábláinak egyike (→ *lam-béria*).

panóniai csipke: kézzel varrott és régebben horgolással vegyített magyar motívumú, modern művészi csipke. Készítésének kezdeményezője Győrffy Jánosné. 1910-ben kezdték készíteni. Külföldön is ismert és keresett volt.

panoráma <gör. 'egész + lát' szóból>: 1. nagy területű tájat befogó látkép. — 2. kerek építmény (rotunda) belső falán elhelyezett illuzionisztikus kép, amely megvilágítását felülről kapja (→ *körkép*).

pantheon <gör.>: 1. az összes isteneknek szentelt ókori római templom; a leghíresebb a római Pantheon. — 2. egy nemzet elhínyt nagyságainak kultusz-helye (Párizs: Panthéon). — 3. valamely nemzet hitrendszeréhez tartozó istenségek összessége.

panokrator <gör.>: trónoló Krisztus királyi jelvényekkel, a bizánci művészetben gyakori ábrázolás.

pagagáj: a védai (brahmanista) ikonográfiában → *Káma* istennőt ~on nyaralva ábrázolják.

papai keménycserép: a 19. sz. elején Pápán létesült, országos jelentőségű, 1866-ig működő üzem készítményeinek gyűjtőneve. Említésre méltók színesen festett, áttört művű díszedényei.

papírmásé, carton-pâte [kártó pát] <fr.>, *carta pesta* <ol.>: gipszsel,

enyvvel és más megfelelő anyagokkal kevert papírpép, amely nedves állapotban kitűnően formálható. Stukkóval vegyesen a belsőtér dekorációjánál is használták. A 15–16. sz.-i Franciaó.-ban és Németalföldön domborműveket, a 18. sz.-ban mellszobrokat is készítettek belőle.

papirusz <egyipt.-gör.>: egyiptomi nád, amelynek megfelelően kezelt anyagát az ókorban a papírnak megfelelően használták. A teleírt lapokat összesodorva tekeresalakban tárolták. Az ókori történelem és irodalom legfontosabb kútfői az egyiptomi ~ok, amelyek már az i. e. 2–1. évezredben színezett képes ábrázolások is előfordulnak.

papiruszfejezet: papiruszlevelekkel és virágokkal díszített ókori egyiptomi oszlopfő.

papi sapka: → *birétum paradisos, paradisiszoz* <gör.>: 1. keleti, főleg perza fejedelmek nagy parkjának v. vadaskertjének neve az ókorban. — 2. ókeresztény bazilika oszloposarnokkal körülvevett udvara, → *átriuma*.

parafa-plasztika, phelloplasztika <gör. 'parafa' szóból>: görög és római épületek kicsinyített másainak készítése parafalapokból. Agostino Rosa római építész találta fel 1780–90 körül.

paramentum <lat.-ból>: a katolikus egyházban használatos liturgikus ruhák összességének neve; ezeket a késő középkorban pompás díszítésekkel látták el.

parapet, parapetto <ol. 'mellvéd'>: 1. párkány. — 2. korlát. — 3. az ablak könyöklőfája és a helyiség belső padlószintje közötti (a belső falsíktól rendszerint visszaugró) felület. (→ még *lam-béria*)

parasu <szanszkrit>: → *bárd*

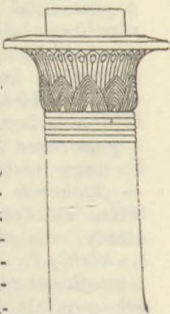
paravent [páravã] <fr.>: → *spanyolfal*

parian [përian] <ang.>: a pároszi márványra emlékeztető angol → *lágyporcelán*. Szobrocskákat mintáztak belőle.

parietális festmény <lat. 'fal' szóból>: a történelem előtti korban barlangok falára festett (esetleg karcolt) kép.

paripa: 1. → *Visnu* istent mint Kalkit fehér ~n ülve ábrázolják. — 2. *légi paripa, lung-ta* <kínai>: lámaista jelkép. Hátán a lángoló gyöngy. Diadal- és szerencselobogókon ábrázolják.

Parisz, Páris: a görög mitológiában Priamosz trójai király fia. Születése előtt anyja azt álmodta, hogy égő fáklát fog szülni, amely az egész várost lángba borítja. Ezért az újszülöttet kítették Ida hegyére, ahol pásztorok nevelték fel. Itt jelent meg előtte Aphrodité, Héra és Athéné, s felkérték, ítéljen, melyiküket illeti

Papiruszfejezet

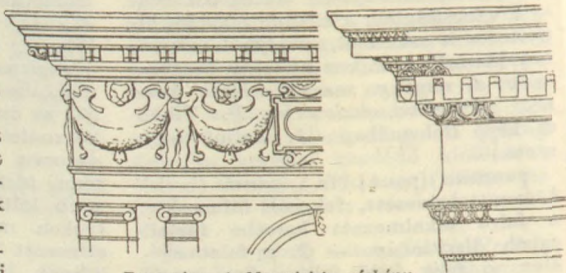
meg a legszebbnek járó aranyalma (*Páris ítélte*, Rubens, London, National Gallery; Watteau, Párizs, Louvre). Héra hatalmat, Athéné katonai dicsőséget, Aphrodité a legszebb asszonyt ígérté jutalmat; ~ az aranyalmát Aphroditének adta. Az istennő segítségével megszöktette Menelaosz spártai király feleségét, *Helénát*, s ezzel a trójai háború kitörésének egyik okozója lett. (*Heléna elrablása*, J. Tintoretto, Madrid, Prado.)

park <ang.>: → *kertművészet*

Párák <lat.>, *Moirák* <gör.>: a görög mitológiában a sors három istennője. Ők szövik az emberi sors fonalát. *Klóthó* tartja a rokkát, *Lakheszisz* fonja a szálakat, *Atroposz* pedig az ember életének befejezésekor ketté vágja az elkészült fonalat. Személyüket gyakran ábrázolták a képzőművészetben (Correggio freskója a pármái Camera di San Paolóban, Rubens képe, Párizs, Louvre).

párákány, trabeazione <ol.>: a falsíkból kiemelkedő, egyszerű v. összetett profilozású vízszintes tagolás. Az épület egymás fölötti részeit elválasztja, ill. hangsúlyozza. Funkciója szerint lehet *lábazati* ~, → *övpárákány* és *koronázó* v. → *főpárákány*, *ereszpárákány*, továbbá *ajtó- és ablak* ~. A barokk gazdagon kidépezte a ~t, és a homlokzat élénkítésére, árnyékhátások elérésére is használta. Korunk építészete jobban kedveli a sima homlokzatot, ezért a ~ mindinkább elveszti jelentőségét. A tárgykörré vonatkozó cikketek → *fríz*, *húzólt párákány*, *kíma*, *metopé*, *mutulus*, *óraives párákány*, *pártafríz*, *pártázat*, *regulae*, *szíma*, *ténia*, *triglif*, *vállpárákány* címszavak alatt.

parketta <fr.>: a 17. sz. vége felé divatba hozott, lemezelt v. berakásos

Reneszánsz és klasszicista párákány

furnírozású keményfa táblákból készült padlóburkolat. A táblás ~ a 18–19. sz.-ban különféle gazdag geometrikus és ornamentális rajzú megoldásokban borítja a padlót. A zezugvonalas ~t a franciák „parquet à points de Hongrie”-nak [párke a pue dö ögri] nevezik, valószínűleg a → *point de Hongrie* hasonló vonalú himzés alapján. Ez utóbbi ~ mai kereskedelmi neve: *amerikai padló*.

parlatorium <középlat. 'beszélgető': a látogatók fogadására létesített → *kolos-tori* társalgóterem.

párnakvadré: külső felületén domborúan megmunkált → *kváderkő*.

párnatag, echinus <gör.>: negyedkörív v. elliptikus keresztmetszetű szélesebb → *pálcátag* (→ *dór fejezet*).

parohet <héb.>: → *tórafüggöny*

pároszi márvány: görögo.-i fehér → *márvány*

párta: 1. a → *kehely* → *cuppájának* kosarán körbe futó, a gótikus ötvös-ségben leggyakrabban → *liliosoros* → *fríz*. — 2. hajadon lányok fejdíszé.

pártafal: → *pártázat*

pártafriz, fogrovatfríz: a román építészeten kedvelt, derékszögben megtört pálcátagokból álló díszítőszalag.

pártázat, merlatura <ol.>: a vár védőfalának tetején lőrészekkel megszakított, fogazott, íves, villa- v. fecskefark alakúan tagolt mellvéd a védőörség fedezésére. Épületek → *főpárkánya* fölött díszítő céltattal is alkalmazzák (→ *atlíka, olaszfok*).

pártosság a művészetben: a művészet tudatos kapcsolata az osztályharcral. Korunkban a művészet és az osztályharc kapcsolatának legmagasabbrendű formája a szocialista realizmus pártossága, amely a forradalmi átalakulás tartalmának és tendenciáinak tudatosítását jelenti a művészetben.

Párvati: a brahmanista (hindu) ikonográfiában → *Siva* főisten felesége. Más néven *Durgá, Káli* vagy *Ambá* ('világanya'), aszerint, hogy melyik jellemző vonását fejezi ki, mert ő az istenség tevékeny ereje (*Sakti*). ~t rendszerint

Sivával együtt, *Durgát* oroszlánon ülve, karddal ábrázolják, amint legyőzi a bivalyfejú *Mahiszszura* démont; *Káli* ijesztően rút vénasszony alakjában jelenik meg, kezeiben kard és véres démon-fej. Siva és ~ fiai → *Ganésa* és → *Karttikéja*.

passage [pásszázs] <fr.>: 1. az építészeten fedett folyosó. — 2. a festészetben a fény és az árnyék közti átmenet.

passamano <ol.>: arany, ezüst v. selyemfonalú → *vert csipkéből* készült paszományszerű díszítés.

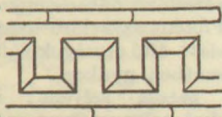
passement aux fuseaux [paszöma to füzö] <fr. 'orsós paszomány': korai keskeny → *vert csipke* Franciao.-ban.

passe-partout [pászpartu] <fr.>: 1. papírkeret rajz, fénykép v. metszet számára — 2. a nyomdászatban díszes betűkeret.

passió <lat.>: Jézus kínszenvedésének jelenetei. ~ *jelvények*: Krisztus kínvallatásának eszközei, vagyis a bíborköpeny, töviskorona, jogar, lámpás, rúd és lándzsa, Pilátus kézmosó medencéje, kalapács, szögek, vesszőnyaláb, ezüstpénz stb.

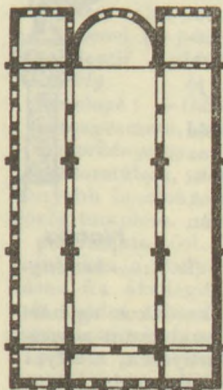
pasticcio [pászticso] <ol. 'paszta'), *pastiche* [pásztis] <fr.>: 1. más művész stílusát utánozó, csaló szándékkal készült festmény. — 2. görög festmények római másolatai, amelyeket több eredetinek részeiből todoztak össze.

pastoforium <gör.—lat.>: 1. a római-aknál fülle istenképpel. — 2. tabernákulum (→ *szenstégház*). — 3. a görög

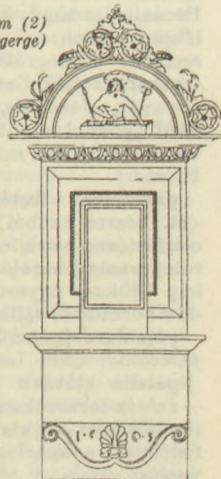

Pártafriz

Reneszánsz pastoforium (2)
(Egyházasgerge)

Pastoforium (3)

keleti templomokban az apszis két oldalán levő helyiség neve. Az egyikben a miseáldozat előkészítése történik, ez a *prothesis*; a másik, a *diakonikon*, → *sekrestyétül* szolgál.

pastorale <ol. 'pásztori': a festészetben idillikus, a pásztorok életét ábrázoló, többnyire játékos v. romantikus jelenet. Különösen a 18. sz.-i francia művészetre jellemző.

pasztaberakás, pastiglia [pásztijla] <ol.>: intarziászerűen alkalmazott, megkeményedő, fűszeres illatú, színezett pép. Olasz reneszánsz díszítés *cassoné*-kon (→ *kelengyeláda*) és egyéb bútorokon.

pasztellkréta <ol.>: különféle színű, porrátrött festék és zsírkő (kréta, agyag, lithopon) keverékéből gumiidat hozzáadásával készült kréta.

pasztellrajz: színes pasztellkrétával készült, rendkívül finom színhatású kép. A körvonalakat keményebb krétával rajzolják, a fényeket és az alapot lágyval. Az árnyalatokat a krétavonalak szétkenésével v. pasztellpor használatával érik el. A krétaszemesék lepergését rögzítőanyaggal akadályozzák meg. — A ~ frissebb és bárnyosabb hatást eredményez, mint az olajfestés.

padmász, pedum <lat.>: a katolikus püspök főpapi jelvénye, felső végén spirálisan befelé csavarodó hosszú bot. Anyaga fa, elefántesont, nemesfém. Becses ötvösművű emlékei vannak. — A keresztény ikonográfiában ~tal ábrázolják Szt. Genovét, Joachim, Lénárd, Vendel szenteket, valamint Jézust, mint jó Pásztort.

pasztózus festésmód <ol. 'tészta' szóból>: az olajfestészetben a festékréteg vastag kezelése. A kép felülete ügyszólván domborművé válik.

pâte dure [pát dūr] <fr.>: → *keményporcelán*

patena <lat.>: a katolikus egyházi → *kehely* tartozéka; rendszerint nemesfém-ből készült kis tárnérka, amelyet fedélként a kehelyre helyeznek; rajta van az ostya.

Pásztorbot

paternai fajansz: a spanyol.-i Valencia közelében levő Paternában a 14—15. sz.-ban készült és a → *manisesi fajansz*oknál durvább spanyol-mór fajansz. A mór elemek mellett sok a gótikus motívum is, gyakoriak a páros állatalakok. A színezés többnyire zöld és mangánviola.

pâte sur pâte [pát szūr pát] <fr.>: a színezett alapanyagú keménycserép v. porcelán fehér rátétes, lapos domborműves díszítés. Az eljárást kínai minták után először a 19. sz. hatvanas éveiben Svèvres-ben, majd Berlinben és Meissenben alkalmazták.

pâte tendre [páttādre] <fr.>: → *lágyporcelán*

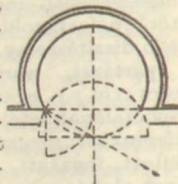
paties: cölöpsor közé font vesszőfal, amelyet sárral megtapasztanak.

patina <ol.>: a réz és a bronz oxidációja útján keletkezett barnás-zöldes elszíneződés. Mesterséges úton „patinázott” tárgyak ~ja gyakran hamisítási szándékból készül.

patio: arab hatásra szökőkúttal, növényzettel alakított spanyol udvar.

patkóív, arab ív: kerek v. csúcsíves záradékú háromnegyedkörív-ből álló ív. Főként az iszlám hatása alatt álló országok építészetben gyakori.

patola selyem: indiai selyemszövet, szövés előtt pontos számítás szerint megfestett lánc- és vetülékfonalakból színen és fonákján azonos mintájú szövet.

Patkóív

pátosz (gör.): a szenvedély felfokozott kifejezése az irodalomban és a művészetben.

patrica (lat.-ból): domborművő klisé: a nyomdai betűk acélba metszett mintadarabja.

patyolat: batiszthoz hasonló, lenge, fehér — egykor háziiparszerűen előállított — gyolcselme, az ún. úri himzések gyakori alapanyaga.

pauszálás: falkép kártonjának átmásolása a falfelületre. Legtöbbször úgy történik, hogy a kép körvonalait átlukasztják és szénport dörzsölnek át rajta.

páva : 1. → *Héra* görög istennő szent állata. — 2. a brahmanista ikonográfiában → *Karttikéja* hadisten hordozója.

pavilon <fr.> : 1. nagyméretű, négyszöges alaprajzú sátor. — 2. barokk és rokokó kastélyokhoz csatlakozó v. azok kertjében különálló, ideiglenes tartózkodásra szolgáló épület. — 3. különálló kisebb-nagyobb épület (kórház-, kiállítási, zene- stb. ~.).

pavonazzo [pávonádo] <ol. 'violett'> : lilás színezésű márványfajta v. ugyanilyen brokátkeleme.

pax <lat. 'béke'> : → *csóktábla*; *Pax* : → *Eiréné*

paysage intime [péjszász étim] <fr.> : → *intim táj*, → *barbizoni festők*

paysage-ista : tájképfestő.

pecsétan, *sigillográfia* <lat.—gör.>, *szphragisztika* <gör.-ból> : a pecsétfeliratok megfejtésével foglalkozó tudományág.

pectorale <lat. 'mell' szóból> : → *mellkereszt*

pedum <lat.> : 1. kampós bot; az ókori Rómában, több mezei isten attribútuma. — 2. → *pásztorbot*.

Pegazus, *Pégaszosz* <gör. 'forrás-ló'>, *Pegasus* <lat.> : a görög mitológiában

Bellerophon itatja a Pegazust (A római Palazzo Spada-ban levő dombormű után)

szárnyas ló, *Poszeidón* és *Medusza* szülötte, a költői ihletettség jelképe.

peintre graveur [pétrogravőr] <fr.> : festőművész, aki saját rajzát v. eredeti kompozícióját karcolja lemezre, ellentétben a reprodukáló rézkarcolóval v. rézmetszővel, aki más festményét sokszorosítja.

Péleusz : a görög mitológiában Thetisz istennő férje, Akhilleusz apja. Lakodalmukon Erisz kivételével az isteneket vendégül látták (*Istenek lakomája*, Rubens, Párizs, Louvre). A mellőzött Erisz aranyalmát dobott a vendégek közé ezzel a felirattal „A legszebbnek”. Erre vetélkedés támadt Héra, Athéné és Aphrodité között, akik a döntést Párisra bízták.

Peliasz : → *Medea*

pelikán, fiait saját húsával, vérével tápláló madár. A középkorban Jézusszimbóluma. Az Erények közül Caritas jelképe.

Reneszánsz pelikánúszítmény

pellengér <ném. 'szégyenfa'> : cölöp v. építmény, amelyhez régen a közszemlére állított (kipellengérezett) bűntettet kötözték.

pelta <gör.> : egyik v. mindkét oldalán félhold alakú kivágással ellátott könnyű ókori görög fapajzs formáját utánzó díszítőmotívum.

penates <lat.> : az ókori rómaiak házi istenei. (→ *penates*).

pendentif [pádátif] <fr. 'függő'> : → *csegely*

Pénélope : → *Odüsszeusz*

pentagramma, *pentalpha* <gör.-ből> : → *boszorkányszög*

pentasztülosz, *pentastylos* <gör.> : keskenyebb homlokzatán ötoszlopos ókori görög templom.

pentimento <ol. 'megbánás'> : festményeken a festőművész utólagos javítása. Az átvilágítással megállapítható ~k módot adnak a művész alkotási folyamatának nyomon követésére.

pénz : a keresztény ikonográfiában Szt. Máté evangélista jelképe. — *Pénzszacsok*: 1. iskarioti Júdás, Szt. Lőrinc, Máté

attribútuma; a 7 főbűn közül a Fősvénységet jelenti. — 2. a reneszánsz világi ikonográfiában Merkúr, a világi gazdagság hívségének, a gazdagságnak jelképe.

peóniaminta : stilizált pünkösdi rózsza alakú díszítőelem; a kelet-ázsiai kerámiák és textíliák gyakori ékítménye.

peplosz (gör.): 1. a vállon csattal megerősített ujj nélküli női felsőruha az ókori görögöknél, főleg a homéroszi korban. — 2. Athéné istennő fátyla.

peredviznyiki (or.): → Vándorkiállítás Társaság

pergamenkötés : pergamennel bevont könyvtábla, általában aranyozással és színes festéssel díszítik. (→ *debreceni kötések*)

Pergamon Museum, Berlin (NDK) : az elő- és kelet-ázsiai antik, valamint az iszlámi anyag gyűjteménye Berlinben. Az SZU-ból visszakapott műkincsek (1957) újjárendezésével 1958-ban nyílt meg. Világhíró darabjai közé tartozik a *pergamoni oltár*, a *babiloni Istar-kapu*, a *miletoszi kapu*, *archaikus attikai istennő*, valamint számos görög síremlék, váza, tanagra figura.

pergola (ol.): 1. két, v. több oldalról nyitott → *pavilon*. — 2. kúszónövényekkel befuttatott oszlopos lugas, ill. szabad tornác.

peribolosz (gör.): a lakott helyeken épült ókori görög templomok szent körzete (→ még *temenosz*); itt helyezték el a fogadalmi ajándékokat (→ *ex voto*).

peridromos (gör. 'körülfutó'): ókori görög templomok → *cellája* és oszloposra közötti folyosó.

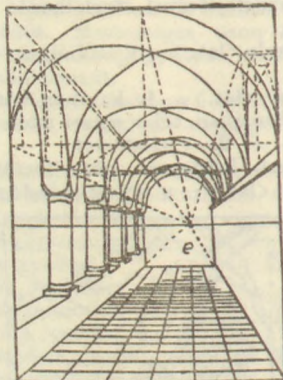
perikópa-könyv : a mise evangéliumait és leckéit tartalmazó liturgikus könyvek gyűjtőnéve; néhány kiváló művészi értékű középkori emléke maradt fenn. (Perikopé (gör.): a Bibliának az adott napon felolvasandó része.)

peripterosz (gör.): egy sor oszloppal körülvelt ókori görög templom.

perisztíliion (gör.), *peristylum* (lat.): 1. görög és római lakóház → *oszlopcsarnokokkal* körülvelt belső udvara. — 2. → *peripterosz* templom körüli oszlopcsarnok. — 3. épület homlokzata előtti oszlopcsarnok (→ *átrium*).

perpendicular style [pöpendikjule sztájl] (ang. 'függőleges stílus'): az angol gótika késői korszakának (1360–1560) stílusa, az egyenes, főképp a függőleges vonal uralkodik benne a hajlított vonallal szemben. A részletek gazdagsága, de ugyanakkor a hideg ünneplésesség jellemzi. Kedveli a → *legyezőboltozatot*. (Az angol gótika korábbi korszakai: → *decorated style* és → *early english*.)

perspektíva (lat.-ból), *távlat* : a festményeken és domborműveken a tárgyak térbeliségének síkban való ábrá-

Perspektíva
(e = enyészpont)

zolás módja. A művész azzal éri el a térbeliség illúzióját, hogy az összes tárgyakat a központi projekció szabályainak megfelelően rövidíti meg. A perspektivikus ábrázolás a reneszánsz festészet nagy vívmánya. Az első perspektivikus konstrukciót állítólag Brunelleschi alkotta 1420-ban. (→ még *lovas-távlat*, → *madártávlat*, → *békaperspektíva*, → *vonaltávlat*, → *levegőtávlat*, → *színtávlat*).

Perszeponé (gör.), *Proserpina* (lat.): a görög-római mitológiában Zeusz és Déméter gyermeke, Hadész (Pluto) felesége, aki őt elrabolta és magával vitte

az alvilágba. Anyja könyörgésére Zeusz megengedte, hogy az év egy részét a földön tölthesse (*Proserpina elrablása*, Rubens festménye, Madrid, Prado).

Perszeusz: a görög mitológiában Zeusz és Danaé fia. Láthatatlanná tevő sisakban, szárnyas cipőkben megölte az alvó → *Medúszát* (*Perseus megöli Medúszát*, Benvenuto Cellini szobra, Firenze, Loggia dei Lanzi.). Fejét Athénének adta, aki azt mellvértjén (aigisz) viselte. *Pegaszosz* segítségével megszabadította Képheusz aithiopiai király leányát, *Andromedát*, akit Poszeidon tengeristen engesztelésére egy sziklához láncoltak. Megölte a leányt fenyegető tengeri szörnyeteget, s jutalmul elnyerte kezét (*Perseus és Andromeda*, Tintoretto, Velence; Tiziano, London).

perszonifikáció <lat.-ból>: → *megszemélyesítés*

perui művészet: kezdete az i. e. 6. századba esik, s így mintegy kétezer esztendőse fejlődésen ment át, mielőtt a spanyol hódítás következtében (1532-től kezdve) elpusztult. Emlékekben leggazdagabb volt a realiztikus alkotásokat létrehozó Chimú [csimu] kultúra, melyet a hódító inkák (→ *inka művészet*) kultúrája követett 1200 körül. Emlékei: hatalmas kötemplomok, ötvöstermek, színes textíliák, ember és állat alakúra formált, festett agyagedények.

perza fajansz: a 12–13. sz.-ban Ragheshben (Rhaga, az Elbrusz hegység tövével) készült, v. az itteni készítményeket utánzó, technikailag és művészeleg kiváló fajansz edények gyűjtőneve. A színes figurális ábrázolások a perza eposzokból és mondákból veszik témáikat; ekkor domborműves, lüstermázás edények is készültek. Újabb fellendülés a 16. sz.-ban következett, a raghesi technikákat a Szefevida-kori udvari művészet ismét felvirágoztatta. Mindkét korszakban művészi burkolócsempék is készültek.

perza fejezet: két, egymásnak hátat fordító bika- v. oroszlánfejvel és néha volutával is díszített oszlopfej.

perza miniatúrafestészet: a perza művészet legmagasabb színvonalú ága. Első korszaka a mongolok uralmával indult meg (1258), akik kelet-ázsiai ele-

meiket vittek a perza miniatúrfestészetbe. Fénykorát Timur uralkodása alatt (1380-tól) élte, tetőpontját a Szefevidák korában, Abbasz sah uralkodása alatt (1586–1628) érte el.

perza művészet: → *Irán művészete*
perza oszlop: → *bázisa* négyzetes talplemezen vájatos → *torosz*, v. kettős talplemezen torosz és felette → *pálcstag*. Törzse eleinte sima, később sűrűn vájatos. Fejezete két egymásnak háttal fordított bika v. oroszlán felsőteste.

perza porcelán: háromféle fajtája: a lágy, kemény és zománcos porcelán. Nagyon sok az átmeneti darab a → *keménycserep* és → *porcelán* között. A zománcos porcelánt vastag mázréteg borítja. A Szefevidák korában (1502–1722) kitűnően utánozták a mohamedán területeknek szánt, kézzel festett kínai porcelánt, amelyet Európába exportáltak és hamis kínai bélyeggel jelöltek.

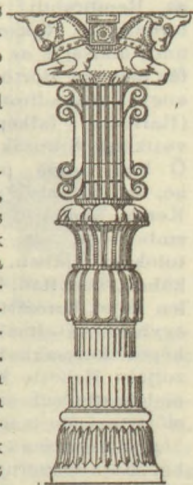
perza szőnyeg: → *keleti szőnyeg*

perza virágos szőnyeg: virágmintával díszített csomózott szőnyeg (16–17. sz.). Ilyenek a → *heráti mintás* és a → *vázás szőnyegek*.

perzsa majolika: a Pessaro közep-olaszko-i városban készített önmás agyagedények gyűjtőneve. A 14. sz.-ban itt csak → *mezzamajolikákat* készítettek. A reneszánsz kori edények között sok a lakodalmi ajándéknak szánt → *coppa amatoria*. Gyakori a pikkelydíz; az edények rajza, színezése és lüstermáza kifogástalan.

pestis-szentek: → *Egidius*, → *Benedek*, → *Krisztof*, → *Rókus*, → *Rozália*, → *Sebestyén* és a → *segítség-szentek*. A középkorban különösen pestisjárvány ellen kérték oltalmukat.

Péter, Szt.: a bibliai legendában András apostol testvére, eredeti neve

Perza oszlop

Pessaro
1771.

Pessaro-i
majolikakajegy

Simon. Jézus nevezte el Péternek, ami sziklát jelent. Az első tanítványok egyike. Halászhajóján Jézust is többször magával vitte (pl. *csodálatos halfogás*, Konrad Witz, Raffaello), jelen volt a csodáteleknél (*Jairus leányának feltámasztása*, Rembrandt, Amsterdam, Rijksmuseum), elkísérte az Olajfák hegyére. Bőrtőnéből angyal szabadította ki (Raffaello falképe a vatikáni Stanzákban).

Szt. Péter

Ő lett Róma püspöke, ill az első pápa Kerek szakállú idős emberként, az apostolok ruhájában, tunikában, mezitláb, fedetlen fejjel, kereszttel, az egyházi hatalmat jelképező kulcsokkal ábrázolják. Mellette kakas, emlékeztetésül arra, hogy a kakasszó előtt tagadta meg mesterét.

petoblebnica : a görög keleti egyházban a vecsernyén használt liturgikus tárgy. tátra rögzített három pohár (búzának, bornak és olajnak), három gyertyatartó gyertyával, amelyek közé szentelt kenyeret (proszforát) tesznek.

petroglüphosz, *petroglyphos* <gör. 'kő + vágás' szóból> : 1. élőlény v. tárgy sziklába vésett v. karcolt képe. — 2. sziklából durván faragott szobor.

pevnyica <or.>, *pevnica* <szerb> : a kántorok énekhelye a görög keleti templomban.

pézmagolyó : a 15. sz.-ban a női övön elhelyezett ötvöstarjú, amelyet illatszerrel töltöttek meg.

Pfalz [pfálc] <lat.—ném.> : 1. királyi, császári v. püspöki palota a középkorban. Virágkora 800—1250 közé esik ; Nagy Károly császársága alatt az egész frank birodalom területén elterjedt épülettípus. Az épületesoportok magja a nagytermet magában foglaló palota (→ *palatium*, 2.), az igazság- és jogszolgáltatás színhelye. Kápolnája sokszor kétemeletes (Aachen : → *kettős kápolna*).

Phaethón : A görög mitológiában atyjától, Hélios napistentől egy napra elkérte kocsiját (Poussin, Berlin). Mikor a lovak a gyakorlatlan ifjú kezét megérezték, megbokrosodtak, eltérítették a napot eredeti pályájától s a föld felé húzták, Zeus villámával sújtotta a nagyravágyó ~t (*Phaethon bukása*, J. Tintoretto képe Modenában).

phallikus ábrázolás <gör.-ből> : a férfi nemzőszervét a természet teremtő erejeként szimbolizáló ábrázolás, a történelem előtti korszakban gyakori.

phallus : → *lingam*

phelloplasztika <gör. 'parafa' szóból> : → *parafa-plasztika*.

Philemon és Baucis, *Philemon és Baukisz* : a görög-római mitológiában öreg, szegény házaspár ; a falu lakói közül csak ők vendégelték meg a földön emberi alakban vándorló → *Jupitert* és → *Mercuriust* (Rembrandt képe, Philadelphia). Hálából az istenek egyedül őket mentették meg a falut pusztító árvízről, s haláluk után egymás szomszédságában álló hárs- és tölgyfává változtatták őket.

Phoebus <lat.>, *Phoibosz* <gör.> : → *Apollón*

Phönix : 1. az egyiptomi mitológiában madár, amely önmagát elégeti és hamvaiból újjáéled. — 2. a keresztény ikonográfiában Krisztus feltámasztásának szimbóluma ; főleg a középkorban ábrázolták gyakran.

phrigiai sapka : → *frigiai sapka*

piano nobile <ol.> : → *főemelet*

pièce rustique [piesz rüsztik] <fr.> : → *Palissy edények*

pièce unique [piesz ünik] <fr.> : unikum, egyetlen darab ; olyan műtárgy (könyv, érem, pénz stb.), amelyből csak egyetlen darab maradt fenn.

piesedzlop <ol.>, *oszlopszék* : 1. szobor, oszlop, v. pillér viszonylag magas, négyoldalú hasáb alakú, párkánnyal koronázott lábazata. Leggyakoribb a római és a reneszánsz művészetben. — 2. lábazat.

piefort, *piéfort* [piéfor], <fr. 'erős lábazat'> : vastag próbaveretű érme. Az érmeK újonnan vésett veretövének kipróbálására rendes vastag lapkán néhány veretet készítettek. Az éremgyűtők szemében a ritkaságok közé tartoz-

nak, különösen azok a darabok, amelyeknek rendes vereteiből egy sem maradt fenn.

Pierrot: az olasz népi komédiák bohóchose, a festészet kedvelt típusa az → *arlecchino* mellett (Watteau, Rouault képei).

pietá (ol. 'szánalom'): a keresztből levett Krisztust ölében tartó és fiát sirató Mária képzőművészeti ábrázolása (Michelangelo szobra a római Szt. Péter templomban).

pietra dura (ol.): → *firenzei mozaik*
pikkelydíz, *écaille* [ékáj] (fr.): halpikkelyhez hasonló elrendezésű rajzos v. plasztikus díszítőanyag. A román építészetben gyakori frizdísztípus. A reneszánsz kor óta az építészetben és az iparművészetben, főként porcelánedényeken elterjedt térkitöltő ornamentika.

piknosztülosz, *pyknostylus* (gör.): Vitruvius meghatározása szerint az alsó oszlopátmérő másfélszeresével, vagyis 5 → *modulus*szal megegyező → *oszloptávoltság*.

piktográfia (lat. 'festett' + gör. 'írás' szóból): → *képrás*

piktúra (lat.): → *festészet*

pilaszer (ol.): → *falpillér*, → *hermapillér*

pilaszerdíz: reneszánsz → *falpillérek* homloksíkján profilált keretben elhelyezett ornamentika: vázából kinövő, vertikális, merev szár mellett csoportosított akantuszindás virág- és levéldísz.

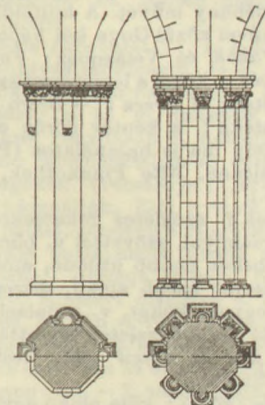
Hasonló díszítőanyag reneszánsz hímezéseken, főképp miseruhák hátlapján gyakori. A szakirodalom is sűrűn összetéveszti a keleti eredetű → *maureszk* és az antik származású → *goteszk* díszítőanyaggal.

pillér (fr.): rendszerint négy- v. sokszög keresztmetszetű függőleges támasz. Építészeti tagozása és díszítése az → *oszlophoz* hasonló.

pillérfő: → *fejezet*

pillérkötég: zömök pillér, amelynek a → *pillérmagok*, bordák, és hevederek, valamint fél- és háromgyedoszlopok

nyalábszerűen veszik körül. A román és gótikus építészet jellemzője.

Pillérkötégek alaprajza és nézete
(Türje és Ják)

pillérmag: → *pillérkötég* középső része, körülötte csoportosulnak a fél- és háromgyed-oszlopok.

pillérszekrény: keskeny, magas, sokfiókos, pillér alakú szekrényke, a 18. sz. második felében kezdték használni. Nálunk *chemisette* néven ismerik; helyes francia neve a → *chiffonière*.

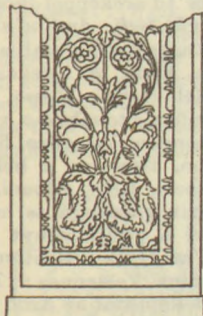
pilon: → *pülon*

pilosz (gör.): a régi görögök kalapszerű fejdísz; néha istenek ábrázolásán is látható.

pilotyizmus: Karl Piloty (1826–86): német festőről elnevezett festői irányzat, amely színpadi hatású, szélsőségesen naturalista, pompázatos, rendszerint hatalmas méretű történelmi képeket alkotott.

Pinacoteca Ambrosiana, Milano: → *Ambrosiana*, *Pinacoteca*, Milano.

Pinacoteca del Museo Nazionale, Nápoly: 1759-ben alapították. A II. világháború után 1957-ben nyílt meg új helyen, a Capo di Monte múzeummal egy épületben. A ~ részére átalakított felső emeletors jelenleg a világ legkorosabb képiállítási épülete. Jelentős 15–18. sz.-i nápolyi festők műveiből álló képgyűjteménye (Colantonio, Andrea da Salerno, Vaccaro, Salvatore Rosa, L. Giordano, De Mura, Solimena stb.), de a többi olasz iskola nevezetes mestereitől is találunk itt remekműveket: Massaccio, Giov. Bellini,

Pilaszerdíz

Tiziano (*Maddalena, Lavinia, Danae*), továbbá Mantegna, Correggio, Parmigianino néhány művét. A külföldi nagy festők művei közül Goya két képe, Brueghel: *Vakok*, és Velázquez: *Vulcanus műhelyében* c. képei a legnevezetesebbek.

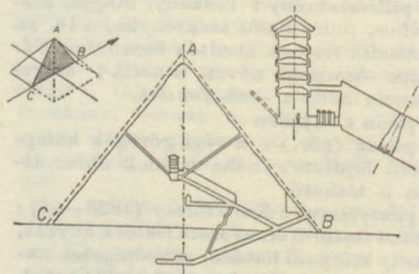
Pinacoteca di Brera: → *Brera*

pinakotéka: a képtár görög elnevezése, amely ma is használatos (Pinacoteca Vaticana, Alte Pinakothek, München stb.).

pinzetek: szögletes rekeszekre osztott, bársonnyal, szövettel v. bőrrrel bevont és bélelt kisebb útiláda, amelyben a rendszerint hasáb alakú, díszes metszett üvegpalackokat, v. a palack- és a hozzávaló pohárkészletet tartották.

pinx, p.: a *pinxit* (lat. 'festette') szó rövidítése.

piramis (gör.): gúla alakú egyiptomi királysír. Magja a királysír kamrája, amelyhez folyosó vezet. Az utóbbi bejáratát a temetés után elfalazták. Kincseskamrája is volt. A ~okhoz rendszerint a királysírral összeköttetésben

Piramis metszete

(Jobb oldalt a strkamra nagytva)

álló sírtemplom is tartozott. A legnagyobb az i. e. 2800 körül épített Kheposz-~ (Gizeh, Kairó mellett), amelynek magassága 146 m.

piramisos sarokátmenet, prizmás sarokátmenet: a 14–15. sz.-i gótikus építészet díszítőeleme: az → *élszedetes*, v. profilált nyíláskeret, pillér v. egyéb tagozat s az alatta levő négyszögletes lábazat közötti átmenetnek piramisalak közbeiktatásával való megoldása.

piscina (lat.): 1. az ókori rómaiaknál általában víztartó, fürdő- v. úszómedence. — 2. alámerítéssel való keresztelés céljára szolgáló nagy medence (→ *ke-*

resztelő medence) a keresztelő kápolnában. — 3. katolikus templomokban az oltár mellett déli falon fülkeszerűen kiképzett vízfelfogó a liturgikus kézművészet.

pithosz (gör.): nagyméretű ókori görög cserépedény, hordó. Élelem (gabona, bor, olaj) tárolására használták.

Pitti, Palazzo, Galleria Palatina, Firenze: A palotát Luca Pitti építtette valószínűleg L. B. Albertivel. 1458-ban kezdték, de 1472-ben az építés megszakadt, s csak 1550-ben fejezték be.

— A képzőművészeti alkotások gyűjtését II. Ferdinánd toscanai nagyherceg kezdte meg a 17. sz. közepén. Az egyre gazdagodó gyűjteményt 1833-ban nyitották meg a nagyközönségnek. A 15. sz. művészetét viszonylag kevés, de jelentős (főleg toszkániai) festő alkotása képviseli (F. Lippi, Botticelli stb.). 16. és 17. sz.-i képei közül számos világhírű. Raffaello 13 művével szerepel (köztük a *Madonna del Granduca* és a *Madonna della Sedia*, továbbá arcképek, X. *Leó pápa* stb.), Tiziano 2 egyházi tárgyú festménnyel és 10 arcképpel (köztük *La Bella, Keszttyús férfi, Aretino* stb.). A képtár egyik kiemelkedő darabja Giorgione *Concerto* c. képe. A toszkánai festők közül A. del Sarto, Rosso, Bronzino, Salviati művei, továbbá a velenceiek közül Tintoretto, Veronese, Sebastiano del Piombo, Bassano, a bolognaiak közül Carracci, Reni, Albani, Quercino képei teszik gazdaggá, és méltó módon egészíti ki a gyűjteményt Rubens 12 vászna, Van Dyck: Bentivoglio bíbornok, valamint Velázquez: IV. Fülöp portréja. A képtárat az Arno folyó fölött átvezetett híres Ponte Vecchio hosszú folyosója köti össze a → *Galleria degli Uffiziali*.

pittoreszk (ol.): festői, festőművész esztétikájára méltó.

plakát (holl.), *falragasz*: nyilvánosan kifüggesztett hirdetés. A művészet keretei közé tartozik, ha a szöveg mellé rajzot, képet is alkalmaznak, v. ha szövegét művészi eszközökkel tervezik meg. Az első illusztrált plakát a 17. sz.-ból való, színes plakát csak 1865 után készült. A → *posztimpreszionizmus* stílus-eszközei nyújtottak lehetőséget kifejlődésére. Egyik megteremtője s egyben legnagyobb hatású, leg-

kiválóbb művelője H. Toulouse-Lautrec (1864–1901) volt. Sokszorosítási technikája sokáig a →*litográfia* volt.

plakett <fr. 'táblácska': kisméretű fém-, többnyire bronzdombormű, rendszerint négyyszögletes kiképzésben; ábrázolás mindig csak az egyik oldalán van (→ *még érme*).

plasztika <gör. 'mintázás' szóból): a szobrászat görög eredetű elnevezése; eredetileg formálást, mintázást jelentett.

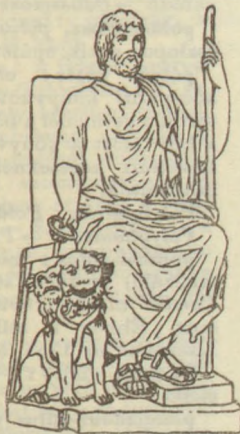
plasztikus stílus: a síkszerű stílussal szemben a formák térbeliségét érzékeltetni kívánó ábrázolásmód.

platereszk stílus <sp. 'ezüstműves' szóból): spanyol építészeti stílus a 15. sz. végén, amely az ötvösművészet aprólékos motívumait használta fel az építészeti dekorációban. A késői spanyol gótikából fejlődött, amelybe az Olaszoból beszivárgó korareneszáns formák és a mór építészet elemei keveredtek.

platüreta, platyreta <gör.): bizánci Madonna-típus, amelynél a gyermek Jézus fél v. egész alakja a fölemelt karokkal álló Mária keble előtt lebeg.

plein air festészet [plener...] <fr.): a természet szabad ég alatt való megfigyelése és ábrázolása, ellentétben a → *műteremfestészettel*, amely a természetet is csak a műterem közvetett v. mesterséges világításában festette. Jelentősége abban rejlik, hogy a festők figyelmét ráirányította a természet színeségére, a napfény és levegő színjátékára. Első művelői az angol R. P. Bonington (1801–28) és J. Constable (1776–1837) voltak. A francia festészetben E. Manet és az → *impresszionizmus*, a magyarban a → *nagybányai iskola* képviselte.

pliant [pliā] <fr.): → *csapószék*
plinthosz <gör.): → *talplemez*
Pluto <lat.), *Hadész* <gör.): a gö-

Plutó
(raja a római Villa Borghese-ben levő szobor után)

rög-római mitológiában Zeusz és Poszeidon testvére, az alvilág ura, felesége Perszeponé.

pluviale <középlat.): 1. a középkorban csuklyás esőköpeny. — 2. a német királyok koronázó palástja. — 3. *vecsernyepalást*: a 13. sz. második fele óta liturgikus ruhadarab a katolikus egyházban; körmenetekben és delutáníjtatosságokon (vecsernye: sláv 'esti ima') használják. Elöl nyitott, harangalakú palást, amelyen a világi esőköpeny csuklyája pajzs alakú díszsé változott (→ *clipeus*). Anyaga selyem, brokát v. bársony. Hímzett díszítése a 17. sz.-ig figurális, azután növényi jellegű.

pódium <lat.): 1. a római → *amfiteátrumok*ban az arénát az ülősoroktól elválasztó alacsony fal. — 2. emelt padló, dobogó.

pagácsaláb: a 16–18. sz.-i nagyméretű szekrények és egyéb bútorok esztergályozott, lapított, gömbös lába.

pagánypénzes kanna: antik érmekkel díszített ötvösművű kanna régi magyar neve (→ *érmes kupák*).

pagányvár: → *földvár*

pohár: → *kehely*

point [puē <fr.): öltés. Összetételekben csipkefajtát v. valamilyen öltésfajtát jelent.

point à l'aiguille [puētálegüij] <fr. 'csúcs, hegy' szóból): a → *varrott csipke* francia neve.

point à la reine [puētálārēn] <fr. 'királynő' szóból): Németalföldre kivándorolt alençoni csipkekészítők által előállított → *varrott csipke*; hasonló, de könnyedebb, mint a → *point de France*.

point à la vierge [puētálá vierge] <fr. 'szűz' szóból): → *fond à la vierge*

point aux fuseaux [puētá füző] <fr.): → *vert csipke*

point clair [puēklēr <fr. 'világos, átlatászó' szóból): → *blondes*.

point d'Alençon [... dalásző] <fr.): → *alençoni csipke*

point d'Angleterre [... dāgletēr] <fr.): 1. brüsszeli rokokó → *vert csipke*; nagy kivitele volt Angliába. — 2. újabb brüsszeli vert csipke; motívumait kézzel varrott pálcikarendszer tartja össze.

point d'Argentan [... dárzsätä] <fr.): → *argentan csipke*

point de Bruxelles [... dö brüsszel] <fr.): brüsszeli → *varrott csipke*.

point de chainette [...de senet] <fr.>: → *láncöltés*

point de Dresde, *point de Saxe* [...dö drezd, dö száksz] <fr.>: leheletfinom batizt alapú, áttört fehér hímzés. A flamand rokokó → *vert csipkék* mintáit utánozza. Szászországban, főképp Drezdában készült a 18. sz. második felében és a 19. sz. elején.

point d'Espagne [...despány] <fr.>: spanyol csipke, színes selyemhímzéssel díszített arany, ezüst csipkeháló.

point de Flandre [pue de flädre] <fr.>: → *flandriai csipke*

point de France [...dö frász] <fr.>: korai, nagyszemű, hatszögű hálós alapú, francia → *varrott csipke*; a 17. sz. végén készítették.

point de Hongrie [...dö ögri] <fr. 'Magyarország' szóból>: halszálkás pásztakból álló, zezug mintás, egész felületet borító selyem- v. gyapjúhímzés, amelyet v. önállóan, árnyalt színváltozatokban v. virágos hímzésű terítők alapjaként alkalmaztak. Bútorhuzatok is készültek ezzel a technikával. A 17. sz. második felétől olasz és francia földön nagyon népszerű. (→ még *parketta*).

point de Marly [...dö mári] <fr.>: selyem-, len-, v. pamutfonálból 1760–70 táján készült hálós alapú → *vert csipke*, a motívumok körül vastag szálú körvonallal v. vert hálós alapon varrott díszítő elemekkel.

point de Paris [...dö pári] <fr.>: → *fond chant*

point de rose [...dö róz] <fr.> *rosalino*, *rosselino* <ol.>: 17. sz.-i velencei → *varrott csipke*; nevét a motívumait összekötő pálcikarendszert díszítő kis rozettákról kapta.

point de Venise [...dö venisz] <fr.>: → *velencei csipke*

pointe sèche [puét szes] <fr.>: → *hi-degtű-eljárás*al készített rézkarc.

pointillées [puéti] <fr.>: bőrdíszítésnél használt dúc, amelyen a minta apró pontokból tevődik össze.

pointillizmus <fr.-ból>: az → *impresszionizmus* és főként a → *neoirimpreszionizmus* festőinek az az eljárása, hogy a színeket apró foltok v. pettyek alakjában rakják fel egymás mellé a vászonra (→ még *divizionizmus*). A ~ fő képviselője G. Seurat (1859–1891).

point noué [...nué] <fr. 'csomózott' szóból>: 1. gomblyuköltés. — 2. szőnyegcsomó. — 3. csomózott szőnyeg.

point tiré [...tiré] <fr. 'húzott'>: → *punto tirato*

Poldi Pezzoli, Museo, Milano: → *Museo Poldi Pezzoli*, Milano.

polielei: templomi csillár neve a görög keleti egyházban.

poligonális szentély <gör. 'sokszög' szóból>: a szabályos sokszög néhány oldalával záródó → *szentély*. Leggyakrabban a nyolcszög három, ill. öt oldalával záródó típus. A görög templomok sajátossága.

polikrómia <gör. 'sok + szín' szóból>: sokszínűség; az épület színezése v. falainak különböző színű anyagokból való felrakása, ill. burkolása, továbbá a szobrok színezése (az ókortól kezdve a középkor végéig).

poliptikhon, *polyptichon* <gör.>: több mint kétszárnyú szárnyasoltár.

polittico <ol.>: → *szárnyasoltár*

poltrone <ol.>: karosszék.

Polüphemosz, *Polyphemos*: a görög mitológiában Poszeidon tengeristen fia, küklopsz, egyszemű óriás. Szerelmes volt *Galathea* tengeri istennőbe, aki visszautasította. Ezért bosszúból megölte *Galathea* szerelmét, *Akisz*t (A. Carracci freskója a római Palazzo Farnesében). A vándorlásai során oda-
vetődő → *Odüsszeusz* megvakította ~t.

polüsztylosz, *polystylos* <gör.>: sokoszlopos antik épület.

pólyás kötés: erős bőrből készült középkori könyvkötésfajta. A könyvtestet a gerincnél a bőrhöz hozzavarrták, a bőr fölött a könyvet szij fogta össze. Levéltári kötéseknél a 16–17. sz.-ig használták.

Polyhymnia, *Polámnia*: → *Múzák*

Polyphemos: → *Polüphemosz*

pombal-stílus: neoklasszikus (klaszszicizáló) portugál stílus, amelyet S. J. *Pombal* mári (1699–1782) honosított meg. Ebben a stílusban épült újjá Lisszabon az 1755. évi földrengés után.

Pomona <lat.>: → *Vertumnus és Pomona*

pompador-stílus [pöpádur ...] <fr.>: XV. Lajos francia király (ur. 1715–74) korabeli rokokó népszerű elnevezése. Pompador márikinő, a király kegyenc-

nője nevét viseli, bár ő maga valójában inkább a klasszikus stílus kedvelte.

pompeji stílus: az i. sz. 79-ben a Vezuv kitörése következtében eltemetett Pompejben kiásott épületek falfestményeinek négy típusát képviselő stílusa. — Az 1. v. *inkrusztációs stílus* (?—i. e. 80) márványlapokat utánzó tarka vakolattal borítja a falakat. A 2. v. *építészeti stílus* (i. e. 80—i. sz. 10) fény- és árnyékhatásokkal plasztikussá tett épületrészeket, festett ablaknyílásokból v. oszlopközökből látható kilátásokat fest a falakra. A 3. v. *ornamentális stílus* (i. sz. 13—50) a falakat díszítésekkel ellátott síkokra osztja, amelyek keretül szolgálnak a közepükön levő képek számára. A 4. v. *dekoratív stílus* (i. sz. 63—79) felbontja a falakat fantasztikus épületrészek, kilátások, elszórt alakok illuzionista módon való ábrázolásával.

pomum calefactorium <lat.-ból>:

→ *kézméletű*

poncolás <ol. 'szür' szóból>: ötvös-művek felületét borító, egyértelműen ismétlődő díszítés készítése oly módon, hogy a poncoló bélyegzőbe v. verőőbe vésett mintát ismételten rányomják, ill. kalapáccsal ráverik az ötvöstágyra.

Pongrác, Pancratius: a keresztény legenda szerint frigiai származású ifjú, nagybátyjával Rómába költözött. Mindketten megkeresztelkedtek és vértanú halált haltak. Pongrácot a Via Aurelián lefejezték. Attributumai: palmaág, a mártírok koronája és kard.

pongyeloki fajansz: a Gömör megyei Pongyelok községben (Szlovákia) a 18. sz. végén működő műhely készítményeinek gyűjtőneve. A jó minőségű edények a → *holcisi fajanszok* hatását mutatják.

pontozás: 1. a szobrászatban az agyagmodell méreteinek átvitele a megmunkálendő köre. — 2. a grafikában a metszet nyomólapjának megmunkálása, pontozókalapáccsal és pontozóvassal, a háttér kitöltésére v. az árnyékolás felvitelére.

pontozó modor: a → *rézmetset* készítésének egyik eljárása, amelynél a művész vonalak véssé helyett rövid vastag tűvel pontocskákat ver a rézlemezbe. Magában ritkán használják, többnyire a metszéssel v. vonalas karccal kombinálják.

porcelaine tendre, pâte tendre [porzlen tádr, pát tádr] <fr.>: → *lágyporcelán*.

porcelán: a kerámiai termékek egyik fajtája. Neve az olaszok által *porcelonak* nevezett tengeri kagylótól származik. Földpát, kvarc és kaolin keverékéből készül; keménységét az anyagok aránya határozza meg. Kétszeres étéssel készül, gyakran festik. Kiegetve áttetszően fehér. Van máz nélküli (→ *biscuit*) és mázas ~. Az utóbbinak három fajtája: 1. a → *lágyporcelán* üvegszerű, törékeny anyag; kaolinmentes keverékből készül, tehát valójában nem is ~; 2. az ehhez hasonló → *kinai porcelánban* kevés kaolin van; lágább, kevésbé tartós, de könnyebben formálható és díszíthető az európainál; 3. a → *keményporcelán* nagyobb arányban tartalmaz kaolint, kiégetéséhez nagyobb hőfok szükséges; a legtöbb európai ~ ilyen. — Kinában már az i. sz. 3. sz.-ban gyártottak ~ szerű anyagot, a 7. sz.-tól pedig valódi ~ t. Itt az évszázadok folyamán a megmunkálásnak és a díszítésnek számos módját találták fel. Az arabok közvetítésével hozzánk jutott példányok után először a portugálok hozták be ~ t 1508-ban Európába. A készítés módját azonban nem sikerült ellesni. A német F. J. *Böttger* (1682—1719) a 18. sz. elején feltalálta a ~ készítés technikáját és 1710-ben manufaktúrát alapított Meissenben (→ *Böttger-porcelán*). Ezt követte gyors ütemben számos manufaktúra alapítása: Wien (1717), Velence (1720), Capo di Monte (1736), Vincennes-Sèvres (1740—53), Szentpétervár (1744, vezető D. I. *Vinogradov*), Höchst (1746, J. P. *Melchior*), Neudeck—Nymphenburg (1729—1761, *Bustelli*), Berlin (1751, C. *Wegely*), Worcester (1751), Fürstenberg (1753), Frankenthal (1755, P. *Hannong*), Ludwigsburg (1758), Nápoly (1771), Koppenhága (1779), Chelsea (18. sz. vége felé). A tárgykörhöz tartozó további cikkeket → *altwien porcelán*, *arita porcelán*, *aubergine porcelán*, *berlini porcelán*, *Buen-Retiro porcelán*, *Capo de Monte-porcelán*, *Chantilly porcelán*, *Chelsea-porcelán*, *cseh porcelán*, *csontporcelán*, *frankenthal porcelán*, *fuldai porcelán*, *fürstenbergi porcelán*, *he-*

A legrűbűbű és legfontosabb eurűpai porcelánműhelyek

rendi porcelán, hirado porcelán, japán porcelán, jezsuita porcelán, kaolin, kobalt, koppenhűgűi porcelán, lang-jao, lűdwűgsbűrgűi porcelán, manda-rin-porcelán, Medici porcelán, moszkvai porcelán és fajansz, muffel-festűs, nymphenburgűi porcelán, parian, pűte sur pűte, proskavi porcelán és keműnycaerűp, regűci porcelán és keműnycaerűp címszavak alatt.

porcelánfűld : → kaolin

porfir <gűr. 'bűbor' szűbűl> : műj-vűrűs színű, nagyon keműny, kristűlyos, vulkanikus kűzet, amelynek aprűszemcsűs-űveges anyagűba kűlűnbűzű színű kvarc-, fűldpűt- stb. kristűlyok űgyazűdtek be. Az űkortűl kezdve nagyműretű műtűrgyak anyagűal szűlgűlt.

pornogrűfia <gűr. 'űtcai nű + leírűs'> : szemeremsűrtű, parűzna rajzok, kűpek, fűnykűpek, v. irodalom.

porozsűvűg boltozat : kis feszűtűvűl-sűgű, egűszen lapos űvkeresztmetszetű vasfűdűmgerendűk kűzűtt feszűlű űjkori → dongaboltozat.

portűle <lat.> : templomok, kűzűpűletek, palotűk diszes kikűpzűsű fűbejűrata, kapuzata.

portatűle <lat. 'hordoz' szűbűl> : → hordozhatű oltűr

porta triumphalis <lat.> : → diadal-kapű

portikus, porticus <lat.>, szűta <gűr.> :
 1. oszlopcarnok mint űnűllű űpűlet. —
 2. űpűlet fűhomlokzata elűttű nyűlt → oszlopcarnok.

portor <ol. 'aranyat hozó'>: arany-sárga ereszű fekete márványfajta, amelyet a 18. sz.-ban igen kedveltek; → *komódok* és → *konzolasztalok* fedőlappját készítették belőle.

portré, portrai (fr.): → *képmás*

Portugália művészete: A *román stílus* legszebb építészeti emléke a coimbrai székesegyház (12. sz. vége). A *gótikus stílusban* épített templomok közül legjelentősebb az A. *Domingues* (?-kb. 1402) által épített batalhai S. Maria da Victoria apátsági templom. A középkori szobrászatot jórészt a síremlékek képviselik. Az első ismert jelentős festő N. *Gonçalves* (15. sz.). A *Sansovino* (1460–1529) olasz építész és szobrász liszaboni működése (1491–99) fellendülést hozott ~ben, amely a portugál reneszánsz, az ún. → *Mánuel-stílusban* érte el csúcspontját. E korszak legjelesebb építészé João de *Castilho* (16. sz.) volt. A 18. sz. második felében a szobrászat legtehetségesebb képviselője *Joaquim Machado de Castro* (1731–1822). A 18–20. sz. portugál művészete nem alkotott kiemelkedőt.

Portugália művészeti múzeuma: Lisboa → *Museu Nacional de Arte Antiga*

Poszeidón <gör.>

Neptunus <lat.>: a görög mitológiában Zeus testvére, a tenger istene. Három ágú szigonyával földrengést és tengeri vihart idézhet elő. Felesége a nereidák közül való *Amphitrité*. Kísérétéhez tartoznak a tritonok és a nereidák (*Neptunus és Amphitrité*, Rubens).

posztamens, helyesen *posztamentum* <lat.>: talapat, amelyen szobor, váza v. oszlop áll; rokonértelmű a → *piesdesztállal*.

posztimpresszionizmus: azoknak a különféle művészeti irányzatoknak összefoglaló neve, amelyek felhasználták az → *impresszionizmus* tanulságait, de a művészi kifejezést többé-kevésbé más eszközökkel igyekeztek elérni. Jellemző rájuk a szabad ecsetkezelés, a helyi

színek kedvelése, a zártabb, ritmikus, sőt néha megszerkesztett kompozíciókra való törekvés. Elsősorban P. Cézanne konstruáló, P. Gauguin dekoratív és V. van Gogh expresszív és a → *nabis* csoport munkásságát sorolják ide. Áramlatai átvezetnek az → *expresszionizmus*-ba, a → *kubizmus*-ba és a → *Jugendstílus*-ba.

posztócsarnok, Gewandhaus, Tuchhalle <ném.>: a posztócséhek székházai, amelyekben raktár- és elárúsító helyiségek, továbbá a társas összejövetelek céljaira termek voltak; a német reneszánsz építészetben szép emlékei maradtak.

pot-pourri váza [potpuri] <fr.>: a 18. sz.-ban divatos, áttört fedelű illatpárolgató díszedény. Anyaga kerámia v. fém.

Prado, Museo del, Madrid: Alapítási éve 1819, de a múzeum alapjait volta-képp még III. Károly rakta le a 18. sz. végén (építésének kezdete 1785). A spanyol festőművészet: El Greco (*Keresztrefeszítés*), Velázquez (arcképek, *Las Meninas, Vulkan műhelyében, Szt. Antal és Szt. Pál, Mária megkoronázatása*) és Goya, valamint Morales, idősebb Herrera, Murillo, Zurbarán, Alonso Cano remekműveinek gyűjteménye, ezenkívül az olasz és egyéb európai művészek (Fra Angelico, Mantegna, Raffaello, Giorgione, Tiziano, Tintoretto, Veronese, Correggio, Andrea del Sarto, R. van der Weyden, Rubens, Jordaens, Van Dyck, Dürer, Poussin, Claude Lorrain stb.) kiváló műveit őrzi. Átépitése (1923–52) alkalmával 16 teremmel növelte tárait. Modern képtára főleg a 19. sz.-i alkotásokban gazdag.

Pradzsnaparamita, Prajmaparamita: a lámaista buddhizmus szerint → *Adibuddha* saktija v. felesége, aki lótusztrónuson ül, → *dhjanászana* ülés módjában.

praetorium <lat.>: 1. az ókori római → *castrum* közepén álló parancsnoksági épület. — 2. az ókori római provinciákban helytartói épület.

predella <ol. az ófeltnemet 'deszka' szóból>: oltárpole; a gótikus → *sárnyasoltárnak* a → *mensára* támaszkodó alsó része. Felirat, domborművek v. kis festmények díszítik.

Poszeidón

prehisztórikus korszak, történelem előtti korszak : → őskor (részleteiben → kőkör, → bronzkor és → vaskör).

prekolumbiánus művészet : → Kolumbusz előtti művészet

preraffaelizmus : 19. sz.-i angol festői irányzat. 1848-ban néhány fiatal angol festő — W. H. Hunt (1827—1910), J. E. Millais (1829—96), D. G. Rossetti (1828—82) — az akadémikus természet-utánzással szemben a keresetlen természetességre, az érzés mélységére, dekoratív hatásra törekedett. Ezt a Raffaello (1483—1520) előtti olasz festészetben, a → quattrocentoban vélték megtalálni, ezért nevezték el a némiképp a → nazarénus festőkkel rokontörekvésű, a szimbolikus, misztikus témákat kedvelő csoportjukat „Pre-Raphaelite Brotherhood”-nak [prírefaelájt bradó húd]. Bár a csoport 1851-ben feloszlott, hatása nagy volt, főleg az iparművészetre és a nyomdászati grafikára (pl. W. Morrisra, 1834—96). A ~ a → szecessziós stílus egyik előfutárának tekinthető. Az irányzat teoretikusa és irodalmi szószólója J. Ruskin (1819—1900) volt; a körrel kapcsolatban álló írók Rossettin kívül W. Morris és A. C. Swinburne.

presbitérium, presbyterium (gör. 'gyülekezet' szóból) : papok részére fenntartott hely a → szentélyben.

presepio (ol.) : a gyermek Jézus ábrázolása a betlehemi jászolban, gyakran barlangban Máriával, körülöttük a pásztorok és a Bibliában szereplő állatok.

prima-festés : → *alla prima* festésmód.

primitív művészet : 1. Közép- és D-Amerikában a csendes-óceáni szigeteken, Afrikában, az ázsiai sztyepekken és a sarkvidéken élő, a társadalmi fejlődésben visszamaradt népek (indiánok, malájok, polinézek, melanézek, négerék, eszkimók stb.) jelenkori művészete. Szobrászata fából, agyagból, ritkábban kőből készült isten- és ősszobrokat, állatfigurákat alkot, gyakran a stilizáltság és az absztrakció igen magas fokán (négerplasztikák). A festészet legtöbbször a használati tárgyak díszítésére szorítkozik. Minden természeti népek fejlett → ornamentikája van. Építészete jelen-

téktelen. — 2. látszólag primitív, valójában csupán a naturaliztikussal ellentétben álló művészet, különösen a 14. sz.-i Németo.-ban, Franciao.-ban és Olaszo.-ban. — 3. A modern művészetelméletben : → *naiv művészet*.

prizmás sarokátmenet : → *piramisos sarokátmenet*

próbagy : → *fémjegy*

próbalenyomat, próbanyomat : rézmet-szetről, néha rézkarceről munka közben készített levonat, amelyről a művész megállapítja, hogyan dolgozzék tovább. A próbalenyomatok a lemez különböző állapotát (→ *état*) tükrözik; az olyanokat, amelyekben még nincs rajta a művész neve, → *avant-la-lettre*-nek, a → *szignatúrával* ellátottakat → *après-v.* → *avec-la-lettre*-nek nevezik.

Procopius, Prokopij, Szt. (?—1053) : 1. bencés szerzetes. A keresztény legenda szerint kolostort alapított és apát lett. Remeteként, apáti bottal, könyvvel, kereszttel ábrázolják, láncra fűzött v. ekébe fogott ördöggel, hozzá menekülő szarvassal. — 2. Diocletianus császár korában katona volt Caesareában. A legenda szerint megterése után Palesztina első mártírja lett. A görög keleti egyház egyik népszerű szentje.

profán művészet : világi, nem vallásos tárgyú, nem egyházi művészet.

proféták : a bibliai legendában az Ószövetség egyes fejezeteinek szerzői. Jövendöléseik Jézusra és a messiási időkre vonatkoznak. Az ábrázoló művészet a négy nagy profétát (Izaiás, Jeremiás, Ezekiel és Dániel) a négy evangélistával, v. a négy egyház-atyával, máskor a → Szibillákkal állítja szembe. A 12 kis profétát (Hoseas, Aggeus, Zakariás, Malakiás, Joel, Ámos, Abdiás, Mikeás, Náhum, Jónás, Habakuk, Szfonuziás) gyakran a 12 apostollal párhuzamosan ábrázolják. — Ábrázolásuk a Szentírásból vett attributumokkal történik, a kép alá pedig gyakran a rájuk vonatkozó aláírás kerül. *Illés* karddal, gyermekkel v. tüzes kocsival *Illés mennybemenetele a tüzes kocsival*; J. Tintoretto freskója *Velenceben*; *Elizeus* kétfejű sással, *Ezsaiás* fűrésszel, *Dániel* két oroszlán között (Paris Bordone képe, Velence),

Jónás hajóval v. hajó belsejében jelenik meg (idősebb d. J. Brueghel képe, Bécs, Kunsthistorisches Museum). A ~ keleti szokás szerint hosszú ruhát viselnek, szandált hordanak, s ezekben általában pergamentekeretet tartanak. Keresztelő **Szt. Jánost**, az Ószövetség utolsó prófétáját, teveszór ruhában, bőrvélvel ábrázolják; igen gyakran szárnya is van.

profil <ol.>, **oldalnézet**: 1. a festészetben és a domborműveken az arc oldalnézetben való ábrázolása. — 2. előreugró építészeti tagozat (→ **párkány**, → **nyíláskeret**, → **borda** stb.) keresztmetzetének idomvonala.

profilált: tagolt.

profiltéglá: ablakok, ajtók, tagozott béléteinek, párkányoknak s általában építészeti tagozatoknak alakítására szolgáló → **idomtéglá**.

Prokrisz: → **Kephalosz**

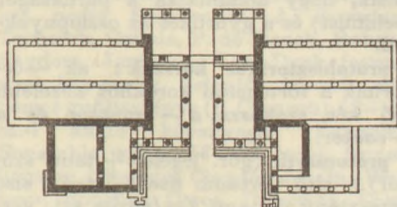
Proletkult, **Proletárszaka kultura** <or. 'proletár kultúra'>: 1917 szeptemberében alapított kulturális-felvilágosító szervezet. Vulgáris marxista elvektől vezetett teoretikusai (A. A. Bogdanov, V. F. Pletnyev) tévesen azt vallották, hogy a proletariátus művészetének az irodalom, a színjátszás és a képzőművészet terén el kell vetnie a múlt klasszikus művészeti hagyományait, és úgy szólván laboratóriumi úton „tisztá proletár kultúrát” kell alkotnia. Lenin élesen elítélte a ~-mozgalmat. A 20-as évek közepén a ~-szervezetek a szakszervezetek irányítása alatt működtek és 1932-ben felbomlottak.

Prométheusz <gör.>, **Prometheus** <lat.>: a görög-római mitológiában titán, az emberi kultúra megteremtője, aki ellopta az isteni tüzet az égből az emberek részére. Ezért büntetésből Zeusz a Kaukázus sziklájára láncoltatta, ahol egy sas naponta újra kinövő máját marcangolta (**Leláncolt Prometheus**, **Salvator Rosa**). Héraklész a madarat megölte és ~t megszabadította.

pronaosz <gör.>: az ókori görög templom oszlopos előcsarnoka: ökeresztény templomban megfelelője, → **bazilika** narthexe.

proporcio <lat.>, **arányosság**: a műtárgy részeinek egymáshoz és az egészhez való viszonya (→ még **arany metszés**).

propülaia, **propylaia** <gör.>: monumentális épületesoportokhoz vezető ó-

Propülaia

kori görög oszlopos kapuépítmények. Leghíresebb az athéni Akropolisz ~ja.

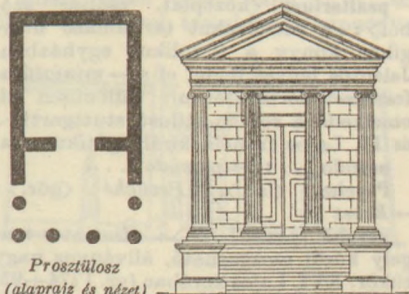
Proserpina <lat.> → **Perszephone**

proskai porcelán és keménycserép: a sziléziai Proskauban 1763-tól 1850-ig működő üzem készítményei; fellendülését → **holicsi fajanszmunkások** is elősegítették. Állítólag a → **keménycserép** nyomtatott díszítő eljárást Holicon tanulták; a → **Hanong-fajanszok** virágdekorációs hatása is ezen az úton érvényesült a proskai edényeken.

prospekt <lat.-ból>: → **látkép**

proszkénion, **proskenion** <gör.>, **proscenium** <lat.>: 3–4 m magas emelvény a színpadtér hátsó épülete előtt; az antik színházban a tulajdonképpeni színpad.

prosztylosz, **prostylos** <gör.>: antik görög templomtípus, egyik keskenyebb homlokzata előtt oszlopsorral.

Prosztylosz
(alaprész és nézet)

prothesisz <gör.>: → **pastoforium**, 3.

protodór <gör. 'legelső + dór'>: egyiptomi építészeti rend, az i. e. 2500–1600 körüli időben, amelyet J. F. Champolion (1790–1832) francia archeológus nevezett így, mert a dór építészeti rend

óstípusát látta benne. A görög dór oszlop az egyiptomi ~tól csak abban különbözik, hogy alkalmazza a párnatagot (echinust) és a gyűrűket az oszlopnyaknál.

protohisztórikus korszak: az → *őskor*nak a történelmi korokhoz közelebb eső két szakasza, a → *bronzkor* és a → *vaskor*.

protomartír <gör. 'legelső + tanú' szóból>: első vértanú. Szent István első keresztény vértanú (→ *István*, szt. vértanú).

protomoteca: mellszobrok gyűjteménye, pl. a római Capitóliumi Múzeumban.

protoreneszánsz, előreneszánsz: antik formák felhasználása az építészetben a → *reneszánsz* előtti időben. Nem tévesztendő össze a 15. sz.-i korareneszánszsal (→ *quattrocento*).

prototípus: ősalak, őspéldány, mintakép.

proveniencia <lat.-ból>: valamely műtárgy eredete, származása, keletkezési helye.

provinciális <lat. 'vidék, gyarmat' szóból>: nagy művészeti stílusok helyi, vidékies változata.

prütaneion, prytaneion <gör. > *prytaneum* <lat.>: a városi tűzhelyet magában foglaló ókori görög városi középület; itt történt az idegen követek, v. a városi közügyekben érdemeket szerzett polgárok megvendégelése.

psalterium <középlat. 'zsoltár' szóból>: a zsoltárokat tartalmazó liturgikus könyv a katolikus egyházban. Jelentős helyet foglal el a → *miniaturafestészet* történetében; különösen kiemelkedő a román stílusú stuttgarti ~ és II. Lajos francia király gótikus ~a.

pseudo ... : → *pseudo* ...

Psyche <lat.>, *Pszühé* <gör.>: → *Erosz*

psyché [psziisé] <fr.>: vízszintes tengely körül mozgatható, állványos nagy tükör. XVI. Lajos korában (ur. 1774–93) jött divatba; Lajos Fülöp uralkodása alatt (1830–48) kiszorította a tükörös szekrény.

pseudo ... <gör.>: összetételekben, ál..., nem valódi.

pseudobazilika: → *álbazilikás elrendezésű* templom.

pszeudodipterosz, pseudodipteros <gör.>: ókori görög áldipterosz (→ *dipterosz*) templom, amelyek belső oszlopsorát a → *cella* falához támaszkodó féloszlopok v. pilaszterek helyettesítik.

pszeudo-klasszikus: álklasszikus; így nevezik a görög és római műalkotások gyenge utánezatait.

pszeudo-opiszthodomos pseudopiszthodomos <gör.>: → *féloszlopokkal és antékkal* képzett látszatarchitektúra, amelynek eleje → *ante-templomot*, hátsó fele ante- v. prosztülosz templomot mutat.

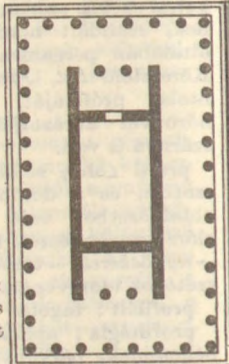
pszeudoperipterosz, pseudoperipteros <gör.>: antik görög templomtípus, amelynél a → *cellafalakat* kívül féloszlopok díszítik.

pszeudoprosztülosz, pseudoprosztülosz <gör.>: egyik keskenyebb külső oldalán féloszlopokkal díszített antik templom.

Ptah: az egyiptomi mitológiában a világosság istene, az ég ura, az összes lények alkotója, az igazság ura. Rendszint pólýás gyermek v. mómia alakjában, kezében keresztrel (az élet jelképe) v. kormánypálccával ábrázolják. Az egyiptomi irodalom szerint ő az első, aki a világtól jött; ezzel függ össze az a szokás, hogy néha békaféjjel ábrázolták. A békáról ugyanis azt hitték, hogy közvetlenül az iszából keletkezik, s így szimbóluma az önmagától való keletkezésnek. Néha tisztelete összeolvad Oziriszéval: ilyenkor karvalyfejjel ábrázolják.

pteróma <gör.>: az ókori görög templom → *cellója* körüli oszlopos körüljárók kögerendákból és lemezekből álló fődéme.

puff, pouf <fr.>: letűzdelten kárpitozott, támla nélküli kerek szék.

Pszeudodipterosz

Ptah

pulpitum <lat.>: az antik színházban a → *proszkénion* középső része.

punto <ol.>: öltés, csipke.

punto a fogliami [. . . á foljiami] <ol. 'lomb' szóból>: levélornamentikás, varrott olasz csipke.

punto a fuselli <ol.>: → *vert csipke*

punto in aria <ol. 'levelő' szóból>: → *varrott csipke*

punto riccio: → *száróltés*

punto tirato, tela tirata <ol.> *point tiré* [puš tiré] <fr.>: áttört hímzés; az alapanyagnak csak egyirányú szálait húzzák ki az előírt minta szerint, és az így keletkezett hálóba geometrikus mintát hímeznek.

purizmus <lat. 'tisztas' szóból>: **1.** a teljes stílustisztaságra való törekvés a műemlékvédelemben. Ennek a túlzó irányzatnak esett áldozatul számos műemlék; a századvégi műemlék-helyreállítások alkalmával az épület különböző korokban létesült művészi részleteit v. berendezéseit eltávolították (pl. barokk kori freskóit lemeszelték, ha azok a helyreállítás számára kijelölt stílussal nem voltak azonosak). — **2.** A. Ozenfant és Le Corbusier által alapított művészeti irány, amely a kubizmus útján tovább haladva az abszolút objektív konstruktivitás festői lehetőségét kereste. Elméleti lapjuk az → *Esprit nouveau* (1920) volt.

Puskin Képzőművészeti Múzeum, Állami, Goszudarszvennij Muzej Puskina, Moszkva: a Szovjetunióban a leningrádi Állami Ermitázs után a második helyet foglalja el. A 19. sz. közepe óta kialakult gyűjteményében főleg az ókori Kelet, az antik világ és Ny-Európa művészeti emlékei jelentősek. Az Októberi Forradalom után a volt Rumjancev Múzeum festmény-, metszet- és rajzanyagával, valamint állami és volt magángyűjtemények remekműveivel gyarapodott. Ókori egyiptomi gyűjteménye világhírű. Ókori keleti és római gyűjteményében az antik világ leghíresebb szobrainak gipszmásolatain kívül freskómásolatok, eredeti görög és etruszk terrakották, vázák vannak. Képtára rendkívül gazdag ikonokban. Az olasz reneszánszot Botticelli, Perugino, Giulio Romano, Sebastiano del Piombo, Veronese stb. művei, a 17–18. sz. olasz

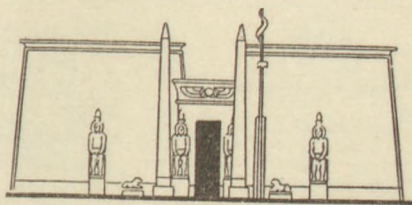
mestereit G. B. Tiepolo, Guardi stb. művei, a 17. sz. spanyol festőit Greco, Ribera, Murillo, a németalföldi mestereket pedig Rembrandt, J. Ruysdael, Terborch, Ostade, P. de Hooch, Rubens, Snyders, Jordaens, Van Dyck festményei képviselik. Jelentős 15–16. sz.-i német gyűjteménye (L.Cranach), 18–19. sz.-i angol képanyaga (Reynolds, Constable stb.), 17–19. sz.-i francia képtára (Poussin, Claude Lorrain, Watteau, Boucher, Corot, Delacroix, Courbet, Millet, Renoir stb.). Itt őrzik a barbizoni iskola alkotásainak egyik legnagyobb gyűjteményét, valamint a modern francia festők (Monet, Gauguin, Picasso stb.) néhány fő művét. Jelentős grafikai, rajz- és metszetgyűjteménye is (Rembrandt, Repin, továbbá kínai, japán, keleti és szovjet művészek alkotásai). Numizmatikai osztálya igen gazdag. Gyűjti a népi demokratikus országok mőtárgyait is.

pusztatú-eljárás: → *hidegtű-eljárással* készített rézkarc.

putto <ol.>: ruhátlan, pufók, néha szárnyas gyermek ábrázolása, főleg a reneszánsz és a barokk idején (→ még *amoretto*).

Pygmalion: a görög mitológiában híres szobrász, aki beleszeretett egyik szobrába, amelyet kérésére Aphrodité életre keltett (Goltzius rézmetszete, Boucher képe Leningrádban).

pülon, pylon <gör. 'kapu'>: **1.** az ókori egyiptomi templomok kapuépít-

Pülon

ménye; két hosszúkás, téglalap alaprajzú, külső oldalán felfelé keskenyedő csonkgúla alakú faltömb között elhelyezett, alacsonyabb kapubejárat. Felülete legtöbbször festett reliefdíszítéssel borított. — **2.** hatalmas méretű pillér.

püspöki jelvények : a keresztény ikonográfiában püspöki ornátusban, püspöksüveggel, pásztorbottal jelennek meg az egyházatyák, érsekek, püspökök, apátok (pl. Szt. Adalbert, Benedek, Dénes, toulousei Szt. Lajos stb.). A visszautasított püspökség jelképeként földön heverő püspöksüveget és pásztorbotot Szt. Bernát, Brunó, aquinói Szt. Tamás stb. lábánál ábrázolják.

püspöki trón : a katolikus székesegyház szentélyének → *evangélium* oldalán álló lépcsős talapzatú, → *baldachinos*, beépített díszes ülőhely. Használata a → *katakombák* korára vezethető vissza. Korai emlékei elefántcsontból v. márványból készültek. A → *leckeoldalon* álló egyszerűbb, hordozható ülőhelyet, a *faldistoriumot* magasabb rangú egyházi funkcionárius jelenlétében használja a püspök.

püspöksüveg, *infula* (lat.), *mitra* (gör.) : a 11. sz.-tól a katolikus főpapi méltóság egyik jelvénye. Csúcsos végződésű egyenlő elő- és hátlapból áll, a háton lelógó két rojtos végű szalaggal. A 13. sz.-ig alacsony, később fokozato-

san magasodik. Díszítésére korábban figurális, a 16–17. sz.-tól növényi rajzú

Püspöksüveg

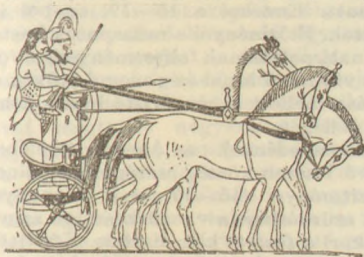
hímzést alkalmaztak. Gyakori a gyöngy és drágaköves ékítmény.

Pygmalion : → *Pügmalion*

Q

quadratura <lat.>: **1.** → négyzöges rendszer. — **2.** kolostorudvar → kerengővel övezett négyzetes tere.

quadriga <lat.>: kétkerekű, négy-

Quadriga (görög vázákép után)

lovas ókori díszkocsi. Gyakran alkalmazták díszítményként a diadalívek tetején (→ még *biga*).

quadrivium <lat. 'négyes út': → szabad művészetek

quaterna <lat. 'négyzeres': négy-négy lapból összefűzött pergamenfüzet. A kisázsiai Pergamonból terjedt el; belőle fejlődött ki a pergamenkódex, a mai könyv elődje.

quattrocento [kvátrociento] <ol. 'négy-száz': az olasz művészettörténetben a 15. sz. elnevezése; a korareneszánsz művészete kb. 1420-tól 1490-ig.

Queen Anne-style [kuín en sztájl] <ang.>: → *Anna-stílus*

Queen Elisabeth-style, [kuín elizobesz sztájl] <ang.>: → *Erzsébet-stílus*

Queen's Ware [kuinz uő] <ang. 'a királynő számára készült áru': → *Wedgwood-edények*

Queen Victoria-style [kuín viktórie sztájl] <ang.>: → *viktóriánus stílus*

R

Ra: az egyiptomi mitológiában a napisten. Sokféle alakban ábrázolták. Szimbóluma a szárnyas nap. (→ még *Ammón*)

raccourci [rákurszi] <fr.>: → rövidülés

rács: védő, elhatároló és egyúttal díszítő szerkezet. Anyaga fa, márvány, kő, kovácsoltvas. Az utóbbi a nyugati művészet vasművességének legszebb emlékeit szolgáltatja (barokk park~, kapu~, erkély~). A mohamedán művészetnek márvány- és farácsok (→ *musarabij*) a jellemző alkotásai.

rácsmustra: a díszítendő felületen különféle (mértani, növényi stb.) elemekből szerkesztett háló, amelynek azonos v. ritmikusan változó nagyságú mezőiben helyezkednek el a további díszítőelemek. A textil- és kerámia-dekorációban gyakori. (→ *végtelen minta*)

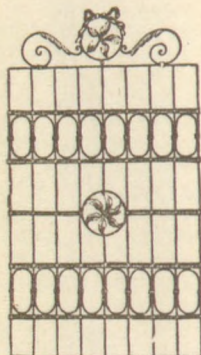
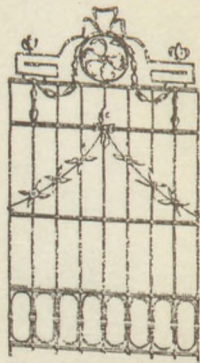
Ra, a Napisten

Radierung <ném.>: → *rézkaró*

Radzsput-festészet: indiai világi festőművészet, amely Radzsputánában és az északnyugat-indiai hegyvidéken virágzott. Emlékei a 16–19. sz.-ból ismertek. Előzményei a radzsputok kastélyainak, palotáinak falfestményeinek nyúlnak vissza. A kínai és a mogulművészet hatása mellett is megőrizte hindu nemzeti jellegét.

raereni edények: az Aachen közelében fekvő Raeren község cserépműhelyeinek készítményei (16–17. sz.). Alapanyaguk szürkésbarna v. szürkésárga színű, gyakori a festett kék díszítés. Közöttük → *Bartmannskrugok* is előfordulnak.

Rafael arkangyal: a bibliai legendában az ifjú Tóbiást kísérte útján, aki az apja szemére keresett gyógyírt: (Rembrandt képe a leningrádi Ermitázsban.) Ezért őrzőangyalként szerepel. Attribútumai: zarándokbot, tőkhéjből készült vízes edény, tarisznya, hal (Tóbiás ennek epéjével gyógyította meg a vakot).

Kovácsoltvas rácsok

Copf ablakrácsok (a baloldali Budapest, Krisztina krt. 57., a jobboldali Tánácsos Mihály u. 3.), fent középen barokk erkélyrács (Batthyány tér 4.), lent rokokó erkélyrács (Batthyány tér 4.).

raggismo [radzsizmo] <ol.>: → *rayonnizmus*

raghesi fajansz: → *perzsa fajansz*

rajnai zománc: → *kőlni zománc*

rajz: 1. mint vázlat más műfajhoz tartozó művészi alkotás (festmény, szobor stb.) előkészítő eszköze. — 2. önálló művészi alkotás. Kifejező eszköze a vonal; ebben ellentét a festésnél, amely foltokban és síkokban ábrázol. Rendszerint papírra ceruzával, ezüstvesszővel, tollal, szénnel, vöröskréttával, tussal, szépiával stb. rajzolják.

rakan: a → *lohan* japán elnevezése.

Ráksaszák: a brahmanista (hindu) mitológiában borzalmas démon-nép. Ijesztő fekete óriások képében ábrázolják őket, szájukból kimeredő agyarakkal, bozontos hajjal és szakállal.

raktárlelet: (régészet) annak idején a földbe rejtett és később ásátások alkalmával megtalált nagyszámú értékes tárgy gyűjtőneve, amelyet ismeretlen, nem biztonságos vidéken utazó kereskedők, v. háborús időkben — vagyontemelés céljából — a tulajdonosok, ill. a prédájukat biztonságba helyezők rablók ástak el.

Ráma: indiai királyfi, a Rámájána c. ó-indiai eposz főhőse. Számatalan ábrázolásán szép ifjúként jelenik meg, kezében íjjal és nyíllal, remetemezben v. királyi díszben. Sokszor feleségével, *Szitával* és fivérével, *Laksmanával* együtt, v. diadalmas hazatérése után fivéréinek és segítőtársainak körében ábrázolják.

rámpa <fr.>: 1. belső földfeltöltés a várak védőfalainak ellenállóbbá tételére. — 2. rézsús kocsisfelhajtó, lépcsőt helyettesítő, lejtős feljárat. — 3. lépcsőkorlát. — 4. lámpasor a színpad előtt.

rapport <fr. 'megfelelés, kölcsönös kapcsolat'>: a motívumegységek ismétlődése valamely folytatólagos mintarendszerben.

raszter <lat.—ném.>: bemarkatott v. festékekkel felvitt vonalhálózat, amely a sokszorosítandó képet apró pontokká bontja fel. Maratás után ezek a pontok kiemelkednek a nyomódúc felületéről, és magasnyomással átvihetők a papírra. A sűrűbben v. ritkábban elhelyezkedő pontok a néző szemében összeolvadnak, s ezek összefüggő kép érzetét keltik.

rátétes munka: egyöntetű felület (textil, bőr) díszítése elütő színű, meghatározott minta szerint kivágott anyaggal.

rationale [rációnále] <lat.>: mellépajzs, amelyet a 13. sz.-tól egy ideig mint kiváltságos püspöki jelvényt alkalmaztak a keresztény egyházban. Emlékeztetett az ókori zsidó főpapok mellépajzsára (→ *efod*).

ravelin [rávlé] <fr.>: → *elbősnő*

rayonnizmus [rejonizmus] <fr. 'sugár' szóból>, **raggismo** [radzsizmo] <ol.>, **lucszizmus** <or.>: az első világháború előtt a → *futurizmus*ból kifejlődött orosz művészeti irány. Követői (M. Larionov, N. Goncsarova) a reális tárgyak helyett a tárgyak „szellemét” igyekeztek ábrázolni. A futurizmust az absztrakt festészettel olvastották össze.

realizmus: 1. művészeti irányzat, amelynek célja, hogy a legmélyebben és leghelyesebben megértett valóságot a leglényegesebb vonásaiban és összefüggéseiben valóságúen ábrázolja. Az osztálytársadalmak művészetét a realista és antirealista törekvések harca jellemzi. A megvalósítás módszerei koronként változóak (→ még *szocialista realizmus*). — 2. szűkebb értelemben 19. sz.-i stílusirányzat, amelynek fő képviselője a képzőművészetben G. Courbet (1819—77), I. Repin (1844—1930) és Munkácsy Mihály (1844—1900) volt. (→ még *kritikai realizmus* és → *naturáizmus*)

rececsipke, filet [filé] <fr.>: csomózott, négyszögű hálós alapra himzett színes v. fehér díszítés; az utóbbi a csipke elterjedése óta (16. sz.) általános, addig a színes volt gyakoribb.

reciprok liliomsor: ellentétes helyzetű és gyakran elütő színezésű, stilizált kettős liliomsor, az → *erdélyi szőnyegek* kereszttségélyének gyakori díszítménye.

reciprok mustra: azonos motívumot ellentétes helyzetben ismétlő díszítmény.

recto <lat.>: könyvekben és kéziratos kötetekben a lap előlő oldal, vagyis többnyire a páratlan lapszámmal ellátott oldal. Ellentét → *verso*.

redőmű, Faltwerk <ném.>: későgótikus bútorok betétemezőinek faragott ékítménye, párhuzamos redőkbe szedett nedves kelme hatását keltő, enyhén plasztikus díszítmény.

redős oszlopfő → *kockafejezet*, amelyek félgömbös alsó része gerezedesen tagolt. A bizánci és román építészeti alkalmazta.

redukció (lat. 'csökkentés'): → *másolat*, 3.

redut, *redoute* (fr.), *ridotto* (ol.): 1. katonai építmény, magányos erőd, zárt föld- v. kőszánc a tűzérőség védelmére. — 2. ünnepségek tartására szolgáló épület (vigadó).

refektórium (középlát.): kolostorok — többnyire díszes kiképzésű — étkezőhelyisége. Rendszerint nagy terem, faburkolattal, beépített bútorokkal, → *lavabóval*, gazdagon dekorált mennyezettel.

reflex (lat.): → *árványék*

regéci porcelán és keménycserép: a Borsod megyei Regécen 1830 körül alapított porcelángyárban készült tárgyak gyűjtőneve. Anyaguk szürkés, a festett dísz gyakran rendkívül finom, művészi munka. Az üzem az 1848—49-i szabadságharc után megszűnt. Helyiségeiben 1860-tól keménycserép edényeket gyártottak.

Regéc

834

Regéci
porcelánjegy

régence-stílus [rézsász...], *style rocaille* [sztil rokáj] (fr.): Franciaországban a → *barokk* után következő és a rokokót megelőző átmeneti stílus a 18. sz. első évtizedeiben: a → *Louis-quinze* folytatása, amelyben az előző kor ünnepélyes fegyelmességét játékos könnyedség váltja fel: a dekoratív elemek elburjánzanak. Nevét a kiskorú XV. Lajos helyett 1715-től 1723-ig uralkodó Fülöp orléans-i herceg régensségéről kapta. Jellemzője a sarkok lekerekítése és a dekorációk egymásba folyó formája. A bútorművészetben jelentős irányzat; az 1710 és 1735 közötti évekre terjed. Az építészetben R. de Cotte (1656—1735), a bútorművészetben Ch. Cressent (1685—1760) voltak fő képviselői.

régensképek: hollandi céhek előjáróinak csoportos képmásai. Híres példája Rembrandt *Staalmeesters* (A posztó céh előjárói) c. képe.

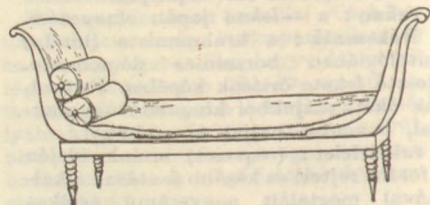
régészet, *régészettudomány*, *archeológia* (gör.-ből): a történelemelőtti időktől a középkorig terjedő idő anyagi kultúráját kutató tudomány. Fontos segéd-

eszközei az ásatások; segéttudományai az epigrafia (→ *művészettörténeti epigrafia*) és a → *pecséttan* stb.

regulae (lat.): a dór oszloprendben a fríz triglifjei alatti plasztikus szalagocskák, amelyeken függő cseppek (→ *guttae*) vannak.

reine [ren] (fr. 'királynő'): a 18. sz. közepétől használt ovális támlájú francia karosszék.

rekamié: J. L. David francia festő (1748—1825) *Mme Récamier-t* empire

Rekamie

heverőn ábrázoló képe után helytelenül elnevezett, modern, kárpitozott fekvőbútor.

rekeszes mennyezet: Heltai krónikájában a → *kazettás mennyezet* megfelelője.

rekeszománc, *émaíl cloisonné* [émáj] *kluaszoné* (fr.): a zománcművesség egyik díszítő technikája. A díszítendő alapra az előírt rajz szerint kis fém-szalagokat forrasztanak, s az így keletkezett rekeszeket zománccal töltik ki. Az ilyen módon készült kínai díszvázákat a műkereskedelemben *cloisonné*-nek nevezik.

reklámgrafika: a reklámélokot szolgáló nyomtatványok (→ *plakát*, képes hirdetés, prospektus, árjegyzék stb.) művészi megtervezése és megrajzolása (→ még *használati grafika*).

rekonstrukció (lat.-ból): régi, elpusztult v. romjaikban fennmaradt épületek v. tárgyak helyreállítása rajzban, modelleken v. a valóságban a megmaradt részletek és fennmaradt leírások, régi rajzok figyelembevételével.

relief [röljef] (fr.): → *dombormű*
relief-csipke: domborúan varrott, virágmotívumokkal díszített, 17. sz.-i → *velencei csipke*, az ún. *point gros de Venise*.

relief en creux [röljef äkrö] <fr.>: dombormű helyett mélyítve bemetszett díszítmény. Ezzel a technikával készülnek a metszett díszű üvegek legnagyobb részén az ábrázolások, az → *intaglio* az egyiptomi mélyített körvonalú domborművek (→ *koilanaqláphosz*). Az Alpok és a Kárpátok vidékének gótikus puhafabútorát általában ~ faragás díszíti.

relief etching [rilíf etcsing] <ang.>: grafikai eljárás, amelynél a szöveget és a képet saválló kencével rajzolják rézlemezre. A maratás során az így húzott vonalak érintetlenek maradnak, és ki-domborodnak, mint a fametszet rajza. A lemez magasnyomással sokszorosítható.

relief intarzia, égeri munka: domborműves faberakás; fáradtságos és nem anyagszerű bútordíszítmény. Csehországban alkalmazták a 17. sz.-ban.

relief zománc: nemesfém alapra cizel-lálással v. lapos relieffel készült, ábrázolást borító, átlátszó zománc, amelynek színei az alap kiemelkedései követ-keztében árnyalt benyomást keltenek. Leginkább Itáliában volt szokásos a 13. sz.-tól. Ebből fejlesztették ki a franciák a trébelt, aranyozott rézlapra alkalmazott ún. *émaíl d'épargne*-t [émájj dépárny]. Ennél csak a mélyedéseket töltötte ki a zománc, a kiemelkedő részeken a megmunkált fém hatása érvényesült.

relikviárium, reliquiarium <lat.-ból>: → *reliquetartó*

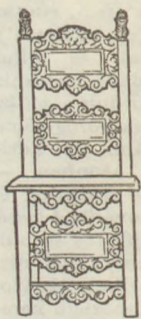
reliure monastique [röliür monasztik]: → *barátkelés*

remarque-levonat, remarque-nyomat [rörmárk...] <fr. 'megjegyzés', 'ötlet'>: rözmetszet v. rézkarc olyan levonata, amelynek szélén odavetett rajzocskák láthatók. A művész ugyanis munka közben kis ötleteket rajzol a rézlemez szélére, hogy tüjének hegyét v. az edző sav hatását kipróbálja. Ezek a rajzocskák az első → *próba-levonatokon* megmaradnak, később csiszolással eltávolítják őket a lemezről. Az ilyen levonat tehát korai nyomatnak számít, és így értékeőbb. Különösen a 17. sz.-ban gyakori.

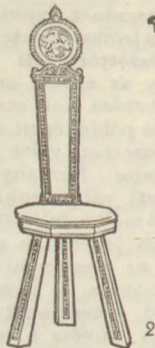
Remter <ném.>: a német egyházi lovagrendek étkezőhelyisége, → *refektó-riuma*.

reneszánsz, renaissance <fr.>, *rinascimen-mento* [rinassimento] <ol. 'újászületés'>: művészettörténeti korszak és stílus, amely az erősen antifeudális humanizmus hatása alatt szembefordult a *gótiká*-val, és példaképeit az antik görög-római művészetben vélte feltalálni. Az antik művészet formanyelvét azonban — nemzeti változatokkal — szabadon és alkotó módon fejlesztette tovább. A festészetben jellemzője az olajfestés technika, az anatómiai ismeretek művészi alkalmazása, a perspektivikus ábrázolásmód, a harmonikus kompozíció keresése. A művész a reális világot akarta ábrázolni, ezért a világi témák egyre inkább tért hódítottak, s a vallásos téma is világi tartalommal telítődött. Világ-szemléletében szembefordult az aszketizmussal, valamint az univerzalizmus okozta sematizálással és stilizálással, és az egyéni sajátosságokat igyekezett kifejteni. Az építészetben a függőleges tagoltságot felváltja a vízszintes tagoltság erős hangsúlyozása, a templom mellé építészeti feladatként bevonul a palota. — A ~ Itáliában kezdődött, ahol első szakasza, a *korareneszánsz* (→ *quatrociento*, kb. 1420–90) után az *érett reneszánsz* (→ *cinquecento*) következett, amelynek végét Raffaello halálával (1520) v. Rómának a császári zoldoseregek általi kirablásával (Sacco di Roma, 1527) szokták megjelölni, végül utolsó korszaka a *későreneszánsz* kb. 1580-ig (ezt egyesek a → *manierizmussal* azonosítják, amelyet a → *barokk* vált fel). A ~ Itálián kívül Németalföldön, Németo.-ban, Franciao.-ban is kialakult. A mo.-i ~, s legnagyobb eredményei Mátyás király uralkodásának időpontjához fűződnek. Az egyes országok ~ művészetének különbségei, a képzőművészet rendeltetése, eszményei, kifejezőmódjai közötti eltérések összefüggnek a feudalizmus bomlásának, a kapitalizálódásnak országonként eltérő ütemével és menetével.

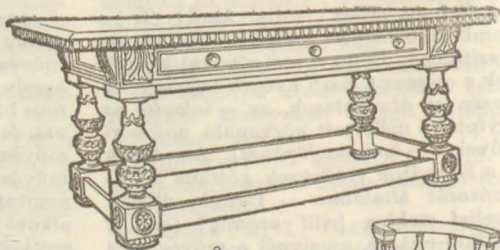
rennes-i fajansz [renni...]: a Nyfranciao.-i Rennes városban készült fajanszedények gyűjtőneve. A 16. sz.-ban zöldmázaz edények készültek; a 18. sz.-i fajanszok nemes formájú, rokokó rajzú edények és szenteket ábrázoló szobrocskák.

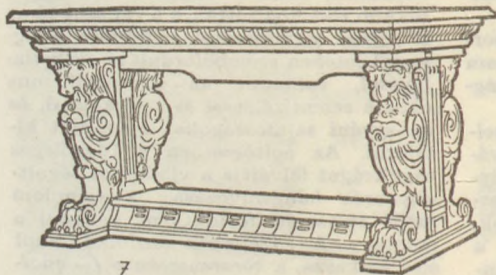
1

2

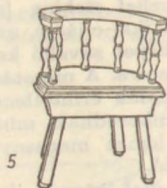
3

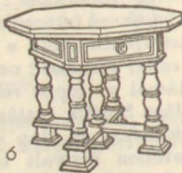
7

4

5

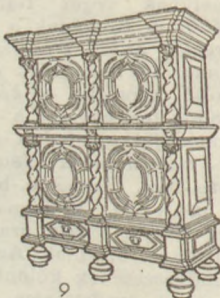
6

Reneszánsz bútorok

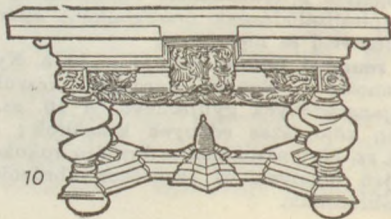
1 felsőolaszországi szék, 16. sz. vége, 2 az ún. Strozzi-szék, Firenze 15. sz., 3 olasz asztal, 4 ún. Sgabello szék, 5 ún. Andrea del Sarto szék, 16. sz. 6, 7 olasz asztalok, 8 német támlásszék, 1690 k., 9 hamburgi szekrény, 17. sz., 10 dániai asztal, 17. sz. vége, 11 német mennyezetes ágy, 16. sz. vége, 12 francia mennyezetes ágy, 13 francia asztal, 14, 15 francia karosszék, 16 németalföldi szekrény, 17 németalföldi szék, 18 angol asztal, 19 angol szekrény, 20 angol kárpítozott kanapé

8

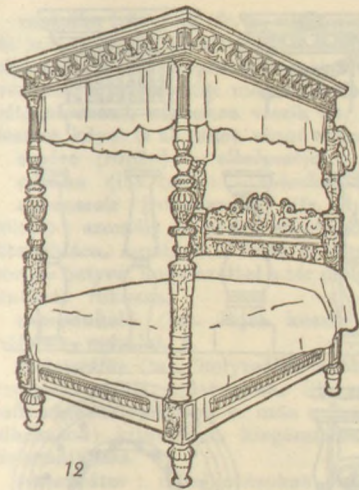
9

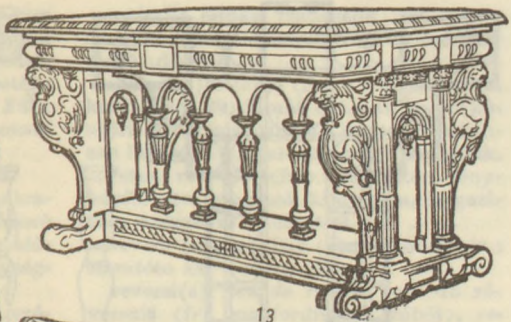
10

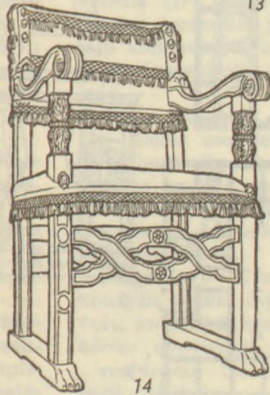
11

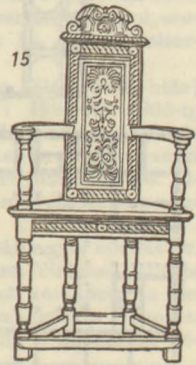
12

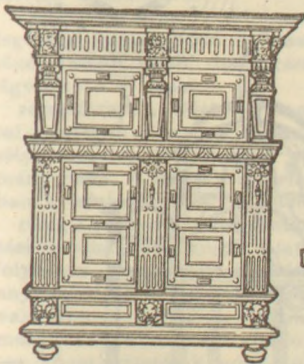
13

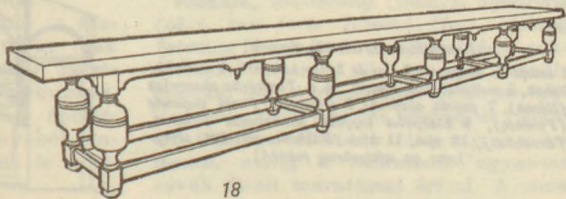
14

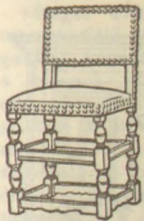
15

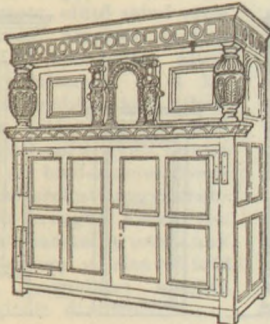
16

18

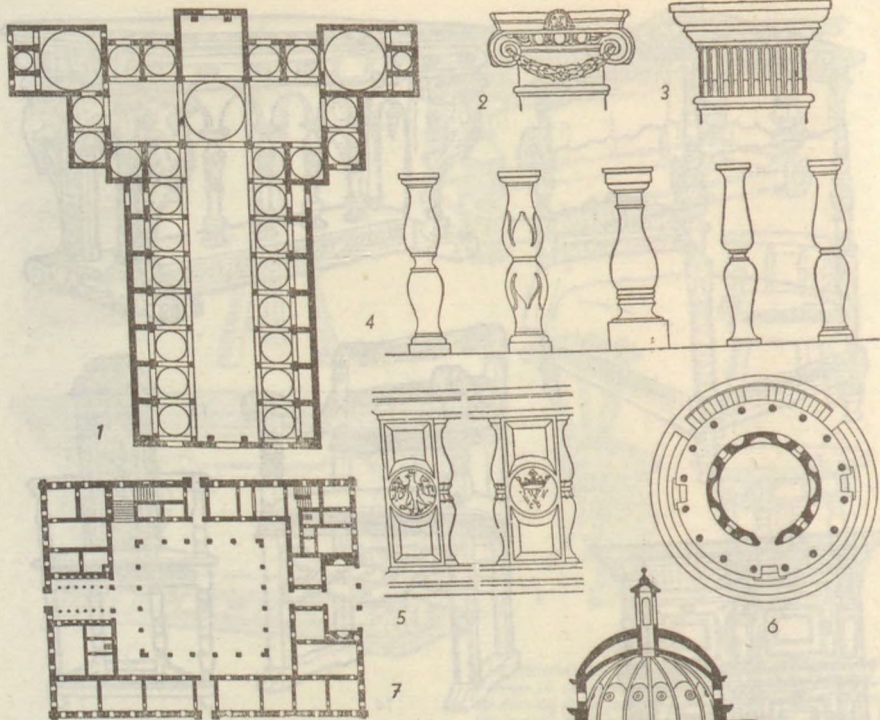
17

19

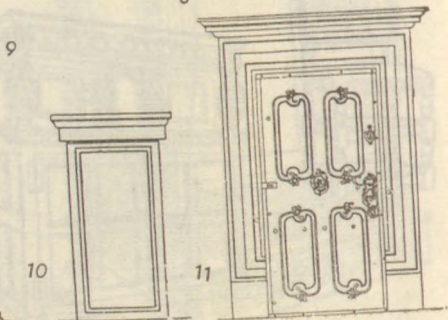
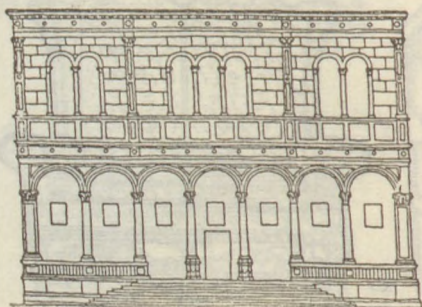
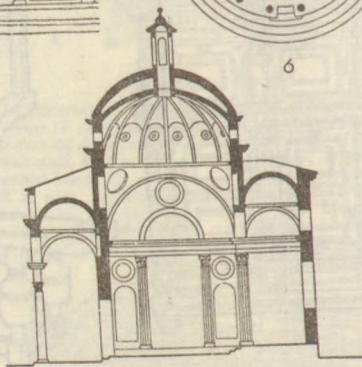

20

Reneszánsz építészeti elemek

1 templom alaprajz, 2 ion és 3 dóroszlopfej, 4 mellvéd-bábok, 5 mellvédábók Vácról, 6 a Tempietto alaprajza (Róma), 7 palota alaprajz, 8 a Capella Pazzi metszete (Firenze), 9 középület loggia-s homlokzata (Pádua, Városháza), 10 ajtó, 11 ajtó (Ráckeve, gör. kat. templom; az ajtószárny rokokó)

rentoiler [rätualé] <fr. 'új vászonra visz át': a → *képrestaurálás* egyik technikai eljárása. A kép megrongálódott eredeti vásznát újjal erősítik meg v. a festékreteget másik vászonra viszik át. Fára festett képet is át lehet vinni vászonra.

repère [röpēr]: → *elhelyezőjel*

replika <lat.-ból>: → *másolat*, 1.

repossoir [röpusszuár] <fr. 'hátralökő': személy v. tárgy élénk tónusú ábrázolása, amely a festő a kép előterébe helyez, hogy ezáltal a tér mélység-hatását fokozza.

reprodukcio <lat. 'újra készít' szóból>: → *másolat*, 4.

restaurálás <lat. 'helyreállít' szóból>: rongált, sérült műtárgyak, ill. romos műemlékek (épületek v. más művészeti alkotások) kijavítása, kiegészítése, ill. helyreállítása.

restaurátor: műalkotásokat szakszerűen javító, helyreállító képzőművész, építész v. kézműves

resurrectio <lat.>: feltámadás, Jézus legendás feltámadása. Sziklasírból kilépő, zászlót tartó, díszsugaras alakján ágyékkötő v. lepel.

retabló (sp.), *oldtábla*: a sok szoborral gazdagon díszített, gyakran a szentélyboltozatig érő spanyol oltárfelepítmény neve. A barokk oltártalál általában a *retabulum* névvel jelölik.

réteg: régészeti feltárásoknál az ásatási terület talajszintje alatt az idők folyamán lerakódott földréteg. Leletanyagából és a rétegeknek egymáshoz, valamint a hozzájuk tartozó épületmaradványokhoz való viszonyából fontos következtetések vonhatók le a kiásott objektumra vonatkozóan.

réteges üveg, *Überfangglas* <ném.>: egymás fölé olvasztott, elütő színű rétegekből készült üveg, amelyet esetleg a rétegek részeinek köszörülés általi eltávolításával is díszítenek. — A 15. sz.-ban a festett üveglapokon alkalmazták, szintelen fölött az áttetsző színeset, s a köszörüléssel árnyalt hatást értek el. — A 19. sz. biedermeier üvegművész a díszpoharakat leggyakrabban ebből a réteges anyagból készítette. Köszörüléssel és metszéssel a mintának megfelelően meghagyott v. eltávolított különböző színű üvegfelület alkotta a festéssel gazdagított díszítményt.

reticella csipke [reticsellá . . .] <ol.>: a legkorábbi → *varrott csipke* mértani rajzú dísszel.

réticule [rétikül] <fr.>: a direktórium kori (1795–99) dámák hálós anyagból készült kis kiegészítője. Azóta általánosan használt megjelölése a női táskának.

retus, *retouche* <fr.>: rajz, kép, fényképfelvétel hibáinak kijavítása, kiigazítása ceruzával v. ecsettel.

revers [rövr] <fr.>: érmék hátlapja; ellentéte az → *avers*, előlap.

reversi(s), *jeu de reversi* [zső dö röverszi] <fr. 'megfordított' szóból>, *revescino* [revessino] <ol.>: művészi kivitelű kellekekkel felszerelt, spanyol eredetű társasjáték; a 16. sz.-tól elterjedt.

revue blanche, *La* [la röví bläs] <fr. 'fehér szemle': 1891-től 1903-ig megjelenő francia folyóirat; jelentős szerepe volt a századforduló művészi törekvéseinek érvényre juttatásában. Elsősorban a → *Nabis* művészecsoport tagjai támogatták.

rezgőtű: 16–17. sz.-i magyar női ékszer, kontyba tűzött fejdísz. Virágzás alakja volt, sodronyos szállal, zománcos és ékköves díszítéssel; mozgáskor rezgett.

rezidencia <lat.-ból>: fejedelmi, főpapi székhely.

rézkar, *Radierung* <ném.>, *aquaforte* <ol.>, *eau forte* [ofort] <fr.>, *etching* [etcsing] <ang.>: mélynyomású sokszorosító eljárás, ill. az így készült grafikai lap. A rézmetszettől abban különbözik, hogy míg ott vésővel és fizikai erő kifejtésével viszik rá a rajzot a lemezre, addig a rézkarcoló ugyanezt savak általi maratással éri el. A sima lemezt ugyanis lámpakorom, aszfalt és masztix keverékből készített saválló réteggel vonják be, s erre a rétegre rajzol („karcol”) a művész. A vonalak mélységét és szélességét a savak töménységével és a maratás időtartamával lehet szabályozni. Az így keletkező mélyedésekbe bedörzsölt festék nyomtatódik át a papírra (→ *metszet*).

rézmetszet, *Kupferstich* <ném.>, *gravure en taille douce* [grávür ä tájj dusz] <fr.>, *engraving* [ingréving] <ang.>: mélynyomású sokszorosító eljárás, ill. az így készült grafikai lap. A rajzot a rézmetsző kis véső segítségével vési

(„metszi”) a sima rézlemezbe. A nyomaton kívánt fekete vonalakat mélyíti, ellentétben a magasnyomású fametszettel, ahol az, aminek a papíron nyomot kell hagynia, kiemelkedik. A megfelelően előkészített lemez mélyedéseibe bedörzsölik a festéket, és nedves puha, papírra mángorlószzerű présben készítik a levonatot (→ még *metszet*).

részelés : falnyílások bélésfalának egy v. több oldalon történő ferde lenyeseése (→ *ablakrészű*).

részűs sarokátmenet : az → *élszedetes* v. profilált nyíláskeretbőllet v. építészeti tagozat és a derékszögű lábazat között az átmenetet biztosító ferde tag; erre futnak rá a profil függőleges tagjai.

rhabdószisz (gör.) : → *kannelúra*

rhodoszi fajansz : → *niceai fajansz*

rhüton, *rhyton* (gör.) : szarv alakú, tölséres nyílású ivóedény, amelynek végét gyakran állatfej formájúvá formálták. Anyaga fém, agyag v. alabástrom. Főként a krétamükénéi korszakból és az antik Görögö.-ből maradtak fenn példányai.

Rhüton

ridotto (ol.) : → *redüt*

Rijksmuseum, Amsterdam (Hollandia) : épülete Cuypers tervei szerint 1877–85 között készült. Földszintjén fegyver-, hajózási, iparművészeti, egyházművészeti és metszetgyűjtemény, emeleti részén képtár főleg a 17. sz.-i holland mesterek remekeivel. A képtárat az elmúlt években jelentősen átszervezték és átrendezték; az eddig kiállított 2800 kép közül csak 700 került vissza termekbe. Átalakították a

Vermeer-termet. Külön teremben helyezték el Rembrandt híres képét, az *Éjjeli őrjáratot*. Szobortárát 1952-ben rendezték át időrendi elv szerint. Nevezetes porcelán- és fajanszgyűjteménye, bútór- és gobelintára. A gyűjteményt metszettár, valamint történelmi és modern képtár egészíti ki.

rilievo (ol.) : → *dombormű*

rimini majolika : a 16. sz.-ban az olaszó-i Riminiben készült, művészi festésű, tájképes rajzú, fémes mázú edények gyűjtőneve.

rimmonim (héber 'gránátalmák') : → *töradszek*

rinascimento [rinassimento] (ol.) : → *reneszánsz*

ripidion : hordozható liturgikus jelvény a görög keleti egyházban; rúd végére szerelt faragott és aranyozott szárnyas szeráffej.

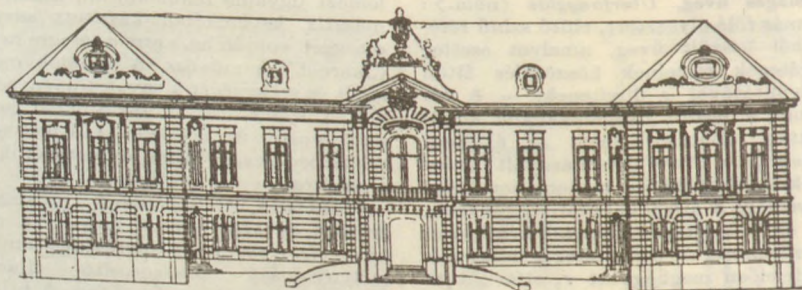
ritmus (gör.) : műalkotások — v. azok részeinek — térbeli v. időbeli tagozódása hasonló v. azonos elemek szabályos visszatérése által.

rituale (lat.) : a katolikus liturgia alapszabályait, a szertartások végzésének előírásait gyakran díszes kivitelben tartalmazó szerkönyv.

rivellino (ol.) : → *előšánc*

riza (szláv 'öltözék') : 1. arannyal gazdagon díszített (rendszerint cári) ruha. — 2. a görög keleti egyházban köpenyszerű felsőruha, amelyet a pap istentiszteletkor ölt fel. — 3. díszes ötvösművű fémlemez (aranyból, ezüsből, gyakran drágakövekkel) az ikonok azon a részén, amely ruhát ábrázol.

rizalit (ol.) : az épület homlokzatsvonalából rendszerint annak teljes ma-

Kocsifelhajtós középíszalát az előugró oldalszárnyak között (Veszprém, püszépi palota 1765–76)

gasságában előreugró, gyakran gazdagabban díszített, egyszerűen v. kétszeresen tagolt (→ *kettős rizalit*) épületrész, amely helyzete szerint lehet *közép-, oldal- v. sarokrizalit*. Főként a fény- és árnyékhatásra törekvő barokk építészet kedveli.

rocaille [rokajj] <fr.>: kertek v. kutak stilizált, sziklás, kagylós, gyakran

Virág- és lombdíszes rocaille

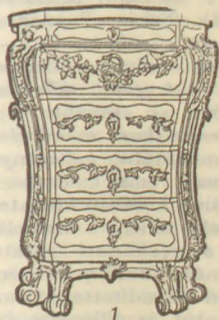
lángnyelvvel, tajtékos tarajokkal övezett, nyugtalan vonalú, aszimmetrikus

díszítménye a késői barokkban. A rokokó stílus névadó főmotívuma (*style à la rocaille* [sztil alá rokajj]).

Rodin, Musée, Párizs: épülete a Hotel Biron, melyet Peyrenc de Moras bankár részére Gabriel és Aubert épített 1728-ban. A kastélyt a hozzátartozó kápolnával és parkkal együtt A. Rodin, a kiváló francia szobrász (1840—1917) megvásárolta, és benne helyezte el alkotásainak nagy részét, valamint saját műgyűjteményét, s az egészet még életében az államra hagyta. A múzeummá alakított épület 1943 óta a francia nemzeti múzeumokhoz tartozik. A gyűjtemény gazdagon mutatja be Rodin egész életművét, művészetének minden korszakát. Márvány, kő- és bronzszobrain (*Érc-korszak, Keresztelő Szt. János, Gondolkodó, Danaida, Ugolino, Dalou arc képe*, híres *Balzac*-szobra stb.) kívül rajzai, akvarelljei, kerámiák, gipszöntvények láthatók és néhány festmény (Monet, Renoir, Van Gogh).

róka, szájában libával: a keresztény ikonográfiában a 7 főbűn egyikét, a Mértéktelenséget jelképezi.

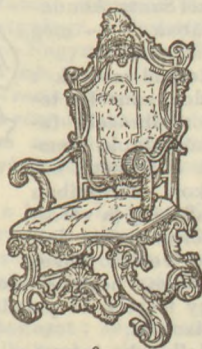
rokokó stílus <a fr. rocaille 'kagyló' szóból>: a → *barokk*, ill. Franciaó.-ban

1

2

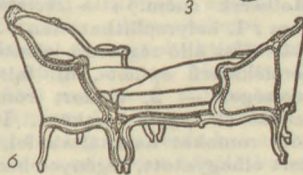
3

4

5

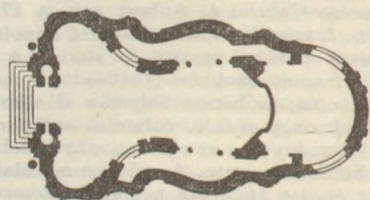

6

Rokokó bútorok

1 francia chemisette, 2 francia panneaux-díszítmény, 3 velencei karosszék, 4 francia komód, 5 francia karosszék, 6 ülőbútorokból alakított francia chaiselongue

a → *régence stílus* folytatása kb. 1720/35-től 1770/80-ig. Az iparművészetben a → *Louis-quinze* nevet viseli. Elsősorban ékítményes síkbrázolásra törekvő stílus, s így az építészetnek nem annyira

Rokokó templomalaprajz

formákat, mint díszítő motívumokat adott. Aszimmetriára épített, kecses és sokszor játékos díszítérendszerének alapmotívuma a → *rocaille*.

Rókus, Szt. (?–1327): Az orvosok, kórházak védőszentje. Ifjú zarándokként, bottal, kenyeret hozó kutyával, lábán pestises keléssel, a vállán vörös keresztel ábrázolják (V. Stwosz szobra a fiorenzoi Santa Annunziatában; → még *pestis szentek*).

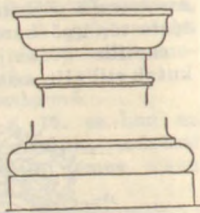
Roland-szobrok: kardos, páncélos lovagot ábrázoló fa- v. kőszobrok, amelyek É-Némets. középkori városaiban a pallosjog (a városi önkormányzat) jelképei voltak. Téves hiedelem, hogy e szobrok Rolandot, Nagy Károly 12 paladinusának egyikét ábrázolják.

Rollwerk (ném.): → *tekercsdíz*

rom: 1. helyreállíthatatlan v. helyreállítás előtt álló régészeti jelentőségű v. műemlékszerű épület-, ill. falrészletek összessége. — 2. a kert romantikus díszítésének egyik eszköze. Itáliában valódi romokat használtak fel, másutt a kert elhagyatott, regényes hangulatot ébresztő helyén utánezeteket létesítettek.

római dór oszloprend, *toszkán oszloprend*, *etruszk oszloprend*: a dór oszlop-

rendnek a római építészetben kifejldött változata. A → *plinthoszólból*, → *toroszólból*, → *trokhioszólból* álló oszlopláb (→ *bázis*) gyakran oszlopszéken (→ *pedesztál*) nyugszik, a törzs nem mindig → *kannelurás*. A törzset a viszonylag széles oszlopnnyaktól (→ *hüptrakhélión*) → *pálcatag* választja el. Az → *echinus* negyedkörös keresztmetszetű, sima v. → *tojásléccel* díszített. Az → *architráv* sima v.

Római dór oszlop lábazat és fejezet

→ *triglifekkel* és rozettáz → *metopék*kal ékes. A → *geisonról* a → *mutulusok* gyakran elmaradnak, a párkányzat fogoros díszítésű.

római keresztboltozat: két azonos keresztmetszetű dongaív egymásra merőleges keresztvezéséből keletkezett, négyzetes terek fedésére alkalmas boltozat; a → *boltsüvegek* vonalában sokszor téglagerincek (*ossatura*) húzódnak. Záradvonala egyenes, szemben a → *román keresztboltozat* emelt, íves → *záradvonala*val.

római művészet: az ókori Róma és a római provinciák (Szíria, Pannónia, Gallia, Hispania stb.) művészete. — Kezdeteiről keveset tudunk. Magába olvasztotta az → *etruszk művészet* egyes elemeit, és — tovább fejlesztve a → *hellenisztikus művészetet* — számos monumentális építményt hozott létre sajátos római modorban. — Főként a császárok korában kibontakozott építészetnek, amely a díszítőművészen kívül a gyakorlati célnyat építkezést (csatornák, fürdők, vízvezetékek) is erőteljesen fellendítette, jellemzői: a) az oszlopokat és pilléereket áthidaló → *körív*, amelyet csatornánknál (*Cloaca maxima*), vízvezetékeknél (→ *aqueductus*), hidaknál és diadalkapuknál egyaránt alkalmaztak; b) nagy feszítvű boltozatok és kupolák (pl. Pantheon) építése; c) az ión és a korinthusi oszlopfő egyesítéséből keletkezett → *kompozit fejezet* alkalmazása; d) különböző oszloprendek alkalmazása egyazon épületen (pl. Colosseum) Monumentális építmények jöttek létre

Szt. Rókus

nemcsak Rómában (Caracalla thermái) és Itáliában, hanem a birodalom legkülönbözőbb részein (Trajanus oszlopa az Al-Dunánál, Nîmes, Baalbek, Palmyra, a trieri Porta Nigra, Diocletianus palotája a mostani Splitben stb.). — Az etruszk eredetű szobrászatot (pl. a capitoliumi farkas szobra) erősen fellendítette az őskultusz (→ *lares*). Később a szobrászat teljesen görög, ill. hellenisztikus befolyás alá került (görög szobrok erőszakos gyűjtése, azok másolása v. utánzása, görög mesterek alkalmazása Rómában). Rendkívül gazdag volt a portré-szobrászat, amelynek realiztikus ábrázolásmódját a császárság alatt idealizáló, hellenisztikus mozgalmas jelleg váltotta fel. Kedvelték a történeti domborművet (pl. Titus diadalíve, Ara pacis Augustae), valamint a domborműves szarkofágot. — Festészetének jellemzője a görög hatás alatt kifejlődött falfestés és a mozaik gyakori alkalmazása (→ *pompeji stílus*). — Fejlett volt az iparművészet (gemmafáragás, trébelt munkák nemesfém lemezekből).

Románia művészete: kezdeteit a 9–12. sz.-ban találjuk. Építészetét általában a bizánci stílus befolyásolta, de felfedezhetők örmény, orosz, török, bolgár és szerb hatások is. Az építészetre jellemző, különösen a kezdeti időkben, a polikróm felrakás; fénykora kb. 1450-től 1650-ig tartott. Legszebb alkotása a Curtea de Arges-ben (D-Románia) épített templom (kb. 1517). Némi-eg eltérő volt Moldova bizánci építészetének fejlődése, amelyre a gótika is hatott. Mindkét területen nagy jelentősége volt a falképfestészetnek, amely a templom belsejének minden talpalatnyi helyét borította, É-Moldova falu-templomainak külső falait is. Ugyancsak jelentős szerepet játszott a kőfaragás-ornamentika az ajtó- és ablakkereteknél, lépcsőkorlátoknál. A iasi-i Trei Ierarhi templom (1639) külső falait egészében kőfaragás-ornamentika borítja. A 17. sz.-ban barokk hatások mutatkoztak az építészetben, de a festészet továbbra is bizánci hatás alatt maradt. A 17. sz. végén, a Brincoveanu család nevéhez fűződő építkezésekben erősödött a művészet világi jellege. A 19. sz.-ban nyugat-európai, főként francia hatások

érvényesültek. E korszak legismertebb művészei N. Grigorescu (1838–1907), I. Andreescu (1850–82) és Št. Luchian (1868–1916) festők, I. Georgescu (1856–98) és Št. Valbudea (1856–1918) szobrászok, valamint I. Mincu (1852–1912) építész, aki a nemzeti stílus létrehozásán fáradozott. — A 20. sz. kiemelkedő alakjai O. Bănciľă (1872–1944) festő, D. Paciurea (1873–1932) és Fr. Storc (1872–1942) szobrászok. A két világháború közötti időben a francia művészet eredményeihez igazodtak N. Tonitza (1886–1940), G. Petrascu (1872–1948) és T. Pallady (1871–1956) festők és C. Medrea (1889–) szobrász. — A II. világháború utáni idők legjelentősebb művészei C. Baba (1906–), A. Ciucurencu (1903–), St. Szőnyı (1913–) festők, B. Caragea (1906–) I. Irimescu (1903–), I. Jalea (1887–), G. Vida (1913–) szobrászok, V. Kazar (1913–) és J. Perahim (1914–) grafikusok, O. Doicescu H. Maicu és D. Marcu az építőművészet terén.

Románia művészeti múzeumai: București—Bukarest → *Galeria Universală a Muzeului de Arta*; Baia-Mare—Nagybánya → *Muzeul Reșinii Maramures*; Sepsiszentgyörgy → *Tartományi Múzeum*; Sibiu—Nagyszében → *Bruckenthal Múzeum* stb.

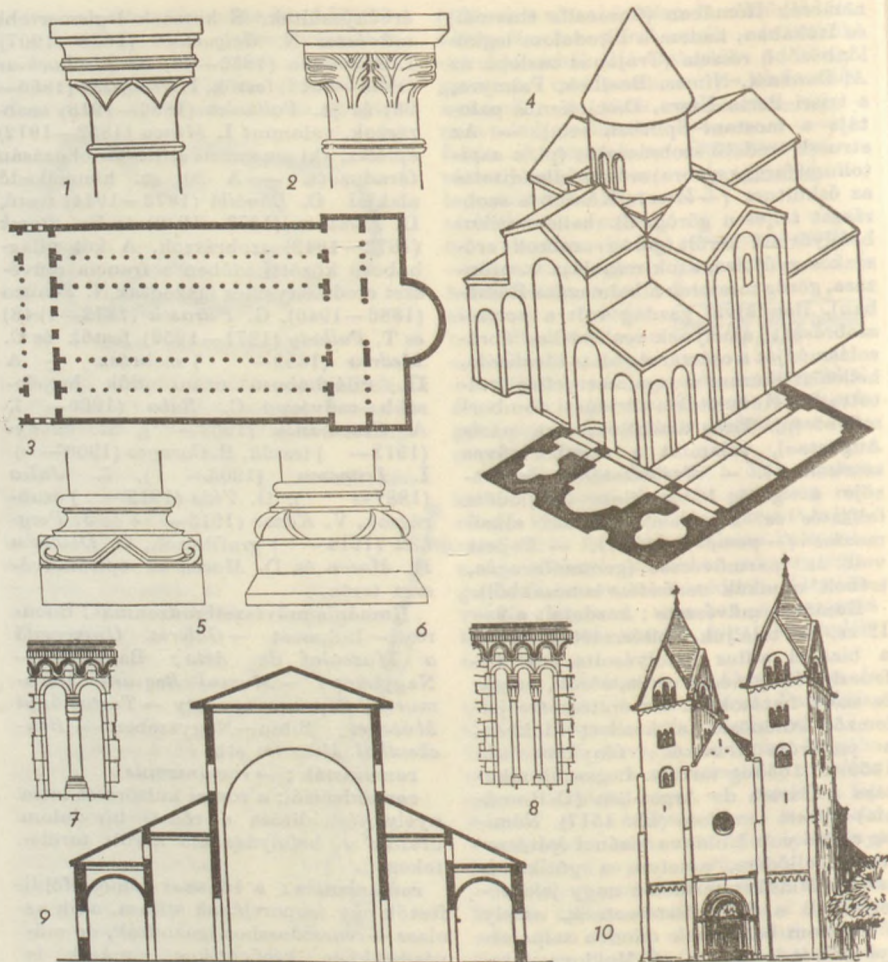
romanisták: → *romanizmus*

romanizáció: a római kultúra és latin nyelv térhódítása a római birodalom uralma v. befolyása alá került területeken.

romanizmus: a 16. sz.-i németalföldi festők egy csoportjának stílusa, akik az olasz → *reneszánsz*hoz igazodtak, de művészetükben későgótikus vonások is vannak.

román keresztboltozat: négyszetes teker fedésére alkalmas, emelt, íves → *záradék*vonalú → *keresztboltozat* → *bordák* nélkül v. azok közbeiktatásával.

román stílus: a korai középkor (kb. 1000–1250) művészeti stílusa. Az elnevezés Arceise de Caumont (1802–73) francia archeológustól ered. A ~ a római építészetből merítette a kötött keresztboltozati rendszert, valamint formanyelvét, amelyet azonban a keleti, bizánci és a népvándorlás kori művészet

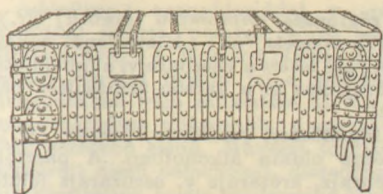

Román építészet

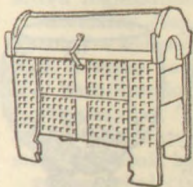
1, 2 oszlopfők, 3 bazilika alaprajza, 4 kereszthajós örmény templom, 10. sz. 5, 6 lábazatok, 7, 8 íkerablak és hármásablak a zsámbéki templomról, 9 bazilika metszete, 10 templomhomlokzat (Lébény)

hatásait felhasználva szabadon fejlesztett tovább. Az építészet legjellemzőbb elemei: a → *dongaboltozat*, a félköríves nyílások és díszítőívek, a négyzetfejezetű oszlopok, az alkalmazott plasztika stilizáltsága, a torony erős érvényesülése. A boltozat terhét viselő falak tömörek és zömökek, a templomhajók keskenyek és rendszerint kereszt alap-

rajzúak (a → *bazilika* továbbfejlesztése). A szobrászat az antik művészet elhalása óta első ízben törekszik arra, hogy a domborművek és a kisplasztika mellett monumentális kerek szobrokat is alkosson. A ~ú szobrászat erősen stilizált, szigorú, helyenként merev, erősen kötődik az architektúrához. — A festészetben virágzott a miniatúra-, a fal- és üveg-

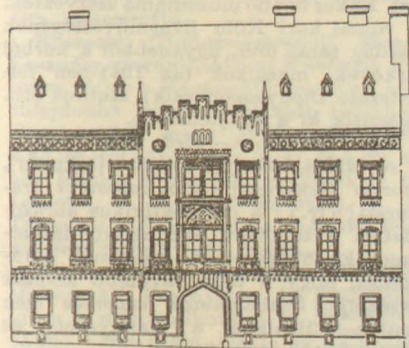

Románstílusú ládák

festészet. Az iparművészetben az ötvösség, a zománcművesség és az elefántcsontfaragás különösen fejlett volt.

romantikus művészet: a 19. sz. eleji klasszicizmusra következő művészeti mozgalom Európában. Sem az irodalomban, sem a képzőművészetben nem volt egységes irányzat. A festői előadás melegebb, szenvedélyesebbé válik, a témák regényesek, melankolikusak, érzelmesekek, a képzelet merészebben szárnyal a múlthoz, a rendkívülihez, a

Romantikus homlokzat (Sopron, Széchenyi tér 19.)

bizarrhoz és szubjektívebb lesz. A rajz helyett a szín uralkodik. A francia ~ alkotásait nagyrészt a forradalmi hevület, a német ~ gyakran a kispolgári érzélgősségre torkollik. Főbb képviselői a francia E. Delacroix (1798—1863), Th. Géricault (1791—1824), a német C. D. Friedrich (1774—1840), Ph. O. Runge (1777—1810) és M. von Schwind (1804—71), és részben a → nazarénus festők.

Az építészet a **gótika**, a → **román stílus** és a keleti — főleg arab — díszítőművészet elemeit használja fel. Ilyen pl. Feszly Frigyes (1821—84) bpesti Vigadója (épült 1859—65). (→ még *historizmus*)

romantikus realizmus: Munkácsy és a Munkácsy-követők stílusát jelentő szakkifejezés. Genthon István nevezte el így.

rombuszdísz: csúcsban találkozó rombuszok sora. A frízek és → *archívoltok* díszítménye a román építészetben.

Rombuszdísz

rommárvány: szürkés és barnás színű márványfajta; rajza épületromokra emlékeztet. A 16—17. sz.-i olasz → *kabinetszekrények* gyakori díse.

Romulus és Remus: a római mitológiában ikerpár, Róma alapítói, akiket csecsemőkorukban kivettek és egy anyafarkas táplálta őket (Capitoliumi bronzfarkas, Róma Capitolium).

ronde-bosse [röd bosz] <fr.>: a francia művészettörténeti terminológiában a kerek szobrot jelenti a domborművel szemben.

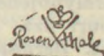
ronde-bosse zománc <fr.>: ötvösművek plasztikus figuráinak felületét teljesen borító zománc. (Legszebb példája Mátyás király *Kálváriájának* alakjai.)

rondella <ol.>: → *kerek bástya*

rosalino <ol.>: → *point de rose* csipke.

rosarium <lat.>: geometrikus alaprajzú rózsakert.

Rosenthal-porcelán: P. H. Rosenthal által Bajorországban 1880-ban létesített, több telephelyen működő üzem termékeinek gyűjtőneve. Említésre méltók fehér v. színezett alapanyagú porcelánból készült, nemes formájú, finom díszítésű étkészletei és figurái.

Rosenthal-porcelánjegy

rosselino <ol.>: a → *point de rose* csipke olasz neve.

rosso antico <ol. 'antik vörös': mélyvörös görög márvány. A régi rómaiak használták.

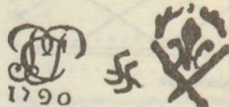
rostra <lat. 'hajóorr': szónoki emelvény az ókori római → *forumon*. Nevét

onnan kapta, hogy a szöszéket i. e. 338 óta zsákmányolt hajók rostrumaival díszítették.

rotunda, rotunda (lat. 'kerek'): önálló v. egyéb épülethez kapcsolódó kis kerek építmény rendszerint sátor- v. kupolatetővel.

rotulus (lat. 'kerekecske'): a gótikus → *kehely* → *nodulus* — rendszerint hat — bütyökszerűen kiálló díszítmény.

roueni fajansz [ruáni...]: a normandiai Rouen városában készített fajanszok gyűjtőneve. Itt már a 16. sz.

Roueni fajanszjegyek

közepétől készítették fajanszot, de gyártmányaik csak 1644-től emelkedtek hírnévre, s ezután Rouen a francia

fajanszművésesség legnevezetesebb központjává lett. Edényeinek nemes formái és eredeti díszítése egész Európára nagy hatással voltak. Jellemző barokk dekorációja a kék színű, sugáralakban elrendezett motívumokat tartalmazó, ún. *style rayonnant* [sztil réjóná].

rovescino [rovessino] (ol.): → *reversi* (s)

rozetta (fr. 'rózsácska'): karéjos szélű, többnyire kerek, néha szögletes, öt- v. több szirmú stilizált rózsza. Az építészetben és az iparművészetben elterjedt görög eredetű díszítmény.

Rozetta

rózszaablak: → *ablak-rózsza*

rózsafüzér: a keresztény ikonográfiában Szűz Máriának, mint a rózsafüzér királynőjének attribútuma, továbbá ligouri Szt. Alfonz, remete Szt. Antal, Szt. Bernát, Szt. Monika, remete Szt. Pál, Szt. Vendel és Szt. Vilmos ikonográfiai jelvénye.

rózsák: a keresztény ikonográfiában Árpád-házi Szt. Erzsébet, Dorottyá, viterbói Róza, liseuxi kis Szt. Teréz; **rózszaág**: Szt. Dorottyá, viterbói Róza; **rózsakoszorú**: Szt. Dorottyá és palermói Rozália; ~ és **almák** v. **gyümmölcsök**: Szt. Dorottyá; ~ és **kenyér**: Árpád-házi Szt. Erzsébet és viterbói Róza ikonográfiai jelvényei.

rögtönzés, impromptu [éprötü] (fr.), *all'improvista* (ol.): közvetlenül színelkel való festés a vászonra v. a falfelületre előrajzolás v. a karton átmásolása nélkül.

rgízítőszer, fixálószer, fixatív (fr.): mézga oldata alkoholban. A pasztell, szénrajz, krétarajz v. ceruzarajz felületére permetezve megakadályozza a rajz szétkenődését.

Römer (ném.): tojásdad csészéjű, eperszemdíszes szárú német borospohár zöld v. aranybarna színű üvegből. A rajnai borvidéken a 16. sz.-ban fejlődött ki ez a szép, ma is népszerű pohárforma.

Römer

Römisch - Germanisches Museum, Köln (NSZK): 1945-ig a Wallraf-Richartz Museum római-germán osztályaként működött, 1945-ben egyesült a prehisztórikus gyűjteménnyel és a Diergardt-féle népvándorlás kori anyaggal. Ekkor önálló múzeummá szervezték. A római kori Köln üvegművéstségének gazdag tárárt őrzi, ugyanebből a korból sárkövek, mozaikok (az 1941-ben felfedezett Dionysus-mozaik), szobrok stb. egészítik ki a gyűjteményt.

Rötél (ném.): → *vörös kréta*

rövidülés, skurc, scurzo [szkurco], *scorcio* [szkorcso] (ol.), *raccourci* [rákurszi] (fr.): a perspektívikus ábrázolásban a távolabb álló alakok látszólagos kisebbedése, ill. kisebbnek ábrázolása, hogy a néző távolabb állónak érzékelje. Szabályainak ismerete igen fontos különösen a mennyezet- és kupolafestők számára.

Rubenshuis, Antwerpen (Belgium): Rubens 1610-ben építtette műterméül és otthonául. Jellegetes flamand patriciusépület, a műterem olasz hatásra utal. Itt élt első, majd második feleségével, Isabella Branttal, ill. Helene Fourmenttel. Értékes műtárgyai már a kortársakat is csodálatra készítették. Rubensnek és tanítványainak számos képét őrzik itt.

rubin (lat. 'vörös szóból'): drágakő, a korund vörös színű nemes fajtája. Gyakran briliáns alakúra csiszolják.

rubinüveg: aranykloridral v. rézkloridral festett, pompás vörös színű átlátszó üveg; J. Kunckel (1630—1703) német vegyész találta fel a potsdami üveghutában való működése alatt. Az *aranyrubinüveg* világosabb, a *rézrubinüveg* sötétebb színű. Művészi formájú, köszörült díszű palackokat, díszedényeket készítettek belőle rendszerint ötvösművű foglalatban.

rubricator <lat.-ból>: középkori kéziratok (→ *kódexek*) szövegrészenek készítője, a vörös betűkkel írt fejezetcímekről, kezdőbetűkről kapta nevét.

rubrum <lat. 'a vörös'>: a vörös szín, amellyel kéziratokon → *kódexekben* a címek, feliratok készültek.

ruche [rüs] <fr.>: → *rüss*

ruelle [rüel] <fr. 'sikátor'>: a nagyméretű díszág és a fal közötti keskeny folyosó v. beugró, ahol a 16. és 17. sz.-ban a dámák bizalmas vendégeiket fogadták.

rúna <gót 'rejtett dolog'>: az i. sz. 3. sz.-ból fennmaradt legrégebb germán írásjel. A betűjegyek a föníciai, görög és római írásból fejlődtek, de alakjuk szögletes. Az i. sz. 5. sz.-tól a latin írás teljesen kiszorította.

Ruszszkij Hudozsasztvennij Muzej, Goszudarsztvennij, Allami Művészeti Múzeum, Kijev: Magánygyűjtemények köztulajdonba vételével alakult 1922-ben. Nagyszabású orosz gyűjteménye van a 13. sz.-tól napjainkig. A 17. és a 19. sz. első felének anyagából jelentősek D. G. Levickij, V. L. Borovikovszkij, V. A. Tropinyin művei, a 19. sz. második felének festői közül pedig Repin, Szurikov, Perov, Jarosenko. Makovszkij, Vasznyecov, Le vitan és mások alkotásai, továbbá Verescagin, Siskin és Polenov festményei. A. M. Geraszimov, B. V. Joganzson, P. I. Kotov, P. P. Szokolovszkaja, N. A. Andrejev, E. V. Vucsetics, a Kukrinyksizegyüttes, G. Sz. Verejszkij és más szovjet művészek művei.

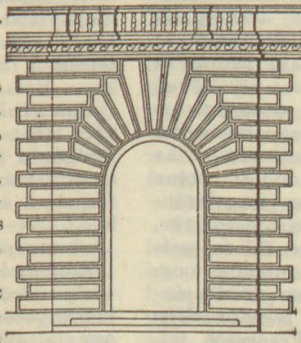
Ruszszkij Muzej, Goszudarsztvennij, Allami Orosz Múzeum, Leningrád: 1895-ben alapították, 1898-ban nyílt meg. Állománya 1917

óta többszörösen megszaporodott. Anyaga két épületben van elhelyezve. Egyik a hajdani Mihail-palota, nevezetes műemlék, melyet K. I. Rosszi 1819—25 között épített klasszicizáló stílusban. A másik 1912—16-ban készült A. N. Benua tervei szerint Ovszjanikov kivitelezésében. 1918—53-ban újjáépítették. Itt helyezték el a szovjet művészet anyagát, az alkalmi kiállításokat is itt rendezik. A Mihail-palotában az orosz középkor és a 18. és a 19. sz. első felének orosz művészetét állították ki, amelyről a 9. sz.-tól a 17. sz. végéig ikonok, fa- és csontfaragványok, könyvművészeti termékek, hímezések, rajzok és metszetek nyújtanak fogalmat. Említést érdemel Andrej Rubljov *Szent Pál-ikonja* 1408-ból és S. Usakov *Három angyala* 1671-ből. A 18. sz.-i szoborművek közül nevezetesebbek: K. B. Rasztrelli: *I. Péter*; F. I. Subin: *I. Pál, Lomonoszov*; F. F. Scsedrin: *Vénusz*; M. I. Kozlovskij: *Dolgoruki herceg, Nagy Sándor*; I. P. Martosz: *Síremlék*; Sz. Sz. Pimenov: *Herkules és Anteusz*. A festészet fő tárgya a reprezentatív portré. I. M. Nyikityin, A. M. Matvejev, F. Sz. Rokotov, D. G. Levickij, V. L. Borovikovszkij hadvezéreket és udvari előkelőségeket ábrázoló művei, A. P. Loszenko, G. I. Ugrjumov, F. J. Alekszejev mondai tárgyú és életképei nevezetesek. A 19. sz.-ból K. P. Brjullov történelmi művei, I. K. Ajvazovszkij tengerképei, A. G. Venecianov, P. A. Fedotov életképei kiválóak. Említsre méltók I. P. Vitali: *Puskin mellszobra*, N. Sz. Pimenov: *Séta*, és B. I. Orlovskij, Jan Uszmart ábrázoló szobrai is.

rusztika <lat. 'falusi, paraszti' szóból>: a szélein megdolgozott → *kváderkő*, amelynek homloksíakja nyersen, faramatlanul ugrik elő.

rusztikás falazat, opus rusticum <lat.>: → *rusztika* kváderkövekből alkotott falazat. A falsíknak rendszerint csak egy részét (alját, sarokéleit) képezik így ki.

rüss, ruche <fr.>: raktott v. húzott selyem-, csipke- v. túllfodor.

Rusztikázott reneszánsz kapu

sablon <fr.>: 1. általában minta, amelynek segítségével a tárgyak tömeges előállítására történik — 2. papír- v. bádoglemez, amelybe minta v. körvonal van kivágva, felületekre való gyors átvitel céljából (pl. festő~, patron). — 3. segédeszköz késztermékek formájának ellenőrzésére. — 4. mintaképet szolgálai módon elfogadó utánzás.

sábolás, helyesen **hántolás**: 1. → **hántoló** **modor**. — 2. → **hántolás**

sakál: az ókori egyiptomi művészetben → **Anubisz** istent gyakran ~ként v. embertesten ~fejvel ábrázolták.

sakktáblás faberakás, **kockadíszes faberakás**: különféle árnyalatú, négyzetű lemezekből szerkesztett, gyakran perspektivikus hatású → **hántoradiász**. Főleg a 18. sz.-ban volt divatos.

sakti, **shakti** <szanszkrit>: a brahmanista mitológiában valamely istenség női energiája, v. az isten felesége.

Salamon: a bibliai legendában a zsidók királya, Dávid király és Betsabé fia. A képzőművészetben életének következő jeleneteit ábrázolják leggyakrabban: Két együttlakó asszonynak egyidőben fia született. Az egyiket anyja álmában agyonnyomta, aki azután a halott gyermeket kicserélte az élővel. A gyermekben veszekedő asszonyok ~ király elé kerültek, aki megparancsolta, hogy vágják ketté az élő csecsemőt. Az igazi anya inkább lemondott volna gyermekéről, semhogy az megtörténjék (**Salamon ítélete**, Rubens festménye, Koppenhága). Bölcsességének és gazdagságának hírére Sába királynője meglátogatta ~t és mesés kincsekkel ajándékozta meg (**Salamon fogadja Sába királynőjét**, Piero della Francesca fal-képe, Arezzo). Az öreg királyt pogány

feleségei rávették, hogy az 5 bálványaik előtt mutasson be áldozatot (**Salamon bálványimádása**; Lucas van Leyden, Altdorfer rézmetszete).

Sámson: a bibliai legendában Isten angyal által gyermeket ígér Manoának és feleségének, s ennek bizonyosságul áldozatuk lángja az égig csap (**Manoa áldozata**, Rembrandt festménye, Drezda). Ez a gyermek ~, később Izrael 15. bírása. A fiatal ~ széttépi az útjába kerülő oroszánt (Dürer fametszete). Ereje tudatára jut, amelyet ettől fogva Izrael ellenségeinek, a filiszteusoknak leigázására fordít (J. Bassano képe Drezdában). Menyegzőjén találós kérdést ad fel a vendégeknek (Rembrandt festménye, Drezda). A számára állkapcsával agyonvori a filiszteusokat (Tintoretto, Venece). Delila kicsalja férjétől erejének titkát, levágja az alvó ~ haját, aki ezáltal elveszti csodálatos erejét (**Sámson és Delila**, Lucas Cranach festménye, Augsburg). A filiszteusok fogságába kerül, akik megvakítják (**Sámson megvakítása**, Rembrandt festménye). A fogságban haja újra megnő és ezzel ereje visszatér. Kidönti az oszlopokat és a ház agyonnyomja a lakomázó filiszteusokat (**Sámson bosszúja**, J. Tintoretto képe, Bécs, Kunsthistorisches Museum).

sáne, **baluardo** <ol.>, **boulevard** <bulvár> <fr.>: a várfalakon kívül emelt földgát a hozzátartozó árokkal. A 17. sz.-tól bonyolult rendszerű, nagy kiterjedésű erődívetet fejlesztettek belőle.

sanctuarium <lat.>: → **szentély**

sang de boeuf [szā-dō böf] <fr. 'ökörvér'>: mélyvörös kínai porcelán, ill. keménycserépmáz. A Zsolnay-kerámiák egy fajtáján is alkalmazták (→ még **lang jao**).

Sanghaj Múzeum, Sanghaj (Kínai NK): 1922-ben alapították; a felszabadulás után 1952-ben újrászervezték. Most a löversenypálya nagy szállodájának épületében van elhelyezve. Két emeleten, 40 helyiségben állították ki a paleolitikumtól a legújabb kor iparművészetéig terjedő történelmi és művészeti jellegű anyagot (kb. 22 000 tárgy). A korábbi régészeti emlékek műkereskedőktől és magángyűjteményekből származnak, ezért lelőhelyük többnyire ismeretlen.

sanguine [szāngín] <fr.>: **1.** → *vörös kréta*. — **2.** vörös krétával készült rajz. — **3.** az ilyen rajzot utánzó litográfia.

San Lorenzo: → *Cappelle Medicee*, Firenze

San Marco, Museo di, Firenze: A múzeumot 1869-ben létesítették az egykori domonkosrendi Szt. Márk-kolostorban. Termeit Fra Angelico (1387—1445) és tanítványai freskói díszítik. Itt gyűjtötték össze Fra Angelicónak Firenzében található összes festményét, ezek között a legszebbek: *Madonna della Stella*, *Levitel a keresztről* stb. Néhány cellát Fra Bartolomeo freskói díszítenek, ő festette a nagy refektóriumban elhelyezett *Utolsó Itéletet* is, amelyet a S. M. Nuovából vittek át.

santa conversazione <ol.> 'szent társalgás'): Szűz Mária gyakori ábrázolása. Madonna (gyakran trónuson, baldachin alatt), legtöbbször négy szent társaságában.

sánta ember: → *Héphaisztosz*

sarrancolin: fehér és szürke erezetű sötétvörös alapszínű márványfajta. Lelelőhelye Sarrancolin városka közelében, a Pireneusokban van. Kandallók és fiókos szekrények fedőlapját készítik belőle.

sárkány: **1.** Az i. e. 5. sz. óta egész sor pogány domborművön szerepel egy harcós, gyakran lovon, aki egy sárkányszerű szörnyet ledőf a lándzsájával (Alexander-szarkofág, a „trák herosz” ábrázolási stb.). — **2.** → *Heszperidák*. — **3.** a keresztény ikonográfiában Szt. Cyriacus, Fülöp, György, Márta, Margit, Mihály arkangyal, Szervác attribútuma. — Megkötözött ~nyal ábrázolóják Cyriacus. — Szt. György és Mihály arkangyal leszúrja a ~t lándzsájával. —

4. a reneszánsz világi ikonográfiában az okosság, a lelki erő, a dialektika attribútuma. — **5.** a kínaiak nemzeti jelképe és valaha császárok címerállata. Különböző állati elemekből összeszerkesztett csodálény. Régi kínai fel-

Középkori sárkánymotívum

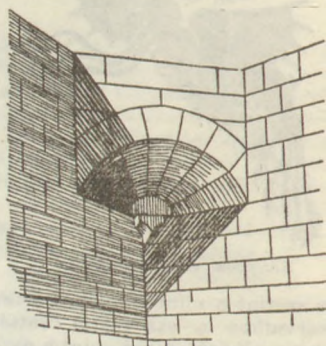
ismerés szerint a mintát fejéhez a tevéttől, szarvaihoz a szarvastól vették; füle, mint az ököré, szeme, mint a nyúlé, szemöldöke dús, szakála tüskés, szájában fenyegető agyar. Kígyótestét halpikkelyek borítják, gerincén tüskék futnak végig; ezek a száját is körülveszik. Farka is nagyon hegyes tüskékben végződik. Négy lába a tigris mancsainak és a vérese karmainak kombinációja. Vállából, derekából lánghoz hasonló kinövések csapódnak ki. Testén a pikkelyek száma 9×9 , (a kínaiak szerint ez a legszerencsésebb szám). Egyik mellső lábával a „csu”-t, a szerencsét hozó lángoló gömböt markolja. Testét víz és tűz összezapódásából keletkező köd veszi körül. A sárkány a két uralkodó elem, a pozitív és negatív közül az előbbit, vagyis minden tekintetben a pozitívumot jelenti. Alakja a kínai művészet történetének folyamán több változáson ment át (→ még *feng*).

sárkányfogat: → *Medea*

Sárkányrend: Zsigmond király és felesége, Cillei Borbála alapította 1408-ban. Jelvénye kereszt volt, amelyen sárkány függött. A tagjai közé fölvetett családok címerét gyakran emlékeztető, farkába harapó sárkányalak veszi körül.

sarokátmenet: tagozott építészeti részletek (torony, nyíláskeret) és más formájú egyszerűbb lábazatok között az átmenetet biztosító áthidalás különféle megoldása (pl. → *piramisos sarokátmenet*).

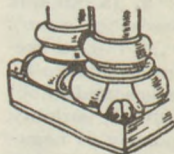
sarokboltfülke, trompus, trompe (fr.): két derékszögben találkozó fal sarkába illesztett fülkeszerűen boltozott ív, az

Sarokboltfülke

alsó négyszögű és a fölötte levő nyolcszögű tér átmenetének közvetítésére. A kupolaépítésnél van szerepe; a keleti és a középkori európai építészetben is előfordul.

saroklevél: az oszlopláb és a talplemez (*plinthosz*) találkozásánál keletkező háromszöges üres mezőt levéldíszítmény formájában kitöltő átmenet. A középkori — bizánci, román és gótikus — építészet gyakran alkalmazta.

Saroklevél

sarokrizalit: → *rizalit*

sarrasinois [szarraszinuá] (fr.): a régi francia leltárakban a csomózott keleti szőnyeg neve.

sas: 1. → *Zeusz* egyik attribútuma. — 2. → *Zeusz* Ganümedész ~ alakjában rabolta el (Rembrandt képe Drezdában). — 3. a szikh ikonográfia szerinti ábrázolásokon *Guru Góbind Szingh* feje fölött lebeg (→ *guru*). — 4. a középkori

egyházi ikonográfiában Szt. Adalbert, János evangélista, Szervác, Vid jelképe. *Kétfejű* ~sal *Elizeus* prófétát szokták ábrázolni. — 5. a reneszánsz és barokk világi ikonográfiában a gőg, a bőkezűség, a szárnyaló gondolat, az öt érzék ábrázolásakor a látás attribútuma. — 6. a császárság jelképe. — 7. *kigyóval küzdő* ~: a jó győzelme a rossz felett (a reneszánszból máig is élő szimbólum).

sáska, éneklő, kabóca: a → *Múzsák* szent állata.

Sátán (gör.): a bibliai legendában az ellentmondás 'szelleme, a gonoszra való kísértés megtestesülése, Istennel és angyalaival szemben álló → *ördög*. A középkori festményeken gyakran kígyóként v. sárkányként ábrázolták.

sátortemplom: az orosz templom egyik típusa a görög kereszt alaprajzon épülő háromhajós kupolás templom mellett, amely a nagy orosz templom-épületek jellemző stílusa. A ~ falai vízszintes fagerendákból épülnek, ezeket hordófedelek (boeski) díszítik és helyenként sátortetőt koronázzák, amelyek csúcsán kupola áll.

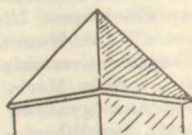
Ilyen templomokat még a 19. sz.-ban is építettek. Stílusuk bizonyos mértékben a középkoréval is befolyásolta.

sátortető, gúlate-

tető: piramisformában kialakított tető négyzetes v. sokszögű alaprajzon.

Satsumaporcelán: a hasonló nevű japán tartományról elnevezett porcelán. A 16. sz.-ban koreai fazekasok segítségével létesített kerámiai műhelyekben eleinte zöldes v. barnás mázú kemény-cserép edényeket készítettek. A 17. sz.-ban finom fehér anyagot használtak (fehér ~). Az edények festése csak a 18. sz. végén kezdődött el. A díszítőmódok közül legnevezetesebb az ún. brokátmintás dekoráció. Az Európában tömegesen található, ún. ~ nem innen származik; több műhelyben gyártott, művészi szempontból érdektelen, mutató exportáru.

Saturnus (lat.): → *Kronosz*

Sátortető

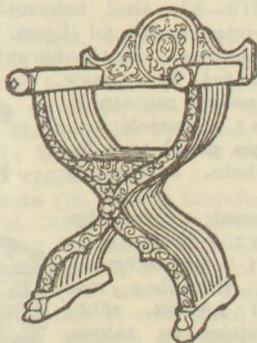
Saul: a bibliai legendában Izrael első királya. Ábrázolásai: Dávid hárfán játszik ~ előtt (Rembrandt képe, Hága), ~ dárdát dob Dávid felé. Az endori jónő megidézi Sámuel szellemét, aki Dávid győzelmét jövendöli meg (Salvator Rosa képe a Louvre-ban): ~t vesztett csatája után fegyverhordozója vonakodik megölni, ezért önmaga vet véget életének, kardjába dől (idősebb P. Brueghel festménye, Bécs).

savonai fajansz: az észak-olaszo.-i Savonában készült

17–18. sz.-i edények, túlnyomóan kék színű, leveles, nagy indákkal.

Savonarola-szék: párhuzamos íves lécbordákból álló, ollós szerkezetű reneszánsz karosszék.

Savonarola szék

savonnerie szőnyegek [szávoneri...] <fr.>: egy párizsi szappankészítő műhely helyén (innen az elnevezés) a 17. sz.-ban létesített udvari manufaktúrában készített csomózott szőnyegek, fekete alapon bronzvörös akantuszindás és színes virágos dekorációval; 1826-ban a műhely egyesült a gobelin-manufaktúrával.

sbattimento <ol. 'vet, dob' szóból>: a képzőművészeti terminológiában a vetett árnyék elnevezése.

sc., **sculps.**, **sculpsit** <lat.>: metszete...; metszeteken szokásos jelölés, amelyet a metsző neve követ.

scagliola [szkáljola] <ol.>: → *márványasztukló*

sceau-i fajansz [szói...]: az 1748-ban Seceau-ban létesített francia műhely előkelően egyszerű alakú, finom rajzú készítményeinek gyűjtőneve.

sceptrum <lat.>: → *jogar*

Scheibenfries [sájbfnfriz] <ném.>: → *tárcasor-friz*

schizzo [szkizdo] <ol.>: → *vázlat*

Schönbrunn Schloss, Wien-Bécs: a Habsburgok nyaralókastélya (építette Fischer von Erlach 1694-ben, átépítette N. Pacassi 1744-ben). Porcelánok, régi kínai lakkatáblák (az ún. „Feketin-Zimmer”-ben), miniatúrák gazdag gyűjteménye. G. Guglielmi (1760 táján készült) mennyezet-freskói díszítik a nagy galériát, amelyen kívül kb. 40 terem és lakóhelyiség látható.

Schrein [srájn] <ném. 'szekrény'>: → *arca*

Schrottblatt <ném.>: → *műlap*

schwarze Kunst, **Schwarzkunst** [svárce kunszt, svárcekunszt] <ném. 'fekete művészet'>: 1. a mágia. — 2. a → *hántoló modorú* rézmetsző eljárás. — 3. a könyvnyomtatás régi német elnevezése.

Schwarzlotmalerei [svárclótmaléráj] <ném.>: a 18. sz.-ban kedvelt, feketével festett díszítmény fajansz-, porcelán- és üvegtárgyakon.

Schweizerisches Landesmuseum, Zürich: 1890-ben alapították. Anyagát öt gyűjteményben tárolja: ősrégészet, középkori osztály, éremtár, fegyvertár, viselettörténeti gyűjtemény. Művészeti szempontból legfontosabb a középkori osztály: Karoling- és román kori fal-festmény-töredékek, elefántcsontfaragások, szobrok, ötvösművek, falkárpitók, gótikus, reneszánsz és korabarokk szoborok (korabeli faburkolatokkal és bútorokkal), kerámiagyűjtemény, melynek nevezetesebbje a svájci diszkályhák. Kincstárában kelyhek, ereklyetartók, céhemlékek gazdag sorozata.

scorcio [szkorcio] <ol.>: → *rövidülés*

scotia <gör.—lat.>: → *oszlophorony*

scrinium <lat.>: → *écrin*

scriptor <lat.>: a középkori kéziratok (→ *kódex*, → *miniatúra*) szövegrészének írója, ill. másolója (→ még *rubricator*).

scurzo [szkurco] <ol.>: → *rövidülés*

Sebestyén, Szt.: A legenda szerint Diocletianus császár kedvelt tisztje volt, de amikor hitét megvallotta, fához köttette

és lenyilasztta. Régebben mint idősebb szakállas férfit, a 15. sz. óta mint ifjú katonát, lándzsával és karddal, v. csak ágyékkötővel, fához kötözve, testében nyílakkal ábrázolják (A. da Messina, Drezda).

secco <ol.>: → *al secco*

secento [szecseno], **seicento** [szei...]
<ol. '600': a 17. sz. olasz művészetének neve.

seconde baroque [szkőd bárók]: → *neobarokk*

secrétaire [szekrétér] <fr. 'titkár' szóból>: → *írőszekrény*

sectio aurea <lat.>: → *arany metszés*
section d'or [szekszio dór] <fr. 'arany metszés': a kubizmusból sarjadt festészeti irány; képviselői, mint J. Villon (1875—) a reneszánsz arányproblémáit figyelembe véve szerkesztették képeiket (→ *arany metszés*).

sedani csipke: az ÉK-franciao.-i Sedanban készült 18. sz.-i francia → *varrott csipke*. Finom és mozgalmos rajza a flamand → *vert csipkék* mintáira emlékeztet.

sedia gestatoria <lat.>: hordszék, amelyen ünnepélyes szertartások alkalmával a pápát viszik.

sedilia <lat.>: → *ülőfülke*

segítő szentek: A 14 segítő szentet általában betegség, járvány és egyéb szükség esetén hívták segítségül. Név soruk változó, a legszokásosabb *Aca-cius*, → *Borbála*, *Cyriacus*, *Dénes*, → *Egidius*, → *Erasmus*, → *Eustachius*, → *György* → *Katalin* (Alexandriai), → *Kristóf*, → *Margit*, *Pantaleon*, → *Sebestyén* és → *Vid*. Többnyire együtt ábrázolják őket. Tiszteletükre létesült a német Vierzehnheiligen búcsújáróhely temploma, melyet J. B. Neumann (1687—1753) épített.

seicento [szeicsento] <ol.>: → *secento*

sejtholtozat: későgótikus kereszt-, csillag- v. hálóboltozat, amelynek → *boltsüvegeit* v. → *boltszőit* kis → *kolostorboltozatok*ként képezik ki.

sekrestye, **sacristia** <középlát.>: a keresztény templomok szentélye mellé csatolt helyiség a szertartásokhoz szükséges ruhanemű és egyéb felszerelés megőrzésére; néha kincstárul is szolgál. A görög keleti templomokban → *pastoriorium*nak, ill. diakonikonnak nevezik.

sekrestyeszekrény: a katolikus templomok sekrestyéiben a liturgikus ruhanemű és egyéb tárgyakat őrző díszes szekrény.

seladon porcelán: → *szeladon porcelán*

selyemszövés: a selyemlepké bábját védő burokról legombolyítható elemi szálból készített fonalból, de csak Justiniánus bizánci császár (ur. 527—565) vezette be a selyemhernyó tenyésztését. A művészi ~ bizánci és szaracén-mohamedán selyemszövők révén terjedt el Itáliában (Lucca, majd Velence, Genova és Firenze). Franciao.-ban a J. B. Colbert (1619—83) által behozott olasz szövőket virágoztatták fel (Lyon, Tours). A használatos ~i minták koronként és nemzeteként igen nagy változatosságot mutatnak.

Semele: → *Szemelé*

semleges színek: a fehér, fekete, szürke és arany.

Serapeum: → *Szerapeion*

Serapis: → *Szerapisz*

serleg: nemesfém-ből, üvegből, ritkábban más anyagból készült, többnyire fedeles és talpas, díszes kiképzésű ivóedény.

servante [szervát] <fr.>: tálalóasztalka v. polc; erre rakják az étkezés folyamán szükségessé váló edényfeléket és evőeszközöket.

service [szervisz] <fr.>: → *szerviz*

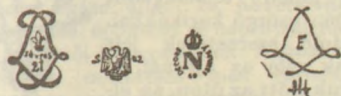
settecento [szettecsento] <ol. '700': a 18. sz.-i olasz művészet neve.

sèvres-i porcelán [szévri...]: a Párizs melletti Sèvres-ben készült porcelánedények gyűjtőneve. A → *vincennes-i porcelán*-manufaktúrát ugyanis 1756-ban ide helyezték át. A kispasztikákat általában biscuit-porcelánból csinálták; a francia kaolin-

Gótikus serleg

lelőhelyek felfedezése (1765) után keményporcelánt is előállítottak. A Sèvres-ben készült lágy porcelánok híres kék, zöld, rózsaszín és sárga színeit csak hosszas kísérletezés után (1769-től) sikerült → keményporcelánon alkalmaz-

SEVRES

Sevres

RF
Sevres

Sèvres-i porcelánjegyek

ni. A festett díszítés és a porcelán-plasztika a francia királyi udvar művészeinek irányításával és tervei szerint készült. Az üzem, amelyet 1876-ban a közeli St. Cloud-ba helyeztek át, ma is fennáll; híres múzeuma a ~teljes fejlődését szemlélteti.

sfumato <ol. 'füstös, fátyolos', *vaporoso* <ol. 'ködös': a → *körvonalat* feloldó, lágy festésmód. A kifejezés Leonardo da Vincitől származik.

sgabello <ol. 'zámoly': olasz székfajta, hasábos v. rúd alakú lábakkal. Később a lábakat elől-hátul díszesen kiképzett deszkalap helyettesíti. A háttámla és ülőlap formája nagyon változatos.

sgraffito <ol. 'kikarcol, kikapar' szóból': vakolt falsík díszítésére alkalmas itáliai eredetű (15. sz.) eljárás. A falra két v. több, különböző színű vakolatréteget raknak. A felső világosabb réteget figurális v. ornamentális rajz szerint hegyes vasszerszámmal kikaparják v. kimetszik úgy, hogy a díszítmény az alsó sötétebb réteg v. rétegek színében tűnik elő (→ még *graffiato*).

shakudo: a japán kispasztikában használt ötvözet. A rézhez kevés aranyat és ezüstöt olvasztanak. Felülete sötét-szürkés-kéken oxidált.

Sheraton-bútorok [seratən...]: Thomas Sheraton angol bútortervező tervei

szerint nemesfából készült könnyed felépítésű, célszerű és kényelmes bútorok; a klasszicista bútorok egyik változatát alkotják. 1802-ben kiadott bútor-mintakönyve az angol bútorművéség stílusfejlődésében korszakalkotó. (→ *Hepplewhite*)

shigaraki-yaki: Shigaraki japán városban készült keménycserépedény, amelynek cserépe vörösszürke, alsó máza barna és göröngyös felületű, felsőmáza zöld, amelyet meg nem olvadt kvarcdarabkák élénkítenek. Japánban már a 16. sz.-ban kedvelt edénye.

siamoise [sziámuáz] <fr.>: 1. bútorsovet, amelyet a sziámi követek ajánlódokoztak XIV. Lajos francia királynak. — 2. „S” alakú kanapé. Azért nevezik így, mert a rajta ülők úgy látszanak, mintha mellkasmagasságban sziámi ikreként összenőttek volna.

siegburgi kőcserép: a Rajna melletti Siegburg neves német kőcserépkészítő központ termékeinek gyűjtőneve; kb. a 15. sz. óta készített edényei közül legismertebbek a domborműves ábrázolásokkal díszített sárgás, elefántesont színű, magas söröskupák.

sienai majolika: a közép-olaszoi Sienában 1500 körül készült, a → *caffagioli* majolikákkal rokon reneszánsz díszedények gyűjtőneve.

sigillográfia <lat. 'pecsét' + gör. 'leírás' szóból': → *pecsétlan*

síkkonstruktivizmus: a → *konstruktivizmus* egyik irányzata, tulajdonképpen a → *kubizmus* teljesen absztrakt, tárgyatlan továbbképzése. Változatai: a *szuprematizmus* (létrehozója és fő képviselője K. Malevics, 1878—1935) és a *képarchitektúra* (amelynek Karsák Lajos a névadója). Mindkettőnek lényege a legegyszerűbb geometriai alakokból való kétdimenziós képszerkesztés.

síknymás: sokszorosító eljárás, amely abban különbözik a → *magasnyomástól* és a → *mélynyomástól*, hogy a sokszorosítandó képről v. szövegről készült nyomtatólap sík felületű. A nyomtatás az eljáráshoz használt vegyi anyagok hatásán alapszik. Síknymás a → *kőnyomás* (litográfia), az → *ofsetnyomás* és a *fénynyomás*.

silhouette [sziluet] <fr.>: → árnyék-
rajz, → sziluett

Simon, Szt.: a 12 apostol egyike. A legenda szerint Tádéval együtt szenvedett vértanúságot Perzsiában. Testét sztérfűrésztelék. Könyvvvel, irattekerescsel és fűrészel ábrázolják.

singerie [szézsəri] <fr.>: a rokokó művészetben gyakran előforduló ábrázolás: kínai öltözetbe bujtatott majmok önálló v. kínai alakokkal egyesesen előforduló jelenetei (→ még *chinoiserie*).

sinológia: a kínai nyelvvvel, irodalommal és művészettel foglalkozó tudomány.

síp: → Pán (Szürinx)

sípránc: a középkori, főleg gótikus szobronokon alkalmazott, alul összeszűkülő, orgonasíphoz v. csőhöz hasonló ruhadredő.

sirázi szőnyeg: geometrikus és egyéb stilizált mintákkal díszített, újabb perzsiái szőnyeg. Nevét Siráz DNY-perzsiái városról kapta. Minősége nagyon különböző, mintaváltozatai rendkívül gazdagok. A finom darabok a kereskedelmi forgalomban mint *mekka szőnyegek* ismertek.

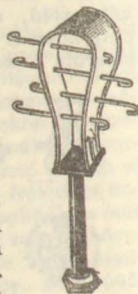
síremlék: elhunytak sírjának megjelölésére szolgáló építmény, kőoszlop v. más jel. A kőkorszakban *sírkamrákat* és → *dolmeneket*, az ókori Egyiptomban → *piramisokat* és → *masztabákat* építettek a sírok fölé. Kisázsiaiban sok ókori sziklasírt találtak. Trójában, Mükénében és Etruriában → *tumulusokat*, Görögó-ban → *sztléleket* emeltek. A kereszténység első századaiban a halottakat → *sarkofágba* helyezték, amely egyben síremlék is volt. A középkorban a sírt → *sírlap* v. → *tumba* jelzi. E fogalomkörbe tartozik a → *mauzóleum* is.

sírlap: a síremlék egyik formája; a templom padozatába besüllyesztett — domborművel, felirattal stb. díszített — kő- v. bronzlap.

sírván szőnyeg: világos színezésű, mértani rajzú, finom csomózású, teljesen gyapjú anyagú, kisebb méretű kaukázusi szőnyeg. Nevét a K-Azerbajdzsánban a 16. sz. közepéig fennállott Sírván államról kapta.

sírisak: 1. → *Ammón* egyiptomi istent, → *Athéné* görög istennőt és → *Bellona* római istennőt ~kal a fejükön ábrázolták. — 2. → *Visnu* istent királyi dísz~kal ábrázolják.

sistrum <gör.—lat.>: 1. az fíziszkultuszban és a buddhista szertartásokban használatos csörgő érc-hangszer. — 2. *khakkhara* <szanszkrit>, *hszi-csang* <kínai>, *shakujo* [sáku dzszo] <japán>: érc-hangszer, tetején csörgő karikákkal. Kolduló szerzetesek jelt adnak vele az ajtónál, v. maguk előtt az úton, az eltaposható állatok elriasztására. A lámaizmusban ördögűzést jelent; gyakran a → *bódhiszattvák* jelképe. Japánban Jizó isten, a gyermekek védője, kezében tartja.

Sistrum

Siva: a brahmanista (hindu) mitológiaiában a három főisten (→ *Trimurti*) egyike, az elkerülhetetlen felbomlás és pusztulás istene. Ő a Pusztító, a mindennek véget vető, de műve nem a végleges megsemmisítés, hanem csupán a meglévő alakzatok felbontásán keresztül végbemenő megújulás, újateremtés. Szép fiatal férfi képében ábrázolják, állva v. *jógi*-ülésmódban, kígyókkal átfont, feltornyozott sárga hajjal, homloka fölött a holdsarlóval; testszíne fehér, csak a nyaka kék. Háromágú szigonyt (vadzsrát) visel, derekát többnyire elefántírtba övezi, nyakában kígyó és 52 koponyából álló füzér; karjain is kígyókat visel. Hordozója a *Nandi* nevű bika. — Felesége → *Párvati* istennő. — Szimbóluma a → *lingam* (phallus). Mivel ~ a szaporodás istene is, egyik megjelenésében a párosságot, a nemi polaritást egybefoglaló jelkép gyanánt úgy ábrázolják, hogy a jobbfele férfi, a bal fele nő. Sok ~-ábrázoláson az isten fejéből vizsgár szökken alá, arra a mítoszra emlékeztetve, amely szerint Siva lehozta a Földre *Gantát*, a Gangesz folyamot.

Sixtus-kápolna, *Cappella Sistina*, Róma: a római pápák vatikáni házi kápolnája. Giovanni de Dolei építette IV. Sixtus pápa megbízásából 1473—81-ben. Falain freskók vannak az Ó- és Újszövetségből, amelyeket a kor legjobb mesterei festettek (Pinturicchio, Botticelli, Ghirlandaio, Perugino, Signorelli, Rosselli). A boltozott mennyezet mezőin

Michelangelo a teremtés történetét, valamint a nagy prófétákat és a szibillákat festette meg az 1508-tól 1512-ig terjedő időben. Tőle ered az oltárfal óriásfreskója, az *Utolsó ítélet* (1534) is.

Skansen : Stockholmban 1891-ben létesített szabadtéri múzeum, amely Svédország egész állat- és növényvilágát, jellegzetes épületeit és néprajzát mutatja be festői környezetben. A stockholmi múzeum mintájára más városokban létesített szabadtéri néprajzi gyűjteményeket szintén így nevezik.

skapuláré (lat.) : 1. vállruha, szerzetesi ruhadarab. — 2. két szalagon a háton és mellen a ruha alatt hordott szentkép, érme.

skarabeusz : → *szkarabeusz*

skarlát (ol.-ból) : bíborvörös szín. Eredetileg fehér, zöld v. vörös szövetanyagot jelentett.

skarlát szőnyeg : a régi magyar nyelvhasználatban a kisázsiai eredetű török szőnyegek neve.

skiapodos (gör. 'napernyő + láb' szóból) : a középkori állatkönyvekben (→ *Bestiarium*okban) gyakran előforduló alak. Egy lábú ruhátlan férfi, aki lábát a feje fölé emeli, hogy a napsugárraktól védje magát. A román templomok kapuzatán gyakran szerepel.

skice, *schizzo* (ol.) : → *vázlat*

skófium (török) : régi magyar hímzésekben alkalmazott lapos, hengeres v. sodronyos arany, ezüst drót. Régi ékszerműveseink között skófiumhúzóik is voltak. A technikát a török ötvösöktől vettük át.

skorpió : 1. a keresztény ikonográfiában a hét főbűn közül az Irgység szimbóluma. — 2. a 16—17. sz.-i világi ikonográfiában a hazugság, a gyűlölet, a pogányság, és a halál jelképe.

skulptúra (lat.) : 1. → *szobrászat*. — 2. szobor.

skurc : → *rövidülés*

smaragd : zöld színű értékes drágakő, a berill zöld változata. Legszébb példányai Ceylonból származnak.

sodronyománc : a → *rekeszománc*nak az a fajtája, amelynél a rekeszeket alkotó élére állított — vékony fémzalagok helyett filigránsodronyot alkalmaznak. A 15—16. sz.-i magyar ötvös-

művészet kiváló technikája (pl. Győr : Szt. László-herma, Esztergom : Suky Benedek kelyhe).

sofa (arab—fr.) : → *szófa*

sófár (héber) : a zsidóknál a hosszú-napi szertartásnál használt kürt.

soft ground [zaft graund] (ang.) : → *lággyalap* rézkarckészítési eljárás.

solarium (lat.) : 1. a régi rómaiak napórája. — 2. középkori várak napos emeleti v. toronyhelyisége, a ház urának kedvelt tartózkodási helye.

sole (sp.) : újabb spanyol és brazíliai fehér fonálú → *vert csipke*, nap alakú, sugaras, kerek díszítményekkel.

solitaire [szoliter] (fr.) : 1. egyszemélyes kávé-, teás- v. egyéb étkészlet, rendszerint hozzátartozó tálcával. — 2. egyetlen nagy gyémánttal díszített ékszer. — 3. a kertművészetben magában álló nagy fa.

solutréi kultúra [szolütréi . . .] : a fiatalabb → *őskőkör* (kb. i. e. 10000—10000) folyamán élt embernek az aurignac-i kultúrát követő kultúrája. Jellemzői a meghatározott formára pattintott kőeszközök. A korszak a Solutré franciao.-i község melletti leletekről kapta nevét.

sómázas edények : → *kőcserép*, → *máz*

sopraporta (ol.) : → *supraporta*

sottinsù-nézet (ol. 'alulról felfelé') : a barokk mennyezetfestés sajátága, amely a néző tekintetét merész távlati rövidülésekkel a mennyezet valóságos határán túl vezeti.

sörétes metszet : → *műlap*

sövény : 1. vesszőből font kerítés telek, udvar, kertek védelmére. — 2. *élsövény* : élőfákból v. cserjékből alakított, rendszerint nyírott kerítés, amelyet díszkerteknél a kilátás lezárására is alkalmaznak (→ még *labirint-kert*).

spanyol csomó : a → *spanyol szőnyeg* csomóképzése. A → *keleti szőnyegek* csomózási módjától abban tér el, hogy csomója kettő helyett csak egy láncfonalat fog körül, mégpedig soronként váltakozva minden másodikikat.

spanyolfal, *paravent* [páravā] (fr.) : többnyire bőrrel v. textíliával bevont, két- v. többrészes, összehajtható, mozgatható fakeretes fal.

spanyol-mór fajansz, *hispano-moreszk fajansz* : Spanyolo. mórlakta területein a 14. sz. óta készült fajanszedények

gyűjtőneve. Többnyire sárgás alapon világos aranyszínnel festett finom ornamentikával látták el. Előállításának központjai *Malaga*, *Sevilla* és *Valencia*, valamint a közelében levő *Manises* és *Paterna* voltak.

Spanyolország művészete: kezdeteit illetően → *őskor*, → *Altamira*. A római uralom alatt az országban nagy számban épültek színházak, hidak, diadalívek, vízvezetékek. Viszonylag jelentéktelenebb hatást gyakorolt a 6. sz. elejétől 711-ig tartó nyugati gót uralom (Oviedo). Annál erősebb volt az arab-mór művészet befolyása az építészetre és az iparművészetre (→ *fajansz*). — A nemzeti építészet első emlékei a 9–10. sz.-ból származnak. A 10. sz.-i miniatúrák bizánci és kopt hatásra jöttek létre. A 11. sz.-tól felvirágzó spanyol művészet alkotásai összefüggenek a dél-francia *román* stílussal. A francia hatásra létrejött, de sajátos stílusú *gótika* idején hatalmas, dús díszítésű székesegyházakat emeltek (pl. Burgos). A 14–15. sz.-ban a gótikus és a mór elemek keveredéséből létrejött a → *mudéjar-stílus*. Viszonylag legönállóbb volt a 15. sz.-ban a szobrászat, amely lassanként megszabadult a francia, olasz és németalföldi hatástól. A század eleje óta az országban festőiskolák alakultak, amelyekben nagy hatása volt az olasz és flamand művészetnek. Az építészetben még a 16. sz.-ban is a francia és a spanyol gótika keveredése uralkodott. A reneszánszra való átmenetet a → *platereszk stílus* közvetítette, nagyrészt külföldi mesterek alkotásaival. Ennek ellenhatásaként keletkezett a → *desornamentado stílus*, amelyben az olasz reneszánsz elemei ötvöződtek sajátosan spanyol formanyelvvél; legnagyobb mestere J. de *Herrera* (1530–97), aki az → *Escorialt* építette. Az érett reneszánsz szobrászat legnagyobb mestere Al. *Berruguete* (1490–1561) volt. — A spanyol nemzeti festészet már a 15. sz. folyamán kibontakozott, igazán nagy nevetek azonban csak a 16. sz. második felétől látunk. Első, világviszonylatban is nagy alakja a görög eredetű *El Greco* (1541–1614; 1577-től Toledóban), akinek művészetében elemi erővel ötvöződik egybe a spanyol miszticizmus és az olasz késő-

reneszánsz öröksége (→ *manierizmus*). Az utána következő festőknl egyre fokozódik az ábrázolás realizmusa: J. *Ribera* (kb. 1590–1652), majd az ország legnagyobb festője, D. *Velázquez* (1599–1660) és az élete utolsó szakaszában a barokkba áthajló Fr. *Zurbarán* (1598–1664). B. E. *Murillo* (1617–82) vallásos festészete átvezet az érzelmes és hatásvadászó jezsuita klasszicizmushoz és barokkhoz. A spanyol barokk építészetet hosszú ideig a túlbuzgó dekorációba merülő → *churriguerizmus* képviselte. A barokk szobrászat rendkívül kiegyensúlyozatlan és egyenlőtlen; az erősen festett és gyakran pompázatos ruhákba öltöztetett (estofado) szobrok általában jelentéktelenek. Kiemelkedő szobrászok: J. M. *Montañez* (1582–1649) és Al. *Cano* (1601–67), aki egyúttal kiváló festő is volt. A 18. sz. nagy építészeti műve a madridi királyi palota, amely az olasz F. *Juvara* (1678–1736) tervei szerint épült klasszicizáló barokk stílusban. — A 18. és 19. sz. fordulóján túnt fel Spanyolo. egyik legnagyobb festője és grafikus, Fr. *Goya* (1746–1828), a modern festészet egyik legjelentősebb úttörője. — A 19. sz. építészetében a klasszicizáló eklekticizmus, festészetében a naturalista és impresszionista irányzatok érvényesültek, kevés jelentékeny képviselővel. A századforduló művészetének kiváló alakjai: P. *Gargallo* (1881–1934), J. *Gonzales* (1876–1942) szobrászok, I. *Zuloaga* (1870–1945) festő J. *Gris* (1887–1927), Joan *Miró* (1893–) S. *Dalí* (1904–), valamint P. *Picasso* (1881–) a modern avantgardista törekvések élharcosai; életművük túlnyomó része azonban már nem a spanyol festészet-hez, hanem elsősorban a franciához és az amerikaihoz tartozik.

Spanyolország művészeti múzeuma: Madrid → *Prado*, *Museo del*

spanyolország: magyar → *népművészeti* díszítő eljárás. A fába vésett vájatokat, karcolásokat spanyolviasszal töltik ki.

spanyol szőnyeg: Spanyol.-ban készült reneszánsz kori csomózott szőnyeg, sárga alapon kék színű indás díszítéssel, amelyben reneszánsz és mór elemek keverednek (*spanyol csomó*).

spatula <lat.>: kiszélesedő, lapos végű eszköz, amellyel az öntőmunkások lelapítják az agyagot, a zománccfestők rákenik a zománccport a fémlapra, a festők pedig a palettán megkeverik a festéket.

Spes: → *Erények*

sphinx <gör.>: → *szfina*

spina <lat.>: az antik → *circusok* → *arénájának* hosszanti tengelyén futó korlát v. épített fal; az utóbbit szobrokkal, obeliszkekkel díszítették.

spozalizio <ol.>: Mária és Szt. József eljegyzésének jelenete.

sraffozás <ol.—német>: → *árnyékolás*

Staatliche Graphische Sammlung Albertina: → *Albertina*

Staatliche Museen zu Berlin (NDK): a berlini múzeumegyüttes hivatalos elnevezése. Ide tartozik a → *Bode Museum*, a → *Pergamon Museum*, valamint a → *Nationalgalerie*.

Staatliches Bauhaus: → *Bauhaus*

stáció <lat.>: a bibliai legendában Jézus keresztútjának 14 állomása (→ még *kálvária*).

stadium <lat.>: → *sztadion*

staffázs, staffage <fr.>: tájképeken és épületábrázolásokon élnékitésre, a hatás fokozására és a mélység érzékeltetésére elhelyezett mellékes alakok; alakos képeken tájképi v. építészeti részletek (→ még *repossoir*).

Staffelchor [stáfelkhor]: → *lépcsőzetes szentély*

Stahlstich [stálstih] <ném.>: → *acélmetszet*

stallum <középlát.>, *szentélypad*: a székesegyházak és apátsági templomok szentélyének hosszanti oldalain lépcsősen elhelyezett, összeépített, kettős széksor. A régi ~ok faragásos, → *intarziás* díszítményekkel jelentős művészi alkotások; ilyen pl. a nyírбатыori ~ (→ még *miseriordia, dorsale*).

stanza <ol.'szoba': II. Gyula pápa (1503—13) lakosztályának 4 szobája a Vatikánban, amelyet Raffaello, ill. tanítványai festményekkel díszítettek.

steatopygia <gör.'kövér + far' szóból>: → *szteatopügia*

Stedelijk Museum voor Schone Kunsten, „Groeninge Museum”: → *Groeninge Museum*

steel-engraving [sztil-ingréving] <ang.>: → *acélmetszet*

stereobates <gör.>: → *sztereobatész*

stigma <gör.>: 1. testi jel, bélyeg, folt, sebhely, szegénybélyeg. — 2. egyes személyek testén állítólag Krisztus öt sebhelyének megfelelő helyeken jelentkező seb. Gyakran ábrázolják Assisi Szt. Ferenc és Sienai Szt. Katalin testén.

stigmatizáció: → *stigmák* megjelenése vallásos eksztázistól elragadott személyeken. A képzőművészetben gyakori Assisi Szent Ferenc stigmatizációjának ábrázolása.

stilizálás: a képző- és iparművészetben a motívumoknak — többnyire állati és növényi mintáknak — dekoratív célból gyakran a felismerhetlenségig való egyszerűsítése, ill. átalakítása és csoportosítása.

Stilj, De <holland 'a stílus'>: Theo van Doesburg által 1917-ben alapított holland kiadványsorozat és a körülötte csoportosuló művészecsoport. Fő képviselője P. Mondrian (1872—1944). (→ *neoplaszticizmus*.) Nagy hatása volt a modern holland építészetre.

Stilleben <ném.>: → *csendélet*

stílus <gör.—lat.>: 1. a régi görögök és rómaiak íróvesszője, amellyel a betűket a viaszréteggel bevont írotáblára karcolták. — 2. a *kehely* szárának latin neve. — 3. egy művészre, irányra, iskolára v. egy korszakra jellemző kifejezési mód, kifejezési eszköz, egy korszakon belül jelentkező sajátosságok összessége, ill. az irányzat megkülönböztető jegyei, amelyekről az illető ~ felismerhető. A stílusokra és művészeti irányzatokra vonatkozó cikkeket → *Adam-stílus, agrai stílus, akadémikus művészet, akhaimenida művészet, alhambra stílus, Anna-stílus, archaizáló stílus, athoszi művészet, absztrakt művészet, aktivizmus, barbizoni festők, barokk, biedermeier stílus, churriguerizmus, cinquecento, cloisonnisme, copfstílus, csúcsíves stílus, dadaizmus, directeoire stílus, dunai iskola, eklektika, empire stílus, Erzsébet-stílus, expresszionizmus, fauves, futurizmus, funkcionalizmus, gandhara művészet, görikus stílus, granadai stílus, Grassalkovich-barokk, Hudson River School, hugenotta művészet, illuzionizmus, impresszionizmus, indopathán stílus, intímisták, Jagelló-stílus, Jakab-stílus, jesszuita stílus, Jugend-stílus, képarchitek.*

túra, későklasszicizmus, klasszicizmus, koloniál stílus, konstruktívizmus, kritikai realizmus, kubizmus, KUT, Lajos Fülöp-stílus, Louis quatorze, Louis quinze, Louis seize, mameluk-stílus, manierizmus, Mánuel-stílus, modern style, modernizmus, modern művészet, mozarab stílus, mudéjar-stílus, nagybányai iskola, naïv művészet, nazarénus festők, neobarokk stílus, neogótikus stílus, neo-grec, neoimpresszionizmus, neoklasszicizmus, neoobjektívizmus, neoplaszticizmus, neoreneszánsz stílus, neoromán stílus, novecento, omajjad-stílus, orfizmus, palatinus stílus, palladianizmus, perpendicular style, pilótyizmus, plasztikus stílus, plateresk stílus, plein air festészet, pointillizmus, pombal-stílus, posztimpresszionizmus, preraffaelizmus, protodór, proto-reneszánsz, pseudoklasszikus, quattrocento, rayonnizmus, realizmus, régence stílus, reneszánsz, rokokó stílus, romantikus művészet, section d'or, sikkonstruktívizmus, style 1900, szaita művészet, szecesszió, szecessziós stílus, szimbolizmus, színtelizmus, szocialista realizmus, szírrrealizmus, táblablörstílus, tasizmus, tatlinizmus, tenebrosi, trecento, Tudor-stílus, Tulunida stílus, verizmus, vertikalizmus, viktoriánus stílus címszavak alatt.

stíluskritika : régészeti és művészettörténeti tudományos módszer, amely a → *műtárgy* → *stílus*-ának ismertetőjeleiről következtet a művész kiletére, a műalkotás származásának helyére és keletkezésének idejére.

stípes (lat. 'röng, tőke') : a katolikus templomban az oltárasztal alépitménye.

stipo (ol.) : → *firenzei mozaikkal* díszített olasz reneszánsz → *kabínetszekrény*.

stóla (lat.) : 1. az ókori rómaiaknál bokáig érő női ruha ; a férjes asszonyok viselete. — 2. a katolikus egyházban a misemondáshoz, egyéb szertartásokhoz, ill. szentségek szolgálatához használt ruhadarab. Két végén trapéz alakúan kiszélesedő, kb. 10 cm széles szalag, közepén és végein keresztrel. Anyaga a miseruhával egyezik. — A hazai görög keleti egyházban a ~ neve *epitrahil*.

stomfai fajansz : a Pozsony (Bratislava) melletti Stomfán a 18. sz. végén és a 19. sz. első felében készült színes virá-

gos, népiesbe átmenő fajanszedények gyűjtőneve. Veronikás → *szenteltvíztartói*

ST 重 1 P.
7 8 7

Stomfai fajanszjegyek

és szentképes fajanszlapjai elterjedtek voltak.

strapazzato [sztrápaccáto] (ol. 'mos-tohán kezelt') : odavetett ecsetvonásokkal, felületesen festett kép.

strasbourgi fajansz : a 18. sz. elején a Hanong család által alapított manu-

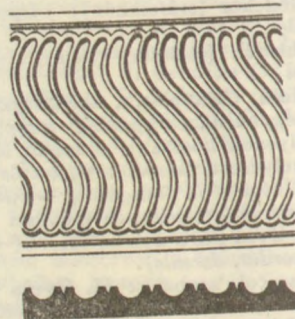
Pl. H IZ

Strasbourgi fajanszjegyek

faktúra készítményeinek gyűjtőneve. Korai darabjai jelentéktelenek. A 18. sz. közepe táján készült rokokó formájú edények virágos díszítményei (rózsák) az európai fajanszműhelyekre, így a → *holicsi fajanszra* is nagy hatással voltak.

strasz, **strass**, **stras** (fr.) : gyémántutánzat ; nevét feltalálójától, egy Stras levű 18. sz.-i ékszeresről kapta.

strigilis (lat.) : 1. eredetileg hajlított eszköz, amellyel a görög atléták a ver-

Strigilis, szarkofág részlete (3-4. sz.)

seny után a rájuk tapadt szennyet letisztították. — 2. „S” alakú → *kannelurák* az antik és ókeresztény szarkofágok oldalán. — 3. reneszánsz építészeti díszítmény.

strucetoll : 1. az ókori egyiptomi művészetben → *Anubisz* isten kezében mér-

leget tart, amelynek egyik serpenyőjében ~ van, mint a részrehajlatlan igazság jelképe. — 2. a reneszánsz világi ikonográfiában az igazság attribútuma. Lorenzo Medici jelképe.

strucctojáссерleg : ötvösfoglalatú fedeles serleg, amelynek csészéjét struccto jásser alkotja. A felfedezések során Európába került egzotikumok közé tartozott. A későreneszánsz ötvösségben alkalmazták.

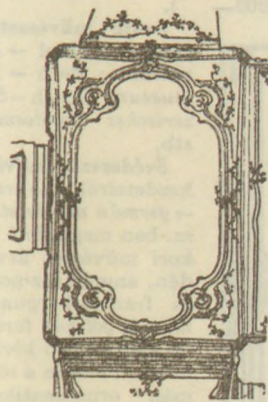
struktúra <lat.> : a képzőművészetben szerkezet, felépítés, belső forma, az alkotóelemek egysége, összefüggése.

stucco lustro [sztukkolusztro] : a freskófestészet egyik technikája a 18. sz. óta. A frissen felhordott, finom márványport tartalmazó freskóvakolatot bekenik kalciumszappannal. Erre festenek freskófestékekkel, amelyekbe ugyancsak kalciumszappant kevernek. A friss festményt forró simítóval vasalják, amittől fénylő felületet kap. Ezt száradás után viaszpasztával való fényezéssel még fokozzák. — Az eljárás nem tévesztendő össze a → *műmárvány*-elállítási eljárással.

stúdió <ol.> : műterem, dolgozószoba, a reneszánsz korban könyvtárszoba.

studiolo <ol.> : 1. íróasztalként szolgáló, lecsapható fedőlapú olasz → *kabinszekrény*. — 2. Itáliában a reneszánsz korban kisebb könyvtár és írószoba.

stukkó <ol.> : gipsz, mészpor, homok, enyves víz és festék keverékéből álló

Stukkó-díszítés

(a fertődi volt Esterházy kastélyból, 1766).

massza; belső épületter plasztikus dekorálásának fontos anyaga. A falra egyenletes rétegben felhordott anyagot megkeményedése után lecsiszolják. Használata Keleten nagyon régi, az ókori Rómában és az őskeresztény művészetben is szívesen alkalmazták. A reneszánsztól kezdve nagy a szerepe a belső tér, a falak és a mennyezet tagolásában, díszítésében (→ még *stucco lustro*, → még *műmárvány*).

style 1900 [sztil disznőfszã] <fr.> : a századforduló képzőművészeti irányainak francia összefoglaló neve; első sorban az → *art nouveau*, amely nálunk kb. a → *szeccsessziós stílus*nak felel meg.

style rocaille [sztil rokáj] <fr.> : → *régence stílus*

sudarasodás, entázis <gör.-ből> : az antik és reneszánsz → *oszloptörzs* kihasasodása, ill. fölfelé enyhén ívelő vékonyodása. Az oszloptörzsnek a rugalmasság látszatát kölcsönzi és formai kifejezése az oszlop funkciójának. A ~ v. a törzs aljánál, v. pedig magasságának egyharmadánál kezdődik. Leghangsúlyozottabb az oszlop ~ a a → *dór oszloprendben*.

Sudasasodás

sudarium <lat. 'verejték' szóból> : → *manipulus*

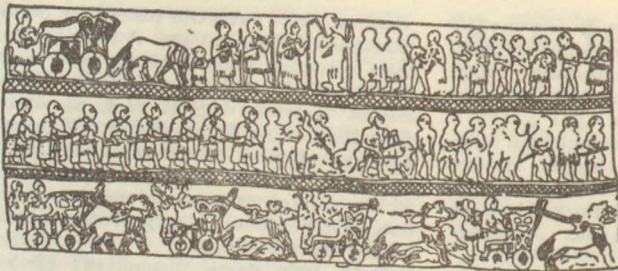
sudatorium <lat.> : → *laconicum*

sugárkéve, sugárnyaláb : 1. szimbolikus ábrázolások kísérőjeként gyakori díszítőelem, pl. 14—15. sz.-i textiliákon. — 2. barokk kori → *úrmutatók* fontos formaeleme.

sugárkorona : → *Héliosz* görög napistent általában ~val övezett ifjúként ábrázolták.

sujet [szűszé] <fr.> : → *szűszé*

sumér művészet : Mezopotámia déli részén kialakult városállamok (Ur, Eridu, Kis, Lagas) művészete az i. e. 3500 és 2000 év közötti időben; Mezopotámia legrégebbi művészete. A 3500 és 3000 közötti időből származó műemlékek templomok és paloták agyagtéglából, falfestményekkel, tumulus-sírok álbol-

Relief Ur városából
(A sumérok életének valóságos „képekonyve”)

tozattal, szobrok, kisplasztikák, uralkodók figurái, állatfejek, reliefek, aranyplasztikák. A fémművesség (arany, ezüst, réz megmunkálása) magasfokú művészi fejlettségről tanúskodik. Jelenzők a geometrikus díszítésű, majd állatreliefekkel ellátott kerámiák. A 3000 és 2500 közötti idő emlékei: toronytemplomok, kerek szobrok kőből és alabástromból, erősen stilizált és tipizált kisplasztikák, tálak puha ásványból naturalisztikus magasreliefekkel, többszínű kerámiák. A 2500 és 2000 közötti időből ránk maradt emlékek: erősen tipizált kőszobrok berakott szemekkel, kőplasztikák (*Keselyű-sztélé*, szimbolikus reliefek, életfa, sas oroszlán-fejjel), berakott munkák, arany ötvösművek. — Az évszázados harcok után állami önállóságukat elvesztett sumérok művészeti hagyományait az *akkád művészet* vette át (→ még *mezopotámiai művészet*).

sunk garden [szánk gád] <ang.>: → *süllyesztett kert*

super-exlibris <lat.>: a könyv külső táblájának borításába nyomott → *exlibris*.

supraporta, *sopraporta* <ol.>: ajtó feletti keretelt, festett, domborművű, ill. → *grisaille*-képes v. ornamentális díszítőmény a barokk és rokokó művészetben.

surimono: kisebb méretű japán fametszet;

újévi üdvözlőkártyaként használják. **surtout de table** [szürtu dő tábl] <fr.>: → *asztaldísz süllyesztett kert*, *sunk garden* [szánk gád] <ang.>: a 17. sz.-i francia kertművészetben az a kertrészlet (parterre), amely mélyebben fekszik a környező részeknél, és így intímabb hatása

van. Rendszerint a kilátó mellett van, s így növeli a kilátást.

süveg: 1. az ókori görög művészetben az → *amazonokat* szkíta ~gel a fejükön ábrázolták. — 2. a tibeti buddhista ikonográfiában → *Atisát* és → *Padma-szambhava* lámaista szektaalapítót magas, hegyes ~gel, *Cong-ka-pa* lámaista szektaalapítót fején sárga ~gel ábrázolják. — 3. (építészet) → *boltsüveg*.

süvegboltozat: → *cseh-süveg-boltozat*, → *porosz-süveg-boltozat*

Svájc művészete: régebbi művészete szorosan kapcsolódik → *Németország művészetéhez* (Konrad Witz kb. 1400–46, H. Holbein 1497–1543). A 19–20. sz. jeles svájci v. svájci eredetű művészei: A. Böcklin ((1827–1901), F. Hodler (1853–1918), P. Klee (1879–1940) és a nemzetközi betekedjiall kitüntetett H. Erni (1909–).

Svájc művészeti múzeumai: Basel → *Kunstmuseum*; Bern → *Kunstmuseum*; Zürich → *Schweizerisches Landesmuseum* stb.

Svédország művészete: kezdeteiről → *bronzkor*, → *germán művészet*. A 11. sz.-ban meginduló középkori művészet átvette a dán, angolszász-normann és francia-burgundi *román* és *gotikus* formákat, de egyszerűbb kivitelben és sok esetben a régi germán ornamentika felhasználásával. A 14–16. sz.-ban a templomokat

Supraporta

és kolostorokat majdnem kivétel nélkül németo-i szobrokkal díszítették (vadstenai Brigitta-kolostor, Berndt Notke plasztikai a stockholmi városi főtemplomban). — A reneszánsz idején majdnem kizárólag csak kastélyok épültek (Gripsholm, Kalmar), nagyrészt németalföldi és német mesterek tervei szerint. — A barokk korban eleinte a Hollandiában divó, palladiánus klasszicizmus volt az uralkodó, csak az ifjabb Nikolaus Tessin (1654—1728) került kapcsolatba az olasz barokkal. Ő építette a stockholmi királyi palotát (1697-től). — A klasszicizmus jeles szobrásza volt J. T. Sergel (1740—1814). A festészetet a 16—17. sz.-ig általában vendégművészek gyakorolták. Az általuk alapított iskolákban azonban lassan-

ként honi tehetségek nőttek fel. A 19. sz.-ban a gyakran népi-nemzeti témákat ábrázoló érzelmes *romanticizmus* uralkodott (C. J. *Fahlkrantz*, 1774—1861). A 19. sz. második felétől sok a svéd festő Párizsban tanult. E korszak jeles művészei a grafikáiról külföldön is ismert A. *Zorn* (1860—1920), valamint C. *Larsson* (1853—1919) és B. *Liljefors* (1860—1939). A szobrászatban a klasszicizmustól való elszakadást Per *Hasselberg* (1850—94) munkássága vezette be. A 20. sz. szobrászatának képviselője C. *Milles* (1875—1955).

symplegma <gör. 'egybefűzés':
→ *szümplegma*
Synagoga : → *Ecclesia*
systylus <gör.>: → *szüsztyulosz*

Sz

szabad művészetek, *hét szabad művészet*, *artes liberales* (lat.): az ókorban azok az ismeretek és képességek, amelyekkel a szabad ember — a rabszolgákkal szemben — rendelkezett. Más nézet szerint a 'liberales' szó a *liber* ('könyv') szóból származik; eszerint a helyes jelző nem 'szabad', hanem 'könyvbe foglalt'. — *Marcianus Capella* római enciklopédista (i. sz. 410—439) a szabad művészeteket két csoportba osztotta és számukat hétben állapította meg: grammatika, aritmetika, geometria (*trivium*); zene, asztronómia, dialektika, retorika (*quadrivium*). A középművészetben a ~et a megfelelő tudomány jelvényét tartó nőalakokkal személyesítik meg; ábrázolásuk a Karoling-kortól (8—10. sz.) fordul elő.

szabadon álló beépítés: a rendelkezésre álló terület beépítése olyan módon, amelynél az utca vonalánál beljebb elhelyezett, ill. a telekhatárra nem támaszkodó épületek minden oldalról szabadon állanak.

szabad rendszerű boltozás: → *kötellen rendszerű boltozás*

szablya: keleti típusú, hajlott pengéjű, görbe kard. A honfoglaló magyarok kardja volt ilyen; a török háborúk folyamán ismét használatba került ez a forma, majd Európa-szerte a lovasság kardja lett (→ még *pallos*).

szafida szőnyegek: a Szefevida (Szafida) perzsa uralkodók (1502—1722) udvari manufaktúráiban (Tebritz, Jezd, Iszpahan, Kesan) készült művészi, selyem- v. gyapjúcsomózású szőnyegek (→ *keleti szőnyeg*, → *vadászszőnyegek*).

szaita művészet: az egyiptomi művészetnek görög befolyás alatt álló korszaka a Ptolemaiosz-dinasztia uralkodásának idején (i. e. 305—30). Nevét

a Nílus deltájában fekvő Szaisz városról nyerte, ahol sok görög élt.

szalagborda: → *lombard borda*

szalagdísz: **1.** két párhuzamos vonal közé helyezett, figurális v. ornamentális díszítmény a könyvtáblákon. — **2.** a

Szalagdísz

→ *Louis-seize* stílus szalagból alakított, fonatos tagokból álló szegélyei és csokor alakú díszítményei; az építészetben és iparművészetben egyaránt alkalmazták. — **3.** szalagszerű elemből formált, egymást keresztező v. ösz. szefonódva különféle ismétlődő mintát alkotó díszítés (→ *entrelacs dísz*, *lomb- és szalagdísz*).

szalagpárkány: → *lemezpárkány*

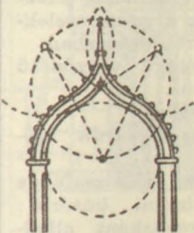
szalon, *salon* (fr.): kiállítási helyiség.

szamár: **1.** a keresztény ikonográfiában a hét főbűn közül a Lustaságot jelképezi. — Gyakran ábrázolták a Synagogát ~on lovagolva. — ~ a *szeintségtartó előtt* térdel páduai Szt. Antal legendájának ábrázolásain. — **2.** a reneszánsz ikonográfiában a szerzetesi kicsapongás, tunyaság, tudatlanság jelképe. — *hangszeren játszó* ~: az illetéktelenség jelképe a reneszánsz—barokk ikonográfiában.

szamárfilek: → *Midasz*

szamárhátív: középen csúcsban egyesülő, négy középpontból szerkesztett ív,

alul domború, felül homorú ívszárakkal. A későgótikus építészet jellemzője (→ még *boltív*).

Szamárhátú

szamarkand szőnyeg: Kaszár környékén készült és Szamarkandban kereskedelmi forgalomba került, újabb, csomózott gyapjúszőnyeg. A mintákon erős a kínai hatás.

szamárlépcső, Eselstreppe (ném.):

lépcső nélküli csavarmenetesen emelkedő toronyfeljártat. Az elnevezés onnan ered, hogy az ilyen feljártatokon számarháton vitték fel az építőanyagot. Főként román katedrálisokon fordul elő. A ~s tornyokat *szamártorony*nak nevezik.

szamócás díszítés: üvegpoharakon és agyagedényeken alkalmazott plasztikus ékítmény; apró gömböcskékből összeállított rozetták.

szamszara (szanszkrit): az élet körforgása; ábrázolását → *bhavacsakramudra* címszó alatt.

szantálfa (szanszkrit): igen kemény, tömör, illatos egzotikus fa, amely a Szunda-szigeteken honos. Fajtái: az ún. fehér és vörös ~. Mindkettőt Európában a műasztalosiparban használják. A kínaiak illatos füstje kedvéért elégetik.

szaracén selyemszövetek: a normann uralkodók palermói műhelyében dolgozó szaracén szövíók által a 12–13. sz.-ban készített, páros állatalakkal díszített, bizánci hatást mutató selyemszövetek. A → *luccai selyemszövetekre* és a perugiai → *tovagliák* mintáira voltak nagy hatással.

Szarapeion (gör.): → *Szerapeion*

Szarapisz: → *Szerapisz*

Szaraszvati: a hindu brahmanista mitológiában → *Brahma* isten felesége, a bölcsesség, az ékesszólás és a zene istennője; kezében a *viná* nevű lant-szerű hangszert tartja.

szárazárók: várfalak előtti, vízzel el nem árasztott árok.

szardonix (gör.): → *achát*fajta, amelyben barna és fehér rétegek és szalagok párhuzamos síkokban váltakoznak. Az

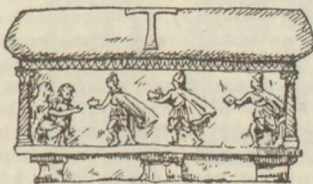
ókorban becses drágakő volt. Igen kedvelték a → *kámeametszők*. Vázákat és kelyheket is készítettek belőle.

szárgyűrű: a gótikus → *kehely* szárán a → *nodus* fölött a antik levő egy-egy gyűrűs tag. (→ *stílus*).

szarkofág (gör. 'húsevő'): 1. az antik görögöknél kőkoporsó, amelyről azt tartották, hogy elroncsolja, felszívja

Római szarkofág

Ókeresztény szarkofág

a húst. Innen a neve is. — 2. díszes kikapcsolású, gyakran domborművekkel ékesített kő-, márvány-, agyag- v. fémkoporsó (→ még *siremlék*).

szarmata művészet: → *népvándorlás kori művészet*

szárny: 1. (a kalapon és a sarkakon, esetleg a sarukon) → *Hermész*. — 2. *szárnyak*: → *Daidalosz*. — 3. a keresztény ikonográfiában az angyaloknak és arkangyaloknak két ~a, a szeráfoknak hat ~a van. — Szt. Jánost gyakran ábrázolják ~nyal. — 4. a 16–17. sz.-i világi ikonográfiában a gyorsaság, az idő, a győzelem, a béke, a szellem, az ész, Ámor, Fortuna, a Melankólia és Asztrológia attribútuma.

szárnyas bika, lamasszu: az ókori asszír épületek bejáratánál elhelyezett emberfejű szárnyas bikaszobor.

szárnyasoltár: a gótikus korban kifejlődött → *oltár*forma, ill. kisoltár. Rend szerint három- v. többszattatú. Középső, gyakran szekrényszerűen kiképzett részében oltárkép v. dombormű, ill.

Szárnyas oltár nyitott és becsukott szárnyakkal

szobordísz van, ehhez csatlakoznak a szárnyak. A merev szárnyú ~ az olaszoknál (→ *ancona*), a mozgatható szárnyú ~ az északi országokban szokásos. A ~ általában → *predellán* nyugszik. Faragott és aranyozott díszes keret foglalja össze, ill. az északi vidékeken gazdag mérműves, fialés oromzat koronázza. Annak idején a nagyböjttben a szárnyakat bezárták, és így a középrész helyett a szárnyak külső felének passiójelenetei voltak láthatók. (→ *dip-tichon*, *triptichon*).

szárnyas pohár: velencei talpas üveg-pohár, szárán szárny módjára szimmetrikusan elhelyezett plasztikus üveg-díszítménnyel. Legszebb példányai a 16–17. sz.-ből valók.

száröltés, *punto riccio* [punto riccio] <ol.>: a vonalat alkotó azonos nagyságú öltések sora, amelynél az előző öltés felezőpontjára esik a következő kezdőpontja. Lényege, hogy a hímzőfonál az öltés-sornak mindig ugyanazon az oldalán maradjon.

szarufa: a fedélhéjat közvetlenül hordó, a fedéllejtést képező → *szelemen-nel* alátámasztott gerenda.

szarv: 1. a római és a későbbi művészetben a → *Faunokat* ~val ábrázolták. — 2. a keresztény ikonográfiában → *Mócest* ~akkal szokták ábrázolni.

szarvas: 1. → *Artemisz* (Diana) görög istennő szent állata és attribútuma. — 2. a keresztény ikonográfiában Szt. Egidius, Hubertus, Procopius attribútuma. — ~*fej*: Szt. Eustachius jelvénye. —

3. a reneszánsz—barokk világi ikonográfiában a szerelmi hév, az érzékek ábrázolásakor a hallás jelképe. — *Szárnyas* ~: a gyors cselekvés jelképe a későreneszánszban.

szarvasborda: kétágú végződésű 15. sz.-i → *bordatípus*.

szarvkupa: → *ivóköürt*

szasszanida stílus: → *Irán művészete*

szaténfa, *atlaszfa*: a rózsafához hasonló, értékes indiai bútortfa; borításokra és berakásként alkalmazták.

szatír: a görög mitológiában Dionüszosz (Bakkhosz) isten kíséretéhez tartozó, ló- v. kecskelábú, félig emberi, félig állati lények. —

Szatír a parasztnál: Aiszoposz meséje szerint a ~ megszakította a barátságát a paraszttal, aki lehetetlenné melegeztette fázó kezét, majd fújással hűtötte ételét, mondván, nem barátkozik azzal, aki egy szájból hideget és meleget fúj (Jordaens képe, Budapest, Szépművészeti Múzeum).

századvégiség: → *fin de siècle*

szcenéria <gör.-ből>: 1. tájkép, táj. — 2. a színpadnak díszletekkel, világítással stb. kialakított képe.

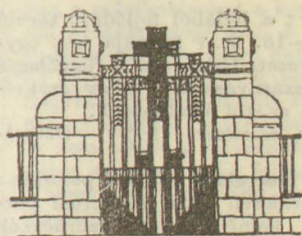
szcenika: 1. általános értelemben a színrevitel módszere. — 2. szűkebb értelemben a színpadtechnika. — 3. néha egy színdarab valamelyik felvonása számára kijelölt díszletek és jelmezek összessége.

szcenográfia <gör. 'színpad + írás, rajzolás' szóból>: a színpadi díszletek megrajzolásának és megfestésének művészete, ill. technikája.

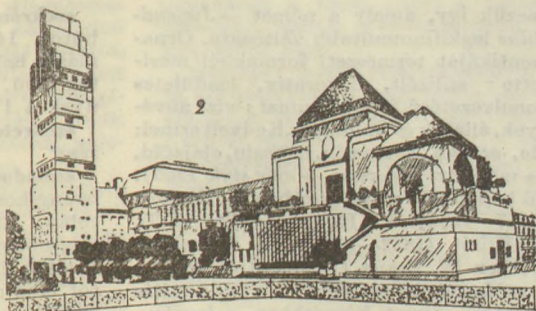
szebil <arab>: a → *mecset* udvarán rituális mosakodás céljára szolgáló kút.

szecesszió <lat. 'kivonulás'>: a művészettörténetben azoknak a művész-csoportoknak a mozgalma, amelyek kívánnak a már meglévő egyesületekből, hogy saját művészi céljaikat kövessék. Ilyen volt a müncheni szecesszió (1892), bécsi szecesszió (1897), berlini szecesszió (1899).

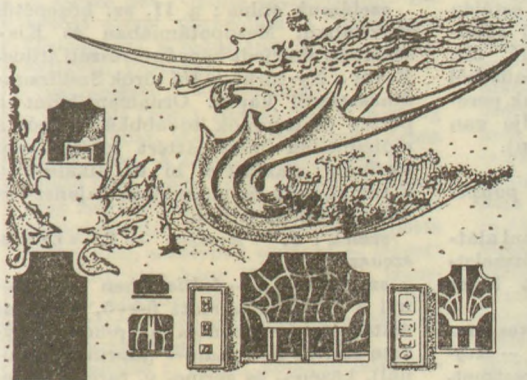
szecessziós stílus: a historizáló stílusok (→ *historizmus*) ellenhatásaként kialakult képzőművészeti, iparművészeti, építészeti stílus, kb. 1890 és 1910 között. Általában a bécsi szecesszió stílusát ne-

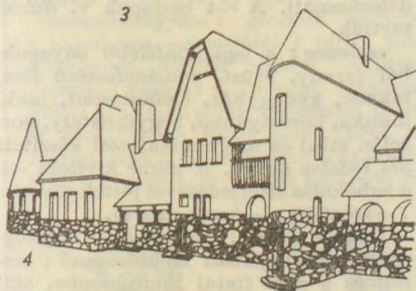
1

2

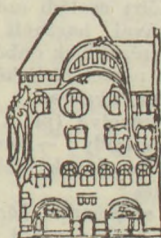
3

4

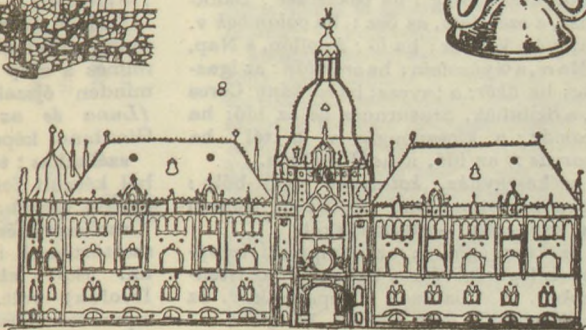
5

6

7

8

Szeccsiós építész-ti elemek

1 kapu, 2 Darmstadt: Kiállítási épület, 3 épületész, München: Elvira fotoműterem, 4 szeccsiós tömegű épület (Városmajor utcai iskola, Budapest) 5 díszítélem, 6 szeccsiós homlokzatú lakóháza, 7 váza, 8 köcsépület homlokzata keleti és magyar elemekkel (Iparművészeti Múzeum, Budapest)

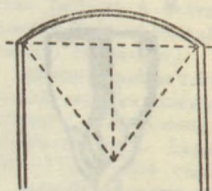
vezük így, amely a német → *Jugendstil* legkifinomultabb változata. Ornamentikáját természeti formákból merítette: stilizált, dekoratív, lendületes vonalvezetésű fő motívumai: vízi növények, állatok és hullámok. Kedvelt színei: lila, szürke, rózsaszín, májzsin, olajzöld. (→ még *art nouveau*, → még *style 1900*). Fő képviselői a festészetben M. Klinger (1857—1920) F. Hodler (1853—1917), G. Klimt (1862—1918), az iparművészetben W. Crane (1845—1915) stb.

szédertál (héber 'rend'): a zsidó vallás előírásai szerint Pészachkor, a kovásztalan kenyér ünnepének első két estéjén előírt családi szertartás (széder) alkalmával használt díszes kivetülű tál. A régebbiek ónból, az újabbak ezüsből v. porcelánból készülnek. A tálak peremén gyakran a szertartás rendje van ábrázolva (pl. a herendi ~akon).

szegély: → *bordúr*

Szegények bibliája: → *Biblia pauperum*

szegmentív, körszeletív: vállvonal alatti középpontból szerkesztett, körszeletből alkotott lapos ívforma.

Szegmentív

szegmentíves dongaboltozat: → *szegmentíves keresztmetsetű, egyenes záradékvonalú, tagolás nélküli hosszanti térfedő elem.*

szekér: 1. → *Apollón* görögisten a nap szerkerén járja be

az égboltot. — 2. a reneszánsz világi ikonográfiában ha *angyalok* húzzák: az örökkévalóság: ha *bakkecske*: Bakkhosz, a szerelem, az ősz; ha *galambok* v. *hattyú*: Vénusz; ha *ló*: Apollón, a Nap, a Mars, a Győzelem; ha *oroszlán*: az igazság; ha *ökör*: a tavasz; ha *sárkány*: Ceres v. a Szibillák, Szaturnusz és az idő; ha *számár*: a kicsapongás v. a tél; ha *szarvas*: az idő, a hold szekere.

szekesegyház, katedrális (gör.-ből): püspöki főtemplom, → *püspöki trónnal* és kanonoki → *stallumokkal*.

szekosz (gör.): az egyiptomi templomok legbelső része; ebben állt az istenszobor. A ~ba csak a főpapnak v. az uralkodónak volt szabad belépnie.

szekrény: a ládából fejlődött tárolóbútor. 14—15. sz.-i formája két egymásra helyezett láda volt. A függőleges tagolású, szárnyasajtájú nagy szekrények a 17. sz.-tól általánosak.

szekreter, secrétaire (fr.): → *írószekrény*

szeladon porcelán, céladon porcelán: Szung-korszakbeli kínai v. koreai porcelán, ill. keményeserép, szürkés-kék (legtöbbször kraklé) mázzal. Sok került belőlük kivitelle. Elnevezése a franciáktól ered; eredetileg *lung-csüan* jaonak hívták.

szeldzsuk stílus: a 11. sz. közepétől Perziában, Mezopotámiában és Kis-ázsiaiában elterjedt képzőművészeti stílus. Nevét a Ny-turkesztáni török Szeldzsukdinasztiáról kapta. Ornamentikáját a perzsa motívumok továbbképzéséből a mohamedán hitre áttért közép-ázsiai törökség alakította ki és alkalmazta a templomok és síremlékek fajansz- és márványrelief frízein.

szelek: 1. → *Aiolosz*. — 2. → *Odüsszeusz*

szelemen: a → *fedélszékekben* közvetlenül a → *szarufák* alatt fekvő, s azokat alátámasztó vízszintes fagerenda. Helyzete szerint lehet talp~ (szarufák lábainál), közép~ és gerinc- v. taréj~ (a fedélsúcsnál). A ~t oszlopok v. dúcok tartják.

szelence: a legkülönbébb anyagokból (arany, ezüst, zománcofestésű fém, teknőc, gyöngyház, elefántcsont, lakkmunka, borostyánkő, hegyikristály, porcelán stb.) és megmunkálással készített kis fedele doboz. A pazar kivetülűk a tubákolás elterjedésével jöttek divatba (→ *tabatière*, → *bonbonnière*).

Szeléné (gör.), *Luna* (lat.): a görög-római mitológiában Hold-istennő; szerelmes a szép fiatal Endümionba, akit minden éjszaka álmában megcsókol. (*Luna és az alvó Endymion*, Luca Giordano képe Veronában.)

szélkakas: tetőcsúcsokra szerelt, fémből készült forgó szélirányjelző. Rendszerint zászló v. kakas alakú.

szellemtörténet: 20. sz. elejei művészettörténeti irányzat; képviselője az ún. *bécsi iskola* (Alois Riegl, Max Dvořák) volt. A pozitivizmussal és a pusztá stílusanalízissel (Wölfflin) szem.

ben a műalkotásokat a kor világnézetéből kívánta megérteni, s a társadalmi tudatformák egymásra hatását kutatta, de éppen a változások tényleges okait hagyta figyelmen kívül. Ezért lényegében az idealista filozófia talaján maradt, és nem tudta a művészettörténet változatos mozgató erőit feltárni.

szem : a keresztény ikonográfiában általában az Atyaisten szimbóluma; ~, amelyet fénykoszorú övez : Isten szimbóluma (Istenszem); ~ háromszögben : az isteni gondviselés szimbóluma; — két ~ tálon Szt. Lucia, két ~ könyvön v. tálcán Szt. Otília attribútuma. Bekötött ~mel ábrázolják a Synagogát (Zsinagóga), a reneszánsz világi ikonográfiában Fortunát.

szemcsészés : → *granuláció*

Szemelé (gör.), *Semele* (lat.): a görög mitológiában thebai királyleány, Zeusz szerelmese. A fétekeny Héra azt tanácsolta neki, hogy kérje Zeuszt, mutassa meg magát előtte isteni alakjában. Zeusz mennydörgés és villámlás közepette jelent meg, amelynek tüzeben ~ elégett (J. Tintoretto képe Modenában). Gyermekeit, Dionüszoszt Zeusz saját combjába varrva mentette meg és hordta ki.

szemeskályha : → *kályhaszem*

szemöldök : ajtók, ablakok felső vízszintes keretköve v. fája.

szemöldökgyám : gótikus kapuknál a kapukeret → *szemöldökét* tartó, tulajdonképpen díszítő célzatú → *gyámkő*.

szenné csomó : a persziai, turkomán, indiai stb. szőnyegek csomózási módja. A csomóképző fonál egyik vége elől marad, csak a másik hurkolja át a második láncfonalat, így a két fonálvég nem

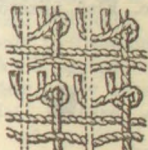
ugyanazon a résen (mint a → *jordesz csomónál*), hanem egymás melletti résen kerül előre.

szénrajz : faszén rudacskákkal papírra készített rajz. A kész művet sellakosalkoholoz folyadékkal (rögzítő lakkal, fixírrrel) rögzítik.

Szentcsalád : a gyermek Jézus, Szűz Mária és Szt. József együttes ábrázolása. Különösen a német művészetnek kedvelt témája az ún. Nagy-Szentcsalád (Heilige Sippe), amely Jézus távolabbi rokonságát foglalja magában. Az apokrif (nem hitelesített) iratok szerint → *Anna*, Szűz → *Mária* anyja, *Joachim* halála után férjhez ment Kleofáshoz, majd Salomashoz. E két házasságból egy-egy leánya született, ezeket is Máriának nevezte. A Kleofástól született Máriát Alfeus vette feleségül. Gyermekeik: ifjabb → *Jakab*, József Justus, → *Simon* és → *Tádé*. Salomas leánya pedig Zebedeus felesége lett, gyermekeik: → *János* evangélista és idősebb → *Jakab*. Ezek később Jézus tanítványai lettek (idősebb Lucas Cranach, B. Strigel, J. v. Scorel képei).

szenteltvíztartó : a katolikusoknál a szenteltvíz tartására szolgáló edény. Változatai: 1. a templomokban a bejárat melletti kő, márvány v. bronz, falba erősített v. szabadon álló talpas medence; 2. nemesfémből v. bronzból készült kengyeles fogójú kisebb félgömbös edény a hozzátartozó szenteltvízszórával; 3. magánhasználatra, falra akasztható domborműves v. festett vallási tárgyú ábrázolásokkal díszített ~. Az utóbbinak népszerű változata a fajansz v. más kerámiai anyagú ún. „*Veronika*”, amelyet Szt. Veronika plasztikus alakja és kendője díszít (→ *stomfai fajansz*, → *Veronika*, szt.).

szentély, kórus, sanctuarium : a keresztény templomnak a → *főhajó* végéhez csatlakozó, rendszerint lépcsőkkel kiemelt, a főoltárt magában foglaló része. Az ókeresztény templom ~e az → *apszis*. Többhajós román kori v. későbbi templomok mellékhajóihoz gyakran kisebb mellék~eket építettek. A román templomok ritkán előforduló sajátossága a *kettős szentély*, amikor a tulajdonképeni szentéllyel szemben levő oldalt (főként a főbejárat terét) is szentéllyé

Szenné csomó

más, Frans Hals : *Jan Asselyn festő képmása*, Rembrandt : *Az angyal megjelenik az alvó Szent Józsefnek*, J. Vermeer van Delft : *Női képmás*, Ostade : *A tollmetsző*, J. van Ruisdael : *Amszterdami részlet*, S. van Ruisdael : *Estő után*, idősebb Lucas Cranach : *Alexandriai Szent Katalin eljegyzése*, Claude Lorrain : *Villa a római Campagnán*, Reynolds : *Sir E. Hughes tengernagy képmása* stb. Régi szoborosztálya kiemelkedő darabjaival a nemzetközileg jelentős szoborgyűjtemények közé tartozik. Az olasz alkotások gyűjteménye általában mint reneszánsz gyűjtemény ismeretes, de szemelvényesen bemutatja az olasz szobrászat kezdeteit s a 13. és 14. sz. stílusfejlődéseit is. Legjelentősebb alkotások : A. Pisano : *Madonna*, Michelozzo : *Madonna*, Luca della Robbia : *Krisztus és Tamás apostol*, Agostino di Duccio : *Gábor arkangyal*, G. Minelli : *Szent Monika*, Leonardo da Vinci követője : *Lovas*, J. Sansovino : *Madonna*, Baccio Bandinelli : *Ifjú mellszobra*; francia és kölni mesterek szobrai; Rafael Donner : *Venus Vulcanus műhelyében* c. remeke és más műalkotások. — Régi magyar osztály mellett jelentős a grafikai osztály értékes rajz- és metszetyűjteményével. Modern szoborgyűjteménye a külföldi szoborművészet számos értékes alkotását foglalja magában. Legnevezetesebb itt őrzött műalkotások : Meunier, Rodin, Maillol, Despiau stb. művei. A modern külföldi képtár Delacroix, Courbet, Corot, Boudin, Manet, Pissarro, Toulouse-Lautrec, Cézanne, Gauguin, Bonnard, Leibl, Uhde stb. képeit őrzi.

széráf (héber) : eredetileg repülő kigyó alakjában elképzelt sivatagi démon, később az ószövetségi prófétáknál a legmagasabb rendű → *angyalok* egyike (→ még *kerub*) ; a keresztény (főként a görög keleti) ikonográfiában angyalfejjel, hat szárnyal ábrázolják őket.

Szarapeion, *Szarapeion* (gör.), *Serapeum* (lat.) : az ókori Egyiptomban a Ptolemaioszok uralma alatt (i. e. 323—i. e. 30) széleskörű kultuszban részesülő Szerapisz istenség temploma.

Szerapisz, *Szarapisz*, *Serapis* : az alvilág egyiptomi istensége; Ozirisz és Apisz istenek egyesítését képviselte. Kultusza (gyakran az Izisz miszté-

riumokkal és más istenek imádatával kapcsolatban) széles körben elterjedt az egész római birodalomban is.

szerdab (arab) : a → *masztaba* belső részében az előcsarnokból nyíló kamra. Itt őrizték az ókori egyiptomiak az elhunytól készült szobrokat.

szerpentinkő, *kigyókő*, *verde di Prato* : a kigyó bőrére emlékeztető mintázatú, sötétzöld színű kőzet. Ötvösfoglalatú díszítményeket készítettek belőle; különösen a reneszánsz korban volt kedvelt.

szerszámok : a keresztény ikonográfiában a következő ábrázolások gyakoriak : *ács- vagy asztalos-~*kal Szt. József; *cipész-~*kal Szt. Krispinus és Krispianus; *kőfaragó ~*kal Quattuor Coronati; *kovács-~*kal Szt. Eligius; *övös ~*kal Szt. Eligius; *takács-~*kal ifjabb Jakab apostol és Szt. Szever jelenik meg az ábrázolásokon.

szerviz, *service* (fr.) : készlet; étel, ital felszolgálásánál használatos, azonos díszű, összetartozó edények és egyéb eszközök gyűjtőneve.

Szeth-Tiphon : az egyiptomi mitológiában a gonoszság istene. Furfanggal törbe csalja Oziriszt, darabokra vágja és a tetemrészeket Egyiptom különböző részein eltemeti. → *Izisz* felkeresi a holttetemet és új életre éleszti.

szférikus háromszög : gömbháromszög, → *cszegely*.

szfinx, *sphinx* (gör.) : 1. az ókori Egyiptomban : fekvő oroszlán férfi-fejjel. Legismertebb a Gizehi. — 2. az ókori Görögö.-ban : nőtényoroszlán női

Egyiptomi szfinx és emphthalma szfinx

felsőtesttel és fejfel, néha szárnyakkal. Halálszimbólumként szerepel. — 1800 körül az empire — művészetben díszítő motívumként használták.

Sziám művészete : → *Thaiföld művészete*

Szibillák : 1. a görög-római mitológiában jósnők. — 2. A középkori felfogás szerint azok a jósnők, akik a pogányoknak megjövendölték a Messiás megjövetelét (Agrippina; a cumaei, delphoi, erüthreai, európai, hellespontusi, kimmeriai, lybiai, perzsiai, phrygiai, szamoszi és tiburi jósnők). Az apostolokkal, ill. a prófétákkal párhuzamosan szokták őket ábrázolni (pl. Michelangelo freskóin a Sixtus-kápolnában).

szicíliai fajsansz : spanyol-mór stílusú, lüsztermázás, kékmintás 13. sz.-i edények gyűjtőneve.

szignatúra <lat.-ból> : 1. a műalkotás szerzőjének aláírása, kézjegye, jelzése, ismertetőjele (*művészmonogramok*). A középkorban csak kivételképpen szerepelnek a műalkotásokon, később csak a kép keretén, majd a reneszánsz óta rendszeresen és állandóan. — 2. a nyomdászatban a betűtörzs alsó részén levő bevágás, amely a betűcsaládokat megkülönbözteti egymástól. — 3. a nyomdászatban néha az ívjelzést is így nevezik.

szignet <fr.> : gyári jegy, márka; nyomdák, könyvkiadók, kereskedelmi és iparvállalatok cégjele; művészek kézjegye. — A legelső ~ a Fust és Schöffer nyomdájában készült negyvennyolc soros Biblián látható (1462).

szigony : 1. → *Poszeidón* görög tengeristent rendszerint háromágú ~nyal ábrázolták. — 2. a védai (brahmanista) ikonográfiában → *Indra* isten fegyvere; → *Siva* brahmanista főisten háromágú ~t (villámot) visel (→ még *ankusa*).

szigorú stílus : → *görög művészet*

szíjvég : a népvándorlás kori sírok gyakori lelete. A fegyveröv egyik végét díszítette, míg a másikon csat volt. Arany, ezüst- v. bronzlemezből készítették, változatos díszítményekkel.

szikhizmus ikonográfiája : a brahmanizmus néhány tanát monotheista (egyistenhívő) alapon átvett *szikh* vallással kapcsolatos ábrázolások rendszere. Rendszerint *Guru Nának* vallásalapítót és a többi kilenc → *gurut*

(vallásfő) ábrázolják. A szikh *gurudvára*kban (gyülekező csarnokok, templomok) nem plasztikai művek, hanem szinte kizárólag festmények láthatók.

szikkatív <lat. 'száritó'> : vegyi anyag, amelyet kis mennyiségben az olajfestékhez és firniszhez kevernek, hogy az olajfestmény száradásának idejét megrövidítse.

szikla : 1. → *Gigászok*. — 2. → *Prométheusz*. — 3. → *Perszeusz* (Androméda a ~hoz volt láncolva). — 4. a → *négy világtáj őrei*. — 5. → *Hanumán*. — 6. *könnyező* ~ : → *Nióbé*. — 7. ~*tömb* : → *Thészeusz*.

sziklarajz : sziklára karcolt őskori rajz, többnyire állatábrázolások. Ilyen rajzok Európában főként Skandináviában, Spanyol- és Franciaországban találhatók.

sziklatemplom : sziklába vájt templom, többnyire épített homlokzati kiképzéssel, leggyakrabban sírtemplom. Egyiptomban (Abu Szimbel), Szíriában, Indiában (Ellora stb.) fordul elő (→ *szpeosz*).

szilágysomlyói kincs : (1797-ben a hasonló nevű erdélyi helység (románul Simleu Silvaniei) mellett feltárt első lelet számos 4. sz.-i római aranypénzből áll (jelenleg Kunsthistorisches Museum, Bécs). A második, 1889-ben kiasott lelet pontusi gót stílusban készült ékszereket, főleg fibulákat tartalmaz, trébelt állatalkos és almandinbetétes díszítéssel (jelenleg Nemzeti Múzeum, Bp.). Mindkét kincset kb. i. sz. 400 körül rejtették a földbe a keleti gótok v. gepidák (→ *népvándorlás kori művészet*).

sziluett, silhouette <fr.> : 1. → *árnyékrajz*. — 2. személy v. tárgy árnyékrájának körvonala.

szima <gör. 'hajlított'> : az ókori görög építészetben a főpárkány legfelső tagja, amely egyúttal az esővíz elvezetésére szolgált. A tető peremén felfelé álló levelek v. *palmették* díszítik, szabályos köztükben vízköpő oroslánfejekkel (hüdrorrhöia).

szimbolizmus <gör. 'ismertető jegy' szóból> : 1. a képzőművészetben az elvont dolgokat, az absztraktságokat a látható világ formáival, konkrétumokkal érzékeltető ábrázolási mód. — 2. a 19. sz. utolsó évtizedeiben kialakult

művészeti és irodalmi irányzat, amely a valóság közvetlen ábrázolása helyett jelképekben sűrítve igyekszik közvetíteni a szemlélőnek az élet bonyolult jelenségeinek „rejtett” értelmét. Fő képviselője O. Redon; némiképp P. Gauguin is ide tartozott.

szimbólum : fogalom érzékelhető jelképe, megszemélyesítése.

szimmetria <gör.>: részarányosság; műalkotás részeinek elrendezése olyan módon, hogy ezek a részek a ~ tengely két oldalán tükörképszerűen megismétlődnek. A leggyakoribb az építőművészetben (antik, reneszánsz, klasszicizmus, míg a gótika és a barokk sokszor eltér tőle). Az ornamentika általában követi a ~ elvét, a rokokó kivételével. A bútorok és az edények formáiban rendszerint fellelhető a ~, amit azonban gyakran a díszítések → **aszimmetriája** ellensúlyoz.

színek: fényingerek, amelyeket az eltérő hullámhosszúságú fény sugarak a szem recehártyáján keltene, ill. ezek fiziológiai és pszichológiai hatása. A világitótestek színe attól függ, hogy az általuk kibocsátott sugarakban mely hullámhossz túlnyomó. A nem világitótestek színe a visszavert, ill. elnyelt sugaraktól függ. A három alapszín (vörös, zöld és kék) megfelelő arányú keveréséből az összes többi ~ előállítható. A fehér az összes ~ elegye. Fekete az a test, amely az összes ~et elnyeli. — Az esztétikai hatás tekintetében az építészeti és szobrászati alkotásoknál nagy jelentősége van a színezésnek (→ **polikrómia**), a festészetben pedig a legfontosabb elem. A festészetben általában a festékrétegről visszaverődő fény adja a színhatást, kivéve az üvegfestészetet, ahol a festékrétegen átszűrűt fényvel van dolgunk. — Színhatást a következő módokon lehet elérni: a) színes anyagok használatával (építészeti kerámia, üvegfestészet, mozaik, intarzia); b) festékrétegeknek az alapra való felhordásával (alapfestékek, fedőfestékek, lazúrfestékek). A festékanyagokban az idő folyamán beálló vegyi változások megváltoztatják a színhatást, sötétebbé teszik az egész kép tónusát (galériatónus). A festékanyagok felhordásának módja is befolyásolja a szín-

hatást (→ **pasztózus festés**, → **pointillizmus**). Megkülönböztetünk **meleg** ~et, amelyek a vöröshöz v. sárgához, és **hideg** ~et, amelyek a kékhez v. zöldhöz állanak közelebb.

színes fametszet: a → **fametszet** egyik, a 16. sz.-ban kialakult változata. Változatai: a színeket külön-külön kifaragott dúcokról nyomtatják úgy, hogy azok egymás mellé kerülnek, tehát nem fedik egymást: a színeket egymásra nyomják, és ezzel finom színárnyalatokat és tónus-hatásokat érnek el.

színház, **theatron** <gör.>, **theatrum** <lat.> (berendezésének története): az ókori görög ~ban kezdetben a középben állt az oltár, amelyet körülvettek a szertartás résztvevői, ill. a nézők. Később (i. e. az 5. sz.-ban) építették a **szkéné**t, mely fából, majd kőből épült, és görög ház homlokzatát mutatta. Ez előtt folyt a játék, aminek következtében a nézőtér félkör alakúra korlátozódott. A középkori misztérium-színpad tulajdonképpen nem volt színpad, hanem a városban, v. a városon kívül megfelelő helyen, természetes környezetben, esetleg díszletelemek beiktatásával játszottak. Az újkori ~ban teljesen különváltak a színpad és a nézőtér. A színpad részei: az alsó gépezetek, amelyek a színpadot alatt vannak (süllyesztők, a forgószínpad gépi berendezése stb.), színpadterem, amely áll az előszínpadból, ahol játszanak, és a hátsó színpadból, ahol a színváltozás díszleteit tartják, esetleg a nagyobb létszámú statisztéria tartózkodik, végül a felső gépezetek (zsinórpadlás, csigapadlás, záporkészülék stb.). — A színpadot a nézőtértől a római ~ban függöny választotta el, amelyet Shakespeare után, a 17. sz.-ban használtak újból. Tűzbiztonsági és akusztikai okokból a 19. sz. utolsó negyedétől használatos a vasfüggöny, melyet kezdetben felgöngyöltek és leeresztettek. A forradalmasított bayreuthi Wagner ~ban használtak először széthúzható, kétszárnyú függönyt. A színpad előterében, közepén, a színpadba süllyesztve van a sугólyuk, melybe süllyesztőn át lehet bejutni. A 17. sz.-ban az előkelők még a ~ két oldalán ültek, a nézőtérén a közönség állva nézte az előadást. Később a nézőtérre hátrafelé

emelkedő széksorokat helyeztek el, s oldalt v. félkörben páholyokat építettek. Kétoldalt, a színpadhoz legközelebb eső (régében a színpad fölé épített) páholyokat *proscéniumpáholy*nak nevezzük.

— A tárgykörre vonatkozó cikkeket → *amfiteátrum*, *díszletfestés*, *kaszirozás*, *2., kosztüm*, *2., koturnus*, *kulissza*, *orkhésztra*, *Országos Színháztörténeli Múzeum*, *proscéniom*, *scenéria*, *scenika*, *scenográfia*, *színházépítészet*, *színpadi háttér*, *színpadkép*, *szkéné*, *tableau*, *vajang* címszó alatt.

színházépítészet: Színházat először a görögök, az i. e. kb. 5. sz.-ban építettek. A görög színházak fedetlenek voltak. A nézők részére a hegy lejtőjét képezték ki félkörös nézőtérre, lépcsőzetesen emelkedő ülőhelyekkel. Ez előtt volt a kerek táncter (→ *orkhésztra*) Dionüszosz oltárával, a kórus részére, továbbá a → *szkénének* nevezett magasztalt színpadéptmény. A rómaiak átvették a görög alapformákat, de később köből aléptményfalakat emeltek s ugyancsak köből készült a lépcsőzetes, kör alakú nézőtér (→ *amfiteátrum*). — A középkorban nem voltak épített színházak. Az előadás helye a templom, a piactér, az iskola v. az iskola udvara volt. Az első termes színház a spanyolo.-i Malagában épült, 1490-ben. A reneszánsz kor nagy színházépítészé az olasz A. *Palladio* (1508—80), leghíresebb műve a Teatro Olimpico (1580) Vicenzában; az első fejedelmi színház a parmai Gran Teatro Farnese. A németo.-i Kasselben 1585-ben már építettek színházat, de az első különálló színházat J. Furtenbach építette Ulmban, 1640-ben. Párizs első színháza az Hôtel de Bourgogne (1580), Londonban Burbage 1576-ban építette fel az első színházat. A 17. sz.-tól egyre gyakoribb az emeletes páholyosor színház. Az első orosz színházat 1673-ban Moszkvában *Matvejev* építette. További nevezetes színházépítészek és színházak: Girolamo és Alessandro *Mauro* (drezdai operaház), az olasz *Galli-Bibiena* család tagjai (veronai, torinói, bolognai stb. színházak), *Schinkel* (Königliches Schauspielhaus Berlin), *Brückwald* (bayreuthi Wagner Színház), *Poelzig* (Grosses Schauspielhaus Berlin) stb. Mo.-on a 18. sz.

közepén építették az első színházat, német színészek számára. Ugyanebből az időből valók a főúri kastélyszínpadok. A fővárosban az első színház a Rondella volt, amelyet 1771-ben a pesti városerődítményből alakítottak színházzá. A budai Várszínházat 1787-ben Kempelen Farkas tervei alapján karmelita templomból alakították át. A régi Nemzeti Színházat Zitterbarth Mátyás tervezte (1837), a Népszínházat (ma Nemzeti Színház) *Fellner* Ferdinánd bécsi építész (1872—75), az Operaházat *Ybl* Miklós (1884). Híres magyar színházépítészek még *Kaufmann* Oszkár (1873—1957) és *Medgyaszay* István (1877—1959).

színpadi háttér: a színpadnyílást félkörívben lezáró, többnyire fekete körfüggöny v. a darabnak megfelelő, távlati képet mutató díszlet (kert, tájkép, városkép stb.). A zsinórpadlásról leeresztett, a szemlélőben távlati hatást keltő, vászonra festett és megfelelően megvilágított díszletelemet is ~nek nevezzük.

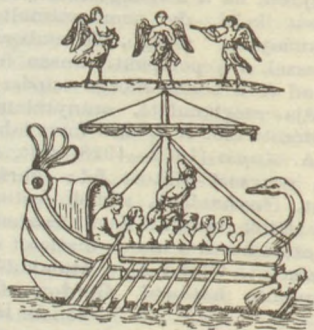
színpadkép: a színpad nyílásában a nézőtérrel látható, az éppen szükséges díszletekkel és bútorokkal berendezett színpadrész. A ~nek kifejezésre kell juttatnia a dráma stílusát, korát, hangulatát. A ~ távlati hatását a reneszánsz színpadfestők alkalmazták először. A romantikus iskola, utóbb a naturalizmus olyan valóságos és élethű színpadot teremtett, amely illúzió helyett megtévesztett. A 19. sz. első felében a ~ról azt tartották, hogy akkor a legjobb, ha a megnagyított festmény hatását kelti, de nem számoltak e „festményben” mozgó, élő emberrel, a színésszel, s a perspektivikusan festett színpad és a benne mozgó színész harmóniája megbomlott, aránytalanságokat idézett elő. A ~ első forradalmasítója A. *Appia* (1862—1928) volt, aki a ~ben rangort állított fel: ábrázoló, díszlet, fényhatások, síkbeli festmény. A díszletek mozgásával összhangba igyekezett hozni a merev díszlet és az élő színész. Utána a ~ átalakulására legnagyobb hatással Gordon *Craig* (1872—) volt; az ő nyomán lépett fel a színpadi expresszionizmus a maga túlzásaival. A ~ körül évtizedekig tartó harcot K. Sz. *Sztanyiszlavszkij* (1863—

1938) döntötte el, kimondva: „Dráma nélkül nincs színház”; a ~ tehát nem lehet öncélú, annak a drámát kell érvényre juttatnia.

színszimbolika: a színek jelképes használata konkrét v. elvont fogalmak, hangulatok kifejezésére. Így pl. általánosan elfogadott szokás szerint a piros az élet, a szerelem, a tűz és a nap színe, a fehér a tisztaságot, ártatlanságot, a zöld a reményt, a fekete a halált, a gonoszt jelenti. Népek és korok szerint különböző értelmezések is előfordulhatnak: a gyász színe pl. a feketén kívül lehet piros, fehér, kék, lila. A modern festészetben különösen az → *expresszionizmus* foglalkozott ~val.

színtávtlat: a térbeliség, ill. a távtlat (→ *perspektíva*) érzékeltetése a festményen. Azon a tapasztalaton alapul, hogy egyes színek (főleg a vörös és a sárga) más színek (főként a kéket) a képen hátrább levőnek tűntetnek fel. A tárgyak távolabb való állásának látszatát színek kékes árnyalatával és elmosódottságával, továbbá azzal érik el a festők, hogy a kép előterében elhelyezett alakokat és tárgyakat meleg, a háttérben levőket pedig hűvösebb színekkel festik (→ *levégtávtlat*).

szintetizmus <gör. 'összetétel, egybe-
kapcsol' szóból>: *posztimpreszionista* festői irányzat, amely a tiszta színek és a vonaljáték szintetikus egységére törekedett. A ~hiveinek műveit a dekoratív, fokozott erejű színvilág, a síkszerű, kissé szecessziós formálás jellemezte.

Odüsszeusz és a szirének
(*gemma* ábrázolás után)

Fő képviselői: P. Gauguin (1848–1903) és a → *Nabis* csoport tagjai.

Szirének: 1. a görög-római mitológiában női fejű és madártestű lények, a középkorban haltesttel is ábrázolták őket. Énekükkel elbűvölték, majd elpusztították a hajósokat (→ *Odüsszeusz*); *Odüsszeusz* és a szirének. A Carracci freskója a római Palazzo Farnesében). Gyakran ábrázolták őket antik síremlékeken, valamint román oszlopfőkön. — 2. a keresztény ikonográfiában a hét főbűn közül a Bujaságot, továbbá a sátánt is jelképezik.

Szíriai Köztársaság múzeuma: **Damaszkusz**: → *Damaszkuszi Múzeum*
szíriai művészet: az i. e. 2. évezred közepétől az i. sz. 7. sz.-ig fennállott szír birodalom művészete. A történelem folyamán gyakran idegen (egyiptomi, asszír, babilóniai, perzsa, görög) uralom alatt álló ország művészete a környező népek, főként a hettiták erős befolyása alatt fejlődött.

szíronyozás: a magyar népművészetben és a falusi szűcsmesterségben a bőrből készült holmik színes szíjakkal való díszítése.

szír üvegek: 13–14. sz.-i szíriai eredetű, zománccfestésű üvegpoharak és mecsetlámpák. A feliratokkal vegyes színes és aranyozott étképményű művek a mohamedán kézművesség kiváló emlékei közé tartoznak.

Szitabráhma: → *Dharmapálák*

szív: 1. → *Horusz* egyiptomi isten egyes ábrázolásain ~et nyújt át anyjának, Ízisznek. — 2. a keresztény ikonográfiában páduai Szt. Antal, Ágoston, Brigitta, az Erények közül Caritas és Fides attribútuma. — 3. a világi ikonográfiában a szerelem, Vénusz, a Kegyeesség jelképe.

szívléc: nyílhoz hasonló elemekkel elválasztott, szív alakú levelekkel díszített lécz az antik és a hozzákapcsolódó stílusokban (→ *leszboszi kima*).

Szkanda: → *Karttikéja*
szkarabeusz, *skarabeusz* <gör.>: 1. galacsinhajtó bogár; az ókori egyiptomiak az általa gyűrt galacsinok alakja miatt a napisten megjelenési formájának tekintették. — 2. ~*gemma*: ~ formájú vésett kő. Sokféle anyagból utánozták alakját, és amulettül, majd ék-

szertül, az alsó felületükön vésett figurális ábrázolásokkal és felírásokkal ellátottakat pedig pecsénnyomóul használták.

Szkarabeusz-gemma

szkéné (gör.): az ókori görög → *színház* színpadterét (→ *proszkénion*) hátulról lezáró építmény.

szkíta művészet: az i. e. 7–3. sz.-ban a Fekete-tengertől északra, a mostani D-Oroszországban lakó lovasnép művészete. A főként kurgánokban ránk maradt aranyékszerek jellemzője az ún. *állatstílus*, amely a realiztikus megfigyelést a stilizálással és a geometrikus ornamentikával kapcsolja egybe. Legfőbb motívuma a stilizált agancsú fekvő szarvas. Keleten kisázsiai és perzsa, nyugaton görög hatás érezhető. A ~ utóhatása megfigyelhető a → *nép-vándorlás kori művészetben*.

szkotia (gör.), scotia (lat.): → *oszlophorony*

szmirna szőnyeg: a Töröko. kisázsiai részen fekvő Szmirnában (Izmir) készült, európai ízléshez alkalmazkodó, durvább csomózású, magas sörtéjű export szőnyeg. Ma Görögo.-ban is készítik.

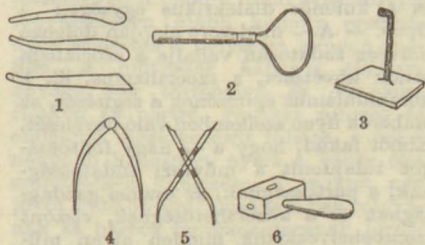
szobor: az emberi v. állati test idomait szilárd anyagokkal, három kiterjedésben ábrázoló, általában minden oldalról szemlélhető („körüljárható”, „kerek”) műalkotás. A nagyobb v. éppen monumentális szobrot környezetéből rendszerint talapat emeli ki, más esetben beleilleszkedik valamely épület architektónikus egészébe, amennyiben fülkében, baldachin alatt, ill. oszlop v. egyéb építészeti tagozat előtt áll. — A ~ ábrázolat egész alakot, lehet mell ~ (→ *büszl*) v. → *herma* (→ még *szobrázat*).

szoboroszlop: oszlop előtt álló, azzal szorosan összekötött plasztikus alak a középkori építészetben.

szobrázat, képfaragás, szkulptúra (lat.), *plasztika* (gör.-ből): a képzőművészetnek az az ága, amely az emberi és állati testek idomait szilárd anyagok megmunkálása útján, három kiterjedésben ábrázolja. Terméke lehet: kerek szobor, dombormű, érem, plakett. A felhasznált anyagok szerint megkülön-

böztetünk fa-, kő- (márvány-) és bronz- (ólom-), továbbá agyag-, viasz-, porcelán- és elefántesont-ot. Az anyag megmunkálásának technikája lehet faragás, vésés, mintázás az azt követő égetéssel, öntéssel, trébeléssel stb. Ha a szobrász elvesz az anyagtömbből, faragó ~ról, ha hozzáad az anyaghoz, mintázó ~ról, ha a meglévő anyagot csak alakítja, megmunkáló ~ról (kalapálás, trébelés) beszélünk. A fa-, viasz-, csont- és agyag-szobrokat közvetlenül mintázzák. A kő-szobrok készítését általában agyag- v. gipszvázlat mintázása előzi meg (→ *bozzetto*); bronzszobrok készítésénél a gondosan kidolgozott gipszmodell készítése, amelyről az öntés történik, nélkülözhetetlen. A színezés csak járulékos eleme a ~nak, nem is minden korra jellemző. A tárgykörhöz tartozó fontosabb cikkek: → *fontana, forma, 2., frontális, gipsz (forma), herma, 1., hüvelyknyom-redő, kanéporé, kariatida, képfaragás, kerek szobor, keresztelő kút, keresztelő medence, kispasztika, koilana-glüphosz, kolosszus, koré, kőfaragás, naphorosz, obeliszk, petroglüphosz, phalikus ábrázolás, piedadstól, plakett, plasztika, pontozás, posztamens, profil, ronde bosse, sípránc, szarkofág, szfinksz, szobor, szoboroszlop, sztealopügia, sztlé, sztereotómia, sztüpa, tanagra-figurák, tondo, trébelés, tumba, urná, usebti, zsirkő, viaszplasztika, xonon címszók alatt.*

szobrász szerszámok: a szobrok előállításánál használatos szerszámok. Mintázó-szerszámok: a *szobrászgyűrű*, a különböző alakú *mintázóják* és a *tarlóvas*, amire a szoborvázat erősítik. *Szobrászkörzők*: a) egyszerű, b)

Szobrász szerszámok

1 mintázóják, 2 szobrászgyűrű, 3 tartóvas, 4 mérőkörző, 5 kompass körző, 6 szobrászkalapács

kompasszkörző (nagyító v. kicsinyítő). Gipszmunkánál különböző formájú *spatulyák*at használnak. Bronzszobor cizellálásához *cizellőrvésőt*, különböző ütőfelületű *cizellőrpöncokat* és *cizellőrkalapácsot* használnak. Faszobrok készítéséhez különböző formájú lapos és kanalas *javasók* használatosak. — Kőfaragó és kőfaragószámok: nagyoláshoz *hegyes vésőt* használnak, ezt puhavasból készült 2—2,5 kg-os *szobrászkalapáccsal* ütik a kőbe. Ezután *fogas vésővel* folytatják a nagyolást. A felesleges kő eltávolítását szolgálja még a *koptatókalapács* (stockhammer). A *lapos véső* finom formák alakítását szolgálja. *Hornyoló véső* a különböző mélyedések kialakításánál kap szerepet. A *pontozógép* egyenlő nagyságú másolásnál, gipszszobor kőbefaragásánál használatos szerkezet.

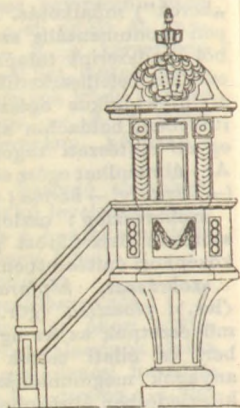
szocialista realizmus: a marxizmus—leninizmus világnézete és ebből eredő esztétikája alapján álló művészi alkotómódszer, amely a valóság hű és történelmileg konkrét ábrázolását tűzte ki céljául. Nem egyszer s mindenkorra adott formarendszer, hanem a társadalmi valóság alakulásának megfelelően szüntelenül fejlődő művészi irányzat, amelynek lényegét nem stilisztikai, hanem módszerbeli sajátosságok határozzák meg. A ~ azt vallja, hogy a művészet a valóság visszatükröződése, lényeges összefüggéseinek konkrét képekben való megragadása. Az ábrázolt jelenség lényegét a ~ nem a jelenség érzéki konkrétóságától elvonatkoztatva, absztraktnan ábrázolja, amint azt pl. a 20. sz.-i nyugat-európai képzőművészet néhány irányzata teszi. Ezért esztétikai alapkategóriája az általános, az egyes és a különös dialektikus egysége: a típus. — A ~ módszere alapján dolgozó művész tudatosan vállalja a szocialista tanok követését, a szocializmus, ill. a kommunizmus építésének a segítségét, az emberek ilyen szellemben való nevelését. Ebből fakad, hogy a ~ nagy fontosságot tulajdonít a művészi tudatosságnak, a pártosságnak, az eszmei gazdagságnak és a közérthetőségnek, viszont szembehelyezkedik minden olyan művészeti irányzattal, amely a jelenségvilág pusztá másolását tűzi ki célul (naturalizmus) és minden olyannal,

amely tagadja v. lekicsinyli a művészet eszmei, erkölcsi feladatait. Ennek szellemében a ~ elhatárolja magát mind a hagyománnyal szemben nihilista álláspontot elfoglaló modernista törekvésektől, mind a klasszikus örökség jelentőségét vulgáris szemléletől vezetőve lekicsinylő proletkultus nézetektől. — A ~ a szovjet festészetben a harmincas években, a proletkultus nézetekkel vívott harcokban fejlődött ki, s első jellemző példái M. *Grekovnak* a polgárháború katonai eseményeiből merített tematikájú képei, G. *Rjasszki*j portréi és B. *Joganszon* életképei voltak. A magyar képzőművészetben a ~ közvetlen előfutárának tekinthető *Derkovits* Gyula művészete mellett *Dési Huber* István festésze, valamint *Mészáros* László és *Goldmann* György szobrászata. A felszabadulás után az e cél felé haladó magyar képzőművészet jellemző alkotása *Kerényi* Jenő sátoraljaújhelyi partizánszobra, *Domanovszky* Endre sztálinvárosi freskója, *Somogyi* József *Martinásza*, *Ferenczy* Béni *Pelófi*-szobra stb. A népi demokráciák képzőművészete túlyomórészt úgyszintén a ~ felé halad, de a ~ hatása megmutatkozik igen sok, a kapitalista körülmények között dolgozó művész munkásságában is, pl. a mexikói forradalmi (*Diego Rivera*, *Siqueiros*) és a „neorealista” is nevezett olasz festészet (*Renato Guttuso*, *Mucchi*, *Zigaina*) egyes képviselőinek munkásságában.

szófa, sofa < arab—fr. >: kárpitozott kar- és háttámlás dívány.

szoleja < lat. 'karosszék, trónus' szóból >: görög keleti templomokban az → *ikonosztáz* előtti emelvény.

Szóma:
→ *Csandra*
szószék: a prédikációt tartó pap helye a keresztény temp-

Louis-seize szószék
(Dabas, ref. templom)

lomokban. A román korban még szabadon álló, később a templom falából kiugró építmény. Kőből, márványból v. fából készült, többnyire gazdag művészi szobor- és reliefdíszítéssel (→ még *hangvető*, 2.).

Szovjetunió művészete: (Előzményeit → *oroszművészet* címszó alatt). A Nagy Októberi Szocialista Forradalom a Szovjetunió népeinek művészetében új korszakot nyitott. Döntően megváltozott a művészet helye és szerepe a társadalom életében. Lenin intézkedéseivel már a forradalom első éveiben irányt mutatott a művészet demokratizálására, megbecsülésére és fejlődésének útjára vonatkozóan (képtárak, múzeumok államosítása, a „monumentális propaganda” terve, műemlékvédelmi rendelkezések, a „proletár kultúráról” szóló határozat). Az intervenció és polgárháború idején az agitációs művészet (politikai plakát, szatirikus grafika) volt a legjelentősebb (kiemelkedő Gyeni és Moor munkássága), de fontos szerephez jutott a szobrászat is a lenini „monumentális propaganda” tervének megvalósításánál, amelynek értelmében a világtörténelem nagy forradalmárainak és a haladó kultúra kimagasló alakjainak emlékére már a forradalom első éveiben közel kétszáz szobrot és emléktáblát állítottak fel. Az építészet új munkáslakótelepek és középületek, ipartelepek és vízierőművek tervezésével indult el új utakon. A szovjet festészet is elevenen reagált a történelmi változásokra. Megalakult a Forradalmi Oroszországi Képzőművészeinek Társasága (→ *AHRR*), amely a Vándorkiállítási Társaság leghaladóbb hagyományainak lett új körülmények között a folytatója, s felvette a harcot a régi művészeteket megvető, formalista elveket valló forradalmi művészeti csoportosulásokkal szemben. A → *szocialista realizmus* kibontakozását és megerősödését nagymértékben elősegítette a párt 1932. április 23-i határozata amely feloszlatta a fejlődést gátló, a művészet erőit szétaprózó különböző egyesületeket, és egységes szakmai szövetségek — képzőművészszövetség, építészszövetség — létesítését tűzte ki feladatul. — A realista úton fejlődő szovjet festészet sokoldalúan tükrözte

a forradalmi eseményeket, a falu szocialista átalakulását, az épülő, fejlődő szovjet életet (Gyejnyeka: *Petrográd védelme*, Gaponyenko: *Ebédre az anyákhoz*, Sz. Geraszimov: *Kolhozünnep*, Kotov: *A szormovói üzemben*, Rjanzina: *Egyre magasabban* stb.). A szobrászat alkotásai között ebben az időben főleg emlékművek és portrék szerepeltek (Andrejev: *Leniniana* sorozata, Sadr: *Az utcakő a proletariátus fegyvere*, Merkurov Lenin-emlékművei). Az öt éves tervek idején a hatalmas építkezések, a Moszkva—Volga-csatorna és a moszkvai földalatti vasút díszítésénél rengeteg alkalom kínálkozott monumentális szoborművek alkotására is. A 30-as években a szovjet szocialista-realista művészet már olyan nagyszerű műveket mutatott fel, mint Joganson: *Kommunisták vallatása* (1933) c. festménye és Muhina: *Munkás és kolhozparaszt* (1937), a párizsi világiállításra készült szobra. A szovjet építészet igazi nagy fellendülése 1935-től indult meg, amikor megkezdődött az ország városainak szocialista újjáépítése. A Nagy Honvédő Háborúban a művészek alkotásaikkal is részt vettek a szovjet néptörténelmi harcában a fasizmus ellen. A plakátművészet és szatirikus grafika újból hatalmas jelentőséget nyert, és nagyszerű műveket hozott létre: A Kukrinyikszki együttes, V. Ivanov, A. Kokorin, I. Toidze, L. Golovanov, D. Smarinov plakátjai, rajzai, karikatúrái. Még a háború éveiben készültek Plasztov: *A fasiszta átrepült*, Gaponyenko: *A németek kiűzése után*, Sz. Geraszimov: *A partizán anyja* stb. megrázó festményei. A háború utáni évek szovjet művészetében újabb komoly eredmények születtek a művészet minden ágában. A művészek háborús élményanyaga sok történelmi és csatakép, életkép és portré, grafikai sorozat és emlékmű megalkotását ihlette, s mind nagyobb hangsúlyt nyert a békés élet szeretetének kifejezése, a szovjet nép jövőt építő optimizmusának, békevágyának és harcoss humanizmusának hirdetése. A szovjet művészek a szocialista országok művészeivel együtt küzdenek az embertelen, dekadens, absztrakt és szurrealista eszmék és irányzatok ellen,

az egész emberiség előrehaladását és boldogabb jövőjét szolgáló, korunkat a realizmus művészi erejével kifejező, nagy szocialista, humanista művészettért. — Jelentős szovjet festők: I. I. Brodskij (1884—1939), A. Bubnov (1908—), A. A. Gyejnyeka (1899—), T. Gaponyenko (1906—), A. Geraszimov (1881—), Sz. V. Geraszimov (1885—), I. Grabar (1871—1960), M. B. Grekov (1882—1934), A. Gricaj (1914—), V. Jefanov (1900—), B. V. Joganov (1893—), K. Juon (1875—), N. A. Kaszatkina (1859—1930), P. Kocsalovszkij (1876—1956), a Kukrinyszki-együttes: M. Kuprijanov (1903—), P. Krilov (1902—), N. Szokolov (1903—), A. Laktyionov (1910—), V. Meskov (1893—), A. J. Nyepincev (1909—), F. Reselnyikov (1906—). Grafikusok: V. N. Gyenyi (Gyenyiszov 1893—1946), D. Dubinszkij (1920—), B. Jefimov (1900—), E. A. Kibrik (1906—), A. Kokorin (1908—), A. Laptjev (1905—), D. Sz. Moor (Orlov 1883—1946), B. Prorokov (1911—), D. Smarinov (1907—), I. M. Toidze (1871—1953), O. G. Verejszkij (1915—), N. Zsukov (1908—). — Szobrászok: N. Andrejev (1873—1932), M. Anyikuszin (1917—), Z. Azgur (1908—), Sz. Konyenkov (1874—), A. Kibalyikov (1912—), Sz. Lebegyeva (1892—), M. Manyizer (1891—), A. Matvejev (1878—), V. Muhina (1889—1954), J. Nikoladze (1876—1951), I. Sadr (Ivanov 1887—1941), N. Tomszkij (1900—), J. Vucsetics (1908—). — A legkiemelkedőbb szovjet építőművészek: D. Cssecsulin, I. Fomin, V. Gelfreih, A. Mordvinov, V. Movcsun, A. Nyikolszkij, L. Rudnyev, V. Scsuko, A. Scsuszev, G. Zaharov.

Szovjetunió művészeti múzeumai:
 Ashabad → *Türkmén Képzőművészeti Múzeum*; Kijev → *Nyugat és Kelet Művészeti Múzeuma*, → *Ruszszkij Hudozsesztvennij Muzej*; Leningrád → *Ermitázs*, → *Ruszszkij Muzej*; Lvov → *Ukrán Nemzeti Múzeum*; Moszkva → *Keleti Kultúrák Múzeuma*, → *Oruzsejnaja Palata*, → *Puskin Képzőművészeti Múzeum*, → *Tretjakov Galéria*; Taskent → *Üzbég Művészeti Múzeum*; Tbiliszi → *Grúz Művészeti Múzeum*. stb.

szögek: 1. → *passio*. — 2. ~ Jézus keresztjéről; Szt. Ilona, ill. Szt. Lajos király attribútumai a keresztény ikonográfiában.

szögfejmotívum, tête de clou [tet dö klu] <fr.>: → *gyémántmetszés*

szögmerő: 1. Szt. Tamás apostol ikonográfiájában Melanchólia, Geometria és az Építészet jelképe.

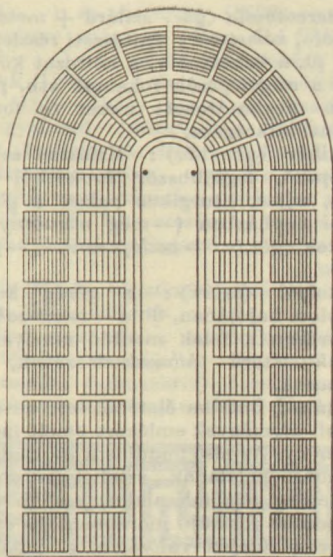
szökőkút: a 17—18. sz.-ban a → *franciakert* egyik fő díszítőeleme, a felszökkenő víz felfogására szolgáló medencével, rendszerint gazdag szobordíszrel. A 19. sz.-tól már nyilvános v. népkertek díszítésére is felhasználják.

szőlőfiirt: 1. → *Dionüosz* görög isten ábrázolásain fordul elő. — 2. a keresztény ikonográfiában Jézus szimbóluma, Szt. Orbán attribútuma. — 3. a reneszánsz világi ikonográfiában Bakkhosz, az ősz és a földrészek ábrázolásakor Európa jelképe.

szőlőtöke: Jézus ikonográfiai szimbóluma.

szőnyeg: gyapjú-, pamut- v. selyemfonalból készült textiltermék, amely fal, padló v. bútor betérítésére szolgál. Az előállítás technikáját illetően a *szövött* ~ a láncc- és vetülékfonalak egymásra merőleges irányú (kézzel v. szövőszéken történő) átbújtatásából keletkezik; a *hímzett* ~nél tű v. orsó segítségével színes vetülékfonalakat fonnak bele a láncba a *csomózott* ~nél a lánccfonalakat rövid színes vetülékfonalakkal bogozzák egybe. Előállítási helyük szerint vannak keleti és európai ~ek. A keleti ~ek legfőbb előállítási helyei Perzsia, Kurdisztán, Örményo., a Kaukázus legjón fekvő vidékek, Türkmenia, Afganisztán, Beludzsisztán, India és Törökország. — A ~készítés története az i. e. 2. évezredbeli Egyiptomban kezdődik. Ugyanakkor Közép-Ázsia nomád népei is pompás szőnyegeket készítettek. Az i. e. 8—5. sz.-i kisázsiai, szíriai és perzsiai szőnyegeket messze földön híresek voltak. Görögö-ban és Rómában széles körben elterjedt a ~ használata, és nagy súlyt helyeztek művészi kidolgozására. Bizáncban a lakás egyik legfontosabb díszje. A középkor óta Európában is híresek színeikről és mintáikról a sárkánymintás *kínai* ~ek, a

vadászjelenetes, állatalakos, növényi motívumokkal díszített kisázsiai és perzsiai ~ek (főként a 16—18. sz.-ból), valamint a geometrikus díszítésű indiai és török ~ek. A középkor óta valamennyi európai népnél a ~ a jól berendezett lakás elengedhetetlen kelléke. Itt évszázadokon keresztül a → *falkárpit* (gobelin) volt túlsúlyban; legfőbb előállítási helyei É-Franciaország, Flandria és Olaszország voltak. A 19. sz.-tól a mintás európai padló~ek rendszerint Jacquard-szövővel készültek, de ugyanakkor számos üzem utánozta a keleti szőnyegek mintáit, sőt néha előállítási technikáját is. A tárgykörre vonatkozó cikkeket → *állatos szőnyeg*, *anatoliai szőnyeg*, *arabeszkész szőnyeg*, *arazzi szőnyeg*, *axminster szőnyeg*, *bebudzsisztáni szőnyegek*, *besir szőnyeg*, *brüsszeli kárpit*, *csillagos usák*, *damaszkuszi szőnyeg*, *erdélyi szőnyeg*, *ferhán szőnyeg*, *gobelin*, *golyósszőnyeg*, *iszfahán szőnyeg*, *Holbein-szőnyeg*, *imaszőnyeg*, *heráti szőnyeg*, *hamadán szőnyeg*, *joragan szőnyeg*, *jordes csomó*, *kabrisztán szőnyeg*, *karabagh szőnyeg*, *karamari kárpit*, *kazah szőnyeg*, *keleti szőnyeg*, *kelim*, *kertesszőnyeg*, *kesán*, *khiva szőnyeg*, *khoraszani szőnyeg*, *kirman szőnyeg*, *kis usák szőnyeg*, *konstantinápolyi szőnyegmanufaktúra*, *kula-szőnyeg*, *ladik-szőnyeg*, *lengyel szőnyeg*, *medaillonos szőnyeg*, *mértani szőnyeg*, *mortlake-i manufaktúra*, *örmény szőnyeg*, *panderma szőnyegek*, *savonnerie szőnyegek*, *sirázi szőnyegek*, *skarlát szőnyeg*, *spanyol csomó*, *spanyol szőnyeg*, *szafida szőnyegek*, *szenné szőnyeg*, *szmirna szőnyeg*, *szumák szőnyeg*, *tapissérie*, *tebrisi szőnyegek*, *tekké bokhara*, *török barokk szőnyegek*, *turkomán szőnyegek*, *tükör 2.*, *usák szőnyegek*, *útkárpit*, *vadász-szőnyeg*, *verdure*, *yomud bokhara*, *yürük-szőnyeg* címszó alatt.

Sztudion

sztalaktit-boltozat : → *cseppkőboltozat*
sztamnosz <gör.> : ókori görög borítároló edény; a leírások szerint valószínűleg rövid nyakú, tojásdad testű, vízszintes fülekkel ellátott nagy alakú váza.

sztaurothéka <gör. 'kereszt + tártály' szóból> : a legenda szerint Krisztus keresztjének maradványát tartalmazó bizánci ereklyetartó.

szteatit <gör.-ből> : → *zeirkő*
szteatopügia, *staeatopygia* <gör. 'kővér + far' szóból> : az óskori túlzott idomú női szobrocskák (az ún. Vénusz-szobrok) jellemző sajátossága.

sztelé <gör.> : szabadon álló, függőleges helyzetű kő v. márványlap, amely áldozati ajándékkul, felirattáblál v. síremléklül szolgált az ókori keleti népeknél és a görögöknél; gyakran művészi reliefek díszítik (pl. Hégeszó ~jét).

sztereobatész, *stereobates* <gör. 'szilárd + támasz'> : az ókori görög templom → *krépidómájának* belsejében levő terméskő alapzat. Föld feletti részén (az euthüntérián) nyugszanak a nagyméretű kváderkövekből készített lépcsők.

szövött kárpit : → *falkárpit*
szpeosz <gör. 'barlang'> föld alatti sziklatemplom az ókori Egyiptomban; az újbírodalom korában (i. e. 1600—1090) kifejldött templomtípus (pl. Abu Szimbel).

szphragisztika : → *pecséttan*
sztadion <gör.> *stadium* <lat.> 1. „U” alakú versenypálya az ókori görögöknél és rómaiaknál; hossza 1 olimpiai ~ volt. — 2. ókori görög hossz mérték; 1 olimpiai ~ = 192,27 m.

sztereotómia <gör. 'szilárd + metszés' szóból>, **kőmetszés**: építészeti részleteknek, pl. a bordázat v. a boltozat köveinek, a csigalépcsők fokainak stb. pontosan meghatározott méret és forma szerinti kifaragása.

sztiár <gör.-ből>: Krisztus sebeit jelképező, legtöbbször brokátból készült, ujjas, liturgikus palást a görög keleti egyházban (→ még *narucsnik*).

sztoa <gör.> → *oszlopcsarnok*, → *portikus*

sztolovi <szláv>: a görög keleti templom hajójában, ill. a → *musszakaja cerkovjában* a falak mentén elhelyezett → *stallumszerű támaszkodószekek*, ill. *szeksorok*.

sztüpa: Buddha életéből vett nevezetesebb események emlékére emelt indiai építmény. Az első buddhista ~ Buddha legendás halálának színhelyén épült. Eredetileg félgömb alakú, később változatosabb formájú monumentális ereklyetartó, tetején valóságos v. jelképes ereklyeszekrénnyel. Minden buddhista szentély alapját ~ alkotja. A legrégebb a *bhárhuti* ~ (i. e. 2. sz.), a legpompásabb a *szánycsi* ~ (i. e. 1. sz.). A ~k kőkerítései pontos másai a régebbi fából való konstrukcióknak. A kerítés oszlopait és kapuit domborművekkel borították, rajtuk Buddha életének mozzanatait ábrázolták. Gyakori jelenetek; Gautama királyfi fogantatása, amikor a leendő Buddha elefánt alakjában hatol be szunnyadó anyjának oldalába; Gautama születése, amint kilép anyja oldalán, aki egy fába kapaszkodva áll; Gautama királyfi elhagyása palotáját, hogy a vadonba térjen (domborműveken csupán a lovas nélküli felnyergelt ló utal a még nem ábrázolt Buddhára); Buddha megvilágosulása a szent fa alatt; a Tan kihirdetése (fa, alatta kétoldalt egy-egy özzel); a hatagyarú elefánt története. A → *gandhara művészet* hatása alatt a ~kon Buddhát személyében is kezdték ábrázolni.

sztülobatesz, stylobates <gör. 'oszlop + támasz' szóból>: az ókori görög templomnál a → *krépidóma* márvány- v. mészkőlap burkolata; felső lépcsőfoka az oszlopsor közös lábazata.

szumak szőnyeg: kaukázusi szőnyegfajta. Nem csomózással, hanem a szó-

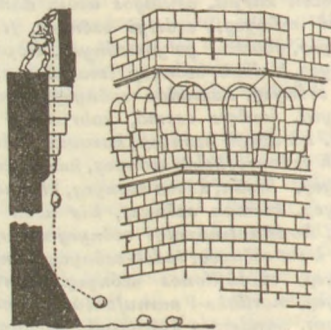
vés és a hímzés közötti átmeneti technikával, soronként váltakozó irányú átlós ötésekkel készül.

szuperlát, a → *mennyezetes ágy* baldachinjának a régi magyar szóhasználatban elterjedt neve.

szupermatizmus: → *síkkonstruktivizmus*

Szurja: a védai (brahmanista) mitológiában a Nap istene. Hét lótól (a hét napjai) vont szekéren járja körül az égboltot, amelyet a láb nélküli *Aruna* (a reggel) hajt, míg előtte *Usasz* (a hajnalpír) nőalakja lebeg; szekere előtt a két *Asvin*, a nappal lovas hírnökei nyargalnak.

szurokötő: a középkori várfalak felső részén a fal síkjában előreugró

Szurokötő

→ *gyilokjárók* és *kiszögellések* alján levő nyílás, amelyből a falakat támadó ellenség fejére szurkot, köveket stb. zúdítottak.

szuszék: lábakon álló, nyereg tetejű, ácsolt magyar láda faragott, ill. karcolt v. festett díszítéssel.

szükségpénz, obsidionale <lat.>, *monnaie obsidionale* (moné obszidionál) <fr.>: olyan érem- v. papírpénz, amelyet háborús időkben, a megakadt pénzforgalom pótlására bocsátanak ki városok, körülzárt várak, katonai parancsnokságok, üzleti cégek.

szümplegma, symplegma <gör. 'egybefűzés'>: szerelmi ölekezés. A képzőművészetben a nimfák és szatírok ölelkező erotikus csoportja.

szürcsölő : kagylóidomú, ötvösművű betegítő edény, szürcszerűen átllyugatott szürcsölő résszel.

Szűrinx, *Syrinx* : → *Pán*

szürrealizmus <fr. 'valóságfelettség' szóból> : irodalmi, képzőművészeti irányzat; önálló iskolaként az 1920-as években fejlődött, főként Franciaó.-ban. A szimbolizmus és a pszichoanalízis hatása alatt szembehelyezkedik a realizmussal, elveti a tudatkontrollon alapuló alkotói módszert. Saját célkitűzése szerint felfedező utat tesz a tudattalan mélységeibe, ahonnan az ott rejtőző „igazi egyéniséget” igyekszik felszínre hozni. — A festészetben tudatalatti álomszerű képzeteket ábrázol tekintet nélkül a dolgok logikus rendjére és összefüggéseire, kizárva az ész, az erkölcs és az esztétika irányítását. A szürrealista képeken az → *absztrakt* formaelemek természetű részletekkel váltakoznak. Szívesen alkalmazzák a képeslapokból való kivágásokat és a képre ragasztott hulladéktárgyakat (→ *objet trouvé*). Alkotómódszerük lényege az „automatikus írás”. — A ~ elnevezést G. *Apollinaire* (1880–1918), francia költő használta először 1917-ben, a párizsi orosz balettről írt programfüzetében. — Az irányzat főbb képviselői M. *Ernst* (1891–), S. *Dalí*

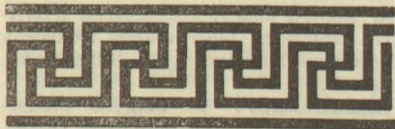
(1904–) és J. *Miró* (1893–). Előzménye már az olasz G. *Chirico* (1888–), az orosz származású M. *Chagall* (1887–) és a német-svájci P. *Klee* (1879–1940) korai alkotásaiban megfigyelhető (*metafizikus festészet*). A ~ elméletét A. *Breton* dolgozta ki.

szüsztyülosz <gör., *systylus* <lat.> : Vitruvius meghatározása szerint az alsó oszlopátmérő kétszeresével, vagyis 4 → *modulus*szszal megegyező → *oszloptávoltság*.

Szűz Mária képzőművészeti ábrázolásai : *Szűz* → *Mária*

szüzsé, sujet <fr.> : a műalkotás tárgya, témája, „meséje”.

szvasztika <szanszkrit>, *horogkereszt* : a napkeresztből leszarmazott Nap-jel-

Szvasztika

kép ; a legtöbb népnél feltalálható ősi díszítő és szimbolikus motívum. Középkorszaki szőnyegek gyakori díszítőeleme. — A buddhizmusban a Megvilágosított (Buddha) jelképe.

sztereotómia <gör. 'szilárd + metszés' szóból), **kőmetszés**: építészeti részleteknek, pl. a bordázat v. a boltozat köveinek, az csigalépcsők fokainak stb. pontosan meghatározott méret és forma szerinti kifaragása.

sztihár <gör.-ből): Krisztus sebeit jelképező, legtöbbször brokátból készült, ujjas, liturgikus palást a görög keleti egyházban (→ még *narucsnjik*).

sztoa <gör.) → *oszlopcsarnok*, → *portikus*

sztolovi <szláv): a görög keleti templom hajójában, ill. a → *muzsszakaja cerkovjban* a falak mentén elhelyezett → *stallumszerű* támaszkodószekek, ill. széksorok.

sztúpa: Buddha életéből vett nevezetesebb események emlékére emelt indiai építmény. Az első buddhista ~ Buddha legendás halálának színhelyén épült. Eredetileg félgömb alakú, később változatosabb formájú monumentális ereklyetartó, tetején valóságos v. jelképes ereklyeszekrénnyel. Minden buddhista szentély alapját ~ alkotja. A legrégebb a *bhárhuti* ~ (i. e. 2. sz.), a legpompásabb a *szánycsi* ~ (i. e. 1. sz.). A ~k kőkerítései pontos másai a régebbi fából való konstrukcióknak. A kerítés oszlopait és kapuit domborművekkel borították, rajtuk Buddha életének mozzanatait ábrázolták. Gyakori jelenetek; Gautama királyfi fogantatása, amikor a leendő Buddha elefánt alakjában hatol be szunnyadó anyjának oldalába; Gautama születése, amint kilép anyja oldalán, aki egy fába kapaszkodva áll; Gautama királyfi elhagyja palotáját, hogy a vadonba térjen (domborműveken csupán a lovas nélküli felnyergelt ló utal a még nem ábrázolt Buddhára); Buddha megvilágosulása a szent fa alatt; a Tan kihirdetése (fa, alatta kétoldalt egy-egy őzzel); a hatagyarú elefánt története. A → *gandhara művészet* hatása alatt a ~kon Buddha-t személyében is kezdték ábrázolni.

sztülobatesz, *stylobates* <gör. 'oszlop + támasz' szóból): az ókori görög templomnál a → *krépidóma* márvány- v. mészkőlap burkolata; felső lépcsőfoka az oszlopsor közös lábazata.

szumak szőnyeg: kaukázusi szőnyegfajta. Nem csomózással, hanem a sző-

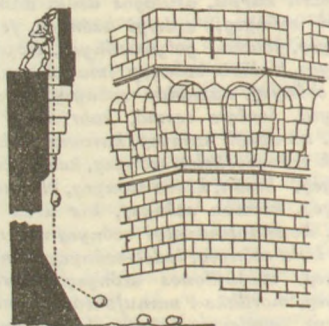
vés és a hímzés közötti átmeneti technikával, soronként váltakozó irányú átlós öltésekkel készül.

szuperlát, a → *mennyezetes ágy* baldachinjának a régi magyar szóhasználatban elterjedt neve.

szuprematizmus: → *síkkonstruktivizmus*

Szurja: a védai (brahmanista) mitológiában a Nap istene. Hét lótól (a hét napjai) vont szekéren járja körül az égboltot, amelyet a láb nélküli *Aruna* (a reggel) hajt, míg előtte *Usasz* (a hajnalpír) nőalakja lebeg; szekere előtt a két *Asvin*, a nappal lovas hírnökei nyargalnak.

szurokötő: a középkori várfalak felső részén a fal síkjában előreugró

Szurokötő

→ *gyilkjárók* és kiszögellések alján levő nyílás, amelyből a falakat támadó ellenség fejére szurkot, köveket stb. zúdítottak.

szuszék: lábakon álló, nyereg tetejű, ácsolt magyar láda faragott, ill. karcolt v. festett díszítéssel.

szükségpénz, *obsidionale* <lat.), *monnaie obsidionale* (moné obszidionál] <fr.): olyan érem- v. papírpénz, amelyet háborús időkben, a megakadt pénzforgalom pótlására bocsátanak ki városok, körülzárt várak, katonai parancsnokságok, üzleti cégek.

szimplegma, *symplegma* <gör. 'egybefűzés'): szerelmi ölekezés. A képzőművészetben a nimfák és szatírok ölelkező erotikus csoportja.

szűresőlő : kagylóidomú, ötvösművű betegítő edény, szűrőszerűen átlugtatott szűresőlő résszel.

Szürinx, *Syrinx* : → *Pán*

szürrealizmus <fr. 'valóságfelettség' szóból> : irodalmi, képzőművészeti irányzat; önálló iskolaként az 1920-as években fejlődött, főként Franciaó.-ban. A szimbolizmus és a pszichoanalízis hatása alatt szembehelyezkedik a realizmussal, elveti a tudatkontrollon alapuló alkotói módszert. Saját célkitűzése szerint felfedező utat tesz a tudattalan mélységeibe, ahonnan az ott rejtőző „igazi egyéniséget” igyekszik felszínre hozni. — A festészetben tudatalatti álomszerű képzeteket ábrázol tekintet nélkül a dolgok logikus rendjére és összefüggéseire, kizárva az ész, az erkölcs és az esztétika irányítását. A szürrealista képeken az → *absztrakt* formaelemek természetű részletekkel váltakoznak. Szívesen alkalmazzák a képeslapokból való kivágásokat és a képre ragasztott hulladéktárgyakat (→ *objet trouvé*). Alkotómódszerük lényege az „automatikus írás”. — A ~ elnevezést G. *Apollinaire* (1880—1918), francia költő használta először 1917-ben, a párizsi orosz balettről írt programfüzetében. — Az irányzat főbb képviselői M. *Ernst* (1891—), S. *Dali*

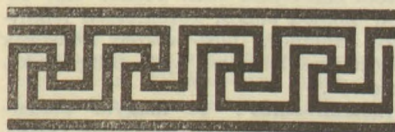
(1904—) és J. *Mirò* (1893—). Előzménye már az olasz G. *Chirico* (1888—), az orosz származású M. *Chagall* (1887—) és a német-svájci P. *Klee* (1879—1940) korai alkotásaiban megfigyelhető (*melafizikus festészet*). A ~ elméletét A. *Breton* dolgozta ki.

szüsztülosz <gör.>, *systylus* <lat.> : Vitruvius meghatározása szerint az alsó oszlopátmérő kétszeresével, vagyis 4 → *modulus*szal megegyező → *oszloptávoltság*.

Szűz Mária képzőművészeti ábrázolásai: *Szűz* → *Mária*

szűszé, *sujet* <fr.> : a műalkotás tárgya, témája, „meséje”.

szvasztika <szanszkrit>, *horogkereszt* : a napkeresztből leszármazott Nap-jel-

Szvasztika

kép; a legtöbb népnél feltalálható ősi díszítő és szimbolikus motívum. Középkori szőnyegek gyakori díszítőeleme. — A buddhizmusban a Megvilágosodott (Buddha) jelképe.

T

tabatière [tábátjer] <fr.>: **1.** tubákos → *szelence*. — **2.** tetőn nyíló ablak.

tabernákulum, *tabernaculum* <lat.>: **1.** → *szentségház*. — **2.** a régi zsidóknál frigszekrény. — **3.** ~*szekrény*: 18. sz.-i polgári bútortípus közkeletű elnevezése volt. Fiókos alsó részén komód alakú, középhészen lehajtható írólapos, felső részén fióksorok között íves lezárású, ajtós fülkével készítették.

táblabíróstílus: a magyar biedermeier; a magyar képzőművészet 1820—1848 közötti stílusa. Lyka Károly nevezte el így (→ *klasszicizmus*).

táblakép: fára festett kép, ellentétben a falképpel (→ *falfestmény*) és a → *miniatúrával*.

táblás mennyezet: → *kazettás mennyezet*

tableau [tábló] <fr.>: **1.** festmény, táblakép. — **2.** közös keretbe foglalt és festői módon csoportosított több kép. — **3.** színpadi élőkép, amely történelmi v. allegorikus jelenetet ábrázol, v. pedig híres festmény beállítását utánzásá.

tablinum <lat.>: a római ház része az → *átrium* és a *peristylum* (→ *perisztülion*) között. Nevét az ősök itt elhelyezett képeitől (*tabulae*) nyerte.

tabouret [tabüre] <fr.>: **1.** támla nélküli, kerek v. négyszögű ülőkéjű kárpitozott szék; a francia királyi jelenlétében csak ilyen székre ülhetnek a főméltóságok. — **2.** lábszámoly.

tabularium <lat. 'polc' szóból>: közv. magánlevéltár az ókori Rómában.

Tádé, Szt.: a bibliai legendában Jézus első tanítványai közé tartozó apostol, eredeti neve Júdás, azonban az áruló iskarioti Júdásra való tekintettel melléknévén, Tádénak nevezik. Ifjabb Jakab testvére. Anyja révén Jézus roko-

na. → *Simonnal* együtt apostolkodott és halt mártírhálált. Könyvvel és irattekercsel ábrázolják. Korongot tart a kezében, amellyel a legenda szerint agyonütötték. Más hagyomány szerint megkövezték és lefejezték, ezért kard, bárd és kövek is jelvényei.

tadzsisik művészet: az i. e. 1. évezredből kerámiák, terrakotta szobrocskák és ékszerek maradtak fenn. Az arab hódítás (7—8. sz.) óta erőssé vált az → *iszlámi művészet* hatása. E kor építészetéről Pendzsikent város romjai adnak képet. A feudalizmus kezdeti idejéből származnak a pendzsikenti monumentális festmények és szobrok. A 11—12. sz. legszebb épülete Muhammed-Vassar mecsetmauzóleuma Mazari-Serifben, amelynek pompás kapuzatát a 14. sz.-ban készítették. A 16—18. sz. építészetét képviselik Hisszar emlékművei. A patriarkális tadzsik nagycsalád lakóházát loggiák, falfestmények, faragványok díszítik. A 15—16. sz.-tól felvirágzott a könyvfestészet, a textilművesség, a keramika, a fémművesség és a faragóművészet. — A jelenkori képzőművészet legjelentősebb alakjai: M. R. *Hosmuhamedov* festő és E. A. *Tatarinova* szobrász. Nagyon fejlett az iparművészet.

Tadzsh-Mahal, *Taj Mahal*: Sah-Dzsehan indiai szultánnak és feleségének (Mumtaz-i-Mahal) mauzóleuma Agrában. Usztad-Isza, a mogul korszak nagy építőmestere építette 1632—50-ben. Öt kupolás fehér márvány épület, minaret-szerű tornyokkal, színes mozaikkal; a sírfülkét áttört márvány rácsozat zárja el.

taille douce, *gravure en taille douce* [grávrúv á tájj dusz] <fr.>: → *rézmet-szel*

taille dure, gravure en taille dure [gravúr à táj] dūr] <fr.>: → acélmetszet

tájképfestészet: festészeti műfaj, amelynek a szabad természet a tárgya. Az antik művészetben alig volt szerepe, és a középkori európai festészet sem ismerte. A → *kínai művészetben* kb. a 6. sz.-ban kifejlődött és a 8–12. sz.-ban fénykorát élte a rendkívül magas művészi színvonalú ~. Európában a 14. sz. második felében jelenik meg először mint a festmény háttere. 1500 körül — egyelőre tanulmányok formájában — festették és rajzolták az első önálló tájképi ábrázolásokat. 1600 körül keletkezett az *idéalis tájkép* típusa. Ha → *stafázsként* antik mitológiai alakok is láthatók rajta, *heroikus táj*nak nevezük. A ~ műfaja Németalföldön talált először jeles művelőkre, itt volt bölcseje a *tengeri tájképnek* is (Jan van Goyen). A 18. sz.-ban tűntek fel a városi → *látképek* (veduta; Belotto, Canaletto), a rokokó idejében keletkezett az → *idilli tájkép* pásztorjeleneteket ábrázoló stafázssal. A → *klasszicizmus* és a romantika (→ *romantikus művészet*) új tájképi motívumokat dolgozott fel (Caspar David Friedrich). Új fejlődés útját nyitotta meg a → *barbizoni iskola* (→ *intim táj*) és az → *impresszionizmus*, amely a → *plein air*, a szabadtéri festést következetesen megvalósította. Az → *expresszionizmus* a tájat mint témát csak kiindulópontnak tekinti a művész lelkivilágának ábrázolásához (Kokoschka).

tájkert: a → *szenimentális kert* előfutára a 18. sz.-ban (→ *angolkert*).

talbotipia: 1. fényképezés olyan papírneformatívok segítségével, amelyekről másolatokat is lehet készíteni. William Talbot (1800–77) angol tudós találta fel 1839-ben. — 2. a → *heliogravúr* ugyancsak Talbottól származó legrégibb előállítási módja.

talizmán <arab 'varázkép' szóból>: az → *amulet*tal egyértelmű.

talpas kereszt: rendszerint ötvösművű, talpazatos kisebb kereszt v. feszület. Talpának és szárának tagolása és felépítése a → *kehelyéhez* igazodik. (→ *pacificale*)

talpas pohár: 17. sz.-i ötvösmű, magas, hengeres pohár ugyancsak hengeres

talprésszel. Ilyen formájúak a → *verejtékes poharak*.

talplemez, plinthosz <gör.>: oszlop, pillér, posztamens v. szobor négyzetes lap alakú talpréze.

Tamás, aquinói Szt. (1225–74): 1252-től a párizsi egyetem tanára volt. Hit-tudományi könyvek (*Summák*) szerzője, „Doctor angelicus”-nak nevezték. A domonkosok ruhájában, a lábánál fekvő el nem fogadott püspöki jelvényekkel ábrázolják, kezében íróeszközök, könyv, körülötte liliomok (*Aquinói szt. Tamás Mária oltára előtt térdelve*, Sassetta képe a budapesti Szépművészeti Múzeumban). Attributumai még a nap, a szentségtartó v. kehely. A *Divina Commediában* ő vezeti Dantét a Paradisom hetedik körében.

Tamás, Szt. <'iker'>: A bibliai legendában nem hitte el az apostolúrsainak, hogy Jézus feltámadása után, az ő távollétében megjelent nekik. Jézus újabb megjelenésekor a „hitetlen” Tamást sebhelei megérintése szólította fel (Verrocchio szobra, Firenze, Or San Michele). Könyvvvel, irattekercessel, lándzsával és karddal ábrázolják. Attributumai közé tartozik még a szögmérő is, mert az apokrif ún. *Thomas acta* szerint az indiai király palotát akart építtetni vele.

támaszköz: az oszlopoknak, pilléreknek egymástól, ill. ezeknek a falaktól való távolsága.

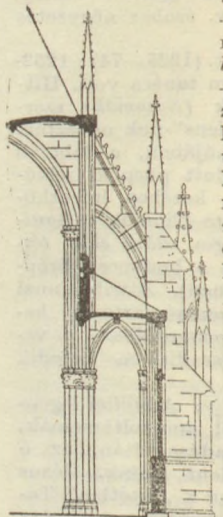
tambur, tambour [tábúr] <fr. 'dob'>: → *kupoladob*

támfal: 1. közvetlenül a falakhoz támaszkodó, íves áthidalás nélküli, tömör → *támpillér*. — 2. a kertművészetben a terasz földanyagát biztosító fal, gyakran díszes kiképzéssel.

támiv, gyámiv: a boltzat oldalnyomását felvevő ív. A gótikus → *bazilikális elrendezésű* épületekben a mellékhajó tetejét áthidalva közvetíti a főhajó boltzatának oldalnyomását a → *támpillér*hez. Ezért rendszerint emelkedő ív (→ *hattyúnyakív*), amelynek háta egyúttal vízlevezetésre is szolgál.

támpillér, gyámpillér: gótikus templomok, várak stb. külső falán a boltszakaszok határvonalánál elhelyezett négyzetes keresztmetszetű falmegeőrsi-

tés, a kereszt-, csillag-, hálóboltozat oldalnyomásának felvételére. A → *tám*-

Támv és támpillér

ívek támaszaként → *csarnoktemplomok*-nál és → *teremtemplomok*-nál a főhajó, → *bazilikális elrendezés*-nél a mellékhajók külső oldala mentén helyezkedik el. Kezdetben egyszerű, később → *fiatornyokkal* ékes, ezek egyúttal a statikai leterhelés funkcióját is betöltik. Törzse gyakran lépcsős felépítésű, a fokat rézsűs → *vízvezető párkányok* hidalják át.

támrendszer: a gótikus építészetben a → *támpillérek* és → *támv*ek együttese.

tanagra-figurák: első lelhelyükről, Tanagra (ma Gre-

mada) görög városról elnevezett festett → *terrakotta szobrocskák* az i. e. 5–4. sz.-ból.

Tang-korszak: a kínai Tang-dinasztia korának (i. sz. 618–906) művészete; a kínai festőművészet érett szakasza.

tanka <szanszkrit>: lámaista templomi kép.

Tantalosz <gör.>, *Tantalus* <lat.>: a görög-római mitológiában phrúgiai király, akit az istenek az Olümposzon asztaluknál láttak vendégül. Az istenek mindentudását úgy tette próbára, hogy saját fiát megölte és feltálalta nekik. Büntetésből az alvilágba taszították, ahol örökké tartó éhség és szomjúság gyötri (tantaluszi kínok), mert ha inni akar, a víz elapad, az étel pedig eltűnik előle (Tantalosz az alvilágban, az ifjabb H. Holbein fametszete). Az istenek átka utódait, a *Tantalidákat* (Agamemnon, Iphigeniát, Oresztészt stb.) is sújtotta.

tántra <szanszkrit>: könyv, a lámaista buddhizmus szent könyve; *tántrikus*: a szent könyvekben szereplő.

tántrizmus <szanszkrit>: a buddhizmusban a saktiknak, az istenek női

energiájának imádatát, egyben (mint ikonográfiai szokás) az istenek több fejjel, karral v. lábbal való ábrázolását jelenti. A tántrikus formákat ábrázolhatják békésnek v. haragosnak, sőt szörnyűnek is.

tanúfal: **1.** a restaurálási munkáknál eredeti állapotban hagyott falrészletek, falak v. kövek, amelyek a restaurálás előtti állapotot mutatják. — **2.** ásatásoknál a kiásott területek mentén az eredeti talajszintig meghagyott, egyenesre levágtott oldalú földtömb, amelyen jól ellenőrizhető a kiásott terület → *rétegei*.

tanulmány, etüd, étude <fr.>: természet után készült képzőművészeti vázlat.

tányérfejezet: az angol koragotikára jellemző oszlopfőkiképzés. A harang alakú oszlopnak egymás fölé helyezett → *pálcatagokból* álló kerek → *abakusz* fedi.

tányérkarika-üveg, csutás üveg, holdüvegtárcsa, Butzenscheibe [bucensájbe] <ném.>: ólomkarikába foglalt kerek üveglap; ilyen korongokból voltak összeállítva a középkori ablaktáblák.

taoista művészet: a taoizmus volta-képpen a kínai ósvallás, a természeti jelenségek és erők és főképpen az ősök szellemének tisztelete, mely kb. az i. e. 6. sz.-ban alakult ki. Az utóbbiaknak a családfő mutatja be az áldozatot. Az Égnek csak az Ég Fia, a császár áldozhatott. A néphit szerint a taoizmus alapítója Lao-ce volt. Ennek *Tao Te King* c. műve azonban hozzáférhetetlen volt a nép számára s a tan az idők folyamán elsekélyesedett, számtalan alsóbb- és felsőbbrendű isten imádatával. Papjai a fekete mágiát művelték, az örökélet elixírjét és a bölcsek követ keresték asztrológikus alapon. A taoista templomok általában egyszerűek. Művészi kiképzésük az istenek festett képeire v. szobraira szorítkozik. Nagyobb templomaikban viszont igen jelentős falfestményeket alkotott a taoista kínai művészet. A buddhizmus nagymértékben befolyásolta a taoizmust és annak művészetét.

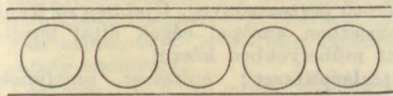
tapéta <lat.—fr.>: a belső tér (szoba, terem stb.) falait, a → *panneau* felületét borító sima v. mintás selyem-, bőr-

v. papírburkolat. Használata a ~nyomógép feltalálása óta, a 19. sz.-ban vált általánossá; sajátos stílusát az angol iparművészeti mozgalmak úttörői, főképp Walter Crane (1845—1915) angol festő és köre alakították ki.

tapisserie [tápiszeri] <fr.>: a szövött kárpit (gobelin, Wandteppich, Bildteppich, arazzi, → *falkárpit*, képes kárpit) francia neve. Az általánosan elterjedt gobelin kifejezés helyett újabban a fenti, helyesebb és pontosabb szak kifejezést alkalmazzák más nyelvekben is.

Tárá: eredetileg *Avalokitésvara* saktija (a női energia megnyilvánulása); a → *bódhiszattvákkal* egyenrangú megváltó istennő. Idővel 21 ~t különböztettek meg. Meztelenül, de ékszerekkel borított testtel, lótuszon ülve v. táncmozdulatban ábrázolják őket.

tárcsasor-fríz, *Scheibenfries* [sájb-nfríz] <ném.>: korongok sorából álló díszítőszalag a román építészetben.

Tárcsasor-fríz

tárgyatlan (témátlan) művészet: → *absztrakt művészet*

tárolóbútor: az ingóságok és az élelem elhelyezésére szolgáló bútorok (láda, szekrény, fiókos szekrény stb.) gyűjtőneve, funkció- és jellegbeli megkülönböztetésként az → *állványbútoroktól*.

tarsia al secco [tárziá ál szekko] <ol.>: → *famozaik*

tarsolyemek: a magyar honfoglalás kori művészet fontos emlékei; az övre függesztett bőrtarsoly díszesen kiképzett ötvösműv. borítólapjai.

tartalom és forma: egymással dialektikus összefüggésben levő, egymást kölcsönösen feltételező kategóriák a művészetben. A tartalomnak elsődleges, a formát meghatározó és alakító szerepe van. Ez azonban nem jelenti a forma teljes passzivitását, amennyiben az vizsgálható a tartalomra, segítheti v. gátolhatja fejlődésében. Ha a forma elszakad a tartalomtól, öncélúvá lesz — mint a hanyatló társadalmak esetében általában — ez a művészet fel-

bomlásához, az absztrakt irányzatokhoz vezet.

Tartományi Múzeum, Sepsziszentgyörgy: A múzeum magva az a gyűjtemény, amelyet özv. Cserey Jánosné, Zathureczky Emília 1875-ben imecsfalvi kastélyában „Háromszéki Cserey gyűjtemény” néven a család régi ékszereiből, okmányiból, porcelán-, fa- és vastárgyaiból, valamint a Vasady Gyula tanártól megvásárolt érmekekből és természetrajzi gyűjteményekből állított össze. Az anyagot 1879-ben átszállították Sepsziszentgyörgyre. A múzeum történelmi, természetrajzi, képzőművészeti, régészeti anyagot gyűjt. Barabás Miklós és Gyárfás Jenő festőművészekről szép portrék vannak birtokában, ez utóbbi a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonában levő *Telemrehívásnak* egyik szép változata is.

tartósítás: → *konzerválás*

taszizmus <fr. 'felt' szóból>: az → *absztrakt művészet* legújabb iránya, amelyet az automatikus, spontán ecsethúzás és a színek spricelésének technikája jellemez. Fő képviselője az amerikai Mark Tobey (1890—), Jackson Pollock (1912—56) és a francia Georges Mathieu (1921—).

TASZSZ-ablakok: a szovjet politikai plakátok gyűjtőneve, amelyeket a Nagy Honvédő Háború idején a Szovjetunió Távíratok Irodája bocsátott ki Moszkvában, később a Szovjetunió más városaiiban is. A plakátok a rajzon kívül szöveget (verset) is tartalmaztak. Főbb alkotók: a Kukrinyiksz, G. K. Szavickij, P. P. Szokolov-Szkalja, M. M. Cseremih, P. M. Sumiha és mások.

tatai fajansz: az 1756-ban Tatán létesített manufaktúra készítményeinek gyűjtőneve. Jó mi-

TOTIS TATA nőségű készítményeinek mintaskálája
C FISCHER

Tatai fajanszjegyek ja rokon a → *holicsi fajansz*éval, de nem olyan gazdag. A plasztikus vörös rákokkal díszített, ún. rákos tányérok a ~üzem speciális alkotásai. A 19. sz. elején keményeserőp gyártására tértek át; a század második felében az üzem megszűnt.

Tate Gallery, The [de téjt geləri], London: 1897-ben nyílt meg. Az angol

festészet, a külföldi modern festészet (3500 mű) és szobrászat (kb. 500 mű) anyagának gyűjteménye. Eredetileg a modern angol képzőművészeti alkotások múzeumának indult H. Tate 65 angol képből és 3 szoborból álló gyűjteményének adományozásával. Ehhez járultak a Vernon-gyűjteményből, a National Galleryből, a Watts- és Chantrey-gyűjtemény anyagából a múzeumhoz került műkincsek. Az első világháború alatt kezdte meg külföldi képanyagának gyűjtését. Nagyobb pénzáradékát folytán 1923-ban Manet, Monet, Degas és Renoir pompás képeivel gazdagodott. Az épületet 1941-ben légitámadás alkalmával súlyosabb károsodás érte, a műkincseket azonban korábban biztos helyre szállították. 1946-ban újra megnyílt. Termeiben egyszerre egész anyagának csak kb. egyhatodát tudja kiállítani. Táraiban a 17. sz. angol festészetét: Johnson, Kneller, Hogarth, Highmore, Davis és Scott, a 18—19. sz. portré- és tájképfestőit: Reynolds, Gainsborough és Romney stb. alkotásai képviselik. William Blake költő és festő, valamint a történelmi és életképfestők (Wright, Haydon, Etty, Morland, Leslie stb.) képeit külön teremben őrzik. Constable, Crome, Cox tájképeit, Turner képgyűjteményét, a preraffaeliták (Rossetti, Millais, Wallis, Burne-Jones stb.) alkotásait, a Viktória-korabeli elbeszélő festészet (Watts, Poynter, Bramley stb.) és Whistler főbb műveit, továbbá a modern, absztrakt és szürrealista művészek alkotásait külön termekben gyűjtötték össze. A modern külföldi műalkotásokat Manet, Pissarro, Renoir, Toulouse-Lautrec, Cézanne, van Gogh, Gauguin, Utrillo, Matisse, Picasso, Chagall, Morandi, Guttuso stb. képviselik. Az angol szobrászok gazdag gyűjteményén kívül Rodin számos műve (*A bronzkor*, *A csók*, *Tékozló fiú* stb.), továbbá Maillo, Renoir, Meštrović, Giacometti, Manzù alkotásai egészítik ki a gyűjteményt.

tatlinizmus : a → *konstruktivizmus* egyik kezdeti formája, amelyet V. I. Tatlin orosz konstruktivista képzőművészről neveztek el. Lényege, hogy a valóság formáit gépszerű konstrukciókra vezeti vissza.

tau kereszt : → *kereszt*

tausia : → *taustirozás*
taustirozás, tausia <arab—ol.> *jémbekelés, damasquinage*, [dámászkínázás] <fr.>, *agemina* [ádzseminá] <ol.> : nem nemes fémnek nemes fémberekással való díszítése. A díszítendő tárgy felületét a minta rajza szerint véséssel v. maratással kimélyítik, s a mélyedésekbe nemesfémből készült huzalet v. lemezeket kalapálnak bele. Ezt a technikát kiváló művelőjéről, a velencei Paolo Azziminóról (16. sz.) *lavoro all'Azziminának* is nevezik. A mohamedán területek művészete fejlesztette ki, mivel a Korán tiltja a nemesfémből való tárgyak használatát (kardpengék, edények, → *moszul-bronzok*). Ezzel a technikával a mükénéi művészetben, a viking művészetben és Kelet-Ázsia egész középkori művészetében találkozunk.

távtlat : → *perspektíva*

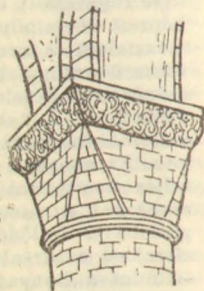
tebrisz szőnyeg : finom csomózású, régi mintákat utánozó, többnyire nagyméretű perzsaszőnyeg. Újabbban az iráni Tebriszben európai cégek által létesített műhelyekben készül.

téglalapítvány : építészeti, amelynek anyaga a külső felületen vakolatlanul hagyott téglá. Az i. e. 4. évezredben Mezopotámiában már ismert. A középkorban először Lombardiában, a 10. és 11. sz.-ban vált jelentőssé. Virágkorát a gótikus korban É- és K-Németo.-ban, Németalföldön és általában a kőben szegényebb É-európai tájakon élte (téglagótika). Díszítő részleteit és építészeti tagozatait → *idomtégla*köből készítik. — Legújabbkori szép példája a hamburgi Chile-Haus.

téglagótika : elsősorban É- és K-Németo.-ban, Lengyelo.-ban és Németalföldön virágzó gótikus → *téglaépítészet*.

tégla-kockafejezet, *tölcserfejezet* : a → *kockafejezet* leegyszerűsített formája a román téglalapítványban. A kockafejezet alsó félgömbjeit itt trapéz alakú rézsús síkok helyettesítik.

tehén : 1. → *Hathor* istennőt általa-

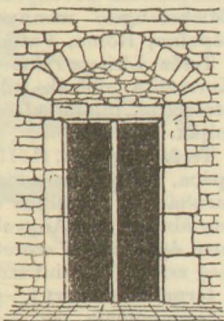

Tégla-kockafejezet

ban tehénnek, néha asszonytesttel, tehénfejvel ábrázolták. — 2. → *Ió*. — 3. → *Héra* görög istennő szent állata.

teherelhárító ív: befalazott nyílású boltív, amely az alatta levő falnyílás áthidaló gerendáját v. boltívét a ránehezülő faltömeg súlya alól mentesíti.

tej: → *lactatio*
tejüveg: ón-oxidokkal kevert, tejfehér színű, át nem látszó v. áttetsző üveg.

Teherelhárító ív

Velenében már a 15. sz.-ban készítették; népszerűvé a 18. sz.-ban vált mint a porcelánhoz hasonló, olcsóbb anyag. A régi olasz feljegyzésekben *lattino*, *laticcino* és nem az újabban elterjedt → *laticcinio* a neve. Van színezett ~ is (→ még *csontüveg*, → még *opálüveg*).

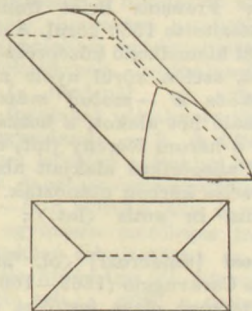
tekeres: 1. Kleió múzsa attribútuma (→ *Műszak*). — 2. a keresztény ikonográfiában gyakran az apostolok és a hitvallók attribútuma. — 3. *pusztaka*, *pustaka* (szanszkrit), a buddhista kánon szövegét, a végtelen hatalmat, az igazság tárházát, az egész Tant jelképezi. Gyakran *ecsettel* együtt ábrázolják; az alakok két kezükben, v. mindkettő a bal kezében *ecsetet* és ~ *et tart.* (→ még *könyv*) — 4. → *Cong-ka-pa* lámaista szektalapító kezében *lótuszvirágot* tart, amelyből a háta mögött ~ nő ki. — 5. → *Mandzsusri* bal kezében ~ van.

tekeresdísz, Rollwerk (ném.): viszszaalakított szalagmotívumokból alkotott, 16–17. sz.-i plasztikus keretdísz.

tekke bokhara: a → *turkomán szönyegek* között a legfinomabb csomózású, legfényesebb gyapjából készült, nyolcszögű medaillonokkal (→ *gül*) díszített szönyegek gyűjtőneve.

teknőboltozat: → *kolostorboltozat*, amelynek éleli nem egy pontban találkoznak, hanem a két → *vaknagvedet* donga formájú középrész választja el egy-

mástól. A boltozat → *vállvonalával* végig a támaszon (fal) nyugszik, tehát felülete végig zárt.

Teknőboltozat

télamon (fr.): a görög mitológiából vett név; a francia építészetben egyértelmű az → *atlasszal*.

tela tirata (ol.): → *punto tirato*

Télemakhoz: → *Odüsszeusz*

teljes párkány: három fő részből — koronázó-, védő- és támasztórészből — álló klasszikus típusú → *főpárkány*; a három fő rész magassági méretei rendszerint egyenlők. A → *párkány*nak a falsíkból való kiugrása rendszerint megegyezik a teljes párkánymagassággal.

telkibányai keménycserép: → *regéci porcelán* és *keménycserép*

temenosz (gör.): az ókori Görögországban szent berek, megszentelt terület, ahol a templom és az istenek szolgálata körébe tartozó egyéb épületek álltak. Rendszerint fallal volt körülvéve, és díszes kapu (→ *propülaia*) szolgált bejáratul (→ még *peribolosz*).

temperafestés (ol. 'vegyít' szóból): 1. régen minden víztartalmú kötőanyaggal való festés. — 2. ma olyan kötőanyaggal való festés, amely legalább két, egymásban nem oldódó anyagot tartalmaz. Kötőanyagul méz, tej, tojás-sárgája, enyv v. más emulzió szolgál. A *festőalap* rendszeren finom gipsz- v. krétaréteg. Az ilyen kötőanyagokkal felrakott festék azonnal megszárad, ezért az ecsetvonásokat nem lehet úgy egybeolvasztani, mint az olajfestésnél, hanem csak egymás mellé v. fölé rakni. — A középkorban a festészet fő tech-

nikája volt; a 15. sz. óta az → *olajfestés* kiszorította.

temperantia-tál <lat. 'mértékletesség szóból': François Briot francia önműves készítette 1580 körül. A domborműves túl kiemelkedő középrészén Temperantiát, szélén körül nyolc mezőben Minervát és a → *szabad művészeteket* szimbolizáló hét alakot, a hozzátartozó kancsón a három főerény (hit, remény, szeretet) allegorikus alakjait ábrázolta. Művét széles körben utánozták.

templum in antis <lat.>: → *antetemplom*

tenebrozi [tenebrozi] <ol. 'árnyékosok': a Caravaggio (1569—1609) iskolájához tartozó olasz festőket nevezik így sötét, árnyékos képeik miatt.

teneriffa csipke: kis csontkarikák segítségével készült, csillagokból összeállított varrott csipke. Előállításának könnyű és gyors technikája a Kanári-szigetektől, Teneriffától terjedt el.

ténia <gör. 'szalag': a → *triglifek* alatt futó kis szalag, amely elválasztja a → *fríz* az → *architrávtól*.

tepidarium <lat.>: a római → *thermák* langyos fürdője.

terasz <fr.>: 1. vízszintesen lesímtott földmagaslat v. lejtős területek lépcsőzetesen vízszintes elegyengetése (→ *teraszos kert*). — 2. lapos tetejű házak v. paloták mellvéddel határolt, tartózkodásra alkalmas helye (tető~). —

3. nagyobb fedetlen → *tornác*.

teraszos kert: a francia kertépítészetben a lejtős terep mértani stílusú kialakítására alkalmazott kerttípus; motívumai a részű, a támfal és a kerti lépcső (→ *franciakert*).

térkép: → *képmás*

teremtemplom: egyhajós templom, egyetlen osztatlan belső térrel.

teremtés, a világ teremtése: a bibliai leírásból a teremtés mozzanatai közül a következőket ábrázolják gyakran a művészetben:

a sötétség elválasztása a világosságtól; a víz és a föld szétválasztása; a nap és a hold teremtése; a föld benépesítése növényekkel és állatokkal (Michelangelo mennyezetképei, Sixtus-kápolna, Róma, Vatikán).

Teréz Lisieux-i kis Szt. (1873—97): Karmelita apácák ruhájában, kezében kereszttel, liliummal és rózsákkal ábrázolják.

Teréz, nagy Szt. (1515—82): karmelita apáca, számos kolostort alapított. Apácaruhában, misztikus elragadtatás közben ábrázolják. Angyal jelenik meg mellette és az isteni szeretet nyílával sebzí meg szívét (Bernini szobra, Róma).

természetes kert: → *angolkert*

terminológia <lat.—gör.—ből>: szakmai nyelv; valamilyen tudomány, művészet, szakma sajátos műszavainak, szakkifejezéseinek összessége.

terminus technicus <lat.>: műszó, műkifejezés, szakkifejezés.

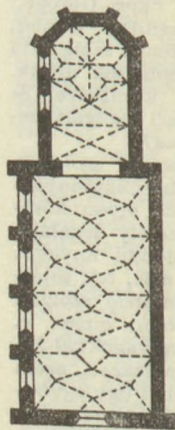
Terpszikhoré: → *Múzsák*

terrakotta <ol. 'égetett agyag': természetes agyag kiégetett máztalan cserpe, az → *agyagművészet* legegyszerűbb anyaga. A mezopotámiaiak, egyiptomiak görögök és etruszkok széles körben használták. Művészi ~k a görög vázák, továbbá a római császárkori relief díszű, ún. → *terra sigillaták*. Így hívják az égetett agyagból készült ókori szobrocskákat is (→ *tanagra-figurák*).

terramare <ol.>: biztonsági szempontból mocsaras vidéken cölöpökre épített és megerősített bronzkori település. Átmenet a szilárd földi település és a tavi cölöptelepülés között. Ez a történelem előtti települési forma É-Olaszországban jellemző; az Alpoktól északra igen ritkán fordul elő.

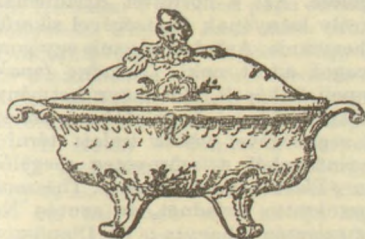
terra sigillata <lat. 'pecsételt föld' kifejezésből>: pecsételt eljárással domborművekkel díszített római császárkori égetett agyagedény, amelynek felületét fényes vörös mázzal vonták be; a legkiválóbb minőségűek Augustus császár korában (i. e. 63—i. sz. 14.) Arretiumban (ma Arezzo) készültek.

terrazzo [terradzo] <ol. 'terasz': mésszel v. cementtel kevert, hézag nélküli padlóburkolat, amely apró kövecskék beledöngölése folytán szabálytalan mozaikhoz hasonlít.

Teremtemplom alaprajza

terriner [terín] <fr.>: kétfülü, fedeles (többnyire leveses) tál; művészi formája a → *rokokó stílusban* alakult ki.

Terrine

testszín, incarnat (ekárná) <ol.—fr.>: **carnation** [kárnászjő] <fr.>: az emberi bőr színe (hústónus). A különböző művészek és iskolák különféle módon ábrázolták; ezért megfigyelése a kép korának közelebbi meghatározásában segítséget nyújthat.

testtartások a buddhista ikonográfiában: → *ászana*

téztanyomat: grafikai eljárás a 15. sz. második felében. A papírost enyvvvel vonták be, amelyre tésztaszerű anyag került. Ezt tojásfehérjével kenték be, és aranyfüsttel megaranyozták. Az így előkészített alapba nyomták bele fekete színnel a magasnyomású fémmetszetet.

tête de clou (tét dö klu) <fr.>: szögfejmotívum, → *gyémántmetszés*

tető: a tárgykörre vonatkozó cikkeket → *aétosz, akrotérion, barát- és apácafedés, dongatető, dúc, 5., francia tető, kontytető, nyeregtető, nyitott fedélszék, nyitott timpanon, oromdész, szarufa, szellemen, tetőél, tetőgerinc, timpanon, zsindeletető* címszó alatt.

tetőél: az egymással élben találkozó tetősíkok metszésvonala.

tetőgerinc: az egymással szemközt fekvő tetősíkok felső vízszintes metszésvonala.

tetőhajlat: → *vápa*

tétrasztülosz, tetrastulos <gör. 'négyoszlopos': ókori görög templom, keskenyebbik homlokzatán négy oszloppal.

teve: a 16—17. sz. világi ikonográfiájában a türelem és a földrészek ábrázolásakor Ázsia jelképe.

tevetáska: szövött hátlapú, téglány alakú, csomózott szőnyegtáska. A teve-

háton vándorló ázsiai nomádok holmijuk elhelyezésére használták.

textilművesség: mindazon eljárások összefoglaló elnevezése, amelyek segítségével fonalakkól kétdimenziós szövődékek keletkeznek. Legfontosabb válfajai: **1.** *fonásnál* az egy irányú lefutású fonalakat váltakozva összecsavarják egymással. — **2.** A *kötésnél* az egy irányú lefutású szálakból hurkokat képeznek, és ezeket összekapcsolják egymással. — **3.** A *szövés* a láncc- és vetülékfonalak egymásra merőleges irányban való váltakozó átbujtatása; ez alkotja a különféle kötéseket (pl. vászonkötés, atlaszkötés stb.); ezzel a technikával minták, sőt figurális ábrázolások is előállíthatók. A bársonyszerű szöveteknél az alaphálóból kiálló hurkok felvágása alkotja a sörtét. — **4.** A → *hímzésnél* szövetet v. bőrt díszítenek tű segítségével átbujtatott fonalakkal. — **5.** A *csipkekészítésnél* len-, selyem- v. fémfonalból könnyed, lyukacsos textiliát készítenek. — **6.** A → *szőnyegkészítés* szövással v. csomózással történik. — A tárgykörhöz tartozó fontosabb cikkeket → *aranybrokát, atlasz, bakacs szövetek, barchent, bársony, basse-lisse, batiszt, bisszus, bizánci selyem, brokát, brosirozás, brüsszai bársony, buratto, cambrésine, gobelintöltés, haute-lisse, házöltözet, hímzés, kamuka, kanavász, kasmír szövetek, köpt szövetek, lamé, lánccfonal, luccai selyemszövetek, nyomtatott szövetek, palota selyem, patyolat, selyemszövés, siamoise, szaracén selyemszövetek, szenné csomó, tapéta, tovaugia, vetülékfonal* stb. címszavak alatt.

Thaiföld művészete, Sziám művészete: Az i. sz. 1. évezredben ~ a kambodzsai és indiai művészet erős hatása alatt fejlődött (Buddha-szobrok). A 14—15. sz. építészetének jellegzetes alkotásai a téglából épített paloták és templomegyüttesek sztúpához hasonló bástya v. oszcsban végződő harang alakú tornyokkal. A 18. sz.-ban számos templom és palota épült főként Bangkokban, amelyeket festményekkel, mozaikokkal, faragványokkal és szobrokkal díszítettek. Fejlett a népi iparművészet.

thalamosz <gör.>: ókori házakban **1.** hálószoba, átvitt értelemben nászszoba. — **2.** a ház lányainak és a szolgálólányoknak emeleti hálószobája.

Thalia : → *Múzák*

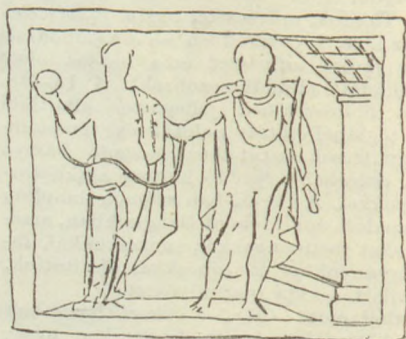
Thanatosz : → *Hüpnosz*

thang-ka <tibeti> : lámaista istenséget v. istenségek sorozatát ábrázoló festmény, templomi v. magánhasználatra.

theatron <gör.>, **theatrum** <lat.> : → *színház*

thermák, **thermae** <lat.> : ókori római fürdők a császárkortól kezdve; fűthető, zárt és nyitott oszlopcsarnokokat, társalgó- és olvasószobákat, tornatermeket foglalnak magukban. A szoros értelemben vett fürdő is több részből áll; a látogatók az öltözőből (apodyterium) jutottak a hideg fürdőbe (frigidarium), majd egy langyos levegőjű helyiségen (→ *tepidarium*) keresztül a forró fürdőbe (caldarium). Az izasztó fürdő volt a → *laconicum*. A fürdőhelyiségek melegítése → *hypocaustum*mal történt. A legnagyobb és legdíszesebb fürdők Rómában épültek (pl. Caracalla és Diocletianus thermái). — Aquincumban több fürdő maradványát tárták fel.

Thészeusz : a görög mitológiában Hé-
raklész után a görögök legnagyobb hőse,
Aigeus athéni király fia, anyja Aithra
troizéni királylány. Kheiron kentaur
nevelte. Anyja 16 éves korában a szikla-
tömbhöz vezette, mely alá apja elrejtette
saruját és kardját. A kötömböt
könyvűszerrel felemelte, és a megtalált
tárgyakkal elindult Athénbe atyja fel-
keresésére (*Theseus felemeli a sziklát*,
Laurent La Hire, Budapest, Szépművés-
zeti Múzeum). Ezen a kalandos útján
és azután is sok hőstettet vitt véghez.

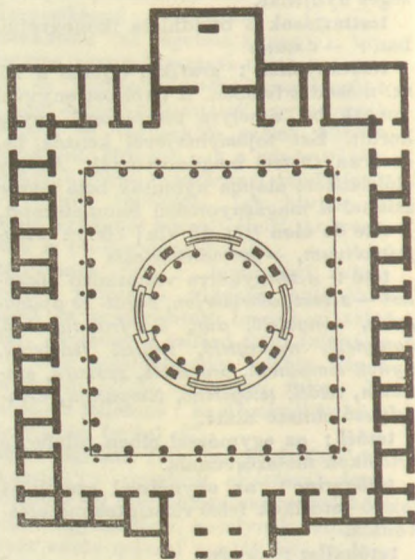

Ariadné átadja Thészeusznak a gombolyagot
(Dombornú a Nemzeti Múzeumban)

A legfontosabbak : a marathoni bika
megfékezése (Chodowiecki rézmetszete),
a krétaiakat megfélemlítő Minotaurusz
megölése. Ezt a hőstettet Ariadnénak,
a király leányának segítségével sikerült
véghezvinnie. Ariadné ugyanis egy gom-
bolyagot adott neki (*Ariadne fonala*,
pompeji falképek, Rottmayr festménye
a bécsi Liechtenstein palotában), amely-
nek segítségével vissza tudott térni a
labirinthusból a szörnyeteg megölése
után (*Thészeusz és Ariadné*). Thészeusz
megszöktette Ariadné, de azután Na-
xosz szigetén elhagyta; itt Dionüszosz
találta meg.

Thetisz : a görög mitológiában istennő,
→ *Péleusz* felesége, → *Akhilleusz* anyja.

tholosz, **tholos** <gör.> : kör alaprajzú,
sátortetővel fedett, oszlopokkal körül-
vett, ismeretlen rendeltetésű ókori görög
építmény (rendszerint egy másik épület
udvarán).

Tholosz

Thorwaldsens Museum, Koppenhága :
1939-ben alapították; 1848-ban nyitotta
meg kapuit. Épülete M. G. Bindesböll
alkotása (1839–48) pompeji és etruszk
síremlékek mintájára. A múzeum B.
Thorwaldsennek, a nagy dán szobrász-

nak nemcsak szigorú klasszicista stílusú szobrai (*Jason, Venus, Cupido és Psyché, Ganymedes, Mercur, Pásztorfiú, Hercules, VII. Pius pápa síremléke, Ganymedes Jupiter sasát útja* stb.) és domborműveit (*Éj, Nappal, Nagy Sándor diadalmenete* stb.) őrzi eredetiben v. gipszmásolatban, hanem rajzait, terveit, bútorait és az általa gyűjtött képeket (J. A. Koch, G. Schick, P. Cornelius, J. C. Reinhart, C. W. Eckersberg, R. Meyer, L. Fioroni stb.) is itt mutatják be. Itt helyezték el a királyi képtár anyagát is. Az utóbbi legjelentősebb csoportja a 19. sz.-i német mesterek művei; magyar vonatkozású Markó Károly *Olasz táj* c. festménye.

Thot: ókori egyiptomi isten, a művészetek, tudományok, az írás, a zene és a csillagászat feltalálója. Szent madara az ibisz.

thrinkosz <gör.>: → a *friz* görög neve.

thürszosz-vessző, thyrsus-vessző: az ókori görög művészetben Dionüszosz (Bakkhosz) istennek és kíséretének jelvénye. Könnyű bot, amelyre borostyán- és szőlőinda tekeredik, a végén fenyőtoboz van. A Louis XVI.-stílusban általános ornamentális dísz.

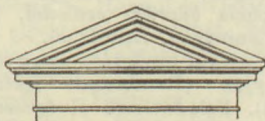
tiara <perza—gör.>: **1.** az ókori méd és perza uralkodók díszes fejfedője. — **2.** a pápai hatalom egyik jelvénye; hármastagozású, magas, csúcsos, drágakövekkel díszített ötvösművű korona (→ *cimerdísz*). A 7. sz.-ban még egyszerű, sisakszerű süveg, a 13. sz. végén kettős, majd rövidesen (1303) hármastagozású díszíti (a papi, tanítói és kormányzó hatalom szimbólumaként). — Ikonográfiai vonatkozások: **1.** az ókori egyiptomi művészetben → *Ammón* istent gyakran felfelé szélesedő, lapos tetejű ~val ábrázolták, amelyből két hosszú toll nyúlik ki. — **2.** → *Ozirisz* egyiptomi istent mint királyt szárnyas ~val a fején ábrázolják. — **3.** a védai (brahmanista) ikonográfiában a gyöngyös ~ → *Agni* tűzisten attribútuma. — **4.** *pápai korona*: Szt. pápák, pl. Nagy Szt. Gergely, Kalixtus, Kelemen, Nagy Szt. Leó, Liberius attribútuma.

Tibet művészete: Az országra jellemzőes lámaista művészet, a buddhista művészet egyik változata, Indiából ne-

páli közvetítéssel került Tibetbe a 13. sz. folyamán. Termékei: aranyozott bronzszobrocskák és olajjal vászonra festett templomi zászlók, amelyek a 18. sz. közepéig szigorú ikonográfiai előírások szerint, lényegükben változatlanul, egyéni vonások nélkül készültek. A 18. sz. második fele óta egyre erősödik a kínai hatás. (→ még *lámaista ikonográfia*)

tigris: → *Dionüszosz* görög isten kocsiját ~ek húzzák mind az ókori, mind a reneszánsz és barokk ábrázolásokon.

timpanon, tímpanon, tympanon <gör.>: **1.** antik templomok és klasszicista épületek homlokzati → *oromfalán* alkalmazott profilált keretű, há-

Timpanon

romszögű mező, rendszerint figurális domborműves díszítéssel. — **2.** ajtó v. ablak fölötti háromszögű v. íves záródású díszítmény.

ting: felhajtott sarkú japán tetőzet. Az ázsiai nomád sátrak emlékéét őrzi; azoknak sarkait lándzsák tartották.

tipográfia <gör.-ből>: **1.** könyvnyomtatás. — **2.** könyv v. más nyomdai termék külső kiállításának a nyomdai művészet koronként elfogadott szabályai és elvei szerint. — **3.** régebben könyvnyomtató műhely.

tipológia <gör.-ből>: a típusok, a jellemző alaki jegyek összetetésével foglalkozó tudományos művészettörténeti (régészeti stb.) módszer.

Tirthankara <szanskrit: 'ösvénykésztő'>: az indiai dzsaina hit legendás hirdetője. A hagyomány szerint korszakról korszakra 24 ~ követte egymást; a történelmi *Dzsina* (i. e. 6. sz.) csupán az utolsó volt közöttük. A ~kat teljesen ruhátlanul ábrázolják, hosszú fülcimpákkal, rövidre nyírt hajjal. Szin- te teljesen egyformák, minden egyéni vonás nélkül, csupán a fejük fölött v. a talapzaton elhelyezett jelképekről lehet felismerni, melyikük ábrázolását

látjuk. A ~-ábrázolásokat a tájékozatlanok gyakran összetévesztik a Buddha-képmásokkal, jóllehet az utóbbiak sohasem ruhátlanok. A 14–15. sz.-ból származó szentkönyvek (*Kalpaszutrák*) színes miniatúrákkal illusztrálják a ~k legendáit; sajátos vonásuk, hogy a profilban festett fejeken a túlsó oldali szemet is ábrázolják, mintha az kidagadna az arcél elé.

tituláris szent (lat. 'cim' szóból): a templom v. a kápolna névadó szentje, aki rendszerint az oltárképen is szerepel.

Tóbiás: A bibliai legendában ~ és apja a babiloni fogságban is ragaszkodnak atyáik hitéhez. Az Úr ezért *Rafael* arkangyallal kiszabadította az ifjút ~t, hogy elvégezhesse vak atyja megbízását (*Tobiás búcsúja szüleitől*, Rembrandt, Leningrád, Ermitázs). ~ visszatérve az angyal tanácsára meggyógyítja vak atyját (Rembrandt festménye, Brüsszel). Feladatának elvégzése után az arkangyal felfedi kilétét és elbűsüzik tőlük (Rembrandt festménye, Párizs).

tóga (lat.): **1.** a teljes jogú polgárok felső ruházata az ókori Rómában; ujjatlan, félellipszis alakú, ráncokban leomló hosszú lepel, a szenátoroknál alul vörös csíkkal, a hivatalok várományosainál fehér (toga caudica); innen a kandidátus kifejezés. — **2.** a régi református kollégiumok felsőosztályos diákjainak reverendaszerű öltözete.

tojáshéj-porcelán, *egg-shells* [egszel] (ang.): eredetileg Kínában a Szung-korszak óta (i. sz. 960–1280) készített, majd a 15. sz.-tól Japánban és végül Európában is elterjedt rendkívül vékony falú porcelán.

tojásléc, *tojássor*: az ókori görög építészetből (→ *ión kima*) származó

Tojásléc

domború díszítő tag. Tojás alakú elemek és az azokat elválasztó levél- v. lándzsaalakok sorából áll, alul rendszerint gyöngysor szegélyezi.

tokonoma: kis fülső a japán házak ünneplő szobájában, amelyben ünne-

napok v. fogadások alkalmával megfelelő tárgyú → *kakemonót*, esetleg két v. három, tárgyilag összefüggő képet szoktak felakasztani.

tollmozaik: **1.** disztollak beillesztése v. ráragasztása szövetre v. növényi rostokból készített alapra; iparművészeti termék a spanyol hódítás előtti Mexikóból, amelyből nagyon kevés példány maradt fenn. Óceánia egyes szigetein is készítenek ~ot. — **2.** művészkedő diletánsok által a 19. sz.-ban madártollakból készített dísz tárgy; művészeti szempontból jelentéktelen.

tollrajz: **1.** a középkortól napjainkig divatos grafikai eljárás; gyakran egy v. két színnel lavírozás (→ *lavírozás*). — **2.** a síknyomásban olyan vonalas, pontozásos v. színfoltos litografikus ábrázolás, amelynek festékanyaga litográfiai tus.

tonalitás: egy festmény uralkodó tónusa, általános színhatását megadó jellege.

tondino (ol.): **1.** mély öblű, kerek olasz → *majolikátál*. — **2.** az olasz építészetben a tojásléc, gyöngysor, asztralogos közkeletű neve.

tondo (ol. 'kerek'): kör alakú festmény v. dombormű. Ellentéte a *quadro*, amely négyszögletes festményt, ill. általában festményt jelent.

Ton in Ton (ném.): azonos szín különböző árnyalataival való festés; ilyen pl. a → *grisaille*.

tónus (gör.—lat.): a festményen uralkodó szín v. fényhatás, pl. sötét, világos, mély, levegős ~.

topáz (gör.): sárga színű, áttetsző drágakő, az alumínium-fluor-szilikát egyik fajtája. Az ókorban chrysolithnak nevezték. Nevét lelőhelyéről, a Vörös-tengeri Topazosz szigetről kapta. Azt tartották róla, hogy megvéd a bűskomorságtól, a szomjúságtól, és elűzi a testi vágyakat.

Topkapi Sarayi Muzesi, Istanbul: A 15. sz.-ban a Boszporusz partján épült régi szultáni palotában elhelyezett múzeumot 1924-ben és 1944-ben átépítették. A szultánok kincseit, a palota rendezési tárgyait, vallási ereklyéket, porcelánokat, ezüstöket és kristálytárgyakat őriz. Különösen érdekes a Bagdadi Kioszk (1678) teljes korabeli berendezéssel.

topográfia <gör. 'hely + leírás' szóból>: → *műemléki topográfia*

tóradiszek, *k'le kodes* <héber>: 1. *gránátalmák*, *rimmonim* <héber>, a *tóratekeres* két rúdjának felső részét díszítő ezüst tárgyak neve, mivel régebben gránátalma alakúak voltak; ma inkább tornyosak, csöngettyűkkel ellátva. — 2. *tórakorona*, *keter tóra* <héber>, a *tóratekeres* két rúdjának felső részére alkalmazott korona alakú dísz.

— 3. *tórapajzs*, a → *tóraköpeny* elejére lánccal felfüggesztett változatos formájú, pajzs alakú ezüstdísz. — 4. *tóramutató* <héber jad 'kéz'>, előrenyújtott mutatójú közben végződő ezüstpálca; a tóra felolvasása alkalmával ezzel mutatják a szöveg sorait. Lánccal függesztve helyezik a tekerésre.

tórafüggöny, *parohet* <héber>: a → *tóraszekrényt* takaró selyemből, bársonyból készült, gazdag himzett díszítéssel és feliratokkal ellátott függöny.

tóraköpeny, *mappa* <heb.>: a → *tóratekeres* takaró bársony v. selyem burkolat, himzett felirattal díszítéssel.

torana: az indiai buddhista templom (→ *sztúpa*) körüli kerítés monumentális főkapuja.

tóraszekrény, *frigyszekrény*, *aron hakodes* <héber>: a zsinagóga keleti falánál elhelyezett díszes kiképzésű szekrény, amelyben a *tóratekeres*eket őrzik.

torcutika <gör. 'vés' szóból>: a fémek megmunkálásának művészete. A fémfelület megmunkálása → *trébellés*, → *vésés*, → *cizellálás* útján.

tornác: földszintes parasztházak, → *kúriák*, villák oszlopokkal v. boltív-sorral alátámasztott, erősen kiugró része.

torony: önálló v. más épülettel összefüggő, kis alapterületű, magas építmény. Teteje a különböző módokon kiképzett *toronysisak*. Az ókorban szórvaosan alkalmazták. A keresztény és mohamedán templomépítészetben fejlődött művészi jelentőségűvé (→ *campanile*, → *minaret*, → *négyzeti torony*, *húszár*~, *szentély*~). Az Itálián kívüli román, gótikus és barokk művészetben a ~ fontos alkotóeleme a templom homlokzatának. A világi építészetben a ~ várak és városok védőberendezésének nélkülözhetetlen része volt (→ *kapu-*

torony, *lakó*~, *öreg*~, *oldalozó* ~ stb.). Díszítő célúak a városházak reneszánsz és későbbi óratornyai. Az épületek síkjából kiugró lépcsőtornyok a reneszánsz kastélyépítészet sajátos alkotásai (pl. Blois, Chambord). Legújabb fajtája a hegytetőkön, magaslatokon emelt egyszerű v. művészi kivitelű kilátó~. (→ még *belfried*, → *homlokzati torony*, → *fiatorony*, → *kerék bástya*). — Ikonográfiailag Szt. Borbála és az Egyház jelképe.

toronyalja, *toronycsarnok*: a templomokkal összeépített tornyok földszintjén képzett csarnok. Rendszerint zárt, de néha (főként a mo.-i 13. sz.-i két homlokzatú tornyos *nemzetségi monostorok*nál) a mellékhajók légtérébe kapcsolódik be. Homlokzati középtorny esetén előcsarnokul szolgál, kéttornyú templomoknál gyakran kápolnát képeznek ki benne.

toronyfi: → *fiatorony*

torosz <gör.>, *torus* <lat.>: 1. általában → *pálcacatag*. — 2. az antik v. antikizáló oszlop *bázisán* levő szélesebb pálcacatag.

torques [torkvesz] <lat.>: nemesfémből v. bronzból sodrott nyakpereg. A római császárság idején bizonyos barbár népek, pl. a gallok megkülönböztető ékszere volt.

torzó, *torso* <ol. 'törzs'>: csonka szobor, főként emberi törzs, amelynek feje és végtagjai hiányoznak.

toszkan oszloprend: → *római dór oszloprend*

totem: az észak-amerikai indiánok nyelvéből kölcsönzött szó. Jelentése eredetileg 'vérrokon', ebből 'törzsjelvény'. — 1. a természeti népektől ősnak gondolt és ezért vallásos tiszteltben részécsített állat v. növény. — 2. a ~et ábrázoló tárgy, szobor, oszlop stb.

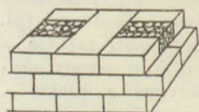
tournaire [tornúr] <fr.>: → *turnár*
tovaglia [toválja] <ol.>: a → *barchend* szövevényhez hasonló, középkori perugiai szőttesek; a széles kék sávok díszítése a → *szaracén szövetekre* emlékeztet.

tölcserbéllet: keskeny falnyílások, → *lőrés*ek kifelé v. ki- és befelé szélesedő, részsűz béllete.

tölcserboltozat: → *legyezőboltozat*

tölcserfejezet: → *tégla-kockafejezet*

töltött fal, opus emplectum <lat.> : a falazat külső és belső síkja szabályos faragott kövekből áll, a közöket törmelékköből és habarcsból álló szabálytalan fal tölti ki. Ókori görög és római épületeken fordul elő.

Töltött fal

tömjénezés: → füstől

tömjéntartó, navicula <lat.> : az egyházi szertartásokhoz használt tömjén felcsapható fedélű, csónak alakú tárolóedénye. Anyaga nemesfém, bronz v. ón.

török barokk szőnyegek : 18–19. sz.-i csomózott török imaszőnyegek. Díszítésük világos v. céklavörös alapon barokk, copf és biedermeier formákkal kevert török elemekből (levelek, tetetőmotívumok, lámpák stb.) áll.

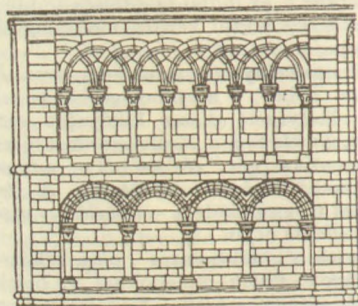
török körte : a → *mír-i-bota* díszítőelem népi elnevezése.

Törökország művészete : az önálló szeldzsuk-dinasztia létrejötte (1077) után az → *iszlámi művészet* nemzeti változataként kialakult a → *szeldzsuk stílus*. Ez az építészetben (koniai mecset, 1155; Szultán Khan karavánserájája Koniában, 1229), de főleg a bronzművéségben jelentkezett sajátos vonásokkal. — Az Oszmán-dinasztia uralma alatt (1300–1924) önálló török stílus jött létre, amely azonban mindvégig erős perzsa hatás alatt állott, csupán könnyedebb volt annál, és díszítményeiben gyakran alkalmazott virágmotívumokat. Bizánc meghódítása után a mecsetté nyilvánított Hagia Szophia architektúrája az egész török birodalomban nagy hatást gyakorolt a mecsetépítésre. Az *oszmán stílus* legnagyobb építkezései mecsetek (Istanbulban, Isnikben, Bruszszában, valamint az istanbuli Csinilipalota 1478) voltak. Fénykorának, az ún. „török reneszánsznak” (16–18. sz.) legnagyobb építésze *Szinan* (kb. 1490–1588), aki számos palotát, fürdőt és mecsetet épített, megvalósítva a kupolaépítés technikailag új módját. A 18. sz.-ban sok európai művész dolgozott az országban; munkásságuk nyomán jött létre az ún. „török barokk” amely bizonyos mértékben visszahatott az

európai barokkra. Az I. világháború után számos épületet emeltek Ankarában *konstruktivista* stílusban. — A mohamedán vallás tilalma következtében a festészetet hosszú ideig csak a kalligráfia, a szobrászatot plasztikus épületdíszítések képviselték. Erősen fejlett volt a textilművéség (szőnyeg, bársony, selyem). A 19. sz. második felében számos festő tanult külföldön, elsősorban Párizsban. A 20. sz. legismertebb művészei: Avni *Arbas*, Cemal *Tollu* és Nurullah *Berk* festők, valamint Zühtü *Mürütoğlu* szobrász. Az absztrakt irányzatoknak számos követője van.

Törökország művészeti múzeuma : Istanbul—Konstantinápoly → *Topkapı Sarayı Múzei*

törpegaléria : → *törpeoszlopok*on nyugvó, kisméretű árkádsor a tetőeresz alatt, mögötte keskeny galériával. Főként északolasz és német román stílusú templomok apszisán fordul elő, gyakorta csak díszítményként. Első példáját a trieri dóm nyugati homlokzatán látjuk (11. sz. közepe).

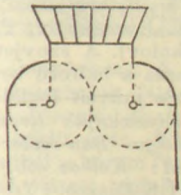
Törpegaléria

törpeoszlop : 1. kisméretű oszlop, építészeti tagozat tartóeleme. — 2. → *korlátláb*

történelmi festészet : festészet, amely témáját történelmi, mitológiai, bibliai, mondai tárgykörből meríti. Jelentős régebbi emlékei a Nagy Sándor-mozaik Pompejiben és a Karoling-kori művészetben az ingelheimi falfestmények. Gyakori műfajja a 14. sz.-tól és főleg a reneszánsz kortól kezdve vált. A 17. sz. nagy történeti festői a spanyol D. Velázquez és a németalföldi P. P.

Rubens; a 19. sz.-ban jelentős képviselői a francia J. L. David és A. J. Gros, a német A. Rethel, A. Menzel, K. Piloty, az orosz V. Verescagin, a belga G. Wappers, a magyar Székely B., Benzúr Gy., Madarász V., Than Mór.

Történelmi Múzeum, Hszian (Kínai NK): Csangan néven a Tang-korban Kína legnevezetesebb városa volt. Múzeuma egyike a legfontosabbaknak; hajléka egy régi konfucionista templom, amely híres műemlék. Többnyire datált feliratos kövekből álló gyűjteménye világhírű, köztük egy nesztorianus emlék is van. Buddhista szobor-gyűjteménye a leggazdagabb Kína múzeuma között. Régészeti kiállítás és nagyszámú sírlelete művelődési és művészeti szempontból egyaránt fontos. A bronztárgyak külön csarnokot töltenek meg, több arany és ezüst berakású munka van köztük. Világhírű értékei közé tartozik az a négy kődombormű, amely Tai Cung császár háborúban elpusztult hátsólovaivá ábrázolja. Eredetileg hat ilyen emlék volt, de kettő 1914-ben a philadelphiai egyetemi múzeumba került.

Törtív

törtív: körszeletekből és egyenesekből kialakított, változatos körvonalú ív.

törtvonalú oromfal: keskeny, egyenes szakaszokkal megtört, íves vonalú oromfal.

törtvonalú pálcadisz: → *pártafríz*

tőviskorona: 1. Jézus, Szt. Acacius, istenes Szt. János, sienai Szt. Katalin, Szt. Lajos király ikonográfiai jelvénye. — 2. → *passió*.

trabeazione [trabeadzione] (ol.): → *párkány*

traktus (lat. 'húzás'): egyvégtében húzódó helyiség, épületszárny.

transenna (lat. 'kifeszített kötél'): 1. kő- v. farács az ókeresztény bazilikák szentélyében. — 2. a katakombák ereklyetartó kápolnáit elzáró rács.

transept (középlát.): a bazilika kereszthajója.

transfiguratio (lat.): Jézus színváltozása. A táborhegyi jelenet, amint

ott Péter, Jakab és János előtt nagy fényesség önti el, megdicsőül, s Éliás és Mózes prófétákkal beszél.

transparens festés: képek festése áttetsző papírra v. olajjal átitatott vászonra. Hátrulról megvilágítva a színek ragyogva tűnnek elő.

trapeza (gör. 'asztal'): 1. a görög keleti egyházban a kő oltárszalt neve.

— 2. kisméretű, háromlábú, ókori görög asztal, tulajdonképpen lábakon álló tálcá. Lakomák alkalmával ezeken hozták be külön-külön minden vendég számára az ételeket és a heverő mellé állították.

trapézfejezet: a bizánci művészetben gyakori, trapéz alakú oldalsókkal kialakított oszlopfő.

trébelés (ol. 'esépel' szóból), **domborítás**: domború tárgyak előállítására fémlemezből, hideg úton, kalapálással. Az arany-, ezüst-, réz- vagy bronzlemez a negatíván megformált alapra (keményfa, ólom, téglaliszttel kevert szurok) helyezik, és hátsó oldalát különleges kalapácsokkal addig verik, amíg a lemezen kidomborodik a pozitív ábrázolás. A technika ősrégi; a középkor végén előszeretettel alkalmazták. A legkiválóbb trébelő ötvösművek a 17. sz.-ban készültek. A 19. sz. folyamán sok monumentális szobor készült rézlapok ~e útján. — A ~sel készült fémtárgyat nálunk → *vert műnek* nevezik.

Trapézfejezet

trecento [trecento] (ol. '300'): a 14. sz.-i olasz művészet neve.

tréfás palack, **Veierglas** [vekszírgláz] (ném.): többesövű, fortélyos szerkezetű, 16–17. sz.-i német üveg-edény, amelynek folyadékartalma rendszerint meglepetésszerűen, a nem várt helyen v. csak megfelelő ügyeskedéssel folyik ki (→ *Angster, Kutrolf*).

tréfás pohár: udvari bolondot, nőalakot v. más figurát ábrázoló játékos formájú pohár, amelyből az ivás csak ügyeskedéssel, a fortély ismeretének birtokában sikerült. A 16–17. sz.-beli német ötvösök gyakori készítménye.

Tretyakov Galéria, Állami, Moszkva: A régi orosz és a szovjet képzőművészet

múzeuma. P. M. Tretyakov moszkvai kereskedő gyűjteményét 1856-ban alapította, amelyet 1892-ben Moszkva városának adományozott. Oroszországban ez volt az első nyilvános múzeum. Az Októberi Forradalom után állami tulajdonba került és rohamosan gyarapodott. 1893-ban 1805 műtárgyat tartottak nyilván, 1956-ban, az alapítás centenáriumának évében már 35 276 darabot számlált a gyűjtemény. A régi orosz művészet korszakából (a 9. sz.-tól a 17. sz. végéig) a legrégebbi emlékek egyike, a Szt. Demetriosz ábrázoló, kijevi származású mozaik kép a 11. sz. második feléből. Nevezetes a bizánci eredetű vlagyimiri *Mária a Gyermekkel* ikon, a 12. sz.-i bizánci festészet egyik remeke. Az orosz ikonművészet valamennyi neves központjának művei helyet kaptak itt (Novgorod, Pszkov, Moszkva stb.). Teofan Grek 1395 óta Novgorodban dolgozó bizánci származású mesternek tulajdonított művek közül *Mária mennybemenetele* és *Krisztus színeváltozása* a legkiválóbbak. A középkori orosz művészet legnevesebb képviselője, Andrej Rubljov (kb. 1360—1430) munkásságát több műve illusztrálja (*Mihály arkangyal*, *Pál apostol*, *Megváltó*, a híres *Szentháromság* ikon stb.). A 15—17. sz.-ot N. I. Szavin, O. Csirin és S. Usakov művei reprezentálják a 17. sz.-i „parszuná”-nak nevezett portrék mellett (*Szkopin-Suzszkij herceg képe*). A 18. sz. művészete Péter cár reformjai nyomán nyugati igazodást. Legtöbb a reprezentatív portré; I. M. Nyikityin, A. P. Antropov, F. Sz. Rokotov, D. G. Levickij, V. L. Borovikovszkij, a szobrászok közül F. I. Subin és M. I. Koszlovskij művei. A 19. sz. első felének művei között kimagaslók O. A. Kiprenszkij *Puskin arcképe*, A. G. Venecianov, K. P. Brjullov, A. A. Ivanov, P. A. Fedotov történelmi és életképei. A 19. sz. második felének és a 20. sz. elejének festészetét a „Peredviznyiki” (Vándorkiállítás társaság) művészei fémjelzik (V. G. Perov, N. I. Kramszkoj, I. I. Siskin, V. J. Makovszkij stb.). A legkiválóbb közöttük I. J. Repin, akinek széleskörű munkásságát két teremben kiállított művei mutatják be. Ugyancsak nagy anyaggal szerepel

V. V. Verescsagin csataképfestő és a történelmi képeket festő V. I. Szurikov. A szovjet művészet fejlődését a húszas évektől folytatódólagosan napjainkig 17 teremben változatos és gazdag anyag dokumentálja. A festmények, szobrok, grafikai művek kiállítása nem állandó jellegű, frissítik, cserélgetik a tárgyakat. A szovjet művészek munkássága a nép és a művészet szoros kapcsolatát tükrözi. N. A. Andrejev Leninről készült szoborsorozata, az ún. „Leniniana” és I. D. Sadr ismert szobra, az *Utcakő a proletár fegyvere* képviselik a szovjet szobrászat első korszakát. A legtöbb realista festő a forradalmi Oroszország célkitűzéseit tette magáévá (B. N. Jakovljev, D. V. Joganszon, F. Sz. Bogorodszki, Sz. V. Maljutin stb.). A harmincas évektől a tematika a szocializmus diadalának ábrázolása (P. D. Korin, V. P. Jefanov). A negyvenes évek művészete a nagy honvédő háborút örökíti meg (A. A. Plasztov stb.). Gazdag anyaggal szerepel a „Kukrinyikszii” munkaközösség (M. V. Kuprijanov, P. N. Krilov, N. A. Szokolov). A szovjet művészet utolsó szakasza a háború befejezése utáni újjáépítés műveit foglalja magában (T. N. Jablonszkaja: *Rozs*, V. V. Bogatkin: *A Volga—Don-csatorna építése*, V. J. Cigal: *Kolhoz* stb.).

trevisói fajansz : az ÉK-Olaszo.-i Trevisóban készült 17. sz.-i edények gyűjtőneve ; díszítésükben francia hatás érvényesült.

triangulátúra <lat.-ból> : → *háromszöges rendszer*

triász <gör.> : 1. háromtagú csoport, háromság (pl. 3 isten) együttes ábrázolása. — 2. a földtörténeti középkor első korszaka.

tribuna <lat. 'emelvény'> : gyakran egyértelmű az → *apszissal*.

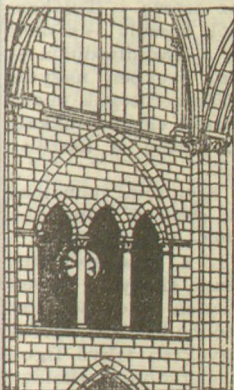
triclínium <gör.—lat.> eredetileg három oldalán fekvőhellyel körülvelt ebédlőasztal az ókori római magánházakban, később általában az ebédlő neve.

triconcha <lat. 'három + kagyló' szóból> : négyszögű, kupolás középtér három oldalához lóherealakban csatlakozó, azonos nagyságú → *apszissokkal* alkotott belső tér. Gyakori a Rajna-vidék román kori templomainál is. Ilyen pl. a kölni

S. Maria in Kapitol. (→ még *cella trichora*, → még *háromkaréjos apszis*)

tricoteuse [trikotóz] <fr.>: magas lábakon álló varróasztalka, alapjára szerelt gombolyagtartóval.

trifórium <lat. 'három + ajtó' szóból>: a román és gótikus templomok mellékhajói fölött a főhajó oldalfalait tagoló hármasszoros nyílás, ill. az ezek sorából alakított árkád. Rendszerint folyosó húzódik mögötte

Trifórium

(→ *empórium*). A szentély és a kereszthajók falán is előfordul mint tagoló-, díszítőelem (vak~).

triglif <gör. 'három + vajat' szóból>: három függőleges vájattal ellátott téglalap; a → *metopék*kal váltogatva a dór templomon a → *fríz*nek megfelelő helyet foglalja el. A reneszánsz óta ismét gyakran alkalmazzák.

trilit <gör. 'három + kő' szóból>: három közből álló → *dolmen*. Kettő függőlegesen a talajba van ágyazva, a harmadik asztalt alkotva vízszintesen fekszik rajtuk.

Trimurti <szanskrit 'három arc'>: a brahmanista (hindu) mitológiában a három főisten (→ *Brahma*, → *Siva* és → *Visnu*) egysége, *Isvara* = Szentháromság, az egy-isten, aki háromféle tevékenységben nyilvánul meg. Ezek: a teremtés, az élet fenntartása és a pusztítás. Gyakran háromfejű alakban ábrázolják, de külön megjelenéseik még elterjedtebbek.

Trinitas <lat.>: → *Szentháromság*

Trinkspiele [trinkspile] <ném. 'ivójáték'>: a 16–17. sz.-i német ötvös-művészetben divatos (kentaur, szarvas,

elefánt, malom stb. alakú) asztaldíszek. Többnyire óraszerkezettel voltak ellátva; lehetőséget nyújtottak a tréfás versenyívására.

triposz <gör. 'háromlábú'>: az ókori görögöknél és rómaiaknál háromlábú bronzállvány, amelyre tálat, áldozati serpenyőt helyeztek, Többnyire összecukható formában készült.

triptikhon, *tripychon* <gör. 'háromszorosán összehajtott'>: 1. három részből álló oltárfelépítmény, amelynek középső részéhez oldalt egy-egy szárny csatlakozik. — 2. egy merev közép- és két oldalsó részből álló festmény. — 3. elefántesontfaragású v. egyéb díszű három-

Triptikhon nyitva és csukva
(14. sz.-i olasz munka)

részes, összecukható képecske v. oltárka.

Triton: a görög mitológiában Poszeidón tengeristen és Amphitrité fia. A nereidákkal együtt Poszeidón kíséretéhez tartozik. A képzőművészetben erős férfi alakjában ábrázolják, akinek teste halfarokban végződik. Gyakran kagylótrombitát fúj. A reneszánsz és barokk szobrászat gyakran ábrázolta kutak szoboreszortozatait.

triumphus <lat.>: győzelmi diadalmenet. Az olasz reneszánszban igen gyakori festői téma (*Dávid diadalmenete*, Palma il Giovane, Madrid, Prado; *Amor diadalmenete*, B. Veronese, Bécs, Kunsthistorisches Museum; *Bacchus diadalmenete*, J. Jordaens, Brüsszel; *Galatea diadalmenete*, Raffaello freskója a római Villa Farnesinában; *Neptun*

és *Amphitrité diadalmenete*, melyet Rubens több képen megfestett).

trivium (lat. 'hármast út'): → *szabad művészetek*

trófea (lat.), *tropaion* (gör.): 1. győztes csata emlékére hadizsákmányból készült emlékmű. — 2. páncél és sisak körül csoportosított fegyverekből álló reneszánsz díszítmény, amelyet későbbi korokban is alkalmaztak.

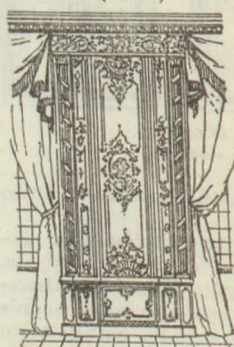
trochilosz (gör.), *trochilus* (lat.): → *oszlophorony*

trompus (fr.-ból): → *sarokboltfülke*

trónus (gör.): lépcsős emelvényen álló, többnyire baldachinos mennyezetrel koronázott díszes karosszék, amelyet uralkodók, főpapok ünneppélyes alkalmakkor használnak. — Ikonográfiai vonatkozások: 1. a buddhista művészetben Buddha jelképe abban az időben (i. e. 2. sz.-ig), amikor Buddhát még nem ábrázolták személyében. — 2. *trónusok*: a görög keleti ikonográfiában szárnyas, tüzes kerek, amelyek közepében szem van.

tropaion (gör.): → *trófea*

Truhe (ném.): → *kelengyeláda*

Trumeau

trumeau [trü-mó] (fr.): 1. a gótikus építészetben a templom kapuját felező faragott kőoszlop.

— 2. a barokk építészetben a két ablak közötti belső falfelület díszes kiképzése, faburkolat, panneau, ill. konzolasztalos tükör stb. segítségével.

— 3. a németek így nevezik a → *kabinetszekrény* felépítésű írószekrényt.

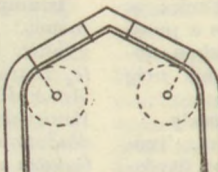
— 4. nálunk alacsony, kétajtós szekrényke, felső lapja alatt egy fiókkal.

Tsong-kha-pa: → *Cong-ka-pa*

Tuchhalle [tuh-hále] (ném.):

→ *posztócsarnok*

Tudor-ív [tjúdo...]: négy középpontból szerkesztett nyomott csúcsív; az angol késő-gótika (1450—1550) jellegzetes formaeleme.

Tudor-ív

Tudor-level: borostyánra emlékeztető *kókuszlevel-dísz* az angol késő-gótikus művészetben.

Tudor-stílus: reneszánsz elemekkel átszőtt, későgótikus angol építészeti stílus, amely az 1485-től 1603-ig uralkodó Tudor-dinasztiáról kapta nevét (→ *perpendicular style*, → *Tudor-ív*).

tulai munka: az orosz-ol. Tulában a 19. sz. közepétől készült → *niellós* díszű ezüsttárgyak. A századfordulón és az utána következő években nagyon divatosak voltak. Népszerűségük miatt sok helyütt foglalkoztak előállításukkal. Az ilyen munkát, bárhol is készült, tulaezüstnek nevezik.

Tulunida-stílus: egyiptomi mohamedán stílus a török eredetű Tulunida-dinasztia uralma (868—905) alatt.

tumba (lat.): 1. a középkori síremlékeknek az a típusa, amelynek lényeges részét a szabadon álló, sokszor lábakon nyugvó, többé-kevésbé díszes szarkofág alkotja gyakran fekvő figurával a tetején. — 2. nagyobb, szarkofág-szerű ereklyetartó.

tumulus (lat. 'domb'): őskori sír, amelyre földből dombot hordtak.

tribulum (lat.): → *fűstőlő*

turkomán szőnyegek: a kereskedelemben bokhara néven ismert, finom csomózású, kék-vörös tónusú, mértani rajzú, nyolcszögletes medaillonokkal (→ *gül*) díszített szőnyegek. Nevezetesebb fajtái: a → *tekke bokhara*, a → *yomud bokhara*, a → *khiva szőnyeg*, a → *besir szőnyeg*.

turnür, *tourneure* (fr.): a múlt század hetvenes, nyolcvanas éveiben viselt párna alakú szoknyaalátét, amelynek segítségével a szoknya hátul, a derék alatt erősen kiállt.

tusfestészet: a kelet-ázsiai festészet egyik technikája, amely fekete tussal fest képeket papírra v. selyemre. Koreába és Japánba Kinából terjedt át, ahol valószínűleg már a Tang-korban (618—907) ismerték, de emlékei csak a Szung-korból (960—1279) maradtak, amelyet igen magas színvonalat ért el. Japánban a ~ az Achikaga-korban (1337—1573) virágzott, itt legnagyobb mestere *Sesshu* (1420—1506) volt.

tusrajz: festés hígított tussal; tulajdonképpen átmenet a festés és rajzolás között. A művész a formák árnyalását különböző hígítású tusba mártott ecsettel rakja fel.

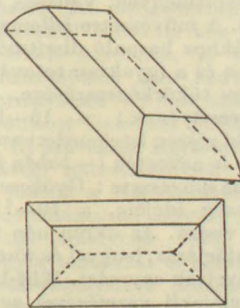
tűfestés: színes, árnyalt lapos öltés; a 14–16. sz. figurális díszű művészi hímzéseinek, majd a 18. sz.-i naturalisztikus virágmintáknak festett kép hatását keltő hímzőmódja.

tűk: Szt. Erasmus ujjából állnak ki a keresztény szentképeken.

Tükhé, Tyche <gör.>: → *Fortuna*

tükör: **1.** az építészetben helyesen *faltükör, falmező*: a falsíkok, pillérfelületek stb. tagolása oly módon, hogy a felület közepét enyhén bemélyítik, szélein pedig sima v. tagoltabb profilú kerettel szegélyezik. — **2.** díszített síkfelület; könyvkötés, szőnyeg kerettel körülvett mezeje. — **3.** a könyvnyomtatásban a lenyomatott betűsorok által képzett fekete folt a papíron (szedés~). — **4.** Ikonográfiai vonatkozások: a reneszánsz művészetben Prudentia (okosság), Vénusz, az igazság jelképe. *Tükör és kígyó*: az Erények közül Prudentia jelképe.

tükörboltozat: vízszintesre lemeztett tetűj → *teknőboltozat*, amelynek felső vízszintes síkja négyyszög alakú.

Tükörboltozat

tümpanon <gör.>: → *timpanon*

türbé <arab>: boltozott — rendszerint nyolcszögű — mohamedán sírkápolna.

türkiz <fr. 'török kő'>: zöldeskék színű féldrágakő, réztartalmú alumínium-szulfát. Perziából és Turkesztánból

hozták Európába. Azt tartották róla, hogy megakadályozza a veszedelmes eséseket.

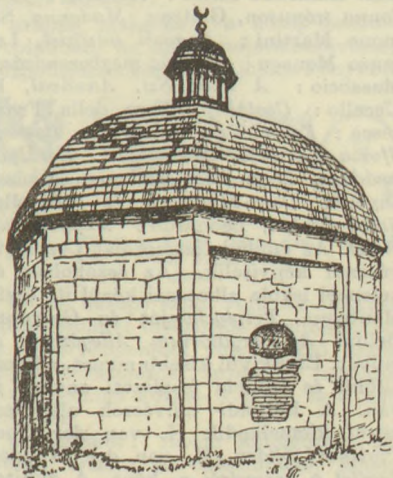
Türkmén Képzőművészeti Múzeum, Ashabad (Szovjetunió): a türkmén művészet (hímzések, ékszerek, festészeti, grafikai, szobrászati stb. művek) 1938-ban alapított gazdag gyűjteménye. Szőnyeggyűjteménye egyedülálló érdekességű. Képtárában B. Nurali, S. N. Begljarov és más festők művei. Nyugat-európai képgyűjteménye is van.

tűz: **1.** égi ~: → *Prométheusz*. — **2.** a hindu védai ikonográfiában → *Agni* tűzisten két arcából tűzet fúj. — **3.** a keresztény ikonográfiában Szt. Afra Szt. Ágnes, remete Szt. Antal, Januarius, Lúcia és Tekla jelvénye; ~ben álló ház: Szt. Flórián attribútuma.

tűzbak: a kandalló tűztere előtt álló, a fahasábok kiesését megakadályozó, gyakran művészien kiképzett páros vas- v. bronzszök. Állványzata a tűztérbe nyúlik be, rajta fekszenek az égő fahasábok.

tűszekér: **1.** → *Héliosz* görög napistent gyakran ~en ábrázták. — **2.** *tűzes szekér*: → *Illés próféta*.

Tyche, Tükhé <gör.>: → *Fortuna*
tümpanon <gör.>: → *timpanon*

Türbé

(Gül Baba türbéje, Budapest)

U

Uffizi, Galleria degli, Firenze: A múzeumot befogadó Palazzo degli Uffizi palotát G. Vasari kezdte építeni 1560-ban, és Buontalenti fejezte be. Az épület eredetileg egy közhivatal (Uffizio) számára tervezték. I. Ferenc toscanai nagyherceg 1581-ben az épület felső emeletén Cosimo Medici képzőművészeti hagyatékát helyezte el, később értékes gyűjteményekkel (Rovere-örökség, Leopoldo de Medici hagyatéka stb.), a 18—19. sz.-ban különböző helyeken levő műtárgyak beolvasztásával gazdagított. E nagy jelentőségű gyűjtemény a 14—15. sz.-beli toszkánai iskola legfőbb képviselőinek műveit foglalja magában, kivéve Fra Angelico festményeit, amelyek a *Museo di S. Marco*-ban vannak. Említésre méltó: Cimabue: *Madonna trónuson*, Giotto: *Madonna*, Simone Martini: *Angyali üdvözlés*, Lorenzo Monaco: *A Szűz megkoronázása*, Masaccio: *A Szűz Szt. Annával*, P. Uccello: *Csatakép*, Piero della Francesca: *Federico da Montefeltro*, Battista Sforza portréja, Botticelli: *Királyok imádása*, *Magnificat-Madonna*, Michelangelo: *Doni-Madonna* és Raffaello: *Szent Család*, Leonardo: *Angyali üdvözlés*. Az emiliani festőiskolat Correggio vásznai képviselik. Az északolasz és velencei iskola alkotásai közül itt őrzik Mantegna *Triptychonját* és Giovanni Bellini *A Purgatórium Allegóriája* c. művét. Ezenkívül kisebb német, németalföldi és francia festészeti anyaga is van. A külföldi művészek alkotásai közül kiemelkedik H. van der Goes *Portinari oltára*, R. van der Weyden *Levétel a keresztről* c. képe. A gyűjtemény firenzei és flamand gobelének, klasszikus márványszobrok s a művészek önarcképgyűjteménye egészíti ki.

Néhány termét a második világháború után korszerűen átépítették és átrendezték. A képtárral együtt növekedett az antik szoborgyűjtemény (*Medici Venus*, *Niobidák*, *Birkózók* stb.). Az épületet hosszú — arcképekkel díszített — folyosó köti össze az Arno folyó tulsó partján épült → *Pitti* képtárral.

Újabb kőkor, neolitikum (gör.-ből): a → *kőkor* harmadik nagy korszaka. Időtartama kb. i. e. 5500—3000, D- és Közép-Európában kb. i. e. 3000—1900, É-Európában pedig kb. i. e. 2400—1700. Ebben a korban a kőeszközöket fejlettebb technikával — csiszolva — készítik, és a nyél helyét átfúrják rajtuk. Kialakul a fonás-szövés, a kapás földművelés. Fejlettebb az építkezés (nemzetségek közös nagy házai, cölöppéptmények, siréptmények, vallásos célú kömlékek). A művészetre jellemző a mértani ábrákhoz hasonló díszítmények alkalmazása és a (gyakran tetovált) figurák merev tükörképszerűsége.

Új keresztyének: a 16—17. sz.-i Mo. északi részén letelepedett anabaptistákat így is nevezték (→ *habán fajansz*).

Ukrajna művészete: Gyökerei a kijevi fejedelemség idejéig, a 10—11. sz.-ig nyúlnak vissza. Az ukrán nép történelmében tatárjárás, lengyel és török támadások követték egymást. 1654-ben Bogdán Hmelnickij vezetésével egyesültek Orosz.-gal, ez időtől kezdve az orosz és ukrán kultúra még szorosabban kapcsolódott egymáshoz. Jelentős 18. sz.-i, ukrán származású művészek: *Loszenko*, *Levickij*, *Borovikovszkij*, *Martosz*. A 19. sz.-i ukrán kritikai realizmus költészetben és képzőművészetben egyaránt legjelentősebb alakja Tarasz *Szevcsenko* (1814—61). Mellette K. A. *Trutovszkij* (1826—93), N. I. *Murasko* (1844—1909),

K. K. *Konsztandi* (1852—1921), P. D. *Martinovics* (1856—1934), N. Sz. *Szamoskis* (1860—1944), A. K. *Pimenenko* (1862—1919) a fontosabb művészek. A Nagy Októberi Forradalom az ukrán művészet számára is meghozta a felvirágzás lehetőségét. Kijevben, Odeszszában művészeti főiskolák létesültek, 1932-ben megalakult az Ukrán Képzőművészek Szövetsége. A legismertebb szovjet-ukrán szobrászművészek: M. G. *Liszenko* (1905—), V. I. *Muhin* (1914—), A. A. *Kovalev* (1916—), P. F. *Movcsun* (1925—); festők és grafikusok: V. I. *Kaszijan* (1896—), M. G. *Dereguzs* (1904—), K. Sz. *Kozlovskij* (1906—), G. Sz. *Melichov* (1908—), Sz. A. *Grigorjev* (1910—), M. M. *Bozsjij* (1911—), A. B. *Makszimenko* (1916—), T. N. *Jablonszkaja* (1917—), V. G. *Puzirkov* (1918—), M. T. *Hmelko* (1919—).

Ukrán Nemzeti Múzeum, Lvov—Lemberg: alapítási éve 1905. Az ukrán képzőművészet alkotásait a legrégebbi időktől napjainkig gyűjti. Újabban az ukrán művészet klasszikusainak realista műveivel és a szovjet mesterek alkotásaival egészítették ki. Értékesek hímezései, fa- és csontfaragásai és kerámiai; gazdag ikon- és képgyűjteménye van.

Ulises: → *Odüsszeusz*

ultramarin <lat. 'tengerentúli'>: eredetileg Keletről behozott kék festék, a → *lapisz-lazuli* kivonata. A középkori kódex-illusztrátorok igen kedvelték. A drága természetes ~t ma már kémiai úton előállított festékkel pótolják.

UME, Új Művészek Egyesülete: magyar ifjúsági művészcsoport. 1923-ban alakult, főként a Képzőművészeti Főiskola növendékeiből. Együtt haladt a → *KUT*-tal, amelynek 1924 és 1927 között egyik tagozatát is alkotta.

Uměleckoprůmyslové Museum <cséh 'Iparművészeti Múzeum', Praha, Prága: feladata hazai és külföldi, régi és új iparművészeti tárgyak gyűjtése, bemutatása és tudományos feldolgozása. A Prágai Kereskedelmi és Iparkamara alapította 1885-ben. 1900 óta székel erre a célra (J. Schulz tervei szerint) készült épületben. Mintegy 100 000 tárgyat számláló gyűjteménye az iparművészet minden ágát felöleli. Legneve-

zetesebb az értékes Pazaurek- és Lanna-kollekciókkal bővült üveggűjtemény, valamint a kerámiák és porcelánok gazdag sorozata. A bútorstílusok, a textil-, ötvös-, könyv- és óraművéség fejlődéséről jóformán teljes képet nyújt. A II. világháború után az ~ irányítása alá tartozó múzeumokat létesítettek Karlovy Varyban a cseh porcelán, Hruba Rohozec kastélyban (Zelesny Brod környékén) az üvegművészet, Sychrovban a textilművészet, a Lemberk-kastélyban a lakáskultúra stb. bemutatására.

Ungarnkreuz: → *ágaskereszt*

Ungelheimer-kötések: keleti hatás alatt álló, de már a korareneszánsz izléséhez igazodó könyvkötések. Peter Ungelheimer frankfurti származású könyvgyűjtő számára készültek Velencében 1483 és 1489 között.

Urnicornis <lat.>: → *Egyszarvú*

Urania: → *Műzsák*

Urartu művészete: Mezopotámiától északkeletre, a Van-tó környékén kialakult állam művészete az i. e. 9—6. sz.-ban. Művészeti emlékei közül a bronzplasztikai művek és a fémművéség remekei emelkednek ki. Önálló fejlődése a médek általi meghódítása (i. e. 6. sz.) után megszűnt (→ még *mezopotámiai művészet*).

urbíni majolika: a közép-olaszoi Urbínóban, az olasz majolikaművéség központjában készült majolika. Fénykora

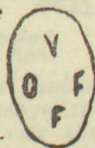

fate in Urbino in Bottega de
M. Guido Fontana
Velletri

Jate-bottegade
guido fontana
dumante

1910 Velletri

Urbíni majolikajegyek
Niccolo da Urbino, Guido Fontana és Orazio Fontana szignatúrái

a 16. sz. közepe táján volt. Az edények egész felületét elborítja a mitológiából és a történelemből vett kitűnő rajzú, képes ábrázolások. Intenzív, ragyogó, tűzálló színei között a sárga és a kék dominál.

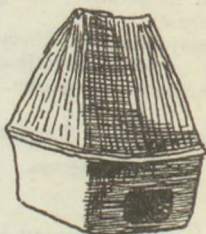
úri hímzés: finom kidolgozású se-lyem-, arany- és ezüsthímzés, amely hivatásos tervező mintái után műhelyekben v. magyar udvarházakban készült, zömében 1650 és 1750 körül.

Mintái: a reneszánsz ornamentikája (S alakú tagokból álló indák, gránátalmák, vázákából kinövő virágtövek), amely török díszítő motívumokkal (tulipán, szegfű, jácint, fűrészes szélű levelek) keveredik sajátos ékítménnyé.

úrkoporsó: a szentsír szimbóluma a katolikus nagyheti szertartásoknál; fából faragott, gótikus kápolna alakú, árkádós építmény, benne Krisztus teste, körülötte az őrzésére rendelt katonák figurái (A garamszentbenedeki ~ az esztergomi bazilikában).

úrmutató, szentségmutató, monstrancia <lat.-ból>: liturgikus ötvöstárgy. Az úrnapi ünnepének bevezetése óta (1264) használják a katolikus egyházi szertartásoknál. Rendszerint nemesfémből készül, alsó része a kehely alsó részének felépítését követi, felső része korábban henger alakú üveg- v. kristálytartó, a barokk kortól sugaras keretű, üvegezett → *ostyaház*, amelyben → *lunula* tartja az ostyát. — A keresztény ikonográfiában páduai Szt. Antal, Jácin, Klára, Norbert, aquinói Szt. Tamás attribútuma. — ~ *előtt térdelő számár*: páduai Szt. Antal legendájának ábrázolásain fordul elő.

urna <lat.>: 1. hamvveder; az újabb kőkorszak óta használatos agyagedény

Ún. házurna

az elégetett halott maradványainak befogadására (→ még *kanóposz*). — 2. díszes, nagy alakú váza.

urná: az indiai Buddha-szobrokon a homlok közepén levő kis kerek kiemelkedés (gyöngyszem).

úrvacsora-edények: a protestáns egyházban az úrvacsora kiosztásához szükséges edények: a kenyérsztó tányér, az úrvacsora-pohár és serleg, valamint a boroskannák. A világi ötvöstárgyakal azonos formájúak, mivel szertartási előírások sem anyagukat, sem alakjukat nem határozzák meg.

usák szőnyegek <Usak kisázsiai török városról>: különféle rajzú, nagyságú és színezésű, 16—18. sz.-i kisázsiai szőnyegek gyűjtőneve. Motívumkincsük rokon vonásai a közös származási helyre utalnak. Erős perzsa hatást mutat a → *medaillonos* v. csillagos nagyusák, a kisusák és az → *erdélyi szőnyeg*; mértani díszítésű az → *arabeszkés* és a → *fehér usák szőnyeg*, amelyeknél a perzsa hatás csak a kereten érvényesül.

USA művészete: → *Amerikai Egyesült Államok művészete*

usebti: múmia alakú kis szobrocska. Az egyiptomiak a középső birodalom (i. e. 21—18. sz.) óta a holtak sírjába tették, hogy hiedelmük szerint az elhunyt helyett dolgozzon.

usnisa: a buddhista ikonográfiában a Buddha-ábrázolásokon a fejtetőn kiemelkedő dudor, amely a szellemi erő jelképezi.

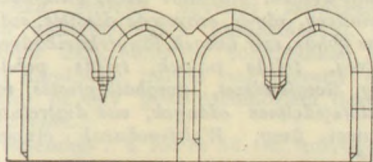
Usune, Okame <japán>: a japán monda szerint táncosnő, aki mutatványaival kicsalta barlangjából a bezárkózott Amaterasut, mire a napfény visszatért Japánban. Kővér arccal, hosszú hajjal, magas homlokkal és magasan fekvő szemöldökkel ábrázolják.

útkárpit: a szövött → *falkárpitot* (gobelin) utánozó s ahhoz hasonló, vászonra festett kárpit. Táborozás, vadászat alkalmával ilyenekkel díszítették a főrangúak sátorait.

U

Überfangglas <ném.>: → réteges üveg
ülésmódok: a buddhista ikonográfiá-
 ban → *ászana*.

ülőfülke, *sedilia* <lat.>: középkori vi-
 lági és egyházi épületek falba mélyített,

Gótikus ülőfülke
 (Budapest, Uri u. 38.)

rendszerint vakmérnökkel kiképzett
 fülkéi, ill. fülkesorai. A budai vár középkori
 kapualjaiban számos szép ~ maradt
 fenn.

üveg: nagyfokú formálhatósága kö-
 vetkeztében évezredek óta a művészi
 megmunkálás tárgya. A megmunkálás
 főbb technikái: 1. különböző színű
 ~masszák keverése, ill. egymásra ol-
 vasztása (laminálás), ami szabálytalan
 mintázatot eredményez; 2. ~fonalak
 egymásba fonása (→ *fonalas üveg*) v.
 mozaikszerű elrendezése (→ *millefiori*
üveg); 3. zománccsínék beégetése
 (→ *üvegfestészet*); 4. az ~ aranylemezzel
 való díszítése (→ *kettősfalú üvegek*); 5.
 metszés; 6. közsűrülés, csiszolás; 7.
 minták bekarcolása v. pontozással való
 kiemelése; 8. maratás. (→ még *üveg-
 művesség*)

üvegfestészet, *vitraül* [vitráj] <fr.>:
 1. festett üvegtáblák készítésének mű-
 vészete. Színes üvegtáblából össze-
 rakott ablakokat már a 6. sz.-ban készí-
 tettek. Az ~ tulajdonképpeni kifejlő-
 dése azonban a 12. sz.-tól, a gótikus
 épületek nagy ablakfelületein vált lehet-
 ségessé Franciaó. hatalmas katedrálisai-

ban. A 14. sz.-tól a szőnyegszerű min-
 tákba négyszögletes v. kerek mezők-
 ben álló alakos v. ornamentális részle-
 teteket illesztettek. A megfelelő formájú
 festett üvegdarabokat mozaikszerűen
 egymás mellé helyezték, és ólomszegély-
 lyel kapcsolták össze képpé, amelyek
 belső vonalait fekete festékkel húzták
 meg. A 15. sz. óta a színekkel átfuttatott
 üveglemezekkel (→ *réteges üveg*) és a
 fények világosra v. fehérre való kicsi-
 szolásával egyre több szint és árnyalat-
 tot tudtak kihozni. Az ábrázolások

rajza és kifejező ereje
 megeremtette a mű-
 vészet sajátos, stili-
 zált, monumentális for-
 manyelvét. Az ~ el-
 sősorban Franciaó-
 ban, Angliában és Né-
 metó.-ban virágzott.
 — A beégethető szí-
 nek feltalálása fino-
 mabb árnyalatok kiho-
 zását is lehetővé tette,
 úgyhogy az üveg-
 lemezt végül is a
 táblaképekhez hason-
 lóan festették be. A 16. sz. máso-
 dik felétől az ~ művészete hanyatlani
 kezdett; a 17–18. sz.-ban már alig
 készítettek színes üvegtáblákat. A 19.
 sz. ~e a 15. sz. technikájához igyekezett
 visszatérni. — 2. üvegedényeknek fes-
 tészel való díszítése. Erre a célra hosszú
 ideig át nem látszó zománccsínkeket
 használtak. A 18. sz. végén az áttetsző
 festést is feltalálták (→ *Mohn-üvegek*).
 Ritkább az olajfestés (→ *üveghátlapfes-
 tés*).

Üvegfestéssel
 készült figura

lőan festették be. A 16. sz. máso-
 dik felétől az ~ művészete hanyatlani
 kezdett; a 17–18. sz.-ban már alig
 készítettek színes üvegtáblákat. A 19.
 sz. ~e a 15. sz. technikájához igyekezett
 visszatérni. — 2. üvegedényeknek fes-
 tészel való díszítése. Erre a célra hosszú
 ideig át nem látszó zománccsínkeket
 használtak. A 18. sz. végén az áttetsző
 festést is feltalálták (→ *Mohn-üvegek*).
 Ritkább az olajfestés (→ *üveghátlapfes-
 tés*).

üveghátlapfestés, *Hinterglasmalerei*
 <ném.>: üveg hátlapjának olajfestésű
 díszítése. A 16. sz.-i Velencében edé-

nyeken alkalmazták arannyal ékítve. Mivel a festést újabb üvegréteg nem védte, a gyakorlatban nem vált be. Ritkábban keretbe foglalt képeket is készítettek ezzel a technikával különösen a német és cseh népművészetben. Inkább ügyeskedés, mint művészet, a festéket ugyanis fordított sorrendben kell felrakni, először a fényeket és legutoljára az alapot. A 18–19. sz.-ban ennek megkönnyítésére egymás mögé helyezett üveglapokra festették a megfelelő rétegeket. — Változatai: az üvegekarc (→ *üvegekarc*, 2) és az eglomizálás (→ *églomisé*).

üvegekarc, diafánkarc: 1. sötét koldídiumréteggel bevont üveglap, amelybe a rajzot rézkarcoló tűvel karcolják be. Az üveglapot fénykép-negatívként fényérzékeny papírra másolják. Az így keletkezett kép fehér alapon fekete vonalakat mutat. — 2. olyan → *üveghálapfestés*, amelynél a rajzot az üveglapot teljesen befedő fémfóliába karcolják bele.

üvegművesség: az üvegnek művészi és használati célra való feldolgozása. Az üvegekészítés technikája ősrégi. Az i. e. 4. évezredben Egyiptomban üvegmaszszából amuletteket, gyöngyöket stb. állítottak elő. Fejlett volt az üvegfűvés a római birodalomban is. Itt az üvegtárgyak legbonyolultabb készítési módját ismerték, → *réteges üveget* is készítettek (Portland váza). A velenceiek a fűvott üveg készítését, a németek és a

csehek a 17. sz.-ban a kőszőrült díszítést, az oroszok a 17. sz.-ban a nemzeti díszítőelemekkel ékesített zománcfestésű üvegek készítését emelték művészi fokra. Külön csoportot alkotnak a 19. sz. első felében a biedermeier üvegek, amelyekbe tájképeket, emblémákat és medaillonokban alakos dísz kőszőrültek. A 20. sz. elején a réteges, maratott, az aranylüster felületű, a krakőrös, stb. technikák terjedtek el. A tárgykörre vonatkozó cikkeket → *aventurin üveg*, *csontüveg*, *églomisé*, *fűvott üveg*, *gallé üveg*, *gyapjas pohár*, *Hedvig-poharak*, *hyalith üveg*, *jáspis üveg*, *jégüveg*, *katedrál üveg*, *kettősfalú üvegek*, *kristálymetszés*, *kristályüveg*, *Mildner-üvegek*, *millefiori üveg*, *Mohn-üvegek*, *muranoi üveg*, *onix-üveg*, *rubinüveg*, *römer*, *szamócás díszítés*, *szárnyas pohár*, *szír üvegek*, *tányérkarikaüveg*, *tejüveg*, *tréfás palack*, *tréfás pohár*, *üveg*, *üvegfestészet*, *üveghálapfestés*, *választófejedelmes edények*, *vas diatretum*, *velencei üveg*, *Wolff-poharak* címszó alatt.

Üzbég Művészeti Múzeum, Taskent: üzbég népművészeti tárgyak (hímzések, kerámiák, faragások, veretek stb.), valamint bokharai aranyhímzések, üzbég festmények (L. Abdullajev, U. Tanszikbajev stb.), szobrok, metszetek gyűjteménye. Nagy értékű az orosz képanyag (Verescsagin, Siskin, Repin, Szurikov és mások). Nyugat-európai és kínai műalkotásokat is őriz.

üzleti grafika: → *használati grafika*

V

vadászskutyák : → *Aktaion*

vadászskürt : Szt. Hubertus ikonográfiai jelvénye.

vadászszőnyeg : a 16–17. sz.-i perzsa → *szafida szőnyegek* legművészeibb emléke, stilizált növényi környezetben vadászjelenetek ábrázolásával. A kisebb darabokon és töredékeken kívül mindössze három nagyméretű szelyem- és egy gyapjúcsomózású darab ismeretes.

vadember : a 15. és 16. sz. művészetében (rézmetszetek, szövött kárpitok, címerek) előforduló ábrázolás; szakállas, egész testén szőrrel borított alak, fején és csípőjén lombfűzérrel, gyakran bunkósbottal a kezében. Az antik Faun, ill. Pán középkori megfelelője.

vadzsa, vajra <szanszkrit>, *csin-kang-csu* <kinai>, *kongo-sho* <japán> : *kormánypálca*, amelynek két vége három ívelt hegyben végződik. Az északi buddhizmus művészetében a tökéletesség, az abszolútum, a Dharma (Tan) és a megvilágosodás jelképe; elpusztíthatatlan, megmozdíthatatlan és áthatolhatatlan mint a gyémánt (→ még *vil-lám*). → *Siva* isten ábrázolásain ~t (háromágú → *szigonyt*) tart. A ~t gyakran → *Adibuddha* jobbájában ábrázolják.

Vadzradhara <szanszkrit> : a buddhizmus keretében kialakult mahajánatan mitológiájában az istenség egyik megszemélyesítője.

vaghezza [vágedzá] <ol. 'kedvesség, tetszés'> : festészeti műszó; könnyed ecsetkezelést jelent.

vahana <szanszkrit> : hordozó állat v. démon az északi buddhizmus isten-ábrázolásain.

vajang : az árnyjáték jávai változata. A jávai népi iparművészek nagyon

ügyesek az előadáshoz szükséges jellegzetes profilú alakok különböző színű bőrből való kimetszésében.

vájat : → *kannelura*

vajra : → *vadzsa*

Vajrocana, Vairochana <szanszkrit> : → *Adibuddha* szellemi fia. Fehér színben, *bódhiszattva* koronával és ékszerekkel, oroszlántrónuson, néha három fejjel is ábrázolják.

Vajravana, Vaishravana <szanszkrit>, *Tamonten, Bishamon, Bishamonten* <japán> : a buddhista mitológiában a → *négy világtáj őreinek* egyike, Észak uralkodója, a Jaksák (félistenek) ura. Haragos arccal ábrázolják. Jobb kezében alabárd, bal kezében sárga gyözelmi zászló, mellette menyét; vörös ruháján páncél, fején korona.

Vāju : a védai (brahmanista) mitológiában a szél istene; rendszerint antilon v. antilop vonta szekéren ülve ábrázolják.

vakablak : álablak, csak imitált nyílászárú ablak; mint díszítőelem a homlokzat nyílásritmusát biztosítja.

vakárkád : zárt falsíkon díszítőelemként alkalmazott ívsor (→ *árkád*.)

vakív : zárt falsíkon díszítőelemként alkalmazott ív.

vakkeret : → *ékráma*

vakmérmű, vakrács : tömör anyagból reliefszerűen kifaragott → *mérmű*.

vaknegyed : négyszet alaprajzú tér feletti → *dongaboltozat* két átlós sikkal való metszéséből a két → *vállvonalra* támaszkodó, zárt felületű negyed, a → *homlokíveket* tartalmazó két → *bolt-süveg*gel átellenben.

vaknyomás : a bőr díszítésénél alkalmazott eljárás és ennek eredménye; melegített pozitív v. negatív fémdúcgal a bőrfelületbe nyomott minta.

vakolatarchitektúra : nemes anyagokból készült építészeti részletek utánzása vakolatból. A 19. sz.-i klasszicista építészetben és a század második felében, a → *historizmus* korában gyakran alkalmazták.

vakrács : → *vakmérnö*

vak trifórium : gótikus díszítőelem. A → *trifórium* ívei közvetlenül a fal-síkra támaszkodnak, a mögöttük levő folyosó hiányzik.

választófejedelmes edények : 1. hengeres üvegpoharak a 16–18. sz.-ból a német császár és a hét választófejedelem ülő helyzetben v. lóháton ábrázolt, zománcfestésű képmásával (*Kurfürstenhumpen*). — 2. ugyancsak a császár és a hét választófejedelem képmásával, ill. címerével díszített kőcserépkorsók (*Kurfürstenkrug*), a 16–17. sz.-ból. — 3. 16–17. sz.-i öntányérok, középtükön a császár, szélükön a választófejedelmek képmásával (*Kurfürstenteller*).

választópárkány : → *övpárkány*

valenciai fajansz : nagy felületű ábrázolásokat alkotó burkolócsempék (→ *azulejos*). A Valencia környéki *Manises*ben és *Paternán*ban készült fajanszokat (→ *manisesi fajansz*, → *paternai fajansz*) is így szokták nevezni.

valenciennes csipke [válánsziēn ...] <fr.> : → *vert csipke*, kerek v. négyszög-szemű, hálós alapon sima vászonkötéses, virágindás mintával. A legtartósabb flandriai csipke.

valeur <fr.> : → *valőr*

vállkő : a függőleges támaszok legfelső köve, amelyre a → *boltív* v. → *boltozat* támaszkodik.

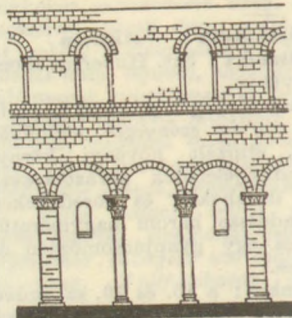
vállkő-fejezet : → *trapézfejezet* alakban kiképzett → *vállkő* az → *abakusz* és az ív indítása között. A bizánci művészet gyakran alkalmazott eleme.

vállpárkány : 1. zárt felületű → *boltozatok*nál v. → *boltívek*nél a → *vállvonal* magasságában futó → *párkány*. — 2. nagy felületű üvegezett ajtó- és ablaknyílások vízszintes párkányszerű magassági osztása (Kömpfer).

vállvonal : → *boltívek*nél, → *boltozatok*nál az alátámasztó, ill. tartóelemek és a *boltkezdők* közötti képelt választóvonal.

valőr, *valeur* <fr.> : tónusérték, azaz a tárgyak finom fény- és árnyékfokozatainak érzékeltetése a festményen v. rajzon.

váltakozó támrendszer : az épület árkádivéit tartó oszlopok és pillérek rit-

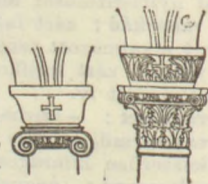

Váltakozó támrendszer

mikus váltakozása. Főként román bazilikákban fordul elő.

vályuláda : fatörzsből kivájt, hosszú vályú alakú láda, amelyet erős vaspántolás díszít. A legtöbb ~ a 14. sz.-ban Vesztfáliában készült.

Vándorkiállítási Társaság, *Peredvizsniki, Tovariscsesztvo peredvizsnih hudozsesztvennih vizstavok* <or. 'festészeti vándorkiállítási társaság'> : a 19. sz. 70-es éveiben I. M. Kramszkoj festő vezetésével alakult, a század végén és a 20. sz. első két évtizedében virágzó orosz realista irányzat. Az ide tartozó haladószellemű festők és szobrászok célja a széles néprétegek esztétikai nevelése volt. Ennek elérésére vándorkiállításokat rendeztek, innen kapták nevüket is. Műveiken a kritikai realizmus szellemében ábrázolták az orosz nép kiszolgáltatottságát, küzdelmes életét. — Az irányzat főbb képviselői voltak : I. N. Kramszkoj (1837–87), I. E. Repin (1844–1930), V. I. Szurikov (1848–1926), V. G. Perov (1833/34–82), I. I. Siskin (1831–98), V. A. Szerov (1865–1911), I. I. Levitan (1860/61–1900) és G. G. Mjaszojedov (1835–1911). — Az

Vállkő és vállkő-fejezet

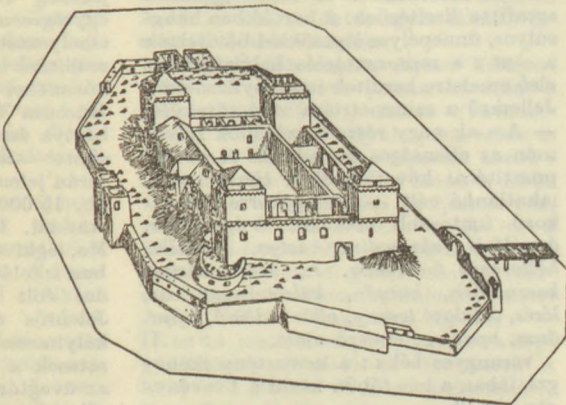
irányzat fejlődése szempontjából jelentős szerepe volt I. N. Kramszkoj és V. V. Sztaszov elméleti munkájának, valamint Tretyakov gyűjtő tevékenységének.

vápa : beszögellő tetőhajlat ; ferde tetősíkok találkozására.

vaporoso : → *sfumato*

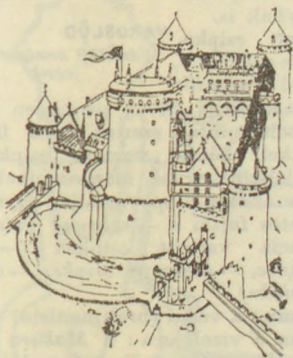
vár : ellenséges támadások ellen, védelmi céllal létrehozott építmény. A védelem fejlődése különböző ~ típusokat hozott létre : földvárakat, lakótornyokat, belső- és külsőtornyos, valamint olaszbástyás várakat. Az ősközösségi társadalom idején a nomádok állandó rablótámadásai arra kényszerítették a földművelő törzseket, hogy földből készült védősáncokat és elhárító árkokat létesítsenek. Ezzel megjelentek az első földvárak. Az állandó lakhelyek kialakulásával fejlődtek ki az erődített telep kiépített védődövekkel, elővárakkal, kapukkal, kapuvédőtornyokkal. A feudalizmus korában a várfallal övezett területen a várúr számára lakóhelyül négy v. sokszögű, esetleg kör alaprajzú, vastag falú lakótornyos szolgált. Pincéjében

letekkel bővültek. A palotaszárnyban reprezentációs célokra kialakult az ún. lovagterem. A vár legjobban védhető pontján elhelyezett → *őregtorony* szolgált utolsó menedékkül. Az egész együttest falakkal, árkokkal vették körül.

A diósgyőri vár
(18. sz.-i rajz után)

Az ellenséget a felvonóhid alatti ún. farkasveremmel, csapórácscsal, szurok-öntökkel igyekeztek távoltartani. A falukoronán védőpártázat volt lőrésekkel, amelyek a lőfegyverek fejlődésével szűkültek. A védőtornyok falon belül helyezkedtek el (ún. belsőtornyos várak). Később a hatásosabb védelem elérésére a védőfalak sarkait fiatornyokkal biztosították, majd kerek és négyzetes tornyok beiktatásával valamennyi falszakasz homlokzatainak oldalazása lehetővé vált. Az utóbbiak az ún. külsőtornyos várak. A bástyás várak típusa olasz eredetű ; Európa többi részén a 16. sz. második felében terjedt el. Ennél a hadászati szempontból fontos helyek megerősítésére ék alakú bástyák ugranak a falsíkok és falsarkok elé. Az olaszbástyás elrendezésű váraknál a bástyák messze vannak egymástól, míg az újolasz rendszer elkerüli a hosszú kötőgátat, amennyiben a két bástya közé sáncművet (pajzsgátat) épít önálló védőműként. — A román és a gótikus ~akra a szigorúan zárt tömeg, kevés és kis nyílás jellemző. Díszítés a palotarészben (lovagterem, várkapol-

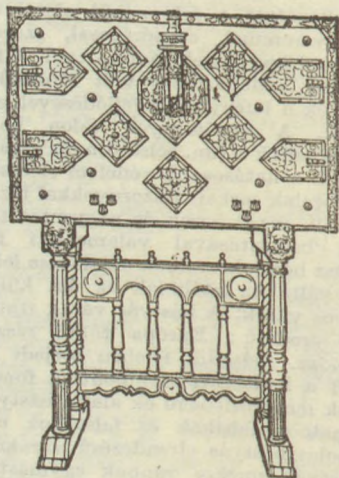
Coucy vára, 1220—30.
(Rekonstrukció)

raktár, kút volt, alsóbb emeletén a torony védőőrsége, felsőbb emeletén a várúr és családja lakott. A lakótornyok csakhamar kápolnával és további épü-

na) jelentkezik: gazdag boltzatok, mérműves ablakok stb. A reneszánsz ~ak — amelyek legtöbbször a középkoriak továbbfejlesztései — már oldottabb tömegűek loggiákkal, erkélyekkel, díszkutatokkal, gazdagon faragott kapu- és ablakkeretekkel. A falak gyakran sgraffito díszítésűek. A barokkban hangsúlyos, ünnepélyes lépcsőkkel bővítették a ~at; a reprezentációs helyiségek az első emeletre kerültek nagy nyílásokkal. Jellemző a szimmetriára való törekvés. — A ~ak nagy része a századok folyamán az ellenséges támadások és az idő pusztításai következtében tönkrement, lakatlaná vált. — A tárgykorre vonatkozó fontosabb cikkeket → *ágyúállás, ágyúlőrés, akropolisz, bástya, citadella, hidtorony, kazamata, 1., kerek bástya, koronaszánc, kurgán, külsőtornyos vár, lőrés, oldalazó torony, öllős védőmű, oppidum, opus* ... címszó alatt.

varangyos béka: a keresztény ikonográfiában a hét főbűn közül a Fősvénység ~n ül.

vargueño [várhuenyó] <sp.>, *calatrava szekrény*: spanyol → *kabinetszekrény*.

Vargueño

Legismertebb a fekete fából készült, vörös posztó v. bársony alátétes, áttört művű aranyozott vasveretekkel díszített típus. Gótikus, reneszánsz és mór elemek keverednek benne. Alap-

talantul Vargas spanyol községgel hozták kapcsolatba.

variáns: → *másolat, változat*.

Vármúzeum, Budapest: Mint a Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztálya a budai volt városháza, később előjáróság részben középkori, 1710-ben egységesen kialakított épületében nyert elhelyezést annak 1952-ben történt helyreállítása után. A gyűjteményanyag első kömölekei 1895-ben kerültek a Fővárosi Múzeum birtokába. Alapja a Halászbástya északi tornyában 1932-ben létesített → *lapidárium*. Az utóbbi évek során jelentősen gazdagodott állománya kb. 16 000 tárgyat és művészi emléket számlál. Kötőanyag anyaga nagyrészt Mo. legkiválóbb és több építési periódusban iskolát teremtő építményéből, a budai volt királyi palotából származik. Jelentős egyedülálló gazdagságú régikályhacsempe-gyűjteménye is. Nevezetesek a fazekasság emlékei, továbbá az üvegtárgyak, bronz- és egyéb eszközök. A műtárgyak mellett a múzeum segédgyűjteményének anyaga Budapest művészetének és történetének kutatását szolgálja.

varoslódi keménycserep: az 1845-ben létesült üzem termékei; használati edények. Nevezetesek a szép cserépkályhák is.

MAYER
VÁROSLÓD

varrott csipke, **VÁROSLÓD**
punto in aria <ol.>, *Városlódi keménycserepjegyek*
point á l'aiguille

[puő tálégüijj] <fr.>: pergamen alapra rajzolt minta szerint apró huroköltésekkel, kézzel varrott csipke. A külön készült egyes motívumokat pálcikás v. hálós alap foglalja egységbe. Nevezetes fajtái a → *velencei csipke* és a francia varrott csipkék (→ *point de France*, → *alençoni csipke*, → *argentinai csipke*).

Varuna: a védai (brahmanista) mitológiában a vizek ura; a *Makara* nevű, félig delfin, félig elefánt formájú víziszörnyön ül.

vasárnapi festők: → *naiv művészet*, 2.
vas diatretum <gör.—lat. 'áttört'>: különleges és nagyon vesződséges módon készült római kori üvegedény. A vastag üvegfalból kiköszörült, az

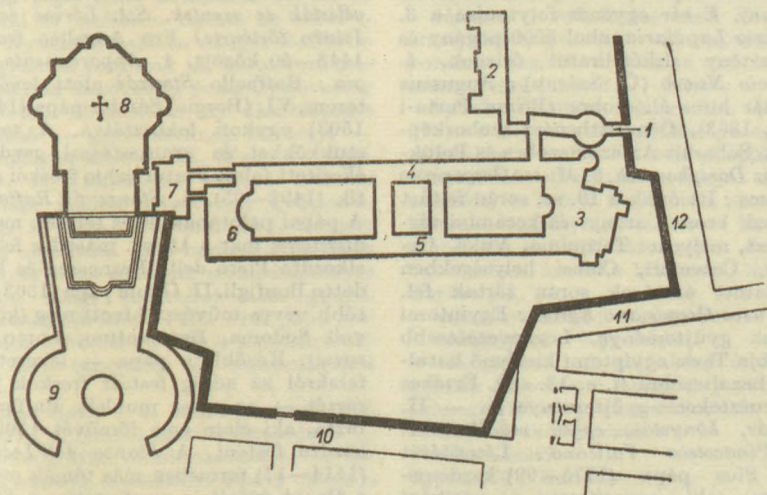
alappal csak egyes pontokon érintkező áttört díszítmény hálószerűen fogja körül az edény belső részét.

vaskor: Egyiptomban és Mezopotámiában az i. e. 2. évezred közepén, a Földközi-tenger egyes országaiban az i. e. 12. sz.-ban, Európa többi részén kb. i. e. 900-ban kezdődött. Európában két jellegzetes kultúráját ismerjük: a korai vaskor v. → *hallstatti kultúra* i. e. 900-tól i. e. 400-ig, a késői vaskor v. *La Tène-kultúra* i. e. 500-tól kb. időszámításunk kezdetéig tartott.

vasművesség: a vas művészi igényű feldolgozása. Legelterjedtebb technikája a *kovácsolás*. Ókori termékeiről majdnem semmit sem tudunk. A korai középkor ilyen alkotásairól (főként ajtóveretek) a miniatúrák adnak hírt. A 12–13. sz. óta bútorvasalások, világítóeszközök és kisebb méretű rácszatok jelentek meg. A reneszánsz idején ógékerek, lépcsőrácsok stb. készültek ezzel a technikával. A → *franciakert* v. a → *cour d'honneur* lezárásához a legnagyobb tervezők által készített díszkerítések, rácsok és díszkapuk széleskörű alkalmazá-

sát a barokk építészet vezette be. (→ még *szentélyrács*). A ~ másik technikai eljárása az *öntés*. Így készültek a reneszánsz vaskályhák jelenetes oldal-lapjai, valamint a klasszicizmus korának lépcsőkorlátjai és öntöttvas figurái. A 19. sz. óta az öntés egyre inkább kiszorította a kovácsolást.

Vatikáni Múzeumok, Musei Vaticani e Gallerie Pontificie [muzei vatikáni e gallerie pontificie], Róma (Vatikánváros): alapjait II. Gyula pápa rakta le (1503–1513). Három csoportra oszlik: I. az ún. régi v. múzeumi csoport. Ebbe tartoznak a szobrászati gyűjtemények, vagyis a *Museo Pio-Clementino* és a *Museo Chiaramonti*, továbbá az etruszk, asszír és egyiptomi gyűjtemények (Museo Gregoriano Etrusco, Scala dei Rilievi Assiri, Museo Gregoriano Egizio); — II. az ún. modern csoport, amelybe a kép-gyűjtemény (Pinacoteca Vaticana), a könyvtár (Museo Profano della Biblioteca, Sala di Esposizione della Biblioteca), a Museo Sacro, a Sala delle Nozze Aldobrandine, az *Appartamento Borgia*, a Galleria degli Arazzi, a Galleria delle Carte Geografiche, a *Stanze di Raffaello*, a *Loggia di Raffaello* és a *Cappella*

A vatikáni múzeumok helyszínrajza

1 bejárat, 2 Pinacoteca Vaticana (képtár), 3 múzeumok, 4 Museo Pio-Clementino és az egyiptomi gyűjtemények, 5 Museo Chiaramonti, a könyvtár és lapidárium, 6 stanzák, 7 Sixtus-kápolna, 8 Szt. Péter templom, 9 Szt. Péter tér, 10 Via di Porta Angelica, 11 Via Leone IV., 12 Viale Vaticano

Sistina sorolható; III. a műgyűjtemény-rendszert a *Musei del Laterano* tárai egészítik ki. — Az egyes csoportok részletesebb leírása: I. *Musei de Sculptura* (szoborgyűjtemények): 1. A *Museo Pio-Clementino* eredeti görög (főleg hellenisztikus) szobrokat, az antik Róma szobrászati emlékeit és görög művészek alkotásainak római kori másolatait őrzi. Világviszonylatban is igen gazdag műgyűjtemény. Nagy értékei közül megemlíthetők: Athénodórosz, Agészandrosz és Polidórosz híres *Laokoón-csoportja*, az *Alvó Ariadne*, a *Belvederei Torzó* (Apollóniosz műve). Görög szobrok római másolatai között található Praxitelész: *Apollón szauroktonosz*, *Knidoszi Aphrodité*, *Hermész*; Leokharész: *Belvederei Apolló* szobra. Az eredeti római szoborművek közül a legjelentősebb az *Ara Pacis* (békeoltár) töredéke. Híresek az itt őrzött mozaik padlóburkolatok is és az ókeresztény szarkofágok (4. sz.). 2. *Galleria (Museo) Chiaramonti*: A *Museo Pio-Clementinóhoz* csatlakozik; Bramante híres hosszú folyosóját Canova tervei alapján rendezték be. Eredeti görög szobrokat és római kori másolatokat őriz, valamint számos római szobormellképet (*Pénélopé*, *Ulissész* stb. szobra). E tár egyenes folytatása a 3. *Galleria Lapidaria*, ahol 5000 pogány és keresztény sírköfeliratot őriznek. 4. *Braccio Nuovo* (Új Szárny): Augustus császár híres állószobra (Prima Porta-i lelet, 1863), Démoszthenész szoborképmása, Sebesült Amazon szobra és Polükleitosz *Doriphorosza*. 5. *Museo Gregoriano Etrusco*: Itt őrzik a 19. sz. során feltárt etruszk bronz-, arany- és kerámiai tárgyakat, melyeket Tarquinia, Vulci, Orvieto, Cerveteri, Chiusi helységekben folytatott ásások során tártak fel. 6. *Museo Gregoriano Egizio*: Egyiptomi leletek gyűjteménye. Legnevezetesebb darabja Tewe egyiptomi királynő hatalmas bazaltszobra (i. e. 13. sz.). Értékes papirusztekercs-gyűjteménye is. — II. *Képtár, könyvtár, egyéb műalkotások*. 1. *Pinacoteca Vaticana*: Létesítését VI. Pius pápa (1775–99) kezdeményezte, aki egyesítette a vatikáni múzeumokból s a könyvtárból kikerült képanyagot. Mostani épülete Luca Beltrami tervei szerint 1932-ben készült.

Kimagasló alkotások: az ún. Stefaneschi-triptychon, Giotto és tanítványai műve, Fra Angelico, Gentile da Fabriano, Benozzo Gozzoli, Lippi művei, továbbá Melozzo da Forlì freskói, Bellini, Cossa, G. Romano, Perugino és más umbriai festők képei, valamint Raffaello *Apostol-sorozat* c. falkárpitjai. Világhírű Raffaello *Foligno-i Madonnája* (1511), Leonardo *Szt. Jeromosa*, Tiziano, Veronese, Fra Bartolomeo, Andrea del Sarto, Barocci, Caravaggio, Guercino, Guido Reni, Domenichino művei, Murillo (*Szt. Katalin eljegyzése*), Maratta, Ribera, Crespi alkotásai. A flamand festők műveit a XV. teremben különféle arcképek egészítik ki (Moroni in *Nemesember*, Lawrance: IV. György, Maratta: IX. Kelemen stb.). 2. *Museo Sacro*: XIV. Benedek pápa alapította 1756-ban. A római katakombákban talált keresztény régiségeket foglalja magában (olajmészesek, értékes aranybetétes üvegedények, az ún. *fondo d'orok*, gemmák, elefántcsonttárgyak stb.). Nevezetes az ún. *Sala delle Nozze Aldobrandine*, amely az ókori világ egyik legszebb s legjobban konzervált freskója. 3. *Cappella di Niccolò V.*: V. Miklós pápa kápolnája, Raffaello *Stanzái* mellett. Freskóit (*Evangélisták és szentek*, *Szt. Lőrinc és Szt. István története*) Fra Angelico festette 1448–50 között. 4. *Appartamento Borgia*: Raffaello *Stanzái* alatt levő hat terem, VI. (Borgia) Sándor pápa (1492–1503) egykori lakosztálya. A terem stukkókkal és aranyozással gazdagon ékesített falait Pinturicchio freskói díszítik (1492–95). 5. *Stanza di Raffaello*: A pápai palotának híres termei, melyek díszítését már a 15. sz. második felében elkezdte Piero della Francesca és Benedetto Bonfigli. II. Gyula pápa (1503–13) több neves művészt hívott meg (köztük volt Sodoma, Bramantino, Lotto, Peruzzi). Később a pápa — leveretve a falakról az addig festett freskók javarésztét — az egész munkát Raffaellóra bízta, aki élete eme főművét 1509-ben kezdte festeni. A *Stanza dell'Incendio* (1514–17) termében más témák mellett a Borgo égését is megfestette, a *Stanza della Segnatura*-ban a *Disputa* c. világhírű freskón kívül a tudományokat és művészeteket ábrázolta. Ugyanitt van

az *Athéni iskola* is. A *Stanza d'Eliodoro*-ban a *Bolsena-i mise*, *Heliodorus kiűzése*, valamint *Szt. Péter kiszabadítása*: c. falképei láthatók. 6. *Cappella Siatina*: A Sixtus-kápolnát IV. Sixtus pápa (1471—84) építtette. Festészeti díszítését Mózes és Jézus életéből vett jelenetekkel a késői 15. sz. legjelesebb umbriai és toszkánai művészei festették: Perugino, Pinturicchio, Botticelli, Ghirlandaio, Cosimo Rosselli és Signorelli. A kápolna e nagy értékű freskói megmesse túlszárnyalják Michelangelo Buonarroti hatalmas művei: a mennyezet freskói és a kápolna zárófalanak hatalmas falképe, az *Utolsó Ítélet*. E festmények révén vált valóban világhírűvé a kápolna. Michelangelo II. Gyula pápa megrendelésére 1508 és 1512 között alkotta meg a középső mennyezetrészt elfoglaló és a teremtés történetét ábrázoló freskóit, melyeket a kápolna boltzatmezőin profétákból és szibillákból álló falképsorozat szegélyez. Az Utolsó Ítélet festését huszoneg évvel később, 1535-ben kezdte el, III. Pál pápa megbízásából, s művét 1541-ben fejezte be. 7. *Logge di Raffaello*. A S. Damaso udvart szegélyező zárt folyosók. II. Gyula pápa alatt Bramante kezdte el építeni és Raffaello fejezte be (1513—18). Nyugati részében, melyet Raffaello tanítványai festettek ki, kis méretű mezőkben az Ószövetség és az Újszövetség jeleneteit ábrázolták, új díszítőstílust teremtő — groteszkeknek nevezett — ékítmények között. III. *Musei del Laterano*. A Vatikánhoz tartozó lateráni bazilika mellett elhelyezett gyűjtemények. 1. *Museo Profano*. XVI. Gergely pápa alapította 1843-ban; Rómában és környékén az ásatások során napfényre került világi szobrokat stb. gyűjti. 2. *Museo Cristiano*. IX. Pius pápa alapította 1854-ben. Főleg a katakombákban lelt tárgyakat és szarkofágokat őrzi.

váza <lat.>: 1. kerámiai anyagból, üvegből v. fémből készült díszedény. — 2. Ikonográfiai vonatkozásban a ~, *kalása*, *kalasha* <szanskrit>, *ping* <kínai>, *byo* <japán>: az északi buddhizmusban az érző lények „üres” lelkét jelképezi, amely alkalmas az igazság befogadására, ahogy a váza befogadja a folyadékot.

Ezért a vágyak kincstárát is jelképezi. Az élet nektárját is jelenti. A buddhista ikonográfiában a 8 dicsőséges embléma egyike. Mint az életet és boldogságot adó ambróziát (amrita) tartalmazó edény → *Maitréja* és más → *bódhiszattvák* tántrikus jelképe.

vázafestészet: agyagedények festéssel történő díszítése. Már a történelem előtti korban is ismerték; magas művészi színvonalat ért el a görög művészetben. Korszakai: 1. → *geometrikus stílus* (kb. i. e. 9—8. sz., főleg Athénben, → *dipólus* stílus); 2. *orientalizáló stílus*, amely Keletről eredő növényi motívumokat, pl. lótuszvirágot, de fantasztikus állatokat is ábrázol; 3. a *korinthoszi stílus*-ban (i. e. 7. sz.) megkezdődik ezeknek az elemeknek görög szellemű átalakítása; 4. *fekelealakos stílus* (i. e. 6. sz.), amely csak sziluettképet adott; 5. *vörösalakos stílus* (kezdete i. e. 6. sz. utolsó negyede, virágkora 5. sz.), fekete alapon vörös alakokat ábrázol, amelyek belső fő vonalait feketével húzták meg.

vázás szőnyeg: vázából kinövő, folytatólagos stílizált virágmintával díszített, keskeny keretű, gyapjú csomózású, 16—17. sz.-i perzsa manufaktúraszőnyegek.

vázlat: a műalkotás első formája, amely az alapeszmét, a kompozíció fő vonásait rögzíti. A művész első benyomásait tartalmazza a ~könyv.

Vazul, *Basilius*, nagy Szt. (330—379): a négy keleti egyházatya egyike. Athénben tanult, 370-ben püspök lett Cesareában. Jelentős teológiai iratok szerzője, a keleti kolostorok szerzetesi életének szabályait ő fektette le, meg-alapította a baziliták rendjét. Püspöki ornátusban, kezében könyvvel, íróttal ábrázolják.

vecsernyepalást: → *pluviale*

védőfolyosó: → *gyilokjáró*

védőszentek: A különböző mesterségeknek az európai keresztény és világi ikonográfiában gyakran ábrázolt védőszentjei a következők:

ácsok: József

ágyúöntők: Borbála

asztalosok: József

bankárok (adószedők és pénzváltók):

Máté

bányászok: Borbála

betegápolók : istenes János
 borbélyok : Kozma és Damján
 cipészek : Krispinus és Krispinianus
 daigota : Ágota
 építésszek : Borbála, Tamás apostol
 fegyverkovácsok : Borbála
 festők : Lukács
 fogadóskok : myrai Miklós
 földművelők : Lénárd
 gyógyyszerészek : Kozma és Damján, Mihály arkangyal
 hajósok, tengerészek : Kelemen, Kristóf, myrai Miklós
 halászkok : Péter és András apostolok
 harangöntők : Borbála
 háziasszonyok : Márta
 jegyzők : Márk evangélista
 jogászok : Ivo
 katonák : Szt. György, Mihály arkangyal
 kertészek : Dorottya
 kőfaragók : Quattuor Coronati, Kelemen
 könyvkereskedők : istenes Szt. János
 kovácsok : Eligius
 lőészek : Sebestyén
 márványfaragók : Kelemen
 óráskok : Eligius
 orvosok : Kozma és Damján, Lukács, Rókus, Pantaleon
 ötvösök : Eligius
 pástörök : Joachim, Geneveva, Vendel
 pékek : myrai Miklós
 révészek : Kristóf
 színészek : Vid
 szobrászkok : Quattuor Coronati
 szolgálóleányok : Zita
 szülő nők : Anna
 táncosok : Vid
 tanítók : Kalazanci József
 teológusok : Szt. Ágoston, Aquinói Tamás
 tűzérök : Borbála
 ügyvédek : Ivo
 vadászok : Hubertus, Eustachius
 vincellérek : Orbán
 zenészek : Cecilia, egyházi zenészek : Nagy Gergely pápa.
védőtorny : a vár védelmének fokozását szolgáló torony (→ még *oldalozó torony*).
veduta <ol.> : → *látkép*
végtelen fonadék : a buddhista (lámaista) ikonográfiában a 8 dicsőséges embléma egyike. Az újjászületések végtelen folyamatának jelképe.
végtelen minta, örökrapport : ritmiku-

san kapcsolódó díszítményekből összetett, vég nélkül folytatható mintarajz.

vegyes falazat, opus mixtum <lat.> : nyers, faragott kőből és téglából álló falazat. A bizánci, mohamedán és barokk építészetben gyakori.

velencei csipke, point de Venise [puë dö vënisz] <fr.> : 16–17. sz.-i, Velencében készült varrott csipke. Reneszánsz fajtája a → *reticella csipke*, barokk a nagyvirágos stílusú lapos point plat de Venise [puë plá dö vënisz] és reliefes *point gros de Venise* [puë gro dö vënisz] csipke; az utóbbiból fejlődött ki a rosalino (→ *point de rose*).

velencei majolika : növényi keretben alakos v. csak indás díszű, 16–17. sz.-i majolikaedények gyűjtőneve. Előfordulnak címerrel v. más kisebb felületű rajzzal ékesített, egyszínű kék mázzal bevont darabok is.

Velencei porcelánjegyek

velencei porcelán : az 1720-ban alapított velencei — időrendben a harmadik európai — porcelán-manufaktúra készítményeinek gyűjtőneve. A 30 évi működés után megszünt üzemét 1765-ben újabb manufaktúra követte, amely színes festésű és dús aranyozású étkészleteket és díszedényeket gyártott.

velencei üveg : Velencében, ill. a 13. sz. óta a közeli muranói szigeten készült üveg. Előállítói a → *fúvott üveg* technikájának minden lehetőségét ismerték és művészién alkalmazták (→ *millefiori üveg, fonalas üveg, szárnyas pohár*). A 15. sz.-tól tükröket is készítettek. A művészeti virágkora a 16–17. sz., emlékei vékony falú, kecses alakú, kristálytisztá, színtelen és ragyogó színű edények és csillárok.

velour [velúr] <fr.> : → *bársony*
velum <lat. 'vitorla'> : 1. liturgikus ruhadarab; hosszú selyem- v. brokátkendő, amellyel a katolikus pap egyes ünnepélyes alkalmakkor az → *úrmutatót* v. a → *cibóriumot* tartja. — 2. → *kehelytakaró*. — 3. az áldoztató kehely (→ *cibórium*, 2.) selyem huzata. — 4. felső fényforrású termekben a világítási tompítására szolgáló, áttetsző szövetből készült mennyezet. — 5. a mai kiállítási gyakorlatban általában az álmennyezet neve.

Vendel, szt. (?—617): Mint a pásztorok védőszentjét bottal, kutyával, bárányal, szarvasmarhával, disznóval v. remeteként, tarisznyával, rózsafüzérrel ábrázolják, mellette korona hever.

Szt. Vendel

feldíszített fal helyettesítése céljából kezdték készítését a 15. sz.-ban.

veretékés pohár: 17. sz.-i ötvösségünkben gyakori aranyozott ezüst pohár v. → *talpas pohár*, poncolt alapon veretékesepppekhez hasonló elszórt díszítéssel.

veret: 1. a 18. sz.-i francia → *ébenisták* bútorművein dúsan alkalmazott, tűzben aranyozott bronzdíszítés, amely a bútorok eleit, sarkait, lábait, valamint a homloklap intarziadíszét keretezi; ehhez járulnak még a pompás kiképzésű fogantyúk és kulcs-pajzsok. — 2. fémből készült, plasztikus díszítő alkatrészek bútorokon, ritkábban oszlopokon (veretdíszes oszlop).

verizmus, verismo <ol.>: 1. a festészetben a valóság túlzott hangsúlyozása v. gyakran az iszonyatosnak részletezése.

— 2. a → *neobjektivizmus* — olasz eredetű — túlzó irányzata.

vermeil [vermej] <fr.>: 1. sötétvörös szín. — 2. aranyozott ezüst és a belőle készült ötvösmű, ill. asztali ezüst.

vernis Martin [verni márté] <fr.>: lakkművészeti eljárás, amelyet Robert Martin (1706—65) dolgozott ki a Távolságtól importált *oromandel*-lakktárgyak (→ *lakkművesség*) helyettesítésére. Párizsi műhelyében bútorokon, szelencéken stb. alkalmazta.

vernis mou [verni mu] <fr.>: rézkarc-készítési eljárás, → *lággyalap*.

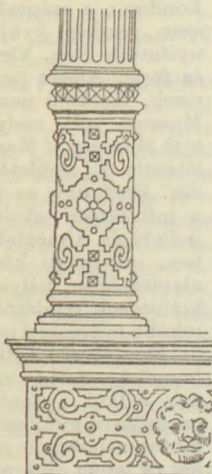
verniszázs <fr. tkp. 'firniszelés': eredetileg a képkiállítás megnyitása előtti nap, amikor a festők firnisszel bekenték képeiket. Ma a képkiállítás ünnepélyes megnyitása.

Veronika, Szt.: az 5—6. sz.-ig visszanyúló legenda szerint a kereszt terhe alatt roskadozó Jézusnak kendőjét nyújtotta, aki azzal a verejtéket letörölte és arcának képét rányomta a kendőre. Veronika alakjának és kendőjének ábrázolása gyakori a képző- és az iparművészetben, főleg a gótikus oltárképeken.

verso <lat. 'hátlap':>: 1. könyvekben, kéziratos kötetekben a lap hátsó oldala, vagyis a páros lapszámmal ellátott oldal. — 2. érem hátlapja. — Ellentéte a → *recto*.

vertanúk: A keresztény ikonográfiában általában pálmágot tartanak a kezükben. Rendszerint az életükből ismert fontos eseményeket idéző jelekkel, v. haláluk jelképeivel ábrázolják őket, pl. *István*t diakónusi öltözetben, mellette kövekkel; *György*öt harci öltözékben, amint kópjájával sárkányt szúr át lovon v. gyalogosan, *Demeter* kezében keresztet, kópját stb. tart.

vert csipke, klöpli, Klöppelspitze [klöplspice] <ném.>, *point aux fuseaux* [pué to füzó] <fr.>, *punto a fuselli* <ol.>: a → *varrott csipke* mellett a művészi csipke másik válfaja. Készítési módja a fonással és szövással rokon művelet. Eszközei a henger alakú verőpárna és a verőpálcák (orsók), amelyekre a fonalat felsodorják. A tengely körül forgatható párnára övszerűen körbehelyezik a csipke pergamenre rajzolt mintáját. Az előállításához szükséges számú verőpálcák fonalainak minta

Veretdíszes oszlopszék és oszlop

szerinti keresztjezeit gombostűkkel rögzítik. Fejteni, javítani nem lehet, az esetleges hibákból így újabb készítési fogások, ötletek születnek. A ~ jelentős művészetté Németalföldön fejlődött. A 17—18. sz.-ban *Brüsszel, Malines* [málin], *Valenciennes* [válaszien] vert csipkés voltak a leghíresebbek. A felvidéki bányavárosokban a 16. sz. második felében már ismerték a csipkeverést.

vertikalizmus : függőleges vonalak túlsúlya az építészetben. Az északi csúcs-íves architektúrát jellemzi (→ *perpendicular style*, 1380—1560).

vert mű : → *trébeléssel*, azaz domborítással készült ötvöstárgy, fémtárgy.

vertugadin [vertügádé] <fr.> : → *abronccszoknya*

Vertumnus és Pomona : a római mitológiában isten és istennő, a gyümölcsös kertek pártfogói. Vertumnus különféle alakokat vett fel, így pl. egy ízben Pomonának öregasszony képében jelent meg (Paris Bordone, Párizs, Louvre).

vésés, gravírozás [lat.—fr.—ból] : rajzok v. írás bemélyítése fém-, kő-, üveg- v. gyöngyházlapokba.

vésott aljú zománc : → *ezüstzománc*

vestibulum <lat.> : a római ház előtere. Általában előcsarnok, előudvar, előszoba. Ma inkább *vestibule* <fr.>, *vesztibül* a neve.

vetett árnyék, sbattimento <ol.> : a testek által a földre v. a környező testekre ~ot először a 15. sz. északi mesterei ábrázolták (Jan van Eyck, 1386—1441; *Flémalle-i mester*, 15. sz.; K. Witz, 1400—44).

vetülékfonal : az a fonal, amelyet a szövésnél az előírt rendszer szerint derékszőgben átbujtatnak a láncfonalakon. A két fonalrendszer összekapcsolásának módja alkotja a különféle kötéseket.

Vexierglas [veksziérgláz] <ném.> : → *tréfás palack*

viaszelvesztéses bronzöntés, fonte a cire perdue [föt á szír perdüé] <fr.> : bronzöntési eljárás, amelynél a viaszréteggel bevont modell köré agyagköpenyt készítenek, majd a minta hevítésével a viaszt kiolvasztják, és helyébe öntik a megolvasztott bronzot.

viaszfestés, enkauszтика <gör.> : antik festői eljárás, a viasszal megkötött fes-

téket forrón v. forró → *spatulával* vitték rá a kő-, elefántcsont- v. faalapra. Az eljárás az i. e. 6. sz.-tól volt szokásos. Az antik ~ ismert példái az egyiptomi múmiakepek.

viaszplasztika, viaszszobrászat, ceroplastika <lat.—gör.—ból> : szobrok, domborművek stb. készítése megfelelően előkészített és festett viaszból, ill. az így készült művek. Az ókori Rómában az ősök képmásait, a középkorban a fogadalmi szobrokat készítették viaszból. A reneszánsz és barokk korból kiváló kisplasztikai emlékek maradtak. Újabbban halotti maszok és tudományos célú tárgyak készítésére használják.

viaticum szelence <lat. 'úti' szóból> : → *ostyatarató szelence*

Victoria <lat.>, *Niké* <gör.> : a görög-római mitológiában a győzelem istennője. Szárnyakkal, palmaággal és koszorúval ábrázolták (Szamothrakei Niké, Párizs). Zeusz (Jupiter) és → *Athéné* (Minerva) néhány ábrázolásukon a tenyerükön hordják. Athénben szárny nélkül ábrázolták, jelezvén, hogy a győzelem nem tud elrepülni Athénből.

Victoria and Albert Museum (V & A), London : a szépművészet és iparművészet gazdag gyűjteménye ; 1857-ben nyitották meg. Victoria angol királynő és férje, Albert herceg nevét 1899 óta viseli. Korábbi neve South Kensington Museum volt, mely az 1852-ben alapított Museum of Manufactures anyagából létesült. Új épületében 1909 óta működik. Eredetileg az volt a feladata, hogy a művészeti nevelést irányítsa, közreműködjék a megfelelő tanterők képzésében, művészeti könyvtárak és iskolák alapításában, pályadíjak kitűzésében és kiállítások rendezésében. Később egyre inkább művészeti múzeumá alakult át. Szakosztályai : építészeti és szobrászati (angol nemzeti és külföldi anyag, modernek nélkül) ; jelentős olasz görögus és reneszánsz gyűjtemény, középkori elefántcsontfaragvány-anyaga, bronzai, kínai és japán szobrai ; keramikái (a legrégibb kortól a 19. sz. közepéig) ; európai és keleti porcelánok és üvegek ; olasz majolika-gyűjteménye világviszonylatban az elsők közé sorolható ; teljes angol porcelángyűjtemény ; metszet, illusztráció, rajz (több mint fél-

millió darab); művészeti könyvtár (250 000 kötet); fémmunkák (Európa, India kivételével Ázsia; görög és római ékszerek, kínai bronzok, középkori és reneszánsz ékszerek stb.); képtár (brit akvarellek, miniatúrák, valamint olajfestmények, Raffaello 7 nagy gobelin-kartonja stb.); textil (az összes népek, idők és országok textiliáinak gyűjteménye, köztük a híres Ardebil-szőnyeg és más 16. sz.-i perzsa szőnyegek); famunkák osztálya és indiai osztály. Több külső múzeumi állomása van. A második világháború után valamennyi tárát alapvetően átrendezte. Nevezetesen hangversenyei. A múzeum anyaga 145 teremben nyert elhelyezést. A galériák (The Museum Galleries) az átrendezés után két nagy, egyenlően fontos csoportra oszlanak: 1. The Primary Collections (elsődleges, fő gyűjtemények) az összes képzőművészetek remekeit mutatják be stílus, kor és nemzetiség szerint. 2. Study Collections (ún. tanulmányi gyűjtemények) a múzeum fennmaradó anyagát tartalmazzák.

Vid, Szt., Vitus: a → *segítőszentek* egyike. Attribútumai: üst, oroszlán, kakas, sas, amely menekülés közben kenyérral táplálta, lámpa, mivel — a legenda szerint — látomásában 12 lámpa jelent meg előtte.

Vietnam művészete: Építészetének legrégebb emlékei az i. e. 2—1. sz.-ból származnak. Az i. sz. 2—3. sz.-tól fejlett volt a tégláépítészet. Legszebb emlékei a miszoni Bo-Khat-Re-Szoa pagoda (7. sz.) és a Dong-Dugong pagoda (9—10. sz.). Szobrászatának jellegzetessége a dekorativitás és az erős plaszticitás. A 13. sz.-tól kezdve túlsúlyban van a faépítészet: Fat-Tik pagoda (15—18. sz.), Dien-Bo pagoda, a Csung nővérek pagodája Hanoi-ban. A jelenkori művészetben a hagyományos selyem- és lakkfestészetet kívül elterjedően van az olajfestészet, a szobrászat és a grafika.

vioux saxe [vió száksz] <fr. 'ószász': régi → *meissen-i porcelán*.

vioux sèvres [vió szévr] <fr. >: régi → *sèvres-i porcelán*.

vignetta, vignette [vinyet] <fr. 'szőlő-inda': eredetileg szőlőindaszerű díszítmény későközépkori kéziratok v. miniatúrák szélén. Később a nyomtatott olda-

lak ornamentális dísz, végül ornamentális díszítmény fejezetek elején és végén.

viking művészet: Skandinávia művészetét a 8—9. sz.-ban az állatalakos ornamentika túlsúlya jellemezte még akkor is, amikor Közép-Európában és Angliában már a keresztény művészet alakult ki. A *korai Oseberg-stílus* (800—850) vezet át a tulajdonképpeni ~hez, amelyben a 6—8. sz.-i germán állat-ornamentika elvontságát a természetű ábrázoláshoz való közeledés kezdi felváltani. A *kései Oseberg-griffstílus* (850—900) jellemzője, hogy gyakran ábrázol karmaikkal a dísz tárgyak szélébe kapaszkodó, majomszerű, hosszú farkú, fantasztikus állatokat. A *korai Jellinge-stílusban* (900—980) az állatalakot gyakran szalagszerűen elnyújtják. A *kései jellinge-stílus* (980—1100) erős angol-szász hatás alatt fejlődött. Jellegzetes motívuma egy stilizált ragadozó állat, félhold alakú karmokkal és hatalmas sörénnyel. — A kereszténység felvételével (1100 körül) eltűnt az állatorna-mentika és elsovadt a ~.

viktoriánus stílus, Queen Victoria-style [kuin viktárie stáj] <ang. >: Viktória angol királynő uralkodása (1837—1901) idejének angol képzőművészeti irányzata. Megfelel a franciaó.-i második császárság stílusának. Jellemzi az antikhoz való visszatérés.

villa <lat. >: a rómaiaknál a városon kívül fekvő v. vidéki kerttel övezett nyári lak. A reneszánsz idején palotaszzerű épületét szobrokkal, mesterséges vízjátékokkal stb. díszített → *mértani kert* övezi, ez a 17—18. sz.-i németalföldi és francia → *kastélyok* prototípusa. A modern építészetben általában a városok széléin épült, szabadon álló egy- v. többlakos kertes ház, vidéki nyaraló.

villám, villámcsomó: 1. → *Zeusz* egyik attribútuma. — 2. a védai brahmanista ikonográfiában → *Indra* isten fegyvere. — 3. a keresztény ikonográfiában Szt. Donát jelképe.

villanovai művészet: őskori művészet a bronzkor vége és a vaskor eleje közötti időben (kb. i. e. 900—400), amelyet a Bologna közelében fekvő Villanova őskori temetőjéről neveztek el. Jellemzői a bevészt geometrikus ornamentikájú

hamvvedrek, valamint a kígyó- és madárfejekkel díszített bronzeszközök.

vimperga, *Wimperg* (ném.): gótikus ajtók, ablakok feletti meredek, háromszögű díszítőoromzat. Az orommezőt áttört v. → *vakermű* borítja, két részsűjét → *küszölevek*, csúcsát → *keresztrózsza* díszíti. Kétoldalt gyakran → *fiatorony* szegélyezi.

vina: lant v. mandolin; buddhista jelkép; → *Szaraszvati* istennő sok ábrázolásán a kezében ~ tart.

vincennes-i porcelán [vészni...]: a sèvres-i porcelán elődje. A Párizs külvárosában, Vincennes-ben 1740-ben alapított manufaktúra készítményeinek gyűjtőneve. 1745-től művészi → *lágyporcelánokat* készítettek, amelyeknek formája, festése és aranyozása tökéletes. Az 1753-tól királyi manufaktúrává tett üzemet 1756-ban Sèvres-be helyezték át.

virág: 1. → *Flora* római istennőt kezében ~okkal ábrázolják. — 2. → *Maitréja* jelképe fehér ~ sárga porzóval. — 3. Szt. Dorottya attribútuma a keresztény ikonográfiában (→ *még gyümölcs*). — 4. reneszánsz festményeken a ~ok *Flora*, *Zephir*, a hajnal, az ifjúság, az erény és a szaglás jelképeként szerepelnek (Botticelli: *A tavasz* c. képén).

virágfűzér: 1. → *fűzérdísz*. — 2. → *Krisna* istent nyakában ~rel szokták ábrázolni.

virágkoszorú: → *Héra* görög istennő attribútuma.

Vir dolorum (lat.): a Szenvedő Krisztus a kínszenvedés eszközeivel (*passiójelvények*) ábrázolva.

viridarium (lat.): 1. az ókori római ház közepén levő pázsitos tér. — 2. a középkorban szórakozókert.

Vimperga

Virudhaka (szanskrit), *Zocholen* [zocsóten] (jap.): a buddhista mitológiában a → *négy világtáj őreinek* egyike, Dél uralkodója, a Kumbhanvák (démonok) ura. Kék v. zöld színű ábrázolásain kristálysziklákon ül, jobbán kard, balja csipőjéhez támaszkodva, mellette elefánt fejének lenyúzott bőre, vörös ruhája felett páncél, fején korona.

Virupaksa, *Virupaksha* (szanskrit), *Komokuten* (japán): a buddhista mitológiában a → *négy világtáj őreinek* egyike, Nyugat uralkodója, a Nagák (sárkánykígyók) ura. Ábrázolásain ezüst sziklákon ül, ruhája felett páncél van, fején korona, mellette csaitja (pagoda), gyöngy és kígyó.

Visnu (szanskrit 'az áthatoló'): a brahmanista (hindu) mitológiában a három főisten (→ *Trimurti*) egyike; az élet folyamatosságát fenntartó isten. Rendszerint szép ifjú alakjában ábrázolják, négy kézzel, háromban jelképeivel, a buzogánnyal, lótuszvirággal és a Napot szimbolizáló harci koronggal, míg a negyediket védelmező, áldó mozdulatban emeli fel. Királyi dísz-sisakot visel, mellén a titokzatos *Kaustubha*-ékszerrel. Állva, v. a „világtenger” színén a végtelenséget jelképező *Ananta* kígyó összecsavarodott testén pihenve ábrázolják. Hordozója a *Garuda* nevű, madarcsőrs arcú, szárnyas, egyébként emberformájú lény. — Felesége → *Laksmi* istennő. — A hitrege szerint ~ minden „világkorszakban” alászáll és testet ölt, hogy a gonosz erőket megfékezze. A hitrege tíz ilyen *avatár*áról tud. Ezek közül a hetedikben mint *Rámacsandra* ('ragyogó Ráma') testesül meg; a hozzá fűződő legenda szolgáltatta az ó-indiai *Rámájána*-eposz magvát. A nyolcadikban mint → *Krisna* ölt testet. Kilenvedikszert mint → *Buddha* testesül meg, mégpedig a brahmanista beállítást szerint azért, hogy félrevezető tanaival összezavarja a gyöngö hitieket fejét. Tizedszer mint *Kalki* testesül meg, hogy ítéljen és véget vessen a *mostani* világnak. Kalkit koronásan, kezében karddal, fehér paripán ülve ábrázolják.

visvavadzsra, *vishvavajra* (szanskrit): kettős vadzsra, vagyis két vadzsraszimbólum keresztbe fektetve; buddhista jelkép.

Vitéz-féle könyvkötések: Vitéz János (1408—72) váradi püspöki, ill. esztergomi érseki könyvtára számára készült, fonadékos díszű, olasz reneszánsz könyvkötések.

vitrail [vitráj], **vitraux** [vitró] <fr.>: → **üvegfestészet**

vitrin <fr.>: kényes, törékeny tárgyak elhelyezésére szolgáló üvegfalú szekrény. A 18. sz. első felében jött divatba; alakja a kor stílusformáit követi. A biedermeier kortól a polgárság kedvelt díszbútora.

Vitus, Szt.: → **Vid**

vízfestés, akvarell, aquarell, aquarell: vízfestékkel történő festés, amelyen az alap átlátszik, sőt eredeti színe a festés nélkül hagyott részeken a fényeket jelzi. — Az i. e. 2. évezredből származó egyiptomi halotti könyvek akvarellek. A technikát a 15. sz.-ban gyakran alkalmazták az egyleveles nyomtatványok színezésére. Önálló műfajként A. Dürer (1471—1528) tájképein lép fel, de valóban önálló technikává az angolok fejlesztették a 18. sz.-ban.

vízjel: írás, rajz v. más jel, amely a világosság felé fordított papíron láthatóvá válik. A papírgyár cégjelét mutatja, vagy pedig (pl. papírpénzek) a hamisítás megakadályozását szolgálja. Nagy jelentősége van a grafikai eredetének és korának megállapításánál.

vízköpő, gargouille [gárgujj] <fr.>, **Wasserspeier** [vasszerspájer] <ném.>:

Vízköpő

cső v. csatorna a tetőről lecsurgó csapadéknak a faltól való távoltartására. A görög építészetben oroslánfejű díszítésű. Legjelentősebbek a gótikus építészettől kőből faragott, szájukat kitévő fantasztikus állat v. ember alakú ~i.

vízorr: a koronázó v. → **főpárkányok** legjobban előregró, felül rendszerint

ferde lemeteszésű, orrszerű tagja. Megakadályozza, hogy a víz közvetlenül a falra csurogjon.

vízöntő edény: → **aquamanile**

vízszintes ív: ék alakú kövekből álló szemöldökkő,

vízvető párkány: → **vízorral** ellátott párkány a víznek a faltól való távoltartására.

volán, volant <fr.>: női ruhát díszítő csipke- v. szövETFodor.

voluta <lat.>: **1.** az ión oszlop fő esigonalas része. — **2.** esigás vonalú díszítmény v. idom főként a barokk építészetben.

vomitórium <lat.>: az antik római → **amfiteátrum**ban, → **circus**ban stb. a tömegek eltávolítására szolgáló kijárat.

vonalátvétel, lineáris perspektíva: a térbeli ábrázolás egyik eszköze; azon az optikai törvényen alapul, hogy azonos nagyságú tárgyak a szemtől való távolságuk szerint nagyobbak v. kisebbnek látszanak. Kiegészítője a → **levegőtávlat** és a → **színtávlat**.

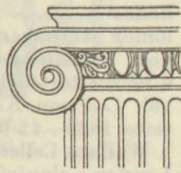
vonóvas, agrafe [ágráf] <fr.>: vízszintes irányú vasszalag, amelyet húzóerőnek kitett szerkezetben alkalmaznak. Árkádok és boltozatok alatt a ~ak megakadályozzák a pillérek és a fal egymástól való eltávolodását. A középkor és a reneszánsz francia építőmesterei alkalmazását ki tudták kerülni. Itáliában a ~ak gyakran elrontják a templombelső perspektivikus hatását.

Vorsatz [försácc] <ném.>: → **előzék** a könyv táblájának belső oldalán.

voyeuse [vuájöz] <fr.>: 17. sz.-i francia ülőbútor társas- v. kártyajátékot nézők részére. Különleges támlásszék, amelyen az alacsony támla felé fordulva lovagló helyzetben ülnek, a kezeket a párnázott támlaperemre támasztva.

vörös kréta, Rötel <ném.>: barnásbörvörös színű rajzolókréta, amelyet vörös vasokkerből készítenek.

Vulcanus <lat.>: → **Héphaisztosz**

Ión oszlop fővoluta-tagja

W

Walhalla : 1. a germán mitológiában a harcban elesett hősök túlvilági tartózkodási helye. — 2. az ókori görög templomok stílusában épített hatalmas csarnok a bajoro-i Regensburg mellett a német történelem nagyjainak szobraival. Leo von Klenze (1784—1864) építette 1830—42-ben.

Wallace Collection [uelész kaleksøn], London : alapjait a 16. sz. közepén vette meg E. Seymour. Több évszázados gyűjtés után 1894-ben a család az egész gyűjteményt az angol államnak hagyományozta. Leggazdagabb része a 18. sz.-i francia festőiskola (Watteau : *Zenelecke*, Lancret : *A szép görög nő*, Pater : *Le Moine*, Oudry, Nattier, Boucher : *Pompadour marquise*, *Venus és Vulcan*, *Cupido* stb., Fragonard, Greuze) alkotásai. Az olasz képek száma kisebb, értékük azonban kimagasló (Cima da Conegliano : *Alexandriai Szt. Katalin*, Luini : *Madonna*, Sarto : *Szűz Mária a gyermek Jézussal*, Tiziano : *Perseus és Androméda*, Bronzino *Eleonora da Toledo*, Guardi : *Dogana*, *Rialto* stb.). A spanyolokat a gyűjteményben Velázquez (*Don Baltazar Carlos* és két arckép), Murillo (*Angyali üdvözet*), a flamandokat Rubens (*Krisztus a kereszten*, *Szent család*, *A királyok imádása*, *Tájkép szivárvánnyal*), továbbá Van Dyck, Jordaens, Brouwer és Teniers képviseli. Gazdag hollandi művekben is : Rembrandt 11 (köztük *Titus*, *Cornelius Centurio*, *Irgalmas samaritanus*, két önarckép stb.), valamint Hals (*Nevető lovag*), de Hooch, Hobbema és Ruysdael több neves alkotása. A gyűjteményt Terborch (*Levelet olvasó hölgy*), Metsu (*Öreg nő*), Potter, Cuyp, Ostade, az angolok közül Reynolds, Gainsborough, Lawrance és Turner stb. művei

egészítik ki. A 19. sz.-i franciákat Delacroix, Prudhon, Diaz, Corot és számos más neves festő képviseli. Értékes iparművészeti, valamint fegyver- és miniatúra-gyűjteménye is van.

Wallraf-Richartz Museum, Köln (NSZK) : alapították 1823-ban. Jelenlegi épülete 1855—61-ben készült. A régi kölni iskola európai nevezetességű gyűjteménye. Van metszettára és modern képgyűjteménye is. Itt található *Munkácsy* : *A falu hőse* c. képe.

Walters Art Gallery, The [dø uältež át geleri], Baltimore (USA) : archeológiai és művészeti múzeum, a legrégebb időktől (Mezopotámia, Egyiptom, Görög-o., Róma stb.) a 19. sz.-ig mutatja be az emberi művelődés útjait. Művészeti tárai : képtár (a Karoling-kortól Manet-ig), szobor-, üveg-, kerámia- és ékszer-gyűjteménye. Legnevezetesebb műtárgyai : Polükleitosz és Praxitelész egyegy szobrának római kori változata ; olasz és németalföldi mesterek : Daddi : *Madonna*, N. di Segne : *Szt. Luca*, Bicci di Lorenzo : *Angyali üdvözet*, Lippi, Veronese, H. van der Goes, ifjabb P. Brueghel és Jordaens festményei, továbbá 18—19. sz.-i francia szobrászok és festők (Houdon, Delacroix, Géricault, Ingres, Corot, Daumier, Monet, Manet stb.) művei.

wan <kínai> : a → *szvasztika* kínai neve ; szerencsejel (wan = 10.000).

Wandteppich <ném.> : → *falkárpit*

Warburg-Intézet : A. Warburg által 1902-ben Hamburgban alapított művészettörténeti kutatóintézet. 1933-tól Londonban működik : Az → *ikonológiai* kutatás és a szellemtörténeti irány centruma. Kiadványai a *Studien der Bibliothek Warburg* és *Vorträge der Bibliothek Warburg*. Fő képviselője E. Panofsky.

Watteau-ránc [vattó...] <fr.>: régence-kori (→ *régence-stílus*) női ruhákra a hát közepéről aláomló, két oldalról szimmetrikusan befelé hajtott szép esű ránc. A Watteau (1684—1721) francia festőről nevezték el.

Wawel: Krakó (Kraków) déli részén, a Wawel hegyen épült királyi kastély (14. sz.) és gótikus székesegyház (a lengyel királyok temetkezőhelye) együttes elnevezése.

wedding chest [ueding cseszt] <ang.>: → *kelengyeláda*

Wedgwood-edények [uedzsuúd...]: Josiah Wedgwood angol keramikus (1730—95) által alapított műhelyben,

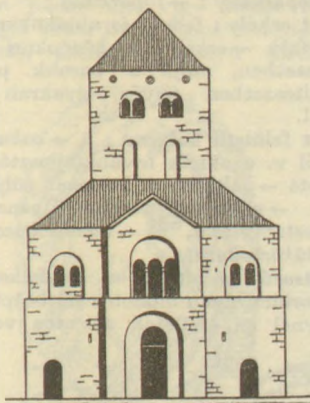
az ugyancsak általa feltalált → *keménycserépből* készült edények gyűjtőneve. Két csoportja: a → *Jasper Ware* (színes alapon fehér reliefek) és a sárgás alapanyagból készített *Queen's Ware* [kuínz uő] <ang.> 'a királynőnek készült áru'.

WEDGWOOD

Wedgwoodi keménycserépjegyek

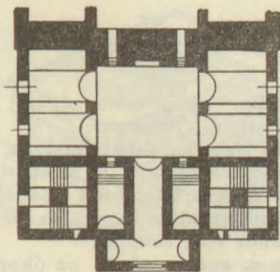
Westwerk <ném.>: a korai középkori bazilikák nyugati oldalához csatolt,

Westwerk

középtornyos, megközelítően centrális elrendezésű építmény. Oltárral felszerelt fő helyisége alatt húzódik a templom

belsejébe vezető előcsarnok. Rendeltetése különféle: keresztelő kápolna, plébániatemplom, uralkodói v. apácakarzat. A típus keletkezésének kérdése még tisztázatlan. Legkorábbi az elpusztult centullai kolostor (ÉNy-Franciao.) templomához tartozott (épült 790—799).

Westwerk
(alrajz)

wiener Hofmuster [víner hófmuszter] <ném. 'bécsi udvari minta': a 18. sz.-i osztrák udvari ezüstök, főképp evőeszközök tört vonalú, hullámos, bordázott szegélydíszre.

Wolff-poharak: D. Wolff (?—1809) hollandi üvegdekorátorról elnevezett — általa v. az ő modorában készített — poharak. Hollandiában az ilyen poharak készítői a 18. sz.-ban ún. pontozó eljárással dolgoztak. Ezeknél a lehelet-szerű ábrázolás gyémánttűvel bemélyített különböző sűrűségű és mélységű pontocskákból tevődik össze.

Worcester-porcelán [uusztó...]: a Ny-angliai Worcesterben 1751-ben alapított manufaktúra készítményeinek gyűjtőneve. Ennek a legjelentékenyebb angol porcelánüzemnek jellegzetes termékei a színes mázú, reliefes díszedények. 1757-től a nyomtatott díszítésű darabok gyakoriak.

Worpswede-i művésztelep: 1895-ben Bremen mellett alapított német művésztelep; a magyar → *nagybányai művészteleppel* rokonszerű mozgalom. Tagjai: Fritz Mackensen, O. Moder-son, F. Overbeck stb.

X

xilográfia, xylographia <gör. 'fa + írás' szóból>: → *fametszet*

xoanon <gör.>: fából faragott ókori görög istenszobor az i. e. 8. sz.-tól. Az ilyen szobrok a kőszobrok készítésével lassanként eltűntek; egyetlen példány sem maradt meg belőlük.

xüsztosz, xystos (gör.): az ókori görögöknél fürdőkben, tornacsarnokokban levő fedett folyosó.

Y

yomud bokhara: a → *turkomán szőnyegek* csoportjába tartozó, sötétvörös alapú, túlnyomóan kék és fehér színézésű, rombusz alakú → *gülekkel* díszített, csomózott szőnyegek gyűjtőneve.

yürük-szőnyeg: a kisázsiai nomádok fényes gyapjúból v. finom kecskeszörzből csomózott, mértani rajzú, élénk színézésű, magas sörtéjű szőnyegek gyűjtőneve.

Z

zabola: a görög-római művészetben a mérséklés jelképe; mint ilyen → *Nemesis* attribútuma.

zafir <gör.>: drágakő, a korund kék színű változata.

Zakariás: a bibliai legendában → *Erzsébet* férje, Keresztelő Szt. János apja. A zsidó papok ruházatában, kezében füstölővel ábrázolják.

záradékpont: a → *boltozat* legmagasabb pontja.

záradékvonal: a → *záradékpontot* az első és hátsó → *bolthomlok*kal összekötő vonal.

zarándokbot: remete Szt. Antal, Brigitta, Elek, idősebb Jakab apostol, Onofrius, remete Szt. Pál, Rafael arkangyal, Rókus, Vendel ikonográfiai jelképeként szerepel. — A *leveleket hajtó* ~ Szt. Kristóf attribútuma.

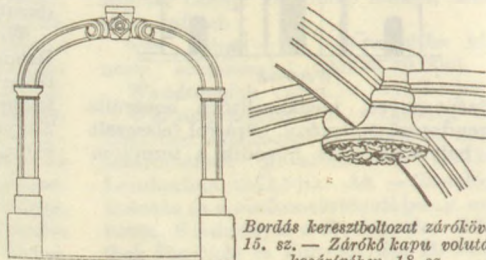
zárókő: a → *bolttív* v. → *boltozat* legfelső lezáró köve, amely a boltozókövek között ékalakban helyezkedik el. Gyakran díszes kiképzésű. Ha a boltozatról kissé lefelé lóg, *függő zárókőnek* nevezzük.

zárópárkány: → *főpárkány*

zárt erkély: fedett és ablakokkal átört falú → *erkély*; a középkori várépítészetben, majd a barokk polgári építészetben (Győr) gyakran előfordul.

zárt felületű boltozat: a → *vaknegyedekből* v. azoknak továbbfejlesztéséből képzett → *boltozat*. A boltozat súlyát a teljes → *vállvonal* tartja. Ilyenek a → *kolostorboltozat*, a → *teknőboltozat* és a → *tükrőboltozat*.

zárt sorú beépítés: a rendelkezésre álló terület olyan módon való beépítése, amelynél az épületek az utca vonala

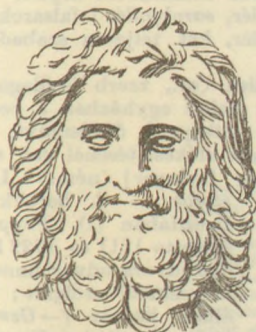
Bordás keresztboltozat záróköve, 15. sz. — Zárókő kapu voltus kosárvében, 18. sz.

mentén megszakitás nélkül, szorosan egymás mellett sorakoznak.

zászló : 1. *dhavadzsa, dhavaja* <szanszkrit> a védai (brahmanista) ikonográfiában → *Agni* tűzisten kezében ~t tart, amelyen kos látszik. — 2. a buddhista ikonográfiában a 8 dicsőséges jelkép egyike; *győzelmi* ~ a Meru hegy csúcsán, a buddhista mindenség közép-pontján kitűzve : → *Vajsravanának* mint a Tan védőjének lámaista jelképe. — 3. a keresztény ikonográfiában Szt. Eustachius, Flórián, György, Kapisztrán Szt. János, a *francia* ~ : Jeanne d'Arc attribútuma.

zegzug-vonalas díszítés : → *farkasfog-díszítés*

Zeusz <gör.>, *Jupiter* <lat.>: a görög-római mitológiában a legfőbb isten, az istenek és emberek atyja. Az Olümposzon trónol, felesége Héra. Leánya, Pallasz Athené, teljes fegyverzetben pattant ki fejéből. Hérától született gyermekei Arész, Héphaisztosz, Hébé. Létótól született gyermekei Apollón és Artemisz, Majától Hermész, Szemelétől Dionüszosz, Démétértől Perszeponé. Választottainak gyakran különféle alakokban jelent meg, így Iónak felhő (Coreggio képe, Bécs, Kunsthistorisches Museum), Lédának hattyú (Székely

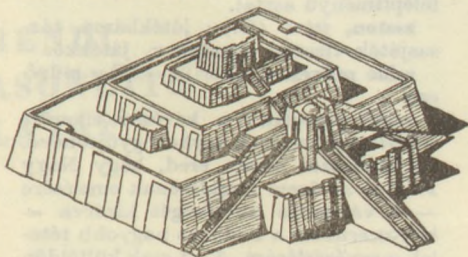

Zeusz

Bertalan képe, Budapest, Nemzeti Galéria), Európének bika (Andrea Riccio szoborcsoportja, Budapest, Szépművészeti Múzeum), Danaének aranyeső alakjában (Rembrandt, Leningrád, Ermitázs); Ganümedészt mint sas rabolta el (Coreggio, Bécs, Kunsthistorisches

Museum). Jelvényei a villámcsomó, a sas és a tölgyfa. Kezében gyakran a győzelem istennőjének (Niké, → *Victoria*) szobrát tartja.

zikkurat <valószínűleg 'égi hegy v. istenhegy'> : négyszögletes tömbökből álló, felfelé lépcsőzetesen keskenyedő

Zikkurat

torony, a sumér, babilóniai és asszír templomok fontos alkotórésze. A torony tetején levő szentélyt (csillagvizsgáló) menedékes → *rámpákon* közelítették meg.

Zochoten [zocsóten] <japán> : → *Virudhaka*

zodiákus <gör.> : → *állatóv*

zománc, email <fr.> : agyagból, porcelánból készült tárgyak bevonására használt → *máz* hibás neve. A szaknyelv csak a fémek díszítésére alkalmazott üvegmázat nevezi ~nak. (→ még *zománcművesség*)

zománcfestés : → *üvegfestészet*

zománcművesség : magában foglalja mindazokat az eljárásokat, amelyekkel az → *ötvösségben* a zománcdíszítést alkalmazzák (→ *beágyazott zománc*, → *rekeszománc*, → *ronde-bosse zománc*, → *sodronyománc*, → *áttetsző zománc*, → *erdélyi zománc*, → *hideg zománc*, → *kőlni zománc*, → *limoges-i zománc*, → *reliefzománc*).

zomorfikus díszítés <gör. 'állat + forma' szóból> : díszítés állati formákkal, ellentétben a növényi v. mértani díszítéssel.

zsalugáter : nyíló keretbe foglalt, mozgatható, különálló keskeny falemezekből álló külső ablaktábla.

zsánerfestés, zsánerkép, genre-festés <fr.> : → *életkép*

zsenszkaja cerkovj <or.>, *zsenszka crkva* <szerb> : a nők helye a görög

keleti templomban; a torony alatti homlokzati bejárattól a → *főhajó* nagy részét elfoglaló férfiak templomáig (*muzszzakaja cerkovj*) terjed.

zsertvennyik <or.>, *zsertvenik* <szerb.>: a görög keleti templom szentélyében az áldozást előkészítő fülke v. fülkés felépítményű asztal.

zseton, *jeton* <fr.>: játékbárca, társasjáték fizetési egysége v. játékkő.

zsidó művészet (ókori): → *héber művészet*

zsidó porcelán: a kevésbé sikerült → *berlini porcelánok* egykori gyűjtőneve. Az elnevezés onnan ered, hogy Nagy Frigyes az üzem forgalmának emelésére — a válogatás lehetőségét kizárva — kényszerítette a zsidókat nagyobb tételek megvásárlására. A ~t csak külföldön értékesíthették.

zsinagóga <gör. 'gyűlés' szóból>: zsidó imaház; csarnok, a hosszoldalakon és a hátfalnál karzatot tartó oszlopsorral. A karzat az asszonyok tartózkodási helye, hozzáépített lépcsőházból kívülről közelíthető meg. A ~ hossz tengelye Jeruzsálem (kelet) felé néz. A bejárati oldalon, emelt helyen áll a frigyszekrény, a két hétágú gyertyatartó (→ *menóra*) és a szertartáshoz szükséges felszerelések.

zszindelytető: pikkelyesen rakott fa- v. cseréplemezekből (fa- v. cserépszindelyből) készített tető.

zszírkő, *szteatit* <gör.-ből>: könnyen vágható, puha ásvány; színe fehér v. zöldes, esetleg sötét. Kisplasztikai tárgyakat készítenek belőle. A bizánci művészet gyakran alkalmazta.

Zsolnay-kerámia: a Zsolnay család pécsi kerámiagyárában készült tárgyak gyűjtőneve. Az üzem alapítója Zsolnay

Vilmos (1828—1900), aki a testvérétől 1865-ben vásárolt jelentéktelen lukafai műhely felszerelésével kezdte meg működését. Három találmány biztosította a művészi gyártmányok sikerét: 1. a dísztárgyak keménycserépanyaga, az ún. porcelán-fajansz; 2. a pirogránit nevű fagyálló épületkerámia; 3. az → *eozi máz*, amelyet Wartha Vince segítségével állított elő Zsolnay. Műszaki célokra ún. durvakerámiát is készítettek. 1948 óta az üzem állami tulajdon.

Zszuzsanna: a bibliai legendában a szép és erkölcsös ~t fürdés közben meglesi két tekintélyes öreg, akik fenyegetésekkel el akarják csábítani. Mikor ~ ellenáll, az öregek hamisan azzal vádolják, hogy házasságtörésen érték, ezért halálra ítélik. A bírák előtt Dániel próféta bebizonyítja ~ ártatlanságát és valódi meglakolnak (*Zszuzsanna a fürdőben*, Rembrandt, Berlin; és Tintoretto, Bécs).

zszüri, jury [dzsuri] <ang.—fr.>: bíráló bizottság. Feladata, hogy megbírálja a kiállításra benyújtott pályaműveket. Franciaországban az önkényesnek érzett döntésekkel szemben tiltakozásként néhány művész megalapította a zszüri nélküli Szalont, a Függetlenek Szalonját, ahol bárki kiállíthatta képeit.

zszupillér, *sarokpillér*: falsarokba állított pillér, két teljesen szabadon álló oldallal.

zszvezdica <or., szerb 'csillagocska'>: a görög keleti egyházban a betlehemi csillagot jelképező ötvösművű csillag. Az áldozás előkészítésénél van szerepe.

Zzwinger [cvinger] <ném.>: 1. → *falszoros*. — 2. barokk palota Drezdában (D. Pöppelmann építette 1711 és 1722 között), díszudvara udvari ünnepek helyszínéül szolgált; később állami képtár (→ *Gemäldegalerie, Staatliche Kunstsammlungen*).

Zzwischengoldglas: → *kettős falú üvegek*

Zsolnay kerámiajegyek

IDŐRENDI ÖSSZEHASONLÍTÓ TÁBLÁZAT

A következő oldalakon időrendi összehasonlító táblázatot talál az olvasó. Ez a táblázat az egyetemes történet, a kultúrtörténet egyes legfontosabb eseményeit, jelentős állomásait, valamint párhuzamosan a kimagasló, ill. jellemző művészeti alkotásokat, stíluselévőéseket tünteti fel időrendi sorrendben. A táblázat-sorban mindig két-két oldal foglalt magában egy korszakot, de a korszakok időtartama nem azonos. Ahogy előrehaladunk az időben, ahogy az események, emlékek, művészeti alkotások száma növekszik, úgy csökken a tárgyalt évek száma egy korszakon belül. A táblázatban tehát a korszakok megjelölése, két oldalanként történő elhatárolása pusztán azt jelzi, hogy bizonyos történések, események, művészeti alkotások a világ különböző részén azonos időszakban jelentkeznek. Természetesen, a korlátozott terjedelem meglehetősen szűk lehetőséget adott. Nemcsak hogy teljességre nem törekedhettünk az összehasonlító időrendi táblázatok összeállításánál, hanem eleve nyilvánvaló volt, hogy igen jelentős eseményeket, műveket ki kell hagynunk. Így a szereplő adatok feladata inkább jelzés, érzékeltetni kívántuk és általuk egyrészt az egyazon időben lezajló jelenségek sokrétűségét, másrészt a társadalom és művészet fejlődésének menetében mutatkozó legfontosabb összefüggéseket. Természetesen, az adatok felsorolásánál nagyobb teret szenteltünk azoknak a műveknek, eseményeknek, amelyek előre mutatnak, amelyek a haladást jelzik. Mindez vonatkozik az időrendi összehasonlító táblázatot kiegészítő képanyagra is. Sőt ebben az esetben a közölt műalkotások jelzés jellege talán még fokozottabb, mint a szövegrész esetében.

600 000—120 000 Az *őskőkor* (paleolitikum) alsó szakasza. Az ősemberek őshordákban élnek, gazdálkodásuk alapja túlnyomórészt a gyűjtögetés; a közös vadászat kezdetei.

120 000—9000 Az őskőkor felső szakasza. A korai matriarchátus kialakulása. A gazdálkodás alapja a gyűjtöge-

tés, a vadászat és a kezdetleges halászat.

9000—5000 *Átmeneti kőkor* (mezolitikum). Matriarchátus, fejlett vadász-társadalmak, a növénytermelés és állattenyésztés kezdetei, a halászat fejlődése az élelemtárolás feltehető kezdetei. É-Afrikában, É- és D-Amerikában, É-

KULTÚRTÖRTÉNET ÉS MŰVÉSZET

600 000—120 000 *Korai paleolitikus kultúrák; csukutieni, clactoni, tayaci kultúra* (Kína, Anglia, Franciaország): primitív kőeszközök, kőpattintékok, kőpenégek; a tűz ismerete.

Abbéville-i kultúra (Ny-Európa): pattintott kőszakácák, nehéz, durva kőeszközök.

Acheuli kultúra (Ny-Európa): ovális, csúcsos, háromszögletű, finomabban megmunkált kőeszközök.

Moustièr-i kultúra (Európa, É-Afrika, Palesztina, Ázsia): pattintott bőrmegmunkáló eszközök kőből, bőrruházat, barlanglakások; kultikus temetkezések, állatkultusz, a totemizmus első jelei.

120 000—9000 *Aurignaci kultúra* (Európa, Ázsia): pattintott kőpengék, csiszolt csontszerszámok, barlanglakások. A festészet kezdetei: erősen kontúrozott realiztikus sziklafestmények (Castillo, Pindal barlangok Spanyolországban).

Gravetti kultúra (K- és Közép-Európa, Szibéria): különféle apró kőeszközök, csontszerszámok, löszterületen félig földbe mélyesztett lakókunyhók, kultikus rendeltetésű női szobrocskák, állatplasztika (Willendorfi Vénusz; Kasztyonki, Dolní Vestonice, Vogelherd „Vénuszai” és állatszobrai).

Solutréi kultúra (Ny- és Közép-Európa, Mo.-on a Szeleta-kultúra): falevél

alakú kő lándzsahegyek, csontszerszámok, barlanglakások.

Magdaléni kultúra (Ny- és Közép-Európa): apró kőpengék (mikrolitek), finoman megmunkált csonteszközök, tük, szigonyok, gyakran faragványokkal díszítve, ékszer. A barlangi festészet virágkora: mozgó állatok, belső részletek színes ábrázolása, később a kontúrok eltűnése és a színek uralkodása (a Spanyolországban Altamira és a Franciaországban Lascaux, Font-de-Gaume stb. barlangok). A korszak végén a színes képek helyett pontokkal való kitöltés, átmenet a geometrikus ábrázolásmóddhoz.

9000—5000 *É-Afrika*: kisméretű, pattintott kőeszközök; vadászjelenetek, kultikus ábrázolások.

D-Afrika: festett és vésett sziklaképek, díszített kerámiák.

Azili-tardenoisai kultúra (Ny-, Közép- és K-Európa): apró, geometrikus kőeszközök, csontból faragott szigonyok, az íj és a nyíl általános elterjedése.

Campigni kultúra (Ny-Európa): csúcsos fenekű agyagedények, fatörzsből kivált csónak, kőszerszámok.

Maglemose-i kultúra (É-Európa): kőbalták, pattintott kőeszközök, nagy vízparti telepek.

Európában és DNy-Ázsiában tengerparti halász-vadász telepek; átvándorlások Ázsiából Amerikába.

5000—3000 Újabb kőkorszak (csiszolt kőkorszak, neolitikum). A földművelő-állattenyésztő társadalmak, a patriarchátus kezdetei. A magántulajdon kialakulása. Az első nagy társadalmi munkameg-

osztás kezdete földművelők és állattenyésztők között. Élelemtárolás, egyes vidékeken letelepülés a falvakban. Nemzeti rend. Törzsszövetségek kialakulása.

3200—3000 A korai rabszolgatartó társadalom kialakulása Egyiptomban és Mezopotámiában. Az első városállamok a Földközi-tenger medencéjében. Az első kereskedelmi utak kialakulása.

5000—2000 Európában csiszolt kőeszközök, változatos agyagedényipar (Közép-Európában bekarcolt díszű, D-Európában színesen festett sakktáblamintás és meander-díszű, a Tripolje-Cucuteni kultúrában (DK-Európa és Ázsia) többszínű, spirális díszítésű, K-Európában vonal- és zsinórdíszes kerámia). Változatos házépítés (DK-Európában a megaron-ház típus kialakulása), változatos temetkezés (zsugorított, kősíros, ill. hamvasztásos urna-temetkezés). Vallásos köemlékek: menhirek, dolmenek, stonehengek.

Egyiptomban a városi kultúra kialakulása, üveggyöngyök, vörösré fényezett, fekete szegélyű kerámiák geometrikus és figurális díszítésekkel, majd fehér alapú, vörös díszítésű kerámiák, állat alakú edények; a korszak végén hidegen megmunkált réz-, arany- és ezüst-edények, papiruszkészítés.

Mezopotámiában a sumér városok kialakulása, négykerekű szekerek, téglalapú építkezés, fazekaskoronon készített edények geometrikus díszítésekkel.

3000 k. Öntözéses gazdálkodáson alapuló rabszolgatartó osztálytársadalmak kialakulása. Uruki és dzsemetnaszri kultúrák Mezopotámiában.

Egyiptom archaikus kora. Menesz fáraó egyesíti Alsó- és Felső-Egyiptomot.

3000–2200 Egyiptomban az Óbirodalom kora.

3000–2300 Mezopotámiában Uruk sumér városállam fénykora. Ensi papkirály a házirabszolgaságon alapuló sumér városállamok feje.

2900 k. Egyiptomban a IV. dinasztia (Khufu, Khefré, Menkauré fáraók) uralma.

India legrégebb városainak keletkezése.

KULTÚRTÖRTÉNET

3000 k. Mezopotámiában, Egyiptomban, Kínában és Indiában az orvostudományok és a csillagászati megfigyelések kezdetei.

A sumér Gilgames-eposz keletkezése.

2900 k. Az első ismert egyiptomi hieroglif-szövegek.

2650 k. A sumér számrendszer kialakulása.

EURÓPA

3000–2900 Spanyolo.-ban a csiszolt kőkorszak kultúrájának kialakulása, de helyenként már a természéz gyakori felhasználásával.

A krétai kultúra első kezdetei: városzerű települések; arany és ezüst eszközök; kerámiák spirális díszítéssel.

Ház alakú urnák Cseho.-ban, Erdélyben, Bulgáriában.

2400 k. Átmenet a bronzkorba, a Földközi-tenger keleti partjai mentén.

EGYIPTOM

3000–2900 A korai kőkorszak vége. Monumentális állatplasztikák, épületek faragott kövekből.

2900–2800 Szememszesz fáraó szikladomborműve a Sinai-félszigeten.

2800–2700 Narmer fáraó palettája. Dzsószer fáraó lépcsős masztabája kőből, relieffekkel.

Dzsószer ülő szobra.

2700–2600 A szobrászat erőteljes fejlődése; kemény kőfajták építészeti

és szobrászati alkalmazásának kezdetei. A Kheopsz-piramis építése. A Khefren-piramis és a gizehi piramis és Szphinx építésének kezdete; monumentális, vasos templomok építése.

2550 k. Mükerinosz fáraó sztéléje, Khefren fáraó szobra a gizehi templom mellett.

Rehotep herceg és Nofrét hercegnő szobra.

A mindennapi életet ábrázoló dombormű Ptahotep hadvezér sírjában, Szakkarában.

2500–2400 *Irnök*, ülő szobor gránitból, geometrikus, szimmetrikus stílusban.

Pálma és papirusz fejezetű oszlopok megjelenése.

A falu bírása, faszobor.

2600–1600 A protodór stílusú építészet kezdetei.

KÖZEL-KÉLET

3000–2900 A sumér művészet kibontakozása: templomok téglából, színes geometrikus agyagmáz-díszítéssel,

-i. e. 2400

2300–2500 Sumér városállamok fénykora (Ur, Uruk, Eridu, Lagas).

Egyiptomban Memphisz alapítása.

2700 Az V. dinasztia uralma Egyiptomban.

2600–2500 Ur hegemoniája; az akkádok megjelenése Mezopotámiában.

néha domborművekkel; egyszínű, festetlen kerámiák; bútork, művészien kiképzett használati tárgyak; arany és ezüst ötvöstárgyak.

2900–2800 Uruk városban hétlépcsős terasztemplom; alabástrom vázák; többszínűre festett kerámiák; pecsét-hengerek; köedények berakott geometrikus mintákkal; kis állatplasztikák.

2800–2700 Kisázsia: urnafedél Trója legrégebb rétegéből.

Uruk városából egy papnő életnagyságú alabástrom fejszobra.

2700–2600 Kőfal Uruk városa körül 900 toronnyal.

Az elámi (a Perzsa-öböl partján) művészet kezdetei.

2600–2500 Az Istenanya temploma Ur városában, rézzel bevont faoszlopok, mozaik állatplasztikák. Kő- és fémedények az agyagedények helyett.

EGYETEMES TÖRTÉNET

2500 k. Lagas megtöri Ur hatalmát.

2500–2400 Egyiptomban a VI. dinasztia; II. Pepi uralma.

2400 k. Mezopotámia: Urukagina lagasi király reformtörvényei; népi mozgalmak Lagasban. A fémipar elterjedése, a rabszolgagazdálkodás kiterjedése.

Stilizált szobrok Babilonban, akkád befolyás alatt.

2500–2400 Entemena sumér király ezüstvázája, szimbolikus állatalakokkal. Pecséthenger, négykerekű szekeret ábrázol lovakkal. Oroszlánfejű sasok ábrázolása. Mozaikkép Ur városában. Ur-i királysírok.

Relief a mondabeli sumér királyról: *Gilgames megszelidíti az állatokat.*

KÖZÉP- ÉS TÁVOL-KELET

3000–2900 Kínában az újabb kőkori kultúrájának erőteljes kibontakozása: zsinórdíszítéses kerámiák.

2500–2400 Az Indus völgyének első városaiban (Mohendzso-Daro, Harappa) újabb kőkori kultúra: fazekasság, képfírás, erődítések.

Kínában újabb kőkori kultúra: fallal körülrakított városok, fejlett fazekasság.

2400 k. A közel-keleti országokban a rabszolgatartó társadalom további fejlődése.

Adórszolgálat.

Egyiptom nomoszokra esik szét.

2370 k. Mezopotámiában a III. Uruk-i dinasztia.

2369 k. Akkád felemelkedése: I. Szargon birodalma.

2200—2140 A guteusok (gutik; a

Tigristől keletre élő hegyi törzs) elfoglalják Mezopotámiát.

2200—2000 A görög törzsek betörése az Égei-tenger vidékére és a mai Görögö. területére.

2200 k. Egyiptomban Herakleopolisz és Théba városok harca a hegemoniáért.

2150 k. Egyiptomi Középbirodalom. Théba uralomra jut.

2118—2007 III. Ur-i dinasztia, Ur városállam hegemoniája Mezopotámiában.

KULTÚRTÖRTÉNET

2400—1400 A védikus irodalom alkotásainak keletkezése Indiában; a védikus vallás virágkora.

2400 k. Elő-Ázsiában küllős kerekek alkalmazása.

2200 k. A világ teremtéséről szóló babiloni eposz keletkezése.

Afrikában és Ázsiában a vasgyártás kezdetei kemencékben.

1800 k. Ahmesz fáraó papirusza (gazdasági feljegyzések).

1750 k. Hammurabi törvényei.

EURÓPA

2400—2100 Kréta-mükénéi kultúra, korai minőszi kor (kő-rézkor, réz-bronzkor).

2000—1900 Amulettek használata Európa-szerte.

A mai Anglia területén monumentális kőépítkezések (stonehenge) maradványai.

1900 k. Kréta-mükénéi kultúra, középmínőszi kor: paloták Knossoszban és Phaisztoszban, városok; az iparművészet felvirágzása.

É-Európában sok sziklarajz, az újabb kőkori kultúra termékeként.

1900—1800 D-, Ny- és Közép-Európában a faépitészet fejlődése.

Palota Mükénében és Tirünoszban.

Minósz labirintszerű hatalmas palotája Knossoszban. Knossoszi vázák.

1800—1700 Kamaresz-vázák Cipruson.

2200—2100 Labirintszerű óriás templom Madinet el Fajjum mellett.

2100—2000 A piramisokban hajómodellek színes figurákkal (szimbolikus jelentés).

2000—1900 Szövőszékek; a takácsművészet jelentős fejlődése.

Miniatűr fajansz állatplasztikák.

Szikkasztások Beni-Hasszán mellett, számos képpel és felirattal.

1900—1800 Hatalmas kőszobrok, ülő helyzetű alakokkal, stilizálva, erős frontalitással. Reliefek szimmetrikus, geometrikus és ornamentális formákkal.

Karnak: Ammon templomának építése.

1800—1700 Geometrikus formába (kocka) szorított monumentális ülőszobrok gránitból. Szobrok bronzból és rézből. A Középbirodalom művészetének erőteljes virágzása. A portrészobrok fejei belső érzéseket is kezdenek kifejezni.

EGYIPTOM

2400—2300 Piramisok építése Abu-szir mellett, bennük a mindennapi életet ábrázoló domborművek.

Piramis Szakkarában.

KÖZEL-KELET

2400—2300 Sumér *Keselyű-sztélé*, erősen stilizált dombormű.

Az óbabiloni művészet fénykora Gu-

2024 Ur bukása ; az iszimi és larszai királyságok vezető szerepe.

2000 k. I. Amenemhet megalapítja a XII. egyiptomi dinasztiát.

1980—1801 Egyiptom ; a Középbirodalom virágkora a XII. dinasztia alatt.

1900 sz. III. Szenuszert egyiptomi fáraó (1887—1849 k) hódító háború (Núbia és Szíria leigázása).

1894 Az amoriták meghódítják Suméért és megalapítják a babiloni királyságot (1894—1595).

1800—1700 Egyiptomban XIII. és XIV. dinasztiák ; szegényparaszt- és rabszolgafelkelések ; a nomosz-nemesség önállósodási törekvései.

1792—1750 Hammurabi babiloni király uralkodása.

dea király idején ; hatalmas toronytemplomok.

Kisázsziában erősen stilizált női agyagszobrocskák és hettita állatszobrok bronzból.

2350 k. Az akkád művészet felvirágzásának kezdete.

2200—1750 A sumér—akkád művészet felvirágzása Babilóniában : ércszobrok, pecséthengerek.

Asszír pecséthengerek.

2200—2100 Naramszin sumér—akkád uralkodó győzelmi sztéléje.

Trója második kultúrrétegében sok rézedény és aranyékszer ebből az időből.

Eannatum (Lagas királya) emléktáblája.

2150 Az akkád művészet fénykorának vége.

2100—2000 Az ur-i utolsó sumér dinasztia alatt az ósumér művészet újból felvirágzik.

Babilónia : toronytemplom Szin főistennek.

Diorit mellszobrok.

Asszíria : Tell Halaf-i oroszlánszobrok.

2000—1900 Gudea fejedelem szobra. Zikkurat (lépcsőzetes toronytemplom) és Nannar temploma Ur városában.

1900—1800 *Trónon ülő ember*, hettita plasztika bronzból, ezüstözve.

1800—1750 A babilóniai művészet (i. e. 2200-tól) első fénykorának vége.

1750 k. Babilónia : relief Hammurabi törvénytábláján.

Az asszír művészet kezdetei, erős babilóniai befolyás alatt.

KÖZÉP- ÉS TÁVOL-KELET

2400—2300 A kínai művészet első emlékei.

2000—1900 Kínában a Hoangho folyó völgyében háromlábú agyagedények. A nyugati részeken virágzó kultúra : festett agyagedények.

Japánban a művészet kezdetei : díszített agyagedények.

1700—1570 k. Hikszosz uralom Egyiptomban.

1600—1500 Egyiptom: I. Ahmesz thébai király leveri a hikszoszokat; megalakul az Újbirodalom (1570—1085).

A kisázsiai hettita állam fénykora. Tabarna és I. Murszilisz uralkodása.

1550—1050 Kínában a Sang (Jin) dinasztia uralma. Korai rabszolgatartó állam.

1518—1204 k. Kasszita-dinasztia Babilonban.

1503—1491 III. Thotmesz egyiptomi fáraó uralkodása. Hódító hadjáratok Szíriában.

1500 k. A Mitanni állam fénykora. az Eufratesztől K-re. Asszur elfoglalása.

1400 k. Asszur-uballit asszír király felszabadítja Asszíriát.

KULTÚRTÖRTÉNET

1700 k. A ló és a hadiszekér a hikszoszok révén meghonosodik Egyiptomban.

A babilóniai irodalom fénykora.

1600 k. A föníciai írás kezdetei.

1500—1400 Ekés földművelés elterjedése Egyiptomban.

1250 k. Csatornaépítés a Nílus és a Vörös-tenger között.

Egyiptomi expedíciók Afrikában és az Indiai-óceánon.

EURÓPA

1700—1600 É-Európában a bronzkori művészet kezdete.

Erősen profilált agyagedények, gyakran díszítés nélkül v. ún. mészbetéttel; agyag állatszobrocskák; női idolkok és kultuszkocsik agyagból és bronzból; kardmarkolatok, díszbárdok, fibulák bronzból; sziklarajzok (főleg É-Európában).

Knosszosz, Mükéné, Tirünsz virágzása. Mükénében erősített várapotlák. Krétán két színnel festett kerámiák.

1600—1500 Bronzfibulák D- és DK-Európában, kétrészes bronzfibulák É-Európában.

Hatalmas templomsír építése Knosszoszban.

Krétaí bikatáncos, falfestmény.

Krétaí istennő kígyóval.

A tirünszi vár boltozott folyosója.

1500—1400 A bronz ékszerek díszítőményei kör alakúból spirálissá válnak, majd természeti alakokat utánoznak.

A bronzkorszak kezdete Mo.-on.

1500—1300 A kréta-mükénéi kultúrában a késői minószi korszak.

1450 k. Tirünszi falképek.

1400—1300 Közép- és K-Európában az illírek lausitzi kultúrája; fallal körülvett városok; kerámiák.

A tirünszi várapotla kiépítése.

A mükénéi *Oroszlánkapu* és *Atreusz kincsesháza* építése.

Knosszoszi ifjú szobra.

1400—1200 Festett szarkofág (Hagia Triada) Görögo.-ban.

1300—1000 Az égei művészet hanyatlása.

1200—1100 Fejlett bronzkultúra Közép-Európában: sisakok, pajzsok, spirális fibulák, fémedények formáját utánzó agyagedények, bronz trombiták. A késő-mükénéi kultúra virágzása és pusztulása Trójában.

1100—1000 Szubmükénéi stílus Görögo. területén.

EGYIPTOM

1700—1600 Az utolsó nagy piramisok építése.

1600—1500 Naturalisztikus ábrázolásokat kedvelő művészet kibontakozása. Az üveg művészi megmunkálása.

1500—1400 Théba: Hatseput temploma.

Karnak: Thutmoszisz temploma.

Ekhnaton egyiptomi fáraó uralma. Harc a thébai főpapság ellen. Vallási reformok.

1317—1251 Egyiptom: II. Ramszesz fáraó uralma. Az Újbirodalom fénykora.

1300—1200 Az első görög államok. A dórok elpusztítják Mükénéét.

1206—1071 A XX. dinasztia uralma Egyiptomban. Népi felkelések.

Luxor: Amenhotep Csarnoka; Memnon (III. Amenhotep) szobra.

1400—1300 Az ún. amarna-művészet kifejlődése: nyers realizmussal megalkotott gipszmaszkok.

Nofretete királynő szobra.

Tut-Anch-Amon fáraó sírja.

Théba: Szeti sírja.

1400—1240 Luxor: Amon temploma.

1300—1200 Abu Szimbel: templom.

Az idealizáló és ornamentizáló domborművek elszaporodása.

Esz-Szebu: sziklatemplom szphinx-alléval.

1200—1100 Medinet-Habu: III. Ramszesz temploma, hatalmas oszlophomlokzattal, domborművekkel.

VI. Ramszesz sziklasírja Théba mellett.

Théba: Ramesseum (Ramszesz temploma és palotája).

1090—i. sz. 640 Kései egyiptomi művészet. Visszatérés a klasszikus hagyományokhoz, később hanyatlás.

KÖZEL-KELET

1700—1600 Hettita pecséthengerek. A mitanni művészet kezdetei.

1600—1500 Domborművek Szuzában, Elam fővárosában.

1500—1400 Uruk: Irnini és Irmin istenek temploma.

1400—1300 A homéroszi Trója kiépülése Kisázsziában.

1204—1173 Egyiptom: III. Ramszesz fáraó uralkodása. Háború a tengeri népek és a líbiaiak ellen. A papság megerősödése.

1200 k. A tengeri népek támadása Elő-Ázsiában. A hettita állam bukása.

1100—1000 A zsidó törzsek egyesülése.

Fönícia kialakulása.

Árja törzsek letelepedése Észak-Indiában.

Boghaz-kőj (ősi hettita város): istendomborművek.

1350—609 Az asszír művészet fénykora.

1300—1200 Hatalmas kő- és szikladomborművek a hettita birodalomban. Szuzá (Elám): Napir Azu királynő szobra.

A mitanni művészet hanyatlása.

1200—1100 Föníciai elefántcsontfaragványok É-Palesztinában.

Az elámi művészet virágzása.

1100—1000 Assur: Anu és Adad istenek monumentális temploma. I. Tiglat-pileser király palotája.

A héber művészet kezdetei.

KÖZÉP- ÉS TÁVOL-KELET

1700—1600 India: az Indus-völgyi kultúra virágzása: kő-, bronz- és agyagplasztikák, zsírkőfaragványok.

1550—1050 Rézkultúrák; az építkezés kezdetei, falakkal körülkerített városok; fejlett keramika ornamensekkel, fa- és agyagszobrok, fejlett szövésfonás.

1500—1400 A bronzkori művészet kezdetei Kínában.

1400—1300 Kína: vastagfalú, mázatlan agyagedények, bemélyített vonalas díszítéssel.

1300—1200 Kína: gazdagon díszített bronzedények, részben stilizált állatformákban. Állatmaszkok bronzból.

10. sz. A judeai állam kialakulása. Dávid és Salamon királysága.

Kínában a Csou-dinasztia feudális állama (1122–770) gyengül.

India: Magadha és Kósala államok a Gangesz völgyében.

10–9. sz. XXII. dinasztia Egyiptomban. Szeszonk fáraó uralma (945–924). Társadalmi ellentétek éleződése.

9–6. sz. Urartu birodalma a mai Örményországban.

884–859 II. Asszurnaszirpal asszír király uralma. AsszírIA felemelkedése.

859–825 III. Szalmanaszár asszír király uralma.

8. sz. Az etruszkok bevándorlása Itáliába. 753 (?) Róma alapítása.

750 k. Lükurgoszi törvények Spártában.

8–7. sz. A nagy görög gyarmatosítás.

736 A líbiaiak támadása Egyiptom ellen, Egyiptom hanyatlása.

KULTÚRTÖRTÉNET

10. sz. A brahmanizmus kialakulása Indiában.

A zsidó irodalom kezdetei.

8–7. sz. A homéroszi költemények keletkezése Görögo.-ban.

776 Első olimpiai versenyek Görögo.-ban.

650 k. Asszurbanipal könyvtára Babilóniában.

6. sz. A dzsainista vallás kialakulása Indiában.

Konfucius kínai filozófus fellépése Kínában.

7–6. sz. A görög természetfilozófiai iskola (Thalész, Anaximandrosz, Anaximenész) kibontakozása, Hérakleitosz és Püthagorasz működése.

560 k.–480 k. Buddha működése.

EURÓPA

1000–900 Protogeometrikus vázadíszítési stílus Görögo.-ban.

900–800 Görögo.: dór fatemplomok oszlopokkal.

Attika: dipylon-stílusú geometrikus díszítésű vázák készítésének kezdete.

A hallstatti kultúra keletkezése (vaskor): a vasból készült eszközök és fegyverek még sokáig utánozzák a bronzból készült formáit; a változatos alakú edényeket gazdag, néha túlzásfolt és játékos díszítéssel látják el.

800–700 A görög ornamentika ki- fejlődése, a geometrikus stílus kibontakozása hatalmas amphorákon.

700 k. Olümpia: Héraion templom.

8–6. sz. Az etruszk művészet görög hatás alatt, építészetben a körív alkalmazásával.

700–600 A dór oszlop megjelenése Görögo.-ban.

Iparművészet (kerámiák, fibulák) az etruszkoknál.

7. sz. Sokszínű kerámiák a hallstatti kultúrában.

650–480 Archaikus stílus Görögo.-ban.

Szkíta művészet D-Oroszo.-ban.

Az ion oszlop megjelenése.

Korinthosz: Apollón-templom.

Orientalizáló vázák Görögo.-ban.

600–500 Dór stílusú monumentális templomok Görögo.-ban.

Athén: *Teneai Apollón*, szobor archaikus stílusban.

A Hekatompedon (az ősi Athéné templom az Akropolisz) építése.

Epheszosz: Artemisz-templom; az ókori hét csoda egyike.

Etruszk szarkofágok, bucchero-vázák.

6. sz. Görögo.: terrakotta szobrocskák és a feketealakos, vörös alapú vázák készítésének kezdete.

Az etruszk művészet virágzása.

550 k. Görögo.: nem tömör bronzszobrok. Kariatidák épületeken.

550 k. Görögo.: *Naxoszi szphina*.

A rómaiak átveszik a boltívet az etruszk építészettől.

7. sz. Kisázsiaiban a türannisz uralmi rendszer kezdete.

7—6. sz. Az athéni társadalom osztálytagozódása. Drakón (621), Szolón (594), Kleiszthenész (509) törvényei.

636—628 A kínai Csin állam kialakulása.

612 Újbabilon és méd seregek elfoglalják Ninivét. Az asszír birodalom bukása.

Róma: a *Kapitóliumi farkas* szobrának keletkezése (?).

530 k. Görögo.: A *borjúvivő Hermész*, szobor.

EGYIPTOM

700—600 Archaizáló művészet, fokozódó hanyatlás.

600—500 Enkauszтика-festészet.

KÖZEL-KELET

1000—900 Jeruzsálem: Salamon temploma.

Fönícia: bíborszövetek.

Mesza moabita király oszlopa K-Jordániában, sémi felirattal.

900—800 Asszír: II. Asszurnaszirpal palotájának építése; domborművek; bika- és oroszlánfigurák emberi arccal.

853—824 III. Szalmanasszár asszír uralkodó obeliszkje.

9—6. sz. Urartu művészetének kibontakozása.

800—700 Kulturális fejlődés Urartuban: fémedények kivitele.

Az észak-szíriai hettita építőműv-

604—562 Babilónia: II. Nabukodonozor uralma. Az újbabilon állam fénykora.

560—527 Peiszisztratosz türanniszja Athénban.

558—529 A perzsa birodalom kialakulása. Kürosz, Perzsia királya.

510 Róma köztársasággá alakulása; a patriciusok és plebejusok küzdelmeinek kezdete.

szet erőteljes fejlődése; domborművek alkalmazása az épületek külsején.

721—705 Asszír: Khorszabadban II. Szargon palotája.

700—600 Marduk isten toronytemploma Babilonban. Asszurbanipal palotája. Ninivei (kujundzsiki) *Sebesült oroszlán*, asszír relief.

626—539 A babilóniai művészet második fénykora; Istar-kapu, Babilon; mozaikszerű ábrázolás, színes mázú téglákból.

559—330 Perzsia: az akhaimenida művészet felvirágzása.

560 k. Az elámi művészet kihalása.

6. sz. Urartu művészetének hanyatlása.

529 Kürosz Perzsa király sírja Pa-sargadae-ban.

KÖZÉP- ÉS TÁVOL-KELET

1000—900 A lakkfestés első nyomai Kínában.

800—700 Ornamentális bronzedények Kínában.

AMERIKA

600—500 A perui művészet kezdetei.

500—449 Görög—perzsa háborúk.

494 A plebejusok harcának eredményeként létrehozzák Rómában a néptribunusi intézményt.

474 Itália: Szüraküszai városállam Cumae mellett döntő vereséget mér az etruszkokra.

443—429 Athén hegemoniája. Periklész kora. A rabszolgatartó görög társadalom virágzása.

431—404 Görögo.: a peloponnészoszi háború. Az osztályharc éleződése: heloták (425) és rabszolgák (414) felkelése.

KULTÚRTÖRTÉNET

5. sz. Az athéni kultúra fénykora: Drámaírók: Aiszkhülosz, Szophoklész, Euripidész, Arisztophanész. Költők: Anakreón, Pindaros. Történetírók: Hérodotosz, Thuküdidész. Filo-

zofusok: Démokritosz, Szókratész, Plátón, Arisztotelész. Orvostudomány: Hippokratész.

5—3. sz. India: a Mahábhárata és a Rámájana eposzok keletkezése.

GÖRÖGORSZÁG

5. sz. A vázafestés fénykora. A dór stílus elterjedése, az ión stílus lassú térhódítása. A szobrászat erős fellendülése. Az érmekészítés fénykora.

480—450 Szigorú stílus.

480 k. A *haldokló harcos* szobra az aiginai templom timpanonján.

470 k. Olümpia: Zeusz templom.

460 k. Mürón: *Diszkoszvető*, szobor.

458 k. Polügnotosz: *Trója jeldülása*, festmény a Színes Csarnok falán (Athén).

450—330 Klasszikus stílus.

447—432 Athén: Parthenon templom építése. Pheidiasz: *Athéné Parthenosz*, 12 méter magas arany-elefántcsont szobor.

437—432 Propülaia-kapuzat építése az Akropoliszon.

421 k. Paióniosz: *Szárnyas Niké*, szobor.

407 k. Az Erekteion építése Athénben.

400 k. *Medusa Rondanini*, márványrelief.

4. sz. Az ión építészet fénykora, átmenet a korinthuszi stílusra. A tanagra szobrocskák készítésének fénykora.

350 k. *Hegeszo síremléke*, realiztikus relief (Athén). *Knidoszi Démetér* szobra Szkopasz v. Praxitelész köréből. Praxitelész: *Hermész* szobra.

340 k. „Szép stílus”, átmenet a hellenisztikushoz.

330 k. Lüszipposz: *Apozüomenosz*, atlétaszobor. Apellész: *Aphrodité Anadüomené*, festmény (a kos-i Aszklepiosz-szentélyben).

—320 k. Philoxenosz festménye, melyről *Nagy Sándor és Dáriusz csatája* c. mozaikmáolat maradt fenn Pompejiben. Hellenisztikus stílus.

ITÁLIA

5. sz. Caere: etruszk sírok falfestményei naturalisztikus, életvidám jelletekkel. Róma: Apollo-templom.

500 k. Vulca: veji-i Apollo szobra.

497 Róma: Saturnus-templom.

484 Róma: Dioscurok temploma.

480 Himera (Sziília): templom.

460 k. Paestum: Poszeidón temploma.

400 k. Mars isten etruszk bronzszobra.

Az ún. Servius Tullius-féle falak keletkezése Rómában.

366 Róma: Concordia-templom.

312 k. A Via Appia építése.

EURÓPA TÖBBI RÉSE

500—400 A kelta népek között kialakult *La-Tène* kultúra (i. e. 500—i. sz. kezdetéig) jellemzői: cölöpépítmények; díszítésekkel túltömött, színes ékszerek, gyakran halhólyag- v. trombita-mintákkal, néha növényi díszítéssel.

399—394 Spárta háborúja Perzsia ellen.

371—362 Théba hegemoniája Görög-o.-ban.

367 Róma: Licinius és Sextius törvényei a plebejusok védelmében.

A szkíta ornamentális állatstílust, amely a Fekete-tengertől északra uralkodott, fokozatosan kiszorítja a görög hatás.

400—300 A hallstatti kultúra vége a Dunántúlon.

A La-Tène kultúra É.-Franciao.-tól Közép-Mo.-ig terjed.

EGYIPTOM

500—400 *Pap feje* (az ún. zöld fej), portrészobor klasszikus stílusban.

Enkausztikával festett múmiaképek.

Hieratikus folyóírás.

Görög hatások az építészetben.

378—376 Philé: Nektonebisz csarnokának építése.

KÖZEL-KELET

500—400 Perzsia: relief-fríz mázas téglákból I. Dareiosz szuzai palotáján.

Xerxesz perzsa király palotája Perzsepolisban, gazdag ornamentekkel, reliefekkel, kettős lépcsővel.

Csomózott perzsa szőnyegek.

465 Xerxesz sírja.

359—336 Macedónia felemelkedése II. Fülöp (Philipposz) uralkodása alatt.

336—323 Nagy Sándor hódításai. A perzsa birodalom bukása. Hellenizmus.

321—298 Csandragupta indiai uralkodó egyesíti K.-India nagy részét

353—340 A halikarnasszosi mauzóleum (Kisázsiaiban) építése.

330-tól Az akhaimenida művészet hanyatlása Perzsiában.

KÖZÉP-KELET

kb. 320-tól India: a legrégebbi megmaradt épületek. Buddhista művészet kialakulása, számos templom és sír-építmény, szobrok, domborművek.

TÁVOL-KELET

500—400 Japán: fatemplomok.

Kína: bronzedények ornamentális díszítéssel az előbbi állatformák helyett; fejlett ötvösség és ékszművészet.

480—221 Kína: a hadakozó államok korában ornamentális kerámiák, festett laktárgyak, az emberábrázolás első jelei.

4. sz. Kína: agyag- és kőszobrok, fémtükrök, hátlapjukon ornamentális reliefekkel; a selyemfestészet kezdetei.

AMERIKA

4. sz. Naptemplom Teotihuacanban (Mexikó).

4—3. sz. A hellenisztikus államok megalakulása: Ptolemaioszok (Egyiptomban 323—30), Szeleukidák (Szíriában, Mezopotámiában, Arméniában és Kisázsziában 312—64), Antagonidák (Makedóniában, Görögö.-ban 283—68), Attalidák (Pergamonban 283—133).

287 Róma: Lex Hortensia; a plebejusok egyenjogúsága.

280—275 A rómaiak háborúja Pürhosz (Epirusz uralkodója) ellen.

264—241 Az első római—pún háború.

245—221 Spártában Agisz és Kleomenész oligarchia-ellenes reformjai.

221—207 Csin Si Huang-ti császár egyesíti Kínát.

218—201 A második római—pún háború.

206—i. sz. 220 Kínában az első Handinasztia állama.

149—146 A harmadik római—pún háború. Róma a Földközi-tenger ura.

146 A rómaiak meghódítják Görögországot.

KULTÚRTÖRTÉNET

4—3. sz. Lao-ce kínai filozófus (i. e. 6—5. sz. k.) tanításából kialakul a taoista vallás Kínában.

3. sz. A sztoikus (Zénón) és epikureus (Epikurosz) iskolák kialakulása a görög filozófiában.

A hellenisztikus kultúra fejlődése Alexandriában; Arkhimédész, Eukleidész, Hérón, Kallimakhosz.

2. sz. A római kultúra fejlődésének kezdetei: Plautus komédiái, Cato prózai művei.

1. sz. A római kultúra „aranykora”. Költők: Lucretius, Catullus, Vergilius, Horatius, Ovidius. Történetírók: Salustius, Livius. Cicero filozófiai és szónoklatelméleti, Varro természettudományos működése.

GÖRÖGORSZÁG

3. sz. Hellenisztikus művészet.

Barberini faun, szobor.

285 k. Kharész: *Rhodoszi kolosszus*, bronzszobor.

280 k. Polüeuktosz: *Démoszthenész*, márványszobor.

250 *Milói Vénusz*, márványszobor.

2. sz. A korintheszi stílus uralkodóvá válása az építészetben.

185 k. *Szamothrakéi Niké*, későhellenisztikus márványszobor.

174—129 Olümpeion: Zeusz Olümpeiosz temploma, a görög-római világ legnagyobb temploma.

150 k. *Otricoli Zeusz*, márványfej.

Athén: *II. Attalosz sztoája* (oszlopcsanak).

Apollóniosz és Tauriszkosz: *Farnesei bika*, márványpasztika.

150 *Menelaosz Patroklosz holttestével* márványszobor.

1. sz. Glükón: *Farnesei Hercules*, márványszobor.

Timomakhosz: *Medea*, falkép.

50 k. *A Tövishúzó gyermek*, későhellenisztikus pasztika.

40 k. Hégészandrosz, Polüdórosz és Athenodórosz: *Laokoon csoport*, márványszobor.

ITÁLIA

3. sz. A római építészet erősen görög befolyás alá kerül.

284 Róma: Saturnus temploma.

212 Róma: Fortuna virilis templom.

2. sz. Róma: a Cloaca Maxima csatornahálózat kiépítése.

Márványtemplomok építése Rómában.

Pompeji I. (inkrusztációs) stílus keletkezése.

2—1. sz. Az etruszk művészet hanyatlása és megszűnése.

181 Róma: Pons Aemilia híd.

150 k. Pompeji: *Macska madarat öl*, realiztikus mozaik.

80—i. sz. 10 Pompeji II. (építészeti) stílus.

60 Caecilia Metella síremléke.

45 J. Caesar mellszobra.

Időszámításunk kezdetéig

EGYETEMES TÖRTÉNET

- 137—132 Szielliai rabszolgafelkelés.
133—122 Róma: a Gracchusok törvényei a plebejusok érdekében.
107—79 Róma: Marius és Sulla küzdelme az uralomért.
104—101 A második szielliai rabszolgafelkelés.
90—83 A római polgárjoggal nem rendelkező itáliai szövetségesek fellázadnak Róma ellen.
74—70 A Spartacus vezette rabszolgafelkelés Itáliában.

- 60—44 Az I. triumvirátus (Caesar, Pompeius és Crassus); Caesar egyeduralmi törekvései.
58—51 Róma meghódítja Galliát.
43 A II. triumvirátus (Octavianus, Antonius, Lepidus) megalakulása.
31 Az actiumi csata; Octavianus győzelme.
30 Római uralom Egyiptomban.
27—i. sz. 14 Augusztus császársága.
12—9 A rómaiak meghódítják Pannóniát.

- 27 Róma: Pantheon építésének kezdete.
25—23 Vitruvius: *De Architectura* c. művészettörténeti könyvének megjelentése.
13—9 Róma: *Ara pacis Augustae*, békeoltár építése gazdag reliefekkel.
11 Róma: Marcellus színház.

EURÓPA TÖBBI RÉSE

- 3—2. sz. La-Tène kultúra.
50 k. Hallstatti kultúra vége Mo-on.
27—14 Nîmes: Pont du Gard, római vízvezeték építése Galliában.
1. sz. kezd. k. La-Tène kultúra vége Európában.

EGYIPTOM

3. sz. Hellenisztikus művészet kibontakozása Alexandriában.
250 k. Alexandria: *Pharos*z világítótorony építése.
237—212 Edfu: Hórusz napisten templomának építése.
2. sz. Dendera: Hathor istennő temploma.
196 A rosettei kő (háromnyelvű felirattal).
181—117 Edfu: Hórusz templom külső csarnokának építése.
50 k. *Nílus-anya a gyermekeivel*, alexandriai későhellenisztikus szoborcsoport.
30 k. A hellenisztikus stílus hanyatlása és megszűnése.

KÖZEL-KELET

- 300 k. Szidon (Fönícia): festett szarkofág, domborművekkel Nagy Sándor életéből.
180—160 Pergamon (Kisázsia): *Zeusz-oltár*, istenszobrokkal és relieffrízekkel.
170 Milétosz (Kisázsia): Tanácsház építése.

KÖZÉP-KELET

- 200 k. Sztúpák Indiában.
3. sz. Perzsa befolyás az indiai építészetben.
2. sz. Szancsi-sztúpa É-Indiában, gazdag reliefekkel.
150 k. Szikla-plasztikák a Bombay melletti buddhista barlangtemplomban.
1. sz.—i. sz. 8. sz. Indiai szikla-templom építése és belső kiképzése Adzsantában, freskókkal Buddha életéből.

TÁVOL-KELET

- 300—200 Japán: a bronzkor kezdete.
Kína: mitológiai-történeti tárgyú freskók.
221—207 Csin Si Huang-ti császár megkezdi a Kínai Nagyfal építését.
206—i. sz. 220 A Han-dinasztia korszaka Kínában; a kőépítkezés utánozva a faépítkezés formáit, többfedelű pagodák; monumentális kőszobrok.
3. sz. vége Porcelánszerű anyag Kínában.

EGYETEMES TÖRTÉNET

1. sz. A keresztény vallás kialakulása.

14–68 Róma: a Claudius-dinasztia: Tiberius, Caligula, Claudius, Nero.

66–70 A zsidó háború. Jeruzsálem elpusztítása.

69–96 Róma: a Flaviusok uralma (Flavius, Titus, Domitianus).

96–192 Róma: az Antoniusok uralma. A rabszolgatartó gazdaság vál-

Időszámításunk kezdetétől

ságának kibontakozása. A colonusi intézmény kifejlődése. A kereszténység terjedése.

101–106 Traianus római császár meghódítja Dáciát.

132–135 Bar-Kochba felkelése: a zsidók szétszórása.

193–235 Róma: a Severusok dinasztíája. A birodalom válságának kezdete.

KULTÚRTÖRTÉNET

1. sz. A buddhizmus behatol Kínába.

1–2. sz. A római kultúra „ezüst-kora”. Költők: Lucanus, Martialis, Juvenalis. Elbeszélők: Petronius, Apuleius. Történetírók: Tacitus, Suetonius. Seneca, Epiktétosz stb. az Új Sztoa filozófusai.

A római úthálózat kiépülése a birodalomban.

100–178 Claudius Ptolemaeus alexandriai csillagász, a róla elnevezett világkép megalkotójának működése.

105 A kínai hagyomány szerint Csaj Lun feltalálja a papírgyártást.

ITÁLIA—RÓMAI MŰVÉSZET

12 Gemma Augustea, onix kámea.

13–50 Pompeji III. (ornamentális) stílus.

29 Róma: Curia Julia, a szenátus épülete.

50 k. Pompeji: Villa Item, *Dionysusi misztériumok*, falfestmény.

50 Róma: Pons Aelius (ma S. Angelo) híd építése.

63 k. Pompeji: Vettius-ház, Erosz-fríz.

63–79 Pompeji IV. (dekoratív) stílus.

70–82 Róma: Colosseum építése.

81 Titus diadalíve.

94 Vespasianus temploma.

111–114 Róma: Traianus-fórum, építette Apollodórosz.

113 Róma: A *Traianus-oszlop* spirális szalag-domborműve.

115–125 Róma: a Pantheon újjáépítése.

120–130 Róma: Hadrianus síremléke (Angyalvár).

120–138 Tivoli: Villa Hadriana, hatalmas parkkal.

135 Róma: Venus és Roma temploma.

141 Róma: Faustina temploma.

179 Róma: Marcus Aurelius császár lovasszobra.

3. sz. Verona: amphitheatrum és egyéb épületek.

203 Róma: Septimius Severus császár diadalíve.

211–216 Róma: Caracalla császár thermái.

214 k. Caracalla császár mellszobra.

260–268 Róma: Minerva Medica temploma.

ITÁLIA—ÓKERESZTÉNY MŰVÉSZET

100 k. Róma: Priscilla-katakomba, *Madonna* legrégebbi ábrázolása, falfestmény.

2–5. sz. Keresztény tartalmakat kifejező kései antik formák, egyre primitívebb megoldásban.

2. sz. Róma: Domitilla-katakomba falfestményei.

2. sz. 1. fele Róma: Priscilla-katakomba, *Mária és Isaiás próféta*, falfestmény.

145 Róma: S. Pudenciana-templom alapítása.

197 Róma: Callixtus-katakomba.

260 k. Róma: Lateran, *Jó pásztor*, dombormű egy keresztény szarkofágon.

290 Róma: S. Sebastian-katakomba.

3. sz. vége Róma: Lateran, *Jónás szarkofág*.

3—10. sz. A több városállamból álló maya óbirodalom Közép-Amerikában.

220 Feudális anarchia, parasztfelkelés Kínában.

226 A perzsa Szasszanida birodalom alapítása.

235—275 Katonacsászárok a római

birodalom élén. A társadalmi-gazdasági válság mélyülése.

250 Keresztényüldözés az egész római birodalomban.

284—305 Diocletianus római császár uralma.

300 k. Germán törzsek letelepedése a római határvonalon (limesen) túl.

EURÓPA TÖBBI RÉSE

81—100 Az aquincumi tábor építése.

2. sz. Trier (Németo.): Barbara-thermák.

107 k. Aquincum: Hadrianus helytartói palotája.

121 Nîmes (Franciao.): amphitheatrum.

145 Aquincum: a katonai amphitheatrum építése.

162 Aquincum: polgári amphitheatrum, Nemesis szentélye.

200 k. Trier (Németo.): Porta Nigra.

3—11. sz. Kaukázus-vidék: örmény és grúz falfestészet templomokban, miniatúrák kódexek készítése.

EGYIPTOM

100—300 Múmiaképek enkausztiikus festéssel (Faijum).

KÖZEL-KELET

1. sz. Szidon (Libanon): üvegedények reliefdíszítéssel.

131—161 Baalbek (Libanon): Nap-templom.

226—651 Szasszanida-stílus Perzsiában.

260 k. Palmyra (Szíria): Baal temploma.

273 Baalbek: Jupiter-templom.

KÖZÉP-KELET

50 k. Mathura (India): barlangtemplom, első ízben ábrázolják Buddhát emberi alakban.

50—3. sz. k. ÉNy-Indiában hellenisztikus gandhára művészet.

2. sz. Amaravati (K-India): sztúpa gazdag reliefekkel.

Ceylon: Anuradhapura, Buddha-szobrok.

3—6. sz. Ellora (India): buddhista barlangtemplomok építése.

TÁVOL-KELET

1. sz. Kína: selymek geometrikus és figurális díszítéssel; fejlett ötvös-művesség és lakkművesség.

2. sz. Falkestmények és lapos dom-borművek kínai sírkamrákban.

220—280 A kalligráfia mint művészet jelentős fejlődése.

220—580 Buddhista és gandhára behatások érvényesülése Kínában.

280—580 Kolosszális Buddha-szobrok sziklából.

AMERIKA

1. sz. A perui kultúra fejlődése: építészet, szobrok, kerámiák. A maya-kultúra kezdetei Közép-Amerikában.

3. sz. A maya-kultúra virágzása Közép-Amerikában: monumentális építkezés, piramistemplomok.

4. sz. Japánban a Jamato törzscsoport uralma; az államalakulás kezdetei.

306—337 Róma: Constantinus császár uralkodása. Megegyezés a keresztény egyházzal. Konstantinápoly (Bizánc) a birodalom fővárosa.

320 k. Indiában a Gupta állam alapítása.

325 A niceai zsinat. Arius eretnekké nyilvánítása.

332 A római birodalomban rendelet a colonusok földhözköltéséről.

361—363 Julianus Apostata kelet-római császár uralkodása.

375—453 A hunok európai hódításai.

395 A római birodalom kettészakadása keleti és nyugati részre.

KULTÚRTÖRTÉNET

350 Wulfila lefordítja gót nyelvre a Bibliát.

5. sz. Az örmény irodalom „aranykora”.

Az ó-ind költészet virágkora (Kálidása).

410 k. Augustinus egyházatyja (354—430): *De civitate Dei* c. műve.

ITÁLIA

300 k. Spalato (Split): Diocletianus császár palotája.

302—306 Róma: Diocletianus thermai.

315 Róma: Constantinus császár diadalíve.

kb. 320-tól A római császárkori művészet fénykorának vége és hanyatlása.

324 Róma: az első Pál-templom alapítása.

326 Róma: a régi Szt. Péter-templom felszentelése.

337 Róma: S. Maria in Trastevere-templom alapítása.

352 Róma: S. Maria Maggiore-templom alapítása.

354 Róma: S. Constanza-templom, centrális épület, mozaikkal.

370—386 Milano: S. Ambrogio-templom építése.

386—406 Róma: S. Paolo fuori le mure, öthajós bazilika építése.

424—432 Róma: S. Sabina-templom építése, korai bizánci stílus, mozaikok.

425 k. Ravenna: S. Giovanni in fonte-templom mozaikjai, korai bizánci stílus.

431 Róma: S. Sabina-templom, *Krisztus keresztrefeszítése*, fa-dombormű sorozat a templom kapuján.

432 Róma: S. Maria Maggiore-templom újjáépítése, mozaikok.

Róma: S. Lorenzo-templom, Basilica major.

432—440 Róma: S. Giovanni in fonte-templom építése.

440 k. Ravenna: Galla Placidia anyacsászárnő mauzóleuma, mozaikok, korai bizánci stílus.

442 Róma: S. Pietro in Vincoli templom építésének kezdete.

449—453 Ravenna: Battistero, nyolcszögű keresztelőkápolna, mozaikok megalkotása, korai bizánci stílus.

463—483 Róma: S. Stefano Rotondo-templom építése, centrális épület antik dekoratív stílusban, római alapokon.

BIZÁNCI MŰVÉSZET

4—5. sz. fordulója A Kelet-Római Birodalomban a bizánci stílus kialakulása: vonalas és síkszerű ábrázolás, ünnepélyesség, az antik formák megmerevedése.

412 Szaloniki: Hagiosz Georgiasz-templom.

EURÓPA TÖBBI RÉSZE

4. sz. Sabaria (Szombathely): S. Quirinus-bazilika építése.

A fenékpusztai templom építése Keszthely mellett.

Pécs: Hétkärlyos kápolna.

415 A nyugati gótok állama megalakul Hispániában.

420—539 Kínában a „hat dinasztia kora”: apró feudális államok küzdelmei egymással.

429 A vandálok meghódítják É-Afrika nagy részét.

445—454 Attila a hun birodalom uralkodója.

449 Angolok, szászok, jüttök elfoglalják Britanniát.

451 A catalaunumi csata; a rómaiak és a nyugati gótok megverik Attila seregeit Galliában.

476 A nyugat-római birodalom bukása.

486 Frank állam kialakulása Galliában.

350 k. Trier: Dóm.

Pécs: ókeresztény festett sírkamrák.

360 k. Aquincum: Cella trichora.

5. sz.-tól A frank ötvösség és ékszerművesség jelentős fejlődése.

5. sz. eleje Kékkút: Bazilika.

450 k. É-Európában megjelennek az első harangtornyok (itáliai mintára).

KÖZEL-KELET ÉS AFRIKA

326 Bethlehem: templom építése Jézus állítólagos születési helyén.

330 k. Jeruzsálem: Constantinus császár felépítteti a Szent Sír templomát.

4—7. sz. Kopt-keresztény művészet Egyiptomban.

5. sz. Szíria: az üvegművesség erős fejlődése.

420 k. Perzsia: Bahran Gohr herceg vadászata, szasszanida textilműve.

KÖZÉP-KELET

4. sz. India: a brahmanista művészet széleskörű elterjedése és virágzása.

4—7. sz. Gupta korszak; az óindiai művészet klasszikus korszaka. Templomok piramis alakú tornyokkal az addigi barlang- és sziklatemplomok helyett.

4. sz. vége Adzsanta (India) sziklatemplomában szín- és formagazdag falfestmények, Buddha-szobrok.

TÁVOL-KELET

4—5. sz.-tól Buddhista művészet Kínában, Nepalban, Tibetben.

4—14. sz. Kína: falfestmények valóságos és világi tartalommal a Tun-huang barlangokban.

366 k. Kína: a festészet felvirágzása, a tájképfestészet kezdetei. Az első buddhista templomok építése É-Kínában, türk-mongol és indiai stílusok hatása alatt.

4. sz. vége Kína: kolosszális Buddha-szobrok a Jün-kang barlangokban.

5. sz. eleje Kína: tekeresképek festése, főleg buddhista témákról.

5. sz. Az olajfestészet nyomai Kínában.

Japán: hanivák (máz nélküli cserépből készült ember- és állatfigurák).

AMERIKA

5. sz. Peru: a chimu-indiánok *mo-chica-kultúrája*: kerámiák életképszerű ábrázolásokkal, lépcsős piramistemplomok téglából, ember alakú istenszobrok.

Peru: *nazca-kultúra*: sokszínű kerámiák, állat alakú istenszobrok, díszítőművek színes tollakból.

Peru: az *inka-kultúra* kezdetei.

6. sz. Tolték birodalom megalakulása Mexikóban.

500 k. Szláv törzsek benyomulása a dunai provinciákba.

527—565 Justinianus bizánci császár uralkodása. Feudális termelési viszonyok kezdetei a bizánci birodalomban.

529—533 Justinianus törvénykönyve (Corpus Juris Civilis).

535 után Bizánc hatalma alá vonja Itália egy részét (exarchátus Ravenna székhellyel).

560-as évek Az avarok Mo. és Alsó-Ausztria területén.

568 A longobárdok elfoglalják É-Itáliát.

581—618 A Szui-dinasztia újból egyesíti Kínát.

607 Velence városállam megalakulása.

KULTÚRTÖRTÉNET

6. sz. Indiában használni kezdik a negatív számokat és a nullát.

552 Selyemhernyó-gubókat csempészek Ceylonból a szerzetesek Bizáncba, ahol a meghonosodó selyempárt állami monopóliummá nyilvánítják.

590—604 I. Gergely pápa rendezi az

egyházi zenét (egyszólamú gregoriánus zene).

600 k. A könyvnyomtatás kezdetei Kínában, vésett falapokkal.

610—622 A mohamedán vallás kialakulása Mekkában és Medinában (Arabia).

ITÁLIA

527 Róma: S. Cosma e Damiano-templom építése.

542 Parenzo: Dóm építése.

559—563 Milánó: S. Lorenzo-templom építése.

578 Róma: S. Lorenzo-bazilika.

6. sz. 2. fele Róma: S. Cosma e Damiano-templom mozaikjai.

7. sz. Róma: S. Maria Aracoeli-templom építése.

626 Róma: S. Agnese fuori le mura-templom építése.

BIZÁNCI MŰVÉSZET
(részben Itália földjén)

526 Ravenna: Theodorik síremléke.

526—547 Ravenna: S. Vitale-templom építése.

527—565 A bizánci művészet első virágzása Justinianus császár uralkodása alatt.

532—537 Konstantinápoly: Hagia Szofia-templom építése.

535—549 Ravenna: S. Apollinare in Classe-templom építése.

549 Ravenna: S. Apollinare nuovo-templom felszentelése.

558—562 Konstantinápoly: a Hagia Szofia-templom új kupolája.

6. sz. 2. fele Konstantinápoly: Hagia Irene-templom építése.

Szaloniki: Hagia Szofia-templom építése.

7. sz.-től A bizánci festészet és a mozaik fellendülése.

7. sz. Az iparművészet erős fejlődése.

650 k. Bizánci selyemszövetek, részben perzsa hatás alatt.

7. sz. 2. fele Szaloniki: Hagiosz Demetriosz-templom építése.

EURÓPA TÖBBI RÉSZÉ

6. sz.-tól A népvándorlás kori művészet összeolvad az antik művészet hagyományával.

500 k. *Codex argenteus*, gót biblia.

517 Párizs: Anastasius diptikhon.

kb. 550-től Állatornamentika az Európai művészetben.

590 Köln: St. Gereon-templom.

7. sz.-tól Az ötvösművesség jelentős fejlődése a meroving frank birodalomban.

626 S. Denis (frank birodalom): Templom építése.

618—907 A Tang-dinasztia korszaka Kínában.

628 Bizánc győzelme a perzsa Saszanidákon.

630-as évektől Az arabok meghódítják Palesztinát, Szíriát, Mezopotámiát, Perzsiát és Egyiptomot; elfoglalják Karthágót (697).

KÖZEL-KELET ÉS AFRIKA

7. sz. I. fele A kopt-keresztény művészet hanyatlása és elhalása.

650 k. Jeruzsálem: Omar-mecset, nyolcszögű épület Izrael temploma helyén.

651 A perzsi szasszanida-stílus (226 óta) hanyatlása és megszűnése.

691 Jeruzsálem: Szikladóm.

KÖZÉP-KELET

500-tól Az indiai templomokat rendszerint toronyszerű sztúpákkal látják el.

6. sz. Az indiai művészet áttérjed Hátso-Indiába és Indonéziába.

6—8. sz. Ellora (India): Hinduista barlangtemplom építése.

7—9. sz. Ellora (India): Kailásznáth monolit sziklatemplom építése.

635 k. Mamallampuram (D-India): gránitból kivésett domborművek a szikla-templomban.

650-től Hinduista művészet kibontakozása Indiában.

700 k. Ellora: Sziklatemplom, *A táncoló Siva* reliefje.

TÁVOL-KELET

6. sz. A buddhista művészet erőteljes fellendülése Kínában.

522 Kína: a legrégebb, megmaradt kínai pagoda.

kb. 535-től Kínai festmények hoszszanti tekercsek formájában.

645 A „Tajka fordulat” Japánban; a félrabszolgák felszabadítása, a korafeudális állam kialakulásának kezdete.

660 Az arab Omajjád-dinasztia hatalomra jutása Damaszkuszban.

670 k. A volgai bolgár állam megalkakulása.

6—7. sz. fordulója Japán: a kínai buddhista művészet áttérjedése, gyakran koreai közvetítéssel, színes fametszetek.

581—618 Kína: a fametszet első kezdetei, a festészet fellendülése.

607 k. Nara (Japán): a legrégebb, megmaradt pagoda építése.

623 k. Nara: Buddha 17 méter magas bronzszobra.

7—9. sz. Buddhista művészet kibontakozása Japánban, kínai befolyás alatt.

618—907 Kína: Tang-korszak, a festészet érett korszaka (történelmi, virág- és tájképfestészet); szobrok fehér agyagból, részben színes mázzal, kőszobrok (a Lung-men barlangokban); kerámiák valódi porcelánból.

650 Taj Cung kínai császár sírreliefje, 6 kedvenc lovával.

7. sz. Koreában fejlett művészet (falfestmények, szobrok stb.).

AMERIKA

6. sz. *Tollék kultúra* Mexikóban: piramistemplomok.

7. sz.-tól *Olmék kultúra* Közép-Amerikában: templomok, reliefes sztélék (a napisten, táncjelenetek stb. ábrázolása).

7. sz. Peru: *tiahuanaco-kultúra* a Titicaca-tó mellett: kőszobrok, faragott kapuzatok stb.

EGYETEMES TÖRTÉNET

711—718 Az arabok elfoglalják az Ibériai-félsziget nagyobb részét és Közép-Ázsiát.

732 Martell Károly frank major domus poitiers-i győzelme megállítja az arab előnyomulást Európában.

750 Az arab Abbászida-dinasztia

hatalomra jutása (bagdadi kalifátus).

751—768 Kis Pippin a frankok királya. Szövetség a pápával.

756 A Damaszkuszból kiszorított Omajjádok megalapítják a Córdoba-i kalifátust.

KULTÚRTÖRTÉNET

8. sz. A természeti gazdálkodás uralgó szerepe Ny-Európában.

A kínai lírai költészet virágzása (Li Taj-po, Tu Fu, Po Csü-ji).

Hangjegyzírás (neumák) bevezetése Európában.

Az arab országokban az orvostudomány, asztronómia, matematika, alkímia, fizika erős fejlődése.

9. sz. Az ekés gazdálkodás általánossá válása Ny-Európában.

814 k. Az arabok tökéletesítik az indiai számrendszert („arab számok”).

850—1150 Korai skolasztikus filozófia (J. Scotus Eriugena).

860—67 Cirill és Method megalkotják a szláv ábécét (cirillika).

880—900 A kétszólamúság kezd elterjedni az egyházi zenében.

ITÁLIA

8. sz. Róma: S. Maria in Cosmedin-templom mozaikja.

705—708 Róma: S. Maria Antiqua-templom építése.

740 Róma: S. Maria Antiqua-templomban *Keresztrefeszítés*, falfestmény.

750—1050 Korai román építészet első kezdetei.

855 Róma: S. Clemente-templom, *Krisztus mennybemenetele*, falkép.

BIZÁNC

8. sz. Domborművek, elefántcsontfaragások.

726-től II. Leó bizánci császár eltiltja a szentképek készítését és imáadását (képprombolás).

9. sz. Szaloniki: a Hagiosz Demetriosz-templom mozaikja.

843 Bizáncban a 726-től érvényben volt szentképtilalom (képprombolás) megszüntetése.

881 Konstantinápoly: Nea-templom.

950-től Népi elbeszélő vonások a bizánci könyvfestészetben.

FRANCIAORSZÁG

9. sz.-tól Karoling művészet.

9. sz. eleje Párizs: St. Germain-des-Prés templom építése.

800 k. Abbeville: *Evangéliumos könyv*.

870 *Codex Aureus*, evangéliárium Kopasz Károly számára.

NÉMETORSZÁG

8. sz. „Karoling reneszánsz”: a késői antik, ókeresztény és bizánci formák átvétele a karoling birodalomban; főleg elefántcsont faragások. E művészet központjai: a császári udvar (Aachen) és a kolostorok (Fulda, St. Gallen).

750 *St. Galleni evangéliárium*.

768—784 Ingelheim: Császári palota építése.

777 k. *Tassilo-kehely* készítése (réz, aranyozott díszítéssel).

792 Fulda: Dóm építésének kezdete.

796—804 Aachen: Nyolcszögű kápolna.

768—814 Nagy Károly uralkodása. A Karoling birodalom: a feudális rendszer kibontakozása Ny-, és Közép-Európában.

9—11. sz. Az első középkori városok fejlődése Itáliában és D-Franciaországban.

843 A verduni szerződés felosztja a Karoling birodalmat.

820—822 Fulda: Szt. Mihály-kápolna építése.

876—882 Lorsch: Karoling csarok, a régi apátság bejárata.

EURÓPA TÖBBI RÉSZÉ

700 k. *Book of Kells* és *Book of Lindisfarne* ír kódexek fantáziadús ornamentikával és iniciálékkal.

750 k. Oviedo (Spanyolország) arabok által meg nem szállt területe): S. Maria de Naranco templom.

842—850 Oviedo: S. Miguel de Lino templom építése.

850 k. Oseberg (Norvégia): faragványokkal (állatalakok, szalagornamenek) ellátott vikinghajó egy fejedelmi sírban.

MOHAMEDÁN ORSZÁGOK MŰVÉSZETE

8. sz.-tól Az arab művészet felvirágzása, elterjedése és hatása Kisáziában, Perzsiában, Közép-Ázsiában, Egyiptomban, É-Afrikában és Spanyolország egy részében.

709-től Damaszkusz: Nagy Mecset.

712—1492 Mozarab stílus Spanyolországban.

756—1031 Omajjád művészet Spanyolországban.

786—796 Córdoba: Mecset építése.

836 k. Szamarra (Irak): az abbászida kalifák hatalmas palotákat és templomokat építenek.

850-től A csúcsív egyre gyakoribb alkalmazása az arab építészetben.

900 k. Az arabesk kialakulása.

KÖZÉP-KELET

8. sz. Monumentális istenszobrok Indiában.

845 Első normann támadás Párizs ellen. Normann támadások London (851), Itália (857) ellen.

871—899 Nagy Alfréd Anglia királya; az angol feudális állam megszervezése.

895—896 A magyarok honfoglalása.

8—13. sz. Ellora (India): Dzsainista sziklatemplomok építése.

750 k. Mamallapuram (D-India): *A Gangesz lejtővele a földre*, 9×27 méteres sziklarelief.

800 k. Jáva: buddhista és brahmanista templomok a 8. sz.-tól. A legszebb templom Borobudurban épült, 6 alsó teraszán domborművek Buddha életéről, 3 felső teraszán 72 sztúpa.

9—12. sz. Angkor-Thom (Hátsó-India): hinduista templom vallásos és világi reliefsel.

9—17. sz. Az iszlám művészetének hatása az indiai művészetre.

900 k. Elephanta-sziget (India, Bombay mellett): Sziklatemplom domborművekkel és Trimurti hármas isten szobrával.

TÁVOL-KELET

8. sz. Nara (Japán): buddhista templomok építése és az ún. Naraművészet felvirágzása kínai hatás alatt. Az iparművészet fellendülése, lakkművészet.

9. sz. A buddhista művészet hanyatlása Japánban.

Tang-korszak Kínában: É-on kötött, hivatalos, D-en szabad és egyéni stílus. Japán: Horuji-templom szobrokkal, falfestményekkel.

844 k. Buddhista kolostorok feloszlatása, buddhista művészeti emlékek elpusztítása Kínában.

890—1160 Fujiwara-kor a japán művészetben: kifinomult, elegáns, fényűző művészet, törekvés önálló japán művészet létrehozására (Yamato-e stílus).

EGYETEMES TÖRTÉNET

9–10. sz. fordulója Oleg novgorodi fejedelem a korafeudális Kijevi Nagyfejedelemségben egyesíti a keleti szláv (ó-orosz) törzseket.

Nagy Simeon cár a bolgár–szláv állam élén.

10–12. sz. Az első céhek Ny-Európában (10. sz. Olaszó., 11–12. sz. Franciaó., Anglia, Németó.).

10–17. sz. Ny-Afrikában Benin néger

rabszolgatartó állam kialakulása és fejlődése.

10. sz. A cseh feudális állam kialakulása.

907 Kína hat részre szakad.

912 A normannok letelepedése a mai Normandiában.

925. Tomislav horvát fejedelem felveszi a királyi címet.

934 A burgund királyság megalakulása.

KULTÚRTÖRTÉNET

10–13. sz. A neokonfucianizmus Kínában.

10. sz. Európában a víziorgona és (arab közvetítéssel) a trombita használata.

Kínában az árnyjáték elterjedése.

900 A normann Vörös Erik felfedezi Grönlandot.

900 k. Orvosi iskola alapítása Salernóban (Itália), az ókori görög orvostudomány eredményeinek tovább folytatása.

900–1050 Az arab nyelvű filozófia és tudomány virágzása. Al-Kindi al Farábi (870–950), Avicenna (Ibn Szina) orvos, természettudós (990–1038).

950 Szuidasz bizánci író lexikont ad ki.

972 Kairói mohamedán egyetem alapítása.

975–1010 A. K. Firduszi (935 k.–1020 k.) megalkotja *Sáhnáme* c. perzsa eposzát.

977–983 Ezer kötetes kínai enciklopédia elkészülése.

ITÁLIA

10–11. sz. Lombardia: téglapítézet elterjedése.

10. sz. Torcello: S. Fosca-templom építése.

976–1094 Velence: Szt. Márk-templom építése.

999 V. Gergely pápa síremléke Rómában.

BIZÁNCI MŰVÉSZET

900 k. A bizánci művészet második virágkora. Hagia Szofia templom mozaikjai (Konstantinápoly).

921–1031 között Bizánci oroszlanos szövet felirattal (Romanosz Khrisztoforosz).

946 Sztirisz: Hosziosz Lukasz-templom.

963 Athosz: Lavra kolostor építése.

FRANCIAORSZÁG

900 k. Párizs: *Charlemagne* bronz lovasszobra.

915 Cluny: Apátsági templom felszentelése (bazilika dongaboltozattal).

NÉMETORSZÁG

10. sz. eleje Karoling művészet.

936 Quedlinburg: a 9. sz.-i Wipertikripta átépítése korai román stílusban.

950-től Augsburg: Dóm építése.

960–1030 k. Ottó-reneszánsz.

961 Gernrode: Nonnenstiftskirche, korai román bazilika építésének kezdete.

977–993 Trier: *Codex Egberti*, miniatúrákkal.

990 k. *Echternachi evangéliárium* (bizánci hatás).

10. sz. vége III. Ottó evangéliárium, miniatúrákkal.

10–11. sz. fordulója A Bernward-művészet virágzása.

955 I. Ottó (936—973) Lech mezei győzelme a magyarokon; a „kalandozások korának” vége.

960 Kína újból egyesül a Szung-dinasztia alatt

961—972 Szvjatoszláv kijevi nagyfejedelem uralkodása.

962 I. Ottó német—római császárrá koronázása.

963—992 I. Mieszko fejedelem létre-

hozza a korafeudális állam alapjait Lengyeló-ban.

964 A maya Újbirodalom keletkezése Közép-Amerikában.

970 k.—997 Géza Mo. fejedelme; a kereszténység terjedése, a feudális állam kiépítésének kezdete.

976 Babenberg Lipót Ausztria első örgrófja.

987 Capet Hugó megszerzi a francia koronát.

MAGYARORSZÁG

9—10. sz. fordulója *Lehel kürtje*, bízánci faragvány.

10. sz. Galgóci tarsolylemez és bezédői tarsolylemez.

Királyi jogar kristálygömbje.

I. (Szent) István kardja.

A királyi korona felső része, itáliai zománcmunka.

996 Az első pannonhalmi templom építése.

EURÓPA TÖBBI RÉSZÉ

922 k. Írország Monasterboice-temető: *Muirdach-kereszt*, korai keresztény dombormű.

989—996 Kijev: Gyeszjatyinnaja-templom építése.

MOHAMEDÁN ORSZÁGOK MŰVÉSZETE

10. sz. Az arab—mór kultúra és művészet felvirágzása Spanyoló-ban.

969—1170 Fatimida stílus a szíriai—egyiptomi építészetben, gazdag díszítésekkel.

971 Córdoba: a Nagy Mecset elkészülése.

KÖZÉP-KELET

10. sz. Sravana Belgóla (D-India): 21 méter magas monolit szobor (a dzsaina művészet terméke).

TÁVOL-KELET

10. sz. A kínai és koreai üvegművészet felvirágzása.

950-től Kína: tussal festett tájképfestészet virágzása; művészeti akadémiák.

960—1279 A Szung-dinasztia korszaka Kínában: a tájképfestészet fénykora; szín- és levegőtávtlat, de központi perspektíva nélkül; plasztikák égetetlen agyagból, festve; festett faszobrok; lakk munkák.

EGYETEMES TÖRTÉNET

11–12. sz. A nyugat-európai feudális virágkora. A kézműipar és mezőgazdaság közti munkamegosztás fejlődése. A háromnyomásos földművelés meghonosodása. A feudális Európa alapvető osztályai: a jobbágyok és a földesurak harca. Eretnekmozgalmak.

11–13. sz. A városok és a feudális urak harca; a szabad városok (kommunák) kialakulása.

A horezmi sahok feudális birodalma Közép-Ázsiában.

1001–1033 I. (Szent) István királysága Mo.-on.

1001 Az első grúz állam létrejötte (a Bagratidák dinasztiája).

1017–1035 Nagy Kanut Anglia, Dánia és Norvégia uralkodója.

1019–1054 Böles Jaroszláv kijevi nagyfejedelem uralkodása.

1020 A dél-itáliai normann állam alapítása.

1036–1056 A német-római császár-

KULTÚRTÖRTÉNET

11. sz. Az óorosz állam (a kijevi Rusz) kulturális virágkora.

11–13. sz. A troubadour-költészet Franciaó.-ban (Bertrand de Born, Bernard de Ventadour stb.).

1000 k. Leif Erikson normann vezér felfedezi Új-Skóciát É.-Amerika keleti partján.

1025–1123 Omar Khajjam perzsa

költő, természettudós és filozófus működése.

1050 k. A többszólamú zene kiszorítja az egyszólamú gregoriánus kórált.

1050–1099 Az alkímia az arab Spanyolo.-ból áterjed Európába.

1054 Végleges egyházi szakadás Róma és Bizánc között.

ITÁLIA

1000–1250 Román stílus.

1000 k. Perugia: S. Pietro-templom, bazilika, részben antik oszlopokkal.

1013 Firenze: S. Miniato-templom.

1020 k. Comói S. Abondio-templom.

1033-tól A ferrarai székesegyház építése.

1058 Parma: Dóm építésének kezdete lombard-román stílusban.

1063 A pisai székesegyház építésének megkezdése.

1073 k. Capua: S. Angelo in Formis templom falfestményei.

1094 Velence: a 976 óta épülő Szt. Márk-templom befejezése.

1099–1184 Modena: Székesegyház építése.

1080 k. Konstantinápoly: Blakhernai palota.

FRANCIAORSZÁG

1000–1200 Román stílus.

1000 k. Poitiers: St. Hilaire-apátság.

1028–72 S. Sever: *Apokalypsis*, falfestmény.

1062–1140 Caen: S. Trinité-templom (román stílusú) építése.

1063–99 Nevers: St. Étienne-templom építése.

1089–1130 Cluny: Apátsági templom építése.

1096 k. Toulouse: S. Sernin-templom.

11. sz. vége Bayeux-i kárpit.

NÉMETORSZÁG

1000–1250 Román stílus.

A várépítés széleskörű elterjedése; mintegy 10 000 vár épül német területen.

1015–33 Hildesheim: S. Michael-templom építése, korai román stílusban.

1016 k. Worms: S. Paul-templom, román stílus.

BIZÁNCI MŰVÉSZET

11. sz. Rekeszszománc-munkák.

1050 k. Daphni kolostor és templom (Görögö.).

11. sz. 2. fele Daphni: *Khrisztosz Pantokrator*, mozaik.

ság hatalma tetőpontján. III. Henrik uralkodása.

1048 A cluny-i egyházi reformmozgalom kezdete.

1066 Hastingsi csata. A normannok meghódítják Angliát. Hódító Vilmos uralkodása (1087-ig).

1077—1333 Szeldzsuk török állam Kisáziában.

1075 Megindul a harc a császárság és a pápaság között („invesztitúra harc”).

1025 Uta apátnő könyve a regensburgi St. Emmeran-kolostorban, miniatúrákkal.

1030—60 Speyer: a Dóm első szakaszának építése.

1040 S. Maria in Capitol templom építése Kölnben.

MAGYARORSZÁG

II. sz. 1. fele Kalocsa: Székesegyház építése.

Esztergom: Szt. Adalbert-székesegyház építése, román stílus.

1001 Koronázási palást.

1004—38 Székesfehérvári bazilika építése.

1015 Pécsvárad apátság és templom.

1038—64 Pécs: Székesegyház építése.

1038 k. Szt. István koporsója.

1043—54 között Monomakhosz koronája.

1046 Boldogasszony templom Pesten.

II. sz. közepe Feldebrő: Altemplom és falképei.

Hidegség: *Apostol-falképek*.

Tihanyi altemplom.

1091 A somogyvári bencés apátság építése két homlokzati toronnyal.

ANGLIA

1000—1170 Normann-román stílus.

1050 k. Winchester: Székesegyház építésének kezdete, normann-román stílusban.

1070 York: Székesegyház építésének kezdete, normann-román stílusban.

1078—1300 London: Tower építése.

1077 IV. Henrik császár Canossajárása VII. Gergely pápa előtt.

1077—1116 I. László és Könyves Kálmán uralkodása alatt megerősödik a feudális magyar államszervezet; Mo. kiterjeszti hatalmát Horváto.-ra és Dalmáciára.

1081 A kisázsiai hűbérurak hatalomra jutása Bizáncban a Komnenosz-dinasztiával.

1096—1099 Az első kereszteshadjárat. Jeruzsálem elfoglalása.

EURÓPA TÖBBI RÉSZE

1020—37 Kijev: Hagia Szofia templom építése.

1045—52 Novgorod: Szofia templom építése.

II. sz. 2. fele Santo Domingo de Silos (É-Spanyolo.): reliefek spanyol-román stílusban.

ARAB—MÓR MŰVÉSZET

1012 Kairó: a 990-től épített Hakim mecset befejezése.

KÖZÉP-KELET

II. sz. Khmer (D-Hátsó-India): hatalmas hinduista templomok építése, pl. Angkorban.

1000 k. Jáva, Pramadan: Siva-templom építése; mozaikok.

II—17. sz. Ceylon: buddhista bronz-plasztika.

II. sz. vége Bhubaneszvara (Orissza, India): Radzsarani buddhista templom kupolaszerű toronnyal, plasztikus díszítéssel.

II. sz. 2. fele—12. sz. Az indiai hinduista művészet késői korszaka.

TÁVOL-KELET

II. sz. Kína: tussal selyemre festett impresszionista jellegű tájképek.

1050 k. Uji (Japán): Királyi palota építése, a fujiwara-korszak pompázatos kiképzésével.

II. sz. közepétől Japán: a festett legyezők divatjából világi festészet fejlődik ki hosszanti selyemtekercseken.

EGYETEMES TÖRTÉNET

12–15. sz. A flandriai városok (Brugge, Gent, Lille) kézműiparuk és kereskedelmük révén Európa gazdaság áruforgalmi központjaivá válnak.

1122 Wormsi konkordátum a pápa és a császár között.

1127 A Welfek és Hohenstaufok köz-

delmének kezdete a német–római császári trónért.

1147–49 A második kereszteshadjárat.

1152–1190 I. (Barbarossa) Frigyes német–római császár uralkodása.

1154–1189 II. (Anjou-Plantagenet) Henrik angol király kiterjeszti Anglia

KULTÚRTÖRTÉNET

12. sz. Sota Rusztaveli grúz költő működése.

1100 k. A *Roland ének*, a francia nemzeti eposz keletkezése.

1100–1500 A bolognai egyetem jogi iskolájának virágzása, a római jog hagyományainak felelevenítése.

1124 Az iránytű használata Kínában.

1140–1198 Averroes (Ibn Rosd) az arisztotelészi filozófia arab interpretátorának működése.

1150 k. Chrétien de Troyes francia költő: a Grál legenda feldolgozása.

1150–1300 A skolasztikus filozófia kibontakozása. Nominalisták és realisták harca.

1190–1230 Walter von der Vogelweide német minnesänger működése.

1195 Az iránytű használata Európában.

1196 k. Az *Igor-ének* c. orosz hősi monda keletkezése.

ITÁLIA

12. sz.-tól Román stílusú szobrászat.

1100 k. Velence: Szt. Márk-templom apszis-mozaikja.

1123–1140 A veronai S. Zenó-templom építése italo-román stílusban.

1143 k. Palermo: Capella Palatina, normann stílusban, mozaikkal.

1150 Firenze: Battistero építése.

1172–1219 Padua: Palazzo della Raggione, gótikus palota építése.

1174 Pisa: Campanile (1350-től „ferde torony”) építése.

1130 Bonnanus Pisanus: Dóm bronzkapuja reliefekkel, Pisa.

12. sz. 2. fele Velence: Szt. Márk-templom kupolamozaikja.

BIZÁNCI MŰVÉSZET

1100 k. Konstantinápoly: Theodorosz-templom.

12. sz. eleje Konstantinápoly: Pantokrátor templom.

1180 k. Athosz: Khilandor kolostor építése.

FRANCIAORSZÁG

12. sz.-tól Az üvegfestészet kibontakozása D-Franciaországban.

1120 k. Périgueux: St. Front-templom újjáépítése, román stílus.

1132–40 Vézelay: St. Madeleine-templom főkapuja, délfrancia-román szobrokkal, reliefekkel.

1137 Gislebertus: S. Pierre-templom főkapuja (francia koragótika), Moissac.

1140–1230 St. Denis: Apátsági templom építése, üvegablakkal, gótikus stílus.

12. sz. közepétől A korai gótika elterjedése.

Arles: St. Trophime-templom építése.

1163–1296 Párizs: Notre Dame-székesegyház építése.

1194–1260 Chartres: az 1130–55-ben épített székesegyház újjáépítése a leégés után.

NÉMETORSZÁG

12. sz.-tól Román stílusú szobrászat.

1082 Speyer: a második székesegyház építése.

1110 Mainz: Dóm építésének kezdete.

hatalmát Iro. és Franciao. egyes részeire.

1173 Valdens eretnekmozgalom kezdete Franciao.-ban.

1176 A legnanói csata; a lombard városok győzelmé I. Frigyesen.

1185 A shogunok központi hatalmá-

1145 Regensburg: Dunahíd építése.

1166 Braunschweig: Bronzoroslán a város főterén.

1171—1230 Worms: a Szt. Péter-dóm átépítése román bazilikává.

1176—1439 Strassburg: Dóm építése.

1192—1220—37 Bamberg: Dóm építése részben román, részben korai gótiikus stílusban.

MAGYARORSZÁG

1130 k. Tabáni Krisztus dombormű.

1140—45 Pécs: Sámson-domborművek.

1185 Esztergomi királyi palota építésének kezdete.

1188—95 Esztergom: Porta speciosa építése.

1198 Zirci apátság építése.

12. sz. vége Eger: Székesegyház a várban.

Felsőörsi templom.

ANGLIA

1114 Chichester: Székesegyház építésének kezdete, angol gótiikus stílus.

1170—1250 „Early English” korai gótika Angliában.

1175—84 Canterbury: Székesegyház építése.

OROSZORSZÁG

1119 k. Novgorod: György-székesegyház.

12. sz. közepe Kijevben és Novgorodban sajátos ikonfestészet fejlődik ki.

1155 Moszkva: a Kreml építésének kezdete.

1158—89 Vlagyimir: a Mennybeemelés-székesegyház építése.

nak megszilárdulása Japánban, a császári hatalom gyengülése.

1187 Szaladin egyiptomi szultán elfoglalja Jeruzsálemet a keresztes hadaktól.

1189—92 A harmadik kereszteshadjárat.

1192—1398 A feudális mohamedán delhi szultanátus Észak-Indiában.

MOHAMEDÁN ORSZÁGOK MŰVÉSZETE

12. sz.-tól Az arab—mór építészeti stílus széleskörű elterjedése É-Afrikában és Spanyolo.-ban: gazdag stukkódíszítések, sztalaktitboltozat. Állatalakos szövevek a mór takácsművéségben.

1127 Buhara (Közép-Ázsia): Kaljan minaret építése.

1176 k. Sevilla (Spanyolo.): Alcazar királyi palota építése.

KÖZÉP-KELET

1125 k. Kambodzsa (Indokína): Angkor-Vat hinduista templom reliefekkel.

12—14. sz. Burma: a buddhista művészet fénykora, számos templom építése.

1098 k. Bhubaneszvara (India): Visnu isten temploma.

TÁVOL-KELET

12. sz. Kína: a fából és agyagból készült Szung-kori szobrok. A tájkép-és portréfestészet virágzása.

1111 k. Kína: Huj Cung császár (ur. 1101—25) katalógusában mintegy 6400 kép szerepel.

12. sz. 2. fele Japán: Makemono selyemtekerceken képsorozatok.

1186—1333 Japán: Kamakura-korszak a szobrászatban, Kaikei és Unkei szobrászok működése.

AMERIKA

12. sz. A Yucatán-félszigeten és a mostani Guatemalában virágzó maya-kultúra: 30 méter magas piramistemplom, a falakon magas-domborművekkel.

12—16. sz. A perui inka művészet virágkora.

13. sz. A pénzgazdálkodás elterjedése; a középkori kézművesség fejlődése Európában. Rendi monarchiák kialakulása Ny-Európában.

13–14. sz. Az egységes jobbagyság kialakulása Mo-on.

13–15. sz. A városi céhek harca a gazdag patríciusok ellen az európai városokban.

1204 A keresztetek elfoglalják Konstantinápolyt; megalapítják a Latin Császárságot (1204–61).

1206–27 Dzsingisz kán hatalmas mongol birodalmat alapít.

1209 Az albigenes eretnekek elleni háború kezdete Franciaországban.

1212 A reconquista (harc Spanyolország visszafoglalásáért a móroktól) első nagy győzelme Las Navas de Tolosánál.

1215 A Magna Charta kibocsátása Angliában.

1222 II. Endre magyar király kibocsátja az Aranybullát.

1226–70 IX. (Szent) Lajos francia

KULTÚRTÖRTÉNET

1200 k. Anonymus: *Gesta Hungarorum*... c. műve.

1214 Az oxfordi egyetem alapítása.

1215 A párizsi egyetem (Sorbonne) alapítása.

A lateráni zsinat hivatalossá teszi az inkvizíciót.

1216 Dominikánus rend alapítása az eretnekek ellen.

1220 Orvosi egyetem alapítása Montpellier-ben (Franciaország).

1229 A Cambridge-i egyetem alapítása.

1240–1280 Albertus Magnus német filozófus és természettudós (1193–1280) működése.

1240–1294 Roger Bacon angol filozófus és természettudós (1215–94) működése.

ITÁLIA

13. sz.-tól Gótika román és proto-reneszánsz elemekkel átszőve.

A „maniera greca” (bizánci elemek) alkalmazása az itáliai festészetben megszűnik.

Venecia, majd Murano: művészi üvegműalkotások.

1225 Fra Jacopo: baptisterium kórusának mozaikja románba áthajló bizánci stílusban (Firenze).

1228–53 Assisi: S. Francesco-templom, gótikus stílusban.

1229–1372 A sienai székesegyház építése.

1236 k. N. Pisano: *Feszület*, későromán plasztika.

BIZÁNCI MŰVÉSZET

13. sz. Trapezunt: Panagia Khrüszokephalosz templom építése.

FRANCIAORSZÁG

13. sz. Gótika.

1200 k. Tournai: Székesegyház román stílusban.

1212–1313 Reims: Székesegyház építése, gótikus stílus.

1220–69 Amiens: Székesegyház építése, érett gótika, gazdag plasztikai díszítéssel.

1226–35 Chartres: *Dávid király, Mária, Salamon* — üvegtáblák.

1243–48 Párizs: Sainte Chapelle építése, gótikus üvegtáblákkal díszítve.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

13. sz. Gótika.

1209–63 Magdeburg: Dóm építése, első német gótikus templom (torony 1520).

1225–1450 Bécs: Stephansdom építése.

1230 k. A bambergi dómot szobrokkal díszítik.

1235 Freiburg: aranykapu a dómon, kései román szoborművekkel.

1240 k. Magdeburg: Ottó császár lovasszobra.

Bamberg: *Bambergi lovas*, szobor a dóm homlokzatán.

1248–1350 Köln: Dóm építése gótikus stílusban.

király uralkodása. Kereszteshadjáraitai Egyiptomban és Tuniszban.

1230 A német lovagrend hódításainak kezdete Poroszo.-ban.

1231—34 A mongolok elfoglalják É.-Kínát.

1235—70 IV. Béla magyar király harca a feudális főurak ellen; kiváltságokat ad a fejlődő városoknak. A tatárjárás után várépítések.

1236—42 Nagy mongol támadás K-

Európa ellen. Tatárjárás Mo.-on (1240—41).

1241 A Hansa-szövetség alapítása a Balti- és Északi-tenger melletti kereskedővárosok részvételével.

1242 Alexander Nyevszkij győzelmes „Jégcsatája” a svéd lovagokkal.

1243 A mongol-tatár Aranyhorda létrejötte, fennhatósága az orosz fejedelemségek felett.

1246 Tűzfegyverek alkalmazása Európában (lőpor).

ANGLIA

13. sz. Korai gótika.

1220—60 Salisbury: Székesegyház építése.

1241—1423 York: Székesegyház építése.

MAGYARORSZÁG

1200 k. *Pray kódex*, passiórajzokkal.

1211 Pest: Belvárosi templom.

1220 Sárospataki vár lakótornya.

1230—40 Ják: Apátsági templom építése, román stílus.

1232—41 Bélapátfalvai háromhajós, kereszthajós, cisztercita templom építése.

1241 k.—1526 A gótika elterjedése Mo.-on.

1247 A budai vár építésének kezdete.

1248—57 A tátikai vár kiépítése.

SPANYOLORSZÁG ÉS PORTUGÁLIA

13. sz. A gótika elterjedése Spanyolo.-ban és Portugáliában.

1227—1493 Toledo (Spanyolo.): Székesegyház építése, gótikus stílus.

13. sz. eleje Coimbra (Portugália): Székesegyház építése portugál-román stílusban.

1241 León (Spanyolo.): Székesegyház kapujának spanyol-gótikus plasztikái.

1248 után Mudéjar-stílus a mór uralom alól felszabadult Spanyolo.-ban.

EURÓPA TÖBBI RÉSZE

1200—1500 Németalföldön gótikus miniatúra-festészet.

1226—1600 Krakkó: Mária-templom építése, gótikus.

MOHAMEDÁN ORSZÁGOK
MŰVÉSZETE

1248—1254 Granada: Alhambra építése.

TÁVOL-KELET

1200-tól Japán: a Yamato-e művészet virágzása (elzárkózás a kínai határsoktól, természetközelség, elbeszélő tartalom).

Kína: a kerámia virágzása a Szung-korszakban.

1210 k. Liang Kai kínai festő megfesti Li Taj-po költő képét.

1227-től A vékonyfalú, mázas edények előállításának bevezetése Japánban.

AFRIKA

13—14 sz. A felső-guineai Joruba-törzsek művészete Ife vidékén; agyagszobrászat, terrakották.

AMERIKA

13—16. sz. közepéig Az azték művészet kibontakozása a mai Mexikó területén: lépcsőzetes piramisok, istenszobrok, gazdag festésű agyagedények, tollmozaikok.

EGYETEMES TÖRTÉNET

1254–73 Interregnum Németo-
ban.

1258 A mongolok megdöntik a bag-
dadi kalifátust.

1261 VIII. Mihály a bizánci Palaiolo-
gosz-(Paleolog) dinasztia megalapítója
visszafoglalja Konstantinápolyt, helyre-
állítja a bizánci birodalmat.

1263-tól Flagellánsok Mo.-on.

KULTÚRTÖRTÉNET

13. sz. 2. fele Kézai Simon króni-
kaja.

1252 Aquinói Szent Tamás olasz szár-
mazású teológus (1225–74), a közép-
kori skolasztika irányadó képviselője
tanár lesz a párizsi egyetemen.

1275–92 Marco Polo utazásai Kíná-
ban és Indiában.

13. sz. vége J. Duns Scotus, skót
skolasztikus filozófus (1267–1308) a
nominalizmus híve, fellép Aquinói Szent
Tamás teológiája ellen.

ITÁLIA

1260 N. Pisano: Szószék márványból,
reliefekkel, átmenet a román stílus és
a gótika között, Pisa.

1272 Cimabue: *Péter és Pál története*,
nagyreszt még bizánci hatás alatt ké-
szült kép.

1280 k. Róma: S. Maria sopra Minerva,
Róma egyetlen gótikus temploma.

1288–1309 Siena: Palazzo Pubblico,
gótikus palota építése, 102 méteres
torony.

1291 P. Cavallini: S. Maria Maggiore
templom mozaikja (Róma).

1295-től Firenze: Santa Croce-temp-
lom építése.

1296–1421 Firenze: Dóm építése.

1296 k. Assisi: Giotto falképei a S.
Francesco-templomban.

1298–1314 A. di Cambio: Palazzo
Vecchio építése (Firenze).

BIZÁNCI MŰVÉSZET

1259 Bojana (Bulgária): *Khrisztosz*
Pantokrator, falkép.

13. sz. vége, Arta: Porigoritissza
templom építése.

FRANCIAORSZÁG

13. sz. közepe Érett gótika; könyv-,
üvegfestészet, kárpitok.

Limoges: a zománccfestészet fénykora.

1288 k. Amiens: a Porte Dorée Ma-
donnája.

NÉMETORSZÁG

1250 után A gótikus szobrászat és
üvegfestészet kibontakozása (redőzet).

13. sz. közepe–15. sz. Lipcse: Tho-
mas-Kirche építése.

1250 Goslar: bronzkút a császári sassal.
Strassburg: Dóm, *Az utolsó ítélet* osz-
lopa.

1260 k. Naumburg: Dóm, az alapítók
szobraival.

1276 Strassburg: rózsablak (E. v.
Steinbach).

1290 Strassburg: üveglalakok.

ANGLIA

1250–1360 Decorated Style, érett
gótika az építészetben.

1280–1370 Exeter: Székesegyház
építése.

1285 k. Conway Castle, várkastély
építése.

1273–1291 Rudolf az első német király a Habsburgok közül.

1278 A morvamezei csatában a magyarokkal szövetséget kötött Habsburg Rudolf legyőzi a cseheket.

1279 Kubláj kán egész Kína ura; a Jüan-dinasztia alapítása.

1288–1326 Oszman a kisázsiai törökök első uralkodója.

MAGYARORSZÁG

1250 k. Visegrád: Lakótorony építése.

1255 Buda: Mátyás-templom építésének kezdete.

1255–57 A zsámbéki templom építése.

1256 Visegrád: Fellegvár építése.

1270–72 Szigliget vára.

1271 Albert és Péter lombardiai mesterek: Szt. Margit síremléke.

1280 Sopron: bencés templom építésének kezdete.

1288–1500 Pozsony (Bratislava): Városháza építése, gót stílus.

13. sz. vége Ócsa: *Utolsó ítélet*, falkép.

EURÓPA TÖBBI RÉSZÉ

13. sz. közepe Perzsa hatások az orosz építészetben (körte- és hagymakupolák, számráthátívek).

1260–1435 Uppsala (Svéd.): Dóm, gótikus stílusban.

1261 k. Bergen (Norvégia): gótikus csarnok a királyi kastélyban.

1284–1364 Brügge (Flandria): gótikus kereskedőcsarnok építése.

KÖZEL-KELET

13–16. sz. Az egyiptomi—szíriai mohamedán művészetben a mamelukstílus (török hatások).

13–17. sz. Perzsiában az iszlám művészetének nagy fellendülése, a fajanszgyártás, szőnyegszövés, miniatúrafestészet virágkora.

1250–1500 Mongol stílushatások az arab—mór építészetben.

1278–89 Tbiliszi: Metehi templom építése.

KÖZÉP-KELET

13. sz. közepe Dilvara (ÉNy-India): Dzsaina templom, gazdag figuratív és ornamentális belső díszítéssel.

Konarak (Orissza, India): Szurja napisten temploma erotikus plasztikákkal telezsúfolt külső falakkal.

TÁVOL-KELET

13. sz. közepe Japán: Yoritomo shogun faszbóra.

Korea: a kerámia fénykora.

Kína: erős buddhista befolyás a kínai művészetben.

1260 k. Kína: Mu-Hszi szerzetesfestő impresszionisztikus tájképei.

1271–1368 A mongol Jüan-dinasztia kora Kínában: bronz- és öntöttvas szobrok; a tusfestészet erőteljes kibontakozása.

1290 k. Japán: Ono Dofu művész arképe, az első világi tárgyú festmény.

EGYETEMES TÖRTÉNET

14. sz. A feudalizmus válságának jelentkezése; a polgárság megerősödése Ny-Európában. Német és francia városok fellendülése; virágzó kereskedelem Olaszó. városaiban. K-Európában a feudalizmus virágkora. A törökök előretörése.

1301 Az Árpád-ház kihalása. Feudális széttagoltság 1308-ig.

1302 A flandriai városok győzelme a francia lovagseregen Courtrai-nál.

1303 III. Fülöp Ágost francia király elfogatja VIII. Bonifác pápát.

1304–1307 A Dolcino-féle parasztlázadás É-Itáliában.

1308–42 I. (Anjou) Károly Róbert magyar király uralkodása; a városok és a külkereskedelem fejlesztése, az aranyforint bevezetése.

1309–76 A pápák avignoni fogsága.

1309–43 Anjou I. Róbert nápolyi király.

KULTÚRTÖRTÉNET

14. sz. A humanizmus kezdetei. Az irodalom virágzása Itáliában: Dante (1265–1321), Petrarca (1304–74), Boccaccio (1313–75). „Ars nova” az olasz zenében.

A flandriai textilipar virágzása.

Kallómalmok alkalmazásának elterjedése az angol textiliparban.

1302 Az első hivatalos boncolás Bolognában.

1320 Az „ellenpont” jelentkezése az olasz zenében.

1324 W. Occam (1290/1300–1349) skolasztikus filozófus az állam és az egyház különválasztását javasolja, ezért menekülnie kell Angliából.

1348 A prágai egyetem alapítása.

ITÁLIA

1300 k. G. Pisano: *Madonna*, korai gótikus szobor, Prato, Dóm.

1301–1311 G. Pisano: szószék a pisai domban.

1305 Giotto di Bondone: *Capella dell' Arena* falképei, Padua.

1308–11 Duccio di Buoninsegna: *Maestà*, táblaoltár, átmenet a bizánci-ból a gótikus stílusba, Siena (dóm.)

1309–1442 Velence: Doge-palota építése.

1315 S. Martini: *Maestà*, gótikus freskó, Siena (Palazzo Pubblico).

1317–25 Giotto: Szt. Ferenc falképek St. Croce-templomban, Firenze.

1337–40 A. Lorenzetti: *A jó és a rossz kormányzás allegóriája*, freskósorozat, Siena (Városháza.)

1312–15 Apostolok temploma, Szaloniki (késő-bizánci stílus).

FRANCIAORSZÁG

1300–1500 Kései gótika.

1300 k. Bourges: Székesegyház, *Utolsó ítélet*, kapurelief.

14. sz. eleje Amiens: rózsablak-iképzése a Dómban.

Kárpítszövés Párizs, Arras, Tournai-ban.

1320 St. Denis: Robert d'Artois síremléke.

1335–64 Avignon: Pápai Palota építése, falképei.

1339 Jeanne d'Evreux ereklyetartója, zománcmunka.

1342 S. Martini: *Passió-oltár*, gótikus stílusú festmény, Avignon, Pápai Palota.

BIZÁNCI MŰVÉSZET

14. sz. Athosz: *Protaton*, falképsorozat.

14. sz. eleje Konstantinápoly: Khoré templom mozaikjai.

1302–03 Szaloniki: Sz. Demetriosz-templom, falképsorozat.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

14. sz. Gótika.

1300 k. Lübeck: Városháza építésének kezdete, gótikus stílus (befejezve reneszánsz stílusban a 16. sz.-ban).

1315 München: Károly kapu.

1315 A morgarteni csata; a svájci kantonok győzelme a Habsburgok vezette lovagi sereg felett.

1325—40 Ivan Danyilovics Kalita moszkvai nagyfejedelem az orosz fejedelemségek egyesítésére törekszik.

1329 A janicsárság megalapítása az oszmán-török államban.

1337—1453 A „százéves” angol-francia háború.

1337—1345 A flandriai városok

harca a genti J. v. Antevelde vezetésével a francia hűbérurak ellen.

1342—1382 I. (Anjou) Lajos magyar király uralkodása.

1346 Angol győzelem a franciák felett a Crécy melletti csatában.

1347 Cola di Rienzi Róma néptribunja.

1348—50 Nagy pestisjárvány Európában.

1349 A párizsi takácsok sztrájkja.

1322 Freiburg: *Az építész feje*, a Dóm tornyán, gótikus stílusban.

1330 Bécs: *Stephansdom, Dienstbotenmadonna*, kőszobor.

1332—40 Nürnberg: Régi Városháza, gótikus stílusban (reneszánsz átépítés a 17. sz.-ban).

1333—70 Aachen: Városháza, gótikus stílusban.

EURÓPA TÖBBI RÉSZÉ

14. sz. Oroszország: Sökkupolás, színes fedelű templomok.

Gent (Németalföld): Posztócsarnok.

1333—1774 Prága: palota a Hradzsinon.

1344 Prága: Dóm gótikus stílusban.

TÁVOL-KELET

1300 k. Takashina Takakane japán festő vallásos tárgyú képeket fest, a mindennapi élet realiztikus ábrázolásával.

1300 k. Csao Meng-fu kínai festő működése.

1325-től Kao Liang-csüan Kínából a mongolok elől Japánba menekült festő bevezeti ott a Szung-festészetet.

1353—1572 Japán: Ashikaga-korszak; tusfestészet; a buddhista szobrászatot világi portré-szobrászat váltja fel.

14. sz. Van Meng kínai festő működése a mongol Jüan-dinasztia alatt.

AMERIKA

14—16. sz. Inka művészet Peruban: építészet igen fejlett kváder-technikával.

ANGLIA

14. sz. Flowing Style, a Decorated Style változata.

1324 York: a Székesegyház kereszt-és hosszahajójának építése, Decorated Style.

MAGYARORSZÁG

1300 k. Bögöz (Mugeni): *Szt. László legenda*, falképek.

1320—30 Gelence (Gelinta): *Szt. László legenda*, falképek.

1333 k. Mekcsei Demeter bibliája miniatúrákkal.

1340—50 N. da Tommaso: esztergomi szibillák és proféták.

1340 k. Abel festő sírköve a hármasművészcímerrel.

Vizsolyi falképek.

14. sz. közepétől Céhek alakulása a mo.-i városokban; a városi patríciusokkal szemben valdens-plebejus mozgalmak.

1351 Mo.-on fokozódik a jobbágyiség elnyomása és a feudális földtulajdon védelme; törvényben rögzítik a kilencedet, az úriszöket és az ősiséget.

1354 A törökök elfoglalják Gallipolit.

1356 Német aranybulla, a választófejedelmek hatalmának növekedése.

1356—58 Párizsi népi felkelés Étienne Marcel vezetésével.

1357—58 Parasztfelkelés Franciaországban (Jacquerie).

1359—89 I. Murad török szultán uralkodása.

1368 Kínai parasztfelkelés megdönti a Jüan-dinasztiát. A Ming-dinasztia uralma 1644-ig.

KULTÚRTÖRTÉNET

14. sz. 2. fele Ibn Battuta arab utazó (1307—77) bejárja Előázsiát, Kínát, Közép-Afrikát.

Háfiz perzsa költő (1320—89) működése.

G. Chaucher angol költő (1340—1400) működése.

1364 A krakkói egyetem alapítása.

14. sz. közepétől A kínai regényirodalom kezdetei (*Vizparti történet*).

1369—1415 Husz János reformátor működése Cseho.-ban.

14. sz. végén A buddhista „sárga süveges szekta” uralomra jut Tibetben; a lámaizmus kialakulása.

ITÁLIA

14. sz. 2. fele Protoreneszánsz elemek megjelenése.

1360 k. Velence: Cà' d'Oro (Aranyház) építésének kezdete.

1376—83 Firenze: Loggia dei Lanzi építése (tervezte Orcagna).

1380 A. Gaddi: *A kereszt megtalálása*, freskósorozat, S. Croce-templomban, Firenze.

1387—1418 Milano: Dóm, gótikus stílus.

BIZÁNCI MŰVÉSZET

14. sz. közepe „Paleolog reneszánsz”.

1350 k. Misztra (D-Görögo.): Hagia Szofia, templom bizánci stílusban.

Curtea de Arges (Románia): Falképek.

14. sz. vége Misztra: Peribletosz-templom falképei.

Misztra: *Panatanassza*, falképek.

FRANCIAORSZÁG

1375—79 *Grande Chronique de France*, kódex, miniatúrákkal.

1395—1402 C. Sluter: Mózes kútja, Dijon.

14. sz. vége A miniatúrafestészet felendülése.

NÉMETORSZÁG

14. sz. 2. fele A téglagótika elterjedése a német építészetben.

1354—61 Nürnberg: Frauenkirche, gótikus csarnoktemplom építése.

1362 *Legenda Aurea*, kódex.

1377—1529 Ulm: Münster, öthajós gót bazilika építése.

1379 Bertram mester: Péter-oltár, Hamburg.

1385—96 Nürnberg: Schöner Brunnen építése.

ANGLIA

1360—1560 Perpendicular Style, későgótikus építészeti stílus.

1399 London: az 1097 óta épülő parlament Westminster Halljának építése.

MAGYARORSZÁG

1360 k. Az első figurális kályhacsempek Visegrádon és Budán.

1370—1405 Timur Lenk mongol kán meghódítja Közép-Ázsiát és Perzsiát, győzelmeiket arat Indiában és Törökországban.

1378 Szakadás (schisma) kezdete a katolikus egyházban. Ellenpápa.

A gypjűszövk felkelése Firenzében (ciompi).

1380 A Dimitrij Donszkoj moszkvai nagyfejedelem által vezetett orosz sere-

gek első nagy győzelme az Aranyhorda felett a kulikovói csatában.

1381 Parasztfelkelés Angliában (Wat Tyler).

1387—1437 Zsigmond magyar király és német—római császár uralkodása; a bárók ligaharcai Mo.-on.

1389 Rigómezei csata; török győzelem a szerb—bolgár seregeken.

1396 A törökök győzelme Nikápolynál Zsigmond császár és király seregei felett.

1370 k. A visegrádi Anjou-kútház.

1370—90 Kolozsvári testvérek: Szt. István, Imre és László szobra Nagyváradon.

1370 *Képes Krónika*, miniatűrakkal díszítette Meggyesi Miklós.

1370 k. A diósgyőri vár építése.

1373 Kolozsvári testvérek: Szt. György szobor, ma Prágában.

1375 k. Győr: Szt. László hermája.

1378 Aquila János: Veleméri fal-
képek.

1380—90 Báti mester: két kép Szt. Katalin életéből.

1384 A beomlott budai Mátyás-temp-
lom újjáépítésének megkezdése.

CSEHORSZÁG

1356—85 P. Parlér: Szt. Vitus-
templom szentélye, Prága.

1357—1503 A Károly-híd építése
Prágában.

1360 P. Parlér: lőportorony építése,
Prága.

1393 P. Parlér: IV. Károly szobra
a dómban, Prága.

EURÓPA TÖBBI RÉSZÉ

14. sz. közepe Novgorod: Theophanesz
falfestményei.

1352—1616 Antwerpen: Székesegyház
építése.

1360—66 Toledo: Zsinagóga építése.
(arabgot mudéjar-stílusban)

1366 Krakko: az 1322 óta épülő szé-
kesegyház szentélyének építése, lengyel
tégla- és kőműves stílus.

1367 Moszkva: a Kreml kőfalának
építése.

1390 Krakko: Posztócsarnok.

14. sz. vége A miniatúra-festészet
fellendülése Burgundiában, Németalföldön.

MOHAMEDÁN ORSZÁGOK MŰVÉSZETE

14. sz. közepe Színes zománcú mór
fajánszlapokat (azulejos) készítenek fal-
burkolásra Spanyolországban.

1354 Granada: Alhambra, Oroszlán-
udvar.

1356—62 Kairó: Hasszán-mecset épí-
tése.

14. sz. vége—1750 Oszmán stílus el-
terjedése a török építészetben: kupolás
mecsetek építése.

KÖZÉP-KELET

14—15. sz. A dzsaina miniatúra-
festészet virágkora Indiában.

TÁVOL-KELET

1350 óta Kína: finom porcelán készí-
tése.

1368—1644 A Ming-dinasztia kora
Kínában: vaskos állatszobrok kőből,
aranyozott bronz Buddha-szobrok; a
fametszet-technika fejlődése.

1397 k. Nanking (Kína): porcelán-
torony, kilencemeletes, 80 m magas
épület, mázas reliefekkel.

14. sz. vége Kína: a mázfeletti por-
celánfestészet elterjedése.

15. sz. A nyugat-európai feudalizmus kezdődő felbomlása. A céhipar fejlődése csúspontján. A központosított monarchikus államhatalom megteremtésére irányuló törekvések kibontakozása. Az

eretnekmozgalmak kiszélesedése. Török hódítás D- és K-Európában.

1402 Timur Lenk ankarai győzelme Bajazid szultán fölött.

KULTÚRTÖRTÉNET

15. sz. eleje A kísérletek szerepe megnövekedik az európai tudományokban. A reneszánsz és a humanizmus kezdetei Európában.

1400 k. A vasöntés kezdetei Ny-Németo.-ban és K-Franciao.-ban.

A perui inkák jelentős mennyiségben használják a fémeket (arany, ezüst, bronz).

1409 A lipcsei egyetem alapítása.

1411 Husz János (1369—1415): *Az egyházból c. művének megjelenése.*

ITÁLIA

15. sz. A reneszánsz művészet kibontakozása.

15. sz. eleje. Donatello: *Szt. György*, márványszobor (Firenze).

1403—24 L. Ghiberti: Battistero északi kapujának reliefjei, Firenze.

1415 Firenze: OrSan Michele-templom.

1418—36 Fra Angelico: San Marco kolostor, *Mária koronázása*, freskó (Firenze).

1419—51 Ospedale degli Innocenti árvaház (tervezte B. Brunelleschi) építése, Firenze.

1420—90 Korai reneszánsz.

1423—25 P. Ucello: *S. Egidio csatája*, korai reneszánsz festmény (Firenze).

BIZÁNCI MŰVÉSZET

15—16. sz. Athoszi művészet: freskók, faragott kereszték, iparművészeti tárgyak, ikonográfiai szabályok kialakulása.

FRANCIAORSZÁG

15. sz. Későgotika (flamboyant-stílus).

15. sz-től Üvegfestészet, beégetett színekkel.

1401 k. Párizs: Cimetière des Innocents temető, *Halállánc-freskó.*

1410 Az aix-i angyali üdvözlés mestere: *Angyali üdvözlés.*

1412—16 Limburg testvérek: *Très Riches Heures de duc de Berry*, németalföldi—francia kéziratos könyv miniatúrákkal.

NÉMETORSZÁG

15. sz. Későgotika. Üvegfestészet beégetett színekkel.

1404 K. von Soest: Waldecki oltár, legelső német táblakép.

Bréma: Roland szobor.

1405—09 Bréma: Városház.

1405-től Művészi kályhacsempék, reliefekkel, ólomházzal.

1410 k. Frankfurt: *Paradicsomkert*, későgotikus festmény.

1420 k. Nürnberg: Sebaldu-templom, *Mária sugárkoszorúval*, szobor.

1423 Buxheimi *Szt. Kristóf*, első évszámossal ellátott fametszet.

ANGLIA

15. sz. Kései gotikus építészet.

1411—31 London: Guild Hall, városháza építése.

1410 A grünwaldi csata; a német lovagrend veresége a lengyel—litván seregektől.

1415 Husz János máglyahalála Konsztanzban.

MAGYARORSZÁG

15. sz. eleje Kályhacsempék lovagbrákkal.

Mátyás-kálvária felső része Esztergomban.

1400 k. Kassa (Košice): Székesegyház.

1400—10 Miskolc: Avasi templom építése.

1404 Győri Székesegyház, Hédervári kápolna.

1405 Legrégibb festett címereslevél, Tétényi András.

1413 Marcali Miklós sírköve.

1416 Zsigmond király francia mestereket telepít Budára.

1420 k. *Toporci Madonna*, szobor.

1420—30 Koronázási infula.

1424—27 Masolino olasz festő Budán.

NÉMETALFÖLD

15. sz. Kései gótika Németalföldön.

1401—55 J. v. Thienen és J. V. Ruysbroek). Városháza, későgótikus stílusban, Brüsszel.

1415—32 H. v. Eyck, J. v. Eyck: St. Bavo-templom szárnyasoltárának képei; a reneszánsz első nyomai Németalföldön, Gent.

1418 *Brüsszeli madonna*, legrégebbi fametszet.

1420 k. Az Eyck-testvérek megújítják az olajfestés technikáját.

EURÓPA TÖBBI RÉSZÉ

15—16. sz. Jagello-stílus Lengyelországban, kései gótikus építészeti.

Az angolok legyőzik a franciákat Azincourt-nál.

1419—37 Huszita mozgalom és parasztháború Cseho.-ban.

15. sz. Platereszk-stílus: a gótika és a korai reneszánsz elemeit egyesítő „ötvösszerű” építészet Spanyolországban.

15. sz. eleje Prága: Altneu zsinagóga.

1400 k. A. Rubljov: *Szentháromság* ikon, a Troica Szergejevi kolostorban, Moszkva mellett.

1401—1506 Sevilla: Székesegyház építése gótikus stílusban.

1408 A. Rubljov és Csornij: falfestmények a Mária mennybemenetele székesegyházban, Vlagyimir.

1408 k. Riga: Péter-székesegyház építése.

1410 k. Reval: Kereskedők céhházának építése.

MOHAMEDÁN ORSZÁGOK
MŰVÉSZETE

1399—1404 Szamarkand: Bibi Henum-mecset.

1402 k. Valencia: spanyol-mór lüsztermázás fajánszedények.

1405 k. Szamarkand: Timur mauzóleum, kupolával, kerek tornyokkal.

1421-től Brüssza (Kisázsia): a mongolok által 1402-ben lerombolt városban számos pompás épület és mecset épül.

TÁVOL-KELET

15. sz. I. fele Mincho japán festő működése.

1400 k. Japán: kínai hatásra impreszionista tájképek tussal festve.

1411 k. Sanghaj: Sárkányszépség pagodája, többemeletes építmény.

1424 k. Peking: Jang Mao császár síremléke, templom 20 méter magas oszlopokkal.

1429 Jeanne d'Arc az angolok elleni harc élén; Orleans felmentése.

1430 A törökök elfoglalják Szalonikit.

1431 Jeanne d'Arcot máglyahalálra ítélik.

1434 A Mediciek uralomrajutása Firenzében.

1434 A huszita táboríták lipanyi veresége.

1437–38 Magyar és román parasztláz.

KULTÚRTÖRTÉNET

15. sz. közepe Nicolaus Cusanus német humanista filozófus (1401–64) működése.

Lorenzo Valla olasz humanista (1406–57) fellép a skolasztika ellen.

François Villon francia költő (1431–1480 k.) működésének kezdete.

1441 Cosimo Medici nyilvános könyvtárat létesít Firenzében.

1445 J. Gutenberg német nyomdász (1394/99–1468) Mainzban nyomtatott könyvet ad ki (Európában először).

ITÁLIA

1425–52 L. Ghiberti: Battistero, *A paradicsom kapuja*, bronzkapu, reliefekkel, Firenze.

1425–28 Masaccio: Brancacci-kápolna, *Az adógaras*, *Kiűzetés a paradicsomból*, falképek; térperspektíva, drámai emberábrázolás, Firenze.

1426–31 Velence: Cà d'Oro palota homlokzatának építése.

1429 Brunelleschi: Capella Pazzi építése Firenze.

1436 Brunelleschi: a firenzei Dóm nyolcszögletű kupolája.

1436–45 Fra Angelico: a San Marco kolostor falképei, Firenze.

1443–47 L. d. Robbia: *Krisztus feltámadása*, *Krisztus mennybemenetele*, majolika domborművek a firenzei dóm-ban.

1444–52 Michelozzo: Palazzo Medici–Riccardi; korai, reneszánsz palota építése Firenzében.

1447 Donatello: *Gattamelata*, bronz lovasszobor (Padova).

1448–55 A. Mantegna: *Szt. Jakab élete*, freskók a páduai Ermitani kápolnában.

FRANCIAORSZÁG

1435–40 *Rózsaszünet*, képszyonyeg.

1440–50 J. Fouquet: *VII. Károly arcképe*.

1443 k. Jacques Coeur bankár gótikus palotája Bourgesban.

NÉMETORSZÁG

1430 k. *Biblia pauperum*, fametszetekkel.

1431 L. Moser: Magdolna-oltár, a perspektíva hangsúlyozásával, Tiefenbronn.

1437–41 Baseli haláltánc-sorozat.

1440 St. Lochner: *Három királyok imádása*, festmény.

1446 Krisztus kínszenvedése; első rézmetszet.

ANGLIA

1445 Oxford: Divinity School építése.

1446 Cambridge: King's College építése.

MAGYARORSZÁG

1425 Szt. Dorottya fejereklyetartó.

felkelés Erdélyben Budai Nagy Antal vezetésével.

1438 A Habsburgok (II. Albert) megszerzik a császári trónt.

1442 A spanyolok behatolása Itáliába. V. (Aragoniai) Alfonz elfoglalja Nápolyt.

1427 Kolozsvári Tamás: garamszentbenedeki oltár (Esztergomban).

1430 k. Martinus Opifex: Zsigmond bécsi breviáriuma.

Suky Benedek későgótikus kelyhe.

1434 Stibor János sírköve.

1445 Rozsnyói János (Joh. de Roseau): Nagyszebeni Kálvária.

NÉMETALFÖLD

1428 k. Flemalle-i mester: *Angyalí üdvözlét*, festmény.

1434 J. v. Eyck: *Az Arnolfini házaspár*, az első polgári portréfestmények egyike.

1435–50 R. Weyden: *Levétel a keresztről*, festmény.

1443 A Hunyadi János vezette hosszú hadjárat a törökök ellen.

1444 A törökök várnai győzelme a DK-európai népek seregei felett.

1446–56 Hunyadi János Mo. kormányzója.

1447–63 M. de Layens: Városháza építése Löwenben.

1449 P. Christus: *Szt. Eligius az ötvösműhelyben*, festmény, életkép.

SVÁJC

1444 Konrad Witz: a genfi Péter-templom főoltára.

KÖZEL-KELET

1425-től Perzsia: a miniatúrafestészet virágkora.

TÁVOL-KELET

1443 k. Tosa Hirokata japán festő: *Mese a fiatal égi hercegről*, tusfestmény.

1448 k. Peking: az Ég templomának építése.

1449 k. Nakao Naomi japán festő: *Kócsag a mocsárban*, tusfestmény.

15. sz. 2. fele A nagy földrajzi felfedezések kezdetei.

1453 A törökök elfoglalják Konstantinápolyt.

1455—58 Harcok a trónért Angliában a Lancaster (piros rózsza) és a York

(fehér rózsza) ház között; a feudalizmus hanyatlása.

1456 Hunyadi seregének nándorfehérvári győzeleme a törökök felett.

1458—90 I. Mátyás magyar király uralkodása.

KULTÚRTÖRTÉNET

15. sz. második fele M. Torquemada (1420—1498) spanyol főinkvizitor működése.

J. Regiomontanus (1436—74) német csillagász kutatásai.

1450 Vaskohók elterjedése Németalföldön, Angliában és Svédországban.

1458—90 Humanista kultúra Mátyás udvarában. Corvinák.

Janus Pannonius (1434—72) költő működése.

1459 Cosimo Medici megalapítja az Accademia Platonicit Firenzeben.

1467 Vitéz János egyetemet alapít Pozsonyban (csak rövid ideig működött).

1474 A saragossai (Spanyolország) egyetem alapítása.

ITÁLIA

15. sz. közepe A bizánci iparművészet (üvegművészet) Velencébe tevődik át.

1451—55 L. B. Alberti: Palazzo Rucellai építése Firenzeben.

1455 A. Mantegna: a páduai Ermitáni kápolna freskói (Szt. Jakab) elkészülnek.

1456—64 Fra Filippo Lippi: a prátói dóm freskói.

1460 A. Pollaiuolo: *Hercules és Antaeus*, bronzszobor, Firenze.

1465 A. del Verrocchio: *Dávid*, bronzszobor, Firenze.

1466 Piero della Francesca: arezzói freskók.

S. Botticelli: *Magnificat Madonna*, festmény.

FRANCIAORSZÁG

15. sz. közepe Chlodvig története, arras-i képszőnyeg.

1451 J. Fouquet: *Étienne Chevalier és Szent István*, festmény.

1465-től Székesegyház építése (gót stílus), Moulinsban.

1470 k. Selyemszövő műhelyek keletkezése.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

15. sz. közepe Gótikus üvegfestészet a kölni, metzi, klosterneuburgi templomokban.

1457—58 Hans Multscher: Sterzingi oltár.

1463 Bernt Notke: *Lübecki haláltánc*, 24 ábrázolásból álló sorozat.

1468—88 Frauenkirche építése, gótikus stílus, München.

1469—74 Id. Jörg Syrlin: ulmi templomkórus padjai, falfaragás.

1470 M. Wohlgemut: a nürnbergi Haller-kápolna főoltárának kepei.

1471—81 M. Pacher: S. Wolfgang templomának főoltára (Abersee mellett).

1473 M. Schongauer: *Madonna a rózsaszőlőben*, festmény, Colmar, Szt. Márton-templom.

NÉMETALFÖLD

15. sz. 2. fele *Julius Caesar élete*: képszőnyegek R. van der Weyden brüszszi falképei után.

A finom kínai porcelán Európába kerül; hat a delfti keramikusokra.

1461—83 XI. Lajos francia király megszilárdítja a központi hatalmat Franciaó.-ban.

1462—1505 III. Iván orosz nagyfejedelem egységes birodalomba foglalja össze az orosz fejedelemségek többségét.

1466 IV. Kázmér lengyel király legyőzi a német lovagrendet.

1450 k. *Ars moriendi*, könyv fapet-zetekkel.

1457 P. Christus: *Mária Szt. Ferencsel*, olasz befolyás alatt készült festmény.

1462 R. v. d. Weyden: *Columba-oltár* festményekkel.

1464—68 Dirk Bouts: *A húsvéti lakoma*, festmény, Löwen.

ANGLIA

15. sz. közepétől Perpendicular Style, későgótika, Tudor-ív az angol építészetben.

York: a 11. sz.-ban normann stílusban megkezdett székesegyház befejezése érett gótikus stílusban.

OROSZORSZÁG

15. sz. közepe Önálló orosz művészeti stílus kibontakozása bizánci és keleti elemek felhasználásával.

MAGYARORSZÁG

15. sz. közepe Széchy kehely.

15. sz. 2. fele Hunyadi János síremléke Gyulafehérváron (Alba Julia).

Pannóniai Mihály (Michele Pannonio): *Trónoló Ceres*, festmény.

1452 Vajdahunyadi vár átépítése Hunyadi János alatt.

1455 *Tertullianus kódex*, miniatúrák (Vitéz János részére másolta Palánkai B. váradi pap).

1470 A budai Mátyás-templom tornyának építése.

1467—1477 Merész Károly Burgundia utolsó hercege.

1475 A törökök elfoglalják Krimet.

1479 Aragoniai Ferdinánd és Castiliai Izabella házassága; az egységes spanyol állam megeremtése.

1470 k. A visegrádi oroszlános kút felállítása.

1472 Vitéz János síremléke Esztergomban.

1473 Jánosréti mester: *Myriai Szt. Miklós élete*, oltártáblák.

EURÓPA TÖBBI RÉSZE

15. sz. 2. felétől: a bizánci művészet a Balkán-félszigeten tovább él az Athosz-hegyi kolostorokban.

KÖZEL-KELET

15. sz. közepe: Kairó: Al-Moajed mecset építése.

1478 Isztambul: Csinili palota (oszmán stílusban).

KÖZÉP-KELET

1450 k. Gwalior (É-India): 10—17 méter magas szikla-reliefek mereven stilizált alakokkal.

TÁVOL-KELET

15. sz. 2. fele Kína: a finom porcelán máz alatti kék festéssel elterjed egész Keleten, és Európába is került.

1456 k. Hszia Csang kínai festő: *Tavaszi eső a Hsziang folyón*, tusfestés hosszanti selyemtekercsen.

1466 Sesshu japán festő: *16 buddhista szent*, tusfestmény kínai Szung-modorban.

15. sz. 2. felétől A japán iparművészet fejlődése: lakk munkák, művészi kardmarkolatok készítése.

1477 A Nancy melletti csatában a svájci és lotharingiai parasztcsoportok döntő vereséget mérnek Merész Károly burgundi herceg lovaghadserégére.

1478 Novgorodot III. Iván cár a moszkvai államhoz csatolja.

1480 Az orosz nép felszabadulása a tatár iga alól. A központosított orosz állam kialakulása.

1485 Mátyás király elfoglalja Bécset.

1488 B. Diaz eléri a Jóreménység-fokot.

1492 Kolumbusz K. felfedezi Amerikát 1451–1506).

Granadát a spanyolok visszafoglalják a móroktól. A reconquista befejezése.

KULTÚRTÖRTÉNET

1477 Az uppsalai (Svédó.) egyetem alapítása.

1489–94 Pico della Mirandola itáliai humanista filozófus (1463–94) műveinek megjelenése.

1489 Az inkvizíció nagy boszorkány-égetéseinek kezdete (kb. 1600-ig).

1490 Az olasz udvaroknál kialakul a balett.

1494–1527 Johann Reuchlin német humanista (1466–1527) műveinek megjelenése.

ITÁLIA

15. sz. 2. fele A temperafestészetet B. Vivarini és A. da Messina hatására mindinkább az olajfestészet váltja fel.

1480-tól Botticelli, Ghirlandaio, Signorelli stb.: a Sixtus-kápolna freskódíszítése.

1481–88 A. del Verrocchio: *Colleoni lovasszobra*, Velence.

1483 P. Lombardi: *Dante síremléke*, Ravenna.

1485 k. S. Botticelli: *Vénusz születése*, festmény, Firenze.

1486–90 D. B. Ghirlandaio: *Mária élete*, falképek a firenzei S. Maria Novella templomban.

1490–95 V. Carpaccio: *Szt. Orsolya legendája*, képsorozat, Velence.

1492–97 D. Bramante: a milánói S. Maria delle Grazie templom kupolája és szentélye.

1496–97 Leonardo da Vinci: *Utolsó vacsora*, falfestmény a milánói S. Maria delle Grazie kolostorban.

1499–1501 B. Michelangelo: *Pietà*, szobor, Róma, Szt. Péter-templom.

15. sz. vége Aldus Manutius Velencében görög és latin könyveket nyomtat (Aldinák).

FRANCIAORSZÁG

1480–1500 Korai reneszánsz.

1492 Vendôme: Szt. Háromság templom építésének kezdete.

1498 Párizs: *Livres d'heures* (miniatúrákkal díszített naptár).

NÉMETORSZÁG

1475 M. Schongauer: *Szt. Antal megkísértése*, rézmetszet.

1479 Kölni Biblia, miniatúrákkal.

1484 A. Dürer: *Gyermekkori önarckép*.

1491–93 T. Riemenschneider: *Ádám és Éva*, későgótikus kőszobor, Würzburg.

1494 S. Brant: *Narrenschiff*, 100 művészi fametszettel.

1497 A. Krafft: a nürnbergi városi mérleg domborműve.

1498 A. Dürer: az *Apokalypsis* fametszetei.

1493 A Bundschuh szervezet által vezetett parasztfelkelés Elszászban.

1493–1519 I. Miksa német király, majd császár; házasságok révén megszerzi a Habsburgoknak Németalföldet és Spanyolo.-ot, és megalapozza trónigényüket Mo.-ban és Cseho.-ban.

1497–98 Vasco da Gama útja Indiába.

1498 Savonarola mozgalmának bukása Firenzében.

1499 Sváje elszakad a Német-Római Birodalomtól.

1499–1502 Amerigo Vespucci felfedezi D-Amerika É-i és K-i partvidékeit.

NÉMETALFÖLD

1476 H. v. d. Goes: a *Portinari-oltár*, festmény.

1484 H. Memling: *Christophorus-oltár*, táblakép, Brugge.

1489 H. Memling: Erekletartó S. Orsolya történetével, Brugge.

1490 H. Bosch: *Királyok imádása*, festmény.

ANGLIA

1481–1508 Windsor: György-kápolna, későgótikus stílus.

1485–1603 Tudor-stílus: reneszánsz elemekkel átszőtt későgótikus építészeti stílus.

1495–1503 Canterbury: Székesegyház tornyának építése.

OROSZORSZÁG

1475–79 A. Fioravanti: Uszpenskij-székesegyház építése, Moszkva.

1480–90 Moszkva: Blagovescsenskij-templom építése.

1487 k. A Kreml falainak és tornyaiinak építése.

1487–91 P. A. Solari: A Granovitaja-palota építése, Moszkva, Kreml.

MAGYARORSZÁG

1480 k. Visegrádi vörösmárvány reneszánsz kút.

1482–90 Mátyás budai majolika műhelye.

1487 Bratislava (Pozsony): az 1212 óta épülő Szt. Márton-székesegyház befejezése.

1490 k. Diósgyőri Madonna, relief.

1493–1502 Szeged: alsóvárosi templom építése.

1494–95 Magister Albertus: *Az érények*, esztergomi falképek.

1494 Kinizsi Pál síremléke Nagyvácszonyban.

EURÓPA TÖBBI RÉSE

1477–86 W. Stwosz: a krakkói Mária-templom faragott oltára.

1481 k. Gdańsk (Danzig): Artus-udvar építése.

1482 Valencia (Spanyolo.): az 1262 óta épülő székesegyház befejezése.

KÖZEL-KELET

1487 k. Medina: El Haram-mecset építése Mohamed és az első kalifák síremlékeivel.

TÁVOL-KELET

1478 k. Keishoki japán festő: kínai képeket másol, a „kínai irányzat” képviselője.

1488 Sen Csou kínai festő: *Album 10 tájképpel*.

AFRIKA

15 sz. vége–17 sz. A Ny.-Afrikai Benin néger művészetének virágkora. Cizellált bronzszobrok, szoboresoportok, domborművekkel díszített bronzkapuk.

AMERIKA

15. sz. vége Machu Picchu inka erődítés építése Peruban, naptemplommal.

16. sz. Az eredeti tőkefelhalmozás kibontakozása Ny-Európában. Nagyarányú gyarmatosítás (elsősorban Spanyolo. és Portugália, majd Németalföld és Anglia). Az osztályharc élesedése a feudális urak és a jobbágyparasztság, ill. a polgárság között. Parasztháborúk. Reformáció.

A törökök előretörése K- és Közép-Európában valamint a Közél-Keleten.

1501 Az Afrikából a nyugat-indiai-szigetekre irányuló rabszolgakereskedelem kezdete.

1502 Németo.: Bundschuh parasztfelkelés Speyerben.

1502—1722 A sze-fevida-dinasztia uralma Iránban.

1509—47 VIII. Henrik angol király uralkodása. Az újnemesség és a polgárság növekvő befolyása.

1510 A portugálok behatolnak Indiába (Goa portugál gyarmat).

1513 V. N. Balboa spanyol felfedező elsőként éri el a Csendes-óceánt.

1513—21 X. Leó (Medici) pápa búcsúcéduláinak kibocsátásával közvetlen

KULTÚRTÖRTÉNET

15—16. sz. fordulója Ulrich von Hutten német költő és humanista (1486—1536) működése.

1509 Erasmus Rotterdampus németalföldi humanista (1486—1536) *A balgaság dicsérete* c. művének megjelenése.

1512 M. Kopernikusz lengyel csillagász (1473 k.—1543) *Commentariolus* c.

művének megjelenése (heliocentrikus világgép).

1515 *Till Eulenspiegel* c. népkönyv első kiadása.

1516 T. Morus (1478—1535) angol államférfi és humanista filozófus *Utópia* c. művének megjelenése.

1518—31 H. Zwingli svájci reformátor (1484—1531) működése Zürichben.

ITÁLIA

16. sz. eleje. A reneszánsz virágkora.

1501—03 Michelangelo: *Dávid*, szobor, Firenze.

1503—06 Leonardo: *Mona Lisa*, festmény.

1506 D. Bramante: Szt. Péter-templom első alaprajza.

1508 k. Giorgione: *Koncert a szabadban*, festmény.

1508—20 Raffaello: a Vatikán Stanzái (fal- és mennyezetfestmények).

1512 k. Raffaello: *Szatus-Madonna*, festmény.

1512—15 Tiziano: *Égi és földi szerelem*, festmény.

1513 S. D. Piombo: *Fornarina*, festmény.

J. Sansovino: *Bacchus*, márványszobor (Firenze).

1515—16 Michelangelo: *Mózes*, szobor.

1517 A. del Sarto: *Sárkányos Madonna*, festmény.

1520—34 Michelangelo: a Medici-kápolna szoboralakjai Firenzében.

1520—70 Manierizmus.

FRANCIAORSZÁG

1500—1550 k. Reneszánsz.

16. sz. eleje Rouen: Igazságügyi palota flamboyant-stílusban.

1502—07 M. Colombe szobrász: II. Ferenc és Margit síremléke, Nantes.

1514—24 Blois: lépcsőtorony építése.

1515—23 Chenonceaux-kastély építése.

1518 után J. Clouet: I. Ferenc arcképe, festmény.

1519 A Chambord-kastély (reneszánsz stílus) építésének kezdete.

1521 Azay-le-Rideau-kastély építése.

NÉMETORSZÁG

16. sz. eleje A kései gótika; a reneszánsz elterjedése.

okot szolgáltat a reformáció megindulására.

1514 A Dózsa György által vezetett mo.-i parasztfelkelés.

Werböczy Hármaskönyve és a jobbagyság röghözkötése Mo.-on.

1514–17 A törökök elfoglalják Szíriát, Hedzsászt és Egyiptomot.

1515–47 I. Ferenc francia király uralkodása. A Habsburgok ellenlábasai; a reneszánsz művészet pártolója.

1517 M. Luther (1483–1546) reformátori fellépése.

1509–19 P. Vischer: Sebaldus-sír-emlék Nürnbergben.

1509–15 Augsburg: Fugger-kápolna, a legrégebbi német reneszánsz épület.

1510 A. Altdorfer: *Menekülés Egyiptomba*, festmény.

1511–15 M. Grünewald: *Izenheimi oltár*, festmény, Colmar.

1514 A. Dürer: *Melankólia*, rézmetesz.

1519 Id. H. Holbein: Sebestyén-oltár, München.

1523 Ifj. Holbein: *Erasmus arcképe*, festmény.

NÉMETALFÖLD

16. sz. Reneszánsz.

1510 Jézus születése, brüsszeli fal-kárpit.

1514 H. Bosch: *Földi örömök kertje*, festmény.

1518 Q. Massys: *Pénzváltó és felesége*, életkép.

1519 J. Patenier: *Keresztrefeszítés*, az első németalföldi tájképek egyike.

ANGLIA

16. sz. A gótikus flamboyant-stílus továbbélése.

1503–20 London: Westminster apát-ság építése.

1515 k. Hampton Court kastély (London mellett) építése.

OROSZORSZÁG

1505–08 Ivan Velikij-templom építése, Moszkva.

1519–1522 F. Magelhães viládkörúli útja.

1519–56 V. Károly német-római császár, spanyol király uralkodása.

1520 Svéd felkelés a dán uralom ellen.

1520–60 II. Szulejmán török szultán uralkodása; Törökó. hatalma tetőpontján.

1521 A wormszi birodalmi gyűlés elítéli Luther tanait.

Cortez meghódítja Mexikót.

A törökök elfoglalják Nándorfehérvárat.

1524–25 Német parasztháború.

1505–09 Mihály arkangyal templom építése, Moszkva.

MAGYARORSZÁG

1500–10 Miseruha Bakócz címerével. 1506 M. S. mester: hontszentantali oltár. Késő gótikus stílus.

1507 Bakócz-kápolna, Esztergom. Reneszánsz stílus.

1511 Marone: nyírbátori templom, faragott reneszánsz stallumok.

EURÓPA TÖBBI RÉSE

1500–21 Emánuel-stílus a portugál építészetben, későgótikus és reneszánsz elemek.

15. sz. eleje Burgos (Spanyolo.): Székesegyház, főoltár.

1500 k. Athoszi festők útmutatója.

1512–17 Curtea de Arges (Románia): Székesegyház építése, bizánci stílus.

1517 k. W. Stvosz: *Krisztus a kereszten*, faszobor.

KÖZÉP-KELET

16. sz.-tól India: az elefántcsontfaragás, a filligránmunkák és a batikolás fellendülése.

TÁVOL-KELET

16. sz. eleje Kano Motonobu megalapítja a japán Kano-festőiskolát. (Működött 16–18. sz.)

Tosa Mitsunaga megalapítja az előbbivel versengő Tosa-iskolát.

AMERIKA

16. sz. eleje Az inka művészet áttér a figurális ábrázolásra a síkornamentikára.

1525 A T. Münzer által vezetett thüringiai parasztsereg veresége; Münzer kivégzése Mühlhausenben.

V. Károly győzelme Páviánál I. Ferenc francia király felett.

1526 A mohácsi csata, a magyar nemesi hadsereg döntő veresége a törököktől. Kettős királyválasztás.

Baber megalapítja az indiai nagymogul birodalmat (1526—1858).

1526—27 Cserni Jovan antifeudális felkelése D-Mo.-on.

1527 Német császári csapatok felüljárják és kirabolják Rómát.

1527—1544 Reformáció Svédországban, Dániában és Norvégiában.

1529 Bécs első ostroma a törökök által.

1530 A protestáns fejedelmek schmalckaldeni szövetsége V. Károly császár ellen.

KULTÚRTÖRTÉNET

16. sz. első fele Az orvostudomány fellendülése; A. Vesalius, Th. B. Paracelsus, A. Paré, M. Servet működése.

1520 k. T. Münzer (1490 k.—1525) kidolgozza a népi reformáció radikális ideológiáját.

1530 G. Agricola (1494—1555) német mineralógus *De re metallica* c. munkájának megjelenése.

1532 N. Macchiavelli (1469—1527) *A fejedelem* c. munkájának megjelenése (megírása 1513).

1532—1552 F. Rabelais francia író (1494 k.—1553) *Gargantua és Pantagruel* c. regénye.

1534 A teljes Luther-biblia kiadása.

1537 P. Aretino olasz humanista (1492—1556): *Levelek*.

1545 Kálvin Genfi *Katekizmusának* megjelenése.

G. Cardano olasz matematikus (1501—76) közli a harmadfokú egyenlet megoldéképletét.

ITÁLIA

1526 Sodoma: *Szt. Katalin élete*, freskósorozat, Siena.

1530 k. Parmigianino: *A hosszúnyakú madonna*, manierista festmény.

1530 A. A. Correggio (1494—1534): *Jupiter és Ió*, festmény.

1532 k. J. Sansovino: Palazzo Corner-Spinelli építése Velencében, korai reneszánsz stílusban.

1534—41 Michelangelo: *Utolsó ítélet*, freskó, Sixtus-kápolna.

1540 k. J. Sansovino: Loggetta di San Marco építése Velencében.

1543 B. Cellini: Arany sótartó, Bécs.

1545 Michelangelo: II. Gyula pápa síremlékének befejezése.

1545—54 B. Cellini: *Perseus*, bronzszobor, Firenze.

1546 A. Bronzino: *Venus és Cupido*, manierista festmény.

1547 Michelangelo: a római Szt. Péter-templom kupolája.

1548 Tintoretto: *Szt. Márk megment egy elítélt rabszolgát*, festmény.

Tiziano: *V. Károly arcképe*, festmény.

1549-től A. Palladio: Bazilika építése, Vicenza.

1549 k. A Villa d'Este parkja, Tivoli.

FRANCIAORSZÁG

1525 k. Selyemszövő műhelyek Lyonban.

1532—1642 Párizs: St. Eustache-templom építése.

1535 Falkárpítszövő műhely Fontainebleau-ban.

1540-től Ph. Delorme: a Fontainebleau-i kastély építése.

1531—34 F. Pizarro meghódítja a perui inka birodalmat.

1533—84 IV. (Rettenetes) Iván uralodása Oroszo.-ban. A bojárok hatalmának megtörése.

1534 A jezsuita rend alapítása (Loyola Ignác 1491—1556).

VIII. Henrik az angol egyházat függetleníti Rómától.

1535 A münsteri kommuna leverése.

1546—76 P. Lescot: a Louvre építése, Párizs.

1547—49 J. Goujon: a párizsi Fontaine des Innocents kút nimfalieliefjei.

NÉMETORSZÁG

16. sz. 1. fele Dunai iskola (a táj és az alakok egyensúlya a képen).

1526 Dürer: *Négy apostol*, festmény reneszánsz stílusban.

1527 Ifj. H. Holbein: *Morus Tamás arcképe*

1529 A. Altdorfer: *Alexander csatája*, az első német tájképek egyike.

1530 k. P. Labenwolf: *Gänsemännchen-kút*, Nürnberg.

1538 Ifj. H. Holbein: a haláltánc-sorozat metszeteinek lyoni kiadása.

1544—1632 Heidelberg: a 13. sz.-tól épült kastélyt hatalmas reneszánsz épületté alakítják át.

NÉMETALFÖLD

1527—80 A genti városháza építése.

1527 L. van Leyden: *Utolsó ítélet*, festett szárnyasoltár Leidenben.

1540 k. J. van Scorel: *Madonna*, festmény.

ANGLIA

16. sz. 1. fele Ifj. H. Holbein és németalföldi művészek működése Angliában.

1536 Kálvin tevékenységének kezdete Genfben.

1541 Buda török kézre kerül; Mo. három részre szakad.

1545—63 A tridenti zsinat; az ellenreformáció kezdete.

1546—48 A schmalkaldeni háború a protestáns fejedelmek és a császár között.

1549 Robert Kett parasztfelkelése Angliában.

MAGYARORSZÁG

16—17. sz. Későreneszánsz építészet.

1526 Ádámos: festett famennyezet.

1527 Az első magyar nyelvű nyomtatvány megjelenése.

1537 Sárvár: Újszigeti nyomda.

1537—54 Győr: Püspökvár építése.

1541 Sylvester János: *Új Testamentum*, 117 képpel.

1543 Csikménasági oltár.

1543—48 Gül Baba türbéje, Buda (törökkori siremlék).

EURÓPA TÖBBI RÉSZE

16. sz. 2. harmadától Reneszánsz a skandináv államokban.

1536 k. Poznań: Városháza építése (Quadro).

1536—58 Prága: Belvedere építése.

1537 k. Gripsholm (Svédó.): Kastély építése, reneszánsz stílus.

KÖZEL-KELET

1540 k. Ardebili virágos perzsa-szőnyeg.

KÖZÉP-KELET

16—19. sz. Rádzsput festészet ÉNy-Indiában.

AMERIKA

16. sz. 1. fele Az ősi közép- és dél-amerikai művészetet elpusztítják a spanyol hódítók.

1552–56 IV. Iván orosz cár meghódítja és Oroszhoz csatolja a kazanyi és asztraháni tatár kánságot.

A törökök ostromolják Eger várát.

1555 Az augsburgi vallásbéke (Cuius regio, eius religio).

1556 A Habsburg birodalom megosztása I. Ferdinánd német császár és II. Fülöp spanyol király között.

1556–1605 Akbar uralkodása; a nagymogulok indiai birodalmának virágkora.

1557 Macao szigetét a portugálok bérbeveszik Kínától; az európai gyarmatosítók első behatolása Kínába.

1558–1603 Erzsébet angol királynő uralkodása; az angol abszolútizmus fénykora, az anglikán egyház kiépülése.

KULTÚRTÖRTÉNET

1550 P. Ronsard francia költő (1525–83): *Ódák*.

1553 Orlando Lasso németalföldi zeneszerző (1532–94) a lateráni kórus vezetője lesz.

1556–1605 Indiában obszervatóriumokat létesítenek Delhiben és Dzsajpurban; a tudományok fejlődése.

1558 A jénai egyetem alapítása.

Benczedy Székely István: *Világkrónikájának* megjelenése.

1561 G. P. Palestrina olasz zeneszerző

(1525–94) a római Szt. Péter-templom kórusának vezetője.

1570–94 Balassi Bálint (1554–94) költeményei.

1570 A. Ortelius (1527–98): *Világatlászának* megjelenése.

1572 Tycho Brahe dán csillagász (1546–1601) szupernovát fedez fel a Cassiopeiában.

1574 Heltai Gáspár (1490 v. 1510–74) *Magyar Krónika* c. művének megjelenése.

ITÁLIA

1551 G. Vasari: *Le vite de' piu eccellenti Pittori, Scultori ed Architetti* c. művészettörténeti könyvének megjelenése.

1552 k. A. Palladio: Villa Rotonda építése, Vicenza.

1563 P. Veronese: *Kánai menyegző*, festmény.

1565–87 Tintoretto: a velencei Scuola di San Rocco fal- és mennyezetfestményei.

1566–1610 A. Palladio: A S. Giorgio Maggiore templom építése Velencében. (Befejezte A. Paliari.)

1568–75 G. B. da Vignola: II. Gesù templom építése Rómában (a barokk építézet prototípusa; befejezte G. della Porta).

1573 Tiziano: *Sirbatétel*, festmény.

P. Veronese: *Lévi lakomája*, festmény.

1573–90 G. della Porta: a Szt. Péter-

templom kupolájának építése Michelangelo tervei szerint.

FRANCIAORSZÁG

1550–1600 Kései reneszánsz.

1550 k. A gótikus üvegfestészet másodvirágzása Párizsban, Chartres-ban.

1555 G. Goujon: *Fekvő Diana*, szoborcsoport.

1560 k. B. Palissy: művészi kerámiák, reliefszekkel.

1564–161 Ph. Delorme: Tuileriák építése, Párizs, reneszánsz stílus.

1564–70 G. Pilon: II. Henrik és Medici Katalin síremléke, St. Denis.

NÉMETORSZÁG, AUSZTRIA

1550–1600 Kései reneszánsz.

1562 W. Jamnitzer: ezüst írószekrény ötvösművű díszítésekkel.

1572 Innsbruck: Miksa császár síremlékét felállítják a Hofkirchében.

1562—98 Hugenotta polgárháború Franciá.-ban.

1566 Szigetvár ostroma.

1568 A spanyol feudális uralom elleni németalföldi polgári forradalom kezdete.

1569 A lublini unió; Lengyelország és Litvánia egyesülése.

1569—70 Tiszántúli népi felkelés az

antitrinitárius Karácsony György vezetésével.

1570 Erdély önálló fejedelemség.

1571 Lepantói csata: spanyol és velencei győzelem a török hajóhad felett. Báthory István Erdély fejedelme.

1572 Szent Bertalan-éj Párizsban a hugenották legyilkolása.

1574 Braun—Hagenberg: *Theatrum Mundi*, illusztrációkkal.

NÉMETALFÖLD

1561 P. Aertsen: *Piaci jelenet*, festmény.

P. Brueghel: *Szent János prédikációja*, festmény.

1561—64 Corn. Floris: Városháza építése, Antwerpen.

1566 P. Brueghel: *Téli vadászat*, festmény.

1568 P. Brueghel: *Vak vezet világtalant*, festmény.

ANGLIA

1558—1603 Queen Elisabeth Style az építészetben (Tudor és reneszánsz elemek).

1568—77 Flandriai csipkeverők telepednek le Angliában.

OROSZORSZÁG

1554—60 Posztnyik és Barma. Vaszlij Blazsennij-templom építése Moszkvában.

MAGYARORSZÁG

16—18. sz. Habán fazekasok Magyaro.-on.

16. sz. közepe Pécs: Mecset építése.

1550—60 Sárospatak: a reneszánsz stílusú Perényi-loggia építése.

1556 Buda: a Rudas- és a Királyfürdő építése (törökkori épületek).

1565 Győr: Curia Nobilitatis építése.

1568 Szigetvár: Szolimán khán dzsámija.

1570 Buda: a Császárfürdő kupolájának építése.

SPANYOLORSZÁG

1555—98 Desornamentado stílus (spanyol reneszánsz).

1563—84 Az Escorial királyi palota Madrid mellett; tervezte és építését elkezdte Juan Battista da Toledo, befejezte J. de Herrera.

LENGYELORSZÁG

16. sz. Jagelló stílus: kései gótika Lengyelo.-ban.

1557 N. Padovianino: a krakkói posztócsarnok építésének kezdete.

KÖZEL-KELET

1550—56 Szinán török építész: a Szulejmanje mecset építése Konstantinápolyban.

KÖZÉP-KELET

16—17. sz. India: agrai stílus mohamedán és hindu elemekből.

TÁVOL-KELET

1550 k. Japán: Az „Ukoyo-e”-festészet (népélet ábrázolása) kezdete.

1575—86 Báthory István lengyel király.

1579 Utrechti Unió Spanyolo. ellen ; a független Hollandia megalakulása.

1581 Portugália spanyol uralom alá kerül.

1581—84 Jermak szibériai hadjárata.

1587 Stuart Mária kivégzése.

1588 A spanyol hajóhad (Győzhetetlen Armada) pusztulása az Anglia elleni harcban.

1589—1610 IV. Henrik, az első Bourbon francia trónon.

KULTÚRTÖRTÉNET

1575 T. Tasso olasz reneszánsz költő (1544—95) befejezi *Megszabadított Jeruzsálem* c. eposzát.

1575 A leideni holland egyetem alapítása.

1577—80 Az angol F. Drake (kb. 1540—96) világgörüli utazása.

1578 Melius Juhász Péter ref. püspök és tudós (1536 k. —72) első magyar botanikai művének (Herbarium) megjelenése.

1580—88 Montaigne francia filozófus (1533—92) *Essais* c. művének megjelenése.

1585 W. Shakespeare angol drámaíró (1561—1616) *III. Richárd és a Velencei kalmár* előadása.

1594 Mercator német kartográfus (1512—94) *Atlasának* posztumusz megjelenése.

1599—1626 T. Campanella olasz filozófus, az utópista szocializmus előfutára (1568—1639) börtönében megírja *Napállam* c. művét.

16. sz. vége A vízi malmok általános elterjedése Európában.

ITÁLIA

1570—1750 Barokk stílus.

1577—92 A. Palladio : II Redentore templom építése Velencében.

1578 Tintoretto : a Sala del Antic collegio falképei, Velence, Doge-palota.

1579 F. Baroccio : *Madonna del Popolo*, festmény.

1580—84 A. Palladio : Teatro Olimpico Vicenzában építése.

1583 G. da Bologna : *A szabin nők elrablása*, márványszobor.

1585 P. Veronese : *Velence allegóriája*, mennyezetkép, Doge-palota.

1589 A Carracci testvérek megalapítják az Accademia dei Incamminati festőiskolát Bolognában.

1590 M. Caravaggio : *Máté az angyallal*, festmény.

1590—92 Tintoretto : *Paradicsom*, falfestmény, Velence, Doge-palota.

1594 G. da Bologna : *Cosimo Medici* lovasszobra, Firenze.

1597—1604 A. Caracci : *Bacchus és Ariadne diadalmenete*, freskó, Róma.

1599 St. Maderno : *Szt. Cecilia*, márványszobor, Róma.

G. Reni : *Beatrice Cenci* arcképe, festmény.

FRANCIAORSZÁG

1578—1603 Párizs : Pont-Neuf-híd építése Párizsban.

1580 Fr. Briot önműves : *Temperantia-tál*.

1584 G. Pilon : Birague kardinális-kancellár bronzszobra, Párizs.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

1583 Salzburg : Florián-kút vasrácsa.

1583—97 München : St. Michael-templom építése.

1585—89 B. Wurzelbauer : Tugendbrunnen, München, reneszánsz stílus.

1590—97 Nürnberg : Topler-ház építése.

1591–1606 Mo.-on a tizenöt éves háború a törökök ellen.

1592–98 Japán hódító háborúja Korea ellen.

1595 Vitéz Mihály román és Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem csapatainak

győzelme Szinán török nagyvezér seregei felett Gyurgyevónál.

1598 Borisz Godunov az orosz trónon (1605-ig).

Nantes-i ediktum: a protestáns vallás szabad gyakorlásának engedélyezése Franciaó.-ban.

1591 Gewandhaus építése Braunschweigben.

1594 H. Gerhard: Augustus-kút, Augsburg, bronzalakokkal.

NÉMETALFÖLD

16. sz. vége H. Goltzius számos kitűnő rézmetszetet készít képek reprodukálásaként.

1580–1792 Az Elzevir nyomdászcsalád (Antwerpen—Amsterdam) művészi kiállítású könyveket ad ki.

1583 P. Pourbus: J. v. d. Gheenste arcképe.

1587 H. Goltzius: *Gyalogos kapitány*, festmény.

1597–1604 Leiden: Városháza építése.

ANGLIA

1580–1610 J. Thorpe: Wollaston Castle építése, Nottingham mellett (reszánz palota).

1597–1602 Oxford: Bodleiana könyvtár építése.

MAGYARORSZÁG

1575 Dobó István tumbája.

1576 Khuen János: Radvánszky György nászphara.

1583 Kober M.: *Báthory István* arcképe.

1594 *Nádasdy Ferenc és Báthory Erzsébet* arcképe.

1598 Pálffy Miklós zománcos arany serlege.

Az egri minaret építése.

SPANYOLORSZÁG

16. sz. vége–18. sz. közepe A barekk stílus uralkodik.

1586 El Greco: *Orgaz gróf temetése*, festmény.

1595–1607 El Greco: *Feltámadás*, festmény.

17. sz. A kapitalista termelési mód kialakulásának kezdetei, manufaktúrák keletkezése Ny-Európában. K-Európában az eredeti tőkefelhalmozás kibontakozása; majorsági gazdálkodás; az ún. második jobbágyság.

17. sz. első fele A németalföldi forradalom során független polgári állammá vált Hollandiában fellendül a manufaktúra-ipar és a tengeri kereskedelem. Holland gyarmatok jönnek létre Indonéziában (1602-től), Ceylonban (1658), Fokföldön (1652), az Antillákon (1634) stb. Az angol-holland kereskedelmi érdekek összeütközése.

1600–04 Az angol, holland és francia kelet-indiai társaságok megalakulása.

1601–04 Básta osztrák generális rémuralma Erdélyben.

1603 A Tokugawa japán dinasztia megszerzi a shoguni méltóságot.

1604–06 Bocskai István szabadságharca Mo.-on.

1607 Virginia, az első amerikai angol gyarmat alapítása.

1608 Quebec kanadai francia gyarmatváros alapítása.

Protestáns Liga Németo.-ban.

KULTÚRTÖRTÉNET

16–17. sz. fordulója A tudományok fejlődése Hollandiában: a fizikus W. Snellius (1580–1626), a matematikus Ludolph van Ceuleu (1540–1610) és a jogtudós H. Grotius (1583–1645) működése.

1600 Giordano Bruno olasz humanista filozófus (1548–1600) máglyahalála.

1601 J. Kepler (1571–1630) II. Rudolf német császár udvari csillagásza.

1605 M. Cervantes spanyol író (1547–1616): *Don Quijote* c. művének megjelenése.

1615 G. Galilei olasz természettudós (1564–1642) első ízben az inkvizíció előtt.

1618 W. Harvey angol orvos (1578–1657) felfedezi a vérkeringést.

1620 F. Bacon angol államférfi és filozófus (1561–1626) *Novum organum* c. művének megjelenése.

ITÁLIA

17. sz. eleje Jezsuita stílus, barokk építkezés.

1602–04 M. Caravaggio: *Sírbátétel*, festmény.

1606–12 C. Maderno: Szt. Péter-templom homlokzata, Róma.

1609 G. Reni: *Aurora*, falfestmény, Róma.

1616 G. L. Bernini: *Apolló és Daphne*, szobor, Róma.

1618–28 A Teatro Farnese építése, Párma.

1621 Guercino: *Aurora*, falfestmény, Róma.

FRANCIAORSZÁG

1600–1720 Barokk.

1607 Place Dauphine építése. Párizsban.

1617 J. Callot: *Capricci*, rézkarc.

1624 J. Lemercier: Pavillon d'Horloge, Párizs, Louvre.

S. de Brosse: a versailles-i kastély építésének kezdete.

NÉMETORSZÁG

1600–1750 Barokk.

1602 A. de Vries: *Herkules-kút* bronzalakokkal, Augsburg.

1609 Katolikus Liga Németo.-ban a protestáns fejedelmek ellen, a Habsburgok vezetésével.

1610—43 XIII. Lajos francia király uralkodása, az abszolút monarchia rendszerének kialakulása Franciaó.-ban.

1611—32 II. Gusztáv Adolf svéd király uralkodása idején Svédo. balti-tengeri nagyhatalommá válik.

1611 Minyin és Pozsarszkij vezette népfelkelés Oroszo.-ban a lengyel és svéd betörés ellen.

1616 Pázmány Péter esztergomi érsek a mo.-i ellenreformáció élén.

1605 Nürnberg: Peller-ház építése, reneszánsz.

München: falkárpitszövő manufaktúra alapítása.

A. Elsheimer: *Árkádiai táj*, festmény.

1612 Bréma: Városháza homlokzatának építése.

1612—16 Paderborn: Városháza építése.

NÉMETALFÖLD

17—18. sz. Barokk művészet.

1615 J. Brueghel: *Noé bárkája*, festmény.

1616 Fr. Hals: *Lövészek lakomája*, festmény.

1616 P. Rubens: *Utolsó ítélet*, festmény.

1618 k. J. Jordaens: *Szatír a paraszttoknál*, festmény.

1618 P. Rubens: *Leukipposz leányainak elrablása*, festmény.

1619 J. Duquesnoy: *Manneken Pis*, Brüsszel, szobor.

1620 C. de Vos: *Abraham Grapheus képmása*, festmény.

SPANYOLORSZÁG

1611 El Greco: *Toledo viharban*, festmény.

1622 D. Velázquez: *Gongora arcképe*, festmény.

1613 A Romanov család az orosz trónon.

1613—29 Bethlen Gábor Erdély fejedelme.

1618 Prágai felkelés (a 30 éves háború kezdete).

1619—21 Bethlen G. hadjárata a Habsburgok ellen és a nikolsburgi béke.

1620 A fehérhegyi csata: Cseho. önállóságának elvesztése.

1624—42 Richelieu XIII. Lajos első miniszterének koalíciós politikája a Habsburgok ellen.

ANGLIA

1603—25 Jakab-stílus, angol reneszánsz.

1607 J. Thorpe: Kensington Palace építése Londonban.

1619—22 I. Jones: Whitehall, Banquet-Hall építése Londonban.

MAGYARORSZÁG

1602 Lakner Kristóf arcképe.

1608 Szerencs: Rákóczi Zsigmond tumbája.

1615—20 Kőszeg: Szt. Imre-templom építése.

1615 Báthori László arcképe.

1617 Sopron: a Városház lépcsőházának falképei.

KÖZEL-KELET

1603 Perza selyemszövés a három királyokkal, ajándék Velencének.

1609—14 Konstantinápoly: Ahmed-mecset építése.

TÁVOL-KELET

1603—1868 Tokugawa-korszak Japánban, pompázatos stílus, hasonló az európai barokkra.

1615 Honani Koetsu japán festő Kyoto mellett művésztelepet létesít.

AMERIKA

17—19. sz. Koloniál-stílus (építészeti, bútorművesség) az angol gyarmatokon.

1626 Parasztfelkelés Felső-Ausztriában.

A hollandok megalapítják Új Amsterdamot (a mai New York).

1628 Petition of Rights: az angol parlament polgári követelése.

1629 I. Károly angol király önkényuralmának kezdete.

1630–48 I. Rákóczi György Erdély fejedelme.

1631–32 Császár Péter parasztfelkelése Mo.-on.

1639 Az első angol erődítés építése Indiában a mai Madras helyén.

1640 Portugália lerázza a spanyol igát.

1640–49 Az angol polgári forradalom.

1640–88 Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelem, porosz herceg, a porosz militarizmus megalapozója.

1643–1715 XIV. Lajos a francia

KULTÚRTÖRTÉNET

1625–35 A klasszikus spanyol színtársulat fénykora: Lope de Vega (1562–1635), P. Calderon (1600–81).

1628 J. A. Comenius cseh pedagógus (1592–1670) *Nagy Oktatás* c. fő művének megjelenése.

1633 Galilei másodszor az inkvizíció előtt.

1635 A Francia Akadémia alapítása.

A nagyszombati jezsuita egyetem alapítása.

1636 P. Corneille francia drámaíró (1606–84) fő műve, a *Cid* megjelenése.

1637 R. Descartes francia filozófus

(1596–1650) *Beszélgetések a módszerről* c. művének megjelenése.

Az első nyilvános operaház megnyitása (Velencében).

P. de Fermat francia matematikus (1601–65) létrehozza az analitikus geometria alapjait.

1643 E. Torricelli olasz fizikus és feltaláló (1608–47) felismerései a levegő nyomásáról.

1648 Szemjon Gyezsnyev orosz tengerész (1605–72) felfedezi a Bering-szorost.

ITÁLIA

1631–82 B. Longhena: S. Maria della Salute templom építése Velencében.

1638–41 Fr. Borromini: San Carlo alle Quattro Fontane templom építése Rómában.

1640 G. L. Bernini: Triton-kút, szoboralakkal Rómában.

1642–60 Fr. Borromini: S. Ivo della Sapienza templom építése Rómában.

1644–47 G. L. Bernini *Szt. Teréz eksztázisa*, szoboresport Rómában.

1642 Le Nain testvérek (Antoine, Louis, Mathieu): *Parasztcsalád*, festmény.

1644 k. Claude Lorrain: *Kikötő naplementekor*, festmény.

1645–65 Fr. Mansart: Val-de-Grace templom építése Párizsban.

NÉMETORSZÁG

1640 M. Merian és Th. de Bry: *Topographien*, c. könyve közel 2000 városképpel.

1648 J. Sandrart: *A követek lakomája*, festmény.

FRANCIAORSZÁG

1632–33 J. Callot: *A háború nyomorúságai*, rézkarcsorozat.

1636–39 N. Poussin: *Árkádiai jelenet*, festmény.

NÉMETALFÖLD

1625 P. Rubens: *Medici Mária menyegzője*, festmény.

1630 P. Rubens: *Bundás Vénusz*, festmény.

trónon: 1661-ig Mazarin a francia politika irányítója.

1644 Népfelkelés Kínában. A Ming-dinasztia bukása. A Mandzsu-(Csing) dinasztia uralkodása (1912-ig).

Az oroszok a Csendes-óceánig birtokba veszik Szibériát.

1645 Az angol parlamenti hadsereg győzelme O. Cromwell vezetésével a király felett, az independensek hatalomra jutása.

1631 S. Ruysdael: *Éső után*, festmény.

1632 Rembrandt: *Tulp dr. anatómiája*, festmény.

1633—36 A Brouwer: *Korcsmajelenet*, festmény.

1634 Fr. Hals: *Férfiképmás*, festmény.

1635 A. van Dyck: *I. Károly angol király arcképe*, festmény.

1636 ifj. D. Teniers: *Borbélyorvos műhelye*, festmény.

1640 k. J. Jordaens: *A babkirály*, festmény.

1642 Rembrandt: *Öreg rabbinus*, festmény.

Rembrandt: *Éjjeli őrjárat*, festmény.

1643 Rembrandt: *Három fa*, rézkarc.

1647 A. Ostade: *Parasztsalád*, festmény.

1649 Rembrandt: *Százforintos lap*, rézkarc.

SPANYOLORSZÁG

1628 J. Ribert: *Szt. András vértanúsága*, festmény.

1630 k. Fr. Zurbarán: *Sz. Hugo a karthauziaknál*, festmény.

1634—35 Velázquez: *Breda átadása*, festmény.

1649 Fr. Pacheco: *Arte de la pintura* c. könyvének megjelenése.

J. Ribera: *Remete Szt. Pál*, festmény.

1648 A vesztfáliai békék lezárják a 30 éves háborút.

Arisztokrata Fronde-mozgalom kezdete Franciá.-ban az abszolút uralkodó ellen.

1648—54 Lengyelelles felkelés Ukrajnában Bogdán Hmelnickij vezetésével.

1649 I. Károly angol király kivégzése. — Az angol plebejus levellerek veresége. Cromwell diktatúrája (1658-ig).

ANGLIA

1635 k. I. Jones *Queens House* építése Greenwich-ben.

MAGYARORSZÁG

1625 után A barokk kezdetei.

1629—37 P. Spazzo: a nagyszombati jezsuita templom építése barokk stílusban.

1632 Győr: Apátúr-ház építése.

1633—41 Győr: Szt. Ignác-templom építése.

1633 Miseruha magyar hízzessel.

1636 Feketekúti üvegkehely.

1640 Brózer J.: I. Rákóczi György aranyserlege.

1643 Sárospataki vár, Lorántffy Zsuzsanna erkélye.

1647 Sárospataki vár, Sub rosa terem.

ROMÁNIA

1639 Iași (Románia): Trei Ierarchii templom építése.

KÖZÉP-KELET

1629—50 Agra (India): Tadz Mahal síremlék építése.

TÁVOL-KELET

1644—1911 Csing-dinasztia kora Kínában: az iparművészeti tárgyak növekvő kivitele Európába.

1651 Hajózási rendelet (Act of Navigation) Angliában a holland hajózás ellen.

1652—54 Az első angol—holland kereskedelmi háború.

1653—58 Cromwell lordprotektor az Angol Köztársaság élén.

1654 Ukrajna csatlakozik Oroszországhoz.

1653—1705 I. (Habsburg) Lipót császár és király abszolutisztikus uralma.

1660 Restauráció Angliában. A Stuart-házi II. Károly trónralépése (ur. 1685-ig).

KULTÚRTÖRTÉNET

1651 Zrinyi Miklós magyar költő (1620—64) fő műve, a *Szigeti veszedelem*.

Th. Hobbes angol filozófus (1588—1679) *Leviatan* c. művének megjelenése.

1653—55 Apáczai Csere János (1625—59) *Magyar Enciklopédia* c. művének megjelenése.

1654 B. Pascal francia matematikus és filozófus (1623—62) valószínűség-számításra vonatkozó művének megjelenése.

1662 Az angol Royal Society (Királyi Társaság) alapítása.

1664 J. B. Molière francia vígjátékíró (1612—73) *Tartuffe* c. művének bemutatója.

1667 J. Milton angol költő (1608—75) *Az elveszett paradicsom* c. művének megjelenése.

1668 J. de La Fontaine francia meseköltő (1621—95) *Állatmesék* c. művének megjelenése.

1674 Chr. Huygens németalföldi fizikus, csillagász és matematikus (1629—95) kidolgozza a rugós órák tervét.

ITÁLIA

1650—58 Fr. Borromini: Palazzo Falconieri építése Rómában.

1651-től Milano: Brera-palota építése.

1652—77 C. Rainaldi és Fr. Borromini: S. Agnese-templom építése Rómában.

1655 P. da Cortona: S. Maria della Pace-templom homlokzatának építése Rómában.

1657—67 G. L. Bernini: Szt. Péter-templom kolonnádjai.

1663—66 G. L. Bernini: Scala regia (lépcső), Róma, Vatikán.

1662 Jean Gobelin 15. sz.-ban alapított fonalfestő műhelyéből állami szőnyegszövő manufaktúra létesül.

1662—88 A. Le Nôtre: a versailles-i park tervei és elkészítése.

1664 Kárpitszövő manufaktúra alapítása, Beauvais,

1665 Cl. Perrault: a párizsi Louvre kolonnádjainak építése.

1668—79 L. Le Vau: a versailles-i kastély átépítése.

1668 Ch. Lebrun: *Nagy Sándor csatája*, festmény.

1668 Claude Lorrain: *Hágár elűzetése*, festmény.

1671 Francia építészeti akadémia alapítása.

1672 k. Ch. A. Boullée udvari asztalos, a Louvre-ban működik.

FRANCIAORSZÁG

1651 E. Le Sueur: *Szt. Márton miséje*, festmény.

1654 Ph. de Champaigne: *Férfiképmás*, festmény.

1660—1715 Louis-quatörze stílus, a francia barokk kiteljesedése.

NÉMETORSZÁG

1652—60 Nürnberg: Neptun-kút, szobrokkal.

1663 Colbert merkantilista politikájának bevezetése Franciaországban.

1665—67 A második angol-holland háború. Hollandia elveszti vezető kereskedelmi szerepét.

1664 Zrínyi Miklós hadjárata a törökök ellen. A szentgotthárdi csata.

1679—81 XIV. Lajos „reuniós” hó-

dító háborúja Németországban. Német—holland—angol koalíció Franciaország ellen.

1670—71 Parasztfelkelés Oroszországban Sztjepan Razin vezetésével.

1662 A Habsburg elnyomás elől búdosók mozgalmának megindulása Magyarországon.

1662 J. Sandrart Nürnbergben képzőművészeti főiskolát alapít.

1663—1728 München: Nymphenburgi barokk kastély építése.

NÉMETALFÖLD

1650 J. van Goyen: *Dordrecht lát képe*, festmény.

1652 D. Teniers: *Falusi búcsú*, festmény.

1655—60 N. Maes: *Gyümölcsöt hámozó asszony*, festmény.

1655 Rembrandt: *Ecce Homo*, festmény.

1658 P. de Hooch: *Szoba kártyázókkal*, festmény.

1660 k. A. Cuyp: *Tengerrészlet*, festmény.

1660—67 G. Metsu: *A levél*, festmény.

1665 k. M. Hobbema: *Út a fák között*, festmény.

1666 k. Jan Vermeer van Delft: *Műteremben*, festmény.

1668 Rembrandt: *A tékozló fiú hazatérése*, festmény.

SPANYOLORSZÁG

1650 D. Velázquez: *X. Ince pápa*, festmény.

1657 D. Velázquez: *A kárpiészövény*, festmény.

1659 Fr. Zurbarán: *Szent család*, festmény.

1660—61 D. Velázquez: *Margit infánsnő*, festmény.

1665 B. E. Murillo: *Immaculata*, festmény.

ANGLIA

1672—1700 Chr. Wren: a londoni Szt. Pál-székesegyház építése.

OROSZORSZÁG

1656—57 k. Sz. Usakov: *A nagy főpap*, ikon.

MAGYARORSZÁG

1653 Sümeg: Ferences templom felszentelése.

1653 Sárvári kastély mennyezetképei.

1657 Győr: Fejérvári-ház építése.

1663—72 Esterházy-kastély építése barokk stílusban (C. Carlone tervei szerint), Kismarton.

1668 Kőszeg: Sgraffitós ház építése.

KÖZÉP-KELET

1673 k. Madura (D-India): Sivatemplom építése hatalmas kapornyokkal és zsúfolt plasztikai díszítéssel.

TÁVOL-KELET

17. sz. 3. negyede Kína: a tájképfestészet fellendülése, jelentős tájképfestők működése.

1662 k. Japán: a Kano-akadémia irányítja a japán művészeti életet.

AMERIKA

1667 Mexico City: Székesegyház építésének megkezdése (egy azték templom romjain).

1678—85 Thököly Imre Habsburg ellenes kurucfelkelése Mo.-on.

1679 A Habeas Corpus Act Angliában biztosítja a polgárok személyi szabadságjogait.

1681 XIV. Lajos elfoglalja a Rajna bal parti területeit.

1682—1725 I. (Nagy) Péter orosz cárr uralkodása.

W. Penn kvéker társaival megalapítja Pennsylvániát.

1683 A törökök sikertelenül ostromolják Bécsset.

1685—88 II. Jakab angol király uralkodása; abszolutista törekvések.

KULTÚRTÖRTÉNET

1675 A. Leeuwenhoek holland zoológus (1632—1723) mikroszkóppal felfedezi az egysejtű állatokat.

1677 J. Racine francia drámaíró (1639—99) *Phèdre* c. drámájának bemutatója.

Spinoza németalföldi filozófus (1632—77) *Etica* c. művének megjelenése.

1680 A Comédie Française színház alapítása Párizsban.

1684 Misztótfalusi Kis Miklós magyar nyomdász és betűmetsző (1650—1702) Hollandiában magyar nyelvű bibliát ad ki.

1687 I. Newton angol fizikus (1642—1727) közléseszi művét a mechanika törvényeiről.

1689 H. Purcell (1658 k.—95) angol zeneszerző *Dido és Aeneas* c. operájának bemutatása.

1690 D. Papin (1647—1712) francia fizikus és technikus megszerkeszti az első atmoszférikus gőzgépet.

J. Locke angol filozófus (1632—1704) *Értekezések az emberi értelemről* c. művének megjelenése.

ITÁLIA

1679 B. Longhena: Palazzo Pesaro építése Velencében, későreneszansz stílusban.

1680 G. Guarini: Palazzo Carignano építése Torinóban.

1685 A. Pozzo: *Szt. Ignác megdicsőülése*, festmény.

1690 L. Giordano: *Herkules és Omphale*, festmény.

1693—1700 A. Pozzo: *Perspectiva pictorum et architectorum* c. művének megjelenése.

1678—84 J. Hardouin-Mansart: Tükkörgaléria építése Versailles-ban.

1680 k. Szabadalmazott francia csipkeminták.

1681 Ch. Lebrun: *A hónapok*, gobelin-sorozat.

1682 P. Puget: *Krotoni Milon*, márványszobor.

1685—1720 Vendôme tér Párizsban (részben J. Hardouin-Mansart tervei után).

1687—88 J. Hardouin-Mansart: Trianon kastély építése Versailles-ban.

1693—1706 J. Hardouin-Mansart: Dôme des Invalides építése Párizsban.

1699—1710 J. Hardouin-Mansart: Kápolna, Versailles.

FRANCIAORSZÁG

1675 Csipkemanufaktúra alapítása Alençonban.

1685 Az 1598-i nantes-iedictum visszavonása Franciaországban.

1686 Buda visszafoglalása a törököktől.

1688—89 A „dicsőséges forradalom” Angliában; Orániai Vilmos trónralépése.

1689 Bill of Rights: az alkotmányos angol monarchia alapokmánya.

1690 Apafi M. fejedelem halála; Erdély Habsburg fennhatóság alá kerül.

1697 A hegyaljai parasztfelkelés. Szavoyai Jenő osztrák hadvezér döntő győzelme Zentánál a törökök felett.

1699 Karlócai béke; a törökök kiszorítása Mo.-ról.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

1675 J. Sarndart: *Deutsche Akademie der edlen Bau-, Bild- u. Malerey Künste* c. művészettörténeti könyve.

1678—87 Lipese: Régi tőzsde építése.

1685 után Klasszicizáló barokk stílus az építészetben.

1692 Bécs: Akademie der bildenden Künste alapítása.

1695—1706 Berlin: Zeughaus (fegyvertár) építése.

1698—1700 A. Schlüter: *Haldokló harcosok*, szobrok a berlini Zeughauson.

1698—1703 A. Schlüter: *A nagy választófejedelem* lovasszobra, Berlin.

1698—1706 A. Schlüter: a Királyi Palota építése Berlinben.

NÉMETALFÖLD

1675—82 J. Ruysdael: *Zsidó temető*, festmény.

1680—1750 A delfti fajanszkészítés fénykora.

1680 M. Hondecoeter: *Baromfiudvar*, festmény.

1685 E. de Witte: *Templombelső*, festmény.

1685 után Klasszicizáló barokk stílus az építészetben.

1689 M. Hobbema: *Middelharnisi fásor*, festmény.

A. Werff: *Pásztorjelenet*, festmény.

SPANYOLORSZÁG

1678 B. E. Murillo: *Kenyeret osztó Jézus*, festmény.

1680—1723 A spanyol barokk tetőfoka (churriguerizmus) az építészetben.

MAGYARORSZÁG

1682 Mikes Kelemen pohara.

1684—1700 Bogdány Jakab magyar festő, Amsterdamban, majd Londonban működik.

1690 Bogdány J.: *Madárhangverseny*, festmény.

1691 May Gy.: esztelneki kehely.

1692—1723 A régi budai Városháza építése barokk stílusban.

1695 Rákóczi Erzsébet virágos kárpitja.

Bethlen Kata kelengyeládája.

TÁVOL-KELET

1688—1703 Japán: „Genroku-korszak”, életvidám világi művészet Tokióban.

1690 Vang Huj kínai festő: *A hegyek mélyén*, tusfestmény.

17. sz. vége Színes fametszetek Kínában.

17. sz. vége Moronubu japán festő fametszeteket készít.

18. sz. Az ipari forradalom kibontakozása és előrehaladása, a mezőgazdaság tőkés átalakulása Angliában. A polgárság megerősödése Franciában. Versengés Anglia és Franciaország között a gyarmatokért és az európai hegemoniáért. A török birodalom hanyatlása. A majorsági gazdálkodás megszilárdulása Közép- és K-Európában. Felvilágosodás. A centralizált abszolutista államokban tért hódít a felvilágosult abszolutizmus kormányzati módszere.

1700–21 Északi háború Oroszország és Svédország között.

1701 III. Frigyes brandenburgi választófejedelem felveszi a porosz királyi címet.

1701–14 A spanyol örökösödési háború Ausztria és Franciaország között.

1703 Szentpétervár alapítása.

1703–11 A Rákóczi-szabadságharc Mo-on.

1704 Angol csapatok megszállják Gibraltárt.

KULTÚRTÖRTÉNET

1700 G. W. Leibniz német filozófus és természettudós (1646–1716) megalapítja a Porosz Tudományos Akadémiát.

1702 A *Daily Courant*, első angol napilap megjelenése.

1710 G. B. Berkeley szubjektív idealista filozófus (1685–1753) *Értekezés az emberi ismeret alapelveiről* c. művének megjelenése.

1714 G. D. Fahrenheit német fizikus (1686–1736) hőmérőt szerkeszt.

1715 A. Scarlatti olasz zeneszerző, (1659–1725) a nápolyi opera megalapítója.

1717 Az első szabadvésműves páholy Londonban.

1717–58 Mikes Kelemen (1690–1761) megírja *Törökországi levelek* c. művét.

1719 D. Defoe angol író (1660 k.–1731) *Robinson* c. művének megjelenése.

ITÁLIA

1711 F. Galli-Bibiena: *L'architecture civile* c. művének megjelenése.

Herculaneum romjainak felfedezése.

1715–17 Fr. Solimena: *Négy évszak*, festmény.

1718 F. Juvarra: Palazzo Madama nyugati szárnyának építése Torinóban.

FRANCIAORSZÁG

1701 H. Rigaud: *XIV. Lajos arcképe*, festmény.

1713-tól A Didot nyomda Párizsban művészi kiállítású könyveket készített.

1715–23 Régence stílus, átmenet a barokk és a rokokó között.

1715 k. A. Coysevox: *XIV. Lajos márványszobor*.

1716 k. A. Watteau: *A közönyös*, festmény.

1717 A. Watteau: *Indulás Cytherae szigetére*, festmény.

1720–80 Rokokó.

1720 A. Watteau: *Gersaint műkereskedő cégtáblája*, festmény.

1723–74 Louis-quinze v. Pompadour-stílus, lényegében azonos a rokokóval.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

1702–26 J. Prandtauer: a melki kolostor újjáépítése.

1704–12 Joh. Dientzenhofer: Dóm építése Fuldában.

1709 J. Fr. Böttger: az első európai porcelán készítése.

1707 Ónodi országgyűlés. A Habsburgok trónfosztása Mo.-on.

Anglia, Skócia és Iro. egyesítése.

1709 Orosz győzelem XII. Károly svéd király serege felett Poltavánál.

1711 Szatmári béke: a magyar nemesség megalkuvása a Habsburg-uralommal. Rákóczi és társai emigrációja.

1713–14 Az utrechti és rastatti békék lezárják a spanyol örökösödési háborút.

A Habsburgok Ny.-európai befolyásának hanyatlása.

1718 Pozserováci béke a Habsburgok és a szultán között.

1720 A Law-bankház részvényki-bocsátásai és bukása, államcsőd Francia.-ban.

1721 Nystadti béke Oroszo. és Svédo. között. Oroszo. nagyhatalom lesz.

1723 Pragmatica Sanctio; a magyar rendek elismerik a Habsburgok nőági örökösödési jogát.

1710 Meisseni porcelán-manufaktúra alapítása.

1711–22 M. D. Pöppelman: a drezdai Zwinger építése.

1711–18 B. Permoser: a Zwinger szobrai, Drezda.

1717-től J. B. Fischer von Erlach: Karlskirche építése Bécsben.

1717 Bécsben porcelán-manufaktúra alapítása.

1719–44 B. Neumann: Püspöki Palota építése Würzburgban.

1721–23 J. L. v. Hildebrandt: Belvedere építése Bécsben.

SPANYOLORSZÁG

1715 Valladolid: Egyetem építése.

1720–23 J. Churriguera: a salamancai Városháza építése.

ANGLIA

18. sz. 1. fele Gothic revival, neogótikus irányzat.

1701–02 Chr. Wren: St. Brides-templom építése Londonban.

1702–14 Queen Anne stílus (a Louisquatorze barokk angol változata).

1703 London: Buckingham Palace építésének kezdete.

1705 k. G. Gibbons: *II. Jakab király* ölműszobera, London.

OROSZORSZÁG

18. sz. eleje Moszkvai Nariskin barokk.

1703–34 D. Trezzini építész alkotásai: szentpétervári Péter–Pál erőd temploma, egyetem, I. Péter Nyári Palotája, mindhárom barokk stílusban.

MAGYARORSZÁG

18 sz A barokk művészet virágzása.

1700-tól J. L. Hildebrandt: Savoyai kastély építése, Ráckeve.

1701 Sopron: Szt. Háromság-szobor.

1704–11 Mányoki Ádám: II. Rákóczi Ferenc udvari festője.

1710 Bogdány J.: *Gyümölcsök papagálllyal és kutyával*, festmény.

1712–14 Buda: Szt. Háromság-szobor.

1716–19 Eger: Jezsuita templom építése.

1716–35 Pest: Invalidus-palota (ma Fővárosi Tanács) építése.

1722–42 Bp.: Egyetemi templom építése.

1723–25 Győr: Karmelita templom építése.

ÁZSIA

1702 k. Ogata Korin japán festő tokiói iskolájában egyesíti a Kano és a Yamato-e irányzatokat.

1729 ópiumtilalom Kínában.

1733 Az ipari forradalom első jelei Angliában; Kay feltalálja a szövőszék repülő vetélőjét.

1736—47 Nadir sah uralma Iránban;

hódító hadjáratai Indiába és Közép-Ázsiába.

1740—80 Mária Terézia az osztrák és a magyar trónon.

1740—86 II. Frigyes a porosz királyi trónon.

KULTÚRTÖRTÉNET

1725-től A felvilágosodás kezdetei Franciá-ban.

1725 Az Orosz Tudományos Akadémia megnyitása.

1726 J. Swift angol satíráíró (1667—1745) *Gulliver utazásai* c. művének megjelenése.

1728 J. S. Bach német zeneszerző (1685—1750) *Máté passiójának* bemutatója.

1728—41 V. Bering dán földrajztudós (1681—1741) első expedíciója.

1731 A. F. Prévost francia író (1697—1763) *Manon Lescaut* c. művének megjelenése.

1735 Bél Mátyás (1684—1749) Az

újabbkori Mo. történelmi-földrajzi leírása c. latin nyelvű művének megjelenése.

1742 A. Celsius svéd csillagász (1701—44) hőmérőt szerkeszt.

G. F. Händel német zeneszerző (1685—1759) *Messias* c. oratóriumának előadása.

1748 D. Hume agnoszticista angol filozófus (1711—76) főművének megjelenése.

J. O. Lamettrie francia materialista filozófus (1709—51) *L'Homme machine* c. könyvének megjelenése.

1749 H. Fielding angol író (1707—54) *Tom Jones* c. regényének megjelenése.

ITÁLIA

1733—34 S. Ricci: *Mária mennybe-menetele*, festmény.

1734 A. Galilei: S. Giovanni in Laterano templom építése Rómában.

1734 k. G. B. Pittoni: *Szt. Erzsébet alamizsnát oszt*, festmény.

1735 Róma: Fontana di Trevi, szökőkút építménnyel, alakokkal.

1737 Nápoly: Teatro S. Carlo építése.

1740 G. B. Piazzetta: *Jósnő a vásáron*, festmény.

Capo di Monte (Nápoly mellett): porcelán-manufaktúra alapítása.

1744 G. A. Canaletto: *Velencei táj*, festmény.

1745 k. G. Tiepolo: Palazzo Labia falfestményei Velencében.

1748 k. G. B. Piranesi: *Vedute di Roma*, rézkarok.

1748 Pompeji romjainak felfedezése.

FRANCIAORSZÁG

1725 k. Chinoiserie porcelánok.

1730 k. J. Chardin: *Osendélet*, festmény.

1731 Aubusson szőnyeg- és gobelin-manufaktúra alapítása.

1736 k. R. de Cotte: S. Roch-templom építése Párizsban; átmenet a rokokóba.

1738 N. Lancret: *Nyár*, festmény.

1740 J. Chardin: *Asztali ima*, festmény.

Fr. Boucher: *Diána a fürdőben*, festmény.

1744 J. B. Pigalle: *Merkur*, szobor.

18. sz. közepe A művészi porcelán és a bútorművészet fellendülése.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

1726—38 G. Bähr: Frauenkirche építése Drezdában.

1741—48 Osztrák örökösödési háború: Franciaország, Poroszország, Spanyolország és Bajorország harca Ausztria, Anglia és Hollandia ellen.

1748 Aacheni béke. Franciaország gyengülése, Poroszország erősödése, Anglia tengeri hatalmának növekedése.

Tömegessé válik a paraszti földek elkerítése Angliában.

1730 k. Chinoiserie-porcelánok.

1735—55 G. Chiaveri: Hofkirche építése Drezdában.

1737—39 G. R. Donner: Neuer Markt kútja, Bécs.

1741 J. J. Kändler: hattyús készlet meissenai porcelánból.

1743—71 J. B. Neumann: Búcsújáró templom építése Vierzeheiligenben.

1745—47 G. W. Knobelsdorff: Sanssouci porosz királyi palota építése Potsdamban.

1748—56 G. Galli-Bibiena olasz színháztechnikus: a Bayreuth-i (bajor) Opera belső kiképzése.

18. sz. közepe A művészi porcelán és a bútorművesség fellendülése.

SPANYOLORSZÁG

18. sz. Madrid: Királyi Palota építése (olasz építészek tervei után).

1737—48 Murcia: Székesegyház építése, rokokó stílus.

1740—44 Valencia: Marqués de dos Aguas palotája (Vergara) építése.

ANGLIA

1735 W. Hogarth: *Egy ficsúr története*, festmények, s ebből metszetsorozat.

1742 W. Kent: Horse Guards, Whitehallban.

1745 W. Hogarth: *Divatós házasság*, festmények, s ebből metszetsorozat.

OROSZORSZÁG

1744 Szentpétervári porcelán-manufaktúra alapítása.

1744—57 B. Rastrelli: Szmolnij-kolostor építése.

1746—55 B. Rastrelli: Peterhofi (Szentpétervár mellett) palota építése.

MAGYARORSZÁG

1729—34 G. B. Carlone: Minorita templom, Miskolc.

1730 k. Edelény, L'Huilier-kastély.

1732—45 Zirc: Apátsági templom építése.

1735 Legrégibb festett debreceni hártyaköts.

Miskolci Asztalos István: festett fannyezet, Megyaszó.

1737 Nyírbátor: Minorita templom passió-oltára.

1740—42. Bp.: Szt. Anna-templom építése.

1743 A holicai fajansz-manufaktúra alapítása.

1744 Pluviale Erdődy G. címerével (Eger).

1744—49 Pest: Kálvária.

1744—50 Mayerhoffer A.: a gödöllői Grassalkovich kastély építése.

1749 J. N. Jadot tervei alapján: a budai királyi palota építésének kezdete.

18. sz. közepe Grassalkovich-barokk, a barokk építészet magyar változata.

CSEHORSZÁG

1737 J. Kupeczky cseh festő: *Önarckép fiával*, festmény.

18. sz. 2. fele A felvilágosult abszolutizmus rendszerének kibontakozása több európai országban; a rendi intézmények részleges reformja.

A feudalizmus válsága Kínában; a tengeri kikötők lezárása a nemzetközi kereskedelem elől (1757).

1750 k. Mohamed ibn Abdul Vahhab vallásiszechtájának követői (vahhabiták) harcot indítanak Arábia egyesítéséért.

1753 Törő—Pető vezetésével alföldi parasztmozgalom Mo.-on.

1756—61 Az idősebb Pitt whig (liberális) kormánya Angliában.

1756—63 Hétéves Háború: Ausztria Francia., Orosz. és Szász. harca Porosz. és Anglia ellen. Francia—angol gyarmati háború.

KULTÚRTÖRTÉNET

18. sz. 2. fele A fiziokrata közgazdászok fellépése Francia.-ban (Quesnay, Turgot).

1751 A francia enciklopédia első kötetének megjelenése; főmunkatársak Diderot (1713—84), Holbach (1723—89), D'Alembert (1717—83), Buffon (1707—88), Helvétius (1715—71). A francia materialista filozófia elterjedése.

1752 B. Franklin amerikai természetudós villámhárítója.

1755 M. V. Lomonoszov orosz tudós (1711—65) első orosz nyelvtanának megjelenése.

A moszkvai egyetem alapítása.

1759 A. F. M. Voltaire francia filozófus és író (1694—1778) *Candide* c. művének megjelenése.

1762 J. J. Rousseau francia filozófus *Émile* és *Társadalmi szerződés* c. munkáinak megjelenése.

1767 G. E. Lessing német író (1729—81) *Minna von Barnhelm* c. drámájának megjelenése.

1767 J. Hargreaves angol takács feltalálja a többkocsis fonógépet („Spinning Jenny”).

1768 K. v. Linné svéd botanikus (1707—78) *Systema naturae* c. művének megjelenése.

1769 J. W. Watt angol feltaláló (1736—1819) szabadalmaztatja első gőzgépet.

1772—75 A. Lavoisier francia vegyész (1743—94) megcáfolja a flogisztonelméletet.

1773 A nagyszombati jezsuita egyetemet állami intézetté szervezik át.

1774 J. W. Goethe német író (1749—1832) *Az ifjú Werther keservei* c. művének megjelenése.

ITÁLIA

1750—53 G. Tiepolo: a würzburgi kastély mennyezetképei.

1756 G. B. Piranesi: *Le Antichità Romane*, 4 kötet metszetekkel.

1762 A. Longhi: *Compendio delle vite de' pittori* c. művében sok festő arcképe rézkarcban.

1763 Fr. Guardi: *A doge megkoronázása*, festmény.

1765 A. Canaletto (Bernardo Belotto): *A Kreuzkirche romjai Drezdában*, festmény.

1770 G. Tiepolo: *Compostellai Szt. Jakab*, festmény.

FRANCIAORSZÁG

1753—70 J. B. Pigalle: *Szász Móric síremléke*, Strasbourg.

1753 Porcelán-manufaktúra, alapítása Sèvres-ben.

1754-től J. A. Gabriel: a Place de la Concorde kiképzése Párizsban.

1758 Fr. Boucher: *Mme Pompadour*, festmény.

1762—68 J. Gabriel: Kis Trianon kastély építése.

1763 E. M. Falconet: *Pygmalion és Galathea*, szobor.

1764—90 J. G. Soufflot: a Pantheon építése Párizsban.

1765 J. H. Fragonard: *Az Amor által elrabolt ing*, festmény.

1774 Sèvres: a keményporcelán gyártásának kezdete.

1774—93 Lous-seize stílus; átmenet a rokokóból a klasszicizmusba.

1757 R. Clive győzelme a franciák felett Indiában Plasseynél, Bengália meghódítása. Angol uralom Indiában.

1762–96 II. Katalin cárnő az orosz trónon.

1763 Hubertusburgi béke: Szilézia porosz marad.

Párizsi béke: Kanada, Bengália, Florida angol gyarmat.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

18. sz. 2. fele Copfstílus, átmenet a rokokó és a klasszicizmus között.

1750 Berlin: porcelán-manufaktúra alapítása.

1755 J. J. Winckelmann: *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildkunst* c. művészettörténeti és esztétikai könyvének megjelenése.

1755–67 P. Thumb: Kolostortemplom építése, St. Gallen.

1758 Nymphenburgi porcelán-manufaktúra alapítása.

1761 A. R. Mengs: *Parnassus*, mennyezetkép.

1766 G. E. Lessing: *Laokoon* c. művészetelméleti könyvének megjelenése.

1771 A. Graff: *Lessing arcképe*, festmény.

1774 D. N. Chodowiecki: *Werther-illusztrációk*, rézkarcok.

ANGLIA

1753 Hogarth angol festő: *A szépség analitikája* c. könyvének megjelenése.

1754 Th. Chippendale: *The Gentleman and Cabinetmaker's Director* c. bútormintalap gyűjteményének megjelenése (Chippendale-bútorok).

1757 J. Wedgwood: kerámiai tüzet alapít (Wedgwood-edények).

1760 Első londoni műkiállítás kortársak műveiből.

1765 Th. Gainsborough: *A két fiú*, festmény.

OROSZORSZÁG

1754–62 B. Rastrelli: a Téli Palota építése Szentpétervárott.

1767 Mária Terézia úrbéri rendelete Mo.-on.

1770 Cook angol birtokba veszi Ausztráliát.

1772 Lengyelország első felosztása Oroszo., Poroszo. és Ausztria között.

1773–75 Parasztháború J. Pugacsov vezetésével Oroszo.-ban.

1757 Szépművészeti Akadémia alapítása, Szentpétervár.

1766–78 E. M. Falconet francia szobrász: *Nagy Péter* lovasszobra, Szentpétervár.

1755 D. G. Levickij: *Diderot arcképe*.

MAGYARORSZÁG

1750–56 M. Gerl: Vármegyeháza Eger.

1750–55 Vác: Szentháromság-oszlop.

1756 Tata: fajansz-manufaktúra alapítása.

1757–58 F. A. Maulbertsch: a sümei plébániatemplom falképei.

1758–61 Fazola H.: Megyeháza kovácsoltvas kapuja, Eger

1758–73 Az egri minoriták templomának építése (későbarokk stílus).

1760 F. A. Maulbertsch: Szemináriumi-templom mennyezetképei, Szekesfehérvár.

1762–66 a fertői Esterházy-kastély építése.

1763–72 Fellner J.: a Püspöki Palota építése Veszprémben.

1763–77 (A. Canevale): székesegyház építése, Vác.

1764 Nep. Szt. János-kápolna építése, Sopron.

1765–85 Fellner J.: az érseki líceum építése Egerben (átmenet a barokkból a copfstílusba).

1768 Keszthely: Festetics Kristóf síremléke.

1769 Balthasar Moll és A. J. Krauss: az egri jezsuita templom főoltára.

ÁZSIA

1750 k. Suzuki Haronobu japán festő (1725–70) szűkei fametszeteket készített kínai hatásra.

1775—83 Az észak-amerikai angol gyarmatok függetlenségi háborúja G. Washington (1732—99) vezetésével.

1776 Az észak-amerikai angol gyarmatok Függetlenségi Nyilatkozata.

1780—90 II. József uralkodása Ausztriában és Mo.-on; a felvilágosult abszolútizmus rendszere. Tűrelmi rendelet. A jobbágyok szabad költözése.

1783 Versailles-i béke; az Amerikai Egyesült Államok elismerése.

1784 A Hora és Kloška vezette parasztfelkelés Erdélyben.

1789. júl. 14. A francia polgári forradalom kitörése, a Bastille ostroma.

1789—92 Alkotmányozó Nemzetgyűlés és Törvényhozó Gyűlés Franciaországban. Hatalmon a pénzarisztokrácia szövetségben a liberális nemességgel.

1792. aug.—1793. máj. Franciaországban hatalmon az iparos és kereskedő girondista burzsoázia. A köztársaság kikiáltása.

KULTÚRTÖRTÉNET

1775 P. A. Beaumarchais francia író (1732—99) *A sevillai borbély* c. színművének bemutatója.

1776 A. Smith angol klasszikus polgári közgazdász (1723—90) *A nemzetek gazdasága* c. művének megjelenése.

1781 I. Kant német idealista filozófus (1724—1804) *A tiszta ész kritikája* c. művének megjelenése.

1781—1827 A bécsi klasszicizmus a zenében: J. Haydn (1732—1809), M. A. Mozart (1756—91), L. Beethoven (1770—1827).

1786 E. Cartwright angol feltaláló (1743—1823) elkészíti első használható *mechanikai szövőszékét*.

1787 F. Schiller német drámaíró (1759—1805) *Don Carlos* c. drámájának bemutatása.

1791 L. Galvani olasz fizikus (1737—98) műve az *állati elektromosságról*.

1796 P. S. Laplace francia matematikus (1749—1827) könyve a *bolygórendszerek keletkezéséről*.

1797 A *keszthelyi Georgikon* agrártudományi intézet alapítása.

ITÁLIA

18. sz. vége—19. sz. eleje Klasszicizmus.

1783 Fr. Guardi: *Léggömb felszállása*, festmény.

1783—87 A. Canova: *XIV. Kelemen pápa síremléke*, Róma.

1793 A. Canova: *Ámor és Pszühé*, szobor.

FRANCIAORSZÁG

18. sz. vége—19. sz. eleje Klasszicizmus.

1777 J. B. Greuze: *Az eltört korsó*, festmény.

1781 J. A. Houdon: *Voltaire szobra*.

1784 J. L. David: *A Horatiusok esküje*, festmény.

1787 E. L. Vigée-Lebrun: *Anyja és gyermeke*, festmény.

1793 J. L. David: *Marat megöletése*, festmény.

1793 A Louvre képtár megnyitása a nép előtt.

1795—99 Directoire stílus, átmenet a Louis seize és az empire stílus között.

NÉMETORSZÁG, AUSZTRIA

18. sz. vége—19. sz. eleje Klasszicizmus.

1788—91 C. G. Langhans: a Brandenburger Tor építése Berlinben.

1789 J. H. W. Tischbein *Goethe Rómában*, festmény.

1794 J. H. Dannecker: *Schiller mell-szobra*.

1796 A. J. Cartens (1754—98): *Az éj gyermekeivel*, festmény.

1796—98 A. Senefelder feltalálja a litográfiát.

1792—97 Az első koalíciós háború a forradalmi Franciaó. ellen.

1792. szept. 20. Francia győzelem Valmynál az ellenforradalmi koalíció seregei felett.

1793 Lengyelo. második felosztása.

1793. jún.—1794. júl. Jakobinus diktatúra Franciaó.-ban. A feudalizmus felszámolása.

1794. júl. 27. Thermidori ellenforradalom Franciaó.-ban; az újjgazdagok és a „mocsár” szövetsége. A jakobinusok öldözése.

1798—1800 H. Gentz: az Alte Münze építése Berlinben.

18. sz. vége—19. sz. Neogótikus stílus az építészetben.

SPANYOLORSZÁG

1776 Fr. Goya kartonok: a madridi gobelin-manufaktúra részére.

1785-től J. de Villanueva: a Prado-múzeum építése Madridban.

1794—98 Fr. Goya: *Caprichos*, rézkarc-sorozat.

1795—99 k. Fr. Goya: *A meztelen Maya*, *A felöltözött Maya*, festmények.

ANGLIA

18. sz. vége—19. sz. eleje Klasszicizmus.

1776 R. Adam: a róla elnevezett stílus kezdete a belsőtér-kiképzésben és a bútortervezésben.

1784 J. Reynolds: *Mrs. Siddons mint tragikus múzsza*, festmény.

1786 G. Romney: *Lady Hamilton mint bacchánszó*, festmény.

1788—1835 J. Soane: az Angol Bank székhelyének építése Londonban.

1796 k. H. Raeburn: *Mac Nab arcképe*, festmény.

OROSZORSZÁG

18. sz. vége—19. sz. eleje Klasszicizmus.

1794 A Kościuszko vezette lengyel felkelés.

1794—95 A magyar jakobinusok mozgalma. Martinovics és társai kivégzése.

1795 Lengyelo. harmadik felosztása.

1795—99 A Direktórium uralma Franciaó.-ban.

1798—99 Bonaparte Napóleon egyiptomi hadjárata.

1799. nov. 9. Napóleon államcsínye Franciaó.-ban (Brumaire 18.-a).

1783 D. G. Levickij: *II. Katalin arcképe*, festmény.

1784—88 V. I. Bazsenov: A Baskov-palota (most a Lenin-könyvtár egy része) építése Moszkvában.

1793-tól M. F. Kazakov: Egyetem építése Moszkvában. (Az 1812-ben történt leégés után átépítette D. I. Zsiljardi.)

MAGYARORSZÁG

1776 J. B. Bergl (1719—89): a bp.-i Egyetemi templom mennyezetképei.

1778 Kracker J. L. és Zach J.: *A tridenti zsinat*, mennyezetkép az egri líceumban.

1778 Dorfmeister J.: a szigetvári plébániatemplom kupolafestménye: *Zrínyi Miklós halála*.

1778—83 M. Hefele: a szombathelyi püspöki palota építése (átmenet a klasszicizmushoz).

1781 Fr. Sigríst: az egri líceum dísztermének mennyezetképe.

1791—97 M. Hefele: a szombathelyi székesegyház építése.

1799—1803 Pollack M.: a pesti Deák-téri ev. templom építése (homlokzatát megújította 1856-ban Hild J.).

ÁZSIA

1780 k. Kitagawa Utamaro japán festő színes fametszeteket készít.

AMERIKA

1782—1827 W. Thornton: Capitolium építése Washingtonban.

19. sz. első fele Anglia a világ ipari műhelyvé és a tengerek urává válik. Az ipari forradalom elterjed a Ny-európai országokban és az USA-ban. A tőkés termelési mód egyre szélesebb mértékben bontakozik ki.

1800–15 A napóleoni háborúk kora Európában.

1802 Napóleon örökös konzul.

1804 Napóleon Franciaó. császára.

A szerb szabadságharc megindítása a török uralom ellen.

1805 Nelson angol admirális megveri a francia—spanyol flottát.

Napóleon győzelme Austerlitznél.

1806 Napóleon legyőzi Poroszó.-ot. Kontinentális zárlat Anglia ellen.

1808–13 Spanyol szabadságharc Napóleon elnyomó uralma ellen.

1809 Wagrami ütközet. Napóleon elfoglalja Bécsét.

KULTÚRTÖRTÉNET

18–19. sz. fordulója: Romantika a nyugateurópai irodalomban: F. R. Chateaubriand (1768–1848), F. L. Novalis (1772–1801), E. T. A. Hoffmann (1776–1822), G. G. Byron (1788–1824), P. B. Shelley (1792–1822).

A romantikus zene kezdetei: C. M. Weber (1786–1826), F. P. Schubert (1797–1828).

Mo.-on a felvilágosodás és a nyelvújítás irodalma: Bessenyei Gy. (1747–1811), Csokonai Vitéz M. (1773–1805), Kazinczy F. (1759–1831).

1805 J. M. Jacquard francia mechanikus (1752–1834) szövöszéken mintás szöveteket gyárt.

1807 G. W. F. Hegel német idealista filozófus (1770–1831) A szellem fenomenológiája c. művének megjelenése.

1808 J. W. Goethe *Faust* c. műve első részének megjelenése.

1809 J. B. Lamarck francia természetudós (1744–1829) fejlődéstörténeti elméletének közzététele.

1814 G. Stephenson angol mérnök (1781–1848) mozdonyt készít.

C. H. Saint-Simon francia utópista szocialista (1760–1825) *Az európai gazdaság újjászervezése* c. művének megjelenése.

R. Owen angol utópista szocialista (1771–1858) kiadja *A társadalom új szemlélete* c. könyvét.

1817 D. Ricardo angol klasszikus polgári közgazdász (1772–1823) *A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei* c. művének megjelenése.

ITÁLIA

1803 Róma: a fórumon ásátásokat kezdenek.

1805 Canova: *Krisztina főhercegnő síremléke*, Bécs.

1810 A. Canova: Napóleon szobra.

1815 A Vatikáni Képtár felállítása.

1819 A. Canova: Beatrice szobra (Széchenyi I. számára).

FRANCIAORSZÁG

1809 J. L. David: *Madame Récamier*, festmény.

1804–30 Empire-stílus (bútor, divat.)

1804 A. J. Gros: *Napóleon a pestisbelegek között*, festmény.

1804 P. P. Prud'hon: *Joséphine*, festmény.

1806 J. L. David: *Napóleon koronázása*, festmény.

1806–37 J. Fr. Chalgrin, és J. A. Raymond: az *Arc de Triomphe* építése, Párizs

1807–42 B. Vignon: a St. Madeleine-templom újjáépítése.

1810 Párizs: a *Vendôme-oszlop* felépítése.

1819 Th. Géricault: *A „Méduse” tutaaja*, festmény (romantikus stílus).

1810–26 A dél-amerikai független-ségi háború.

1811–12 Gépromboló mozgalom Ang-liában.

1812 Honvédő háború Oroszo.-ban Napóleon ellen.

1813 A lipcei csata; a koalíció döntő győzelme Napóleon felett.

1814 Napóleon lemondása, száműze-tése Elba szigetére.

1819 J. A. Ingres: *Nagy odalisk*, festmény.

NÉMETORSZÁG, AUSZTRIA

1808 P. O. Runge: *A reggel*, fest-mény.

1810 C. D. Friedrich: *Szerzetes a ten-gerparton*, festmény.

1810 J. F. Overbeck: Rómában meg-alapítja a „Nazarénus” festőcsoportot.

1815–48 Biedermeier stílus.

1818–21 K. Fr. Schinkel: a Schau-spielhaus építése Berlinben.

SPANYOLORSZÁG

1808 Fr. Goya: *1808. máj. 3.*, fest-mény.

1810–20 Fr. Goya: *A háború bor-zalmai*, rézkarcsorozat.

1815 Fr. Goya: *Példabeszédek*, réz-karcsorozat.

ANGLIA

1803 J. Crome: a norwichi festő-iskola alapítása.

1804 W. Blake: *Jeruzsálem*, könyv saját illusztrációkkal.

1808 W. Turner: *Nelson halála*, festmény.

1815 Th. Lawrence: *A bécsi kongresz-szus tagjai*, portrék.

1819 k. J. Constable: *A salisbury-i székesegyház*, festmény.

OROSZORSZÁG

1801–12 A. N. Voronyihin: a ka-zányi székesegyház építése Szentpéter-várott.

1814–15 A bécsi kongresszus.

1815 Napóleon visszatérése és 100 napos uralma.

A waterlói csata. A Bourbonok ural-mának restaurációja.

A Szent Szövetség megalakítása.

1819 Nagy-Kolumbia köztársaság megalakulása S. Bolivar elnökletével.

1804–10 Th. de Thomon: a Tőzsde építése Szentpétervárott.

1804–18 I. P. Martosz: *Minyin és Pozsarszkij* szobra, Moszkva.

1806–20 A. D. Zaharov: az Admirali-tás épületének építése Szentpétervárott.

1817–57 A. Montferrand: az Izsák-székesegyház építése Szentpétervárott.

1819–29 K. J. Rosszi: a volt Nagy-vezérkari Palota építése, Pétervár.

MAGYARORSZÁG

1800–1850 k A klasszicista stílus.

1802 Széchényi Ferenc megalapítja a Nemzeti Múzeumot.

1805–19 Péchy M.: a ref. Nagy-templom építése Debrecenben.

1805–27 Pollack M.: a pécsi szé-kesegyház restaurálása.

1808–57 A Pesti Szépítő Bizottság működése.

1812 Donát J.: *Kazinczy Ferenc arcképe*, festmény.

SKANDINÁV ORSZÁGOK

1804 B. Thorwaldsen dán szobrász: *Ámor és Pszüché*, szobor.

1811–16 B. Thorwaldsen: *Nagy Sán-dor diadalmenete*, fríz.

1811–29 Chr. Fr. Hansen dán épí-tész: a Frauenkirche építése Koppen-hágában.

AMERIKA

1803–12 New York: a City Hall építése.

1820—23 Polgári forradalom Spanyolo.-ban.

1820—21 Nápolyi forradalom.

1821 Mexikó elszakadása Spanyolo.-tól.

1821—29 Görög szabadságharc a török uralom ellen.

1822 Brazília független császárság.

A Monroe-elv deklarálása az USA-ban („Amerika az amerikaiaké”).

1825 Dekabrista felkelés Oroszo.-ban. Az első időszakos gazdasági válság Angliában.

1827 Az angol—orosz—francia flotta navarinói győzelme a török—egyiptomi flotta felett.

1830 Görögo. függetlenségének elismerése.

Júliusi forradalom Franciao.-ban. Júliusi monarchia (1848-ig). Hatalmon a pénzarisztokrácia.

KULTÚRTÖRTÉNET

1820 A. M. Ampère francia fizikus (1775—1836) megalkotja az *elektromágnesség* alapvető törvényeit.

Katona József (1791—1830) *Bánk bán* c. drámájának megjelenése.

1822 F. M. Ch. Fourier francia utópista szocialista (1722—1837) megkezdi termelészövetkezeteinek szervezését.

1823 Kölcsey F. költő (1790—1838) a Himnusz szerzője.

1825 *A Magyar Tudományos Akadémia* megalapítása.

1830 V. Hugo francia író (1802—85) *Hernani* c. színművének előadása.

Vörösmarty M. (1800—55) *Csongor és Tünde* c. színművének megjelenése. Széchenyi I. (1791—1860) *Hitel* c. művének megjelenése.

1831 Bólyai J. magyar matematikus (1820—60) *nem euklidészi geometriájának* közzététele kb. egy időben N. I. Loba-

cevszkij orosz matematikus (1793—1856) hasonló elméletével.

F. Stendhal francia író (1783—1842) *Vörös és Fekete* c. regénye.

1833 A. N. Puskin orosz költő (1799—1837) *Anyegin* c. művének megjelenése.

1834 H. Balzac francia író (1799—1850) *Goriot apó* c. regényének megjelenése.

Kőrösi Csoma S. ázsia-utazó (1784—1842) kiadja tibeti nyelvtanát és tibeti-angol szótárát.

1837 S. Morse amerikai festő és technikus (1791—1872) *távíró*t szerkeszt.

Az első állandó pesti magyar színház megnyitása.

Ch. Dickens angol író (1812—70) *Twist Olivér* c. regényének megjelenése.

L. Feuerbach német materialista filozófus (1804—72) *A hegeli filozófia bírálatához* c. művének megjelenése.

FRANCIAORSZÁG

19. sz. első fele Romantikus stílus.

1820 H. Vernet: *A clichy-i barrière védelme*, festmény.

1821 Th. Géricault: *Az epsomi derby*, festmény.

1822 E. Delacroix: *Dante és Vergilius*, festmény.

1830 E. Delacroix: *A Szabadság a barrikádokra vezeti a népet*, festmény.

1830 Corot: *A chartres-i katedrális*, festmény.

1832 *A Charivari* c. politikai—szatirikus folyóirat megalapítása (sok illusztráció Daumier-től).

1832—36 Fr. Rude: *Marseillaise*, relief, Párizs.

1833 J. Dupré: *Parasztszoba*, festmény.

1834 H. Daumier: *Rue Transnonain*, Apr. 15., litográfia.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

19. sz. első fele Romantikus stílus.

1822—23 K. Fr. Schinkel: az Altes Museum építése Berlinben.

1830—40 Neobarokk stílus.

1830—42 L. Klenze: a Walhalla építése Regensburgban.

Belga forradalom; Belgium önálló királyság.

1830—31 Sikertelen lengyel felkelés.

1830—40-es évek: Reformországgyűlések Mo.-on. Az árutermelés kiszélesedése; az első gyárak alapítása. A polgári reformok gondolatának térhódítása.

1830—47 Franciaország. meghódítja Algériát.

1831 Az első munkásfelkelés Lyonban. Észak-magyaró.-i parasztfelkelés.

1834 Német vámszövetség porosz vezetéssel, Ausztria kizárásával.

A második munkásfelkelés Lyonban.

1837 Viktória az angol trónon (1901-ig).

Kossuth elfogatása.

1838 A chartista mozgalom kibontakozása Angliában.

1840—42 Anglia első ún. ópiumháborúja Kína ellen.

1836—40 P. Cornelius: *Utolsó ítélet*, falfestmény, München.

1838 F. G. Waldmüller: *Ischli látképe*, festmény.

ANGLIA

1820 W. Blake: *The Book of Job*, könyv saját illusztrációkkal.

1820 Ch. Heath feltalálja az acél-metszet technikáját.

1821 J. Constable: *Szénásszekér*, festmény.

1824 R. P. Bonington: *A nagy óratorny utcája Rouenban*, festmény.

1827—37 J. Nash: a Buckingham palota kerti homlokzatának építése Londonban.

1837—1901 Viktoriánus stílus.

1838—39 W. Turner: *A Téméraire hadihajó utolsó útja*, festmény.

OROSZORSZÁG

1821—24 A. A. Mihajlov és O. I. Bové: a Nagyszínház építése Moszkvában.

1825 k. A. G. Venecianov: *Kislány borjával*, festmény.

1827—31 K. I. Rosszi: az Alekszandrovszkij Színház építése Szentpétervárott.

1827 O. A. Kiprenszkij: *Puskin képmása*, festmény.

1833 K. P. Brjullovszki: *Pompeji utolsó napja*, festmény.

MAGYARORSZÁG

1820-tól Táblabíróstílus (biedermeier stílus) kezdetei.

1820 Balkay P. egri festő: *A békeesség hasznai*, festmény.

1822 Ferenczy I.: *Pásztorleányka*, szobor.

1825 Szentpétery J. ötvös: Máriaasszony-féle ezüstkészlet készítése.

1825 P. Krafft: *Zrínyi kirohanása*, festmény.

1828—32 Kaposvár: Vármegyeháza építése.

1831—36 Hild J.: Székesegyház építése Egerben.

1831 A regéci porcelángyár alapítása.

1834 Ferenczy I.: *Kazinczy Ferenc mellszobra*.

1837—47 Pollack M. J.: a Nemzeti Múzeum építése Pesten.

1838—41 ifj. Zitterbarth M.: a Vármegyeháza építése Pesten.

1839 A herendi porcelángyár alapítása.

1839—49 W. T. Clark: a Lánchíd tervezése és építése Buda és Pest között.

ÁZSIA

1829 Katsushika Hokusai japán festő: *A hullám*, színes fametszet.

1830 Ando Hiroshige japán festő: *A Biva tó 8 látképe*, színes fametszetek.

1833 k. Katsushika Hokusai: *A Fuji 100 arca*, metszetek.

AMERIKA

19. sz. első fele A Hudson River School festőiskola működése.

1822—24 J. K. Thompson: Bank of the USA építése, New York.

1839—46 R. M. Upjohn: Trinity Church építése, New York.

1844 A sziléziai takácsok felkelése.

1846 Krakkói felkelés.

A gabonatörvény megszüntetése Angliában.

1847—48 Az első, majdnem egész Európára kiterjedő gazdasági válság.

1847—52 A „Kommunisták Szövetsége” működése. Marx és Engels fellépése a nemzetközi forradalmi munkásmozgalomban.

1848. febr. A *Kommunista Kiáltvány* megjelenése Londonban.

Februári polgári forradalom Párizsban.

1848. márc. Polgári forradalom Bécsben, Berlinben, Milánóban, Velencében és Pesten (márc. 15.).

1848. jún. 1.—49. máj. 19. A *Neue Rheinische Zeitung* kiadása (Marx és Engels szerkesztésében).

1848. jún. Párizsi munkásfelkelés (23—26).

1848. okt. Népi felkelés Bécsben.

1848—49 Forradalom és szabadságharc Mo.-on és Olasz.-ban.

1849 Az ellenforradalmi erők felülkerekedése egész Európában.

KULTÚRTÖRTÉNET

1840—60 Az orosz forradalmi demokrata írók és gondolkodók (V. G. Belinszkij, A. J. Herzen, N. S. Csernisevszkij, N. A. Dobroljubov) tevékenysége.

1840—90 A romantikus zene virágzása: H. Berlioz (1803—69), F. Chopin (1810—49), R. Schuman (1810—56), Liszt F. (1811—86), R. Wagner (1813—83), G. Verdi (1813—1901) (J. Brahms (1833—97), P. I. Csajkovszkij (1840—93).

1841 K. Marx és Fr. Engels tudományok működésének kezdete.

1842 N. V. Gogol orosz író (1809—52) *Holt lelkek* c. regényének megjelenése.

1843—49 Petőfi S. (1823—49) verseinek megjelenése.

1844 H. Heine német költő (1797—1856) *Új versek* c. kötetének megjelenése.

1846—48 Eötvös J. (1813—71) *A Jalu jegyzője és Magyarország 1514-ben* c. regényeinek megjelenése.

1847 Semmelweiss I. magyar orvos (1818—65) felfedezi a gyermekágyi láz okozóját és lefekteti az *antiszeptikus* alapjait.

Arany J. (1817—82) pályadiját nyer *Toldi* c. elbeszélő költeményével.

1848 W. Thackeray angol író (1811—63) *A hiúság vására* c. regényének megjelenése.

1849 D. Livingstone skót földrajzi felfedező (1813—73) megkezdí afrikai kutatásait.

1857 Ch. Baudelaire francia szimbolista költő (1821—67) *A romlás virágai* c. kötetének megjelenése.

G. Flaubert (1821—80) *Bovaryné* c. regényének megjelenése.

1859 Ch. Darwin angol természet-utó (1809—82) *A fajok eredete* c. művének megjelenése.

1859—61 Madách I. (1823—64): *Az ember tragédiája* c. drámájának megírása.

FRANCIAORSZÁG

1840-től A barbizoni festőiskola kialakulása. A realista irányzat megerősödése a festészetben.

1840—41 H. Daumier: *Histoire ancienne* és *Robert Macaire* sorozat, litográfia, fametszet.

1845—48 P. Gavarni karikatúráinak gyűjteményes kiadása.

1847 G. Courbet: *Pipázó*, festmény.

1848-tól H. Daumier festményei.

1850 E. Delacroix: *Oroszlánvadászat*, festmény.

1850 G. Courbet: *Ornansi temetés*, festmény.

1851 G. Courbet: *Kötörök*, festmény.

19. sz. 2. fele Historizmus, felújított stílusok az építészetben.

1854—71 G. E. Haussmann: Párizs városrendezési tervei.

A magyar honvédhadsereg Világosnál leteszi a fegyvert (aug. 13.).

1849–61 Ellenforradalmi terror és abszolutizmus (Bach-korszak) Mo.-on.

19. sz. második fele Az ipari forradalom átterjed a kelet-európai államokra. A tőkés nagyipar kialakul Németo.-ban, az USA-ban és Japánban; Anglia monopolhelyzete megdől. Megindul a világ felosztása a nagy ipari országok között, a tőkés monopóliumok kialakulása. A nemzetközi munkásmozgalom kibontakozása.

1855 Th. Rousseau: *A fontainebleau-i erdő szélén*, festmény.

1856 J. A. D. Ingres: *A forrás* festmény.

1857 J. F. Millet: *Marokszedők*, festmény.

NÉMETORSZÁG

19. sz. 2. fele Historizmus, felújított stílusok az építészetben.

1840–51 Chr. D. Rauch: *Nagy Frigyes* szobra, Berlin.

1847 W. Kaulbach: *A hunok csatája*, festmény.

1848 A. Rethel: *Haláltánc*, fametszetek.

1850 A. Menzel: *Fuvolaverseny Sanssouciban*, festmény.

1856-től K. Piloty festő, tanár a müncheni Akadémián.

ANGLIA

1840–68 Ch. Barry: a londoni Parlament tervezése és építése neogótikus stílusban.

1844 W. Turner: *Eső, gőz és gyorsaság* festmény.

1848–1851 W. H. Hunt, J. E. Millais és D. G. Rossetti: Preraffaelita Szövegség.

1850 D. G. Rossetti: *Angyali üdvözlés*, festmény.

1851–53 J. Ruskin: *Velence kövei* c. művészettörténeti könyvének megjelenése.

1851. dec. 2. Bonaparte Lajos államcsínye Franciao.-ban.

1851–64 Tajping-felkelés (parasztforradalom) Kínában.

1852 A császárság visszaállítása Franciao.-ban.

1853–56 A krími háború; Anglia, Franciao. és Töröko. Oroszo. ellen.

1856–60 A második ópiumháború Kína ellen.

1857–59 Népi (szipoj) felkelés Indiában az angol uralom ellen.

1859 Francia–olasz háború Ausztria ellen.

OROSZORSZÁG

1848 P. A. Fedotov: *Az őrnagy háztűznézőben*, festmény.

1850 I. K. Ajvazovszkij: *A kilencedik hullám*, festmény.

MAGYARORSZÁG

1840 A Pesti Műegylet első kiállítása.

1840 Barabás M.: *Galambsposta*, festmény (biedermeier stílus).

1845–55 Ybl M.: a főtéri templom építése.

1847 Zichy M.: *Mentőcsónak*, festmény.

1849 Markó K.: *Ábrahám megvendégeli az angyalt*, festmény.

1850 Borsos J.: *Lányok bál után*, festmény (biedermeier stílus).

1851–59 A. von Pettenkofen osztrák tájképfestő Szolnokon.

1854 Kovács M.: *Árpád fejedelemmé választása*, festmény.

1858 Markó K.: *Aqua Nera*, festmény.

1858 Brodsky S.: *A lomnici csúcs*, festmény.

1859 Madarász V.: *Hunyadi László siratása*, festmény.

AMERIKA

1854 J. Bogardus: Harper és Testvérei Könyvkiadó székházának építése New Yorkban neoreneszánsz stílusban, öntött vas konstrukcióval.

1860 Gamibaldi „ezrének” hadjárata; D-Olaszok felszabadítása.

1861 Az egységes olasz királyság kiáltása.

Jobbágyreform Oroszo.-ban.

1861—65 Észak-amerikai polgárháború; a rabszolgaság eltörlése.

1863 Az Általános Német Munkás-egylet megalakítása Lassalle Ferdinánd (1825—64) vezetésével.

1863—64 Felkelés Lengyelo.-ban.

1864—76 Nemzetközi Munkásszövetség (I. Internacionálé). Marx és

Engels harca az anarchista és más kispolgári nézetek kiszorításáért a munkásmozgalomból.

1866 Porosz—olasz—osztrák háború. Ausztria veresége Königrätznél.

1867 K. Marx: *A Tőke* c. műve első kötetének megjelenése. (2. kötete 1885-ben, a 3. 1894-ben jelent meg.)

Osztrák—magyar kiegyezés; dualista monarchia (1918-ig).

1868 Meidzsi forradalom Japánban; polgári reformok.

KULTÚRTÖRTÉNET

1861 Erkel. F. (1810—93) *Bánk Bán* c. operájának bemutatása.

Jedlik Á. magyar fizikus (1800—95) felfedezi a *dinamóelvet*.

1862 I. Sz. Turgenyev orosz író *Apák és fiúk* c. regényének megjelenése.

1865—69 L. N. Tolsztoj orosz író (1828—1910) *Háború és béke* c. regényének megjelenése.

1867 D. I. Mengyelejev (1834—1907) orosz tudós felállítja a vegyi elemek periódusos rendszerét.

Jókai M. (1825—1904): *A Kőszívű ember fiai* c. regényének megjelenése.

1869 A Szezei-csatorna megnyitása.

1874 N. P. Muszorgszkij orosz zeneszerző (1839—81) *Borisz Godunov* c. operájának előadása.

1875 G. Bizet francia zeneszerző (1838—75) *Carmen* c. operájának bemutatása.

I. V. Micsurin orosz növénynevelő (1855—1935) megkezdi kísérleteit.

A. G. Bell amerikai tudós (1847—1922) használható *telefont* szerkeszt.

1876 Mark Twain amerikai író (1835—1910) *Tom Sawyer* c. regényének megjelenése.

1878 F. Engels (1820—95) *Anti-Dühring* c. művének megjelenése.

1879 H. Ibsen norvég drámaíró (1828—1906) *Nóra* c. drámájának bemutatása.

T. A. Edison amerikai feltaláló (1847—1931) szénszálas *izzó-lámpát* készít.

FRANCIAORSZÁG

19. sz. 2. fele—20. sz. eleje Imreszionizmus.

1860 k. A plein air festészet kialakulása.

1861—74 Ch. Garnier: az Opera építése Párizsban.

1863 E. Manet: *Olympia*, festmény.

G. Doré: illusztráció a *Don Quichotte* francia kiadásához.

1864 J. B. Corot: *Emlékezés Mortefontaine-re*, festmény.

1867 E. Manet: *Miksa császár kiégése*, festmény.

1869 J. B. Carpeaux: *A tánc*, szoborkompozíció a párizsi opera homlokzatán.

1872 E. Degas: *Baletterem az Operában*, festmény.

1873 P. C. Puvis de Chavannes: *Nyár*, festmény.

1874 Cl. Monet: *Impresszió, felkelő nap; Argenteuilli-híd*, festmények.

Impresszionisták kiállítása.

1876 A. Renoir: *Le moulin de la Galette, A hinta*, festmények.

1877 A. Rodin: *Az ércorszak*, bronzszobor.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

1860—85 Pilotizmus, szélsőséges, pompázatos, akadémikus, történelmi stílus.

1868—71 Az Általános Munkásegylet működése Mo.-on.

1869 Eisenachi kongresszus; a németo.-i Szociáldemokrata Munkáspárt megalakulása.

1870-es évek A narodnyik mozgalom kibontakozása Oroszo.-ban.

1870 Francia—porosz háború ki-robbanása; sedani francia vereség, a császárság bukása Franciao.-ban.

Róma egyesítése az olasz királysággal.

1871 A német birodalom létrehozása Poroszo. vezetésével.

1860 K. Piloty: *Néró Róma égésénél*, festmény.

1860 Fr. Lenbach: *Pásztorfiú*, festmény.

1862 A. Feuerbach: *Iphigenia*, festmény.

1868-tól Beuroni művészeti iskola, kísérlet az ókeresztény művészet fel-újítására.

1868 H. Makart: *Pestis Velencében*, festmény.

1872 M. Liebermann: *Tollfosztónők*, festmény.

1873 H. Marées: *Nápolyi falkekpek*.

1875 A. Böcklin svájci festő: *Triton és Nereida*, festmény.

A. Menzel: *A vasmű*, festmény.

ANGLIA

1876—80 E. Burne-Jones: *Arany lépcső*, festmény.

1878 W. Morris: *The Decorative Arts* c. iparművészeti könyvének megjelenése.

OROSZORSZÁG

1865 k. V. G. Perov: *Paraszttemetés*, festmény.

1871 A Peredvizsnnyikek, vándorki-állításokat rendező művészek egyesüle-tének alapítása.

1872 M. M. Antokolszkij: *Nagy Pé-ter szobra*, Szentpétervár.

1873 I. J. Repin: *Hajóvontatók a Volgán*, festmény.

1878 I. J. Repin: *A propagandista elfogatása*, festmény.

MAGYARORSZÁG

1860 k. Romantikus stílus.

1871. márc. 18—máj. 23. A párizsi kommün.

1875 Németország Szocialista Mun-káspártjának megalakulása a gothai kongresszuson.

1877—78 Orosz—török háború.

1878 Berliini kongresszus; Románia, Bulgária, Szerbia önállóságának elis-merése. Az Osztrák—Magyar Monar-chia okkupálja Bosznia—Herceg-ovinát.

1878—90 Kivételes törvények a né-met munkásmozgalom elfojtására.

1861 Lotz K.: *Zivatar a pusztán*, festmény.

Székely B.: *Dobozy Mihály és hitvese*, festmény.

1862 Izsó M.: *Búsuló juhász*, szobor, terakotta táncoló figurák (romantikus stílus).

1864 Feszl F.; a pesti Vigadó építésé-nek (1859—től) befejezése (romantikus stílus).

1865 Zsolnay kerámiai gyár alapi-tása.

1870 után A kritikai realizmus elter-jedése.

1870 Munkácsy M.: *Siralomház*, fest-mény.

1873 Munkácsy M.: *Búcsúzkodás*, fest-mény.

1873 Szinyei Merse P.: *Majális*, fest-mény.

Paál L.: *Erdő belseje*, festmény

1873—84 Ybl M.: az Operaház épí-tése Pesten (neoreneszánsz).

1874 Barabás M.: *Bittó Istvánné arc-képe*, festmény.

1875 Mészöly G.: *Balaton halász-tanya*, festmény.

1878 Benczur Gy.: *Vajk megkeresz-telése*, festmény.

Zichy M.: *A rombolás géniuszának diadala* festmény.

AMERIKA

1871 J. Whistler: *Anyja arcképe*, fest-mény.

1874—76 F. A. Bartholdi francia szobrász: *Szabadságszobor*, New York.

1880 A francia munkáspárt megalakulása.

A Magyarországi Általános Munkáspárt megalakulása.

1881 A Narodnaja Volja narodnyik szervezet tagjainak merénylete II. Sándor cár ellen.

Szabadságküzdelem kitörése Szudánban az angol hódítók ellen a Mahdi vezetésével.

1882 Németo., Ausztria—Magyaro. és Olaszo. hármasszövetségének megalakítása.

Egyiptomot megszállják az angolok.

1883 A „Munka Felszabadítása” orosz marxista csoport megalakítása Genfben.

Marx Károly halála (szül. 1818).

1884 Németo. gyarmatokat szerez Afrikában (Togo, Kamerun).

KULTÚRTÖRTÉNET

1881 L. Pasteur francia vegyész és bakteriológus (1822—95) felfedezi a veszettség elleni védőoltást.

1881—90 M. Eminescu román költő (1850—89) *Levelek* c. költeményeinek megjelenése.

1882 R. Koch német orvos (1843—1910) felfedezi a *tuberkulózis* bacillusát.

1883 A. Bebel német marxista politikus (1840—1913) *A nő és a szocializmus* c. könyvének megjelenése.

1883—84 F. W. Nietzsche irracionalista német filozófus (1844—1900) *Imiggyen szóla Zarathustra* c. művének megjelenése.

1884 Fr. Engels (1820—95) *A család, a magántulajdon és az állam eredete* c. művének megjelenése.

A Budapesti Operaház megnyitása.

1885 Déri M. (1854—1938), Bláthy O. (1860—1939) és Zipernovski K. (1853—1942) magyar mérnökök megalakítják a *transzformátort*.

C. F. Benz német mérnök (1844—1929) *benzinmotoros* gépjárművet szerkeszt.

E. Zola francia író (1840—1902) *Germinal* c. regényének megjelenése.

G. Maupassant francia író (1850—93): *Bel ami* c. regényének megjelenése.

OLASZORSZÁG

1883 G. Favretto: *Séta a Szt. Márk téren*, festmény.

1884 G. Segantini: *A nap utolsó fadaradalmi*, festmény.

1889 L. Ferrari: *Giordano Bruno* szobra.

FRANCIAORSZÁG

19. sz. vége Posztimpreszionizmus és szimbolizmus.

1880 A. Rodin: *A gondolkodó*, szobor.

1880-tól P. Cézanne aix-i érett korszakának kezdete; arcképek.

Cl. Monet: *Katedrális, Szénaboglya* stb. képsorozatok.

1882 E. Manet: *A Folies-Bergère bárja*, festmény.

1883—87 P. Cézanne: *Csendélet két vázával*, festmény.

1884—95 A. Rodin: *Calaisi polgárok* bronz szoborcsoport.

1887—89 A. G. Eiffel: az Eiffel-torony építése Párizsban.

1888 V. van Gogh arles-i korszaka: *Napraforgók*, festmény.

G. Seurat: *Halászhajók*, pointillista festmény.

1889 Contamin és F. Dutert: a párizsi világkiállítás géposarnokának építése.

V. van Gogh: *Őnarckép levágott füllel*, festmény.

NÉMETORSZÁG, AUSZTRIA

19. sz. vége—20. sz. eleje Az impreszionizmus hatása.

1881 W. Leibl: *Három asszony a templomban*, festmény.

A. Böcklin: *Holtak szigete*, festmény.

1884—85 Francia—kínai háború, Indokína elfoglalása.

1885 Kongó II. Lipót belga király magántulajdona.

Az Indiai Nemzeti Kongresszus párt megalakítása.

1886 A chicagói munkások május 1-i sztrájkját a 8 órás munkanapért vérbe fojtják.

1883 R. Begas: *A. Humboldt* szobra.

1884—94 P. Wallot: a Reichstag építése Berlinben.

1884 Fr. Uhde: *Engedjétek hozzám a kisdedeket*, festmény.

OROSZORSZÁG

1880 I. N. Kramzskoj: *Siskin*, a festő, festmény.

1881 I. V. Szurikov: *A sztrelecek kivégzésének reggele*, festmény.

1887 I. V. Szurikov: *Morozova bojárasszony*, festmény.

1889 I. I. Levitan: *Aranyló ősz*, festmény.

MAGYARORSZÁG

1881 Gyárfás J.: *Tetemrehívás*, festmény.

1882—84 Lotz K.: a bp.-i Operaház mennyezetképei.

1885—1904 Steindl I.: az Ország-ház építése, neogótikus stílusban.

1885 Zichy M.: illusztrációk Madách *Ember tragédiájához*.

Hollós S.: *Kukoricahántás*, festmény.

1886 Munkácsy M.: *Liszt Ferenc arcképe*, festmény.

Bihari S.: *Bíró előtt*, festmény.

Az Amerikai Munkásszövetség (AFL) megalakulása.

1888 A Panama-botrány kirobbanása.

A londoni dokkmunkások sztrájkja. Az osztrák Szociáldemokrata Párt megalakítása.

1889. júl. A II. Internacionálé megalakítása Párizsban.

1889 Rippl-Rónai J.: *Nő fehérpetytyes ruhában*, festmény.

BELGIUM

1883 C. Meunier belga szobrász és festő: *Kovács*, szobor.

1885 J. Ensor belga festő: *Maszkok a halál előtt*, festmény.

CSEHORSZÁG

1880—81 M. Aleš cseh festő: *Haza* c. sorozat a prágai Nemzeti Színház részére.

1883 J. Zitek: A prágai nemzeti színház építése.

EURÓPA TÖBBI RÉSZE

1880-tól N. Grigorescu román festő parasztábrázolásai.

1883 J. Matejko lengyel festő: *Albrecht porosz herceg hódol Zsigmond lengyel király előtt*, festmény.

AMERIKA

1883—85 W. Jenney: Home Insurance Co. háza, Chicagóban.

1885 J. S. Sargent: *R. L. Stevenson arcképe*, festmény.

1885—87 H. H. Richardson: Marshall Field-áruház építése Chicagóban.

1890 A nemzetközi proletariátus első ízben ünnepli május 1-jét.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt (SZDP) megalakulása.

1891–95 Agrárszocialista mozgalom Mo.-on; orosházi, békéscsabai, battonyai sortűz, hódmezővásárhelyi zendülés.

1893 Francia–orosz szövetség.

Angliában megalakul a Független Munkás Párt.

1894 Vasutasztrájk az USA-ban.

1894–95 Japán–kínai háború Kó-reáért.

1895. aug. Engels Frigyes halála (szül. 1823).

1895 „Harci Szövetség a munkásosztály felszabadítására” megalakítása Lenin vezetésével Oroszo.-ban.

1895–96 Olaszó. kudarcba fulladt gyarmati háborúja Etiópia ellen.

1896–99 Anglia meghódítja Szudánt.

1897 Németo. elfoglalja Kiaocsou kínai kikötőt.

KULTÚRTÖRTÉNET

1891 O. Wilde angol író (1856–1900) *Dorian Gray archépe* c. regényének megjelenése.

1892 G. B. Shaw angol író (1856–1950) *Warenné mestersége* c. színművének megírása.

G. Hauptmann német író (1862–1946) *Takácsok* c. színművének előadása.

Cl. A. Debussy francia zeneszerző (1862–1918) *Egy faun délutánja* zenekari művének előadása.

1893 R. Diesel német mérnök (1858–1913) elkészíti a róla elnevezett motort.

Mikszáth K. (1847–1910) *Két választás Magyarországon* c. regényének megjelenése.

1894 L. Lumière francia kémikus (1864–1948) feltalálja a *mozgófényképet*.

A. Sz. Popov orosz tudós (1859–1905)

vevő- és rezgéskeltő készüléket szerkeszt és felfedezi az antennát.

1895 W. C. Röntgen német fizikus (1845–1923) felfedezi a róla elnevezett sugarakat.

H. A. Lorentz holland fizikus (1853–1928) felállítja *elektronelméletét*.

A. P. Csehov orosz realista író (1860–1904) *Sirály* c. művének bemutatása.

1896 Eötvös L. magyar fizikus (1848–1919) megszerkeszti a *torziós ingát*.

H. Becquerel francia fizikus (1852–1908) felfedezi az uránsók radioaktív sugárzását.

1898 M. és P. Curie (1867–1934; 1859–1906) francia–lengyel fizikus házaspár felfedezi a *rádiumot* és a *polóniumot*.

OLASZORSZÁG

1890 G. Segantini: *Engadin szántás*, festmény.

FRANCIAORSZÁG

1891 P. Gauguin első útja Tahitibe. *Tahiti asszonyok*, festmény.

1892 H. de Toulouse-Lautrec: *Gouloue érkezése a Moulin-Rouge-ba*, festmény.

1895–99 P. A. Bartholomé: *Halottak emlékműve*, Párizs.

1895–1905 P. Cézanne: *A napfürdőzők*, festmény.

1895–1910 *Art nouveau*; a francia szecesszió.

1897 A. Rodin: *Balzac szobra*.

NÉMETORSZÁG, AUSZTRIA

1892–1912 A müncheni Sezession társaság alapítása. A szecessziós stílus kialakulása és elterjedése.

1894 A. Hildebrand: *Wittelsbach-kút*, München.

1898 Oroszo. elfoglalja Port Arthurt. Az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt alapító kongresszusa Minszkben.

E. Zola: *J'accuse...* kezdetű cikke az 1894-ben ártatlanul elítélt A. Dreyfus ügyében.

Az USA imperialista háborúja Spanyolo. ellen; a Fülöp-szigetek, Puerto Rico és Guam az USA gyarmatai, Kuba amerikai befolyás alá kerül.

Harc az angol és a francia imperialisták között Afrika felosztásáért; a fasodai (Szudán) incidens.

1899 E. Bernstein német revizionista (1850–1932) *A szocializmus előfeltételei és a szociáldemokrácia feladatai* c. művének megjelenése.

1899–1901 Imperialistaellenes felkelés Kínában (jihotuan-felkelés v. boxerlázadás).

1899–1902 Anglia imperialista háborúja D-Afrikában a búrok ellen.

1895–98 K. Kollwitz: *A takácsok lízadása*, 3 metszet, 3 litográfia.

1896 A *Jugend* c. művészeti folyóirat alapítása.

1896–1910 *Jugend*-stílus.

1899–1902 M. Klinger: *Beethoven*, szobor.

1895 Munkácsy M.: *Sztrájk*, festmény.

1896 Munkácsy M.: *Ecce homo*, festmény.

Az eoizionmáz feltalálása (Zsolnay–Wartha).

1896–1900 Hauszmann A.: a Kúriapalota építése.

1896–1901 Hollósy nagybányai művésztelepe.

1896–97 Ferenczy K.: *Hegyi beszéd*, festmény.

1897 Ferenczy K.: a nagybányaiak kiállításának plakátja.

1898 Fényes A.: *Család*, festmény (kritikai realizmus).

1899 Révész I.: *Panem*, festmény. A szolnoki művésztelep alapítása.

1899–1902 Lechner Ö.: a Postatakarékpénztár építése Bp.-en szecessziós stílusban.

1900 Ferenczy K.: *Józsefet eladják testvérei*, festmény.

ANGLIA

1893 *The Studio* c. művészeti folyóirat alapítása.

1894 A. Beardsley: illusztrációk O. Wilde *Salome* c. könyvéhez.

London: Tower-híd építése.

1895–1910 *Modern Style*; angol szecesszió.

OROSZORSZÁG

1890 k. V. V. Verescsagin: *Napóleon visszavonulása*, festmény.

1891 I. J. Repin: *A zaporozsei kózákok levelet írnak a szultánnak*, festmény

1899 V. A. Szerov: *Gyerekek*, festmény.

MAGYARORSZÁG

1890 után Mednyánszky L.: csavargófejek (kritikai realizmus).

1893 Csók I.: *Báthory Erzsébet*, festmény.

1893–96 Lechner Ö.: Iparművészeti Múzeum, Bp., szecessziós épület.

1893–1902 Fadrusz J.: *Mátyás lovasszobra*.

EURÓPA TÖBBI RÉSZE

1893 C. Meunier: *Teherhordó*, szobor.

1898–1903 H. Berlage holland építész: Tőzsdeépület építése, Amsterdam.

AMERIKA

1899–1904 L. H. Sullivan amerikai építész: felhőkarcoló Chicagóban.

1900 A lenini *Iszkra* c. újság megalapítása.

1902 Lenin: *Mi a teendő?* c. munkájának megjelenése.

Angol—japán szövetség.

1903 Az OSZMP II. kongresszusa: bolsevikok és mensevikok.

1904 Angol—francia szövetség (Antant) megkötése.

1904—05 Orosz—japán háború.

1905—07 Az első burzsoá-demokratikus forradalom Oroszo.-ban.

1905—06 Kormányzati válság, nagyarányú munkásmegmozdulások, aratósztrájkok Mo.-on.

KULTÚRTÖRTÉNET

19—20. sz. fordulója Zenei impreszionizmus: G. Puccini (1858—1924), C. A. Debussy (1862—1918), M. Ravel (1875—1937), O. Respighi (1879—1936), M. de Falla (1876—1946).

1900 M. Planck német fizikus (1858—1947) felállítja a kvantumelméletet.

S. Freud osztrák ideg orvos (1856—1939) *Álomfejtés* c. pszichoanalitikus könyvének megjelenése.

1901 Kandó K. magyar mérnök (1869—1931) megszerkeszti a róla elnevezett villanymozdonyt.

1903 K. E. Ciolkovszkij szovjet tudós (1857—1935) kidolgozza az űrhajózás és rakétarepülés elméletét.

1904 I. P. Pavlov szovjet fiziológus (1849—1936) Nobel-díjat kap a feltételes reflexekről szóló elméletéért.

1905 E. F. T. Marinetti olasz költő (1876—1944) futurista kiállványa.

A. Einstein német fizikus (1879—

1955) speciális relativitás elméletének közvételéte.

1906 Ady Endre (1877—1919): *Új versek* c. kötetének megjelenése.

1907 M. Gorkij orosz író (1868—1936) *Anyja* c. regénye, a szocialista realizmus első nagy alkotása.

1908 A. France francia író (1844—1924) *Pingvinek szigete* c. művének megjelenése.

A *Nyugat* c. magyar irodalmi folyóirat megindulása.

1909 L. Blériot francia mérnök (1872—1936) átrepüli a La Manche-csatornát.

G. Marconi olasz fizikus (1874—1939) Nobel-díjat kap a drótnélküli táviró megalkotásáért.

V. I. Lenin (1870—1924) *Materializmus és empiriokriticizmus* c. művének megjelenése.

R. Peary amerikai sarkutazó (1856—1920) elsőként éri el az Északi-sarkot.

OLASZORSZÁG

1907 Dazzi: *Az építő*, festmény.

1909-től Futurizmus.

1909—11 G. Severini: *Pan-Pan tánc a Monicoban*, futurista festmény.

FRANCIAORSZÁG

1900 P. Gauguin: *Noa-Noa* c. könyvének megjelenése.

1902 A. Maillol: *Léda*, szobor.

1904 P. Picasso spanyol származású

festő: *Emberpár*, festmény (A „kék periódus”).

1905 P. Picasso: *Ülő harlekin*, festmény (A „rózsaszín periódus”).

1905 A „Fauves” posztimpreszionista művészeti csoport kiállítása a Salon d’Automne-ban.

1905 H. Matisse: *A zöldsugaras nő*, festmény.

1906 G. Braque: *Az anversi kikötő*, festmény.

1906 G. Rouault: *Cirkusz*, szimbolista-expresszionista festmény.

-1909

EGYETEMES TÖRTÉNET

1906 Az angol Munkás Párt (Labour Party) megalakulása.

1907 Angol—orosz szerződés.

Parasztfelkelés Romániában.

A II. Internacionálé stuttgarti kongresszusa.

Szun Jat-szen kínai forradalmár meghirdeti a demokratikus átalakulás programját.

1908 „Ifjútörök” forradalom.

1908 Az Osztrák—Magyar Monarchia anektálja Bosznia-Hercegovinát.

1906 P. Picasso: *Demoiselles d'Avignon*, festmény. (A „negroid periódus”.)

1908 E. A. Bourdelle: *Íjazó Herkules*, szobor.

1908 H. Rousseau: *Apollinaire és a múzsa*, festmény.

1908-tól Kubizmus.

1909—10 H. Matisse: *A tánc*, festmény.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

1903—08 K. Kollwitz: *Paraszt-háború*, rézkarcsorozat.

1903 A Wiener Werkstätte alapítása.

1906 Kirchner, Schmidt-Rotluff és Heckel megalakítja a *Die Brücke* expresszionista művészeti csoportot.

1908 H. Zille: *Az utca gyermekei*, rajzok.

1909 Fr. Marc: *Vörös lovak*, expresszionista festmény.

1909-től Az expresszionizmus elterjedése.

1909 E. Nolde: *Pünkösöd*, expresszionista festmény.

ANGLIA

1900 W. Crane: *Line and Form* c. művének megjelenése.

OROSZORSZÁG

1901 M. V. Nyesztyerov orosz festő *Gorkij portréja*, festmény.

1907 V. A. Szerov: *A. N. Turcsanyinov portréja*, festmény.

1909-től Futurizmus.

1909—10 I. V. Zsoltovszkij: *Taraszov-ház* építése Moszkvában.

1909—10 K. F. Juon: *Vidám, napos délelőtt*, festmény.

MAGYARORSZÁG

1900 Rippl-Rónai kiállítás Bp.-en.

1900—06 Schickedanz A.: Szépművészeti Múzeum építése, Bp.

1901—02 Schulek Fr.: a Halászbánya építése neoromán stílusban.

1902 A nagybányai festőiskola alapítása.

1902 Lyka K.: a *Művészet* c. folyóirat megindítása.

1903 Ligeti M.: *Anonymus szobra*.

1905 Gulácsy L.: díszletek a Thália színtársulat számára.

1905 Alpár I.: a Tőzsdepalota építése Bp.-en.

1907 Rippl-Rónai J.: *Piacsek bácsi és apám*, festmény.

1907 Csontváry Kosztka T.: *Zárándoklás a cédrusfához*, festmény.

1907 Kőrösfői-Kriesch A.: *A művészet forrása*, falkép (szecessziós stílus).

1909 Bíró M.: *Kalapácsos ember*, plakát.

EURÓPA TÖBBI RÉSZE

1900 E. Munch norvég festő: *A halott anyja*, festmény.

1900—04 J. V. Myslbec cseh szobrász: *Vencel fejedelem lovasszobra*.

1901 G. Minne belga szobrász: *Két öt térdelő fiúval*, szoborcsoport.

1901 F. Hodler svájci festő: *Magnánói csata*, festmény.

1905 St. Luchian román festő: *Kukoricafosztás*, festmény.

1906—16 G. E. Saarinen finn építész: a helsinki pályaudvar építése.

1907 O. Băncilă román festő: „1907”, festmény.

AMERIKA

1903 Fr. L. Wright: Larkin-áruház építése Buffalóban.

1910—17 Polgári forradalom Mexikóban.

1911—13 Polgári forradalom Kínában.

1912 A lénai sortűz Oroszo.-ban.

Munkástüntetés és fegyveres harc Bpsten (máj. 23.)

A II. Internacionálé bázeli kongresszusa; kiáltvány az imperialista háború ellen.

Első Balkán-háború.

A bolsevikok szervezeti szakítása a mensevikkkel.

1913 Második Balkán-háború.

1914—18 Az I. világháború.

1915—16 A II. Internacionálé pártjainak szociálsovinizmusa ellen állástfoglaló szocialisták zimmerwaldi és kienthalai konferenciái.

1916 Lenin: *Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka* c. munkájának megjelenése.

1917. márc. 12. (febr. 27.) Második burzsoá demokratikus forradalom Oroszországban.

1917. nov. 7. (okt. 25.) A Nagy Októberi Szocialista Forradalom.

KULTÚRTÖRTÉNET

1910-től Az expresszionista irányzat fellépése az európai irodalomban. G. Trakl, C. Heym, F. Werfel, J. R. Becher, B. Brecht működése, Németo.-ban a *Der Sturm* és a *Die Aktion* c. folyóiratok; Mo.-on Kassák L. *Tett*, majd *Ma* c. folyóiratai.

1910 M. Andersen Nexo dán szocialista realista író (1869—1954): *Hóditó Pelle* c. regényének megjelenése.

1911 R. Amundsen norvég sarkkutató (1872—1928) eléri a Déli-sarkot.

1913 N. Bohr dán fizikus (1885—) megalkotja *atommodelljét*.

1914 A Panama-csatorna megnyitása.

1916 H. Barbusse francia író (1873—1935) *A tűz* c. háborúellenes regényének megjelenése.

F. Kafka német modernista író (1883—1924) *Az ítélet* c. kötetének megjelenése.

1917 Móricz Zs. (1879—1942). *A fákllya* c. regényének megjelenése.

1917 után A kulturfirradalom kezdetei az SZU-ban, az analfabétizmus felszámolása, a kulturális intézmények megnyitása a széles néptömegek előtt.

1918 Bartók B. (1881—1945). *A kékszakállú herceg vára* c. operájának bemutatása.

1919 Mo.-on a proletárdiktatúra kulturális intézkedései; a forradalmi művészet fellendülése.

OLASZORSZÁG

1910 A futurista festők (Carrà, Boccioni, Russolo, Severini) kiáltványa.

1911 C. Carrà: *Galli anarchista temetése*, futurista-expresszionista festmény.

1911 U. Boccioni: *Az utca zaja behatol a házba*, futurista festmény.

1913 G. Chirico: *Költői bizonytalanság*, szürrealista festmény.

FRANCIAORSZÁG

1910 Kubista kiállítás a Salon d'Automne-ban.

1910 F. Léger: *Aktok az erdőben*, kubista festmény.

1910-től A. Modigliani portréművésze (*A szép fűszeresnő*).

1910—19 A. Archipenko orosz származású szobrász kubista szobrai (*Meztelen nő tükörrel*).

1911 M. Chagall orosz származású festő: *Én és a falu*, festmény.

1914 M. Utrillo: *Utca*, festmény.

1917 P. Bonnard: *Akt a kandalló előtt*, neocimpresszionista festmény.

1918 G. Braque: *Gitar és rumos üveg*, kubista festmény.

1918 P. Picasso: *A háromszögletű kalap* c. színmű díszletei.

1917 Lenin: *Allam és forradalom* c. művének megjelenése.

1918 A Szovjet Kormány megkötö a bresztlitovszki békét Németo.-gal és Ausztria—Magyaro.-gal (márc.).

A polgárháború és a külföldi intervenció kezdete a szovjethatalom ellen.

Az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlása (okt.—nov.).

Polgári demokratikus forradalom Mo.-on (okt. 31.).

A Német Birodalom katonai összeom-

lása. Polgári demokratikus forradalom (november).

1919 Spartakus felkelés Berlinben. Liebknecht Károly és Luxemburg Róza meggyilkolása (jan. 15.).

Tanácsköztársaság Mo.-on (márc. 21.—aug. 1.) és Bajoro.-ban (ápr. 13.—máj. 1.).

A Kommunista Internacionálé megalakulása.

1919—20 A párizsi békekonferencia; a Párizs-környéki békék aláírása.

1919—45 Ellenforradalmi korszak Mo.-on.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

1911 *Der blaue Reiter* expresszionista művészcsoport (Kandinszkij, Marc) alapítása.

1911 Az első expresszionista kiállítás.

1912-től Az absztrakt festészet kialakulása.

1912 V. Kandinszkij orosz származású festő: *A fekete iv*, absztrakt festmény.

1913 F. Marc: *Lovak*, expresszionista-szimbolikus festmény.

1913 W. Lehmbruck: *Fellépő fiatalember*, szobor.

1918 G. Grosz: *Das Gesicht der herrschenden Klasse*, társadalombíráló rajzsorozat.

1919 W. Gropius, L. Feininger és G. Marks megalapítja a weimari konstruktívista Bauhaus művészeti iskolát.

OROSZORSZÁG

1913 Az orosz futuristák kiáltványa.

1913-tól Konstruktivizmus, szuprematizmus (Malevics, Tatlin).

1914—26 A. V. Scsuszjev: a Kazányi-pályaudvar építése Moszkvában.

1917—19 L. V. Rudnyev: az Októberi Nagy Szocialista Forradalom hőseinek emlékműve, Leningrád.

1918—20 A Lenin által javasolt „monumentális propaganda” keretében a legjobb szobrászok kiemelkedő forradalmárok, tudósok és művészek szobrait tervezik és készítik el.

EURÓPA TÖBBI RÉSE

1914 J. Gris spanyol festő: *A kőpapír*, kubista festmény.

1915 P. Mondrian holland festő: *Plusz és mínusz*, konstruktívista festmény.

1916—22 Dadaizmus (Svájc).

Fr. Masereel belga grafikus és festő: *Egy ember szenvedése*, realista fametszet sorozat.

1917 J. v. H. Arp strasbourgi születésű szobrász: *Színes faformák*, dadaista plasztika.

1917-től „De Stijl” mozgalom Hollandiában.

MAGYARORSZÁG

1910—16 Nagy Balogh János: *Kubikos és Ónarckép*, ciklus.

1911 A „Nyolcak” művészeti csoport (Berény, Czigány, Czóbel, Kernstok, Márfy, Orbán, Pór, Tihanyi) kiállítása.

1912 Az Ernst-múzeum alapítása.

1913 Berény R.: *Bartók Béla arcképe*, festmény.

1913 Medgyessy F.: *Súroló asszony*, bronzszobor.

1916—17 Mednyánszky L.: *Szerbiában*, festmény.

1916 Ferenczy Noémi: *Menekülés Egyiptomba*, gobelin.

1917. A magyar posztimpreszionisták kiállítása.

1919 Berény R., Pór B., Uitz B. és Vértés M. forradalmi plakátjai.

1921—22 A szovjethatalom teljes győzelme az ellenforradalom és az intervenció seregei felett. A NEP (új gazdasági politika) bevezetése Szovjet-Oroszo.-ban. J. V. Sztálint az SzK(b)P főtitkárává választják.

1921—26 A marokkói rif törzsek harca a gyarmatosító francia és spanyol had-erők ellen.

1922 A fasiszmus uralomrajutása Olaszó.-ban.

1923 A Ruhr-vidéki válság. Munkáskormány Thüringiában és Szászó.-ban; hamburgi felkelés.

Fegyveres felkelés Bulgáriában.

1924. jan. Lenin halála (szül. 1870).

1924—27 Az első forradalmi polgárháború Kínában; a Kuomintang uralomra jutása.

1924—29 A nyugati nagyhatalmak helyreállítják Németo. potenciálját (Dawes-terv, locarnoi egyezmény stb.)

KULTÚRTÖRTÉNET

1920 k. Kuo Mo-zso kínai tudós és író (1892—) működésének kezdete.

1920 Ch. S. Chaplin amerikai film-színész (1889—) első nagy filmje *A kölyök*.

1920—41 A. Tolsztoj szovjetíró (1883—1945) *Golgota* c. regénytrilógiája.

1921 J. Hasek cseh író (1883—1923) *Svejk, a derék katona* c. regényének megjelenése.

1922—23 R. Rolland francia író (1866—1944) *Az elvarázsolt lélek* c. regénye.

1924 N. V. Majakovszkij szovjet költő (1893—1930) *Lenin* c. művének megjelenése.

Th. Mann német író (1875—1955) *A varázshegy* c. regénye.

1925 Sz. M. Eizenstein szovjet rendező *Patjomkin-páncélos* c. filmjének bemutatása.

Th. Dreiser amerikai író (1871—1945) *Amerikai tragédia* c. regénye.

1926 Kodály Z. (1882—) *Háry János* c. operája.

1927—28 A hangosfilm elterjedése.

1928 B. Brecht német író (1898—1956): *Koldusopera*.

1928—40 M. A. Solohov szovjet író (1905—) *Csendes Don* c. regénye. A. Fleming angol orvos-bakteriológus (1881—1955) felfedezi a *penicillint*.

OLASZORSZÁG

1923 A Novecento fasiszta művészeti csoport első kiállítása.

1923 F. Casorati: *Műteremben*, festmény.

FRANCIAORSZÁG

1920 Lissitzky: *Két négyzet története*, festmény.

1922—23 A. Perret: Notre Dame templom építése, Raincy.

1922 Le Corbusier: *Új építészet felé* c. könyvének megjelenése.

1922 P. Picasso neoklasszikus korszaka: *Asszony fehérben*, festmény.

1922—23 G. Rouault: *Nyomor és Háború*, rajzsorozat.

1924-től Szürrealizmus.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

1920-tól Konstruktivizmus, új tárgyiasság a festészetben.

1925—26 W. Gropius: a Bauhaus építése Dessauban.

1925—33 A Bauhaus-iskola működése Dessauban.

1925 Az illegális KMP (Kommunisták Magyarországi Pártja) I. kongresszusa Bécsben.

A Magyarországi Szocialista Munkáspárt megalakulása.

1925—27 Az SZU-ban az iparosítás, megindítása. Harc a Trockizmus ellen.

1927. júl. Munkásfelkelés Bécsben.

1926 Általános sztrájk Angliában.

1927—36 Második forradalmi polgárháború Kínában Csang Kaj-sek reakciós diktatúrája ellen.

1928—32 Az első ötéves terv az SZU-ban.

1929—33 Nagy világgazdasági válság a tőkés államokban.

1929—30 A mezőgazdaság tömeges kollektivizálásának kibontakozása az SZU-ban,

1926 L. Mies van der Rohe: *Liebnecht—Luxemburg-emlékmű* építése Berlinben.

1929 E. Barlach: *Magdeburgi hősi emlék*, szobor.

SZOVJETUNIÓ

1921 M. B. Grekov: *A Volodarszkij-erőd bevonulása Novocserkaszkba*, festmény.

1924—27 Sz. J. Csernisov: a Lenin Intézet építése Moszkvában.

1924—30 A. V. Scsuszev: a Lenin-mauzóleum építése Moszkvában.

J. D. Sadr: *Az utcakő a proletáriátus fegyvere*, szobor.

1928 A. A. Gyejneka: *Pétervár védelme*, festmény.

CSEHSZLOVÁKIA

1920—21 J. Štursa csehszlovák szobrász: *Sebesült*, szobor.

1925 Gočár J.: A párizsi kiállítás cseh pavillonja, konstruktivista stílusú épület.

MAGYARORSZÁG

1923 Rudnay Gy.: *Vízholdó*, festmény.

1923 Egry J.: *Déliabós, páras fények*, festmény.

1923 Iványi Grünwald B.: *Cséplés*, festmény.

1924 A KUT (Képzőművészek Új Társasága) alapítása.

1924 Márffy Ö.: *Csinszka arcképe*, festmény.

1925 A *Magyar Művészet* c. folyóirat megindulása.

1925—31 Csók I.: *Balaton ciklus*, festmények.

1927 Rippl-Rónai J.: *Önarckép* a firenzei Uffizi számára.

1928 Szőnyi I.: *Vízparti jelenet*, festmény.

1928 Beck Ö. Fülöp: *Baumgarten-síremlék*.

1929 Bernáth A.: *Tél*, festmény.

1929 Derkovits Gy.: *Dózsa sorozat*, fametszetek.

EURÓPA TÖBBI RÉSZE

1923 P. Klee svájci festő: *Táj sárga madarakkal*, festmény.

Krsto Hegedušić jugoszláv festő: *Zöld káder*, festmény.

1929 I. Meštrović jugoszláv szobrász: *Grgur Ninski szobra*, Splitben.

1929 J. Epstein amerikai szármaszású angol szobrász: *Az éj*, szobor.

ÁZSIA

1928 Tsugouharu Foujita japán festő: *Alvó nő*, francia hatás alatt készült festmény.

AMERIKA

1923—28 D. Rivera mexikói festő: *A Nevelésügyi Minisztérium freskósorozata*, Mexico City. — *Robot cukornád-aratáskor*, freskó.

1929 A Museum of Modern Art alapítása New Yorkban.

1930 A nemzeti felszabadító mozgalom fellendülése Indiában; Gandhi 11 pontja.

1930. szept. 1. Forradalmi munkástüntetés Budapesten.

1931 A köztársaság kikiáltása Spanyolo-ban.

1931—32 Japán megszállja Mandzsúriát; Mandzsukuo bábállam megszerzése.

1932 Sallai Imre és Fürst Sándor magyar kommunisták kivégzése.

1932—36 Gömbös Gyula magyar miniszterelnök megveti a német fasizmusmal való szövetség alapjait.

1933 Hitler hatalomra jutása (jan.). A lipcsei per G. Dimitrov és kommunista társai ellen a Reichstag felgyújtásának vádjával (szept.—dec.).

1933—37 A Szovjetunió második öt éves terve.

F. D. Roosevelt első elnöksége az USA-ban; New Deal.

1934 Munkásfelkelés leverése Bécsben.

1934—36 A kínai Vörös Hadsereg „hosszú menetelése” délről északra.

KULTÚRTÖRTÉNET

1930-as évek Mo.-on a népi írók mozgalma.

1930 József A. (1905—37) *Döntsöd a tőkét* c. kötetének megjelenése.

V. K. Zworykin orosz származású amerikai fizikus (1889—) elkészíti az első gyakorlatban is használható televíziót.

1931 E. O'Neill amerikai író (1888—1953) *Amerikai Elektra* c. dráma-trilógiájának megjelenése.

1932 Visnyevszkij szovjet drámaíró *Optimista tragédia* c. színművének előadása.

1933—35 A. Sz. Makarenko szovjet pedagógus és író (1888—1939) *Pedagógiai hősközltemény* c. művének megjelenése.

Az SZU-ban az Írószövetség első kongresszusa Gorkij referátumával.

1934 I. Curie (1897—1956) és férje, F. Joliot-Curie (1900—58) francia fizikusok felfedezik a mesterséges radioaktivitást.

L. Aragon (1897—) francia író *A bázelei harangok* c. művének megjelenése.

1935 Sz. Prokofjev szovjet zeneszerző (1891—1953): *Rómeó és Júlia*, balett.

1936 F. García Lorca spanyol költő (1899—1936): *Vérnász*, dráma.

1937 A Volga—Moszkva csatorna megnyitása.

J. Steinbeck amerikai író (1902—) *Egerek és emberek* c. regénye.

A nylon-műanyag üzemszerű gyártása.

1939 A. Seghers német író (1900—51) *A hetedik kereszt* c. antifasiszta regénye.

OLASZORSZÁG

1930—32 P. L. Nervi: a firenzei Stadion építése modernista stílusban.

1938 R. Guttuso: *García Lorca emlékére*, festmény.

FRANCIAORSZÁG

1930 k. Ch. Despiau: *Női akt*, szobor.

1930—32 Le Corbusier: Svájci diákotthon építése Párizsban.

1930—39 M. Chagall: *Partatlan idő*, szürrealista festmény.

1931—33 A. Lurçat: Iskolaépület építése Villejuifban.

1932 G. Rouault: *Krisztust kigúnyolják*, festmény.

1937 F. Léger: *Erőátvitel*, kubista festmény.

P. Picasso: *Guernica* antifasiszta festmény.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

1930—31 O. Firlé: Europa-Haus építése Berlinben.

1935 A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa; az egységfront és a népfront politikájának kidolgozása.

1935—36 Olaszo. agressziója Etiópia ellen.

1936 Az SZU szocialista alkotmányának törvénybe iktatása.

1936—39 Spanyol polgárháború: a fasiszta Németo. és Olaszo. beavatkozása; Népfrontkormány a köztársasági Spanyolo.-ban.

1937 Japán általános támadása Kína ellen. Japánellenes egységfront Kínában.

1938 A harmadik ötéves terv kezdete az SZU-ban.

Németo. megszállja Ausztriát (Anschluss, márc.).

Müncheni paktum; Csehszlovákia megsemmisítése (szept.—okt.), majd teljes leigázása (1939. márc.).

1939—45 A II. világháború.

1939 Lengyelo. összeomlása a hitlerista támadás alatt (szept.).

1939. nov.—40. márc. Szovjet—finn háború.

1935 K. Kollwitz: *Anyja gyermekeivel*, szobor.

1936 „Entartete Kunst” hitlerista kiállítás a modern művészet ellen Münchenben.

ANGLIA

1930 E. Wadsworth: *Kompozíció*, absztrakt-kubista festmény.

1931 P. Nash: *Kinetika*, absztrakt festmény.

SZOVJETUNIÓ

1930 I. I. Brodskij: *Lenin a Szmolnijban*, festmény.

1933 B. V. Joganszon: *Kommunisták vallatása*, festmény.

Sz. T. Konyenkov: *Dosztojevszkij portréja*, szobor.

1935 A moszkvai Metro első vonala művészeti kiképzésének befejezése.

1935 A. A. Gyejneka: *Donyec medence, ebédszünet*, festmény.

1936 I. V. Zsoltovszkij: Pártszékház Szoocsiban neoklasszicista stílusban.

1937 V. I. Muhina: *Munkás és kolhozos*, szobor.

B. V. Joganszon: *Öreg gyár az Uralban*, festmény.

1937—39 V. A. Scsuko és V. G. Gel-freih: Lenin-könyvtár, Moszkva.

1939 I. D. Sadr.: *Gorkij portréja*, szobor.

MAGYARORSZÁG

1930 Medgyessy F.: szobrok a debreceni Déri-múzeum előtt.

1930-tól Szónyi I. zebegényi tájképei.

1932 Derkovits Gy.: *Három nemzedék*, festmény.

1933 Árkay A. és Árkay B.: a városmajori templom építése Bp.-en.

1933 Mészáros L.: *Álló parasztaszszony*, szobor.

1934 Goldman Gy.: *Könyöklő munkás*, szobor

1934 Megalakul a Szocialista Képzőművészek Csoportja.

1937 Ferenczy B.: *Atalanta*, szobor.

1938 Dési Huber I.: *Viharmadarak*, festmény.

EURÓPA TÖBBI RÉSZÉ

1937 P. Mondrian holland festő: *Kompozíció kékekkel*, konstruktivista festmény.

AMERIKA

1931 L. Feininger: *Templom Halle-ban*, kubista festmény.

S. Dali spanyol származású festő: *A szétfolyt idő*, szürrealista festmény.

1937 San Francisco: Golden Gate-híd építése.

1939—56 L. Mies van der Rohe: Technológiai Főiskola építése Illinoisban.

1940 A hitlerista német hadsereg elfoglalja Dániát, Norvégiát, Hollandiát, Belgiumot; Francia. reakciós vezetői kapitulálnak a hitleristák előtt.

Berlin—Róma—Tokió háromszög katonai szerződése.

1941 Hitlerista támadás Jugoszlávia ellen Mo. részvételével (ápr.).

Németo. megtámadja az SZU-t (jún. 22.); a magyar fasizsta Bárdossy-kormány csatlakozik az agresszióhoz.

Japán támadás Pearl Harbour ellen (dec.); az USA belépése a háborúba.

A moszkvai csatában (1941. okt.—1942. jan.) a szovjet hadsereg megállítja a hitlerista „villám-támadást”.

1942. nov.—1943. febr. A sztálingrádi

csatában a hitleri hadsereg döntő jelentőségű vereséget szenved.

1943 A szövetségesek partraszállása Olaszó-ban. Mussolini bukása.

A Szovjet Hadsereg 10 csapása a német hadseregre.

1944 Mo. német megszállása (márc. 19.). Nyilas rémuralom (okt.-tól).

A nyugati szövetségesek partraszállása Normandiában (jún.)

1944. dec.—1945. febr. Budapest ostroma.

1945. ápr. 4. A szovjet hadsereg befejezi Mo. felszabadítását.

1945. máj. Németo. feltétel nélküli kapitulációja.

1945. ápr.—jún. San-Francisco-i konferencia; az ENSZ Alapokmányának elfogadása.

KULTÚRTÖRTÉNET

1940-es évek Az egzisztencializmus irányzatának kibontakozása a francia irodalomban: J. P. Sartre (1905—), S. de Beauvoir (1908—), A. Camus (1913—60).

1940 E. Hemingway amerikai író (1898—1961): *Akiért a harang szól*, regény.

1942 E. Fermi (1901—54) olasz és a magyar származású Szilárd L. fizikusok szabadalmaztatják az első atomreaktort.

D. D. Sosztakovics szovjet zeneszerző (1906—) *VII. szimfóniájának* bemutatása.

Az olasz neorealizmus jelentkezése a filmművészetben: L. Visconti (1906—), V. de Sica (1901—), R. Rossellini (1906—), G. DeSantis (1917—) és az irodalomban; V. Pratolini (1913—) stb.

OLASZORSZÁG

1944 A. Magnelli: *Kék—fekete—sárga kompozíció*, absztrakt festmény.

1946 R. Guttuso: *Földfoglalás Calabria-ban*, neorealista festmény.

1947 M. Marini: *Lovas*, szobor.

FRANCIAORSZÁG

1941 H. Matisse: *Vence-i kápolna* művészi díszítése.

1943—44 Radnóti M. (1909—44) utolsó versei (halála után *Tajtékos ég* címmel jelentek meg).

1945 Bartók B. (1881—1945) *III. zongoraverseny*.

A. A. Fagyeyev szovjet író (1901—56) *Az ifjú gárda*, regény.

1946 Az első elektronikus számológép megalkotása az USA-ban.

P. Eluard francia költő (1895—1952) *Végetnemérő költemény* c. kötetének megjelenése.

I. G. Ehrenburg szovjet író (1891—) *Vihar*, c. regénye.

1948 M. Sadoveanu román író (1880—1961) *Mitrea Cocor útja* c. regénye.

N. Wiener (1894—) amerikai matematikus megírja az első kibernetika-könyvet.

1944 P. Picasso: *Ember báránnyal*, szobor. *Béke és Háború*, festmény.

1947 F. Léger: *Kompozíció kékben és sárgában*, absztrakt festmény.

1949 P. Picasso: *Békegalambok*, festmény.

G. Braque: *Máterem II.*, kubista festmény.

1945. szept. Az amerikaiak atombombát dobnak Hirosimára és Nagaszakira. Japán feltétel nélküli kapitulációja.

1945 Az európai népi demokratikus államok megalakulása.

Földreform Mo.-on.

1946 Ítéletek a háborús főbűnösök fölött tartott nürnbergi perben.

1946—49 Forradalmi polgárháború Kínában.

1946—54 A vietnami nép szabadságharca a francia gyarmatosítók ellen.

1947 Apárizsi békeszerződések (febr.). India és Pakisztán önkormányzattal rendelkező domínium.

1947—48 A fordulat éve Mo.-on; a proletárdiktatúra létrejötte az európai népi demokratikus államokban.

1947—49 Az első hároméves terv Mo.-on.

1948 A két munkáspárt egyesülése Mo.-on.

A Koreai Népi Demokratikus Köztársaság megalakulása.

1949 A kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának (KGST) megalakulása.

Az Észak-Atlanti Paktum (NATO) megkötése.

1949. aug. 20. A Magyar Népköztársaság alkotmánya.

1949. szept. 20. A Német Szövetségi Köztársaság megalakítása.

1949. okt. 1. A Kínai Népköztársaság kikiáltása

1949. okt. 7. A Német Demokratikus Köztársaság megalakítása.

NÉMETORSZÁG. AUSZTRIA

1942 O. Kokoschka: *Alice a csodák országában*, expresszionista festmény.

1947 G. Kolbe: *Beethoven-emlékmű*, szoborcsoport.

O. Nagel: *Kőhordó*, festmény.

Fr. Cremer: *Ellenállás*, relief.

1949 M. Pechstein: *A nap újra feljött*, expresszionista festmény.

ANGLIA

1943 M. Ayrton: *A repülő pásztor*, szürrealista festmény.

1948 H. Moore: *Osalád*, szobor.

SZOVJETUNIÓN

1946—49 Vucsetics és mások: a fasizmus elleni harcban Berlinben elcsett szovjet katonák emlékműve Berlinben.

1947—48 Kukrinyicszi (M. V. Kuprijanov, P. N. Krilov, és N. A. Szokolov): *A vég*, festmény.

1949—53 L. V. Rudnyev, Sz. I. Csernyisov, P. V. Abroszimov és A. F. Hrkakov: a Lomonoszov-egyetem építése Moszkvában.

1949 T. N. Jablonszkaja: *A kenyér*, M. G. Manyizer: *Zója*, szobor.

MAGYARORSZÁG

1943 Bernáth Aurél: *Festőnő*, festmény.

1946 Az „Európai Iskola” művészcsoport kiállításai.

Kerényi J.: *Partizán-emlékmű*, szoborcsoport, Sátoraljaújhely.

1947 Kisfaludy Stróbl Zs.: *Felszabadulási emlékmű*, szoborcsoport, Bp.

1948 Ferenczy Béni: *Petőfi S. szobra*.

EURÓPA TÖBBI RÉSE

1940—50 X. Dunikowski lengyel szobrász szoborművei.

1941 F. Masereel belga művész: *Haláltánc*, tusrajzszorozat.

ÁZSIA

1940—50 A politikai fametszet művészetének megszületése Kínában.

AMERIKA

1942—43 R. J. Neutra osztrák származású építész: Lakótelep építése S. Pedrobán (Kalifornia).

1946—53 F. L. Wright: a Guggenheim Múzeum épülete New Yorkban.

1947—48 Alvar Aalto finn építész: Technológiai Főiskola, Cambridge.

1949—50 W. Gropius és amerikai kollektívája: Harvard Egyetem központi épületeinek építése, Cambridge.

1949—51 W. C. Harrison és mások, Le Corbusier konzultálásával: ENSZ-székház építése New Yorkban.

1950-től A gyarmati rendszer felbomlásának meggyorsulása; nagy nemzeti felszabadító mozgalmak Ázsiában, Afrikában és Amerikában. Független nemzeti államok kialakulása a volt gyarmatokon.

1950–53 Az imperialisták háborús agreszsjója Koreában.

1950–54 Az első öt éves terv Mo.-on.

1952–53 A monarchia megdöntése és a köztársaság kikiáltása Egyiptomban.

A földreform befejezése, a szocializmus építésének kezdete Kínában.

1953 Ny. Sz. Hruscsovot az SZKP első titkárává választják.

1954 Genfi konferencia: az indokínai háború befejezése, a Vietnami Demokratikus Köztársaság elismerése.

Az algériai nép szabadságharcának kirobbanása.

Határozat a szűzföldek hasznosításáról az SZU-ban.

1955 Huszonkilenc ázsiai és afrikai ország bandungi konferenciája.

A varsói szerződés megkötése a SZU és az európai népi demokráciák részvételével.

KULTÚRTÖRTÉNET

1950 A színes televízió bevezetése az USA-ban.

1952 A Volga–Don csatorna megnyitása az SZU-ban.

J. Amado brazil író (1912–) *Kófal* c. regénytrilógiája.

1953 A. Miller amerikai író (1915–) *Salemi boszorkányok* c. színműve.

L. M. Leonov szovjet író (1899–) *Orosz erdő* c. regénye.

1953-tól A. T. Tvardovszkij szovjet költő (1910–) *Egyre messzebb* c. elbeszélő költeményének megjelenése.

1954 Az első atomerőmű üzembe helyezése a Szovjetunióban.

1956 F. Dürrenmatt svájci író (1921–) *Az öreg hölgy látogatása* c. színművének bemutatása.

1954–55 P. Neruda chilei költő (1904–) *Elemi ódák* c. műve.

1957 Az SZU-ban pályájára bocsátják az első mesterséges égitestet, a Szputnyik I-et.

A szovjet filmművészet fellendülése: M. K. Kalatozov: *Szállnak a darvak*, G. Csuhráj: *A negyvenegyedik*, stb.

1957–58 A Nemzetközi Geofizikai Év.

1959 Az első atomenergiával működő jégtörő hajó, a Lenin jégtörő vízrebocsátása az SZU-ban.

OLASZORSZÁG

G. Mucchi: *Egy munkás halála*, festmény.

M. Castellazzi és mások: Termini pályaudvar építése Rómában.

1954 G. Manzù: *Tánclépés*, bronzszobor.

1955–56 R. Guttuso: *A strand*, festmény.

1956 C. Carrà: *Asszonyok a tengerben*, festmény.

FRANCIAORSZÁG

1953 H. Matisse: *Szírén és papagáj*, kék-fehér festett és ragasztott kép.

1955 B. Buffet: *Osندélet*, festmény.

1955–58 M. Breuer magyar származású építész, B. H. Hehrfruss francia építész és P. L. Nervi olasz konstruktor segítségével: Az UNESCO épülete, Párizs. (Picasso falikép, H. Moore szobrai, J. Miró kőmozaikja).

NÉMETORSZÁG

1954 G. Meistermann: *Apokalipszis*-freskó, Würzburg, St. Alfons-templom.

1958 H. Grundig: *Küzdelem az atomhalál ellen*, festmény.

ANGLIA

1952 L. Chadwick: *A belső szem*, szobor.

1956 Az SZKP XX. kongresszusa (febr.); a személyi kultusz felszámolása.

Az MDP júliusi határozata a szocializmus építése során elkövetett hibák kijavításáról és a szocialista törvényesség helyreállításáról.

Ellenforradalmi lázadás Mo.-on (okt. — nov.).

A Magyar Szocialista Munkáspárt és a forradalmi munkás-paraszt kormány megalakulása (nov.).

Sikertelen imperialista agressziós kísérlet Egyiptom ellen.

1957 Az iparirányítás átszervezése az SZU-ban.

A kommunista és munkáspártok moszkvai nyilatkozata (nov.).

1958 Nemzeti forradalom Irakban.

Kuba felszabadító forradalma F. Castro vezetésével.

1958—60 A második hároméves terv megvalósítása Mo.-on.

1959 A hétéves terv (1959—65) megindulása az SZU-ban.

A termelőségvetkezeti mozgalom tömegessé válása Mo.-on.

1953—54 H. Moore: *Harcos pajzzsal*, szobor.

SZOVJETUNIÓ

1950 B. V. Joganszon: *Lenin a Komszomol III. kongresszusán*, festmény.

1951 I. D. Sadr és V. I. Muhina: *Gorkij*, szobor Moszkvában.

1958 J. V. Vacsetics: *Kovácsoljunk ékevasat a kardokból*, szobor.

MAGYARORSZÁG

1950 Pátzay P. *Kenyérszegő*, szobor. Mikus S. *Küzdelem*, szobor.

1950-től Gádosor L., Perényi I., Preisich F.: MÉMOSZ-székház, Bp.

Lauber L., Szendrői J.: Agrártudományi Egyetem. Gödöllő.

Dávid K.: Népstadion, Bp.

1951 Kádár Gy.—Konecsni Gy.: *Vihar előtt*, történeti festmény.

1953 Barcsai J.: *Művészeti anatómia* c. könyvének megjelenése.

1954 Somogyi J.: *Martinász*, szobor. Medgyessy F.: *Táncoló*, szobor.

1955 Borsos M.: Akt drapériával, szobor.

1956 Domanovszky E.: sztálinvárosi freskó.

Szónyi I.: csepeli postaépület, secco falfestmény.

EURÓPA TÖBBI RÉSZÉ

1952—56 Alvar Aalto finn építész: A Nemzeti Nyugdíjintézet székházának építése Helsinkiben.

1953 J. H. van den Broek holland építész: lakó- és üzletházak, Rotterdamban.

ÁZSIA

1950-es évek Csi Paj-si kínai grafikus fametszetei.

1954—56 Le Corbusier: a Gyapot-szövők Szövetségének székháza, Ahmedabad (India).

1954 Kenzo Tange: Gyermekkönyvtár építése Hirosimában (Japán).

AMERIKA

1950-től Rino Levi brazil építész: Rákkórház, Saõ Paolóban.

1951 L. Mies van der Rohe: Lakóház-felhőkarcólok építése Chicagóban. L. Skidmore N. A. Owings és J. O. Merill: Lever House, acélból és üvegből épült üzletház New Yorkban.

1952 D. A. Siqueiros: *Az ember szociális biztosítása*, freskó a De la Rasa közházban, Mexico City.

1953—54 D. Rivera: a Szociális Segély Intézetének freskói, Mexico City.

1955 Fr. L. Wright: Price-toronyház, Bastleville.

KÉPEK
AZ IDŐRENDI ÖSSZEHASONLÍTÓ
TÁBLÁZATHOZ

—i. e. 2400-ig

Ősember falfestménye a
Font de Gaume bar-
langból

A willendorfi Vénusz

Dél-afrikai sziklarajz

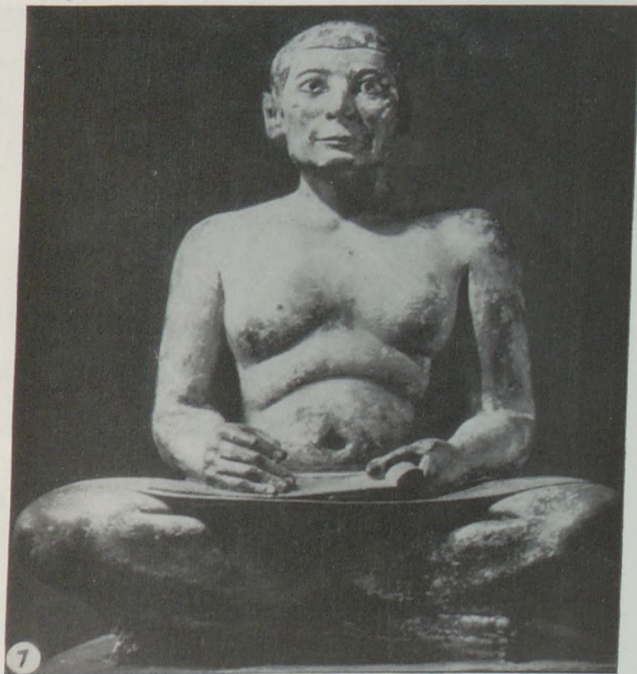
Menhir-szobor

Dzsószer ülő szobra
(részlet, Kairó)

A falu bírája, Kairó,
Múzeum

Az irnok, Párizs, Louvre

A gizehi piramis

i. e. 2400—i. e. 1700

- 1. Stonehenge Angliában
- 2. A knósszoszi palota
- 3. A szakkarai piramis
- 4. Naramszin akkád király győzelmi sztéléje, Párizs, Louvre
- 5. Falfestmény Beni Haszszánból (Egyiptom)
- 6. Gudea fejedelem szobra, Párizs, Louvre

i. e. 1700—i. e. 1000

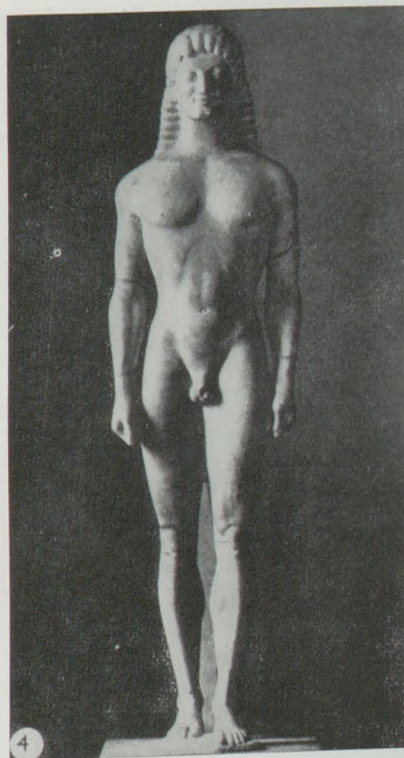
1. Nofretete egyiptomi királynő szobra, Berlin, Dahlem múzeum
2. Tut-Anch-Amon arany maszkja, Kairó, Múzeum
3. A luxori Amon-templom
4. Napir Azu elami királynő szobra (Szuza)
5. Boghazköj: Hetiíta istendombormű
6. Krétai bikatáncos (falfestmény részlet Knossoszából, Heraklion Múzeum)
7. Mükéné: Oroszlánkapu

i. e. 1000—i. e. 500

1. Asszír kapuőrző emberarcú bika, New York, Metropolitan Museum
2. Sebesült oroszlán. Nini-vei dombormű, London, British Museum
3. Geometrikus díszítésű görög váza, Athén, Nemzeti Múzeum
4. A teneai Apollón, Athén, Nemzeti Múzeum
5. Etruszk szarkofág (részlet, Párizs, Louvre)

i. e. 500—i. e. 300

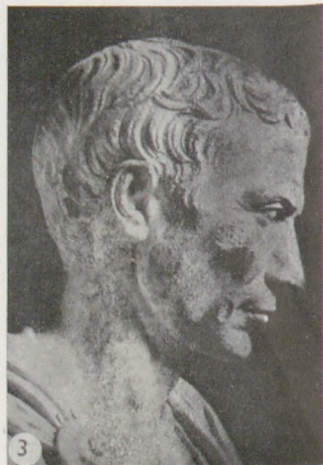
1. Egyiptomi pap szobra, az ún. Zöld fej, Berlin, Staatliche Museen
2. Szkíta állatornamens (lóra támadó orosz-lán, Leningrád, Ermitázs)
3. Részlet a Nagy Sándor-mozaikból, Nápoly, Nemzeti Múzeum
4. Mürón: A diszkoszvető, Róma, Vatican
5. Az ún. veji Apolló, Róma
6. Praxitelész : Hermész, Olümpia, Múzeum
- 7—8. Vörös- és fekete alakos görög váza
9. Hégeszó síremléke, Athén, Nemzeti Múzeum
10. A Parthenon Athénben

i. e. 300—i. sz. kezdetéig

1. A milói Vénusz (részlet, Párizs, Louvre)
2. A Laokón-csoport, Róma, Vatican
3. Julius Caesar mellszobra, Aglié-i kastély
4. Dombormű-részlet a pergamoni Zeüsz-oltárról, Berlin, Pergamon Museum
5. Mozaik Pompejiből: Maceska madarat öl
6. Freskórészlet az adzsantaiszikelatemplomból
7. Száncsi (Bhopal, India): sztúpa

4

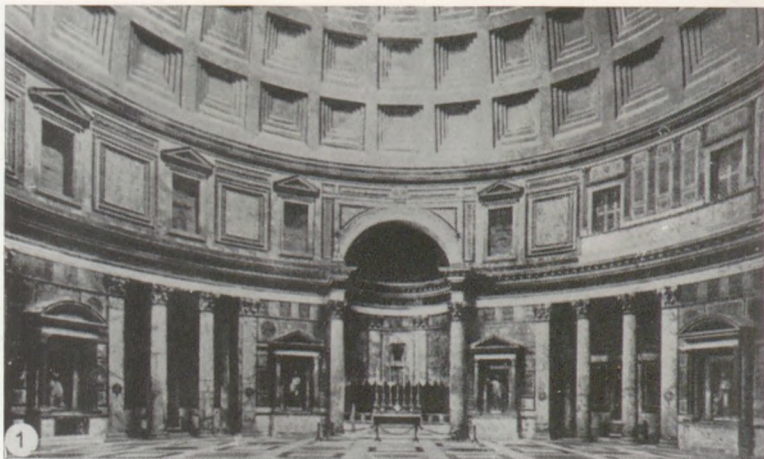
5

6

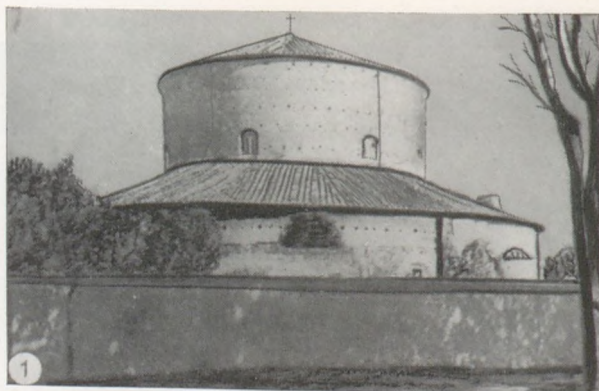
7

Évszámításunk kezdetétől—
299

- Róma : Pantheon
- Madonna a Priscilla-katakombából
- Caracalla császár mellszobra, Nápoly, Nemzeti Múzeum
- Részlet a római Trajanus-oszlopról
- Baalbeck : Jupiter-templom
- Marcus Aurelius lovaszobra, Róma
- Erősz-fríz a Vettiusok házából (Pompeji)
- Múmiaportré Fajumból
- A mathurai Buddha

1. Róma : S. Stefano Rotondo

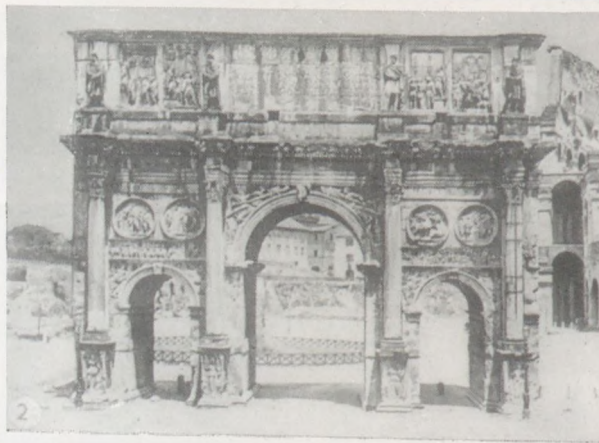
2. Constantinus császár diadalíve Rómában

3. Mozaikpadló részlet a savariai Quirinus-bazilikából (Szombat-hely)

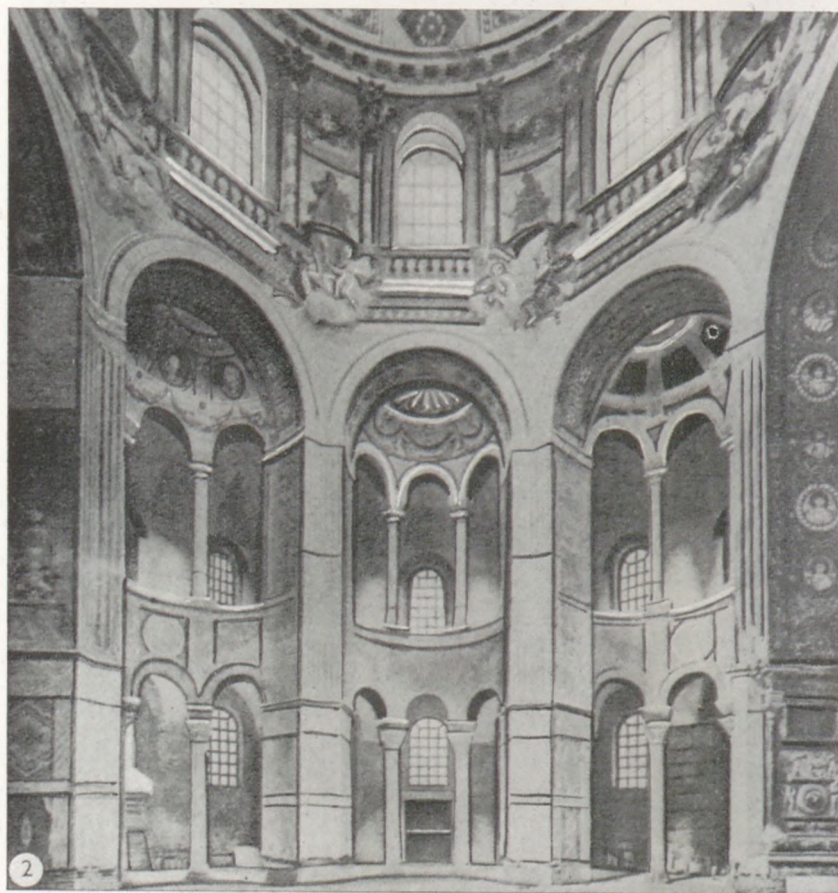
4. Theodora császárné és kísérete (Ravenna, mozaik)

5. Adzsanta : sziklatemplom

6. Jün-kang: kínai barlangtemplom

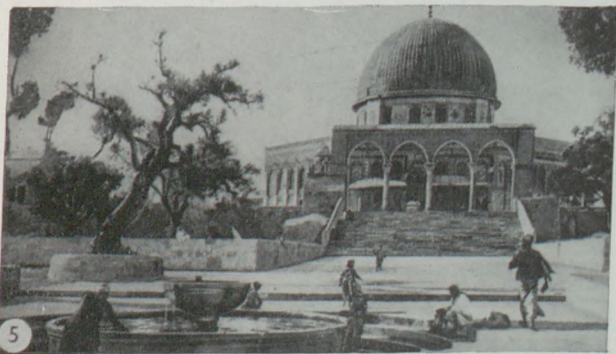

- .. Szaloniki : Hagia Szofia-templom
- .. Ravenna : San Apollinare in Classe
- .. Nara : a nagy Buddha-szobor (Japán)
- .. Ravenna : Theodorik sír- emléke
- .. Jeruzsálem : Omar-mecset
- .. Ellora : sziklatemplom, táncoló Siva
- .. Tang-kori kínai falfest- mény

4

5

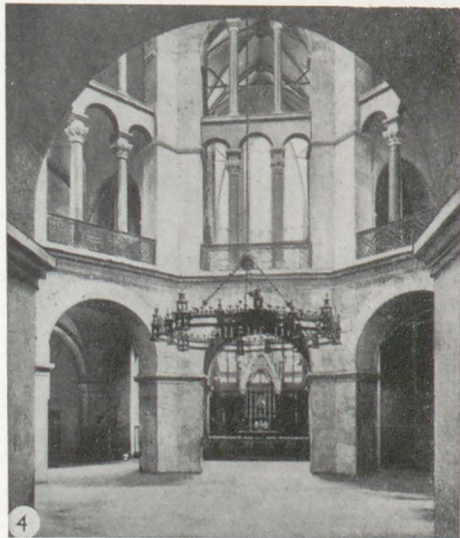
3

6

7

1. Iniciálé a Book of Kells-ből, Dublin, National Bibliothec
2. Tasziló-kehely, Krems, Münster
3. Osebergi vikingelet, Osló, Egyetemi Múzeum
4. Aachen : nyolcszögű kápolna
5. Egy oldal a Codex Aureusból, München, Bayrische Staatsbibliothek
6. Damaszkusz : Nagy mecset
7. Részlet az elephantai sziklatemplomból
8. Mamallapuram: Gangesz lejövetele a földre. Dombormű
9. Templom Horujiban (Japán)

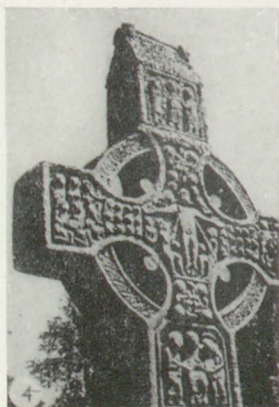
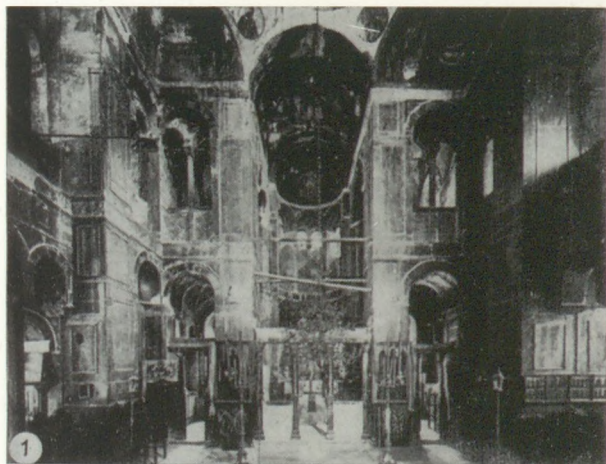
8

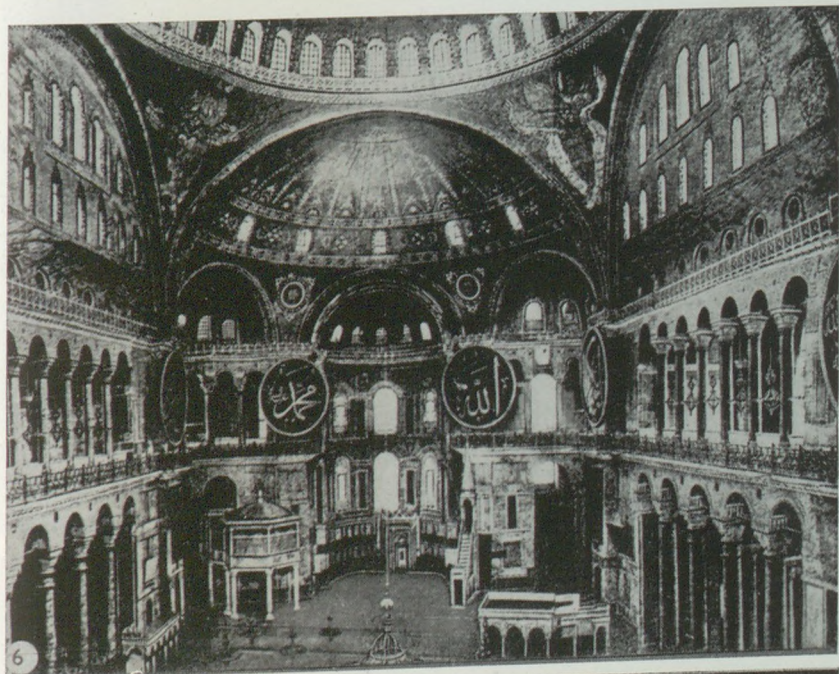
7

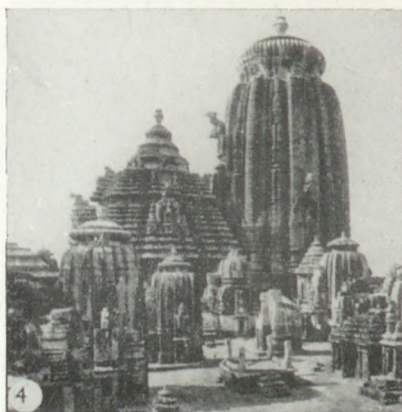
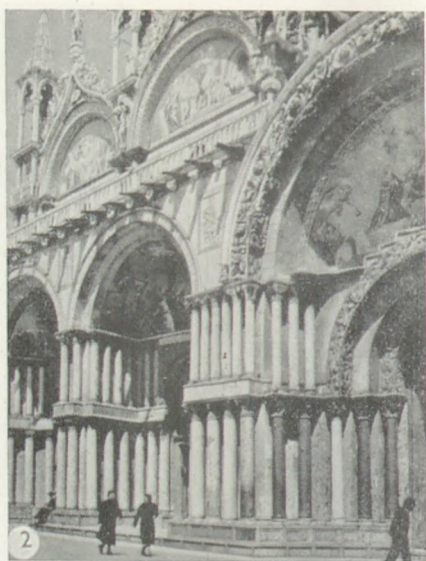

9

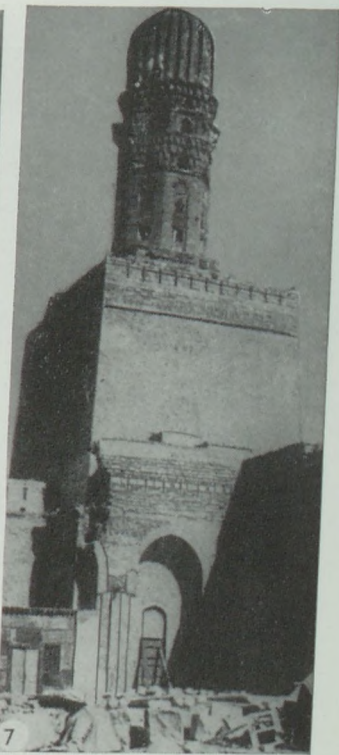
1. Sztirisz : Hosziosz Lukasz templom
2. Miniatúra a Codex Egbertiből, Trier
3. Tarsolylemez Galgócról, Budapest, Nemzeti Múzeum
4. Muiredach kereszt, Írország
5. Charlemagne lovasszobra, Párizs, Musée Carnavalet
6. Konstantinápoly : a Hagia Szofia belseje
7. Cordoba : a Nagy mecset belseje

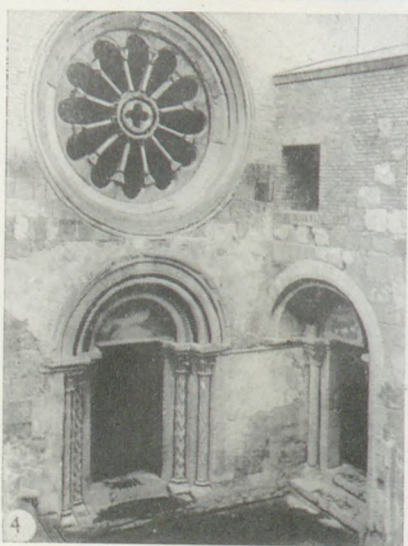
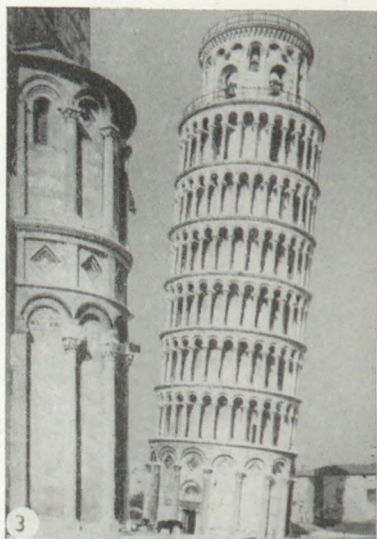
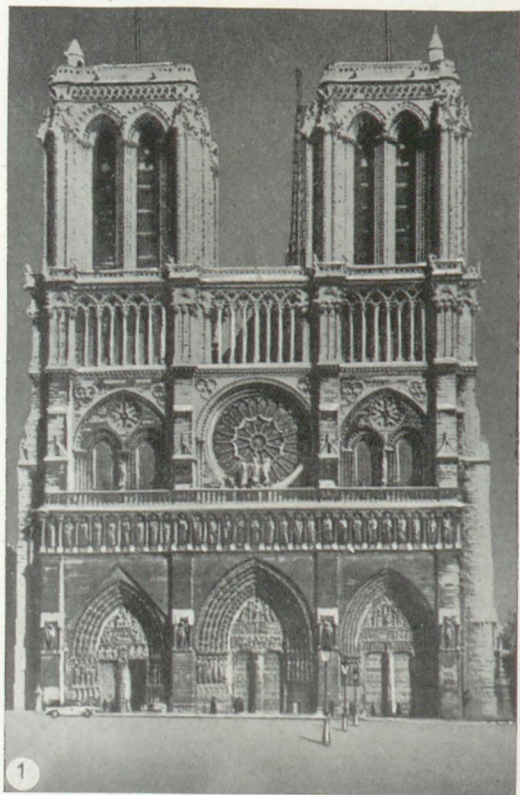

1000—1099

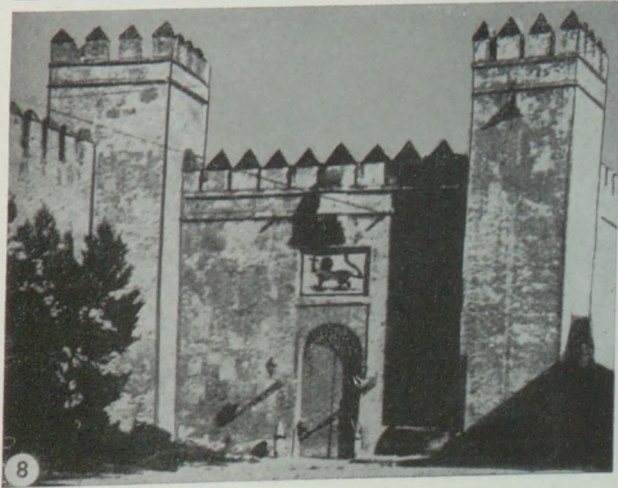
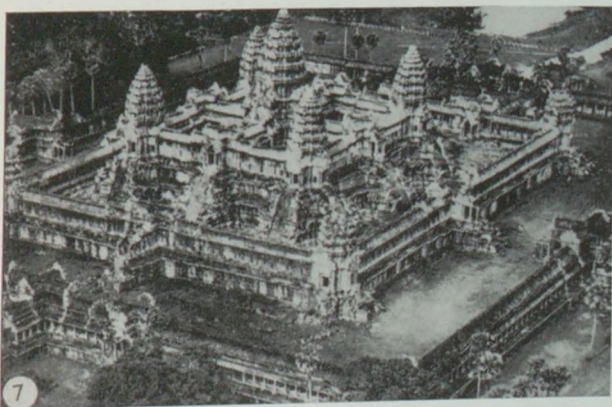
1. Hildesheim : a S. Michael-templom belseje
2. Velence : Szt. Márk-templom (részlet)
3. London : Tower
4. Bhubenaszvar : Radzsarami-templom
5. Selyemre festett kínai tájkép, Boston, Museum of Fine Arts
6. Poitiers : St. Hilaire-templom
7. Kairó : Hakim-mecset
8. Tihany : Altemplom

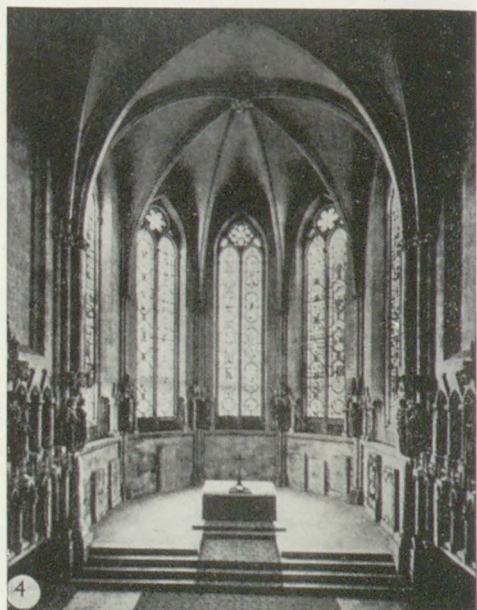
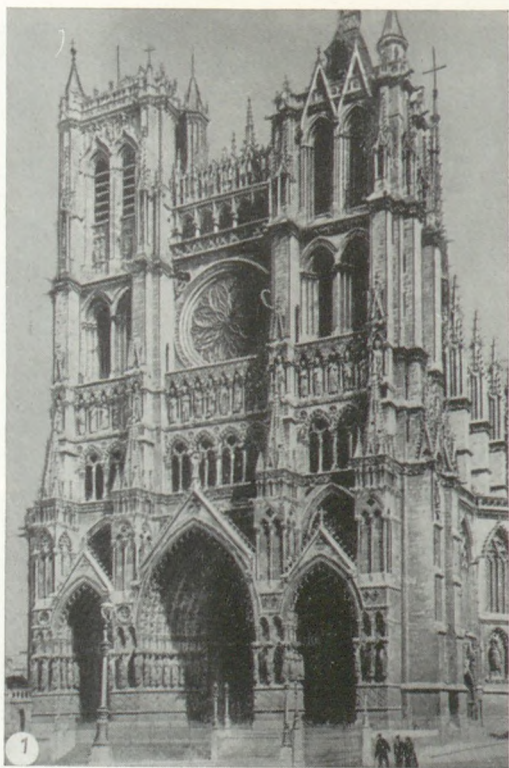

1100—1199

1. Párizs : a Nôtre Dame székesegyház
2. Chartres : Üvegablak a székesegyházból
3. Pisa : Ferdetorony
4. Esztergom : a királyi palota bejárata
5. Maja emlék (Guatemala)
6. Arles : a St. Trophime székesegyház kapuja
7. Az Angkor Vat, Kambozsza
8. Sevilla : az Alcazar kapuja

1200—1299

1. Amiens : székesegyház
2. Szobor a reimsi székesegyhárról
3. Cimabue : Madonna della Trinità, Firenze, Uffizi
4. Naumburg : a dóm belseje
5. Apostolszobor a jáki templomról
6. Zsámbék : templómrom
7. Konarak : Surya Napisten temploma

1300—1349

1

2

3

1. Giotto : Lázár feltámasztása, Pádua, Capella dell' Arena

2. Szibillák és próféták az esztergomi királyi palotából

3. Siena : dóm

4. A béke. Részlet Lorenzetti A jó és a rossz kormányzás c. freskójából, Siena, Városháza

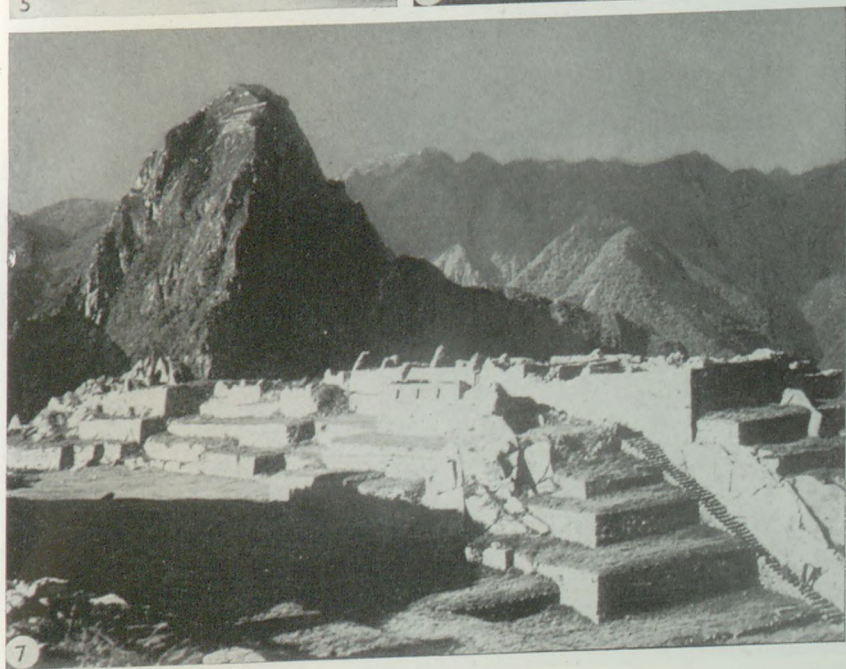
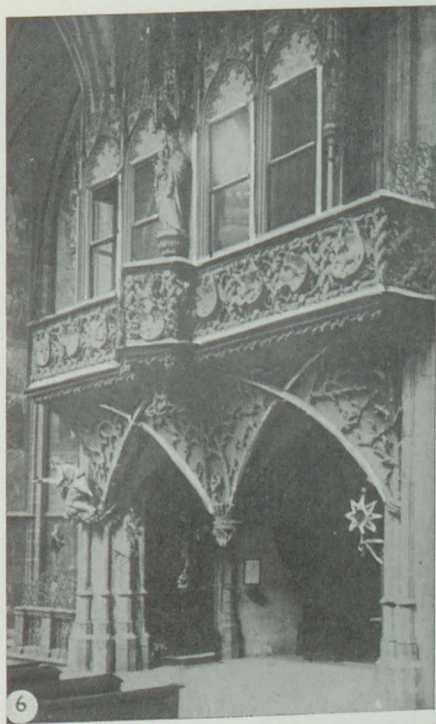
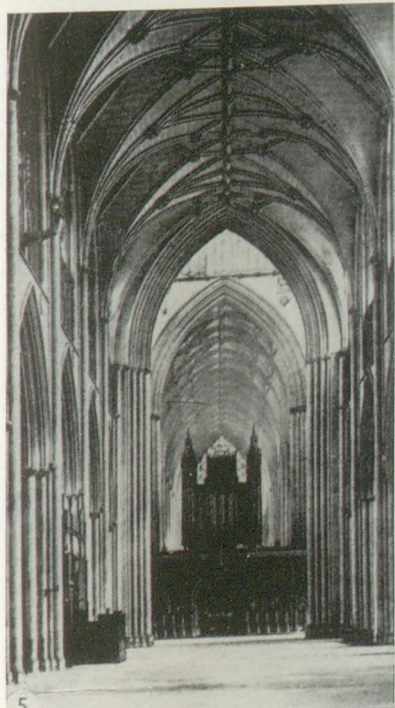
5. York : székesegyház

6. Prága : a dóm belsejének részlete

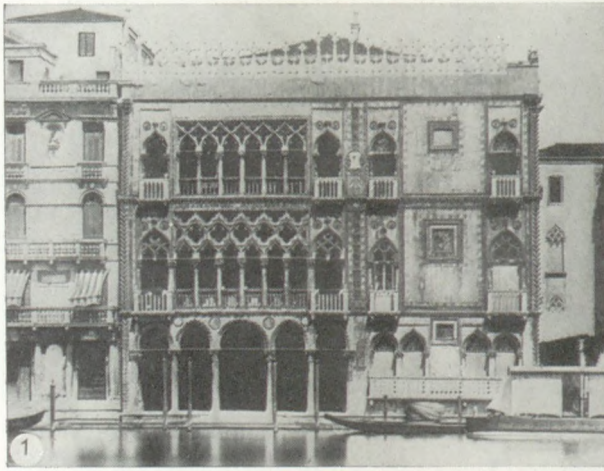
7. Peru : inka templomrom

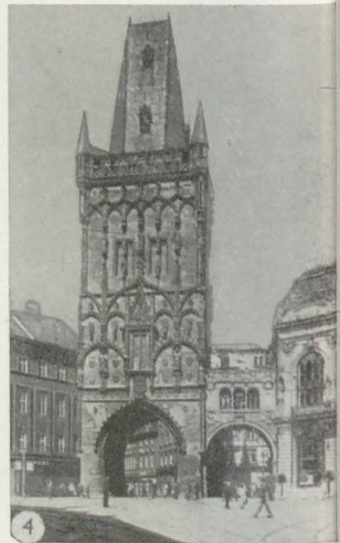
4

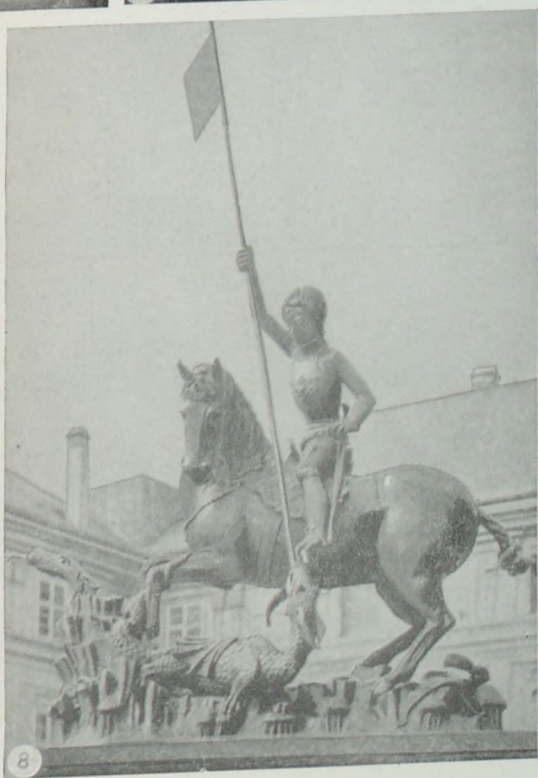

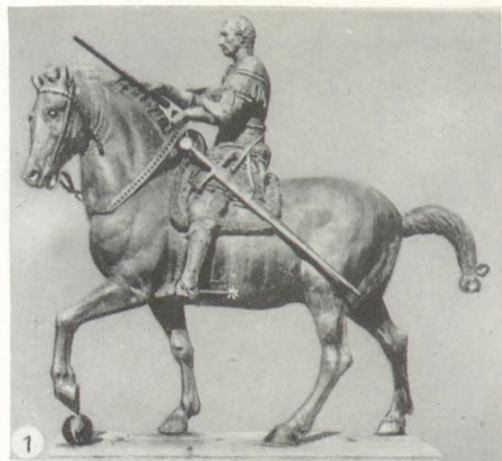
1350—1399

1. Velence : Cà d'Oro palota
2. Miniatúra a Grande Chronique de France-ból, Párizs, Bibliothèque Nationale
3. Téglagótika (Wismar : Miklós-templom)
4. Prága : Lőportorony
5. Granada : Alhambra, Oroszlánudvar
6. Diósgyőr : vár
7. Kína (Szansi tartomány) : Palackpagoda
8. Kolozsvári testvérek : Szent György, Prága

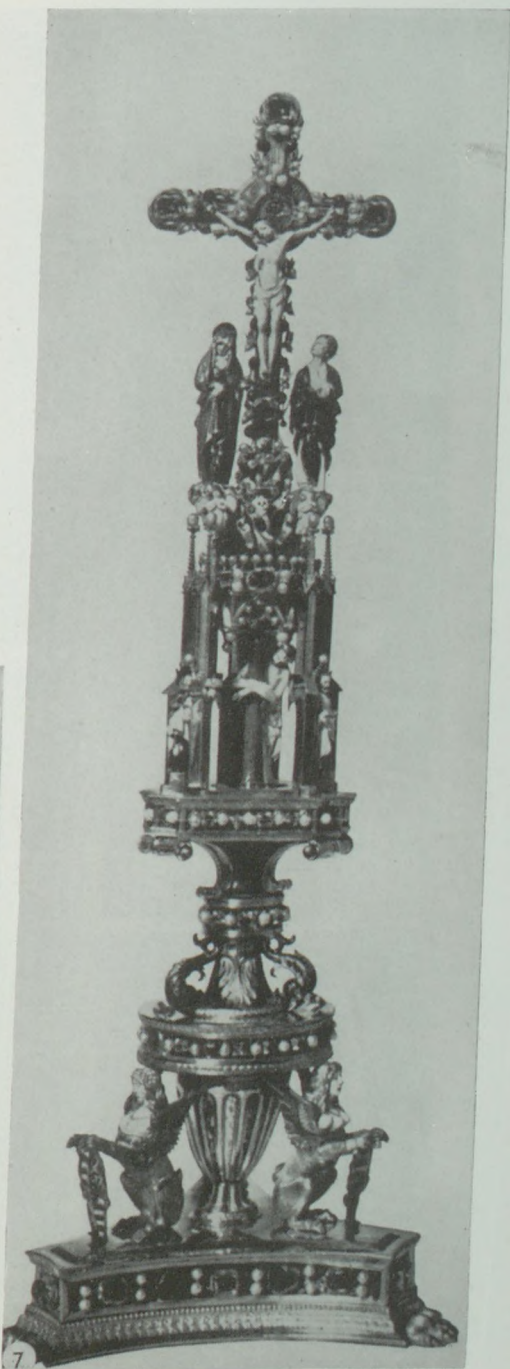

1400—1449

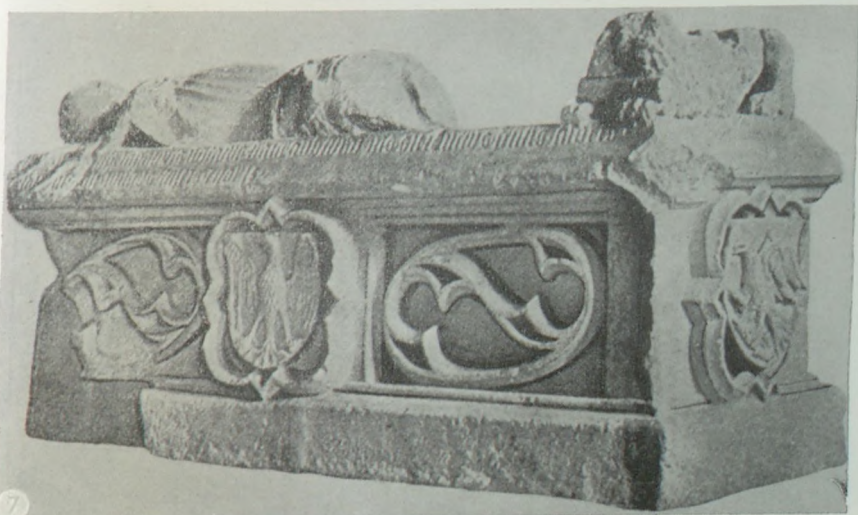
1. Donatello : Gattamelata lovasszobra, Pádua
2. Rjublov : részlet a Szentháromság ikonból, Moszkva, Puskin Múzeum
3. Masaccio : Adógaras, Firenze, S. Maria del Carmine
4. Brunelleschi : a firenzei Dóm kupolája
5. Szamarkand : Timūr-mauzóleum
6. Van Eyck : Részlet a genti oltárról
7. Mátyás király kálváriája, Esztergom, kincstár (Az alsó rész 1480 körül.)

1450—1474

1. Schongauer : Madonna a rózsaligetben (részlet, Colmar, Sz. Márton templom)
2. Piero della Francesca : Sába királynő és kísérete (részlet, Arezzo, S. Francesca)
3. Perzsa miniatúra
4. Mantegna : Szent Jakab vértanúsága, Pádua
5. München : Frauenkirche
6. Mátyás király egyik Korvinájának, a Philostratus kódexnek címdala (Attavante vagy Boccardi műve, Bécs)
7. Gyulaféhérvár: Hunyadi János (a kormányzó öccse) sírja

1475—1499

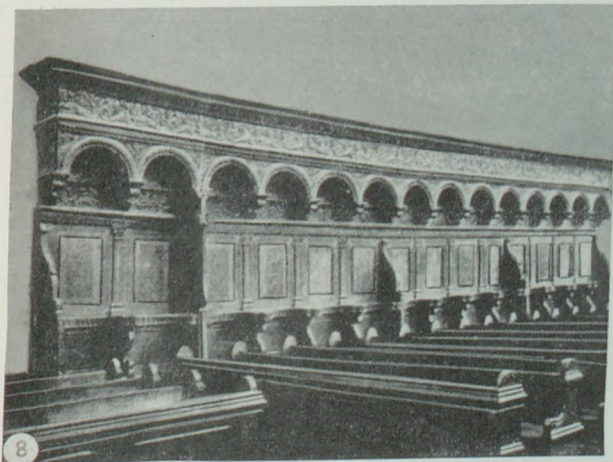
1. Bramante : S. Maria della Grazie, Milánó
2. Riemenschneider : Ádám (részlet, Würzburg)
3. Botticelli : Vénusz születése (részlet, Firenze, Uffizi)
4. Moszkva : Uszpenszki székes-egyház
5. Verrocchio : Colleoni lovas-szobra, Velence
6. Bosch : A királyok imádása (részlet, Madrid, Prado)

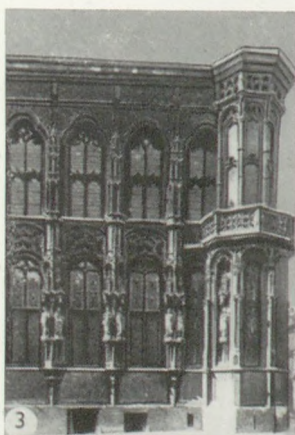
1500—1524

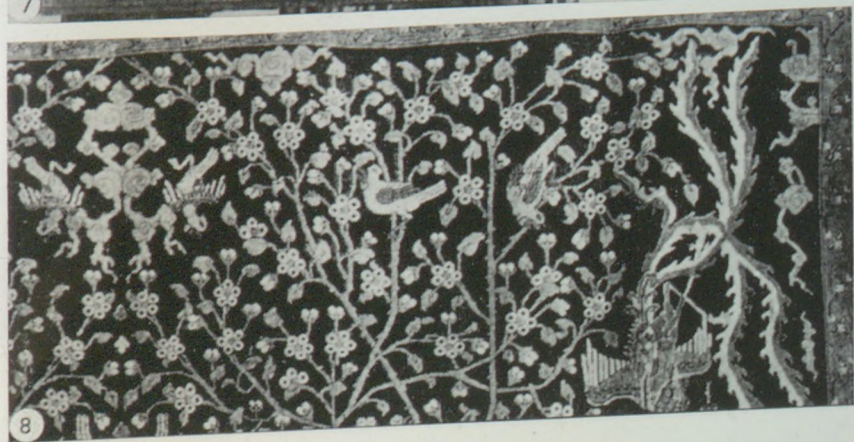
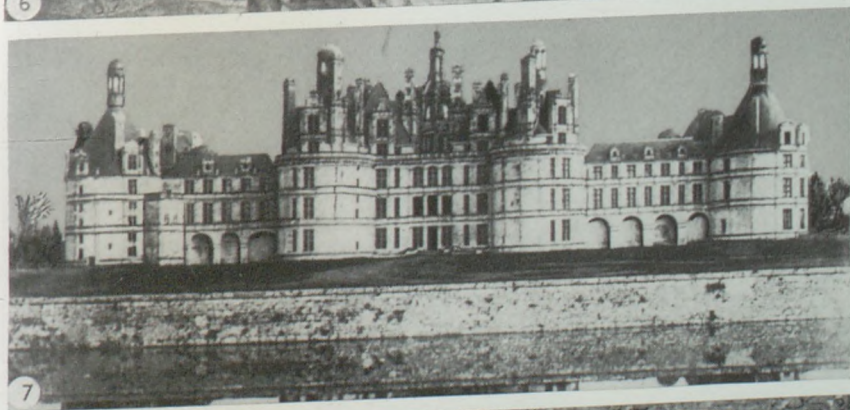
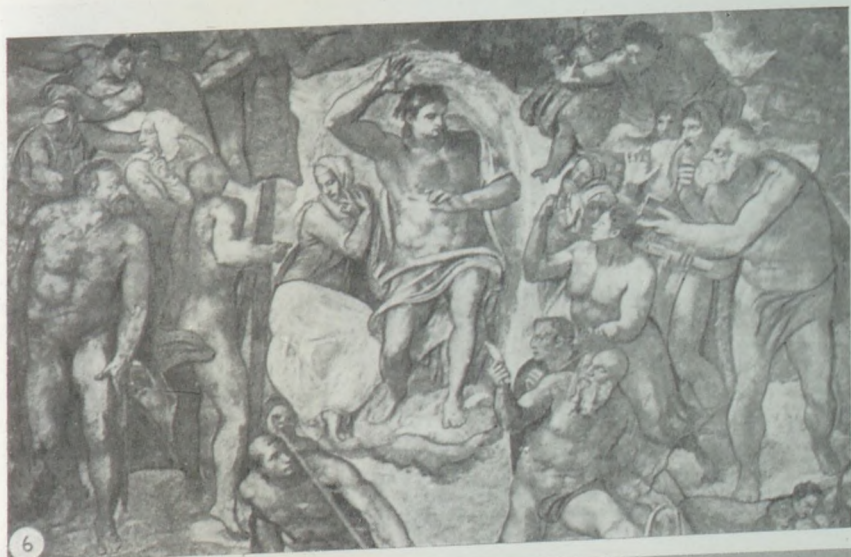
1. Michelangelo : Mózes, Róma, S. Pietro in Vincoli
2. Leonardo da Vinci : Mona Lisa, Párizs, Louvre
3. Raffaello : Az athéni iskola (részlet, Róma, Vatikán)
4. Dürer : Melancholia
5. W. Stoss : Krisztus a kereszten (részlet, Nürnberg)
6. Giorgione : Konzert, Párizs, Louvre
7. Grünewald : Madonna az isenheimi oltárról, Colmar
8. Nyírbátor : Stallum (Budapest, Nemzeti Múzeum)
9. Esztergom : Bakócz-kápolna
0. Inka kerámia

1525—1549

1. Palladio: a vicenzai bazilika
2. Holbein: Morus Tamás, London
3. Gent: városháza (részlet)
4. Dürer: Négy apostol, (részlet, München, Alte Pinakothek)
5. Correggio: Jupiter és Ió, Bécs, Kunsthistorisches Museum
6. Michelangelo: Az utolsó ítélet (freskórészlet, Róma, Sixtus-kápolna)
7. Chambord: kastély
8. Virágmintás perzsaszőnyeg (részlet)

1550—1574

1. Veronese : A kánai menyegző, Párizs, Louvre
2. Madrid : Escorial
3. Tizian: Sírbatétel, Párizs, Louvre
4. Moszkva : Vaszilij Blazsennij-templom
5. Brueghel: Téli vadászat, Bécs, Kunsthistorisches Museum
6. Palissy-tál, Párizs, Louvre
7. Sárospatak, vár : Perényi-loggia

1575—1599

1. Caravaggio : Máté az angyallal, Róma, S. Luigi dei Francesi
2. Nürnberg : Topler-ház
3. Briot : Temperancia-tál
4. Wurzelbauer : Tugendbrunnen, Nürnberg
5. Tintoretto : Bacchus és Ariadné (részlet a velencei Dogepalota falfestményéből)
6. Dobó István tumbájának részlete, Eger
7. El Greco : Feltámadás, Madrid, Prado

6

7

1600—1624

1

1. Jordaens : Szatír a parasztoknál, Kassel, Múzeum
2. Jones : Whitehall, Banquet Hall
3. Guido Reni : Aurora, Róma, Palazzo Rospigliosi
4. Hals : Lövészek lakomája, Haarlem, Frans Hals Museum
5. Rubens : Leukippos lányainak elrablása, München, Pinakothek

2

3

1625—1649

1

2

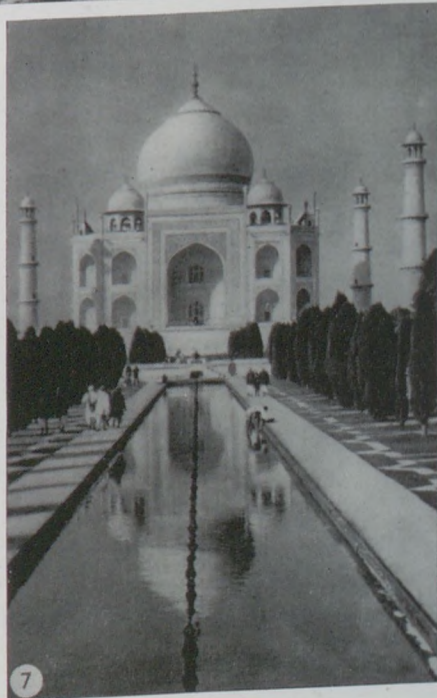

3

4

1. Rembrandt: Tulp dr. anatómiája, Hága
2. Poussin: Árkádiai jelenet, Párizs, Louvre
3. Zurbaran: Szt. Hugo a karthauziaknál, Sevilla
4. Van Dyck: I. Károly angol király, Párizs, Louvre
5. Velázquez: Breda átadása, Madrid, Prado
6. Győr: Apátúrház (Múzeum)
7. Agra: Tadzs Mahal

1650—1674

1. Murillo : Madonna, Madrid, Prado
2. Vermeer : Múteremben, Bécs, Kunsthistorisches Museum
3. London : Szt. Pál-székesegyház
4. Usakov : Ikon, Moszkva, Történeti Múzeum
5. Cuypp : Tengerszék, New York
6. Teniers : Falusi búcsú
7. Kőszeg : Sgraffittós ház
8. Madura : Siva-templom

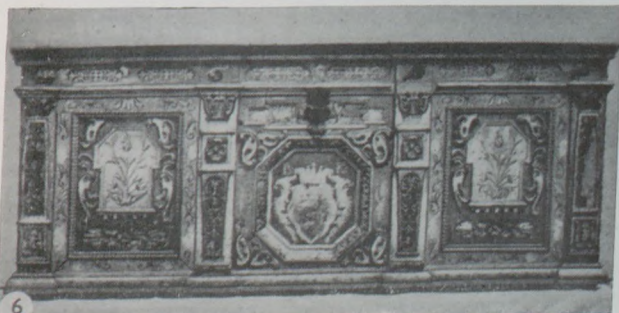

1675—1699

1. Hobbema : Middelharnisi faszor, London, National Gallery
2. Párizs : Dôme des Invalides
3. Puget : Krotoni Milon, Párizs, Louvre
4. Schlüter: A nagy választófejedelem, Berlin
5. Pozzo: Szt. Ignác megdicsőülése, Roma, Il Gesu
6. Bethlen Kata kelengyeládája, Budapest, Nemzeti Múzeum
7. Moronubu : Fametszet

1700—1724

1. Drezda : Zwinger
2. Bécs : Karlskirche
3. Watteau : A közönyös,
Párizs, Louvre
4. Bécs : Belvedere
5. Troger : mennyezetkép
(Brixen)
6. Sopron : Szentháromság-
szobor
7. Mányoki : II. Rákóczi
Ferenc, Budapest, Szép-
művészeti Múzeum
8. Bogdány : Csenedélet, Buda-
pest, Szépművészeti
Múzeum

1725—1749

1. Canaletto : Velencei táj
2. Donner : Részlet a bécsi Neuer Markt kútjáról
3. Chardin : Csendélet, Budapest, Szépművészeti Múzeum
4. Pigalle : Merkúr, Párizs, Louvre
5. A budai Szt. Anna-templom
6. Kupeczky : A művész családjával, Budapest, Szépművészeti Múzeum
7. Nyír bátor : Oltár részlet

1750—1774

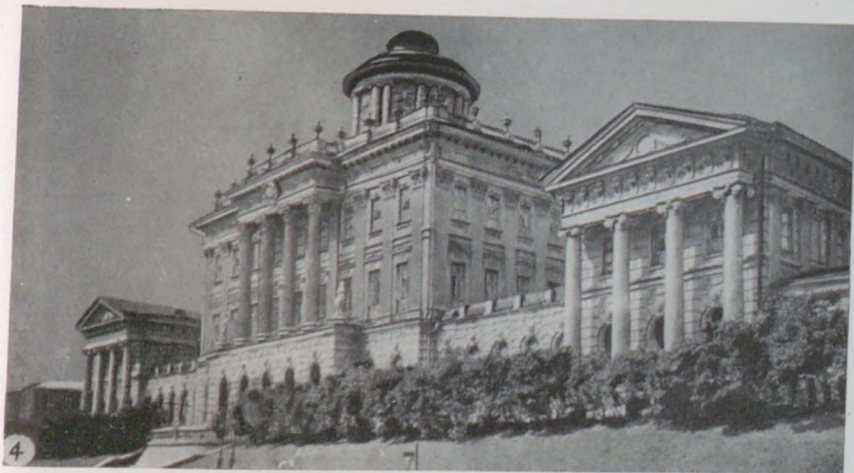
1. Tiepolo : Compostel-
lai Szt. Jakab,
Budapest, Szép-
művészeti Múzeum
2. Boucher : Mme Pom-
padour, Edinburg,
National Gallery
3. Falconet: Nagy Péter
lovasszobra, Lenín-
grád
4. Fragonard: Az Ámor
által elrabolt ing,
Párizs, Louvre
5. Gainsborough: A kék
fiú, London
6. Eger : Líceum
7. Maulbertsch : freskó-
részlet Sümegről
8. Fertőd : Esterházy-
kastély

1775—1799

1. David: A Horatiusok esküje, Párizs, Louvre (részlet)
2. Canova : Amor és Pszüché, Párizs, Louvre
3. Houdon : Voltaire, Leningrád, Ermitázs
4. Moszkva : Baskov-palota (Lenin-könyvtár)
5. Sigríst : mennyezetkép az egrilíceumban
6. Washington : Capitolium

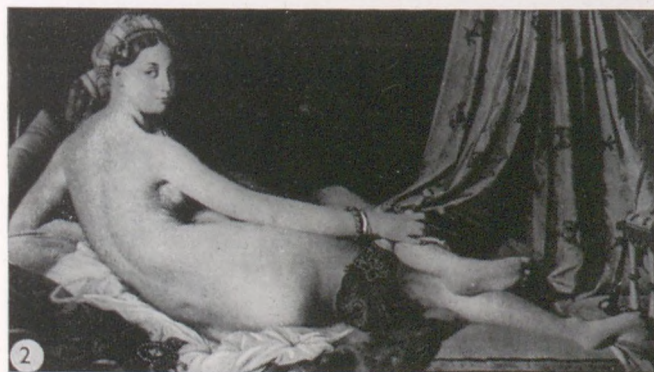

1800—1819

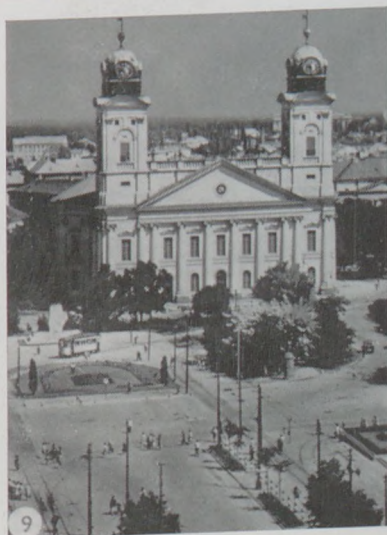

1. Géricault : A Méduse tutaj, Párizs, Louvre
2. Ingres : Nagy odalisk, Párizs, Louvre
3. Goya : 1808. május 3., Madrid, Prado
4. Thorwaldsen : Ámor és Pszüché, Koppenhága, Thorwaldsen Múzeum
5. Constable : A salisbury-i székesegyház, London, Victoria & Albert Museum

6. Schinkel : Schauspielhaus, Berlin
7. Leningrád : volt Nagyvezérkari Palota
8. Leningrád : Izsák-székesegyház
9. Debrecen : Református Nagytemplom

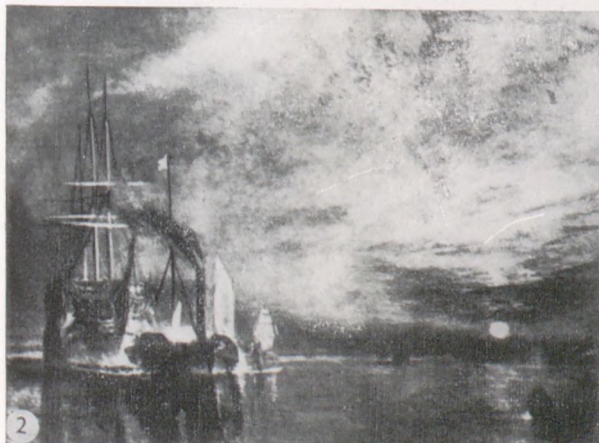

1820—1839

1. Delacroix : A Szabadság a barikádokra vezeti a népet, Párizs, Louvre
2. Turner : A Téméraire hadihajó utolsó útja, London, Tate Gallery
3. Hokusai : A Fuzsijama
4. Venécianov : Kislány borjával, Moszkva, Tretyakov Galéria
5. Ferenczy I.: Pásztorlányka, Budapest, Nemzeti Galéria
6. Rude : Marseillaise, dom-bormű a Diadalívről, Párizs
7. A Magyar Nemzeti Múzeum
8. A pesti megyeháza
9. A Széchenyi Lánchíd

1840—1859

1. Rousseau : A fontaine-bleau-i erdő szélén, Párizs, Louvre
2. Millet : Marokszedők, Párizs, Louvre
3. Courbet : Az ornansi temetés, Párizs, Louvre
4. Corot : A chartres-i katedrális, Párizs, Louvre (1830)
5. Daumier : Transnonain utca, 1834 április 15
6. Barabás : Galambposta, Budapest, Nemzeti Galéria

1

2

3

4

5

6

1860—1879

1. Monet: Az Argenteuil híd, München, Neue Pinakothek
2. Degas : Balett-terem az Operában, Párizs, Louvre
3. Whistler : Anyja arcképe, Párizs, Louvre
4. Renoir : Hinta, Párizs, Louvre
5. Pjerov : Paraszttemetés, Moszkva, Tretyakov képtár

6. Fessler : a pesti Vigadó
7. Izsó : Táncoló hajdú, Budapest, Nemzeti Galéria
8. Szinyei Merse : Majális, Budapest, Nemzeti Galéria
9. Munkácsy : Siralomház, Budapest, Nemzeti Galéria

1880—1889

1. Rodin : Calais-i polgárok (részlet), Párizs, Musée Rodin
2. Manet : A Folies Bergères bárja, London, National Gallery
3. Cézanne : Choquet arcképe, New York, Museum of Modern Art
4. Van Gogh : Napraforgók, Laren
5. Budapest : Parlament
6. Szurikov : Morozova bojárasszony, Moszkva, Tretyakov képtár

1. Gauguin : Tahiti asszonyok, Párizs, Musée de l'Art Moderne

2. Toulouse Lautrec : Goulue érkezése a Moulin Rouge-ba, Párizs (részlet)

3. Repin : a zaporozsei kozákok levelet írnak a török szultánnak, Leningrád, Russzkij Múzeum

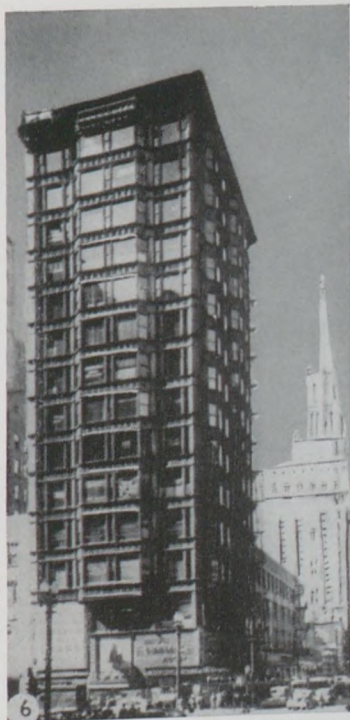
4. Meunier : Teherhordó, Budapest, Szépművészeti Múzeum

5. Fadrusz : Mátyás király, Kolozsvár

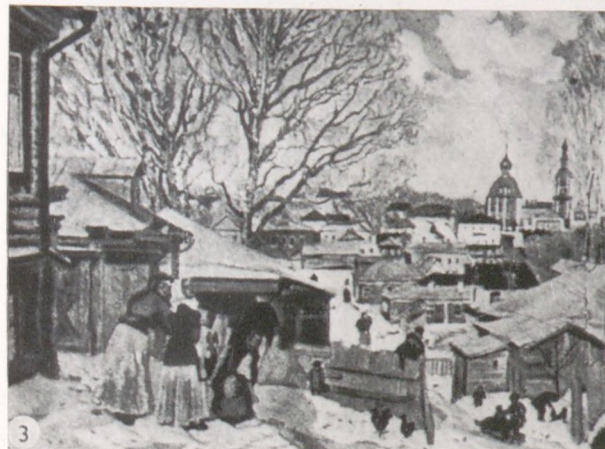
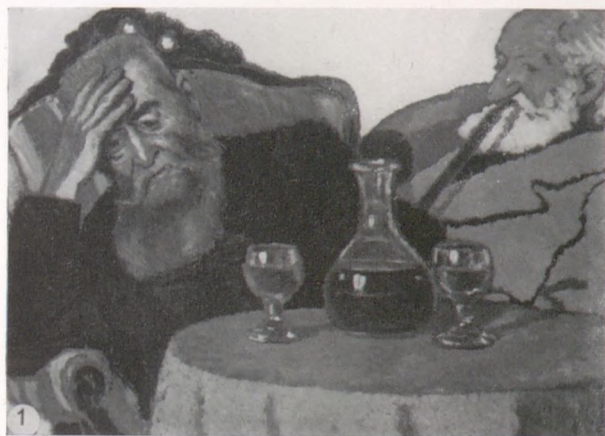
6. Sullivan : Felhőkareoló Chicagóban

7. Ferenczy K. : Józsefet adják testvérei, Budapest, Nemzeti Galéria

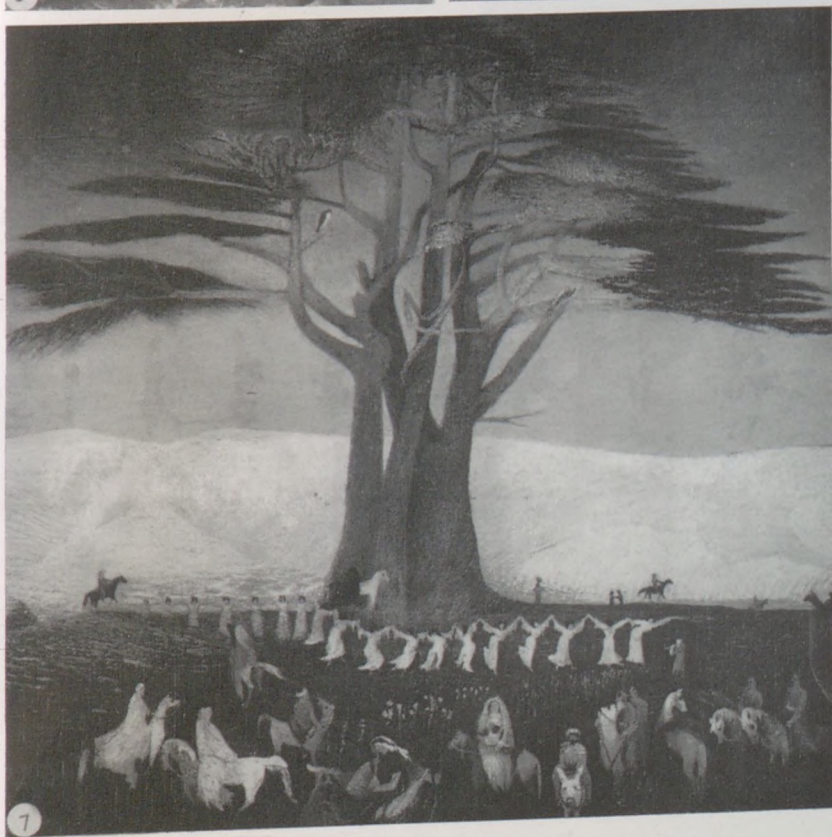

1900—1909

1. Rippl-Rónai: Piacsek bácsi és apám, Budapest, Nemzeti Galéria
2. Braque: Az anversi kikötő, Bázél, Múzeum
3. Juon: Vidám, napos délelőtt, Tretyakov képtár
4. Maillol: Léda, Budapest, Szépművészeti Múzeum
5. Matisse: A zöldsugaras nő, Koppenhága, Múzeum
6. Picasso: Ülő harlekin, Párizs
7. Csontváry: Zarándoklás a cédrusfához, Budapest

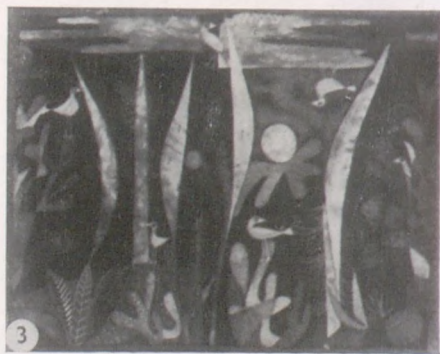
1910—1919

1. Modigliani: A szép fűszeresnő, Párizs
2. Marc: Lovak, München
3. Chagall: Én és a falu, New York, Museum of Modern Art
4. Kandinszkij: A fekete ív, Párizs
5. Archipenko: Meztelen nő tükörrel
6. Arp: Színes faformák, Párizs
7. Medgyessy: Suroló asszony, Budapest, Nemzeti Galéria
8. Uitz: Vörös katonák előre!

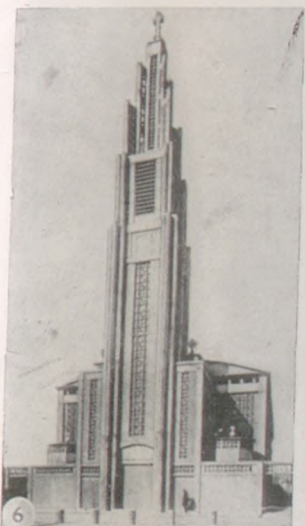

1920—1929

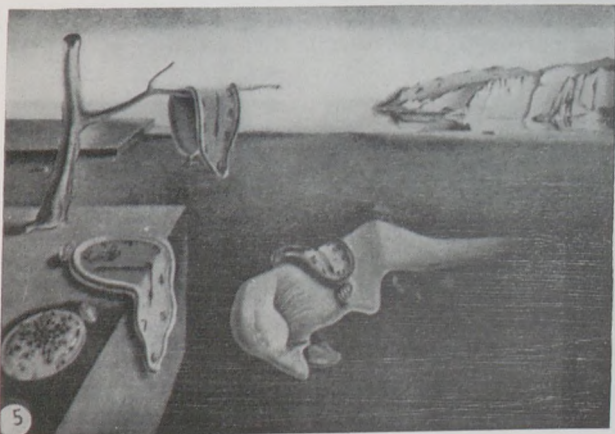
1. Gropius: A Dessau Bauhaus
2. Lissitzky: Két négyzet története
3. Klee: Táj sárga madarakkal, Basel
4. Rivera: Robot cukornádatáskor, Cuernavaca, Cortez-palota
5. Barlach: magdeburgi hősi emlék
6. Perret: Notre Dame templom, Rainey
7. Moszkva: Lenin-mauzóleum
8. Bernáth: Tél, Budapest
9. Egry: Délibábos párás fények, Budapest

1930—1939

1. Le Corbusier: Svájci diákokthon, Párizs
2. Despiou: Női akt, Párizs
3. Joganson: Öreg gyár az Uralban, Moszkva, Tretyakov képtár (részlet)
4. Derkovits: Három nemzedék, Budapest, Nemzeti Galéria
5. Dali: A szétfolyt idő, New York, Museum of Modern Art
6. Gyejneka: Ebédszünet, Donyec medence, Moszkva, Tretyakov képtár
7. Muhina: Munkás és kolhozsnő, Moszkva
8. Szőnyi: Zebegényi táj, Budapest

1940—1949

New York: ENSZ-székház

Moore: Család

Manjizev: Zoja, Moszkva

Ferenczy B.: Petófi, Gyula

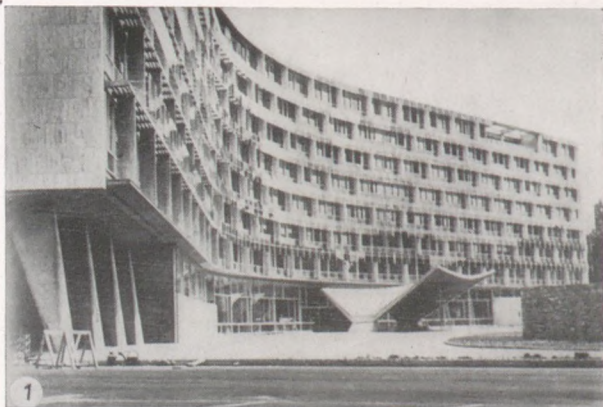
Picasso: A Háború, Vallauris,
Béke templom

Picasso: A Béke, ugyanott

Moszkva: Lomonoszov-egyetem

1950—1959

1. Párizs : UNESCO-palota
2. Buffet : Csendélet
3. Guttuso : Vázlat a Strand c. képhez
4. Wright : A Price toronyház (Bastleville)
5. Miró : A Hold fala (UNESCO-palota)
6. Domanovszky : Sztálinvárosi freskórészlet
7. Vucsetics : Kovácsoljunk ekevasat a kardokból, Moszkva
8. Somogyi J. : Martinász, Sztálinváros

**A KÖTETBEN SZEREPLŐ MŰVÉSZEK
NÉVJEGYZÉKE**

A KÖTETBEN SZEREPLŐ MŰVEK
NÉVJEGYZÉKE

A névmutatóban szereplő számok a szövegrészre és az időrendi táblázatra vonatkoznak, a félkövér számok az időrendi táblázatot kiegészítő képanyag oldalszámát jelzik.

- Aalto*, Alvar (1898—) finn építész és iparművész, 138, 533, 535.
- Aaltonen*, Väinö (1894—) finn szobrász, 138.
- Abakelija*, Tamara Grigorjevna (1905—53) szovjet-grúz festőnő, 161.
- Aba Novák* Vilmos (1894—1941) magyar festő, 307.
- Abdurahmanov*, Fuad Haszan-oglu (1915—) szovjet-azerbajdzsáni szobrász, 44.
- Abroszimov*, Pavel Vasziljevics (1900—) szovjet-orosz építész, 533.
- Adam*, Robert (1728—92) angol bútortervező és belsőtér-kiképző, 12, 511.
- Adamson*, Amandus (1855—1929) észt szobrász, 125.
- Aertsen*, Pieter (1508—75) németalföldi festő, 493.
- Agészandrosz* [Hagészandrosz, Hégeszandrosz] (i. e. 1. sz., más adat szerint i. e. 3. sz.) hellenista görög szobrász, 248, 430, 456.
- Ahundov*, Iszmail Huszejn-oglu (1907—) szovjet-azerbajdzsáni festő, 44.
- Ajvazovszkij*, Ivan Konsztantyinovics (1817—1900) orosz festő, 367, 517.
- Akimov*, Ivan Akimovics (1754—1814) orosz festő, 320.
- Albani*, Francesco (1578—1660) bolognai festő, 340.
- Alberti*, Leon Battista (1404—72) itáliai reneszánsz építész, 192, 340, 484.
- Albertus*, Magister (15. sz. vége) firenzei festő, 487.
- Alekszejev*, Fjodor Jakovljevics (1753/55—1824) orosz festő, 367.
- Aleš*, Mikolaš (1852—1913) cseh festő, 521.
- Algardi*, Alessandro (1602—54) itáliai szobrász és építész, 97, 285, 287.
- Alpár* Ignác (1858—1928) magyar építész, 525.
- Ali*, Rudolf (1812—1905) osztrák festő, 43.
- Aldorfer*, Albrecht (kb. 1480—1538) német festő, 96, 107, 139, 152, 240, 306, 489, 491.
- Andreescu*, Ion (1850—82) román festő és grafikus, 363.
- Andrejev*, Nyikolaj Andrejevics (1873—1932) orosz festő, 367, 397, 416.
- Andrejevič-Kun* (1904—) jugoszláv festő és grafikus, 201.
- Andreoli*, Giorgio (16. sz.) itáliai majolika-készítő, 118.
- Angelico*, Fra [Fra Giovanni da Fiesole, tkp. Guido di Pietro] (1387—1455) itáliai festő, 149, 287, 303, 345, 369, 420, 430, 482, 484.
- Antokolszkij*, Mark Matvejevics (1843—1902) orosz szobrász, 321, 519.
- Antropov*, Alekszej Petrovics (1716—95) orosz festő, 416.
- Anyikusin*, Mihail Konsztantyinovics (1917—) szovjet-orosz szobrász, 398.
- Apellész* (i. e. 4. sz.) görög festő, 158, 454, 456.
- Apollodórosz*, (?— kb. i. sz. 185) damaszkuszi görög építész Rómában, 460.
- Apollóniosz* (i. e. 2. sz.) görög szobrász, 456.
- Appia*, Adolphe (1862—1928) svájci grafikus és díszlettervező, 104, 393.
- Archipenko*, Alexander (1887—1955) ukrán származású Amerikában élő szobrász, grafikus és iparművész, 239, 321, 526.
- Árkay* Aladár (1868—1932) magyar építész, 531.
- Árkay* Bertalan (1906—) magyar építész, 531.
- Arnold*, Walter (1909—) német szobrász, 307.

- Arp*, Jean Hans (1887—) strasbourgi születésű szobrász, grafikus és festő 96, 527, **78**.
- Arszukidze* [Arszakidze] (11. sz. első fele) grúz építész, 161.
- Asam*, Cosmas Damian (1686—1739) német festő, 306.
- Asam*, Egid Quirin (1682—1750) német építész, szobrász és stukkómester, 96.
- Asselijn* [Asselyn], Jan (1610—52) németalföldi festő, 17.
- Assereto*, Giuseppe (1605 k) olasz festő, 199
- Athénodórosz* [Athanoórosz] (i. e. 1. sz., más adat szerint i. e. 3. sz.) rhodoszi szobrász, 248, 430, 456.
- Attavanti*, Marco Attavante degli (kb. 1452—kb. 1517) itáliai könyvillusztrátor (miniátor), 232, **37**.
- Avercamp*, Hendrik (1585—1663) holland festő, 302.
- Ayrton*, G. Michael (1921—) angol festő, 533.
- Azema*, Louis (1876—) francia festő és színpadtechnikus, 284.
- Azgur*, Zair Iszakovics (1908—) szovjet-belorusz szobrász, 398.
- Azimzade*, Azim Aszlan-ogli (1880—1943) szovjet-azerbajdzsáni festő és grafikus (karikaturista), 44.
- Baba*, Corneliu (1906—) román festő és grafikus, 363.
- Baldung*, Hans [Grien] (1484/85—1545) német festő, 239, 302.
- Balkay* Pál (1785—1846) magyar festő, 515.
- Băncilă*, Octav (1872—1942) román festő, 363, 525.
- Bandinelli*, Bartolommeo [Baccio] (1493—1560) itáliai szobrász, 390.
- Barabás* Miklós (1810—98) magyar festő, 58, 262, 517, 519, **68**.
- Barcsay* Jenő (1900—) magyar festő, szobrász és művészeti író, 196, 262, 307, 535.
- Barlach*, Ernst (1870—1938) német szobrász, 127, 240, 301, 529, **81**.
- Barma* (16. sz.) orosz építész, 493.
- Baroccio*, Federico (1526—1612) itáliai festő, 429, 494.
- Barry*, Sir Charles (1795—1860) angol építész, 308, 517.
- Bartholdi*, Frederic Auguste (1834—1904) francia szobrász az USA-ban működött, 519.
- Bartolini*, Francesco (1569—1609) sienai festő, 287.
- Bartolommeo*, Fra [Baccio della Porta] (1472—1517) firenzei festő, 240, 369, 430.
- Bartsch*, Adam (1757—1821) német grafikus és művészeti író, 13.
- Bassano*, Giacomo [tkp. da Ponte] (kb. 1517—92) itáliai festő, 25, 64, 149, 340, 368.
- Báti mester* (14. sz. vége) magyar festő, 479.
- Baumanis*, Artur Janovič (1866—1904) lett festő és grafikus, 253.
- Bazille*, Jean Frédéric (1841—70) francia festő, 258.
- Bazsenov*, Vaszilij Ivanovics (1737—99) orosz építész, 320, 511.
- Beardsley*, Aubrey Vincent (1872—98) angol grafikus, 523.
- Beck* Ö. Fülöp (1873—1945) magyar szobrász, 529.
- Beckmann*, Max (1884—1950) német festő, 127.
- Begas*, Reinhold (1831—1911) német szobrász, 306, 521.
- Behadze* (16. sz.) perzsa festő, 189.
- Behrens*, Peter (1868—1940) német építész, festő és iparművész, 99.
- Bellano*, Bartolommeo [Vellano] (?—kb. 1492) itáliai szobrász és építész, 286.
- Belli*, Valerio [V. Vicenzo] (kb. 1468—1546) itáliai kristálmetsző és éremművész, 72.
- Bellini*, Gentile (1429—kb. 1507) velencei festő, 66, 149, 285, 286, 302, 389.
- Bellini*, Giovanni (kb. 1430—1516) velencei festő, 66, 72, 149, 285, 286, 339, 420.
- Beltrami*, Luca (1854—?) olasz építész, 430.
- Benczúr* Gyula (1844—1920) magyar festő, 148, 415, 519.
- Benua*, Alekszandr Nyikolajevics (1870—) orosz építész, 367.
- Bérain*, Jean Louis id. (1637—1711) francia építész, festő és rajzoló, 282.
- Berény* Róbert (1887—1953) magyar festő, 196, 242, 262, 312, 527.
- Bergl* [Bergel], Johann (1712—89) osztrák festő, 511.
- Berlage*, Hendrik Petrus (1856—1934) holland építész, 151, 176.
- Bernardo Belotto* → *Canaletto*

- Bernáth Aurél* (1895—) magyar festő, 196, 242, 262, 307, 529, 533, **81**.
- Berndston, Gunnar Fredrik* (1854—95) finn festő, 138.
- Bernini, Giovanni Lorenzo* (1598—1680) itáliai szobrász, építész és festő, 13, 29, 32, 47, 49, 64, 97, 99, 192, 227, 285, 286, 496, 498, 500.
- Bertaux* → *Duplessis-Bertaux*
- Bertoldo di Giovanni* (?—1491) firenzei szobrász, 286.
- Bertram mester* [Meister Bertram] (kb. 1335—kb. 1415) német festő, 240, 478.
- Besken* → *Opizari*
- Bierstadt, Albert* (1830—1902) német származású amerikai festő, 25.
- Bihari Sándor* (1856—1906) magyar festő, 521.
- Bindeshöll, Michael Gottlieb Birkner* (1800—56) dán építész, 410.
- Bíró Mihály* (1886—1948) magyar grafikus, festő, iparművész, 525.
- Blake, William* (1757—1827) angol költő és grafikus, 406, 513, 515.
- Bloemart, Cornelis* (1525—95) holland építész, 176.
- Blondel, Jacques François* (1618—86) francia bútorműves, 60.
- Boccati, Giovanni da Camerino* (?—1480) itáliai (umbriai) festő, 389.
- Boccioni, Umberto* (1882—1916) olasz festő, grafikus és szobrász, 145, 193, 526.
- Bogardus, James* (1800—74) amerikai építész, 25, 517.
- Bogatkin, Vlagyimir Valerjanovics* (1922—) szovjet-orosz festő, 416.
- Bogdanov, Alekszandr Alekszandrovics* [tkp. Malinovszkij] (1873—1928) orosz festő, 347.
- Bogdány Jakab* (kb. 1660—1724) magyar festő, Angliában működött, 503, 505, **56**.
- Bogorodszkij, Fjodor Szemjonovics* (1895—) szovjet festő, 416.
- Boileau, Louis Hippolyte* (1878—) francia építész 284.
- Bokhari* (16. sz.) perza festő, 189.
- Bologna, Giovanni da* (1524—1608) németalföldi származású itáliai szobrász, 97, 286, 303, 494.
- Boltraffio, Giovanni Antonio* (1467—1516) itáliai festő, 66, 286, 302, 389.
- Bonfigli, Benedetto* (1420—96) itáliai festő, 430.
- Bonington, Richard Parkes* (1801—28) angol festő, 299, 341, 515.
- Bonnanus Pisanus* (?—1183) itáliai építész és szobrász, 470.
- Bonnard, Pierre* (1867—1947) francia festő és grafikus, 162, 240, 298, 302, 312, 390, 526.
- Bordone, Paris* (1500—1571) itáliai grafikus és művészeti író 346.
- Borgognone, Ambrogio* (?—kb. 1523) milánói festő, 25, 302.
- Borovikovszkij, Vlagyimir Lukics* (1757—1825) orosz festő, 320, 367, 416, 420.
- Borromini, Francesco* (1599—1667) itáliai építész és szobrász, 49, 498, 500.
- Borsos József* (1821—83) magyar arc-kép- és zsánerfestő, 262, 517.
- Borsos Miklós* (1906—) magyar szobrász 535.
- Bosch, [van Aeken] Hieronymus* (kb. 1450—1516) németalföldi festő, 17, 30, 55, 56, 139, 285, 305, 487, 489, **39**.
- Bose, Nandalal* (1883—) indiai festő, 303.
- Botticelli, Sandro* [Filipepi Alessandro di Mariano] (kb. 1445—1510) itáliai festő, 24, 31, 36, 37, 72, 149, 151, 192, 257, 286, 302, 303, 340, 374, 420, 431, 436, 484, 486, **39**.
- Boucher, François* (1703—70) francia festő és grafikus, 16, 124, 143, 250, 256, 257, 302, 349, 438, 506, 508, 67.
- Boudin, Eugène* (1824—98) francia festő, 258, 302, 390.
- Bouille, André Charles* (1642—1732) francia bútorműves, 64, 187, 256, 266, 500.
- Bourdelle, Émile Antoine* (1861—1929) francia szobrász, festő és illusztrátor, 525.
- Bouts, Dirk* (kb. 1415—75) németalföldi festő, 17, 24, 485.
- Bové, Oszip Ivanovics* (1784—1834) orosz építész, 515.
- Boznańska, Olga* (1865—1942) lengyel impresszionista festőnő, 251.
- Bozsi, M. M.* (1911—) ukrán festő, 421.
- Böcklin, Arnold* (1827—1901) svájci festő, 240, 287, 307, 519, 520.
- Böttger, Johann Friedrich* (1682—1719) német vegyész és porcelánfestő, 151, 271, 343, 504.

- Bramante* [Donato d'Angelo] (1444—1514) itáliai építész, 192, 430, 486, 488, **39**.
- Bramantino* [tkp. Bartolommeo Suardi] (?—1536) itáliai festő, 25, 66, 285, 430.
- Brñncusi*, Constantín (1876—) román szobrász, 287.
- Brand*, Johann Christian (1722—95) osztrák rézmetsző és festő, 326.
- Brandl*, Peter (1668—1731) cseh festő, 91.
- Brangwyn*, Frank (1867—1956) angol festő.
- Braque*, Georges (1882—) francia festő, 144, 239, 285, 524, 527, 533.
- Braun von Braun*, Mathias (1684—1738) Cseho.-ban működő szobrász, 301.
- Brenner*, Elias (1947—1717) finn festő, 138.
- Breuer* Marcell (1902—) magyar építész, 26, 53, 534.
- Briedis*, Alexandra Janovna (1901—) szovjet-lett szobrásznő, 253.
- Brioschi*, Carlo (1826—95) osztrák díszletfestő, 104.
- Briosco*, A. → *Riccio*
- Briot*, François (kb. 1550—1616 körül) francia ónműves, 408, 494. **47**.
- Brjullof*, Alekszandr Pavlovics (1798—1877) orosz építész, 120.
- Brjullof*, Karl Pavlovics (1799—1852) orosz festő, 321, 367, 416, 515.
- Brocky* Károly (1807—55) magyar festő, 11, 262.
- Brodowski*, Anton (1784—1832) lengyel festő, 288.
- Brodzskij*, Iszak Izrailjevics (1884—1939) szovjet-orosz festő, grafikus 398, 531.
- Broek*, J. H. van der (1898—) holland építész, 535.
- Brokoff*, Ferdinand Maximilan [Prokof, Prokop] (1688—1731) cseh szobrász, 91.
- Bronzino*, Angelo [Agnolo di Cosimo di Mariano] (1503—72) itáliai festő, 264, 300, 302, 303, 389, 438, 490.
- Brosse*, Salomon de (kb. 1562—1626) francia építész, 496.
- Brouwer*, Adriaen (kb. 1606—38) németalföldi festő, 23, 139, 438, 499.
- Brozer* István [Johann Brozek] (17. sz.) magyar ötvös, 499.
- Brueg(h)el*, Jan, idősebb (1568—1625) németalföldi festő, 13, 25, 96.
- Brueg(h)el*, Pieter, idősebb (kb. 1525—69) németalföldi festő, 20, 23, 46, 56, 66, 96, 97, 139, 196, 285, 303, 305, 389, 493, **45**.
- Brueg(h)el*, Pieter, ifjabb (kb. 1564—1634/38) németalföldi festő, 438, 499.
- Brunelleschi*, [Brunellesco] Filippo (1377—1446) itáliai építész, 10, 192, 286, 336, 480, 482, **35**.
- Brustolon*, Andrea (1662—1732) itáliai szobrász.
- Brückwald*, Otto (1841—1904) német építész, 393.
- Bubnov*, Alexander Pavlovics (1908—) szovjet-orosz festő, 398.
- Buffet*, Bernard (1928—) francia festő, 534, **86**.
- Bulfinch*, Charles, (1763—1844) amerikai építész 25.
- Burgkmair*, Hans, id. (1473—1531) német festő és grafikus.
- Burne-Jones*, Sir Edward (1833—98) angol festő és iparművész, 406, 519.
- Bustelli*, Franz Anton (1723—63) német porcelánfestő, 343.
- Calder*, Alexander (1898—) amerikai festő, 287, 299.
- Callot*, Jacques (1592—1635) francia festő, grafikus, 25, 282, 496, 498.
- Cambio*, Arnolfo di (?1232—1302) itáliai szobrász és építész, 286, 476.
- Cameron*, Charles (kb. 1730—1812) angol (skót) építész, 320.
- Canaletto*, [Bernardo Belotto] (1720—80) itáliai városképfestő, 24, 151, 249, 302.
- Canaletto* [tkp. Giovanni Antonio da Canale] (1687—1768) itáliai városképfestő, 66, 73, 96, 149, 302, 403, 506, 508.
- Canevale*, Sidorus Marcellus Amade (1730—86) itáliai építész Mo.-on, 509.
- Cano*, Alonso (1601—67) spanyol barokk építész, festő és szobrász, 345, 376.
- Canova*, Antonio (1757—1822) itáliai klasszicista szobrász, 64, 193, 224, 287, 510, 512, **62**.
- Canzi* Ágost Elek [tkp. Martin Kanz] (1808—66) osztrák festő, Mo.-on, működött 262.

- Capelle*, Jan van de (1624/25—69) németalföldi festő, 302.
- Caragea*, Boris (1906—) román szobrász, 363.
- Caravaggio* [Michelangelo da Merisi] (1573—1610) itáliai festő, 25, 64, 96, 135, 149, 240, 408, 430, 494, 496, 47.
- Cariani* [Giovanni de'Basi] (1485/90—1547 után) velencei festő, 25.
- Carlone*, Carl Martino (1616—67) itáliai építész, Mo.-on is működött, 501, 507.
- Carlu*, Jean (1900—) francia építész és reklámtechnikus, 284.
- Carpaccio*, Vittore (kb. 1455—1525) itáliai festő, 66, 149, 286, 302, 303, 488.
- Carpeaux* Jean Baptiste (1827—75) francia szobrász és festő, 143, 257, 312, 518.
- Carpioni*, Guilio (1611—74) itáliai festő, 179.
- Carra*, Carlo (1881—) olasz festő, 145, 311, 526, 534.
- Carracci*, Annibale (1560—1609) bolognai festő, 16, 149, 172, 314, 340, 342, 394, 494.
- Carrand*, Louis Hilaire (1821—99) francia festő, 286.
- Carriera*, Rosalba Giovanna (1675—1757) velencei festőnő, 73, 149.
- Carstens*, Asmus Jakob (1754—98) német festő, 510.
- Casorati*, Felice (1885—) olasz festő, 527.
- Castellazzi*, Massimo (1901—) olasz építész, 534.
- Castilho*, João de (16. sz.) portugál építész, 345.
- Castro*, Joaquim Machado de (kb. 1731—1822) portugál szobrász, 345.
- Catena*, Vincenzo Biagio (kb. 1470—1531) velencei festő, 149.
- Cavallini*, Pietro (1250—1330) itáliai festő, mozaikkészítő, 474.
- Cellini*, Benvenuto (1500—71) itáliai szobrász, ötvös, író, 97, 192, 240, 286, 490.
- Cézanne*, Paul (1839—1906) francia festő, 36, 38, 124, 144, 162, 239, 240, 277, 287, 302, 312, 345, 390, 406, 520, 522, 72.
- Chadwick*, Lynn Russel (1914—) angol szobrász, 299, 534.
- Chagall*, Marc (1887—) orosz származású francia festő, 109, 144, 162, 240, 321, 401, 406, 526, 530, 78.
- Chalgrin*, Jean François Thérèse (1738—1811) francia építész és szobrász, 512.
- Champagne* [Champagne], Philip de (1602—74) francia festő, 500.
- Chardin*, Jean Baptiste Siméon (1699—1779) francia festő, 24, 143, 257, 302, 506, 59.
- Chelmoński*, Josef (1850—1914) lengyel festő, 251.
- Cherico*, Francesco d'Antonio del (15. sz.) firenzei miniátor, 232.
- Chiaveri*, Gaetano (1689—1770) olasz építész, 507.
- Chippendale*, Thomas (1718—79) angol bútorműves, 71, 77, 155, 509.
- Chirico*, Giorgio de (1888—) olasz festő és író, 193, 287, 401, 526.
- Chodowiecki*, Daniel Nikolaus (1726—1801) lengyel származású német festő és rézkarcoló, 306, 509.
- Chowdhury*, Roy (1909—) indiai festő, 301.
- Christus*, Petrus (kb. 1515—72) németalföldi festő, 485.
- Churriguera*, José (1650—1723) spanyol építész és szobrász, 77, 505.
- Cigal*, Vlagyimir Jefimovics (1917—) szovjet szobrász, 416.
- Cima*, Giovanni Battista [C. da Conegliano] (1459—1495) olasz festő, 48, 438.
- Cimabue*, Giovanni [tkp. Cenni di Pepo] (kb. 1240—kb. 1302) itáliai festő, 191, 303, 420, 474, 29.
- Ciucurencu*, Alexandru (1904—) román festő, 363.
- Clark*, William Tierney (1783—1852) angol mérnök és építész, Mo.-on működött, 515.
- Claude Lorrain* → *Lorrain*
- Cleve*, Joos van (?—1540) flamand festő, I. Ferenc francia király udvari festője, 24, 389.
- Clouet*, François (kb. 1516—72) francia festő, 24, 143.
- Clouet*, Jean (kb. 1485—1540) francia festő, 48.
- Clovio de Croazia*, Giulio (1498—1578) horvát festő, miniátor, 149.
- Cole*, Thomas (1801—48) angol származású amerikai festő, 178.
- Collin*, Marcus (1882—) finn festő, 138.
- Colombe*, Michael (kb. 1430—kb. 1512) francia szobrász, 488.

- Constable*, John (1776–1837) angol festő, 299, 302, 341, 349, 513, 515, **64**.
- Contamin*, (1840–93) francia mérnök, 518.
- Copley*, John Singleton (1738–1815) amerikai festő, 25, 287.
- Corbusier* → *Le Corbusier*
- Corinth*, Lovis (1858–1925) német festő és művészeti író, 184, 306.
- Cornelius*, Peter (1783–1867) német festő és grafikus, 303, 411, 515.
- Corot*, Jean Baptiste Camille (1796–1875) francia festő, 48, 143, 240, 258, 287, 301, 302, 312, 349, 390, 403, 438, 518. **68**.
- Correggio*, Antonio Allegri (1489–1534) itáliai festő, 30, 64, 66, 98, 135, 148, 151, 169, 187, 192, 240, 257, 283, 285, 302, 303, 332, 340, 345, 389, 441, 490, **42**.
- Cortona*, Pietro da [tkp. Berretini] (1596–1669) itáliai építész és festő, 149, 500.
- Cosimo*, Piero de (1462–1521) firenzei festő, 75, 302.
- Cossa*, Francesco del (1435–77) itáliai festő, 430.
- Costa*, Lucio (1902–) brazil építész, 389.
- Cotte*, Robert de (1656–1735) francia építész, 354, 506.
- Courbet*, Gustave (1819–77) francia festő, 143, 239, 240, 258, 274, 287, 302, 312, 349, 353, 390, 516, **68**.
- Coustou*, Guillaume (1677–1746) francia szobrász, 143, 256.
- Coustou*, Nicolas (1658–1733) francia szobrász, 143, 256.
- Cox*, David, ifjabb (1809–85) angol festő, 406.
- Coysevox*, Antoine (1640–1720) francia szobrász, 504.
- Craig*, Gordon (1872–) angol díszletfestő, 104, 393.
- Cranach*, Lucas, idősebb (1472–1533) német festő, 23, 96, 148, 150, 152, 172, 183, 209, 287, 301, 302, 306, 349, 368, 387, 390.
- Crane*, Walter (1845–1915) angol festő, könyvillusztrátor, művészeti író, 386, 405, 525.
- Crawford*, Thomas (1814–57) amerikai szobrász, 25.
- Cremer*, Fritz (1906–) német szobrász és grafikus, 307, 533.
- Crespi* olasz festőcsalád; legismertebb tagja: Giuseppe Maria [Lo Spagnuolo] (1665–1747), 200, 389, 430.
- Cressent* [Crescent], Charles (1685–1768) francia bútorműves, 354.
- Crivelli*, Carlo (kb. 1430–95) velencei festő, 66, 149, 217, 287, 302, 389.
- Crome*, John (1768–1821) angol festő, 299, 406, 513.
- Crosato*, Giovanni Battista (1697–1756) velencei festő, 73.
- Cruikshank*, George (1792–1878) angol grafikus 299.
- Cseremnih*, Mihail Mihajlovics (1890–) szovjet grafikus, 405.
- Csernisov*, Szergej Jegorovics (1881–) szovjet építész, 529, 533.
- Csi Paj-si* (1860–1957) kínai festő, 223, 535.
- Csirin*, Prokopij (16–17. sz.) orosz ikonfestő, 416.
- Csők István* (1865–1961) magyar festő, 262, 307, 523, 529.
- Csontváry Koszka Tivadar* (1853–1919) magyar festő, 196, 307, 525, **76**.
- Osornij* (1400 körül) orosz építész, 481.
- Cuyp*, Aelbert (1620–91) holland festő, 176, 217, 302, 438, 501, **52**.
- Czigány Dezső* (1883–1937) magyar festő, 262, 312, 527.
- Czöbel Béla* (1883–) magyar festő, 196, 242, 262, 312, 527.
- Dadasev*, Szadüh Alekper-ogli (1905–46) szovjet-azerbajdzsáni építész, 44.
- Daddi*, Bernardo (14. sz. első fele) itáliai festő, 149, 438.
- Daguerre*, Louis Jacques Maude (1787–1851) francia festő és feltaláló, 96, 103.
- Dahl*, Johann Christian (1788–1857) norvég festő, 311.
- Dahlerup*, V. (1897–?) dán építész, 311.
- Dali*, Salvador (1904–) spanyol származású amerikai festő, 376, 401, 531, **83**.
- Dalmata*, Giovanni [Duknovich] (1445–1509) dalmát származású itáliai szobrász (Mo.-on is működött), 286.
- Dalsgaard*, Christen (1824–1907) dán festő, 98.
- Danhauer*, Josef (1805–45) osztrák festő, 43.
- Dannecker*, Johann Heinrich (1758–1841) német szobrász, 306, 510.

- Daubigny*, Charles François (1817—78) francia festő, 48, 403.
- Daumier*, Honoré (1808—79) francia grafikus és festő, 106, 143, 148, 207, 301, 302, 438, 514, 516, **68**.
- David*, Gerard (kb. 1460—1523) németalföldi festő, 24, 96, 160, 285, 302, 389.
- David*, Jacques Louis (1748—1825) francia festő, 143, 170, 177, 224, 354, 510, 512, **62**.
- Dávid* Károly (1903—) magyar építész, 535.
- Davis*, Edward (1640—1684) angol festő, 406.
- Dazzi*, Arturo (1882—) olasz festő, 524.
- Degas*, Edgar (1834—1917) francia festő, 143, 184, 240, 258, 287, 302, 312, 518, **70**.
- Dejneka* → *Gyejneka*
- Delacroix*, Eugène (1798—1863) francia festő, 124, 143, 148, 184, 240, 258, 270, 287, 302, 312, 349, 390, 438, 514, 516, **66**.
- Delaroche*, Paul (1797—1856) francia festő, 287.
- Delaunay*, Robert (1885—1941) francia festő, 11, 162, 239.
- Delft*, I. Vermeer van → *Vermeer*
- Delorme*, [de l'Orme] Philibert (kb. 1512—70) francia építész, 143, 490, 492.
- Denis*, Maurice (1870—1945) francia festő és litográfus, 298.
- Derain*, André (1880—1954) francia festő, 132, 144, 239.
- Deregusz*, Mihail Horgyjevics (1904—) ukrán festő és grafikus, 421.
- Derkovits* Gyula (1894—1934) magyar festő, grafikus, 196, 262, 307, 529, 531, **83**.
- Dési* Huber István (1895—1944) magyar festő, 196, 262, 307, 531.
- Despiau*, Charles (1874—1946) francia szobrász, 390, 530, **83**.
- Deutsch*, [Alemann] Nikolaus Manuel (kb. 1484—1530) svájci festő, rézmetsző és író, 240.
- Diaz de la Peña*, Virgilio Narcisso (1808—86) spanyol származású francia festő, 48, 438.
- Diener-Dénes* Rudolf (Rezső) (1889—1956) magyar festő, 196.
- Dientzenhofer*, Christoph (1655—1722) német építész, 504.
- Dientzenhofer*, Kilian Ignaz (1689—1751) cseh építész, 91.
- Dobrovíć*, Peter (1890—1942) jugoszláv festő, 201, 301.
- Domanovszky* Endre (1907—) magyar festő, 396, 535, **86**.
- Domenichino* [tkp. Domenico Zampieri] (1581—1641) itáliai festő és építész, 64, 149, 430.
- Domingues*, Alfonso (?—1402) portugál építész, 345.
- Donát* János Dániel (1744—1830) magyar festő, 513.
- Donatello* [tkp. Donato di Nicolo di Betto Bardí] (1386—1466) firenzei szobrász, 30, 99, 192, 196, 201, 286, 303, 482, 484, **35**.
- Donner*, Georg Rafael (1693—1741) osztrák szobrász, 43, 183, 267, 327, 390, 507.
- Doré*, Gustave (1832—83) francia grafikus, 106, 51.
- Dorfmeister*, István (kb. 1729—97) magyar festő 511.
- Dossi*, Dosso Giovanni de Lutero] (?—1542) ferrarai festő, 64.
- Doughty*, Thomas (1793—1856) amerikai festő, 178.
- Douvermann*, Heinrich (kb. 1510—44 között működött), német szobrász 96.
- Dubinskij*, David Alexandrovics (1920—) szovjet grafikus, 398.
- Duccio*, Agostino di (1418—15. sz. vége) firenzei szobrász és építész, 286, 390.
- Duccio di Buoninsegna* (kb. 1255—1319) sienai festő, 274, 287, 303, 476.
- Duchamp*, Marcel (1887—) francia festő, 144.
- Dufy*, Raoul (1877—1953) francia festő, 132, 151.
- Dunikowski*, Xaver (1876—) lengyel szobrász és festő, 251, 288, 533.
- Duplessi—Bertaux*, Jean francia rézmetsző, 52.
- Dupré*, Jules (1811—89) francia festő, 48, 514.
- Duquesnoy*, Jérôme (kb. 1570—1641) németalföldi szobrász, 497.
- Durand*, Asher Brown (1796—1886) amerikai rézmetsző és festő, 178.
- Dutert*, Ferdinand (1845—1906) francia építész, 520.
- Duvet*, Jean (1485—1561) francia rézmetsző és ötvös, 21.

- Dürer*, Albrecht (1471—1528) német festő, grafikus és művészeti író 20, 21, 23, 25, 31, 96, 150, 152, 240, 301, 303, 345, 437, 486, 489, 491, **41**, **42**
- Dyck*, Anthonis van (1599—1641) flamand festő, 21, 23, 66, 72, 96, 124, 139, 214, 240, 284, 285, 301, 302, 303, 340, 345, 349, 389, 438, 499, **50**.
- Dzsaparidze*, Ucsa Malakijevics (1906 —) grúz festő, 161.
- Dzsumi* (16. sz.) perzsa festő, 189.
- Eckersberg*, Christopher Wilhelm (1783—1853) dán festő, 98, 312, 411.
- Egry József* (1883—1951) magyar festő, 126, 196, 242, 307, 529, **81**.
- Eiffel*, Alexandre Gustave (1832—1923) francia építész, 520.
- Ekman*, Robert Wilhelm (1808—73) finn festő, 138.
- Elsheimer*, Adam (1578—1610) német festő, 152, 287, 301, 497.
- Elzevi(e)r* németalföldi könyvkiadó család, vállalatuk 1580—1792 között működött, 115, 495.
- Engel*, Johann Carl Ludwig (1778—1840) német származású finn építész, 138.
- Ensor*, James (1860—1949) belga festő és rézkarcoló, 56, 521.
- Epstein*, Sir Jacob (1880—1959) amerikai származású angol szobrász, 529.
- Erni*, Hans (1909—) svájci festő és grafikus, 380.
- Ernst*, Max (1891—) német festő, 307, 401.
- E. S. mester* [Meister E. S.] (15. sz.) német rézmetsző, 21, 281.
- Etty*, William (1787—1849) angol festő, 406.
- Eukleidész* [Euclides] (i. e. 4. sz.) görög szobrász, 456.
- Eyck*, Hubert van (kb. 1366—1426) németalföldi festő, 12, 139, 302, 305, 315, 483.
- Eyck*, Jan van (kb. 1386—1441) németalföldi festő, 12, 96, 139, 148, 150, 160, 240, 305, 315, 481.
- Fabriano*, Gentile da (1370 előtt—1427) itáliai festő, 66, 168, 430.
- Fabritius*, Carel (kb. 1624—54) holland festő, 17.
- Fadrusz János* (1853—1903) magyar szobrász, 262, 523, **74**.
- Fahlkrantz* [Fahleranz], Carl Johann (1774—1861) svéd festő, 381.
- Falconet*, Étienne Maurice (1716—91) francia szobrász, Oroszo.-ban is működött, 257, 320, 508, 509, **61**.
- Fassola* [Fassola, Fazola], Henrik (kb. 1730—79) magyar iparművész, 509.
- Favretto*, Giacomo (1849—87) olasz festő, 520.
- Fedders*, Julius (19. sz. második fele) lett festő, 253.
- Fedotov*, Pavel Andrejevics (1815—52) orosz festő, 321, 367, 416, 517.
- Feininger*, Lyonel (1871—1956) német származású amerikai festő, 26, 53, 162, 527, 531.
- Fellner* Ferdinánd (1847—1900 után) osztrák építész, 393.
- Fellner* Jakab (?1722—80) magyar építész, 261, 509.
- Fényes* Adolf (1867—1945) magyar festő, 262, 523.
- Feofan Grek* (1378—1405 körül) Oroszországban működő ikonfestő, bizánci fal- és táblakép festő, Novgorodban működött, 479.
- Ferenczy Béni* (1890—) magyar szobrász, 262, 396, 531, 533, **85**.
- Ferenczy István* (1792—1856) magyar szobrász, 261, 307, 515, **66**.
- Ferenczy Károly* (1862—1917) magyar festő, 11, 196, 200, 262, 298, 523, **74**.
- Ferenczy Noémi* (1890—1957) magyar festő és gobelinművész, 208, 527.
- Ferrari*, Luigi (1810—94) olasz szobrász, 389, 520.
- Feszl* Frigyes (1821—84) magyar romantikus építész, 262, 365, 519, **70**.
- Feszty Árpád* (1856—1914) magyar festő **235**.
- Feuerbach*, Anselm (1829—80) német festő, 306, 519.
- Filarete*, Antonio di Pietro Averlino (1400—1469) itáliai szobrász és építész 181.
- Fioravanti*, Aristotele (1415—86 után) bolognai építész, Oroszo.-ban is működött, 487.
- Fioroni*, Luigi (1795—1864) itáliai festő, 411.
- Firle*, Otto (1889—) német építész, 530.
- Fischer von Erlach*, Johann Bernhard (1656—1723) osztrák építész, 43, 49, 371, 505.

- Flémalle-i mester* (15. sz.) németalföldi festő, 434.
- Fomin*, Ivan Alekszandroviics (1872—1936) orosz építész, 321, 398.
- Fontebasso*, Francesco (1709—1769) itáliai festő 189.
- Foppa*, Vincenzo (1427/30—1516) itáliai festő, 66, 285, 286.
- Foujita* [Fujita], Tsugouharu (kb. 1886—) japán festő, 529.
- Fouquet*, Jean (kb. 1420—kb. 81) francia festő és miniátor, 96, 143, 482, 484.
- Fra Angelico*, → *Angelico*, *Fra*
- Fragonard*, Honoré (1732—1806) francia festő, 143, 257, 438, 508, 61.
- Fraikin*, Charles Auguste (1817—93) belga szobrász, 55.
- Francesca*, Piero della [Piero dei Franceschi] (1416 körül—1492) itáliai festő, 12, 66, 149, 192, 287, 302, 368, 420, 484, 37.
- Francia*, Francesco [tkp. Marco di Giacomo Raibolini] (kb. 1450—1517) bolognai festő és ötvös, 24.
- Francke mester* [Meister Francke] (14—15. sz.) északnémet festő, 240.
- Friedrich*, Caspar David (1774—1840) német festő, 306, 365, 403, 513.
- Frueauf*, Rueland, idősebb (1445 körül—1507) osztrák festő, 326.
- Furtenbach*, Josef ifj. (1632—1655) német építész, festő, rézmetsző, 393.
- Fülöp Zoltán* (1907—) magyar díszlettervező, 104.
- Gabasvili*, Georgij Ivanoviics (1862—1936) grúz festő, 161, 162.
- Gabriel*, Jacques Ange (1698—1782) francia építész, 143, 508.
- Gádoros Lajos* (1910—) magyar építész, 545.
- Gainsborough*, Thomas (1727—88) angol festő és grafikus, 38, 258, 299, 302, 303, 406, 438, 509, 61.
- Galilei*, Alessandro (1691—1737) firenzei építész, 506.
- Gallé*, Émile (1849—1904) francia iparművész, 149.
- Gallén-Kallela*, Akseli (1865—1931) finn festő, 138.
- Galli Bibiena*, Giuseppe [Bib(b)iena Galli da ...] (1696—1756) itáliai építész, színpadtechnikus, díszlettervező, 104, 393, 504, 507.
- Gaponyenko*, Tarasz Gurjevics (1906—) szovjet festő, 398.
- Gargallo*, Pablo (1881—1934) spanyol szobrász, 376.
- Garnier*, Charles (1825—98) francia építész, 518.
- Gauguin*, Paul (1848—1903) francia festő, grafikus, 86, 124, 132, 143, 258, 277, 301, 302, 311, 345, 349, 390, 406, 522, 524, 74.
- Gavarini*, Paul [Sulpice Guillaume Chevalier] (1804—66) francia grafikus, karikaturlista, 516.
- Geefs*, Willem (1805—83) belga szobrász, 55.
- Gelfreih*, Vlagyimir Georgijevics (1885—) szovjet építész, 398, 531.
- Genz*, Heinrich (1776—1811) német építész, 511.
- Georgescu*, Ioan (1856—98) román festő, szobrász, 363.
- Geraszimov*, Alekszandr Mihajlovics (1881—) szovjet-orosz festő, 367, 398.
- Geraszimov*, Szergej Vasziljevics (1885—) szovjet-orosz festő és grafikus, 397.
- Gerhard*, Hubert (1540/50—1615) holland származású német szobrász, 495.
- Géricault*, Theodore (1791—1824) francia festő és grafikus, 143, 365, 438, 513, 514, 64.
- Gerl*, Mathias (?—1765) osztrák építész, 509.
- Ghiberti*, Lorenzo (1378—1455) itáliai szobrász, 11, 192, 480, 482.
- Ghirlandaio*, Domenico [Bigordi] (1449—94) firenzei festő, 13, 24, 257, 302, 303, 374, 389, 431, 486.
- Giambono*, Michele di Taddeo [Bono] (?—1391 előtt) velencei festő és mozaikkészítő, 72, 389.
- Giampetrino*, Giovanni [Pedrini] (16. sz.) itáliai festő, 217.
- Gibbon*, Grinling (1648—1721) angol szobrász, 505.
- Gibson*, John (1790—1886) angol szobrász, 299.
- Giersing*, Harald (1881—) dán festő és litográfus, 98.
- Gigliardi* → *Zsiljardi*
- Gillray*, James (1757—1815) angol grafikus, 299.
- Giordano*, Luca (1632—1705) olasz festő, 339, 502.
- Giorgione* [Giorgio Barbarelli da Castelfranco] (kb. 1478—1510) velencei

- festő, 135, 149, 150, 192, 240, 257, 302, 340, 345, 389, 440, **41**.
- Giotto* di Bondone (?1266—1337) itáliai festő, 24, 29, 191, 303, 420, 430, 474, 476, **30**.
- Girardon*, François (1628—1715) francia szobrász, 97.
- Gislebertus* (12. sz.) francia kőfaragó, 470.
- Gleizes*, Albert (1881—1953) francia festő és művészeti író, 162, 239.
- Glükón* [Glycon] (i. e. 1. sz.) görög szobrász, 456.
- Gočár*, Josef (1880—1945) csehszlovák építész, 91, 529.
- Goes*, Hugo van der (kb. 1440—82) németalföldi festő, 96, 160, 285, 305, 420, 438, 487.
- Gogh*, Vincent van (1853—90) belga származású francia festő, 132, 143, 127, 151, 176, 240, 258, 276, 287, 302, 308, 312, 345, 406, 520, **72**.
- Goldmann* György (1908—44) magyar szobrász, 396, 531.
- Golovanov*, Leonyid Fjodorovics (1904 —) szovjet plakátművész, 397.
- Goltzius*, Hubert (1558—1617) németalföldi festő és rézmetsző, 171, 177, 495.
- Gonçálves*, Neto Esteveao (?—1627) portugál miniatúrafestő, 345.
- Gonzáles*, Julio (1876—1942) spanyol szobrász, 287, 376.
- Gossaert*, Jan [Mabuse] (kb. 1478—kb. 1534) németalföldi festő, 29, 240, 285, 301.
- Goujon*, Jean (kb. 1510—kb. 1568) francia szobrász, 143, 491, 492.
- Goya*, Francisco José de Goya y Lucientes (1746—1828) spanyol festő és grafikus, 24, 96, 163, 184, 207, 240, 258, 274, 301, 302, 303, 340, 345, 376, 389, 511, 513, **64**.
- Goyen*, Jan van (1596—1656) németalföldi festő, 20, 66, 302, 403, 501.
- Gozzoli*, Benozzo [B. di Lese di Sandro] (1420—98) firenzei festő, 170, 303, 430.
- Grabar*, Igor Emanuilovics (1871—1960) szovjet festő és művészeti író, 398.
- Graff*, Anton (1736—1813) német festő, 509.
- Granacci*, Francesco, d'Andrea di Marco (1477—1543) firenzei festő, 196, 389.
- Graves*, Maitland (1910—) amerikai festő, 26.
- Greco*, El [Domenico Theotocopuli] (1541—1614) görög származású spanyol festő, 24, 123, 127, 148, 151, 264, 274, 284, 287, 302, 303, 345, 349, 376, 389, 495, 497, **47**.
- Greenough*, Horatio (1805—52) amerikai szobrász, 25.
- Grekov*, Mitrofan Boriszovics (1882—1943) szovjet festő, 396, 398, 529.
- Greuze*, Jean Baptiste (1725—1805) francia festő, 24, 124, 143, 257, 438, 510.
- Gricaj*, Alekszej Mihajlovics (1914—) szovjet festő, 398.
- Grigorescu*, Nicolae (1838—1907) román festő, 363, 521.
- Grigorjan* Mark Vlagyimirovics (1900 —) szovjet-örmény építész, 325.
- Grigorjev*, Szergej Alekszejevics (1910 —) szovjet-ukrán festő, 421.
- Gris*, Juan (1887—1927) spanyol festő, Franciaö.-ban is működött, 162, 239, 376, 527.
- Gropius*, Walter (1883—) német építész, az USA-ban is működött, 26, 53, 277, 307, 527, 528, 533, **81**.
- Grosz*, George (1893—1959) német festő és grafikus, 207, 527.
- Grottger*, Artur (1837—67) lengyel festő és grafikus, 251.
- Grundig*, Hans (1901—1958) német grafikus, 534.
- Grundig*, Lea (1906—) német festő és grafikus, 307, 534.
- Grünewald*, Matthias [Nithardt, Neithardt, Gothardt] (kb. 1470/83—kb. 1528) német festő, 127, 240, 306, 329, 489, **41**.
- Guardi*, Francesco de (1712—93) itáliai festő, 17, 24, 66, 73, 96, 149, 151, 302, 349, 438, 608, 510.
- Guarini*, Guarino (1624—83) itáliai építész, 502.
- Guercino* [Giovanni Francesco Barbieri] (1591—1666) itáliai festő, 285, 340, 496.
- Guérin*, Pierre Narcisse (1774—1833) francia festő, 224.
- Gulácsy* Lajos (1882—1932) magyar festő, 196, 307, 525.
- Gun*, Karl Fjodorovics (1830—77) lett festő, 253.
- Guttuso*, Renato (1912—) olasz festő és művészeti író, 193, 396, 406, 530, 532, 534, **86**.

- Günther*, Ignaz (1725—75) német szobrász, 57.
- Gyárfás* Jenő (1867—1925) magyar festő, 405, 521.
- Gyejnyeka*, [Dejneka] Alekszandr Alekszandrovics, (1899—) szovjet festő, grafikus, szobrász, 397, 529, 531, **33**.
- Gyemut-Malinovszkij*, Vaszilij Ivanovics (1779—1846) orosz szobrász, 321.
- Gyenyi*, Viktor Nyikolajevics [Gyenyiszov] (1893—1946) szovjet-orosz grafikus, 320.
- Györgyi* Dénes (1821—63) magyar építész, 100.
- Hageszandrosz* → *Agészandrosz*
- Hahné*, Ruthild (1910—) német szobrász, 307.
- Halonen*, Pekka (1865—1933) finn festő, 138.
- Hals*, Franz (1580/81—1666) holland festő, 124, 150, 176, 184, 214, 284, 285, 287, 301, 303, 390, 438, 497, 499, **48**.
- Hanak*, Anton (1875—1934) osztrák szobrász, 43.
- Hansen*, Christian Frederik (1756—1845) dán építész, 513.
- Hardouin-Mansart*, [Mansard] Jules (1646—1708) francia építész, 143, 144, 498, 502.
- Harrison*, Wallace Kirkman (1895—) amerikai építész, 26, 533.
- Harstorff*, Kaspar Fredrik (1735—99) dán építész, 98.
- Hartung*, Karl (1908—) német szobrász, 307.
- Harunobu*, Suzuki (1725—70) japán festő, 509.
- Hasenauer*, Karl von (1833—94) osztrák építész, 240.
- Hasselberg*, Per (1850—94) svéd szobrász, 381.
- Haussmann*, Georges Eugène (1809—91) francia várostervező, 516.
- Hauszmann* Alajos (1847—1926) magyar építész, 307, 523.
- Haydon*, Benjamin Robert (1876—1946) angol történeti festő, 406.
- Heath*, Charles (1785—1848) angol technikus, az acélmetszés feltalálója, 515.
- Heckel*, Erich (1883—) német festő, 68, 307, 525.
- Heda*, Willem Claen (1594—1680/82) holland festő, 92.
- Hefele* Menyhért (1716—99) osztrák származású magyar építész, 261, 511.
- Hegedušič*, Krsto (1901—) jugoszláv festő, 201, 529.
- Henselmann*, Hermann (1905—) német építész, 307.
- Herholdt*, Johann Daniel (1818—1902) dán építész, 98.
- Herrera*, Juan de (1530—97) spanyol építész, 124, 345, 376, 493.
- Hild* József (1789—1867) magyar építész, 262, 511, 515.
- Hildebrandt*, Adolf (1847—1921) német szobrász és művészeti író, 306, 522.
- Hildebrandt*, Johann Lucas (1668—1745) osztrák építész, 43, 326, 505.
- Hincz* Gyula (1904—), magyar festő és díszlettervező, 104.
- Hiroshige*, Utagawa (1797—1858) japán festő, 197, 515.
- Hirn* J. (1900—53) észt szobrász, 125.
- Hložník*, Vincent (1919—) csehszlovák grafikus, 91.
- Hmelko*, Mihail Ivanovics (1919—) ukrán festő és grafikus, 421.
- Hobbema*, Meindert (1638—1709) holland festő, 96, 176, 302, 438, 501, 503, **55**.
- Hodler*, Ferdinand (1853—1918) svájci festő, 127, 287, 306, 386, 525.
- Hogarth*, Paul (1917—) angol festő és grafikus, 299.
- Hogarth*, William (1697—1764) angol festő, képzőművész és művészeti író, 207, 299, 302, 406, 507, 509.
- Hokusai*, Katsushika (1760—1879) japán festő, 197, 515, **66**.
- Holbein*, Hans, idősebb (1460/70—1524) német festő 28, 152, 240, 302, 306, 489.
- Holbein*, Hans, ifjabb (1497—1543) német festő, Angliában is működött; 96, 150, 166, 175, 240, 299, 306, 380, 489, 491, **42**.
- Holl*, Elias (1573—1646) német építész, 306.
- Hollósy* Simon (1857—1918) magyar festő, 262, 298, 521, 523.
- Holmberg*, Werner (1830—60) finn festő, 138.
- Hondecoeter*, Melchior d' (1636—95) holland festő, 503.
- Hooch*, Pieter de (1629—kb. 84) holland festő, 17, 187, 302, 340, 438, 501.
- Hood*, Raymond Mathewson (1881—1934) amerikai építész, 26.

- Houdon*, Jean Antoine (1741—1828) francia szobrász, 143, 194, 257, 438, 510, **62**.
- Howells*, John Mead (1868—) amerikai építész, 26.
- Hszia Osang* (1388—1470) kínai festő, 485.
- Huber*, Wolf (kb. 1490—1553) német festő, 107, 152.
- Hunt*, William Holman (1827—1910) angol festő, 299, 346, 517.
- Huszár* Adolf (1843—85) magyar szobrász, 262.
- Ingres*, Jean Auguste (1780—1867) francia festő, 124, 143, 198, 224, 302 438, 517, **64**.
- Innes*, George (1825—94) amerikai tájképfestő, 25.
- Irimescu*, Ioan (1903—) román szobrász, 363.
- Isebran(d)t*, Adriaen (?—1551) flamand festő, 24.
- Israels*, Isaac (1865—1934) holland festő, 176.
- Israels*, Jozef (1824—1911) holland festő, 151.
- Ivanov*, Alekszandr Alekszandrovics (1806—58) orosz festő, 196, 321, 397, 416.
- Iványi Grünwald* Béla (1867—1940) magyar festő, 298, 529.
- Izsó* Miklós (1831—75) magyar szobrász, 262, 519, **70**.
- Jablonszkaja*, Tatjana Nyilovna (1917—) szovjet festőnő, 416, 421, 533.
- Jacobsen*, Carl Ludwig (1835—1923) norvég szobrász, 311.
- Jadot*, Jean Nicolas (1710—61) francia építész, Ausztriában és Mo.-on is működött, 507.
- Jakovlev*, Borisz Nyikolajevics (1890—) szovjet festő, 416.
- Jalea*, Ion (1887—) román szobrász, 363.
- Jamnitzer*, Wenzel J. (1508—85) német reneszánsz ötvös, 592.
- Janák*, Pavel (1882—) csehszlovák építész, iparművész és építészeti szakíró, 91.
- Jankó* János (1833—96) magyar festő és rajzoló 207.
- Jánosréti mester* (15. sz.) magyar festő, 485.
- Jarosenko*, Nyikolaj Alekszandrovics (1846—98) orosz festő, 367.
- Jeanneret*, E. → *Le Corbusier*
- Jefanov*, Vaszilij Prokofjevics (1900—) szovjet festő, grafikus, 398, 416.
- Jefimov*, Borisz Jefimovics (1900—) szovjet festő és grafikus 398.
- Jenney*, William (1832—1907) amerikai építész, 26, 521.
- Jermenyov*, Ivan Alekszejevics (1746— kb. 92) orosz építész, 320.
- Jeropkin*, Pjotr Mihajlovics (kb. 1680—1740) orosz festő, 320.
- Job*, Ignat (1895—1936) horvát festő, 201.
- Joganson*, Borisz Vlagyimirovics (1893—) szovjet festő, 367, 396, 397, 398, 416, 491. 531, 535, **83**.
- Jones*, Inigo (1573—1652) angol építész, 299, 497, **48**.
- Jongkind*, Johann Barthold (1819—91) holland festő, 176.
- Jordaens*, Jacob (1593—1678) flamand festő, 20, 24, 139, 285, 345, 349, 384, 389, 438, 497, 499, **48**.
- Juel*, Jens (1745—1802) dán festő, 98, 312.
- Juon*, Konsztantyin Fjodorovics (1875—1957) szovjet festő, 398, 525, **76**.
- Juvarra*, Filippo (1676—1736) itáliai építész, 376, 504.
- Kaendler*, J. J. → *Kändler*
- Kafka*, Bohumil (1878—1942) cseh szobrász, 91.
- Kakabadze*, Szilovan (1895—) szovjet-grúz szobrász, 161.
- Kalf*, Williem (1622—93) holland festő, 92.
- Kallimakhosz*, (i. e. 5. sz.) görög szobrász, 17.
- Kalryn*, Edvard (1904—) lett festő, 253.
- Kam(m)setzer*, Jan Baptist (1753—95) lengyel építész, 251.
- Kampen*, [Campen] Jacob von (1595—1657) holland építész, 176.
- Kampmann*, Hack (1856—1920) dán építész, 311.
- Kandinszkij*, [Kandinsky] Vaszilij Vasziljevics (1866—1944) orosz származású festő és grafikus; Németo.-ban és az USA-ban működött, 11, 53, 60, 162, 306, 527, **78**.

- Kano*, Motonobu (1476—1559) japán festő, 489.
- Kao Liang-csuan* (1275—1335) kínai festő, 477.
- Kaszatkin*, Nyikolaj Alekszandrovics (1859—1930) szovjet-orosz festő, 398.
- Kaszijan*, Vaszilij Iljics (1896—) szovjet-ukrán grafikus, 421.
- Kauffmann*, Angelica (1741—1807) svájci festőnő, 306.
- Kaufmann* Oszkár (1873—1956) magyar építész, 393.
- Kaulbach*, Wilhelm (1805—74) német festő, 517.
- Kazakov*, Matvej Fjodorovics (1738—1812) orosz építész, 320, 511.
- Kazar*, V. (1913—) román grafikus, 363.
- Kändler*, [Kaendler] Johann Joachim (1706—75) német iparművész, porcelántervező, 151, 271, 507.
- Keishoki* [Shokei] (1460—1520) japán festő, 487.
- Kéméndy* Jenő (1860—1925) magyar díszletfestő, 104.
- Kensett*, John Frederick (1814—72) amerikai festő, 25, 178.
- Kent*, William (1684—1748) angol építész, 507.
- Képhiszodótosz* (i. e. 370 k.) görög szobrász, 112.
- Kerényi* Jenő (1908—) magyar szobrász, 396, 533.
- Kernstok* Károly (1873—1940) magyar festő és grafikus, 242, 262, 312, 527.
- Kharész* [Chares] (i. e. 3. sz.) görög szobrász, 456.
- Khuen* János (?—1585) magyar ötvös, 495
- Kibálnyikov*, Alekszandr Pavlovics (1912—) szovjet szobrász, 398.
- Kibrik*, Jevgenzij Adolfovics (1906—) szovjet festő, 398.
- Kiprenszkij*, Oreszt Adamovics (1782—1836) orosz festő, 321, 416, 515.
- Kirchner*, Ernst Ludwig (1880—1938) német festő és porcelántervező, 151, 525.
- Kisfaludi Strobl* Zsigmond (1884—) magyar szobrász, 262, 533.
- Kjazimzade*, Kjazim Mamed Ali-ogli (1913—) szovjet-azerbajdzsáni festő, 44.
- Klee*, Paul (1879—1940) svájci festő és grafikus, Németo-ban is működött, 53, 162, 307, 401, 529, **81**.
- Klenze*, Leo von (1784—1864) német építész, 23, 120, 306, 514.
- Klímt*, Gustav (1862—1918) osztrák festő, grafikus-iparművész, 43, 306, 326, 386.
- Klinger*, Max (1857—1920) német szobrász, festő és grafikus, 306, 386, 523.
- Kmetty* János (1889—) magyar festő, 196.
- Kneller*, Gottfried [Godfrey Kniller] (1646—1723) német származású angol festő, 406.
- Kober* [Cober], Martin (16. sz. 2. fele) lengyel festő Báthory István udvarában, 495.
- Kobuladze*, Szergej Szolomonovics (1909—) szovjet-grúz festő, grafikus és díszlettervező, 161.
- Koch*, Joseph Anton (1768—1839) osztrák festő, 411.
- Kodzsojan*, Akop Karapetovics (1883—1959) örmény grafikus és festő, 325.
- Koetsu*, Honani (1558—1637) japán festő, 497.
- Kokorin*, Anatolij Vladimirovics, (1908—) szovjet festő, 397, 398.
- Kokorinov*, Alekszandr Filippovics (1726—72) orosz építész, 320.
- Kokoschka*, Oskar (1886—) osztrák festő és grafikus, 43, 127, 162, 326, 403, 533.
- Kolbe*, Georg (1877—1947) német szobrász, 240, 533.
- Kollwitz*, Käthe (1867—1945) német festő, grafikus és szobrász, 127, 306, 523, 525, 530.
- Kolozsvári György* (14. sz. második fele) magyar szobrász, 164, 261, **32**.
- Kolozsvári Márton* (14. sz. második fele) magyar szobrász 164, 261, 479, **32**.
- Kolozsvári Tamás* (15. sz. első fele) magyar festő, 110, 217, 261, 479, 483.
- Koncsalovszkij*, Pjotr Petrovics (1876—1956) szovjet festő, 398.
- Konsztañdi*, K. K. (1852—1921) ukrán festő, 421.
- Konyenkov*, Szergej Tyimofejevics (1874—) szovjet szobrász, 321, 398.
- Kooning*, William de (1904—) holland—amerikai festő, 535.
- Korin*, Pavel Dmitrivjevics (1892—) szovjet festő, 416.
- Kornis* Dezső (1908—) magyar festő és grafikus, 126.

- Korobov*, Ivan Kuzmics (1700/04—47) orosz építész, 320.
- Kossak*, Juljusz (1824—99) lengyel festő 251.
- Kostka*, Jozef (1912—) csehszlovák szobrász, 91.
- Kosztá* József (1864—1949) magyar festő, 262.
- Kotov*, Pjotr Ivanovics (1889—1953) szovjet-orosz festő, 367, 397.
- Kotsis*, Alexander (1836—77) lengyel festő, 251.
- Kovács* Mihály (1819—92) magyar festő, 517.
- Kovaljov*, Alekszandr Alekszandrovics (1916—) szovjet-ukrán szobrász, 421.
- Kozlovskij* Mihail Ivanovics (1753—1802) orosz szobrász, 367, 416.
- Köpeczi* Bócz István (1919—) magyar grafikus, díszlettervező, 104.
- Körösfői-Kriesch* Aladár (1863—1920) magyar festő és iparművész, 525.
- Kracker* János Lukács (Johann Lukas) (1717—79) német festő, Mo.-on működött, 511.
- Krafft*, Adam (1455/60—kb. 1509) német szobrász, 96, 152, 306, 486.
- Krafft*, Johann Peter (1780—1856) német festő, Mo.-on működött, 515.
- Kramszkoj*, Ivan Nyikolajevics (1837—87) orosz festő, 321, 416, 427, 521.
- Kreszilas* (i. e. 5. sz.) görög szobrász, 27.
- Kriehuber*, Joseph (1801—76) osztrák festő, 58.
- Krilov*, Porfirij Nikitis (1902—) szovjet-orosz grafikus és festő, 207, 398, 416, 533.
- Krohg*, Christian (1852—1925) norvég festő, 311.
- Krøyer* [Krøyer], Peter Severin (1851—1909) dán festő, 98.
- Krug*, Ludwig (1488/90—1532) német ötvös, fametsző és festő, 97.
- Kubicki*, Jakob (1759—1833) lengyel építész, 251.
- Kubin*, Alfred (1877—1959) osztrák grafikus, 43.
- Kukrinjikszi*-együttes: Mihail Vasziljevics Kuprijanov (1903—), Porfirij Nikities Krilov (1902—), Nyikolaj Alekszandrovics Szokolov (1903—) szovjet festők, 207, 397, 398, 405, 533.
- Kulisiewicz*, Tadeusz (1899—) lengyel grafikus, 251.
- Kuny* [Cuny] Domokos (1754—1821) magyar keramikus, 68.
- Kupecký*, Jan (1667—1740) cseh festő, 91, 507, 59.
- Kuprijanov*, Mihail Vasziljevics (1903—) szovjet festő és grafikus, 207, 398, 416, 533.
- Kurdiani*, Arosil Grigorjevics (1903—) grúz építész, 161.
- Labenwolf*, Pankrez (1492—1563) német bronzöntő, 491.
- Laer*, Pieter van [Bamboccio] (1582/90—1642) németalföldi festő, 47.
- Lairesse*, Gerard de (1641—1711) németalföldi festő, 18.
- Lajkmaa*, Ants (1866—1942) észt festő, 125.
- Lajta* Béla (1875—1920) magyar építész, 262.
- Laktyionov*, Alekszandr Ivanovics (1910—) szovjet-orosz festő, 398.
- Lamberti*, Niccolò di Piero, (?—1451) itáliai építész, 286.
- Lancret*, Nicolas (1690—1745) francia festő, 302, 438, 506.
- Langhans*, Karl Gotthard (1732—1808) német építész, 306, 510.
- Laptyev*, Alekszej Mihajlovics (1905—) szovjet-orosz grafikus, 398.
- Largillière*, Nicolas (1656—1746) francia portréfestő, 24.
- Larionov*, Mihail Fjodorovics (1881—) szovjet-orosz festő, 353.
- Lauber*, László (1902—53) magyar építész, 535.
- Lawrence*, Thomas (1769—1830) angol festő, 430, 438, 513.
- Lebegyeva*, Szara Dmitrijevna (1892—) szovjet festő, 398.
- Leblond*, Jean Baptiste Alexandre (1679—1719) francia építész, Oroszo.-ban működött 320.
- Le Brocqy*, Louis (1916—) ír festő, 190.
- Lebrun* [Le Brun], Charles (1619—90) francia festő és gobelintervező, 98, 302, 500, 502.
- Lechner* Ödön (1845—1914) magyar építész, 523.
- Le Corbusier* [Charles Eduard Jeanneret] (1887—) svájci származású francia építész, városépítő, festő, művészetelméleti író, 125, 144, 277, 349, 528, 530, 533, 83.

- Léger*, Fernand (1881—1955) francia festő, 144, 162, 239, 526, 530, 533.
- Lehmann Mór* (1818—77) német származású díszletfestő Mo.-on, 104.
- Lehmbruck*, Wilhelm (1881—1919) német szobrász, 240, 306, 527.
- Leibl*, Wilhelm (1844—1900) német festő, 287, 306, 389, 520.
- Leinberger*, Hans (16. sz.) német fafaragó, rézmetsző, 96, 152.
- Lemercier*, Jacques (1585—1654) francia építész, 496.
- Lenbach*, Franz (1836—1904) német festő, 519.
- Le Nôtre*, André (1613—1700) francia kertművész, 500.
- Lenz*, Peter [Desiderius] (1832—1928) német szobrász, festő és építész, 57.
- Leokharész* [Leochares] (i. e. 4. sz.) görög szobrász, 32.
- Leonardo da Vinci* (1452—1519) itáliai festő, szobrász, építész és művészet-történeti író, 16, 24, 25, 29, 66, 75, 123, 135, 192, 257, 287, 302, 430, 486, 488, 41.
- Lescot*, Pierre (kb. 1510—78) francia reneszánsz építész, 491.
- Lessing*, Gotthold Ephraim (1729—81) német író és művészeti író, 509.
- Le Sueur* [Lesueur], Eustache (1617—55) francia festő, 500.
- Le Vau* [Levau, Leveau], Louis (?1612—70) francia építész, 143, 502.
- Levi*, Rino (1901—) brazil építész, 535.
- Levickij*, Dimitrij Grigorjevics (1735—1822) orosz festő, 320, 367, 416, 420, 509, 511.
- Levitán*, Iszaak Iljics (1860/61—1900) orosz festő, 321, 426, 521.
- Leyden*, Lucas van (1494—1533) németalföldi festő és rézmetsző, 12, 24, 202, 368, 491.
- Liang Kai* (1140—1210) kínai festő, 473.
- Liebermann*, Max (1847—1935) német festő, 184, 306.
- Ligetű Miklós* (1871—1944) magyar szobrász, 217, 525.
- Lí Lung-mien* (1040 k.—1106) kínai festő, 223.
- Limburg* [Limbourg] fivérek (15. sz. eleje) burgundiai miniatúra-festők, 480.
- Limosin*, Léonard (kb. 1505—75/77) francia ötvös és zománcműves, 254.
- Lingner*, Max (1888—1959) német festő és grafikus, 307.
- Lionardo* → *Leonardo*
- Liotard*, Jean Étienne (1702—89) svájci festő, 151.
- Lippi*, Filippino (kb. 1457—1504) itáliai festő, 72, 303, 389.
- Lippi*, Fra Filippo (1406—69) itáliai festő, 24, 184, 192, 217, 302, 303, 340, 430, 438, 484.
- Lippold(t)*, Franz (1688—1768) német festő, 287.
- Lissitzky*, Lasar (1890—) orosz származású francia festő, 528, 31.
- Lí Sze-hszün* (651—716) kínai festő, 223.
- Liszenko*, Mihail Grigorjevics (1905—) szovjet-ukrán szobrász, 421.
- Lochner* Stephan (kb. 1410—1451) német festő, 23, 302, 306.
- Lojk*, Valerian (1904—) észt festő, 125.
- Lombardi* [Lombardo], Pietro (kb. 1435—1515) itáliai építész és szobrász, 486.
- Lombardo*, Tullio (kb. 1455—1532) itáliai építész és szobrász, 72.
- Longhena*, Baldassare (1598—1682) itáliai építész, 73, 488, 502.
- Longhi*, Pietro (1702—85), velencei festő, 73, 149, 302.
- Loo*, François van [Vanloo, Vanlò] (1708—32) flamand származású festő Franciaó.-ban, 97.
- Lorenzetti*, Ambrogio [Laurati] (?—1348) itáliai festő, 389, 476, 30.
- Lorrain*, Claude [Claude Gellée] (1600—82) francia festő, 24, 124, 143, 148, 151, 302, 345, 349, 389, 488, 500.
- Loszenko*, Anton Pavlovics (1737—73) ukrán származású orosz festő, 367, 420.
- Lotto*, Lorenzo (kb. 1480—1556) itáliai festő, 24, 64, 66, 149, 302.
- Lotz* Károly (1833—1904) magyar festő, 262, 307, 519, 521.
- Lőcsei Pál* (?—1542 előtt) magyar szobrász, 261.
- Luchian*, Ștefan (1868—1916) román festő, 363, 525.
- Luvini*, Bernardino (kb. 1480—1532) lombardiai festő, 25, 66, 287, 302, 389, 438.
- Luks*, George Benjamin (1867—1933) amerikai festő, 26.
- Lurçat*, André (1894—) francia építész, 530.

- Lurçat*, Jean (1892—) francia festő és gobelin művész, 208.
- Lüszipposz* [Lysippos] (i. e. 4. sz.) görög szobrász, 158, 454.
- Ljzka* Károly (1869—) magyar művészettörténész, 58, 402, 525.
- Mabuse* → *Gossaert*
- Machado* de Castro, Joaquim → *Castro*
- Madarasz* Viktor (1830—1917) magyar festő, 101, 261, 415, 517.
- Maderna* [Maderno], Carlo (1556—1629) itáliai építész, 496.
- Maderna* [Maderno], Stefano (1571—1636) itáliai szobrász, 494.
- Maes*, Nikolaes (1632—93) németalföldi festő, 501.
- Magnelli*, Alberto (1888—) olasz festő, 532.
- Maillol*, Aristide (1861—1944) francia szobrász, 124, 143, 287, 298, 301, 312, 390, 406, 524, 76.
- Major* Henrik (1895—1948) magyar grafikus, 207.
- Makart*, Hans (1840—84) osztrák festő, 43, 263, 519.
- Makovszkij*, Vlagyimir Jegorovics (1846—1920) orosz festő, 367, 416.
- Makowskí*, Tadeusz (1882—1932) lengyel festő, 251.
- Makszimenko*, A. B. (1916—) szovjet-ukrán festő, 421.
- Malczewski*, Jacek [Hyacinth] (1855—1929) lengyel festő, 251
- Malevics* [Maljevics], Kazimir (1878—1935) orosz festő, 11, 162, 229, 321, 527.
- Maljutin*, Szergej Vasziljevics (1859—1937) orosz festő, 416.
- Málnai* Béla (1878—1938) magyar építész és díszletfestő, 104.
- Mánes*, Josef (1820—71) cseh festő, 91.
- Manet*, Édouard (1832—83) francia festő, 143, 184, 240, 258, 274, 302, 312, 341, 390, 438, 518, 520, 72.
- Mantegna*, Andrea (1431—1506) itáliai festő, 24, 37, 66, 72, 149, 151, 192, 240, 257, 274, 302, 340, 345, 482, 484, 37.
- Manyizer*, Matvej Genrikovics (1891—) szovjet szobrász, 533, 85.
- Mányoki* Ádám (1673—1756) magyar festő, 261, 505, 56.
- Manzard* [Mansard], François (1598—1666) francia építész, 498.
- Manzù*, Giacomo (1908—) olasz szobrász, 406, 534.
- Marastoni* Jakab [Giacomo] (1804—60) olasz származású festő és litográfus, Mo.-on is működött, 262.
- Maratta* [Maratti], Carlo (1625—1713) olasz festő, 430.
- Marc*, Franz (1880—1916) német festő, 60, 127, 162, 239, 307, 525, 527, 78.
- Marcks*, Gerhard (1889—) német szobrász, 53, 307, 527.
- Marées*, Hans von (1837—87) német festő, 173, 519.
- Márfjy* Ödön (1878—1959) magyar festő, 126, 196, 242, 262, 312, 527, 529.
- Marini*, Marino (1901—) olasz szobrász, 532.
- Markó* Károly, idősebb (1791—1860) magyar festő, 217, 262, 307, 517.
- Márkus* László (1882—1948) magyar díszletfestő, 104.
- Marquet*, Albert (1875—1947) francia festő, 132.
- Martinelli*, Domenico (1650—1718) itáliai származású építész, Németo.-ban és Ausztriában működött; 43.
- Martini*, Simone (kb. 1283—1344) itáliai (sienai) festő, 420, 476.
- Martinovics*, Porfirij Gyenyiszovics (1856—1934) ukrán festő, 421.
- Martosz*, Ivan Petrovics (1754—1835) orosz szobrász, 321, 367, 420, 513.
- Masaccio* [Tommaso di Giovanni di Simone Guidi] (1401—28?) itáliai festő, 12, 192, 339, 482, 35.
- Masereel*, Frans (1889—) belga grafikus, 56, 127, 527, 533.
- Masolino da Panicale* [Tommaso di Cristoforo Fini] (1383—kb. 1447) itáliai festő, Mo.-on is működött; 481.
- Massari*, Giorgio (?—1753/60) itáliai építész, 73.
- Masson*, André (1896—) francia festő, 144.
- Massys* [Matsys, Metsys], Quentin (1466—1530) németalföldi festő, 24, 489.
- Matejko*, Jan (1838—93) lengyel festő, 251, 288, 521.
- Mathieu*, Georges (1921—) francia festő, 405.
- Matisse*, Henri (1869—1954) francia festő, 38, 124, 132, 144, 240, 287, 301, 312, 406, 524, 532, 534, 76.

- Matvejev*, Alekszandr Tyerentyevics (1878—) orosz szobrász, 393, 398.
- Matvejev*, Andrej Matvejevics [v. Merkurjevics], (1701—39) orosz festő, 320, 367.
- Maulbertsch* [Maulpertsch], Franz Anton (1724—96) osztrák festő, Mo.-on is működött, 43, 261, 326, 509, 61.
- Mauro* [Mauri], Alessandro (1711—48 után) itáliai színházépítő és dekoratőr, 393.
- Mauro*, Girolamo (1692—?) itáliai építész, 393.
- Mauve*, Anton (1838—88) holland festő, 151.
- May Gy.* (17. sz.) magyar ötvös, 503.
- Mayerhoffer* András (1690—1771) osztrák származású magyar építész, 507.
- Mc Kim*, Charles Follen (1847—1909) amerikai építész, 69.
- Mead*, William Rutherford (1853—1906) amerikai építész, 64.
- Mearne*, Samuel (?—1683) angol könyvkötő és könyvkiadó, 89.
- Medgyasszay* István (1877—1959) magyar építész, 393.
- Medgyessy* Ferenc (1881—1958) magyar szobrász, 29, 242, 263, 527, 531, 535, 78.
- Mednyánszky* László (1852—1919) magyar festő, 196, 523, 527.
- Medrea*, Corneliu (1889—) román szobrász, 363.
- Meister des Marienlebens*, német festő a 15. sz.-ban, 23.
- Meisterman*, Georg (1911—) német festő, 534.
- Melchior*, Johann Peter (1742—1825) német szobrász, művészeti író, 343.
- Melihov*, Grigorij Sztjepanovics (1908—) szovjet-ukrán festő, 421.
- Melozzo da Forlì* (1438—94) itáliai festő, 430.
- Memling*, Hans (kb. 1433—94) flamand festő, 139, 148, 160, 217, 240, 257, 285, 305, 389, 487.
- Mengs*, Anton Raphael (1728—79) német festő, 306, 509.
- Menzel*, Adolf (1815—1905) német festő, 287, 306, 517, 519.
- Menzel*, Karl August David (1774/75—1801) német rézmetsző, 415.
- Merabishvili*, Konsztantyin Mihajlovics (1906—) szovjet-grúz szobrász, 161.
- Merian*, Matthäus idősebb (1593—1650) német könyvillusztrátor, rézmetsző, 498.
- Merill*, John Ogden (1896—) amerikai építész, 26, 535.
- Merкуроv*, Szergej Dimitrijevics (1881—1952) szovjet-orosz szobrász, 397.
- Merlini*, Domenico (1730—97) itáliai származású lengyel építész, 251.
- Meskov*, Vaszilij Vasziljevics (1893—) szovjet-orosz festő, 398.
- Messerschmidt*, Franz Xaver (1736—83) német szobrász, 97, 326.
- Messina*, Antonello da (1430—79) itáliai festő, 151, 198, 240, 286, 302, 303, 315, 486.
- Meštrović*, Ivan (1883—) jugoszláv szobrász, 201, 301, 406, 529.
- Mészáros* László (1905—37) magyar szobrász, 396.
- Mészöly* Géza (1844—87) magyar festő, 101, 262, 519.
- Metsu*, Gabriel (1629—67) holland festő, 176, 438, 501.
- Meunier*, Constantin (1831—1905) belga szobrász, 55, 263, 390, 521, 74.
- Michalowski*, Piotr (1801—55) lengyel festő, 251.
- Michelangelo*, Buonarroti (1475—1564) itáliai szobrász, festő, építész, költő, 12, 72, 99, 123, 149, 192, 201, 286, 302, 375, 431, 486, 488, 490, 492, 41, 42.
- Michelozzo*, di Bartolommeo (1396—1472) firenzei itáliai építész, festő, költő, 286, 390, 482.
- Mies van der Rohe*, Ludwig (1886—) német építész, 1937-től az USA-ban működik, 26, 53, 277, 307, 529, 531, 535.
- Mihajlov*, Andrej Alekszejevics (1771/73—1849) orosz építész, 515.
- Mikenas*, Jubaszok Iokubovics (1901—) litván szobrász, 255.
- Mikesin*, Mihail Oszipovics (1835—96) orosz festő, 321.
- Millais*, John Everett (1829—96) angol festő, 299, 406, 517.
- Milles*, Carl (1875—1955) svéd szobrász, 381.
- Millet*, Jean François (1814—75) francia festő, 48, 143, 240, 263, 287, 312, 349, 517, 68.
- Mincu*, Ioan (1852—1912) román építész, 363.

- Minne*, Georges (1866—1941) belga szobrász, 525.
- Miró*, Joan (1893—) spanyol festő, 162, 376, 401, 534, **86**.
- Miskolci Asztalos* István (18. sz.) magyar festő és iparművész, 507.
- Mjaszovjedov*, Grigorij Grigorjevics (1835—1911) orosz festő, 321, 426.
- Modigliani*, Amadeo (1884—1920) olasz festő, Franciaó.-ban is működött, 109, 162, 287, 526, **78**.
- Moholy-Nagy* László (1895—1946) magyar származású festő; Németo.-ban és az USA.-ban működött, 53, 162, 229.
- Molnár* Farkas (1897—1945) magyar építész, 53.
- Monaco*, Lorenzo [Piero di Giovanni] (1370/71—1425) itáliai festő, 149, 301, 420.
- Mondrian*, Piet (1872—1944) holland festő, 11, 151, 162, 176, 308, 527, 531.
- Monet*, Claude (1840—1926) francia festő, 124, 143, 148, 184, 258, 287, 302, 312, 349, 518, 520, **70**.
- Montañez*, Juan Martínez (1580—1649) spanyol festő, 376.
- Montferrand*, August Ricard (1786—1858) francia építész, Oroszo.-ban is működött, 513.
- Moor*, Dimitrij Sztahievics [Orlov] (1883—1946) szovjet festő és grafikus 398.
- Moore*, Henry (1898—) angol szobrász, 299, 533, 534, 535, **85**.
- Morales*, Luis de (?1509—86) spanyol festő, 345.
- Morandi*, Giorgio (1890—) olasz festő, 406.
- Mordvinov*, [Alekszandr Nyikolájevics (1800—58) orosz festő, 398.
- Morelli*, Giovanni (1816—91) olasz művészettörténész, 281.
- Moretto* [Alessandro Bonvicino] (1498—1554) itáliai festő, 302.
- Morisot*, Berthe Marie Pauline (1841—95) francia festőnő, 312.
- Moroni*, Gianbattista (1525 k.—78) itáliai festő 302.
- Moronobu*, Hishikawa (kb. 1625—kb. 95) japán festő, 503, **55**.
- Morris*, William (1834—96) angol iparművész, grafikus, 299, 346, 519, 523.
- Moser*, Lukas (15. sz. közepe) német festő, 482.
- Moullins*, Maitre des (15. sz.) francia festő, 24.
- Movcsun*, P. F. (1925—) szovjet-ukrán építész, 398, 421.
- Mreblisvili*, Alekszandr Romanovics (1866—1933) grúz festő, 161.
- M. S. mester* (16. sz.) magyar festő, 124, 261, 281, 489.
- Mucchi*, Gabriele (1899—) olasz festő, 193, 396, 534.
- Mu Csi* (11. sz.) kínai festő, 223.
- Mueller*, Otto (1874—1930) német festő és litográfus, 68.
- Muhina*, Vera Ignatjevna (1889—1953) szovjet szobrász, 398, 421, 531, 535, **83**.
- Munch*, Edvard (1863—1944) norvég festő és grafikus, 127, 287, 311, 525.
- Munkácsy* Mihály (1844—1900) magyar festő, 48, 101, 148, 239, 240, 262, 274, 307, 353, 365, 438, 519, 521, 523, **70**.
- Mura*, Francesco de (1696—1782) itáliai festő, 339.
- Murasko*, Nyikolaj Ivanovics (1844—1909) ukrán festő, 420.
- Murillo*, Bartolomé Estéban (1618—82) spanyol festő, 24, 123, 148, 184, 195, 257, 302, 345, 348, 389, 430, 438, 501, 503, **52**.
- Mürön* [Myron] (i. e. 5. sz.) görög szobrász, 40, 158, **10**.
- Myslbek*, Josef Václav (1848—1922) cseh szobrász, 91, 525.
- Nagel*, Otto (1894—) német festő, 307, 533.
- Nagy Balogh* János (1874—1919) magyar festő, 527.
- Nash*, Paul (1889—1946) angol festő és grafikus, 515, 531.
- Natoire*, Charles Joseph (1700—77) francia festő, 98.
- Nattier*, Jean Marc (1685—1766) francia festő, 302.
- Navez*, François Joseph (1787—1869) belga festő, 55.
- Nervi*, Pierre Luigi (1891—) olasz építész, konstruktőr, Franciaó.-ban is működik, 530, 534.
- Nešković*, Nikolaj (?—?1785) szerb ikon- és portréfestő, 301.
- Neumann*, Balthasar (1687—1753) német építész, 372, 505, 507.
- Neutra*, Richard Joseph (1892—) osztrák származású amerikai építész, 26, 533.

- Nielsen*, Kai (1882—1924) dán szobrász, 312.
- Nikoladze*, Jakov Ivanovics (1843—1928) grúz szobrász, 161, 162.
- Nikoladze*, Jakov Ivanovics (1876—1951) grúz szobrász, 398.
- Nōami*, Nakao (1397—1494) japán festő, 483.
- Nolde*, Emil (1867—1956) német festő, 68, 307, 525.
- Novotný* Otakar (1880—) csehszlovák építész 91.
- Nyepincev*, Jurij Mihajlovics (1909—) szovjet festő, 398.
- Nyeszterov* Mihail Vasziljevics (1862—1942) szovjet festő, 525.
- Nyikityin*, Ivan Makszimovics (1688/90—1741) orosz festő, 320, 367, 416.
- Nyikolszkij*, Alekszandr Szergejevics (1884—1953) szovjet építész, 398.
- Nyiri* István (1902—55) magyar építész, 535.
- Nyrop*, Martin (1849—1921) dán építész, 98.
- Oláh* Gusztáv (1901—56) magyar díszletfestő, 104.
- Olbrich*, Joseph Maria (1867—1908) német építész és iparművész, 99, 523.
- Opizari*, Beka és Besken (12—13. sz.) grúz fémművesek, 161, 162.
- Oppi*, Ubaldo (1889—) olasz festő, 311.
- Orbán* Dezső (1884—) magyar festő, 262, 312, 527.
- Orcagna*, Andrea [Andrea di Cione] (kb. 1308—68) firenzei olasz építész, festő és szobrász, 398, 478.
- Orley*, Bernart van (1491/92—1542) németalföldi festő, 24, 285, 398.
- Orlovskij*, Borisz Ivanovics [Szmirnov] (1796—1837) orosz szobrász, 367.
- Orpen*, William (1878—1931) ír festő, 190.
- Ostade*, Adriaen van (1610—84) holland festő, 20, 176, 390, 499.
- Ostade*, Isaac van (1621—49) holland festő, 176, 349, 438.
- Oud*, Jacobus Johannes Pieter (1890—) holland építész, 176.
- Overbeck*, Johann Friedrich (1789—1869) német festő, 303, 513.
- Owings*, Nathaniel A. (1903—) amerikai építész, 26, 535.
- Ozenfant*, Amédée (1886—) francia festő, 125, 162, 349.
- Paál* László (1846—79) magyar festő, 48, 262, 519.
- Pacheco*, Francisco (1564—1654) spanyol művészettörténész, 499.
- Pacher*, Michael (kb. 1435—98) német festő, szobrász, 23, 43, 306, 326, 486.
- Paciurea*, Dumitru (1875—1948) román szobrász, 363.
- Paioniosz* (kb. i. e. 5. sz.) görög szobrász, 454.
- Palissy*, Bernard (1510—90) francia szobrász, 329, 492.
- Palladio*, Andrea (1508—80) itáliai építész, 142, 330, 490, 492, 494, 42.
- Pallady*, Teodor (1871—1956) román festő, 363.
- Palari*, Antonio (1500 körül) itáliai építész, 492.
- Pannóniai* Mihály (kb. 1415—59) magyar festő, 100, 389, 485.
- Paquier*, Claudius Innocentius du (?—1751) a bécsi porcelángyár alapítója, 24.
- Parléř*, Peter (kb. 1330—99) cseh építész, 91, 479.
- Parmeggianino* [Parmigianino, Francesco Mazzola] (1503—40) itáliai festő, 192, 264, 340, 490.
- Pascin*, Julius Pincas (1885—1930) bolgár festő és grafikus, Franciaországban működött, 109.
- Pastì*, Matteo di Andrea de' [della Bastia] (?—1467) veronai éremművész, építész és szobrász, 72.
- Patenir* [Patenier; Patinir, Patinier] Joachim de (1475/80—1524) németalföldi festő, 489.
- Pátzay* Pál (1896—) magyar szobrász és plakettművész, 242, 262, 535.
- Pechstein*, Max (1881—1955) német festő, 68, 533.
- Péchy* Mihály (1755—1812) magyar építész, 261, 513.
- Perahim*, Iuliu (1914—) román grafikus, 363.
- Permoser*, Balthasar (1651—1732) német szobrász, 505.
- Perov*, Vaszilij Grigorjevics [Pjerov] (1833/34—82) orosz festő, 321, 367, 416, 426, 519, 70.

- Perrault*, Claude (1613—88) francia építész, 258, 500.
- Perret*, Auguste (1873—1954) francia építész, 144, **81**.
- Perugino* [Pietro Vannucci] (kb. 1450—1523) itáliai festő, 349, 374, 430.
- Peruzzi*, Baldassare (1481—1537) itáliai építész és festő, 430.
- Pesellino*, Peselino [Francesco di Stefano] (1422—57) firenzei festő, 149.
- Péter* (13. sz. második fele) lombardiai szobrász, 475.
- Petrascu*, Gheorghe (1872—1948) román festő, 363.
- Pettenkofen*, August von (1812—89) osztrák festő, 43, 517.
- Pevsner*, Antoine (Anton) (1886—) orosz származású francia festő, 11, 229, 321.
- Pheidiasz* [Phidias] (i. e. 5. sz.) görög szobrász, 32, 113, 158, 286, 454.
- Piazetta*, Giovanni Battista (1682—1754) itáliai festő, 66, 149, 506.
- Picabia*, François (1878—1953) francia festő, 144.
- Picasso*, Pablo [Pablo Ruiz y Picasso] (1881—) spanyol származású francia festő, grafikus és szobrász, 36, 38, 58, 106, 124, 144, 151, 162, 239, 287, 349, 376, 406, 524, 525, 527, 528, 530, 533, **76, 84, 85**.
- Pigalle*, Jean Baptiste (1714—85) francia szobrász, 506, 508, **59**.
- Pilgram*, Anton (kb. 1460/65—kb. 1515) osztrák építész, 43.
- Pilon*, Germain (1535—90) francia szobrász, építész, 492, 494.
- Piloty*, Karl Theodor von (1826—86) német festő, 17, 306, 415, 517, 519.
- Pimenov*, Sztjepan Sztjepanovics (1784—1833) orosz szobrász, 321, 367.
- Pimonenko*, Nyikolaj Kornylevics (1862—1919) ukrán festő, 421.
- Pinturicchio*, Bernardino [Bernardino di Biago] (1454—1513) itáliai festő, 374, 430.
- Piombo*, Sebastiano del [Luciani] (1485—1547) itáliai festő, 13, 96, 302, 340, 349, 389, 480.
- Piranesi*, Giovanni Battista (1720—80) itáliai grafikus, 249, 506, 508.
- Pisanello* [Antonio Pisano] (1395—1455) itáliai festő és éremművész, 72, 126, 217.
- Pisano*, Giovanni (1245/48—1314 után) itáliai szobrász és építész, 476.
- Pisano*, Niccolo (1220/25—80) itáliai szobrász, 472, 474.
- Pissaro*, Camille (1831—1903) francia festő és grafikus, 184, 302, 308, 312, 390, 406.
- Pittoni*, Giovanni Battista (1687—1767) itáliai festő, 14, 66, 506.
- Pjerov*, Vaszilij Grigorjevics, → *Perov*
- Plasztof*, Arkagyij Alekszandrovic (1893—) szovjet festő, 416.
- Pleydenwurf(f)*, Hans (?—1742) német festő, 152.
- Płonski*, Michael (1778—1812) lengyel grafikus és festő, 251.
- Podkowiński*, Wladyslaw (1866—95) lengyel festő, 288.
- Poelaert*, Joseph (1816—79) belga építész, 55.
- Poelzig*, Hans (1869—1936) német építész, 393.
- Pokorný*, Karel (1891—) csehszlovák szobrász, 91.
- Polenov*, Vaszilij Dimitrijevic (1844—1927) orosz festő, 367.
- Pollack* Mihály (1773—1855) magyar építész, 261, 511, 513, 515.
- Pollaiuolo*, Antonio del (1492—98) itáliai szobrász, festő és ötvös, 287, 430, 484.
- Pollock*, Jackson (1912—56) amerikai festő, 26, 405.
- Polüdórosz* [Polydoros] (i. e. 1. sz., más adat szerint i. e. 3. sz.) görög szobrász, 248, 430, 456.
- Polüeuktos* [Polyeuktos] (i. e. 3. sz.) görög szobrász, 102, 130, 158, 286, 438, 456.
- Polügnótosz* [Polygnotos] (i. e. 5. sz.) görög festő, 158, 454.
- Polükleitosz* [Polyclitus] (i. e. 5. sz.) görög szobrász, 158.
- Polydorosz*, → *Polüdórosz*
- Ponte*, Giovanni del (1385—1437) itáliai festő, 149.
- Pontormo*, Jacopo (1494—1557) itáliai festő, 264.
- Pór Bertalan* (1880—) magyar festő, 262, 312, 527.
- Porta*, Guglielmo della (?—1577) itáliai építész, 492.
- Posztnyik* Ivan Jakovlevics (16. sz.) orosz építész 493.
- Potter*, Paulus (1625—54) holland festő, 438.

- Pourbus*, Pieter Jansz (1510—84) németalföldi festő, 495.
- Poussin*, Nicolaus (1594—1665) francia festő, 24, 27, 124, 143, 151, 200, 283, 287, 301, 302, 345, 349, 498, 50.
- Poynter*, Edward (1836—1919) angol festő, 406.
- Pozzo*, Andrea (1642—1709) itáliai festő, építész és művészeti író, 500, 55.
- Pöppelmann*, Matthäus Daniel (1662—1736) német építész, 150, 442, 505.
- Prandtauer*, Jakob (1658—1726) osztrák építész, 43, 504.
- Praxitelesz* (i. e. 4. sz.) görög szobrász 31, 32, 35, 158, 430, 438, 454, 10.
- Predisi*, Ambrogio de (1455—1522 után) milánói festő, 25, 66, 302.
- Preisich* F. Gábor (1909—) magyar építész, 535.
- Primaticcio*, Francesco (1504—70) itáliai festő, Franciaországban is működött, 140.
- Prorokov*, Borisz Ivanov (1911—) szovjet festő és grafikus, 398.
- Prudhon*, [Prud'hon] Pierre Paul (1758—1823) francia festő, 438, 512.
- Puget*, Pierre (1620—94) francia építész és szobrász, 256, 257, 55.
- Purkyně*, Karel (1834—68) cseh festő és illusztrátor, 91.
- Puvis de Chavannes*, Pierre (1824—98) francia festő, 152, 518.
- Puzirkov*, Viktor Grigorjevics (1918—) szovjet-ukrán festő, 421.
- Quarenghi*, Giacomo (1744—1817) itáliai származású építész Oroszországban működött, 120, 320.
- Quercia*, Jacopo della [Guercia] (kb. 1374—1438) itáliai szobrász, 274.
- Quillard*, Antoine (1701—33) francia festő, 258.
- Raeburn*, Sir Henry (1756—1823) angol festő, 511.
- Raffaello* [Raffaello Santi] (1483—1520) itáliai festő, építész, 20, 24, 25, 32, 64, 66, 68, 74, 96, 99, 110, 123, 149, 150, 161, 170, 200, 240, 251, 257, 272, 303, 329, 340, 345, 346, 417, 430, 431, 489.
- Rainaldo*, Carlo [Rainaldi] (1611—91) itáliai építész, 500.
- Rasztrelli*, Varfolomej Varfolomejevics [Bartolomeo Francesco Rastrelli] (1700—71) francia építész Oroszországban működött, 120, 320, 507, 509.
- Rauch*, Christian Daniel (1777—1857) német szobrász, 306, 517.
- Raymond*, Jean Armand (1742—1811) francia építész és szobrász, 512.
- Reinhart*, Johann Christian (1761—1847) német festő és grafikus, 411.
- Rembrandt*, R. Harmensz van Rijn] (1606—69) holland festő, 10, 17, 19, 21, 24, 66, 96, 97, 99, 124, 135, 148, 150, 176, 195, 200, 214, 240, 257, 259, 273, 285, 287, 301, 302, 303, 305, 349, 354, 360, 368, 390, 438, 441, 442, 499, 501, 50.
- Reni*, Guido (1576—1642) itáliai festő, 29, 118, 193, 194, 224, 301, 338, 340 412, 494, 496, 48.
- Renoir*, Pierre Auguste (1841—1919) francia festő, 124, 144, 184, 240, 258, 301, 302, 312, 349, 406, 518, 70.
- Repin*, Ilja Jefimovics (1844—1930) orosz festő, 321, 349, 353, 367, 416, 424, 426, 519, 523, 74.
- Resztnyikov*, Fjodor Pavlovics (1906—) szovjet festő, 398.
- Rethel*, Alfred (1816—59) német grafikus, 415, 517.
- Réti* István (1872—1945) magyar festő, 262, 298.
- Révész* Imre (1859—1944) magyar festő, 523.
- Reynolds*, Joshua (1723—92) angol festő, 66, 299, 302, 349, 390, 406, 438, 511.
- Ribera*, Jusepe de (1590—1652) spanyol festő, 24, 32, 148, 151, 217, 257, 302, 349, 376, 389, 390, 430, 499.
- Ricci*, Sebastiano (1659—1734) velenicei festő, 149, 506.
- Riccio*, Andrea [Briosco] (1470—1532) itáliai szobrász, 72, 441.
- Richardson*, Henry Hobson (1838—86) amerikai építész, 25, 521.
- Riemenschneider*, Tilman (kb. 1460—1531) német szobrász, 96, 152, 306, 486, 39.
- Riesener*, Jean Henri (1736—1806) német származású francia ébénista és bronzműves, 326.
- Rigaud*, Hyacinthe [Rigault Rigau y Ros] (1659—1743) francia festő, 302, 504.
- Rippl-Rónai* József (1861—1927) magyar festő, 196, 242, 262, 298, 307, 521, 525, 529, 76.

- Rivera*, Diego (1886—1957) mexikói festő, 529, 535. **81.**
- Rjazsszkij*, Georgij Georgijevics (1895—1952) szovjet festő, 396.
- Robbia*, Andrea della (1435—1525) itáliai szobrász és keramikus, 289, 303.
- Robbia*, Luca della (kb. 1399—1482) itáliai szobrász és keramikus, 286, 289, 301, 482.
- Roberti*, Ercole de (kb. 1456—96) itáliai (ferrarai) festő, 66.
- Roccatagliata*, Nicolo (16—17. sz.) itáliai szobrász, 96.
- Rodakowski*, Henryk (1829—94) lengyel festő, 251, 288.
- Rodin*, Auguste (1840—1917) francia szobrász, 124, 143, 184, 240, 287, 312, 390, 518, 520, 522, **72.**
- Roentgen*, David (1743—1807) német bútorműves, 326.
- Rokotov*, Fjodor Sztjepanovics (1732/36—1808) orosz festő, 367, 416.
- Romako*, Anton (1832—99) osztrák festő, 326.
- Romano*, Giulio (1493—1546) itáliai építész és festő, 171, 349, 430.
- Romney*, George (1734—1802) angol festő, 511.
- Rops*, Félicien (1833—98) belga festő és grafikus, 55.
- Root*, John Wellborn (1850—94) amerikai építész, 26.
- Rosa*, Salvator (1615—73) itáliai festő, 99, 339, 371.
- Rosandić*, Toma (1876—) jugoszláv szobrász, 301.
- Roselli*, Cosimo (1439—1507) firenzei itáliai festő, 149, 374, 430.
- Rossetti*, Dante Gabriel (1828—82) angol festő, 299, 346, 406, 517.
- Rosso*, Medardo (1858—1928) olasz szobrász, 340.
- Rosszi*, Karl Ivanovics [Carlo Giovanni Rossi] (1775—1849) itáliai származású orosz építész, 367, 513, 515.
- Rouault*, Georges (1871—1958) francia festő, 132, 524, 528, 530.
- Rousseau*, Henri (1844—1910) francia festő, 525.
- Rousseau*, Théodore (1812—67) francia festő, 48, 143, 287, 301, 312, 517, **68.**
- Rowlandson*, Thomas (1756—1827) angol festő és grafikus, 299.
- Roy*, Jamini (1883—) indiai festő, 301.
- Rozsnyói János* [Johannes de Rosenau] (15. sz.) magyar festő, 483.
- Rubens*, Peter Paul (1577—1640) flamand festő, 10, 13, 17, 18, 20, 23, 25, 29, 49, 63, 66, 96, 99, 103, 123, 139, 150, 187, 193, 228, 240, 257, 274, 285, 287, 299, 301, 302, 303, 305, 332, 340, 345, 349, 368, 438, 497, 498, **48.**
- Rubljov*, Andrej (kb. 1360—1430) orosz festő, 320, 367, 416, 481, **35.**
- Rude*, François (1784—1855) francia szobrász, 143, 514, **66.**
- Rudnay* Gyula (1878—1957) magyar festő, 196, 262, 529.
- Rudnyev*, Lev Vlagyimirovics (1885—1956) szovjet-orosz építész és szobrász, 398, 527, 533.
- Ruisdael* → *Ruysdael*
- Runge*, Philipp Otto (1777—1810) német festő, 306, 513.
- Ruskin*, John (1819—1900) angol művészettörténész, 346, 517.
- Ruysbroek*, Jan van (?—1485) németalföldi építész, 481.
- Ruysdael*, Jacob Isaack van [Ruisdael, Rysdael] (1628/29—82) holland festő, 66, 96, 176, 287, 302, 349, 390, 503.
- Ruysdael*, Salomon van (1600—70) holland festő, 17, 66, 176, 301, 389, 438, 499.
- Saarinen*, Eero (1910—) finn építész, az USA-ban is működött, 138, 525.
- Saarinen*, Gottlieb Eliel (1873—1950) finn építész, az USA-ban is működött, 26, 138.
- Sadr*, Ivan Dmitrijevics [Ivanov] (1887—1941) szovjet szobrász, 398, 416, 529, 531, 535.
- Sallinen*, Tyko Konstantin (1879—1955) finn festő, 138.
- Samostrzelnik*, Stanislaw (15. sz. vége—1541) lengyel miniatúra-, tábla-, fal-festő, 251.
- Samuelson*, Guojon (1887—1950) izlandi építész, 194.
- Sansovino*, Andrea [Contucci] (1460—1529) itáliai építész és szobrász, Portugáliában is működött, 345, 489, 490.

- Sansovino*, Jacopo [Tatti] (1486—1570) itáliai festő és szobrász, 96, 192, 303, 390.
- Santi* → *Raffaello*
- Sargent*, John Singer (1856—1925) amerikai portréfestő, 25, 521.
- Sarto*, Andrea del [Andrea d'Agnolo] (1486—1530) itáliai festő, 24, 28, 64, 240, 302, 303, 340, 345, 430, 438, 489.
- Sassetta*, Stefano (1392—1450) itáliai festő, 403.
- Savoldo*, Giovanni Girolano (1480—1548 után) itáliai festő, 66.
- Scamozzi*, Vincenzo (1552—1616) itáliai építész, 181.
- Schadow*, Johann Gottfried (1764—1850) német szobrász, 306.
- Schick*, Gottlieb (1776—1812) német festő, 411.
- Schickedanz* Albert (1846—1915) magyar építész, 389, 525.
- Schindler*, Emil Jakob (1842—92) osztrák festő, 43.
- Schinkel*, Karl Friedrich (1781—1841) német építész és festő, 307, 393, 513, 514, 64.
- Schlüter*, Andreas (1660— kb. 1714) német szobrász, építész, festő, Oroszországban, Lengyelországban is működött; 251, 503, 55.
- Schmidt*, Martin Johann (1718—1801) osztrák festő és rézkarcoló, 43.
- Schmidt-Rolluff*, Karl (1884—) német festő, szobrász és grafikus, 68, 307, 525.
- Schongauer*, Martin (kb. 1430—91) német festő és rézmetsző, 20, 23, 240, 287, 306, 484, 486, 37.
- Schulek* Frigyes (1841—1919) magyar építész, 308, 525.
- Schwanthaler*, Ludwig von (1802—48) német szobrász, 306.
- Schwind*, Moritz von (1804—71) német festő, 306, 365.
- Schwitters*, Kurt (1887—1948) német festő, 272.
- Scorel*, Jan van (1495—1562) németalföldi festő, 387, 491.
- Scsedrin*, Feodoszj Fjodorovics (1751—1825) orosz szobrász, 320, 367.
- Scsuko*, Vlagyimir Alekszejevics (1878—1939) orosz építész, 398, 531.
- Scsuszjev*, Alekszej Viktorovics (1873—1949) szovjet-orosz építész, 161, 321, 398, 527, 529.
- Segantini*, Giovanni (1858—99) olasz festő, 193, 387, 520, 522.
- Seghers*, Herkules (1589—1645) holland festő és rézmetsző, 66.
- Segna Nicoletto* (?—1496) itáliai festő, 438.
- Seitz*, Gustav (1906—) német szobrász, 307.
- Semper*, Gottfried (1803—79) német építész, 150, 306.
- Sen Osou* (1427—1509) kínai festő, 487.
- Senefelder*, Alois (1771—1834) német litográfus, 234, 510.
- Sergel*, Johann Tobias (1740—1814) svéd szobrász, 381.
- Sesshu* (1420—1506) japán festő, 418, 485.
- Settignano*, Desiderio da (1428—64) firenzei szobrász, 286.
- Seurat*, Georges (1859—91) francia festő, 143, 162, 308, 520.
- Sevcsenko*, Tarasz Grigorjevics (1814—61) ukrán író, festő, 420.
- Severini*, Gino (1883—) olasz festő, 145, 162, 193, 311, 524, 526.
- Shahn*, Ben (1898—) amerikai festő és grafikus, 26.
- Sher-Gil*, Amrita (1912—1941) indiai festőnő, 185, 303.
- Shokei* → *Keishoki*
- Sibanov*, Mihail (?—kb. 1789) orosz festő, 320.
- Signac*, Paul (1863—1935) francia festő, 308.
- Signorelli*, de Cortona, Luca (1441—1523) itáliai festő, 303, 374, 431, 486.
- Sigríst*, Franz (1727—1803) osztrák festő, Mo.-on, is működött, 511, 62.
- Simanovič*, S. (1896—1942) jugoszláv festő, 201.
- Sinan* → *Szinan*
- Siskin*, Ivan Ivanovics (1832—98) orosz festő, 321, 367, 416, 424, 427.
- Sisley*, Alfred (1839—99) francia festő, 287.
- Skidmore*, Louis (1897—) amerikai építész, 26, 535.
- Skiltler*, Gustav [Skilters] (1874—) lett szobrász, 253.
- Škřeta*, Karel (1610—74) cseh festő és grafikus, 91.
- Slaviček*, Jan (1900—) csehszlovák festő, 91.
- Slevogt*, Max (1868—1932) német festő és grafikus, 306.

- Stewiński*, Wladyslaw (1854—1918) lengyel festő, 288.
- Sluter*, Claus (?—1406) flamand szobrász, 142, 305, 478.
- Smarinov*, Gyementyij Alekszejevics (1907—) szovjet-orosz festő és grafikus, 398.
- Smirke*, Robert (1780—1867) angol építész, 67.
- Snow*, George Washington (1797—1870) amerikai építész, 25.
- Snyders*, Frans (1579—1657) flamand festő, 148, 349.
- Soane*, John (1752—1837) angol építész, 511.
- Sodoma* [Giovanni Antonio dei Bazzi] (1477—1549) itáliai festő, 300, 430, 490.
- Soest*, Konrad von (15. sz. eleje) német festő, 306, 480.
- Solari*, Pietro Antonio (kb. 1450—93) itáliai építész, 487.
- Solario*, Andrea [másként del Gobbo] (1515 után — ?) itáliai festő, 25, 66.
- Solimena*, Francesco (1657—1747) itáliai festő, 339, 504.
- Somogyi József* (1916—) magyar szobrász, 396, 535, **86**.
- Souček*, Karel (1915—) csehszlovák festő, 91.
- Soufflot*, Jacques Germain (1715—80) francia építész, 143, 508.
- Soulages*, Pierre (1919—) francia festő, grafikus és díszlettervező, 162.
- Souradny*, Karel (1906—) német festő, 307.
- Soutine*, Chaim [Sutin] (1894—1943) litván származású francia festő, 109.
- Spannrajt* Ágoston (1855—1910) magyar díszlettervező, 104.
- Sperandio*, Savelli (kb. 143 —1504 után) itáliai éremművész, 72.
- Stein*, Jan (1626—79) németalföldi festő, 66.
- Steinbach*, Erwin von (13. sz. második fele) német építész 474.
- Steindl* Imre (1839—1902) magyar építész, 262, 521.
- Stettheimer* [Stethaimer], Hans (kb. 1350/60 — 1432) osztrák építész, 43.
- Stoss*, Veit → *Stwosz*
- Stuart*, Gilbert (1755—1828) amerikai festő, 68, 287.
- Stuck*, Franz von (1863—1928) német festő, 306.
- Stuoka-Gucjavičius*, Laurinas (1753—98) litván építész, 254.
- Štursa*, Jan (1880—1925) cseh szobrász, 91, 529.
- Stwosz*, Wit [Veit Stoss, Stosz] (1440/50 —1533) német származású főként Lengyelországban működő szobrász és festő, 29, 152, 251, 362, 487, 489, **41**.
- Subin*, Fjodor Ivanovics (1740—1805) orosz szobrász, 320, 367, 416.
- Sullivan*, Louis Henry (1856—1924) amerikai építész, 26, **74**.
- Sutherland*, Graham (1903—) angol festő, 299.
- Syrin*, Jörg idősebb (kb. 1425—91) német bútorművel és szobrász, 306, 484.
- Szafarjan*, Szamuél Arakelovics (1902—) szovjet-örmény építész, 325.
- Szamokis*, Nyikolaj Szemjonovics (1860—1944) szovjet-ukrán festő, 421.
- Szarjan*, Martiszosz Szergejevics (1880—) szovjet-örmény festő, 325.
- Szarkszjan*, Ara Migranovics (1902—) szovjet-örmény szobrász, 325.
- Szavickij*, Georgij Konsztantyinovics (1887—1949) szovjet-orosz festő és grafikus, 405.
- Székely* Bertalan (1835—1910) magyar festő, 101, 262, 441, 519.
- Szentpétery* József (1781—1862) magyar iparművész, 515.
- Szerov*, Valentyin Alekszandrovics (1865—1911) orosz festő, 426, 523, 525.
- Szinán*, Kodzsa mimar [Sinan] (?1489—1578) török építész, 414.
- Szinyei Merse* Pál (1845—1920) magyar festő, 101, 262, 274, 519, **70**.
- Szkopasz* (i. e. 4. sz.) görög szobrász, 158, 454.
- Szokolov*, Nyikolaj Alekszandrovics (1903—) szovjet-orosz festő és grafikus, 207, 397, 416, 533.
- Szokolov-Szkalja*, Pavel Petrovics (1899—) szovjet-orosz grafikus, 367, 398, 405.
- Szönyi* István (1894—1960) magyar festő, 242, 262, 367, 529, 531, 535, **83**.
- Sztanyiszlavszkij*, Konsztantyin Szergejevics [Alekszejev] (1863—1938) szovjet rendező, 393.
- Szarov*, Ivan Jegorovics (1744—1808) orosz építész, 320.
- Sztaszov*, Vaszilij Petrovics (1769—1849) orosz építész, 120, 427.

- Sztepanjan*, Szuren Levonovics (1895—) szovjet-örmény szobrász, 325.
- Szurikov*, Vaszilij Ivanovics (1848—1916) orosz festő, 321, 367, 416, 424, 426, 521, 72.
- Tagore*, Gaganandra Nath (1867—1938) indiai festő, 303.
- Tamanjan*, Alekszandr Ivanovics (1878—1936) szovjet-örmény építész, 325.
- Tange*, Kenzō (1913—) japán építész, 535.
- Tanszikbajev*, Ural (1904—) szovjet-üzbég festő, 424.
- Tatlin*, Vlagyimir (1885—) orosz festő, 11, 229, 321, 527.
- Tatti* → *Sansovino*
- Tauriszkosz* (i. e. 2. sz.) görög szobrász, 456.
- Tavakarasvili* (17. sz.) grúz miniatúrafestő, 161.
- Telepy* György (1797—1885) magyar festő és díszlettervező, 104.
- Tempesta*, Antonio (1555—1630) metszetkészítő, 282.
- Teniers*, David, ifjabb (1610—90) flamand festő, 24, 217, 438, 499, 501, 52.
- Teodore* (10. sz.) grúz miniatúrafestő, 161.
- Terborch*, Gerard (1617—81) holland festő, 24, 38, 66, 96, 176, 302, 438.
- Tessin*, Nikodémus, ifjabb (1654—1728) svéd építész, 381.
- Than Mór* [Apáti] (1828—99) magyar festő, 262.
- T(h)eodorik* mester [Theoderich] (?—kb. 1381) festő, Prágában működött, 300, 301.
- Theophanesz* → *Feofan Grek*
- Thienen*, Jakob van (14—15. sz.) flamand építőmester, 481.
- Thoma*, Hans (1839—1924) német festő, 287.
- Thomon*, Thomas de (1760—1813) svájci származású építész, főként Oroszoban működött, 320, 513.
- Thompson*, George Kramer (1859—1935) amerikai építész, 515.
- Thorma János* (1870—1937) magyar festő, 298.
- Thornton*, William (1761—1828) amerikai építész, 25, 511.
- Thorpe*, John (1568—1620) angol építész, 495, 497.
- Thorvaldsen* [Thorwaldsen], Bertel (1768/70—1844) dán klasszicista szobrász, 98, 224, 287, 513, 64.
- Thumb*, Peter (1681—1776) német építész, 509.
- Tiepolo*, Giovanni Battista (1696—1770) itáliai festő, 24, 49, 65, 72, 73, 96, 151, 193, 224, 287, 302, 349, 390, 506, 508, 61.
- Tihanyi* Lajos (1885—1938) magyar festő, 262, 312, 527.
- Tilberg*, Janis Kristanović (1880—) lett festő és grafikus, 253.
- Timomakhosz* (i. e. 1. sz.) görög festő, 456.
- Tintoretto* [Jacopo Robusti] (1518—94) itáliai festő, 24, 66, 96, 98, 148, 149, 151, 240, 285, 287, 302, 311, 332, 340, 345, 368, 442, 490, 492, 494, 47.
- Tischbein*, Johann Heinrich Wilhelm (1751—1829) német festő, 510.
- Tiziano*, Vecelli(o) (1477—1576) itáliai festő, 12, 17, 24, 37, 64, 66, 72, 96, 103, 148, 149, 150, 192, 240, 257, 285, 287, 302, 303, 340, 345, 389, 390, 430, 438, 488, 490, 492, 45.
- Tobey*, Mark (1890—) amerikai festő, 26, 405.
- Toidze*, Mojsze (1871—1953) szovjet-grúz festő, 161, 397, 398.
- Toledo*, Juan Bautistade (?—1567) spanyol építész, 124, 76.
- Tomaso*, N. da, (Tommaso) (14. sz.) olasz festő Mo.-on is működött, 477.
- Tomszkij*, Nyikolaj Vasziljevics (1900—) szovjet-orosz szobrász, 398.
- Tomitza*, Nicolae (1886—1940) román festő, 363.
- Toppelius*, Michael (1734—1821) finn festő, 138.
- Topuridze*, Valentyin Bagratovics (1908—) szovjet-grúz szobrász, 161.
- Tornyai* János (1896—1936) magyar festő, 262.
- Toulouse-Lautrec*, Henri de (1864—1901) francia festő, 143, 301, 341, 406, 522, 74.
- Trepkowski*, Tadeusz (1914—54) lengyel grafikus, 251.
- Trezzini*, Domenico, [Andrej Ivanovics] (kb. 1670—1734) itália építész Oroszoban, 320, 505.
- Troger*, Paul (1698—1762) osztrák festő, 43, 57, 505, 56.
- Tropinyin*, Vaszilij Andrejevics (1776—1857) orosz festő és grafikus, 321, 367.

- Troyon*, Constant (1810—65) francia festő, 287.
- Trubeckoj*, Pavel Petrovics (1867—1938) orosz szobrász, 287, 321.
- Trutovszkij*, Konsztantyin Alekszandrovics (1826—93) ukrán képzőművész, 420.
- Tura*, Cosimo (1430—95) itáliai (ferrarai) festő, 149.
- Turner*, William (1775—1851) angol festő, 184, 299, 302, 303, 406, 438, 513, 515, 517, **66**.
- Uccello*, Paolo [Uccello] (1396/97—1475) itáliai festő, 149, 420, 480.
- Ugrjumov*, Grigorij Ivanovics (1764—1823) orosz festő, 367.
- Uhde*, Fritz von (1848—1911) német festő, 390, 521.
- Úitz* Béla (1887—) magyar festő és grafikus, 307, 527, **78**.
- Upjohn*, Richard Michell (1828—1903) amerikai építész, 515.
- Upor* Tibor (1904—60) magyar díszlettervező és festő, 104.
- Usakov*, Szemjon Fjodorovics (1626—86) orosz festő, 367, 416, 501, **52**.
- Uszejnov*, Mikael Aleszkerovics (1905—) szovjet-azerbajdzsáni építész, 44.
- Utamaro*, Kitagawa (1753—1806) japán festő, 511.
- Utrillo*, Maurice [Valadon] (1883—1955) francia festő és grafikus, 406, 526.
- Uutmaa*, R. (1905—) szovjet-észti festő, 125.
- Valbudea*, Ștefan (1856—1918) román szobrász, 363.
- Vallin de la Mothe*, Jean Baptiste Michel (1729—1800) francia származású építész, Oroszo.-ban is működött, 120, 320.
- Valvassori*, Gabriele (1683—1761) itáliai építész, 149.
- Van der Nüll* → *Nüll*, Eduard van der
- Van de Velde* → *Velde*
- Van Dyck* → *Dyck*
- Vang Huj* (1637—1717) kínai festő, 503.
- Van Gogh* → *Gogh*
- Van Meng* (1308—1383) kínai festő, 477.
- Varga Mátyás* (1910—), magyar díszlettervező és festő, 104.
- Vasari*, Giorgio (1511—74) itáliai művészettörténész, festő és építész, 171, 492.
- Vaszary* János (1867—1939) magyar festő, 242, 307.
- Vasznyecov*, Viktor Mihajlovics (1848—1926) orosz festő, 367.
- Velázquez*, Diego Rodriguez de Sylva y (1599—1660) spanyol festő, 24, 96, 123, 148, 149, 151, 184, 187, 240, 257, 285, 287, 302, 303, 329, 340, 345, 389, 414, 438, 497, 499, 501, **50**.
- Velde*, Henry Clemens van de (1863—1957) belga építész, festő és művészeti szakíró, 99.
- Velde*, Willem van de (1633—1707) holland festő, 176.
- Venecianov*, Alekszej Gavrilovics (1779—1847) orosz festő, 321, 367, 416, 515, **66**.
- Verejszkij*, Georgij Szemjonovics (1886—), szovjet grafikus, 398.
- Verejszkij*, Oreszt Georgijevics (1915—) szovjet grafikus, 398.
- Verescsagin*, Vaszilij Vasziljevics (1842—1904) orosz festő, 136, 321, 415, 416, 424, 523.
- Vergara*, Diego de (?—1582) spanyol építész, 507.
- Vermeer van Delft*, Jan [Jan van der Meer] (1632—75) németalföldi festő, 96, 150, 176, 187, 284, 390, 501, **52**.
- Vernet*, Horace (1789—1863) francia festő, 514.
- Veronese*, Paolo [Cagliari] (1528—88) itáliai festő, 24, 66, 136, 149, 150, 192, 258, 285, 299, 301, 302, 340, 345, 349, 389, 417, 430, 438, 492, 494, **45**.
- Verrocchio*, Andrea del [A. del Cione] (1436—88) itáliai szobrász és festő, 99, 192, 286, 303, 484, 486, **39**.
- Vértés* Marcel (1895—1961) magyar grafikus, 207, 527.
- Vida* Gábor (1913—) román szobrász, 363.
- Vigée-Lebrun*, Elisabeth Louise (1755—1842) francia festőnő, 510.
- Vigeland*, Gustaf (1869—1943) norvég szobrász, 311.
- Vignola*, Giacomo Barozzi da (1507—73) itáliai építész, 49, 102, 192, 199, 492.
- Vignon*, Barthélemy (1762—1846) francia építész, 512.

- Villanueva*, Juan de (1739—1811) spanyol építész, 511.
- Vinci* → *Leonardo da*
- Vischer*, Peter idősebb (1460—1529) német szobrász, 96, 152, 306, 489.
- Vitruvius*, Pollio (i. e. 1. sz.) itáliai építészeti író, 34, 102, 104, 126, 181, 457, 459.
- Vittoria*, Alessandro (1525—1608) itáliai szobrász és érmekészítő, 72, 96, 286, 301.
- Vivarini*, Bartolomeo (kb. 1432—1491/99) velencei festő, 149, 486.
- Vlaminck*, Maurice (1876—1958) francia festő, 132.
- Voronyihin*, Andrej Nyikiforovics (1760—1814) orosz építész, 320, 513.
- Vos*, Cornelius de (1584—1651) németalföldi festő, 497.
- Vries*, Adrien de (kb. 1560—1626) holland szobrász, 96, 496.
- Vucselics*, Jevgenij Viktorovics (1908—) szovjet szobrász, 367, 398, 533, 535, **86**.
- Vuillard*, Jean Édouard (1868—1940) francia festő, 285, 298.
- Wacklin*, Isak (1720—58) finn festő, 138.
- Wadsworth*, Edward (1889—) angol festő, 531.
- Wagner*, J. (1901—57) csehszlovák szobrász, 91.
- Wagner*, Otto (1841—1918) osztrák építész, 43.
- Waldmüller*, Ferdinand Georg (1793—1865) osztrák festő, 43, 58, 306, 326, 515.
- Wallot*, Paul (1841—1912) német építész, 521.
- Walter*, Jan (1869—1932) lett festő, 253.
- Wappers*, Gustav (1803—74) belga festő, 56, 415.
- Wartha* Vince (1844—1914) magyar keramikus, 118, 442, 523.
- Wasmann*, Friedrich (1805—86) német festő, 306.
- Watteau*, Jean Antoine (1684—1721) francia festő, 36, 96, 124, 137, 151, 250, 256, 257, 287, 302, 349, 438, 439, 504, **56**.
- Watts*, George Frederik (1817—1904) angol festő és szobrász, 406.
- Wedgwood*, Josiah (1730—95) angol keramikus és iparművész, 213, 439.
- Wegely*, Wilhelm Caspar (18. sz.) német porcelántervező, 57, 343.
- Weie*, Edvard (1879—) dán festő, 98.
- Weissenbruch*, Willem (1864—1941) holland festő, 151.
- Werff*, Adriaen van der (1659—1722) holland festő, 503.
- West*, Benjamin (1738—1820) amerikai festő, főként Angliában működött; 25.
- Weyden*, Rogier van der (1399/1400—1464) németalföldi festő, 24, 96, 148, 240, 257, 285, 305, 345, 420, 484, 485.
- Whistler*, James Mc Neill (1834—1903) amerikai festő, 25, 406, 519, **70**.
- White*, Stanford (1853—1906) amerikai építész, 68.
- Wikström*, Emil (1864—1942) finn szobrász, 138.
- Willumsen*, Jens Ferdinand (1863—) dán festő, 98.
- Winckelmann*, Johann Joachim (1717—68) német művészettörténész és esztéta, 409.
- Witte*, Emanuel de (1617—92) holland festő, 17, 503.
- Witz*, Konrad (1400—44/46) svájci festő, 152, 240, 306, 380, 434.
- Wohlgemut*, Michael [Wolgemut] (1434—1519) német festő és grafikus, 152, 584.
- Wolff*, David (1732—98) német üvegműves, 439.
- Wren*, Christopher (1632—1723) angol építész, 299, 501, 505.
- Wright*, Frank Lloyd (1869—1959) amerikai építész, 525, 533, 535, **86**.
- Wurzelbauer*, Benedikt (1548—1620) német szobrász, 594, **47**.
- Ybl* Miklós (1814—91) magyar építész, 262, 308, 393, 517, 519.
- Zach* József (18. sz.) magyar építész, 511.
- Zaharov*, Andrej Dimitrijevics (1761—1811) orosz építész, 320, 513.
- Zalkaln*, Teodor Eduardovics (1876—) lett szobrász, 253.
- Zemcov*, Mihail Grigorjevics (1688—1743) orosz építész, 320.
- Zeuxisz* [Zeuxipposz] (i. e. 5. sz.) görög festő, 158.

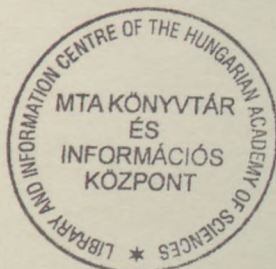
- Zichy Mihály* (1827—1906) magyar grafikus és festő, 517, 519, 521.
- Zille, Heinrich* (1858—1929) német grafikus, 306, 525.
- Zitek, Josef* (1832—1909) cseh építész, 91, 521.
- Zitterbarth Mátyás, ifjabb* (1803—67) magyar építész, 393, 515.
- Zmujdzinavičius, Atanáz* (1876—) litván festő, 255.
- Zorn, Anders* (1860—1920) svéd festő és grafikus, 381.
- Zsiljardi, Dmitrij Ivanovics v. Gyemenzj* (Domenico Ivanovics) [Dzsiljardi, Gigliardi, Gilardi] (1788—1845) svájci származású orosz építész, 511.
- Zsolnay Vilmos* (1828—1900) magyar keramikus, 118, 442, 519, 523.
- Zsoltovszkij, Ivan Vlagyiszlavovics* (1867—1959) szovjet-orosz építész, 321, 525, 531.
- Zsukov, Nyikolaj Nyikolajevics* (1903—) szovjet-orosz festő, 398.
- Zuccarelli, Francesco* (1702—88) velencei olasz festő és rézkarcoló, 73, 149.
- Zurbarán, Francisco de* (1598—1664) spanyol festő, 24, 96, 148, 151, 284, 302, 345, 376, 389, 409, 501. 50.

Hibaigazítás

43. oldal első hasáb 19—20. sorban
H. Stetthaimer (kb. 1389—
1432) helyesen H. Stettheimer
(1350/60—1432)
223. oldal első hasáb 26. sorban:
Li Sze-Kszün helyesen Li
Sze-hszün
294. oldal A nyolcadik latin szövegben
Hic fuit nobilis Gasparus de
Meese helyesen Merse
303. oldal első hasáb alulról 14—13 sor-
ban Gogonendranath helyesen
Gaganandra Nath
421. oldal első hasáb 12. sorban V. I.
Muhin (1914—) helyesen
V. I. Muhina (1889—1953)
435. oldal második hasáb 27. sorban
Queen helyesen Queen
438. oldal második hasáb alulról 19. sor-
ban N. di Segne helyesen Segna
439. oldal második hasáb 8. sorban
wiener helyesen Wiener
- 16-17. oldal 4. kép és aláírása helyesen
a 18—19. oldalra tartozik
22. oldal 4. kép aláírásában Muiredach
helyesen Muirdach
27. oldal 1. kép aláírásában Nötre Dame
helyesen Notre Dame
47. oldal 5. kép aláírásában Dogepalota
helyesen Doge palota
70. oldal 6. kép aláírásában Fessler he-
lyesen Feszl
85. oldal 3. kép aláírásában Manyizev
helyesen Manyizer

* * *

Nyomás közben Sztálinváros neve Duna-
újvárosra változott.

A kiadásért felelős
BERNÁT GYÖRGY
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

Műszaki szerkesztő
FARKAS IMRE

✱

A kézirat nyomdába érkezett: 1961. május hó.
Példányszám: 50 000. Terjedelem: 41 (A/5) ív

✱

Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető
BERNÁT GYÖRGY

AZ AKADÉMIAI KIADÓ
GONDOZÁSÁBAN
JELENIK MEG A

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti

POGÁNY Ö. GÁBOR

A hazai művészettörténeti kutatás e gazdagon illusztrált nyalakú folyóirata 1952 óta jelenik meg rendszeresen. Az Értesítő egyaránt foglalkozik az egyetemes és a magyar művészettörténet különböző kérdéseivel, — tanulmányai, közleményei a korai középkortól máig terjedő művészeti élet minden problémakörét felölelik. Így helyet kapnak benne építészeti, szobrászati, festészeti, grafikai és iparművészeti cikkek. A nagyobb közlemények változatos együtteséhez vita-rovat, forrásközlések, könyvbírálat, külföldi folyóiratszemle, bibliográfia csatlakozik. Az igényes tartalmú és kiállítású folyóirat a szakemberek mellett a művészettörténet kérdései iránt érdeklődő nagyközönség érdeklődésére is joggal tart számít. Megjelenik évenként négyszer. Egy évfolyam előfizetési ára

100,— Ft

Füzetenkénti eladási ára
35,— Ft

*Előfizethető
az Akadémiai Kiadónál
Budapest V.
Alkotmány utca 21.*

